Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 155 (13155) | 1986 чылдың июль 3, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 копеек

Эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Эргим эштер!

Чүректин хамаарыштан найыралыг уткааны дээш улуу-биле четтирдим.

Силерге, Варшаваның бүтү чурттакчыларыга, Польшаның ажылчын ажылынга болгаш күш-ажылчы чонунга бистиң чүртүүстүң ажылчы чонундан, совет улустан ниити байырны найыралдыг бо байдалдың үезинде дамчыдары меңээ дыка өөрүнчүт-дүр.

Бүгүдүлгеде силерниң ажылхеректериңер канчаар чоруп турарын боттарның караа-биле көөрү. польша ажылчын ажылынга хирээн, сеткилсагыжы биле алыры бистинг делегацияывыска солуы болду. Чүртүүн шинтирлээр үзүрүлүг антырыглары күш-ажылчы коллективтиң амыдыралында канчаар боттандырын турарын база биле алыр болдаан бис.

Силериин-биле таныжып-тывыстың үези кыска, беседалар бут кырынга болганы хомуданыг-дыр. Ынчалзажок бистин ниити бодалывыс чугаажок дыка өөрүнүг болуп турар. Сверчевский аттыг завод — мурнакчы бүдүргүлге дээрэн илдең-дир, ынчаарга мында кижилер тывынгыр ажылдан турар, олар техниктиг дешшитгени биле мергежилдиг кижилер-дир, эң кол чүүл болза, боттарының ажыл-херээн ак сеткил-биле көрүп гуррлар.

Бо дээрте чеднишкиннер дугайы-дыр. А боттарынарның четпестерицерниң дугайын кымдан-даа артык тодарай билир болгай силер. Ол четпестерни бүрүн чайладырын күзеп турарыңар билдингир. Көрдүктен чүүлдерни-боттандырарын, заводтуң ат-адарын үзөм бе, дыка кодуреңер, силерге күзел түр бис. Канчаарга-даа ол силерде дыка бедик болгай. Ынчалза-даа чаңгыс чүүл таптап туруп берип болур, чеднишкинге меңээрегеңер хөрээ чок. Кым доктаап турупгар болдур, аңаа эрте азы орай барып ужарыгын аймалы дириглип көөр.

Польшаның коммунистери келир үеже бүзүрелдиг көрүп турарын Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының X съездизиниң ажылынга кирижип тура, бүзүрел кырдывүс. Улусчу эрге-чагыргаңың чылдарында тургустунган бүтүрүлге болгаш эртем-техниктиг улут күүнү ажыктыг кылдыр ажыглаарының аргалары-биле чугаалажыр бис.

Дөгелеңеген, эргижирээн чүүлдерге, эрги ёзу-биле ажылдаар кацчылга удур шинтирлиг демисеелди чорударым коммунистерден Пленум негээн. Төрээн чурттуң салчы-чолуунуң дугайында, патриотизм дугайында чеже-даа каас-коя сеткил хамышкынны болдура бээр-дир. Чүүле бодаттың кужүрге бүзүрелдиг кижилер шинтирлеттинмээн айтырыглар дугайында чаваар чүүлдер болурлаа. Ынчалзажок бергелер ажыл эртикер, полих ажылчын аңы, польша улус болуунуң төрээн чурттуң экономиктиг болгаш социал деп-шилгелиниң чав-чаа бедиктерииче кедүүл шылаар ээзиннге силер-даа, бистер-даа бүзүрээр бис!

Бистиң чурттарывыста байдалдар болгаш хемчеэлтер ылгалдыг-даа бол, олардың эңнес сорулгазы чангыс ай. хөгжүлдениң стратегизы яңгы болуп турар. Оон алыс утказы — социал-экономиктиг дүргеледиишкин, эртем-техниктиг революциянын чедишкиннерин шинээдип алыры, бистиң улустарывыстың түскай догуннаар кылдыр үүлээп алганы социализмниг тургустуунуң аргаларын бүрүн илерсеймел ажылгары-дыр.

Ындыг сорулганы бистер СЭКП-ниң XXVII съездизиниге база салып алдыг бис. Аңы-думма бүгү партиаларның чүткүлү ындыг дең чугаалап болуур.

Бистиң съездивистиң сөөлүнде хөй эвес үе — кашпайлар эрткен. Ынчалзажок съездиге шилип алдынган утказының кара чангыс шын тургузуунда дыка-даа бадыкпа турар. Ол үениң-биле чүрттө чеңгерээн, боттарының хүштеринге чаа бүзүрелди чоага бергеп.

Съездиниң шинтирлерин боттандырар талазы-биле ажылдың канчаар эгелээнин, баштайгы үе-чадавың бергелерни дүрген ажыл эртер, бистиң бүгү курлавырларывысты ажыглалга бүрүн киирее төлөөле, тодаргай чүүл чылып болуруи ТК-ниң июнь Пленумунга чугаалажып көргеп бис. Мында түннел хылдыган ханы эң-не тургустуунуушкүнүң шинтирлиг чедип алыр, эгелээн ажылды шинтирлиг уламчылаар ужурлуг бис.

Дөгелеңеген, эргижирээн чүүлдерге, эрги ёзу-биле ажылдаар кацчылга удур шинтирлиг демисеелди чорударым коммунистерден Пленум негээн. Төрээн чурттуң салчы-чолуунуң дугайында, патриотизм дугайында чеже-даа каас-коя сеткил хамышкынны болдура бээр-дир. Чүүле бодаттың кужүрге бүзүрелдиг кижилер шинтирлеттинмээн айтырыглар дугайында чаваар чүүлдер болгаш ынчалзажок бергелер ажыл эртикер, полих ажылчын аңы, польша улус болуунуң төрээн чурттуң экономиктиг болгаш социал деп-шилгелиниң чав-чаа бедиктерииче кедүүл шылаар ээзиннге силер-даа, бистер-даа бүзүрээр бис!

Бистиң чурттарывыста байдалдар болгаш хемчеэлтер ылгалдыг-даа бол, олардың эңнес сорулгазы чангыс ай. хөгжүлдениң стратегизы яңгы болуп турар. Оон алыс утказы — социал-экономиктиг дүргеледиишкин, эртем-техниктиг революциянын чедишкиннерин шинээдип алыры, бистиң улустарывыстың түскай догуннаар кылдыр үүлээп алганы социализмниг тургустуунуң аргаларын бүрүн илерсеймел ажылгары-дыр.

Ындыг сорулганы бистер СЭКП-ниң XXVII съездизиниге база салып алдыг бис. Аңы-думма бүгү партиаларның чүткүлү ындыг дең чугаалап болуур.

Бистиң съездивистиң сөөлүнде хөй эвес үе — кашпайлар эрткен. Ынчалзажок съездиге шилип алдынган утказының кара чангыс шын тургузуунда дыка-даа бадыкпа турар. Ол үениң-биле чүрттө чеңгерээн, боттарының хүштеринге чаа бүзүрелди чоага бергеп.

Съездиниң шинтирлерин боттандырар талазы-биле ажылдың канчаар эгелээнин, баштайгы үе-чадавың бергелерни дүрген ажыл эртер, бистиң бүгү курлавырларывысты ажыглалга бүрүн киирее төлөөле, тодаргай чүүл чылып болуруи ТК-ниң июнь Пленумунга чугаалажып көргеп бис. Мында түннел хылдыган ханы эң-не тургустуунуушкүнүң шинтирлиг чедип алыр, эгелээн ажылды шинтирлиг уламчылаар ужурлуг бис.

Бистиң хүзээ алган бедик планывыс эртем-техниктиг дешшитгенин күселиг-биле совет экономиканы улам шаңкын хөгжүлдериниге утпаанга. Ажыл-агыйының катап таазылгазы совет улустуң күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын дыка эңнеден аргаларын бөөр.

Социалистиг дем каттыжылгазының чурттары-биле эгин кожа кадыг чоруур дең бижиг күзел-сорулувусту база катап илергейлээн бис. Бистиң полих эштеркиге ССРЭ-ниң кайыкаймыска-даа ажыктыг кадыг ажылдажылгага шинаан болдулар!

Бо дугайын элээн делгеренгей чугаалаксаан ийик мен. Бистиң чурттарывыста советпольша найыралдың изиг талалакчылары миллион-миллион. Ук найырал бистиң ажылдарывыстың хоорлуун аларган. Чүүм-на ол ыяш бистиң партиаларывыстың политиказының шынчыыным болгаш үрегүлелдиишкиннің эң маанагы амыдыралдыг.

Ажыл-биле чугаалаал: эртем шагдан биске бөдүүн эвес чүүлдер салгалын келген. Россия биле Польша арасында харылзаалар ийи чурттарның чагырыкчы, дарлакчы аңгыларының демиселиниң уржуудан каш чүс чылларда нарыядап келген. Полих, орус хаактар поликтарны орустарже, орустарны поликтарже ылап турган. А дайынар, күчүгел, эжелеңшиннер улустарының сагыш-сеткилиниге хоранын чедирип, бот-боттарывыгга таарышпас чоруктү болдурүп турган.

Ынчалзажок Россияның болгаш Польшаның эң эки эвелдары хаанныг ёзу-чурттуге удур кадыг демисеежирин азыларының болгаш арыг арганнурүүн хөрээ деп санаан, оруссда, полиш-даа дарлакчыларга удур демисеелди боттарының амыдырал-чурттагазының шынчыдыкын чедип алырга, реформада кердунген хемчеглерни боттандырарының темпилери болгаш ханылаашкыны бистиң өөртпейн турар. Улус өөредилгезиниң органнары, партия комитеттери, Советтер, комсомол, профэвилелдери, адырлар аайы-биле министерстволар болгаш ведомстволар, база будүүрүлелер — шуптуг оон түннел үндүрер ужуруут.

Чер-черге ажыл-херектиң байдалы-биле таныжып көөргө, реформаны боттандырар турарында четпестер чырыдыкшынның болгаш профтехөөредилгениң бүгү звеноларының ажылдакчыларының; башкылап, будүүрүлге өөредилгезиниң мастериден министргө чедир — ажыл-чорудулгазының стилин болгаш методун ооскүм эге тургузуун турарыбиле тайылбырлаттынар. Төп болгаш республикаларда чырыдыкшын министерстволарының база профтехөөредилгенниң, олардың чер-черге органнарының ажылында дегелеңечек болгаш бюрократизм чоруктар ам-даа бар. педагогика коллективтеринге тодаргай анаа эвээш көргүүл турар. Дыка хөй школаларда болгаш профтехөөредилгелерде чүүлдө чүвеге үстүнден айтыышкыннар маңаар чаңчылдың үшкүмээн, реформаның үүрүмнериниң боттанныышкынныга инициатива болгаш чүткүл үнүп дүрбейн турар.

Өөредилге-кижизидилге чорудулгазының бүгү талалыг үндезин чаартылгазы ёзулуг чогаадыкчы эмергиияны болгаш эң хөй ажылды негеп турар. Келир үеде-ге чамаатылар ханы болгаш бижыг биилиглиг, ёзулуг совет патриоттар болурунга инитилел ханыг сонуургалдыг. Өөреникчилериниң билиг чедип алырынче, күш-ажылчы болгаш хөй-ниитиг ажыл-чорудулгазынче идейлиг мөзүшынар утланышкынын күштелдирер херек. Марксизм-ленинни мировоззрениеин болуп турар чүүлдерни үнелеп көөрде анчы талазы-биле көөрүн оларга хевирлеп кижилерге бүгү өөредилге-кижизидилге ажылының кол ээзэ болур ужуруут.

Совет ниитилелдиң амгы үеде-ге хөгжүлдезиниң эң чүүлү омагай талазы демократиязы улам ниитилелдыры болур. Бистиң амыдыралывыстың бүгү талаларын хаара туруп турар бо ажылды школа экербейн эртирбес ужуруут. Педагогика коллективтериниң, педагогика чөвүлелдериниң эргелерни херек кырында калбартыр, школа амыдыралының бүгү талаларынга оларның салдарын доктаамал күштелдирер, ада-не хөй-ниитиниң инициативазын хөгжүдүр херек. Өөреникчилериниң боттарынга школаның эдептургустунуушкүнүнге ажыл-херектиң кирилмелер болурунга, боттарының идейлейин киргүүринге байдалдарны тургузар.

Башкының чогаалыкчы күүзүн хевирлеп кижизидиргиниң айтырыын Е. К. Лигачев онзалап демдеглээн. Школага чогаалыкчы ажыл онзагай, күжен бүрүзүнге хамаарыштыр болгаш оон-биле хөй-ниитиг талалыг болуур. Совет школаның эң эки чаңчылдарынга, эртеминиң чеднишкиннериге, бистиң долгандыр турар амыдыралывыс бүгү байлактарынга дазнимас болза, ёзулуг чогаадыкчы ажыл болдуммас. Чогаадыкчы дилеп тывышкын чок школада ажыл шимчевес. Улус өөредилге органнары, партия комитеттери ажыл-херектиң бо талазыныче кичээнгейни улгаттырбейн турарын дүүредип болдуруп турар. Педагогиктиг күш-ажылдың мастерлерин пропагандалаарын парлалгага, телевидениеге болгаш радиога калбартырынче болгаш ханылаарывысче кичээнгей салыр херек. СЭКП ТК-ниң июнь Пленумунга демдеглээнин дег, дилеп тып чоруур, чогаадыкчы кижилер берге байдалга таварышпазын, ажылын эңнезинге чедирип дээш сагыш салыр херек. Педагогика өөредилгезиниң эдептургустунуун дүргеледир, педагогиканың дээди өөредилгезиниң эт-адарын белидер, оларның материалдыг базазын быжыглаар, элээн салым чаваавыг аныяктарның шылдилгезин эңнеждер херек.

Школаже кичээнгейниң кердүнген өскерлиишкиннери турбуже. ССРЭ-ниң Ыяш-сазын үлеттур министерствозу, ССРЭниң Тудут министерствозу, ССРЭ-ниң Машина тудуушкүн чинистерствозу, өске-даа адырларының министерстволары болгаш ведомстволары, будүүрүлелер болгаш организациялар боттарынга даазырган соруулгаларны ам-даа ёзу барымзалдай күүсеэп турар. Олар школаларның, профтехучулаштелерниң, школа назы четпээн болгаш школадан дашкаар алдын черлеринге материалдыг базазының быжыглаарынга, өөреникчилериниң будүүрүлгүүр күш-ажыл кылыр сорлоонун тургузарынга ажыктыг дуза болуун турары чугула болбайн канчаар. Зеленая Гураға польша аныяктар совет ырлар бадырааның чылдан чылче эрттирип турар, а бистиң полиш күүседиичилерни бедии-биле үнелеп турар. Ол бүгү бот-боттарывысты эки билчир арганы берип турар. Үгаан-бодаа харылзаавыс чокта ёзулуг наймыл турбас.

Ынчалза-даа ажыл-херектиң материалдыг талазы экономиктиг кадыг ажылдажылгазы база оны чугула. Мында база кайгамчык улуг түңнелдер чедип алдынган.

Чүүле ССРЭ-ниң дузазы-биле бесим польша черде туттуунган объектилерде база будүүрүлелерде, айлын мурнунда Польшага будүүрүп турганнарга бодаарга, шойну он катап, каныы чедя катап хөйнү будүүрүп турар апарган. ССРЭ-биле садыг харылзаалары силериниң нефтиге неделеңниң 95 хуузун, бойдус газынның 100 хуузун, химиниң 75 хуузун хандырып турар. Польша үлетпүрүүн ам адырларын" — судно тудуушкунун, ужар үүлү тудуушкунун, станок тудуушкунун совет техниктиг документацияа ёзугаар тутхан.

Силериниң чурттуңар-биле харылзаа биске база чугула ужур-дузалыг. Совет Эвилелинге кинр сөөртүп турар тудуг-оруу машиналарывыың 40 хуузу, күүгүр-кислота заводтарының дериг-херекселдериниң 100 хуузу польша заводтарныы дээрге-ле четпир. Ынчаарга херегелеге 800 ажыг далай судноларын — будүн флотту бис сөөлгү чылдарда Польшадан садып алган бис.

Бистиң-ийи чурттарывыстың кайызынга-даа ажыктыг кадыг ажылдажылгазының калбартырының будүүрүлге болгаш эртем-техниктиг кооперацияны делгем ажылгаарының улуг аргалары бар. Аңаа чогуур таарымчалыг байдалдар херек деп чүве билдингир. Бот-боттарын дээш дешлеге эш хуудa биличир чугула ужур-дузалыг. Бистиң партияларывыстың Төп Комитеттери ийи чурттарның күүне албан черлеринің болгаш хөй-ниитиг организацияларының харылзааларын хөгжүзеринге эң таарымчалыг байдалдарны тургузарын чедип албышаан, улуг ажылды чорудуп турар.

(Уланчызы 2-гө арында).

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ МОСКВАДА ЭЭП КЕЛГЕНИ

ВАРШАВА. (СЭТА). Июль 1. Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының X съездизиниг СЭКП-ниң делегациязын баштап чораан СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары М. С. Горбачев Варшавадан Москваже чорупкан.

Найысылалдың аэропортузунга М. С. Горбачевту ПКАП ТК-ниң Бирги секретары, ПУРнуң Күүне чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский, ПКАП ТК-ниң Политбюро кежигүннери З. Месснер, Ю. Чирек, партияның болгаш Польша күүрүнеңиң удуртукчу өскө-даа ажыл-агыйлакчылары удаашиер.

СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ниң секретары А. Н. Яковлев болгаш ПКАП-тың X съездизинге киржип баргаи СЭКП-ниң делегациязының өскө-даа кежигүннери база аэропортка турганнар.

Удаашнериниң аразынга ПУРнуң ССРЭ-де элчизи В. Наторф база турган.

М. С. Горбачевка бүгүн үргүлер болдал чечектер тудукан.

• • •

Москваның Быково аэродромунга М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ниң секретары А. Н. Яковлев болгаш ПКАП-тың X съездизинге киржип баргаи СЭКП-ниң делегациязының өскө-даа кежигүннери, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнүнге кандидаттар Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнүнге кандидаттар П. Н. Демичев, В. И. Долгих, С. Л. Соколов, СЭКП ТК-ниң секретарьлары А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынина, В. П. Никонов, СЭКП-ниң Тыва регионнай комиссиязының даргазы И. В. Кабитов болгаш өскө-даа эштер утказ алганнар.

Утказ келгенинеринге аразынга ПУР-нуң ССРЭ-де херектериниг тур бүзүрелдиргеи А. Пшигонский база турган.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң ПКАП ТК-ниг Бирги секретары, ПУР-нуң Күүне чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский-биле ужуражыышкыга Варшавага июль 1-де болган.

М. С. Горбачев В. Ярузельскийге Польшаның каттышкан ажылчын партиязының X съездизиниң чедишкиннериниг үезээнин-биле ийик байыр чедирээш болгаш польша коммунистерниң дээрбе шуулганының шинтирлерин ПКАП-тың даймакы арга-шинээлиниң база ниитилелге ат-адарының улам ыыдай өөрүнүг. Польшаның социал-экономиктиг чедишкиннерге, ССРЭ биле ПУР-нуң аразында найыралыг болгаш кадыг ажылдажылгазының быжыглырынга барган боор деп бүзүрелдиларетпеен

Съездиниң ажылында СЭКПниң белек төлөөлелгелиг делегациязының киржин турарыйн партияларның болгаш улустарының аразында тургустунган харылзаалардың экидуцмалыкты чоруун, советпольша эвилелдиң быжыглаар кергүүл турар деп, В. Ярузельский демделээн. Партианың төөгүзүнде Программаган эң-не баштай үдээ алган кризистиг үе-чадавың уражктарын бүрүнү-биле ажыл эртининиң, шинтилел амыдыралының бүгү талаларынга чурттуң чаа-чаа бедиктериниг бурумгаарлаашкынның оруктарын тодарадыр. ПКАП-тың X съездизиниң эргилделиг бөөн турарын ол айыткан.

Ийи партияларың удуртукчуларының совет-польша кадыг ажылдажылганың чоруп турарының болгаш түңнелдериниң дугайында белдалдарны солушкан. Социалистиг интернационализмниң, бот-боттарынга ден эргелиг болгаш эш хуунун дузалажылгазының принциптеринге үелениттиинеп совет-польша найырал үениң шинтилелдиг-биле чүткүлдүг чоруун, ССРЭ-биле ПУР-нуң аразында найыралыг болгаш кадыг ажылдажылгазының быжыглырынга барган боор деп бүзүрелдилерет

Эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

(Эгези. Төнчүзү 1-ги арында).

Ынчалзажок эвес түңнелинде бүгү күзел-бодалдарның болгаш эгелээшкиннерниң чединишкини бүдүрүлгелерниң, тудугларының, күш-ажылчы коллективтериниң шуут боттарынга шиитпирлеттинер. Маңаа, чүгле маңаа, бир эвес мынчаар чугаалап болур чүве болза, бистиң кады херделиишкиннеривистиң материалзастаан түңнели чырыкче илереп көстүп келир.

Чогум-на ынчангаш совет ажылчыннарның инициативазы-биле тывылган бригада кереэзиниң аргазын силерниң заводуңарда ажыглап турарын дыңнаары өөрүнчүг болду. Бо дээрге күш-ажылды организастаарының, ажылчыннарга боттарын бүдүрүлгениң ээлери бис деп медередип бээр социалистиг хевирлерчиниң бирээзи ол.

Бо чорук күш-ажылчын бүдүрүкчүлүүн дыка бедидер, ажыл телевизин өстүрер аргазы бергечин сеткил ханышкыны-биле дыңнадывыс. Москваның «Калибр» заводунуң ажылдакчылары боттарының талазындан продукцияның шынарын бедидер талазы-биле силерниң дуржулгаңардан эвээш эвес ажыктыг чүүлдерни шиңгээдип алган-дыр.

Сверчевский аттыг заводтуң болгаш «Калибрниң» баазазынга амгы үеде бирги совет-польша эртем-бүдүрүлге каттыжышкынын тургустунуп турар-дыр. Бо дээрге улуг ужурлуг херек-тир. Силер болгаш силерниң москвачы өннүктериңер, өскелер силерни-белерер ындыг херекти мынчаар чорудар боор силер деп идегеп турар бис.

Ниити херекке күштү болгаш акша-херекселин хөйнү каттыштырган тудум, ортаа ажык-олча база улам улуг деп чүве кижи бүрүзүнге билдингир болгай. Эш В. Ярузельский-биле, акы-дуңма өске-даа күрүнелерниң удуртукчулары-биле кады бис 2000 чылга чедир эртем-техниктиг депшилгениң комплекстиг программазынга ат салдывыс. Ол программа боттуг херек апарзын дээш харылзааларның депшилгелиг хевирлерин, ооң иштинде бүдүрүлгелерниң болгаш эртем албан черлериниң аразында дорт бүдүрүлге харылзааларын тургузарын шудургу дилээр болгаш хөгжүдер херек. Бо угланышкын-биле дидим болгаш делгем хөделир херек. Бо дугайын мен дүүн съездиге-даа чугааладым, мында база чугаалап тур мен, чүге дээрге бистиң чурттарывыска ам бо дег чугула база ниити ындыг херек оон аңгы чок.

Интеграция талазы-биле алыр болза, чамдык талалары-биле капиталистиг чурттар дыка мурнап чоруй барган деп, хорту-биле чугаалаар апаар. Бис өскелерден өөренип алырындан эгенмейн келген болгаш эгенмес-даа бис. Ынчалзажок анаа хоолгалап, хорту-биле дөзеп алыры биске база таарышпас. Барыын чүкте интеграция эвээш эвес таварылгаларда шала кошкак күрүнелерниң бот-догуннаашкынын, национал бот-тускайлаң чоруун кызыптар, а ооң экономиктиг ажыктыы хөй кезиинде ажылчын кижини дарлаарын күштелдиргенниң күзели-биле чедип алдынар.

Интеграция чорудуун дүргедедиринге бис боттарывыстың социалистиг оруувус-биле чорууп, боттарывыстың социалистиг сорулгаларывысты бодаар ужурлуг бис. Будапешт-тиге акы-дуңма чурттарның удуртукчулары хөй талалыг кады ажылдажылганың байдалын чугаалажып көрген болгаш ол эң чугула херекти кошкаш дивес кичээңгейниң төвүнге тудар деп дугурушкан. Ниити сонуургалдыг чорук социалистиг экономиктиг интеграцияның бүгү чорудуунга чаа ритмни болгаш темпини берип турар ындыг шиитпирлерни тывар аргаларны бээр деп бүзүреп турар бис.

Эштер! Бистиң бүгү планнарывыс, эгелээшкиннеривис, идегелдеривис тайбыңны камгалап арттырган таварылгада кандыг-ла-бир ужур-уткалыг боор болур. А олар дүрген болгаш эки күүсеттинген тудум, бистиң улустарывыстың революсчу чаалап алышкыннары улам быжыг, ядролуг кыжаныгга удур камгалал улам идегелдиг болур деп чүве база билдингир.

Совет Россия бодунуң тургустунганының бирги хүнүнден эгелээш-ле дайын болгаш боо-чепсек чок делегей дээш туржуп эгелээн. Ынчалзажок ол революсчу идеяны ынчаан дыка хөй кижилер боттанмас хоозун күзел деп санаан болгай. Ынчан политиктиг угаан-медерел куйга чурттап турган үе-шагны дег кааржы күш дээриниң хоойлузунга туттурган, шериг күжүнге сөгүрүүрүнге чагыртпан турган.

Делегейниң үрегдээшкиннинг бирги дайыны-биле бердинген төөгүнүң түрлүг медээзи-даа, улус чоннарга каңнаар-даа аажок ар-берге хилинчек-човаланы таварыштырган делегейниң ийиги дайыны-даа барыын чүктүң чагырыкчы аңгыларынга кичээңдириг болбаан. Олар эндере чепсегленишкинге, бирги ээлчегде ядролуг чепсегленишкинге идегээшкинни уламчылавышаан келгеннер. Боо-чепсектиң эндере бүдүрерин соксадыр талазы-биле оларның кандыг-даа саналдарын барыын чүк хүлээп албас боорга, социалистиг чурттарга күштериниң стратегтиг деңге олурун чедип алырындан аңгыда кандыг-даа өске аргалар арттпаан.

Амгы үеде политиктиг горизонтуже ядролуг кыжаныгның хөлегези көзүлдүр-ле чылын келген. Ам делегейниң бүгү-ле кижилеринге мону угаап-билири чугула: боо-чепсектиң хөйү дээрге-ле айыыл чок чоруктуң улгадып эвес, а биччилеп турары ол. Халаптыг ядролуг дайын ам угаан-сарыылдыг политиканың уламчылалашкыны боол шыдавас, чүге дээрге ол кандыг-даа амыдыралдың, ындыг болганда кандыг-даа политиканың төнчүзүн эккел чылар.

Эрги чыдып калган политиктиг бодал Европаның салым-чолунга халаптыг болур. Чыдып калган бодал ооң барыын чүгүнде турар дыка хөй күрүне чазактарынга месилдежиишкиниче угланмышкынның деткиириндан ойталаарынга шаптыктап турар. Ынчалза-даа бистиң ядролуг чүс чылывыста ол угланмышкынның кайнаар бар чыдарын көрбээчиеп, олче кичээңгей салбайн барып болур бе? Европа дипке химиктиг хамаанчок, аңаа безин чепсектиң ажыглалы ядролуг дайынның уржуктарындан эвээш эвес аар-берге түңнелдерге чедирип болуру кымга билдингир эвезил?

Ынчангаш чепсегленишкинни удур-дедир дүжүрериниче эгелээрин ындыг быжыг турушту саналдап турарывыс ол. Ол идея амгы үеде хоозун бодал эвес апарган. Хамык ужур боттарын христианчы дижир барыын чүк чурттарының чазактары «өлүрбе» деп ындыктыг сургаалды боттарының политиказының дээштиг кол күзел-сорулгазы болдурарында. Бис оларны эндере чепсегленишкин оон ынай-лаарга контрольдан долузу-биле үнүп болур өлүмнүг шугумну эртпейн, доктаарынче кыйгырып турар бис.

Милитаризм чүгле боду айыылдыг болурундан аңгыда, кижиниң мөзү-шынарынга коргунчуг айыылды болдуруп, делегейге каржы чорукту болгаш кучулээшкинни көвүдедип турар. Кижи төрелгетенни от болгаш хылыш эвес, а тайбың, кады ажылдажылга, бот-боттарының эрге-ажыктарын удур-дедир хүндүлежири камгалап алыр.

Варшава Керээзиниң киржикчилери социалистиг күрүнелерниң үнү бо хүннерде база катап шиитпирлиг чаңгыланган. Массалыг узуткаашкынның боо-чепсээн кызырары болгаш чок кылыры, ядролуг чазылдырыышкыннарны соксадыры-биле холбашкан хемчеглер комплекзинден аңгыда, Европага аңаа боо-чепсектерни болгаш чепсектиг күштерни кызырарының тодаргай планын саналдаан бис.

Чоокта чаа Глазборога чугаазынга АКШ-тың президентизи Р. Рейган, ядролуг боо-чепсектерин кызырар дугайында бистиң идип үндүрген чаа саналдарывыстың шынчызын, чамдык соора угаадышкыннарны кылза-даа, миниң көрген. Бүгү делегейге тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынче угланган күженишкиннерге эргиделиг байдалдың ам тургуступ кээп болуруун ол демдеглээн болгаш ооң-биле харылзаштыр дээди деңнелге совет-американ ужуражылышкын дугайында айтырыгны катап көдүрген.

Бир эвес Вашингтон чепсегленишкинниң дүжүрериниң айтырыгларынга улам шынгы болгаш харысалгалыг хамаарылгалыг апаар болза, бис аңаа байыр чедирер бис. Бөгүн чүгле чугаалар кылыры четпес деп, дээрги Рейган чөптүг демдеглээн. Чепсегленишкинни дүжүрериниче чүткүлдүвүстү бадыткавышаан, чогумна ооң дугайында Женеваның соонда эрткен барык бүгү үениң дургузунда могаг чогу-биле катап-катап чугаалап келген болгай бис.

Боо-чепсектиң мөөңнежилгелерин канчаан эвээжедир, херекти муңгашталышкындан канчаан үндүрер дугайында тодаргай саналдарыг чагааны президентиже бо хүннерде чоруткан мен. Америк администрациязы бистиң инициативаларывыска каттыжарынга, Европаның болгаш бүгү делегейниң улустарының идегел-биле манап турары дугуржуушкуннарны чедип алырын болгаш ужуражылышкынны эрттирерин болдуруп болур кылырынга бүзүреп турар бис.

Социалистиг болгаш капиталистиг делегейниң күрүнелериниң аразында тайбың бот-догуннаашкынны туруп болур. Харын-даа ол шуут эргежок чугула. Оон өскээр шилип алыр орук чок боол турар. Делегей амыдыралының практиказынга ооң нормаларын болгаш принциптерин бадыткаар дээш орукту могаг чокка дилээр бис.

Социализм—тургузуушкунга, кижилерниң аразында чөптүг харылзааларга баралан болуру-биле төрүттүнген. Коммунизм дээрге, хосталганың кежик-чолу-дур деп Маркстың чугаазы улуг уткалыг.

Черүлдээ, месилдежиишкин, дайын үндүрер күштер социалистиг ниитилелге турбас.

Эргим эштер! СЭКП-ниң делегациязының Силерге аалдап чораанынга тураскаал кылдыр, бисте суралыг Греков аттыг студияның чурукчузунуң чурааны Кароль Сверчевскийниң портредин дамчыдып берейн.

Бодунуң бүгү маадырлыг амыдыралы-биле интернационализмниң улуг күжүн шывадып көргүскен кижи бо чуруктан бисче көрүп турар. Ол силерниң заводуңарның ажылчыны турган, ооң адазы база ажылчын турган деп, менээ чугааладыңар, ол бистиң чуртувуска Совет эрге-чагыргазының тиилелгези дээш демисежип турган. Ол — генерал Вальтер — хостуг Испания дээш демисежип турганнарның бирги одуруунга турган. Бодунуң төрээн чурту дээш амытынын берген. Улусчу Польша бодунуң ындыг оолдарынга чоргаарланыр эргелиг.

Эштер! Бөгүн Москваже чанып чоруптар — соңгаарладып болбас ажыл-херектер бар. Ол дугайын баш удур-ла эш Ярузельский-биле дугурушкан улус бис.

Бистиң делегациявыс маңаа артып калыр, Польшага, социализмниң херээнге улуг ужур-дузалыг Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының X съездизиниң чедишкиниг доостуруун күзеп тур мен.

Чайгы кайгамчык бо хүннерде аалчы ёзу-биле хүлээп алышкынны кылган Варшавадан чоруп тура, силерниң шуптуңарга болгаш силерниң өг-бүлелериңерге чаагай чорукту болгаш аас-кежиин күзеп тур мен. Шак-ла ындыг чаагай күзээшкиннерни акы-дуңма бүгү польша улуска чүректиң ханызындан база илереттим.

Социалистиг Польшаның ажылчын аңгызы делгерезин!

Совет-польша найырал чүс-чүс чылдарда чурттап турзун!

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ры Ю. Н. Христораднов, Украинаның Компартиязының ТК-зының секретары В. А. Ивашко, Куйбышев хоорайның № 25 школазының башкызы, ССРЭ-ниң улустуң башкызы Е. А. Аршлутова, Молдав ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы И. П. Калин, «Челябинскиниң В. И. Ленин аттыг трактор заводу» бүдүрүлге каттыжышкынының чиңгине директору Н. Р. Ложченко, Казахстанның Компартиязының ТК-зының секретары З. К. Камалиденов, Азербайджан ССР-ниң Профтехөөредилге-күркомунуң даргазы Г. И. Исаев, Томск областың улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи З. Г. Барашева, Минскиниң педагогика институдунуң ректору А. Т. Короткевич, СЭКП Красноярск крайкомунуң секретары Н. П. Силкова олар киришкеннер.

Реформаны боттандырарының тодаргай дуржулгазын илеткелдерге болгаш саналдарга сайгарган. Оон-биле чергелештир кылдынган чамдык чүүлдерге, ол ажыл-херекти организастаарында четпестерни, сеткилди хайныктырбаан чоруктарны база илергейлээн. Чөвүлел хуралдың киржикчилери боттарының кол кичээңгейин практиктиг хемчеглерни көөрүнче болгаш школа реформазын улам ынай боттандырарының оруктарынче угландырган.

Эң кол чүүл — школаларның болгаш профтехучилищелерниң өөредилге-кижизидилге ажыл-чорудулгазын организастаарында база утка-шынарында, өөреникчилерниң билииниң деңнелинде көску өскерилгелер ажыдынмайн болбаан дээрзин айыткан. Дыка хөй педагогика коллективтеринде бот оожургаар, чүве тоовас, чаа чүүлдү эскербес чоруктар ам-даа чайлаттынмаан деп, чөвүлел хуралдың киржикчилери чугаалааннар.

Өөреникчилерниң күш-ажылын мааң-ла бүдүрүкчүлүг кылдыр организастаарында бергелерже санал бергеннер кичээңгейин угландырган. Бо ажылга база бүдүрүлгелерниң ролун илергейжидери, аргаларны долу ажыглаары эргежок чугула. «Челябинскиниң В. И. Ленин аттыг трактор заводу» бүдүрүлге каттыжышкынының, Днепрниң В. И. Ленин аттыг машина тудуушкун заводунуң, Нижне-тагильдиң металлургия комбинадының дуржулгалары өөредиглиг.

Профтехучилищелерниң доозукчуларының профессионал белеткелиниң деңнелин бедидериниң, ону эртем-техниктиг депшилгениң негелделеринге дүүштүр тургузарының дугайында айтырыг чидиг-биле тургустунган. Бүдүрүлге өөредилгезиниң утка-шынарын, бүгү мергежилдер аайы-биле өөредилге программазын министерстволар болгаш ведомстволар-биле кады ССРЭ-ниң Профтехөөредилге-күркому доозар, сургуулдарның бүдүрүлге практиказын экижидер, ажылчыннар белеткелин техниканың болгаш технологияның чаа угланышкыннарын ёзугаар кандырар ужурлуг.

Ол ышкаш өөреникчилерниң профессионал угланышкынының, школалар доозукчуларын хуваарының талазы-биле ажылды база шиитпирлер-биле эде тургузары негеттинип турар.

Уругларны 6 харлыындан эгелеп өөредиринче шилчилгениң организастаарынче улуг кичээңгейни угландырган. Чамдык таварылгаларда дааштыр, алды харлыгларны класстарын ажыдып тура, педагогика болгаш медицина талазы-биле эргежок чугула негелделерни сагывас, таарымчалыг байдалдарны тургуспас чоруктарның барык сагыш човаашкыны-биле чугаалап турганнар. Ону болдуруп болбас.

Бүгү социал-культура адырының эң чугула тудуш кезээ улус өөредилгезиниң материалдыг баазазын быжыглаарының чугулазының дугайын хуралга демдеглээн. Мурнунда чылдарда ол ажылга элээн улуг хожудаашкыннар болдуган. Бо чорук школа назымын четпээн уруглар албан черлериниң узаткан хүнүнүг бөлүктериниң четкилерин хөгжүдеринге, өөредилге-кижизидилгениң бүгү ажылды организастаарынга таарымча чок болуп турар.

Чырыдышкын объектилериниң капитал тудуунга акша-хандырылгазының ол ийи беш чылда дыка улгаттырарын барымдаалааш, ССРЭ-ниң Күртудуу, ССРЭ-ниң Чырыдышкын министерствозу, ССРЭ-ниң Күрпрофтехөөредилгези, аймгалар аайы-биле министерстволар болгаш ведомстволар, чер-черниң совет болгаш ажыл-агый органнары ол ажылга удуртулганы үндезини-биле экижидер, тускайлап берген акша-херекселдиң чарыгдалынга болгаш уруглар саттарын, школаларны, профтехучилищелерни, школаның эвес албан черлерин, педагогиканың өөредилге черлерин болгаш башкылар билип бедидер институттарны тудуп ажыглаарга киирериниң чергүүнен планнарының күүселдези дээш харысалганы бедидери чугула. Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери оларның тудуушке колхозтарны, совхозтарны, үлетпүр бүдүрүлгелерни идепкейлиг киириштирип, студентилерниң тудуг отрядтарын, школаларның болгаш профтехучилищелерниң сургуулдарының күш-ажылчы каттыжышкыннарын калбаа-биле ажыглаар херек. Чырыдышкын албан черлеринге өөредилгениң саазыг техниказының комплектилерин бедик-биле бүдүрерин чогаадып кылып болгаш организастаар даалгазы күүседип турар. Электрон үлетпүрүнүң министерствозунуң, Радио үлетпүрүнүң министерствозунуң бүдүрүлгелери боттарының ажылын идепкейжидер ужурлуг.

Школаларның өй келген өске-даа айтырыгларын: башкы дугайында сагыш салымыкынны күштелдирериниң, национал школага орус дылды өөренирин сайзыраңгайжыдарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының, школа назы четпээн болгаш школаның эвес албан черлериниң ажылының утка-шынарын экижидериниң, школаларның болгаш профтехучилищелерниң техниктиг дериишкиниң дугайында сагыш салышкыннарын күштелдирериниң айтырыгларын хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр чугаалажып көргеннер.

Массалыг информацияның чепсектериниң реформа үезинде болуп турар өскерлиишкиннериниң калбак хемчээлдиг болгаш ханызын, өөредилге болгаш кижизидилгениң организастаанын база ооң утка-шынарын ханы болгаш тодаргай көргүзериниң, башкылар коллективтериниң база бүдүрүлгелерниң, хоорайларның болгаш районнарның мурнакчы дуржулгазын нептередириниң чугулазын санал бергеннер демдеглээн. Реформаның идеяларынга дүүштүр школаларны быжыглаарынга, совет башкының алдар-хүндүзүн бедидеринге идигин бээр.

Школа реформазының идеяларын улам ынай хөгжүдери партияның XXVII съездизиниң документилериниң кол-кол чүүлдерин СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин анализтеп чугаалаан. Реформаның кол негелделериниң күүселдезиниң чоруп турарынга болгаш мында четпестерге ол тодаргай доктааган. Реформаның боттанмышкынының үезинде хожудаашкынның кол чылдагааны ажыл-херекти четпес организастаанында дээрзин бодунуң саналынга ол демдеглээн. Ону тодаргай сорулгалыг, кызымаккай болгаш шудургу чорудар талазы-биле ажылды четпес чорудуп турар. Партия комитеттери, улус өөредилгезиниң органнары реформаның идеязын организастаарының болгаш ажылдакчы бүрүзү, башкылар коллективи болгаш башкы бүрүзү ой-шаа база чайгылыышкын чок күүсеттинер гурзун дээш таарымчалыг байдалдарны чогуур деңнелге тургузуп шыдавайн турар.

Чырыдышкын министерствозу, профтехөөредилге талазы-биле күрүне комитеттери, оларның эртем-педагогика албан черлери өөредилгениң утка-шынарын сайзыраңгайжыдар талазы-биле таарымчалыг системаны ам-даа тургуспааннар. Программаларны болгаш өөредилге номнарын кедергей оожум, улуг озалдаашкын-биле болгаш чамдыктаа шынарын чогуур деңнелге экижиттпейн чогаадып кылып турар.

Чырыдышкын министерствозу, ССРЭ-ниң Педагогика эртемнериниң академиязы ажылын шиитпирлиг-биле эде тургузар, өөредилгениң утка-шынарын амыдыралдың негелделеринге дүүштүр көөрүнүң улам сайзыраңгай системазын тургузар, экспериментилдиг эки ажылга, башкыларның, эртем-педагогика хөй-ниитизиниң санал-оналынга болгаш дуржулгазынга калбаа-биле даянып ужурлуг.

Сургуулдарны быжыг билиглер ханы билиглер-биле чепсеглээриниң методтарын сайзыраңгайжыдарының, оларның коммунистиг мировоззрениезин хевирлеп кижизидериниң, социалистиг Төрээн чуртунга кызыгаар чок бердинген чорукка оларны кижизидериниң айтырыглары онза кичээңгейни негеп турар. Совет школаның дуржулгазында чедип алдынган болгаш хынаттынган бүгү эки чүүлдерни чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаары, өөредилгениң чорудулгазын ажылдың улам ажыктыг, депшилгелиг арга-методтары-биле байыдары чугула. Эң эки башкыларның дуржулгазын ниитилештирип байыдарынга болгаш нептередиринге шиитпирлиг бурунгаар базымнарны кылыр, ол ажылдың эртем талазы-биле деңнелин бедидер, парлалганың, радионуң, телевидениениң аргаларын калбаа-биле ажыглаар херек.

Чырыдышкын болгаш профтехөөредилге органнарының, партия комитеттериниң педагогика кадрлары кижизидер, оларның профессионал деңнелин бедидер талазы-биле ажылын үндезини-биле экижидериниң чугулазынче М. В. Зимянин кичээңгейни угландырган.

Аныяктарның чамдык кезээниң аразында таарымча чок чүүлдер, ылаңгыя назы четпестериниң корум-чурум болгаш кем-херек үүлгедип турар чоруу сагыш-сеткилди дүвүретпес аргажок. ССРЭ-ниң Чырыдышкын министерствозу, улус өөредилге органнары, партия комитеттери, комсомол өөреникчилер ортузунга өөредилгеден дашкаар ажылды организастаарынче, назы четпестер ортузунга оларның чурттап турар черлериниң аайы-биле ажылды экижидеринче эң шынгы кичээңгейни салыры чугула.

Өзүп орар салгакчыларны кижизидилгезиниң херээнге өг-бүлениң кижизидикчи улуг аргаларын улам долу ажыглаары онза чугула. Ол сорулга-биле ада-иелерге педагогика талазы-биле доктаамал дузаны организастаар болгаш боттарының уругларының өөредилгези болгаш кижизидилгезиниң оларның харысалгазын бедидер талазы-биле хемчеглерни боттандырары чугула.

Түңнелинде М. В. Зимянин башкыларның август конференцияларының сорулгаларынга болгаш партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга оларның ролюнуң талазы-биле айтырыгга доктааган.

(СЭТА).

ВАРШАВАНЫҢ АЖЫЛЧЫННАРЫ-БИЛЕ ЧЫЛЫГ УЖУРАЖЫЫШКЫН

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Заводтуң партия-ажыл-агый активиниң, ол ышкаш бодунуң революсчу болгаш күш-ажылчы чаңчылдары-биле сураглыг Воля районунуң күш-ажылчы коллективтериниң элээн каш чүс төлээлекчилери киришкен митинг польша-совет найыралдың сагыш-сеткилди доюлдурутар манифестациязы болу берген.

Митингини ажыдып тура, заводтуң партком секретары Е. Кәнә ийи партияларның удуртукчуларынга, СЭКП делегациязының кежигүннеринге чүректиң ханызындан байыр чедирген. Польша коммунистер, ПУР-нуң ажылчын аңгызы Совет Эвилели-биле бүгү талалыг кады ажылдажылганы, акы-дуңмалышкы чорукту болгаш найыралды моон соңгаар-даа быжыглаар дээрзин ол онзалап демдеглээн.

Ажылчын С. Потоцкий бодунуң чугаазынга ССРЭ биле ПУР-нуң аразында үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың чаагай чаңчылдарын демдеглээн. Ооң көску чижээ «Калибр» завод-биле бо бүдүрүлгениң аразында үргүлчү калбарып турар харылзаалар болур. Польша аныяктар Совет Эвилелиниң тайбың политиказын болгаш боттуг инициативаларын идепкейлиг деткип турар деп, аныяк бригадир А. Скопецкая демдеглээн. Бис база совет аныяктар ышкаш, тайбың байдалга ажылдап болгаш чурттаарын күзеп турар бис деп, ол чугаалаан.

ПКАП Варшава комитединиң бирги секретары Я. Кубасевич болгаш заводтуң ажылчыны В. Блажеевский олар М. С. Горбачевка Варшаваның тураскаал медалын тывысканнар.

М. С. Горбачевтуң чугаазын чылыг-биле хүлээп ап, ону улуг кичээңгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле чаңгыс эвес удаа үзеп турган.

Оон соонда В. Ярузельский сөс ап, чүве чугаалаан, ону митингиниң киржикчилери чылыы-биле үткээн. Ол М. С. Горбачевка, СЭКП-ниң делегациязының шупту кежигүннеринге К. Сверчевский аттыг заводче чалалгаларны алган X съездиниң делегаттарынга чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинни илереткен. Совет аалчыларга поляк амгы байдалды, ажылчыннарның тайбыныктырып чорудур. СЭКП-ниң делегациязының удуртукчузунуң тодаргай база ханы билиишкин-биле сонуургааны айтырыгларны билип алырынга ужур-дузалыг болган бүдүрүлгениң пектеринге болгулааш чугаалажылгалар дээш база өөрүп четтиргенин чугаалаан.

Ол чугаалажылгаларга ПКАП-тың X съездизиниң дугайында улуг сонуургалдарның илерээнинге онза өөрүп турар бис деп, ПКАП-тың удуртукчузу уламчылаан. Бистиң барык четкилээнивис бүгү-ле ажылчын турушттарга съездиге көдүрткүнген айтырыгларның шупту-ла кижилерни — партия кежигүннерин-даа болгаш кежигүн эвестерни-даа сонуургадып турары эскертинип турду. Ол бисти өөртүп турар болгаш дыка хөй чүүлдерни хүлээдирип турар. Бистиң съездивис — хааглыг партия хуралы эвес-ле болгай. Ону эрттирериниң бүгү белеткелдери, съезд мурнунуң калбак чугаалажылгаларны ажылчыннарның болгаш бүгү ниитилелдиң эң калбак киржилгези-биле эрткен. Ынчангаш съезд чүгле партияның эвес, а ажылчын аңгының, бүгү поляк чонунуң съездизи болуруң күзеп турар бис. Ооң шиитпирлерин ажылчын аңгының идепкейлиг киржилгези-биле күүседири бистиң Төрээн чуртувустуң моон соңгааргы чедиишкинниг хөгжүлдезинге шиитпирлиг ужур-дузалыг болур ужурлуг.

Бистиң бүгү айтырыгларывысты дүрген болгаш эки шиитпирлээри, харысалгалыг болуруң, ээ болуруң медерел билириниң деңнелин бедидери, ажылдың чаа ажыктыг арга-хевирлерин шиңгээдири эргежок чугула. Аңаа холбаштыр бүдүрүлгеде бригада кереэзиниң аргазының чединишкиниг ажыглаттынып эгелээнинге бедик үнелелди ол берген. Ол дээрге заводтуң ажылчы чонунуң келир үе дугайында бодап, социализмниң хөгжүлдезиниң эң чугула эрге-ажыктарынга, ажыл-ишчилерниң эрге-ажыктарынга дүүжүп турар социалистиг бүдүрүлгеге ажылдаарының ындыг арга-хевирлерин тургузуп турары ол деп, В. Ярузельский чугаалаан.

Экономиктиг реформага хамаарыштыр польшаның мурнунда организастыг структураны эде тургузарының талазы-биле улуг сорулгалар туруп турар. Эргижирээн чаңчылдардан, арга-методтардан, дужуметсиг чоруктан ойталаары эргежок чугула.

Оон соонда съездиниң долгандыр дайынзырак барыын тептериниң шуугаазынныг кампаниязы калбартканын демдеглээш, В. Ярузельский мынча деп чугаалаан: чиктии кончуг-даа болза, ол бисти өөртүп турар. Бир эвес съездиниң дугайында чүнү-даа ыыттаваан болза, ол ооң ажылының ужур-утказының бичии болганының херечилээр ийик. А бир эвес дайзын шугулдап, бир эвес ол «үгер-боолардан адып эгелей берген» болганда, бистиң оруувус чединишкиниг боол турары ол, ындыг болганда бис моон соңгаар-даа ол орук-биле чорур ужурлуг бис.

ПКАП-тың X съездизи Совет Эвилели биле Польшаның найыралының, эвилелдиниң болгаш кады ажылдажылгазының, Польшаның социалистиг дем каттыжылгазынга быжыы-биле даянырынга шиитпирлиинниң база бир херечизи болгаш бадыткалы болган деп, поляк удуртукчу онзалап демдеглээн. СЭКП-ниң XXVII съездизи совет улуска хөгжүлдениң дүргедедириниң талазы-биле калбак оруктарны ажыткан, ынчангаш бис ПКАП-тың X съездизи поляк улустуң мурнунга база ындыг аргаларны ажыдар боор дээрзинге идегеп турар бис. Келир үениң дугайында, ылаңгыя чүгле Польшаның эвес, харын-даа бодунуң келир үезин тудуп тургузуп турар аныяк салгал доктаамал бодаар ужурлуг.

Барып-барып Польшадаа, ооң хүл-ыйбадан катап тургустунган маадырлыг найысылалы Варшавадаа, Культураның болгаш эртемниң ордузундан, а бөгүн Воля деп ажылчын районнан ССРЭ-ниң — өндүр улуг социалистиг күрүнениң — удуртукчузунуң тайбың дээш үнү чаңгыланып үнгениниң улуг ужур-утказын ол демдеглээн. Ол дээрге канчаар-даа аажок улуг чидириглерге таварышкан, эң аар-бергелерни ажып эртип шыдаан, дайын деп чүл, ындыг болганда, тайбың деп чүл дээрзин чугаажок билир улуг совет улустуң үнү-дүр. М. С. Горбачевтуң ол изиг сөстерин сеткиливис болгаш бүгү ажыл-чорудулгавыс-биле бүрүн чүүлдүгзүнүп деткип турар бис деп, В. Ярузельский медеглээн.

Бистиң акы-дуңмалышкы найыралывыс болгаш кады ажылдажылгавыс улуг ужур-уткалыг. Улам чединишкиниг болгаш ажыктыг апар чыдар интеграцияның ужур-утказы стратегтиг болгаш харын-даа стратегтиинден артык улуг боол турар. Бо талазы-биле социалистиг дем каттыжылгазының хемчээлдеринде дыка хөй чүүлдер кылдынган, ынчалза-даа оон-даа хөйнү кылыр апаар.

Дыка хөй бүдүрүлге черлериниң, институттарның, бригадаларның шуут кады ажылдажылганың харылзааларын тургузуп эгелээнин илеткелчи чүүлдүгзүнүп демдеглээн. Ол угланмышкынны моон соңгаар-даа болдунар-ла аргалар-биле хөгжүдер бис деп, ол айыткан.

Польша-совет дайынчы акы-дуңмалышкы чорукту бедик-биле үнелеп турар бис деп, ол уламчылаан. А ам чаа, польша-совет күш-ажылчы социалистиг акы-дуңмалышкы чорукту тургустунуп турары бо. Ол моон соңгаар-даа улам хөгжүп база быжыгып турзун.

М. С. Горбачевка, СЭКП-ниң делегациязының шупту кежигүннеринге В. Ярузельский съездиниң ажылынга киришкени, ажылчыннар-биле ужуражылгалары, Польша биле ССРЭ-ниң аразында бузулбас найырал дээш, бүгү кылып турар чүүлдери дээш өөрүп четтиргенин илереткен.

СЭКП-ниң делегациязының баштыңы заводтуң хүндүлүг аалчыларының дептеринге чүве бижип каан. Ында мынчаар чугаалап турар:

«Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының делегациязы польша улустуң шылгараңгай төлээлекчилериниң бирээзи, патриот интернационалист К. Сверчевскийниң адын эдилээн бүдүрүлгениң алдарлыг күш-ажылчы херектери-биле таныжкан.

Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының удуртулгазы-биле улусчу Польшаның ажылчы чоннарының чаалап алганы үндезин социал-экономиктиг чаартылгаларда ооң көску үлүг киирип турарынга коллектив чоргаарланыр эргелиг.

Күш-ажылчы коллективтериниң интернационалчы бүдүрүлге харылзаалары, акы-дуңмалышкы чурттарның бүгү талалыг кады ажылдажылгазы бистиң эң чугула сорулгаларывысты — социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедиринге, социалистиг дем каттыжылгазын моон соңгаар-даа быжыглаарынга, Чер кырынга быжыг тайбыңны хандырарынга чединишкиниг бардаан болуп турарының дугайын Москваның «Калибр» заводу-биле силерниң үре-түңнелдиг харылзааларның чижээ тодаргай херечилеп турар.

ПКАП-тың X съездизиниң айыткан социалистиг тургузуушкунунуң оруунда парыы болгаш харысалгалыг сорулгаларын күүседирин, тайбың, тургузукчу күш-ажылга улуг чедиишкиннерни бүдүрүлгениң ажылчыннарынга, инженер-техниктиг ажылдакчыларынга, аныяктарынга болгаш партияның хоочуннарынга, хөй-ниитиниң өске-даа организацияларынга чүректиң ханызындан күзеп тур бис».

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының польша ажылчыннар-биле чүректиң ханызындан болган ужуражылгалары СЭКП биле ПКАП-тың, ийи чурттуң улустарының аразында чаңгыс эвилелдиң улам быжыглышкынының байдалынга эрткен.

В. ВОЛКОВ,
И. МАСЛЕННИКОВ.

СОРУК КИРГЕН

СЭКП Төп Комитединиң июнь (1986 ч.) Пленумунуң материалдарын, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң илеткелин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыжыының бешки сессиязының материалдарын болгаш СЭКП Төп Комитединиң Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга Кыйгырыын Бай-Тайга районнуң ажыл-ишчилери күш-ажылчы коллективтер аайы-биле таныжып, бир үн биле деткип, чүүлдүгзүнүп турарлар.

— Чаа ёзу-биле ажылдаарының эргежок чугулазын политика ёзугаар билип турар. Ынчалза-даа практика кырынга ону канчаар боттандырарын билбес ындыг эштер ам-даа эвээш эвес. Оларга бүгү талазы-биле дузалажыр — деп, М. С. Горбачевтуң чугаалааны кончуг-ла чөптүг. Ылаңгыя бистер мал ажылында кижилер аас ёзу-биле канчаар эде тургустунуп ажылдаазывысса экилээрзин, ооң аргаларын тывып турар бис. Мен бо чылын бир өшкүден 2,2 кг дүктү кыргып алдым. Ук көргүзүүн чылдың-на доктаамал бедик деңнелге тудуп, харын оон-даа ынай өстүрер дээш ажылдаар сорулгалыг мен. Ынчангаш өшкү малды ажаап карактаарының ветеринар-зоотехниктиг чурумнарының мурнакчы дуржулгаларын тус черниң байдалынга таарыштыр тургузарының аргаларын бистиң совхозта мал ажылының тускай эртемниглери өөренип көрүп, малчыннарның ажылынга ийиг бээри чугула деп бодаар мен. СЭКП Төп Комитединиң совет улуска Кыйгырыында он ийиги беш чылдың сорулгаларын тодаргайы-биле айыткан-дыр. «Ниитиниң херээ дээш ак сеткилдиг ажылдаар, инициативачы, даандырган ажыл-херээнге харысалгалыг болур, күрүнениң эрге-ажыктары дээш ээ ёзу-биле сагыш салыр» дээн одуруглар мээң ажылче күзел-чүткүлүмнү улам сорук кирди — деп «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында өшкү кадарчызы Күжүгет Кным-оол чугаалап турар.

Б. БАРБА.
Бай-Тайга район.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының үшкү сессиязы

БЕШ ЧЫЛДЫҢ СОРУЛГАЗЫ: ТЕМП, ШЫНАР, КАМНАЛГА

Угаан-бодалдарның энергиязын хүн бүрүнүң практиктиг ажыл-херектеринче шилчидери — он айыга беш чылдың чугула сорулгазы. Ооң тодаргай боттандырылгазы — эртем-техниктиг девшилгени дүргедедиринге, совет улустуң чаагай чоруун бедидеринге үлезин киирери, экономиканы хөгжүдериниң калбак программазын боттандырары болур.

Республиканың улус ажыл-агыйын улам шаа хөгжүдериниң оруктарын Россия Федерациязының Дээди Совединиң он бирги чыыжының үшкү сессиязының депутаттары бөгүн талалыг чугаалажып көрүп турарлар. Сессия Москвада, Кремльдиң улуг Ордузунда бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

Эштер М. С. Горбачевту, Г. А. Алиевти, В. И. Воротниковту, А. А. Громыкону, Л. Н. Зайковту, Е. К. Лигачевту, Н. И. Рыжковту, М. С. Соломенцевти, П. Н. Демичевти, В. И. Долгихти, С. Л. Соколовту, А. П. Бирюкованы, А. Ф. Добрынинни, В. П. Никоновту, И. В. Капитоновту депутаттар болгаш аалчылар адыш часкаашкыннары-биле уткааннар.

Социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедиринге улус депутаттарының Советтериниң ролюн болгаш харысалгазын бедидериниче бодунуң чугаазын Удмурт АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы депутат Ю. П. Кудашев угландырган. Оларның ажылының стилин үндезинниг-биле эде тургузарын он айыга беш чылдың улуг сорулгалары негеп турар. Ам улус күштүг кадрлар-биле ажылга, мурнакчы дуржулганы өөрениринге болгаш нептередиринге ажыглап турар. Чонга Советтер ажылының дугайын чарлыг болдуары улам кадыкпаан. Республиканың улус ажыл-агыйының байдалын болгаш сорулгаларын тодаргайлап чугаалавышаан, депутат эртем-техниктиг девшилгени боттандырар талазы-биле интенсификацияның бээр ужурлуг ажыы ам-даа чедиш алдынмааның демдеглээн. Ооң чылдагааны — чамдык бүдүрүлгелерниң, министерстволарның болгаш ведомстволарның эрги туружундан чайлаваан болур. Республиканың ажылдаар черлерин аттестастаарының болгаш чаартырының хемчеглери эки түңнелдерин база-ла бербээн. Он айыга беш чылдың планныг даалгаларын күүседир сорулгалыг күш-ажыл курлавырларының ажыглаарының ажыктыын бедидериниң бүдүн комплекстиг программазын ажылдап кылыры ам Удмуртияда дооступ турар.

Партияның айыткан аайларын боттандырарынга бодунуң үлүүн областың күш-ажылчы кижи бүрүзү чаа ёзу-биле көрүп турар дээрзин Псков областың Великие Лукиде бөс-тааар фабриказының аргыкчызы депутат Т. С. Селезнева медеглээн. Бистиң фабрикавыста сагылга-чурум болгаш корум-чурум быжыга берген, арагалаашкынга удур калбак демисел чорупп турар. Ажылда, чугаа чок, чедишпестер бар. Ынчалза-даа бүдүрүлгениң ажыктыынга шаптыктап турар айтырыгларның ам-даа бары коллективти дүвүредип турар. Ол дээрге, бир дугаарында, ооң техниктиг баазазының кошкаа-дыр. Бүдүрүлгеде бар дериглелерниң барык 80 хуузу эргижирен, кырааш, ынчангаш чогумчалыг бериимче чок болуп турар. Конструкторларның хүлээлгези — амгы үениң негелделеринге дүгжүп турар машиналарны болгаш дериглелерни ажылдап кылыры болур.

Бүдүрүлгениң иштики курлавырларын дилеп тыварыче, эртем-техниктиг девшилгеге үндезилеп үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң темпилерин улгаттырарынче коллективтерни мобилизастаар талазы-биле областың партия болгаш совет органнары улуг ажылдаа чоруткаын СЭКП Свердловск обкомунуң айыга секретары депутат В. М. Манюхин демдеглээн. Дуза көргүзер-биле областың хоорайларынче болгаш районнарынче партия обкомунуң комплекстиг бригадаларын чорудкулап, болгаш күш-ажылчы коллективтерде ажыл-херектиң байдалын чер-черге чугаалажып көрген. Ажыл-агыйның чамдык адырларын комплекстиг эвес хөгжүдүп турарының талазы-биле шүүмчүлелди планга өөренип көрген. Ооң-биле чергелештир бир эвес республика чагыргалыг үлетпүр бүдүрүлгелери бүдүрүлгениң улам бедиик өзүлдезин планнап турган чүве болза, областа хөгжүлдениң темпизи оон-даа бедиик болуп болур турган айыыш деп, депутат чугаалаан.

Чиик үлетпүрнүң дыка хөй бүдүрүлгелери планныг онаалдаларын күүседип чадап, чамдык бараанарга херегледи долу хандырбайн турар болгаш продукцияның шынарын дээштиг чөптүг негелдени тургузуп-даа турар деп—сессияга чүве чугаалаан РСФСР-ниң чиик үлетпүр министри депутат Б. И. Зателепа адырның ажылында бо четпестерни миннип чугаалаан.

Он айыга беш чыл адырының ажылынга үндезин өскерилгениң беш чылы болур ужурлуг, деп ол уламчылаан. Садыгда чедишпейн турар кылыглар — бичии уругларга, аныяктарга, назылап кижилерге болгаш өске-даа кижилерге бараанар бүдүрери көвүдедиринче онза кичээнгейни салган турар ужурлуг. Модельдер аайы-биле ассортиментин чылдың-на чаартыры 60—70 хуу чедер ужурлуг. Модельдер бажыңнарының бүдүрүлге-шенелде баазазын быжыглаары, садыг алыкчыларның хереглелин өөрениринге болгаш хевирлээринге идиг болур фирма садыын сайзырадыры көрдүнген.

Реаниматолог эмчилеп 30 чыл ажылдап келген, ам Пенза областың Н. Н. Бурденко аттыг эмнелгезиниң салбыр эргелекчизи депутат А. Р. Волченко чонуң эмчи хандырылгазының дугайын улуг сагыш човаашкын-биле чугаалаан. Областа чедишкиннинг боттанып турар «Диспансеризация» программаның боттанып турарының дугайын чугаалааш, эмчилерниң мурнунда туруп турар айтырыгларже кичээнгейни угландырган. Эртем-техниктиг девшилге улус ажыл-агыйының дыка хөй адырларын чаарткаш, медицинага чүгле кыйыы-биле дегген деп, ол демдеглээн. Амгы хүннерде ажыглаттынып турар аппаратура үениң негелдезинге дүүшпестээн, чамдык көргүзүглер талазы-биле даштыкыдан экеп турарларынга четпес. Чурттакчы чонну массалыг шинчииринге ниваа-ла бо дүүн херекселдер болгаш приборлар чедишпези биске мынчыг херек-тир. Эмнелге албан черлерин дүвүредип турар айыга айтырыг — кадрларның чедишпези. Медицинаның дээди өөредилге черлеринче хуваан чорударын, доосаан эмчи кадрларын ажылче хуваарын күрүне эрге-ажыын барымдаалап тура боттандырары, хуваалда-биле ажылдап чоруткан аныяк специалистерниң эрге-хооёлу ёзугаар харысалгалыг болурунуң хемчеглерин ажылдап кылыры эргежок чугула апарган.

Областың совет органнары республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планнарын боттандырарынга боттарының туружун болгаш харысалгазын эки медерел билип турар деп, улус депутаттарының Иркутск область Совединиң күүскомунуң даргазы депутат А. М. Ковальчук демдеглээн. Беш чылдың төнчүзүнге чедир область продукцияның бүдүрерин дыка көвүдедир ужурлуг. Ону боттандырарынга чогуур минерал чиг эт курлавырлары, экономиктиг күчү бар. БАМ зоназында болгаш ооң чоогунда девискээрлерде мяшты, нефть болгаш газты, калий дустарын, слюданы, өске-даа минералдарны комплекстиг шиңгээдип алыры улуг экономиктиг ажыкты берип болур. Сибирьниң байлактарын улам хамы шиңгээдиринге кадрларны ындаар хөйнү хаара тудары, чурттаалга тудуун шапкын темпилиг мурнады чорудары, коммунал ажыл-агыйын хөгжүдери чугула боор турарынче кичээнгейни ол угландырган. Ол айтырыгларны шиитпирлээринге областың совет органнарынга эвилел чергелиг министерстволарның болгаш ведомстволарның дузазы эргежок чугула.

Бо чылын бистиң коллективтиң тарааның, картофельдиң болгаш хендирниң дүжүдүн эрткен чылга бодаарга бүдүн чартык катап хөйнү алыр сорулганы салган деп, Кострома областың Солигалич районунуң «Волна» колхозунуң звено удуртукчузу депутат Н. В. Смирнов чугаалаан. Хуузулгевисти чугаажок күүседир бис. Ынчалза-даа ажылда хөй чүүлдер чүгле бистен хамааржып турар. Бурунгаарлаарынга шаптыктап турар чүүлдер дугайын чугаалаксайн-дыр мен. Амгы үеде чедиишкиннер техникадан улуу-биле хамааржыр, а ол механизаторларга бо-ла эйлашпайн баар. «ДТ-75М» тракторга, «Нива» комбайнга, сиген ажаар техникага хамааржыштыр хомудалдарывыс хөй. Олар бо-ла үрели бээрлер. Ынчалза-даа ол машиналарның тургузукчулары илдең [illegible] кылымышкын дээш харысалганы хүлээвейн турар.

Агроүлетпүрнүң район [illegible] звенозун депутат Шимгиш [illegible] үргүлчүлээн. Ында эле тура [illegible] тунуушкун ам-даа оожум чоруттунуп, ажыл-агыйлар РАҮК-тан дузаны ээзешти ап турар. Ажыл-херектиң шиитпирлээрде шалыпкын чорук чок, ажылынга оңу аазашкыннар-биле солуп турарлар. Республиканың Курагроүлетпүрү чер-черде ажыл-херектиң байдалы дээш шыңгыы негээри чугула.

Чаа «Волгарь» тракторну бүдүрүп үндүрериче долузу-биле шилчиири бистиң коллективке беш чылдың кол сорулгазы болуп турар деп, Ф. Э. Дзержинский аттыг «Волгоградтың трактор заводунуң бүдүрүлге каттыжыышкынының» чиңгине директору депутат В. М. Баландин чугаалаан. Бүдүрүп турар машиналарның шынарын, оларның шегелдиг болгаш үр үеде ажыглаттынар шынарын доктаамал бедидери трактор тудугжуларының онза сагыш салыр чүүлү болуп турар.

Мааны хамааржыштыр ында хөйнү кылыр сорулга туруп турарын билир бис деп, оратор демдеглээн. Чаа трактор хөй параметрлер талазы-биле делегей стандарттарынга дүүшкүштээн, хөделдириктизиниң экономиктиг байдалчының талазы-биле даштыкыда мындыг тракторларга дөмейлешпейн турар. Ынчангаш каттыжыышкынның конструкторлары болгаш технологтары мотор тудугжулары-биле кады «Волгарьның» кол кезектериниң курлавырларын 10—12 муң мото-шакка чедир эй-ле кыска хуусаада бедидер дээш ажылдап турарлар.

1986—1990 чылдарда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын бадылаар дээш чүве чугаалаан, депутаттар саналдарын киирген.

Саналдар доозулган соонда депутаттар 1986—1990 чылдарда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планының дугайында Хоойлуну хүлээп алган.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында айтырыгны сессия чугаалажып көрген. Республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. П. Нешков илеткел кылган. Дээди Совет чарлыктарны бадылаач болгаш чогуур хоойлуларны болгаш доктаалдарны хүлээп алган.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының составында өскерилгелерни сессия бадылаан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиязы ооң-биле бодунуң ажылын дооскан.

(СЭТА).

ДААЛГАЛАР БЕРДИНГЕН

«Хөндергей» совхозтуң ишчилери инининиң малынга бо жыл чем курлавырын белеткеп алыр дээш бүгү күштү бөгүн олче угландырган. Сорулга тодаргай. Хову-трактор бригадазында бот-орулга-чарылгалыг механизастаттынган үш звенонуң сиген белеткээр планнары тодараттынган. Мал чеми белеткээр техника-биле звенолар хандыртынган. Ук звенолардың мурнунда бөгүн үү кол сорулга болза, мал чеминиң белеткээр талазы-биле алган хүлээлгелерин бүрүн күүседири боор турар.

Мал чеминиң белеткелинге совхозта күш-ажылчы коллективтер база киржир болгаш планныг онаалдаларын густуста алган.

Совхозтуң сигенчилери мал чеминиң белеткелин органнастыг чорудар сорулга-биле демниг ажылдап кирипкен.

М. БАЙЫР-ООЛ.

ДЕМНИГ ЗВЕНО

Хөндергейниң Сарыг, Улуг аалактары делгем одарлыг, сиген шөлдерлиг черлерниң бирээзи. Ол-ла совхозтуң көгажылары картофельди бо чылын суггаттыг шөлдерге олурткан. Картофельдиң чаагай дүжүдүн алыр сорулга салдынган.

Совхозтуң мурнакчы механизатору Б. Монгуш удурткан бот-орулга-чарылгалыг механизастаттынган звено картофельдиң чайгы ажаалда-хайгааралын негелде ёзугаар чорудуп турар. Ол-ла звенонуң кежигүннери оон ангыда, мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржип, 250 тонна сиген белеткээр планныг онаалдазын бүрүн күүседир дээш бо хүннерде олар демниг ажылдап турарлар. Звенонуң кежигүннери ажылының шынарынче улуг кичээнгейни угландырып турар.

Б. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

80 ХАРЛЫГ САКМАНЧЫ

Алдайлык Комбуевна Саая «Кызыл тук» совхозтуң баштайгы он үш үндезилекчилериниң бирээзи. Колхоз чаа-ла тургустунуп турда, ооң эжи Хунажык Саая-биле бир кодан өшкүнү хүлээп ап, кадарып эгелээн. Оон бээр-ле ол бүгү күш-ажылчы чылдарын малчының чымыштыг ижинге өрттүрген. Хой чылдарының дургузунда инитиниң өшкү, хоюн эки кадарып, хөй анай, хураганны дүктү төрээн ажыл-агыйынга берген. Ооң оолдары Төмүр-оол, Базыр-Сат, Девер-оол олар ада-иезиниң угун салган, база хөй кадарып чоруурлар. Олар чылдың-на багай эвес көргүзүглерлиг ажылдап, шаңнал-мактадып келгеннер.

Алдайлык Комбуевна болур бо чылын 80 харлаан-даа болза, ажылгыр-туралгыр [illegible] өвээр. Бо кыжын ол [illegible] лунуң аалынга дузалап [illegible] сакманчылап кыштааш, [illegible] хураганны онча-менди доруктуруп өстүрген.

М. ДОНГАК.

Өвүр район.

Хоорай, суурларывыстың аян-шинчизи

«ХӨЛЧҮГЕШТЕР» ТУРУПКАН

Сүт-Хөл суур чаагайжыттынып, тудуг-суур немежип турар. Эрткен чазын хар эрээн соонда, кудумчуларга сай төп, дескиллер тыртырып, оңгулчуңгу чок кылдыр дескилдиң алзан ажылдар кылдынган. Ынчангаш машиналарның аргыжарынга-даа, чадаг-даа кижилерге таарымчалыг апарган турган. Ам мындыг эвес. Огород суггарар дээш бажың бүрүзүнче буга-сумун тыртырган соонда, суурнуң артыкы кудумчулары —Степной, Дружба көрүш чок апарган. Машиналарның, тракторларның дүжүп турган истери кудумчуларны үрээн хөлчүгештер көвүдээн. Чиик машиналыг, мотоциклдиг, чадаг-тергелиг олаа чоруттунмас болу берген. Ол кудумчуларны чаагайжыдар хемчеглерни алыры чугула.

К. ХОВАЛЫГ.

Сүт-Хөл район.

АЖЫГЛАП БОЛУР

Чадаана [illegible] хоорайның ортузунда сесер[illegible] бажыр. Ооң чурттакчылары [illegible] чаагайжыдылгазы [illegible] таң шапта аки [illegible] сырадым турган чүү[illegible] гулаан. Анаа хамааржыштыр чөптүг шүгүмчүлелдер турган. Ону чаагайжыдар дээш эрткен чазын чамдык ажылдарны кылган-даа. Үрелген херимнерни септээн, Уругдар ойнаар чайганмыштарның 3-үн септээн, ажыглаалга киирген. Бир-тээ, чаагайжыдылга дугайында чугаалап турар болганымда, ону чугаалаар бодап турар мен. Сесерликтиң Ленин кудумчузунче талазында азыгаа моон мурнунда парикмахерская турган бажың бар. Ам — ээн. Хайыраан оран-бажыңны бир-ле чүвеге чок ажыглап болбазыл, чижээ, суксун-даа садар чер кылып болгай. Шыдыраа, шашки ойнаарын чүгле аңаа организастап болбазыл.

Малзыдан кылган ноган театр ам соңга чок турар, ону катап дерээш, чылыг үелерде оюн-тоглаа эрттирер чер кылып алза, черле эргиик эвес болур боор деп бодаар мен.

А. ОНДАР.

Чөөн-Хемчик район.

Хандырылгаңар кандыгыл?

ТУДА МАНАП ТУРГАШ

Чөөн-Хемчик районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң идикти септээр болгаш даараар цегинге септедири-биле эрткен чылын идик дужаап каан мен. Ону бо чылын, тодаргайлаарга, сес ай ажыг үе эрткенде барып алдым. Чүвениң ужуру белен болган идикти чедип бээп алырында-даа эвес турган чүве, хамык ужур—ооң септелгезиниң хуусаазының цехке узатканында. Ол идик дээш бо аразынга чеже кылаштавадым дээр боор. Сөөлүүнде кээп, хүлээп алыкчының бижип бергени квитанцияны идик септээр мастер Анатолий Ооржакка база катап сундум. Идиим кылдынмаан болду. Адак сөөлүүнде кээп, мастер «Үш шакка чедир маңаар болзуңарза, кылып бериптер мен» деп бо. Ам канчаар боор «Маңаар мен» дээш туда кадарган олуруптум, өске арга чок. Идиим мастерниң холунга эртенгиниң 10 шак чартык үезинде кирди. Мастер хиретире болгаш-ла шак айтырып мындыг, Айыткан үезин болзу мынчап олурар-дыр аа деп бодап ордум. Оон «Адаанга түдүп кагар чуга резина чоктур» дээш мастерни он ийи шак чартык үезинде ажылын ара каапкаш, тааксылап олуруп алды. Идииминиң белен болу бээрин манап олура, кижилерниң канчаар ажылдап турарын эскерип олурдум. Углады берген эр кижи келгеш, «Идиимни кадап берем оол» дээрге, оозу саадавайн-даа кылып берди. Бир херээжен кижиниң идиин ооң ылаа-биле база даарай шаап берди. Мээң идиим аңаа сес ай иштинде кандыг чылдагаан-биле саадап чыткаанын?

Ол идик дээш бүдүрүлге эргелелиниң удуртукчуларынга-даа чедип турган мен. Мээң эдертип алгаш мастерге-даа чедирип турдулар. Мындыг чугаа-даа болуп турду: «Даарта кежээкиниң 5 шак үезинде кылып бээр мен деп чугаала». Мастер ол сөстерни катаптады. «Ынча үр тудуп турбасла болгай, кылып бер шугаэ» деп ынчан сүмелээн-даа.

..Идиимни алыр үе келген. Чымчак резина тутпаш, хап каан болду. Ооң септеттинмейн аңаа чытканының чылдагааны ам-даа билдинмээн.

З. ОНДАР.

СТОЛОВАЯДА, МАГАЗИННЕРДЕ

Чадагайты суурда чонунуң хандырылгазы кандыгыл, ол дугайын маңаа бижип көрейн. Районнуң район төвүнде столоваязында хандырылганың культуразының чазыы моон мурнунда база шүгүмчүлеп турган. Ында чемниң ассортиментизи ээлэш шынарын — багай деп болур. Хөөрестпес-даа мен, белеткээн чемни чедип, он хире кижиге четпес-ле чедер. Та чүге мындыг аазышти белеткеп турар улус чүве. Далган аймаандан кылган чем дыка ховар.

Ам районнуң магазиннеринче кирип көрээлинер. Ажылчем бараанарының магазиннеринде бараанарының ассортиментизи сыйы. Делгүүрлерде [illegible] саавалыг [illegible], ыш, рассольник консервалар олдаан. Экиш болгу дег бараанарны безин сөөртпейн турар. Суксун аймаа ховар. Магазиннерге эът садылгадан бээр үш-дөрт ай чедип турар. Ажылдап турар магазиннерде бараанарның ассортиментизиниң эвээжи садыгжыларның сеткил сагыжын [illegible] турар [illegible]. Чонунуң садыг-биле хандырылгазын негелдеге дүгжүр тургузар дээш чүткүп, айтырыгны чогуур черлерге [illegible] тургузуп [illegible] ажылдаар болза, ол, чүге чогумчалыг шиитпирлеттинмес деп? Бараанның сөөртүлгезинче магазиннерниң эргелекчилери, товароведтер кичээнгей салыр болза эки. Оон-биле кады чамдык садыгжыларның талазындан магазиннерниң ажылдаар хүн чурумун сагывайн, хажыдаан чоруктар бар. Ол чорук — үениң негелдезинге шуут дүүшпес деп болаар мен. Ажылга мындыг хамаарылгалыг боор болур бе?

Садыгжыларның ылангыя аныктарын кижизидилгезинче район баштаар черин, мында хөй-ниити организациялар чогуур кичээнгейни угландырары чугула.

Өвүр районнуң иштинде өнчилелге черинде болгаш магазиннерде чонунуң хереглелин хандырып турары мындыг аазылыг.

Ам чунар-бажың дугайында. Чунар-бажыңывыс чок эвес, бар. Ындыг-даа болза оон шөлү биче. База бар таарымча чок чүве — тас четпес, маңажыр. Чамдыкта ыжыг суг чок-даа турар, дамдылаар. Чунар-бажыңга суксун садарын чүге организастап болбазыл?

Х. МОНГУШ.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

«Тиилелге» совхоз бо чылын мал чеминге 3.300 тонна сигенни кылыр хүлээлгелиг. Ол планны күүседирде чүгле чайгаар үнген сигенден хамааржыр. Ам мында үш звено быжыглаттынган.

Үш хүн иштинде ажылдааның соонда Эзир-оол Ооржактың звенозу 50 тонна сигенни кезип сараттаан. Эрткен чылын ол звено база тиилекчи болган. Эки ажылдааның түңнелинде звено кежигүннери Ленинградче туристеп чораан келген. Бир дугаар хүнден эгелээш ол звено мурнап турар.

Бистиң корр.

МАЛЧЫННАРНЫҢ ЧАГЫЫ-БИЛЕ

Репортаж

Чадааның үлетпүр комбинадының өг кылыр цегиниң ажылы-биле таныжар дээш, конторада-даа кирбейн, дорт-ла бүдүрүлге девискээринче кирип кылаштай бердим. Мурнуку чылдар-биле деңнээрге, иштики девискээрниң алгааны болгаш арыг-силиг апарганы бо бүдүрүлгеде эки өскерилгелерниң барын элдээртип кээр болду.

Чадаана хемниң шыргай арыынче көрүнген хаалгаларлыг улуг, узун бажың. Эң адаккы эжиктиң кырында «Өг цеги» деп бижикти аскан. Олче кире бээримге, шору делгем ийи өрээлде чазаныкчылар чай чок ажылдаан турлар. Ында-мында кылып, белеткээш, азып, тургузуп каан ынаалар, ханалар, хараачалар, эжиктер.

Көшкүн амыдыралдың эдеринчизи өг бодунуң ужур-утказын бистиң хүннерге чедир оксуумаан. Ылаңгыя чайгы үеде малчыннарга оон кедилиг оран-сава турар бе?! Тыва шеверлериниң камныг шыгжап келгени өг кылырының чажыттарын шиңгээдип алган чазаныкчыларының чаагайы өг херекселдерин көргеш сеткил өөрүп келир болду.

Чыскаай салган ынаалаарже кичээнгейлиг көргеш, оларның суук, хоюун магададым. Шуутузу хана баштарынга ылдыртыр бир дөмей салдырыктарлыг.

— Ынаалары кылганы-даа эки-дир. Арай-ла салам канчаай чоор — деп, чазаныкчы Я. Самбуудан айтырдым.

— Бистиң цехтиң ажылчыннары комбинаттың бүгү коллективи-биле бир дөмей, культура-амыдырал хереглединиң бараанарын бүдүрерин көвүдедир, оларның шынарын экижидер дээш чүткүлдүг, эп-сеткилдиг ажылдап турар бис. Бо ынаалар чаа кылдынган болгаш шыгы ам-даа үнмээн, элээн турзаш, курган, чиигей бээрлер — деп, ол харылады.

— Өг ыяжын талдан чазап турар силер бе?

— Шарлаадан кылып турар бис. Ол талдан чиик-даа, быжыг-даа ынаш, а өгге чогум мындыг шынарлардыг ыяш тааржыр — деп, Я. Самбуунуң чанында ажылдап турар күдер эр айтырыымга харылады.

Чыый тургузуп каан өг ханаларынче топтап көргеш, эрткен чылдарда турганындан бир өскерилге барын эскердим. Мооң мурнунда оларны демир кадаглар-биле чыпшыр кадап турган болза, ам шагдан бээр мыкаш, хөм кештеглер-биле кештеп каар апарыптыр. Ынчаар кылырга, өг ханалары быжыг, туруштуг болур. Чүс-чүс, харын-даа муң-муң чылдарда чыгдынып келген дуржулганы эдергенинде черле багай чүү бар деп!

Цехтиң бригадир-мастери Доктугу Конзукпанович Түлүш цехтиң ажыл-ижи-биле мени таныштырды:

— Чазаныкчылар болгаш дааранакчылар — шупту 16 кижи ажылдап турар бис. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле ажылга шудургу, сагылга-чурумнуг ажылдаар сорулгалыг бис. Комбинаттың чазанылга цегиниң коллективи социалистиг чарышче кыйгырдывыс. Ол чорук чарыштыг цехтерниң ийилдиринге эки ажылдаарынче идиг бээринге бүзүрелдиг бис.

Он айыга беш чылдың бирги чылында цех 120 өгнү бүдүрүп үндүрер онаалдалыг. Бо мурнуку чылдарның деңнелинден бедик, күүседирин хөй кежениишкиннерни, чогаадыкчы, тура-соруктуг ажыл-ишти негээр онаалда болур. Чартык чылда 61 өг кылыр сорулга боттанган деп Д. Түлүш демдегледи. Мурнакчы чазаныкчыларның бирээзи Виктор Сат бригадирниң ол сөстеринге чөпсүгензиг, бажын согаш кылды.

Өгнүң иштики эт-херекселдери — аптаралар, үлгүүрге, суугу-ындаа... чокта ол база өгзүвес болгай. Ол эт-херекселдерни кымнар кылып турарыл деп сонуургаан мен.

— Бис өгнүң чүгле ыяжын бүрүнү-биле чазап, кидизин, даарап бээр бис. Айтырып турарыңар эт-херекселдерни чазанылга цегиниң ажылдакчылары кылыр. Ынчангаш бистиң комбинат өгнү бүрүн белеткеп турар дизе частырыг чок — деп, бригадир тайылбырын берди.

Өг цегинде чүгле чазаныкчыларның эвес, а дааранакчыларның ажылы база солун, харысалгалыг. Дээвирлерни, адаккыларны, өрегелерни килистен быжып ак бөс, бөзе-биле шыва даарап турар херээжен дааранакчыларның мергежили бедик. Өглерниң чараш-кааазы чогум-на олардан хамааржыр деп эки билир-даа улус мынчаш.

Өг кылыр цехтиң ажылы болуңуң үнелелчилерин, херегленчилерин шагда-ла тыва берген. Республиканың бүрүн бүгү районнарындан кээп турар чагыглар — ооң херечизи. Мен борта цехти эргий кылаштап турумда, ажыл-иш соксаал чок чоруп турду. Удавас кайы-бир чайлагга азы кузегте тиктинер бээр ак өгнү шевер чазаныкчылар болгаш дааранакчылар, ажылынга сеткил-сагыжындан бердинип, кылып турганы ол болгай.

М. СЕВЕН.

Чөөн-Хемчик район.

ОБЩЕЖИТИЕЖЕ ӨСКЕ КИЖИ КИРЕР БЕ?

Бир чагааның изи-биле

«Эки, редакция. Кызыл хоорайның Алдан-Маадыр аттыг кудумчузунда 19 дугаарлыг бажыңында даараныылга фабриказының общежитиезинде чурттап, ажылдап турар бис. Бо чагааны редакцияга адрестей бижий бергенивистиң чылдагааны мындыг: бистиң дөргүл-төреелдеривис, таныш-көрүштеривис биске ужуражыры-биле кээрге общежитиеже киирбейн турар. «Чүге мындыгыл?» деп айтырыгга харыы алыксап турар бис.

Бо айтырыгны общежитиеге болгулаан хуралдарга база тургузуп турган бис. Фабриканың профкому ону «Общежитиеже оон чурттакчыларындан ангыда өске кижи киирип болбас» деп фабриканың директорунуң (моон мурнунда турган директорнуң) дужаалы-биле тайылбырлаан. Ажылдан хостуг үелерде театр, кино-концерт баар апарган таварылгада, эш-өөрүвүстү, дуңмаларывысты общежитиеже киирбес болганындан, уругларывыстың чанынга арттырып каар кижи тыппайн баар-дыр бис. Хостуг үе-шакты чөптүг ажыглаарынга бо байдал биске ыяап шаптыктыг болуп турар. Ынчангаш өг-бүле общежитиелеринге хамааржыштыр кандыг чурум, ам дүрүм барын тайылбырлап бээрин редакциядан дилеедивис».

Общежитиениң 25 чурттакчылары чагаада ат салган.

Даараныкчыларның бижээн чагаазының изи-биле чоруп, ында иштти байдалды көөр сорулга-биле фабрикага, общежитиеге-даа четтивис. Общежитиеде чурттап турарларга келген кижилерни оларның ужуражыр дээш кижизиниң өрээлинче кирерин чөпшээревейн турган үелер турап-ла турган. Ону эрткен үеде кылдыр бижип турарывыс таварылга эвес. Чүге дизе, общежитиениң моон мурнунда турган иштики чурумунга тодаргайлаарга, мында чурттап турар кижилерге келген аалчыларны олче киирерниң чурумунга өскерилгелерни киирген. Фабриканың чаа директору Л. Н. Скальковааның адын салган дужаалын общежитиеже кирер коридорда көскүү черде аскан болду. № 53 ол дужаал ёзугаар общежитиеде чурттап турарларга келген кижилерни общежитиеже ажыл хүнүнде 17 шактан 22 шакка чедир киирер кылдыр көрген. Дыштаныр хүннерде — эртенгиниң 10 шактан 22 шакка чедир. Көрдүнген ол үелер ындаа аңаа турарын чөпшээревейн турар.

Общежитиеде иштики эл чурумну фабриканың дирекциязы биле профэвилел комитеди кады тургузуп бадылаан.

Үстүнде чугаалаанывыс ол 53 дугаарлыг дужаал үндүрүлгеге чедир, общежитиеге тургустунган иштики чурум ёзугаар негелде аңаа мындыг турган-дыр, ону өскертиринге чүү идиглиг болганын сонуургадывыс. Фабрикада профком даргазы О. О. Мыйын-оолдуң тайылбыры-биле алырга, общежитиениң иштики корум-чурумунга хамааржыштыр мындыг негелде турган. Ол айтырыгны фабриканың администрациязы биле профком кады мында иштики байдалды көрүп тургускан турган. Ол—база таварылга эвес. Айтырыг общежитиеге болуп эртип турган хуралдарга база тургустунуп турган. Чугаа бо таварылгада база-ла сагылга-чурумга кээп үзер болган. Ындыг болганда, айтырыгның салым-чолу мында чурттап турар кижилерниң боттарындан улуг хамааржырының дугайында хуралдарга болуп турган чугаа анаа барбаан, чамдык түңнелдер үндүреринге ол идиглиг болган.

Общежитиеде чурттап турар кижилерниң ортузунга кижизидилге ажылын күштедериниче мында чурттап турар кижилерниң талазындан аңаа көрдүнген иштики корум-чурумнуң дүрүмнерин шыңгыы сагаан турарын чедип алырынче дирекция профком-даа чогуур кичээнгейни угландырып турар. Чугула бо айтырыгга олар общежитие чөвүлелинге даянып турар.

Общежитиеде иштики корум-чурум ам көскүзү-биле экижээн. Фабриканың дирекциязы, профком ону барымдаалап, иштики корум-чурумда негелделерин өскээр көрүп үстүнде дужаалды үндүргени ол.

Даараныылга фабриказының дирекциязы, профкому общежитиеде иштики байдалды, мында чурттап турар кижилерниң санал-оналын өөренип көргеш иштики корум-чурумга мындыг өскерилгелерни чоруткан. Общежитиелерниң иштики шиңге корум-чурумунга хамаарыштыр кандыг дүрүмнер барын тодаргайлап чугаалап бээрин профэвилелдерниң чурттаалга-амыдырал килдизиниң ажылдакчыларындан дилээн бис. Килдистиң инструкторы А. Г. Алтуховнаның тайылбыры:

— Общежитие— бот ажылчыннарының болгаш албан хаакчыларының бир бүдүрүлгеге, организацияга, албан черинге ажылдап турган үелерде база дээди өөредилге черлериниң студентилериниң, техникумнарның болгаш профессионал-техниктиг училищелериниң сургуулдарының ол өөредилге черлеринге өөренип турган үезинде чурттаарынга көрдүнген чурттаалга шөлү болуру билдингир. Ында чурттап турар кижилерниң боттарының эргелери хүлээлгелери-биле таныжып турар ужурлуг. Ону айы-үш таан чижекке көргүзүп көрейн. Чоже, общежитиеде чурттап турар ажылчыннар, албан хаакчылар болгаш студентилер — культура-амыдыралдыг көрдүнген оран-саваны, эт-херекселдерни, общежитиениң болгаш коммунал амыдырал ачы-дузазын эт-херекселдерни ажыглаар эргелиг. Общежитиеде чурттап турар кижилерниң эргелеринге хамааржыштыр бо удаада чүгле чаңгыс чүүл-биле ададым. Чурттакчыларның хүлээлгелери база бар: иштики корум-чурумнуң дүрүмнерин шыңгыы сагыыр, оран-саваны, дериг-херекселдерге болгаш эт-херекселдерге камныг болур, арыг-шеверни сагыыр дээш чүүлдер-ле хөй. Ол негелделерни общежитиеде чурттап турар кижилер көвүг эки билир ужурлуг.

Кызылдың даараныылга фабриказының общежитиезинде чурттап турар даараныкчыларының айтырыынга хамаарыштыр чүнү чугаалап болур? Профэвилел активизи көрдүнген «Профэвилелдерниң чурттаалга-амыдырал ажылы» деп эгелиг тайылбырын номундан дараазында чүүлдерни көрүп көрээлинер. Мында мынча деп айыттынган: «Общежитиениң иштики корум-чурумун бүдүрүлгениң, организацияның албан черлериниң азы өөредилге черлериниң администрациязының, фабриканың, заводтуң профэвилел комитеди болгаш комсомол комитеди-биле кады дугуржулга ёзугаар көргени чурум-биле тургустунар». Азы «Общежитие бажыңның болгаш оон девискээрни тудары» деп эгениң чээрби ийи дугаар чүүлүн ап көрээлинер. Ында мынча деп бижиттинген: «Бүдүрүлгелерниң ведомстволарның албан черлериниң администрациязы общежитиениң бүрүзүнге кижилерниң ынаарлыг болурун, ыштанылгазына болгаш чогуур санитар байдалды хандырып турар иштики корум-чурумну тургузар эргелиг». Фабриканың дирекциязы, оон профкому болуңун общежитиезинге хамааржыштыр ол чүүлдерни [illegible] болдургень. Ынчангаш фабриканың дирекциязы общежитиеде бүгү байдалды өөренип көөреш, оон иштики чурумунга чамдык негелделерни моон мурнунда турганындан эде көргени ол.

КУЛЬТУРА АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ СПАРТАКИАДАЗЫ

СПОРТ

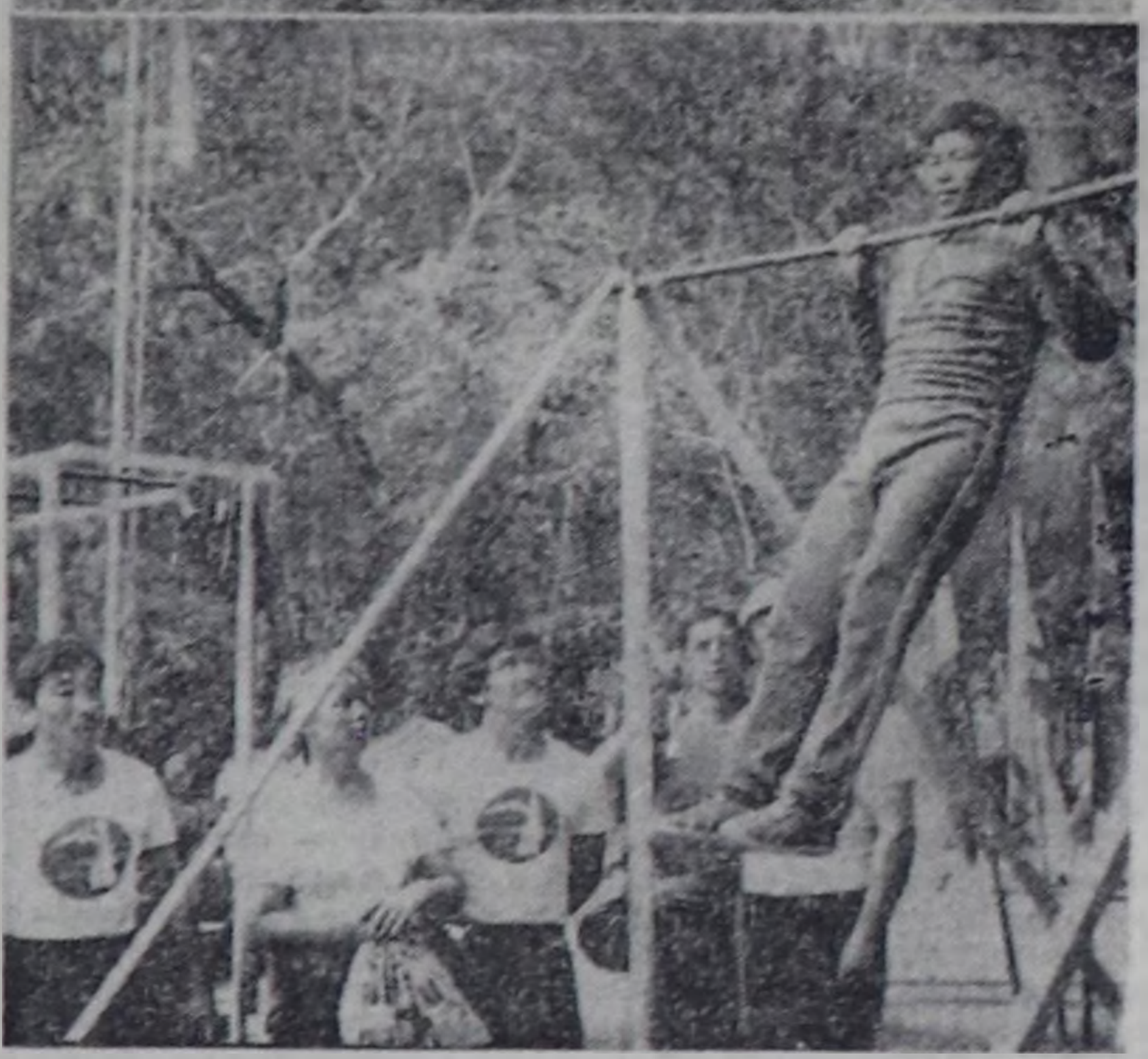

⊙ ⊙ ⊙

Кызыл хоорайның культура албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел хоорномунуң спартакиадазы Культураның болгаш дыштаныл аның Н. Гастелло аттыг парыгынга эрткен. Спортчу маргылдааларга 13 командадан 100 ажыг тэлээлер киришкеш, 100, 500 база 1000 метрниң дистанцияларынга чарышка, узунун халывырынга, чердеп иттинеринге, турникке тыртынарга база граната октаарынга маргышканнар.

Бо маргылдааларның түңнелинде Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитединиң командазы организастыг болгаш демниг чоруун көргүзүп, ниити сан салазы-биле удурланыкчыларын тиилеп, хоорайның культура ажылдакчыларының профэвилел комитединиң шилчирип кубогун болгаш өртектиг белектерин чаалап алган. Ук командадан Вячеслав Кара-Тэмир, Борис [illegible] Донгак, Афанасий [illegible], Наталья Коротаева, Николай Ооржак болгаш оон-даа өскелер спортуң ангы-ангы хевирлеринге шаңналдыг черлерни ээлээннер.

Спартакиадага уран чүүл училищезиниң, Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң, «Тываның аныяктары» солуунуң редакциязының коллективтери идепкейлиг киришкен.

В. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: маргылдаалар үезинде; тиилекчи команданың кежигүннери.

Авторнуң фотолары.

⊙ ⊙ ⊙

Чогаалчы болгаш үе

ЛИТЕРАТУРАНЫҢ СОЦИАЛ ХАРЫЫСАЛГАЗЫ

«Дружба народов» («Улустарның найыралы») журналдың кол редакторну С. БАРУЗДИННИҢ чугаазы.

— СЭКП-ниң XXVII съездизиниң бадылааны партияның Программазының чаа эдилгезинде айыткан чаартылгаларның кол утказы чүдел дизе, эртем-техниктиг революцияның чаа чедиишкиннеринге, экономиктиг болгаш ниитилел харылзааларының сайзыраашкынынга үндезилээш, бүдүрүлгениң материал-техниктиг баазазын үндезини-биле чаартырында, кижилерниң күш-ажылының амыдыралының материалдыг болгаш угаан-бодал байдалдарының утка-шынарынга база характеринге хамаарышкан чаартылгаларда, политиктиг, хөй-ниити болгаш идеологтуг институттарның бүгү системазын идепкейжидеринде, демократияны болгаш чоннуң бот-эргелелин хандыладырында болур. Бо улуг сорулгаларны боттандырарынга кижи факторну совет ниитилелдиң шиитпирлиг, күчүлүг күжү болуп турар. Ынчаарга кижилер социалистиг амыдыралды сайзырангайжытпышаан, боттары база чаартынып, сайзырап турар. Тургузукчу ажылчорудулганың үезинде кижилер бүгү тала-биле сайзыраары, эртемниг, бедик культуралыг, делгем аргаларлыг болгаш мергежилдерлиг болурун чедип алыры — бистиң идеалывыс-тыр.

Эн-не дээштиг энергияның — кижиниң угаанының болгаш чүрээниң энергиязының күчүлүг сорук кииринийзи — коммунистиг идейлиг чорук дээрзин уттуп болбас ужурлуг бис. Чогум-на коммунистиг идейлиг чорук кижиниң хөй-ниитичи идепкейлиинин, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарының, организастының болгаш сагылгазының чурумунуң үндезини болуп турар. Идейлиг чорук ниитилел амыдыралынга бодунуң туружун, олудун кижиниң шын шилип алырынга, үнелеп көөрүнге — бодунуң херегледерин болгаш аргаларын шын үнелээринге дузалап турар. Хуузунда эрге-ажыктарын ниитилелдиң эрге-ажыктары-биле, чоннуң эрге-ажыктары-биле кижилерниң ниин дүүштүрерин идейлиг чорук оларны өөредип турар. Идейлиг чорук күш-ажылга тэлептиг мөзү-шынарны берип турар.

Совет кижиниң угаан-бодал кижизидилгезинге, амгы үеде эргежок чүгула психологтуг эле чаартылгазынга чогаадыкчы интеллигенцияның, ылангыя чогаалчыларының ролю улуг. Литератураның болгаш уран чүүлдүң ролюн бедидеринге партия бүгү тала-биле едигин бээр деп СЭКП-ниң Программазында айыткан. Совет кижилерниң угаан-бодал кижизидилгезинге тэлептиг рольду чогаалчылар чүгле мындыг байдалда ойнап болур: чогаалчыларга кижилер кажан бүзүреп турда, олар чедиишкиниг болур. Чогаалчылар боттарының номнарынга шынныг херекти бижээн дээрзинге кижилер бүзүрээн турда, олар чонга бараан болур хүлээлгезин чедиишкинниг күүседип шыдаар. Амыдыралда четпестерни чогаалчы кижи бодунуң амыдыралы-биле сөйгалап илеретпишаан, боду коммунистиг идеалдарның бедииниге турар ужурлуг. Партияның XXVII съездизиниң салган сорулгаларын амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынга кижиниң ролю, оон хуузунда үлегери онза чүгула ужур-дузалыг. Чогаалчының бижээн чүүлдери оон амыдыралындан, аажы-чаңындан, мөзү-шынарындан карышпас ужурлуг. Бодунуң чогаалдары дээш чогаалчының хуузу харысалгазы — чоннуң мурнунга, чурттуң мурнунга, бодунуң арын-нүүрүнүң мурнунга оон харысалгазы-дыр. Чогаалчылардан негелде амгы үеде онза бедик болуп турар.

База катап онзалап демдеглээр херек: чүгле ак сеткилдиг, шынчы литература ак сеткилдиг, угаан-бодал талазы-биле күштүг кылдыр кижилерни кижизидип шыдаар деп СЭКП-ниң XXVII съездизиниң партия Төп Комитединиң Политиктиг илеткелинде демдеглээн.

Амгы үениң чогаалы деп чүл, ол? Ол дээрге, бистиң үевистиң судалын көргүскен ном-дур, ол дээрге, бистиң чуртувустуң амыдыралын боттуу-биле чуруп көргүскен ном-дур. Эвээш талантылыг чогаалчылар бо эн чүгула шынарны үениң чүгле даштыкы хевирлери-биле хова[illegible] эвес солуу. Совет ниитилелдиң депшилгезинге шиитпирлиг ужур-дузалыг айтырыгларын эскербейн, хуузунда кызыы бодалдарынга ханы эвес бижимелдеринге алзып турар. Мындыг таварылгаларны литература критиказы канчаар көрүп турарыл? «Соора болдурбайн, кымыл-даа хомудатпаза-ла ажырбас» дээр принципти литература критиказы чамдыкта барымдаалап, чогаалдарда четпестерни, чавыс шынарны дидими-биле шүгүмчүлевейн турар. Чижээ, национал литератураларны үнелеп көөрде, литература критиказы боттуу-биле эде тургустунары эргежок чүгула. Национал литератураларны хөңнү-биле номчуп турар мен. Ол литератураларның кезек чылдарының баштайгы үе-чадаларында критика оларже онза кичээнгейин угландырып, оларны бүгү талалыг деткип келген. Ынчаарда ол угланыышкын бүрүн үндезилиниг болгаш шын турган. Ынчаарга аңы-хуңна национал литературалар сайзыраан амгы үеде оларга кандыг-даа чиңгелделер ажык чок болгаш чаңчыл болуп берген турган эрги угланыышкындан чайлаары негеттинип турар.

Чаартылгаларның чаагай салдары угаан-бодал талазы-биле үнелиг чүүлдерниң тургузукчуларын сорук киирип турар. Чаа чогаалдарны үнелеп көөрде, мидэ четпестерни шүгүмчүлээрин дилинмес чорукту, бот-боттарын шүгүмчүлешпес, камгаланжыр хевирлерни шиитпирлиг ажып эртери эргежок чүгула. Совет номчукчулар ханы утка-шынарлыг, солун, үениң негелделеринге дүүшкен чогаалдарны бистерден манап турар дээрзин уттуп болбас ужурлуг бис.

(ПМА).

Тураскаалдар камгалалы

БОДАЛДАРЫМ БАЗА ЫНДЫГ

Бо чылын үнген № 122 «Шын» солунунда Ф. Сегленменниң «Катап тургустунар бе?» деп эгелиг чүүлүн номчуп таныштым.

Бистиң республиканың чурттакчылыг чер бүрүзүнде төөгүнүң тураскаалдары бар черлер кайы хөй. Хорум-базырыктар, даш көжээлер, бижиктиг, чуруктуг хаялар, оруктар, суггарылга бугалары каш-каш чүс, муң чылдар мурнунда бистиң чуртувуска чурттап чораан ада-өгбелеривистиң арттырып кааны культуразы, тураскаалдары ол. Оларны амгы үениң эртемденнери казып, шинчилеп, өөренип четтикпейн турар. Ол бүгүнү хары угда шинчилээри болдунмас. Ынчангаш төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын калагалап караҡтаары, хүндүлээри кижи бүрүзүнүң хөрээ деп билир мен. Ол дугайында партия, чазак тускай доктаал шиитпирлерни хүлээп ап, ону камгалаарының эки тура ниитилелдерни тургузуп-даа турарының ужуру ында. Ынчалзажок төөгүнүң тураскаалдарының үрелип, ис чок чидип, тоймагланып турарының, кижи бүрүзүнүң кичээнгей чок чоруунуң дугайын айыткан тодаргай чижектерни Ф. Сегленмей лыка хөй черлерден адагылаан.

Бистиң Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң девискээринде байдалды ап көөрге, херектиң ужуру база-ла эки эвес. Чижээлээрге, Мойнаарак деп черниң артынга Сап дээр улуг хорум-базырык турган. Ооң калбак даштарын алдан чылдар үезинде бажың фундаментизин кылыр дээш машинага чүдүрүп аппарган. Тус черниң эрге-чагыргазы ону херекке албаан. Ол ышкаш Торгалыг, Чаа-Сүүр девискээринден база 2—3-даа кожээни турган черинден сөөртүп, өскээр аппарып каан. Кайы кожээниң кая турганы билдинмес.

Төөгүнүң тураскаалдары турган черинге турар ужурлуг. Ол үениң кижилери ол кожээлерни чааскаандырзын эвес, а төөгүлүг чүүлдер-биле калы шыгжап, демдектей тургускан чавас.

Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарының эки тура ниитилелдери школаларда, ажыл-агыйларда тургустунгулаан чүве болганда, тус-тус черлерниң чагыргазы Советтерни ук ниитилелдерниң ажылын холга ап, деткип, дузалажып тургаш, боттуг ажылдарны чорударын күзендим.

М. КУУЛАР.

Өвүр район.

ХАРААДАП, ЭПЧОКСУНУП...

Бо чылын үнген № 124 «Шында» Өвүрден Б. Монгуштуң «Чоокка човаанчыг...», база ол-ла солунда «Хаалап-да, хаяларда» деп эгелиг чүүлдерде Мергелдейниң эскерилгелерин номчааш, хууда көргенимни, хараадааш, эпчоксунган чүүлдеримни бижидим.

«Доспес холдарының» бижээзи, ойган «тураскаалдарын» кайнын-даа номчуп болур. Хая-дашка үеи-дааны чүвелер шыярының орнунга «Мир», «Тайбың» деп сөстер бижээн турган болза ужурла-дыр.

Партия организацияларынкөскү агитацияны элбээ-биле кылып, лозунгнар, плакаттарны арттарда, аргыжар орук дургаар азып, быжыглап турар. Ол чараш, өңгүр көргүзүглерни кара өжегээр үрепол, деже кезип, артын, иштин шокарлап кааны көргеш, кижи кайгаар, чугаалаар сөс безин тывылбас. Чижек: «Мурнакчы» совхозтуң парткомунуң даалгазы-биле Шуй — Тээли арзының оруу—эт кыры черге плакат чурааш азып каан бис. Чыл ажыр үе эрткен. Тээлиден Шуйже үнүп оргаш, арт кырынга келдим. Орус, тыва дылдарга «Кирип моорланар!» деп каан кыйгырыгларының тывазында «М» деп үжүктү сиирип турган, балап каапкан. «Кирип ...оз-лаңар!» кылдыр «хуула» өзээн ловунну көргеш, караамга безин бүзүревейн турдум. Бо дээрге ёзулуг партийжи политикага удур херек-тир деп түңнедим. (Ону дораан дүжүрүп кааптым).

База бир чижек. Совет Тываның дөртен чылынга уткуштур улуг пано-плакат чураш, Шуй ортумак школаның чанынга азып каан бис. Чыл-даа четпээнде ону дашы-биле оя шаап, будуун балалдыр үреп каан. Хол чедер черлерин чугай, балалбас хоау-биле чаап каан болган.

Район төвү—Тээлиге чаа, чараш автостанцияны ажыткаанда пассажирлер дыштанып олурар чымчак, чараш сандайларны салган турган. Удаваанда ол эт-септиң кыры база-ла «тураскаал»-биле долган. Адак сөөлүнде кырында шывыгларын бижек-биле чара кескилеп каапканы-биле оларны солуур ужурга таварышкан. Манаа кижилерниң чеже күш-ажылы, күрүнениң кайы хире акша-хөреңгизи халас үнген-дир?! Ындыг үүлгедиг кылып турганнар ону бодаан бе. Үрегдекчи мөзү-бүдүштүг кымнарыл ол?

Суурга хурал, кино, концерт болуруун чарлаан чарлалдарны база ындыг шагын эскертип каар ийикпе, азы ону шуут ора соккаш октатар. Ол хамаан чок чамдык көргүзүглерниң лозунгнарының саннарын, сөстерин ушталанмышкак кылдыр эткилеп каан-даа боор. Ол бүгү-ле намдыг үнел-боданлыг кижилер кылып турарыл. Оларны көрген, билир кижи черле тывылбас.

Кижилерниң күш-ажылын үнелевес, партия, чазак салып турар сорулгаларының ужур-утказын билбес, чараш чүвеге ынак эвес, камгаа[illegible] чок, туразы улуг, ак сеткилдиг эвес, багай мөзүлүг, культуразы куду кижилер ындыг үүлгедиглер кылып турар. Оларны канчаар туарыл?

Үстүнде чижектерден алгаш көөрге, элээдилер болгаш школа назылыглар ортузунда кижизидилге ажылы бистиң районда кончуг кошкак. Хөй-ниити организациялары школа, ада-иелер-биле харылзажып тургаш, чогур хемчеглер ап чорударын үе негеп турар.

С. МАЙНЫ.

Бай-Тайга район.

КОМПЛЕКСТИГ ҮНҮҮШКҮН

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарын чон ортузунга пропагандалаар ажыл чер-черде уламчылаары-биле чергелештир, чаа болуп эрткен СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бешки сессиязының материалдары-биле таныжылга кылдыр түлүк. Бистиң Өвүр районнуң төп эмнелгезиниң 30 кижи составтыг коллективи ажыл-агыйларже концерттиг үнүүшкүннерни кылбышаан, чонга лекцияларны номчуп, беседаны кылып турар. Эмнелгениң агиткультбригадазы Ак-Чыраа, Чаа-Суур, Солчур, Саглы суурларга чедип, съездиниң материалдары-биле эмчи темазынга янзы-бүрү беседаны, лекцияны кылырындан аңгыда, комплекстиг шинчилгени база чоруткан.

Чоннуң санитар-гигиеналыг кижизидилгезин экижидериниң, амыдыралдың кадыкшылдыг хевирин, күш-культураны болгаш спортту нептередириниң, кадыкшылга хоралыг чаңчылдарны — таакпылаар болгаш арага-дары ижер чоруктарны чок кылырының талазы-биле айтырыгларга тайылбыр ажылын чоруткан. Эмчилер О. Ш. Монгуш, Б. Достай, В. С. Сат, Э. С. Бирлей дээш өске-даа эмчилер ол үнүүшкүнде ийи муң ажыг кижиниң шинчээн. Диш эмчизи В. С. Сат үш ай хире үениң иштинде чонга эвээш эвес эмчи дузазын чедирген. Аңаа 1200 кижи диштерин шинчилеп эмнеткен. Съездиниң соонда төп эмнелгениң коллективи ажылын шак мынчаар эде тургузуп, тус-тус зарыглар эмнээр специалистер үнүүшкүннерин черлерге кылырын моон соңгаар-даа кылырын шиитпирлээн.

Х. МОНГУШ.

ЭР—ХЕЙ, РАДИК

Чоокта чаа Улан-Удэ хоорайга «Сельская жизнь» солуннуң шаңналы дээш хостуг хүрешке делегей чергелиг юбилейлиг 10 дугаар маргылдаа болуп эрткен. Аңаа ГДР-ниң, Румынияның, Польшаның, Болгарияның, МАР-ның болгаш Совет Эвилелинден шупту 184 мөге хүрешкен.

Киржикчилерниң аразында делегей чергелиг 6 спорт мастерлери, 50 ажыг спорт мастерлери, 50 ажыг спорт мастерлери, оон иштинде ГДР-ниң—5, МАР-ның—4 чемпионнары. Румыниядан делегей чергелиг спорт мастерлери, делегейниң болгаш Европаның каш дакпыр чемпионнары Нягу Аурел, Броштяну Георге база бар.

Бистиң республиканың кедээ спортчулары бо улуг маргылдаага ийи дугаар чыл киржип турар. Бо чылын аңаа 6 кижи киришкен. 48 кг деңзиге Красноярскиниң кедээ ажыл-агый институдунуң Тывада филиалының I курсчузу Роман Сереэдар шалыпкын, аваангыр, чараш хүрешкеш, бодунуң бөлүүнге бирги черни алган. Шүүлде оюнга МАР-ның мөгези Бато Цырендажиев-биле бир-ийи дугаар чер дээш хүрешкен. Ол хүреш эн-не солун болган. Көрүкчүлер-даа судьялар-даа сан санап четтикпейн турган. Ооң бир херечизи болза 6 минута хүрешкениниң соонда сан 23:21 болуп моол мөгениң тиилелгези-биле доозулган. Ынчалза-даа Роман көрүкчүлерниң болгаш тренер башкыларның хүндүткелин чараш хүрежи-биле чаалап алган, спорт мастериниң нормазын дужааганы өөрүнчүг болган. Дөртен сес килограмм деңзиге хүрежир база бир мөгениң тыптып орарын өөрүвес аргавыс чок.

Эн-не хөй болгаш шыырак киржикчилиг деңзи 62 кг болган. Аңаа шупту 29 мөге хүрешкен. Маңаа ГДР-ден, МАР-дан, Румыниядан ийи-ийи мөгелер хүрешкен.

Улуг-Хем районнуң Хайыраҡан суурдан ССРЭ-ниң спорт мастери Радик Намажап бо деңзиге хүрешкен. Ол бир дугаарында Якутияның шыырак мөгези спорт мастери Яковлевти арыг тиилээн. Ийиги ээлчегде Румынияның чемпиону Георги Митранны база-ла арыг баскан. Үшкү ээлчегде МАР-ның аныяктар аразынга 1985—1986 чылдарда чемпиону спорт мастери Алтаншагайны база арыг тиилээн. Дөрткү ээлчегде Абакандан келген спорт мастери Тюмерековту сан-биле ойнап алгаш бодунуң бөлүүнге бирги черни бүзүреддии-биле алганы өөрүнчүг.

Түңнел оюнга өске бөлүктүң тиилекчизи ГДР-ниң бо чылгы чемпиону спорт мастери Польки Карстен-биле таварышкан. Ийи мөгениң хүрежин көрүкчүлер кайгаан. Бирги чапсар соонда сан деңнеч турган. Кайызы-даа чараш аргаларны ажыглаан. Түңнелинде Польки чаңгыс-ла сан ажа бергеш чемпион атка тэлептиг болган. Ниити сан 6:5 болуп немец спортчу ашкан.

Радик Намажаптың ийиги черни алганы таварылга эвес. Ол ындыг шыырак мөгелерни октап алырга аалчыларның тренерлери-даа, көрүкчүлер-даа катап-катап айтырып кээп турганнар. Чүү кижил, ооң чедиишкиннери кандыг болуп турганыл дээш чүнү айтырбас дээр боор.

Маргылдааның соонда тулган чемпионну илереддири-биле бурят хүреш болган. Бо чурттан-на бир мөге хүрештирерин судья коллегиязы шиитпирлээн. РСФСР-ниң тэлээзи Радик Намажап болган.

Бо хүреш хостуг хүреште артык солун болганын номчукчуларга таныштырайн. Мөге кижи бүрүзү бодунуң чуртунуң адын камгалаар, ол дээш харысалга улам улгаткан.

Хүреш эгелээн. Бистиң мөгевис бир дугаарында моолдун мөгези 82 кг деңзилиг Шагдаржавды октааш, бурят хүрештиң дүрүмүнде девиивес-даа болза, кончуг чараш девиирге көрүкчүлер үзүктел чок адыш часкаашкыны-биле үдеп турган.

Ийиги ээлчегде поляк мөге Гшегош Желиньскиниң буттааш, оргазынга аппаазып салган.

Сөөлүнде 3 мөге арткан. Делегей чергелиг судья Василий Гармаев үш мөгени чарлааш, жеребьёвка тырттынган. ГДР-ниң мөгези Польки Карстен-биле румын мөге Нягу Аурел хүрешкен. ГДР-ниң мөгези бодунуң удурланыкчызы Нягуну октааш, Радик-биле хүрежир ужурга таварышкан.

Хостуг хүрешке Радик Карстенге чаңгыс сан ойнатканын билир бис. Ынчангаш хүреш бо удаада чидиг демисел болур деп чүвени көрүкчүлер-даа, судьялар-даа манап орган.

Хүреш эгелээн. Кандыг-даа дылда алгыржып турар улус бар. Бистер каш борбак тывалар база шыдаар шаавыс-биле алгыржып турдувус. Манап, күзеп турганывыс ышкаш Радик холдук адаанче киргеш, буттан өрү көдүргеш, Польки Карстенни бөөлдеп-бөөлдеп, хевис кырынга барып дүжүрген. Радик бурят хүрештиң тулган чемпиону болган. Хевис кырынга девип каан, олуруп алган.

Тулган чемпионнуң шаңналын ап чеде бээрге, көрүкчүлер-даа, судьялар-даа Радиктиң девиирин дилээн. База катап девип эгелээрге, стадионда олурган көрүкчүлер: «Радик Радик! Радик, эр хей!»—деп алгыржып, адыш часкап турганнар.

«Сельская жизнь» солуннуң шаңналы дээш болган маргылдаага чедиишкинниг киришкеш, Тываның командазы ээп чанып келген.

В. БИЧЕ-ООЛ,
маргылдааның судьязы.

ТВ

ИЮЛЬ 3-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Билдингир-даа болза, эндептиг». 9.45 — Уругларга фильм. «Бо ёражок Сидоров». 10.50 — «Бүгү кижи циркке ынак». Свердловскиден дамчыдылга. 11.25—11.30 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Док. фильм. 15.30 — Шыдыраа школазы. «Музыка болгаш шыдыраа». 16.05 — А. Рыбаковтуң маадырлары экранда. «Билдинмес солдат». 2-ги сериязы. 18.00 — Сөглээн сөс — кертген ыяш. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Экологияның хүн демдеглели. 19.20 — «Экранда Сибирь». Киножурнал. 19.30 — «ТТ-ниң экранында эң баштай». «Силерниң дужүнерге-даа кирбээн». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Раймонд Паулстуң концертинде». Ригадан дамчыдылга. 22.35 — «Пальван». Док. фильм. 22.45—23.10 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Монмартрның дээвиириниң адаанда». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 9.30 — «Глубокоеде бо мындыг ужужум» амыдырал. Док. телефильм. 9.50 — М. Пятницкий аттыг Күрүнениң орус улустуң ниити ырызының концерти. 10.40 — «Үнүштер дугайында». 11.25 — Уругларга фильм. «Кызыл погоннар». 3-кү сериязы. 12.30 — Испан дыл. 13.00 — «Вальс-биле ужуражышкын». Фильм-концерт. 13.50 — Электроника болгаш бис. 14.20 — Красноярскиниң телестудиязының программазы. 15.20—15.25 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.20 — Ритмниг гимнастика.

КЫЗЫЛДАН

18.50 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.00 — Телефильм. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Чаан солдарының ужуралдары». Мультфильм. 20.15 — П. И. Чайковский аттыг VIII делегей конкурузунда. Концерт программазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.50— «Монмартрның дээвиириниң адаанда». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы.

Күрүнениң Чееп-Сибиль культура институдунуң хүндүскү салбырынга өөренирин күзээннерге белеткел курстарының кичээлдери 1986 чылдың июль 10-дан эгелээрин Тыва АССР-ниң Культура министерствозу чарлап тур.

Ол дугайыг билип алырының адрези: Кызыл хоорай Ленин шолунде Советтер бажыңы. Культура министерствозу, 429 дугаар кабинет, кадрлар килдизи, 2-34-16 дугаарлыг телефон.

• • •

Калинин кудумчузунуң 30 дугаар бажыңында ниити дүрген септээр чер ажыттынганын «Тувaобувьбыт» бүдүрүлге каттыжышкыны Кызылдың чурттакчыларынга болгаш аалчыларынга дыннадып тур.

Ажылдаар шактары: 10 шактан 19 шакка чедир. Дүъштээри — 14 шактан 15 шакка чедир. Воскресенье, понедельникте дыштаныр.

Агаар

Республикага биче бүдүүтаар. Чаъс чагбас. Дүне агаарының температуразы 10—15 градус чылыг болур. Чамдык районнарга 2—7 градус чылыг болур. Хүндүс 28—33 градус чылыыр, чамдык районнарга 20—25 градус чылыыр.

Кызылга биче бүдүүтаар. Чаъс чагбас. Дүне агаарының температуразы 13—15 градус чылыг болур. Хүндүс 31—33 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга «Летающая мельница» 9.30. «Секретный эксперимент» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда (узаткан).

«КАА-ХЕМ»: «Милый друг» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: Киносборник 10.00, «Тамплощадка» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«Енисей»: к-б: «Потомок Белого Барса» 17.30, 20.00. «Летний»: «Снайперы» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда (узаткан).

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3330.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00942.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың июль 5 суббота № 157 (13157)

1925 чылда үдезиллеттингеп.

Өртээ 3 кереек.

ХЕРЭЭЖЕННЕР ЧӨВҮЛЕЛДЕРИ

Советтер чүртүнүң төөгүзү-биле бистиң алдарлыг херээженнеривистиң аттары, ажыл-херектери чарылбас сырый тудуш. Чүрттүң эр кижилери-биле кады олар экономиканы индустриализастаарынга, коллективизастаарынга идепкейлиг киришкеннер. Фашистиг эжелекчилерни тиилээринге база кончаар-даа аажок улуг үлүг херээженнер киргеп. Ам бо хүннерде-даа олар Төрээн чүртүнүң күчү-күжүн быжыглаар, бистиң амыдыралывысты улам чырыткылыг, улам солуп болдурар дээш туржуп турарларның арагында. Совет нигилелде херээженнерниң байдалы — оларны экономиктиг болгаш социал дарыалдан хостаан, ажылдарынга, эртем-биликке чедип алырынга, хөй-нинтижи ажыл-чорудулгазынга эр улус-биле бир дөмей эргелерин оларга тыпсып бергени социализминиң кончаар-даа аажок улуг чаалап алышкыны.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң үлээп алганы социал-экономиктиг программада херээженнерниң ажылдарының, амыдырал хандырылгазының, дыштанылгазының байдалдарын экижидер талазы-биле чугула хемчеглер көрдүнген. Он ийиги беш чылда херээженнерге хамаарыштыр долу эвес ажыл үүнүп азы кызыртынган ажыл неделязын, бажыңга ажыл-дыар арганы ажыглаары көрдүнүп турар. Бүдүн чартык хар чедир уруг азыраары-биле ие херээженнерге бээр төлевирлиг шөлээнии узадыр, а ол ышкаш уруг аарый бергенде төлевирлиг үүнер көвүдээр. Эвээш хандырылгалыг өг-бүлелер уругларының 12 хар четкиже акша дузалаачызын алырлар. Школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң талазы-биле чоокуң хереглелиин келир чоокку чылдарда бүрүнү-биле хандырар сорулга салдынган.

Партиянның салган сорулгалары улус депутаттарының черчер Советтеринден, ажыл-агый организмарындан улуг өүжешишкиннерни иогээр. Ындыг болганда оларның чедишкинниг боттанмышкыны хөй-нинтиниң идепкейлиг киришилгези чокта кончаар-даа боттанмазы чугаажок. Социализм бүтүү-ле кижилерниң хөй хевирлиг сонуургалдарын, хереглелдерин, салым-чаанныын улам хөгжүдүп, оларның ылаңгаашкынын болур хөй-нинтии организацияларының бот-тывынгыр, чогаадыкчы чоруун улам деткип турар. Маңаа херээженнер чөвүлелдери база хөйүү кылып шыдаар дээрзиниге партия бүзүреп турар.

Бистиң республикада кайда-даа херээженнер чөвүлелдери тургустунган болгаш чедишкиннииг ажылдап турар. Олар херээженнер кижизидилгезин экижидериниге, планнарның болгаш социалистиг дүлээлгелеринің күүселдезиниче херээженнерни мобилизастаарының талазы-биле двоктиг дузалы партия организацияларынга чедирип турарлар.

Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Өвүр, Чоон-Хемчик болгаш өскеваа районнарның херээженнер чөвүлелдериниң кежигүннери бүдүрүлге черлериниң болгаш организацияларның, сууларның болгаш фермаларның херээженнер чөвүлелдериниң дарғаларынга боттуг дузаны көргүзүп, дуржулга солчулгазының талазы-биле семинарларны эрттирип, чөвүлелдериниң секцияларының, бөлгүмериниң ажылын биледиг организастап, даалгалар күүселдезиин доктаамал контрольда алган ажылдап турарлар.

Барыын-Хемчикте херээженнериниң район чөвүлели эң дээре чөвүлел, школа назыны четпээн уругларның эң эки албан чери, үлегерлиг малчын өг-бүле дээш социалистиг чарыштарны организастаан болгаш оларның түүнелдерин доктаамал үндүрүп турар. Херээженнер чөвүлелдери өг-бүлелерге уруглар кижизидилгезиниң талазы-биле дуза чедирип, школа-биле хөй-нинтиин харылзаштырып, өреңнинчилериниң чурттан турар черлериниң ээйы-биле рейдилерин, спортчу маргылдааларны, өскө-даа конкурстарны организастажып эрттирип турар. «Барлык» совхозта, Бичө-Тей, Аксы-Барлык суурларда школачыларның назы-харының ээйы-биле отрядтарының тургустунгаиы, оларның эки ажылдап турары солуп болгаш ажыктыг.

Кызыл районуң херээженнер чөвүлелдери чурттакчы чон өртүзүнга политика-кижизидилге ажылынга киржип, херээжен ажыл-ишчилериниң ажылдаарынга база хандырылгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга эвээш эвес үлүг-хүүзүн киирип турарлар. Херээженнериниң район чөвүлелиниң кежигүннери 62 дугаар КМК-да ажылдап турар херээженнериниң ажылының байдалларын хынап көргеш, хөй күш вегетгиннер ажылдарга бичии механизацияны ажыглаарын, тудугжуларының уругларын уруглар албан черлериниге тургузарын чедип алган. «Тере-Хөл» совхозка ажыл чок олурган херээженнерни инитилеге ажыктыг күш-ажылче хаара туларының талазы-биле эвээш эвес ажыл чоруттунган. Кур-Чер, Баян-Кол, Сукпак суурларның херээженнер чөвүлелдери культура-массалыг ажылды, чаа совет чаңчыл-ёзуулдарны пропагандалаарын экижиткеп.

Республикада өске-даа эки ажылдыг херээженнер чөвүлелдери, бөлүктери эвээш эвес, оларның ажылы хөй талалыг болгаш солуп. Шыназа-даа ынында шупту чүве эки дээрниин кандыг-даа барымдаазы чок. Ие хүлээлгезин будурүлгеге ажыл азы хөй-нинтиниң ажыл-херектери-биле холбаштырып болур аргазы чок, оларга ындыг таарымчалыг байдалдар тургустунмаан апаак иелер ам-даа бар. Бичии чаштарның болгаш назы четпээниериниң хостуг үезин, шөлээ үезин өг-бүве-биле кады дыштанып эрттирерин организастаарының, школа назыны четпээн уругларның албан черлерин, уруглар клубтарын, амыдырал хандырылга, кадык камгалал черлерин хөгжүдеринің талазы-биле шиитпирлээр ужуруг айтырыглар өнээш эвес. Уруглар кижизидилгезинге багай салдарлыг инити байдалдары чогумчалыг эвес өг-бүлелерниң саны кызырылбайн турар.

Ындыг болганда херээженнер чөвүлелдерни амгызындан артык чогаадыкчы, тывынгыр болгаш өске-даа хөй-нинти организацияларының-биле сырый харылзаалыг ажылдаар ужуруг. Соолгу үеде херээженнериниң боттарының чөвүлелдериге дуза алып чедип кээрге көвүдээн. Ол дээрге, чөвүлелдериниң ажылының дээштиниинг, салдынган сорулгаларны чедип алырынга олурның бижыг туруштуунуң, чурттакчы чоонуң оларны ёзудуг күш деп биле бергенииниң хереченя-дир. Ындыг-даа болза, чедишкиннерге менээргеиип, хол сула олуруп болбас.

Чаа чедишкиннер, эки түүнелдер чүгле чаа-чаа дилээшкиннер, чогаадыкчы чоруктан келир хээрэни кажан-даа утпавы чугула.

Чер-черлерден бистиң редакциига кээп турар чагааларның арагында херээженнер чөвүлелдериниң ажылының, оларның салып турар сорулгаларының, таваржын турар бергелериниң дугайында чагааларның көвүдээни база хөйүү айтып турар. «Бистиң инитилелиивистиң чамдык социал айтырыгларын шиитпирлээрииге херээженнер чөвүлелдери херек болган хөйүү кылып шыдаар деп, партиянын XXVII съездизиниге СЭКП ТК-ниң Политиктиг илетхелиниге эш М. С. Горбачевтун демделээни бистиң хей-аът киирген» деп херээженнер бижип турарлар. Кайда-ла херээженнер чөвүлелдери партия организацияларының хайгаараалында, совет, ажыл-агый болган профэвилел органнары херээженнер айтырыгларын шиитпирлеп тура, херээженнер чөвүлелдериге ханыпт турар болгаш, мында чедишкиннер хөй дээрнин ол чагаалардан көрүп болур. Инчангаш кэнэ-даа бо чугула ажылче улуг кичээнгейни салыры эргежок чугула.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИ: Тыванының херээженнери күш-ажылчы ээлчегде

Бөгүн республика ваймысылазы Кызылга Тыванын херээженнериниң X съездизин ажыттынар. Республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларының төлээлери—мурнакчы херээженнер ында чыглып келген. Партиянын XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, социал-экономиктиг чугула сорулгаларны шиитпирлээрииге идепкейлиг киржир талазы-биле айтырыгларын аңаа чугаалажырлар. Херээженнериниң үлүг-хүүзү, салыышкыны кирбес ындыг участоктуң тывары берге, ажылгыр, кежээ, сагыш човангыр херээжен хоолдар амыдыралды чаварынга кайгамчык улуг рольдуг.

ЧУРУКТА: Тыванын херээженнериниң X съездизиниң бөлүк делегаттары. О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Социалистиг чарышты калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның Кыйгырыын деткип тур бис

ИДИГ БОЛУР

Ам бо хүннерде каяда-даа чораап, ажыл-ишчилериниң СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң материалдары болгаш Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыы-биле улуг сонуургалдыг таныжып, инда салдынган сорулгаларны чүвээнгейлиг чугаалажып турарын көрдүм. Ол дээрге партияның XXVII съездизиниге тодаратынган эде тургустуунушкуче утпаныышкынының амыдыралга кончаар боттанып турарынга, ону амдаа кончаар дүргедилип болурунга чоонуң улуг сонуургалының хереңизи-дир.

Бистиң «Хадың» совхозтуң дирекциязы, бүгү ажыл-ишчилери партияның съездизиниң шиитпирлерин үдуртулга бөлүктүрүп, күш-ажылдың будуүжүлүүн бедидер, ажылдың организастыг чорууи экижидер дээш ажыл-агый чорудулгазының чаа, ажыктыг арга-хевирлерин дилеп тыварын кызыдып келдивис. Инчангээ чоокку үеле ажыл-агыйның адыр бүрүүзүн күш-ажылдың организастаарының депшилеглиг хевири бригада херээжениче шилчидер сорулга салдынган. Малчыннарның өг-бүве херээзиин шиитээдип ап эгелээнивисти ол чугула ажылдың эгези деп санап турар бис. Соолгу үеде будүрүп үндүрүп турар продукциявыстың шынарын экижидериче база улуг кичээнгейни салып эгелээн бис. Моон мурнунда чылдарда бистиң ажыл-агыйның социализмче чарыжының негелдемелериндө бөзин «шынар» деп сөс чок турган-на болгай. Ам ол негелдемелерде, чижээлээрге, сүттүң шынарынга хамаарыштыр мынды олурут бар: «Бир эвес дужаан турар сүттүң 80 чедир хуузу эки шынарның негелдемелери-биле дүүшкеин турар болза, кандыг-даа шинал-мактал дугайында чугаа турбас ужурлуг». Ындыг болганда саанчыларның ажыдынга харыысалгазы дыка бедээн сүттүң шынары көзүлдүрүлге экижип турар. Оон-даа өске эки талаже өскерилелер бар.

Ынчалза-даа мынчага чедир эде тургустуунушкун талазы-биле эвээш эвес чүүлдер биске эки-ле билдинмес турганын чажырып канчаар иинек бис. Июнь Пленумунуң материалдарында, аңаа эң М. С. Горбачевтуң хаңы утказыг илетхелиниде хөй чүүлдер тода, билдингир кылдыр чыыртынган-дыр. А СЭКП ТК-ның Кыйгырымында социалистиг чарышка хамаарыштыр дыка солуп болдулар илереттингеп, тодаргай сорулгалар салдынган. Олар эм бисче кол удуртулга боор, ажылывыска улуг идиг болур дээрзи чугаажок.

Г. САНЧАТ-ООЛ,
Бии-Хем районуң «Хадың» совхозунда профком дарғазы.

ЧЫЛ ПЛАНЫН АЖЫР КҮҮСЕДИР ДЭЭШ

Улуг-Хемниң мяш-үлетпүр ажыл-агыйының коллективиниң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чигиие секретары М. С. Горбачевтуң илетхелиниг база Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга партия Төп Комитединиң Кыйгырыын бүрүүү-биле деткип, инда айыткан чугула сорулгаларны күүселдир дээш бир демиг, тура-соруктуг ажылдаарын хүлээнип турар.

Мында ажылчыннар, инженер-техниктиг болгаш удуртур ажылдакчылар хүлээнген ажылы дээш бот-харыысалгазын улгаттырган, ажыл шагын чон ажыглаарын чедип ап, күш-ажылдың сагыыга-чурумун экижилериниң хемчеглерин боттандырып турар. Социалистиг чарыштың дээштинии, массалыын чедип алыр талазы-биле хемчеглер алдынган. Будүрүлгеле мергежилдер ажыл-агыйның социалистиг чарыштың мурнакчылары болбушаан, эң-өөрүнге боттарының дуржулгазын дамчыдып берип чоруурлар эвээш эвес. Оларга дуржулгалыг чолаачылар С. Чернов, Е. Сиротенко, диянг материалдары чүдүрер оператор Н. Коломийцев, кран башкарыкчылары Т. Ганигина, В. Алексеева болгаш өскелерда кирер. Дыка хөй аныяк ажылчыннар мурнакчылар-биле денгежир деп сорулганы ап,

Бөгүн — Тываның херээженнериниң Х съездизи ажыттынар

ТЫВАНЫҢ ТӨЛЕПТИГ КЫСТАРЫ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң бодунуң бүдүш-шынарының болгаш хемчээлдериниң талазы-биле алызындан революстуг шиитпирлерин амыдыралга боттандырары бүгү чонунуң, кижи бүрүзүнүң күжениишкининиң ажылындан, а ол ышкаш совет херээженнерниң инициативазындан, энергиязындан, чогаадыкчы күжениишкининден хамааржыр деп СЭКП Төп Комитеди санап турар.

Чүгле харын херээженнерниң дузазы-биле, оларның угаангыр-боламчалыг болгаш медерелдиг чорууунуң дузазы-биле чаа ниитилелдиң тургузуушкунун быжыглап болуруунуң дугайында ленинчи сөстер бистиң хүннеривисте-даа чугула ужур-дузалыг. Шынап-ла, бистиң херээженнеривис күрүневистиң хөгжүлдезиниң бүгү-ле үе-чадаларында коммунизмниң идеалдары дээш бедик медерелдиг, идепкейлиг демиселчилер боор келген болгаш боор-даа турар.

Чурттуң ниитилел-политиктиг амыдыралынга херээженнерниң ролюнуң өзүп турары — ол дээрге социалистиг демократияның артык күштүүнүң бүзүрелдиг херечизи-дир. Ону бистиң республиканың чижээнден көрүп болур. Республиканың херээженнериниң төлээлекчилери — хойжу Анфиса Аракчаа, саанчы Маргарита Монгуш, тудугжу Галина Иванова болгаш бригадир Фаина Родионова — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары, а Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының ниити составының 40,8 хуузу, черлер Советтеринге соңгуттурганнарның чартыындан хөй кезии херээженнер боор турар. Оларның аразында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары, хойжулар Күнзенмаа Монгуш, Юлия Отсур, саанчылар Алдын-кыс Монгуш, Анастасия Артёмова, тудугжулар Алефтина Авсиевич, Надежда Ооржак, парлакчы Зоя Чащухина болгаш өске-даа депутаттар шудургу күш-ажылы-биле, хөй-ниити ажылынга идепкейлии-биле, эш-өөрүн хей-аът кирип чоруурлар.

Чуртта беш миллион ажыг ажыл-ишчи херээженнер СЭКП-ниң хүрээлеңинде бактаап турар. Бистиң республикада 2257 херээжен коммунистер партия обкомунуң, хоорткомунуң, райкомнарының кежигүннеринге, партия организацияларының секретарьларынга, партия бөлүктериниң удуртукчуларынга, парткомнар болгаш партбюролар кежигүннеринге соңгуткан. Чурттуң коммунистериниң дээди шуулганнары — съездилерге партияның область организациязындан делегаттар боор херээжен коммунистерниң киржири база чаңгыс аңгыр. Бо чылын ындыг бедик харысалгага, хүндүлүг хүлээлге Ак-Довурактың В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинаттың арыглаал фабриказының регулировщиги Чайкина Хомушкуевна Өлзейге онаашкан. Ооң чоокта чаа Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергези-биле шаңнатканы коммунист ажылчының даанган херээнге бедик харысалгазының, ак сеткилдиг кызымак ажылының база бир үнелели болган.

Коммунистиг партия, херээжен кижиге ооң чымыжын, күш-ажылчы болгаш хөй-ниитиниң ажыл-чорудулгаларга идепкейлиг киржилге-биле чедиишкинниг дүүштүрер арганы берип турар. Күш-ажылдың болгаш амыдыралдың байдалдарын тургузуп бээринче улуг кичээнгейни салып турар. Оң ийиги беш чылда херээженнерге хамаарыштыр дыка хөй чиигелдилер, немелде төлевирлер көрдүнген. Школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң талазы-биле чонуң херегзелин келир чоокку чылдарда бүрүнү-биле хандырар сорулга салдынган.

Партияның, Совет чазактың ол хире улуг сагыш човаашкынынга өөрүп четтиргенин илеретпишаан, республиканың херээженнери, бүгү совет херээженнер-биле бир дөмей, партияның шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, бүгү күжүн харамнанмайн күш-ажылга, хөй-ниитиниң ажыл-херектеринге, сагыш-човурумга болгаш амыдыралдың өске-даа талаларынга үлегер-чижээн көргүзүп чоруурлар. Республика найысылалындан тудугжу Екатерина Бизяеваны, даараныкчы Вера Донгакты, эмчи Зоя Салчакты, Каа-Хемден механизатор Калдар Монгушту, Эрзинниң хойжузу Назылмаа Өөвейни, Таңды районда саанчы Валентина Курзаковаы, Кызыл райондан хаваңчы Зинаида Терскихти болгаш өске-даа муң-муң ак сеткилдиг херээжен ажылчыларын маңаа чоргаарал биле адап болур.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринде, ажыл-агыйларында, албан черлеринде херээженнериниң 320 ажыг эвүлелдери, 130 ажыг бөлүктери бар, оларда дөрт муң хире херээженнер ажылдап турар. Олар партияның удуртулгазы-биле чөп ортузунга организастыг болгаш политика-кижизидилгелиг улуг ажылды чорудуп турарлар. Партияның съездизинге херээженнер чөвүлелдериниң бистиң ниитилеливистиң амыдыралының социал айтырыгларының элээн хөй кезээн шиитпирлээринге улуг салдарлыг боор болуру онзалап демдеглеттинген болганда, оларның ажылын улам идепкейжидер, ажылдың чаа-чаа арга-хевирлерин дилеп тывар, шептерээр ужурлуг бис.

Ынчалза-даа чамдык удуртукчуларның талазындан бо чугула ажыл-херекти чугулалап көрбес, ужур эдертир чоруктарның фактылары ам-даа бар. Ажылдың байдалы кадыкшылга хоралыг бүдүрүлгелерде ажылдап турар херээженнер эвээш эвес, саттыг херээженнерни кандыг-бир чиик ажылче шилчидери боттандырбайн бээр чүүлдер бар. Чижээлээрге, бистиң республикада тудуг материалдарының бүдүрүлгезинде 710 херээжен, ажылдаарынга ындыгла кончуг таарымчалыг эвес байдалдарда ажылдап турар. Сүт-бараан фермаларында ажылды механизастааны ам-даа куду. Малчыннарның амыдырал хандырылгазы, культура хандырылгазының экижидерлиниң айтырыглары дыка өөскүр шиитпирлеттинип турар. Моон мурнунда чылдарда шупту-ла «херээженнер» айтырыгларын дарый шиитпирлээри ындыг-ла амыр эвес турган болза, ам ону кылып болуруунуң бүгү барымдаазы бар. Партияның XXVII съездизи херээженнерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын экижидер деп дорт айыткан болгай. Херээжен кижиге хамаарылга — ниитилелдиң культурлуг дептелиниң бир эң чугула көргүзүү дээрзи билдингир.

Чонуң күзел-соруу, чазактың практиктиг ажыл-херектеринде болгаш тайбың дээш тодаргай инициативалары боттанып турар күрүнеге чурттаар, тайбың дээш туружур аас-кежиктиг бис. Партияның съездизиниң шиитпирлери — совет эрге-чагырганың баштайгы декреттериниң бирээзи — Тайбың дугайында декреттиң идеяларынга шынчывыстың, бистер чүгле бодувустуң чуртувустуң эвес, а бүгү делегейниң улустарынга тайбыңның күзел турарывыстың база бир херечизи.

Т. ДАВАА,
СЭКП обкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар секторунуң эргелекчизи.

ХЕЙ-АЪТ КИРГЕН

Республиканың найысылалы Кызыл хоорай хүн келген тудум улам чаартынып, улам аян-шинчи кирип орар. Амгы үеде хоорайның мурнуу чарынында № 4 ПТУ-нуң үстүү талазында база бир микрорайон туттунуп эгелээн. Ооң баштайгы бажыңнары удавас ажыглалга кирер.

Тываның херээженнериниң Х съездизиниң бүдүүзүнде аңаа чедип, ында ажылдап турар херээжен коллективтериниң ажыл-ижи-биле таныштывыс. Ам оларның бирээзинден бичии репортажты номчукчуларга бараалгадывыл.

Хөй-ле кижилер, машиналар чыылган бир бажыңга кээривиске, ооң бир талазынче бисче чаа кээп эгелээн студент тудуг отрядтарының бирээзи көжүп кирип турар болду. Студентилер аңаа чурттавышаан, өске бир тудугга ажылдаар-даа болза, кол ажылы-биле чергелештир маңаа база ажылдап, күзүн чоруптарда, белен бажыңны чурттакчыларга хүлээдип бээрлер. Бажыңның өске чартынында 48 дугаар тудуг эргелелиниң Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Л. Т. Мязинаның удурткан шеверлекчилер бригадазы ажылдап турар. Бригадир боду каш кижи-биле хоорай төвүнде бо хонуктарда ажыглалга кирер ужурлуг бажыңның сөөлгү, дужаалда бетинин ажылдарында болду. А кол күш Марта Салчактың удуртулгазы-биле мында.

Бригадирниң оралакчызы ажылдавышаан, коллектив-биле бисти таныштырды. Бригада бо чылды багай эвес эгелээн, чартык чылдың онаалдалары күүсеттинген. Коллективте Оля Монгуш, Галина Деева, Вера Хертек, Оля Дуктуг-оол олар болгаш өскелер-даа кызымак ажылдап, эш-өөрүнге үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Оларның хөй кезии партия кежигүннери. Бригадада амгы үениң коллективинге хамааржып болур бүгү-ле чүүлдер бар. Ынчалза-даа амгы үениң негелделеринге дүүштүр ажылдың организациязының, мергежилдиң чаа-чаа аргаларын, арга-хевирлерин дилеп тывары бир кол сорулга боор турар. Шеверлекчилер бир хире ай дургузунда маңаа бүгү ажылдарны доосказ, чаа садык тудуунга, редакциялар корпузунуң бажыңынга барып ажылдаар.

Тудугжу кыстар-биле чугаалашкаш, оларның ажылында эвээш эвес шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар бар дээрзин билдивис. Ол дээрге чурттаар чер, школа назыны четпес уруглар черлериниң, коллективке чарып болгаш өске-даа чүүлдер дугайында айтырыглар-дыр. Чижээлээрге, эргелелде амгы үеде барык ийи чүс кижи бажың хүлээзинде туруп турар, а ол чылда оң шаа-ла хире бажың алыр. Тудугжуларга бажың айтырыы берге эвес деп ниити бодал бар болгай, ооң ындыг эвезин бөдүүн санаашкыннардан көрүп болур. Ясли-садиктер чедишпезинден эвээш эвес аныяк иелер, шыырак ажылчыннар, бажыңнарында олуругулаар. А чарыш дугайында айтырыгда чедир өөренип көрдүнмейн барган, ниити негелделер-биле чөрүшпес чүүлдер шуут эвгежок. Ынчангаш тудугжулар партияның XXVII съездизиниң, СЭКП Төп Комитединиң июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин улуг чүүлдүгзүнүп-күн, хей-аът-биле хүлээп алганнар. Чүге дээрге олар херээженнерге ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдар тургузарының, чарыш дугайында дыка хөй чүүлдер бар. Боттарының төлээлекчилери эштериниң Х съездизинден база эвээш эвести олар манап турарлар.

Н. БАЗЫР.

ЧУРУКТАРДА: шеверлекчилер (солагай таладан) Лариса Монгуш, Элла Оюн, Роза Сат ажыл үезинде; бригаданың бөлүк кежигүннери.
А. БАЙКАРАНЫҢ фотолары.

Хойжунуң чымыштыг ижи. Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунуң хойжузу Александра Дундуповна Сарыглар ону кончуг эки билир. Чүге дээрге ол ниитиниң малын кадарып эгелээнинден бээр эвээш эвес үе эрткен. Ол үениң дургузунда кандыг-даа чылдар турган — хүр, чылыг, чымчак-даа, соок доңаттыг, мал чеми чедишпес-даа... Чыл кандыг-даа болза, чаңгыс-ла чүве кажан-даа өскерилбес ужурлуг. Ол дээрге — малчынның бодунуң херээнге бедик харысалгазы. Хоочун хойжунуң доктаамал бедик көргүзүглерлиг боор келгениниң кол чажыды ол.
ЧУРУКТА: хойжу А. Д. Сарыглар.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Саннар, фактылар

Тываның Совет Эвилелиниң составынга өөн-тура-биле каттышканындан бээр орденнер-биле 12576 болгаш медальдар-биле 24288 херээжен шаңнаткан. 1138 кижиге «Маадыр-ие» атты тывыскан.

* * *

Оң бирги беш чылдың дургузунда ССРЭ-ниң хүндүлүг ады — 1, РСФСР-ниң — 27 болгаш Тыва АССР-ниң 115 херээженге тывыскан. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле — 13, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктери-биле 172 кижи шаңнаткан.

* * *

Партияның область организациязының составының 44 хуузу херээжен коммунистер боор турар. Комсомолдуң область организациязының 47,9 хуузу, профэвилелдериниң активчилериниң 67,2 хуузу — херээженнер.

* * *

Республикада бот-тывынгыр уран-чүүл коллективтеринде 20888 кижи хаара туттунган, оларның 60 хуузу херээженнер. 41.855 херээжен күш-культура-кадыкшылга ажылдарынга хаара туттунган.

* * *

1985 чылда хамаатыларның дузалал ажыл-агыйларындан 10,2 муң тонна эът, 26,7 муң тонна сүт, 8 млн. чуурга, 401 тонна дүк, 20,0 муң тонна ногаа болгаш 11,7 муң тонна картофель кирген. Оларның кол бүдүрүкчүлери база-ла херээженнер.

Ак-Довурактың В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинадының регулировщиги Чайкина Хомушкуевна Өлзейге бо чыл аажок өөрүшкүлүг, онзагай болуушкуннар-биле демдеглеттинген. Чурттуң коммунистериниң дээди шуулганынга партияның область организациязының төлээзи боор, ооң ажылынга киришкени аңаа кажан-даа уттундурбас. Съездиден ээп келгеш, ооң ажыл-чорудуушкунунуң, ооң хүлээп алганы төөгүлүг шиитпирлерниң дугайында кады ажылдап турар эш-өөрүнге, хоорайның, Барыын-Хемчик районнуң ажыл-ишчилеринге дыка хөй чүүлдерни ол чугаалап, тайылбырлап келген. Ажылынга бердингени, ниитиниң херээ дээш сагыш аарып чоруур ишчи, съездиниң ажылдап турар хүннериниң үезинде бир хостуг үеле, ССРЭ-ниң Тудуг материалдар үлетпүр министерствозунга барып, ак-довуракчыларның ажылдаарынга, өөренииринге, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле эвээш эвес саналдарны киирген.
Шалыпчы ажыл-ишчи чоокта чаа Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергези-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: коммунист Ч. Х. Өлзей.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧЕР-ЧЕРЛЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

Эрзин районнуң «Чаа орук» совхозунуң Кочетов аттыг сүт-бараан фермазының коллективи бо чылдың баштайгы чартыының планныг онаалдаларын барык бүдүн чартык катап ажыр күүсеткен.

Ол-ла совхозтуң хойжузу Анай Севилбаа бо чылын чүс баш хойга онаашкан оорга маа-биле 96 хураганны, а «Мөрен» совхозтуң малчыннары Мария Чамзырыэй Эки Кудууниң тус-тузунда 100—100 хураганны камгалап алганнар.

Ажыл-ишчи малчыннар күш-ажылчы чедиишкиннерин Тываның херээженнериниң Х съездизинге белек болдурганнар.

Т. ДОЛГАР

* * *

«Бай-Тал» совхозтуң Хүндүлел самбыразында бодунуң ишчи Өлчеймаа Салчаковна Севээнниң чуруун база көрүп болур. Ол ажыл-агыйның кандыг-даа чымыштыг ажылдарындан кажан-даа чалданмас калбас. Эрткен чылын ооң удурткан херээженнер звенозу ниитиниң малынга 50 тонна сиген белеткээр хүлээлгезин ыракта ажыр күүсеткен.

Ол ажыл чок олура албас эрестиг ишчи кышкы үеде баштай Кудай-Мерген Орус-оолдуң кодээнинге сакманчылааш 108 чаш хураганны, ооң улаштыр өшкү кадарчызы Эреге Сериң-оолга дузалааш, 64 анайны доруктуруп берген. Шалыпчы ишчи хөй кыргылдазынга база киришкеш, амгы үениң эң чымыштыг, харысалгалыг ажылы — ниитиниң малынга сөөлгү белеткелинче кирипкен.

Х. КАРА-ООЛ.
Бай-Тайга району.

* * *

Кызыл районда Шамбалыг суурнуң аныяк өскениниң хөй кезии Билчии Докуровна Сарыгларны кончуг эки билир. Чүге дээрге, ол суурнуң ясли-садынга барык үжен чыл дургузунда ажылдап келген болгаш оларны чаш чоруктан ажаап-карактап келген.

Чээрби ажыг чыл ниня-кижизидикчи боор келген угбай сөөлгү каш чылдарда төрээн коллективинде аштакчылап турар-даа болза, аныяктарга дузалажып, бичии чаштарны бо-ла алчы бээр хевээр. Алчыктарның идегелдиг дагдыкчызы, «Күш-ажылдың хоочуну» медальдың эдилекчизи Б. Д. Сарыглар чоокта чаа районнуң херээженнер конференциязының ажылынга киришкеш келген.

С. МОНГУШ

Июль 5 — Делегейниң кооперация хүнү

КӨДЭЭ ИШЧИГЕ ТӨЛЕПТИГ БАРААН БОЛУР ДЭЭШ

Бурунгаар демиглелиг хөй-ниити делегейниң кооперация хүнүн бөгүн 64 дугаар демдеглеп турар. Бо байырлалды бөмбүрзектиң ангы-ангы чурттарында кооператорларның ниити сорулгазынга дүүштүр демдеглеп турар.

Бо байырлалды 1923 чылда Италияның Милан хоорайга, Делегейниң кооперация алянсызының шиитпири-биле тургускан. Ол хүнге тураскаадып 1923 чылда парлаттынган манифестиге «Моон соңгаар бо организация кооператорларының чаңгыс эп-сеткилиниң, тайбың болгаш хостал дээш демиселге быжыг турузун, оларның чаңгыс демин делегейге чарлап, көргүзүүшкүнүн организациязы болур» деп айыткан. Кооператорларның каттышкан чыскаалынга «чаңгызы — шуптузу дээш, шуптузу — чаңгызы дээш» деп дозунуң адаа-биле идепкейлиг туржуруп ол манифест кыйгырган.

Баштайгы байырлалды мурнай делегейниң 20 чурттары, ооң иштинде Совет Эвилели демдеглеп эрттирген. Үе эрткен тудум ол байырлал улам калбарып, чаңгыс апарган. Ылаңгыя алянстың кежигүннери ону калбаа-биле демдеглеп турар, бөгүн ооң хүрээлеңинде 71 чурттуң 100 ажыг кооперация организациялары кирген, ында 500 миллион ажыг кижи баштаап кирген.

Тывага хереглекчилер кооперациязы 1924 чылдың декабрь 16-да тургустунган. Ынчан ТАР-ның Сайыттар Чөвүлели Тыва Төп коопту тургузар дугайында доктаал күлээп алган чүве-дир. Ол үеде 3 бичии борбак садыг, 1 склад бар, 24 ажылдакчылыг турган.

Ооң бээр эрткен 60 ажыг чылдарның дургузунда Тываның хереглекчилер кооперациязы көдээниң ишчилеринге төлептиг бараан болуп, оларның херегзел бараанарынга негелдезин хандырар сорулгалыг ажылдап, ону багай эвес күүседип келген. Амгы үеде оларга 393 магазин, 46 ларёк, ниитиниң чемненилгезиниң 88 точказы, хлеб быжырар 31 пекарня бараан болуп турар. Ол ышкаш ырак-узак малчыннарга, ачылаарга болгаш өске-даа ишчилерге 91 автомагазин доктаамал барып турар.

Тываның кооператорлары оң бирги беш чылда чорудуп келген хемчеглериниң ачызында 81 объектини туткан болгаш чаартып кылган, оларның иштинде 13 магазин, 10 склад бар. Ниитизи-биле бо ажылга 13 миллион ажыг рубль чарыгдаттынган.

Республиканың кооператорлары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге сөөгүү кирип, боттарының ажылын бүгү тала-биле эде тургузуп, көдээ чонунуң садыг хандырылгазын улам экижидип турар салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседир дээш бүгү күжүн мөөниээн. Кооператорлар ажылын үениң негелдезин өзүгаар эде тургузар дээш боттарында бар четпестерин, чедир кылдынмайн турар чүүлдерин хайы анализтеп турар.

Оң ийиги беш чылдың планының онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле чарышка бедик көргүзүглерин чедип ап турар черлер бисте эвээш эвес. Бирги кварталдың түңнели-биле Мөңгүн-Тайга райпозунуң коллективи тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының ажылдакчылары Роспотребсоюзтуң болгаш күрүне садыының болгаш хереглекчилер кооперациязының ажылдакчыларының профэвилел ТК-зының шилчир Кызыл тугу-биле болгаш акша-биле шаңнаткан.

Партия болгаш чазак садыг ажылдакчыларының мурнунга эзиртир суксуннуң садарын кызыргаш, чонну өске бараанар-биле бүрүн хандырар сорулганы салган. Сөөлгү чылдарда бараанарның аъш-чем хамаарыштыр бөлүүнүң ассортиментизи дыка калбарган. Ылаңгыя торгу пөс, олук аймаа бөрт, трикотаж кылыглары, хем идик, мебель, спорт херекселдери, культура-амыдырал бараанары, радиобараанар, алдын-мөңгүн кылыглар дыка хөй саттынган. Ындыг түрбүже Респотребсоюзтуң ооң бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары ол сорулганы четпес боттандырып турар. Боттарының бүдүрүлгелеринге бараанарны немей бүдүрүп, оларның курлавырларын өске черлер долдурар херекке шупшеп чоруп көргүзүп келген. Бо дугайында партияның XX область конференциязынга, СЭКП обкомунуң II пленумунга база ажылчы чонунуң чагааларында чөптүг шүгүмчүлээн.

Кооперацияның чамдык магазиннеринде, ылаңгыя Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Өвүр, Улуг-Хем, Тес-Хем, Эрзин районнарының садыг четкилеринде көдээ чонуң хүн бүрү херегле бараанары чедишпейн барган таварылгалар бар. Чурттакчыларның ховар бедини эвес галантерея, тудуг материалдары, электро, химия, культура-амыдырал бараанары үзүктели бергилээр таварылгалар бар. Чөөн-Хемчикте «Искра», Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозтарның төптеринде магазиннерде үстүнде адаттынган бараанарның чүс ажыг хевириниң чүгле 4—5 хирези бар болуп турар. Ол ышкаш Каа-Хем, Тес-Хем, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарының столоваяларында аъш-чемниң шынары куду, кухняга бүдүрер продуктулары негелдеге дүүшпейн турар дугайында хомудалдар чөптүг.

Садыг ажылдакчыларының мурнунда салдынган кол сорулга — эзиртпес суксуннарны чурттакчыларга хөйнү садары болгай. Ындыг түрбүже райпо баштаар черлери бо айтырыгны херекке албайн турарындан кат хандыны, чөдүк аймаан болганчок үзүктелдирип алган болгулаар. Кызыл районзунуң, хоорайның кооперация садыының ажылдакчылары ногаан согуна, редиска, капуста дээн ышкаш эрте быжар ногаа аймааны чоннан садып алырын багай организастап турарындан, олар делгиирлерде көзүлбейн турар. Ол ышкаш кат, мөөг чыылдазын Респотребсоюзтуң белеткелдер эргелели, райпоҗарның белеткел конторалары кошкак организастап турарын айтыр херек.

Бо бүгү сорулгаларны боттандырар улуг кадрларга онаажыр дээрзи билдингир. Бөгүн хереглекчилер кооперациязының системазында 5300 ажыг кижи ажылдап турар, олардан 1000 ажыг кижи дээди болгаш ортумак тускай эртемниг, ажылдакчыларның 99 ажыг хуузу материалдыг эъ-харысалгада. Кадрлар кичээнгей дугайында СЭКП-ниң XXVII съездизинге, ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунга база онзалап демдеглээн. Респотребсоюз бо айтырыгже кичээнгейни салып, кадрлар өөредилгезин, оларның билиин бедилдериниң хемчеглерин ап турза-даа, шыгдым четпестер ам-даа чайлаттынмаан. Удуртукчулар, кол бухгалтерлер, ревизорлар, техниктиг база ажылчын кадрлар, ам-даа чедишпейн турар. Ооң уламындан материалдыг эъ-харысалгалыг ажылдаар кижилерниң шөлүлгези база кошкак.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Арагалаашкынче болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» болгаш «Күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук-биле демиселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалдарын кооперация ажылдакчылары деткип, боттарының ажылынга удуртулга кылдыр хүлээп алган. Ол доктаалдар ёзугаар эзиртир суксунну садыының чурумун сагып, садыглаашкын дүрүмүн хажыдар чоруктарны чайлап, коллектив бүрүзүнге ажыл-ишчи байдалды тургузарының хемчеглерин ап турар бис. Ол ажылга бир дугаарында мурнакчыларының дуржулгазынга даянып, оларның үлегерин өскелерге көргүзер чугула. А ындыглар кооперация системазында эвээш эвес. Оларга Тыва АССР-ниң садыының болгаш ниитиниң чемненилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы Мөңгүн-Тайга райпозунуң садыгжызы Д. С. Чанзаны, Улустарның найыралы орденниң эдилекчизи, Каа-Хем райпозунда хлеб быжырыкчызы М. Т. Попова, Барыын-Хемчик райпозунда ниитиниң чемненилгезиниң улуг повары Б. С. Хомушку, Респотребсоюз АТБ-зиниң чолаачызы А. С. Лопатин, Кызыл райпозунда автомагазин садыгжызы С. Ф. Овчинников болгаш өске-даа оң-оң мурнакчылар хамааржыр.

Тываның кооператорлары боттарының профессионал байырлалы — Делегейниң кооперация хүнүн күш-ажылчы сорук-биле уткуп турарлар. Олар боттарының мурнунга салган сорулгазын 12-ги беш чылда чедиишкинниг күүседир дээрзинге идегел улуг.

С. ЮМБУУ,
Респотребсоюз баштаар чериниң даргазының оралакчызы.

ДУРЖУЛГАВЫС СОЛУШТУВУС

Бо чылдың май 12-ден 22-ге чедир интиниң чемненилге база «Тыва тудуг» трестериниң ажылдакчылары он хонук дургузунда Моол Арат Республиканың Убса-Нур аймааның база Улаангом хоорайының интиниң чемненилге черлериниң бистер мишкаш мергежилдиглери-биле арга-дуржулга солчуп, оларның ажыл-ижи-биле таныжып чораан бис.

Аймакта шупту он сес столовая бар. Оларның он алдызы хоорайда, а чүгле ийизи кодээде. № 15 столоваяда тускай дериг-херекселдиг эът цези бар. Ол цех, аймакта бир-бүгү-ле столоваяларны эът-биле хандырып турар.

Улаангом хоорайда бүдүрүлгелерни хандырып турар аъш-чем комбинады ажылдап турар. Бисти бир сонуургаткан чүүл — комбинаттың лавыша бүдүрүлгези. Оларның хевири, хемчээли аңгы-аңгы: терезин мишкаш чиңге, ниити хос, сыдыстар мишкаш, дөрбектелчек, бажынга үскен далган мишкаш-даа бар.

Хөй-ниитиниң чемненилге черлеринде белеткеп турар аъш-чемниң ассортиментизи бедик болгаш хөй нуруузунда национал чемнер. Эъттен кылган чем бүрүзүн корей соус-биле амдан киирип турар болду.

Хоорайда аъш-чем эргелелиниң болгаш садыг трезиниң удуртукчулары-биле ужуражылгалар база болгулаан. Ындыг ужуражылгаларга бистерни аңгы-аңгы столоваяларже чалап, поварларга янзы-бүрү блюдолар белеткээриниң технологиязы-биле арга-сүме бээрин, чамдык чемнерге рецептилер арттырып каарын дилээр боор чорду. Оларның ол дилээн күүседип, баштай белеткел негиирге барган, кол эътти бузарындан эгелээш эъттен кылып турар чемнерни талазы-биле тайылбыр ажылы чорудуп, херек кырында хол-биле тудуп турган, бир кезек чемнерни кылдывыс. Боттарының үлүүнде моол өңнүктеривис, эъттен болгаш ногаадан кылып турар чемнерин бистерге сонуургадып, кады бир хүн ажылдаан-даа бис. Ол хүн хоорай төвүнде кол аалчылар бажыңының чанында столоваяга чебуректер, беляш, оладьи болгаш блин дээш мишкаш далгандан болгаш эъттен кылган чемнерни кады кылган бис. А № 16 столоваяга ажыткан капустадан щи хайындырып, узбек ёзу-биле плов база белеткедивис.

Дедир аъттаныр чорупта рывыс бүдүүзүнде, найырал кежээзи болган. Ында аъш-чем делгелгезин организастаан. Аъш-чем белеткээриниң талазы-биле арга-дуржулгавыс кадып алган, кылып белеткээн чемнеривис, кежээниң бүгү киржикчилеринге таарыжып болган болгаш кижи бүрүзү бистиң ол хүн тургусканывыс интернационалчы коллектививистиң чемгир холдары дээш, байыр чедирген. Ол-ла чемнеривис рецептизин моол өңнүктеривисте арттырып каан бис.

Кидыг-кызыгаары көзүлбес кылдыр шөйүлген делгем хову-шөлдерде чаттылган мал-сүрүүн сонуургап, моол черниң бодунга таарышкан агаар-бойдузунга таалап, аңаа-ла хандып чораан болзувусса, ындыг хөй эш-өөр каяа турар, мындыг онза блюдолар кайын кээр. Кызыгаар чок найыралдың ачызы дээш чүве ол дээрзинге бүзүрээн бис.

Марина ТОРУШ,
интиниң чемненилге трезинде технолог.
Кызыл хоорай.

КҮЖҮВҮС — НАЙЫРАЛДА

Моол улус улуг совет улус-биле найыралың чүрээниң ханызындан үнелээр. Моол улус моол-совет найыралды карак огу дег камгалаарын, ооң алдарлыг чаңчылдарын уламчылаарын болгаш улам байлакшыдарын бодунуң бир дугаар интернационалчы хүлээлгези кылдыр көрүп турар.

Ж. БАТМУНХ.

ҮЛЕГЕР-ЧИЖЕКТИҢ ҮНДЕЗИН КҮЖҮ

1921 чылда Улусчу революцияның тиилелгезиниң мурнунда Моол делегейде эң-не чыдың калган чурттарның бирээзи турган. Улусчу эрге-чагырганың чылдарында Моол феодализмден социализмче долу шилчилгезин боттандырган.

МАР-ның удуртулгазы-биле, Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг оон-даа өске чурттарның интернационалчы деткимчезиниң ачызында моол улус 65 чыл дургузунда болуунуң чуртун феодалдыг тургузугнуң бүдүүлүк, караңгы дээрбээзинден адырып, мурнунда туруп көрбээн чырык орук-биле социал-экономиктиг болгаш культурлуг депшилгениң бедииже дидим базыпкан.

Амгы Моолдуң арын-шырайын, ооң бүгү делегейге аттадарын социал чөптүг чоруктуң принциптеринге, бүдүрүкчү күштериниң дүрген өзүлдезинге, чонунуң чаагай чорууну чайгылыш чок өзүлдезинге, амгы үениң культуразының болгаш эртеминиң үнелиг чүүлдеринче массаларны калбаа-биле киириштирериннге үндезилеттиниң тургустунган ниитилел тургузуу тодарадып турар.

Алдан беш чыл дургузунда, улусчу революцияның тиилээниниң соонда чылдарда МАР-ның чурттакчы чонунуң саны барык 3 катап өскен. Чурттакчы чонунуң чыл санында өзүлдези 2,8 хуу болуп, өске чурттарга көөрде, дыка бедик боор турар. Кижиниң ортумак назы-ы 22-ден 65 хар. Ол дээрге социалистиг тургузугнуң маргыш чок чедиишкини, чонуң амыдыралының болгаш кадыкшылының экижээниниң тодаргай барымдаазы болур.

1940 чылга деңнээрге, республиканың улус ажыл-агыйының кол бүдүрүлге фондулары 24 катап, национал орулга — 12, ниити продукция бүдүрүлгези — 15 катап улгаткан. Амгы үеде социалистиг Моолда 10 муң кижиге-ле онаашты 830 кижи дээди болгаш ортумак тускай эртемниг, барык 2700 өөреникчи болуп турар.

МАР-да үлетпүр хөгжүлдези көскү чедиишкиннерни чедип ап турар. Моол чоорту-ла кажыл, тып база болбаазыралын турар индустриалдыг — аграрлыг чурт апар чыдар. Индустриалдыг адырлар бо хүннерде көдээ ажыл-агыйының болгаш үлетпүрнүң бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының дөрттүң ужун берип турар. Чылыг энергетиктиг болгаш даг үлетпүрлүг бүдүрүлгелер мурнакчы темп-биле хөгжүп орар.

Чоокта чаа-ла социал-экономиктиг хөгжүлде талазы-биле мырыңай деңге базып орган республика, ам үлетпүр бүдүрүлгезиниң көргүзүглериниң талазы-биле Азия, Африка болгаш Латин Американың чамдык сайзыраңгай чурттарын мурнай берген. Чижээлээрге, электри энергиязы бүдүрер талазы-биле, Азия чурттарынга көөрде, кижи санынга онаашты бедик көргүзүглүг, а хөмүр-даш тывыжы-биле делегейниң ортумак көргүзүүнден барык бүдүн чартык катап хөй болуп турар.

Көдээ ажыл-агыйда дыка хөй чаартылгалар болган. Социализм тургузуушкунунга берге дээш сорулгаларның бирээзи араттарның хуу ажыл-агыйын кооперастаары (каттыштырары) 50 чылдарның төнчүзүнге чедир долузу-биле шиитпирлеттине берген. МАР-да бо хүннерде колдуу-ла мал ажыл-агыйлыг 250 ажыг көдээ ажыл-агый кооперативтери бар. Кижи бажынга онаашты малдың санының талазы-биле Моол делегейде мурнуку одуругда.

Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы бышкан. Чаа куражыл-агыйлар, механизастаттынган сүт бараан фермалары, чемгерилге пунктулары, суггарылга системалары тургустунгулаан. Экономиканың чаа адыры — чер ажыл-агыйын дүрген хөгжүдери-биле куруккан болгаш кур черлерни шиңгээдири кал. барган. 1985 чылда чурт рекордуг дүжүттү ажаарган — 880 муң тонна.

Көдээ ажыл-агыйның дүрген хөгжүлдезиниң ачызында МАР эът, далган чижектиг продукция бүдүрер талазы-биле делегейниң ортумак көргүзүглерин ажып турар.

Даштыкы садыг бедик болгаш быжыг темп-биле хөгжүп орар. Бөгүн Моол он-он чурттар-биле садыг харылзаалыг. Экономиктиг дузаламжылга Чөвүлелиниң кежигүнү күрүнелер-биле, чүнүң-даа мурнунда Совет Эвилели-биле садыг харылзаазын тудуп турар. Кижи санынга онаашты даштыкы садыгның хемчээли-биле МАР ЭДЧ кежигүнү чурттар арасындан, бешки черни ээлеп турар.

Улусчу республикада эртем тургустунган болгаш чогуур сайзыралды алган (академиктиг болгаш адырларның эртем шинчилел институттарының, төлевилел организацияларының, дээди өөредилге черлериниң системазы).

Чүгле чедиги беш чылда МАР-ның дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлери 48 муң специалистерни, профессионал-техниктиг училищелер мергежилдиг 54 муң ажылчыннарны белеткээн. Үжен хар четпээн моол аныяктарның колдуу сес класстан өрү эртем-билиглиг. Ол дээрге чурттакчы чонуң эртем-билиглиг дециелиниң көскү өзүлдезиниң херечизи.

Революция мурнунда кургузунда кадык камгалал системазы чок турган чуртта улуг хемчээлдиг эмнелге комплекстерин туттунуп, ажыглалда кирип турар. Ам МАР-да он муң кижиге-ле 24 эмчи, 111 эмнелге оруну онаажып турар.

Социалистиг дузаламжылга күрүнелериниң кежигүнү бол бушаан, Моол Арат Республика делегейниң 99 күрүнелери-биле дипломаттыг харылзааны тудуп, оларның хөй кезии-биле политиктиг, садыг экономиктиг харылзаага идепкейлиг болуп турар. МАР — КНО-нуң болгаш оон хөй-ле ыы органнарының кежигүнү. Ынчангаш МАРН-ның XIX съездизинге делегейниң 66 чурттарындан келген коммунистиг ажылчын партиялардан, революсчу-демократтыг организациялардан, шимчээшкиннерден 73 делегацияның келгени таварылга эвес.

Делегейниң чурттакчы чонунуң көвей кезиниң чугаалажып турары кол дээн беш дылдың бирээзи орус дыл, Улуг Лениниң дылы. Моолда орус дылга сонуургал улуг. Ол дылга чурттуң чурттакчы чонунуң дөрттүң бири-ле чугаалап турар.

ЧУРУКТА: Сагиль сумузунда ортумак школада орус дыл башкылары Т. Бааст, Н. Чулуун, Ч. Сунуй олар орус дыл башкылаарының методиказынга дуржулга солчуп турлар.

Х. ЦЭВЭГМЭДТИҢ фотозу.

ХООЧУННУҢ СӨЗҮ

Бөгүнгү чечектелишкин дээш чурттуң шыдажып эрткен бергелерин аныяктар билбес. Тозан чеди чыл чурттаан назынымда үениң төөгүлүг болуушкуннарының чүгле херечизи болуп артпайн, оларның чартык-чамдыызынга бодум киришкиледим. Ынчангаш чуртумнуң караамга көзүлдүр кандыг орукту эрткенин эки билир мен.

Улусчу революцияның тиилелгезинге чедир чуртка чаңгыс-даа улуг бүдүрүлге турбады. А бөгүн социалистиг Моол дыка хөй улуг хемчээлдиг үлетпүр бүдүрүлгелерлиг. Ооң бир чырык херечизи делегейде улуг дээн бүдүрүлгелерниң бирээзи — даг-болбаазырадылга комбинады — «Эрдэнэт». Ооң найысылалын, дээрде шаштыккан тос, он беш каът бажыңнар кавстап турар. Бо дээрге чуртка социализм тургузарынга партияның мерген политиказы-дыр, база ол ышкаш акы-дуңма Совет Эвилелиниң ак сеткилдиг болгаш байлак дузазы-дыр.

Полководчу Д. Сухэ-Батор биле маршал Х. Чойбалсанның удуртулгазы-биле дайзыны эжелекчилерге удур тиилелгеге — чөптүг чорукту хостакчы демиселге киржип, тиилелгезинге үлүүм киириштирген салым-чолумга, өөрүп чоруур мен.

Полководчу Д. Сухэ-Батор-биле кады Улан-Батордан ырак эвесте Хужирбуланга барык он чыл дургузунда шериг эртемнерге өөренип келген мен. 1922 чылда МАРН-ның кежигүнү болдум. Оон бээр-ле, сезен ийи харлыымга чедир, партияның янзы-бүрү даалгаларын күүседип келдим.

Партия, чазак мээң ак сеткилдиг күш-ажылымны бедии-биле үнелеп, Сухэ-Батор, Дайынчы болгаш Күш-ажылчы Кызыл Тук, «Поляр Сылдызы» орденнер-биле болгаш медальдар-биле шаңнаан.

Октябрьның социалистиг революциязының 50 чылын демдеглээн байырлалче чалалдып барганш, Совет чазактын бедик шаңналы — Ленин орден-биле база шаңнаткан мен. Партийжи съездилерге чаңгыс эвес удаа делегат кылдыр соңгуттуруп чордум: МАРН ТК-ның кежигүнүнге үш удаа, МАР-ның Улусчу Улуг Хуралының депутадынга алды катап, а ам МАРН-ның XIX съездизинге база делегат кылдыр соңгуттуруп, аңаа чордум. Бо бүгү шаңналдар болгаш улуг кичээнгей — ол дээрге, чүнү-даа мурнай, партияның хереэзинге мээң кызыгаар чок бердингенимге намның база чонунуң меңээ улуг бүзүрели. Ниитиниң хереэзинге бүзүрээр кижи бүрүзүнге ындыг болур.

Бөгүнгү аныяк өскен эртем-билиглиг, культурлуг. Ол бүгүге хоозун мактанышкынның ажыы чок, бүгү-ле чүвени чүгле ажыл-херек кырынга кылыр херек. Өгбелериңден, чондан доктаамал өөренир. Чаа ниитилел тургузуунга идепкейлиг киржир, ындыктыг ажыл-херектиң төлептиг уламчылакчылары болуп, аңаа хууда тодаргай үлүүн киирер херек. Өле баштыг өгбелер мээң, аныяк өскенге чагыым ол. Боттарыңардан улуг салгалдың эгелеп кааны ажыл-херээн уламчылаар үүле силерде онаажып турар. Чурттуң даартагы хүнү силерниң холуңарда. Төлептиг хамаатылар болуңар.

Моолдар шаг төөгүден-не ажы-төлүн сагыдга-чурумга болгаш чөптүг чорукка өөредип чораан. Бурунгуларывыс эки чаңчылдарын эдерип, сактыг чораш, келир үе, тайбың дээш, төрээн партиявыстың XIX съездизиниң моол чонунуң мурнунга салган сорулгаларының күүселдези дээш, күжүвүстү, билиивисти үндүрер бис.

Үелер чаңгыс базым-даа чыда калбайн, улуг Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары-биле бузулбас найыралывысты бүгү талалыг улам быжыктырып, тайбың дээш демиселдиң быжыг туруштуг демиселчилери болурун аныяктарга күзээр-дир мен. Аас-кежиктиг болуңар!

ПУНЦАГИЙН ТОГТОХ,
1921 чылда Улусчу революцияның партизаны, 1922 чылдан бээр нам кежигүнү, МАРН-ның XIX съездизиниң делегады.

СУХЭ-БАТОР ДУГАЙЫНДА

Дамдин Сухэ-Баторнуң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының төөгүзү — улусчу революцияның, партия болгаш күрүне төөгүзүнүң чарылбас тудуш кезээ — деп МАР-да ынчаар санап турар. Моол улустуң баштыңчызының намдарын өөренири 1923 чылдың февральдың төнчүзүнде-ле, кажан бүгү чурт ооң электен мөчээнинге кажыыдап турар үеде эгелээн. Чонунуң төөгүзүнге улуг ужур-дузалыг болур херек кылдыр Дамдин Сухэ-Баторнуң амыдыралы-биле болгаш ажыл-херээ-биле холбашкан документилерни чыырының, өөрениириниң болгаш кадагалаарының дугайында доктаалды Арат чазаа ол хүннерде хүлээп алган.

Баштайгы чылдарда архив документилерин болгаш баштыңчының эпистолярлыг салгалын чыырының, база ону системажыдарының талазы-биле улуг ажылдар кылдынган. 1943 чылда чуртка билдингир моол төөгүчү Ш. Нацагдоржунуң (амгы үеде МАР-ның Эртемнер академиязының чиңгине кежигүнү) бижээни-биле Сухэ-Баторнуң долу намдары парлалгага үнген.

1945 чылда оон өг-бүлезиниң кежигүннериниң болгаш чоок эш-өөрүнүң чугааларынга үндезилеттинген «Сухэ-Батор дугайында сактыышкыннар» деп чыындыны парлаттынган. Чыындыда үнелиг черни баштыңчының чашкы шааның болгаш феодалдыг Моолга социал чорулдээлериниң үскүлежиишкинин болгаш ядыы амыдыралдың бергелерин, эрге-шөлээ чогуун медереп биле бергенин элээди чылдарының дугайында медээ ээлеп турар. Сухэ-Баторнуң революсчу демиселиниң болгаш ажыл-херээниң төөгүзүн өөрениринге ооң эң чоок сорадчиги — маршал Х. Чойбалсан (МАР-ның болгаш Улусчу күрүнениң үндезилекчилериниң бирээзи (1939—1932 чылдарда МАР-ның премьер-министри турган) улуг үлүг-хуузу киирген. Ооң ажылдарында Сухэ-Баторнуң амыдыралындан фактылар тодаргай бижиттинген, аңаа «быжыг турушттуг революсчу, моол улустуң шынчы оглу болгаш бүзүрелдиг интернационалчы-ленинчи» деп үнелээшкин бердинген.

1964 чылда «Сухэ-Батор дугайында сактыышкыннар» деп чыындыга немелделер киирип тургаш, ону катап парлаан. Ооң белеткелинге чүс ажыг кижи киришкен. Улусчу революцияга белеткел болгаш ону боттандырарының үезинде, кажан империалистиг агрессияга удур демиселдиң, улустар арасының харылзааларын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң база партияның удуртукчу ролюн хандырарының айтырыгларын шиитпирлеп турар үеде, ооң тодаргай сорулгалыын, шиитпирлиин, чайгылыш чок туруштуун болгаш полководчу талантылыын, номда көргүскен.

Сухэ-Баторнуң төрүттүнгени хүнүнден бээр 70 чылының бүдүүзүнде МАРН ТК-ның чанында ниитилел эртемнериниң институдунуң болгаш МАР-ның Эртемнер академиязының төөгү институдунуң авторлар коллективи Улусчу революцияның баштыңчызының 150 арынныг тодаргай намдарын чырыкче үндүрген. Ол ном дөрт удаа чаартынып, парлаттынган, а 1971 чылда ону «Наука» деп ном үндүрер чер орус дылга парлаан.

Сөөлгү чылдарда Сухэ-Батор дугайында ном библиотеказынга он-он чаа ном немешкен. Оларның эң улуг хемчээлдиглеринге баштыңчының төрүттүнгени хүнүнден бээр 80 чылынга тураскааткан «МАР-ның төөгүзүнүң айтырыглары» болгаш Сухэ-Баторнуң төрүттүнгени хүнүнден бээр 90 чылын демдеглеп турган хүннерде эрткен эртем конференциязының материалдарынга үндезилеп тургускан, «Сухэ-Баторнуң ажыл-херектери болгаш идеялары өлүм чок» деп чыындылар хамааржыр. Ол номнарда партияның болгаш Улусчу күрүнениң үндезилекчизиниң революсчу ажыл-херектерни бүгү талалыг көргүзүп турар документалдыг материалдар, он-он чүүлдер, илеткелдер кирип турар.

МАРН ТК-ның чанында ниитилел эртемнериниң институду амгы үеде «Сухэ-Баторнуң амыдыралының төөгүзү (чылдар бижидилгези)» деп эртем ажылын парлалгага белеткеп турар. Аңаа кол черни Моолга баштайгы революсчу бөлгүмнер тургустунуп турар үеде баштыңчының ажыл-херектериниң үези кирер. 65 чыл бурунгаар болуп турган ол болуушкуннарны хандыр көргүзеринге архив материалдарын анализтеп, шиңгири болгаш ол бөлгүмнерниң киржикчилериниң сактыышкыннары дузалаар.

Д. АРИУНБОЛД.

СОЛУН-НА-ДЫР!

Чөөн Гоби аймактың Улаандарах сумузунуң «Оргил» көдээ ажыл-агый каттыжыышкынының малчыны О. Мижиддоржунуң коданынга ховар таварылга болган. Ооң одарында инектерниң бирээзи хары угла үш бызаа ийистепкен. Бызааларже малчын онза кичээнгей салып, хумагалыг ажаап-тежээп турар. Олар кан-кадык өзүп, доругуп турар.

Ц. ЧИВААЖИЖИЙ.

• • •

Баянхонгор аймактың хойжузу З. Цэрэндоржунуң коданынга бир хой дөрт ийис хураган төрээн. Өөрүшкүге өөрүшкү улажып, удаваанда бир хой үш ийис база төрээн. Ийис хураганнарның деңгелизин, оларның нелерин тускай учётка ап, хайгаарап турар.

Аймактар солуннарының бижип турары-биле алырга, чурттуң бүгү булуңнарында малчыннар, ылаңгыя хары угла үш ийис хураганнарны хөйнү алган боор турар. Үрежидилге ажылын бүгү талалыг, шынарлыг кылганының түңнелинде малдың түс чер уксаазының төлгүр болгаш эъткир, продуктулуг чорууну өзүп турарын бо чижектер херечилеп турар.

Ч. ЭРДЭНЭ.

МАР-ның Күрүнениң улусчу ырлар болгаш танцы ансамбли республиканың бүгү аймактарын, делегейниң дыка хөй чурттарын эргип, кезээде болгаш каяа-даа чедиишкиннерлиг болуп келген.

ОРХОН КЕЖИР

Чурттуң чөөн чүгүнде Орхон хемни кежир аар чүъктүг баштайгы автоколонна чедиишкинниг кешкен. Ында, Моолдуң бурунгу найысылалы Каракорум чоогунда, совет специалистерниң техниктиг кады ажылдааның түңнелинде, чаа көвүрүг «тергиин» демдекке дужааттынган болгаш ажылдап эгелээн.

Чөөн чук — Төп трасса ылаңгыя дүжүт ажаалдазының үезинде, эң-ле хайымныг орук.

Саннар, фактылар

⊙ 1986 чылдың май 28-тен 31-ге чедир Улан-Баторга Моолдуң араттың революсчу партиязының XIX съездизи болуп эрткен. МАР-ның ээлчеглиг ол улуг шуулганынче аймактарның болгаш хоорайларның партия конференциялары 841 делегатты соңгаан, мынча делегат съездиниң ажылынга киришкен.

⊙ Съездиниң ажылынга 66 чурттардан келген коммунистиг, ажылчын, революсчу-демократтыг партиялардан, шимчээшкиннерден база организациялардан 73 делегация киришкен.

⊙ Чедиги беш чылда улус ажыл-агыйының кол фондулары 1,7 катап өскен.

⊙ МАР-ның XVIII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр кижи бажынга онаашты боттуг орулга 12 хуу, үрмектеп садар бараан саарылгазы 24 хуу өскен. Чурттакчы чонунуң амыдырал хандырылгазының ачы-дуза чедирилгезиниң объему улгаткан.

⊙ Чурттуң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлери 48 муң специалистерни, а профессионал-техниктиг училищелер — 54 муң бедик мергежилдиг ажылчыннарны белеткээн.

⊙ Сөөлгү чылдарда улуг хемчээлдиг, амгы үениң эмнелге диагностиктиг дериг-херекселдиг эмнелге комплекстери тудуңган. Оларның хөй кезии ажыглалда. Көдээде медицина албан черлериниң четкизи алгаан. Чуртта 10 муң кижиге-ле 24 эмчи болгаш 111 эмнелге оруну онаажып турар.

⊙ 1960 чылга деңнээрге, улус ажыл-агыйының кол фондулары 10,5 катап өскен, национал орулга—3,2, үлетпүр продукциязы—9,3, хөй-ниити күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү—2,[illegible] катап улгаткан. Чурттакчы чонунуң санынга-ла, оон саны ийи катап өссе-даа, национал орулга 1,6 катап өскен. Бир эвес 1960 чылда үлетпүр, национал орулга бүдүрүлгезиниң 14,6 хуузун хандырып турган болза, ам оон үлүү 32,6 хуу кылдыр бедээн.

⊙ Сески беш чылда ниитиниң херегленикчилер фондузу 20—25 хуу, а чонунуң акша-хөреңги орулгазы 20—23 хуу өөр.

⊙ Бо беш чылда 1,2 млн. дөрбелчин метр чуртталга ажыглалга кирер. Хамаатыларның түс-тузунда чуртталга шөлү тудуп аарынга деткимчеэн көргүзер. Көдээге чуртталга шөлүнүң тудуун дүргедедири-биле чергелештир ону бүдүрүлгезин база көвүдедир.

⊙ Чыл санында 800 муң хире школачылар пионер лагерьлеринге дыштанып турар. Уруглар албан черлериниң материалдыг баазазын быжыктырар, уругларга хандырылганы экижидер сорулга-биле шилчиткен акша-хөреңги 1981 чылга деңнээрге, 50 хуу өскен. Эрткен, чедиги беш чылда пионер лагерьлериниң, күш-ажыл болгаш дыштаныылга лагерьлериниң, уруглар санаторийлериниң, профилакторийлериниң саны дыка өскен. Чурттуң аймактарында чүгле бо чайын беш чаа лагерь уругларны хүлээп алган.

⊙ Профессионал-техниктиг училищелер системазы 85 мергежилдерге сургуулдарны белеткеп турар. Көдээге кадрлар белеткели — училищелерниң кол кичээнгейи. Бо хүннерде МАР-да ажылдап турар 15 көдээ ПТУ-да 8,5 муң оолдар болгаш кыстар өөренип турар.

Моолга профтехөөредилге сайзыралынга, оон материал-техниктиг баазазын быжыктырарынга Совет Эвилели боттуг дузаны чедирип турар. ССРЭ-ниң техника-экономиктиг дузаламчызы-биле республикада 28 профтехучилищени тудкан. Эрткен беш чылда 7,5 муң хире моол оолдар болгаш кыстар Совет Эвилелиниң ПТУ-ларынга өөренгеш ындызында чурттуң профтехучилищелеринге белеткевейн турар мергежилдерни шиңгээдип алганнар.

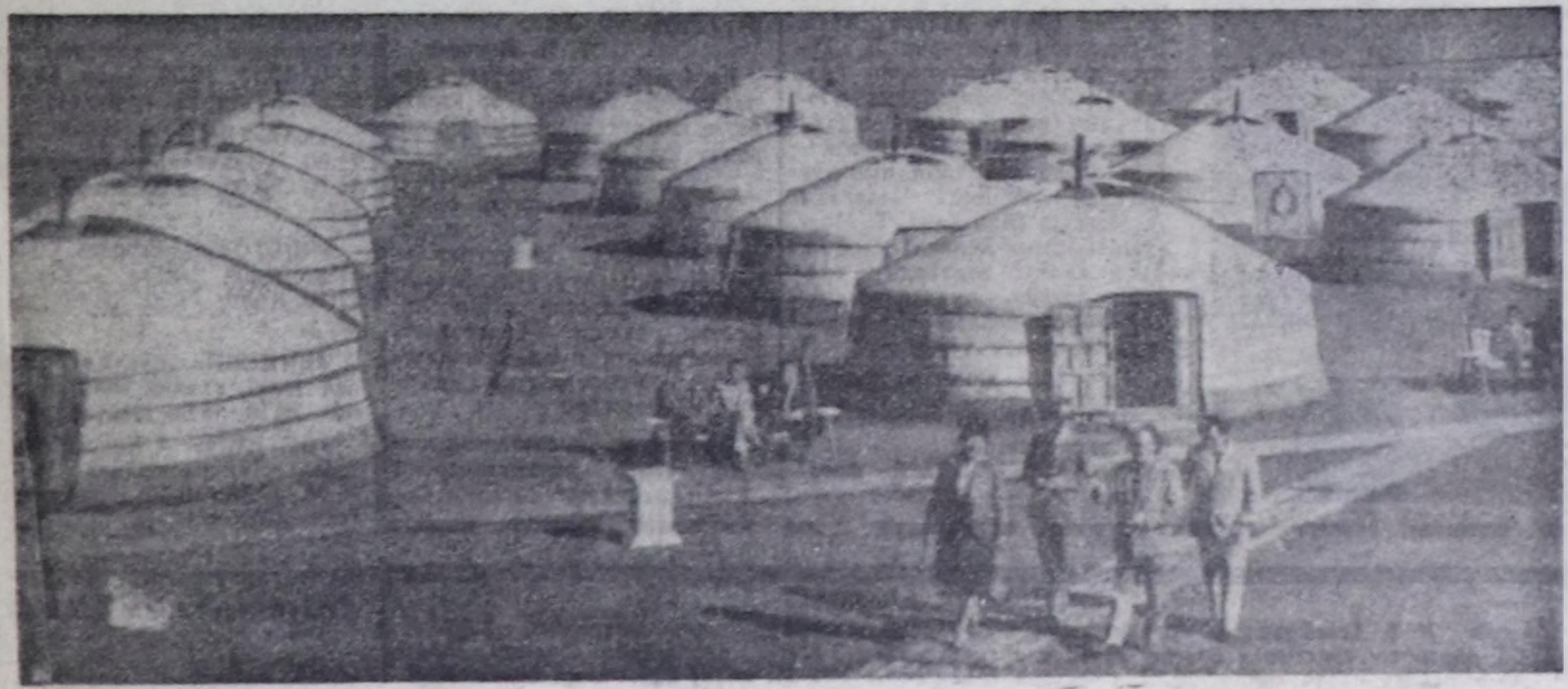

МАР-да «Хужирт» деп улустар арасының турисчи лагериниң ат-сураа алгаан. Ооң чоогунда аржаан суглар, чурттуң төөгүлүг онза солун черлери бар.

ЧУРУКТА: «Хужирт» деп турисчи лагерьниң ниити хевири.

«Монголия» деп номдан **О. ОХЕМЧИКТИҢ** дүжүрген фотозу.

АВАМГА

Аңгыржар дег, дистиничипкен айлар, чылдар
Айлашкан ээлчээ-биле шуужуп-ла тур.
Амыдырал шактан шакче чылган тудум,
Авам сени улам чоктап, сактыр-дыр мен.
Чырык черде арттырып каан чассыг оглуң
Чылдар сана кижи болуп өзүп келдим.
Күзелдериң база бири боттанза-даа,
Кужур авай, ону четче көрбейн бардың.
Амыдырал-чуртталгага чүү турбас,
Аңчыг бачым үелер-даа туруп келир.
Авам сени сактып көөр мен— бүгү бодум
Ала-чайгаар кужум кирип, быжыгып көөр.
Амы-тынын чаап берген авайымның
Авыралдыг чылыг холу, изиг чүрээ,
Амыдырал-чуртталгага ынакшылы
Алдын хүн боор мээң оруум чырыдып чор.

Э. МИЖИТ.

АВА

Ажы-төлдүң чүрээн чылдыр
Ава дээрге. Хүн дег, чаңгыс.
Хүнүң изиг херелинден
Кужур не холу чылыг.
Авыралдыг ава кижи:
«Кызым-оглум канчап чор»
деп,
Кыржаң соокта, ышкам хүндүс
Ажаанзырап човаан орар.

Амыдырал моңгези дег,
Аваларга назын турбас.
Кедээр сыңда шиви, пөш дег
Кезээ шагда чалыы, чараш.
Бүгү кужун авазы дээш,
Бурун четче үндүрзе-даа,
Чаңгыс дүне ажааганын
Чандырыптан ындыг төл чок.
А. ДАРЖАЙ.

САННАР, ФАКТЫЛАР

⊙ ССРЭ-ниң Дээди Совединиң составында 492 херээженнер бар. Ол бүгү депутаттарның 32.8 хуузу.

⊙ Улус депутаттарының чер-чер Советтеринде барык бир миллион 160 муң херээженнер бактаап турар. Ол ниити санның 50,3 хуузу.

⊙ «Ниити рынок» чурттарының парламентилеринде херээженнерниң ниити саны безин ССРЭ-ниң Дээди Совединде херээженнерниң санындан эвээш. АКШ-та конгресстиң составында амгы үеде чүгле 23 херээжен кижи бар.

⊙ 1984 чылда ажыл кылып турар 1000 кижиниң 118-зи эр, 113-ү херээжен кижи, а оларның 755-и дээди болгаш ортумак эртемниг эр, 749-у дээди болгаш ортумак эртемниг херээжен кижи болган.

⊙ Бистиң чуртувуста херээжен кижи 55 харлыында, АКШ, ГФР, Швецияда болгаш Нидерландыда 63—65 харлыында, Норвегияда — 67 харлыында пенсияже үнер.

⊙ Бистиң чуртувуста садыгда болгаш ниитиниң чеменилгеге черлеринде ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларының ниити санының 83 хуузу, кадык камгалалында — 82, улус өөредилгезинде — 75, культурада — 74 хуузу херээженнер.

⊙ АКШ-та чоокку үеде парлаалгада үнген сан-түңнер ёзугаар херээженнер инженерлерниң ниити санының 4.4 хуузу, юристер—14 хуузу, эртем ажылдакчылары—9.5 хуузу болуп турар. Ажылдап турар американ херээженнерниң 80 хуузу эң кулу төлевирлиг ажылда.

⊙ Бистиң республиканың улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында бүгү ажылдап турарларның 51,5 хуузу херээженнер. Оларның 44 хуузу кодээ ажыл-агыйда, үлетпүрде — 39.4 хуу.

⊙ Бисте херээженнерниң хөй кезии улус өөредилгезинде—80,3, культурада — 70, уран чүүлде — 50,4 хуузу хаара туттунган.

⊙ Садыгда болгаш ниитиниң чеменилге черлеринде бүгү ажылдап турарларның 83,7 хуузу, тудугда—27,7 хуузу, харылзаада—61.6 хуузу херээженнер.

ТАЙГАНЫҢ КЫЗЫ

Сибирьниң күчүлүг хеми Енисейниң үнген бажында, ногаан тайганың далайы дагжап-шимелеп, чалгып чыдар черде Тываның эң делгем районy — Тожу туруп турар. Европаның Нидерланды болгаш Люксембург ышкаш ийи күрүнези Тожунуң делгем девискээринге хостуг сыңа бериp болур. Хайнып-мөөреп чыдар даг хемнери, балык, куш-биле байлак хөй-хөй улуг, биче хөлдер, Чөөн Саянның берт оруктары, адыг, киш, сыын, мыйгак, диин, иви ораны болуп алдаржаан Тожу кончуг байлак оран. Шаг шаандан тура-ла Тожунуң ужу-кыдыы көзүлбес ногаан аргаларынга ыңай-бээр көжүп, тожулар чиир эътти тып, кыдат садыгжыга үнелиг өлүктү берип, аът хылы-биле балыкты дузактап чип чораан.

Даргалар Барааның өг-бүлези база-ла Өдүген тайгазынга кижи четпээн аң кокпазы, иви турлагларын дилеп, бир черден бир черже көжүп чурттап чораан. Даргаларның уруглары он үш, оларның эң бичиизинден улуу кыска дуртсынныг, чоон, шырак буттарлыг, эрлерниң дег делгем эгиннииг уруу Серенниң дээрже шаштыгып үнген чойган, пөштер, шиник-чараш хадыңнар аразынга, шолуураш кара сүглар, ногаан-ногаан хөлдер уннарынга бичии чылдары эрткен.

Шоваа кыс Серен алды харлыында-ла ииңни боду муңгаш хап турар болуп, тос харлыында авазының ёзулуг чеденгинжи апарган. Ол ачазы чадырны бир өскээр типтерге-ле өкпең-кызыл өңнүг шеңне чечээн чулуп ап, ай, бес, шончалай казып, халып-ла каар турган. Сөөлүнде барып, ол оларны өөрүдедир каскаш, келир кышка курлавырлап ап чаңчыга берген.

Чай кус-биле солчуп, дошкун кыштың соонда хөглүг час дужуп, чылдар солчуп-ла турган. Даргалар Бараан бичии уруу Серенниң өгленир апарганын мырыңай эскербейн калган. Оларның чадырынга аныяк аңчы Найдан Кол бо-ла чедип келир апарган. Бир келгеш-ле Серенни эдертип алгаш, чоруй барган.

1949 чыл. Өдүген болгаш Хам-Сыраның алдан хире аңчылары коллективтиг өг-бүлени тургускаш, артельдиң адын «Совет Тыва» деп адап алган. Найдан Кол биле Серен Бараан база-ла суурнуң амыдыралче шилчиир деп дүтүрүшкеннер.

Тожуга шаандан тура черле херээжен кижи эр кижи-биле деңге ажылдап, тайга-сыннарга-даа оон черле чыдып калбас турган. «Совет Тываның» колхозчулары Тоора-Хем уюнга өрген чок черге бажыңнар тудуп эгелээрге, Серен база-ла өөнүң ээзи-биле кады чудук чудуруп чорупкан. Суурнуң баштайгы бажыңнарын тудаарынга аныяк колхозчу кыс боттунуң үлүүн ынчаар киирген. Ийи чыл болганда суурнуң колхозчулары: «Бүгү күштү — өлүк тывыжынче!»— деп кыйгы салган. Серен ам база-ла ашаа-биле чыккылама кыштың соогунда тайгаже аъттаныпкан. Ол кузун уруг тайгадан чүс ажыг кара-бора өңнүг диин кежи олчалыг чанып келген. А оон дараазында чылын 420 диин кежи олчалыг болуп, хөйнү көрген аңчыларны безин адааргаткан.

Ол чүгле Тожуга эвес, бүгү Тывага ады-сураа үнген херээжен аңчының улуг оруунуң эгези болган. Бичиизинде Серен ан, оон аажы чаңының чугаазында авазындан хөй-ле чугааны дыңнап өскен. Ынчалза-даа оон херек апаарын билбейн чораан.

Серен Бараан чылдың-на эр аңчылар-биле кады тайга-сыннарны кезип, харын-даа чарыш салып, маргышкан өөрүн удаа-дараа ажып, үнелиг өлүк тывыжынга үлүүн киирип, чүгле диин эвес, улуг аңнарны безин ужуруп алыр апарган...

1959 чылда Адыр-Кежиг суурнуң бүгү чонун солун медээ кайгадыпкан. Төрээн чуртунуң мергежилдиг аңчы херээженниң күш-ажылын үнелеп, ону чазактың дээди шаңналы — Ленин орден-биле шаңнаан.

Чайгы, часкы үелерде Серен Чуруквановна Бараан уруг-дарыының ылак-хевин даарап, бажың ажылынче шымның кирер, а күзүн. Күзүн ол Тожунуң ужу-кыдыы чок тайгаларында турар. Ленинградтың өлүк аукционунга Сибирьниң ээм-аргаларындан чүс-чүс, муң-муң үнелиг кештери чоруп турар. Даштыкы фирмалар ол кештерни арыг алдын-биле садып ап турар. Тываның алдарлыг кыстарының бирээзи — аңчы, ажылчин не Серен Чуруквановна Барааның ында киирген үлүү эвээш эвес.

А. БОНИН.

(«Тываның алдарлыг кыстары» деп номдан).

УРУГЛАР—ЧУРТТУҢ КЕЛИР ҮЕЗИ

ГРУЗИН ССР. Район төвү Марнеулиге ийис уругларның чаңчыл болган ужуражылгазы болган. Ужуражылгаже Марнеулиже кирер орук аксында Улуг Тиилелгеге алдар болдурган монумент тураскаал чаңнига болуп турар. Грузин ССР-ниң улустуң чурукчузу, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының, Ш. Руставели шаңналдың лауреады скульптор, Мероб Мердзенишвили ол тураскаалды «Ам-даа өзүп келирлер» — деп бурунгаар келир үезин бодап алаан.

Ийис уругларның байырлалының үезинде чечектерден букет кылып, стол кырын чеменир кылдыр белеткеп, аалчыларны чалап, ыры, шүлүк, танцы күүседип билиринге конкурс эрттирери чаңчыл болган.

ЧУРУКТА: ужуражылгакыта бир-ле дугаарында школачылар Асифа, Афиса болгаш Асима Гасановаларның чедип келгени.

СЕТКИЛИ БАЙЛАК

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдары бистен ырак туруп, херээжен кижилериниң, бистиң иелеривистиң шыдамык, маадырлыг, кадыг-бышкак кижизиниң кайгап магадаары дам баар. Дайынның бүгү 1814 дүн-хүнүнүң иштинде олар кандыг аар-берге чүъкту чүъктеп эртпээн дээр.

Мээң ам харым 45. Ийи уругнуң адазы мен. Оларны безин эки кижилер кылдыр өстүрери берге-ле-дир. Ынчаш, 1942 чылда бир харлыг турган мен. Дуңмам оон-даа чаш. Ачам дайынче чоруткаш, ол хевээр келбейн барган... Авам ынчан чүгле чээрби харлыг аныяк уруг турган. Ол хирезинде бот арткан. Ажыг-човулаң, муңгаралга, берге амыдыралга чыттыр бастырбайн, ону тиилеп үнеринге чүү хире тура-сорук, кызымак чорук, илегел, бүзүрел херек турган ирги? Ававыс чүгле диштерин ызыртынгаш, карааның чажын чоткаш, тараа шөлүнче ажылдап чорупкан.

А бис иштивистен аштавайн, эктививистен элевейн турган бис. Ооң сөөлүнде акым инженер, мен офицер болган бис. Кижи бодап көөрге, ававыс ам-на дыштанып ап болгу дег. Чок. Бистиң ававыс ындыг эвес кижи.

Кожавыс бажың багай чүвеге таварышкан — авазы өлүп калган. Үш бичии чаштар өскүс арткан. Ававыс ол уругларны азырап алган. Авам база-ла дүн-хүн чок ажылдааш турупкан...

Ам ооң уругларының уруглары безин сес кижи. Бис ам чылдың-на чыглып келгеш, ававыска тураскаатккан Иежин хүнүн эрттирип турар бис. Өске кижилерге база ону күзээр-дир бис.

А. СУТУЛОВ,
майор.

Кызылдың үлетпүр бараннар садыының коллективи чүгле хоорайда эвес, харын республикада уран чүүл талазы-биле мурнакчы черни ээлеп турар организацияларның бирээзи. Ында «Детский мир», «Саян» универмагының, ажылагый бараннарының садыының, контора аппаратының ажылдакчылары идепкейлиг киржип турар.

Чоокта чаа Кызылга эрткен көрүлдеге үлетпүр бараннар садыының коллективи база шаңналдыг черни ээлээн.

ЧУРУКТА: үлетпүр бараннар садыының коллективиниң танцы бөлүү күүседе үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

СОНУУРГАКТАРГА

Завод директору—тоскуклассчы

«Резерв» заводтуң директорундан чоокку чылдарда план дугайын айтырарга, бодамайн-даа ынчаар харылаар: «Баштай школа доозуп аар, а ооң соонда институтче кирер мен». Херектиң ужуру мындыг, директор Леня Семик — тоскуклассчы, а ооң удуртуп турары бүдүрүлге — школаның. Заводта беш цех бар: токарь, слесарь, радиомонтаж даараар база идик кылыр. Өөреникчилериниң бүдүрүп турары бүгү ажылдары оларның шефке алганы бүдүрүлгелериниң планынга киир санаттынар. Бүдүрүлге өөредилгезиниң мастерлери, Георгиевск хоорайның заводтарының, фабрикаларының ажылчыннары өөреникчилер-биле кады ажылдап турар.

Ставрополь крайның школаларының өөредилге-бүдүрүлге комбинаттарының чаңнига бо чылын «Резерв» ышкаш ындыг ийи завод тургустунар.

ХЕРЭЭЖЕННЕР ДУГАЙЫНДА

Совет республиканың сорулгазы — бир-ле дугаарында херээженнерниң эргелериниң бүгү кызыгаарлаашкыннарын чок кылыры-дыр.

В. И. Ленин.

Херээжен — өндүр улуг сөс. Ол сөсте кыстың арыг-чаагайы, душтуктуң шынчызы, иениң амыдыралчы маадырлыг чоруу сиңниккен.

Н. А. Некрасов.

Херээженнерниң күш-шыдалы эвээш, ынчалзажок иениң күжү кылыг-кызыгаар чок.

В. Гюго.

Херээженге ынак болуңар, ону хүндүлеп чоруңар; оортан чүгле чазыктырар күш эвес, а харын сорук кириишкинниң күжүн, сагыш-сеткилди болгаш угаан-бодалды байыдарының күжүн эдилер.

Д. Маллини.

Херээженге хамаарылга — ат-алдарының, арын-нүүрүнүң, чаагай сеткилдиң, орум-чурумунуувустуң эң ханы нарын хемчээчизи, дыңнангыр, эвилең болурунга кижизидериниң дээди школазы.

В. А. Сухомлинский.

Ынак херээженниң төккен карак чажының дамдызы бүрүзү эрлерге удур аар буруудадышкын-дыр.

Д. И. Писарев.

Херээжезиг эң чараш аажы-чаң эң тергиин эр кижилерге кезээ-мөңгеде сорук кииринин күш боор келген.

Р. Роллан.

Херээженнер, силер өндүр улуг күш силер. Боттарыңарның үнүүцерин кедуруңер — ону Черниң бүгү будуннарында шупту улустар дыңназын! Бистиң кижи бүрүзүнден, бистиң ниити кужениишкинерививистен бомбуразиктиң келир үези хамааржыр.

Делегейниң херээженнеринге совет херээженнерниң Кыйгырыындан.

ШЕВЕР КЫСТАР

Херээженнерниң уран кылыглар делгелгези партияның залдарының бирээзинде ажыттынган. Аргаан, дараан хеп аймаа, хевистер, суй белектер залдарны каастапкан. Ие кижиниң алдаржыткан лозуңнарын, чуруктарны аскылаан. Чамдык районнар национал чемин база делгеп салган. А бай-тайгажылар өгнүң бүдүн херекселин-биле тиккен. Өгнүң ээлери К. Ендан биле С. Ендан. Өг курун Х. Ак-оол эшкен.

Делгеттинген кылыгларның авторлары — херээженнер, улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап турар ажылчыннар, аңчылар, башкылар, пенсионерлер, өске-даа мергежилдиң кижилери. Хостуг үезинде олар даараныр, аргыттынар, ажыктыг ажылды кылып турар. Дыка хөй херээженнер чөвүлелдеринде бөлгүмнер ажылдап турар. Бөлүк авторларның ижин моон көрүп болур. Бедик мергежилдиг мастерлерниң, шеверлерниң кылыглары делгелгеге келген чоннуң сонуургалыг хаара тудуптар. Ол бо аргытты канчаар кылыпкан районнар төлээлери бот-боттарындан айтыржып, арга-дуржулгазын-даа солчуп турганнар.

Делгелгениң каастакчызы — хевистер. Хол-биле кылган хевистер район бүрүзүнде бар. Кызыл хоорайның херээженнери дөрт хевисти делгээн. «Тувкоммунэнергодан» Е. Добролюкова, ТЭС-тен Л. Уластова бо талазы-биле мергежээн. Тандыдан М. Мамонтованың, Бии-Хемден М. Столярованың, Ак-Довурактан Г. Дориңаның, Л. Хоменконуң, Каа-Хемден М. Чугаеваның, В. Михайлованың, № 3 АТБ-ден В. Изосимованың кылган хевистериниң угулзалары, чечектери бир янзы чараш болган.

Төлчургу хээлиг кружеваларда, нарын аржыылдардан, платьелерден, хөйлеңнерден көрукчүлерниң кичээнгейин салдыртпайн турар. Найысылалдың херээженнери нарын кружевалар хээлээн бир бүлүүну делгээн. Улуг-Хемден В. Лопсанның, ТЭС-тиң херээженнер чөвүлелиниң даргазы В. Львованың, ында ажылчыннар Г. Каргачева болгаш З. Михайличенко оларның, куш фабриказындан А. Волкованың аргыглары, № 1 поликлиниказындан М. Кузнецова биле Г. Чайзаттың аргаан хептери, Тувкоммунэнергодан И. Бубучина биле Е. Борисова оларның макраме кылыглары кижиниң кичээнгейин хаара туда бээр. Чиңчиден, чөөктен, өң-баазын пөстерден кылган сыртыктар, стол шывыглары, безерек хевисчигештер хөй делгеттинген.

Тес-Хемниң төлээлери тыва угулзалыг барбаларны (автору К. Коопай), кожаланны чеп мончарларны (Ч. Самдар-оол, Н. Албанчы, Н. Монгуш) делгээн. В. Саичат тыва аптаралары хээлеп кылган. Эрзинден чеден харлыг Седи Эрмл Лениниң портредин даарап кылган.

К. Бадарчы диин кудурууиндан каастаан «Делегейге тайбың» деп хевисчигешти, Моңгүн-Тайгадан Б. Соржу сааргылык дүгүндөн паласты. Барлыктан Х. Сарыглар хой дүгүнден сырып турган хана хевисчи кылган. Нарындан А. Дүгер бичежек өгнү даарап белеткээн. Малчын Т. Серен тыва кадыг идиктерни эки кылган. Алгы тонну Эрзинден А. Самдан, пенсионер Н. Ойдуп олар даараан. Хуралдежи: база хевеңниг тоннаазы, херектээштерни өске-даа районнарның төлээлери көргүзүп делгээн. Турандан Т. Сукросова ыт кежинден удуун хапты, чонар-даштан, ыяштан кылыгларны Сүт-Хөлден Л. Монгуш, С. Ондар, Бай-лыктан М. Саая кылган.

Улуг-Хемден Д. Куулар, Д. Чаламба, Мугур-Аксыдан С. Саая ширтектерин делгээн. Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Тес-Хем районнарының херээженнери кижен, колун-чирим, таалың, хээлеп каан шай, дус хавын бараалгаткан. Каа-Хемден Н. Тулованың чыраадан аргып кылган чүүлдери эки. Хөгжүм болгаш тыва оюннар херекселдерин делгээн. Хептеп каан дириг амытаннар дүрзүлери бо удаада делгелгеде хөй болган.

Тожудан пенсионер Х. Дажырган ивиниң мыйызының кежинден бөртү даарап каан. Бышкактан идиктерин Д. Түлүш тостан хумуңнарны ынчаар П. Орай-оол, балык оозагазының сөөктеринден чиңчилерни Е. Кенден, А. Чооду оларның дизип кылганын кым-даа магадап көрген. Чавагны А. Монгуш (Бии-Хем), Т. Монгуш (Барыын-Хемчик) кылган. Уран холдуг аваларның даараан, аргаан, чураан кылыгларын, фото-дериглери көрүкчүлерниң магап турар.

А. ХОВАЛЫГ.

ЧУРУКТАРДА: делгелгениң экспонаттары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ТВ

ИЮЛЬ 5-те

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — АБВГДейкинеш. 9.15 — Дээди школа: эде тургустунуушкун айтырыглары. 9.45 — «Кижи. Чер. Октаргай». 10.30 — Чуулга уран чүүлү. Тайылбыр. 11.15 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. 11.45 — «Ойнаар кыстар театры». ССРЭ-ниң улустуң артизи С. В. Образцовтуң чогаадыкчы ажылының дугайында телефильм. 12.40 — ССРЭ-ниң улустуң артизи кинорежиссёр И. Пырьевтиң уран-чечен фильмнери. «Хаван азыракчызы болгаш кадарчы». 14.05 — П. И. Чайковский аттыг VIII делегей конкурузун байырлалдыг бижиш хаары. Чассарда — Бөгүн делегейде. 17.50 — «Үениң болгаш бодуңуң дугайында». Шүлүктелдиг антология. Анна Ахматова. 18.10 — «Дыштанмар дугайында». 19.10 — «Эштип чоруур курорттар». Док. телефильм. 19.30 — «Тиниң экранында эң баштай». «Маадырлыг рыцарь Айвенгонуң дугайында баллада». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Сиздин Ереван чалап тур». Эстрада дамчыдылгазы. 22.50—23.05 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Ховагайнарның ынагамык делегейи». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.30 — Ритмниг гимнастика. —9.15 — Теннис. Уимблдонга маргылдаа. Англиядан дамчыдылга. 10.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.30 — Эштишкин. 13.15 — Б. Киров ырлаар. Фильм-концерт. 13.35 — Бистиң садывыс. 14.05 — «Амытынндан артык үнер». Он сес сериялыг уран-чечен телефильм. 15-ки сериязы. —«Бузааланкин». 15.00 — Теннис. Уимблдонга маргылдаа. Англиядан дамчыдылга. 16.00 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Баскетбол. Беш мергежилгеге маргылдаалар. 19.30 — Чарлалдар. 19.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи П. Минжилкиев романстар күүседир. Фонотекадан дамчыдылга. 20.00 — «Тамчыктыг ужуглар, чаштар». «Үш адыг». Телешии. 20.15 — «Верасы» ансамбльдың концерти. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.55 — «Баштайгы рейс». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Республикага шокар булуттаар. Биче чаъстаар. Диңмирээр чадавас. Соңгу-барыын чүкче хаттың дүргени секундада 7—12 метр, күштелир бергенде 15—20 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 13—18 градус чылыг, хүндүс 28—33 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар. Чаъс чагбас. Дүне агаарның температуразы 16—18 градус чылыг болур. Хүндүс 31—33 градус чылыыр.

КИНО

ИЮЛЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга «Москва-Кассиопея» 11.20, «Секретный эксперимент» 9.30, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда (узаткан).

«КАА-ХЕМ»: «Одиночное плавание» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Потомок Белого Барса» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Танцплощадка» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда (узаткан).

ИЮЛЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга «Москва-Кассиопея» 11.20, «Секретный эксперимент» 9.30, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда (узаткан).

«КАА-ХЕМ»: Мультсборник 12.00, «Одиночное плавание» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Егорка» 10.00, «Потомок Белого Барса» 11.30, 14.10, 17.00, 19.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: Киносборник 15.00, «Тайна золотой горы» 16.10, 18.00 шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: Киносборник 13.00, «Танцплощадка» 14.10, 16.00, 17.50, 19.30 шактарда (узаткан).

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 8. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3332.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00949

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 158 (13158) | 1986 чылдың июль 6, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

ДЕЛЕГЕЙГЕ БЫЖЫГ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак делегейге тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар дээш бүгү-ле болдунар чемчеглерин ап келген болгаш алыр-даа. Ол бүгүнү, чаагай херекке совет херээженнер боттарының төлептиг улуун киирип турарлар. Тайбыңның маршталры, делегейге быжыг тайбың дээш кыйгырыгларның адаанга ат салыышкыннары, тематиктиг ужуражылгалар, кежээлер, Тайбың фондузунга салыышкыннар дээш оон-даа өске хөй таалалыг, ажыктыг ажылдарны олар чорудуп турар.

Тываның херээженнериниң Х съездизиниң бүдүүзүнде, июль 4-те Кызылга болуп эрткен Делегейниң тайбың чылынга болгаш республиканың херээженнериниң ээлчеглиг шуулганынга тураскааткан марш-чыскаал делегейге быжыг тайбың дээш шимчээшкинниң база бир тодаргай илерээшкини болган. Чыскаалдың киржикчилери хоорайның Гастелло аттыг парыгының чанынга Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларынга тураскаалдың чанынга чыглып эгелеп турда, аажок суггур чаъс эгелээн. Ынчалза-даа чаъс херээженнерниң чыскаалынга шаптыктап шыдаваан. Оон соонда чыскаалдың шупту киржикчилери — херээженнер съездизинге районнарның делегациялары, хоорайның бүдүрүлге, албан организацияларының коллективтериниң төлээлекчилери, студент тудуг отрядтарының дайынчылары, өөреникчилер, ясли-садтардан бичии чаштар болгаш өскелерден шуптузу В. И. Ленин аттыг шөлче шуужупкан.

Ленин шөлүнге улуг башчының тураскаалының баарынга чечек салыышкыннарының соонда эрткен митингиге Барыын-Хемчиктиң төп район эмнелгезинде урутлар эмчизи С. О. Куулар, күш-ажылдың хоочуну М. И. Терехова боттарының чугааларынга делегейге быжыг тайбың дээш бистиң партиявыстың, чазаавыстың ажыл-чорудулгаларын изиг-биле деткип турарын демдеглеп, Тываның херээженнериниң ол чаагай херекке үлүг-хуузун айтып, митингиниң киржикчилериниң амгы үениң бир эң чугула айтырыы — тайбың дээш демиселге идепкейлиг киржиринче кыйгырган.

Марш-чыскаалдың киржикчилери тайбың дугайында транспарантыларны, плакаттарны, тайбыңче кыйгырыгларны тудуп чораан, оларның тайбың чүткүлүн, тура-соруктуун адыш часкаашкыннары херечилеп турган.

Бистиң корр.

ЧУРУКТАРДА: марш-чыскаал үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары

ИНИЦИАТИВАЛЫГ БОЛУР

Июль 4-те Москвага ВЦСПС-тиң пленуму болуп эрткен. Аңаа ССРЭ-ниң Профессионалдар Эвилелдериниң ээлчеглиг XVIII съездизин чыылдырар дугайында айтырыгны, а ол ышкаш он ийиги беш чылдың даалгаларын чедиишкинниг күүседир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр талазы-биле профэвилелдерниң сорулгаларын чугаалашкан.

Бирги айтырыг талазы-биле ВЦСПС-тиң даргазы С. А. Шалаев илеткел кылган. XVIII съездиге белеткелдер болгаш аңаа уткуштур эртип турар отчёт-соңгулдалыг кампания СЭКП-ниң XXVII съездизиниң соонда профэвилелдерниң кылып чоруткан ажылдарының ёзулуг көрүлдези болгаш турар ужурлуг деп ол демдеглээн. Бо хүннерниң кол сорулгазы болза, экономика хөгжүлдезинге профэвилелдерниң салдарын күштелдирери, бүдүрүлгениң интенсификастаар болгаш оон ажыктыын бедидер талазы-биле нийти ажылга оларның ролюн көдүрери, ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдары, партияның социал политиказын амыдыралга шиитпирлиг болгаш принципиалдыг боттандырары, Профессионалдар Эвилелдериниң демократтыг бүдүжүнге болгаш үениң негелдезинге дүгжүп турар динамиктиг стильди бадыткаары болур.

ССРЭ-ниң Профессионалдар Эвилелдериниң XVIII съездизин 1987 чылдың февраль 24-те чыылдырар дугайында шиитпирин пленум хүлээп алган.

Ийиги айтырыг талазы-биле ВЦСПС-тиң секретары К. Турысов илеткел кылган. СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң кайгамчык улуг ужур-дузазын демдеглээн. СЭКП ТК-ның Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга Кыйгырыы болгаш «Он ийиги беш чылдың даалгаларын чедиишкинниг күүседир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалы СЭКП-ниң XXVII съездизиниң стратегтиг айтыышкыннарын боттандырарынче, улус ажыл-агыйының бүгү адырларын үнелезини-биле эде тургузарынче угланган. Социалистиг чарышты сан эвес, шынары талазы-биле эде тургузарын, ниитилелге чалазы эвес, а төнчү түңнелдерин быжыглаар калбартырының оруктарын чугаалажып көрген.

Пленум организастыг айтырыгларны чугаалашкан.

Амгы үеге чедир ВЛКСМ ТК-ның бирги секретарының ажылдап турган В. М. Мишинни ВЦСПС-тиң секретарынга болгаш ВЦСПС-тиң Президиум кежигүнүнге соңгаан.

К. Ю. Мацкявичюстуң Далай болгаш хем флодунуң ажылчыннарының профэвилел ТК-зының даргазынга соңгуткан болгаш холбаштыр ону ВЦСПС-тиң секретары албан-хүлээлгезинден хостаан.

Л. А. Землянниковтуң өске ажылче шилчип турарынга холбаштыр ону ВЦСПС-тиң секретары болгаш ВЦСПС-тиң Президиум кежигүнү албан-хүлээлгезинден пленум хостаан.

(СЭТА).

УРАН ЧҮҮЛДҮҢ БЕДИК ИДЕАЛДАРЫ ДЭЭШ

Москвага П. И. Чайковский аттыг VIII делегей конкурузу найыралдың, кады ажылдажылганың, дидим чогаадыкчы шылдажылганың байдалынга болуп эрткен. Бүгү хиптерниң 46 чурттарының аныяк пианистери, скрипкачылары, виолончелистери, ыраажылары оон лауреаттары болур эрге дээш ойнааннар. Жюри тиилекчилерин тодараткан, ынчалзажок чогаадыкчы маргылдаага тиилеттирген чок болган: музыканың ат-суралыг болурунуң бүгү киржикчилерге бедик мергежилдиң эки школазы болган, ол чогаадыкчы нийти билигни бедидер, дуржулга солчур арганы берген.

Конкурстуң байырлыг хаагыышкыны июль 4-те П. И. Чайковский аттыг консерваторияның Улуг залынга болган. Аңаа хөй-ниитиниң төлээлекчилери, культура ажылдакчылары, даштыкы аалчылар келген.

Чыылганнар СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевту, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Е. К. Лигачёвту адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Байырлыг ёзулалды конкурстуң оргкомитединиң даргазы ССРЭ-ниң улустуң артизи Т. Н. Хренников ажыдыптаан. Ол көрүлдениң лауреаттарынга, жюри кежигүннеринге, музыкага ынак бүгү кижилерге конкурстуң чедиишкинниг доосталганы-биле байыр чедирген. Москва конкурузу улустарның бот-боттарын билзирин, кады ажылдажылгазын быжыглаарынга дузалаар, тайбыңның болгаш найыралдың буянныг херээнге үлүүн киирер деп идегелин илереткен.

Зал адыш часкап турда делегейниң VIII конкурузунуң лауреаттарынга болгаш дипломантыларынга шаңналдарны тывыскан. Жюри даргалары ССРЭ-ниң улустуң артистери И. К. Архипова, Д. Б. Шафран, А. Я. Эшпай, РСФСР-ниң улустуң артизи В. В. Третьяков тиилекчилерге байыр чедирген.

Лауреаттарның өмүнээзинден совет ыраажы Наталья Герасова болгаш Великобританиядан пианист Бэрри Дуглас чүве чугаалааннар. Олар конкурсту тергиин эки организастааны дээш изиг-биле байыр чедирип, оон лауреаттары аттыг бедик тударын бүзүреткен.

Түңнелинде П. И. Чайковский аттыг VIII делегей конкурузунуң бирги шаңналдарны алган артистерниң концерти болган.

(СЭТА-ның корр.).

МОСКВАГА БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Далай болгаш хем оруктары чурттуң транспортунуң чугула кезии болуп турар. Оларның байдалындан улус ажыл-агыйының дыка хөй адырларынга бүдүрүлгениң дең-дески ажылдаары хамаарылыр.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлери суг транспортунуң ишчилериниң четпестерин дүрген эдерин, чагыкчылар-биле кады ажылдаарының шынар талазы-биле чаа деңнелинче үнерин негеп турар. Амгы үеде күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде салдынган сорулгаларны эң кыска хуусаада шиитпирлээр дээш бар-ла курлавырларны дилеп тып турар. Ол дугайын Далай болгаш хем флодунуң ажылдакчыларының хүнүнге тураскааткан байырлыг хуралга чугаалап турган. Ол июль 4-те Москвага болган.

Президиумда — СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, СЭКП ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчылары, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, социалистиг чарыштың тиилекчилери, эртемденнер, найысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери.

Илеткелди РСФСР-ниң хем флодунуң министри Л. В. Багров кылган.

Суг транспортунуң ажылдакчылары бо чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың улуг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир дээш бүгү күжүн, билиин болгаш дуржулгазын бээр деп хуралдың киржикчилери бүзүреткен.

(СЭТА-ның корр.).

ТЫВАНЫҢ ХЕРЭЭЖЕННЕРИНИҢ Х СЪЕЗДИЗИ

Дүүн Кызылга, хөгжүм-шии театрынга Тываның херээженнериниң Х съездизи болуп эрткен. Совет Тываның бүгү булуңнарындан келген алды чүс тозан ажыг делегаттар болгаш партия, совет органнарының, республиканың министерстволарының, ведомстволарының удуртукчулары оон ажылынга киришкен.

«СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр республиканың херээженнер чөвүлелдериниң сорулгаларының дугайында» айтырыгны съездиге чугаалашкан.

Ол айтырыг талазы-биле илеткелди республиканың херээженнер чөвүлелиниң даргазы **Т. Ч. Норбу** кылган.

Илеткел талазы-биле Каа-Хем районнуң херээженнер чөвүлелиниң даргазы, Совет херээженнер комитединиң кежигүнү **С. М. Достай**, Кызыл районнуң херээженнер чөвүлелиниң даргазы **Г. П. Бессмертных**, В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдүг» комбинаттың регулировщиги, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегаты **Ч. Х. Өлзей**, республиканың урутлар эмнелгезиниң салбыр эргелекчизи **В. В. Карымова**, Улуг-Хем районнуң «Ак-Тургу» совхозунуң хойжузу **А. М. Чаптак**, Тыва АССР-ниң чоннуң амыдырал хандырылга министри **С. К. Буянды**, Мөңгүн-Тайга районнуң «Мөген-Бүрен» совхозунуң директору **Ө. А. Оржак**, партияның болгаш херээженнер шимчээшкининиң хоочуну **Х. А. Тока-Анчима**, Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң саанчызы **Э. А. Темберг** олар съездиге санал бергеннер.

Съездиниң аалчылары — МАРН-ның Завхан аймак комитединиң херээженнер ортузунга ажыл чорудар секторунуң эргелекчизи **Пурэвжав Нямсурэн**, Убса-Нур аймактың нам комитединиң сектор эргелекчизи **Нангер Бадам**, «Крестьянка» журналдың чуртталга-амыдырал килдизиниң редактору **А. В. Мынгарин**, Абакан хоорайның херээженнер чөвүлелиниң даргазы, ортумак школа директору **В. И. Жулева** олар съездиниң делегаттарынга болгаш оларның өмүнээзинден республиканың бүгү херээженнеринге изиг байыр чедирген. Бөгүнгү Совет Тываның херээженнери СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга, интернационалдыг харылзааларны быжыглаарынга, экономиктиг болгаш социал айтырыгларны шиитпирлээринге улуг күш болуп турарын олар демдеглээн.

Тываның херээженнериниң Х съездизинге республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Ч.-Д. Б. Ондар** олуруп чорааш болгаш чүве чугаалаан. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демиселче бүгү совет улустуң кирген бо онзагай үеде болуп эртип турар херээженнерниң съездизиниң делегаттарынга ол чүректиң ханызындан изиг байыр чедирген. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле «Тыва АССР-ниң эныяктарының алдарлыг дагдыныкчызы» хүндүлүг атты тывысканнарга болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан бөлүк активчилерге ол бедик шаңналдарны, херечилелдерин тыпсып берген.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир, он бирги беш чылдың планнарын чедиишкинниг боттандырар дээш демиселге херээженнер улуг күш болуп, республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга үлүүн киирип турарын Ч.-Д. Б. Ондар тодаргай чугаалаан. Бистиң херээженнеривистиң иштинде эң эки ажыл-ишчилер, идепкейлиг хөй-ниитичилер, үлегерлиг иелер болгаш бажың ээлери хөй болуп турарын ол демдеглээш, оорар салгакчыларны кижизидеринге ие-бүлениң херээжен ээлериниң, ие кижиниң бедик харыысалгазының, хууда үлегериниң дугайын ол чугаалаан.

1985 чылда республиканың херээженнер чөвүлелдериниң аразында социалистиг чарыштың тиилекчилеринге шаңналдарны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **В. Е. Серяков** тывыскан.

Съезд хүн айтырыының талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Республиканың херээженнер чөвүлелиниң составын съезд соңгаан.

УЖУДУУШКУН УЛАМЧЫЛАВЫШААН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП (СЭТА). Леонид Кизим болгаш Владимир Соловьев орбитада «Мир»—«Союз Т-15» комплексте ужудуушкунну уламчылап турар.

Экипаж эрткен хонуктарда станцияны чаа аппаратуралар болгаш дериг-херекселдер-биле чедир деририн күүсеткен болгаш аңгы-аңгы приборларны болгаш агрегаттарны эдерниң шенээшкиннерин чорутткан. Черниң бойдус курлавырларын болгаш долгандыр турар бойдусту шинчилээр программаны ёзугаар шенээшкиннерни уламчылаан. Экипаж Приморьеде демир рудалыг черлерни, ол ышкаш Душанбе хоорайның чоогунда геологтуг шинчилел тургузуун, Памирниң, Тянь-Шаньның мөңгү ноштарын, Туркменияның болгаш Калмык АССР-ниң элезинниг оларларын, Каспий болгаш Арал далайларның бассейннерин чурукка тырттырган.

Чурттуң девискээрин чурукка тырттырарын июль 4-те үргүлчүлээн. Борт аппаратураларын шенеп, эдиктирген, профилактиктиг хемчеглерин кылган.

Медицинаның комплекстиг шинчилгезиниң херечилеп турарын ёзугаар алырга, үр хуусаада ужуп турар космонавтыларның ажылгыр чоруу ам-даа бедик болгаш кадыының байдалы эки бооп турар. Командириниң судалы минутада 59, борт инженериниң — 66 бооп турар. Хан базыышкыны дес-дараалаштыр алырга, 110 болгаш 60 база 115 болгаш 65 бооп турар.

Орбитадан келген дыңнадыгларны болгаш телеметриктиг медээлерни ёзугаар алырга, башкарылгалыг «Мир»—«Союз Т-15» комплекстиң ужудуушкунну чогумчалыг уламчылап турар.

Удуртукчуга сөс

ШИИТПИРЛИГ АЖЫЛДААР

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринде бүдүрүлгениң дүргедээшкининиң угланыышкыны-биле чаарты эде тургузарын, продукцияның шынарын экижидерин [illegible] кижи бүрүзүнүң чаа ёзу-биле чогаадыкчы ажылдаарын айыткан. Чадааның хлеб заводунуң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары партияның съездизиниң шиитпирлерин негелдезинге дүүштүр боттандырар [illegible] база ымыштыг ажыл-иш-биле чонну хүн бүрүде четчир сиңниг, эки шынарлыг хлеб-булочка чүүлдери-биле хандырар дээш чыл эгезинден бээр шудургу ажылдап келген.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының эрткен алды айларында заводтуң ажылчыннары продукция бүдүрериниң оон сайгарарының планнарын [illegible] ажыр күүсеткен. Продукцияның шынарын экижидери үениң негелдезинге дүүштүр чорудуп, бүдүрүлге технологиязын сайзырадыры кижи бүрүзүнүң кол сорулгазы деп ажыл-ишчи бүрүзү санап турар.

Хлеб быжырар цехтиң мастерлери Татьяна Монгуш, коммунист Анчымаа Ондар, булочка кылыр цехте ажылдап турар бүдүрүлгениң хоочуну мастер Мария Кара-Салдың [illegible] планныг даалгаларын ажыр күүседир дээш коллективти калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

Үениң негелдезинге дүүштүр эде тургустунуп, чогаадыкчы болгаш чаартыкчы ёзу-биле дүргедээшкиннинң угланыышкыны-биле ажылдап, социалистиг чарышты улам күштелдирип, оон дээштиин чедип ап турарларның саны бисте үргүлчү өзүп турар. Анзымаа Чыргаловна Ондарның удуртуп турары бригаданың хлеб быжырыкчылары «Он ийиги беш чылдың планнарын долдур болгаш ажыр күүседир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга Кыйгырыын тамыжып турар үеде бо чылын алган социалистиг хүлээлгезин эде көрүп, чыл планын декабрь 29-та күүседир дээшин беш хонук эрте күүседир деп хүлээлгени алган. Бригаданың мелегей санадын өске бригадаларның ажыл-ишчилери база деткээш, боттарының хүлээлгелерин эде көрген.

Хлеб быжырыкчылары Галина Ондар, Зинаида Ондар, Татьяна Павлова, Лариса Донгак, Пөнүүзэ Сат, экспедиторлар Инна Тюлюш, Людмила Оржак, слесарьлар Сергей Сундак, Оттук-оол Ондар даандырган ажыл-ижинге ээ харыысалгалыг болуп, планныг даалгаларын доктаамал ажыр күүседип келген.

Хөй-нийти организациялары заводтуң удуртулгазынга дээштиг дузаны чедирип турар. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар комиссия, улусчу контролёрлар бөлүү, эки турачы улусчу дружина корум-чурумну быжыглаар талазы-биле хемчеглерин доктаамал чорудуп, терек эвирген таварылгада күш-ажылдың сагылга-чурумунуң дугайында айтырыгны бүдүрүлге хуралдарының дециелинге чедир тургузуп чугаалажып, оон чогуур түңнелдерин үндүрүп турарындан күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр кижилер ээреже [illegible].

Ажылывыста чамдык четпестерни-биле черешкенир ам-даа эде тургустунар чүүлдеривис хөй. Бүдүрүп турар продукциявыстың шынары чоннуң негелдезинге ам-даа дүүшпейн турар. Хлеб бүдүрериниң технологиязын эртемге үндезилеп чорударын ам-даа сагып шыдавайн турар бис. Продукцияның шынарын экижидер талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглеривистиң дээштии чавыс. Кызылдың сайгарылга базазындан кээп турар далганның шынары чамдыкта багай бооп турар. Шыгжаарга үр чыдып хаапкаар болгулаар. Ындыг далгандан быжырган хлебтиң шынары куду болур.

Эки хлебти магазиннерге чедире бээрге, чамдык садыгжылар «бөгүн чедир хлеб бар» дээш хүлээп албайн баар таварылгалар тургулаар. 5—6 шак үезинде ол магазиннерге хлеб төнген тургулаар. Чамдык хүннерде «санитар хүнү» дээш хлеб албайн баар.

Садыг ажылдакчыларының даандырган ажыл-ижинге ээ харыысалга чок мыйыг чоруундан быжырган хлеб ол хүнүнде садыгларже чамейн баар. Удур быжырган хлеб салыр чер чогундан хлеб заводунуң ээлчеглери ажыл чок аңаа туруп бээр чоруктар-даа таваржып турар.

Заводтуң электри энергиязы-биле хандырылгазы багай. Бистиң ажыглап турарывыс электри шугуму бичии хатка-да кээп дүжер таварылгада коштунган. Мооң уламындан агаар-бойдус бичии-ле өскерилирге электри тыртыы өжүп каар. Бичии-ле хат хадыырга, дыңмирээшкин болурга, «Тувакоммунэнергопуң» Чадаанада участогунуң ажылдакчылары, подстанцияның дежурныйлары боттарының кара туразы-биле электри тыртыын өжүр идип каары чаңчыл апарган. Бо таварылгада заводта тургускан хлеб быжырар ыяштыг печкаларда олуртуп каан тонна-тонна хлебтер чиглеп каар-дыр. Ажыткы хоптуушкунда турар далган хөлүн эрттир ажаап туруп бээр. Ол далгандан эки шынарлыг хлеб-даа быжыртынмас. Электри тыртыын харыылап турар кижилерниң ээ-харыысалга чок чорудундан бистиң завод камналгалыг ажылдаарының орнунга каражага таваржып турар.

Хлеб заводу 1961 чылда ажылдалга кирген. Бо эрткен үениң дургузунда эде дериишкиннер, капитал септелгени чорутпаан. Белен продукция шыгжаар черниң, слесарь ажылдары кылыр, хеп чуур база ажылчыннарның аштаныр-чемненир, хеп кедер өрээлдерниң дээвирлери апрель 17-де болган хат-шуурганның үезинде буступ каап дүшкен. Мооң кыска хуусаада эдип алыр талазы-биле айтырыгны районнуң-даа республиканың хлеб быжырар болгаш макарон үндүрүлге эргелелинге-даа тургузуп келген бис. Акшаландырыышкын айтырыын кым-даа мынчага чедир шиитпирлеп кадап каандан байдалывыс дүвүренчиг бооп турар.

Бүдүрүлгени эде дерир, чаартыр, алгыдар, ооң бүдүрүкчү күжүн негелдеге дүүштүр тургузар, эргижирээн дериг-херекселдерни чаартып, солуурун негеттинип турар. Бистиң ону кылыр дээрге, дериг-херекселдер салыр хостуг шөл чок. Бистиң эргелеливис ол дериишкин, чаартылга дугайында планнаар хамаан чок, ону болдавайн-даа турары ол. Бо айтырыгны дарый шиитпирлеп үе келген.

Он ийиги беш чылдың планнарын күүседир болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты калбартырынга идепкейлиг киржип даандырган ажыл-ижиниң дээш харыысалганы бедидип, ажылдың шынарын экижидер дээш шиитпирлиг ажылдаары — заводтуң ажыл-ишчилериниң кол сорулгазы деп санап турар бис.

О. ДИНСПЕЙ,
Чадааның хлеб заводунуң директору.

Бөгүн — ССРЭ-ниң далай болгаш хем флодунуң ажылдакчыларының хүнү

ЧАА ЁЗУ-БИЛЕ

Т. Е. ГУЖЕНКО,
ССРЭ-ниң далай флодунуң министри

«Транспорт— чурттуң амыдыралының судалы» деп чугаалажып турар бис. Ол чугаа ажыл-херектиң иштә байдалын шын тодаратып турар, чүге дээрге бүгү-ле чиг эт болгаш материалдарны база оон бүдүрген чүүлдерни хе лелекчиге транспортун дузазы-биле чедирип турар.

СЭКП-ниң XXVII съезизиниң амгы беш чылды социал-экономиктиг хөгжүлдениң бедик темпизиниң, иштә дүргедээшкиниң үе-чадазы кылдыр тодаратқан. Бындыг болганда экономиканың бүгү ажыларын, чурттуң бүгү регионнарын харылзаштырар, чүк сөөртүлгезин дүргедедир дээш транспорт кайы хире интенсивтиг ажылдаар үжүлүгүл деп чүвени бис оон-на билип алыр бис.

Совет Эвилели 60 хүннерде бүгү диптериң 120 чурттарыбиле харылзаашы түзүп, муң хире порттарже далай оруун шейген. А эрик кавызының ажындырышкынче хамаарыштыр чугаалаарга, хемчилер Сибирьниң, Ыраккы Чөөн болгаш Кыдыкы Сөңгү чуктуң экономиктиг курлавырларының дүрген хөгжүлдезин чедип алыры дээш бүгү күжүн үндүрүп турар.

Эрткен беш чылда Барыын Сибирьниң болгаш Арктиканың районнарынга нефть, газ сөөртүлгезин 20 хуу көөдеткен бис. Казымал байлактарны, эң ылангыя энергетика курлавырын дилеп тывары бистиң шимчээшкинивистиң уун айытпышаан, Чөөн болгаш Сөңгү чүкче улам-на капылап бар чылдар. Сибирьниң хемчилери далайжылар-биле кады бир деминг ажылдавас болза чижээ. Ямалла азы Обь-Тазов районунда өскеда чаа черлерни шинчээдип алырынга кым дузалаарый? Эки чедиишкинмер бар-даа болза, улус ажыл-агыйының күн бүрү өзүп турар негелдезин бодумдаалап, бодувустуң ажылывысты шүгүмчүлекти ёзу-биле көрүп, ажылды улам шыйыкчылып турар бис. Оон түңнелинде он ийиги беш чылдың баштайгы чылында Сөңгү чүктүң бүгү далай оруктарынга аргыжылга сезонну бир ай бурунгаар эгелээн. Ол эки старт биске улуг ыяшты берген. Бистиң хемчилеривистиң оон-даа өске мынчы эки эгелээшкинмери бар...

Бистиң ам код сорулгавыс —эвээш чарыгдаалы үндүрүп турган, эки төнчү түңнелди чедип алыры. Оны бис бар мөтөрвал-техниктиг базазывысты күш-ажылчы курлавырларывысты чөп ажыглап турган чедип алыр. Күрүмениң болгаш улус ажыл-агыйының эрге-ажыын барымдаалаар үжүлүг бис. Министр киижи болганымда, бүгү ажылдакчыларывыны мынчаар киижизидер, өскелерге үлегерилиристи көргүзер үжүлүг бис.

Эде тургустунуушкунну далай флодунга хамаарыштыр чугаалаарга ол мындыг. Адыр электрон-саналга техниказыбиле хандыртынган. Флоттуң порттарының, септелге базазының харын-даа транспорт белдирлериниң башкарылга болгаш планнаашкын өскелинда экономика-математиктиг модельдер чогумчалыг ажыглаттынып турар. Яңзыбүрү бараан, чиг эт сөөртүлгезин дүргедедип, флот ажылының хол мооңдаа— үр туруушкуннарыны болдурбас арганы берип, паромнар, танкерлер, контейнерлер системазын тургускары улуг үжүрдүзалыг. Эрткен беш чылда көрдүнген капитал салыышкынга болдырга күүү-шыдалы оон ийи катап улуг чүк чүдүрер болгаш дүжүрер комплексти тудары көрдүнген.

Флотта башкарылга ажылының стили база чаартынып, эде тургустунуп турар. Бир эвес министерство чугула өзек айтырыгларны шиитпирлээринче киңээнгейни углавдылар турар болза, пароходстволар бот-тускайлаң оперативтиг айтырыгларны шиитпирлеп турар. Оларның үжүн —Кара далай, Балтий, Латви пароходстволары 1986 чылдың эгезинден бээр ажылагый шенелдезиниң байдалында ажылдап турар. Келир чылын бүгү адыр ажылдың чаа системазынче киреринге белеткенип турар.

Далайжы кадрларны политика, экономика, садыг талазы-биле хаяа билиглиг, бедик мораль-политиктиг шынарлыг кылдыр киижизидер сорулга бистиң мурнувуста тургуп турар. Пароходство начальниги, капитан азы кым-даа болза, олар капиталистерге мегеледир азы өскээр ажыглаадыр болза, бистиң бүгү иниитилелиивиске хоралыг. Совет далайжылар хоралыг пропаганда, өнүк-чөгээ, экономиктиг шаптыктарны чангыс эвес удаа көрген. Ол хамаанчок бистиң судноларывыс ажык терроризмге безин таваржып турганын билир бис. Ынчангаш бистиң адырга киижи фактору чөп ажыглавры эң чугула айтырыгларның бирээзи. Ол дээрге далайжы киижиге төрээн эриктеринден ырак черлерге чоруурундан, онзагай таваржылгада шын шиитпирни хүлээп алырындан база хөй киижилерден хоорук байдалда ажылдап, адак сөөлүнде, ө-бүлезиниден ырак чурттап чоруурундан хамаарылгалыг болуп турар. Ынчангаш адырның үлүүгүкчулары, кургаг чер кырында артыш калган ооң өске-даа чөөк киижилери оны утпас, далайжының ажылының мындыг байдалын чинчилеп үжүрлүт.

Бүгү далайжыларга, ооң чөөк киижилериге далай болгаш хем флодунуң ажылдакчыларының хүнү-биле байыр чедирип тур мен.

БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГАЖЕ ШИЛЧЭЭШ...

Енисейниң хем пароходствозунуң Кызыл район эргелелиниң коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдралга боттандырар дээш он ийиги беш чылдың баштайгы чартык чылында багай эвес ажылдап, эрткен чылдаазынга деңнээргe, элээн эки өскерилгелерни чедип алган. Чаа ажындырышкынны эргелелдиң хемчилери күш-ажылды организастаарының чаа хевири болур бот-орулга-чарылгаже бүрүнү-биле шилчээшн-биле демдеглээн. Ооң түңнелинде коллективте ажылдап турар кижи бүрүзүнүң күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, чарыгдалдарны эвээжедири, ажыл шагының чидириглерни болдурбазы дээш харыысалгазы улгаткан.

Чартык чылдың ажыд түңнелдери шын угланышкын алдынганын бадыткаан. Пассажирлер аргыштырарының планы 224,2 хуу, чүк сөөртүрүүн—118 хуу ылдыр күүсеттинген. Эрткен чылдың бо үезин-биле деңнээргe, пассажирлер болгаш чүк эргилдезиниң хемчээлэри 27,6 хуу өскен, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 35 хуу бедээн. Бир-тээ, бүдүрүлге бот-орулга-чарылгаже шилчээн болганда, орулга планының 122,5 хуу ылдыр боттанганын база эки деп үнелеп болур.

Экипаждарның аразында социалистиг чарыштың чугула негелдези план күүселдези-биле чергелештир кывар-чаар материалдарны, артык кезектерни камнап алыры апарган.

Репортаж

Ол эртен серинн салгынчыгаш Улуг-Хемниң кыдыын дургаар хадымырлап турзадаа, хүндус «өрттендир» изиири илдең болду. Енисейниң хем пароходствозунуң Кызыл район эргелелиниң улуг диспетчериниң айтып берген үүнче углай эриктеп, агым айыбиле элээн кылашташ, чалгыларда чайганып каап, чангыс черде турар бөлүк теплоходтарны болгаш чүк сөөртүр баржаларны көрүп кагдивыс. Пассажирлер аргыштырар «Заря» деп теплоходтар эртенгинниң сес шакта-ла хемниң агымын күчүлүг «характеринде» ийи талазыиче чалгандыр чара чүткүдүп, чоктай бергенер. А бо дээргe, эжиндиришкинден дүүн кежээ келген янзы-бүрү чүктер сөөртүр судноолар болду.

«Ангара-51» деп теплоходта кижилер көстүргe, чинге, кадыр чада-трапты кырлап, судноуңу кырынче үне бергеш, олар-биле мендилештивис. 5 кижилиг экипаждың кежигүнериниң үжү чок, ажыл-херектер бүдүрүп чоруй барыптырлар. Тоора-Хемниң электри станциязыиче, өске-даа хереглекчилерже нефть продуктуларын сөөртүп турар теплоход болду. Дедир бадарда Ырбандан салдар «төрепчилээр». Баар-кээр орукту 5—6 хонук иштинде эртер.

— Бөгүн дыштанып хүнзээр мыңдыг силер бе?— деп, айтырдым.

— Чок, чок, дүштен бээр эжиндирип үнүптер бис. Чүк чүдүрерин маңаа, эжиндиришкинге белеткенип турарывыс бо—диштилер.

Экипаж-биле таныштывыс. Капитан — Леонид Васильевич Чуб. 30 хар чаа ажа дүжүп чоруур назылыг-даа болза, капитан стажы 5 чыл чеде берген. 1975 чылда Красноярскиниң хем техникумун доосказ, Тывага келгеш, хемчиниң ажылын башкарыкчы-моторист боон эгелээш, чоорту капитанның дузалакчызы, а 1981 чылда капитан апарган. Суднода эң дүржулгалыг хемчи башкарыкчы-моторист, борта 18 чыл ажылдаан, Александр Григорьевич Белев-биле база чугаалаштывыс. Ол ышкаш мотористер Олег Михайлов, Александр Гантов болгаш капитанның дузалакчызы Григорий Блинов олар бо экипажтың кежигүннери. «Ангара-51»-ниң экипажы эргелелдиң мурнакчы коллективтериниң санында киргеи. Оларның чедиишкинниг ажылының бир чылдагаанызы— элээн үр кады ажылдап, бот-боттарын эки билчир апарганында, демнинде. Чангыс чижек. Бо экипажта тускай чем кылыр кижи чок, чемни шупту эдлиежип кылыр, ооң ачызында бир матросту «хостап» алган.

Чугаалажып орувуста, чаныыста турар «Ангара-60» теплоходтан бир кижи чедип келди. Ол судноңуң капитаны Виктор Лапшовка ынчаар таварышкан бис. Тывага өскен, оон А. Чуб ышкаш, Красноярскиниң хем техникумун доосказ, капитаннаандан бээр 10 чыл чеде берген кижи болду.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Саннар, факпылар

⊙ ССРЭ-ниң судно харылзаазының иштики оруктары 159 мүң километр хемчээлдиг.

⊙ Он ийиги беш чылда хем транспортунга чүк сөөртүлгезиниң хемчээли 9—11 хуу улгадыр. Сибирьнин, Ыраккы Чөөн чүктүң хемиерииге болгаш бичии хемнерге чүк сөөртүлгезн бедик темпилиг өзер, «хем-далай» хевириниң холушкак эжиндиримшкинниг хөй чүк алыр баржа хевириин судноларын улам көвүдедир.

⊙ 1986 чылда хем транспортунга чүк сөөртүлгезиниң хемчээли 4,5 миллион тоннага өзер. Барыын Сибирьниң нефть, газ тывыштыг черлеринче сөөртүлгелер дыка улгадыр.

⊙ Иштә ажыглалдың хем флоду 1985 чылда 632 миллион тонна чүктерни сөөртөкем. Кокс, руда, өңнүг металдарны, тудуг материалдарын болгаш химия үлетпүрүнүң продукциязын сөөртүрүнүң планнары күүсеттинген. Ынчалзажок хемчилер чүк сайгарылгазының, пассажир аргыштырарының планнарын күүсетпейн барган.

⊙ Чурттуң далай флодунуң составында 7658 судноолар (1985 чылдың январьда) бар. Олар харын угда 24 миллион тонна чүктүг ап болур. Оларның аразында — 50 градус соолга бир метр кылын дошпуг черлерни чара үстүрүп чорааш эжиндирип болур «Норильск» хевириниң ледокол-транспорт судноолары, озал-ондак болган таварылгаларда безин суг кырын бичии-даа хирлендирбес «Победа» хевириниң «экологтуг арыг» танкерлери бар.

⊙ «Михаил Сомов» деп эртем-экспедиция суднозу-биле холбашкан эң дувуренчиг далай төөгүлериниң бирээзи 133 хонук уламчылаан. 1985 чылдың март ортан үезинде ол Росс далайынга дош аразынга кыскырган. Кышкы Антарктиданың ханы доштарының аразынга кыстырган ол суднону уштуру-биле «Владивосток» ледоколдуу чоруткан, ол «Сомовка» июль төнчүзүнде чеде берген. Ледоколдуң чара үстүрген черлерин таварып «Михаил Сомов» дош бүзээлелиндеп үнүп келген.

⊙ Херсоннуң судно тудуунуң каттыжышкынының корабльдери лихтер сөөртүр «Индира Ганди» деп улуг суднону туткан. Океанга эжиндирер ол судноңуң узуну 263, дооразы — 32 метр. Бирээзи 500 тонна чүктүг 83 лихтер оон кырынга сынар. Сөөртүлге талазы-биле ооң бүдүрүкчүлүү 5—6 хире аналар судноңуунга деп.

Ийи капитандан бо чылгы эжиндиришкинде кандыг чаа чүүлдер, ажылда өскерилгелер барын сонуургап айтырган мен. «Эң чугула-ла чаа чүүл систиң эргелелдиң долузу-биле бот-орулга-чарылгаже шилчээнии» деп, олар бодаимайн-даа харыыладылар. Ону айтырып келириивиске, бүдүрүлге январь 1-ден эгелеп, бот-орулга-чарылгаже шилчээн болду. Ооң утказы чүдел? Бүдүрүлгениң бот башкарыр эргелерни улгаттырган, ам ол-боду дээш боду харылаар үжүрлүг. Кызылдың район эргелели баш удур планнап каан каражалыг бүдүрүлге. Бир эвес ам иштики арга-курлавырларны долузу-биле ажыглап, эвээш чарыгдалдарны үндүрүп тургаш, хөй ажылды кылыр болза, каражаны дуглап, орулгалыг апаарының аргалары бар.

А ол орулганың эвээш эвес кезинин бүдүрүлге бодунуң күзээни-биле ажыглаар эргелиг. Ынчангаш бот-орулга-чарылга эки ажылдаарыиче идир берип турар-дыр. Ону бо экипажтарның ажылы-даа көргүскен.

— Септелге сезонунуң үезинде-ле эжиндиришкинге ынамчалыг белеткендивис, техниканың үрелгенинин үржүүдан туруушкуннарга таварышпайн тур бис. Бот-орулга-чарылгаже шилчээн соонда, бүгү чарыгдалдарны санап өөрендивис. Орулга хөй болган тудум-төлевир хөй болур, ажыл темпизин бедидер дээш кызыдып турар үжурувус ол— деп, В. Лапшов чугаалады.

А бо ийи экипажтың ажылы шынап-ла эки. Май, июнь айларның планнарын олар кайызы-даа ийи катап ажыр күүсеткен. Ийи дакпыр күжениишкинниг ажылдың түңнели олдур. Бо чылын чүктү дүжүреринде, салдарны белеткээринде саадаашкыннар эвээжээнинн капитаннар демдегледи. Эде тургустунуушкунну чаагай салдары мында база эскертинип турар-дыр. Бо чылгы эжиндиришкин төнгүже чедир еске-даа чаартылгалар болу бээринге бүзүрелдиг, «ай хатты» күзеп, байырлашкан бис.

Н. КУУЛАР.

ЧУРУКТА: капитаннар Л. Чуб (солвгай талазында) болгаш В. Лапшов олар эрик кырында.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Шынар — ажылдың көрүнчүү

ДААРАНЫКЧЫДАН ДИРЕКТОРГА ЧЕДИР

Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң эң улуг бүдүрүлгезин —«Тувашвейбыт» каттыжышкынга июнь айның эгезинде ооң бүдүрүп үндүрүп турар кылыгларының шынарын хынаан бис. Хыналданы каттыжышкынның Кызылда ательелеринге, Туранда, Шагаан-Арыгда, Сарыг-Септе болгаш Бай-Хаакта филиалдарынга чоруткан. Ооң түңнелдери кандыг болганыл?

Хыналдага кирген 251 кылыгларның 41-и, азы 16,3 хуузу республика (РСФСР-ниң) стандарттарының негелдеринге дүүшпейн турар. Мону каичаар үнелеп көөрүл? Эрткен чылдың бо үезинде турганы-биле деңнээр болза, шынары багай продукциянын хемчээли элээн эвээжээн. Ынчалза-даа даараан алды кылыгларның бирээзи-ле стандарт негелдезинге дүүшпейн турарын агартыр барымдаа чок, ол дээрге, каттыжышкында шынар айтырыы шиитпирлеттинмээнин көргүзүп турар-дыр.

Сөөлгү он ийи айларда каттыжышкынга чагыкчыларның киргени 21 хемудалды чугаалажып көрген. Ол — чагыкчылардың алырындан ойталааны 21 кылыг-дыр. Чылдагаанны чангыс—шынары багай. 13 кылыгның өртээн буруулуг кижилериң күселп-биле эгиткен, а сезн дээш бүдүрүлге боду 800 рубльдян төлээн. Бижыкчылар болгаш даараныкчыларбиле шынарны экижиндериче угланган ажыл чогуур деңнелге четпейн турары илдең-дир. Ам стандарт хажыдыышкынарының кандыг болуп турарын сайгарып көрээли.

Хеп даараарының технологиязын сагывааны-биле холбашкан хажыдыышкыннар барык чок. А ынчаарга брактың чылдагааннары чүдел? Кол нуруузунда, продукцияны бүдүрүп үндүрүп турар кижилериниц харылсалга чогунда дизе частыгыг чок боор. Чижеглээрге, белен кылыгга артып каар чугай-биле кылган шыйгларны ап көрээли. Кайда хепти өттүргеш, оларны базар бетинде балап каап турар болдур, ында ындыг хажыышкыннар чок. А «Чечек» болгаш «Восток» ательелерде олар хевээр артып турар. Шупту хынаан филиалдарда хепти өттүргеш, хевир книр базары чогуур деңнелге четпейн турарын демдеглеп болур.

Чагыглар ёзугаар хепти даараарры дээрге-ле, чагыкчыларның хевир-сынынга тааржыр хепти даараары болгай. Ынчалза-даа бижыкчылар чагыкчыларны хүлээп ап тура, эстетиктиг болгаш конструктивтиг-эргономиктиг (чагыкчыларның онзагай байдалдарын барымдаалары) көргүзүглерже киичээнгей салбайн, амгы үениң модазының угланышкынынга дүгжүрүп херекке албайн турары канчап-даа четпес. Бир хепке куткан дег, чангыс айлап даараан хептер кижилерниң үнелеп ап албас, ооң түңнелинде чагыкчыларның саны эвээжээр, а бүдүрүлге садыг организациялары-биле маргыжар аргазын чидирер.

Конструктивтиг - эргономиктиг көргүзүглерже эглип көрээли. Хыналда үезинде чүгле «Чечек» болгаш «Восток» ателыелерге белеп кылыгларны чагыкчыларның боттарынга кедирип, хынаар аргалыг болган бис. Белен деп санаан кылыгларның чартык кезиинден хөйү эде кылышкынче дужаарыныл турар, чүге дээрге чагыкчының дурт-сынынга таарышпас азы хемчээлдери чүүлдештес болур. Бижыкчыларның даараныкчылар бригадалары-биле харылзаазы кошкак болгаш белен кылыгларны дедир дужаары хөй болур ужуру ында. Каттыжышкында белен кылыгларны эде кылышкынче дужаарының айтырыын өөренип көрбээн, ол дээш кым-даа материалдыг харыысалгага онаашпайн турар. А эде кылышкын дээрге-ле артык чарыгдалдар-дыр. Оны болдурган кижилер ол дээш харыысалгалыг болур ужуруг.

Моданың угланышкынныарынга чүүлдешкен, аяныыг хепти даараар дизе, бижыкчылар болгаш даараныкчылар, ол ышкаш олар шенелде цегибиле аразында сырый харылзааллыг, бир демнинг ажылдаар ужурлуг. А каттыжышкында ол чедип алдынмаан. Чаа хептериң модельдерин ажылдап кылыр, оларны нептередир хүлээлгелиг шенелде цегинин ажылдап кылган модельдерни будүрүлгениң ажылынга барык шиитпирлиг алдыымаан келген. Амгы үеним модазының угланышкынныарынга дүгжүр, национал аяннарны ажыглап турган ажылдап кылган чаа хептер модельдери цехте бар, ынчалза-даа оларны ажыглаарындан бижыкчылар дидимеин турар. Шенелде цегининг ажылдакчылары боттарының модельдерни нептередир дээш идепкейни бедидер ужурлуу база илден-дир. Оон башка каттыжышкынның балансызынга ажык чок чүк болуп чыдар шенелде цегининг херээ чүл? Адырның өске будүрүлге каттыжышкыныарында шенелде цехтериниң үлүгхуузу бистин республиканыдан дыка улуг.

Каттыжышкынның материал-техниктиг хандырылга албаны база чедимче чок ажылдап турар. Пестеринд ассортиментизи кызыы, удазыннарның өңнери янзы-бүрү эвес. Ол ышкаш механиктиг албанның ажылын эки дээрге берге. Шагаан-Арыгда болгаш Бай-Хаакта филиалдарда пресстер ажылдавайн турар, септелге ажылдарының хуусаазы узуи. Шагаан-Арыг филиалының өөк илер машиназын үш ай дургузунда септеп келген. Бичө механизациянның херекселдери барык ажыглаттынмайн келген. Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң талазындан септелге баазазын бижыглавр болгаш септекчи кадрларны четчелээр талазы-биле каттыжышкынга дуза көргүзери негеттинип турар.

Директордан эгелээн даараныкчыга чедир бүгү коллектив ажылын алыр дээш билдириишкин кирген хамаатыларының чүүлдешкен, аяныыг хепти даараар дизе, бижыкчылар болгаш даараныкчылар, ол ышкаш олар шенелде цегинин ажылдап кылган модельдери

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Эгези № 155, 156 «Шында»).

Өртчүмаа Хочаловна **Мунге** — «Енисей» совхозтуң саанчызы.

Таисия Николаевна **Наседкина** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң культура килдизиниң төвүттүкчү бухгалтериязының кол бухгалтери.

Валентина Яковлевна **Неволина** — Сарыг-Септиң № 2 ортумак школазының башкызы.

Клавдия Ивановна **Неволина** — санэпидстанцияның лаборантызы.

Анатолий Ефимович **Никифоров** — «Ленинчи орук» совхозтуң чолаачызы.

Лятбыр Узунович **Олет** — Сарыг-Септиң № 2 ортумак школазының башкызы.

Мария Тимофеевна **Попова** — ацгы-селекчилер ниитилелиниң хлеб заводунуң мастер-пекары.

Василий Яковлевич **Поршнев** — «Ленинчи орук» совхозтуң машина турар черниң эргелекчизи.

Надежда Авраамовна **Потапова** — Сарыг-Септиң № 1 ортумак школазының башкызы.

Ольга Ивановна **Пышева** — Бүрен-Бай-Хаак суурда магазин эргелекчизи.

Иван Адамович **Рассыпчук** — мыш ажыл-агыйының электро-аккумуляторщиги.

Оник Шагдыр-ооловна **Самбу** — районнуң төп эмнелгезиниң диш техниги.

Агапея Агафовна **Семешова** — Сарыг-Сеп суурда № 1 ясли-садтың ажылчыны.

Валентина Ивановна **Сергеева** — «Тыва септелге-тудуг» трестиң септелге-тудуг участогунуң бухгалтери.

Исай Макарович **Тараканов** — районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының үнүш камгалалының талазы-биле кол агрономy.

Валентина Петровна **Чертова** — Бүрен-Хем суурда магазин эргелекчизи.

Роза Комбуевна **Эрелчин** — Бүрен-Хем суурда медпункт эргелекчизи.

Нина Мелентьевна **Кривоножкина** — районнуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Владимир Никифорович **Кузьмин** — «Тыва септелге-тудуг» трестиң Сарыг-Септе бот-орулга-чарылгалыг участоктуң механизатору.

Зоя Николаевна **Кургасова** — районнуң төп эмнелгезиниң эмчизи.

Елизавета Самуиловна **Курседова** — Дерзиг-Аксының интернат-бажыңының санитаркызы.

Зинаида Степановна **Кызыл-оол** — Бүрен-Хем ортумак школазының кижизидикчи башкызы.

Валентина Хертековна **Лама** — «Ленинчи орук» совхозтуң саанчызы.

Иван Михайлович **Леонов** — районнуң төп эмнелгезиниң чолаачызы.

Валентина Павловна **Листкова** — Курстрах инспекциязының штаттан дашкаар агентизи.

Зинаида Васильевна **Листкова** — Сарыг-Септиң № 2 ортумак школазының башкызы.

Леш-оол Донгакович **Маскыр** — Сарыг-Септиң № 2 ортумак школазының башкызы.

Чылбак Кужугетовна **Маскыр** — Сарыг-Септиң № 2 ортумак школазының башкызы.

Евдокия Диевна **Миненко** — СЭКП райкомунуң машинакчызы.

Николай Викторович **Мозгалевский** — «Тыва септелге-тудуг» трестиң Сарыг-Септе септелге-тудуг участогунуң бызаакчызы.

Лидия Александровна **Моргун** — Сарыг-Септиң № 2 ортумак школазының башкызы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Василий Петрович **Галкин** — Кызылдың орук-септелге-тудуг эргелелиниң участок начальниги.

Ананий Дмитриевич **Кулагаев** — Кызылдың орук-септелге-тудуг эргелелиниң чолаачызы.

Алексей Алексеевич **Миньков** — республиканың радиотеледамчыдылга төвүнүң монтёру.

Баву Баңсановна **Ооржак** — районнуң төп эмнелгезиниң фельдшери.

Георгий Петрович **Смертин** — Кызылдың орук-септелге-тудуг эргелелиниң операторy.

Виталий Константинович **Серёлкин** — Кызылдың хоорушкак барааннар садыының ажылчыны.

Белек Васильевна **Сульдум** — санэпидстанцияның эпидемиологунуң дузалакчызы.

Афанасий Анисимович **Феделов** — ажыл-агыйлар аразында механизастаттынган «Каа-Хем» колонназының чолаачызы.

Анна Александровна **Черепанова** — ажыл-агыйлар аразында механизастаттынган «Каа-Хем» колонназының шеверлекчизи.

Тамара Антоновна **Яценко** — Элегес-Аксының участок эмнелгезиниң эмчи сестразы.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Владимир Петрович **Азаров** — «Саян» совхозтуң Суш салбырының эргелекчизи.

Нина Сергеевна **Баркова** — ажылчын аныяктарның Туранда кирип өөренир болгаш бот-өөредилгелиг ортумак школазының башкызы.

Мария Лазаревна **Буркут** — «Саян» совхозтуң бухгалтери.

Анастасия Константиновна **Демидова** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Гретт Павловна **Дорофеева** — ажылчын аныяктарның Туранда кирип өөренир болгаш бот-өөредилгелиг ортумак школазының директору.

Василий Константинович **Кевин** — «Саян» совхозтуң тракторизи.

Александра Маадыевна **Кудуларий** — «Саян» совхозтуң саанчызы.

Мария Павловна **Малько** — Тураның Пионерлер бажыңының техажылчыны.

Валентина Никифоровна **Некрасова** — ажылчын аныяктарның Туранда кирип өөренир болгаш бот-өөредилгелиг ортумак школазының өөредилге эргелекчизи.

Михаил Иванович **Сауленко** — «Саян» совхозтуң тракторизи.

Нина Константиновна **Скрябина** — республиканың үнүш камгалал станциязының диагностика пунктузунуң эргелекчизи.

Зинаида Леонидовна **Терноба** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң улус өөредилге килдизиниң бухгалтери.

Николай Потапович **Федорченко** — «Саян» совхозтуң тракторизи.

Валентина Афанасьевна **Шульгина** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң улус өөредилге килдизиниң кол бухгалтери.

Лилия Васильевна **Шульгина** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң сан килдизиниң курорулгалар инспекциязының начальниги.

Павел Михайлович **Яшиков** — «Саян» совхозтуң даргазы.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Каарган Шойбановна **Конгар** — Берт-Даг суурда ясли-садтың нянязы.

Кара-Үруг Кунгаевна **Эртине** — Берт-Даг суурда ясли-садтың повары.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1986 чылдың июнь 12.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЧАҢГЫС ЭП, НАЙЫРАЛ БЫЖЫГАР

Совет кижилер моол улус-биле акы-дуңма найырал, бот-боттарынга дузалажылга болгаш кады ажылдажылга чаңчылдарын үнелеп билир. Ол дугайын июль 4-те, Москвага эрткен совет-моол найырал ниитилелиниң VI Бүгү-эвилел конференциязынга демдеглээн. Моолга улусчу революцияның 65 чылынга тураскааган совет-моол найырал айын ук конференция ажыткан.

Совет Эвилелиниң болгаш Моол Арат Республиканың ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш МАРН-ның XIX съездизиниң айытканы социал-экономиктиг сорулгаларының программаларын күүседиринге долу шиитпирлиг идепкей демдеглээн. Ийи чурттарның улустары совет болгаш моол чазактарының даштыкы политиктиг тайбың инициативаларын изиг-биле деткип турар.

Конференцияның ажылынга МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, МАРН ТК-ның секретары, совет-моол найырал ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң даргазы Ц. Намсрай баштаан совет-моол ниитилелиниң делегациязы киришкен. МАРН ТК-ның Чиргине секретары, МАР-ның улусчуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ж. Батмунхтуң байыр чедиришкинин конференцияның делегаттарынга номчаан.

Ниитилелдиң Төп баштаар чериниң чаа составын соңгаан. Ооң даргазынга ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. В. Горбатко катап соңгуткан.

Конференцияга МАР-ның ССРЭ-де элчини Ц. Гурбадам киришкен.

(СЭТА).

Тайбыңның, улустарның айыыл чок чоруунуң эрге-ажыынга

СЫРЫЙ КАТТЫЖЫЫШКЫННЫҢ БАЙДАЛЫНГА

ВАРШАВА. Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының X съездизи чаңгыс эп-сеткилдиг болгаш сырый каттыжыышкынның байдалынга болуп эрткен.

ТК-ның съездиге илеткелин болгаш бо беш чылда чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң кол сорулгаларын демдеглээн чугаалажып көрген. Партияның төөгүзүнде бир-ле дугаар ПКАП-тың Программазын ПКАП-тың X съездизиниң шиитпирлерин хүлээп ап, партияның Уставынга өскерилгелерни бадылаан.

СЭКП ТК-ның Чиргине секретары М. С. Горбачевтуң коммунистерниң ол шуулганынга чугаазы бүгү-ниитиниң кызыгаарлыг болгаш шуулгаазынныы-биле болдурган. Польша-совет найыралды, социализм чурттарының чаңгыс эвин быжыглаарынга Совет Эвилелиниң шынчызын ол база катап бадыткаан.

Партияның ТК-зы 230 кижи составтыг болгаш амга чедир партияның ийи органы болуп турган — Төп ревизия комиссиязы болгаш Партийжи төп контроль комиссиязының солуур — партияның Төп контроль-ревизия комиссиязын съезд соңгаан.

Чер бөмбүрзээнге боо-чепсек-ти эдлере бүдүрерин соксадыр, ону космос делгемнеринче үндүрбес сорулга-биле бир демниг күжениишкиннерни ап чорудары Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөөгүлел эрелдиң түңнел актызынга ат салган бүгү күрүнелерниң кыйгырыг турар. Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дугайында Декларацияны съезд хүлээп алган. XX чүс чылдың төнчүзүнге чедир кижи төрелгетенин ядролуг болгаш массалыг узуткаашкынныг өске-даа чепсектеринден чайладыр талазы-биле М. С. Горбачевтуң идип үндүрген инициативазы бүрүнү-биле деткип турарын Декларацияда илергейлеп турар.

Варшавага болуп эрткен ПКАП ТК-ның Пленумунга ПКАП ТК-ның Бирги секретарынга В. Ярузельский база катап соңгуткан. ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүннеринге К. Барчиковский, Ю. Барыла, М. Возьняк, Я. Глувчик, Ч. Кишак, А. Медович, З. Месснер, В. Мокшишак, З. Мураньский, М. Ожеховский, Т. Порембский, Ф. Сивицкий, З. Стемпень, Ю. Чирек, В. Ярузельский, Политбюро кежигүннериниң кандидаттарынга С. Бейтер, Я. Кубасевич, З. Михалек, Г. Рембиш, Б. Ференштайн. ПКАП ТК-ның секретарьларынга — ПКАП ТК-ның Бирги секретарынга В. Ярузельский, Ю. Барыла, Г. Беднарский, А. Васильевский, М. Возьняк, Я. Глувчик, З. Михалек, Т. Порембский, К. Цыпрыняк, Ю. Чирек. С. Чосек оларны соңгаан. Төп контроль-ревизия комиссиязының даргазы В. Мокшишак болган.

Съездиге В. Ярузельский түңнел сөс чугаалаан. Партияның тургускан айтырыгларын съездиге калбаа-биле чугаалажып көргенин ол демдеглевишаан, чедип алдынган чүүлдерге хамаарыштыр чугаалар ажык-шынчы, сеткилдиң хаяындан, чүүлдүгүнүүшкүннүг байдалга болгулааны айыткан. Салдынган сорулгаларны бүрүнү-биле медерел билир чорук-биле ону холбаштырган. Партийжи бодалдарның эртинезин хүрген холбаштырып көөрү, салдынган сорулгаларны амыдыралга боттандырары болуунуң бирги хүлээлгези болур деп ТК, ооң Политбюрозу болгаш секретариады санап турар.

Партияның төөгүзүнде бир-ле дугаар ПКАП-тың Программазын хүлээп алганынга хамаарыштыр чүве чугаалааш, ол болза марксизм-ленинчи идеяларны чогаадыкчы ёзу-биле боттандырып турарының үлегер-чижээ. Социализмни тургузарының болгаш быжыглаарының кол угланыышкыны болуп турарын демдеглээн. Чоокку чылдарда бо талазы-биле коскү чедиишкиннер чедип алдынар ужурлуг. XXI чүс чылче Польшаның оруун съезд тодараткан, ооң-биле кады ол боттуг байдалдарны барымдаалап көрген.

ПУР социализмниң күчүлүг болгаш шапкын агымында турууп турарын X съездиниң журулгазы көргүскен деп, ПКАП ТК-ның Бирги секретары чугаалаан. Ленинниң партиязының — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизи социалистиг хөгжүлдениң перспективазын тодараткан. Социализмниң тайбың, гуманистиг сорулгаларын болгаш бистиң бүгү талалыг кады хөделиишкиннеривисти М. С. Горбачев бо шимирээн бүгү талалыг демдеглээн. Польшага ооң кээп чорааны, ПКАП-тың X съездизиниң ажылынга киришкени съездиниң ажылының уткашынарын боттуу-биле байыткан. Ол үре-түңнелдерлиг аян-чорук социалистиг улуг күрүне — Советтер чурту-биле бистиң чаңгыс эп-сеткилдиг болгаш акы-дуңмалышкы чорууруска база бир улуг базым болуп турар. Польша — совет найырал болгаш эвилелчи ол быжыг кады ажылдажылга — бистиң улустарывыстың үнелеп четтинмес төөгүлүг чаалап алышкыннары болуп турар.

Улусчу Польша тайбыңның болгаш демилгениң күжүнүң идегелдиг звенозу болуп турарын оратор медеглээн. Оларның көргүскен эп-сеткил каттыжыышкыны, социалистиг Польшаны хүндүлеп көргени болгаш деткимчези дээш съездиге келген даштыкы аалчыларга ол өөрүп четтиришкинин илергейлээн.

«Интернационалды» күүсеткени-биле съезд доозулган.

НАЙЫРАЛ ЛАГЕРИ

ВАРШАВА. Уруглар улустар аразының найырал лагери улусчу Польшаның Познань воеводствозунда ажыттынган. Мында Совет Эвилелинден барган чүс ажыг уруглар база дыштаныр, күш кирип турар. Польша-совет найырал ниитилелиниң мында салбыры лагерьге шефтеп турар. Ийи чурттарның уругларының чайгы дыштанылгазының программазы калбак болгаш солун. Олар пионерлер одагларынга, найырал кежээлеринге ужуражып, спортка маргыжып, оюн, концерттерге киржип турар болгаш совет пионер болгаш польша харцер организацияларының төөгүзү, чаңчылдары, дуржулгазы-биле таныжып турар.

НИИТИ СОРУЛГАЛЫГ

ИЮЛЬ 6-ДА ССРЭ БОЛГАШ КУДР-НУҢ АРАЗЫНДА НАЙЫРАЛ, КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА БОЛГАШ БОТ-БОТТАРЫНГА ДУЗАЛАЖЫЛГА ДУГАЙЫНДА КЕРЭЭНИҢ 25 ЧЫЛЫ

Чоокта чаа КУДР-нуң аар үлетпүрүнүң улуг төптериниң бирээзи — Чхончжинге чораааш, Ким Чак аттыг металлургия комбинадының прокат цегиниң начальниги эш Чу Чун Сеп-биле беседа үезинде технологтуг совет дуржулганы мында кичээнгейлиг-биле өөренип көрүп турарының дугайын дыңнаан мен. «Сталь» деп совет журналды Чу Чун Сеп үргүлчү номчуп турар, ооң чугаазы-биле алырга, ол ооң хөй саныг ажыктыг чүүлдерин, чижээлээрге, кан прокадының чаа технологиязын өөренип ап турар. Ол технологияны ажыглаарга, артымчыларның хемчээли кызырлып турар. Совет дуржулгадан элээн чүүлдерни болуунуң цегинге ажыглаар деп турар...

Совет-корей харылзааларының төөгүзү — ийи чурттуң аразында үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың, эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш бот-боттарынга дузалажылганың үлегер-чижээ болур. Ол харылзааларның быжыг үндезинин Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында керээ болур. Бо чылдың январьда КУДР-же СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзениң аян-чоруунуң түңнелдеринчиң талазы-биле совет-корей коммюникеде онзалап демдеглээни ышкаш, Керээ ийи чурттуң аразында харылзааларны бүрүнгээр хөгжүдеринге болгаш Ыракы Чөөн чүкке тайбынчы быжыглаарынга чугула ужурдузалыг.

Доктаамал калбарып болгаш хаялап турар совет-корей харылзааларының комплекизинде садыг-экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылга улуг черни ээлеп турар. ССРЭ болза КУДР-нуң кол садыглажыр чурту, ооң үлүүнге республиканың даштыкы садыг саарылгазының дөрттүң бир кезиинден хөйү онаажып турар. Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле энергетиканың, өнүг болгаш хара металлургияның, даг болгаш химия үлетпүрүнүң, тудуг индустриязының, транспорттуң болгаш харылзааның аллан ажыг тудуглары тутткан, чааргкан болгаш катап тургускан.

— 150 мегаватт күчүлүг Чхончжинде ЧЭТ-ти корей-совет кады ажылдажылганың демдээ кылдыр алап болур. Баштайгы блокту 1984 чылдың сентябрьда ажыглалга кирген, амгы үеде үш блок долу күчүзү-биле ажылдап турар. Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелер соңгу чүгүн электроэнергия-биле доктаамал садырарының сорулгазы шиитпирлеттинген. Металлургияның эң улуг бүдүрүлгези болур Ким Чак аттыг комбинатка, Мусан рудниинге, ол районнуң хөмүр-даш шахталарынга бис токту болгаш бусту бээш турар бис. Свердловскиге кылган турбиналар, Ленинградтан келген генераторлар, Барнаулдуң бүдүрген котёлдар болгаш ССРЭ-ден келген өске-даа дериг-херекселдер ыяланыштыг ажылдап турар. Чурттуң энергетиказын хөгжүдеринге ССРЭ улуг салыышкынны киирип турар. 1985 чылдың декабрьда КУДР-га баштайгы атомнуг электростанцияны тудар дугайында чазактар аразының дугуржулгазын чарган. Атомнуң энергиязын тайбың сорулгаларга ажыглаарынга улуг дуржулгалыг Совет Эвилелиниң дузазы-биле АЭС-ти тудуп тургузары бистиң улус ажыл-агыйывыстың энергетика баазазын быжыглаар — деп, Чжончжин ЧЭТ-тиң директору Хан Гук Сун чугаалаады.

Чыл келген тудум улусчу Корейниң экономиказы уламна күш кирип, ооң дашкаар садар аргазы улгадып. ССРЭ-же садып турар барааннарының хемчээли көвүдеп турар. Чижээлээрге, судно тударының талазы-биле эки перспектива тургустунуп турар. Амгы беш чылда КУДР-нуң верфьтеринге совет чагыглар болгаш совет техниктиг документациялар-биле сейнерлерни, курган чүък сөөртүр судноларны, баржаларны болгаш мыш сөөртүр судноларны тудар.

— Бистиң коллектививис улуг күдүрлүүшкүн-биле ажылдап турар. Херектиң ужуру чүл дээрге, ССРЭ-же үндүр садар улуг чагыгны бүдүрүүге чери алган. Бо чылын бис Совет Эвилелинге совет Ыракы Чөөн чүктүң хемнеринге болгаш эрик чоогунуң зоназынга ажыглаар 35 судноңу садар ужурлуг бис. «Судоимпорт» деп даштыкы садыгның совет каттыжыышкыны-ның специалистери биске улуг дузаламчыны көргүзүп турар. Олар чүгле чагыкчылар эвес, харын-даа дуржулгалыг сүмелекчилер болуп турарлар. Бистиң коллектививистиң кол сорулгазы — өңнүктерниң чагыын эки шынарлыг болгаш чогуур үезинде күүседири — деп, Соңгу Хамген провинциязында судно тудар верфьтер каттыжыышкынының чиргине директорунуң оралакчызы Кан Чан Ун чугаалады.

Сергей КУДАСОВ,
ПМА-ның корр.

Пхеньян.

НИЙИГИ СУГГАТ

«Сут-Хөл» совхозтуң ховушөлдеринде суггарылга ажылдары хайнышкынныг чоруп турар. Шөлдерде 7 звенода 35 суггатчы доктаамал ажылдап, олар мал чеми, тараа культураларын катай 3572 гектар черниң баштайгы суггадын доосказ, ам ийиги суггарылгаже кирипкен.

Шөлдерде тарааның-даа, мал чемнериниң-даа үнүжү багай эвес. Чер ажылын улам сайзырадыр, интенсивтиг агротехниканы ажыглап турган, тараа культураларының бир гектардан 18,9 центнер, кукурузаның бир гектардан 28 центнер дүжүдүн алырын хүлээниш турарлар.

Хоочун суггатчылар Медээчи-оол, Хүрең-оол Монгуштар, Аракчаа Донгак олар кызымаакай ажылдап турарлар. Суггатчыларны резина идиктер чепсек-херекселдер-биле бүрүн хандырган. Тараажылар ийиги суггарылганы базала организастыг чорударын шиитпирлээн.

Б. ОНДАР.

САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР

— Канчап баарыл ол, совхоз машиназында салып каарга чүве болгай — деп, шала хорадаксап харылаар кижи болду. Ынчалза-даа бо моторнуң канчап барганының истелгезин катап чорударын СЭКП райкомунуң бирги секретары О. Н-С. Шагдыр-оол аазаан чүве, ооң сөөлүнде оон кайы машинада салдынганы, каш дугаарлыг чугаажок бил-дике бээр.

Э. О. Саяның оглу Сыын-оолдун районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының фургон «Москвичизин» хуузунда камгайыра чок эрткен чылын мунуп чайлааның, ол туразында ажылдаашкындан машина үрелген, тоймаглаттынганын чагаада айыткан. Шынап-ла, херек кырында ындыг болган, ону мунуп турган, үрелдээн кижи кандыг-даа кезеглеге онзашпаан, ол дээш кым-даа хомудаваан, чүгле күрүне хоралга таварышкан. СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң удуртукчулары фургон машинаны Э. О. Саяның оглу мунуп турарын билир, көрген, ындыг-даа болза ону соксадыр кандыг-даа хемчээн албаан, хажыызындан анаа-ла херечилер болуп эрткенин ажылчы чон кайгап турар. Ол үрелген машинага салган артык кезектерниң өртээн сектээринге үндүрген чарыгдалды кым төлээрил? Ол дугайында амдызында кым-даа ыыттавайн турар. Райкүүском, улусчу контроль комитеди (даргазы С. Б. Донгак) бо талазы-биле хемчег ап, бурууңүр кижиге ону төлеттирер ужурлуг.

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң профэвилел комитединиң амыдырал хандырылга комиссиязының хуралы тудуг бригадазының ажыглалга киирген чуртталга бажыңын хоочун ажылчын, хөй уруглуг, аарып турары-биле демгем бажыңга чурттаарын айыткан эмчи шинзылгалыг Т. Д. Сайын-Маадырга бээр деп шиитпирлээн турган, орта үндезилээш, совхозтуң директору дужаал бижээн. Ону дыңнааш, Тырыкы Донгакович хажок амыраан, бодуун кижи дугайында салыш салыышкын ол дээрзин билип, өөрүшкү-маннайлыг хүлээп алган. Чаа бажыңга ооң көжүп чеде бергеен чүнгүнүн кежээзинде-ле анаа өөрүнчүг эвес медээ дыңналып келген.

— Бо бажыңга совхозка ажылдап келир кол инженер олурар моон доп-дораан үнүп бериңер — деп, РАҮК чөвүлелиниң даргазы Э. О. Саая айтышкан берген. — Бир эвес үнүп бербес болзуңарза, милиция ажылдакчыларының күжү-биле албалаптар бис — дээн.

Даргаларның айтышкынындан эртерге, милицияга албаттырарга кайнын боор, акыны-биле чорааны дээре боор дээш Т. Сайын-Маадыр чаа бажыңга бир хонгаш, эрги бажыңынче дедир көжер ужурга таварышкан. Шак ынчаар РАҮК чөвүлелиниң даргазының, совхоз дирекциязының (директору Д. Д. Доскаар) ындыг эвес шиитпирлээнин чагаада бижип турар. Херектиң ужурун тодаргайлары-биле сонуурта профэвилел комитединиң амыдырал хандырылга комиссиязының даргазы Иргит Мартай-оол-биле ужуражып, чугаалаштым.

«Кол инженер совхозка келир, аңаа эки бажың херек, бажыңдан тывынар» деп Э. О. Сааяның айтышкынныя совхоз директору алган турган. Ол үеде Сайын-Маадыр алган чаа бажыңынче көжүп кире берген болган. Ол бажыңны Э. О. Сааяның ам келир чаа кол инженерге бериксээри база коргуг болган. Ынчангаш чаа көжүп келген чурттакчыны албадап үндүреринге ол кириишкен. Ол болза кандыг-даа хоойлу-чурумга таарышпас чүүл. Сайын-Маадырны кым-даа ол бажыңдан үндүрер кандыг-даа эргези чок РАҮК чөвүлелиниң даргазы Э. О. Саая, совхоз директору Д. Д. Доскаар маңаа частырыгны кылып, аарыг, хөй уруглуг хамаатының кудуу көрүп, кижилерге кичээнгей, хээрээп сеткил чогун, хоойлу-чурум билбезин, хүндүлээчел эвезин көргүскен. Совхозтуң профэвилел комитеди (даргазы К. Х. Куулар) бодунуң шиитпирлиин көргүспээн, ажылчынның эрге-ажыын камгалаар эргезин ажыглаваан.

Ол бажыңда ам кым чурттап турарыл?.. Совхоз директору Д. Д. Доскаар чурттай берген. Чүге? Кол инженер Самойлов Монгуш улуг бажыңга чурттаар хөңнү чок болган дижир. Бажыңны дүрүм ёзугаар алган ээзин үндүргеш, чөптүг эвес чорукту кылып, директор боду мында чурттай берген ышкажыл.

РАЙКҮҮСКОМ, РАҮК чөвүлели кадрларны ажылга шилип алырда, ажыл-ишчи мөзү-шынарларын, билиин, инициативазын, организакчы чоруун бериимдээлевейн, профэвилел организациязын ол чугула ажылга киириштирбейн турарын чагаада шүгүмчүлээн. Кадрларның ажылдап турарының байдалындан алгаш көөрге, оларны ажылга шилип алырының, таарыштыр тургузарының айтырыгларын райкүүском амгы үениң бедик негелдезинге дүүштүр шиитпирлеп шыдавайн турар. Ону үстүнде киирген болгаш өске-даа чижектер бадыткаар.

База бир чижектен ап көрээлиңер. Районнуң агроүлетпүр каттыжыышкыны эде организастаарынга, кол инженерниң штады немешкен, аңаа чолаачылап турган, бо талазы-биле тускай эртем чок К. Е. Очур-оолду хүлээп алган.

Удуртукчу кадрларның аразында эрге-дужаалын соора ажыглаар, күш-ажылдың, күрүнениң, сан-хөөнүн чурумун каржызы-биле үрээр кижилер база илереп турар. Районнуң одалга чериниң эргелекчизи коммунист М. Ч. Куулар эрге-дужаалын соора ажыглап, мегe документилер тургузуп турааш, бо чылдың январьда 398 рубльдин, февральда 314 рубльдин бодунга шиңгээдип алган. Ооң херээн районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкаш, ону ажылындан хостаарын райкүүскомдан дилээн турган. Ынчалза-даа ол ак сеткилдиг эвес, арын-нүүр чок, чон мегелээр удуртукчу эрге-дужаалын ам-даа эдилевишаан.

Райкүүскомнуң, РАҮК чөвүлелиниң ажыл-чорудулгазында, райкүүскомнуң килдистериниң ажылында четпестер, ылаңгыя удуртукчу кадрларның даандырган херээнге хамысаалга чогу, районда кем-херек үүлгедир чоруктуң көвүдээни, ажылчы чоннарның ортузунда идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдың суларааны СЭКП райкомунуң, ооң бирги секретары О. Н-С. Шагдыр-оолдуң партийжи удуртулганы СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң болгаш партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партийжи ажылды ам-даа эде тургуспааны-да, чаа ёзу-биле ажылдаарының дээштиг хемчеглерин кошкак боттандырып турарында деп редакцияга келген чагааларда бижип турар.

Чагааларның хөй нурууз-унда районнуң партия, совет, ажыл-агый органнарының удуртукчуларының (О. Н-С. Шагдыр-оолдуң, К. С. Дилектың, Э. О. Сааяның болгаш өскелериниң-даа) четпес ажылын шүгүмчүлээни таварылга эвес. Ол болза амыдыралдың чөптүг айтырыы болур.

Бо чагааларда айыткан четпестерден кандыг түңнелди үндүрерил? Эде тургустунуушкун районда оожум чоруп турар. Шүгүмчүлелдиң кол нурууз районнуң удуртукчуларынга таваржып турар чүве болганда, бирги ээлчегде СЭКП райкомунуң бирги секретары О. Н-С. Шагдыр-оолдан, райкүүском даргазы К. С. Дилектан эгелээш СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр ажылын эде тургузары, ажыл-чорудулгазының стилин болгаш арга-методтарын сайзыраңгайжыдары негеттинип турар.

СЭКП райкому съездиниң шиитпирлерин күүседири-биле партийжи ажылды эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаар, партия организацияларының ролюн болгаш харысалгазын бедидер, партийжиниң арыг база шынчы мөзү-шынары дээш, принципиалдыг кадр политиказын боттандырар дээш чамдык ажылдарны кылып чорутканын демдеглээр апаар. Хуралдар чыылдырарын, хөй доктааалдар хүлээп аларын, медээлер, справкалар чыырын, ажыл шагында удуртукчуларны райкомче кыйгыртырын эвээжеткен, партия эге организацияларынга практиктиг дуза көргүзер, чон ортузунга политиктиг ажыл чорудар хемчеглерни партия райкомунуң ажылдакчылары ап эгелээн. Ай санының бирги неделязының пятницада контроль хүлүн эрттирерин доктааткан. Ол хүнде партияның, чазактың база бодунуң хүлээп алган доктаалдарын партия организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң күүседип турарын хынаар. Бо болза партия райкомунуң эде тургустунуп турарының чүгле эгези-дир. Партия ажылын дүрген эде тургузарын съезд негээн болгаш, орта дүүштүр райкомнуң амгы байдалын алырга ол ындыг эвези илдеп.

Ажылчы чон районнуң удуртукчу кадрлары негелдеге чедир ажылдавайн турарын чөптүг-биле шүгүмчүлеп турар. Ол болза СЭКП райкому, райкүүском кадрларны шилип алырынче, оларны ажылга таарыштыр тургузарынче, кижилериниче кичээнгейин кошкак салып турарын бадыткап турар. Ооң уламындан онаашкан ажылынга харысалга чок, эрге-дужаалын соора ажыглаар, партийжи, күрүнениң, күш-ажылдың сагылгачурумун үрээр, арга-дарыже хандыкшыыр удуртукчулар турган болгаш бар.

ҮСТҮНДЕ айыткан болгаш өске-даа четпестерден түңнелди СЭКП райкому үндүргеш, кадрлар айтырыынче съездиниң негелделерин ёзугаар чогуур кичээнгей салыр ужурлуг. Районнуң улус ажыл-агыйының иизы-бүрү адырларында ам-даа 30 хире кадр чедишпейн турар, оларны билиглиг, мергежилдиг, ажыл-ишчи кижилер-биле четчелээр хемчеглерни алыр үе келген.

Районнуң коллективтеринге политүүннер, лекциялар, ужуражылгалар эртил-даа турар болза, оларның дээштии ам-даа кошкак. Ылаңгыя малчыннар ортузунда политмассалыг ажыл, тодаргайлаарга, кижи бүрүзүнге чедир чорудуп турар политиктиг ажыл четпес. Малчыннарга чеде бергеш, айтыырга, дыка үр үеде лекция, беседа дыңнаваан, концерт, кино көрбээн кижилер эвээш эвес. Чунар-бажыңнавайн турар малчыннар хөй. Садыг хандырылгазы, амыдырал хандырылганың ачы-дуза чедиргези четпес. Кижи факторун илерхейлеериниче партия улуг кичээнгейин салган, ынчангаш съездиниң негелделеринге дүүштүр бо ажылды экижидери негеттинип турар.

СЭКП райкомунуң пленумнарынга, партия хуралдарынга удуртукчуларның ажыл-ижинде, аажы-чаңында четпестерин шүгүмчүлевейн турарын, бир эвес кайы-бир удуртукчуну шүгүмчүлеттер болза шүгүмчүлээн кижиниң көрбестей бээр таварылгалар барын редакцияга келген чагааларда айыткан.

Шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартырынче партия доктаамал кичээнгейин салып келген, партияның ол айтышкынын СЭКП Мөңгүн-Тайга райкому, райкүүскомда партия организациязы кошкак боттандырып турар. Үк эге организацияның хуралдарынга шүгүмчүлелдер эвээш болуп турар, райкүүскомнуң ажыл-чорудулгазының стилинге, арга-методтарынга хамаарыштыр шүгүмчүлел чоокку үеде болбаан.

СЭКП райкомунуң II пленумунга партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП обкомунуң II пленумунуң доктаалын күүседир талазы-биле районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Аңаа СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң ажылын съездиниң негелделеринге дүүштүр ханы анализтээр, четпестерни илередир, чидиг-биле шүгүмчүлээр ужурлуг турбуже, ындыг чогуур сайгарылга кылдынмаан. Ылаңгыя кадрлар-биле, ажыл-ишчилер-биле ажылды эң-не чидиг-биле, үениң бедик негелдезинге дүүштүр тургузар ужурлуг турган ол четпес болган. Райком кежигүннериниң саналдарында шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел кызыы болган. Моон алгаш көөрге шүгүмчүлелге бот-шүгүмчүлелге хамаарыштыр редакцияга келген чагааларда айыткан чүүлдер бадыткаттынып турар-дыр.

Т. ХЕРТЕК,
«Шынның» тускай корр.

ЧААГАЙ ТУРА-СОРУКТУҢ ОЮННАРЫ

Он үш чурттуң сугга эштикчилери чаагай тура-соруктуң оюннарының байырлалдыг ажыдыышкынындан бир хонук бурунгаар маргылдааларын эгелээн. Июль 4-те, найысылалдың «Олимпийский» комплекизинге маргылдаага Олимпий оюннарының үш дакпыр чемпиону Владимир Сальников кайгамчык түңнелди көргүскен. 800 метрге хостуг эштиринге 50, 64 секундазы көргүскеш, делегейниң чаа рекордун тургускан. Чээрби харлыг москвачының 20 дугаар делегей рекордун тургусканы ол. Эштиишкин соонда рекордсмениң тренерин чаңчыл ёзугаар сугга «булгаан». Сальниковтуң тренери ооң кадайы Марина-ла болгай!

— Бодумнуң баштайгы делегей рекордумну 1979 чылда Минскиге, а он тоску рекордуу үш чыл бурунгаар Лос-Анжелеске тургускан мен. Чаагай тура-сорук оюннарының бирги рекордун тургусканы меңээ аас-кежик-тир — деп, ол чугаалаан.

Анжела Майерс (АКШ) оюннарның алдын медалын чаалап алган. 50 метрге хостуг арга-биле эштиринге 25, 60 секундазы ол көргүскен.

— Мен бодаарымга «Олимпийский» бассейнниң суу дыка «чылгыр» хире-дир. Бодумнуң эн дээре көргүзүүмнү Москвага чедип алдым. База бир чүгүла байдал болза, мындыг янзылыг маргылдаа-оюннар кижилерниң бот-бодун эки билчиринге дузалаар болгай, чаагай тура-соруктуң оюннарын эрттирер дээн идея кайгамчык-тыр — деп, ол чугаалады.

Баштайгы хүнде болган маргылдааларга ССРЭ-ниң шилиндек командазы беш тиилелгени чедип алган. Херээженнерден Елена Волкова 200 метрге, эр улустардан Дмитрий Волков, Вадим Яремчук олар, ол мышкаш 4х100 метрге эстафетага бистиң эштикчилеривис алдын медальдарны алган.

(СЭТА-ның корр.).

МОСКВА '86
ИГРЫ ДОБРОЙ ВОЛИ

СЦЕНАДА—«АЯН»

Совет ырының Бүгү-россия конкурузунуң лауреады «Аян» ансамбль чониуң сонуургалын чаалап апкан, ынчалза-даа көрүкчүлер оон улам хөйнү манап турар. «Ленконцерттиң» эстрада уран чүүл каттыжыышкынының мастерскаязынга сес ай белеткенген чаа программаны ансамбль көрүкчүлерге бараалгаткан. Театрның залы шыгырт долу. Орус, тыва композиторларның чогаалындан аңгы чоон чүк улустарының ырларын артистер күүседип турар. Тыва национал хөгжүм херекселдери-биле үделге, каргыраа, сыгыт чогаадыкчы коллективтиң күүселделерин каастап турар. Ырларда Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы П. Геккер, В. Васильев, Э. Кузилер оларның, өске-даа педагогтарның кызымак ажылының түңнели көскү. Чурукчу А. Фролова костюмнерин таарымчалыг шилээн. Вокал, сес, пластика синереттинген, ырлар артистерниң үнүнге таарыштыр шилиттинген. Оларның мергежили база өскен. Тыва композиторларның ырларын оон көвүдеткен болза эки. Чүге дизе чамдык ырларга эки күүседикчилер херегжеттинип турар. А. Чыргал-оолдуң ырларын-даа ап болгай.

Көрүкчүлер ансамбльдиң күүседикчилерин эки билир. Программаның башкарыкчызы Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Демир-оол Кежиктиг конферансье ролюндан аңгы кол ыраажы болуп турар. Ооң күүселдезиниң соонда, залда органнарның арыын хүлүмзүрүг бүргей бээр. РСФСР-ниң улустуң артизи К. Н. Мунзуктуң үнү-биле дөмей кылдыр ырлаптары, ооң база салымчаңнаны. Чүгле ооң монологтары ам-даа чечен-чидилгенни негеп турар.

Онзагай үннүг Кайгал-оол Ховалыг ансамбльче чедип келген. Дамба Хүреш-оолдуң «Дарыймаам» деп ырызын ол бир янзы ырлаан. Сыгытчы Сергей Ондар, Демир-оол Кежиктиг ужелээн тыва улустуң ыры «Декей-оозун» бедик мергежилдиг күүсеткен. Каргыраачының бойдус чаяаган талантызынга мөгеер апаар.

Ыраажылардан Надежда Иргиттиң чогаадыкчы өзүлдезин демдеглеп болур. Ооң сагыш-сеткилиниң ханызындан ырлааны көрүкчүлерге таарышкан. Демир-оол Кежиктиг биле Н. Иргит Р. Кенденбильдиң «Айлаң кужум» деп ырызын, кыдат ырыны бедик деңнелге күүсеткен. Бо ийи артист үн база шимчээшкин талазы-биле чер-ле өскелерден ылгалдыг.

Марина Сарыглар моол, Надежда Тыртык-Кара япон ырларны чедимчелиг ырлашкан. Чаа немешкен ыраажылар Сергей Кривоус, Наталья Саая олар-биле көрүкчүлер таныштан. «Хайыракан», «Аяк шай» деп ырларны аңгы-аңгы үннерге таарыштырганы эки. Ынчалзажок чамдык сестер билдинмес, харын-даа кандыг ыры дээрзи таныттынмас чыгы болбаазыраңгай апарганы хомуданчыг. Номерлер сценага улам быжыгып, өзүлдени алыры чугаажок. Амдызында баштайгы үнүүшкүн. Ансамбльге чаагай оруктуг күзеп каалыңар.

А. ХОВАЛЫГ.

ЧУРУКТАРДА: ансамбльдиң артистери күүселде үезинде.
В. КАРА-САЛДЫН фотолары.

АВАЗЫНГА ЧАГАА

Мария Александровна Ульяновага, 1903 чылдың февраль 4-те Лондондан Самараже чорутткан.

Эргим хүндүлүг авайым! Элээн үр үениң иштинде бистиң улузувустан кымдан-даа чагаа албадым. Бо үениң дургузунда кайын биживейн турган деп силер, олар оруку ара чидип турары чадавас. Митяның силерде келгенин безин билбес-тир мен, силерге үр болчук ирги бе. Кандыг планнарлыг-дыр, ам боду кайда? Анютадан чүү дыңналыр. Порт-Артурже шимчеп чорупчук ирги бе, кажан үнген ирги? Кадыкшылың кандыг-дыр? Ам-даа кыржаң соок турбушаан хевээр бе?

Бистиниде агаар шимбайдыр, аажок чымчак, эки кыш душкен, чаъс, туман безин эвээш. Е. В. болганчок-ла аарыксай хона бээр хевээр, ам база-ла бичии бачымнап тур, ынчалза-даа боттарывыс эмнеп-домнап тур бис. Аңаа мурнуу чүкче углай бичии чыла бээр болза, аажок таарыжыр кижи-дир ийин. Бис Надя-биле биеэ хевээр-ле кадык чаагай, ооң болгаш онзагай чүве чок чурттап тур бис. Чоокта чаа, бо кыжын бир-ле дугаар эки концертке бардывыс.

Сени дыңзыг куспактадым, мээң эргим авам, бүгү-ле эки чүүлдү, ылангыя кадыкшылды күзедим! Бистиң улузувуска байыр! Анютага чагааны даңчыдар бе, канчаарыл, чүге дээрге ооң адрезин та кажан билип аар мен? Сээң В. Ульянов.

«В. И. Ленинниң төрелдеринге чагаалары» деп номдан.

ТВ

ИЮЛЬ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 «Үе». 8.35—Ритмиг гимнастика. 9.05 — «Саншар чечектелип тур». Док. телефильм. 9.15 —«Спортлотолуң» 27-ги тиражы. 9.25 —Будильник. 9.55 —«Совет Эвилелинге бараан боор тур мен». 10.55 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.25—«Аян-чорукчулар клуву». 12.25 — «Музыка киоскузу». 12.55 — «Кодээниң шагы». 13.55 —Далай болгаш Хем флодунун ажылдакчыларының хүнүзү. Док. фильмнер: «Соңгу чүк хаттарының тырттыжыышкыны», «Ак-кок оруктарлы». «Хем транспортунга пассажирлерге бараан болурунуң дузулгазы». 14.50 Мультфильм. 15.05 —«Черле амыдырал». Хөй сериалыг док. фильм «Баштайгы амыдыралдың чуга-арыы». 15.50—Чаагай тура-соруктуң оюннарының байырлалыг ажыдыышкыны. 17.55 — «Делегей панорамазы». 18.40— «Союзмультфильм» киностудияның мультфильмнери: «Сөөлгү аңнаашкын», «Хөлүг карусель» «Мегечилер шивээзи». 19.20 — Даштыкы фильмнер экраны. «Фанфан-тюльпан». 21.00 —«Үе». 21.35 — Чаагай тура-соруктуң оюннарының хүн демдеглели. 21.55 — Отшылдаар силер. 22.40 — Таңның «Ставрополье» деп ансамблиниң концерти. 23.20 — 23.35 —Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20—«Баштайгы рейс». Уран-чечен телефильм. 9.35 —Орус чугаа. 10.05— «Чылдар өттүр көрүүшкүн». Док. телефильм. 10.25 —«Пленьнниың «Масуд» уран чүүл ансамблиниң концерти. 11.00 — «Киноафиша». 11.55 —Мультфильмнер. 12.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 13.00 — Курунениң Н. Осипов аттыг үлегерлиг орус улустуң оркестриниң концерти. 13.30—«Амыдыралдан артык үне». Он сес сериялыг уран-чечен телефильм 16-гы сериязы —«Дуб бурунгудан операция». 14.25 — Делегей болгаш аныяктар. 15.00—Теннис. Уимблдонга маргылдаа. Англиядан дамчыдылга. 16.00 —«9-ку студия». 17.00— «Доктаа, кыска үе!». 17.50 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Баскетбол (херээженнер). Марафон (херээженнер). 19.05— Баскетболга делегей чемпионады. Эр улус. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Англияның шилиндек командазы. Испаниядан дамчыдылга. 19.45 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Портта». Мультфильм. 20.00—Чаагай тура-соруктуң оюннары. Марафон. Финиш. Эштиишкин. Бею мергежилгеге маргылдаа. 21.00 —«Үе». 21.35 —23.05—«Эгези». Уран-чечен фильм.

ИЮЛЬ 7-де
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.45 —«Кенже садтар чери». Док. фильм. 9.05 — Татар АССР-ниң М. Джалиль аттыг опера болгаш балет театрының артистериниң концерти. Казаньдан дамчыдылга. 9.50 —«Эрес-шыдамыг рыцарь Айвенго дугайында баллада». Уран-чечен фильм. 11.20 — 11.25 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Сезен чылдарның коммунистери». «Үе негеп тур» деп телефильмниң баштайгы көргүзүү. 15.40 — «Уругларга аңгылгаштар дугайында». Ленинградтан дамчыдылга. 16.15—Львов хоорайның «Галичанка» улусчу капеллазының концерти. 16.30—Объектив. 17.15 —«Автограф». Өөреникчилерге литература викторинаазы. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер: «Мурзилканың укуралдазы», «Мурзилка адермеңчиде сурупкан». 19.40 — «Дургезиншкин» СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң бектимелдеринге дүгаштыр ажылдың механизмин эде тургузарының айтырыглары. 20.15 — С. Франк. Ре минор симфониязы. 21.00 — «Үе». 21.35— Чаагай тура-соруктуң оюннары. Чиик атлетика. 22.35 — Чаагай тура-соруктуң оюннарының хүн демдеглели. 22.50— Объективте — дириг амытаннар. «Өкпең оңнуг чайка». Эртем-чептерелдиг фильм. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Эгези». Уран-чечен фильм. 9.45 — «Харамнанмас чүректер». Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 10.15—Эртем болгаш амыдырал. 10.45 — Орус чугаа. 11.15 —Румынияның улусчу инструментилериниң оркестриниң концерти. 11.45 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен». 12.45 — Останкинода концерт студиязынга Ленинградтан келген литература башкызы Е. Н. Ильин-биле ужуражылга. 14.10—«Чаагай чорукче орук». Телефильм. 14.35 — Медээлер. 14.45 — Теннис маргылдаазы. Англиядан дамчыдылга. 15.45 —Чаагай тура-соруктуң оюннары. Марафон (эр улус). Баскетбол (херээженнер). 18.00— Медээлер. 18.15—Чаагай тура-соруктуң оюннары. Сугга эштири. Спорттуң беш хевиринге маргылдаа.

КЫЗЫЛДАН

19.15 — Медээлер. 19.25 — «Азия тевү». Программада: Медээлер. «Социалистиг чарыштың дээштиг чоруу дээш» Кызыл хоорайкомунуң план комиссиязының даргазы С. Н. Сапова бирги чартык чылдың түңнелдерин тайылбырлаар. «Кижилер болгаш техника». Кызылдың түүйбү заводунуң сай үүрмектээр карьериндан репортаж. 19.55— Чагалалар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!», «Кудуруктар». Мультфильм, 1-ги кезээ. 20.20 — Баскетболга делегей чемпионады. Эр улус. ССРЭ биле Кубаның чыындыы командалары ойнаар. Испаниядан дамчыдылга. 21.00 —«Үе». 21.35— 23.30—А. Софронов. «Чурекке чаашикыны». Телеспектакль.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ШИИЛЕРНИ САЙГАРГАН

Чоокта чаа түрк дылдыг национальдарның шии бижип чоруур аныяк драматургтарының каттышкан семинар-лабораториязын Красноярск хоорайга эрттирген. Аңаа Алтай, Хакасия, Тываның драматургтары киришкен.

Авторларның сайгарылгага эккелгени 18 шиилерин бүгү талазы-биле анализтеп көрген. Маңаа колдуунда бистен киргени шиилер дугайын бижип көрейн.

Төөгү материалдарынга үндезилеп бижээн амыдыралчы солун айтырыглары көдүрүп турар Ч. Ондарның «Ханныг истер» деп шиизин таарымчалыг деп үнелээш, чамдык маадырларының сөзү көвүдеп турар дээн ышкаш четпестерин эдерин авторга сүмелээн.

Амгы школачы салгалдың мөзү-шынар, кижизидилге темазынга тураскааттынган «Хирлиг кудук» деп шиини К. Черлиг-оол чогааткан. Чиижен, мөлчүкчү, оор чорук-биле чидиг демиселди бо шиинде көргүскенин чер-черден келген аныяк драматургтар онзалап демдеглээн.

К. Чаш-оолдуң уругларга белек кылдыр «Койгунак», «Алдын хааржак» деп тыва тоолдарга үлегерлеп бижээн шиилерин семинар-лабораторияның киржикчилери эки деп үнелээн. Ылангыя «Койгунак» деп шииниң утказы бичии уругларның сагыш-сеткилинге таарышкан, оларны дириг амытаннарга, бойдуска ынак болурунга кижизидип турар.

Мээң бижээним «Куда» деп шиини база сайгарган. Ында милиция ажылдакчыларының ролюн истелге чорудуп турда улам чидиглендирерин сүмелээн. Ынчангаш критиктерниң чөптүг саналынга дааныгаш, үшкү, дөрткү көргүзүглерде эдер чүүлдерни кыска хуусаада ажылдап кылырын хүлээнип алдым.

Алтай чогаалчы Аржан Адаровтуң «Элдептиг кижи» деп комедиязы бедик үнелелди алган. Каттырынчыг шиниде хойжуларның амыдыралын көргүскен.

Моон соңгаар өөредиглиг ындыг семинар-лабораториямы чылда ийи удаа чорудар болган.

К. САГДЫ.
семинар-лабораторияның киржикчизи.

ОКТУГ ХОЛА

Болган таварылга

Улуг акывыс шериглен халажып келгенден бээр үш чыл ашкан...

Шала часкаар бир-ле хүн ававыс демир суугузун хан дег кызыя турар кылдыр одааш, улуг пашка чиңге-тараа хоорган. Ынчан өгге, авазының чанынга, дөрт харлыг хеймер оглу ойнап арткан. Авам өг иштиниң изин кончуг апаарга, шыва тонун кеткеш, бөрзенип каапкаш, пашта тараазын өрттетпейн, дески быжыр булгавышаан, улай-улай ээп, кызыг-кый чок-ла турган. Хенертен дирс-дарс дээн соонда, хан кызыл суугуда пажы өөен кылдыр чаштай берген. А холда булгааш база ушта чаштааш, эжикте барып, шок дээн. Ойнап турган оглу чамдыя берген саспак изиг суугу чанында холундан хан төктүп, дырбаңайнып, тынар-тынмас чыткан. Ава алгырыпкаш, оглунче шурай бергеш, ийи холдап тудуп алган. Дагш-шимээн үнерге, чүү болганыл дээш, кырган-авам баштадыр өгге мен-биле келген бис...

Чаңнык душкен ышкаш чарык-саспак апарган суугу чанында бичии хола чытканы көрүп кааш, ында улуска дораан көргүстүм. Орлан-оол чүү шаг болгаанда оңгарлып келген. Ооң холунуң салаалары ханын, канчап ийик, домтааткаш, ак пөс-биле булгааш бажы ышкаш кылдыр чоржайтыр шарып каан болдулар. Ынчалза-даа мынча кылын чүвени өттүр хан сыстып турар, карак чалданыр! Ачам, акым суглар ол душта база бир черден чедип келгеннер. Ыыаар-ыынаар халдып, эмчи-домчу дээш дүвүреп шаг-ла болганнар. Сөөлүнде билдингени: октуг холаны кончуг изиг демир суугуга дөгей дээстир тудупкан тенекпей болган...

Орлан-оол эмчилерниң ачы-дузазы-биле сегээн. Он талакы холунуң чүгле бичии салаазы арткан, өскелериниң чүгле мугур-дагыр тожектери арткан. Оозун чажырып чоруп туруп, эртем-сургуулга өөренип, механизатор тускай мергежилди чедип алган. Холу ындыг мугур-дагыр болганынга чалынмас, ол ам совхозта күчүлүг улуг трактор башкарып, шан-нал-мактадыг чурттап, ажылдап чоруур...

— Мынча ботка чурттап келгижевисче чаңгыс-даа октуг хола чазылбаан кыштаг-дыр бо, кончууну аа! Барып-барып өг иштинге чазылган, хайлыын! Эм-таң эмчилер эвес болза, дуңмаң ол часты көрдүн бе, ам хөөкүй оглум салаалар чок арткаш ол-дур. Олча бодап, ону чүге-ле ырак-узактан эккел чыткан кижи боор сен? Чок болза, айыыл чок кылдыр огун дораан уштуп октаптар турган-дыр — деп, ачам улуг оглун карак чажын төгүлдүр, бажын халайтыр кончуп олур.

— Данза соруулу кылып алыр дээш өг артынче хая тинниче кирип идип каан кижи мен. Каш чыл эрткен, ону көңгүс уткан-дыр мен. Өршээп көр, ачай, улуг буруулуг болган кижи-дир мен. Дуңмамны кажан, кая-даа хайгаарап, карактап чоруур мен — деп, оглу аазап, буруузун сеткил саргып билинген соонда, октепсек-биле ойнаарының черле айыылдыының дугайында чугаа адашкыларның аразынга улам шыңгыырап ханылаан...

Чазылган ок ыяап-ла бир чүвеге барып дээр. Ооң деттен чүвези черле бүдүн болбас! Бир эвес дириг амытанга ок деттен болза, ол амы-тынындан чарлып-даа, кемдеп-бертен-даа болур. Чазылган октуң айыылының болгаш хоралыг фактызы — сонуургак, оюнзак бичии кижиниң таварышкан салым-хуузу ол-дур.

Хензиг пистолет огунуң безин хоразы ол хире-дир. А улуг-улуг боо-чепсекти санаваска безин атомнуг, ядролуг дээн чижектиг частыышкыннарның айыылы чүүден артык! Чажыт эвес, ону Чернобыльга чоокта чаа болган халаптыг аварийдан-даа билир бис. Амгы үеде дайын айыылын чайладыр, боо-чепсекти дужурериниң болгаш кандыг-даа чазылдырыышкын шенелдезин хоруурунуң дугайында айтырыгны бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың бүгү-делегейге шыңгыы көдүрүп турар ужуру-даа ында. Тайбың өөренип, ажылдап, чурттаарын утаан-сарыылдыг, бөдүүн кижи бүрүзү-ле күзээр! Ону демнит демисел-биле чедип алыр.

К. ТҮЛҮШ.

СОНУУРГАНЧЫГ ХООЧУННАР

— Байырлалды байлак чем-биле эрттирер магалыг үе болгай — деп, Ак-Тал суурда пенсионер Чаңгысмаа Биче үгбай чугаалаан. — Бээр олурупкаш аъштанып чемненип көрем — деп чалады.

Ол арaзында ооң кожалары, база-ла хоочуннар кирип келдилер. Шупту эттеп, шайлап, хөөрежип ор бис. Аңчы Хуурак акый ужа, тош, Ч. Моңгуш честей быштакты келип, биске үлээн. Оларның бирээзи аът баштыг бызаанчыга ойнай бээрге, таалап дыңналдывыс-даа.

Ак-Талдың хоочуннары черле соруктуг улус. Олар боттарының уран чүүлдүң идепкейлиг киржикчилери. Бегзи Кок, Аңчы Хуурак болгаш Анай, Долчаңмаа үгбаларының күүселдезин ак-талчылар дыка сонуурган хүлээн алыр.

Бистиң Жданов аттыг совхозта шак мындыг солун-даа, сонуурганчыг-даа пенсионерлер бар. Оларга чоргаарланыр бис.

Ф. ШОЖАН-ООЛ.

СУГЛААРЫНЫҢ ХАЛАЛЫЫН

Хүндүлүг Мергелдей! Кыштың соогунда, чайның ааны-даа республиканың районнарынче болганчок-ла аъттанып чанчылдыг кижи мен. Ажылым ындыг. Үргүлчү-ле сургакчылаар. Ол чорупчораш хонар-дүжер-даа черим аалчылар бажыңы. Орук кижизинге эн таарымчалыг чер ол болгай. Оон ажыын чаңгыс мен-даа эвес, ажыл-агый аайы-биле сургакчылаан, амыхууда херээн-даа кылып чоруур кижилер көрүп турар-ла болгай.

Кая-даа баргаш, чонга ачы-дуза чедирилгезиниң адырларының ажылында кижи сеткилинге таарышпас, сагыш-сеткилди дүвүреди бээр четпестерни бо-ла эскерип каар кижи-дир мен.

Бо удаада Чөөн-Хемчик районга сургакчылап чордум. Өөренген чаңым-биле районнуң чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң (начальниги Шериг-оол Моңгуш) аалчылар бажыңынга (эргелекчизи Нелли Ялдак) чурттап турдум. Аңаа көрген, билген чүвемни, хүндүлүг Мергелдей, силерге хомудаар бодааш, бижип олурарым бо.

Хүнзедир ажылдап хүнзээш, тур өргээм болу берген аалчылар бажыңынга чанып келдим. Хову-шөлдер, тудуглар кезээш, шагзыраан болум сериин сугга чунуп, серген алыр бодааш, чунар черге келдим. Суг чок. Суг кудар доскаарны бакыладым. Кижи ижер суг, өрге чылгаар ол чок деп чугаалап болур. Кайгап кылаштап турумда, «Бо изигле бажыңнардан суглаарының халалыын! Кудуун кажан кылдырып бээр даргалар ирги? — дээн, бир кижиниң хыйланган чугаазы дыңналды. Аалчылар бажыңының ажылдакчызы болду.

— Чүү чүвеге сеткилинер хомудай бердиң? — деп айтырарымга:

— Кудуувус январьдан эгелеп ажылдавастаан. Ынчангаш чунар-даа, ижер-даа сугдан бергедеп турар улус-ла болгай бис. Кожавыста бажыңнардан бидон, хууң тудуп алгаш, суглаары дег халалыг чүве чок. Суг чокта мынча хөй кижини канчаарыл? Мында чурттап турар кижилерге эки болзун дээш, ол-бо кожа бажыңнардан суглаар база ажылдыг улус-тур бис ийин. Суглаар бидон, хуунар-биле безин бисти хандырбаан, боттарывыстың бажыңнарывыстан эккелген хуушнарывыс-биле суг дажыглап турар бис — деп, дежурный чугаалай-дыр.

Бир катап эртежик туруп келгеш, арыг агаар тынып алыр дээш дежурныйлар өрээлиниң чаны-биле эртип бар чыда, уйгузун хандыр удуваан кире херээжен кижиге ужурашты. Таныжып, чугаалажы бээримге Кызылдан сургакчылап келген кижи болду. Чыттырар чер чок боорга, дежурныйның өрээлинге сыңмарлажып хонган кижи боон-тур. Аңаа артында-ла ийи хонган дивес силер бе.

— Ажылдап чоруур кижиге таарымчалыг байдал чокта бергеле чүве-дир. Ам үш дугаар хонуунда мындыг чүве болза, кылыр ажылымны ара кагааш, чанар бодап тур мен — деп, демги кижи хомудай-дыр.

Чоңга ачы-дуза чедирер чер хирезинде кандаай мындыг чер апарды бо деп, бодаан сеткил-биле ында чурттап турар кижилерниң сонуургай бердим. Оларның колдуу-ла курүнениң албан ажылын кылып чоруур кижилер болду. Ынчалза-даа сес-тос харлыг хире оглун эдертип алган, бир өрээлден бир өрээлче шөлээн кежүп каап чорууп турар кижини база эскердим. Сургакчылап келген кижилер хонар чер тыппайн турда, кара тураныында ажылдап турар кым боор дээш сонуургадым. Аалчылар бажыңының эргелекчизи Нелли Ялдактың таныры Армениядан келген тудугжунуң өөнүң херээжен ээзи болду. Ынчангаш эргелекчи эгедужаалын соора ажыглап, хууда херээн бүдүрүп чоруур таныш-көрүштеринге өрээлдерни үр үеде чурттаар кылдыр таарыштырып берип турары ол чүве-дир, Мергелдей!

Черле ынчаш сургакчылап келген кижилерге таарымчалыг байдалдарны тургузарынче чогуур кичээңгейни салбайн турарындан бир, чеди, сес дугаар өрээлдерниң иштиниң шыы, бичии чаъс чаарга-ла дамдылааш турул бээр чорду. Өске-даа четпестер бар. Аалчылар бажыңының эргелекчизи Н. Ялдакты харылап турар чериниң ажылын хынап көрбейн турар районнуң чурттадга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги Ш. Моңгушту силерге хомудап, билдирип олур мен, Мергелдей. Дарый хемчээн ап көрүңер.

О. НАМАСАЯ.

Агаар

Республикага хүндүс чаъс чагбас, дүне чамдык черлерге чаъс чаар. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың кужу секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 15—20 градус чылыг болур.

Кызылга бүргеп, аязып турар хүн болур, чаъс чагбас. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың кужу секундада 9—14 метр чедер.

Агаарның температуразы хүндүс 18—20 градус чылыг, дүне 11—13 градус болур.

КИНО

ИЮЛЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга «Москва — Кассиопея» 11.20, «Чажыт шенээшкин» 9.30, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультсборник 12.00, «Одиночное плавание» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Егорка» 10.00, «Потомок Белого Барса» 11.30, 14.10, 17.00 (ийи сериязы) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Киночыынныы 15.00, «Алдын дагның чажыды» 16.10, 18.00 шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: Киночыынныы 13.00, «Танцы шолу» 14.10, 16.00 шактарда.

ИЮЛЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга «Остаюсь с вами» 9.30, «Капкан для шакалов» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Киночыынныы 10.00, «Одиночное плавание» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Танцы шолу» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Грешница» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

ЧАРЛАЛ

Күрүнениң Чөөн-Сибирь культура институдунуң хүндүскү салбырынга өөренирин күзээннерге белеткел курстарының кичээлдери 1986 чылдың июль 10-дан эгелээрин Тыва АССР-ниң Культура министерствозу чарлап тур.

Ол дугайында билиг алырының адрези: Кызыл хоорай, Ленин шолуунда Советтер бажыңы Культура министерствозу, 429 дугаар кабинет, кадрлар килдизи, 2-33-16 дугаарлыг телефон.

* * *

Калинин кудумчузунуң 30 дугаар бажыңында ижикти аургеп септээр чер ажыттынганын «Тувообувьбыт» бүдүрүлге каттыжыышкыны Кызылдың чурттакчыларынга болгаш аалчыларынга дыңнадып тур.

Ажылдаар шактары: 10 шактан 19 шакка чедир. Дүъштээри — 14 шактан 15 шакка чедир. Воскресенье, понедельникте дыштаныр.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш чечтуур килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3333.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкыны херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00952

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 159 (13159) | 1986 чылдың июль 8, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

ТАЙБЫҢНЫҢ ЭЛЧИНИ—СПОРТ

Чаагай тура-соруктуң оюннарының Москвага байырлыг ажыдыышкыны

Октаргайдан көөрүнге бөмбүрзек ындыг: ак-көк, кайгамчык чараш, дайын-чаага эвес, а амыдыралга чаяаттынган — бо сөстер июль 5-те, Москвага, В. И. Ленин аттыг Төп стадионга байырлыг-биле ажыттынган Чаагай тура-соруктуң оюннарының ажыдыышкынынга эмблема апарган.

Бо эң улуг маргылдааларның — «Спортка мындыраддан — Чер кырынга тайбыңче» деп девизин оларның чаагай утказын бадыткап турар. Тайбыңче, найыралче, улустар аразында бот-боттарынга билчиишкинниң болгаш бүзүрелдиң быжыглаарынче чаагай чүткүл шынчы демиселге күштерин шеледжир дээш. Олимпий хартиязынга чарлаттынган эң чогумчалыг болгаш эң чаагай тайбыңны тургузарынга киир бээр деп принципке боттарының шынзызын бадыткаар дээш бистиң чуртувуста чедип келген бөмбүрзектиң эң шыырак атлеттерин каттыштырган.

Эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, Э. А. Шеварнадзе, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, С. Л. Соколов, А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынин, В. П. Никонов, А. Н. Яковлев, И. В. Капитонов оларны чыылганнар адыш часкаашкыны-биле уткааннар, олар төп индирде олуттарын ээлепкен.

КУДР-ның ККП ТК-зының Политбюро кежигүнү, ККП ТК-ның секретары Ким Хван баштаан партия-чазак делегациязы база келген.

21.30. Кремльдиң курантылары стадионга чаңгыланы берген. Ону фанфарларның өткүт ыры — Чаагай тура-соруктуң оюннарының аалгазы улашкаш, чалыы назынның, чараш чаагайның, күштүң болгаш найыралдың байырлалының эгелээшкиниң дугайында медээни эфирже алгаш чорупкан. Ооң овур-хевири мынчаар көстүп турар: уран чүүлдүң фону көстүп турар чөөн талакы индирде Тайбыңның оливка бүрүзү чечектелип турар. Аңгы-аңгы диптерниң хөй визы аймак-сөөктүг спортчуларның найыралчы даңгыраан илередип, холдарындан тутчуп алган турары экранда көстүп турар. Москвага, Таллинге болгаш Ригага болур старттарга барык чеден хире чурттуң атлеттери киржир.

Чаагай тура-соруктуң оюннарының киржикчилеринге болгаш аалчыларынга, тыылганнарга чалыы-биле уткуттурган СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев байыр чедирген. Ооң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш алыш часкаашкыннары-биле үзе кирип турган.

* * *

«ССРЭ-же кирип моорлаңар!» — спорт-уран чүүлдүң улуг көргүзүүнүң эгези болган. Стадионнуң ногаан ындыг аргазында хор күүседикчилери ооң үделгези-биле Россияның делгемнери дег калбак, ооң эриктери дег чалгып, самнап турганнар. Пляскадын доосказ тандычылар хөндүткел-биле мегейгеннер, а чараш кыстар — олар чоннуң хүлүмзүрүүдеп частып келген — аалчыларга хлеб-дусту тудусканнар.

Стадионнуң ногаан олбуунда өңнүг-кызыл ромашкалар-биле каастаан зонтылар көстүп унуп келген. Олардан ийи хээзди спортчу үне чүгүржүп келгеш, нарын кульбиттери, шимченгир самы, авааңгыр оюннары-биле индирде органнары магадаткан. Байырлалдың бо кезээниң девизи: «Каткы-хөглүг чаштар тайбың делегейге чурттаар ужурлуг!».

Амыдыралче чаа кирип турар салгалдарга тайбың дээрни арттырып бээри — бистиң кол сорулгавыс болгаш келир салгалдың мурнунга хүлээлгевис.

Ынчалза-даа оларны долгандыр дүвүреңниг амыдыралга хөй-ле чаагай сеткилдиг болгаш чырыкты эвээш эвести чаштар боттары кылып шыдаарлар. Ол дугайын Саманта Смиттиң үлегер-чижээ бадыткаар. Бодунуң кыска-даа болза, ынчалза-даа херелдиг чуртталгазын амыдыралдың чурттап эрткен америк шалааны антисоветтиг пропагандага тергеттирген чаагай чер-чурттугларынга бистиң чуртувусче сезигнел чокка көөр арганы берген.

«Бүгү американнарның Совет Эвилелинге көөрүн база орус улустуң чаагай сеткилдиниң боттарының көөрүн дыка-ла күзээр мен» деп, Саманта көрүнге болганчок чугаалаар турган. Ооң сөстериниң чептүүнге бүзүрээр арга оларда ам тывылган. Чаагай тура-соруктуң оюннарының организакчыларының чалалгазын ёзугаар Самантаның авазы Джейн Смит болгаш Самантаның чаңгысклассчылары Совет Эвилелинде чедип келгеннер. Лужникиде байырлалче олар «Артектен» дорт чедип келгеннер.

Боттарының чурттарының келир үези, оларның идегели болур совет болгаш америк чаштар холдарындан четтинчипкеш, шөлче унуп келгеннер. Олар-биле кады Самантаның совет эжи, чоокта чаа делегейниң бичии төлээлекчилери-биле кады АКШ-ка аян-чорук кылып чораан Катя Лычеваны куспактаан Джейн Смит база чораан.

— Самантаның херээн уламчылаары-биле силерниң чуртуңарга келген бис, — деп СЭТА-ның корреспондентизинге Джейн Смит чугаалаан. — Чаштар дораан-на дугуржуп алыр-дыр, бот-боттарын тергиин эки билчир-дир. Оларның сагыш-сеткилинде чаагай чүүл хөй ажаалган шөлче дужут дег, кызыгаар-дыр. Бир эвес бистиң чаштарывыс найыралдың дуу-биле эдержип өөрени берзе, бистиң чурттарывыс бот-боттарын билчи бээр деп идегеп болур-дур.

Каастап дерээн черден кежиктүлерниң мурнунга чаа-чаа чүүлдер көстүп, «Тайбыңның элчини — Спорт» деп чаа эге көстүп келир. Чарыш оруунга, секторларга, стадионнуң бүгү дуртунга карнавал самнап, чыраа аъттар савап, оюн-дег куттулуп турган.

Чаагай тура-соруктуң оюннарының боттарының эң тергиин атлеттерин үдээн бүгү диптерниң улузунуң уран чүүлүнүң кайгамчык талалары ында сиңникен.

Спорттуң удавас болур көрүлдезиниң киржикчилери-биле кыска интервью.

Арсен Фадзаев, хостуг хүрешке делегейниң ийи дакпыр чемпиону: ССРЭ биле АКШ-тың атлеттери комплекстиг улуг маргылдааларга барык он чыл хире ужурашпаан. Ында бистиң буруувус чок, ынчалза-даа ындыг «чапсардан» делегейниң спорт шимчээшкини дыка хөй чүүлдү чидирген дээрзин эки билип турар бис. Ынчангаш бисте кижи бүрүзү маргылдааларының эгелээрин четтикпейн манап турар. Изиг сегиржип алышкыннар дайын шөлүнге эвес, чүгле спорт арылаларынга болурун дыка күзээр бис.

Вилли Бэнкс, үш дакпыр халыышка делегей рекордсмени: совет спортчуларны хүндүлээр мен. Калифорния штатта мээң бажыңымга олар-биле ужуражыр аргалыг болган мен. Ынчан дыка хөй чүүлдүң дугайында ажык-биле чугаалашкан бис. Бо ышкаш ужуражылгалар дээрге бот-боттарын билчиишкинче, улустарның найыралынче орук-тур.

Чаагай тура-соруктуң ийиги оюннары 1990 чылда америк хоорай Сиэтлге эрттирер дугайында дугуржулганы чедип алганынга сеткилим дыка ханып тур.

Дыңнаарга дүвүреңниг аалга Лужникиде байырлалды үзе кирип эгелээр. Частыышкын дыңналыр, бүгү чүве өжер, стадион кырында карангы дүмбей туруптар. Кара экранга Хиросима деп дүвүреңниг сөс номнуттуна бээр. Атомнуң өлүмнүг мөөгүзү үлгадып орар. Гимнастарның күүседиилиг хореографтыг сюитазы дүмбейниң болгаш чырыктың, кара сагыштың болгаш чаагай сеткилдиң демиселин көргүзер. Бо демиселге кыдыындан хайгаараар кижи турбас ужурлуг. Чаагай тура-соруктуг кижилерниң чаңгыс деми — утаан-сарыыл чок чоруктуң, сарыылдыг чоруктуң, дайынны тайбыңның тиилээриниң магадылалы.

Экранда кижилерниң алышкыларындан болук көге-бугалар ужуп үнер, тайбың дээш демиселдиң эмблемазы апарган бо куштар боттарының ак чалгыннарын стадион кырынга тиилелгелиг-биле чадыптарлар. Бистиң чонувустуң ындыктыг чүткүлү. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ажыл-чорудулгазының дээди утка-шынары: тайбың деп сөс чоорту улгадыш келир.

Кижиниң утаан-сарыылдыг чоруунуң кызыгаар чок аргаларынга бүзүрээр бис деп, планетаның бирги космонавтызының оожум, бүзүрелдиг үнү спортчу улуг аренага чаңгыланган болгаш Гагаринниң бүгү делегейге билдингир хүлүмзүрүү экранга чырый берген. Чер кырында бүгү кижилерге амыдыралды өөрүшкүлүг база аас-кежиктиг болдурарын күзеп турар бис.

Юрий Гагаринниң ужудуушкуну-биле космостуң үе-чадазы эгелээн. Ооң уттундурбас арыннары шөлге болгаш экранга симаалдыг көргүзүглерге көстүп тургулаан. Караңгылап дып каан стадионга янзы-бүрү оттар хып, кыланайнып тургулаан. Ооң киржикчилериниң кывыскан фонарьлары Лужникиниң кырын шыпкан «сылдыс» дээр-биле каттыжа берген сылдыстыг дээрниң панорамазын чогаадып көргүскен.

Спорттуң байырлалдың режиссёрларының чогаадыкчы арга-биле тургускан чүүл-бүрү ол көргүзүглери чамдыкта харын-даа херек кырында чүүлдерден ылгаар арга чок кылдыр сагындырар. «Союз-19» совет космос корабльның тооругу ужудуушкунун болгаш ооң америк «Аполлон» космос корабли-биле тудуштурулгазын стадионнуң кырынга биске көзүлдүр-ле катаптаан.

1975 чылдың июль 15-те совет-америк экспериментиниң чайынналчак ол болуушкуну совет космонавтылар-биле оларның АКШ-та коллегаларының орбитага хол тутчуп мендилежиишкини-биле быжыглаттынган. А ол тооругуг ужудуушкуннуң киржикчилерин боттарын бөгүн бистер стадионнуң шөлүнге көрүп турарывыс бо. Совет космонавтылар Алексей Леонов болгаш Валерий Кубасов болгаш «Аполлоннуң» командири Томас Стаффорд олар база катап хол тутчуп мендилежиишкин-биле боттарының холдарын каттыштыр тудканнар. Бо удаада олар найыралдың орбитазынга келгеннер. Космостуң маадырлары — Чаагай тура-соруктуң оюннарының хүндүлүг аалчылары.

— Октаргайда бистиң бажывыс чаңгыс, ол бистиң планетавыс-тыр — деп, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры А. А. Леонов чугаалаан. — Аңаа тайбың чурттаарынга ол делгем болгаш дайын чорудулгаларынга кедергей бичии болуп турар. Юрий Гагарин мынча деп чугаалаан. Бистиң планетавысты космостан көрген кижи бүрүзү бо сөстерин катаптаарынга белен дээрзинге бүзүрелдиг мен. Ол кайгамчык чараш көстүп чыдар, ынчангаш ону бис камгалаар ужурлуг бис. Чүгле тайбың дээш чаагай тура-соруктуг болгаш кады ажылдажылга черни ядролуг халаптан камгалап болур.

Космостан байыр чедиркишкинниң эстафетазын «Мир» орбита станциязының экипажы — Леонид Кизим болгаш Владимир Соловьев оларга дамчыткан. Космос—Лужники радиохарылзаа тургустунган. Чер чоогунуң орбитазынга ужудуушкунунуң ам 115 хонук үргүлчүлеп турар эрес-дидим совет космонавтылар оюннарның киржикчилеринге оюннарның чедиишкинниг эгелээрин, тайбыңның болгаш аас-кежиктиң олар күзээн.

Космиктиг көргүзүглер соонда «Мээң Төрээн чуртум» деп эргим болгаш аянныг адаан көргүзүг көрүкчүлериниң мурнунга көстүп келген. Найыралдың боодал чечээн өрүй тудуп кааны дег, профессионал болгаш бот-тывынгыр артистер акы-дуңмалышкы совет улустарның танцы фольклорунуң эң эки хевирлерин көргүскеннер. Уран чүүлдүн соон дарый байырлалдың кол ээзи — спорт ээлээн. «Кымдан-даа дүрген, кымдан-даа бедик, кымдан-даа күштүг!» деп олимпийжи лозунга шынчы гимнастар болгаш акробаттар бедик мергежилдиин көргүскеннер. Оларның иштинде спортчу дээди чадаың атлеттери — делегей болгаш Европа чемпионнары хөй.

Онзагай, сагыш-сеткил көдүрлүүшкүннүг минуталар эгелээн. Беш диптиң эң эки спортчулары Чаагай тура-соруктуң оюннарының тугун стадионче кирип эккелген.

Оюннарның оргкомитединиң даргазы, ССРЭ-ниң спорттуң Күрүне комитединиң даргазы М. В. Грамов микрофон чанынга чеде берген. 1986 чылдың Чаагай тура-соруктуң оюннарын ажыттынган деп ол чарлаан.

Бистиң планетавысты символдаткан ак-көк тегериктиг ак пөс тук азар адагашты өрү оожум көдүрлүп үнген.

ССРЭ-ниң Күрүне Гимни чаңгыланган. Лужникиде бедик черде тургускан улуг хүлер таваакта изиг от дүжискиниң караңгызын өттүр дээрже чалбыышталы берген. Чаагай тура-соруктуң оюннарының оду кыпкан!

Спорттуң болгаш кижилерниң эп-сеткил каттыжылгазының ол байырлалынга алдар болдурун, салюттаан фейерверктиң хөй өң чечектери стадионнуң кырынга херелдени берген.

Эки-чаагай эгеле, чаагай тура-соруктуң оюннары!

А. БЕЛИКОВ.
В. ДЖАЛАГОНИЯ.
В. ТРУШКОВ.
(СЭТА-ның корр.)

Социалистиг чарышты калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның Кыйгырыын деткип тур бис

ЧАРЖЫП ТУРГАШ

Аразында социалистиг чарыштыг ийи ферма — «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермаларының ажылчыннары СЭКП ТК-ның социалистиг чарыш дугайында Кыйгырыын ээн-биле деткип шаан, улам-на соруп кирген ажылдап турар.

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи он ийиги беш чылдың бирги чылының чартыында 240 тонна планын 290 тонна кылдыр күүсеткен.

Чайлагда оът-сиген эки үнген-даа болза, саар инектерге немелде чемгерилгени база берип турар болгаш сүт саалдазын көвүдедип, хүннүң-не ферма күрүнеге 3 тонна 300 кг чедир сүттү дужаап турар.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыңчызы, аныяк коммунист Арина Монгуш, Валентина Борбак, Борбак-Кара Монгуш, Константин Ховалыг болгаш оон-даа өскелер эки ажылдап турар.

СЭКП-ниң XXII съездизи совхозтуң комсомол-аныяктарының Дөргүн сүт-бараан фермазы күрүнеге 280 тонна сүттү дужаар планын 296 тонна кылдыр күүсеткен. Чартык чылда бир инектен 935 килограмм сүт саап алыр планын 1032 килограммга күүсеткен. Ферманың күрүнеге саткан сүдүнүң 70 хуузу бирги сорттуг бооп турар. Фермада саанчылардан РСФСР-ниң кедээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты Алдын-кыс Сюзаа Байыровна Монгуш, Күш-ажылдың Кызыл Туг орденниң эдилекчизи, хоочун саанчы, аныяктарның дагдынкычызы Дүктүг Дөкен-ооловна Ондар, социалистиг чарыштың каш дакпыр тиилекчизи, аныяктарның дагдынмачызы Шет Уазн-Сарыговна Куулар болгаш өске-даа мурнакчыларны адап болур.

Бо ийи ферма коллективтери бо чылдың бирги чартыында планнның даалгаларын күүседиринге эки түңнелдерни чедип ап, чылдың планнның даалгаларын күүседиринге бүзүрелдиг ажылдап турарлар.

Д. САЛЧАК.

МУРНАКЧЫ КОЛЛЕКТИВТЕ

«Х Улуг хурал» совхозтуң Оттук-Даш сүт-бараан фермазының коллективи партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, социалистиг чарышты улам калбарткан. Ооң түңнелинде Өөдең Шалде чайлаанда ферма хүнде бир инектен 9—10 литр сүттү саап турар. Найыралдыг коллектив он ийиги беш чылдың баштайгы чылын дүргедээшкининиң, эде тургузуушкунунуң утпаксыыгы(?) биле эгелээн.

Сүт-бараан фермазы чартык чылда 170 тонна сүт бүдүрер хүлээлгезин 213 тонна 875 килограмм кылдыр боттандырган. Күрүнеге 153 тонна сүт садар планын 192 тонна 73 килограмм кылдыр ажыр күүсеткен. Саткан сүдүнүң шынары бир, ийи сорттуң болуп турар. Чартык чылдың планын Оттук-Даш фермазы сүттү бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле ажыр күүсеткеш, районнуң, совхозтуң шаңнал-макталдарын алган.

Кызыл район Совединиң депутаты Лидия Темир-Хан, коммунист Дарый Моңгуш, эр саанчы Бүрбү Моңгушку чартык чылда сүт саап алыр социалистиг хүлээлгелерин түс-түзүнда беш айларда эрте күүсеткеш, ам июль, август айларның үлүүнде ажылдап турар. Ол ышкаш инек кадарчылары Суукан Долгар-оол, Шыырап Чаш-оол сүт бүдүрүлгезин көвүдедиринге төлептиг үлүүн киириштирип келген. Сүт сөөртүр машинаның чолаачызы Александр Шойгу хүннүң-не 2 тонна сүттү Кызылдың сүт заводунга ажытпайн, үрелдирбейн дужаап турар.

Оттук-Даш фермазының саанчылары Улуг-Хемде Жданов аттыг совхозтуң хой кыргылдазынга шефтеп, дузалажып турар. Хемзергезе(?) совхозтуң хойжузу Бичен-оол Доңгактың аалынга баргаш, 18 саанты 106 хойну хол хачызы-биле кыргып берген. Ак-Тал хойжу бригадазының бригадири Аркадий Натпит-оол шефчилерге улуг дузазы дээш өөрүп четтиргенин илереткен.

Оттук-Даш сүт-бараан фермазының коллективи (бригадири В. Саая) СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип турар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

ЧУРУКТА: Майынды Кыргысовна Дыртык Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының хоочун саанчызы. Ол 16 чыл ажыг үеде аңаа инектер саап, фермага ажылдап кирген аныяктарга бодунуң байлак дуржулгазын дамчыдып бээринче сагыш салып келген. Аныяктарның бо дагдыныкчызы ам чарыштың мурнуку одуруунда болуп, бирги чартык чылда сүт саар планының даалгазын ажыр күүсеткен.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

«Найырал» совхозтуң Хаваа Маадыр-оолга удурткан механизастаттынган мал чемн белеткээр бот-орулга-чарылгалыг звенозу сиген кезилдезинде киди турук кирген. Олар бо хүннерде Төректиңниң сугааттыг, хөй чылдыг сиген тараан шөлдүүнден 200 гаиы кескеш, оон 100 гектарының сигенин базып, бирээзи-ле 22 тоннаа 13 сараатты тургусканнар.

Сигенни ажаап алган шөлдүн суггарылгазын чорудуп эгелээн, ол-ла шөлдерден ийи дугаар дүжүттү 8 айда кезип алырын планнап турарлар.

«ҮТКА-ның 25 чылы» совхозтуң сигенчи бригадазы Баян-Өлчей дааның эдээнде меле сигенин кезип ажаап кирипкен. Бригада кежигүннери звеноларда үстүн алган тура-соруктуг ажылдавышаан, хүнде-ле 30—32 тонна сараат сигеннерин салып турар.

Ол-ла совхозта витаминниг сиген далганы кылыр АВМ-15 маркалыг агрегаттың операторуу Алексей Чамбалга удурткан звенозу эртенгиниң 7 шактан кежээ 10 шакка чедир ажылдап турар. Витаминниг сиген далганын 30 ажыг тоннаны бүдүрүп савалаан, темпиин кошкатпайн ажылдап турар.

Д. САЛЧАК.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыннары ниитиниң малынга сигенни кезип белеткеп кирипкеннер. Совхозтуң төп салбырында Ооржак Дыртыныың удурткан бот-орулга-чарылгалыг бригада бо хүннерде тарымал медениң баштайгы кезилдезин эгелээн. Ооң дүжүдү бо чылын эки болуп турар. Бригада бир гадан ортумаа-биле 41 центнер тарымал медени алыр.

Бо хүннерде 50 га шөлдү кестиргеш, 43 тонна сигенни белеткеп ап, бригадалар ортузунда соцчарыштың мурнуку одуруунда чорупп турар. Бот-орулга-чарылгалыг бригадада мурнакчылар Ойнаар-оол Доңгак, Бора-оол Кужугет боттарының башкарганы МТЗ-80 маркалыг тракторлары-биле хүнде 7 га шөлдү кезер турган 8 га шөлдү кестирип, үлүүн ажыр күүседип турар.

Совхозтуң Чыргаку салбырында Даңгыт-оол Сат удурткан бот-орулга-чарылгалыг бригада бо чылын 465 тонна сигенни кезип белеткээр. Бо хүннерде Бажың-Тей, Чаңгыс-Шиви деп черлерде бүга-сумннар үнчары, талдар аразы дээн ышкаш черлерниң сигенин хол кадыыры-биле кезип турар. Олар бо хүннерге чедир 45 га шөлдүң сигенин кезип алган.

Даңгыт-оол Саттың бригадазы эрткен ажыл-агый чылында 360 тонна сиген кезип белеткээр турган, 768 тонна кылдыр ийи катап ажыр күүсеткен. Бо чылын оон-даа артык хөй сигенни белеткээр сорулгалыг ажылдап турар. Ам Кызыл-Хаалыда 150 га тарымал медениң баштайгы кезилдезин эгелээн.

О. МУНЗУК.

ЭКСПРЕСС-ЛАБОРАТОРИЯЛАРНЫҢ БЕЛЕТКЕЛИ

Тараа шөлдеринге ышкаш ынаа шыктарга база-ла агрохимиктиг контрольду доктаамал чорудары чугула. Белеткеттинип турар мал чемнериниң шынарын ол черге хынаары сөөлгү үеде база бир чугула чүүл апарган. Ол чорук фермаларның сиген, сенаж, силос мал чемнеричиң шынарын хайгааралааарынга дузалаар. Ооң түңнелинде мал чемнериниң ажыглаарының ажыктыы бедиир, мал продукциязының бүдүрери көвүдээр.

Шаандагы үелерде-ле тараалың кижиге ооң амыдыралчы дуржулгазы сиген кезериниң дээре хуусаалары — оът чаа-ла чечектелип орда деп айтып турган. Бистиң эрте-бурунгуларывыстың ындыг хайгааралдарының шынының эртем шынзыктырып бадыткаан. Чаа-ла чечектелип турда, чечектелиишкин өй эртип турар үеге бодаарга, оът-сиген 1,5 катап хөй хоолуулуг бүдүмелдерлиг болур.

Ындыг-даа болза сиген кезилдезиниң хуусаазын айтыры — ол дээрге чүгле ажылдың эгези-дир. Ажылдарның технологияларының чурумнарын сагыыр херек. Ону сагыыры сиген дүжүдүнүң хоолулуг бүдүмелдери эң хөй кадагалаттынып артарын болдурар. А ол чүүл бисте эвээ-ле үргүлчү чедип алдынмайн турар.

Мал чемнериниң шынарын доктаамал хайгааралга тургузары-биле республиканың витаминниг сиген далганы белеткээр агрегаттарлыг ажыл-агыйларында экспресс-лабораторияларны тургускан. Ол лабораториялар белеткеттинип турар мал чемнериниң шынарын аңаа дүрген тодарадыр хүлээлгелиг. Ол чорук совхозтарның агрономнар байгааразынга мал чемнери бүдүрериниң технологияларында четпестерин, чурум үрээшкиннерин эдер талазы-биле хемчеглерни дарый алыр арганы бээр.

Бо чылын республикага 27 экспресс-лабораторияны ажылдары көрдүнген. Тандыы районнуң ажыл-агыйларының экспресс-лабораториялары ажылдап эгелээринге белен. Олар Б-70 бензин болгаш алюминий окизи-биле хандыртынган, оларның дериг-херекселдерин эптеп тургускан, лаборантыларны өөредипкен. Каа-Хем районнуң СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозундан өске ажыл-агыйлары бензинниң болгаш алюминий окизин тыптыныып алган-даа болза, «Бүрен» болгаш «Улуг Октябрь» совхозтарның экспресс-лабораторияларында дециллер чедишпес. Ол ышкаш Улуг-Хем, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл районнарының ажыл-агыйларында ол айтырыг оожум шиитпирлеттинип турар. «Шекпээр» болгаш «Искра» совхозтарның удуртукчулары экспресс-лабораториялар дериг тургузуп алырынче мынчага чедир сагыш салбайн турарлар. А ол ажыл-агыйларга экспресс-лабораториялар эрткен он бирги беш чылда-ла организастаттынган турар ужурлуг турган. Амга чедир кандыг-даа хемчег алдынмаан. Ам-даа дыка хөй удуртукчулар экспресс-лабораторияларының ажыктыын чедир билбейн турары азы биликсевейн турары чер пес. Ол чылдагаандан Бии-Хем, Кызыл районнарның чамдык ажыл-агыйлары лаборантылар семинарынче боттарының кижилерин чорутпаан. Мал чемнериниң черинге улурла хынап класстарга чүгле оларның шынарын тодарадыр эвес, харын мал чемнери белеткээр бригадаларының материалдыг сонуургалын база болдурар болгай.

Витаминниг сиген далганы массалыы-биле белеткеп эгелээриниң үези келген. Ынчангаш ону кадагалаар шыгжаарының айтырыын база дарый шиитпирлээр херек. Ол ажылды шын чорудары кончуг чугула. Чүге дизе ооң хоолулуг бүдүмелдери шыгжаланың баштайгы айларында кончуг хөй таваржыр. Шыгжаар черниң иштиниң изиг ол-шак болгаш караңгы болза, витаминниг сиген далганының каротини болгаш протеини үрелир. Шыгжаар чер таарымча чок болза, 6—8 ай эрткенде-ле каротин 70—90 хуу чидер. Ынчангаш мал чемнерин бөрбааңнадып, бригадаларга белеткээри витаминниг сиген далганында бүдүмелдерин кемзээр, мал чемнерин эң таарымчалыг байдалдарга шыгжаары хоолулуг бүдүмелдерниң чидириглерин дыка эвээжедир.

С. БЕЛЯЕВА,
химижаалге станциязының мал ажылын химижидер килдизиниң начальниги.

Чайгы ажаалда

ҮШТЕН ЭВЭЭШ ЭВЕС ЧОРУДАР

Бо чылдың чайгы чер андарылгазын Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхоз ниитизи-биле 1900 гектар черге чорудар болгаш ооң болбаазыраалгазын үштен эвээш эвес чорудар планныг. Бо хүннерге чедир 1950 гектар черге чайгы андарылганы чорудкан, бок үнүштерге удур бирги аштаалганы ам доозуп турар. Ол ажылдарга хөрзүннүң хат эрозиязындан камгалаар КПЭ-3,8 болгаш КПШ-5 деп кожуг машиналарын ажыглап турар. Черни андарар мурнуу чарында минералдыг чемишчиделгени чашкан. Чайгы чер андарылгазында болгаш ону ажылдап кылырынга дуржулгалыг трактористер Натпит Киров, Валерий Койгунмай, Саая Шактар-оол болгаш Владимир Моңгуш олар планның онаалдазын хүн бүрү 120-ден 130 хуу чедир күүседип турарлар болгаш шак-үена чоттуг ажыглап, кывар-чаар материалдарга камнаалгалыг болуп, совхозтуң дирекциязындан шаңнал, макталды ап турарлар. Ол ышкаш өзүп турар тараа культураларын бок үнүштерден камгалаары-биле 2175 га тараа культураларынга аммиак дузу-биле мочевина дээр гербицидтерниң холумаан самолёттуң дузазы-биле чаштырган.

Ам бригаданың кежигүннери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалынга болгаш СЭКП ТК-ның совет чонга Кыйгырыынга хей-ат кирген ажылдап турар.

Д. ДАРМАЖАА.

БИЖИКЧИЛЕР СЕМИНАРЫ

Чаа-Шагаан-Арыгга «Улуг-Хем» солуннуң штаттан дашкаар корреспондентилериниң семинары болуп эрткен.

Солуннуң кол бижикчилери — күш-ажылчы коллективтерниң төлээлери — ажыктыг корреспондентилер ооң ажылынга киришкен. Журналистер Ш. Дарыма, Ч. Сотпа, Х. Ойдан-оол район солуннуң мурнунда салдынган сорулгаларга доктаап, кылып чорудар айтырыгларны чугаалап демдеглээн. Бижикчилер Нина Эртине, Хүүрак Кыргыс, Саян-Милин Солуннам болгаш Клара Сүгежик боттарының бижикчи арга-дуржулгазын семинарның киржикчилеринге таныштырган.

К. КОМБУ.

Тыванын херээженнериниң X съездизинден

ХЕРЭЭЖЕННЕР КАЯА-ДАА БУЯННЫГ

Өг-бүлеэн дээш, ажы-төлүн дээш сагжы амыраавас, халык харыысалганы чүүктен өөредилген ие херээжээ кижиниң сеткилиниң чымчаан, чүткүлүүнү, ураан-иевериин кымдаа билир. Ол дугайында шуптээ, мырлар хөй бижиттинген. Бүдүүжүлүг күш-ажыл, хөй-ниити ажылы, ие хүлээлгээн. Бо бүгүнүң шуптуунга бистиң херээженнеривис четтигип турар. Эң төлептиглериниң төлептиглерэ — съездиниң делегаттарыы херээженнериниң социал-культура айтырыгларын шиитпирлээринге канчаар идепкейлиг киржирин, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге күүседир дээш үениң негелдезинге дүүштүр канчаар эдэ тургустуунуң ажылдаарын чугаалаксаннар.

Бистиң херээженнеривис улус ажыл-агыйының каймдаа адырында ажылдап турар. Орден-медальдар хөрек долдур чаймнаан, съездиниң хөй санныг делегаттарының бирээзи — «Ак-Тургуг» совхоотуң хойжузу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады А. М. Чаптак мал ажылынга бүүр механизацияны хөгжүүтвейн турарын шүүгүмүдеп, күш-ажылчы эвес оруулга сүрер кижилер-биле шидигны демиселди чорударын самалдаан. Аар бидомнарны чүдүрер, силос дажыглаар, көржең көптарар бөлөн эвес үлүг херээженнерге онаажын турар. Шаңактергеин кылып ап, оны чүге ажыглап болбазыл. Хандырылганы эжиидери дээрге-ле кижи дээш сагыш салыышкын. Өг хереселеп, кидис, чугула херегле бараанкары бөдө хоовар. Кыпталарда чырык чок. Курорттарже путёвка чедиишпес. Ол бар-даа болза, малчыннарны солуптар кижи чогу-биле олар шөлүүжинде кадыын быжыглап, эки дыштаныр эрта чок болуп турардар. Хеп чуур машина, дваранып машина, уруглар хевш садыларда даап кээп турарын «Өөк» совхоотуң савичызы Е. А. Темберг бава айыткан.

«Мөгеп-Бүрен» совхоотуң директору Ө.-С. А. Ооржак херээжеп малчыннарже киирээгейин күштелдирери чугула деп айыткан. Бо районда, ылаңгыя совхоота, тудуг материалдары-биле хандырылга кошкак. Оон уламыидан бажыңнар, кажаалар тудары саадап турар. «Сельэлектрострой» тудуг-моптаж эргеледи чырык киирерии саададып келген.

Илеткелчи Т. Ч. Норбу малчыннарның төрүүр чүс бап малга онаапгыр ээлээ аиай-хурагаан, бызаа ап турарын, малдың продуктуулуг чоруун бедидеря чижектиг айтырыгларны чер-черде херээженнер чөвүлелдери болгаш бөлүктери кичээнгейге алыры артык эвес деп демдеглээн. Көдээ чурттакчыларның 30 хуузу мяд азыраи өстүрбейн, оларның 50 хуузу огород тарыйын турар. Херээженнер чөвүлелдери бо чугула ажылды холга алыр хүлээлгелиг.

Партияның болгаш херээженнер шимчээшиниинің хөөчүнү Х. А. Тока-Аичима Эрзинде «Нарын» совхоотуң малчыннары Качыкта маңган ак өйлерии дерип кылгылаваш, ында хоорайда-даа дег культуагуг, арыг-силиг чурттап, суттен эдбек ак чемнерии кылып ап ажыглап турарын магадал-биле чугаалап, съездиниң делегаттары-биле бодуиуң бодаадарын солушкан. Од хөөчүн ажылдакчы, хүнүлүг дагдыныкчы назы дегүзе-даа, хөй-ниити ажылындан чарылбаан. Эң эки культурлуг малчын өг-бүле дээш чарыштың чөвүлелдер организастап, херээженнериин, ылаңгыя малчыннарның аимадырыпга бо айтырыглар чүге мөөндек болганын, ол кандыг тургустуунуң келгенин? Салбырда байдалга үндезилеп, оны каксы-даа бол, таңылбырларын оралдакын көрээлиннер. Чамдык айтыгтыларны эде көрүп, түңнел үндүрериие ол дөгүм болуру чидавас.

Магазиннерде бараанларың хувааларының шаа ол, фондудан хөйну бээр эвес» деп таймлбырлады. Бичии уругларга көрдүүлгеп немелиин чок болуп турарының, ооп орнупга курган сүт алынар дээр-дир деп чугаалады. Айтырыгны чаңгыс ол талазы-биле кеирп болур бе? Көдээ шинчилеринге аъш-чем-биле хандырып турар кооператорлар ында чылдагаан дылээр болза, таңрышпас. «Ындыг-ла чүве» дээш оон-биле кыпыгаралтпаның олурупгарга, магазинчерде бараанларың ассортиментизиие оон салдары кандыг-дыр? 1986—2000 чылдарда чоңиуң херегле бараанкарын будүүрии болгаи ооң-дуза чедирилгеэин хөгжүүтиниң Комплекстиг программазында «Келээниң чурттакчы чоңуиуң садыг хандырылгазын эжиидер» деп айтыкан болгай. Садыг ажылдакчылары бөгүүгү-даа, даартагы-даа ажылынга оиу удуртулга болдурар үжурлуг. Оңу сагындырып казары — черле артык эвес. Черле мындыг бе дээрге, чамдык көдээ чергерде, чижээ, Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхоота ажылчың кооперативтиң магазиннеринде, Ак-Туруг суурда магазиннерде бараан чүге ышкаш турарын? Чоруң кижилерии безин оиу пат билир, аргалыг-ла болза од магазиннерге кире дүүшеп бааран бодаар болгай.

Будүүлгеиниң магазиннеринде чоңиуң негелде-херегленнің шөрөнии көрүп турарын, чагыгларны чурттакчы чоңиуң санын барымдаалап киирериие күчээнгей өң-даа үстүнде. Ажылды чүге чагыг кетрип каары-биле кызыгаарлаан, оон күүселдезин, хувааланның шын болуруи чедип алыр дээш сагыш-сеткил сарғып чоруур, шимчеттир, хөөл-ангыйжы болуру күүсеиин. Маиан олурар болзувусса бараанларың бистиң муриувуска кым-даа эккеп салып бергбес. Айтырыг тургустуунуң келирге, чилдагаан дилээр хөөиден садыг будүүлгезиниң директору М. С. Моигуш оң бөөл-ла чаңчыл ёзугаар «Бараанларың хувааланның шаа ол, фондудан хөйну бээр эвес» деп таймлбырлады. Бичии уругларга көрдүүлгеп немелиин чок болуп турарының, ооп орнупга курган сүт алынар дээр-дир деп чугаалады. Айтырыгны чаңгыс ол талазы-биле кеирп болур бе? Көдээ шинчилеринге аъш-чем-биле хандырып турар кооператорлар ында чылдагаан дылээр болза, таңрышпас. «Ындыг-ла чүве» дээш оон-биле кыпыгаралтпаның олурупгарга, магазинн

Төрээн чуртка шынарлыг, хөй дүкту берээл!

«Коммунизмниң херели» совхозтуң хойжулары Таңды районда эң баштай кыргылдаже кирген ажыл-агыйларның бирээзи. Совхозтуң кыргыкчылары бир хойдан ортумаа-биле 2,7—2,9 килограмм бедүүн, 3,1 килограмм чиңге нарын дүктү кыргып ап турар.

Кыргыкчылар ортузунда калбарган социалистиг чарышта хөй чылда кыргыкчы болуп ажылдап келген, арга-дуржулгалыг кыргыкчы Нина Донлуковна Оюн (чурукта) идепкейлиг киржип, тиилекчи болуп, шылгарап турар. Ол Кызылдың кодээ ажыл-агый техникумун дооскан болгаш кыргылда талазы-биле мергежилин бедидип ап турар.

Ол ышкаш Марта Данзын биле Сергей Серен хойну дүрген, шынарлыг кыргыыр талазы-биле өскелерин мурнап, хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

СОВЕТ-КЫДАТ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАДА ЧАА ПЕРСПЕКТИВАЛАР

Совет Эвилелиниң Ыраккы Чөөн чүгүнде Находка хоорайга чоокта чаа тургустунган даштыкы садыг фирмазын «Дальпригран» («Ыраккы Чөөн чүктүң кызыгаар чоогу») деп адаан. Фирманың сорулгазы —Совет Ыраккы Чөөн чүктүң крайларының, областарының болгаш Кыдат Улус Республиканың можуларының аразынга кызыгаар чоогунга садыглажылганы калбартыры. Чаа ол организация бүгү-эвилелдиң «Дальинторг» даштыкы садыг каттыжыышкынының составынга кирген. «Дальинторг» каттыжыышкынының чиңгине директору Валерий ЛОЗОВОЙ «Дальпригранный» тургустуунганынга хамаарыштыр дараазында тайылбырны кылган.

— Бистиң каттыжыышкынывыс ССРЭ-ниң Ыраккы Чөөн чүк районнарының далай, хемнер болгаш кызыгаар чоок-кавызынга садыглажылга айтырыгларын чээрби ажыг чыл дургузунда шиитпирлеп турар. Бартерлиг үндезинге — тодаргайлаарга, кайы-даа талалаң дең түңге барааннарны Японияның кооперативтери-биле болгаш фирмалары-биле садыглажыры ол үениң дургузунда калбарган. Каттыжыышкынның ажыл-чорудулгазы үш чыл бурунгаар улам улгаткан. Кыдат Улус Республиканың Хэйлунцзян можузу-биле болгаш Иштики Моол автономнуг районунга-биле баштерлиг үндезинге баштайгы садыг дугуржулгалары кылдынган.

Ол садыг дугуржулгалары кайы-даа талага ажыктыг болган, ынчангаш садыглажылганы улам-на калбартыр дугайында боттарының күзелин совет болгаш кыдат даштыкы садыг организациялары илергейлээн. Ону барымдаалаш, бистиң каттыжыышкынывыс болуунуң салбыры Хабаровск хоорайга ажыткан. Чүгле Хабаровск крайның херелдер кооперациязының организацияларының болгаш Кыдат Улус Республиканың Хэйлунцзян можунуң садыг компанияларының аразынга садыглажылганы калбартырының айтырыгларын ол салбыр шиитпирлеп турган. Ынчаарга Хабаровск салбырының ээлдек хүлээлгелеринден ажыг кыдыр садыглажылганың хемчээлин улгаттырарын болгаш девискээрин калбартырын нийт талаларның улам өзүлделиг сонуургалы удаваанда негеп келген. Ынчангаш тускай фирманы — «Дальпригранич» тургузар дугайында шиитпир хүлээп алдынган. Амгы үеде «Дальпригран» фирма Хабаровск болгаш Приморск крайларның, Чита болгаш Амур областарның херелдер кооперациязының кызыгаар чоогунга садыглажылгага киржилгезин холбаштырып турар. Садыглажылгага киржирлер ниң саны удавас улам көвүдээр.

Кайы-даа таладан дең түңге садыглажылгага киирер бүгү бараанның тус черлиг организациялары боттары тывар чурумну доктаатканын айтыр херек. Тудуг материалдарын, мотоциклдерни, электроприборларны, амыдыралга чугула техниканың чүүлдерин — соодукчуларны, хеп чуур машиналарны садып турар бис. А Кыдат Улус Республиканың кызыгаар чоогунда можуларның садыг фирмалары бичии уруглар болгаш херээжен улустуң хептерин, бөттерин, аъш-чем бараанын биске садыглап турар.

«Дальприграннын» дараазында чылдарда чединмишкинин бистиң бөгүнгү ажылывыстан кол хамааржыр. Совет-кыдат кызыгаар чоогунга садыглажылга эрткен үш чыл дургузунда барык дөрт катап алдарган болгаш 1985 чылда 24 миллион 200 муң рубль түңнүг болган. Кыдаттың садыг делегациялары-биле совет кызыгаар чоогунуң Гродеково болгаш Забайкальская станцияларынга үргүлчү ужуражып турар бис, а ол ышкаш кыдат төлээлекчилери Хабаровск, Находка болгаш бистиң Ыраккы Чөөн чүкте өске-даа хоорайларынга кулээп алган болгаш КУР-нуң Харбин Хух-Хото, Пекин хоорайларынга барып, садыглажылганың калбартырының айтырыгларының дугайында чугаалажыышкыннарны кылган бо. Кызыгаар чоогунга садыглажылга айтырыгларының талазы-биле ээлчеглиг совет-кыдат ужуражыышкынны бо чылдың апрельде Хабаровск хоорайга эрттирери көрдүнген. Садыглажылганы калбартыр дугайында чугаалажыышкыннар аңаа болур ужурлуг. Тус черниң бүдүрүлгелериниң кылып үндүрүп турар бараанарының ассортиментизин кыдат эштер ынчаарда сонуургап көөр деп турар.

Кызыгаар чоогунга совет-кыдат садыглажылганы улам-даа калбартырынга ээлдек арга бар. Ийи талалар ону барымдаалавышаан, бот-боттарынга ажыктыг садыг харылзааларын улам-на калбартырынга күзелдиг илергейлээн. Ынчаарга ССРЭ-ниң болгаш Кыдаттың аразында кады ажылдажылганың ээгилери, кууштаарлары хөй дыгын бо бүгү тодаргай херечилеп турар. Ындыг кады ажылдажылга ийи чурттарның ээгежи ажыктарынга дүжүп турар.

Валерий БУГАЕНКО,
ПМА-ның корреспондентизи.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ТАЙБЫҢНЫҢ, УЛУСТАРНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

Варшава Керээзиниң киржикчилери — Совет Эвилели, өске-даа социалистиг күрүнелер тайбыңның херээнге болгаш чепсегленииишкинниң дужуреринге боттарының чайгылыш чок туружун көргүспүшаан, ядролуг, химиктиг, аңаа боо-чепсектиң бүгү комплекзиниң талазы-биле шериг курлавырларын мооңнээриг соксадыр, болуушкуннарның чорудулгазын тайбынче, айыыл чок чорукче болгаш делегейниң кады ажылдажылгазынче углаар боттуг арганы тургузуп турар улуг хемчээлдиг, конструктивтиг саналдарны кылып үндүрүп турар. Кижи төрелгетен XXI векче келир үеге бүзүрелдиг кирзин дээр болза, бар-ла аргаларны кылырынче социализм чурттары бүгү күрүнелерни кыйгырып турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң ПКАП-тың X съездизинге чугаазын, Варшаваның ажылчыннары-биле ужуражылгаларга болгаш ПКАП ТК-зының бирги секретары, ПУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң даргазы В. Ярузельский-биле найыралчы ужуражылгазының үезинде чугаалары делегейниң улустары калбаа-биле деткип турарын ында айыткан.

ВАРШАВА. М. С. Горбачевтуң ПКАП-тың съездизинге чугаазы болгаш Варшаваның ажылчыннары-биле ужуражылгазы кайгамчык политиктиг болгаш делегей ужур-дузалыг «Трибуна люду» солун айыткан. Ядролуг кыжаныышкынга идегелдиг мооңзакты тургузарынче, тайбыңның камгалаарынче Совет Эвилелиниң, өске-даа социалистиг чурттарның шиитпирлиниң бадыткалы ында көскү чырыттынганын солун бижип турар. Варшава Керээзиниң киржикчилери — социалистиг күрүнелерниң үнү бо хүннерде база катап күштүг дыңналган. Ядролуг чазылдырыышкыннарны соксадырынга, массалыг узуткаашкынның чепсээн кызырарынга болгаш узуткаарынга хамаарыштыр ап чоруткан комплекстиг хемчеглерниң соон дарый аңаа боо-чепсекти ээзэжедириниң болгаш Европага чепсектиг күштерин кызырарының тодаргай планын саналдаан. Совет Эвилели чепсегленииишкинниң дужуреринче углаан болуунуң чүткүлүн тодаргай чүүлдер-биле бадыткавышаан, совет саналдарга америк администрация катчы бээриңге идегеп турар. ПКАП-тың съездизиниң ажылында СЭКП-ниң хөй төлээлекчилиг делегациязының киржип турары деп, «Трибуна люду» солун уламчылаан— ийи партияның, ийи чоннуң аразында туруп турар ажылдуммалышкы харылзааларның байдалын, совет-польша эвилелиниң быжыын көргүзүп турар. Амгы үениң байдалынга, кажан аңы-дүңмалышкы чурттар социалистиг ниитилел тургузуунуң чогаадыкчы күчүзүн элээн долу ажыдып көргүзеринче чүткүлдүг турда, экономиктиг, социал болгаш политиктиг хөгжүлдениң доктаамал дуржулга солчулгазы чугула ужур-дузалыг болу бээр. М. С. Горбачевтуң польш ажылчыннар-биле ужуражылгазының ажыл-ишчи, чыскы байдалдыын, оларның Совет Эвилелиниң инициативаларын болгаш ПУР-нуң эгелээшкиннерин деткип турарын солун айтып турар.

СОФИЯ. Социалистиг чурттарның сорулгазы чаңгыс — социал-экономиктиг дүргедээшкин, эртем-техниктиг революцияның чединиишкиннерин шиңгээдип алыры, социалистиг тургузугуң эң улуг аргаларын илередип тывары дээрзин М. С. Горбачев онзалап демдеглээн деп, «Работническо дело» айыткан. Ынчалза-даа социализм чурттарының бүгү планнары болгаш эгелээшкиннери чүгле тайбыңның камгалап алган тавылгада үнелиг боор болур. Социалистиг болгаш капиталистиг делегейниң күрүнелериниң аразынга тайбың кады ажылдажылга туруп болур аргалыг. Харын-даа эргежок чугула. Оон өске угаан-сарыылдыг чорушкек байдал турбас ужурлуг. ССРЭ чугаалажыышкыннар кылырынче катап-катап кыйгырып турар, ындыг-даа болза, ийи таланың боттуг түңнелдерге чедип кээриниң байдалынче угланган ажыл-херекчи, шынчы чугаалажыышкыннарны күзеп турар. Тайбынче чүткүл дугайында медеглелдериниң ажыттынмаан кожегези — ол дээрге, аңаа-ла харысалга чок чорук-тур. Бистиң боттуг үевистиң ылаптыг, бодалдыг анализи барымн политиктерниң кылып турар чүүлдерин башкарар ужурлуг.

БУДАПЕШТ. М. С. Горбачев ЭДЧ-ниң нситинге акылунма чурттарының чаа, көскү үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазының хевирлерин веңтередирниң дугайын чугаалаач деп, «Непсабадшаг» солун айыткан. Социалистиг чурттар боттарының интеграциялыг чорудулгаларын дүргедетпишаан боттарының социалистиг оруу-биле чоруур хуулгаазынлар, боттарының социалистиг сорулгаларын көөр апаарлар. Ядролуг айыылдың хөлегези политиктиг горизонтуже көскүзү аажок шимчеп бар чыдарын Совет Эвилели баш удур киирзидирип турар. Боо-чепсек көвүдээн тудум, айыыл чок чорук эвээжеп орар. Ону бүгү делегейниң улузу медереп, билип алыры кончуг чугула. Чогум-на ынчангаш Совет Эвилели чепсегленииишкинниң уаур-дедир дужурерин аажок туруштуу-биле саналдаан, боттарын христиааннар бис деп адаттынып турар барыын чүк чурттарының чазактарын «Өлүрбе» деп сөстү шыңап-ла бодунун политиказының кол утказы кылдыр көөрүнче, чепсегленииишкиннин эндере бүдүрерн хынаалда адаандан долузу-биле үне берип болур хире өлүмнүг шугуп чаңынга доктаарынче кыйгырып турар.

СОРУКТУГ АЖЫЛ ХАЙНЫККАН

Ийи талазы даглар-биле кажаалаңган, эриктерин чурумалдыг үнүштер шыпкан Ак-Хем бо-ла болгай. Ооң шимээн-даажы ырактан-на дыңналып кээр. Хемниң оң талазы эриинде кыргылда пунктузу кайы ырактан көстүп келир.

Чаъстаашкынның каш хүннер эрткенде, пунктуга кыргылар коданнар график ёзугаар Хөлчүктүгдев, Хөл девискээринден уурук-суурук кээп, кыргыкчыларның чымыштыг ижи эгелеп тур. Хөлчүктүгүң Кара-Суг-Аксында чайлаглап турар Чаш-оол Ондар кодазын кыргылдары-биле сүрүп экелди. Даштыг-Кежиг адаанда бүгү чоннуң шеф кужу-биле Акты кежир көвүрүгнү, оруктуг эрткен чылын кылганы-биле Чечектигниң хойжу бригадазының коданнарының аргыжылгазы, хөй кыргылдазын организастыг чорударылга таарымчалыг байдал тургустунган. Ынчангаш Ак-Тайга турган кыргылда пунктузун Соруг-Бажында экеп, эде чаарты тудкан.

Шала туңуксумаар шимээниг электриниг хачылар хойларның ак «негейлерин» соя шаап, «кышкы тонун тач» «чингээн» хойлар силгилени каапкаш, дешкилей аарак, кыргыттынган өөрүнге каттыжып турлар. Кыргыкчыларның ажылдаарынга бүгү таарымчалыг байдал кылдынган. «Хой кыргылдазын организастыг чорудаалыңар!» «Шынарлыг дүкту — Төрээн чуртка!» деп лозуннар, политиктиг плакаттар ажыл-ишчилерниң күш-ажылче сорук кииирип турар.

Сүт-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырының эргелекчизи Макай-оол Моңгуш кыргылда пунктузунуң ажылын биске таныштырды. Салбырының шээр мал коданнары Хөлчүктүг, Хөл девискээринче чайлагларында бүрүнү-биле четкилээн.

— Бистиң салбырның шээр малы ийи үже, тодаргайлаарга, Хөлчүктүгже 9, Хөл девискээринче 7 кодан чайлаглаан. Хөлчүктүгтүң чайлаглары июнь ортанга чедир шала кааңнап турган, сөөлгү чаъстаашкындан оът-сиген үнүп эгеледи, а Хөл девискээри ногаан торгу-ла. Коданнарлы малчыннар график барымдаалап кыргылда пунктузунга экеп, боттары кыргыылдага идепкейлиг киржип турар — деп, эргелекчи М. Моңгуш чугаалады.

Ооң чугаазынга салбырда зоотехник Кара-кыс Моңгуш киржип, кыргылда чорудулгазының байдалын биске сонуургатты. Салбыр ниитизи-биле 5100 хой, 1400 хураган кыргыыр. Ам 2670 хой кыргылданы эртип, чуулдага киргеш, чайлаглаан. Чаашкын сөөлгү хүннерде үргүлчүлеп, кыргылдага шаптыктап турар.

Кыргылданың баштайгы ээлчеглеринде Сөген-оол Ондарның, Норбу Оржактың, Шыдар-оол Ховалыгның, Опай-оол Түлүштүң болгаш өске-даа малчыннарның коданнары кыргыткаш, чугдуруп, чайлаглап үгеннер. Дүк бүдүрер болгаш күрүнеге садар планны күүседир дээш малчыннар соруктуг ажылдап турар.

М. СЕВЕН.

МЕДЭЭЛЕР. БОЛУУШКУННАР. ФАКТЫЛАР

⊙ **БУЭНОС-АЙРЕС.** Фашистиг хаанныг ёзу-чурумнуң үези 1973 чылдан бээр Пиночеттиң диктаторжу ёзу-чурумунга удурланыышкынның баштайгы 48 шактыг бүгү-нийти ажыл соксадыышкыны Чилиде эгелээн. Эң улуг оппозистиг политиктиг, хөй-нийти болгаш профэвилел организациялары, студентилерниң, эртем болгаш культураның ажылдакчыларының каттыжыышкыннары кирип турар Хамааты национал ассамблеяның кыйгырыын ёзугаар ажыл соксадыышкынын эрттирип турар.

Найысылалда болгаш өске-даа хоорайларда массалыг удурланыышкын чыскаалдары эртип, оон киржикчилери Пиночеттиң доп-дораан халажырын, Чилиге демократияны болгаш кижиниң эргелерин катап тургузарын, чоңга удур террорлуг үүлгедиглерни болгаш истеп сүрүүшкүннерни калбартканынга буруулугларга шыңгыы кеземче көргүзерин негеп турарлар. Бүгү чуртка үлетпүр бүдүрүлгелер, албан черлери, школалар, өске-даа өөредилге черлери хагдынган, транспорттуң ажылы шимчевес турупкан.

Чоннуң удурланыышкынындан корткан диктатор бүгү-нийти ажыл соксадыышкынын «терроржу үүлгедиг» деп чарлаарынче далашкан болгаш оппозицияны кадыг-дошкуну-биле базар дээш хөделгеп. Нийти саны 40 муң кижи чедип турар хөй шериглерни мооңнээн.

48 шактыг нийти национал ажыл соксадыышкынынга Чилиниң чонунуң тозан хуузу киришкен. Бо көргүзүглерни Чилиниң ажылчы чоннарының Национал удуртулга чөвүлелиниң удуртукчузу Родольфо Сегель дыңнаткан. Найысылалда ажыл-иш шимчевес туруп-кан, хоорайның кудумчулары ээнзирээн деп, Аргентинаның «Радио-дель-плата» радиостанциязынга интервьюзунга ол чугаалаан. Ядыы ажылчыннар чурттап турар девискээрлерге армия болгаш полиция массалыг тудуп хоругдаашкыннарны кылып турар. Ажыл соксадыышкынының баштайгы хүнүнде бети дизеле дөрт кижи шаажылакчыларның холундан өлген, удурланыышкын чыскаалдарының чүс-чүс киржикчилери балыглаткан, өске 200 кижи карабажыңнарже кирип октаткан. Чажыт шагдаа чериниң агентилериниң ийи студентини дерзии ёзу-биле аажылааны хөй-нийтиниң ханы килеңнээшкинин болдурган. Оларны дерзиизи-биле эттеп-эриндээш соонда кывар чүүл-биле хөме куткаш өрттедипкеннер. Ол ийи студентини аар байдалдыг турда эмнелгеге чедирген.

⊙ **ВАШИНГТОН.** АКШ-тың администрациязы Никарагуага удур ээлчеглиг хөме таварыышкынны кылган. Америк күрүнелер организациязының штаб-квартиразынга никарагуа улустуң маадыры Августо Сандинонуң бюстузун ажыдарының ёзулалынга киржиринче чалаарга АКО-ның чанында АКШ-тың доктаамал төлээлекчизи Маккормак дээрзи Никарагуаның Доктаамал төлээлекчизинче каржы чагаа чоруткан. Чалалгадан чүгле туразында ёзу-биле ойталаан эвес, харын Никарагуаның национал маадырын «ол черниң идеализи болгаш национализи» деп аңаа ол адаан. Оон-биле кады америк төлээлекчи сандинонуң чазакка калчаалыы-биле кыжанган.

• • •

АКШ-та ажыл чок чоруктуң деңнели июньда 7,1 хуу четкенин күш-ажыл министерствозу дыңнаткан. Ынчангаш бар медээ ёзугаар алырга, ажыл чок америк улустуң саны ам 8,4 миллион ажып турар. Болбаазырадылга үлетпүрүнде ол мурнуку хевээр кызырылбаан, ында 55 муң ажылчынны ажылдан үндүрген. Ажыл-биле хандыртынганы дагдан казар чүүлдер үлетпүрүнде 15 муңга, тудуг үлетпүрүнде — 30 муңга чавызай берген. 27 неделя ажыг үе иштинде ажыл тыппаан америкаларның саны 150 муңга өскен. Оон аңгыда шуут идегелин оскунганындан ажыл дилээрин соксаан 1,1 миллион кижинин катай санаарга, амгы үеде АКШ-та 9,5 миллион хамаатылар ажылдаар эргезин херек кырында оскунган болуп турар.

⊙ **БОНН.** Ажылчы чоннарның бүгү-нийти ажыл соксадыышкыннарыңың киржикчилерин Пиночеттиң ёзу-чурумунуң дерзии ёзу-биле аажылаашкынга удурланыышкынның демдээ кылдыр хаанныг диктаторга удурланган бөлүк кижилер Гамбургта Чилиниң чиңгине консул чериниң бажыңын эжелеп алганнар. Шак ол онзагай удурланыышкынның киржикчилери консул чериниң төлээлекчилеринге бижикти туттуп бергеннер. Хаанныг ёзу-чурумга удур чиле улустуң демиселин шиитпирлиг-биле деткип турарын ында медеглээн. Оон соонда олар дипломаттыг төлээ чериниң бажыңын каггаш чорупкан. Ынчалзажок полиция удурланыышкын кылган кижилерге удур каржызы-биле хөделген.

• • •

Атомнуг электри станцияларының бирээзинде үрелик чүүлдер дугайын ГФР-ниң хөй-ниитизи база катап улуг озалдаашкын-биле дыңнааннар. «Унзере цайт» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, Эльбада тургускан «Брунсбюттель» АЭС-тиң кранында техниктиг үрелик чүүл бар болганындан ядролуг реакторну доктаадып тургускан.

НЬЮ-ЙОРК. АКШ-тың саң-хөө найысылалы болур хоорайга барык-ла 100 муң хире кижи парктарның сандайларынга, вокзалдарга, метрополитенниң туннельдеринге удуп хонар ужурга таваржып турарлар. Байдал ындыг турда-ла, бажың ээлериниң квартира өртээн улгаттырып турарындан 6 муң бажың ээзиргей, куруг турар. Ол бажыңнарны ядыы кижилерге эвээш өртек-төлевирлиг бээриниң орнунга аңаа, куруг тургузары бажың ээлеринге ажыктыг болуп турар.

Чуртталга бажыңының дугайында айтырыг чүгле Нью-Йорк хоорайда эвес, а чурттуң өске-даа улуг хоорайларында эки шиитпирлеттинмейн турар. Ол дээрге чүгле бажың ээлериниң кара туразында аажылап, чурттаар черниң өртээниң доктаамал өзүп турарындан кол хамаарылгалыг эвес. АКШ-та 4 миллион хире кижиниң бажың чок артканы, 15 миллион америкаларның чурттаарынга таарымча чок черлерде кыстынып чорууру амгы администрацияның арынныүрүнге бүрүн онаажыр. Чуртту милитаризастаарының курузун чорууда берген, дыка эвээш акша-орулгалыг чурттаачыларга чаа бажыңнар тудуп бээр, сетелге кылдыртыр хереглин олар эрге-чагыргаларга бербейн турарлар.

ЧУРУКТА: Нью-Йоркта бажыңы чок кижи.

Е. СВЕШНИКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КЫРГЫКЧЫЛАР ЧАРЖЫП ТУРДА...

«Нарын» совхозтуң кыргылда пунктузунга эртенги ыржымны ында-мында хойларның шимээни, хачыларның шаккылаажы үреп тур. Кижи бүгүдези бачым-далаш, кайы-шкынның ажыл-иште туттурган, чугаа кылыр безин чай чок. Эрткен чылга бодаарга кыргылда пунктузун көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлери-биле дерип каастааны эки. Кыргыкчыларны ажыл-ишче хей-аът киирип турар лозуннар, плакаттар бар.

Ол ышкаш кыргыкчыларның хойжуларның дыштаныр, ажылдаар, чемненир, чурттаар черлеринде таарымчалыг байдал тургустунган. Пунктунуң санитарлыг байдалы эки, арыг-силиг.

— Кыргылда пунктузунуң септелгезин чазын-на доосканбис. Электриниг хачы-биле хой кыргыырынга мергежили улуг, арга-дуржулгалыг хойжуларны шилээн. Социалистиг чарышты хүнүң-не түңнеп, мурнакчыларны шаңнап-макталы чаңчыл апарган. Агаар-бойдустуң таарымча чогундан кыргылданы орай эгеледивис. Ынчалза-даа кыргылда ниитизи-биле организастыг чоруп турар.

Хүн нормазын күүседип турарларга Сергей Саң-Хөө, Баган-оол Долгар, Сарыг-оол Айланмаа, Сергей Бар-Хөө, Көк Эртине, Долаана Мыймыр болгаш өскелер-даа хамааржыр. Кыргылда пунктузунуң эдикчилери Ч. Чамзырай, А. Килчин, повар Тоня Кежиктин эки ажылы-биле кыргыкчыларның хүндүткелин чедип алганнар.

Совхозтуң хойжулары СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң материалдарын болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң аңаа илеткелин база Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга партия Төп Комитединиң Кыйгырыын, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының негелделерин таныышкаш, чүүлдүгзүнүп деткээш, он ийиги беш чылдың баштайгы чылында чединиишкиннерлиг ажылдаарын шиитпирлээн.

Е. АРАКЧАА.

Эрзин район.

БИЧИИ ЧАШТАРГА ӨЖЭЭТЕН НИИТИЛЕЛ

«Бичии уруглар аас-кежиктиг болур дээш төрүттүнүп турарлар». Бо дээрге, Кубаның улуг гуманизи, бодалчы болгаш революсчу Хосе Мартиниң чугаалаан күзели-дир. Ынчаарга оон бо чаагай күзели социалистиг эвес чурттарда бистиң амгы хүннеривисте безин чедир боттанмайн турары хомуданчыг. Каттышкан Нациялар Организациязының чурттакчы чоңга дузалаар ажыл-чорудулганы деткиир Фондузунуң Нью-Йоркка парлаан сан-медээлерин ёзугаар алырга, хөгжүп орар 49 чурттарда чаа төрүттүнген муң уруглар бүрүзүнүң 100 ажыг чаштары бичиизинде-ле өлүп турар. КНО-нуң Бичии уруглар фондузунуң сан-медээлерин ёзугаар алырга, амгы үеде делегейде хүн бүрүде 40 муң бичии уруглар өлүп турар. Аныяк күрүнелерде бичии уругларның халаптыг бо байдалының чылдагааннарын КНО-нуң специализастаттынган ол организациязы чаңгыс эвес удаа айтып келген. Ол чылдагааннар болза: хөгжүп орар күрүнелерниң экономиктиг эң-не берге байдалдары, кедергей хөй өрелери, бойдустуң чайгаар болган халаптарының уржуктарын ажып эртеринге херекселдерниң чедишпези-дир. Ол чылдагааннарның ниити үндезин дазылдары база илдең — аныяк күрүнелерден курлавырларны сайзыраңгай капиталистиг күрүнелерже соруп алырын ам-даа үргүлчүлеп турары, хөгжүп орар чурттарны делегей садыглажылгазынга, экономиктиг болгаш саң-хөө харылзааларынга ылгай көрүүшкүн.

Ооң түңнелинде Латин Америкада аллы секунда болгаш-ла бир бичии уруг аштап, аарып өлүп турар. Делегейниң ол девискээринде 40 миллион бичии уруглар чурттаар чери чок. Мексикада чыл бүрүде 120 муң уруглар аштаашкындан деңгели үстүп, өлүп турар. Маңаа хамаарыштыр «Соль де Мехико» солуннуң бижээни болза: «Аштап, деңгели узулгеш, өлүп турар чаштарның хөй кезии тараачын өг-бүлелерниң уруглары. Аъш-чем аймааның өртээ аар болган ужуруңда ол бичии уруглар эътти, сүттү, чуурганы чиир аргазын оскунганнар». Сальвадорда бичии уругларның 75 хуузу 5—7 хар чедир доктаамал аштангы байдалда. Сьерра-Леонда беш уруттун бирээзи-ле чыл чедир чурттаайн, өлүп турар. Ынчаарга дириг артканнары безин үр чурттап шыдавас: оларның кадыкшылы байдалы кажан-даа эттинмес кылдыр баксыраан.

Делегейде 52 миллион уруглар аш өлүмүнден боттарының күш-ажылын, ажылчын чаш холдарын садар оралдажыышкын-биле, чүгле ындыг арга-биле камгаланып болур. Ынчаарга чажыт байдал-биле шак ынчаар күжүн садып турар чаштарның саны бо статистикага кирбээн. 15 хар чедир назылыг уругларны хелечиктедирип хораан Делегейниң күш-ажыл организациязының 1973 чылда конвенциязын үревишаан, Латин Американың чурттарында хөй миллион элээди уругларны эртен дан бажындан кежээниниң караңгы имиринге чедир плантацияларда ажылдадып турар. Боливияда бичии уругларның күш-ажылын каржызы-биле мөлчүп турар. Ядыы-түреңги ада-иелер боттарының 8-тен 12 хар чедир назылыг оолдарын шахталарга хелечиктедир ужурга таварышкан. Шахталарда тар, караңгы, шык онгарларга бичии оолдар үнгестеп ажылдап турар. Олар 50 килограмм хөмүр-даш урган шоодайларны чер кырынче чүъктеп үндүрүп, хилинчектенип турарлар. Ындыг бичии шахтёрларны ында «бичии дилдаваннар» азы чер адааның «курттары» деп шолалай берген. Турцияда 8 миллион бичии оолдар бүдүрүлгелерде күжүн садып турар, оларның иштинден 2 миллион оолдар байларның эт-севии, бижиктерин чедирип маңнаар ажылда, ынчангаш оларның өөренир аргазы шуут чок. «Жорнал ду Бразил» солуннуң бижээнин ёзугаар алырга, Бразилияда бүгү ажылчын күжүнүң 7 хуузу элээди оолдар болуп турар. Гонконгта болгаш Тайваньда электротехника херекселдериниң кол чыыкчылары — 14 хар чедир назылыг кыс уруглар. Таиландының пөс-тааны үлетпүрүнде назы четпээн кыс уруглар дыштаныр хүн чокка хонукта 15 шак чедир ажылдап, ол күш-ажылы дээш ортумаа-биле чүгле 24 пенсти (27 көпеек) хүнде ажылдап ап турар. Ол чурт — «дириг бараанңар» садыглаар делегейде хөй эвес чурттарның бирээзи: бичии оолдарны херек кырында куллар кылдыр чыл хуусаалыг, элээн каш чылдарда, а чамдыкта бүгү назынында садыглап турар. 15 хар чедир уругларның өртээ—100-тен 150 доллар аразында. Бичии уругларның француз херээжен чогаалчызы Кристиан Рембо «52 миллион бичии уруглар — ажылчыннар» деп номну бижээн. Ол уругларның 29 миллиону Мурнуу Азияның чурттарында, 10 миллиону — Африкада, 9 миллиону — Чөөн Азияда, 3 миллиону — Латин Америкада. Ол номну хөгжүп орар чурттарының бичии уругларының амыдырал байдалынга холдуунда тураскааткан. Оон-биле чергелештир, сайзыраңгай капиталистиг чурттарда назы четпээн 1 миллион уруглар ажылдаар ужурга таварышканын автор айыткан. Чижээ, чүгле Англияда безин 650 муң бичии уруглар ажылдап турар.

Албанның тускай сан-медээлерин ёзугаар алырга, Испанияда безин 400 муң бичии уруглар ажылдаар ужурга таварышкан. Германияның Федеративтиг Республиказында бичии уругларның күш-ажылының байдалы ортаакы чүс чылда турган дерзии байдалды сагындырып кээр-дир деп, «Зонтаг актуэль» солун демдеглээн. Солуннуң ол чүүлүнде бижээни болза: «11 харлыг кыс уруглар чадаг-терге кылыр бүдүрүлгелерниң бирээзинде конвейер чанынга хонукта 12 шак дургузунда шагзырай берген ажылдап турарлар». Барыын Германияда бичии уругларның күш-ажылын араатанныг ёзу-биле мөлчүп турарын немец профэвилелдериниң «Вельт дер арбайт» солуну айыткан. Солуннуң бижээнин ёзугаар алырга, ГФР-де чыл бүрүде 300 муң чедир бичии уруглар күш-ажылын байларга хензиг өртекке садып турар. Италияда ажылдаар ужурга албадаттырган 600 муң ажыг бичии уруглар бүрүткеттинген. Чоокта чаа бир бичии оолду оон ада-иези эвээш акшага болгаш элээн каш килограмм быштакка орнап, чер ээзи херектиг бйга садыпкан соонда, ол оол бодунуң амы-тынынга четтинген.

АКШ-тың президентизи Рейган октябрь 7-ни «Бичии уруглар кадыкшылының хүнү» кылдыр эрткен чылын чарлаан. Ынчалзажок чурттуң плантацияларында 800 муң ажыг бичии оолдар аар-берге ажылдарны кылып, хилинчектенип турар. Ол дээрге, ында бүгү ажылчын күжүнүң 30 хуузу-дур. АКШ-та чажыды-биле ажылдап турар дааранылга бүдүрүлгелериниң саны амгы үеде 500 четкен, ында 18 муң херээжен ажылчыннар бар, оларның аразында 10—11 харлыг кыс уруглар база бар.

Кандыг-даа ниитилелдиң күрүнезиниң буянныг бүдүжүн бичии уруглар дугайында ёзулуг сагыш салыышкын илергейлеп турар. Бичии уругларның эргелериниң декларациязын Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязы 1959 чылда-ла хүлээп алган болгаш кижи төрелгетен чаагай бүгү чүүлдерин бичии уругларга бээр, оларның өөренир, дыштаныр, эмнелге дузаламчызын алыр эргелерин хандырып бээр, кучулээшкинден, дарлалдың кандыг-даа хевирлеринден бичии чаштарны камгалаар ужурлуг деп, декларацияда айыткан. Ындыг турбуже, чер бөмбүрзээниң социалистиг эвес чурттарында оларның аразында сайзыраңгай капиталистиг күрүнелерде бичии уругларны ам-даа каржызы-биле мөлчүп турар.

П. ВОЛПЯНСКИЙ.
(ПМА).

ПИОНЕРЖИ ЧАЙ ЧОРУП ТУР

○ ○ ○

УКРАИН ССР. Пионержи чай эгелээн. Буг хемниң далайже кирген калбак чериниң эриниин кырында А. Гайдар аттыг пионер лагеринде уруглар чайгы дыштанылгазын хөглүг болгаш солун эрттирип турар.

ЧУРУКТА: уругларның турисчи походтан ээп келгени.

А. КРЕМКОНУҢ телефотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

○ ○ ○

ШКОЛА БОЛГАШ СОВХОЗ: реформаның базымнары

Школачыларның профессия талазы-биле угланмышкынын, өөредилгени болгаш күш-ажыл кижизидилгезин үндезини-биле эжинндери — чырыдышкын ажылдакчыларының мурнунда туруп турар кол сорулгаларының бирээзи. Школа реформазын боттандырарының талазы-биле бо угланмышкын бүдүрүлге биле школаны сырый чоокшулаштырганывыс тудум, оон бериишкини долу илерээп, ужур-утказы улам улгадып турар.

Аныяк салгалдың идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар кижизидилгезиниң херээнге чедиишкиннерниң үнер дөзүн школа биле бүдүрүлгениң эвилелинде, оларның кады ажылдажылгазының улам ыңаргы хөгжүлдезинде болгаш быжыгылыышкынында деп билип турар бис.

Чуртта өөреникчилерниң чамдык бүдүрүлге бригадалары тургустунганла 30 чыл чедип турар. Бистиң республикавыста хооччун күш-ажылчы каттыжыышкыннардан, Туранның «Кызыл хаяа» 25 чыл юбилейин демдеглээн. Чадааның № 1, Сарыг-Сепниң № 2 школаларының бүдүрүлге бригадалары база арга-дуржулгазы мөөңнеттинген каттыжыышкыннарга хамааржыр. Аъш-чем программазын күүседиринге кедээ школаның амыяктарының боттуг киржилгезин хандырып турар өөреникчилерниң 67 бүдүрүлге бригадазы республикада ажылдап турар.

Күш-ажылчы отрядтар чүгле кедээ ажыл-агыйда эвес, а үлегер бүдүрүлгелерниң ыяш-бүдүү алышканында хаара туттунган.

Өөреникчилер 1935 га черде тараа, ногаа, мал чеминиң культураларын тарып өстүрүп турар. Оларның ажылдап турар бригадаларынга 60 тракторларны, 40 ажыг автомашиналарны быжыглаан. Мааа Бии-Хем, Каа-Хем, Барыын-Хемчик, Таңды, Чөөн-Хемчик райоңнарының совхозтар удуртукчуларының ажыл-агыйжы сагыш салыышкынын айтыры чугула. Хову турлагларын тудар талазы-биле ажыл Улуг-Хем райоңда ам-даа четпес.

Школа-биле сырый харылзаалыг ажылдап турар ажыл-агыйларның саны немежип өскен. Каа-Хемде «Ленинчи оруқ» совхоз биле Сарыг-Сепниң № 2 школазы, Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» биле Туранның № 1 школазы, Улуг-Хемниң «Ак-Туруг» совхоз биле Ак-Туруг болгаш Булун-Терек школалары. Барыын-Хемчиктиң «Шекпээр» совхоз биле Шекпээр ортумак школазы кады ажылдажылганы школа реформазын боттандырарынга чугула херек кылдыр көре берген.

Өөреникчилерден тургустунган бригада кежигүннериниң ажыл-агый-биле кезээ эзутаар чарганы бүдүрүлге планын күүседири — дорт хүлээлгези болур. Ынчаарга ол бригадаларны удуртур кижилерниң удаа-дараа солчур чоруу таарымча чок байдалдарны тургузуп турар. Оол ужурунда школа биле совхоз аразында чарып турар керээ чамдыкта шын эвес тургустунганындан өөреникчилерниң кылган ажылының долу данзызы тенчүзүнде келгеш, чок болгулаар. Ол хевирлиг чөрүлдээлиг айтырыгларны шиитпирлээр херекке бригаданың удуртукчулары доктаамал эвес, солчуп турарындан чаа келген улус чүнүң-даа ужу-бажын [illegible], эзинге чедир чугаа [illegible] шыдавайн баар.

Ам база [illegible] күш-ажылчы чай бодунуң эргезинче кирген. Школачылар Аъш-чем программазының планнарын күүседиринге төлептиг үлүүн киириштирери чугаажок.

Чайгы күш-ажылчы улдунга белеткел ажылы баш бурунгаар чорутттунган. Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының удуртукчуларынга республика чергелиг болгаш тус-тус черлерге семинарларны эрттирген.

8900 ажыг өөреникчи чайгы дыштанылгазында ажылдаар турар. «Мээн күш-ажылым мээң республикамның күш-ажылынга кирип турар» деп кыйгырыгның адаа-биле чоруп турар ээдээн ургуларының шиммээшкиннериниң талазы-биле школалар, бүдүрүлгелер, улус өөредилгезиниң органнары, комсомол комитеттери [illegible] эвес арга-дуржулганы мөөңнээн. Эрткен чайын школачыларның ийи чүс беш ажыг күш-ажылчы каттыжыышкыннары улус ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларынга ажылдаан. Ол каттыжыышкыннарының кол ээзи өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадалары тургузуп турар. Амгы үеде совхозтар баазазында ындыг бригадаларның саны 67 четкен. Оларда 1935 гектар шөлдү быжыглаан болгаш оон 4235 өөреникчи ажылдап, хайгаараан турар.

Өөреникчилерниң күш-ажылчы белеткелин кижизидериниң айтырыы чүгле школаның эвес, а ажыл-агыйның мурнунда база туруп турар дээрзин реформа дугайында документилерде тодаргай айыткан. Ындыг турбуже чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларын кичээнгейниң төвүнге албайн турар. Тожу, Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Тес-Хем ышкаш райоңнарга каш санныг өөреникчилерден тургустунган бичии бөлүктерни бригадалар кылдыр адай бергилээр чүүлдер турган.

Өөреникчилерниң күш-ажылчы бригадаларының ажыл-чорудулгазы совхозтарның оларга хамаарылгазындан көстүп келир. Каа-Хемниң «Ленинчи оруқ» совхоз Сарыг-Сепниң № 2 школазы-биле хөй чылдар иштинде кады ажылдап турар. Өөреникчилерниң ажылдап турар турлааның материалдыг баазазы чылдан чылче быжыгып орар. Ында бүдүрүкчүлүг күш-ажыл өөредиглиг, кижизидикчи шынарны алган. Школага совхозтуң тускай эртемниглери бүдүрүлгениң мурнакчылары кээп, өөреникчилер-биле чугаалажып, агро-өөредилгеги, механизастаттынган ажылдарны сайзыраңгайжыдарының талазы-биле кичээлдерни эрттирип турар. Совхоз бүдүрүлгезинге чылдың-на 10 инек саанчылап, 12 кижи хойжулап, 17 өөреникчи малчыннарга дузалажып турар. Бодунуң тургустунуп келген чылдарында бо бригаданың кежигүннеринден 39 хойжу, 37 саанчы, 23 чолаачы, 25 механизатор үнген.

Совхозтуң болгаш школаның удуртукчулары бригадага бүдүрүкчү күш-ажылдың ээ үндезини — ажыл-агыйның бүдүрүлге сорулгалары-биле холбашкан эртем-шинчилел, дуржулга ажылдары болур ужурлуг деп санап турар. Чижээ, чаш бызаа ажаар звено 5 кижиден тургустунган. Олар чайгы үеде Мерген сүт-бараан фермазының турары чурумалдыг черге алды ай чедир назылыг бызааларны күдээшпин алгаш, кадарып эгелээр. Баштайгы үеде оларның дагдыныкчылары Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Д. Карма, мурнакчы бызаа ажаакчылары Г. Дулзукей, зоотехник М. Шелехова олар практиктиг дузаны чедирип турар.

Ниитизи-биле алырга, өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының ажылында ам-даа бар болур четпестер ажыл-агыйларның удуртукчуларын база дуурредир ужурлуг.

М. УДУМБАРА,
Республиканың аныяк натуралистер станциязының директору.

БҮДҮРҮЛГЕ БРИГАДАЗЫ

Бии-Хем райоңнуң «Кызыл тараачын» совхозунда Туранның дугаары бир школазының өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадазы чылдың-на ажылдап турар. Совхозтуң ажылынга дузаны чедирерибиле бригада кыжын-на техника септелгезин чоруткан. Олар часка чедир МТМ эргелекчизи С. Т. Федюхиниң удуртулгазы-биле тракторларның болгаш өске-даа техниканың септелгезинге киришкен. Аңаа Дмитрий Петров биле Дмитрий Мишарин кызымаккай ажылдаайнар.

Бүдүрүлге бригадазы 27 чыл иштинде совхозка дузалажып келген. Ол үениң иштинде бригада кежигүннеринден совхозтуң тускай специалистери болуп келген улус база бар. Оларга кол агрономом В. В. Иконников, мурнакчы механизаторлар В. Маады, Овчаров алышкылар болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Бо чылын бот-орулга-чарылгалыг бригада болуруң совхозтуң тускай эртемниглери санал киирген. Ол айтырыгны хуралга көрген. Бригаданың кежигүннери чаңгыс үн-биле бадылааннар.

Бригаданың удуртукчузунга коммунист М. В. Иусовту томуйлаан. Бо чылын бригадага 103 гектар черни быжыглаан. Кызыл-тасты 19 гектар черде тараан, 23 гектар картофель, 5 га капуста, 5 га кукуруза шөлдериниң бөгүн аштап, болбаазыраңнылга ажылдарын чорудуп турар.

Ө. МОНГУШ.

СОНУУРГАДЫМ

Тыва АССР-ниң алдарлыг чогаалчызы Кызыл-Эник Кыргысович Кудажының № 63 «Улуг-Хем» чечен чогаал альманагынга парлаткан «Чүрек» деп тоожузун сонуургап номчудум, чаа солун чогаал аныяк өскенни патриотчу тура-сорукка кижизидеринге дээштиг болуру чугаажок, ылаңгыя Ада-чурттуң Улуг дайынының көрбээн, ону чүгле улуг назылыг кижилерниң чугаа-соолундан азы ном-дептерлерден билип ап чорууру ээдээн өөреникчилерге дорт, чиге, өөредиглиг тоожулал-дыр деп билдим.

Кажан фашизм бистиң улуг Төрээн чуртувусту эжелеп алыр дээш, ооң чонун кулданыр дээш шурап кээрге, чүдүлге-сузуктуг бүдүүлүк Чүрек-Кадай безин диргелген айыылдың кара сагыштыгын кедерен билгеш, фронтуга аъдын, инээн, муң акшазын харам чокка дузаламчыга бериптер, а ооң чаңгыс оглу Токпар-оол ажээниң дайзыннарын чылча басыр дээш ыдыктыг дайынче өөру-биле аъттаныптар. «Койгуң оглу тооп-даа бол, кокпазында эштиг-ле ыйнаан» дижири ышкаш, Токпар-оолга чалыы чүрээн «шаңнаткан» чараш кыс Чинчиваа фронтуже шыңчы манавышаан, өске улус кудалаарга-даа, ол ыңавас, харын ону кууүдуруп. Кызылда башкы сургуулун өөреникчи биле база чоруптар, чүге дээрге, кудээн эжинче «манаар мен» деп чагаалапкан. Ынчангаш дуржулгалыг автор аныяк, арыг чаш ынакшылды камнаарынче, ону чүүлден артык хайыралаарынче чалыыларны кыйгырып турары өөрүнчүг, чүге дээрге, «бүгү-ле чүве ынакшылдан эгелээр...» дижири ышкаш, шынап-ла ынакшыл чамдыкта хээрек, ынчангаш ону камнаары чугула.

Ном болгаш номчукчу

Кажан чогаал тускай ном кылдыр парлаттынар үеде, хөй сестер катаптаашкыннарын кызырып, чедир хоюттаарын күзедим.

С. САНДЮ,
номчукчу.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ

8. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Мультфильмнер: «База катап квартет дугайында», «Мамонтучугашка ава», «Бонифацийның каникулдары». 9.20 — Латви ССР-ниң уран чүүл коллективтериниң концерти. 9.50 — Уругларга фильм. «Лобо». 11.05 — «Чурукчу Угаров». Док. фильм. 11.25—11.30 — Медээлер. Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Сөс биле ажыл-херектиң аразында». «Ош хоорай». Док. телефильмнер. 15.35— Грузияның күрүне квартеди ойнап тур. Тбилисиден дамчыдылга. 16.20 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 16.50 — «Төөгүнүң арыннары». «Улуг акызы» (Александр Ульянов дугайы). 17.35 — А. Скрябинниң прелюдиялары. 17.45 — Эртем болгаш амыдырал. 18.15— Бо хүннерниң почтазы. «Агага ишпес амыдырал дээш» 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Уран чүүл мастерлериниң концерти. 19.25 — ТТ-ның экранынга бир дугаар. Уран-чечен кино. «Дүлгүүрнүң дамчыдар эргези чок». 21.00 — «Үе». 21.35 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Чиик атлетика. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.20 — Чаагай сеткилдиң оюннарының хүн демдеглели.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — А. Софронов. «Чүрекке кезиишкин». Телешии. 10.00 — «Ваан Терян». Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 10.30 — «Мамура Иргашева тайылап тур». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 11.00 — Шыдыраа школазы. 11.30 — «Будильник» 12.00 — «Арабела». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү (ЧССР). 1-ги сериязы. 13.20— «Милосердие». Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 14.05 — Мультфильмнер: «Чаан оглунуң кайнаар баары ол», «Мартышкага байыр». «А бир эвес болдуна берзе». 14.30 — Француз дыл. Өөрениринин бирги чылы. 15.00 — Р. Шуман. Симфония этюдтары. 15.25 — Медээлер. 15.30 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Хол бөмбүү. (херээженнер). Баскетбол. (херээженнер). Спорттуң беш хевиринге маргылдаа.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — «Чогаадыкчы базым». Аныяк мастерлер-биле ужуражылга. 18.00 — Теле-медээлер. 18.10 — «Дээди өөредилге чери — чаартылга үезинде». Уралдың Ленинчи комсомол аттыг Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг арга-ыяш-техниктиг институдунуң ректору, кедээ ажыл-агый эртемнериниң доктору, профессор Н. А. Луганский-биле интервью. 18.25 — Чарлалдар. 18.35 — «Азия тевү». Программада: Медээлер. «Социалистиг чарыштың [illegible] дээш». СЭКП-ның [illegible]-Хемчик райкомунуң [illegible] секретары Д. Н. Ховалыг-биле интервью. «Күш-ажылга алдар»

МОСКВАДАН

19.00 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Сугга эштири. Чиик атлетика. Хол бөмбүү. (херээженнер). 20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!», «Кудуктар». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.20 — Ритмниг гимнастика. 20.50 — «Салдар-биле Днепр хемнеп». Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.35—22.55 — «Херээжениң дилеңер». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

9. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 —Мультфильмнер: «Беш копеек». «Артыкы партада», «Дөрбелчин чигеш болгаш куш». 9.10— «На взлет». Телефильм 9.40— «Ырак болгаш чоок ыры». 10.25— «Аян-чорукчулар клуву». 11.25—11.30 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Эртемниң болгаш күш-ажылдың эвилели». Док. фильмнер: «Угаанның арыг химистери», «БАМ-га дужут». 15.35 — Жюль Верн. «Капитан Немо». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 17.00 — «Салым-чаяанының». «Аныяктар модазының кылыкчылары». Москваның № 101 КПТУ-нуң дугайында чугаа. 17.30 — Музыкалыг дамчыдылга. (Франция) 18.15 — «Сөс соонда — ажыл-херек». «Кедээ коммунистерниң сагыш салыышкыны». (Калмык АССР). 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00—Делегей болгаш аныяктар. 19.35 — Р. Ковтуң ойнап тур. (аккордеон). 20.00— Чаагай сеткилдиң оюннары. Чиик атлетика. 21.00 — «Үе». 21.35 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Чиик атлетика. Чадаг-терге. (трек). 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.20 — Чаагай сеткилдиң оюннарының хүн демдеглели.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Шынар магадылалы». Эртем-нептереңгей фильм. 8.40 — «Херээжениң дилеңер». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 9.55 — Мультфильмнер: «Хөглүг карусель», «Светлячок болгаш шалыпчыгаш», «Боцман болгаш попугай». 10.25 — Ниити ыры музыказының концерти. Киевтен дамчыдылга. 10.55—«А. Гриң-биле ужуражылгалар». 11.40 —«Арабела». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 13.00 — Дээди школа: эде тургустунуушкунның айтырыглары. 13.30 — Немец дыл. Өөрениринин ийиги чылы. 14.00 — «Ееллип ал база кылып бил». Школачыларга дамчыдылга. 14.45 — Медээлер. 14.55 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Хол бөмбүү. (херээженнер). Спорттуң беш хевиринге маргылдаа. 16.55 — «Кедээниң шагы». 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — Уругларга фильм. 18.15— «Сылдысчыгаш». Каа-Хем райоңнуң школачыларының күш-ажылчы улдуну. 18.45 — Делегей байдалының дугайында беседа. 18.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.00 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Хол бөмбүү. (херээженнер). Чадаг-терге. (трек). 20.00 — «Тамчыктыг удуңар чаштар!». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

20.20 — Телемедээлер. 20.30 — «Азия тевү». Программада: Медээлер. «Дүргедээшкиниң угланмышкыны-биле» «Туваавтотранстың» кол инженери Н. П. Дьяковтуң чугаазы. «Дээди школа дугайында реформа телевизилелин чугаалажып тур бис». Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалындан репортаж.

МОСКВАДАН

21.00 — «Үе». 21.35—22.50 — «Херээжениң дилеңер». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы.

10. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45— «Ажыктыг маргылдаа чок», «Кардиологтар хоорайы». Телефильмнер. 9.10 — «Кайгамчык Фердинанд». Мультфильмнер. 9.35 — «Найырал хороводу». Эвилелдешкен республикаларның улусчу коллективтериниң концерти. 10.20—«Дириг амытаннар делегейинде». 11.20—11.25 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Анна Содуннуң шиңниг чүүлдер». Эртем-нептереңгей телефильм. 15.05 — Шыдыраа школазы. 15.35—Жюль Верн. «Капитан Немо». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 16.45 — МАР-ның национал байырлалынга. Кинотайылбыр. 17.30 — Агроүлетпүр: бөгүн болгаш даарта. 18.00 — «Он алды харга чедир болгаш оон-даа өрү». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— Мультфильмнер: 19.30 — «Амгы делегей болгаш ажылчын шимчээшкин». 20.00 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Чиик атлетика. 21.00 — «Үе». 21.35 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Чиик атлетика. Уран гимнастика. 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.25 — Чаагай сеткилдиң оюннарының хүн демдеглели.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Дилээшкинниң энергиязы». Док. фильм. 8.40 — «Херээжениң дилеңер». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 9.30 — «Наргис», «Дагмастери». Мультфильмнер. 10.25 — Испан дыл. 10.55 — «Арабела». Уран-чечен фильм. 3-кү сериязы. 12.15 — Е. Буков. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 13.00—Камчатканың телевидениезиниң программазы. 14.00 — Иванушка-тенекпей дугайында уран-чечен фильм. 15.20 — «Ялла» ансамбльдиң концерти. 15.50 — Медээлер. 16.00 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Хол бөмбүү (херээженнер). Спорттуң беш хевиринге маргылдаа.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — Док. фильм. 18.00 — Чаа Шагаан-Арыг школазының «Чалбыыш» агитбригадазының концерти.

МОСКВАДАН

18.20 — Баскетболга делегей чемпионады. Эр улус. ССРЭ биле Уругвайның чыындылары командалары ойнаар. Испаниядан дамчыдылга. 19.00— Чаагай сеткилдиң оюннары. Чадаг-терге (трек). Сут полозу. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!», «Степа-далайжы». Мультфильм. 1-ги кезээ.

КЫЗЫЛДАН

20.20 — Телемедээлер. 20.30 — «Азия тевү». Программада: Медээлер. Республикада хой кыргылдазының чорып турарының дугайында дончулал. «Найырал». Июль 11—«Моолга Улусчу революцияның тиилээниниң 65 чылы». СЭКП Өвүр райкомунуң секретары, райоңнуң совет-моол найыралиниң ниитилелиниң баштаар чериниң даргазы З. Ш. Бады-Хоо дамчыдылгага киржир.

МОСКВАДАН

21.00 — «Үе». 21.35 —23.05 — «Исход». Уран-чечен телефильм.

11. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 —«Чуваш черде». Концерт. Чебоксарыдан дамчыдылга. 9.10—Тайбыл болгаш аныяктар. 9.45 —«Дүлгүүрнүң дамчыдар эргези чок». Уран-чечен фильм. 11.20—11.25 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 —«Кедээ горизонт». Док. фильмнер. 15.40 —Жюль Верн. «Капитан Немо». Уран-чечен фильм. 3-кү сериязы. 16.50 — Моол Арат Республиканың уран чүүл коллективтериниң концерти. 17.15 — Орус чугаа. Эстрада-симфония оркестриниң концерти. 18.15 — Бистиң садывыс. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал 19.30 —Даштыкы фильмниң экраны. «Хоойлу дээрге хоойлу болгай». (Франция, 1958 чыл). 21.00 — «Үе». 21.35 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Баскетбол (херээженнер). ССРЭ биле АКШ-тың шилиндек командалары ойнаар. Уран гимнастика. 23.25 — Бөгүн делегейде. 23.40— 00.05 — Чаагай сеткилдиң оюннарының хүн демдеглели.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Исход». Уран-чечен фильм. 9.45—«Уругларга идиктеп». Телефильм. 10.05 — Чечен чогаал альманагы. 11.10— «Украин боодал чечекчигеш». Фильм-концерт. 11.40 — «Арабела». Уран-чечен фильм. 4-кү сериязы. 13.25 — «...Он алды хар чедир болгаш оон өрү». 14.10 — Англи дыл. Өөрениринин ийиги чылы. 14.40 — Авамның школазы. 15.10 — Медээлер. 15.15 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Хол бөмбүү (херээженнер). Баскетбол (херээженнер). Сут полозу.

КЫЗЫЛДАН

17.45 — «Литературлуг ужуражылгалар». «Кижи дугайында бодал». Алексей Арапчор шүлүктерин номчуур.

МОСКВАДАН

18.00 — Медээлер. 18.20 — Баскетболга делегей чемпионады. Эр улус. ССРЭ-биле Австралияның шилиндек командалары ойнаар. Испаниядан дамчыдылга. 19.00 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Чадаг-терге (трек). Сугже шураашкын. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Степа-далайжы». Мультфильм. 2-ги сериязы.

КЫЗЫЛДАН

20.20 — Телемедээлер. 20.30 — «Азия тевү». Программада: Медээлер. «Дүргедээшкинниң угланмышкыны-биле». «Культурада чаа чүүлдер». РСФСР-ниң алдарлыг артизи Владимир Конкин-биле интервью.

МОСКВАДАН

21.00 — «Үе». 21.35—23.15 «Мимино». Кинокомедия.

12. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Хоойлу дээрге хоойлу болгай». Уран-чечен фильм. Франция. 10.15 — Школа реформазы: Ийи чыл эрткенде. 10.45 — «Чүүден болгаш чүге». Уругларга дамчыдылга. 11.10 — «Үе болгаш бодум дугайында». Шүлүк антологиязы. Василий Каменский. 11.25 —Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. «Сугнуң өртээ чежел?». Экономика кичээлдери. 11.55 —«Шапито Шапито». Фильм-концерт. 12.50 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Бокс. Хостуг хүреш. Сут полозу. 14.50— И. Пырьев. «Райком секретары». Уран-чечен фильм. 16.00 — Бөгүн делегейде. 16.10 — Мультфильмнер: «Робинзон болгаш самолёт», «Ак-кара кино». 16.40 — Композитор И. Лученоктуң чогаадыкчы кежээзи. 18.45 —«Биллингир-даа бол, эллептиг» 19.45 — «Камгалаттынган чараш чүүл». Чогаадыкчы ажылдакчыларның ужуражылгазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Чаагай сеткилдиң оюннарының хүн демдеглели. 21.50 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Теннис. 22.50—«Агар сан-904». Концерт. 23.50—00.05 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Чогум чүү болган чоор?». Эртем-нептереңгей фильм. 8.30 — Ритмниг гимнастика. 9.15 — «Эртенги почта». Хөгжүмнүг дамчыдылга. 9.45 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Хол бөмбүү (херээженнер). Чадаг-терге (трек). Сугже шураашкын. 12.30 —ССРЭ-ниң чогаалчыларының VIII съездизи. 13.00 — «Амы-тындан артык салыг». Он сес сериялыг уран-чечен фильм. «Ужуражылга». 17-ги сериязы. 14.00 — Мирей Матье ырлап тур. (Франция). 15.00 — «Аян-чорукчуларның клуву». 16.00 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Бокс. Мотобол. ССРЭ биле Европаның шилиндек командалары ойнаар. 18.35 —«Шаанда бистер куштар чораан бис». Мультфильм. 18.55 — Гала-концерт. Югославиядан дамчыдылга. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Дедир-дазаа биле чараа-чечен». Мультфильм. 20.15 — «Кижи. Октаргай. Чер». 21.00—«Үе». 21.35 — 23.10 — «Ынакшылдың формулазы». Уран-чечен телефильм.

13. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Ритмниг гимнастика. 9.15 —«Камгалалдыг черлерниң чиңге оруктары-биле». Телефильм. 9.25 — «Спортлотонуң» 28-ки тиражы. 9.35 — «Оттурукчу». 10.05 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 11.05 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга 11.35— «Аян-чорукчулар клуву». 12.35 — «Хөгжүмнүг киоск». 13.05 — «Кедээниң шагы». «Сааремааның балыкчылары». 14.05 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Сут полозу. Бокс. Хол бөмбүү. (херээженнер). 1-ги чер дээш ойнаар. 15.35 — «Концерт-вальс». 16.15 — «Черге амыдырал». Телефильм (Англия). 4-кү сериязы — «Самаа четпес аг-шериг». 17.10 — Киноафиша. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — Мультфильмнер. 19.35 — ТТ-ның экранынга бир дугаар. «Ынакшылга ынакшыл-биле». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Чаагай сеткилдиң оюннары. 21.50 — «Уттундурбас хүннер». П. И. Чайковский аттыг VIII делегей конкурузунуң дугайында дамчыдылга. 22.50—23.05 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Балыкчының хлеви». Телефильм. 8.40 — Орус чугаа. 9.10 — «Ойна, гармонь». 10.00 — Литва телевидениениң программазы. 11.40 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Теннис. Сугже шураашкын. Хол бөмбүү (херээженнер). Хостуг хүреш. 13.25 — «Амы-тындан артык салыг». Он сес сериялыг уран-чечен фильм. 18-ки сериязы — «Группенфюрер Вольфту дилеп тур». 14.20 — Уран чүүл мастерлериниң концерти. Югославиядан дамчыдылга. 15.25—Делегей болгаш аныяктар. 16.00 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 16.30 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Хостуг хүреш. Бокс. 19.25—«Эртемчейин тургусканы». Хөгжүмнүг балет. 19.45 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Дедир-давай болгаш транзистор». Мультфильм. 20.00 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Гандбол. Теннис. 21.00—«Үе». 21.35 — 23.45 — «Ээргиниш». Уран-чечен фильмниң 1-ги, 2-ги сериялары.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга «Остаюсь с вами» 9.30, «Капкан для шакалов» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, «Потомок Белого Барса» 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Повесть о настоящем человеке» 12.00 «Секретный эксперимент» 12.00, 16.00, 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Одиночное плавание» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Танцплощадка» 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

1935 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, персоналдыг пенсионер
Александр Сюрюкович
ЭРТИНЕНИҢ
мөчээнин СЭКП Кызыл хоорому, республиканың Шериг комиссариады, Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозу дыңнатпышаан, ооң төрелдеринге болгаш чоок кижилерниге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп-аязыр, чамдык черлерге биче чаъстаар, диңмирээр. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Дүне 11—16 градус, хүндүс 22—27 градус чылыыр.

Кызылга биче чаъстаар, диңмирээр. Хаттың дүргени секундада 7—12 метр, диңмирээшкининге 15—20 метр чедир күштелир. Дүне 10—15 градус, хүндүс 19—24 градус чылыг болур.

ШЫН. Редакцияның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3334.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгның херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00705.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 160 (13160) | 1986 чылдың июль 9, среда | 1925 чылда үдезидилеттингеи | Өртээ 3 көпеек

ПАРТИЙЖИ АЖЫЛГА ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН

СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленуму бүгү партияга дайынчы көрүлде болган. Анаа партияның XXVII съездизинге тодаратынган чиңгине угланыышкын хамызы-биле аналиэтеттингеи, башкайгы түңнелдер үндүртүнеи болгаш моон соңгаарга соруглалар тодаратынган. Пленум эң чоокку кезиир үеде бүгү чонуң күш-ажылының кол өзөө болур беш чыл планының үндезини айтырыгларын чугаалажып көрген.

«Эде тургустунуп база тургузуп билиривисти, чедип алган түүлдерге бичии-даа кадаганаш дивейн, чаа-чаа арганарыны болгаш методтарны дилеп тыварывысты көргүзер үжүрлүг съезд соолуңуп ажыл-чорудулгазының мыдыг үе-чадазынче киргеи бис — деп, Пленумга илеткелиниге эш М. С. Горбачев чугаалаан. —Амгы үеде үнелеп бээриниң кол көргүзүглери экономиктиг хөгжүлдениң өзүлде темнилерни чедип алыры, ажыктыг чоруктуң бедик көргүзүглери, социал амыдыралга ынжиндилгеже шиитпиринг өскерилгелер боон бар чыдар».

Дүргедэвшаанның кол күжү — миллион-миллион ажыл-ишчилериң идепкейлиг чоруу, оларның чогаадыкчы чоруунуң дүргеи хөгжүлдези партия организацияларының канчаар ажылдан турарындан улуг хамаарылгалыг. Хүн бүрүнүң кичээнгейинге киржи, ол дээш сагыш човаашкын турда, чүгле мынчан съездиниң салган соруглаларын чедиишкинниг күүседип болур. Партия ажылының эде тургустунуушкунуунуң кол үжүр-утказы кижилерже, боттуг ажыл-херектерже эргилдеде деп партия санап турар.

Эде тургустунуушкун канчаар чоруп турарыл? Оон идеяларын партийжи кадрларның хөй кезии чүүлдүгүнүп хүлээп алган болгаш олар тодаргай ажыл-херектерде илереп турар деп, Пленум демдеглээн. Чер-черлериниң болгаш төп партия, совет база ажыл-агыйн органнарының аразында ажыл-ишчи чаа харылзаалар тургустунган. Дыка хөй айтырыглар дүргеи шиитпирлеттинип турар-оларган. Айтырыгларны шиитпирлеериниге ажык болгаш тодаргай чорук новүдээн, шүгүмүүлел база бот-шүгүмүүлелдиң деңнели бедээн.

Чер-черлерде эки дуржулганың чижектери ам безин, бо өртеен ыыска үеде илереп эгелээн. Ынчалза-даа амгы үениң негелделериниге долузу-биле харылап турар ажылдың чаа арга-хевирлерин дилеп тывары ыдыг-ла чиик эвес дээрзин көрүп болур. Съездиге салдынган угланышкын чүгле улуг политиканга хамаарлыр, а боттуг ажыл-херектер чоорту, чаңчыл болган оруктар-биле чоруп орда, шиитпирлеттинер үжүрлүг дээр хевирлиг бодаллар ам-даа бар. Партияның область комитединиң Кызыл хоорлонуңуң болгаш райкомнарының сөөлгү пленумнарынга болгулаан шыгнары, негелделиг чугаалардан, оларның шиитпирлериниден ыдыг түңнелдерни үндүрүп болур. Аас-биле ажыл-херек бүдүрениниң, херек кырында боттуг ажылдар кылбас түүлдериниң чижектери бар. Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы», Каа-Хемниң СЭКП-ниң XXV съездизи атты. Улуг-Хемниң ӨУТКА 25 чылы», Сүт-Хөл районнуң «Сүт-Хөл» совхозтарының, «Тыва тудуг» трестиң чер ажылдары чорудар тудуг эргелелиниң, Кызылдың алгы болгаш пиво заводтарының болгаш өске-даа дыка хөй ажыл-агыйларның, бүдүрүлгелериниң партия организацияларының ам-даа чаа ёзу-биле ажылдарынче шилчип шыдаваан деп дорт айтып болур.

Ак-Довуракның «Тыва даг-дүгү» комбинады бо беш чылды багай эвес көргүзүглер-биле эгелээн. Ынчалза-даа болза, партияның съездизиниң шиитпирлериниге дүүштүр партия организацияларының соруглаларын чугаалажып тура, коммунистер дыка негелделиг боол, соңуургалдыг чугаалы көдүргеннер. Ылаңгыя комбинатта дыка хөй курлавырларның чедир ажыглаттынмайн турары оларның оныза дүвүрээнинин болдурган. Бөдүүн рудалап даг-дүгү арыглаар цех ажыглалга киргенден бээр он чыл четкен, ынчалза-даа ол мынчага чедир төлевилеттинген күчүзүүге четпээн. Оон кол чылдагаанары — ажылга харысалга чок, ажыл-агыйлы эвес чоруктар, бүдүрүлге чурумунуң болгаш сагыпга-чурум үрээшкиннери, инженер-техниктиг ажылдавчылардан кошкак негелде боол келген. Ол бүгүнү дарый чок болдурарын, кижи бүрүзүнден негелделиң, хүлээп алдынып турар шиитпирлериниң күүселдези дээш харысалганы күштелдиринин коммунистер партбюродан негээн. Ынчангаш комбинатка чоокку үеде көскү өскерлиишкиннер боол болур дээрзинге идеген болур. Ол болгаш өске-даа идепкейлиг партия организацияларының дуржулгазы кайда-ла коммунистер коллективтиң ёзулуг дайынчы өзээ, бүдүрүлгениң ээлери боол, онаалдаларның күүселдези дээш бот-харымсалгазын шынап-ла угаап билип турар болдур, чедиишкиннер ында дээрзин хереченлеп турар.

Партия партийжи комитеттерин удуртулганың политиктиг арга-хевирлерин шиитпээнин алырынче угландырып турар. Ол дээрге бодунга ажыл-агыйны эргелеп башкарарының хүлээлгелерин албайн, күүрүне органнарының болгаш хөй-ниити организацияларының бот-идепкейлин бар-ла аргалар-биле хөгжүдүп, даалган херээ дээш оларның харымсалгазын кадагыр дээнги ол. Бүгү депшээлерге эде тургустунар, чагырып дужаарындан алырлыр — амгы үеде айтырыг ынчаар тургустунуп турар. Чүгле бүгү талазлыг политиктиг, организастыг болгаш идеологтуг ажыл съездиге салдынган соруглаларның күүселдезин хандырып шыдаар.

Бүгү партия организацияларынга четпестер-биле эптеш чок болурунуң байдалын тургузары чугула. Ажыл-херектерге чаңгыс черге таптаашкын, көөргетгинниишкин болгаш хоозуи чугаа, бот-доожургаашкын болгаш азыралыкчы хөөннер турбас үжүрлүг деп съездиниң негелдези партия ажылынга бир кол удуртулга ол.

Партия организацияларының дайынчы шиитпээнин бедидери оныза үжүр-дузалыг. Эде тургустунуушкунну оларның бот-башкарылгазын, чогаадыкчы болгаш шиитпирлиг чоруун хөгжүдеринге үндезилеп чорудары чугула.

СЭКП ТК-ның Совет Эвилелиниң ажыл-ишчилериге Кыйгырыынга партия организацияларынга, коммунист бүрүзүнге ажыл-херектериниң тодаргай программазы тодаратынган. Бо чылдың болгаш он ийиги беш чылдың онаалдаларын чедиишкиннер күүселдиринүң талазы-биле социалистиг чаруштуң сорук киирикчилери, шимчедикчи күжү олар болур үжүрлүг.

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ

Таңдыда кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының механизаторлары мал чеминиң белетвелиниче долу күш-биле кирген. Владимир Агламзяновтуң удуртканы мал чеми белеткээр бот-оруга-чарыгалыг механизастаттынган бригаданың кежигүүнери ажыл-агыйның чоогунда шөлдерден күзүн чашкан кок-тараанны кескеш, мал чеми белеткээр-биле АВМ-че чорудуп турар. Бо күннерде олар нимтизи-биле 300 тонна хире ногаан массаны чорутканнар.

Механизаторлар Владимир Федяев, Анатолий Макаров, чолаачылар Анатолий Пустозеров, Алексей Беспалов болгаш оон-даа өскелер башкайгы хүннерден эгелеп шалыпчы ажылдан турарлар.

ЧУРУКТАРДА: (солагай талдан) агроном П. Тотмянин биле механизатор В. Федяев; чаагай үнген кок-тараанның дүжүүн кестирип турары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

СЭКП-ниң XXVII СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА

ФРАНЦИЯНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ АЯН-ЧОРУУ

ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң чалаачы ёзугаар Француз республиканың Президентизи Ф. Миттеран кадайы-биле албанның аян-чоруун кылып, Москвада июль 7-де чедип келген.

Аэродромга француз удуртукчуну болгаш оон кадайын СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүүзү, ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыко кадайы-биле, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүүзү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе кадайы-биле, албанның өскедаа кижилери үткүп алганнар.

Алдчы аэродромдан Кремльже чорушкан.

* * *

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев кадайы-биле Кремльдиң Улуг ордузүүнүң Георгиевск залынга Ф. Миттераннын болгаш оон кадайын үткүп ап, амыр-мендилеп солушканнар.

* * *

Мотоциклистерниң хүндүлел таңмылыгга удеттирип алган автомашиналар эртеен кудумчуларга болгаш шөлдерге Франциянын болгаш Совет Эвилелиниң күүрүне туктарын, байыр чедирген бижиктерлиг транспарантыларны аскан турган.

* * *

Ол-ла хүн Кремльге М. С. Горбачев биле Ф. Миттеран ужурашканнар.

Делегей байдалының дүшүүрүлүг болуп артыышаан турар болгаш чаварымышкынны иеген турар чүүлүл айтырыгларының талазы-биле эрткен чылын Парижде эгелээн политиктиг чугаазы уламчылаан.

Чүгүла ужур-дузазын ийи таланың үнелеп көргени беседа солуп, ханы үткалыг болган болгаш М. С. Горбачев биле Ф. Миттераннын арганнын чаңгыс-биле ыыт-чорыгаалдың ёзугаар материалдыг шаңналдың күүсеттинген чагыларының шынарындан база кылган дуусаазында, чагыкчыларның үнелелиниден хамаарлыр апарган. Чижээ чагыгны эргелелдиң ажылдакчылары күүселеп соонда ол дээш төлевир алыр апарган бис, а бир эвес брак кылган дээш дедир эндер болза, мынчан чагыкчы акша төлевес, кижээ шүүт белеп болдуруи маннар болгай. Бо таварылгада шалын-даа, шаңналдаа төлээри бергедей бээр. Мынчангаш, ачы-дуза чедирилге черинин ажылдакчыларны чагыгны ёй-шаанда, шынарлыг кылыр, хомудалдар кирбезин дээш кызып ажылдан турар апарган.

Он ийиги беш чылда күш-ажылды организастаарынын бригада хевири бистиң ажылывыска кол черни эзлээр. Чиик платье даараар бригада бригада керээни-биле ажылдавышаан, күш-ажылга киржилгениң коэффициентизин ажыглап турар. Оларның чарыгдаан материалын шалың төлевирмге дүүштүрүп турар.

Он ийиги беш чылдың бирги чылының баштайгы айларын бистиң коллектививис багай эвес көргүзүглериг доозкан. Чонга ачы-дуза чедирериниң 5 айлар планын 103,9 хуу күүсеттивис, күш-ажылдың бүдүрүмүлүүнүм планы 102,5 хуу боттанган. Бо чурагайлар багай эвес, ынчалза-даа биске соңгургаар чылдагаан болбайн турар. Бистиң мурнувуста ажыл улуг. Ол дугайын СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң материалларын танышкан хүралга база чугаалажып.

Социалистиг чарышты калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның Кыйгырыын деткип тур бис

ЧАРЫШКА ДЕТКИМЧЕ ХЕРЕК

«Он ийиги беш чылдың планнарын доллур болгаш ажыр күүседир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга СЭКП ТК-ның Кыйгырыын Чалаананың амыдырал хандырыга комбинадының даараныкчыларының чүүлдүтүүнүн деткип, Кыйгырыгга харыы кылыыр чүгле хууда көргүзүглер дээш эвес, бригадаңын, инити комбинаттың планның онаалдазының долу күүселдези, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржилге дээш демнинг ажылдаарын шиитпирлээн бис.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының онаалдаларын чедиишкиннинг күүседир дээш чарыш бисте бо хүннерде улам калбарган, даараныкчыларның бот-харымсалгазы бедээн.

Бистиң кылын, даштыкы хеп даараар № 4 бригадавыста шуптуг тос кижи ажылдап турар бис. Бригадиривис дуржулгалыг даараныкчы, будуруглегиниң хоочуну, он тос чыл ажылдаан О. К. Сат биске Кыйгырыының үжүр-утказын тайылбырлап, таныштырган. Аңаа дүүштүр бо чылын алган социалистиг хүлээлгевисти эде көрүп, ажылывыстың утшиин эде тургузуп, будуруктуглуг ажылдап эгелеливис.

Мурнуда «Тыва» совхозна он дөрт чыл малчыныадым, сакмалыдан малдың чедип, хөй ажылының чажыттарын арганнын чаңгыл аварган ик сеткилдиң база бот-болгаш билчиринче чүткүлдүг [illegible] түң ёзугаар Европага [illegible] даган делегейге айыыл [illegible] рук дээш, ийи чурттуң [illegible] туткуларынга оваажы [illegible] совет-француз харылаа [illegible] ның байдалы дээш бедик [illegible] рысалганың ёзугаар эрткен.

* * *

ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиуму Ф. Миттеран биле оон кадайының алдары дээш Кремльдиң Улуг ордузүүнүнге дүштеки шайгалга эрттиргеп.

Шайгалгага Президент-биле кады оны үдеп чоруур Франциянның күүрүне болгаш политиктиг удуртукчуларны чорааннар.

Совет талдан М. С. Горбачев кадайы-биле, А. А. Громыко кадайы-биле, Н. И. Рыжков кадайы-биле, В. И. Воротников, Э. А. Шеварднадзе, А. Ф. Добрынин, А. Н. Яковлев, албанның өске-даа кижилери аңаа барганнар.

М. С. Горбачев биле Ф. Миттеран чугаа солушкан. Оны улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Дүштеки шайгалга эп-найыралыг байдалга эрткен.

(СЭТА).

Удуртукчуга сөс

ХАНЫ АНАЛИЗТЕВИШААН

«Келир үе-чадада совет кижилериң амыдырал байдалын, оларның үгаан-added болгаш күш-дамыр көгжүдезин эжиждеринге, хостуг үе-шактыг чогумчалыг кылыр ажыглаарынга ачы-дуза чедирилгезин көгжүдеринин Комплекстиг программазындаа кирген бо удуруглар даартагы хүнүү added ажылывыс база эвээш эвес. Биргн эллегде ажылдың шынарын хынаар комиссинны 7 кижи составтыг кылдыр, тургускан бис. Ук комиссия неделя төңүзүнде-ле цехтерни кезип, ажылдың шынары-биле таныжар. А даараныкга пегиниң улуг мастери хүнүүң-не, ажыл шагы доостун турда, чаа кылыглардың шынарын көөр, техниктиг контрольдүң таныжын базар. Брактаттынган кылыгларны илереткеш, олну болдурган кижиниң күүсели-биле катап кылдырар кылдыр чурумчуткан.

Бо чылдың эгезинден тура эргелел экономиктиг ажылдың чаа хевиринче шилчээн. Бо байдал ажылчыларның харысалганын бедидеринге, инициативти болурунга улуг идиги берген. Ол ышкаш кижи бүрүзү чагыгны хуусаазында күүседири-биле чергелештир оон шынары дээш база демисежир апарган. Ол арга-биле ажылдап эгелээнивис соонда чагыкчылардан хомудалдар көскүзү-биле эвээжээн.

Чаа аргада көскү өскерилгелер чүдел? Биргн эллегде планнаашкында. Мурнуда биске планны чонунуң амыдырал хандырыга министерствозу чорудуп бээр, шыдаар-даа, шыдавас-даа болзунза, ол ёзугаар ажылдаар турган. Ам ыдыг эвес планны бис боттарывыс, бүгү-ле аргаларны болгаш курлавырларны санап тургаш, ажылдап кылыр апарган бис. Ону кылып тура эрткен чылдагы, кварталдагы, айда көргүзүглерни барымдаалаар, оон хөй болгаш шынарлыг болдуруи чедип алыр кылдыр санап турар бис.

Чурттакчы чонга төлевирлиг ачы-дуза чедирер хевир бисте кол көргүзүглериниң бирээзи апарган. Экономиктиг байдалдарның чаа хевириниң негелделизин ёзугаар материалдыг шаңналдың күүсеттинген чагыларының шынарындан база кылган дуусаазында, чагыкчыларның үнелелиниден хамаарлыр апарган. Чижээ чагыгны эргелелдиң ажылдакчылары күүсеткен соонда ол дээш төлевир алыр апарган бис, а бир эвес брак кылган дээш дедир эндер болза, мынчан чагыкчы акша төлевес, кижээ шүүт белеп болдуруи маннар болгай. Бо таварылгада шалын-даа, шаңналдаа төлээри бергедей бээр. Мынчангаш, ачы-дуза чедирилге черинин ажылдакчыларны чагыгны ёй-шаанда, шынарлыг кылыр, хомудалдар кирбезин дээш кызып ажылдан турар апарган.

Он ийиги беш чылда күш-ажылды организастаарынын бригада хевири бистиң ажылывыска кол черни эзлээр. Чиик платье даараар бригада бригада керээни-биле ажылдавышаан, күш-ажылга киржилгениң коэффициентизин ажыглап турар. Оларның чарыгдаан материалын шалың төлевирмге дүүштүрүп турар.

Он ийиги беш чылдың бирги чылының баштайгы айларын бистиң коллектививис багай эвес көргүзүглериг доозкан. Чонга ачы-дуза чедирериниң 5 айлар планын 103,9 хуу күүсеттивис, күш-ажылдың бүдүрүмүлүүнүм планы 102,5 хуу боттанган. Бо чурагайлар багай эвес, ынчалза-даа биске соңгургаар чылдагаан болбайн турар. Бистиң мурнувуста ажыл улуг. Ол дугайын СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң материалларын танышкан хүралга база чугаалажып

Партийжи амыдырал

ТУДУГ АЖЫЛЫН ЭКИЖИДЕР

СЭКП Бай-Тайга райкому болгаш улус депутаттарының район Советиниң күүскому районга тудуг ажылын сайзырадырының талазы-биле сөөлгү чылдарда чамдык хемчеглерни ап чоруткан. Ажыл-агыйларда тудуг бригадаларындан аңгыда район төвүнде ийи тускай тудуг организациязы ажылдап турар Тудуг-септелге участогу 1976 чылда үндезилеттинип тургустунганындан бээр планның онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келген. Эрткен чылдан эгелеп районда 958 дугаарлыг кожуп чоруур механизастаттынган колоннаның мурнунда турган участоктуң баазазынга организастап тургускан. Ук тудуг коллективтери, ол бирги беш чылда чурттаалга тудуг кылырының планнарын күүседип шыдаан.

Тудуг коллективтериниң партия организациялары тудугжулар ортузунга социалистиг чарышты калбартыр, кижизидилге ажылын күштелдирер, оларның бот-харысалгазын бедидер орулгалыг ажылдап келген. Тудугжу бүрүзү эге экономиктиг билиглерниң өөредилгезинде хаара туттунган. Олар эрткен өөредилге чылында «Камналгалыг болгаш хумагалыг чоруктуң курлавырларын ажыглаалга» деп курсту, партияның XXVII съездизиниң материалдарын өөренип дооскан. Кайы-даа тудуг коллективтеринде кызыл-булуңнарны дерип кылган. Аңаа өөредилге, лекция, беседаларда аңгыда тускай план ёзугаар культура болгаш спорт-массалыг хемчеглерни боттандырып келген.

Кылдынып турар ажылдар-биле чергелештир тудуг ажылдарын удуртур, база организастаарында удуг четпестер бар. КМК-958-те, септелге-тудуг участогунда болгаш ажыл-агыйларның тудуг бригадаларында партия организациялары, удуртукчулар кижилер-биле ажылды үениң негелдезинге чедир тургузуп шыдаваан. Тудугжуларның саны өзүп турар-даа болза, оларның билиг-мергежилиниң деңнели шоолуг-ла бедивейн турар. Тудугжу кадрларны өөредип белеткээр, оларның ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирер талазы-биле ажыл бо хүннерге чедир чавыс деңнелде. Тудуг организацияларында чүгле чаңгыс, тускай тудугжу дээди эртемниг кижи бар. Тудуг коллективтери боттарының акша-хөреңгизи-биле тускай өөредилгеге черлеринге кадрлар өөредип, белеткеп алырын четпес боттандырып, боттарының девискээрлеринде школалар-биле харылзашпайн турар. А сонуургалы, практиктиг арга-мергежилдиг-биле ажылдап чоруур кижилерниң билиг-мергежилин бедидериниң талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглер кошкак. Бүгү районда дөрткү разрядтан бедик мергежилдиг тудугжуларның шуут чок боор турары, ооң тодаргай бадыткалы ол. Ооң уламындан тудугжуларның ажылдап үнер-кирер чоруу хөй.

Ындыг болганда районда тудуг ажылының темпизи оожум, үрей кылгаш, катап тудар таварылгалар хаая эвес. Сантехник, кашпакчы мергежилдиг ажылчыннарның чогундан тудугларның одалга системаларын, оларның септелгезин өскээртен кижилер чалап кылдыртырынга хөй үе-шак чарыгдаттынып турар.

Бай-Тайга 784 олуттуг школа тудуун КМК-958-тиң тудугжулары 1984 чылда-ла (КМК ынчан участок турган) эгелээн. Ынчаарга 1984—1985 чылдарда 493 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр турагш, чүгле 275,5 муң рубльге боттандырган. Бо чылдың ооң хаңазын шын эвес салып эгелээнинден катап эде кылыр ужурга таварышкан. Шак ындыг эде кылыышкыннар өске-даа тудугларга турган. Ооң кол чылдагааны тудугжуларның, оларны удуртуп-башкарып турар мастерлерниң тудуг талазы-биле билиг-мергежилиниң чавызында. Тудуг организацияларында болган ажыл-агыйларда күш-ажылды эртем ёзузу-биле боттандырбайн турарындан, күш-ажылдың бүдүрүкчүзү чавыс.

Ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургузарынче кичээнгей кошкак. Тудуг материалдарының камналгазы болгаш калагалалы багай.

Тудугжуларның ортузунда партийжи өзек коңчуг оожум өзүп турар. «Тээли», «Кара-Хол» совхозтарының партия комитеттери сөөлгү ийи чылда, чангыс-даа тудугжуну партияга хүлээп албаан. Оон-даа өске четпес чүүлдер районнуң тудуг ажылында эвээш эвес.

Ынчангаш бо айтырыгны партияның район комитединиң сөөлгү пленумунга чугаалажып көргеш, тудуг организацияларындан ажылын үндезини-биле экижидерин, ону чаа деңнелче көдүрерин, объекттерни тударының хуусаазын боттуу-биле кызырарын, камналга айтырыын шыңгыыразырын негээн. Ол чүүлдерни амыдыралга боттандырар дээш тудуг коллективтеринде партия организациялары, коммунист бүрүзү быжыг туруштуг ажылдаар болгаш чогумчалыг түңнелдерни чедип ап дээш чаа ёзу-биле, чогаадыкчы, тывынгыр ажылдаар ужурлуг.

Б. БАГАЙ-ООЛ.

ПРИМОРЬЕ. Ш. Надибаидзе аттыг сейнер флодунуң баазазының ажылдакчылары ССРЭ-ниң ЭА-ның Ырак Чоон чүк төвүнүң болгаш Оожум океанның балык ажыл-агый институдунуң эртемденнери-биле кады далай капустазын, мидияны, устрицаны болгаш далайның өске-даа хайыразын кылымал арга-биле өстүрүп алырынга, дуржулгаларны чедиишкинниг чорудуп турарлар. Чемненир далай үнүштеринден болгаш моллюскаларындан консерваларны белеткээш, оларны фармацевтика үлетпүрүнге ажыглап турарлар.

ЧУРУКТА: далай капустазының дүжүдүн чыып ап турары.

С. КОЗЛОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Хандырылгаңар кандыгыл?

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЫР БООР

Самагалдай суурда аъш-чем бараанннарының магазиннеринде бараанннарның ассортименти кызымы. Колдаан-на чүве—балыктан кылган консервалар. Барааны сөөртүп шылавайн турарында чүве бе, черле билдинмес. Сүттү, сметананы чазын бичии када садып турган. Сөөлгү үеде база-ла көзүлбестээн. Моон мурнунда садып турган чүве болганда, чоннуң херегцелин хандырып, доктаамал садып болурунуң аргазы бар-дыр. Ногаа аймаанга хамаарыштыр чүү дээр боор, ол хамаанчок, пряник, печенье үзүктелип келир.

Хлебтиң шынары багай. Бир-тээ, хлеб дугайында чугаалай бергенимде, мындыг чүүлдү айтыр бодап турар мен. Бисте хлеб магазинин тускайлаваан, ону өске бараанннар-биле кады садып турар. Ынчангаш хлеб киргенде, оочур улуг, садыглап алырынга хөй үе үндүрер. Бо болгаш үстүнде чугаалааным айтырыгларны район баштаар черин кичээнгейге алыр боор дээн идегел-биле мону бижидим.

Т. [illegible]НГА.
Тес-Хем район.

ЧУРУККА ТЫРТТЫРЫП АЛЫР ДЭЭШ

Районнуң чурттакчы чонунга амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирип турарында чамдык четпестерниң дугайын бижип көрейн. Эдип ап болур хире айтырыглар ийи. Ынчалдажок чайлаттынмас боор-дур. Ооң бадыткалы кылдыр даразында болган таварылганы маңаа киирип көрейн. Торгалыг школазының бир башкызы партия билединге чурук тырттырып алыр дээш район төвүнче үш удаа кирген. Кээп-катап чоруп турагаш, чурукка тырттырып алган деп бодаар силер бе? Чок. Бааргa, фотограф ажылынга турбас кижи болган-дыр. Ынчаар таварыжып турганы ол чүве ийикпе, азы ол кижиниң ажылга хамаарылгазы ындыг чүве? Бажыңындан сүртүртүп турган таварылгалар база бар. Шуулеп турагаш, тырттырып кааны чуруу, орта үнмээн. Ам канчаар боор, чаш уруглуг башкы чүгле чурукка тырттырып алыр дээш Кызылдаар ужурга таварышкан.

Чүгле ол дээш Кызыл чаар деп чүвеин бодап көрүнерлээн. Амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде фотографияның ажылы чүге экиживейн турарыл? Торгалыгга чонга амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирер пункт бар. Ында чүге парикмахерская ажылдап турар. Ындыг болганда, чурук тырттырар чер-даа аңаа ажылдап болурунуң аргазы бар-дыр. Совхозтуң ажыл-ишчилеринге таарымчалыг болуру-биле район төвүнден комплекстиг үнүүшкүннерни доктаатаан хүнде чорудуп турар болза, эки-дир.

М. КУУЛАР.
Өвүр район.

Таңды районнуң ССРЭ-ниң 50 чылы совхозунуң ногаажылары 90 гектар черде ногаа аймаан тарып алган өстүрүп турарлар. Хову-Аксы болгаш Бай-Хаак суурларының магазиннеринде оларның өстүргени чаа дүжүттүң согуназын, садып эгелээн. Бригада бо хүннерге чедир 2 муң ажыг тонна согунаны магазиннерже киирген.

Бригадала Владимир Лисовский удурткан механизаторлар бедик кодурлуушкун-биле ажылдап турар. А ногаа ажаакчыларындан В. Пичугина, Н. Барышева, М. Балчый-оол, А. Оюн болгаш өскелер-даа кызымак чорууи көргүзүп турарлар.

ЧУРУКТА: мурнакчы ногаажылар (солагай талададан) В. Пичугина, К. Оюн, Н. Немкова болгаш Н. Барышева.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ТУРЛАГНЫ ТУТКАН

Улуг-Хем районнуң «Ак-Тургут» совхозтуң төп салбырында Бүрүткел Моңгушка удурткан сес кижи составтыг тудугжу звено чыл эгезинден бээр багай эвес ажылдап келген. Совхозта тудугжу бригаданың кол азээ бо звено болуп турары таварылга эвес.

Звенонуң тудугжулары Бүлүн-Терек ортумак школазының бүдүрүлге бригадазының Шолук-Ховуда турлаанга капуста, помидор, огурец тарып өстүрер чылыдылгалыг парниктерни апрель айда тудуп, ажыглалга киргеннер. Ол-ла Шолук-Ховунуң үстүү талазында алаакчыгашка школаның бүдүрүлге бригадазының дыштаныр, чурттаар турлаан тудуп берген. Ооң узуну 30 метр, а дооразы 8 метр хемчээлдиг. Ам ында өөреникчилер кээп, ажылдап кирипкеннер.

С. СОТНАМ.

ОНААЛДА КҮҮСЕЛДЕ-БИЛЕ КҮШТҮГ

«Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйының коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизинге хүлээп алдыган дүргедээшкинниң стратегиязын болуунуң ажылынга удурттулга болдурагаш, планныг онаалдаларны албан күүседирин чедип алырын шиитпирлээн.

Николай Куулрга удурткан аңчылар бригадазы тудуг ажылдарын база кылып турар болгаш «Хөндергей» совхоз-биле чарган керээлиг онаалдазын чедиишкинниг күүсеткен. Бригада ол ажыл-агыйның Оймак сүт-бараан фермазының кышкы турлаанда быдаа кажаазын, бир өг-бүле чурттаар бажыңын тудкан. Совхозтуң хүлээп алыр комиссиязы тудугжуларның ажылын эки деп үнелээн.

Эрес-оол Ондарга удурткан бригаданың коллективи ол-ла ажыл-агыйның Улуг-Алаакта хой кажаазын чаа төлевилел ёзугаар бүрүн тудуп, хүлээдип берген. Бо ийи бригаданың кежигүннери бот-орулга-чарылгалыг аргаже шилчип, ажылды экижидериниң бир чугула курлавырын моон тып алганнар.

Хөндергейниң эң байлак черлериниң бирээзи Ак хемниң эзиминде Сарыг-оол Чамыянга удурткан тудуг ыяжы белеткээр бригаданың коллективи чедиишкинниг ажылдап турар. Бригада беш айларда 1500 кубометр тудуг ыяжы белеткээр онаалдазын 1700 кубометр кылдыр ажыр күүсеткен. Арга-арыг бойдустуң үнелиг байлаа, ону кайы-хамаан чок үрегдеп, кезип болбас дээрзин ыяш белеткекчилери билип турар.

Дуржулгалыг ыяш кезикчилери Алексей Иволгин, Сарыг-оол Чамыян олар ужурар ыяшты хынамчалыг шилип ап, чедир өспээн ыяштарны черле ужурбас. Кескен ыяштарның будуктарын Валерий Сат аштап, ажык аяннарга белуп турар.

А. ДОНГАК.
Чөөн-Хемчик район.

АЖААЛДАНЫ ЭКИ ЧОРУДАР

Республиканың ажыл-агыйларында тараа болгаш мал чеми культураларының хову-шөлдеринде ажыл хайнышкынныг. Эки дүжүттү чедип алырда ооң ажаалдазын, суггарылгазын доктаамал чорудар апаар. Ол ышкаш көдээ ажыл-агый культураларының эки өзериинге таарымчалыг байдалдарны тургузуп, бок үнүштерни аштап, үнүштерниң аарыглары, хоралакчылары-биле демисежир ужурлуг.

Дыка хөй совхозтар тарыганы дооскаш, үнүштерниң ажаалдазынче кирген. Ылангыя «Тиилелге», «Шамбалыг», «Саян», «Ленинчи орук», ССРЭ-ниң 50 чылы, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтар, «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы хову-шөлдеринге үнүштерниң, ылангыя картофельдиң, кукурузаның үнериниң мурнунда болгаш соонда аанирттээшкинни чоруткан. Кажан бок үнүштер чаа-ла үнүп орда, бирги аанирттээшкинни чорудары кымга-даа билдингир. Ооң соонда тарып каан үнүштер өстүп келгенде, бок үнүштер көвүдей берген үеде, ийиги аанирттээшкинни кылыр. Ол арга олурутлар аразын даараазында аштап арыглаары-биле катай картофельдиң, кукурузаның болгаш өске-даа культураларның арыг, эки дүжүдүн берип турар.

Ынчангаш аңдарган шөлдерге бок үнүштер-биле демисежиишкинге, чогуур үезинде аанирттээшкинниң чорудуп турарындан хамааржыр. Бир эвес ону 1—2 хонук озалдап чорудар болза, ол ажыктыг эвес болур. Ынчангаш аанирттээшкинни чогуур үезинде, кыска хуусаада, бок үнүштерниң өзүмүн хайгаарап турагш чорудары чугула. Бо-ла бүгүну совхозтарның агрономнары, кукуруза, картофель, ногаа ажаакчылары болгаш районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының үнүштерни камгалаар болгаш химижидер станцияларының специалистери хайгаараар, хынаар ужурлуг.

Ажыл-агыйларның хөй-хөй специалистери, хову-шөлдерге аңдарган черлерден база тараа культураларының аразынга тыптып үнүп келир бок үнүштерниң хайтааралын доктаамал чорудуп келген. Ол ышкаш бо чылын республиканың совхозтары 64 муң гектар шөлге часкы тарылга үезинде бок үнүштерге удур заахимиктиг аштаашкынны чоруткан, а 26 муң гектарга чер ажылының аргалары-биле кылган. Тараа культураларының заахимиктиг болбаазырадылгазын «Саян» «Өөк», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтар чорудуп эгелээн. Оларның үлегерин «Улуг Октябрь», «Ленинчи орук», «Чыраа-Бажы», «Революцияның чалбышкыны» болгаш «Россия» совхозтар ээрип кирген. Ынчангаш заахимиктиг болбаазырадылганы республикада 6,5 муң гектар шөлге ажыглаан. Черниң болбаазырадылгазын 5,2 муң гектар шөлге бок үнүштерге херегээр химиктиг бүдүмелдерни ажыглап турган чоруткан.

Чер болбаазырадылгазын «Тиилелге» совхоз 2 муң, «Шамбалыг» 1,5 муң, «Саян» 600, «Бүрен» 400, «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы 200, «Чыраа-Бажы» 200 гектар шөлге чоруткан. Ынчалза-даа тарылга үезинде ажаалда-тежээлдеже кичээнгей салышкын чогуур деңнелинге четпейн турар. Чамдык ажыл-агыйларның, районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының удуртукчулары, специалистери агаар-бойдустуң таарымчы чок байдалдарындан мал чеминиң болгаш тараа культураларының өзүлдези оожум эгелээр болгаш бок үнүштер дүрген өзер дээрзин херекке албайн баар. Ылангыя «Енисей», «Бурунгаар», «Кызыл тук», «Тээли», «Мурнакчы» «Хемчик», «Х Улуг хурал», «Ак-Тургут», «Барлык» болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи, Карл Маркс аттыг совхозтар тарылга культураларының болбаазырадылгазынче ам-даа кирбээн. «Коммунизмниң кереди» совхоз бөгүнге чедир заахимиктиг болбаазырадылганы чорудар талазы-биле керээзин чарбаан. Ооң-биле кады Таңды, Улуг-Хем, Барын-Хемчик районнарда химижидилге отрядтары тараа культураларының ажаалдазынга тускай машиналарны долузу-биле ажыглавайн турар. Чамдык черлерде бок үнүштер-биле демисел чорудар талазы-биле көдээ ажыл-агый болгаш хөй-ниити комиссиялары кошкак ажылдап турарын айтыр апаар.

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1962 чылдың март 26-да үнген «Бок үнүштер-биле демиселди күштелдирер дугайында» Чарлыын бистиң республикада кошкак боттандырып турар. Буга-суму болгаш орук, хову турлаглар, огородтар девискээринде бок үнүштерни аштап-арыглавайн, чер-биле кады аңдарбайн турар. Ол ышкаш черлик чашпаннарны база-ла аштап-арыглаваачын бо-ла эскерер бис. Үстүнде Чаа-Хөл Чөөн-Хемчик, Барын-Хемчик, Эрзин, Тес-Хем районнарда чугур деңнелге чедир күүсетпейн келген. Бо айтырыгларны райкүүскомнар чанында доктаамал комиссиялар болгаш чер-биле холбаалыг ажыл-агыйлар хурал-суглаазынга тургуспайн, бок үнүштер-биле демиселди кошкаткан.

Ынчангаш районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының, совхозтарының удуртукчулары, специалистери бүгү культураларның, ылангыя ногааның, кукурузаның, картофельдиң болбаазырадылгазын, ажаалдазын экижидеринче угланган хемчеглерни дарый алырын үе негеп турар. Совхоз бүрүзү тарып алган үнүштерниң ажаалдазынче доктаамал кичээнгейни салып, хову-шөлдерни экижидип, бок үнүштер, хоралакчылар, аарыглар-биле демиселди күштелдирерин чорудар ужурлуг.

Республиканың хову ажылдакчылары партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринде чер ажылын экижидер, тараа, мал чеми культураларын өстүрер талазы-биле улуг сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш он ийиги беш чылдың баштайгы чылында улам тудуругу ажылдаарлар.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр күркомитединиң үнүш камгалал станциязының начальниги.

БОРА-ХӨЛ БРИГАДАЗЫНДА

Партияның XXII съездизи аттыг совхозтуң № 1 хову-трактор бригадазының ажылчыннары часкы хову ажылдарын шалыпкын доосааш, чайгы хөрзүн болбаазырадылгазынче бир деминг кирипкеннер.

Совхозтуң удуртукчулары болгаш специалистери ук черниң агаар-бойдузун болгаш хөрзүн составын өөренип көргеш, бо бригадаже мурнакчы механизаторларны база чер ажылдыглары чоруткан. Чайгы хөрзүн болбаазырадылгазында шылгараан, хүн нормазын 100-120 хуу күүседип турар мурнакчы механизаторлар А. Монгуш, А. Сат, А. Иргит, А. Донгак, К.-Д. Кужугет болгаш аныктар О. Иргит, С. Донгак чайгы сезон дургузунда 600-800 гектар шөлдү кижи бүрүзү эки шынарлыг болбаазырадып, кылыр хүлээлгелиглер. Часкы хову ажылдарынга кызымаккай ажылдап турар механик-ээдигчилер О. Монгуш, Б.-С. Монгуш болгаш О. Сат олар база мактатканнар.

Совхозтуң аъш-чем складының эргелекчизи А. Монгуш бригада кежигүннерин аъш-чем-биле багай эвес хандырган.

— Часкы тарылганың ажылдарын доосканы-биле чергелештир чайгы чер болбаазырадылгазынче улаштыр кирдивис. Бо чылын бригадавыс 2136 гектар черниң чайгы болбаазырадылгазын чорудар планныг. Чайгы чер болбаазырадылгазын бедик агротехниктиг деңнелге кыска хуусаада доозар болгаш хөрзүн болбаазырадылгазын 2-3 катап чорударын шиитпирлээн бис—деп, хову-трактор бригадазының бригадири Б. Сат чугаалаар.

Чайгы хөрзүн болбаазырадылгазында механизастаттынган бот-орулга-чарылгалыг ийи отряд техника-биле бүрүн хандыртынган. Бо хүннерде бригада 1000 гектар черниң болбаазырадылгазын эки шынарлыг чоруткан. Ол планныг даалганың 50 хуузун күүсеткен.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур шыңгыы хемчеглерни алганының түңнелинде, ниити совхозта болгаш бригадада күш-ажылдың сагылга-чуруму эрткен чылдаазындан экижээн.

Ынчалза-даа механизаторларның хостуг шактарында дыштанып, ойнаарынга таарымчалыг байдал тургустунмаан. Телевизор чок. Совхозтуң почтальону чаа солуннар, журналдар чедирилгезин үзүктелдиишкиниг эккеп турар.

Совхозта партия, комсомол организациялары, профэвилел комитеди политмассалыг ажылдарны чорутпайн турар. Лекция, беседа айтырыг шуут уттундурган.

Социалистиг чарышты калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның Кыйгырыын механизаторлар ортузунга таныштырган-даа болза, ону амыдыралга боттандырып турарында четпестер бары илден. Ол талазы-биле совхозтуң удуртукчулары хемчеглерни алыры чугула.

Б. МОНГУШ.

КИЖИЛЕР-БИЛЕ АЖЫЛДЫҢ ЧЕТПЕЗИНДЕН

Партияның XXVII съездизиниң негелдезин ёзугаар ажылдап, ажылче шалыпкын кирген, үезин-даа, күжүн-даа харамнанмайн, эде тургустуушкун үезинде бодунуң төлептиг туружун тып алган кижи болуунуң идепкейин көргүзүп турар. Эде тургустуушкун ам-даа оожум чоруп турар. Шыварже, ажыктыг чоруктче, удуртулганың чаа аргаларынче эргилде бар эртип турар дээрзин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев СЭКП Төп Комитединиң июнь (1986 ч.) Пленумунга илеткелинге демдеглээн.

Бо беш чылдың эрткен алды айларында Чадааның автобүдүрүлгезинде кандыг чаартылгалар бар апарган ирги дээш, бо бүдүрүлгениң ажылы-биле таныштым, ында чораан бис. Съезд эрткенден бээр ындыг-ла үр үе эртпээн. Бо үениң иштинде автотранспортчуларның күш-ажылчы коллективиниң ажылы ысканкейжин, бүдүрүлгеге инициативаны сайзырадыры чедип алдыныы, чогаадыкчы ажылчынны байдал тургустунган. Ынчалза-даа транспортчуларның ажылын организастап турарындан алгаш көөрге, кылдынмаан чүүлдер дыка хөй. Ажыл-агыйны чедиишкинниг чорударынга салдар чедирер ужурлуг быралар болгаш идиг бериишкиннери ам-даа долу күш-биле ажыглаттынмайн турарын бүдүрүлгениң план-экономиктиг килдизиниң ажылдакчылары Татьяна Подкопаева, Майя Донгак-биле баштай ужурашкан, чугаалашкан-да билип алган бис.

Он ийиги беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш социалистиг чарышты калбартырынче бүдүрүлгениң ажыл-ишчилерин сорук киирер, оларның чогаадыкчы күш-ажылче өөлелдээр талазы-биле ажылды АТБ-ниң удуртулгазы, партия, профэвилел организациялары четпес организастаан.

Он ийиги беш чылдың планнарын күүседир болгаш ажыр күүседир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында, СЭКП ТК-ның Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга Кыйгырыында бөгүн чарыштың кол сорулгазы — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери деп айыткан болгай. Планныг онаалдаларны чедиишкинниг күүседиринге чарыш улуг рольду ойнап турар. А бо бүдүрүлгеде чарышта эде тургустуушкун чорувайн турар. Маңаа бадыткал кылдыр мындыг чижектен киирип көрээл. Бүдүрүлгеде ажылдап турар 83 чолаачының 66-ы, 9 кондукторнуң 6-ы социалистиг чарышта хаара туттунган.

— Социалистиг хүлээлгелер алырда бергедээр улус-ла болгай бис. Чыл эгезинде чолаачыларны социалистиг хүлээлге алыңар дээрге, ынаваас улус болгай. Мен бодум безин чолаачыларны ходуктаа чедип алган. Өрээлимге эккелгеш, чарыштың, социалистиг хүлээлгениң планныг онаалдаларны күүседиринге кайы хире салдарлыг болурун тайылбырлап турагш, каш-даа чолаачының социалистиг хүлээлгезин бижиттирдим. Мынчаар организастаан чарышты кандыг күш-ажылчы маргылдаа дээр боор? — деп, автотранспорт бүдүрүлгезиниң күш-ажылы болгаш шалын талазы-биле инженери Т. А. Подкопаева сагыш-сеткилин дүвүредип чоруур айтырыгны тө каап берди.

Чолаачыларның ортузунда социалистиг чарышты багай организастап, ооң түңнелдерин чогуур үезинде үндүрбейн, чарыштың тиилекчилерин хөйге чарлыг кылдыр чарлаан, кылган ажылының түңнелдерин көскү черлерге тода кылдыр бижээш аспайн турар. Чарыштың дээштиг салдарын ажыглавайн, чарын-даа кол инженер С. Сат, профэвилел комитединиң даргазы Б. Ондар планныг онаалдаларның канчаар күүсеттинип турарын сонуурган, бүдүрүлгениң план-экономиктиг килдизиниң эжиин ажытпайн, экономистер-биле үнелешпейн турарын айтыр херек. Бүдүрүлгениң салым-хуузу, планныг онаалдаларның чедиишкиниг күүселдезин дээш харысалгалыг удуртукчу ажылдакчылар бүдүрүлгеже таныглавайн, ажыл-агыйның канчаар чоруп турарын сонуургавайн, организакчы ролю чок боор турарындан планныг онаалдалар күүсеттинмейн турар деп дорт чугаалап болур.

Дүргедээшкинниң шиитпирлиг фактору болур кижи факторунуң, ажыл-ишчи бүрүзүнүң даандырган ажыынга хамаарылгазы кошкаарга, планныг онаалдалар күүсеттинмейн баар деп чүвени моон ылавылап фактылар бадыткаар. Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының эрткен алды айларында автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективи чүък сөөртүлгезиниң хемчээлиниң, чүък сайгарылгазының талазы-биле онаалдазын күүсетпээн болгаш автомобильдерни шугумче үндүрериниң хуузун дыка кудулаткан.

Кайн-даа быжыг сагылга-чурум херек. Чадаана АТБ-зинде сагылга-чурум кандыгыл? Коллектив кежигүннери-биле ажылды кошкаткандан сагылга-чурум үрээр, чылдагаан чокка ажыл шагы үрер, прогулдаар чоруктар ам-даа бар. Бо чылдың эрткен алды айларында 66 кижи-хүн прогулду, бүдүрүлгениң ажыл-ишчилери кылган. Бо прогулдаан хүннерни чөп ажыглаан болза, 8250 тонна чүъкту сөөртүп болур арга турган. Самосвал чолаачызы чаңгыс чолаачы безин Чадааның хөмүр—даш участогунге ажылдаан болза, хүнде-ле 125 тонна хөмүр-дашты сөөртүп болур турган-дыр деп, санап көрген бис. Чүгле прогулдан ол хире чидириг болуп турда, планныг онаалдалар күүсеттинмес болбайн канчаар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүзүн бедидеринге, организастыг чорукту экижидеринге, планныг онаалдаларны чедиишкинниг күүседиринге, сагылга-чурумну быжыглаарынга даандырган ажыл-херек дээш кижилерниң харысалгазын бедидеринге, күш-ажылды организастаарының деңнелинге аргазы — бригада керээзи улуг рольдуг. Автотранспорт бүдүрүлгезинде чолаачыларның 6 бригадазы бар. Ынчалза-даа бригада керээзин чангыс-даа бригадада нептеретпээн. Бригада керээзин нептередир дээн чугаа болгандан бээр, хөй үе эрткен. Оон кандыг-даа түңнел чок болган. Намчын Даваасевич Маадының удуртуп турары слесарьлар бригадазын апрельде бот-орулга-чарылгалыг бригада кылдыр шилчиткен турган. Слесарьларын ол эгелээшкинни кым-даа деткивейн барган. Бригадир Н. Маады май айда шөлээлеп чоруптарга ол бригада буурап дүшкен.

Бүгү чүвени кадрлар шиитпирлээр болгай. Чадааның автотранспорт бүдүрүлгезинде кадр айтырыы дарый шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларның бирээзи. Кол инженер үр үениң иштинде чок турган. Ооң хүлээлгезин чолаачы М. Шаутдинов февральдан июнь 17-ге чедир күүседип келген. Ажыглал килдизиниң начальниги база чаа ажылдап кирген. Дөрт дежурный механик турар ужурлуг. Тускай эртемниг специалистер чок болганындан бо албан-хүлээлгеде база-ла чолаачылар ажылдадып каан. Планныг даалгаларын күүседип чадап турар Чадааның автобүдүрүлгезин, «Тыва автотранс» каттыжыышкын (В. А. Парунин) тускай эртемниг специалистер-биле быжыглаар хемчеглерни албайн келген.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының эрткен алды айларының түңнелдеринден алгаш көөрге, Чадааның автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективи (удуртукчулары М. Ооржак, С. Сат, парторганизация секретары М. Имажап, профэвилел комитединиң даргазы Б. Ондар) ам-даа эде тургустуушкун турарын үстүнде чүүлдер херечилеп турар.

М. ОЮН,
«Шынның» корр.

СӨЗҮН ЭЭЛЭЭН

Эрте дургаар кызымаа мыштарлыг эки аргалар [illegible] ийи талазы, шофраннарлыг даглар кылдаан Үстүү Ишкин. Ол болза Сүт-Хөл районнуң чараш бойдус-чурумалдыг кижиниң сагыш-сеткилин, [illegible] хайгаарла сергедип алдызап көөр арын эгаарлыг черлериниң бирээзи. Ишкинниң делгем унун кадыр сыгларын ангорлар ходанып, каастаан оларлаан.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кызыл-Тайга салбырының өшкү бөгүн [illegible] малчыннары [illegible] малдыы өстүрүп турар. Ол малчыннарның аразынга чыл бүрүде совхозка хөй баш малды немей өстүрүп берип, дүк, эът бүдүрерин көвүдедиринге күш-ажылчы үлүг киирип турар мурнакчы малчыннар эвээш эвес. Оларның аразында ажыл-ижи-биле Сүт-Хөл районда безин сураглаан Норжун-оол Даваадай Саттар Үстүү Ишкинде дуржулгалыг ажыл-ишчилер.

Норжун-оол Шалдаа-оолович 600 баш төрүүр ангорларын [illegible] таарымчалыг ажаан [illegible] санында бедик көргүзүп ажылдаан турар. Ол 100 өшкүге онаа-штыр 96 анай, өшкү бүрүзүнден-не 800 грамм дүк алырын хүлээнген.

Ажыл-ишке хандыкшылдыг малчын, берген сөзүн ээлээн. Эрткен кыштын дошкун-шириини уржуун кызымаккай күш-ажылы-биле ажып эртип, ходан малының баш санын мөңгү болдурбушаан, төрүүр 100 өшкүден-не 106 анайны, бир өшкүге онаа-штыр 850 грамм дүктү алган. Ол анайларын өлериинден уруп, тускайлаагш, коданы Чээлениң чайлаглары-ның бирээзинде одарлап турар.

М. СЕВЕН.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Сендин Очур-ооловна **Куулар** — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Анчимаа Сатовна **Монгуш** — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Галина Хокпалдаевна **Өлзей-оол** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Мария Ламбырановна **Ондар** — Бүрен-Хем суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Елизавета Сергеевна **Араңчаа** —«Улуг Октябрь» совхозтуң бызаа ажаакчызы.

Надежда Назаровна **Домба** — «Енисей» совхозтуң саанчызы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Клара Монгушевна **Монгуш** — Шамбалыг ортумак школазының техажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Мария Чашкадаевна **Монгуш** — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чечек Шуновна **Балчыр** — Кур-Чер суурнуң участок эмнелгезиниң санитарказы.

Елизавета Доржуевна **Куулар** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Екатерина Мартыновна **Огла** — Чербиниң ортумак школа-интернадының техажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Наталья Совуевна **Салчак** — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Зоя Кууларовна **Баазаң** — Солчур ортумак школазының техажылчыны.

Валентина Хенче-Караевна **Түлүш** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Зоя Кыргысовна **Арагачы** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Содунамовна **Сат** — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Оюу Кызыл-ооловна **Донгак** — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Бады-Сууровна **Монгуш** — Торгалыг ортумак школазының башкызы.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Тамара Михайловна **Самчан** — Хову-Аксы суурда өг-бүле ээзи.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Клара Андреевна **Монгуш** — «Чагытай» пионер лагерьниң таңныылы.

Валентина Станиславовна **Санкина** — Межегей ортумак школазының техажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Нина Викторовна **Мартыненко** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң саанчызы.

Клара Монгушевна **Оюн** — «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының ажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Сандараа Дажыевна **Бады** — Булуң-Терек суурда өг-бүле ээзи.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Клавдия Сатовна **Кыргыс** — Хайыракан ортумак школазының техажылчыны.

Нина Марсовна **Намашкина** — Арыг-Бажы суурда медпунктуң санитарказы.

Сыпынак Түлүшевна **Сенди** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Шойдак Чамаакаевна **Хаваа** — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң саанчызы.

Эрес Менгиевна **Хапык-оол** — Хайыракан ортумак школазының техажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Раиса Кыргысовна **Араңчаа** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Майя Монгушевна **Дамба** — Ак-Туруг суурда ажылчын кооперация магазининиң ажылчыны.

Силиммаа Ховалыговна **Даспаяк** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Екатерина Кыргысовна **Комбу** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Биликмаа Монгушевна **Норбу** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Лариса Сендир-ооловна **Түлүш** — Хайыракан суурда ясли-садтың кижизидикчи башкызы.

Мария Степановна **Узун-оол** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Нина Доржукпановна **Араңчаа** — районнуң хереглекчилер ниитилелиниң бухгалтери.

Валентина Дмитриевна **Бады** — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Олчакай Монгушевна **Бүрбү** — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң саанчызы.

Чечек Монгушевна **Дембирел** — «Ак-Туруг» совхозтуң уруглар садының кижизидикчи башкызы.

Далар Түлүшевна **Достай-оол** — районнуң хереглекчилер ниитилелиниң хлеб быжырар чериниң пекары.

Галина Анай-ооловна **Ефремова** — Шагаан-Арыг хоорайның кинотеатрының кассири.

Валентина Эртинеевна **Кенден** — «Шагонартяжстрой» трестиң чуртталга-ажыглал участогунуң ажылчыны.

Полина Байыр-ооловна **Маадыр-оол** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Байлак Сендажыевна **Монгуш** — Булуң-Терек суурда өг-бүле ээзи.

Наталья Түлүшевна **Сандак** — «Найырал» совхозтуң саанчызы.

Зоя Дүүденовна **Сувакпит** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Лидия Туматовна **Товуу** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Ильинична **Чеболаева** — районнуң хереглекчилер ниитилелиниң столовазының повары.

Светлана Донгаковна **Чондан** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Марина Балчыйовна **Шалыпай** — Ак-Туруг суурда ажылчын кооперация магазининиң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай. 1986 чылдың июнь 27.

СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бешки сессиязының түңнелдериниң талазы-биле лекцияларның, илеткелдерниң болгаш беседаларның

ЧИЖЕК ТЕМАТИКАЗЫ

СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлери — партияның XXVII съездизиниң чиңгине угланыышкынын боттандырар талазы-биле ажыл-херектерниң тодаргай программазы.

Ниитилелдиң амгы хөгжүлдезиниң онзагай чүүлдери. Съезд соондагы ажылдың баштайгы түңнелдери болгаш кичээндириглери.

Үени халас эрттирбес, бурунгаар шимчээшкинниң темпилерин немей дүргедедир, инициативага болгаш чогаадыкчы чорукка шаптыктап турар чүүлдерден дидими-биле адырлыры—Пленумнуң кол айтыышкыны.

Эде тургустунуушкунну чер бүгүдеге, ажыл-херекчи ээ-биле, чаныш чок чүткүлдүг чорудар.

Он чайги беш чыл — партияның экономиктиг стратегиязын боттандырарынга шиитпирлиг үе-чада.

Социализмниң социал чептиг чоруун экономиктиг эң бедик ажыктыг чорук-биле каттыштырары — теңгүлүг ужур-дузалыг сорулга.

Он чайги беш чылдың социал программазы — улустуң чаагай чоруун бедидеринге улуг базым.

Бүдүрүлгениң ажыктыын үндезини-биле бедидери — беш чыл планының кол чүүлү.

Он чайги беш чыл — улус ажыл-агыйынга үндезин чаартылгаларның, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң баазазы.

Машина тудуушкунунуң шапкын хөгжүдер.

Инвестиция болгаш структура политиказын эде тургузарының кол угланыышкыннары.

Бүдүрүлге фондуларын үндезини-биле чаартыры — экономиканың шынар көргүзүглериниң бедидериниң оруу.

Ажылдап турар бүдүрүлгелерниң техниктиг эде дериилгезин дүргедедири — чаа беш чылдың эң чугула айтырыы.

Ленинградчыларның инициативазын идепкейлиг деткиир, чер бүгүдеге нептередир.

Ажыл-агыйны ээ-биле чорудар, биилдиг эргелеп башкарар!

Чарыгдалын боду эгидерин база боду акшаланырын калбаа-биле нептередир.

Продукцияның шынарын экижидери — бүгү нацияның сорулгазы.

Курлавырлар камнаары — чиг эт, материалдарга, одаар чүүлге, электроэнергияга өзүп турар херегцелди хандырарының үндезини.

Төтчеглекчи чорук-биле демисел, камналганың эң-не кадыг чуруму — соңгаарлашпас сорулга.

Агроүлетпүр комплексиниң хөгжүлдези болгаш он чайги беш чылда Азыг-чем программазын боттандырары.

Интенсивтиг технологияларны ажыглаары — хову-шөлдериниң болгаш фермаларның бедик продуктулуун чедип алырының эргези.

Улус ажыл-агыйын удуртурунуң экономиктиг аргалары.

Ажыл-агый механизминиң чарыгдалдыын ажып эртериниң оруу-биле бурунгаарлаар.

Массаларның чогаадыкчызы — дүргедээшкинниң шиитпирлекчи күжү.

Социал чептиг чорук, демократияның хөгжүлдези, бүгүдеге бүгү чүүлдү билдиниг, чаргыг болдуурары — кижи факторунуң идепкейжидериниң аргалары.

Кижилерже, оларның хүн бүрүнгү херек кырында ажылынче эргилери—партия ажылын үндезини-биле эде тургузарының кол утказы.

Мурнакчы дуржулганы, ажылчы чоннуң инициативазын парторганизациялар идепкейлиг деткиир ужурлуг.

Удуртурунуң политиктиг методтарын шиңгээдип алыры — партия комитеттериниң соңгаарлашпас сорулгазы.

Бот-тускайлаң чорукту, дайынчы, бурунгаарлакчы чорукту бедидери — эде тургустунуушкунуң кол звенозу.

Ажыл-херекке четтестерге, тааргаштыга, көөргеттинер болгаш сөс кырынга ажылдаар чоруктарга эттеш чок болуру — ажылдың амгы стилиниң тудуш кезээ.

Шүгүмчүлел принциптиг, ажыл-херекчи болгаш тодаргай адрестиг болур ужурлуг.

Идепкейлиг кадр политиказы — дүргедээшкинниң эргежок чугула негелдези.

Эвилең турар албан-дужаалының адын ээвес, партияның ат-алдарын камнаар.

Арагалаашкын-биле демиселге күженишкиннерин кошкатпас.

Шынчы болгаш ак сеткилдиг күш-ажылды бүгү хемчег-биле деткиир база аңаа идиг бээр, күш-ажылчы ээвес орулгалар-биле эттеш чок демиселди чорудар.

Идеология ажылынга өзүп турар негелделер.

Массалыг информацияның чепсектери — эде тургустунуушкунуң эң чугула чепсээ.

Солун — партия комитединиң арны.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлери — тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселдиң даштыг идиг бериикчизи.

АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң амгы делегейниң боттуг чүүлдерин тооп көрбейн, күшке, ядролуг чудуруукка, террорисчи дээрбеделдерге ынанып турары.

Совет инициативалар — реакцылыг күштерниң тергиидексээр кордалдарының оруунга күчүлүг моондак.

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң ПКК-ның Будапешт Чөвүлел хуралының шиитпирлери — делегей байдалын экижидер дээш демиселге улуг салыышкын.

Дүргедээшкин стратегиязы — СЭКП-ниң ленинчи даштыкы политиктиг угланыышкынының идегелдиг баазазы.

Он чайги беш чылдың планын чедиишкиннг күүседири дээш бүгү улустуң социалистиг чарышкын калбартыр.

1986 чылдың планнарын мааң-ла күүседир.

Күзел-бодалдарның энергиязы — практиктиг ажыл-херектерниң энергиязы болдурар!

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ХРОНИКА, БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР

НЬЮ-ЙОРК. Айова штатта Миссури хемниң эриинде Каунсил-Блафс дээр бичии хоорайжыгаштың чурттакчылары Тайбыңның марыжының 500 киржикчилерин чечектерлиг уткуп алганнар. Олар ол марыжын бо чылдың март айның эгезинде Лос-Анджелестен эгелээннер. Шак ындыг байдал-биле аразында аңгы-аңгы хар-назылыг, үзел-бодалдыг кижилер бөр тайбың дээш демиселчилер оруунуң чартыын эртип алганнар. Оларның соонда Калифорния штатта Мохавениң элезиниг ховузу, Колорадонуң хая-даштыг дагларының, Небрасканың фермерлериниң ажыл-агыйлары артып калгылаан. Хөй-хөй хоорайларның болгаш пункттарның чурттакчылары оларны тайбыңны быжыглаарынче кыйгырган плакаттарлыг уткуп ап турарлар. Массалыг хевирниң аңаа ээвес удурланыышкын акциязының сорулгазы — бүгү ядролуг шенелделерин корууруунуң дугайында болгаш «сылдыс» дайынының программазын амыдыралга боттандырарының талазы-биле ажылды соксадырының дугайында негелделерниң деткимчезин чедип алыры болуп турар. Ол маршттың сөөлгү пунктузу Вашингтон болур. Аңаа барграш америк тайбың талалакчылары ядролуг чепсегленнишкинин чок кылыр талазы-биле шиитпирлиг базымны хүлээп алырын негээн уттуулгазын администрацияга тутсуп бээр болдалдыглар.

ДЕЛИ. Пенджаб штаттың соңгу-барыын талазында өскээртен дузаламчы ап турар сикх экстремистерге удур айыыл чок чоруктуң күштериниң операцияларын үргүлчүлеп турар. ПТИ агентилелиниң дыңнадып турарын өзугаар алырга, Джаллиндхара хоорайга бүгү-индия-сикх студент федерациязының баштыңы дерзин террорист Харриндер Сингх Каклон туттурган болуп турар. Чаштынып чоруп турган ол Индияның стратегия талазы-биле чугула районунга байдалды баксырадырынче угланган ажылды кылып, сепаратистерниң халдаашкыннарын удуртуп турган. Пенджабка хоойлуну болгаш корум-чурумну катап тургузарын болдурбазынче угланган экстремистерниң үүлгедиглериниң дыка активчи анарганын агентство айтып турар. Чүгле сөөлгү айда безин ол штатка оларның үүлгедикчи чоруктарының түңнелинде 111 кижи өлген.

ХАРАРЕ. Мурнуу Африкада расистерге удур чыскаалдарның чалгыы ам-даа соксавайн турар. Оранжевая провинциязында Велком хоорайның чанында «Англо-американ» дээр транснационал корпорацияның шахтазында үш муң африкан дагжылар ажыл соксадыышкынын эгелээннер. Шахтёрлар онза байдалды солуурун, хоругдаттырган чүс-чүс профэвилел баштыңнарын хостаарын чедип ап турарлар. Оон бичии мурнуу чарыында полицияның каржы-дошкун үүлгедиглеринге удурланганының демдээ кылдыр ийи муң хире кижи ажыл кылбайн баарга Кимберли хоорайда алдын тып ап турар рудникти ажыл соксадыышкыны шуут хөме алы берген.

ВАШИНГТОН. Понедельникте Черниң чонунуң саны 5 миллиард кижи четкен. Вашингтоннуң чурттакчы чон санаар институду ындыг түңнелди кылган. Ол институттуң санап турары-биле алырга, бөмбүректиң чурттакчы чонунуң саны дөрт-беш хонгаш-ла бир миллион, а чылдың-на 85 миллион кижиге көвүдеп турар. Сөөлгү 35 чылда бөмбүректиң чурттакчы чону 2 миллиард кижи чедир көвүдээн, а дараазында 35 чылда ам-даа 3 миллиард кижи чедир өөр. Чаа төрүттүнген он уругнуң тозу хөгжүп орар чурттарга тыптып кээп турар. Амгы үеде хөгжүп орар чурттарда улустуң назынының узуну үлетпүрү дыка хөгжээн чурттарга деңнээрге ортумаа-биле 35 хар хире кыска боор турар деп, чурттакчы чон санаар институттуң директору Вернер Форнос медеглээн. Чижээ, Суданда кижиниң назынының ортумак хемчээли чүгле 35 чыл болуп турар.

ЛИССАБОН. Португалияның Коммунистиг партиязының чиңгине секретары Алваро Куньял чурттуң бүгү демократтыг күштерин каттыштырарынче кыйгырган. Пиньял Нову хоорайга болган митингиге чыве чугаалап турган. Ол ажылчы чоннарның конституция өзугаар эргелеринче үргүлчү халдаашкыннар кылып турар дээш социал-демократтарны шүгүмчүлээн.

ЛОНДОН. Эндере чепсегленириинге удур удурланыышкын манифестациязы Ньюгей деп черде (Корнуолл графствозу) Англияның шериг-агаар баазазының чанынга болган. Ында складтарда америк ядролуг чепсек бар. Чыскаалганнарның тарады сывырары-биле полицияның күштүг нарядын эккелген. Бежен хире кижини аңаа хоругдаан деп, Ассошиэйтид пресс агентилели дыңнаткан.

МАНАГУА. Каш хонук бурунгаар Хинотега департаментиге төп разведка эргелелиниң хөлезилеттинген чалчаларының террорисчи үүлгедиглериниң түңнелинде өлген кижилерни Никарагуаның чону сөөлгү оруунче үдээн. Сомосачы өлүрүкчүлерниң салып каан таңкыларга удур ажыглаар мина частыышкынынга таварыжы бергеш он ийи бичии уруг, он ийи херээжен, сес он-боо чок тараачын амы-тыныындан мичаар чарылганнар. Никарагуанчыларның хостаалгаже болгаш хамаарышпас чоруунче кээлин сый шавар дээш Рейганның администрациязының хей-ле кордал салып турарынга, үүлгедикчи дериниледиң политиказынга удур чурттуң соңгу чүгүнде Сан-хосе-де-бокай суурга болган хөөрүүдүге киленниг манифестацияже шилчий берген.

Күш-ажылчы эвес орулгаларның оруун дуглаар

БАШТАЙГЫ ХҮННЕР ЧҮНҮ КӨРГҮСКЕНИЛ?

«Күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук-биле демиселди күштелдирер дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы бо айның эгезинде күштүг болуп кирген. Ук документиниң парлааныындан бээр бир ай ажа берген. Ынчангаш, республиканың чурттакчылары ооң-биле таныжып, боттарынга түңнел үндүрер ужурлуг турган. Чогум кандыг болганыл, эртген хүннер чүнү көргүскенил? Бо айтырыгны сонуургааш, бистиң корреспондентивис республиканың ИХМ-ниң КАИ килдизиниң начальниги Д. Д. Дажымба-биле ужуражып, Кызыл хоорайга күрүнениң автотранспорт ажыглалынга хамаарыштыр чугаалап бээрин диләэн. Данов Даниловичиниң харыызын моон адаанда парлаадывыс:

— СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук-биле демиселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалдарын база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң аңаа хамаарыштыр Чарлыын республиканың КАИ ажылдакчылары чаңгыс кижи дег таныжып болгаш боттарының ажылынга удурткулга кылдыр хүлээп алган. Чүгле ол ээвес, ук документиниң пропагандалаар. Ону кижи бүрүзү билген турзун дээш хемчеглерни база алган бис.

Ол бүгү ук түңнелдерин берген дээрзин демдеглээр херек. Күрүнениң машина-техниказын, механизмнерин кайы хамаанчок хуу хереглээрге ажыглаар, черле кам чок чорук болдурар чүүлдер кескиш-биле эвээжээн. Аңаа холбаштыр чолаачыларның чурум хажыдар «солагай рейстер» кылыр чоруу кызырылган. Ынчангаш, ук документиниң чогуур үезинде үнген болгаш ак сеткилдиг ээвес кижилерге удур шыңгыы чепсек деп санап турар бис.

Чарлыгның күштүг болуп кирерин — июль 1-де КАИ-ниң бөлүк ажылдакчылары Кызыл хоорайның девискээринге рейдилер кылган. Ниитизи-биле байдал чогумчалыг дээрзин демдеглээр херек.

Мурнуку үелерде дег, күрүне машиназын массалыы-биле кара туразында ажыглаар чорук эвээш болган. Ийет, эвээш болган. А негелде — ону шуут болдурбазы. «Эвээш» дээрге, чамдык фактыларның бары-дыр. Шынап-ла бар болган.

Каа-Хем уунга хынылда кылып чораан КАИ ажылдакчылары бир тракторнуң Хем эриинде турарын эскерип каан. Олар аңаа чеде бээрге ук техника Кызылдың күш фабриказынныы болган. Оон башкарыкчызы Шумурин дээрзи өг-бүлезин эдертип алган, тракторун «дыштандырып» каан, боттары хемде эштип турган. Машина-техника аймаан бодунун хуу чоруунга кара туразы-биле ажыглап болбас дугайында партияның болгаш чазактың документилери-биле оон таныжыкаан, таныжыпааның КАИ ажылдакчылары сонуургаан. Ол таныжып, ынчалза-даа ооң боттанышкыны бискее... элек деп болзаа-ны-биле ону ажыглап, эштип турган боор-тур.

«Тыва суг тудуг» трестке хамааржыр 55-98 ТВД дугаарлыг Газ-24 деп машинаны чолаачы В. Ильин база пионер лагерьлериниң чанында, хем эриинге эккаарып алган турда, инспекторлар туткан. Оон чолаачызы ук доктаалдар, Чарлык-биле база таныжкан-даа болза, эскет чок эрте бээринге ынанган. Ындыг фактылар моон соңгаар кажан-даа «эскет чок» эртпес дээрзин мону ажыглап чугаалаар апаар.

Июль 1-ниң хүнүнде КАИ ажылдакчылары ниитизи-биле 18 машина хынаан. Оларның 4-үн машина башкарар шынзылга чок кижилер башкарып чораан. Ээрик чораан беш чолаачыны база туткан. Оларның аразында хуу-даа, күрүне-даа машиналары мунганнар бар.

КАИ ажылдакчылары июль 3-те хоорайның магазиннер чанынче кол кичээнгейин салган. Хажыдыышкыннар черле эвээжевээнин ол хыналда көргүскен. Республиканың Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТБ-зының чолаачызы Михневич Зил-130 маркалыг машина мунуп алгаш, кежээкинин 8 шак чедип орда, арага садып алыр дээш № 2 магазинге келген турда, ону туткан. Дабан черниң Газ-24 «Волгазын» мунган Пахомов база ол сорулгалыг чораан.

Хоорайның № 19 магазининиң «кыдыын» ажыглап, хуу чоруун кылып, «дилими-биле» кээрлер база бар. Ол хүн Агроүлетпүртрансомнуң чолаачылары И. Мягких, В. Каштап олар болгаш өске-даа айтар туттурганнар. Оларга чогуур хемчег хүлээтирни-биле тус-тус дыңнатылаан.

Күрүне машиназының ээлели-биле камналга болгаш хумагалал чуруму, күш-ажылдың сагылга-чуруму, харыысалга тудуш холбаалыг. Мону бадыткаары-биле чамдык чижектерден көрээлинер. КаМАЗ деп күчүлүг машина чолаачызы В. Монгуш дээрзи ол техниканы бодунун бажыңының чанынга ийи шак ажыр тургускан. Ооң ажылдап турар чери В. Монгуштуң кайдаазын билбээни ол бе? Ол дээрге харыысалга чок чорук-тур. Азы В. Монгуш бир черге ажыл кылып баргаш, бодунуң туразы-биле күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, техника тургузуп алгаш бажыңынга органы ол бе? Ооң-биле ажыл шагының чидирипин ол болдурган, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге ол салыышкын киирбээн, план күүселдезинге улуу ол үеде кызырылган. А педучилищениң Газ-52 деп машиназын башкарган А. Айыжы «Мебель» магазининге хууда «бараанап» чораан болган. Бо кижи күрүнеге канча хире когарал чедиргенил? Самбын-биле чүгле ону санаар болза, харын эвээш-ле ыйнаан, а чогум ниити ындыг хажыдыышкыннарны кадар болза оон дыка улуг түп үнүп келир. Чаңгыс ол ээвес болгай. Күрүне машиназын мунупкаш, идик септээр черге-даа келир кижилер (чижээ Е. Ильин), мебель садып алыр дээш келирлер (үстүнде чижек биле Зил-130 мунган А. Назиты) болгаш өске-даа хуу чоруктар каттышкаш, күрүнеге улуг когаралды чедирип турар. Олар күрүне күседи-биле бензин чарыгдаап, хууда чоруун кылып ап турар дээрзи билдинип. Ол километрлерин эртпейн дээш шалың база санадып турары чугаажок. А ол бүгү дээрге күш-ажылчы ээвес орулгалар-дыр.

Айның баштайгы ийи хүнүнде кылган ажылдың чамдык түңнелдери ындыг-дыр. Демиселда моон-даа дыңнадып турган, ындыг хажыдыышкыннарның кочун чаа дээш республиканың КАИ ажылдакчылары моон соңгаар-даа улам шудургу ажылдаар.

РОМЕШ ЧАНДРАНЫҢ ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ДЕЛИ. 2000 чылга чедир үеде ядролуг боо-чепсекти бүрүн болгаш долузу-биле чок кылырынче, кижи төрелгетенни ядролуг айыыл-халаптан чайладырынче угланган совет тайбың инициативаны херек кырында боттандырар дээш демиселче делегейниң бүгү хөй-ниитизин хаара тудар дээш демиселди Тайбыңның Бүгү-делегей чөвүлели бодунуң кол сорулгазы кылдыр санап турар деп, ТБЧ-ниң президентизи Ромеш Чандра Бангалор хоорайга (Карнатака штат) медеглээн.

Аңаа ажыттынган Тайбыңның болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының Бүгү-индий организациязының конференциязынга тураскааткан парлалга конференциязынга чыве чугаалааш, тайбың дээш демиселчилерниң хүрээлелин улам ыңай быжыглаарының, чаа дайынның өөскүдүкчүлериниң кара сагыштыг планнарынга удур шимчээшкинниң идепкейжидериниң эң-не эргежок чугулазын ол айыткан. Тайбың камгалалының массалыг кампаниязының бүгү планетада калбарыышкыны амгы үеде кажангызындан-даа артык чугула ужур-дузалыг болуп турар. Термоядролуг айыыл-халаптың айыылы АКШ-тың буруузу-биле ам-даа бар болуп артыышаан турар деп, Р. Чандра демдеглээн. Совет-америк СБК-2 Керээниң сагыырындан Ак бажыңның ойталаарын ораладажып турары болгаш Р. Рейганның администрациязының неоглобализмниң политиказын чорудуп турары-биле холбаштыр ол улам күштелген. Делегейде байдалды нарыыладырынче угланган мурнундагы милитаристиг угланыышкынын болгаш политиказын боттандырарын АКШ уламчылавышаан, каяа-даа хамаарышпас күрүнелер шиммээшкининге хамаарыштыр албадалдыг болгаш кыжаныышкыннарын кылып турар. Ону хандырары амгы үениң кол негелдези болур бижиг тайбыңның тургустунарынга АКШ-тың милитаристиг политиказы кол моондак болуп турарын ТБЧ-ниң президентизи демдеглээн.

УДУРЛАНЫЫШКЫН МИТИНГИЗИ

СТОКГОЛЬМ. СЭТА-ның корреспондентизи Николай Вукаловтуң дамчытканы болза: «Сөөк-язы ылгаар чорук чок болзун!», «Расисчи организацияларның ажылын хоруур!» — ындыг лозунгнарлыг митинг Швецияның найысылалының төп шөлүнге болуп эрткен. Чуртта сөөк-язы ылгаар чоруктуң илерээшкиннеринге швед хөй-ниитиниң шиитпирлиг удурланыышкынының херечизи ол болган.

«Сөөк-язы ылгаар чорукту соксадыр» деп Бүгү-швед эвилелдиң инициативазы-биле эрттирген митингиге ында чуртта турар иммигрантылар база киришкен. Иммигрантыларның уругларын камгалаар дээш расистерниң эттеп-эриидээшкининден чоокта чаа өлген Нюэсхамн хоорай чурттуг аныяк швед Ланлиниң чуруун чыпшырган плакаттарны оларның дыка хөйү тудуп алган чорааннар. Митингиниң киржикчилери аныяк оолдуң турасаалын минута ыыттыва сактып өзулааннар.

Митингиге чыве чугаалаан мар Швецияда сөөк-язы ылгаар кучүгдээшкининиң күштелгенинге ханызы-биле кыжаңнаанын илергейлээн. Ол чорук чүгүң-даа мурнунда Азияда, Чоокку Чөөн чүкте, Африкада чоннуң аразындан үнгеш Швецияда чурттап турар кижилерге удур угланган болуп турар. Янзы-бүрү расисчи бөлүглежиглериниң хеделгекниниң бужар-багын митингиниң киржикчилери буруу каткан.

МАР-дан кээп турар дыңнадыглар өзугаар алырга, Йоханнесбург хоорайга студентилер чыскаалының киржикчилерин расисчи полиция каржы-дошкуну-биле эттеп-соккан боор турар. Хөй кезии ак кештиг Витватерсранд университединиң башкылары болгаш студентилери өөредилге системазында сөөк-язы ылгаар чорукка удур, апартеидке удур активчилериниң шимчээшкининге хамаарыштыр каржы-хажагай чоруунга удур боттарының удурланыышкынын илереттпишаан хоорайның кудумчулары-биле эрткеннер. Олар студентилер организациязының чаа хоругдаттырган баштыңы Ронии Макгосини хостаарын негээннер. Полицейжилер даштыкы журналистер корун турда-ла чыскаалганнарже халыжа бергеш, оларны моң мыштар-биле хан-соң, каржызы-биле эттээннер.

ЧУРУКТА: полицейжилерниң эттеп-эриидээшкини.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

ЭКИ ЧАҢЧЫЛДАР ЁЗУГААР

Ленинакан чурттуг Роберт Эммиян, Европаның кышкы чемпионадыңга узунун халырының тиилекчизи, чаагай тура-соруктуң оюннарының чиик атлетика маргылдааларынга 861 сантиметрни көргүскен. 6 чыл мурнунда Москва Олимпиадазынга ГДР-ниң спортчузу Лутц Домбровскиниң көргүскени Европа рекордун ол 7 сантиметрге экижиткен. Эммиянның халааны — делегейде бо сезонда эң-не узун хемчээлдиг.

841 сантиметр узунун халаан сураглыг америк спортчу, дуржулгалыг Ларри Мирикстн мурнааш, 21 харлыг Эммиян маргылдааларының тиилекчизи болганы ол.

Үшкү хүнде чемпионнарның даңзызын Эфиопиядан Белайне Динсамо ажыткаш, Москва Олимпиадазының 2 дакпыр чемпиону, бодунуң чаңгыс чер чурттуу Мирус Ифтерниң тиилелгелиг чаагай чаңчылын уламчылап, сагындырган. 14 чурттан 96 стайер стартче үнген марафончулар маргылдаазынга Белайне Динсамо кымның-даа мурнатпайн, өскелерден барык 40 секундага хоорлуп алгаш, маңнап келген. 42 км 195 метрни эфиоп атлет 2 шак 14 минута 42 секундада эрткен.

100 метрниң дистанциязынга демисел эң-не чидиг болган. 8 удурланыкчы бот-боттарынга секунданың муңчук кезиин безин алыспазын кызып турган. Стартче үнген соонда, делегей рекордсмени, Олимпий чемпиону Эвелин Эшфорд (АКШ) дораан-на мурнай берген. Ынчалза-даа мырыңай сөөлгү метрлерге ГДР-ниң спортчузу Хайке Дрекслер (делегейниң халыырынга делегей чемпиону болгаш рекордсмени) ону мурнай берген ышкаш болган. Ийи спортчунуң кайызының-даа үези дөмей — 10.91 секунда (делегей стадионнарында бо сезонда эң эки) болза-даа, фотофиниш Эшфордту тиилекчиге санаан.

Ооң соонда мырыңай-ла каш минута эрткенде Свердловскиден Андрей Прокофьев моондактарлыг 110 метрге 13 чыл мурнундагы Европа рекордун — 13.28 катаптаан. Ынчалза-даа ындыг бедик көргүзүг-биле безин ол тиилекчи болбаан. Делегей чемпиону, америк спортчу Грег Фостер — 13.25 үени көргүскеш, тиилээн.

Э. КЕХРЕХ,
В. НИКИФОРОВА.
СЭТА-ның корр.

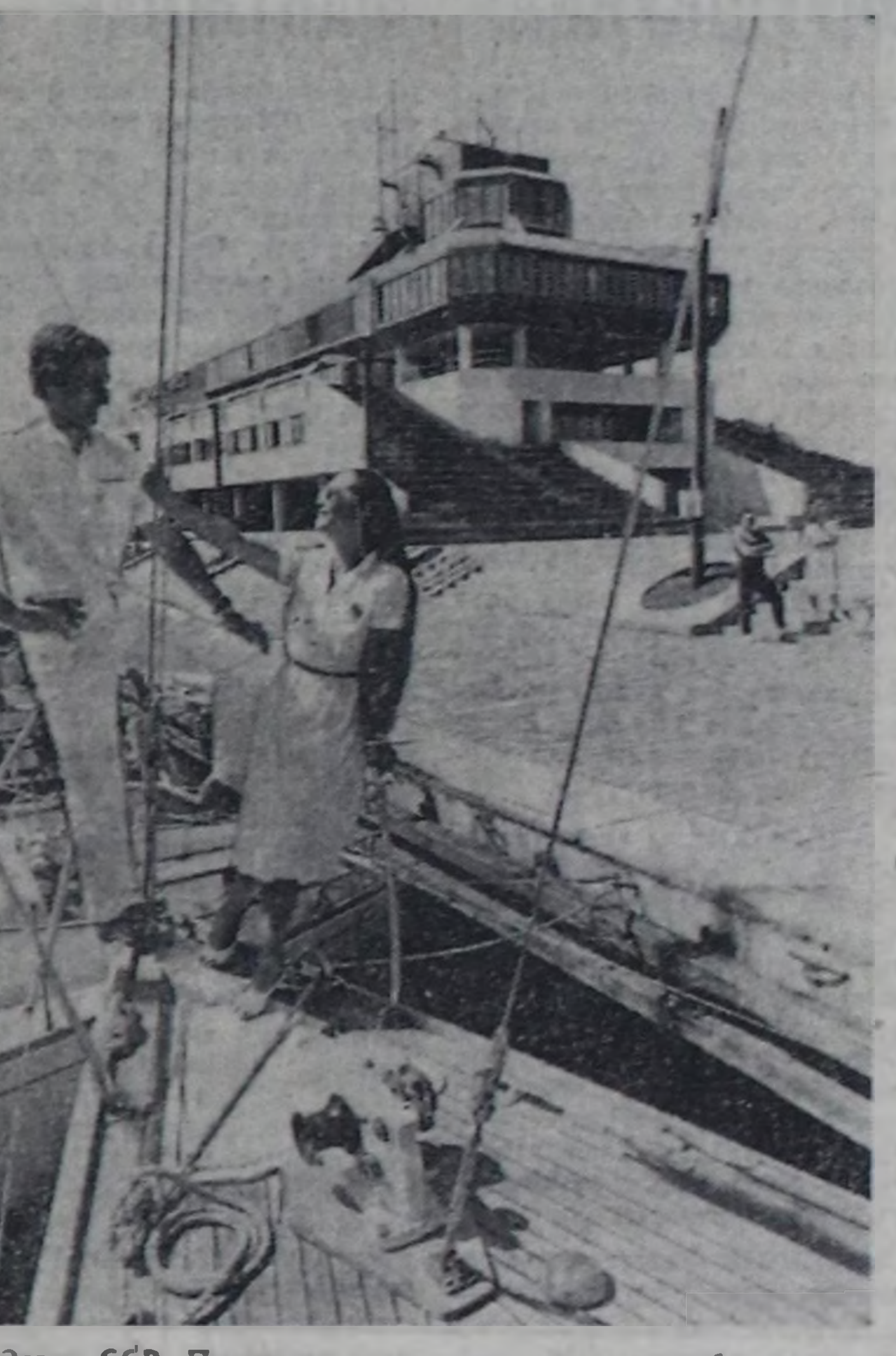

Эстон ССР. Пиритада олимпийжи парус тевү чаагай тура-соруктуң оюннарының парус регатазының киржикчилерин эптиг-ээлдек хүлээп алган. Программада чүгле маргылдаалар кирбээн, таллинчилер аалчыларны бурунгу хоорайның архитектуралыг ансамбльдери-биле, эстон эпос чогаалының уран чүүлү-биле таныштырарлар. Төптүң «Спорт» аалчылар бажыңынга маргылдаалар соонда эки дыштанып ап болур.

ЧУРУКТА: олимпийжи парус тевү.

Э. ТАРКПЕАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СТАРТТА — ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ КОМАНДАЛАР

Беш мергежилге (беш аңгы хевирге) маргылдааларының ийиги хүнүнде фехтование маргылдаазы чаагай тура-соруктуң байдалынга эртип турган. Аңгы-аңгы чурттарның төлээлекчилери интернационалчы команданы тургузуп алган. Ынчангаш ийиги шилиндек командада финн Сампса Вентси, бистиң Алексей Новиков, итали Андреас Дзебелини олар кожа туруп каш ойнааннар... Бешки командада Чехословакиядан Давид Кустка, Венгриядан Шандор Барат, болгаш Польшадан Ян Олесиньски шпагага демисежип турганнар. 17 дугаар шилиндек командада мексикан Герардо Мансера Ривера, болгар Николай Аргиров болгаш испан Эрас Гуэмес кирген...

— Силер латинамерик кижиге бо компания кандыг-дыр — деп, Мансера Ривера-дан айтырдывыс.

— Менээ ончуу таарзып-дыр. Өске-даа кижилерге база ындыг боор деп бодаар мен. Москвага спортчу улуг байырлал үезинде бистиң чурттарының аразында политиктиг болгаш өске-даа ылгалдар чиде бээр-дир. Ынчангаш мен, Аргиров болгаш Гуэмес — магалыг компания-дыр. Ону силер бодунар көрүп тур силер.

Чаагай тура-соруктуң оюннары — найыралдың, спорттуң болгаш тайбыңның оюннары-дыр деп, Мансера Ривера санап турар.

Найырал спортка бараан болуп турза-даа, маргылдааның маңы бар. Чидиг демиселге эрткен фехтованиеге эң эки түңнелди ССРЭ-ниң командазы болгаш хууда бирги черни ээлээш Игорь Шварц чедип алган. Совет команда — 2783 санныг. 64 оюнну 47-ге удув алган Игорь Шварц — 1034 санныг болган.

Ийи аңгы мергежилгеге ниитти түң-биле ССРЭ-ниң шилиндек командазы болгаш Игорь тус-тузунда 5827 болгаш 2036 саннарны алгаш, мурнап турар.

В. БАБКИН.
Б. МИХАЙЛОВ.
СЭТА-ның корр.

РЕФОРМАНЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ-БИЛЕ

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының негелделерин амыдыралга боттандырар дээш, республиканың школаларында тыва дыл болгаш литература башкылары боттарының үлүг-хуузун киирбишаам, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турарлар.

РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы, Кызылдың № 2 школазының директору, тыва дыл болгаш литература башкызы Зоя Сундуевна Куулар бодунун башкы ажылын 34 чыл бурунгаар эгелээн.

З. С. Куулар — бедик мергежилдиг, дуржулгалыг башкы. Ооң кичээлдери чүгле ханы утказы-биле, бедик шынары-биле, тода структуразы-биле онзаланып турар эвес, чүнүң-даа мурнунда кижизидикчи ролю, амыдыралчы угланыышкыны, партийжи бедик деңнелдии-биле ылгалып турар. Тыва дыл болгаш литература кичээлдеринге уруглар чүгле билиг-биле чепсегленип турар эвес, а бодунуң чонунуң төөгүзү, культуразы, ажыл-амыдыралы-биле таныжып, хөй чаа чүүлдерин шиңгээдип ап турар. Төрээн чурт, патриотизм, интернационализм, найырал темалары дуржулгалыг башкының доктаамал кичээнгейиниң төвүнде турар.

Чогаал маадырларының овур-хевирлерин дамчыштыр ажылчы чоннуң салым-хуузун, күзел-бодалын, кижиниг мөзү-шынарлыын көргүзүп, төрээн чериниң эгээртинмес байлак-каазын уругларның караанга көстүп турар кылдыр тайылбырлап бээр.

З. С. Куулар кичээлдерге өөреникчи бүрүзү ажылдап турарын чедип ап, үе-шакты чөп ажыглап, уругларның бот-ажылынче онза кичээнгей салып, ол ажылдарның хевирлерин өөреникчи, класс бүрүзүнге таарыштыр шилип ап турар.

Дуржулгалыг башкы кичээлдеринге янзы-бүрү көргүзүг материалдарын ажыглап турар. Таблицаларны, дидактиктиг материалдарны, сюжеттиг чуруктарны башкы боду өөреникчилериниң дузазы-биле белеткеп ап турар. Өөреникчилериниң күжү-биле чогаалчыларга, композиторларга, культура ажылдакчыларынга тураскааткан хөй альбомнар кылдынган. Башкы чурт-шинчилел материалдарын чыып ажылдаарынче база эвээш эвес кичээнгейни салып турар. Кичээлге ажыглаар көргүзүг материалдарын башкы көрүштүг, чараш, ханы утказыг, бедик шынарлыг кылдыр белеткеп турар.

Зоя Сундуевна өөредилге-кижизидилге айтырыгларын чүгле кичээлдерге шиитпирлеп турар эвес, а класстан дашкаар ажылдарга база уламчылап турар. Чижээлээрге, К. К. Кудажының «Тараа» деп тоожузун өөренип дооскаш, «Тараам турда, тодуг-ла мен» деп темалыг класстаң дашкаар номчулганың кичээлин эрттиргени солун. Классты темага дүүштүр дерээн: тараа дугайында номнар делгелгези, чараштыр парлап бижээш аскан үлегер домактар, чечен чогаалдардан үзүндүлер. Кичээлге сайгарып көөр ужурлуг айтырыгларны самбырада бижээн. Башкы самбырада айтырыглар ваайы-биле уругларны тургузуп, харыылаткан. Тараа болгаш ооң үнезиниң дугайында янзы-бүрү үнелиг бодалдарны уругларның чугаалап, делгереңгей харыыны берип турары, белеткел үезинде оларның хөй номнарны, солуннарны, журналдарны номчааны бадыткап турган. Кичээлдиң түңнелинде кижилерниң тараага, ооң кылган аъш-чемге, ылаңгыя хлебке хамаарылгазын чугаалап, тараа чем кылдыр хуулгуже чедир партия, чазактың кайы хире сагыш човаашкынны салдынганын, эртем-техниканың кандыг-кандыг чедиишкиннери сиңникенин, чеже хире акша-хөреңги чарыгдаттынганын, көдээ ишчилериниң кайы хире күш үндүргенин схема-таблица ёзугаар сайгарган. «Тараам турда, тодуг-ла мен» деп темага класстан дашкаар номчулганың кичээли башкы тараадан кылган чемнерниң дээжизиниң делгелгези-биле дооскан.

Школага «Тараа» деп темага класстан дашкаар номчулганың кичээлдерин, кежээлерин эрттирери чаңчыл болу берген. Ынчангаш бо ажыл уругларны тараа дээш демисел — амыдырал дээш демисел-дир деп чүвени билип аарынга улуг рольду ойнап турар.

Зоя Сундуевна бодунун байлак дуржулгазын аныяк башкыларга дамчыдып берип, башкылар билиин бедидер институттуң организастап турар курстарынга республиканың бүгү булуңнарындан келген тыва дыл болгаш литература башкылары-биле үлежип турар.

Чадааның № 1 ортумак школазының тыва дыл болгаш литература башкызы, Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы Клара Бораевна Сарыглар бодунуң ажылын школа реформазының негелделеринге дүүштүр тургузуп турар. Башкының ажылында кичээлдер-биле чергелештир семинарлар, диспуттар, конференциялар болгаш аас журналдары база бир кол черни ээлеп турар. 8-ки класска «Амыдыралда сээң туружуң» деп аас журналы, «Тараа» деп темага эрттирген диспут-кичээли, «Улустарның найыралын болгаш совет кижилериниң тайбыңче чүткүлүн тыва чогаалчыларның алдаржытканы» деп темага эрттирген конференция-кичээли солун болган. Ук кичээлдерге башкы янзы-бүрү арга-методтарны болгаш өөредилгениң техниктиг херекселдерин, көргүзүг материалдарын калбаа-биле ажыглап турар. Мындыг чаа хевирниң кичээлдери уругларның сөс курлавырын байыдар, оларның идепкейин көдүрер болгаш школада өөредилге-кижизидилгелиг айтырыгларны шиитпирлээринге ажыктыг боор турар.

Ниити билиг болгаш профессионал школа реформазының негелделеринде эге класстарга оюн аргаларын калбаа-биле ажыглаары көрдүнген. Бо талазы-биле республиканың школаларында чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар башкыларының саны хөй. Оларның чижээнге Чадааның № 1 ортумак школазының эге класстар башкылары А. А. Монгушту, Ч. Н. Сендажыны, Булуң-Терек ортумак школазының башкылары Г. У. Ховалыгны, М. М. Арапчорну, Шагаан-Арыг ортумак школазының башкылары Т. С. Дартан-оолду, А. Д. Самбууну болгаш өскелерин-даа адап болур.

Оон-биле чергелештир тыва дыл болгаш литература башкылаашкынында четпестер ам-даа барын демдеглээр херек. Эге болгаш ортумак школага уругларның тыва дылга болгаш литератураларга билиглерин бүгү талазы-биле чогуур деңнелге көдүрери, башкылаашкынның шынарын экижидери, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаары, реформаның негелделерин амыдыралга боттандырары бүгү башкылардан негеттинип турар.

А. МОНГУШ,
РСФСР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң национал школаларының эртем-шинчилел институдунуң Тывада лабораториязының эртем ажылдакчызы.

КАДЫКШЫЛГА ОРАНЫ

Дыштанылгазын бодунуң кадыын экижидип алырынга ажыктыг, сагыш-сеткилин байыдып, солун кылдыр эрттирери кымга-даа күзенчиг болгай.

Үш-Белдирниң катаптаттынмас чараш бойдус байлаан, ооң эм шынарлыг, кайгамчык аржаан суун чечен-мергени-биле бижээн чүүлдер моон мурнунда-даа чылдарда солуп, сеткилге үнүп турган. Төрээн черимстиң ындыг магалыг булуңунга чедип, аржаан суунга эмнедип, кадыымны экижидип алыр аас-кежиктиг болдум.

Мен маңаа чүгле, ында дыштаныкчыларның хостуг үезин, дыштанылгазын канчаар организастааныңга хамаарыштыр чамдык чүүлдерин көргүзерин оралдаштым.

Курорттуң девискээри долгандыр-ла чечек-сиген, чайгаар шыпкан чиңгир ногаан шыктыг. Бирги, ийиги корпустарның оң талазынче шыкта бедүүн спорт шөлү бар. Ында плакаттарда «Спорт тайбыңга бараан болур», «Маңнаары — кадыкшылга ажыктыг» деп бижиглээн.

Бильярд ойнаар бичии өрээл хүнзедир-ле куругланас, ол оюнга хандыкшылдыглар эртен, кежээ-даа ойнаан турарын көрүп болур.

Хол бөмбүү ойнаар четкини херип каан. Көрүкчүлерге сандайларны шөлдүң ийи талазында кылгылаан. Дыштаныкчыларның аразындан хол бөмбүүнге хандыкшылдыглар хөй болган. Эмненир шактардан дашкаар үеде, шала дүъш соонда, азы кежээ хол бөмбүүн үргүлчү ойнаан турар.

Стол теннизи ойнаар столду база дерип тургускан, ында ойнакчылар эвээш эвес.

Клубка дыштанылга кежээлери, танцы, кинофильмнер база болуп турар.

Курортка бир дыштанылга кежээзи кончуг солун эрткен. Ооң программазынга дыштаныкчыларның киржилгези-биле концертти, спортчу оюннарны (шыдыраага, хол бөмбүүнге, стол теннизинге, бильярдка, баг кагарынга маргылдааларны) одаг кыпсырын, янзы-бүрү оюннарны киирген.

Хем кыдыында аржаан чоогунга одагны кыпсырынга белеткеп каан. Чадырлай оваалаан одаг-даа белен, шөйген хендирде аскан белекчигештер-даа бар. Шала кежээликтей аңаа каткы-хөглүг дыштаныкчылар чыглып келген. Ында долгандыр турар үнүш бойдус: селбегер дыттар, чараш хадыңнар, ногаан шыкта чечектер, кежээки имирге хемниң меңгүннелген агымы — ол бүгү чайгаар-ла кижилерниң сагыш-сеткилинге өөрүшкүнү берип турган. Курорттуң директору В. С. Доспан чүве чугаалааш, бирги сезонда путёвка-биле шупту 240 ажыг кижи чыглып келгенин, Үш-Белдир курорттуң дугайында таныштырбышаан, дыштаныкчыларга байыр чедирип, кадыкшылды күзээн. Совет кижилериниң кадыы дээш Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң ада сагыш салыышкынының ачызында Үш-Белдир курортта дыштаныырынга, эмненирнинге таарымчалыг бүгү байдалды тургузуп турарын, ол ышкаш ук курортту моон соңгаар улам алгыдып, хөгжүдерниң пландарының дугайында директор чугаалады. Курорттуң кол эмчизи А. Мальцев аржаанның эм шынарының, процедураларны хүлээп алырының чурумун таныштырган.

Чыылганнарның четтикпейн манап турганы оюн-тоглаа эгелээри чоокшулаан. Одагны кыпсыр хүндүлүг хүлээлгени күш-ажылдың хоочуну, Шагаан-Арыгдан пенсионер К. Саинчыга дааскан. Каткы-хөг, адыш часкаашкыны диңмиттелген. Кыпкан оттуң чалбыжы дүндүүштелип турда, аарыг-аржыктың адырлырының демдээ кылдыр саазынга бижээн аарыглар аттарының даңзызын отче октагылаан.

Дыштаныкчыларның концерти эгелээн. А. Намайның ырлааны баштак ырларны, кожаңнарны, Чадаана хоорайның чурттакчылары Светлана болгаш Алдын-оол Ооржактарның күүседкени «Манчүрээмни», бот-тывынгыр бичии артистерниң ырыларын көрүкчүлер сонуургаан. Чүлдүм-Сүрүң Базыр-оолдуң күүселдезинде каргыраалы, баштак ырларны болгаш өске-даа күүселделерни чыылганнар таалап дыңнаан. Бот-тывынгыр талантылыг, инициативалыг кижилер ындыг магалыг, каяа-даа чораaш боттарының уран чүүлү-биле хөйнү сонуургадып чоруур-дур.

Ол кежээ хөгжүм үнү орайга чедир-ле чаңгыланып, ырлажып, танцылап сеткил ханып дыштандывыс.

Эртенги арыг агаарны тынарга кайгамчык-ла, мага-ботту сергедип, кижиниң сагыш-сеткили чайгаар-ла көдүрлүп келир. Үш-Белдир курорттуң девискээринге эртенги гимнастика кылган, азы маңнашкан күш-культуржуларны хөйнү көрүп болур.

Курорттан самолёт хонар шөлге чедир аштап каан улуг орук 2 километр хире шөйүлген, эртен эрте аңаа маңнажып, гимнастикалап турарларның чамдызы-биле чугаалажып, сонуургадым.

Оларның бирээзи А. Намай. Ол боду чазык чугаакыр, уран чүүлге, күш-культурага хандыкшылдыг. 15 харлыг оглу-биле ийилээн 3—4 километр ажыг орукту эртенниң-не маңнажып эртер, гимнастап алгаш, соок сугга шаптанып чунар. Спортка, күш-культурага бодунуң оглун өөредип, ооң кижизидилгезинге, кадыкшырак өзеринге күш-культура кончуг дузалаар деп ол санап турар.

Анна Валькова Красноярск чурттуг. Үш-Белдирге мооң мурнунда чылдарда база эмнедип, дыштанып чораан. Эмнетпишаан, эртенниң-не гимнастикалап, маңнап турарга, кадыы экижип, сергек чиик апарган. Ооң назыны элээн улгаткан, ынчалза-даа күш-культураны моон соңгаар кагбайн, үргүлчү кылыр деп бодап турар.

Чечек Ынаалай — аныяк башкы, маңнаарынга, гимнастикалаарынга ынак, стол теннизи, волейбол ойнаарынга, ырлаарынга ол хандыкшылдыг. Күш-культура ооң кадык сергек чоруурунга, ажылдаарынга күштүг немеп турар деп ол чугаалаар.

Надежда Ооржак Кызыл-Мажалыкта № 1 ортумак школаның күш-культура башкызы. Эртенги гимнастика, маңнаары-биле ооң күш-ажылчы хүнү эгелээри чаңчыл апарган. Ол бодунуң үлегер-чижээ-биле ынак мергежилиниң талалакчыларын каяа-даа чораaш тып алыр.

Курорттуң девискээринде оруктар кыдыында плакаттарда «Үр үеде шимчээшкин чок болуру ышкаш чүү-даа чүве кижини ынчаар суларатпас, үрегдевес». «Кол-ла эм чүүлдер — арыг агаар, соок суг, хирээ болгаш балды» деп бижиглээни шаңнаан тура-ла чон күш-ажылдың, шимчээшкинниң кижиниң кадыынга, күш-ламыр дадыгыышкынынга эки салдарлыын кончуг үнелеп чорааны сагындырып келир.

Мээң чугаалашканым кижилер шуптузу эртенги гимнастиканы кылып, маңнаарга кадыкшыл улам экижиир, арыг агаар, күш-культура-биле оңнуктежири чугула деп бүзүреп, эш-өөрүнге ынчаар сүмелеп-даа турар болду.

Н. ООРЖАК.

ЛУЖНИКИДЕ РЕКОРДТАР

Чаагай тура-соруктуң оюннарының чиик атлетикага маргылдааларынга баштайгы делегей рекордун Джекки Джойнер понедельникте тургускан. Сент-Луистен (Иллинойс штат) кара кештиг, 25 харлыг спортчу чиик атлетиканың төөгүзүнде бир-ле дугаар чеди аңгы мергежилгеге, чеди муң ажыг түннүт — 7148 санны алган. ГДР-ден спортчу Сабине Петтим моон мурнундагы көргүзүүн Джекки хары угда 202 санга экижиткен. Июль 7-ниң дүнааргай, ийиги кежээзинде 800 метр дистанцияны маңнап дооскаш, өөрээн спортчу көрүкчүлерниң адыш часкаашкынынга холун чайып, база бир долгандырыгны маңнап эрткен.

Австрали спортчу Керри Сэксбиге Лужникинин оруктары өөрүшкү чолдуг болган: спортчу кыдашка — бо стадионга бир дугаар стартче үнгеш-ле, чаагай тура-соруктуң оюннары ышкаш улуг маргылдааларга, тиилелгени чедип алган.

Ийиги черде кыдат спортчу Гуиь Пин, үшкү черде ССРЭ-ниң рекордун көргүспүшаан, Чебоксарыдан Александра Григорьева үнген.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Красноярсканиң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалынга дараазында тускай эртемнер талазы-биле студентилер хүлээп алырын чарлап тур:

«Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы» (Хүндүскү, кежээки, бот-өөредилгелиг салбырларга).

«Автомобиль транспортунуң ажыглалы». (Чүгле хүндүс өөренир салбырга).

«Үлетпүр болгаш камаатн тудуг». (Хүндүскү, кежээки, бот-өөредилгелиг салбырларга)

«Автомобиль транспортунуң ажыглалы» деп катап ажыттынган тускай эртем экономика, автомобиль чүъгүн дажыглаарын болгаш организастаарын башкарар талазы-биле организас-эргелел, төлевилел эртем-шинчилел бүдүрүлгелеринге ажылдаар тускай эртемниглерни белеткеп турар.

Билдириишкиннерин июль 1-ден июль 30-ге чедир хүлээп алыр. Хүндүскү салбырга кирериниң экзаменнерин август 1-де, а кежээки болгаш бот-өөредилгелиг салбырларга август 3-те эгелээр. Сентябрь айда кирериниң шылгалдазы болбас. Хүндүскү, кежээки болгаш бот-өөредилгелиг салбырларының кыска хуусаалыг белеткел курстары июль 25-те ажыттынар.

Кирерин күзээннер дараазында шылгалдаларны дужаар: орус дыл болгаш литература (сочинение), математика (бижимел-биле), физика (аас-биле).

Хүндүскү салбырга өөренирин күзээннер-биле беседаны июль 25-те чорудар. Техниктиг чогаадылгага, школа олимпиадаларынга чедиишкинниг болган кижилерге, школаны медальдыг доосканнарга болгаш КПТУ-нуң тергиинерлинге, Совет Армиядан халашкан дайынчыларга база ол ышкаш шилип алган эртемиинң айы-биле ийи чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг, азы ийи чыл чедир ажыл стажтыг деп бүдүрүлгелен өөредип чоруткан бижиктиг кижилерге үш балл чедир немеп каап болур.

Ортумак тускай өөредилге черлериниң тергиин демдектерлиг диплом-биле, азы алдын медаль-биле шаңнатканнарны (КПТУ-ну доосканнарның тускай эртемн шилип алган мергежили-биле дүгжүп турар ужурлуг) профессионал угланыышкын талазы-биле беседа чоруткан соонда кирерниң экзаменнерин дужаатпайн хүлээп алыр. Аттестадында 3 демдек чок кижилер ийи экзамен дужаар.

Кирериниң дугайында билдириишкиннерни институттуң ректорунуң адынга билииниң дугайында документ (бодун), характеристика, № 086 У маягтыг эмчи шиизилгезы, 3х4 см хемчээлдиг 6 фото-чурук, күш-ажыл дептериндеи үштэ бижидилге-биле кады киирер. Паспортун, шериг биледин боду эккеп көргүзер. Экзаменнер үезинде чурттаар чери чок кижилерни теленирлиг ниити чуртталга бажыңы-биле хандырар.

Билдириишкиннерни болгаш документилерни мындыг адресче чорудар: 667001. Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, 4 дугаар бажың, хүлээп алыр комиссия.

ЧАРЛАЛ

Араалыг бооңу садып алырының, кадагалаарының, ажыглаарының эргезин бадыткап турар документилер кылдыртып алырының чурумун өскерлип бергени-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар килдизинге 1986 чылдың октябрь 1-ге чедир херлик аңнарны аңнаарынга доктаамал киржилгезин болгаш көрээлиг хүлээлгелериниң күүселдезин бадыткап турар белеткел организацияларының шынзылгазын, республиканың аңчылар ниитилелиниң болгаш аңчы инспекциязының уйуртуучуларының кады киирген диилег бижиин, районнуң аңчылар ниитилелиниң даргазының болгаш район охотовединиң ат салганы тодаргай характеристиказын эккээрин дыңнадып тур.

Ол документилерни эккеп көргүспээн кижилерниң араалыг боо кадагалаар болгаш ажыглаар эргезин казыыр.

Бистиң адресивис: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 18 дугаарлыг бажың. ИХМ-ниң хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар килдизи, 326 дугаар кабинет.

Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозу кызыл катты, дестек-катты июль 20-ден, инек-карааны, чодураны, көк-катты — август 5-тен, кыш-кулаан — сентябрь 5-тен эгелеп чыырын чөпшээрээнин чурттакчы чонга дыңнадып тур.

Арга-ыяш иштинче кат болгаш мөөгү чыып кирерин ыяш ажыл-агыйының органнарынга бүрүткедип алган соонда чөпшээрээр. Хуусаа бетинде, азы билет чок кат чыып алган кижилерге харыысалга хүлээдирге таварышкан.

ТВ

ИЮЛЬ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Мультфильмнер: «Беш кенек», «Артык партада», «Дербеэлгенгеш болгаш куш». 9.10— «На взлет». Телефильм. 9.40— «Ытак болгаш чоок ыры». 10.25— «Аян-чорукчулар клубу». 11.25—11.30 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Эртемниң болгаш күш-ажылдың эвилели». Док. фильмнер: «Угаанның арыг чимистери», «БАМ-га дужут». 15.35 — Жюль Верн. «Капитан Немо». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 17.00 — «Салым-чаданныы». «Амыдатар молазының кылыкчылары». Москваның № 101 КПТУ-нун дугайында чугаа. 17.30 — Музыкалыг дамчыдылга. (Франция) 18.15 — «Сөс соонда — ажыл-херек». «Көдээ коммунистерниң сагыш салыышкыны» (Калмык АССР). 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00—Делегей болгаш аныяктар. 19.35 — Р. Ковтун ойнап тур. (аккордеон). 20.00 — Чаагай тура-соруктун оюннары. Чиик атлетика. 21.00—«Үе». 21.35—Чаагай тура-соруктуң оюннары. Чиик атлетика. Чадаг-терге. (трек). 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.20 — Чаагай тура-соруктуң оюннарының хүн демдеглели.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Шынар магадылалы». Эртем-популярлыг фильм. 8.40 — «Херээженниң диленер». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 9.55 — Мультфильмнер: «Хөглүг карусель», «Светлячок болгаш шалыпчыгаш», «Боцман болгаш попугай». 10.25 — Ниити ыры музыказының концерти. Киевтен дамчыдылга. 10.55—«А. Грин-биле ужуражылгалар». 11.40 —«Арабела». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 13.00 — Дээди школа: эде тургузуушкунунуң айтырыглары. 13.20 — Немец дыл. Өөренииниң ийиги чылы. 14.00 — «Ёзулуг ал база кылып бил». Школачыларга дамчыдылга. 14.45 — Медээлер. 14.55 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Хол бөмбүү (херээженнер). Герттуң беш хевиринге маргылдаа. 16.55 — «Көдээниң чагы». 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — Уругларга фильм. 18.15— «Сылдысчыгаш». Каа-Хем районнуң школачыларының күш-ажылчы улуну. 18.45 — Делегей байдалының дугайында беседа. 18.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.00—Чаагай тура-соруктуң оюннары. Хол бөмбүү. (херээженнер). Чадаг-терге. (трек). 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». Мультфильм

КЫЗЫЛДАН

20.26 — Телемедээлер. 20.30 — «Азия тевү». Программада: Медээлер. «Дүргедээшкинниң уламчыышкыны-биле», «Тываавтотранстың» кол инженери Н. П. Дьяковтуң чугаазы. «Дээди школа дугайында реформа телевидениеде чугаалажыр тур бис». Красноярсканиң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалындан репортаж.

МОСКВАДАН

21.00 — «Үе». 21.35—22.50 — «Херээженниң диленер». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге бичии чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 9—14 метр. Дүне 10—15 градус, чамдык черлерге 1—6 градус чылыг болур. Хүндүс 23—28 градус, чамдык черлерге 14—19 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, аязыр, дүне дымыраашт чаъстаар. Хүндүс чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне 13—15 градус, хүндүс 24—26 градус чылыг болур.

КИНО

ИЮЛЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга «Что у Сеньки было?» 9.30. «Капкан для шакалов» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 (узаткан) шактарда. «Подсудимый» 18.40 шакта.

«КАА-ХЕМ»: «Секретный эксперимент» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Одиночное плавание» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Грешница» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-73 телефонче долгаар

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3335.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00709

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 161 (13161) | 1986 чылдың июль 10, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕР

Республиканың Тараа продуктулар эргелелиниң Кызылда сайгарылга баазазының ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин база «Он ниити беш чылдың планнарын доолдур болгаш ажыр күүседир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга Кыйгырыын чуулдугзунуп деткээш, бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының шынарын бедидер, ажылдың темпизин дүргедедир, чаа ёзу-биле ажылдаар деп хүлээлгени алган.

— Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, ажылдың шынарын экижидер сорулга-биле чамдык эргижирээн дериг-херекселдерни чаартып, солаан бис. Далган дээрбедээр цехте БМС-12 деп маркалыг тараа арыглаар чаа дериг-херекселди тургустувус. Ооң ачызында бедик сорттуг далган бүдүрериниң хемчээли эрткен чылдаазындан улгаткан. Ол ышкаш комбикорм бүдүрер цехтиң капитал септелгезин чорудуп, чамдык дериг-херекселдерни база солудувус — деп, баазаның директору П. Филиппов чугаалай-дыр.

Шынап-ла, моон мурнунда дериг-херекселдерни солувайн ажылдап турган, хонукта 100 тонна далган, 125 тонна комбикорм бүдүрүп турган. Каҗан эргижирээн дериг-херекселдерни чаартып, солааның соонда, хонукта 120 тонна далганны, 135 тонна комбикормну бүдүрүп турар болу берген.

Планныг онаалдаларны күүседир дээш социалистиг чарышты цехтер, бригадалар, түс-түс кижилер аразынга дээштиг организастап, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап келгениниң ачызында, бо чылдың эрткен алды айларының планныг даалгаларын бүдүргениниң коллективи күүсеткен.

Быжыг сагылга-чурум дээш ажылды профилактика чөвүлели тургустунган план ёзугаар чорудуп турар. Сагылга-чурум ураар, чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер ниити-чаңгыс кижилер-биле шыңгыы чугаалажып, оларны шын оруктуң киирген түңнелинде, бүдүрүлгеде сагылга-чурум кээжүу-биле экижээн. Эрткен чылдың бо үезинде 67 кижи-хүнү чидириглиг турган болза, бо чылын ол көргүзүг 10 кижи-хүнү чедир кызырылган. Ажыл шагын чылдагаан чок черге үскен кижилер ажылдавайн барган хүнүн дыштаныр хүннеринде ажылдап турар кылдыр ажылчыннар боттарының бүдүрүлге хуралынга шиитпирлээни черле чоптуг.

Коммунист Н. Ларкованың удуртуп турары далган дээрбедээр цех ам ийи чыл улаштыр ажыл шагы үскен кижи чок ажылдап турар. Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутаты, аныяктарның дагдынымычызы Владимир Мельниковтуң удуртуп турар бригадазы чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Далган дээрбедээр цехте дөрт бригадада 55 кижи ажылдап турар. Бригадаларның кежигүннериниң кылган ажылын төлээрде, кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы киржилгезин барымдаалап төлээрин бригадалар чөвүлелдери шиитпирлээн. Ажылчыннар Тамара Михайлова биле Владимир Горкаленко оларның эрткен айда күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизи 0,9—0,7 хуу болган. Ынчангаш оларның кайызы-даа 40—50 рубльди чедир албаан.

Бригадалар аразында социалистиг чарышта А. Кочкинниң бригадазы мурнап турар. Тараа арыглаар мастер Н. Кривоногов, улуг электриктер В. Кравченко, В. Скобелин, ажылчыннар А. Мельчугова, О. Широченко, О. Шульга, С. Дубровский, слесарьлар Ю. Кашин, Н. Шульгин даавырган ажылдарын ак сеткилдиг күүседип, эки ажылдап турар.

Сайгарылга баазазының ажыл-ишчилериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар, дериг-херекселдерни чаартып, солуур талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган-даа болза, социалистиг чарышты организастап турарында эрегелээр чоруктар бар болгаш ам-даа кылыр ажылдар хөй. Чижээ, ниити чурттаалга черинин септелгезин чогуур үезинде чорудуп, далган дээрбедээр чаа «РАССР-4» деп дериглгени эптеп тургузарын дүргедедир херек. Бир эвес моңу тургузуптар болза, далган дээрбедээри хонукта 10-12 тонна немээр.

К. ХЕРТЕК.

АЯН-ЧОРУК УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Июль 8-те Кремльге М. С. Горбачев биле Ф. Миттеран олар чугаалажылгаларын үргүлчү боттарының аразынга уламчылаан.

Чепсегленишкинниң эндере бүдүрерин соксадырының херээнге, чүнүң-даа мурнунда, дешпилге чок болганындан дүвүрелдиг болуп турар делегей байдалының ханы анализин беседа үезинде олар кылганнар.

Делегей байдалын экижидеринге, ниити турушту, совет-француз кады ажылдажылгазы быжыглаарынга ийи чурттарның удуртукчуларының аразында хууда харылзааларның улуг ужур-дузалыын ханы утказынг, ажык болгаш чаагай сеткилдиг беседа база катап бадыткаан.

Ол-ла хүн СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыко биле Францияның президентизи Ф. Миттеран олар беседалашкан.

Совет-француз политиктиг чугаа болгаш харылзааларның моон соңгаарзы хөгжүлдези бот-боттарынга бүзүрежилгениң болгаш ийи улустуң өйүралын быжыглаарының, Европага болгаш делегейге айыыл чок чорукту быжыктырарының херээнге бараан болур дээрзин ийи тала медеглээн.

Ф. Миттеран кадайы-биле ССР Эвилелиниң Улуг театрынга болган «Балет кежээзи» деп шиини көргеннер.

Аалчылар-биле кады тел хожага СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев кадайы-биле олурганнар.

Францияның болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктарын ожаа кырынга аскан турган. Шын медээр мурнунда оркестр ийи чурттуң Күрүне Гимнизерин күүсеткен.

Француз удуртукчу Кремльдиң хаалаларының чанында Билдинмес солдаттың хоорунге боодал чечек салган.

Президент «Нормандия-Неман» ужар чуул полугунуң турескаал самбыразынга боодал чечекти салган.

(СЭТА).

СЭКП ТК-ның Кыйгырыынга төлептиг харыылаар бис

АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ БОЛУРУНГА КИЖИЗИДЕР

СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунга эш М. С. Горбачевтуң илеткели, Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыы-биле кижи таныжып база ону районнуң ажылчы чонунга пропагандалап тайылбырлап тура, болуннуң чурттап турар черинде ажыл-херекти чайгаар-ла анализтеп, аас тургустунуушкунну бисте канчаар чорупту турарыл, социалистиг чарышты коллективтерде канчаар организастап турарыл деп айтырыгларга доктаар.

Бир-ле дугаарында чайлаттынмайн турар четпестерни кижи бодап келир. Ол дугайында эш М. С. Горбачев ук илеткелинге дыка-ла тодаргай чугаалаан. «Чыл-чыл-биле үүжелеттинип келген хожудаашкыннар болгаш четпестер каш-ла ай иштинде дораан ажып эртимес болбайн аан — деп, ол демдеглээн. — Ынчалза-даа улус ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң темпилерин дүргедедиринге угланыышкын илерэп келген».

Пленумнуң материалдарында база Кыйгырыыда одуруглар бистиң хөй талалыг амыдыралывысты хаара тудуп, эрги ёзу-биле ажылдаар чоруктан уштунарын, ажыл-агыйны чогумчалыг чорударының чаа-чаа аргаларын дилеп тывагын хүлээзинип турар. Ынчангаш, Пленумнуң айтырыышкыннарын күүседир, Кыйгырыгда негелделерни боттандырар талазы-биле чүнү кылып ужурлуг бис? Аңаа харыыны тывар-да, баштай бөгүнгү байдалды база катап сайгарып көөр херек. А бисте, Мөңгүн-Тайга районда байдал кандыгыл?

Районнуң экономиказының кол үндезини — мал ажылы. Ынчангаш чурттакчы чон боттарының күжениишкиннерин, бар курлавырларын ону өстүрериниче, малдың баш санын көвүдедириниче, продуктуларын бодиериниче планнар болгаш хүлээлгелер күүселдезиниче, социалистиг чарышты дээштиг организастаарыниче угландырган. Ылангыя бо чаныың варын, берге үезинде бүгү курлавырларны ылап санап турар.

Мал ажылы-биле чер ажылы тудуш холбаалыг болгай. Бар-тээ малдыг болганда, бистиң районнуң девискээри чер ажылынга таарымча чок: бардуну элезин, даштан бүткен. Ынчангаш тараа-бүдаа өстүрер хамаан чок, мал чемининиң культуралары безин үнмес чер. Ооң уламындан совхозтарның ажылчыннары малга чемни ниитии районнардан кезип белеткеп турар. Моон чарыгдалы улуг, ынчалза-даа чугула ажыл болганда ону кылыр апаар. Совхозтарның ажылчыннары ол дугайын терегин эки билир, бо чугула кампанияже шудургу киржир, боттарының даалгаларын ак сеткилдиг күүседип турар.

Мөңгүн-Тайганың девискээринде сигенни ээзин-биченидаа кезип ап болурунуң аргалары бар чер. «Чок» дээш-ле, ону тоовас чоруктарның бар дээрзин маңаа хамаарыштыр миннир апаар. Бир эвес, ийи совхозтуң кайызының-даа девискээринде чайгаар үнген сигенни чаа кезип, мал чемин ээзи хөйнү курланнырдан алыр арга тургустунар.

Ындыг-даа болза, совагт чылдарда районнуң кодээ ишчилери боттарының мурнунда саламнган сорулгаларын чедиишкинниг күүсеткенинден, планныг онаалдаларын ажыр боттандырганындан шилчир Кызыл туктар-биле хөй удаа шаңнадып келген. А ол бисте оожургаар барымдаа болбайн турар. Ол планнар күүселдезин улуг чидириглиг, караңгы үндүрүп турганывыстан чедип алдывыс турар дээрзин миннири артык эвес. Ынчангаш кол кичээнгейни малдың ажаалда-тежээлдезиниң, ооң баш санын өстүрериниң эртемге, практикага үндезилээн аргаларын улам долу ажыглаарынче угландырар бис. Ук сайгарылгага ажылын экижиттейн, зооветеринарлыг хемчеглерни чедир боттандырбайн турарывыстан малдың продуктуузу бедивейн турар, ооң ол ам-бүрү чарыглардан алгы хоорары эвээжевейн турар. Ол ышкаш чамдык специалистерниң-даа, малчыннарның-даа харысалга чок чоруундан мал алын, чидиг, самчыгдаттынып, «эътке херегдеттинип» турар.

СЭКП ТК-ның Кыйгырыында «Агропромнуң комплексиниң ажыл-ишчилериниң кыйгызы — чуртту кыска хугаамының иштинде эъш-чем аймаа-биле долу хандырары» деп айыткан. Бо дээрге онза, чугула сорулга. Совет кижилерниң амыдырал байдалының деңнелин улам бедидер дээш партияның болгаш чазактың чорудуп турар ажылының кол утка-шынары ында. Ынчангаш чүнү кылып ужурлуг бис?

Бирги ээлчегде, ажыл-агыйның чорударының дешпилгелиг, ажыктыг арга-хевирлеринче чогуур кичээнгейни угландырар херек. Ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдар талазы-биле харысалга удуртукчулар, бригадирлер, ажылчыннар дүшпес ужурлуг. Эки тургустунуушкуну чер бүрүзүнге, хамыктың мурнунда РАУК-ке, ооң эде база немей тургустунган шаңнастериге угелээр. Маңаа удуртулганың стилин болгаш методун үндезини-биле оскертири, хөй-ле хураддаар чорукту соксадыры, специалистерниң ролюн бедидери, ажыл-агыйларда, бригадаларда, кошкарда байдалды ниитизи-биле билирниге, ону сеткилдиг хиннэндан медереп, хемчег алырынга кол чугула. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, социалистиг чарышты ажыл-агыйжы чорукка школазы болдурар херек.

С. ОЧУР.
Мөңгүн-Тайга райкүсномунуң даргазының оралакчызы, райплан даргазы.

ШЫНААДА САРААТТАР

Кежеге дег өстүр кара-ногаан сыннар аразында калбак шынаада сарааттар. Таңдының Кара-Булуң шынаазында хөй чылдыг сигенни тараан. Десин чаагай үнген мал чемин белеткээр звеноның бир трактору кезип каан кылын сигенни прессте бар чор. Машина сигенни дужуруптерге, дүргентелдир шарып каан болду.

Звеноның механизаторлары тракторлары-биле дүрген маңназы каап, ол дүргектерни экеп дужуруп тур. Оон-биле сараат салырга, чер алыңгыры аажок.

— Он ниити беш чылдың бирги чылын чедиишкинниг доозар сорулга салып, аравыста социалистиг чарышты салган бис — деп, сарааттакчы аныяк оол Альберт Оюн чугаалай-дыр.

Шынааны эргилдир көрдүвүс. Бо хүннерниң ногаан сарааттары ында эндерик. Ол бүгү бо аныяктарның шалыпчы звенозунуң күжениишкининиң түңнели-дир. Олар хүнде кылыр үлүүн ийи катап ажыр күүседип турар. Бедик көргүзүглерни Евгений Ойнааров, Сергей Оюн, Михаил Оюн дээш оон өске-даа механизатор аныяктар чедип ап келген.

Бо звеноның пресстээр тракторун аныяк коммунист Алексей Балчыр башкарып турар. Ооң ажылы бедик бүдүрүкчүдүг. Пресстээр машина-биле дүргентей шараан сиген хөй болган тудум, сараат дүргени салдынар. Бо шалыпчы звено 6 чүс ажыг тонна сигенни кезип, сарааттаан.

ЧУРУКТАРДА: Таңдының ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Кара-Булуңда сараат салымыкында Альберт Оюн биле Евгений Ойнааров; волокушкалыг тракторнуң башкарыкчызы Сергей Оюн.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

СИГЕН КЕЗИЛДЕЗИ КАЛБАРГАН

Бо чылын агаар-бойдус чаъстаашкыныг болганы-биле «Мурнакчы» совхозтуң девискээринде сиген, тарааның үнүжү эрткен каш чылдарның деңнелиндеи эки. Планнары ажыр күүседип болурунуң аргазы бар. Ховужулар 118 гектар моделин ийи дужудун алыр.

Бо хүннерде сиген кезилдезинде коммунист Хомушку Эрес-оол, Сеңмит Бөрзек-оол, Хомушку Кызыл-оол, комсомолчу Анатолий Салчак хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар. Баштайгы сарааттар Ээр-Хавактың төп сиген кажаазында тургуулапкан. Июльдуң ниити чартыында сигенче массалыы-биле кирер. Аңаа суурда албан организациялар черлери, школачылар, башкылар, малчыннар, пенсионерлер база ажылдаар. Таң-Хараганнар, суларқтар уннарынга ход калдыры-биле сиген кезеринге 280 кижи ажылдап турар.

А. КАНЧЫЫР.

ХОЙДАН-НА 3 КГ 660 ГРАММ

Улуг-Хем районда «УТКА-25 чылы» совхозта хой кыргылдазында чүс ажыг кижини хаара тудкан. 44 электриктиг хачылар долу ажыглалда. Он кодан 4 муң 637 хой кыргыттынган, 15 тонна 117 кг дүк дужааттынган.

Кыргылда пунктузун В. Суван эргелеп турар, ажылдың организастыг чоруун чедип алган. Ында кыргыкчыларның чеже хойдан каш килограмм дүк кыргаанын көргүзүп турар тускай самбыра бар. Оон бир буазунда хоюн кыргыткан хойжуларның алган хүлээлгелерин канчаар күүсеткенин база айтып бижээн. Хойжу Б. Кунгаа 417 хойлуг. Ол 1 тонна 292 кг дүкту кыргып алыр хүлээлгезин 1 тонна 526 кг чедирип, бир хойдан-на 3 кг 660 грамм дүкту кыргып алган. Хойжу Б. Хеевүй-оол кадарган хоюндан 1 тонна 392 кг дүк кыргып алыр хүлээлгезин 1 тонна 444 кг чедирип, бир хойдан-на 3 кг 331 грамм дүкту кыргып алган.

Хой кыргылдазы уламчылавышаан.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ДҮРГЕДЭЭШКИН: ажыл-агыйжы, ээ ёзу-биле ажылдаар

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ТЫВАР

«Беш чыл планының хемчээлиниң иштинде бистиң бурунгаар шимчээшкинивиске дүргедээшкинни немеп шыдаар өске-даа хөй курлавырлар бар. Экономиканы хандыр эде тургузарының дугайында чугаалап тургаш оон эң чугула түңнелдериниң бирээзин продукцияның шынарының боттуг бедээниинден көрүп турар бис. Партийжи съезд шынар айтырыын бүгү-ниитиниң айтырыы кылдыр тургускан» деп СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунга партия Төп Комитединиң Чиңгине секретары М. С. Горбачев онзалай айыткан.

Беш чылдың баштайгы чылы — күш-ажылчы бүгү коллективтерге күш-ажылчы шылгалда. Эде тургузуушкун херек кырында канчаар чорупту турарыл, ооң илеклары кайы хире ханы хүлээп алдынганынга болгаш канчаар күүселдени турарынга хыналда. Бо шылгалданы тудуп үнери ажыл-агыйларның болгаш түс-түс кижилерниң эки-сорулгазы болур. Бо талазы-биле «Кара-Хаак» совхозта байдал кандыгыл?

Ногаа ажыл-агыйлыг совхоз бо чылын күрүнеге 210 тонна эътти, 240 тонна сүттү, 16,5 тонна дүкту садар. Ол ышкаш 900 тонна сенажты, 2300 тонна силосту, 1800 тонна сигенни, 2090 тонна ногааны күрүнеге дужаар. Сорулга улуг, кылыр ажылдар хөй. Ону күүседиринче ажыл-ишчилерни эвилеңнээр, оларның ортузунга организастыг болгаш политмассалыг ажылды чогуур деңнелде тургузар, социалистиг чарышты калбартыр талазы-биле ажылдарны совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел болгаш комсомол комитеттери эгелээн.

1986 чылда ниити тарылга шөлү 110 гектар, ооң бир гектарындан 190 центнерни алыры планнааттынган. Совхоз ниити алыр дүжүдүн 2090 тонна чедирер. Бир эвес ногаа культуразының талазы-биле көөр болза, капустаны 66 гектарга олуртур, бир гектардан 253 центнерни алыр, оон ниити дүжүдү 1670 тонна болур. Ол ышкаш огурец, помидор, свекла, морковь болгаш өске-даа чугула ногаа аймаан четчири-биле тараан. Бо чылдан эгелеп интенсивтиг технологияның элементилерин 25 гектарга чорудар. Быжыглаттынган черде ногааны тараар болгаш чаа арга-биле ажылдап кирген. Бо чылын ногаа тарылгазын чаартынган 191 гектар черге тараан, совхозка хүлээткен. Хөртүннү 30 — 35 сантиметр ханы болбаазырадып, хандыреткеш, ногаа культураларын тарып турар. Планнаттынган участокту илиирттээшкинниң агрегаттары, культиваторлар-биле чаштырылга эгезинде 8—12 см черге ханы тараан ногаа культураларының суггарылгазын Метелькинниң суггарылга системазы-биле эрткен чылдан бээр чорудуп эгелээн. Ол ышкаш ДТ-75 деп үш трактор суггарылгага ажылдаан. Аңаа үш механизатор, үш ажылчын хаара туттунган. Сугну кезээ чарып алганын ёзугаар Кок-Тейниң суггарылга-система эргелелиниң суг сордурар станциязы дандырып турар. 35 гектар шөлдүң девискээринге шөлдерни культуражудары агротехниктиг комплекс ёзугаар чорутпан болгаш 60 тонна минералдыг чемишчидилгени тараан. Бо-ла бүгү ажылдар ногаа ажылынче угланган болгаш ажылдың шынарын экижиткен.

Хөрзүнден үнүш бакылап кээрниниң мурнуунда, бок үнүштер-биле демиселди чорутпан болгаш хөрзүнге ажыктыг гербицидти ажыглааш, 66 гектар капустага химиктиг шиталганы кылган. Үрезинни четчири-биле белеткеп 8 алган болгаш чаштырылга мурнунда хораннаашкын чорутттунган. 3 млн. санныг рассаданы 5000 квадрат метр камгалалдыг черге өстүрген.

Интенсивтиг технологияны ажыглап келгениндеи бо чылгы ногааның дүжүдү чаагай болурунуң арга-курлавырлары бар. Ногаа бүдүрери-биле совхозта 8 звено тургускан. 4 звено капуста, 1 звено помидор, 3 звено огурец өстүрүп ажаар. Звено бүрүзү беш чыл бурунгаар бот-орулга-чарылгаже кирген болгаш чернии, ногааны интенсивтиг технология-биле ажылдап турган. Бир-тээ, коллективтиг керээ ёзугаар ажылдап турар болганда, кижи бүрүзү — 60 кижиниң кылган ажылдарын барымдаалап, чыл түңнелинде алган дүжүдүнүң хемчээлин ёзугаар төлээр. Чыл түңнелинге чедир аванс акшаны ажылчын бүрүзү ап турар.

Ногаа белеткеп кылыр бүгүле ажылдарны бо чылын механизастаан. Суггарылганы, минералдыг чемишчидилгелерни болгаш өске-даа ажылдарны кылырынга ногаа сенажалери, культиваторлар, рассада олуртур машиналар ажыглаттынган. Оон түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү кээ-күзу-биле өскен.

«Кара-Хаак» совхоз Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң, респотребсоюзтуң ниитиниң чемненилге болгаш столовайлар трезин болгаш найысылалдың өске-даа садыг черлерин ногаа-биле хандырар керээни чарган. Бо чылын 1545 тонна ногааны ол черлерге садар. Ооң иштинден 125 тонна эрте быжар капустаны дужаар. Бо хүннерде Кызылдың аъш-чем садыгларынга 3 тонна редисти хүлээткен. Эрте тарылыр капустаны 10 гектар черге тараан. Оон алдынар 120 тонна капустаны кызылчылар июль 10-дан эгелеп садыглардан садып ап болур.

Шөлдерге ногаа аймаан ажаан, өстүреш, күрүнеге дужаар талазы-биле бот-орулга-чарылгаже кирген, интенсивтиг технология-биле ажылдап эгелээн арга-дуржулгалыг звенолар Алефтина Немцова, Галина Белоусова. Сара Оидар эрткен чылын чыл түңнелиниң социалистиг чарыжынга тиилекчилер болган болгаш 400—300 рубльдиң шаңналын алган. Олар хүн бүрүде звеноларының кежигүннериниң негелдеин күүседирин, корум-чурумну быжыглаан, социалистиг чарыштың организастыын дээштиг чедип ап, үениң негелделеринге дууштур эде тургустунуп, дүргедедилге-биле ажылдап турар.

Кижилерниң күш-ажылын шын организастап, продукцияның шынарын экижиткен соонда чылдан чылче бир центнер продукцияның чарыгдалы эвээжеп келген. 1984 чылда бир центнер дүжүттүң өртээ 35 рубль 25 көпеек турган болза, 1985 чылда 21 рубль 57 көпеек болган. Ол чылдан эгелеп ногаа ажылы орулгалыг болуп эгелээн. 1985 чылда ногаа совхозка 57 муң рубль орулганы берген.

Ногаа ажылының орулгазын апарганының кол чылдагааны чүдел? Бир-ле дугаарында, ажылдың 70 хуузун механизастааны, коллективтиг бот-орулга-чарылганы шиңгээдип алганы, күш-ажылдың сагылга-чурумун экижиткени, чек системалыгже кирген болгаш ооң дузазы-биле ажылга контрольду тургусканы, чарыгдалдарны ай санында түңнеп турары болур.

Шиитпирлээр ужурлуг кандыг айтырыглар барыл? Ногааны сайгарып болбаазырадыр хүлээп алыр пунктунуң чогу ажылдың бурунгаар дешпилгезинге шаптыктап турар. Ол ышкаш ногаажыларга чаҗын ажылдаар, дыштанырынга бажың-балгат негеттинип турар. Чоокку үеде ногаа болбаазырадыр цехти тургузары, химижилиге пунктузун кылыры, рассада өстүрер баазаны алгыдары, немей 10 теплицаларны кылыры — чугула сорулга болуп артып чыдар. Амгы үеде 10 теплица бар, ол ажылдың хемчээлинге бүрүнгээрлаары берге. Ногаажылдыглар чек системалыгже кирген болганда, хамык ажылды чаңгыс черге мооңнээри хүннүң чугула айтырыы болуп турар. Бо айтырыгны шиитпирлээр дээш районнуң агропромнуң каттыжыышкыны дүрген шиитпирин ужурлуг.

С. КУУЛАР.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ АЛДЫГЫ ЧЫЫЖЫНЫҢ ДӨРТКҮ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының дөрткү сессиязы 1986 чылдың июль 12-де 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңынга ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөрткү сессиязынга келген Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының бүрүткелин 1986 чылдың июль 11-де 9 шактан 20 шакка чедир Советтер бажыңының 1 каътта 107 дугаарлыг кабинетке (телефон 2-55-42) июль 12-де 8 шак 30 минутадан эгелеп СЭКП Тыва обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңынга чорудар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң төлээлекчилер чөвүлелиниң хуралы 1986 чылдың июль 12-де 9 шак 30 минутада СЭКП Тыва обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңынга болур.

КҮЖҮВҮС — НАЙЫРАЛДА

Интернационалчы өг-бүле

ААС-КЕЖИИНИҢ ЭЭЛЕРИ

Эшик ажыттына берген.

— Экии. Калия Токтогулова-биле ужуражыр дугайын дугурушкан бис. Ону кайыын тып ап болуруул? Аңаа ужуражып болур бе?

— Болур: ол кижи мен-дир мен.

«Кайыын ындыг боор...» — деп, бирээвис алгырып үнер часкан, а өскевис «Баштактаныын тур бо...»—кылдыр бодаан. Хулумзурүг арнындан ырапас, ындыг ырбыска кыс —дилеп чорааныывыс Токтогулова бо деп чүвеге чүге-ле ийик бүзүренээниивис ол. Алдарлыг дашчы, Киргиз ССР-ниң Дээди Совединиң депутады, республиканың Компартиязының Фрунзе хоорком унун кежигүнү.

Ужуражылга үр болбаан.

— Силерниң бичии-ле мурнуңарда Сергей телефоннады — деп, Калия уламчылады. — Ол орайтап кээр. Ооң шети Чернобыльга дүрген чагыг кылып турар.

Өрээлге ындай-бээр кылаштап чоруй, Калия мырыңай чаш кижи удуп чыткан бичии уруглар орнунуң чанынга доктаай берди:

— Бистиң уруувус Галяхыр.

— Келир үениң парашютчузу бе?

— Билбес мен... Ол төрүттүнүп келгенде, аэроклубта кады кичээлдеп турарым өөрүм кыстар база мынча дээр турдулар: «Дээрге барыың, алазын болгаш мезин солуур кыс-тыр». Ол дугайын чугаалаары ам-даа элек болгай аан.

— Бодуңар мынчаар кээвердир силер бе?

— Мен бе?—деп, Калия удур айтырды. — Ийе, күзевес боор бе. Аэроклуб мени аас-кежиктиг кылып каан. Аңаа-ла аксынга келген сестер-дир деп бодай бербеңер. Аэроклубка эң баштай 1980 чылда келдим. «Ооң сеңээ ажыы-даа, херээ-даа, чүл? — дижип, таныырым уруглар өскээр когудуп-даа турдулар. Чүге ынаар кире бергенимни бодум безин билбес турдум: парашюттан шурап, бодумну шенеп көөр дээним ол боор. Баштайгы шурааашкыннар соонда, парашют чокта чурттап шыдавас хире апарган мен.

— Каш катап шураан силер?

— 1.300. Клубка бир чыл соңнай-даа келген болза, Сергей база мынча катап шураан—спорт мастери, а мен амдызында мастерге кандидат мен. 1984 чылдың чайынында бисти республиканың шилиндек командазынга киирип алды.

— Парашют-биле шурап өөренип турупарда, чүү кончуг берге болганыл?

— Эштири.

— Ийе. Парашюттан хөй мергежилдиг шурааарының секциязынга кичээлдеп турган мен. Ол дөрт хевирлиг: шурааашкыннар, боодалга, кросс база эштири. Эштип билбес кижи болган мен. Ынчалза-даа өөренип алган мен. Серёжа дузалашкан. Аэроклуб мурнунда бис бот-бодувусту таныышпас, билишпес турган бис.

Сергей Шаменков биле Калия Токтогулова дугайында — аас-кежиктиг анык өг-бүле дижир. Ол дугайын чугаалаарывыска, Калия хулумзуруп, немеди:

— Эң аас-кежиктиг-ле. Сергейге душпаан болзумза, ам та чүнү кылып, кым болган турарымны билбес-даа мен. Ол меңээ бүгү тала-биле дузалажып турар. Фрунзениң политехниктиг институдунуң тудуг факультединиң дөрткү курзунда мен, бот-өөредилге-биле (ашаам база ону дооскан). Чоокта чаа сессия дужаап чордум, а ийи айлыг Галя-биле Серёжа арткан. Эвээгилиг шөлээзин өжегээр ынчаар алган.

Калия холунда шагынче көре каапты:

— Серёжа ам халдып кээр четкен. Уруу-биле автобус манаар черге уткуурувуска, хараок өөрүүр чүве. Мында, ырак эвесте...

Чартык-ла шак хире Калия-биле чугаалашкан үевисте, бодунуң салым-чолунга, ажылы-биле чугаалаарга — кижи болганынга таварышпас аан, ооң өөрүп чорууруп. Сергей дугайында чылыг, чымчак состериниден, ооң өөрүшкүден чайынналган кара-кара карактарындан көрдүвүс, билдивис.

А. ШАРАПОВ.

(«Советский патриот» солуңдан).

НАЙЫРАЛЫВЫС МӨҢГЕ АРТАР

Дженни-биле школаның найыралывыс «Чаа оруқ» совхозтуң Кочетов сүт-бараан фермазынга саанчылап турган чылдарывыста улам быжыккан. Ол дээрге 1980-1985 чылдар.

1985 чылдың күзүнүнде бо-дувус күзелиивис-биле Новосибирскиниң бажың тудуг деригилерин кылып белеткээр № 59 профессионал-техниктиг училищезинче өөренип кирдивис. Училище 1975 чылда үндезилеттинип тургустунган. Шеверлел ажылдары кылырлардан, чазанычылар, кластанга кылырлар болгаш хыналкачылардан аңгыда, училище чурукчу-шимекчилерни база белеткеп турар. Янзы-бүрү спортчу секциялар мрыy, хөгжүм бөлгүмнери — хостуг үе-шагывыс ажыктыг эрттирер черивис ол. Азыраа Дженни-биле «Шевер холдар» бөлгүмүнде доктаамал барып турар бис.

Бистиң алды дугаар бөлүүвүс интернационалчы. Чээрби ийи таджик, дөрт тыва, дөрт орус, бир казах чаңгыс неңиң төлдери дег, өөредилгеге, училищевистиң хөй-нийти ажылдарынга идепкейлиг, демниг киржип турар бис. Тываға барып көрбээн-даа болза, бистиң эш-өөрүвүс ооң дугайын кончуг эки билир. Чүге дизе бис залдарывысче чаңып чораш эккелгенивис альбомнарны, номнарны, открыткаларны оларга көргүзүп, номчуп таныжар кылдыр берип турар бис. Училищениң дооскаш, тускай эртемниг специалист боор, ак-көк Тываға барып ажылдаарын, ылаңгыя Таджикистандан келген өөрүвүс, хөлчок күзеп турарлар.

Дыштаныр хүннерде өөр-өөр болуп алгаш хоорайның тураскаалдыг, солун черлерин кезип, мага хандыр сеңгүүс тегилээринге ынак бис. Железнодорожный районнуң Красный проспектизинде 63 дугаарлыг бажың — эриклес. сонуурган баар черивис ол. Ында Сибирьниң Кызыл Туктуг шериг округунуң музейи бар. Совет Эвилелиниң Маадырлары, Сибирь чурттуг дайынчыларның аттарын музейниң ханазында алдынналчак үжүктер-биле уйгаттыр бижип каан. Оларның аразында бистиң чаңгыс чер-чурттугларывыс Х. Чүргүй-оолдуң М. Бухтуевтиң аттары база бар.

Музей алды залдыг. Биргизинден үшкү залга чедир хамааты дайынының үезин көргүскен. Эрес-дидим дайынчылар аразындан Щетинкин, Кравченко, Кочетов оларның чуруктарын таныып кааш, өөрээнивисти чүге деңнээр. Музейниң экскурсоводтары бистиң чаңгыс чер-чурттугларывыстың эрес-маадырлыг чорукатарын кончуг тода тайылбырлап турда, улуг чоргааралбиле дыңнап турдувус.

Дөрткү залдан эгелээш Алачурттуң Улуг дайынының дугайында көргүзүп эгелээр. Ында Иргит Багбуужап, Тюлюш Уйнукпан, Кыргыс Сынаа дээш оон-даа өске кезек эки турачыларның фронтуже аъттанып чоруп турганының дугайын бижээн.

Шумов алышкыларның болгаш Михаил Бухтуевтиң чуруктарын эң көскү черде аскан. А чаңгыс тыва Маадырывыс — Хомушку Намгаевич Чүргүй-оолдуң чүгле ады даңзыда бар-даа болза, чуруу чок. Ооң чуруун музейже чоруткан болза.

Калбак делгем Төрээн чурттувустуң кайы-даа булуңунга чораш, акы-дуңмалышкы найыралга, алдар-аттыг чаңгыс чер-чурттугларынга кижи чоргаарланып чоруур боор чүвелир. Интернационалчы найыралдың демиинниң күштүүнүң бир херечизи бо музей база бистиң училищевис, болуувус деп чүвени медерей билип, аңаа чоргаарланып турар бис.

Найыралга шынчы бис, ол кезээ мөңгеде бистиң аравыска быжыг артар.

М. ДОМБАА.

Новосибирск хоорай.

ААЛЧЫЛАРГА ӨӨРҮҮР БИС

ССРЭ-ниң акы-дуңма өг-бүлезинде эң-не анык, ийи дакпыр орденниг Тыва АССР-ниң чону-биле Украин Совет Социалистиг республиканың Ровно областының ажыл-ишчи бүгү чонунуң акы-дуңма найыралы улам быжыгып турар. Ылаңгыя Деражно суурнуң чурттакчыларынга ол найырал эң-не эргим. Чүге дизе 1944 чылдың январь 30-де тыва эки турачылар баштайгы дайынчы сагыл четтиринишкинин аңаа ап, гитлерчи фашизмден суурну хостаарынга эрес-дидим киришкен. Ол алдарлыг болуушкунга тураскааткан мемориалдыг самбыра суурда кылдынган, чаа кудумчуларны тыва эки турачыларның адыбиле адап турар. Ортумак школада Ровенщина биле Тываның найыралынга тураскааттынган музей ажыттынган. Музейни үндезилеп тургузарынга Совет Тываның дыка хөй хөй-нийти ажылдакчылары, школалар идепкейлиг киришкен. Музейниң экспонаттарынга чаа материалдарны олар ам-даа чорудуп берип турар.

Школаның дилээни күүседип, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң чоокта чаа чорудуп бергени материалдарында республиканың он бирги беш чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинден кол-кол көргүзүглери база ол ышкаш он ийиги беш чылда республиканың перспективтиг хөгжүлдезин сонуургаткан.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң дүргедедириниң талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалынга дүүштүр он беш крайларның болгаш областарның (Башкир АССР, Алтай, Красноярск крайлар, Горький, Иркутск, Кемерово, Куйбышев, Ленинград, Москва, Новосибирск, Саратов, Свердловск, Томск, Тула, Челябинск областар) тудугжулары бо хүннерде тыва черде чедип кээп, тудуг-суурда ажылдап турарын номчааш, «найыралдың ачызы деп чүве ол-дур»—деп сеткилививс ханызындан өөрдүвүс.

Чоокта чаа бистиң школавыска Бии-Хем районнуң Туран № 2 ортумак школаның аңгы-аңгы класстарындан үжен кижи залдап чораш барган. Школада класстан дашкаар ажылдар организакчызы башкы Екатерина Чылбаковна Салчак биле башкы Любовь Александровна Голикова удуртуп чораан бөлүкту, бистиң школада өөреникчилерниң комсомол организациязының секретары Людмила Середа школа херимниң эжиинге хлеб-дустуг уткаан. Украин-тыва найыралга тураскааткан митинг школага болган. Аңаа тыва аалчыларны чылыг уткуп, школа директору Б. А. Лукьянчук, школа музейиниң экскурсоводтарының болгаш кызыл исчилериниң мурнундан Оксана Степанчук чүве чугаалаан. Ооң соонда Турандан аалчылар найырал комнатазын, музейни, бистиң школаның кабинеттерин база материалдыг баазазын сонуурган көргеннер. Ровно областы болгаш бистиң суурну фашистиг эжелекчилерден хосташкан тыва эки турачы кавалеристериниң адын эдилээн кудумчуларга, тулчуушкун боop турган черлерге болгаш суурнуң тураскаалдыг черлеринге баргылааннар. Ийи школаның өөреникчилери, башкылары каш В. И. Ленинге тураскаалга, мемориалдыг самбыра чанынга болгаш акы-дуңма хөөрүнге дириг чечектерни салган.

Тыва, украин улустарының найыралы ам-даа улам быжыгар.

Я. ВОЙЦЕШКО.

Деражно ортумак школада башкы.

ИДЕГЕЛДИГ САЛГАЛ

Латви ССР-де «Узвара» совхозтуң мал ажылдыглары мында ортумак школаның бо чылгы доозукчуларынга сүт-бараан комплекизиниң дүлгүүрүн берип каан. Олар — доозукчулар машина-биле саалданың мастерлери шилээзеп турар үеде, бир эй дургузунда оларның орнун долузу-биле солааны ол. Школачылар кадээ ажыл-агый мергежилин тускай кичээлдерге шиңгээдип алган, а практиктиг арга-мергежилди дагдыныкчыларының ачызында алган.

— Бо чылын беш муң хире доозукчулар кадээ ажыл-агый мергежилин фермаларга, тепл ица комплекстеринге, сепелге мастерскаларынга алган— деп, Латвиниң куваргроулетпүр даргазының оралакчызы Э. Родэ чугаалап турар. — Коллективтиң мурнунда салдынган тодаргай сорулгаларның күүселдезинче оларны каара тудуп. Аъш-чем программазын боттандырар херекке канчаар киржип турарын билзин дээш күш-ажылга доктаамал киириштирип турар бис.

Аныяктарның профессионал угаанныышкынынга ындыг арга-метод оларның ажылдаарынга, чурттаарынга болгаш дыштанырынга эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузарын негеп турар. Ынчангаш фермаларда, турлагларда столовая, культура бажыңнары, клубтар ажылдап турар. Ооң түңнелинде анык оолдарның, кыстарның талазындан хоорайже дывыржыр, онаашкан ажылын каггаш чоруур таварылгалар болбайн турар.

Эрткен беш чылда кадээ ажыл-агыйда артып каап турар аныяктар саны үштүң ийиге хире өскен. Бо чайын агроүлетпүрде кадээ школалар доозукчуларының 80 хуузу артын калган.

В. СЕМЕНОВ,

СЭТА-ның корр.

Даугавпилс.

КЕЖЭЭКИ СААЛДА

Ажыл-иш оларның өөрүшкүзү болгаш хандыкшылы апарган улус-биле ужуражырга кезээде солун. «Ак-Туруг» совхозтуң Кара-Дыт сүт-бараан фермазында ындыг кижилер хөй. Олар хевис ышкаш чиңгир ногаан делгем алаакта чадагай кажаа иштинде кежээки саалданы эгелеп турда, ужуражып чугаалаштыңар бис.

Кодан дыжылдуунда ала-шилги, ак инектер. Ала-шилгилери түс черин артканнары — симменталь уксааны.

Ферманың турар чери-даа таарымчалыг — тайга эдээ. Долгандыр бедик кара дагылар, калбак ногаан ээнник, ышттегер сүвүр кожагарлар...

Чойганмаа Маадыр-оол үр чыл саанчылап ажылдаваан-даа болза, шилип алган мергежилинге бердинип, саалданың чажыттарын чоорту билип, өскелерден тудак чок көргүзүглерни чедип ап турар. Ол каш чыл мурнунда чаңгыс классчызы Татьяна Моңгуш-биле ортумак школаны дооскаш Кара-Дыт фермазынга саанчылап артып калганнар. Аныяктар дуржулгалыг өөрүнге чемелеттирип келген.

Бичи-оол Балываовна Натпит бодунга быжыглаан 20 инектен хөй сүттү алыр дээш мергежилин бедидип чорууру бирээзи. Бодунун онаашкан ажылынга бердингеп ак сеткилдиг саанчы хөй чылдарда фермада ажылдап, байлак арга-дуржулганы мөөңнээн. Коммунист саанчылар Светлана Кызыл-оол биле Светлана Дарый оларның аттары база мурнакчыларнын одуруунда.

Фермада 12 саанчы, 4 кадарчы бар. Ооң аңгыда чаш бызаа ажаакчызында шаглан тура малчыннап келген Наталья Шойгаровна Шойдаа ажылдап турар. Ооң ажаалдазында сезен ажыт бызаа бар. Шала улуг бызаалар ферма адаанда Хадың-Бажы деп черде Борис Шойдааның хайгааралында онча-менди дорүуп, хонукта чартык килограмм ажыг немелде деңнии ап эгелээн. Саар инектен үстүгеш кыс хунажыннарны Очур Иргит Кожай-Бажыда кадарып турар.

Кара-Дыт сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери инектиң уксаазын экижидеринге, мал бажын камгаларынга болгаш өстүреринге, сүт бүдүрерин көвүдедиринге, ооң шынарын экижидеринге улуг-хуузун киириштирип, даалдырган херек дээш харысалгазын бедиткен.

Инек кадарчылары Мыйтын-оол Олчанмай, Хурагандай Моңгуш ферма баарында хемнин кежиин, арыг ындында Хаваатыг-Алаак, Чашпаныг-Алаак, Малдырганныг эки оъттуг, серин девээлиг черлеринге инекти хүндүс тоттур одарладып, кызымак ажылдаап турар.

Чылдың чайгы эргилдези кижиге, бүгү дириг амытаннарга болгаш бойдуска чаагай кежикти хайырлаар. Тайга эдээнде бо ферманың амыдыралы база ындыг. Көктүг-шыктыг алаак, шынааның сүүзүнүг чайгы оъдунга саар инек күш-деңгилдени ап, семирип турарындан сүт саалдазы көвүдээн, саанчыларның күш-ажылчы көргүзүглери бедээн.

Кежээки саалда үезинде оюн-баштак, чугаа-сооттуг, омак хөглүг саанчыларның өөрүшкүлүг ажыл-ижи төрээн совхозунуң экономиказын быжыглаарынче оларны сорук киирген.

Д. САЛЧАК.

ЧУРУКТАРДА: саанчылар Ч. Маадыр-оол биле Б. Натпит. **О. ОХЕМЧИКТИН** фотолары.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭВЕС ОРУЛГА СҮРЕРЛЕРГЕ УДУР ДЭЭШТИГ АРГА

Бистиң чурттувуста шиитпирлелдиг чаагай чоруу дээш ак сеткилдиг күш-ажыл Төрээн чурттуң күчү-шыдалының, совет кижи бүрүзүнүң чаагай чоруунуң кол үндезини болур. Бистиң шиитпирлелге таарымчалыг байдалдарны тургузар, корум-чурумну быжыглаар, ылаңгыя арагалаашкын, алкоголизм, күш-ажылчы эвес орулга алыры ышкаш, социализмге таарышпас бак чаңчылдарның когун үзер талазы-биле шиитпирлерин сөөлгү үеде партия болгаш чазак хүлээп алган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук-биле демиселдиң күштелдирер дугайында Чарлыы июль 1-ден эгелеп күштүг болуп кирген. Ол Чарлыктың кол-кол чүүлдериниң дугайында чугаалап бээрин ССРЭ-ниң юстиция министри Б. В. Кравцовтан СЭТА-ның корреспондентизи дилээн.

— «Күш-ажылчы эвес орулгалар» деп чүл дээрзиниң дугайында специалистерниң хөй янзы бодалдары парлалгага үнгүлээн. Ындыг үүлгедиишкиннерге кандыг хамаарылгалыг хамааржырыл, Борис Васильевич?

— СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң май айда хүлээп алган доктаалдарында болгаш чарлыктарында күш-ажылчы эвес орулгаларның үнер дөстерин тодараткан. Ол дээрге алыксак-чиксек, хуузунда байымыр сорулга-биле үүлгеткен чизы-бүрү хевириниң кем-херек үүлгедиишкиннери болгаш өске-даа корум-чурум үрээшкиннери —оорланыр, хээли алыр чиижең чорук, кууда, ажык-кончаа сүрген ажыл кылыры болгаш садыг-наймаа кылырынга дүгүрүүштүрүкчү болуру, байыыр сорулга-биле күрүнениң транспортун, машиналарын азы механизмнерин одаар чүүлүн, чиг эдин болгаш материалдарын ажыглаары, а ол ышкаш чурттагчы шөлүн хамаатыларның ол-ла сорулгалар-биле ажыглаары. Орулгаларының дугайында декларация бээриниң ойталаары, шын эвес орук-биле күш-ажылчы эвес орулга тып алыры-биле холбашкан өске-даа фактылар болур.

Ындыг үүлгедиглер-биле демиселди күштелдирер сорулга-биле социал чектиг чоруктуң принцивин ымыырала чайгыыш чокка боттандырарын хандырарынче угаанган экономиктиг, организастыг, хоойлу-дүрүмнүң кижизидикчи болгаш өске-даа хемчеглерниң комплекизи көрдүнген. Оон-биле чергелештир күш-ажылчы эвес орулгаларны шиитпирлин-биле чок кылырынче угланган хоойлу-дүрүм негеделдерин тодаргай айыткан нормативтиг чамдык документилерни хүлээп алган.

— Оларның кол-кол чүүлдерин тайылбырлап көрүңерем?

— Корум-чурумну, организастыг чорукту болгаш сагылга-чурумну быжыглаары дээш бүдүрүлгелерниң, организацияларның, албан черлериниң болгаш колхозтарның удуртукчуларының харысалгазын бедидерин, төтчеглекчи чорук болгаш чидириглер-биле демиселди күштелдирерин, материалдыг курлавырлар болгаш акша-хөреңгилер ажыглалынга шыңгыы камгалалды хандырарын ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, чер-чер Советтерниң күүскомнарынга хамыктын мурнунга сүмелээн. Өнчү-хөреңгиниң камгалалынга, күрүнениң сагылга-чурумун быжыглаарынга учёт болгаш контрольду чурумчуларны оларга даасканы. Эргижирээн нормативтер ажыглаары чергелиг, артыкшыы тургузуунуң келириниң орукта оын шыңгыы дугланарын чазак эгээн. Ол сорулга-биле материал болгаш күш-ажыл чарыгдалдарының техниктиг, экономика талазы-биле үндезилелдиг нормаларын ажылдап кылырын, ыштередирип министерстволарга, ведомстволарга сүмелээн.

Чоннуң херегжел бараанын бүдүрерин, аъш-дуза чедирилгезин хөгжүдерин дүргедедири күш-ажылчы эвес орулга тып ап турарлар-биле чедиишкинниг демиселге идиг бээр. Оларга хамаарыштыр хоойлу-дүрүмде көрдүнген хемчеглер-биле кады экономиктиг өске-даа хемчеглерни ажыглаар. Бо чорук күш-ажылчы эвес арга-биле байыыры шиикаш бак чаңчылды чок кылырынга шиитпирлиг ужурлуг дузалыг.

Ол ышкаш чуртталга бажыңнары, санаторийлер, дыштанылга бажыңнарынга барып дыштаныр аъттакалар-биле хандырылгада бергелерни чамдык кижилер кажар аргалар биле ажыглап турар. Ажылчы чоннуң чектиг кижилер ол болдурун-даа турар. Байыырының ындыг оруу дугаалыр ужурлуг. Амгы үеде чурттал шөлдерин, дачаларны, садтарлыг бажыңнарны хөлезилеп турар бүгү кижилерни өөренип көөр, оларның хоойлу-дүрүмнүң сагыырын хандырары көрдүнген. Чижээ садыглаашкынның күш-ажылчы эвес орулга тыварының өске-даа хевирлерин болдурбас дээш кадээ ажыл-агый рынокунда садыг кылып турар кижилерниң учёдун чурумчудар.

— «Шабашниктээр» чорук-биле демиселге чаа чүү көрдүнген ирги?

— Ындыг түр ажылчыннарым чон «шабашниктер» деп чиге сөглеп турары билдингир. Алыксак-чиксек, оорланыр, албан-дужаалдыг чамдык кижилерни хээлилээр, ажылдары шынарлыг кылбас чоруктан ол тыптыр. А хөй кезиинде сезоннуг тудугжулар кужу ажылаар чамдык ажыл-агый удуртукчуларының чүве доомчага албас, контроль чок чорук-биле ол тайылбырлаттынар. Ооң аңгыда түр-даа болза, ак сеткилдиг ажылдап турар кижилерниң күрүнеге болгаш ниитилелге дузалыы черле марныы чок болгай.

Амгы үеде ындыг тудугжуларның ажылын хоойлу ёзугаар чогуур хемчээлге тода-раткан. Янзы-бүрү тудуг, сентелге ажылынче түр бригадалар анарип черлерде чүгле колхозтарның, совхозтарның, өске-даа бүдүрүлгелерниң, албан организацияларның оларның-биле чарганы бижимел күш-ажыл керээзинге дүүштүр чорударын чөпшээрэп турар. Ооу район, хоорай Советтериниң күүскомнарын-ла шаап-ла бадылады.

Хажыдышкыннарны болдурбас дээш үстүкү организациялар, а колхозтарга хамаарыштыр — РАУК-туң талазындан керээлерни шын тургусканын, ук ажылдың бүдүрүлгеге ылап херегленнин турарын кынаар, күш-ажыл төлевири-биле холбашкан бүгү айтырыгларны шиитпирлээр хүлээлгелиг. Түр тудуг бригадалары эргежок чугула материалдар, техника, транспорт-биле хандыртынган турар ужурлуг.

Кандыг-бир хандырылгазарынга ийикпе азы дүгүрүштүрүлга кылыр хүлээлгени бригадага бербес, а ол ышкаш ажылды кылырда ук бригадаларга хамаарышкан материалдарны ажыглаарын шууд хораан.

Түр тудуг бригадаларының күш-ажыл төлевириниң айтырыгларын база хоойлу ёзугаар доктаадып чурумчуткан. Тудуг болгаш сентелге-тудут ажылдарының амгы үеде күштүг болуп турар нормаларын болгаш өртектерин ёзугаар ажылдың бүгү комплекизинге күш-ажыл төлевириниң шаңнал системазын ажыглаарынга үндезилээш, күүсеттинген ажылдарның түңнелдерин барымдаалап турган олар-биле бурун самажылга чорударын айыткан.

Бригада кежигүннерин материалдары камнап алганы болгаш ажылга өске-даа бедик көргүзүглерни чедип алганы дээш материалдыг шаңнал фондузундан шаңнап болур.

— «Боктанчылар» дижирививс кижилерге, өске-даа категорияның корум-чурум үрекчилеринге хамаарыштыр кандыг болурул?

— Оор-самчыгдал кылыр чорук бүдүрүлгеге кайы хире улуг когарал чедирип турары чажыт эвес. Ажылдаар черинге оор (ооң иштинде үүрмек чүүлдер боктаныр) кылган таварылгада буруулуг кижиге администрактивтиг ийикпе кеземче харысалгазын көрзүүзерин-ден аңгыда ажылдап база үндүрүп болурун хоойлуда айыткан. Үүрмек оор-самчыгдал кылганнарга администрактивтиг хемчег көргүзкен таварылгада бүгү хевирниң шаңнаалдарын, чиигелделерин казып, чуртталга шөлү алыр очурун сонгаарлатыышаан ийи чүс рубль чедир штрафтаар.

Ак сеткилдиг эвес чамдык кижилерниң ниитилелдиң болгаш күрүнениң күсели-биле ажык-кончаа сүрер чоруун болдурбас дээш хоойлуга чогуур немелделерни киирген. Амыдырал-чурттарлагга энергияны азы газты ажыглаарының чурумун хажыткан, орулгазының дугайында декларация бээриндеп ойталаан, хууда байыыр сорулга-биле бүдүрүлгениң, албан организацияның транспортун, машиналарын болгаш механизмнерин ажыглаанда администрактивтиг харысалганы, а ону катаптаанда кеземче харысалгазын көргүзерин хоойлуда айыткан. Мал, куш чемгерери-биле хлебти, өске-даа аъш-чем продуктуларын садып алганы, бажынга хол-биле үстээш кылыр хоруглуг ажылдарны азы хуузунда кончаа садыг кылганы дээш административтиг болгаш кеземче харысалгазын күштелдирген. Калыг арага аймаанга хамаарышпас, ону белеткээрин хоойлу ёзугаар хоруваан-даа болза бажынга кылгаш араганы хамаатыларның садарын шууд хораан. Мөөрейлиг оюннарны база хораан. Бо үүлгедиглерни дээш ол чүүлдерин хавырбышаан штрафтаар болур. Үүрмек чижек садыг кылганы дээш чылда ийи удаа административтиг хемчег алыскан кижилер ону катап кылганда кеземче харысалгазын көргүзерин айыткан.

Күш-ажылчы эвес орулга тып байыыр чорукту шиитпирлин-биле когуп үзеринче угланган чүүлдер үстүнде айыткан хемчеглер-биле кызыгаарлаашпас билдингир. Күрүнениң күсели-биле чурттаарын оралдажып чоруур-ларының оруун идегелдиг дугаар сорулга-биле хоойлу-дүрүмнү моон-даа соңгаар сайзырангайжыдар апаар бис.

«КОММУНИСТ» ЖУРНАЛДЫҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ НОМЕРИ ҮНГЕН

СЭКП ТК-ның «Коммунист» деп теоретиктиг болгаш политиктиг журналының ээлчеглиг номери чырыкче үнген.

Ында СЭКП ТК-нын 1986 чылдың июнь 16-да эрткен Пленумунуң материалдарын парлаан.

«Амгы үениң марксичи-ленинчи угаан-бодалының кайгамчык улуг чедиишкини» деп мурнуку чүүл-биле номчукчулар таныжар. Ол болза бешки түңнел статья боор турар.

«Дүргедедиишкинниң стратегиязы: теория болгаш практика» деп рубрикада ССРЭ-ниң Күрүне планының даргазының оралакчызы Г. Строгановтуң «Машина тудуушкун комплекизи он ийиги беш чылга: перспектива болгаш хөгжүлдениң базымнары» деп чүүлү кирген.

«Чаа ёзу-биле угаап-бодаар болгаш ажылдаар» деп рубрикада СЭКП-ниң Калуга обкомунуң бирги секретары Г. Уламовтуң «Бригада кержээниниң күжүнге даянмышаан» деп чүүлүн, өске-даа материалдарны парлаан.

«Социал политика, демократия, бот-башкарылга» деп бөлүкте РСФСР-ниң юстиция министри, совет юристер ассоциациязының президентизи А. Сухаревтиң «Рубльдан бир янзы хемчээргe» деп чүүлүн парлаан. Ону күш-ажылчы эвес орулгалар-биле демиселге турускаактан.

Янош Кадарның 1979 чылдың май айдан 1985 чылдың апрель айга чедир үени хаара туткан «Шилип алган статьялар болгаш чугаалар» деп номунга академик П. Федосеевтиң рецензиязын, өске-даа материалдарны ында парлаан.

УЖУДУУШКУН УЛАМЧЫЛАВЫШААН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Леонид Кизим болгаш Владимир Соловьев Чер чоогунуң орбитазында 118 хүн ажылдап турар.

Олар июль 8-те программа ёзугаар Черниң бойдус курлавырларын болгаш долгандыр турар бойдусту шинчилээрин уламчылаан. Космонавтылар Памирниң болгаш Тянь-Шаньның мөңгү доштарын, Казахстанның көдээ ажыл-агыйы шөлдерин, Украинаның мурнуу чүгүнде геологтуг структураларын, Астраханьның камгалалдыг ажыттал черлерин чурукка тырттырган.

Станцияны янзы-бүрү херекселдер-биле чедир дерир ажылдарны болгаш өске-даа шенээшкиннерни космонавтылар кылган. Ийи шак иштинде күш-дамыр мергежилгелерин олар база кылган.

Дараазында хүннерде геофизиктиг шенээшкиннерни олар кылыр.

Телеметриктиг хемчээшкиннерни болгаш космонавтыларның илеткээнин ёзугаар алырга, башкарылгалыг «Мир»—«Союз Т-15» комплекстиң борт системалары чогумчалыг ажылдап чоруур. Леонид Кизимниң болгаш Владимир Соловьевтуң кадыының байдалы эки.

«ДЕМИР-ОРУК КӨРҮЛДЕЗИ—86»

Москва чоогунда Щербинка деп станцияда делегейниң бо чылгы эң улуг делгелгелериниң бирээзи ажыттынган. «Демир-орук көрүлдези-86» деп делегей көрүлдези июль 8-те ында ажылдап эгелээн.

Бистиң чуртувус ол тематикага хамаарышкан ындыг көрүлдени үш дугаар эрттирип турары ол. Совет демир-орук транспорту беш чыл планнарын боттандырарынга чугула рольду ойнавышаан, чаа техниканы болгаш мурнакчы технологияны дүрген темп-биле нептередип турар. Ол дугайы делгелгеде эң улуг боол турар, бистиң чуртувустуң делгиир материалдары херечилеп турар.

Совет Эвилелиниң көрүлдеде киирген күчүлүг локомотивтери, специализастаан вагоннары, автоматика дериг-херекселдери чүък сөөртүлгезин дүргедедир, күш-ажылды организастаарының чаа аргаларын нептередир, тодаргай болгаш үзүктел чок ажылдаар арганы болдуруп турар. Анаа келген специалистер болгаш аалчылар бо бүгү чүүлдерни ажык шөлде тургускан делгирлерден көөр. Кандыг-бир улуг хемчээлдиг ажылдарны комплекстиг шиитпирлээр хөй делгиирлерни көрүкчүлер сонуургап турар. Чижээ, чүък тер сайгарар улуг станцияны башкарылганың автоматтыг станциязы канчаар башкарып турарын. Специалистерниң үнелиг сүмелерин оон ап болур.

Совет демир-орукчулар өске чурттарда өөрү-биле идепкейлиг кады ажылдажылганы чорудуп турар. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң чурттарында демир-орукчулар-биле оларның харылзаазы хүн бүрүде өзүп турар. Ол чүүлдер 2000 чылга чедир үеле эртем-техниктиг депшилгениң комплекстиг программазын боттандырарынга чугула базым болур.

(СЭТА).

348 ТОННА СҮТТҮ САТКАН

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы комсомолчу-аныяктар бригадазы он ийиги беш чылдың бирги чартында 327 тонна сүттү бүдүрүп, 260 тонна сүттү күрүнеге дужаар бедиткен хүлээлгени алган.

Коллектив июнь 25-ке чедир 434 тонна сүттү бүдүргеш, 348 тонна сүттү күрүнеге саткан. Сорулгалар ам-даа улуг болгаш харысалгалыг. Саанчылар октябрь айга чедир 212 тонна сүттү бүдүрер, 194 тонна сүттү күрүнеге садар бүгү аргазы бар.

Арыг-Бажы фермазының мурнакчы саанчылары У. Маадыр-оол, Р. Димит, Т. Кенден болгаш өске-даа саанчылар социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, мурнакчыларның одуруунче кирген.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

Чагаалар допчулалы

ӨӨРҮШКҮНҮҢ ЙӨРЭЭЛДЕРИ

«Шынга» кээр чагааларның темалары аңгы-аңгы. Оларның аразында медицина темазынга бижээн чагаалар эвээш эвес. Республиканың хоорай, суурларында кадык камгалал шугумунда ажылдап чоруурларның арасында боттарының мергежилин ханы билир, чоннуң идегелин, бүзүрелин эки ажылы-биле чедип алганнар хөй. Чогум-на оларның кескү ажылын черчерде чурттакчылар үнелеп, өөрүшкүзүн илередип, солун дамчыштыр четтиргенин илередип турар. Ам маңаа чамдык бижикчилерниң чагааларын чижекке көрээли.

Барыын-Хемчиктиң Эрги-Барлык суурда ясли-сад эргелекчизи Б. Хертек участок эмнелгезиниң ажылдакчыларының ажылын мынчаар үнелээн: «Бистиң суурувус эң-не хөй чурттакчылыг. Моон уламындан иелерге болгаш чаштарга эмнелгеде ажылдакчыларның кичээнгейи улуг. Херээженнер божуур өрээлдин база тускайлаан. Эмчилер К. Ховалыг, С. Байкара, В. Хомушку, Ш. Хомушку, А. Саая, Н. Хертек олар улуг, бичии кижилерниң кадыын камгалаар херекке бүгү күжүн салып ажылдап турар. Оон бир херечизи мындыг. Мээң уруум Мая хенертен эди ижээн. Даңгаар эртен ооң салааны дам барган. Ону эмчи Кара-кыс Доокаевнага чедире бээримге, хирургче четтирип бергенин тодараткаш, район эмнелгезинге чыттырып эмнедирин сүмелээн. Төп эмнелгеге баарывыска: уругларның улуг эмчизи С. Сендаш хүлээп алган. Дыка берге байдалга келген кижини эмчи А. Кучко болгаш өскелер-даа эмнеп, бүгү күжүн уладып турган, кан-кадык кылдыр сегиткен. Ам уруум үш хар ашкан. Өске эш-өөрү дег омак, хөглүг өзүп орар. Эмчилерниң шак мынчаар дуза чедиргенинге ам-даа өөрүп, кижилерниң кадыы дээш сагыш човангыр ажылдап чоруурунга чоргаарланмас, арган чок».

«1984 чылдан бээр нервим баксыраан. Амгы үеде республика эмнелгезинде эмнедип, дыка эки сегий бердим. Орунга чыдар бодум, ам артымда кылаштап, эш-өөрүм-биле чугаалажыптар апардым. Мени эмнеп турар эмчилерим эвес болза, үнүм-даа читкен, кылаштап-даа албас артар ийик мен. Шак мындыг берге аарыгдан камгалап, ажы-төлүм-биле чурттап, оларның өөрүшкүзүн, сагыш-сеткилин үлежир аас-кежиктиг эгиткен эмчилер Г. Осипова, С. Ондар, В. Салчак, О. Еремеева оларның ажылынга чоргаадыкчы чедиишкиннерни, өөрүшкүмнү баралгаттым» деп бирги бөлүктүң инвалиди, пенсионер Наталья Кыргыс бижээн.

СЭКП-ниң XXVII съездизи кадык камгалал ажылдакчыларының мурнунда улуг сорулгаларны салган. Оларның бирээзинге чоннуң бүгү-нийти диспансеризациязынче шилчиири хамааржыр. Бо талазы-биле ажыл республиканың чурттакчыларында кидин түлүк чоруп турар. Кадык-даа аарыг-даа кижи бүрүзү эмчи шинчилгезин эртерге дузалыын Чадаана хоорайның чурттакчызы Комбужап Сат үнелеп мынчаар бижээн: «Эрткен чылын эмчи шинчилгезин бүрүн эрттирдим. Оон гастрит аарыг барын тодараткан Чадааналыг хөмүр-даш разрезиниң профэвилел комитеди Красноярск хоорайның чоогунда «Шира» деп курортче дыштандырып чоруткан. Аңаа 24 хонук эмнедип, дыштанган мен. Эмчиге шинчидеримге, иштимде оюлган аарыы барын тодараткан. Кызылда республиканың онкология диспансериниң эмчизи Саның Сересвич Климге база катап шинчиткеш, улуг-хырын дүвүнде ыжыкты кестирип эмнеткеш, үш ай иштинде чыткаш, кан-кадык болуп сегиндим. Шынап-ла, совет эмчилер магалыг-ла-дыр. Мээң кадыымны эгиткен эмчилер Ю. М. Яковлевке, А. С. Малышевке, А. Д. Палага, С. С. Климге болгаш эмнелгениң эмчи сестраларынга база санитаркаларынга улуу-биле өөрүп четтирдим».

Бай-Хем районда Хадын суурнун чурттакчызы К. Ооржак Сут-Хөл район эмнелгезиниң, Бии-Хемде Аржаан болгаш Туран район эмнелгелериниң ажылдакчылары ооң кадыын экижидир эмнээнинге сеткилиниң ханызындан өөрүшкүзүн илереткенин бискее чагаазында бижип турар. «1968 чылдан бээр туберкулёзтан аараан турдум. Ынчан Сут-Хөлдүң район эмчилериниң ачызында сегип үндүм. Оон чоорту чүстерим аарыыр апарган. Аржаан, Туран эмнелгелеринге чыдып эмнеттим. Ам өске эш-өөрүм-биле, дөмей, ниитиге эвээш, биче-даа болза үлүүм киирип, ажылдап чор мен».

Бистиң республиканың черчерлерде эмнелгелериниң материал-техниктиг баазазы чыл келген тудум экижип, чоннуң кадыын экижидеринге таарымчалыг боол турарын чурттакчылар-даа, анаа ажылдап барган эмчи кадрлар-даа эскерип турар. Сут-Хөл районда көдээ бижикчи Б. Ондар төп эмнелгениң улуг санитарказы Зоя Ламаевна Ооржакка ужурашкаш, ооң ажылдаан сонуурганын бижээн. «З. Ооржак бо эмнелгеге 25 чыл ажылдап чоруур. Бо үениң дургузунда хөй өскерилгелер болгулаан. Эмчи салбырлары немешкен, дээди болгаш ортумак эртемниг кадрлар быжыглаттынган. Ол эмчилерниң ажылдаарынга, аарыг кижилерниң кадыын экижидиринге таарымчалыг байдалды тургузуп, бодунуң хамаарышкан ажылынга чевелетпейн ажылдап келген. Кол ажылындан аңгыда, ол профэвилел комитединиң кежигүнү хүлээлгезин идепкейлиг күүседип турар. Ооң чурттап орар бажыңы арыг-силиг агитквартираларның бирээзи. Аңаа кежээлерде лекция, беседа бо-ла болгулап бээр-дир». Эрес-кежээ ажылы дээш шаңнадып, мактаңып чоруурун бижикчи чагаазында айыткан.

Үстүнде чижеглээним ышкаш, эмчилерге боттарының чылыг-чымчак йөрээлдерин бижээн чагааларны ам-даа уламчылап болур. Силерниң чагааларыңны манап тур бис, өңнүктер!

С. ЧООДУ.

СЕПТЕЛГЕ ДООСТУР ЧЫГААН

Мугур-Аксы ортумак школазында капитал болгаш үүрмек септелгени доозар чоокшулап турар. Школада, столоваяда соңгалар сыскышкыны, чылыглаашкыны, кабинеттер чугайлаашкыны, шалалар дозулаашкыны дооступ, холдан үнген.

Интернаттың узаткан бөлүктүң корпустарында септелге ажылдарын Мугур-Аксының септелге-тудуг участогунуң бир дугаар тудугжу бригадазы Ч. Доңгактың баштаалгазы-биле кыска үеле кылып дооскан. Башкылар Х. Шолбан, П. Даваа оларның шевер холдарының ачызында интернаттың уруглар корпузунуң бүгү өрээлдеринде тон азар бодуун хевирниң шкафтарын кылып доосканы ол корпусту аян-шинчи киирген. Столовая септелгезинге кижизидикчи башкылар О. Доңгак, С. Хертек, П. Иргит, М. Иргит кызымак ажылдаан. Интернаттың шалазын будуурунга болгаш чугайлаашкынга техниктиг ажылчыннар Х. Саая, Н. Биче-оол, Л. Мөңге ак сеткилдиг киришкен.

А. БЕГЗИ.

КАМНАЛГА—КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ХЕРЭЭ

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш кижи бүрүзүнден эгелээш коллективтерге чедир бар арга-курлавырларны, чаа аргаларны чоп ажыглаар, дең-дески, бедик темп-биле ажылдаар ужурлуг дээрзин СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринде тодаргай айыткан. Бо бүгүнү бистиң № 3 АТБ-ниң коллективи ханы өөренип көргеш, кижи бүрүзү хамаарышкан участогунга хожудаашкын чок ажылдаарын шиитпирлээн. Коллектив чүък сөөртүлгезиниң талазы-биле 5 айларның планын 107 хуу, а тонна-километр талазы-биле 106 хуу күүсеткен. Коммунистер М. Кимменко, М. Петренко, П. Сайгутин, А. Серёжкин олар планныг даалгаларын доктаамал ажырып келген. Аныяк чолаачы В. Вихрев болгаш өскелер-даа мурнакчылардан чыда калбайн, кызымак ажылдап турар.

Сөөлгү үеле камналганы чедип алыр талазы-биле элээн ажылдар чоруттунган. Чолаачыларга кывар-чаар материалдарны кайы хире үндүрүп бээрип турарынга хыналданы ол черде улусчу контроль комитединиң даргазы Ю. Чижиков баштаан бөлүк хынаан. Хыналданың түңнелинде бензин, масло бээр чериниң деңнелгезинде четпестер бары илерээн. Ооң дериилгезин шуут эде чаарткан. Эрткен чылын эртык кезектер кадагалаар төп складка хыналда чорударга, маңаа база элээн хажыдышкыннар турганы тодараан. Склад эргелекчизи Г. М. Минаева ажылынга харысалгазын кошкатканы дээш доңгуттурган.

Ол ышкаш коллективте тудужулар база бар. Оларның ажылын улусчу контролёрлар хайгааралга ап, кижи бүрүзүнүң кылып турар ажылының хемчээлин, нарядты канчаар тургузуп турарын хынап турар. Кижилерниң аттары салдынмаан, шын эвес долдунган нарядты бухгалтерия хүлээп албас кылдыр доктааткан. Амгы үеде хыналда үезинде илереттинген четпестерни дарый чайлатпышаан, бурулуг кижилерниң кырынга акт тургузуп турар апарган. Спидометр хемчээлиниң көргүзүү-биле чолаачыларының бешки чарыгдалын хынаар болу берген. Мындыг хыналда соонда чолаачыларының бензинин өскээр чарыгдаар, боттарының хууда херээн кылыр аргазы чок болган.

Коллектививиске чогумчалыг байдал быжыксын, ооң дазылын ханылазын дээш, бистер, кижи бүрүзү улам соруктуг, быжыг туруштуг ажылдаар ужурлуг бис. Эң-не соңгаарлаттынмас сорулгаларның бирээзи болза, арагалаар чорукка болгаш алкоголизмге удур демиселин шыңгыы чорударывыс болур. Хемчеглер алзынып турбуже, ажыл шагы үрер, прогул кылыр болгаш арагалаар чоруктар ам-даа читпээни мынпар апаар. Чижээлээрге, эрткен чылын эшериктер сергедир черге киргеннерниң саны 13 кижи турган болза, бо чылын чеди кижи болган. А прогул кылганнар 300 хире.

СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң материалдары, эш М. С. Горбачевтуң аңаа илеткели-биле таныштым. Ук илеткелде камналга болгаш хумагалалга хамаарыштыр дыка хөй үнелиг сөстер кирген болду. Партия, чазактың бо чугула хемчеглерин амыдыралга боттанган турарын чедип алыр дээш кижи бүрүзү өлче күжүвүстү, кичээнгейивисти салыр апаар бис.

В. СЕВЕКПИТ,
автослесарь.

Кызыл хоорай.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ПРАГА. Чехословакияның шил болгаш керамика үлетпүрү ЭДЧ-ниң хемчээлинге күш-ажыл хуваалдазынга калбаа-биле киржип турар. Чижээ, совет специалистер-биле кады чехословак өңнүктер металлдан кылган чамдык кезектерни шил болгаш керамика кылыглар-биле солуур айтырыгны чедиишкинниг шиитпирлеп турар.

Эрткен беш чылда ЧССР-ниң ол үлетпүрү бүгү продукцияның үштүң бириниден хөй кезиин ЭДЧ кежигүннери чурттарже чоруткан. Сөөлгү ийи он чылдарда ол адырда социализм чурттарынче үндүр сөөртүрүнүң хемчээли барык беш катап өскен.

УЛАН-БАТОР. Улусчу революцияның тиилелгезиниң 65 чыл оюн Моолдуң үлетпүр бүдүрүлгелери болгаш көдээ ажыл-агый организациялары шалыпчы күш-ажыл-биле уткуп турар. Ол төөгүлүг болуушкунга алдаржыткан социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда республикада оттулар чүүлдүң кол баазазы — Багануурнуң хөмүр-даш разрези кирген. Олар чыл эгезинден бээр 150 муң тонна хөмүр-дашты пландан ажыр казып үндүргенин рапорттаан. Бо чылын ниитизи-биле дагжылар көрдүнген хемчээлден ажыр ам-даа 700 муң тоннаны казарын шиитпирлээн.

БЕРЛИН. Дыштанылгалар үезинде тускай ужуражылгалар эрттирери ГДР-де школачыларның салым-чаяанының хөгжүдериниң бир ажыктыг хевири болуп турар. Аныяк физиктерниң ындыг ээлчеглиг ужуражылгазы Йенде ажыттынган. Ында чурттуң бүгү округтарындан онзагай салым-чаяанныг 50 үстүкү классчылар чыылган. Олар он хонук иштинде лекциялар дыңнаар, семинарларга, лабораторлуг ажылдарга киржир.

У. ПАЛЬМЕНИ ӨЛҮРГЕНИНГЕ ХОЛБАШТЫР

СТОКГОЛЬМ. У. Пальмени өлүрген үүлгедиишкинниң истелгезиниң үезинде Швецияда барыын үзелдиг экстремистиг чамдык организацияларның хөделиишкиннерин тодараткаңнар. Олар чазактың баштыңы турган кижиге өжээнниг, ону көөр хөөн чогун шаглан тура, үргүлчү көргүзүп турганнар деп, «Дагенс нюхетер» солун бижээн.

Ол болза келергей барыын үзелдиг элээн каш кызыы шажынчы бөлүктер болуп турар. Оларның иштинде «европа-америк евангель крестилиг поход» аттыг оспаксыраан бөлүк ук өлүрүкчү үүлгедигниң бичии-ле мурнунда «Пальмениң өлүмүнүң дугайында бурганы кыйгырып турганнар» деп солун бижип турар. АКШ-та хоргаданып олурар ооң баштыңы П. С. Торелла дээрзиниң медеглелин ёзугаар алырга, бодунуң албан-хүлээлгезинден «Пальмениң үнерин» негеп база «чуртту НАТО-же киир тырттып турган» «Швецияны камгалаар» дээш чулчуруп турган реакцыылг «Европаның ажылчын партиязының» төлээлекчилериниң чугаалагылаан чүүлдери-биле бир үн болуп каттышкан.

Ол организацияның океан миндындан «тывылганы» кандыг-даа дадагалзаа чок деп, солун бижип турар. Швецияның депшилгелиг хөй-ниитизиниң саналы турары-биле алырга, чогум-на олар К. У. Пальмеге хамаарыштыр келергей өжээнниг хөөнүг болуп турганнар деп, солун бижээн. Тодаргайлаарга, ооң удуртулгазы-биле чазактың чорудуп турган даштыкы политиктиг угланыышкынынга олар келергей өжээргеп турганнар. Боо-чепсектиг эңдере бүдүрер чорукту чок кылырынче, тайбыңның болгаш чаврылышкынның эрге-ажылынга дүүштүр делегейниң күрүнелер аразының калбак кады ажылдажылгазынче, Совет Эвилели-биле чаагай кожа-хелбээ харылзааларны хөгжүдеринче ооң угланышкынынга келергей антисоветчи хөделиишкинниң кижилер таарышпайн турганнар деп, «Дагенс нюхетер» айыткан.

Ойнаарактарның чаңчыл болган бешки делгелге-ярмарказы Токиода ажыттынган. Аңаа киржир чурттарның болгаш делгеп көргүзер чүүлдериниң эвээжээнниниң дугайында делгелгениң организакчыларының баш бурунгаар уидаргай чугаалары бадыткаттынмаан. Харын-даа эрткен чылга бодаарга, бо чылын 90 муң экспонаттарны хөйну делгээн. Ниитизи-биле планетаның бүгү диптериниден ойнаарактар кылыр 190 фирмалар делгелгеге киришкен. Ынчалза-даа делгелгениң организакчыларынга чамдык харааданчыг чүүлдер база таварышкан. Хөй япон фирмаларының продукциязы онза эки деп үнелетпес апарганын даштыкы чурттарның ойнаарактарының улам өзүп турар ассортиментизи болгаш шынары херечилеп турар. Түңнел чаңгыс: бодунуң мурнундагы эки үнеледип турган деңнелин чедип алыр дээш ам-даа улуг күжениишкинни үндүрери Япониянын «ойнаарактар» фирмаларындан негеттинип турар.

ЧУРУКТА: делгелге-ярмарказга делгеттинген 32 дугуйлуг япон вездеход.

Киодо—СЭТА-ның фотозу.

БОЛУУШКУННАР, МЕДЭЭЛЕР, ФАКТЫЛАР

ТОКИО. Мурнуу Африка Республиканың расистериниң дүрүм чокка ээлеп алганы Намибияның бойдус байлаан үптээринге Японияның чазааның деткимчези-биле хөделип турар япон компаниялар идепкейлиг киржип турар. Япон компаниялар Намибиядан ураныны чажыды-биле үндүр сөөртүп ап, ооң эриктеринге балык тывыжын чорудуп турар деп, чоннуу сөөк-язы барымдаалап ылгаар реакцылыг политикага удур япон демиселчилерниң белеткээн илеткелинде айыткан. Япон фирмалар 18.5 миллион доллар түңнүг чиг-этти Намибиядан сөөртүп алганнар.

КАРАКАС. Венесуэлага 4 балл чедир күштүг чер шимчээшкинин эрткен хонуктарда болган. Специалистерниң медээзин ёзугаар алырга, чер шимчээшкининиң өтелээн чери Каракастың мурнуу-чөөн талазында 25 километр хире черде Лос-Текес хоорайның чоогунда болуп турар. Венесуэланың кайысылалынга база каш минута аралаштыр чер шимчээшкинин эскерткен. Кожаралдар, үрелиишкиннер дыңналбайн турар.

НЬЮ-ЙОРК. Нью-Йорктуң фонд биржазы ээлчеглиг сиңгиишкинге таварышкан. АКШ-тың эң улуг 30 үлетпүр каттыжышкыннарында долларының үнезиниң ниити көргүзүү — понедельникте хары угда 61.87 пунктуга кудулай берген. Ол эң чугула көргүзүгүнүң чүгле чаңгыс хүн иштинде хеп-хенертен ол хире кудулаашкыны америк экономиканың төөгүзүнде туруп көрбээн. Ээлчеглиг ол бачымнаашкын америк экономиканың ниити байдалының удавас улам баксыраарын, ында кризистиң улам чидигленирин баш удур медээлеп турар дээрзин экономиктиг хайгааракчылар санап турар.

ПАРИЖ. Францияның мурнуу чүгүнде арга-арыгда улуг өрт өөскээн. Он-он гектар арга-арыг иштин от шыва алган. Күштүг хаттың уламындан өрт улам хорлээлей берген. Эрге-чагыргалар өрт айыылы болган девискээрден муң ажыг кижини өскээр көжүрер ужурга таварышкан. 98 дугаарлыг национал автомагистралда шимчээшкинин өрт үзе кирген. Бойдустуң халавы-биле демиселче өртчүлерниң тускай кезектерин чоруткан, ынчалза-даа олар амга чедир ол өртү өжүрүп шыдавайн турар.

(СЭТА).

ГЭС ХОЛЛ: ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛДИ КҮШТЕЛДИРЕР

НЬЮ-ЙОРК. АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Гэс Холл Америкада дайынга удур шимчээшкинниң идепкейжидеринче кыйгырган.

Сөөлгү үеде делегейде болуушкуннар дайын болгаш тайбың айтырыгынга төөгүлүг амгы үе-чаданы эң-не шиитпирлиг чугула болдуруп турар деп, «Пиплз дейли уорлд» солунга парлаттынган кыйгырыынга демдеглээн. Совет Эвилелиниң стратегтиг боо-чепсекти кызыгаарлаар болгаш кызырар талазы-биле эң чугула тайбың инициативаларының бүдүн комплексин саналдаан деп, америк коммунистерниң удуртукчузу айыткан. АКШ-тың администрациязынга хамаарыштыр алыр болза, сылдыс дайынының программазын боттандырар сорулга-биле СБК-2 керээде болгаш РУК системазын кызыгаарлаар дугайында керээде айыттынган чүүлдерни сагыырындан херек кырында ойталааның дугайын медеглээн, ынчаарга үстүнде чугаалааныывыс боттуг саналдарны херекке албайн баары аңаа улам-на берге апар чыдар.

Моон-биле кады боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле дугуржулганы чедип алырынче угланган чугаалажышкыннар кылырын АКШ-тың президентизиниң шыңгыы туруш-биле көрүп турарынга чигзиниишкини кижилер улам-на удаа-дараа илергейлеп турарын Г. Холл демдеглээн. Бодунуң боттуг эвес турушун өскертиринче АКШ-тың администрациязындан негелде бүгү делегейде улам өзүп турар. Американың хөй-ниитизиниң иштинде тайбыңның херээн быжыглаарынче болгаш совет-америк харылзааларны экижидеринче күзел-чүткүлдүң өзүп турарын демдеглевишаан, дайынга удур шимчээшкинниң күштелдирерин, бо талазы-биле чамдык чаңгыс черге таптаашкынныг байдалдан чайлаарын, деткиишкинниң, ылангыя ядролуг шенелделерин хоруур дугайында негелделерниң массалыг кампаниязын эгелээринче ол кыйгырган.

Ам, кажан дециигүр кайы-бир талаже чайлы берип болур үеде, хөделиишкин чок олурар чорук берге байдалга чедирип болур деп, АКШ-тың КП-зының Чиңгине секретарының кыйгырыында чугаалап турар. Ону болдуруп болбас, чүге дизе делегейде болуушкуннарны эки талаже эргилдирип болурунуң кара чаңгыс аргазы оскундуруп болур.

СОЛУННАРНЫҢ ДЫҢНАДЫГЛАРЫ

ПХЕНЬЯН. ССРЭ биле КУДР-нуң аразында найыралдыг кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында Керээге ат салганының 25 чыл оюу-биле холбашкан материалдар КУДР-нуң солуннарының кичээнгейиниң төвүнде турар. Ындыг керээни чарып алганы совет-корей харылзааларны хөгжүдеринге төөгүлүг болуушкун болган деп, «Нодон синмун» солун бижип турар. Ийи чурттуң айыыл чок чоруун, Ыраккы Чөөн чүүкте, Азияга болгаш бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынга, империалистерниң чимээниишкиннерин болдурбазынга ол керээ дыка салдарлыг болган.

Солуннар Чилиде болуушкуннарны хөйү-биле чырыдып турар. «Монд» солун Латин Американың ол чуртунда байдалды анализтеп тура, ийи хүн дургузунда чазакка удур болган чыскаал үезинде полицияның дерзиилелиниден чеди кижи өлген, бежен кижи балыглаңган, алды чүс кижиниң хоругдаган деп дыңнаткан. Армия болгаш полиция чаа үскүлежиишкинни күткүп үндүрүп кээр болза, айыыл катап диргелип кээп болур деп, солун демдеглээн.

Пакистанда чазакка удур хөделиишкиннерниң чайгаар өзүп турарын парлалга дыңнаткан. Шериг эргилдезиниң түңнелинде, тос чыл бурунгаар эрге-чагыргага келген Зия-уль-хактың ёзу-чурумунга удур массалыг удурланыышкыя шимчээшкинниге он-он муң кижилер киришкен деп, «Юманите» солун бижээн. Полиция чыскаалганнарга удур от ажыткан. Өлген болгаш балыглаңган кижилер бар.

СӨС КЫРЫНДА АРТПЫШААН

ТОКИО. Намибия талазы-биле КНО-нуң шиитпирин тооп көрбейн, Мурнуу Африка Республиканың ужур-дүрүм чок ээлеп алганы намиби девискээрде бойдус байлаан үптеп алырынга япон монополиялар киржип турар.

Сөс кырынга апартеидтиң системазын буруудатса-даа база Намибия талазы-биле КНО-нуң резолюциязын деткизе-даа, херек кырында Японияның чазаа Претория-биле «ажыл-херекчи» харылзааларны калбартып турар.

Япон компаниялар Преториядан ураныны болгаш өскелерга үнелиг байлактарны чажыды-биле садып ап турар. Чүгле 1985 чылда безин Япония Намибиядан 18.5 миллион доллар барааны садып алган. Кудулаткан сан-чурагай ёзугаар алырга, Япония биле МАР-ның бараан саарылгазының ниити хемчээли ам үш миллиард доллар чоокшулай берген.

ШЫҢГЫЫ ШҮГҮМЧҮЛЭЭН

ГАВАНА. Никарагуада сомосажы контрреволюционнарга дузаламчы кылдыр АКШ-тың 100 млн. доллар бээр дээнин дем каттыштырылгазының чиңгине секретары Шридат Рампал шыңгыызы-биле шүгүмчүлээн. АКШ-тың шак ындыг чоруктары делегей эргезиниң үндезининге хора чедирип турар болгаш делегейниң бүгү ниитилежилгезинге согуг таварыштырып турар дээрзин Гайананың найысылалынга чүве чугаалап турган ол медеглээн. Мурнуу Африканың расисчи ёзу-чурумунга хамаарыштыр Каттышкан Штаттарның болгаш Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң чорудуп турар политиказын Шридат Рампал база шыңгыы шүгүмчүлээн. Преторияга удур экономиктиг хемчеглер алырындан ойталап каартары дээрге-ле, Британияның эрги колонияларын кирип турар апартеидтиң ёзу-чурумун деткиир дээни ол ышкажыл деп, дем каттыштырылгазының чиңгине секретары медеглээн.

Апартеид солдадының холунда солунда: «Бөгүн чүү-даа болбаан» деп сөстерни бижээн.

«Преторияның сөөк-язы ылгаар ёзу-чуруму чурттуң кара кештиг чонунга удур Мурнуу Африка Республиканың төөгүзүнге туруп көрбээн террорну болгаш бастым-дорамчылаашкынны чорудуп турар».

СЭТА-ның фотохроникаазы.
(Солуннардан).

Дылывыс—байлаавыс

ХАНДЫР ӨӨРЕНИР

Кандыг-даа нацияның культуразының кол өзээ оон бодунуң төрээн дылы болур. Кижиниң угаан-медерели дылга илереттинер, оон амыдыралга боттуг чүүл апаар болгай. Ынчангаш кижилериниң угаан-медерели кайы хире сайзыраңгай болдур, оларның дыл-домаа ол хире сайзыраңгай, а дылы сайзыраңгай турда, оларның эртеми, культуразы база сайзыраңгай болур. Оон турүүк ыдыг чонуң ажылагыйы безин болбаазыраңгай болуру маргылдаа чок.

Ынчангаш бистиң Совет күрүеде бактаап кирип турар нацияга бүрүзүнүң төрээн дылын аажок хумагалаан, оон улам ыкай сайзыралы дээш, Коммунистиг партияның Совет чазактың улуг сагыш салып турарының ужуру-даа ол.

Совет кижи бүрүзү ийи дылды: бирээзи бодунуң төрээн дылы; ийигизи делегейде база бир эң болбаазыл — орус дыл. Кымга-даа билдингир — орус дылды өөренип албайн чыткаш, хандыг-даа эртем-билигни чедип ап, болбаазыл техниканы шингээдип ап шыдавас сен! Орус дылды аваа-ла билип алыр эвес, а ону чугаалаңдаа, бижип-даа эки билир кылдыр өөренип алыры тон чугула. Ону чедип алырда, хамыктың мурнунда, бодунуң төрээн дылын эки өөренип алыр ужурлуг. Ынчан орус дылды өөренири аажок чиик болур.

Бо чылың май 6-да үнген № 108 «Шын» солунда математика башкызы М. Уван-оолдуң «Дыл — байлаавыс» деп материалын момчаап, улус оттүүнүң эвес, а бодумнуң бүгүле угаан-бодалым-биле ол чүүлдү кончуг-ла шын-дыр деп деткидим.

Бистиң республикада тыва дыл талазы-биле даңы эртембилиглиг болгаш байлак дуржуулгалыг башкылар хөй. Ынчалза-даа олар барык-ла чүве ыытташпайн турда, бо аажок чугула айтырыгны математика башкызының көдүрүп келгени кайгамчык. Монгуш Топтуг-оолович Уван-оол-биле алдан чылдарда кады ажылаан турган бис. (Барыын-Хемчикте Дөн-Терезин школазынга). Бодунуң тускай эртемин кончуг эки билир, шырак математик кижи. Ынчангаш ол чамдык өөреникчилериң математиканы чүге багай шингээдип ап турганының кол-ла чылдагаанын эки эскергев-дир.

Тыва школаларда тыва дыл база бир кол эртем. Ол хиреде тыва дыл шагы эвээш, оон ужуру та чүде чүве? Шагы эвээш болганда, тыва дылды кайы-бир таварышкан-на кижилерге немелде шак кылдыр башкыладып турар таварылгалар база бар. Оон ужуруудан чамдык школаларның өөреникчилери школа программазын өөренип эрткен-даа болза, тыва дыл талазы-биле билип чавыс, дылдың янзы-бүрү нарын дурумнерин четче шингээдип албазаан, сөс-домаа аажок чеден болгулаар.

Тывызык ыяргa безин, чүүү алдээрти чугаалап турарын шуут эскербес, вайы хамаан чокка, аяска таварышкан-на сөстерни адап олуруп бээр. Оон школага келгеш, бодалгаларны дорван-на бодап аптар болган. Мында кандыг-даа төрединг чок, дорт-ла шынын бижип турардыр. Чүге дизе, бодалга дээрге-ле база тывызык: чүүү тывар дээнин, оюу кандыг аргабиле тывары негеп турар.

Тыва дылды эки билир, дуржуулгалыг башкыларның өөреткен өөреникчилериниң аас-даа, бижимел-даа чүгаалары сайзыраңгай, чараш болур. Ындыг өөреникчилериң бижээн чугаалары безин солуп, чиик материалдарны солунга бижиптер болгаш харын-даа шүлүктер-даа бижингилээр апаар болгай.

Түнелинде, кым-на бодуңуң төрээн дылын эки билир болдур, ол математиканы база эки шингээдип алыр аргалыг деп дорт чугаалап болур.

Кижиниң угаан-бодал сайзыралынга бодуңуң төрээн дылы ол хире ужур-дузалыг турбуже, оюу ийиги чергемиң эртеми кылдыр санаар хөнүер чүгле ийи-чаңгыс ада-иелерде-даа эвес, а чамдык тыва школаларда безин бары чажыт эвес. Оон турүүк башкылар билии бедидер институтта безин тыва дыл кабинединг чок дээрге, кижи бүзүрээр аргажок херектир.

Школаларда тыва дыл шактары эвээш-даа болза, тыва дылдың башкылаашкынын шыпаржылар, оюу үлам сайзыраңгайлыдар аргалар черле бар. Кызылга чоокка чедир чангыс № 2 тыва школа турган. Тыва классталыг № 3 школаны ажыткаңы кончуг өөрүнчүг-дүр, ынчалза-даа ол база эвээш.

Өөреникчилериң тыва дылга сонуургалы чавыс, чүге дизе кандыг-даа өөредилге черлериңге киреде, тыва дылга шыгалдалар түптас дээр хөнүнер база бар. Мен болаарымга, шыгалда тутпазындаа эвес, а чараш угаан-бодалдарның сонуургалын оттуруп пыдавайн турарывыста. Эге классталга момчулганы болдадыр өөретке кандыг ирги деп бодал база бар. Чүге дизе школага чаа келген өөреникти хамыктың-на мурнунда, саат чоокка момчул өөренири эң чүгүл. Момчул билбес азы кошкак момчуур кижилерге дүрүмкерни, шын бижилгелерни өөреткен ажыы эвээш хире.

Уруглариың хар-назыныңын, класстарының аяы-биле момчуттуңгур, солун О. Сувакпиттиң садык назылыларга тургускан ному мышкаш, ындыг номнарны ам-даа хөйү-биле парлаары күзенчиг. Мындыг номнарны парлаарынга башкыларны киниритиреги албан. Чижээлээрге, эге класстар номнарын тургузарынга ССРЭ-ниң уредүүн башкызы А. А. Алтын-оолду, үстүкү класстарга база бир башкыларны дээш өске-даа.

М. ЭРГЕП.

ЧААГАЙ ТУРА-СОРУКТУҢ ОЮННАРЫ

Чаагай тура-соруктуң оюнарында киржип турар хөрээжел баскетболистер үшүш оюнарны эрттиргем. Вторникте олар дыштанганнар Средада болгаш четвергте шиитпирлиг болгаш түнелел оюнар болур. Эрткен үш оюнарның түнелилиде, ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың командалары 6—6. Бразилияның спортчулары 4. Болгарияның 2 саналдыг болган, а ЧССР-ниң база Югославияның төлээлери ол оюнарга уттурупкан.

ССРЭ-ниң талаарлыг тренери. Риганың сураглыг ТТТ командазының дагдынныктыры Раймонд Карнитис СЭТА-ның корреспондентизинге мынча дээн чугаалаан:

— Баскетболга хөрээжинер араазында баштайгы оюнар солуп болгаш чидиг байдалга эрткен. Шыназа совет спортчуларының оюнарын кажээгейлиг көрдүм. Үш ужуражылгазының шүтүүзүнга олар тиилеп алдылар. Ындыг-даа болза олар боттарының талазында эки оюнну ам-даа көргүспедилер деп бодаллыг мен. Бистиң командавыс ёзулуг ойнуу алдын медальдар дээш АКШ-тың болгаш Бразилияның командалары-биле ужуражылга үезинде көргүзер боор деп иглеттер апаар. АКШ-тың спортчулары баштайгы оюнарда-ла шыырак чоруун көргүскен, командаңың кежигүнерин күш-дамыр талазы-биле белеткели эки болгаш оюнну чорударының аргазын шингээткен безин дешпеделе. 203 см дүрттүг спортчу Эйи Доновандан өскелери шуптуг шимченгир болганнар. Бразилияның командазының кежигүнериниң ортумал чаңгыс 2 метр 03 см болган. Ынчангаш Бразилияның спортчулары Америкада ыяш-биле оюнаар

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 162 (13162) | 1986 чылдың июль 11, пятница | 1925 чылда үнделип эдилеттингеи | Өртээ 3 көпеек

СЭКП-ниң XXVII СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА

ЧАРЫШТЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

Он ийиги беш чылдың онаалдаларын чедиишкиниг күүседир дээш бүгү улусчу социалистиг чарыштың калбартырынче, дидим планнарны болгаш күзел-бодалдарны практиктиг ажыл-херектиң энергизиниче шилчидеринче бүгү ажылчы чоннуң СЭКП Тэп Комитеди кыйгырган.

Бүгү улустуң социалистиг чарыжы агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчыларының мурнунга кандыг-кандыг сорулгаларны салып турарын Тыва профэвилел чөвүделиниң секретары, агроүлетпүр комплекизиниң профэвилелиниң область комитединиң даргазы Алаң-оол Түлүшович Сотпадан бистиң корреспондентивис С. Куулар сонуургаан.

— Агроүлетпүр каттыжышкынының ажылдакчыларының мурнунда бо беш чылда улуг сорулгалар салдынган. Иштин продукция будүүлгезин он бирги беш чыл-биле деңнээргe барык он тос хуу көвүдедир көрдүген. 1986 чылда агроүлетпүрүң ишчилери күүседиге 25,6 муң тонна этти, 32 муң тонна сүттү, 41 млн. дараа чүүргазын, 31 муң тонна тарааны, 8 муң тонна картофельди база 6,1 муң тонна ногаанны күүседиге садарын хүлээптеп.

Эрткен чылдың июнь айның бирги чартыының көргүүзүлеринге-биле деңнеп көөрге, бо чылдың июнь 16-да күүседиге эът садарының планының күүселдези 4,7, сүттүү — 17,6, дүктүү — 18,2, дараа чүүргазын — 34,1 хуу хөй болган. «Агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының будүүлге черлери боттарына онаашкан социалистиг хүлээлгелерин база багай эвес күүседип турар.

Бөгүн чарыштың кол сорулгалары — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиктери, продукцияның эжиндери, күрээвырларының камнаары болур. Бо талазы-биле ажылагый удуртукчулары, профэвилел комитеттери социалистиг чарышты эде тургустунгушкунуң чаа негелделериге дүүштүр организастаар үжүрлүг. Амгы үеде бистиң совхозтарывыс база агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа будүүлгелери бистиң мурнувуста салдынган сорулгаларны чедип алырыга четчир саныг, амгы үеге дүгжүп турар күчүдүг техника, оон ажаалда, септелгезин чорудар черлер-биле барык четче хандыртынган.

Социалистиг чарыштың тиилекчилери чылдан чылче колдуунда биеэки-ле кижилер болуп артпышаан, оларның одуругуна чаа-чаа кижилер немешпейн турары — социалистиг чарыштың организакчылары болур профэвилел комитеттери, ажыл-агый удуртукчулары ишчилериң бот-идепкейин деткиринче кошкак кичээнгейлиг болуп турарында. Чүге ындыг болуп турарыл? Социалистиг чарыжта киржип турар кижилерге ажылдан, чүрттаарыңга, дыштанырыңга, чаңгыс аай байдалдарны тургузуп, чаңгыс аай негелделиг шынары база-ла шоолуг эвес болуп келген. «Бай-Тал», «Шекпээр», «Кызыл тук», «Тывэ», «Кара-Хаак», «Россия». Тоолаттыг совхозтарның бүдүргеи бир центнер продукциязының бот-үнези планнаттынган чарыгдаалдардан 1,5—2 катаң хөй болуп турар. Бо ажылагый удуртукчуларының, профэвилел комитеттериниң

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: эде тургустунуушкуннуң чоруп турары

ЧАА НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ДҮҮШТҮР

Амгы үеде Өвүр районнуң партия организациязы СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделериниге дүүштүр ажылды эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаар дээш тодаргай хемчегерни ап турар. Салган сорулгаларның чазы, улуг хемчээлиин болгаш нарыны бүгү партия организацияларындан чүткүлдүг күжениишкинни, тодаргай сорулгалыг, ажыл-ижерекчи болгаш туруштуг чорукту негеп турар. Бирги ээлчегниң чугула сорулгазы болза, партийжи ажылды эде тургузары, чогаадыкчы, принципиалдыг болгаш негелделиг чорукту хандырары болур деп санап турар бис.

Эде тургустунуушкунну бис бир дугаарында СЭКП райкомунуң ажыл чорудулгазындан эгелединис. Хамыктың мурнунда райкомнуң ажыл планын эде көрүп, тодаргай айтырыгларны киирип, пленумга болгаш бюроларга хүлээп алыр докгаалдарны кыска, тодаргай хемчегерлиг кылдыр ажылдап кылып турар. Мурнунда райкомнуң кылдыстериниң контролюнга турган чүс ажыг докгаалды эвээжедип, киллис бүрүзүнге бештен хой эвести контрольлавры-биле артырган. СЭКП райкомунуң апрельде эртткен пленумунга он йиити беш чылда районга чоруудар үжүрлүг хемчегерниң планын бадылаан.

Аппарат ажылдакчыларының бот-харыысалгазын бедидери-биле ажылдакчы бүрүзү хуула чогаадыкчы планнарны тургускан, оларга даалгаларны бээрин, оон күүселдезин кылдыстериниң эргелекчилерин дамчыштыр чорударын практикалап, аппарат хуралларын чүгле чугула таварылгада эртгирип турар.

Эде тургустунуушкунуну бис бир дугаарында СЭКП райкомунуң ажыл чорудулгазындан эгелединис. Хамыктың мурнунда райкомнуң ажыл планын эде көрүп, тодаргай айтырыгларны киирип, пленумга болгаш бюроларга хүлээп алыр докгаалдарны кыска, тодаргай хемчегерлиг кылдыр ажылдап кылып турар. Мурнунда райкомнуң кылдистериниң контролюнга турган чүс ажыг докгаалды эвээжедип, киллис бүрүзүнге бештен хой эвести контрольлавры-биле артырган. СЭКП райкомунуң апрельде эртткен пленумунга он йиити беш чылда районга чоруудар үжүрлүг хемчегерниң планын бадылаан.

Аппарат ажылдакчыларының бот-харыысалгазын бедидери-биле ажылдакчы бүрүзү хуула чогаадыкчы планнарны тургускан, оларга даалгаларны бээрин, оон күүселдезин кылдист

Ажыктыг күш-ажыл болгаш кадык чаагай амыдырал дээш

ДЕМНИГ АЖЫЛДАП ТУРГАШ...

Июнь 17-де үнген № 141 «Шында» делегей чергениң спорт мастери А. Доржу биле эвичи В. Базырның таакпының хоразының дугайында бижээнин база оларның таакпылаар чоруккa удур чон ортузунга пропаганда ажылын дээштиг болгаш үзүктелиишкин нок чорудар дугайында сананалынын деткивишаан, таакпы-биле холбашкан ужуралдарымны, эскериглеримни амыдыралым дуржулгазындан бижикседим.

Бежен харлыг мен. Уе-черге таакпылаар херээжен өөрлериниң багай чаңчылдан канчаар адырлыг алырының аргаларын дилеп, мунчулуп чоруурун көрүп чор мен. Таакпы тыртыксай бергеш, конфета-даа соруп орарлары бар.

Школага кады өөренип чораан бир эжим уругнуң чедиг класстан эгелеп таакпылаарын кончуг эки билир, оозун хоруп-даа турган мен. Ол амдаа таакпылаарын уламчылап чоруур. Аныяанда семис-шыырак, долбанныг кызыл чаактарлыг эжимни ам көөрүмге, менден үснок кырганзыг, арны хаартынчак сарыг апарган чораан. Таакпылап чораш, кадыкшылын баксырадып алганым, анай кара чажындан-на организмни никотин-биле хорааннап, аңаа чаңчыктырып алганым, ам чаа кээп оон хоразын билип, оон адырлып чадап чоруурун дээш комудаары кончуг чораан.

Билип кээримге-ле ачам база таакпылаар чораан. Таакпы ыжының хоразы-ла ол болган боор, дүне-даа, хүндүс-даа үргүлүг чодурер. Таакпылай бергенде — дыка харамчыгар, арта данзазының бажы шыйынайнып орар. Удаа-дараа аксындан үндүр үрген ыжы бодун көзүлбестеди дуглап алы бээр. Соолунде барып өкпезин ааражаш, назыны аныяк турда-ла бистерден кезээ мөңгеле чарылды. Таакпының хоразы ол деп болап чоруур мен.

Он беш харлыг турган мен. Аалывыс Кудутуйнун Аксы-Шыйнаг деп черге чазаглап чыткан. Кады өглер уруглары-биле бир хүн таакпылаар деп дугуржуп алган бис. Аламның узун сөөскен данзазын апкаш, болчашкан черинге — хой кажаазының артынга-ла келдивис. Экклелген таакпы, данзазыстыг тип, таакпылап-ла кирдивис. Ажыы-ла хөлчок. Дүкпүртүүп чоруй, чөдүре бердим. Чамдык уруглар, улуг улус дет, ёзулуг тыртар болду. Мени бир уруг өөредип эгеледи... Данзада таакпым төнмейн чыдырда-ла, кускум чаштай бергеш. Аламның данзазын чытка черинге аппарып салы-ла, дөрде ширтек кырынга чыда дүштүм. Баш дээскиниер чүгээр-даа мышкаш, мичалза-даа кускум көөра дам барган. Тура халаап, эжикке четпейн чыдырымдала чайт кынды. Даштыгаа турган авам дыре маннап келгеш, алгыра-ла берди: «Арны-бажың кончуун але, ак тос! Канчап бардың, уруум?» — дидир. «Дүдүк курут чиптим»— деп мегелептим. Хөөкүй аваам сүт ижиртип-ижиртип, эки үндүр кустуруп-ла тур. Чүгээртей бээримге, тон-биле так шуглап кагды. Оттуп көөримге, нмир дүшкен. Туруп кылаштаарымга, балдыр сирилээр, шагшыяэм чок-даа ышкаш. Баш дээскиниерн, кустурары читкен. «Аштаан эвес сен, дүдүк курут чоп чий берген сен. Бо өгде дүдүк курут-даа чок чүве эвейикпе, ол чүзүл бо уругнуң» — деп авам чемелээрге, аванны мегелеткеним, таакпылаанын дээш дыка-ла мяткан мен. Чеченнг болганым мынчага уттундурбаан. Ол-ла хевээр тыртар хамаан чок. таакпылаан улус көөр хөөнүм чок болган мен. Ынчан кады таакпылаан эштеримниң чамдыызы ам бо хүнерде ёзулуг таакпыжылар болганнар. Олар база-ла таакпыны каар арга дилеп чоруурлар.

А. Доржуның саналын бүрүн деткип, таакпы каарының арга-сүмезин солуп дамчыштыр бээрин күзээр-дир мен.

Аныяк кижилериниң, иланган өөреникчилериниң таакпы чыркытап алган чоруурун көргеш, таан мунгараар мен. Пионержи галстугун баглап алган, комсомолчу демдээн хөрээнде кыстырып алган чораан-ла, кажаа-херим кыдым, азыг черге ажытталы-ажытталы-ла таакпылаарлар бар. Ынчаар таакпылап турган 11—12 хире-ле харлыг ийи оолга дужа бергеш: «Бичии улус таакпылаарга кайыын боор, чараш эвес чүве-дир, оолдарым» — дээримге, демгилерим: «Бистиң херээвистир...»—диишкен. Бодум човап, оон ыяай чугаалаар чүве тыппаан мен. № 3 школаның өөреникчилери чүве.

Өөреникчилери көрүп турда-ла таакпылаар башкылар база бар. Ынчангаш таакпыга удур демисселди кижи бүрүзү херекке ап, кадык чагай амыдырал дээш деминг ажылдаар ужурлуг бис.

С. КУУЛАР,
Кызылдың кооператив-садыг училищезинде кижизидикчи.

ШЫНАР — ЧАА УЕ-ЧАДАДА

«Продукциянын шинарын үндезинин-биле эжиндер талазы-биле демчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докгаалын үлетпүрүүң эртем-техниктиг хей-нинтизи болгаш ажыл-ишчилери сонуургал болгаш детинишкин-биле утказак. Ол дугайын чамдык эвилелдешкен республикалардан болгаш Россия Федерациязының индустриалдыг улуг теотеридеп СЭТА-ның корреспондентилери дынмадын турар.

Продукцияның шинарын бедидери — бистин үлетпүрүвүскe чаа чүүл эвес-ле болгай. Ону шинтпирлээриле моон мурнунда-даа хей чүүлдерни кылып турган. Продукцияның шинарын бедидер талазы-биле комплекстиг системаны бүдүрүлгелерге ажылдап кылып, шингээдип ап турган. Он ийиги беш чылдың эгезинде 30 муң ажыг заводтарга, фабрикаларга индыг системалар ажылдап турган. Продукция шинарынга күрүне аттестациязы боттуу-биле эжиээн. Амгы үеде аттестация ажылы шинарның дээш категориязының продукциязын бүдүрүп турар черлер-биле сырый холбаалыг апарган болгаш шинары индыг кончуг эвес продукцияга мөөнеп садар өртекти тургузарынга шинтпирлиг салдарны чедирип турар.

Бо хүннерде конструкция талазы-биле сайзырааңгай, эки кылган продукцияларны доктаамал бүдүрүп турар бүдүрүлгелер эвээш эвес. СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленуму социалистиг чарыштың мурнакчыларының одуруунга Алма-Атаның станок тудуушкун заводун, Ферганада «Азот» каттыжымышкынны, Москва область «Электроизолит» каттыжымышкынны, база «Бакэлектробытприборнуң» адаан. Шинарның дээш категориязының продукциязын хейнү бүдүрер дээш чарышка белик түңнелдерни Лихачев аттыг автозавод, Москвада № 3 мебель фабриказы болгаш Хмельницк область «Каменецподольсккабель» завод чедип алган. Он болгаш он бирги беш чылдарның дургузунда үстүнде айыткан бүдүрүлгелер ВЦСПС-тиң болгаш Күрстандарттың дипломнары-биле чыл санында шакмадын келген.

Ооң-биле кады чамдык бүдүрүлгелер техниктиг чыдын калган, харын-даа ажыглаттымнас продукцияны бүдүрүп турар. Оларның бүдүргени багай продукциязы аттестация үезинде дээш категориязының деп үнелешкинин алы бээр таварылгалар безин бар. Ооң чижээ болза, кылыгларның барык 3000 хире хевирлериниң Шинар демдээн казаапы болур. Стандарттар негелдезин хажыткапы дээш хей бүдүрүлгелерге экономиктиг йызагдаашкыны-ны, чамдык таварылгаларда улуг хемчээлдиг торгаал-кызагдаашкынарны кылган.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң докгаалы социалистиг ажыл-агыйны чорударының практиказынга хей чүүлдерни чаартказ. Продукцияның техниктиг дедиелии болгаш шинарын бедидерниче угланган организастыг, экономиктиг, эрге-дүрүм хемчеглериниң комплексизин ук документиде тодаратказ. Шинары багай продукцияны бүдүргени болгаш хереглекчилерже чорутканы дээш каттыжымышкынналарда болгаш бүдүрүлгелерден экономиктиг кызагдаашкын-торгаал кылдыр тыртар акша-хереңгини орулганың өске кезээрнче — каттыжымышкынналарның бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының экономиктиг ядыг берилишкин фондузун тургузарынче шилчидерни докгаалда айтып турар. Бо дээрге кончуг чүгүлә айтышкын болур. Чүге дизе, чамдык таварылгаларда үрей кылыкчыларга хамаарыштыр ажыглап турар экономиктиг торгаалдар оларга карыыга таварышкыдырбайн турар, харын үрей кылыкчылар шалыны бүрүн-бүдүн ап турда, чүгле күрүне когарагга таварышкы турар. Үрей кылыкчылар шаңнал-макталды безин мят чокка ап турар таварылгалар бар.

Боттарының күш-ажылчы хүлээлгезин күүседип турар үеде шинары чавыс продукция бүдүргеш, ажылчыннарының болгаш албан-таакчыларның талазында бүдүрүлге черлериниге таварыштырган караажазы дээш материалдыг харылсалганы күштелдирери

ПИОНЕРЖИ ЧАЙ ЧОРУП ТУР

Украинаның мурнуу областарының, ооң иштинде Херсоннуң пионер лагерьлери Киевтиң бичии чаштарын дыштандырары-биле ээлеп-ээлеп хүлээп алганнар. Кара болгаш Азов далайларының эриктеринде пионерлерге таарыштыр экижиди туткан кадыкшылга черлеринге бо чайын Киевтен болгаш областан келген 20 муң ажыг школачы дыштаныр.

Скадовск хоорайдан ырак эвесте турар «Криворожсталь» заводунуң «Парус» пионер лагеринге Киевтиң № 6 школазының өөреникчилери чайгы дыштаныылгазын эрттирерлер. Пионер лагеринде удуурунга таарымчалыг корпустар, спорт комплекизи, библиотека. Пионерлер бажыңы бар. Ындыг болганда кижи бүрүзүнге кылыр ажыл кайа-даа тыпты бээр.

ЧУРУКТА: Кривой Рог хоорайда башкы институдунуң ийиги курузунуң студентизи, пионер вожатыйы Алла Романенко-биле кайа-даа чоруурга уруглар солун болуп турар.

Г. ЯЧМЕНЕВТУН фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Школа амыдыралы

БАШКЫ БОЛУКСАЗЫҢЗА

Башкының ажылы хөй талалыг дээрзин кым-даа билир. Кичээлдерни эрттирери, аңаа белеткенири, класстан дашкаар ада-ие, өөреникчилер-биле ажылдаары, оон аңгыда хөй-ниити даалгалар база хөй. Оон аңгыда доктаамал номчуттунарынга, политиктиг билиин бедидеринге база-ла үе негеттинер.

Дорту-биле чугаалаарга, башкының хууда амыдыралынга коллдуунда үе эвээш. Ынчангаш башкы кижи болурунуң күжүн, үезин шын организастаары чугула айтырыгларның бирээзи.

Шак мындыг чымыштыг, бедик харысалгалыг ажылга башкы институдунуң доозукчузу белен бе? Ол бистерге, школа коллективтеринге белен эвес айтырыг болуп турар. Чүге дизе кижизидилгеге чаңгыс-даа хүн ужурдузалыг, ооң ажыктыг, дээштиг болуру башкының берип чезиниден хамаарлыр. Чаа келген аныяк башкының мергежилиринге коллектив бүгү талазы-биле дузалаар, таарымчалыг байдалдарны болдунар шаа-биле тургузар.

Ынчалза-даа аныяк башкыларның боттарының чаа чүүлге сундулуу, амыдыралынга, ажылынга турушту, практиктиг ажылга белеткели, организакчы шынары, ада-иелер, өөреникчилер-биле чугаалажып билириинден, оларның чаа коллективке, мергежилинге чаңчыгып хевирлеттинеринден илерээр.

Чамдык аныяк кижилерниң ниити аңгыма алзып, «эстип» эгелээри чажыт эвес-ле болгай. Ылаңгыя көдээ черлерге бо кончуг чугула айтырыг. Эртемниниң айыы-биле болуруң билиин, мергежилиниң доктаамал сайзыраңгай амыдары, чугаа-соот, кеткен хевиниң безин культуразы чогуур деңнелге турар ужурлуг.

Мен бодаарымга, бо чүүлге студент чылдардан эгелээш баш удур доктаамал белеткенири чугула. Бир-ле дугаарында болурунуң эртемин хандыр билир апаар. Аңаа хамаарыштыр өөреникчилерниң сонуургалын чедип алыр дээш чүнү кылза эки? Хөй номчуттунар херек. Улуг хоорайларда библиотекаларның байлак «үүжезин», бирден бирээ чокка өөренип көөр. Янзы-бүрү бөлгүмнер удуртуруунга белеткелди база студент чылдардан эгелээри күзенчиг. Уруглар ырлаар, танцылаар, хөгжүм херекселинге ойнаар, спорттуң хевирлерин билир башкыларга онза сонуургалдыг. Башкы кижиге чарлал бижиири, чуруп тургаш дериле-каастаарга кылын билири мырынай чугула болгаш ол кончуг ажыктыг. Кино, театрларга доступ үезин шын эрттирип, чогаалчыларның, композиторларның, артистерниң талантызын, чогаалдарын билири эстетиктиг кижизидилге ажылын чорударынга дузалаар.

Башкы кижи хөйнү билир, бедик культуралыг, бүгү талазы-биле сайзыраңгай болуру бистиң ажылывыс негеп турар.

Уругларны эки кижизидер дээр болза, башкы боду кижизиттинген, бүгү талалыг ханы билиглиг, быжыг туруштуг, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап билир болуру черле чугула.

В. ДОНГАК.
Мугур-Аксы ортумак школазының директору.

НОМЧУЛГА КИЖИЗИДЕР

Совет педагогиканың мурнакчы школаларының башкыларының база ада-иелерниң байлак дуржулгазын ханызы-биле өөренип, ону ажылга чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаары школада башкы бүрүзүнден шыңгыы негеттинип турар.

Амгы үеде эге класстарга төрээн дыл башкылаашкынынче улуг кичээнгейни салып турар, бедик культуралыг, эртем-билиглиг салгал белеткели оон улуг хамааргылыг. Шын чугаалаарынга, бижииринге, аянныг номчуурунга өөреникчилерни эге класстардан эгелеп чаңчыктырары чугула. Аянныг номчулгага белеткел сөзүглелдиң утказын шиңгээдип аарыңдан эгелээр. Ооң соонда башкы теманы билдилиг номчуур. Сайгарылганы ниити чүүлдерден эгелээш тодаргай чижектерге доктаап, аңаа үндезилээш ниити түңнел үндүрер.

Кандыг-даа чогаалдың идеязын каш сөс-биле кыскаладыр илередип, идейлиг утказын делгемчиди тайылбырлаар. Чижээ, С. Токаның «Араттың сөзүнден» «Оттуң-Даш тулчуушкуну» деп эгени өөредирде, баштай ооң кол утказы-биле таныштырган, аянныг номчуурунуң сорулгазынче кирер. Чогаалды кезектерге чарып, кандыг болуушкуннар, овур-хевирлер барын тодараткан соонда, башкы үзүндүнү аянныг номчудуп өөредир. Аянныг, тода номчулга үезинде өөреникчилерниң чугаа органнарының шын ажылдаарын, оларның дыжазын чедип алыр. Эң чугула чүүл — үн. Башкы боду база эки белеткелдиг болур ужурлуг. Номчуп турар чүүлүнүң утказын дыңнакчыларга чедирер дээш бо ажылче кичээнгейни күштелдирер болза эки.

Номчаан чүүлүн кыдыныг айыы-биле бөлүктеп, ооң утказын дес-дараалаштыр чугаалап билген турарын негээр. Бижик демдектерин барымдаалап доктаашкынны кылыр. Рольдар айыы-биле номчулга уругларны коллективтиг ёзуга кижизидер.

Д. ХОМУШКУ.
Бижиктиг-Хая эге школазының башкызы.

ТАЙБЫҢ КОНЦЕРТТЕРИ

РСФСР-ниң база Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Максим Кара-кыс Мунзуктар Улуг-Хем районунуң эң ырак девискээри Жданов аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери-биле ужуражып, оларга боттарының концертин бараалгадып чорааннар. Келген хүнүнде үе халас эрттирбезин-биле ажыл-агыйның Бестиг-Карада Ак-Тал сүт-бараан фермазының саанчылар, кадарчыларынга аян тудкан.

Совхоз төвү Ак-Тал суурда Культура бажыңынга чарлаттынганын ёзугаар көрүкчүлер чыгган келген. Хоочун артистер-биле ужуражылгага төөгү эртемнериниң кандидады О. А. Толгар-оол сөс ап чүве чугаалааш, чон мурнунга бараалгаткан концерттеринден киирген акша-хөреңгини хоочуннар Тайбың фондузунче шилчидип турар дээрзин тайылбырлап, тайбың дугайында беседа кылган. Ооң соонда «Дерсу Узала» деп кино болган. Кино соонда таалаңчыг аялгалар куттулуп эгелээн.

Мурнунда дыңнаан-даа бол, дыңнаксанчыг, көрүксенчиг номерлер хөй болган болгаш тайбың дээш демиселдиң идепкейлиг киржикчилериниң өткүт үнү ак-талчыларның күш-ажылчы күзел-соруун улам көдүрген.

Ш. ДОСПАН
Улуг-Хем район.

ООҢ ХУУДА СОНУУРГАЛЫ

Фотоаппаратта тырттырган куштар дириг бөлүп ужа бээр болза та чеже. Бежен хире янзы-бүрү марканың аппараттарын Кызыл хоорайның иштики херектер килдизиниң улуг экспертукриминализи М. Лобанин чыып септеп алган. Оларның аразында үжен чылдарның «ФЭД»-тери, «Зенит», «Смена» фотоаппараттарының хевирлери. Ооң ажылдарын «Енисей» Культура бажыңынга делгээн. Келген кижилерге ол тайылбыр кылып, арга-сүмени берип турар.

Үжен чылдардагы болгаш бөгүнгү Кызыл—ооң альбомунда. Өөреникчи тургаш-ла, ол эрги чуруктарны, дайын чылдарының тыва маркаларын тып алган. Ону шыгжап албааңынга ол ам-даа хомудаар. Солун чүүлдерни чыып, шыгжап чоруурга, сөөлүнде барып төөгү документизи болур. Ол эрги чуруктарны дилеп, эде тырттырып, камныг кадагалап чоруур. Ооң хууда сонуургалы ындыг. Оон аңгыда ол кубиктер, хааржакчыгаштар, портреттер кылырынга база мынак. Хостуг шакта хоорайлар сүлдезин чыып турар.

Адазының айыы-биле уруглары Наташа биле Виталий өөреникчилерниң аразында «фотокорр» аазрганнар. Хөй талалыг сонуургал амыдыралды улам долу болдуруп турары билдингир.

Н. АНТУФЬЕВА.

ХАРЫЫ ЧАҢГЫС ААЙ БОЛГАН

Тускай даянгыыш дузазы-биле бедиин халырынга делегейде кым күштүгү? Ол айтырыгга бир чыл бурунгаар ышкаш харыы база чаңгыс: Сергей Бубка. Донецкиден 22 харлыг студент черниң бедиин ыяш-биле ажа халырынга Чаагай тура-соруктуң оюннарының маргылдаазынга база катап көргүскен. Ооң удурланыкчылары база-ла тиилелге дээш чүткүлче нэнг-нэнг чоруп орган. Бубка 580 см бедикти калывайн, эрттирип каан, 585 см бедикти бир дугаар халыышкындан оранчок бедик шураан. Ол бедик ооң удурланыкчыларынга «моондак даш-биле» дивей болган. Радион Гатаулин (ССРЭ), американ атлеттер Майк Таллн болгаш Эрл Бэл эрте-ле бирги чер дээш демиселин соксатканнар. 570 болгаш 575 сантиметр бедикти безин олар арай деп ажа халаан.

Тускай даянгыыш дузазы-биле бедиин халырынга тиилекчи болган хирезинде-ле Бубка делегей рекордун бир см хире бедидерин судьялардан дилээн. Стадионга олурган 30 муң хире кижиниң безин тынныжы чидип калган, чүгле халаан спортчунуң буттарының даажы дыңналган. Спортчу ол бедикти оранчок артык күштүг шурай бээрге, кодүрүп каан ыяжы безин шимчевээн. Болуунуң күзели-биле маргылдааны уламчылаар безин харык чок болган. Маргылдааның маадырындан кыска интервью алыр дээн фото, кино-телерепортерлар ону долгандыр бүзээлепкен. Ам делегей рекорду 601 сантиметрге деп. Рекордтуң ээзи ол-ла хевээр Сергей Бубка. Делегейде «6 метр» бедикти халыыр кижи чаңгыс ол болган.

— Халыырының техниказы сайзырап турар, тускай даянгыыш дузазы-биле бедиин халыырлар ам-даа, оон оранчок ыракта чыдып каап турар. Бо рекорд мээн спортчу памдарымның ээлчеглиг чадазы деп бүзүреп турар мен. Улустар аразының найыралын быжыглаарынга дузалаар спорттуң сорулгаларын сайзырадырынга Чаагай тура-соруктуң оюннары төөгүде бир-ле дугаар болганынга медээжок өөрүүр мен — деп, Сергей Бубка СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

Бо маргылдааларга делегей рекордун тургузаар мен деп, Чаагай тура-соруктуң оюннарының бүдүүзүнде совет спортчуларының талалакчыларынга берген аазаашкынын Сергей Бубка күүсеткен. Чаа тургустунган рекорд болуунуң огаунуң бир харлаанынга бүгү талалыг белек болган. Июль 9-та Виталий бир харлаан.

Бүгү-делегейниң болгаш чиик атлетикага хандыкшылдыгларының федерациязының президентизи Примо Небиоло болгаш Бүгү-делегейниң олимпий комитединиң президентизи Хуана Антонио Самаранчаның дилээн ёзугаар бөмбүрзектиң «дугаары 1 халыыкчызынга» Чаагай тура-соруктуң оюннарының алдын медаль шаңналын тыпсырып, хөй көрүкчүлер көрүп турда, маргылдааның мөлгү хүнүнче көжүрген. Бүгү-делегейниң олимпий комитединиң президентизи медальды Бубкага тыпсыр.

В. НИКИФОРОВА,
Б. БУХОВЦЕВ,
СЭТА-ның корр.

МОСКВА. Чаагай тура-соруктуң оюннары. Чиик атлетика. Тускай даянгыыш дузазы-биле бедиин халыыры. Маргылдааларга чаа делегей рекорду-биле (6м. 01 см.) Сергей Бубка тиилээн.

СЭТА-ның фотозу (Чуруктуфототелеграф-биле чорудкан).

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Хөгжүм-шии театры

Июль 11—12-де —«Аян» ансамблиниң концерти.

Эгелээри 19 шак 30 минутада.

Июль 13-те — Москваның оперетта театрының артистериниң концерти.

Эгелээри 17 шак 30 минутада,

20 шак 30 минутада.

«ЕНИСЕЙ» культура бажыңы

Июль 12—13-те — Аныяктарга танцы кежээлери.

Эгелээри 19 шакта.

Культураның болгаш дыштаныышкынның Гастелло аттыг паркы

Июль 12-де — Аныяктарга дыштаныылга кежээзи.

Эгелээри 19 шакта.

Июль 12-де — Бичии уруглар маргылдаазы — «Шуптузундан бедик, шуптузундан ырак, шуптузундан дүрген».

Эгелээри 12 шакта.

Июль 12-де — «Шүлүктүң чүс дылдыг чаңгызы» —ССРЭ шүлүкчүлериниң чогаадылгазынга турасказткан аас журналы.

Эгелээри 14 шакта.

Июль 13-те — Балыкчы хүнүнге турасказткан балыкчылар маргылдаазы. (Парктың сериинге)

Эгелээри 7 шакта.

Хемеге эжиндирерниң маргылдаазы (Парктың сериинге).

Эгелээри 10 шакта.

Аныяктарга дыштаныылга кежээзи.

Эгелээри 19 шакта.

Спортчу маргылдаалар

Июль 12—13-те Боом даа, ДОСААФ. Дельтапланеристерниң көргүзүг оюннары.

Эгелээри 11 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Чурттуң дараазында дээди өөредилге черлеринге үндезин национальдыг кижилерге конкурс чок өөренип кирериниң шылгалдалары 1986 чылдың июль 21-ден эгелеп Күрүнениң Кызылда башкы институдунга эрттирер:

1. Москваның күрүне университеди (физика, психология, орус дыл болгаш литература (даштыкы), математика).

2. Москваның технология институду (шевергел бүдүрүлгезиниң химиктиг технологиязы болгаш дериг-херекселдери, радиотехника, ыяш болбаазырадылгазының технологиязы, амыдырал хандырылгазы экономиказы болгаш ону организастаары).

3. Ленинградтың А. И. Герцен аттыг күрүнениң башкы институду (ниити техниктиг эртемнер болгаш күш-ажыл).

4. Уралдың (Свердловск хоорай) арга-ыяш техниктиг институду (арга-ыяш инженериниң херээ, арга-ыяш болгаш ыяш болбаазырадылга үлетпүрүнүң машиналары болгаш механизмнери).

5. Ыраккы Чөөн чүктүң (Владивосток хоорай) амыдырал хандырылга институду (чиик үлетпүр машиналары болгаш аппараттары, радиотехника).

6. Иркутскиниң күрүне университеди (правоведение, төөгү).

7. Красноярскиниң күрүне университеди (правоведение).

8. Кемеровонуң күрүне университеди (правоведение).

9. Томскиниң күрүне университеди (правоведение).

10. Алтайның политехниктиг институду (аъш-чем бүдүрүлгелериниң машиналары болгаш аппараттары, тудуг, тудуг кылыгларының болгаш конструкцияларының бүдүрүлгези, машина тудуушкунунуң технологиязы, металл кезер станоктар болгаш херекселдер, каңнаашкын бүдүрүлгезиниң дериг-херекселдери болгаш технологиязы, хоорайларның үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш көдээ ажыл-агыйның электри хандырылгазы).

11. Томскиниң автоматчыттынган башкарылга системаларының институду (радиотехника, электроннуг приборлар).

12. Новосибирскиниң харылзааның электротехниктиг институду (автоматтыг электро-харылзаа, хөй каналдыг харылзаа, радиохарылзаа, радиодамчыдылгазы, экономика болгаш организация).

13. Чөөн Сибирьниң (Улан-Удэ хоорай) технология институду (алгы-кеш кылыгларының технологиязы, бухгалтер учёду, чиик үлетпүрүң машиналары болгаш аппараттары).

14. Кемеровонуң аъш-чем үлетпүрүнүң технология институду (хлеб быжырарының болгаш кондитер бүдүрүлгезиниң технологиязы).

15. Куйбышевтиң политехниктиг институду (электриктиг системалар).

16. Костроманың технология институду (калбак херекселдер эдилелдериниң үлетпүрүнүң экономиказы болгаш ону организастаары).

17. Алтайның медицина институду (эмнээшкин херээ, педиатрия, гигиена, санитария болгаш эпидемиология).

18. Красноярскиниң медицина институду (эмнээшкин херээ, педиатрия, стоматология).

19. Новосибирскиниң медицина институду (эмнээшкин херээ, педиатрия).

20. Томскиниң медицина институду (эмнээшкин херээ, педиатрия, фармация).

21. Москваның амыдырал хандырылга институду: (амыдырал хандырылгазының экономиказы болгаш ону организастаары, бухгалтер учёду болгаш ажыл-агый чорудулгазын анализтээри, ыяш болбаазырадылгазының технологиязы, радиотехника, химиктиг технология болгаш шевергел бүдүрүлгезиниң дериг-херекселдери).

22. Москваның экономика-статистика институду (автоматчыттынган башкарылга системалары).

23. Москваның С. Орджоникидзе аттыг эргелел башкарылга институду (тудугда эргелел башкарылганы организастаары).

24. Ыраккы Чөөн чүктүң далайның инженерлиг дээди училищези (судно болгаш электри тургузугларын ажыглаары).

25. Иркутскиниң медицина институду (эмнээшкин херээ, педиатрия, гигиена, санитария болгаш эпидемиология, стоматология, фармация).

26. Кемеровонуң медицина институду (эмнээшкин херээ, педиатрия, гигиена, стоматология).

27. Куйбышевтиң план институду (улус ажыл-агыйының пландаашкыны, күш-ажыл курлавырларының экономиказы).

28. Новосибирскиниң улус ажыл-агый институду (статистика).

29. Новосибирскиниң суг транспортунуң инженерлериниң институду (иштики суглар оруктарынга судно башкарылгазы).

30. Пермь университеди (правоведение).

31. Ростовтуң улус ажыл-агый институду (экономиктиг медээлерни механизастыг арга-биле ажылдап кылырын организастаары).

32. Шахтаның амыдырал хандырылганың технологии институду (алгы кылыгларын чогаадып кылыры, алгы кылыгларының технологиязы).

33. Свердловскиниң улус ажыл-агый институду (улус ажыл-агыйының пландаашкыны).

34. Ленинградтың совет садыг институдунуң Красноярск филиалы (үлетпүр бараанналарының товароведениези болгаш оларны садарын организастаары, аъш-чем бараанналарының товароведениези болгаш оларны садарын организастаары, бухгалтер учёду, ниитиниң чемненилгезиниң технологиязы болгаш ону организастаары, садыг экономиказы).

Хүлээп алырының дугайында билдириишкинин 1986 чылдың июль 19-ка чедир Күрүнениң Кызылда башкы институдунуң ректорунуң адынга (чаңгыс аай майык ёзугаар) киирер.

Ортумак эртемниң дугайында документини (бодун), № 086/У майык ёзугаар эмчи шынзылгазын, 3х4 хемчээлдиг сес фото-чурукту, үш кижиниң ат салганы, танма-биле шынзыткан характеристиканы билдириишкинге кожар.

Абитуриент институтка келирде паспортун болгаш шериг биледин (азы киир бижээн херечилелди) боду көргүзер.

Үстүнде айыткан документилерниң чаңгызы-даа чок турар болза, кирерин күзээн кижиниң билдириишкинин комиссия хүлээп албас.

ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозунуң 1986 чылдың март 14-те № 190 дужаалын ёзугаар 4-кү экзамен орнунга үк мергежилин чедип ап шылаар салым-чаяанныын тодарадыр дээш абитуриент-биле беседалажыышкынны чорудар. Беседалажыышкын үезинде ооң алган баллдарын институтка киир санаарда барымдаалап көөр.

Дараазында адресче документилерни киирер: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу 34, аудитория — 116.

Араалыг боону садып алырының, кадагалаарының, ажыглаарының эргезин бадыткап турар документилер кылдыртып алырының чуруму өскерли бергени-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар килдизинге 1986 чылдың октябрь 1-ге чедир черлик аңнарны аңнаарынга доктаамал киржилгези болгаш көрээлиг хүлээлгелериниң күүселдезин бадыткап турар белеткел организацияларының шынзылгазын, республиканың аңчылар ниитилелиниң болгаш аңны инспекциязының удуртукчуларының кады киирген дилег бижиин, районнуң аңчылар ниитилелиниң даргазының болгаш район охотовединиң ат салганы тодаргай характеристиказын эккээрин дыңнадып тур.

Ол документилерни эккеп көргүспээн кижилерниң араалыг боо кадагалаар болгаш ажыглаар эргезин казыыр.

Бистиң адресивис: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 18 дугаарлыг бажың. ИХМ-ниң хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар килдизи, 328 дугаар кабинет.

Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозу кызыл катты, чечек-катты июль 20-ден, инек-караны, чодураны, көк-катты — август 5-тен, кущ-кулааны — сентябрь 5-тен эгелеп чыырын чөпшээрээнин чурттакчы чонга дыңнадып тур.

Арга-ыяш иштинче кат болгаш мөөгү чыып кирерин ыяш ажыл-агыйының органнарынга бүрүткедип алган соонда чөпшээрээр. Хуусаа бетинде, азы билет чок кат чыып алган кижилерге харысалга хүлээдир.

1950 чылдан 1976 чылдың июнь 1-ге чедир чолаачының янзы-бүрү категорияларының шынзылгазын алган чолаачыларны Кызыл хоорайда КАИ-ниң шылгалда бүрүткел килдизинден чолаачыларын болуунун хууда карточказын ап алырын Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң КАИ килдизи чалап тур.

Ол үе эрткен соонда чолаачыларның хууда карточкаларының кадагалалының карточказын күш чок болдурар.

КУРАВТОИНСПЕКЦИЯ.

Тыва АССР-ниң культура министерствозунга канцелярия эргелекчизи, ревизор-бухгалтерлер негеттинип турар.

Бистиң адресивис: Ленин аттыг шөл. Советтер бажыңы, 4-кү каът, Культура министерствозу, 2-34-16 дугаарлыг телефон.

ТВ

ИЮЛЬ 11-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 —«Чуваш черде». Концерт Чебоксарыдан дамчыдылга 9.10—Тайбың болгаш аныяктар. 9.45 —«Дуңгуруу дамчыдар эргези чок». Уран-чечен фильм. 11.20—11.25 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 —«Көдээ горизонт». Док. фильмнер. 15.40 —Жюль Верн. «Капитан Немо». Уран-чечен фильм. 3-кү сериязы. 16.50 — Моол Арат Республиканың уран чүүл коллективтериниң концерти. 17.15 — Орус чугаа. Эстрада-симфония оркестриниң концерти. 18.15 — Бистиң садывыс. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дем каттыжылганы». Тележурнал. 19.30 —Дашкыы фильмниң экраны. «Хоойлу дээрге хоойлу болгай». (Франция, 1958 чыл). 21.00 — «Үе». 21.35 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Баскетбол (херээженнер). ССРЭ биле АКШ-тың шилинлек командалары ойнаар. Уран гимнастика. 23.25 — Бөгүн делегейде. 23.40—00.05 — Чаагай сеткилдиң оюннарының хүн демдеглели.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Исход». Уран-чечен фильм. 9.45—«Уругларга ижикхеп». Телефильм. 10.05 — Чечен чогаал альманагы. 11.10— «Украин боодал чечектигени». Фильм-концерт. 11.40 — «Арабелла». Уран-чечен фильм. 4-кү сериязы. 13.25 — «..Оң алды хар чедир болгаш оон ору». 14.10 — Англи дыл. Өөренириниң ийиги чылы. 14.40 — Авамның школазы. 15.10 — Медээлер. 15.15 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Хол бөмбүү (херээженнер). Баскетбол (херээженнер) [illegible] озу.

КЫЗЫЛДАН

17.45 —«Литературлуг ужуражылгалар». «Кижи дугайында бодал». Алексей Арапчор шүлүктерин номчуур.

МОСКВАДАН

18.00 — Медээлер. 18.20 — Баскетболга делегей чемпионаты. Эр улус. ССРЭ-биле Австралияның шилинлек командалары ойнаар. Испаниядан дамчыдылга. 19.00 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Чалагтерге (трек). Сүгже шураашкын. 20.00 —«Тамчыктыг удунар чаштар». «Степа-далайжы». Мультфильм. 2-ги сериязы.

КЫЗЫЛДАН

20.20 — Телемедээлер. 20.30 — «Азия төөү». Программада: Медээлер. «Дүргедээшкинниң угланыышкыны-биле». «Культурада чаа чүүлдер». РСФСР-ниң алдарлыг артизи Владимир Конгар-биле интервью.

МОСКВАДАН

21.00 — «Үе». 21.35—23.15 «Мимино». Кинокомедия.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ИЮЛЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Уругларга «Сказка о царе Салтане» 9.30, «Капкан для шакалов» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, «Подсудимый» 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Спартак» (1, 2 сериалары) 14.00, 17.00, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Секретный эксперимент» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Одиночное плавание» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 (узаткан) шактарда.

Агаар

Республикага шокар булуттаар. Биче чаъстаар. Диңмирээр чадавас. Соңгу-барыын чүкте хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 10—15 градус, хүндүс 20—25 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар. Биче чаъстаар. Диңмирээр чадавас. Дүне агаарның температуразы 12—14 градус болур, хүндүс 20—22 градус чылыыр.

ШЫН — Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3336

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00716

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ОРДЕНА ЛЕНИНА МОСКОВСКАЯ БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың июль 12 суббота № 163 (13163)

1925 чылда үдезилеттингеи

Өртээ 3 көвеек.

ЧАЙ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГА

Чай—чылдың кайгамчык үелериниң бирээзи, дыштанылгаты кадыкшылга ажыктыг, солун кылдыр эрттиргинге оожа таарымчалыг үе. Арыг агаар, хем, суглар турлуг орувтар идепкейлиг дыштанырынга чогумчалыг. Шак мынчыг магалыг үеде хооран, суурларда — кайда-даа ажылчы чонунуң хостуг үе-шагыны организастыг, солун кылдыр планнап чорударынче кичээнгей удаттаан.

Дыштанып хүн штабтарының ажылын чер-черде партия организацияларының контролына ап, эрттирип турар хемчеглерге эң хөй кижи киржип болгаш эки организастыг салган сорулгазын чедип алган турарынче сагыш салдынып турар. Хөй хемчеглерни улусчу чогаадылганың йөнги Бүгү-эвилел фестивалының негелдеринге киргиштир организастап турар. Кызылга мөрү, музыка байырлалдарынга хөй кижи киришкен. Профессионал байырлалдарны эрттирерин эрткен чылдан бээр-ле элээн чурумчуткан, ында тус-тус коллективтерниң кежигүннери массалыг спортчу маргылдааларга, ооюн-концерттерге киржип турар. Шак мындыг байырлалдарга ог-бүлелериниң кежигүннери-биле киржирин чедип ап турар.

«Клуб албан черлериниң болгаш спорт тудугларының ажыглалын эки-жидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын үдээп алгандан бээр ам таптыгла бир чыл ажып турар. Чон ортузунга дыштанылганы идепкейжидер, чаа чанчылдарны, ёзулалдарны тарадып нептередир дээш, бистиң республикага элээн ажылдарны кылып чорутаан. Ол бүгүнү арагалаашкынга удур хемчеглер-биле холбаштырган. Ооң чижээнге Каа-Хемниң «Совет Тыва» совхозтуң культура-спорт комплекизининг баазазынга арага ишпес куданы эң баштай организастаанды эки чүүл болур. Массалыг спортчу хемчеглерни эрттирер талазы-биле Улуг-Хемде Жданов аттыг совхозтуң төвү Ак-Тал суурунуң хөй-ниитги организацияларының эки үлегерин айтып болур. Черле ынчаш спортчу хемчеглерни бо районнуң еске-даа чамдык суурларынга эки организастап келген.

Ажылчы чонунуң улусчу чогаадылганың йөнги Бүгү-эвилел фестивалының негелдеринге киргиштир база бир чаа чүүл болуп турар—чечен чогаал байырлалы дүүн Каа-Хем районда өнгээн. Байырлалдың программазы байлак, республика найысталының чогаадыкчы организацияларының төлээлекчилери көдээжиң ажыл-ишчилеринге аалдап чедип бергенинер. Аңаа агитбригадаларның концерттери, спортчу оюннар, ужурашылгалар болур. Кайда-да дыштанырынга партия организацияларының чугулага ап, инициативтиг ажылдан турар болдур, ында ужуп керек эки чоруун турарын амыдыралга бодуп-ваан турар. Чоон-Хемчиктиң Чадаанының, Бажың-Алаактың культура-спорт комплекстеринде ажылында эки үүлдер бар. Партия комитеттериниң удурулгазы-биле еске хөй-ниитги организацияларының демнеп каттыштырып ажылдаарга, түнелеп черле эки болур. Дыштанылгага чер-черде спорт организацияларының элээн киржилгелиг болу бергени, ынчаша-даа бо хереже комсомол, ДОСААФ организацияларының киржилгези ыыпчага дээр көскү эвес болуп артпышаан.

Чер-черде дыштанылганы канчаар организастап турарын солуннуң бижикчилери база дыңнадып турарлар. Сөөлгү үеде Улуг-Хемниң «УТКА 25 чылы» совхозта байдал элээн идепкейжээн. Спорт шөлүн шеф-биле дерээн, күш-ажылчы коллективтериниң, ылаңгыя саанчыларның, кыргыкчыларның ажыл-ишчин түнелеп байырлалдарны эрттирген, мал чемниң белеткекчилеринге турасказаткан хемчеглерни ап чорудуп турар.

Тыванып ажылчы чонун партиниң XXVII съездизининг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, социалистиг чарыштың кежигүнүнерин дугайында Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга СЭКП ТК-ның Кыйгырыынга харыы кылдыр улам эки ажылдаарын хүлээнип турарлар. Күш-ажылдың кижилеринге бараан болуп, оларның культура хандырылгазын экижилеринче СЭКП ТК культура ажылдакчыларын база кыйгырган. Ынчангаш оларның күш-ажылчы эдээзи чарыштың идеологтуг хандырылгазын чогумчалыг боттандырарында.

Агитбригадалардан эгелээш культура, уран чүүлдүң бүгү ажылдакчылары культура хандырылгазынга киржир. Бо хүннерде агитбригадалар үнүшаңнеринең идепкейжидин эгелээн. Бай-Хаактың Культура бажыңының «Колос» агитбригада сигенчилерге оюн көргүсөөн. Чагытай чоогунда чайлаглаларга олар база барып ойнаарлар. Барын-Хемчиктиң «Мажалык», Эрзинниң «Хүлүмүргүг», Каа-Хемниң «Романтик» ансамбльдери ынчилерге бараан болур хүлээлгезин черле эки боттандырып келгенинер. Чайгы бо хүннерде олар ажылын улам идепкейжидер үжүрлүг.

Чайгы дыштанылганың база бир төптери —паркылар, стадионнар, спорт болгаш агитшөлдер. Аңаа үүлге спортчу хемчеглерден аңгыда, культура-массалыг ажылдарны чорудары чугула. Кызылдың агитшөлдеринде безин өртеп турар хемчеглер бо хүннерде шоолуг-ла көзүлбес. Чоонуң чурттап турар черинең аайы-биле чамдык ажылдарны чорудары күзенчиг. Чайгы бо хүннерде үүлге улуг улус эвес, харын школачылар ортузунга кижиниилиг ажылы-биле чергелештир ямзы-бүрү хемчеглерни организастаар апаар.

Дыштанылганы организастап турарында четпестерни чок деп болбас. Чамдык клуб албан черлеринде ажылды эки башкарыктар специалистер-даа чезиишпес, баян ойнаптар кижи безин чок дээрзин Тожунуң Ийден бир автор бижээн. Специалистерни өөредип, белеткеп алыры түс черинге ажылагылларының боттарының херээ-дир. Ону кава-даа барымдаалап көөру черле чугула. Эрецгей ажылдап турар клуб албан черлери база бисте бар. Септелгеге сылдап алгаш, чоон ортузунга массалыг ажылды суларадып болбас. Дыштанылганың кол организакчылары—культура ажылдакчылары боттарының ажыл-херээн бөгүнү сорулгаларга холбаштыр ханы эде тургусканындан, оларның тывынгыр, инициативалыг чоруунган чайгы үеде дыштанылганы чогумчалыг организастаары хамаарыр.

«РСФСР-НИҢ СОЦИАЛ ХАНДЫРЫЛГАЗЫНЫҢ АЛДАРЛЫГ АЖЫЛДАКЧЫЗЫ» ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Социал хандырылга талазы-биле ачы-хавыяазы база хөй чылдарга ак сеткилдиг ажылы дээш «РСФСР-ниң социал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы» атты тыпсыры болгаш:

Тыва АССР-ден

Галина Георгиевна Семеновану — Тыва АССР-ниң улус депутаттарының Бии-Хем районнуң йөө Советиниң күүсеммуунуң социал хандырылга килдизининг эргелекчизин.

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы В. ОРЛОВ.

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва.
1986 чылдың июль 10.

СЭКП-ниң XXVII СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР

Бии-Хем районнуң «Тураагропромзиерго» каттыжышкынының «Саяң» совхозта үүстогумуң энергетиктери СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң, СЭКП-ниң XXVII съездизининг негелдеринге дүүштүр, ажыл-ижин үениң негелдезинге дүүштүр ажылдаар дээш кызып турар бис.

1986 чылдың баштайгы чартык чылы доозулган. Бо үениң иштинде бистер, энергетиктер элээн кедрулуушкуннуг ажылдаан бис. Эрткен кышка эки белеткенгенивистер одалга системалары үзүктелишкинин чок ажылдаан. Ол ышкаш Сесерлиг салбырының малчын коданнары чырык-биле доктаамал хандыртынып келген. Ылаңгыя төрүүр хойлуг коданнар чырык-биле хандыртынган. Часкы тарылга үезинде совхозтуң төп шаңынга Өпей-оол Кара-Сад, Роман Бай-Кара, Сүүт салбырда Владимир Белеков болгаш өске-даа электриктер дериг-херекселдерни холга бүрүп эп, чаңгыс-даа үрелишкин болдурбаанывыс.

Чайлаглаашкын планынга дүүштүр Сайлыг-Кара, Көк-Дөң, Баян-Кол деп черлерле электрижиткем инек саар дериг-херекселдерни чедирип тургускан. Маңаа механиктер Александр Сизин, Владимир Меделкин болгаш өскелер-даа эки ажылдаанаар.

Сесерлиг салбырда хөй кыргылдазын организастыг эртиперп-биле хөй кыргыыр шунктура электрги-биле ажылдаар 74 машинаны четчелеп, дүк пресстээр ийи ставокту болгаш өске-даа дериг-херекселдерни кыска хүүсаада белеткээн бис. Хөй кыргылдазы ам кидиң-түүк.

Мал чемни болбаазымадыр агрегаттарның үүрмек болгаш капитал септелгезини доозуувус, «Саяң» совхозтуң төөүнде витаминниг сиген дазганы белеткээр АВМ—065 деп агрегатты ажыглалга киргидивис. Совхоз сиген дазганы белеткээринче бүрүп киргикен. Ооң-биле чергелештир тарза кургадыр ийи агрегаттыг хонукта 60 тонна тарва кургадыр курганалчыны ажылдазырынга белеткээн.

Амгы үеде энергетиктер дүжүт ажаан алышкынының үезинде ажылдаар тараа арыглаар агрегаттарның, чүдүрүкчулериниң дериг-херекселдерин сеткип, четчелеп киргикен. Маңаа энергетик Аңак Карымсаков, электрик-слесарь Виктор Жидеев олар эки ажылдап, мурнакчыларның одуруунда чоруп турарлар. Бо ажылдарбиле чергелештир келир кышка одалга системаларының септелгезин эгелеливис.

Моон мурнунда чылдарда ажылга организастыг чорук районга чок турган, совхозтар боттарының күжү-биле материалдарны тыптынып, ажылчынарны четчелеп хандыртынып турган. «Тураагропромзиерго» ам совхозтар-биле керээ ёзугаар ажылдап, чамдык эки чүүлдерин кылып турар. Ынчангаш ажылдарны тавармычалыг эпаргап. Ынчалза-даа Кызылдың септелге-техниктиг станцизынга үрелген электри шимчедикчилерни сеткип, кылып турарында четпестер бар боюп турар. Септелгеже дүжаагаш электри шимчедикчилериниң кылыр хуусаазы узун, мурнап келген кайы-даа районга, ажыл-агыйга септеттингеп моторларны берипте Чеди-хөлүг

Идеология ажылының дуржулгазындан

ТҮҢНЕЛИ КАНДЫГ БОЛГАНЫЛ?

Марксистиг-ленинчи өөредилге системазынга база бир өөредилге чылы доозулган.

Июньнуң ийиги чартыында Каа-Хем, Тожу районнарының партия, комсомол чырыдыышкынының болгаш экономиктиг өөредилге системазынга болуп эрткилээн түңнел кичээлдер чүнү көргүскенил? «Бүрен» совхозта марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир школага түңнел кичээлди совхозта партком секретары М. И. Полежаев дыңнакчылар-биле тус-тузунда беседалажыышкын хевирлиг кылдыр эрттирген. Аңаа чурттуң амгы амыдыралынга кол айтырыгларының бирээзи болур СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр он ийиги беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседириниң талазы-биле социал-экономиктиг сорулгаларны боттандырарынга болгаш дыңнакчы бүрүзүнүң хууда киржилгези чүл, бодунуң хууда амыдыралындан эгелээш онаашкан ажылынга хамаарыштыр канчаар эде тургустунуп турарыл, ажыл-агыйда ам-даа бар болуп турар чедер, четпес айтырыглар талазы-биле чүнү бодап турарыл дээн чижектиг айтырыгларны бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтээннер.

Тожу районнуң политшколаларында марксистиг-ленинчи өөредилгеже хаара туттунган 1196 дыңнакчының 94,9 хуузун районда партия организацияларының коммунистери ээлээн. Ырбанда, кадыкшылга школазында эртемниг коммунизм школаларынга, районнуң сан-хөө килдизиниң, курбанкыныың, «Тоора-Хем», «Май 1» совхозтарда механизаторларның тодаргай экономика школаларынга кичээлдер организастыг эрткен.

Школаларга болгаш семинарларга санал-оналдар солчулгазын байлак ажыглаан, съезд материалдарынга беш теманы өөренген. Күш-ажылчы коллективтер мурнунда салдынган сорулгаларга дүүштүр съезд материалдарын ажыл-херекчи ёзу-биле тода холбаштырып, кичээл бүрүзүнге дыңнакчыларның бодалдарын, саналдарын дыңнаарын пропагандистер чедип ап келген. Боттарынга онаашкан партийжи даалгазын пропагандистер Б. С. Хүлер, Н. Г. Кускашева, В. А. Церкун, Е. Б. Лукьянчук, Т. С. Таргын, Л. Н. Чыргалан, В. А. Соколова болгаш оон-даа өскелер ак сеткилдиг күүседип турар.

«Май 1» совхозта кол экономист, тодаргай экономика школазының удуртукчузу Татьяна Кызыл-ооловна Яринаның эрттирген түңнел кичээли эки эрткен. Эрткен өөредилге чылында ол школаның дыңнакчылары «Колхозтарда болгаш совхозтарда бот-орулга-чарылга болгаш коллективтиг кержээ» деп курсту өөренген. Амгы үеде бот-орулга-чарылгага совет экономиканың сайзыралының ролю бедип турар. Ол дээрге эртем-техниктиг депшилгениң, ажыл-агый механизминиң сайзыраңгайжыдарының үндезининге чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң партийжи курузу-биле холбашкан.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдарының кол айтырыгларының бирээзи — бот-орулга-чарылганы хөгжүдери деп демдеглээн. Бот-орулга-чарылга принцивин күш-ажылчы коллектив, кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаары чугула деп онзалап айыткан. Бо хүннерде бо ажыл-агыйда үш ное, ийи хову бригадалары бот-орулга-чарылгаже шилчээн. Дыңнакчылар-биле беседалажыышкын чорудуп тура, пропагандист айтырыг салгаш, ооң харыызы күш-ажылчы коллективтиг кержээ-биле организастаарын шиңгээдирининиң айтырыгларыбиле холбаарын, ажыл-агыйжы тодаргай чижектерге даянырын олардан негээн.

Совхозтуң агроному Д. Дамдын чер ажылынга кержээ ажыглаарынга доктааган. Кайызы-даа он бир кижилиг ийи звенога хөй га черни чарары онаашкан. Ынчалза-даа мында ажыглаттынмайн турар курлавырлар бар. Бот-орулга-чарылга аргазын шын ажыглаарын ол негеп турар.

— Ажыл-агый кержээни чедиишкининиг ажыглаарынга хүн бүрүнүң кызымак ажылы негеттинер деп чүвени билип алдывыс — деп Т. Ярина түңнелинде чугаалаан. —Ниити түңнел кылдыр дараазында чүүлдерни чугаалап болур: коллективтиг кержээ теориязын болгаш практиказын өөренири кошкадып болбас. Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунче бистиң районданап дуржулга солчуп чораннар хөйнү көрүп, билип алгаш келген. Ажыл-агыйның специалистери, бригадирлери-биле чугаалажып тура, бот-орулга-чарылгалыг звеноларның ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургузарының, бот-орулга-чарылганың принциптерин, негелдезин кижи бүрүзүнге билиндирериниң талазы-биле биске ам-даа хөй чүүлдерниң негеттинерин билип алган бис. Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң хөй-нитти эгеге ажылдаар кабинедин организастап тургусканы биске холчок таарышкан. Ында совхоз бүдүрүлгезиниң хөгжүлдеринге чугула материалдар, көргүзүг материалдары бар. Ындыг кабинетти бодувуска чүге организастап ап шыдавас деп бис.

Эрткен өөредилге чылында район эмиелгезинде. Ийи ортумак школада эртемниг коммунизм школалары, Ырбанда ыяш үлетпүр ажыл-агыйында, арга-ыяш ажыл-агыйында, септелге-тудуг участогунда, Көк-Чар сүт-бараан фермазында болгаш «Тоора-Хем» совхозта коммунистиг күш-ажыл школалары кошкак ажылдаан, кичээлдер эрттирериниң эреңгейлеп бээр чоруктар тургулаан болгаш өөредилге программазының материалдарын күш-ажылчы коллективтериниң тодаргай ажыл-херектери-биле холбавайн келген.

Партия чырыдыышкынының болгаш экономиктиг өөредилгениң методиктиг чөвүлеелдери пропагандистерге практиктиг дуза чедирер талазы-биле кошкак ажылдап, кичээлдерге хаая олуржуп турган.

Өөредилгениң дээштиин ону шын организастаанындан кол хамааржыр. Партия комитеттериниң, ажыл-агыйжы органнарның, профэвилел организацияларының кичээнгейин өөредилгениң чогумчалыг арга методтарын шилип тывары, мурнакчы дуржулганы нептередиринче, кичээлдиң чоруун болгаш ооң шынарынче угланган турар ужурлуг. Келир, 1986—1987 өөредилге чылында бо-ла айтырыгларже кичээнгейни күштелдиргеш, амдыгаа эгелеп, шыңгыы белеткенирин түңнел кичээлдер сагындырып турар.

Н. МОНГУШ,
СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының консультантызы.

СЭКП ТК-ның төлевилелин чугаалажып тур бис

КАДРЛАР БЕЛЕТКЕЛИ

Чуртка дээди болгаш ортумак тускай өөредилгени эде тургузарының кол угланыышкыннарының талазы-биле СЭКП ТК-ның төлевилелинде кадрлар белеткелиниң шынарын экижидери көрдүнген. Культура болгаш уран чүүл ажылдакчыларын белеткеп турар Кызылдың уран чүүл училищезинде дөрт салбыр бар. Чылдың-на тозан кижини хүлээп алыр тургаш, бөлүктерни четчелеп ап шыдавайн турар бис. Профессионал мергежил-биле чергелештир сургуулдарның марксистиг-ленинчи белеткелинче, хамаатының дагдыныышкынынче кичээнгейни күштелдирери негеттинип турар. Хөй угланыышкынныг белеткел профессионал дадыгыышкынга шаптыктап турар. Ол дугайын төлевилелде база айтып турар. Улусчу болгаш үрер хөгжүм херекселдериниң оркестрлериниң, танцы коллективтериниң саны эвээжеп турар. Кадрлар херегделиин тодараар, училищениң материалдыг баазазын быжыглаар, доозукчуларны ажылга ижиктирер айтырыгларны контрольдаар ужурлуг Культура министерствозунуң зарнысалгазын улгаттырарын төлевилелде айытпаан болгай. Чер-черге доозукчуларын ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдал тургустунмаан болур. Ынчангаш кадрлар дээш сагыш салыышкынны күштелдирери кончуг чугула. Өөредилге кижизидилге ажылының шынарын экижидеринден аңгыда, доозукчуларның салым-чолун сонуургап көөр, абитуриенттерни шилиир ажылы кичээнгейниң төвүнге турар ужурлуг. 2000 чылга чедир база оон-даа соңгаар кадрлар херегделиин өөренип көөрү чугула.

Училище коллективи чаа өөредилге планынче болгаш программазынче шилчилгени деткип турар. Кызыы специализацияга болгаш бүдүрүлге практиказынга өөредилге планының 15 хуузун үндүрери чүүлдүг деп көрүп турар бис. Бо хемчеглерниң соонда, чугула мергежилдерге кадрлар белеткелин шапкынчыдып болур.

Практикага үени көвүдедири дээрге-ле келир үеде ажылдаар черлеринге кадрларның ижигип быжыгары ол. Клубтарга, музыка школаларынга ажылдаңнышаан, уран чүүлге хандыкшылдыгларны илередиринге олар дузалаар. Клуб ажылдакчыларын белеткээрин көдээ аныяктарның аразындан колдадыры чугула. Ажыл-агый удуртукчуларының дузазы чокта көдээ Культура бажыңнарынга кадр белеткелин чедип алыры берге. Республиканың дыка хөй клубтарынга специалист эвес кижилер ажылдап турар. Ол хиреде абитуриентилер белеткелинге, кадрларны ажылга быжыглаар херекке чер-черде удуртукчулар, хөй-нитти организациялары шоолуг кирипшпейн турары хомуданчыг. Райкүүскомнарның культура килдистери, ВЛКСМ райкомнары бо ажылды холга алыр хүлээлгелиглер.

Студент бот-башкарылганы сайзырадыр талазы-биле хемчеглер алдынар. Сургуулдарның дыштанылгазын организастаарын экижидери чугула.

Училищениң бажыңында ийи өөредилге чери бар. Дөрт чүс өөреникчилиг республиканың уран чүүл школазы база. Ынчангаш өөрениринге таарымчалыг байдалдарны тургузар сорулга-биле өөредилге черин аңгылаары чугула. Бо өөредилге чылында ниити чуртталга бажыңынче тозан алды кижиниң азы сургуулдарның чартык кезиин кииргеп. Арткаңнарын ниити чуртталга шөлү-биле хандырбайн турар. Училищевиске ам чаа общежитие херек.

Үезинде үнген чугула документини коллектив ханызы-биле өөренип, ону деткип турар. Тускай мергежил алган специалист өске ажылче шилчээнде, ооң дипломун күш чок деп санаары чөптүг. Ажылдай бергеннерниң мергежил өзүлдезин демдеглеп, оларның ажылын контрольга алыры чугула.

Чугула сорулга — специалистерни белеткээриниң шынарын бедидери. Студентилерниң идепкейин бедидер, бызыг билиг дээш оларның аразында чарышты организастаары көрдүнүп турар.

В. НАГОРНЫЙ,
Кызылдың уран чүүл училищезиниң директору.

«Россия» совхозтуң № 2 хову-трактор бригадазы (бригадири В. Ф. Меркушев) бо сезондан эгелеп коллективтиг кержээ аргазынче шилчээн. Бригада кежигүннери часкы тарылганы районда бир дугаар доосканнар. Ам коллективтиң чамдык кежигүннери чайгы чер аңдарылгазында, а бир чамдызы чайгаар үнген сиген кезилдезинде ажылдап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: тракторист А. А. Хуурак чардырган черниң шынарын көрүп орары; И. Н. Терентьев чер аңдарылгазында.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

Хандырылгаңар кандыгыл?

СТОЛОВАЯНЫ ХАГГАШ...

Суг-Бажы суурга бежен олуттуг столованы 1983 чылда ажыткан турган. Оон-моон албан ажылы кылып, бистиң суурувуска келген кижилерге туржук, суурнуң чурттакчыларынга безин ол кончуг таарымчалыг турду. Ону эрткен үеде кылдыр бижип турарывысты эскерип тур боор силер. Столовая турган..., а 1985 чылдың төнчүзүнде ону хагган. Оон бээр-ле манаа келген чорук кижилеринге аъштаныр-чемненир чер чок болган. Бир эвес таарыштыр дериир алыр арга турган чүве болза, аалчылар хонуп-дүжер өрээлдер-даа үндүрүп алырының аргазы бар. Столовая, аалчылар хонар өрээлдер дугайында чугаалап турарывыс база таварылга эвес. Суурувуска кандыг-бир ажыл-херек аайы-биле бөлүк кижилер келзе, каяа тургузуп, чыттырарының айтырыы бергедей бергилээр таварылга болган-даа болгай. Байдалдан үне бээрниң аргазы черле бар-ла ыйнаан, ындыг-даа болза столованы хагганы хомуданчыг.

Столованы өскээр дерээн. Совхоз огородунуң ногаазының рассадазын тарып өстүрер чери апарган. Ам мырыңай тудугжулар ону тудуг херекселдери шыгжап тудар склад кылып алган. Совхозтуң ажыл-агыйынга ол бажыңны ажыглаары эргежок чугула турганы ол чүве ыйнаан деп билип турар бис. Ынчалзажок кижилерниң хандырылгазының айтырыы база чугула. Совхозтуң удуртукчулары бистиң бо бодалывыска каттыжар ирги бе?

Суг-Бажы суурнуң бөлүк чурттакчылары.
Каа-Хем район.

МАНАТПАС КЕЛИР

Хөндү-Хемниң ишти Сарыг-Сигенде турлагга Александр Натпит-оолдуң ажыл-ижи-биле таныжып, чугаалажып турувуста, автомагазин келди.

— Кончуг-даа хүр мал-дыр. Көөргеттиниип халчып турарын көрүнер даан — деп, хураганнарны чаптавышаан, чугаазын ол уламчылады.

— Малдың хүр чоруу малчынның кызымак ажылында болгай. Хөй чылда малчынчаан дуржулгалыг болгаш хураганнарының силиг деп чүвезин — дивишаан, мындаа чагаан барааннарны эккелгенин Ирина Доржуевнага сагындырды. Күдер-оол Алдын-оолович Хуурак — малчыннарның күзенчиг аалчызы, «Ак-Чыраа» совхозтуң ырак-узак одарларынга ол бо-ла чеде бээр. Малчыннар хереглээн барааннарын автомагазинден садып ап турар. Күдер-оол Хуурак быжыглаттынган дениксээриниде өг-бүлелериниң херелгелин эки билир. Оларның чагыгларын эккеп садыглааш, дараазында келирде, кандыг бараан эккээрин албан сүмележип турар. Малчыннар-биле садыглажып доосказ, чайлагларже көже берген, Бургаңнымда, Баян-Салаада малчыннарга барып садыглаарынга белеткени бээрге. Күдер-оол Алдын-оолович-биле чугаалажып, ажыл-ижиы сонуургадым. К. А. Хуурак хүлээнген ажылынга кызымак, садып алыкчыларынга дыңнангыр кижи. Малчыннарның херегелелдерин эки хандырып турары-даа ында. Оон аңгыда, ай, квартал санында алган планныг онаалдазын ол доктаамал ажыр күүседип турар.

Н. ДАМДЫН.
Өвүр район.

ҮЕЗИН ЭРТТИРБЕЙН...

Сиген болгаш өске-даа мал чемнериниң шынары оларны белеткээриниң хуусаазындан улуу-биле хамааржыр. Чайгаар-даа үнген, тарымал-даа сигенни чечектелбейн, чем тыртып эгелевейн турда, дораан кезип эгелээри чугула. Бир-тээ сигенни чаңгыс хүнде кезип доостас болганда, чечектелип эгелевейн турда-ла кезип эгелезе ажырбас болгу дег. Ынчан сиген кончуг чемгир шынарлыг турар.

Сигенни эң-не кыска хуусаада кезип доозар ужурлуг. Ол сорулга-биле тракторларны ийи ээлчегте ажылдадыры чугула.

Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчуларының талазындан сезонну чогуур хуусаазында эрттирериниң чугулазын кичээнгейге албас, чүгле ооң хемчээлинче кичээнгей салыр таварылгалар хаая эвес таваржып турар. Ооң хуусаалары, технологиязын сагывас чорук мал чемнериниң шынарының дыка кудулаарынга болган-на чок чедирип турар. Ылаңгыя хойжу бригадаларның малчыннары чыл санында 10-15 тоннадан эвээш эвес сигенни боттары белеткеп ап турарлар. Оларны сиген белеткелиниң үезинде өй-шаанда организастап, эргежок чугула техника-биле хандырар айтырыгны чамдык ажыл-агыйлар да четпес шиитпирлеп турарындан малчыннар сиген белеткелинге хөй үе-шак чарыгдап, шынары багай сигенни белеткеп турар таварылгалар ам-даа бар.

Хөй чылдарда сигенчи бригадаларны удуртуп, бодум холум-биле сигенни кезип, ажаап келгеш, сигенни үезинде, шынарлыг ажаап алырының ажыктыынга шуут бүзүреп келдим. Бистиң Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң сигенчи бригадаларында Седип-оол Сезен-оолдуң, Борис Чоодунуң, Иван Шыдарайның звенолары сигенни эки шынарлыг кылдыр белеткээриниң талазы-биле чүгле совхозта эвес харын районда суражжый бергеннер. Агаар-бойдустуң байдалын, сигенниң кезер үезин шын ажыглаары, ону чемиштиг үезинде белеткеп алырының ажыктыын олар кончут эки билирлер. Ынчангаш бистиң совхозта ажаап алдынып турар сигенниң шынары чыл келген тудум экижип турарын фактылар бадыткап турар. Шынары эки мал чемнери-биле доктаамал тургузу азырап турар малдарны эки таарыштыр чемгере бээрге, удавайн-на күш-деңгели каракка көзүлдүр экижип эгелей бээрин семиртилге малчыннары эки билирлер. Шала багайзымаар шынарлыг сиген чедин келген болза, дораан-на эскерип каарлар.

Мал чемнерин немей белеткээриниң чугула курлавырларының бирээзи болза, будук-бүрүнү кезип белеткеп алыры болур. Хадыңның база шивиниң ногаан бүрүлери, хадыңның чиирбей будуктары чүгле мал чеми болур шынарлыг эвес, харын-даа хоолулуг болгаш минеральдыг бүдүмелдерниң барының талазы-биле ортумак шынарлыг сигенге деңнежип, а бар каротин-биле ногаан оът-сигенни ажып турар.

Ол ышкаш суланы хураганнар элээн доруга бээрге эки хөөдүп, шыгыткаш бээрге холчок ажыктыг дээрзин бистиң совхозтуң хоочун хойжулары эки биле бергеннер. Улуг хойларга болгаш бир хар чедир назылыг хураганнарга немелде чемге арбыдадыр ажыглаар сорулга-биле бистиң совхоз 1985 чылда дээре дээн шөлдерни шилип тургаш, 1530 гектар суланы тарааш га бүрүзүнден 10,5 центнерни ажаап алгаш, коданнарга немелде чем кылдыр берип турган. Суланы ногаан турда кезип ажаап алгаш, хойлар оолдап эгелээр мурнунда ийи неделя бурунгаар немелде чем кылдыр доктаамал бээри ажыктыг.

Б. ДОЮНДУП.
Тес-Хем район.

Бистиң чуртувуста ССРЭ

⊙ СУМЫ. М. В. Фрунзе аттыг машина тудуушкун каттыжыышкынының акша-хереңгизи-биле аажок улуг университетсамның тудуун область төвүнде эгелээн. Фрунзе аттыг каттыжыышкын бодун боду акшаландырар аргаже шилчээш, орулгадан алган хереңгини чарыгдаарынга бот-тускайлаң болур арганы алган. Бүдүрүлге чери чыл санында ниити хоорай ужур-дузалыг объектилерни тударынга хөй акшаны берип турар апарган.

⊙ МОЛОДЕЧНО. (Минск областа). Минск областың Молодечно районда «Октябрь 50 чылы» колхозта бүдүрүлгени дүрген башкарарының төвүн тургускан. Ол төпте колхозтуң салбырлары болгаш районнуң агроүлетпүр комплексиниң албан черлери-биле дүрген харылзаа тудар телефон болгаш радио харылзаалары бар. Ол чорук машина-трактор парыгының сайгарлырын хандырган, фермаларда үрелиишкиннерни дүрген эдер арганы тургускан. Ооң ачызында түңнел көргүзүглер экижээн. Ынчангаш бо колхоз диспетчер дуржулгазын өөренириниң болгаш нептередирининиң дааныр чери апарган. Бо беш чылдың төнчүзүнде Белоруссияның бүгү колхозтары болгаш совхозтары диспетчеризация ажылын доозар.

⊙ ПРЖЕВАЛЬСК. Душанбениң медицина училищезин доосказ, хуваалда ёзугаар республиканың көдээ районнарынга барып ажылдаар болган доозукчулар дипломнар-биле [illegible] күш-культура эмнээшкининиң спорт массажының талазы-биле медицина сестраларының шынзылгаларын база алган. Ол ышкаш ук училищени доосказ оолдар, кыстар көдээге ажылдаар фельдшер-наркологтарның чаа төрүттүнген уруглар-биле ажылдаар медицина сестраларының шынзылгаларын алган. Амгы үеде ол училище амдаа сес чаа мергежилдиң специалистерин белеткээри-биле белеткел ажылдарын чоруда берген.

⊙ ТОМСК. Областың профессионал болгаш бот-тывынгыр коллективтери мал чеми белеткээр отрядтарны шефке алган. Обь хемниң унунда алаактарда болгаш шынааларда массалыг сиген кезилдезин чоруп турар черлерде 120 агитбригадалар чеде берген. Кезикчилерниң чарыжынга тураскааткан ырылар, шүлүктер оларның программазында хөй. Сиген шөлдеринде кежүп чоруур 200 библиотека база барган. Клубтар болгаш библиотекалар ажылдакчылары районнуң парлалга төптериниң составында кирген, олар социалистиг чарыш дугайында хана солуннарны, хуудустарны үндүрүп турар.

⊙ БРЯНСК. Областың «Большевик» колхозунуң хереңгизи-биле чаа школаны туткан. Ында өөредилге кабинеттеринден аңгыда мастерская болгаш спорт залы бар. Областың өске-даа суурларының уруглары сентябрь 1-де чаа школаларны алыр. Замишевск районда ортумак школада компьютер кабинедин ажыткан.

⊙ КРАСНООБСК. (Новосибирск областа). Көдээ ажыл-агый культураларын интенсивтиг технология-биле ажылдап кылыр талазы-биле кол специалистер Бүгү-эвилелдиң Ленин аттыг көдээ ажыл-агый эртемнер академиязының Сибирь салбырының эртем хоорайында ажыттынган консультация пунктузунда ажылдап эгелээн. Ажыл-агыйларның агрономнарынга тургустунуп келир айтырыгларга дүрген харыыны олар берип болур. Областың район бүрүзүнде эртем бөлүктерин быжыглаан, оларның составында янзы-бүрү институттарның специалистерин быжыглаан. Шөлдерде практик кижилерге олар дорт дузаны чедирер.

(СЭТА).

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА

БҮДҮРҮЛГЕ ПАРТКОМУ БОЛГАШ ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН

Бистиң каттыжыышкынның бүдүрүп турар чаа экскаваторну үр эвесте делгелгеге көргүскен. Мурнуудагызынга бодаарга, ол машина тургузуунуң-даа, техниктиг байдалының-даа талазы-биле онзагай таарымчалыг. Эрги модельдерден элээн бүдүрүкчүлүг, кывар чүүлдерин дыка камналгалыг чарыгдаар, деңнээн бедик барык үжен тонна чиңгей берген. Экскаваторнуң «ЭО-6123» деп чаа модели ёзулуг кедилиг техника.

Бисте чаа чүүл чүгле чаптыг ол эвес. Үш-дөрт чыл бурунгаар конструкторларның чогааткан экскаваторларын дан ам чаңгыс-ла бүдүрүп эгелээ кылбайн турар. Бо беш чылда бистиң каттыжыышкынның бүдүрүп үндүрер экскаваторларын үскүүжүнүн шимирин улгаттырганының болгаш техниктиг байдалын сайзыраңгайжытканының ачызында мергежилдиг 700 машинистиң күш-ажылын камнап алыр арганы бээр. Кывар ажылдың хемчээлин көскүзү-биле улгаттырбышаан, олар кывар чүүлдер чарыгдалын 300 муң тоннага кызырар. Машиналарга металл чарыгдаарын эвээжеткеш, муң-муң тонна металлды камнап алыр.

Ийи чыл бурунгаар каттыжыышкынның коллективи бүдүрүлгени үндезини-биле чаартырын эгелээн. Эргижирээн 150 станокту амгы үениң дериг-херекселдери-биле солаан. Цехтерге станок-автоматтар, чартык автоматтар, санажылга программалыг башкарылга станоктары, ажылдап кылыышкын төптери немешкен. Чоокку чылдарда каттыжыышкын элээн хөй хереңгини чаартылгаже чарыгдаар. Машиналарның амгы үеде моделдериниң негелделеринге бүрүн дүүшкен чаа машиналарны шалыпкын тургузарынче улуг кичээнгей салдынар. Ону шиитпирлээринге каттыжыышкынның тускай конструктор бюрозу чугула рольду ойнаар. Парткомнуң сүмезин ёзугаар ажылдакчыларның ниити саның хевээр арттырган, каттыжыышкынның инженерлериниң саның администрация 130 кижиге көвүдеткен.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле партияның XXVII съездизиниң ажылдап кылган угланыышкыны эртем-техниктиг депшилгениң, бүдүрүлгени интенсификастаарының бедик темпизин негеп турар. Ол дээрге чүгле ажыл-агыйжы сорулга эвес. Ону шиитпирлээри кижилерниң меделелин болгаш сеткил-хөөнүн эде тургузары-биле шуут холбашкан. Чогум-на ынчангаш партком кижилерни өөренип көрүп, оларның сеткил-хөөнүн билип алыр талазы-биле ажылды күштелдирбишаан, эде тургустунуушкунну эгелээрин чугула деп санаан.

Ол сорулга-биле партком бир янзы социологтуг шинчилелди чорудкан. Амгы үениң эң бедик негелделеринге дүүштүр бүдүрүлгениң ажылын экижидер болгаш продукция бүдүрерин көвүдедир дээш чүнү кылыры чугула болуп турарының дугайында анкетаның айтырыгларынга харыылаарын ажылчыннарга, цехтерниң болгаш каттыжыышкынның албан черлериниң удуртукчуларынга сүмелээн.

Оон алдынган материалдарның анализин ийи үе-чадалыг чорудкан. Баштай шинчилелдер түңнелдерин партияның цех организацияларының бюро хуралдарынга сайгарып, бүдүрүлгениң участок бүрүзүнүң бар аргаларын өөренип көрген. Оон соонда — саналдарны болгаш сүмелерни каттыжыышкынның партия комитединиң калбак хуралынга салбырларның бүгү удуртукчуларын олурушпургаш чугаалашкан. Ооң түңнелинде чамдык саналдар боттанган, арткаңнары он ийиги беш чылда цехтерниң техниктиг эде дериишкининиң планының кол үндезини болган.

Ажылдың ындыг аргаларын моон-даа соңгаар ажыглаар бис.

Эде тургустунуушкун үезинде каттыжыышкынның парткому болгаш администрациязы өске-даа чугула хөй айтырыгларны шиитпирлээр. Каттыжыышкынның администрациязы парткомнуң сүмези-биле чогаадыкчы тускай бөлүк тургускан. Ооң составында — конструкторлар, технологтар, механиктер, ажылчын мергежилдериниң хөй төлээлекчилери кирген. Оларның бирээзиниң ажылының түңнели солун болган деп көрген бис. Механиктиг цехтиң ажылын өөренип көрген. Мурнунда айай чылын эптээринге ажыглаар янзы-бүрү аттарлыг комплектилээр кезектерин бүдүрүп үндүрүп турган. Оларның 50-ни номенклатурадан үндүрерин чогаадыкчы бөлүк саналдаан. Оларга дөмейлешкек кезектерни хөйү-биле бүдүрерин база сүмелээн.

Бөлүктүң сүмезин каттыжыышкынның удуртулгазы хүлээп алган. Ооң түңнелинде чүгле механиктиг цехке безин технологтуг 15 чаа чорудулганы нептереткен, кезектерни белеткээрде хөй күш үнерин көскүзү-биле кудулаан.

Амгы үеде каттыжыышкында беш ындыг чогаадыкчы бөлүк тургустунган болгаш бүдүрүлгениң чугула айтырыгларын идепкейлиг шиитпирлежип келген.

Каттыжыышкынның парткому мында бүдүрүп турар продукцияның чаартырының программазының күүселдезиниң байдалын кичээнгейниң төвүнде тургускан. Ынчангаш чаа чогаадып кылыышкыннарны дүргедедиринге коммунистерниң ролюн бедидеринге хамаарышкан тускай доктаалды партком хүлээп алган. Ооң күүселдезиниң чоруп турарының дугайында конструктор бюрозунуң удуртукчузунуң информациязын партком бодунуң бир хуралынга дыңнаан. Чыл ажыг үе эрткен, а түңнелдер көскү апарган. Бо үениң иштинде каттыжыышкын грейферлиг нарын дериг-херекселдерин бүдүрүп үндүрериниң чуртта бир-ле дугаарында шиңгээдип алган. Ол дериг-херекселдерин бүдүрүп үндүргени улуг эртемниг ындыг дериг-херекселдерин чуртка даштыкыдан киирер чорукту болдурбайн турар. Оон аңгыда Воронеж каттыжыышкынның продукциязы даштыкы продукциядан дудак чок шынарлыг болгаш беш катап чиик үнелиг. Хоолайлар тургузары-биле кады черни дөртен метр хире ханы өрүмнээр машинаның шенелдезин каттыжыышкын чоокта чаа чедиишкинниг эрттирген. Сөөлгү үеге чедир ону база даштыкыдан садып ап турган болгай. Ындыг машиналарны бо чылын бөлүг-биле бүдүрүп үндүрер. Оларны демир-орук магистралының тудугжуларынче чорудар. Ол чагыгның күүселдези бо хүннерде каттыжыышкынның администрациязының болгаш парткомнуң контролюнда турар.

Газ дамчыдылгазының хоолайлар тудугжуларынга чугула херегдеттинер бута казар бедик бүдүрүкчүлүг машинаны тургузарын каттыжыышкын амгы үеде доозуп турар. Ону база бо чылын бүдүрүп эгелээр. Оон соонда эргижирээн бажыңнар бузарынга ажыглаар тускай дериг-херекселдерни бөлүү-биле бүдүрүп үндүрериниче кирер.

Анатолий КАРТУШИН,
Воронежтиң Коминтерн аттыг «Тяжэкс» бүдүрүлге каттыжыышкынында партком секретары.

Айтырыңар, харыылап берээл

БАРЫМДААЛААР УЖУРЛУГ

Барыын-Хемчик районунуң «Хемчик» совхозта ясли-сад ажылдакчылары «Шын» солуңга дамчыштыр мындыг утказыг айтырыгны салып, аңаа дарый харыылап бээрин дилээннер. Башкыларга хамааржыр турар коммунал хандырылганың чиигелделерин кымнар ап болурул? Бо айтырыгга кыска харыыны адыр айы-биле профэвилел обкомунуң даргазы М. Ч. Ооржак берген.

Коммунал хандырылганың чиигелделерин дараазында категорияның ажылдакчылары алыр эргелиг. Нийти билигниң кодээ эге, сес чыл болгаш ортумак школаларының директорлары, оларның оралакчылары, башкылар, школа библиотекарьлары; ажылчын аныяктарның кодээ школаларының персоналы; кайы-даа ведомстволарның ясли-сад ажылдакчылары (эргелекчилер, кижизидикчилер); ол ышкаш тускай, дузалал школалар, уруглар бажыңнарының кадыкшылга школаларының башкылары, пионер вожатыйлары, улус өөредилге килдистериниң (районнуң инспекторлары), узаткан хүн бөлүктериниң кижизидикчи башкылары, интернаттар эргелекчилери болгаш кижизидикчи башкылар, шуптузу ол чиигелдени алыр эргелиглер.

Ынчангаш кодээ черлерде турар кайы-даа ажыл-агыйы адырынга хамааржыр уруглар албан черлериниң үстүнде айыткан категорияларынга коммунал хандырылга чиигелделерин көргүзер ужурлуг болуп турар.

Оттулар ыяш нормазын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылдың август 5-те хүлээп алган доктаалында (немелде тайылбырны бо доктаалда 1984 чылдың апрель 25-те киирген) дытты 12 кубометрни, хадыңны база ол хире, а теректи 14 кубометрни бээр дээн. Ону хөмүр-дашче шилчидерге үш тонна болур, ону шак ынчаар хандырып турар. Оттулар чүүлдү башкыларга, кижизидикчилерге августуң 25-тиң бетинде-ле сөөртүп берген турар ужурлуг. Чамдык улус өөредилге килдистери башкыларга үш тонна хөмүр-даш талону берип кааш, ол-ла, «сөөртүп алырын боттарыңар билиңер» деп турары октэ шын эвес.

Үстүнде категорияларның ажылдакчыларынга чырык ажыглаарының чылда нормазы 240 кВт-шак электроэнергия азы 9 рубль 60 көпеек болур. Оон ажа бээрге башкылар боттары төлээр. Ол хире хемчээлдиг электроэнергия колдуунда кежээки үелерде башкының кичээлге белеткениринге, кыдыраашдневник хынаарынга көрдүнген. Амгы үеде кодээ черлерде чурттап турар башкылар бажыңында хөй лампаларны кыпсып, амыдырал техниказының херекселдерин хөйнү ажыглап турар болгай. Электри чарыгдалын камнаары чугула. Норма чүгле чаңгыс лампага доктааттынган.

Кайы-даа адырның ясли-сад ажылдакчыларының шалыңы 1987 чылдың сентябрь 1-ден эгелеп чаңгыс аай хемчээлге өзер. Бо талазы-биле тайылбырны хамаарышкан районолар бухгалтерияларындан мында инструкция ёзугаар айтырып алырыңарны сүмелээр-дир бис.

Үстүнде адааныывыс категорияларның ажылдакчыларының өг-бүлениң кежигүн бүрүзүн 9 дөрбелчин метр ажыктыг шөлдүг халас чурттаалга шөлү-биле хандырарын база доктааткан.

Коммунал чиигелделерин өг-бүлениң кол ээзинге хандырары албан эвес. Өг-бүледе чурттап турар хамаатыларның кайы бирээзи үстүнде санааныывыс категорияга хамааржып турар-ла болза, халас чурталга шөлү-биле хандыртынар апаар. Өг-бүлениң кайы бир кежигүнү өске черге ажылдап турган, бүгү-ле коммунал хандырылга чиигелделерин ажыглап турар болза, ол бажыңда чурттап турар, чижээ, башкы кижи ол чиигелделерин алыр эрге чок.

Бир эвес башкы кижи бодунуң бажыңында чурттап орар болза, ол чүгле халас чырык, одалга-биле хандыртынар, бажың хелезинин төлевес болгаш ону эгитпес-даа.

ДИЛЭЭШКИННИҢ, ИДЕГЕЛДИҢ ҮЕЗИ

Бистиң бөмбүрзектиң эң-не хөй чурттакчылыг чуртунда, Пекинде сөөлгү үеде кандыг өскерилгелер болганыл? СЭТА-ның КУР-да корреспондентизи Григорий Арсланов ол дугайын бодунуң репортажынга дамчыткан. Ону кыскаладыр очулдуруп парладывыс.

* * *

Шаанда Пекинниң бо Дунсяоминьсин районунда даштыкы элчин черлери турар кварталче кыдаттарның баары хоруглуг турган, ам ында шууттла тротуарлар ортузунда тараачыннар помидор, чуурга, диириг дагаалар, өдүректер, ногаан кулча болгаш чеснок саткан орарлар. Идик-хеп даараар шеверлер база-ла оларның чанында. Бажың херекселин кылыр кижилер база. Оларның чамдыктары аңаа-ла чадаг-тергеге диван биле ийи улуг креслону чүдүрүптерин кайгадым. Ук тергелерни база-ла маңаа септедип ап болур. Дүъш чедип чорда, хүндүскү ийи шактыг дыштаныылгага өөренип калган бүгү-ле кыдаттар ышкаш (чоокта чаа ону күрүне бүдүрүлгелеринге болгаш албан черлеринге хораан) олурган черлеринге удугулап каар. Кым-даа оларның дыжынга шаптыктап шыдавас, кым-даа оларның бараанын оорлавас. Хензиг-ле чүве оорлаан дээш хоойлу шыңгыы кеземче онаар. Оон кадында кудумчулап эртип чыткан кижилер ооруң ырмазын сыгар. Ынчангаш ногаалыг савалар кудумчуга хондур-даа ээ чок туругулаар.

Пекинде ынчаар садыглаар кудумчулар чүс-чүс, олар улам-на немежип турар. Оон кадында эрги бажыңнарның бирги каъттарын шуптузун хандырылга адыры ээлээн, оларда бичии ресторанар, лангымылар, септелге болгаш дааранылга мастерскаялары эмгежок. Элээн каш чыл бурунгаар бо бүгүнү «капитализмниң одура шаптыкмаан кудуруу» деп адап турган болгай.

- Ам хоорайларның болгаш суурларның амыдыралы маоизмниң политиктиг, экономиктиг база административтиг «дужактарындан» адырлып турар. Амгы Кыдатта «кол кижи» Мао Цзэдунуң чогаалдарындан эң-не хөй цитаталарны өөренип алган азы оон шүлүктерин шээжи-биле чугаалаптар кижи эвес, а чурттуң экономиказынга улуг киирип, чогаадыкчы кылып, бүдүрүлгеге, оон иштинде хуу бүдүрүлгеге киржип турар кижи болу берген.

Хүнүң-не чуул-бүрү бок ындыр сөөртүп турган ачигеннер, буйволдар караваннары ам Пекинде көзүлбестээн. Канализация системазын тудуп турар. Мал кужу-биле сөөртүр транспортту мотор кужу солуп турар. Чадаг-тергелер агымы шору чурумчуп бар чоруур, а оларны эртенкин-не беш миллион ажыг пекинчилер «ээртээр» болгай. Хөй-хөй кудумчуларда оларга тускай оруктугаштарны туткайлаан, кудумчу чурумун болу үрээп, амызын оскунганнарның чуруктарын шөлдерге болгаш кудумчу белдирлеринге азып, кижээндирип турар. Улус амгы хоорайның амыдыралынга чаңчыгып бар чыдар.

База бир онзагай өскерилге: кыдат хоорайжылар ылаңгыя аныяктар, чаңгыс аай көк азы ногаан ховең-саазын хептерин колдуунда кетпестээн. Аныяк кыдат кыстар чараш кофталарлыг, юбкаларлыг чоруп турарын кижи бо-ла көөр. Ол дээш «шутамчүлел хураллаарынга» хемчээр, чаштарын кезер, идик ээжектерин одура шава бээр деп ам кым-даа сеңнимес апарган.

Үлетпурлуг улуг төптерде хөй каът бедик бажыңнар чаңчылчаан кыдат архитектуразының бир-ийи каът бажыңнары туттунган кварталдарже хөме базып кирип эгелээн. Оон түңнелинде хоорайлар боттарының арнын, онзагай чүүлүн чидирип бар чыдар. Ынчангаш, чижээ, 800 чыл иштинде Кыдаттың найысылалы болуп келген Пекинге чаа тудугларның каш-каш чүс чылдар мурнунда туттунган кварталдарны хевээр арттырарын барымдаалап чорудуп турар.

Бедик бажыңнарны даштыкы, колдуунда гонконг капиталдың дузазы-биле тудуп турар. Ындыг отельге номер хелээнин база «мерседес», «тойота», «ниссана» таксилерге чоруурунуң өртээ бодунуң кыдаттарга кедергей аар. Бир номер дээш хонукта 200-тен 1200 чедир юань (70—400 доллар) төлээр, а албан-хаакчының азы ажылчының айда ортумак шалыңы 100 юань-дыр. Пекинде социал талазы-биле аңгы чорук улам өзүп орар. Хууда херенгитен болуп турарларының орулгазы өске хоорайжыларның ажыл төлевириниң оранчок хөй.

«Хостуг рынок» ачызында хуу тудуг, транспорт компаниялары шуут эндерилген. 1985 чылдың төнчүзүнде оларда 17 миллион ажыг кижи хаара туттунган, турган. Кодээде тараачын өг-бүлелерге тускай кережелер ёзугаар чер участоктарын быжыглап турар. Оон-биле кады нийти ажыл-агыйэкономика механизмин өскерлип орар. Планнаашкынны болгаш улус ажыл-агыйын удуртурун төвүткен турганындан ам үлетпүр бүдүрүлгелеринге, оон иштинде күрүнениң улуг-улуг бүдүрүлгелеринге дыка боттус кайлаң болурунче шилчип эгелээн. Оларның аразында харылзаалар базаарда садыгжылар-биле садып алыкчылар аразында харылзаажылга-биле дөмей. Ынчалзажок, ККП ТК-ның Политбюрозунуң болгаш Секретариадының кежигүнү Ху Цилиниң чугаалааны-биле алырга, «чуртта чиктиг кончуг байдал тургустунган: реформа херек дижип турар, аңаа кым-даа удурланмайн, шуптузу-ла ол дээш бадылап турар, ынчалзажок амыдыы херек кырында тулуп, тодаргай базымнар кылыр хооре, кижилерниң бүзүрели салдыыны бада бээр». Ол чорук «идеологтуг болгаш теоретиктиг хөй айтырыгларны тывылдырган». Экономикада чиижең садыг кылыр, хөлиелмир, даштыкылар-биле бүдүү садыг кылыр аргалар көвүдеп турар. Бо бүгү «реформаның божаңнаарынга» чедирген деп, Ху Цили чугаалап турар.

Ажыл-агыйның бараанының бедээни, хүн бүрүнүң эргежок чугула бараанары-биле рынокту долдурганы, «хостуг рыноктарның» четкизин калбарткан, хуу херенгитен болурун деткээни бараан массазын көвүдеткен, ындыг-даа болза өртектер чиигевээн, ылангыя аъш-чем продуктуларынга хамаарыштыр. Бо чүүл хоорайжыларның интеллигенцияның, чер-биле холбаа чок кижилерниң таарзынмас чоруун болдурган.

Кыдаттарның боттарының чугаалаары-биле алырга, «чаңгыс улуг паштан чемненир» система турганда, улус ээзэш-даа болза, колдуунда деңнектерни ап турган болза, экономиктиг реформа байдалдарында кижи бүрүзү боду «рис тыг паштыг» болур ужурлуг, а оон хемчээли дыка аңгы-аңгы. Деңнештирилгениң хөй чылдарында аңаа-ла хүн-хүн эрттирип ажылдап чаңчыга берген кижилер чаа чүүлдерге ыыт чок-даа болза, шуут-ла удурланып турарлар.

Ажыл төлевириниң улгаттырганы, шаңналдарның хемчээлдерин холун эрттир өстүргени саарылгада турар акша массазын көвүдеткен, ындыг болганда, инфляция болуп турар.

Чурт шимчээшкинде. Ында болуп турар чорудулгалар нарын болгаш чаңгыс аай эвес. Ында кылдыныы турар бүгү-ле чүүлдер мурнуку чылдарның практиказындан шуут ылгалып турар, эң ылангыя «улуг культурлуг революцияның» үезин, «культура революциязының» мурнунда болган соонда үелерни бодаарга дыка өске. Экономиктиг реформаны болгаш оон-биле холбашкан болуушкуннарны Кыдаттың удуртукчулары «онзагай кыдат чүүлдерлиг социализмни тургузарының» оруктарын дилеп турары ол деп санап турарлар.

...35-38 градус чедир турар изиг сезону дүшкен соонда Пекинниң болгаш өске-даа кыдат хоорайларның амыдыралы кежээлерде кудумчуларже шилчий бээр. Кудумчу фонарьларының чырыынга шашкиге, кыдат шыдыраага маргылдаалар чайгаар организастаттынып эгелээр. Номнар, солуннар номчуурда улустуң хөй кезии кудумчуга үнүп кээр, оон чырыы чамдык таварылгаларда бажыңнарындан эки.

...Даарта чаа ажыл хүнү эгелээр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЭҢ-НЕ ЧУГУЛА СОРУЛГА

Дээди деңнелге болган совет-француз чугаалажыышкыннарны даштыкыда массалыг информацияның чепсектери калбаа-биле чырыдып турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев биле Францияның президентизи Ф. Миттеран чепсегленишкинниң эңдере бүдүрерин соксадырының херээнге, чүнүң-даа мурнунда, депшилге чок болганындан дүвүрелди болдуруп турар делегей байдалының ханы анализин беседа үезинде кылганнар деп, солуннарның дыңнадыгларында, телевидение болгаш радионуң дамчыдылгаларында чугаалап турар. Амгы үеде кижи төрелгетенниң мурнунда ядролуг дайынның айыылын чайладырындан, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадырындан, чепсегленишкинниң дужүрериинден артык чугула сорулга чок дээрзин совет таланың бүзүредип айытканы кичээнгейни угландырарын негеп турар. Совет-француз чугаа, ийи чурттуң аразынга харылзааларны моон соңгаар-даа быжыглаары бот-болунга бүзүрежилгени болгаш ийи чоннуң найыралын, Европаның болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарының херээнге бараан болуп турар. Даштыкы массалыг информация органнарының тайылбырлалында кол айтырыглар ол.

⊙ **ФРАНЦИЯ.** Францияның президентизи-биле чугаалажыышкыннар үезинде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Европага чепсегленишкинниң дужүрер дугайында айтырыгны кол айтырыг кылдыр көрген. Чогум-на аңаа хамаарыштыр ол бүгү европейжилерге, харын-даа француз тарның бодунга чүве чугаалап, «кырган дипке» чепсегленишкинниң дужүрериниң айтырыын кады шиитпирлээрингче кыйгырган деп, «Монд» солуну бижээн. Амгы үениң дипломатиязының сорулгазы болза, чавырлыышкын болур ужурлуг. Ол дээрге, бир дугаарында, Европага хамааржыр. Европаның девискээринде 150 атомнуг реактор, чүс-чүс химиктиг заводтар бар. Ындыг болганда кандыг-даа, аңаа-даа, аңаа эвес-даа — таварылгада боо-чепсектиг үскүлежиишкин делегейге улуг айыылды үндүрүп болурунуң быстаны болу берип болур. «Амгы совет-француз ужуражылгазың хүн айтырыында бистиң эпоханың кол сорулгазы — ядролуг дайынны болдурбазы-дыр» —деп, Францияның национал хуралының депутаты Ги Дюколоне мелегзээн. Ол айтырыгларны шиитпирлээриниң оруу болза, массалыг узуткаашкынның бүгү боо-чепсээн чок кылыры, ядролуг шенелделерни соксадыры, космос делгемнерин милитаризастаарын болдурбазы-дыр. Бо айтырыглар талазы-биле бүгү дугуржулгаларны чедип алыр дизе, чавырлыышкынның чорудулгазын уламчылаары эргежок чугула боол турар. Борта хамаарыштыр быжыг, бышкан чавырлыышкын — ол дээрге, бүгү кижилерниң онаал алыышкыны-дыр деп М. С. Горбачевтуң чугаалааны кончуг улуг деткимчени чаалап ап турар.

⊙ **БОЛГАРИЯ.** Дээди деңнелге эрткен совет-француз чугаалажыышкыннар бүгү-ле кижилерге ажыктыг чавырлыышкынны чогумчударынга бараан болуп турар деп, «Работническо дело» солун бижээн. М. С. Горбачев биле Ф. Миттеранның ханы утказыг, ажык болгаш чаагай сеткилдиг беседалары делегей байдалын экижидеринге, нийти турушту, совет-француз кады ажылдажылганы быжыглаарынга ийи чурттуң удуртукчуларының аразында хууда харылзааларның улуг ужур-дузалыын база катап бадыткаан.

⊙ **ГФР.** Совет-француз чугаалажыышкыннарны тайылбырлап тура, ийи чурттуң удуртукчулары амгы делегей байдалынга холбаштыр дүвүрелин илередип турарын болгаш чүнүң-даа мурнунда чепсегленишкинниң дужүрериниң болгаш боо-чепсекти контрольдаары ышкаш ындыг айтырыгларны шиитпирлээринге чаа, боттуг хемчеглерни айытканын ЦДФ-ниң телевидениезиниң ийиги программазы деткээн.

⊙ **АКШ.** Москвага чепсегленишкинниң дужүрер айтырыглар талазы-биле тодаргай, үргүлчүлелдиг совет-француз санал-оналы солчуушкуну болган деп, «Вашингтон пост» солуну демдеглеп турар. Аңаа боо-чепсекти болгаш чепсектиг күштерни кызырар талазы-биле Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң илдип үндүрген саналдарынга бараны чүк чурттарының хамаарылгазының дугайында ол чугаалажыышкыннар үезинде санал-онал солчулгазы болганын АП болгаш ЮПИ информация агентиллелдери дыңнадып турар.

(СЭТА).

ЧАЗЫЛДЫРЫЫШКЫННЫ БОЛДУРБАС

НЬЮ-ЙОРК. Совет тайбың инициативазынга каттыжарынче америк калбак хөй-нийтиниң, өске-даа чурттарның чонунуң негелделерин тооп көрбейн, Каттышкан Штаттар ядролуг боо-чепсектиң улам чаа шенелделерин чорударын планнап турар. Лас-Вегаста дайынга удур «Америкэн пис тест» организациязының төлээлекчизиниң дыңнатканы-биле алырга, Вашингтонуң администрациязы июль 24-те Невада штатта полигонга «Корнаконин» деп эъчеглиг ядролуг чазылдырыышкынны чорудар деп турар. Ынчангаш тайбының америк талалакчылары Рейганның администрациязының милитаристиг политиказынга массалыг удурланыышкынның чыскаалын чазылдырыышкын кылыр чер чанынга кылыр деп, ол төлээлекчи СЭТА-ның корреспондентизи Анатолий Лазарев-биле телефон дамчыштыр интервьюзунга демдеглээн. Оон аңгыда тайбың дээш демиселдиң бөлүк активчилери чазылдырыышкынны кылырынга шаптыктаары-биле полигонуң девискээринче кирер деп турар.

АЖААП АЛЫЫШКЫН

ПРАГА. Чехословакияның кодээ ажыл-агыйында хайымыышкынныг үе — ажаап алыышкын эгелээн. Эң хөй тараа шөлдерлиг болгаш тараа эң баштай бышкар Словакияның тараажылары комбайннарны ховуларже баштай үндүрген. Мурнуу Моравияның тараажылары оларга дузалажыры-биле ажаап алыышкын техниказын ынаар чоруткан.

Чоокку үеде Чехияның черлеринден ажаап алыышкын техниказының чаа отрядтары Словакияга чеде бээр. Бо чылын ажаап алыышкын үезинде Чехиядан Словакияже ийи муң хире комбайннарны экипажтары-биле кады аъткарар.

ДОКТААТТЫНГАНЫН ЁЗУГААР

Улуг-Хемде Жданов аттыг совхозтуң уруглар ясли-садынга ажылдап турар ажылчыннардан шөлээ хуусаазын каш хонукка санаарының дугайында тайылбырлап бээрин дилээн чагаа келген. Бо айтырыгга чырыдыышкынның, дээди школаның болгаш эртем албан черлериниң профэвилел обкомунуң даргазы М. Ч. Ооржактың тайылбырын мында парладывыс.

Ясли-садтарның ажылчыннарынга шөлээ хонуун санаарының чурумун РСФСР-ниң Күш-ажыл дугайында Хоойлулар Кодексинде тускай доктаатып тургускан. Бисте ону барымдаалап турар. Ол Кодекстиң 67, 68 дугаарлыг чүүлдеринде ясли-сад ажылдакчыларының ажылчыннарының шөлээзин каш хонукка канчаар төлеп санаарын хоойлужудуп бижип каан. Тус-тус районоларның бухгалтериялары ону барымдаалап, ажылчыннарның шөлээлерин санаар ужурлуг. Ажылчыннар боттары-ла ол чурумну боттандырарын негеп, херек апарган таварылгада ол Кодексти ажыг көөрүн дилеп болурлар.

Ясли-садтарның ажылчыннары — поварлар, оларның дузалакчылары, няньлар болгаш таңныылдарга шөлээни 18 ажыл хүнү хуусаалыг кылдыр бээрин көрдүнген. Ол-ла албан черлериниң хеп чуукчулары, бир эвес олар машина-биле эвес, боттары чуп турар болза, оларга 24 ажыл хүнү хуусаалыг шөлээни бээрин доктааткан. Ол ажылчын хеп чуур машинаны ажыглап турар болза, аңаа 18 ажыл хүнүг шөлээни бээр.

Бо болгаш өске-даа айтырыгларның дугайын тус-тус районнарда бистиң адырга хамааржыр профэвилел райкомундан айтырып, дуза дилеп болур.

ӨӨРЕДИЛГЕ НОМНАРЫ

АЛМА-АТА. Республиканың «Лектеп» деп ном үндүрер чери чаа өөредилге чылынга чараштыр кылган өөредилге номнарын парлап үндүрген. Казах, орус, уйгур дылдарда белеткээн өөредилге номнарының нийти тиражы беш чартык миллион экземпляр боор турар. Чаа өөредилге чылында бирги класска кээр уругларже онза кичээнгейни угландырган: республиканың чурулга уран чүүлүнүң кеску мастерлери чураан чуруктар-биле ол номнарны каастаан.

Бүгү өөредилге номнарын ном парлаарының сайзыраңгай аргазы-биле парлаан. Ном үндүрукчүлеринге санаалга машиналары улуг дузаны чедирген: электрон-санаалга машиналарының дузазы-биле кыска хуусааның иштинде номнарның немелде тиражын парлаан, башкылар болгаш өөреникчилер эргежок чугула өөредилге номнары-биле бүрүн хандыртынган.

(СЭТА).

Коррида—бугаалар-биле тулчуушкун Европага циркниң бир янзы хевири боол, XVIII чүс чылдың эгезинде Испанияга, Португалияга болгаш Мурнуу Францияга тыпты берген. Бугаалар-биле тулчуушкунну көөр дээш муң-муң кижилер чыглып турган. Иберий чартык ортулуктуң чурттакчылары ону онзагай хевириниң көрүштүг чүүлү деп санап турган.

Амгы үениң кижилери корриданы улуг сонуургавас апарган. «Ногаан альтернатива» дээр бөлүктүң организастааны корридага удурланыышкын чыскаалы чоокта Мадридке болган. Олар корриданы моон соңгаар болдурбазын негээн. Коррида аныяк кижилерге чүгле багай чаңчылдарны кижизидер, кижи азыраан диириг малды бастып-дорамчылаан бак чорук-тур деп чыскаалганнар демдеглээн. Чыскаалганнар: «Коррида — уран чүүл эвес, культура эвес», «Бугаалар тулчуушкуну — малды дорамчылааны ол!» деп кыйгырыгларны тудуп чораннар.

ЧУРУКТАРДА: корридага удурлаашкан чыскаал болгаш корриданың изиг тулук үези.

ЭФЭ—СЭТА-ның фотолары.

СОҢГААРЛАТТЫНМАС АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕР

Делегейниң кооперация шимчээшкининиң болуунун хүрээлеңинде 600 миллион кижини хаара тудуп турар. Кооперация социализм чурттарында улуг рольду ойнап турар. А оларның эң улуу болгаш эң салдарлыы — Совет Эвилелиниң херегленикчилер кооперациязында 60 миллион ажыг кежүү бар. СЭКП ТК-ның июнь (1986 чыл) Пленумунуң шиитпирлери, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга хүлээп алганы он ийиги беш чылдың планы оларның ажыл-чорудулгазын сайзыраңгайжыдарын кооператорлардан негээн. Агроүлетпүрнуң чарылбас кезии болбушаан, олар бүдүрүлгениң база кедээзиниң социал чаартылгазының айтырыгларын шиитпирлээринге, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче угланган партияның стратегтиг сорулгазын күүседиринге идепкейлиг киржир хүлээлгелиг. Кооператорларның ажылының дуржулгазының дугайында СЭТА-ның корреспондентилериниң дыңнадыгларын Центросоюзтуң баштаар чериниң даргазының оралакчызы А. Старых мынчаар тайылбырлаан.

Кара далай чоогунуң херегленикчилер кооперациязының белеткелчилериниң картазында чаа адрестер көстүп келгилээн. Хууда дузалал ажыл-агыйларындан келген продукцияны саарылгаже кирбишаан, Одессаның хоорай чоогунда районунуң — Беляевскийниң суурларында олар ногаалар болгаш кат-чимистер садып алыр талазы-биле пунктуларны бир дугаарында ажыткаңнар. Садып алырының таарымчалыг өртектерин доктааткан, ынаар аппаргаш дүжүттү дорт хүлээп алыр чурумчуткан.

— Бо чылын кодээ ажыл-агый продуктуларын болгаш чиг эттиг садып алырының хемчээлдерин улгаттырарынче угланган хемчеглерни ап турар. Колхозтар болгаш совхозтардан база ол ышкаш чурттакчы чоннан дугуржулгалар ёзугаар өртээ-биле садып алдынган продукция эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге — эът 12,1 хуу, сүт 29,6 хуу, ногаалар 20,7 хуу, кат-чимистер 36,2 хуу хөй. Эрткен чылдыы-биле деңнээрге, эрте үнер ногааларны садып алыры дүргеттемпилерлиг апарган. Кооперация организацияларының чурттуң хоорайларынче болгаш үлетпүр төптеринче 200 муң тонна хире витаминниг продукцияны чүдүрүп чоруткан нар. Ындыг-даа болза белеткел организацияларының ажылын демдеглевес тура, ам ы үениң негелделеринге дүүштүр тараачын өг-бүле бүрүзүнде бар курлавырларны ыракта-ла болу ажыглаайн турарывысты миннип демдеглээр апаар бис.

Областың ажылчы чонун эът-биле хандырарынга ээзи эвес улуг Омскиниң кооператорлары киирген. Олар кодээ өг-бүле бүрүзүнүң аргаларын идепкейлиг ажыглап турарлар. Область төвүнде муң тонна хире эът продуктуларын кадагалап шыдаар аргалыг соодукчу күчүлерлиг 27 садыг ажылдап турар.

— Колхозтар, совхозтар удуртукчулары хууда дузалал ажыл-агыйының дугайында хөй-нийтиниң ышкаш садыш садып, шак ындыг карыысалга-биле ажылдап болур байдалды Омск областа тургускан. Ажылга шак ындыг хаваарылга продукцияны бүдүрериин болгаш садып алырын улгаттырар курлавырларының бирээзи болу берген. Бир эвес чурттуң белеткелчилери эът садып алырының талазы-биле Омскиниң кооператорлары ышкаш шак ындыг түңнелдерин чедип алган болза, эът продуктуларының курлавырларын ийи катап улгаттырып алыр аргалыг болурлар ийик. Омскичилерниң деңнелинге чедир бүгү арткан коллективтерин чедирери — бистиң сорулгавыс.

Запорожье областың Акимовск районунуң чурттакчылары болгаш тус черниң куроортунда дыштанып турар кижилер райпотребсоюзтуң ында ажыттынган колбаса цегиниң ажылын үнелеп көргеннер. Ол хүнүң-не ийи тонна продукцияны бүдүрүп турар. Бо беш чылда херегленикчилер кооперациязының колбаса бүдүрер цехтери областың район бүрүзүнге ажылдай бээр.

— Белеткел организацияларының болгаш болбаазыралдыга бүдүрүлгезиниң бир дай хөгжүлдези херегленикчилер кооперациязының ажыл-чорудулгазында кеску апаар чыдар. Белеткел бүдүрүлгелериниң чанында чамдык черлерде эът болбаазырадыр, дузап каан продукция бүдүрер кат-чимис дүрген доңурар биче күчүлүг цехтер тургустунган. Ажылдап турар бүдүрүлгелерин чаартып кылыры-биле чергелештир чиг эттиг бүдүрериниң зоналарынга ам цехтер тургузарының программазын Центросоюз тургускан болгаш ону боттандырып эгелеп турар.

Бистиң чуртувуста кооперация организацияларында 22 муң ажыг үлетпүр бүдүрүлгелери бар. Оларның иштинден 18 ажыг муңу чем продукциязын ажылдап кылыр, а 4 муң хирези аъш-чемге хамаарышпас бараанарны бүдүрер талазы-биле ажылдап турар. Чүгле эрткен чылын безин чоннуң херегл эл бараанарын бүдүрериниң нийти хемчээли 7,6 миллиард рубль четкен. Он ийиги беш чылда бараан саарылгазының үүрмектеп садар өртээниң өзүлдезин ийи катап улгадыр. Садыгның болгаш хөй-нийтиниң чемненилге черлериниң болбаазыраңгай болурунуң айтырыгларынче кичээнгейни угландырар апаар.

(СЭТА-ның корр.).

БАНГЛАДЕШТИҢ ЧАЗАА ДАҢГЫРАК ХҮЛЭЭП АЛГАН

ДАККА. Бо чылдың майда парламент соңгулдаларын чорутканының соонда тургустунган Бангладештиң чаа чазаа аңаа даңгырак хүлээп алган. Президент, Кол шериг администратору Хоссейн Мохаммад Эршад чазакты баштап турар. Х. М. Эршадтың айтыышкыны-биле хөделир, чурттуң премьер-министри Мизанур Рахман Чоудхури болуп турар. Хумаюн Рашид Чоудхури даштыкы херектер министри албан-хүлээлгезинге хевээр арткан.

Шүлүк кыдырааҗындан

ААС-КЕЖИИ КАЙДАЛ ДИЗЕ...

Кежик-чолум кайда сен — деп
Кежиглерден сураглава,
Келеп тургаш тудуп аайи деп.
Кежээлерде дилегзинме.
Аас-кежии кайдал дизе:
Арбай, тараа үнген шөлде.
Каш чүзүн малдар оъттаар
Кадыр даглар, шынааларда.
Океанның терениинде,
Оруктарның узунунда.
Эрестерниң бүдүжүнде,
Эгиннерниң мөгезинде.
Аас-кежии кайдал дизе:
Ажылчынның шыңганында,
Ажы-чаның бедүүнүнде,
Ажы-төлге ынагында.
Сеткилдерниң бичезинде,
Чечен-мерген, шынчызында.
Чалбыышталган күзелдерде,
Чалданыш чок дидимнерде.

Б. ДОЮНДУП.

АМЫДЫРАЛДЫҢ АГЫМЫ

Айдың чырык делегейниң
Азарганчыг кезии болган —
Адыш иштиг чүрээм согуу
Амыр-дыш чок коңгазында.
— Ажыл кылган кижи ынаң
Аткан даңза үткүй унзун,
Амыдырал мөңгежизин,
Ачылыг Чер делгерезин!
Агым хемнер, тараалыг шөл
Арыг, тайбың чечектелзин—
Айым, хүнүм чырыткылаан
Амыдырал делгерезин!
Ажыттынмаан эртем оруу
Амы-тын боор чырып келген—
Ажы-төлдүң хүлүмзүрүү,
Аякта сүт делгерезин!
Артык сеткил, кара сагыш
Аравыска турбас болзун,
Акы-дуңма найыралга
Алыс күзел делгерезин!
Ачылыг бо делегейниң
Аян ырлыг кезии болган —
Адыш иштиг изиг чүрээм
Ала-чурт дээш дүвүреп тур.

А. АРАПЧОР.

ИЙИ ШҮЛҮК

ИЙИ ХЕМИМ

Төрээн черим Хемчик чүве.
Төлү болгаш ынаам дендии.
Ужа-тура чажымдан бээр
Улгаткыже чурттаан черим.
Кыраан черим Эрзин чүве.
Кырым сынар — чараш орап.
Ийи хемим кайызын-даа
Ием төрээн чери дээр мен.

* * *

ШУВАГАНЧЫНЫҢ ШУГУЛДААНЫ

Шупту улус инектерин саашканда,
Шутул чаңныг шуваганчы шууган үнген:
«Чүү деп кончуг бак-чаланныг чүвелерил,
Сүттүг шай-даа, тарак-даа ижер салымы чок,
Калчан-Карам далаш чокка саап оргаш,
Кажыым шылап, майыым аараш, туруп чадап
Балдырындан туттунупкаш, чүткүүрүмге,
Байгы судум арттырбайн төге тепти.
Өл чер болза, ыдымга-даа чылгаткай мен
Өштүг ыжкаш өлективе сиис бердиз».
Хеймер оглу Васьказы дыңнап тура:
«Хей-ле черге шуугаанның ажы чүү боор,
Майыктарың малгаш-биле чиннеп чор» деп.
Мая эмчи сүмезин чоп уткан сен» дээн.

А. МОНГУШ.

ХОМУСТУҢ ҮНҮ

Өске черге бир-ле дугаар келгеш болгаш
Өскен-төрээн аалым-чуртум сагынгаштың,
Кадагалап шыгжаан чоруур хомузумну
Камныг алгаш, куюмналдыр ойнай бердим.
Хоюг-чымчак төрээн тыва аялга-даа
Хостуг-шилээн куттула-дыр. Өрээлимзе
Сургуул өөрүм сеткил-хөннүм билген-даа дег,
Чугаа-соодун ара соксап, ыыт чок барды.
Шаар дээрде күштер хааны — торгаар ээир
Чалгыннарын херивиткен саллан эртти.
Катты-хөглүг эжим-өөрүм шыкка чыглып,
Каргыраалап, хөөмейлээни дыңналы-дыр.
Хөлбең ногаан арга-ээзим, ховү-шөлдер,
Көгерерген сүүр бедик даглар, сыннар,
Хайыралыг Тыва черим делгемнери,
Карактарга чоорту-ла көстүп келди.

Э. МИЖИТ.

ӨСКҮС-ООЛ

Караты-Хаан биле Өскүс-оол ийи мөөрейлешкен чүвең иргин. Эр инек сүдүнден хойтпак эккел деп хаан чарлык болган. Эртен дораан эккелбезинзе, мөөрей мээниң болур дээн.

Өскүс-оол кырган адазын орун кырынга шуглап алгаш олурда, хаан кайыл сүдүң деп келген. Караандар биле, көрүп тур силер, хаан. Ачамның эъдин аараан, түдүгжү чок бергедеп тур мен дээн. Хаан тура, кай эр кижи божуур чүве бе деп элдепсинген. Өскүс-оол оргаш, эр инек сүттүг боор бе ынчаш деп, ооң аксын дуглап каан.

Хаан эртенинде кел дээш, сарыг хүл-биле чеп аргамчы эжип эккел деп айыткаан. Өскүс-оол чүү боор сигенни өрттедиптерге, ооң хүлү дүрүп хаан аргамчы дег көстүр болган. Хаан ону көргеш, кайгап ханмаан.

Угаанныг-сагыштыг Өскүс-оол ынчаар тиилеп үнген. Ак черге өөн өглеп, делем черге малын малдап, оюн оя, чигин чире чурттап чорүй барып-тыр оо.

Тоолду Д. ООРЖАК ыткан.

ТЫВЫЗЫКТАР

1. Моолдан келген — Оруу чок.
Бора ужук. Барып-барып — Чалгыны чок.
Кыдаттан келген — Кескен-кескен —
Кызыл ужук. Ханы чок.
Орустан келген — Кежкен-кежкен —
Ногаан ужук. Изи чок.
(Баажызы бойдуста). (Баажызы [illegible]).
2. Чорутаан-чорутаан — 3. Дошка халыырга—тайбас,
Чолу чок. Доңган бе дээрге—тоовас.
Чогум болу — (Баажызы эзилелде)
Даван чок.
Барган-барган —

Оңдар ТОЙЛУГ-ООЛ

ҮЛЕГЕР ДОМАКТАР

Доскут угаан тотканын угбас.
Кылык улуу херекке чыгаар,
Хырын улуу өрегe дүжүрер.
Шолук кижи шоодунчуг,
Шодан аът чаптанчыг.
Хопчу кижи хоюган аъттан дора,
Чашпаа кижи чаглак чок ыяш-ла.

С. КУУЛАР.
Ак-Довурак хоорай.

КАМГАЛАКЧЫ

I. ХӨӨЛБЕКТЕ КАДЫРГЫЛАР

Балык инспектору Чат чылдың кайы-даа үезинде балык тудары хоруглуг Кара-Хемниң Көвүктүгде кызаа мугулдурну өрү хайгыыл кылып бар чыткан. Мурнунда—болганчок балыкчылар доктаар ээтпек. Анаа чооккулай бээрге, хат аайы-биле, балыктың-на боор, өртензиг чыт Чаттың думчуунга келген. «Көвүктүгнүң төтчеглекчи эрте базар ээвес. бо хүннерде бээр черле кижи келген боор» деп, инспектор хөлүн часпайн, иштинде бодаган.

Ээтпек бетинде, эрик кырында инек хире улуг куу даштар бар. Чат оларга ажыттай турупкаш, чыт үүнче көрген. Балыкчыларның бирээзин дораан танып каан.

Каштагар куу арының брезент шывыглыг чолдак тоннуг Дазылбай ээремче спиннингизин октааш, катушка лукпуртулап, эжедээн турган. Өскезин танываан. Дазылбайның ыштар чугаазы безин тода дыңналган.

Чат Дазылбайның чанынга хенертен чеде берген. Эллеп чүве, оон база бир чыт каккан. Чугаажок, брага чыды.

— Экии эштер! Олча-ла кевей болзун!— деп, инспектор мындыг. Ол сөстер безин балыкчыларга дарышкылыг-ла болган боор. Дазылбай сырбаш дээш, хая көрген. Таныывазы эш сыырткыыш сывын эрикке кадай шанчып кааш, чүү болду бо дээзиниг, кайгап турган.

— Экии! «Олча» деп, мындыг чүве кургуг-ла мынаан!—Дазылбай ынча дээрге, үнү сырылээш, дылы арай долгаштак болган.

Чат үр боданмаан. Шыңгыы, дорт чугаалаан.

— Балыктаары хоруглуг хем болгай. Спиннинг — ол дээрге анаа сыра ээвес-тир. Ооң-биле балыктаарын шыңгыы хоругдаан, чүгле тускай үеде ээвээ балык тудуп болур дээн. Кара-Хемниң билбес ээвес силер, Дазылбай. Хоруглуг хемни.

Дазылбай спиннингизин сайырже кангыралдыр октапкаш, Чатче үдүр базыпкан.

— «Спиннинг». «Сыра». Чаңгыс безин байлаң тутпаан эрлерин чүү деп буруудадыр силер?

— Тутпааны херек чок, четки, сээн ол спиннингиң, сыырткыыш безин Кара-Хемче кестүр аргазы чок болдур ийин моп!

Чат инспектор черле ындыг чаңныг: төтчеглекчи кижиниң туткан балыын дектей барып уштуп санаар, бир ээвес чамдык кижилер балыын эрактен кедээр чажыра салып каар таварылга турар болза, оозун истеп чорааш, демги «кургуг мен» дээн хорлекчилерниң чеэин саргартыр көзүлдүрүптер кижи. Бо удаада Чат Дазылбай сугиун одаандан каш базым черде дазыл, чудук аразында бичии хирлиг хөөлбек чанынга базып чеде бээрге,— карак-ла бо!—хөөлбек мойтугайнын-ла үнген! Хамык кадыргы!

— Бээр келиңер! Чүл бо? Мега болза—бо бе?—деп, Чат айтырган.

Дазылбай кел чыда, ыыт чогу-биле:

— Оо, дем манаа турган оолдар кадыргылар уштап шелгеш, бээр октап турган аалдар ийне, оларның боор!— деп мегелээш, харын үдүр алгырган.— Бистиң ээвес! Бо эжим балыктаар деп чүве безин билбес, чээ кижи-дир.

Эжи ыыт чок. (Ол кижи бо районга өске черден келген дээрзин Чат билген).

— Чүге мегелээр чүвел? Силерниң-дир. Ол оолдар кургуг чанып чыттылар чоп.

Чат хөөлбектен он беш кадыргыны бир бичежек мыйытты чаңгыстап мөлчүредир уҗулгаш, Дазылбайның адынга акт бижиир дей берген. Дазылбай хөрлеп турган:

— Акт деп чүнүл ол? Шоолуг ээвес чүвени. Дүк-түмен үүргене кайнаар баар чүвел!

— Актыга ам ат салба харын, соомдан эштерим кел чор — дөмей салыр апаар сен!— дээрге, Дазылбай ам үр шөйүп турбайн, сезинигеш, адын шорбарлай тыртып каан. Балыкты шуптузун Дазылбай туткаш, хөөлбекче салыпканы ол. Ооң дылы база катап агарган. Дазылбайның боданыры ам кес кырында келген кижи. Боданыр ужурлуг!

Таныывазы эш ыыт чок куду көргеш, эрикче базыпкан. Төреллеринге шелээлеп келген ол кижи олча чок-даа болган болза база берге байдалга таварышкан. Ол база буруулуг!

2. «ДЖУНГЛИДЕ» ДУЗАК

Демги-ле инспектор Чат Кара-Хемниң Ыргакче даң бажы шора-хереде хайгыыл кылып чорупкан. Улустуң «джунгли» деп адааны сырый кара шыргайда кокпалап аъдын чедип алгаш базып орда, эптей шараан дүрүг четки мурнунда бо чыткан. Экии катпаан элезиниң малгашта аът изи «мынаар чорупкан» деп сөглеп чытканын көрүп каан.

Чат черле элээн кажараан инспектор болгаш, «моозун ээзи дилеп чедип кээр ол. а-адыр, бо кижиниң бодун четки-биле дузактап көөр-дүр» деп шиитпирлээш, демги четкини адыргаш, ында шивилер аразында эң кызаа коннада шиштарга ол четкини билдирбес кылдыр дузактай азып каан. «Дөмей боже кирзин, Ыргакты балыының мурнунда боду туттуурзун» дээш ынчанган.

Чат хүлүмзүрүп каап, дузаан кедеп, чаштынып олурган. Удаваанда шыргай иштинден шимээн соонда, аъттыг кижи будук-бүрүнү хол-буду-биле чайладыр иткилеп шимээн бола хөмс келген. Ол кижи дузакка кедиргилээш, аъдындан далаштыг дүжер деп чыдыр-да:

— Хаа, бо четкилерге, чүге оражып алганыңар ол, мен дузалажыптаан ынаар!— дизе. Чат инспектор бо турган.

— Мээң ээвес-тир. Болаада оолдар сыгырышкан ийик, ол чүвелер четки шөйүп кижи кыжырып турары ол-дур — деп, Шарнир четкиге ораашкан будун уштап тыртып чыткан. Ынчалза-даа бо турган Чат ынчаар салганын Шарнир бодаваан, харын эрткен күзүн бо-ла инспекторга 50 рубльге торгатканы сагынгаш, оон корткан.

Инспектор ам бо кежээ ийиги кажарлаашкынын кылыры болуп алган. Шарнир-биле хөй чугаа кылбайн, шыргайга дүш боор чораанын чугаалаан. «Харын, бо мынчаар кижилер бар хире болду, тенек оолдар боор. Сыгырыжып турду. Мен куду Хадын-Кажаа валынга кире дүжейн, херээм бар чүве. Ам бадыптайн»— дээш, кокпа-биле дедир базып бар чыда, ара доктаан.

Шарнирниң арны чырыш дээн дег болган.

— Кожам Василийниң шиткен аъдын дилеп чораан кижи мен. Дуржок-ла оолдар-дыр!— деп, бодун агартыр бодаан.—Четки эки-дир, улуг карактыг.

Кежээ инспектор Чат ийиниткичи ийи инспектор эдертип алгаш, Шарнирниң бажыңының чанынга келеп турган. Шарнир кижирерип орда келгеш, аълындан дүпгеш, аал туъгун кладовказынче кирер деп турда, инспекторлар ону тудуп алган.

Бир шоодайдан ийи четки (ёзулуг херечи ол: бирээзи демги шыргайга дузак боол турган четки болган), өскезинден чээрби килограмм хире мыйыт, кадыргы уштуп төккен. Чат шыңгыы чугаалаан: «Амдажып болбас болдур ийин, эш Шарнир! Кара-Хемден-не чыгдың ыйнаан, бо балыкты Хавырар бис. Ийи четкини база. Протоколга алынар салынар!»

Төтчеглекчи ол черинге кожээ дег турупкан. Хөөлүдаа эрттээн— хол үжүүн салган-даа.

— Силерни шыргайга кым дузактап дүжүрген-дир чээ? — дээрге, Шарнирниң чүгле ийи карак улгаткан, думчуунуң тангаа дартайган. Арны мунгак апарган.

3. ДАЛАШКАН КҮСКЕ

СУГГА ДҮШКЕН

Дестуаэмес төтчеглекчи Дамдынга Чат инспектор ынчан дүш болуп ээвес, бодунуң ажылының аайы-биле хайгыыл кылып чораан, ужурашкан бергеш. Шаандан бээр малгаш-хайыр-даа турган, чазын болза чоон, кара дыттар доорандарлыг көк-ногаан өлен сиген үнер, чайын болза чаш аң өмүрап өзүп-доругар Байга ээзимнинге эрги одагга районнуң чуртунда турар Тевербен Дамдын чаш ээриртик шиштеп алган орда. Чат артындан базып үнүп келген. Кортканда хол ээлбес, салдынганда салаа ээлбес дижир. Тевербен хемниң органы ээриртик бүдүн сиген арызынче шывалашкаш, артыыа ээдин ээриртик кежинге ораагаш, рюкзагының иштинче дүрген каар ыапкан. Ынчалза-даа «далашкан күске сугга дүжер». Эът-кежин чажыра суп четтикпээнде инспектор хөме кежен-не.

Чат эдеген чаш амытанның келзингинде ээги сөөктери бут алзанда бо чыткан, рюкзакче бакылаарга, сарыг-шокар ээриртик кежи тода көзүлген. Амыр-менди, келген херээн-даа Тевербенге чугаалаваан, төрээн бойдузу дээш хомудаан Чаттың сеткил-сагыжы ойупкан:

— Хөөкүй чаш чүвениң эъди амыр-ла чамчак ыйнаан але, ынаар? Аң-мең оолдаарынга чүгаа кааш чүве дег ораана болгай бо. Байза ышты!

Тевербен, чанынга чаңнык дүшкен дег, чүгле бажы шиппырдап, безин чиде бергензиг.

— Харын... — дээш шак дүшкен.

— Ээриктя чүге өлүрдүң? Чээзи база...

— Чок ийи. Харын.. Эмдег болду, ээриржикте барып дегген, харалаан.

Шупту чүве ам чурун каан дег билдине берген.

Двертазында конторага Тевербен дээрзи Чат бөле амныр инспектору Чигжитке баймездадып орган. Дер-суг дүшкен Тевербен чаш аң өлүрген дээш торгаал төлээр. 28 дугаарлыг дүүргезин хавыртыр документиге ат салган чүве-дир.

А. НУГУУРАК.

СОНУУРГАКТАРГА

БОТТАРЫНЫЫНГА АЙЫЫЛ ЭВЭЭШ БЕ?

⊙ Америк парлалга, радио болгаш телевидение чурттуң бодуун кижилерин «делегей терроризминиң айыылы-биле» хоргудуп кааптамы түңнелинде АКШ-тан даштыкы чурттарже туристер үнүп, турарларының саны дыка кызырылган. АКШ-тың бодунуң иштинде туризм харын дыка нептеренгей апарган.

Ынчалзажок «Тайм» сеткүүл чоокта чаа кижиниң кайгадыр сан-чурагайларын парлаан: 1985 чылда террорисчи хүлгедиглерниң түңнелинде АКШ-тан өске чурттарга 25 америк хамаатызы өлген, ол-ла чылда чүгле чаңгыс Нью-Йоркка 1384, Гонолулуга — 36 кижи өлүрүккен дээш уламчылаан даңзыны парлаан.

ЭКВАТОРНУҢ ИЙИ ДУРТУ АЯН-ЧОРУК

⊙ Америк аян-чорукчулар Стивен Уальямс, Питер Уэрслин, Тимоти Янг оларның черин долгандыр аян-чоруу доостур чоокшулап орар. Хөгжүмчү, инженер, херенгитен бай үш кижи Джексон хоорайдан 1980 чылда дугуй кыршында бичии бажыңчыгаштар хевирлиг чадаг-тергелерге аян-чорук кылып чорупкан. Бүгү оруун олар каш кезекке чарган: Америка, Африка, Европа, Чоокку Чөөн чүк, Индия, Кыдат, Малайзия, Австралия. Олар дөртен чурттуң кызыгаарын таварып эрткен болгаш амгы үеде Таиландта. 55 муң ажыг километрни эртип алган болгаш ам-даа 20 муң километрни эртерлер.

Аян-чорукчуларның боттарының чугаалаашы-биле алырга, Гималай дагларының девискээринге дыка улуг берге-лээшкиннерге таварышканнар. Ону олар кыжын, чамдыкта сөөк 35 градус чедип турда эрткен. Олар Гималайның 20 арттарын, оон иштинде бирээзи 5189 метр бедик артты ашкан.

Барган черлериниң чурттакчылары-биле харылзажырда, чүгле хымежип чорупа турарлар. Олар чеди чылдыг аян-чоруун келир чылдың эгезинде доозар сорулгалыг, ынчан оларның эрткен оруу экваторнуң ийи дуртуундан ажыг болур.

ГИТАРАЛЫГ «МАРАФОН»

⊙ Майкл Бакли делегейниң чаа рекордун тургускаш: «Бо-даа тергиин болду» дээш... удуур-биле базыпкан. Чикагода хөгжүм херекселдериниң магазиннериниң бирээзиниң шилиг делгелгериниң иштинге олура, гитара ойнап 270 шак болганының соонда, ол каш хонук удуур эргени чаалап алганы ол. Ол бүгү үени Майкл ооҗум аялгалар ойнаарын кончут дүрген. Дааштыг «рок»тар кагары-биле солуп турган эрттирген. Үжен харлыг гитара ойнакчызы хөгжүмге ойнаарының ол рекордун тургускаш, мырынай харыксыраан, солагай холунуң салааларының бажындан хан шуут сыстып турган. Ынчалзажок оон сеткили ханган — чаа рекорд-биле кады ооң ады «Гиннестиң рекордтар номунда» кирген, а садыгның ээлери анаа чеди муң доллар өртектиг онзагай электрилиг гитараны белекке берген.

ШЫДААР-ЛА

⊙ Нью-Йоркуң Манхеттен районунуң чурттакчызы Сара Такер бодунуң бажыңының чоогунга шөлээн селгүүстен кылаштап чорда, чаны-биле эртип чыткан чадаг-тергежи оон холунга тудуп чорааны ход барбазын уштап алгаш, ыңай-ла болган. Ол үптекчи үжен харлыг Хосе Рамос ону сүре бээр деп бодаваан-даа, а шывагаачы ону кудумчу беделиринге сыр соондан четкен. Чүгле четкен ээвес, а тудуп алгаш, хол майгыны-биле бажынче чеже-даа уддаан. Чедип келген полицейжилерге эттеткен турган үптекчиниң чүгле хара-бажыңже чорудары арткан болган. Полиция Сара шывагаачыга үптекчиниң тутканы дээш четтиргенин илереткен, элдепсингенин чажырып шыдаваан: чадаг-тергелиг ынай болган кижини кижи бүрүзү чеде хап деп бе? А Сара Такерниң хары 87!

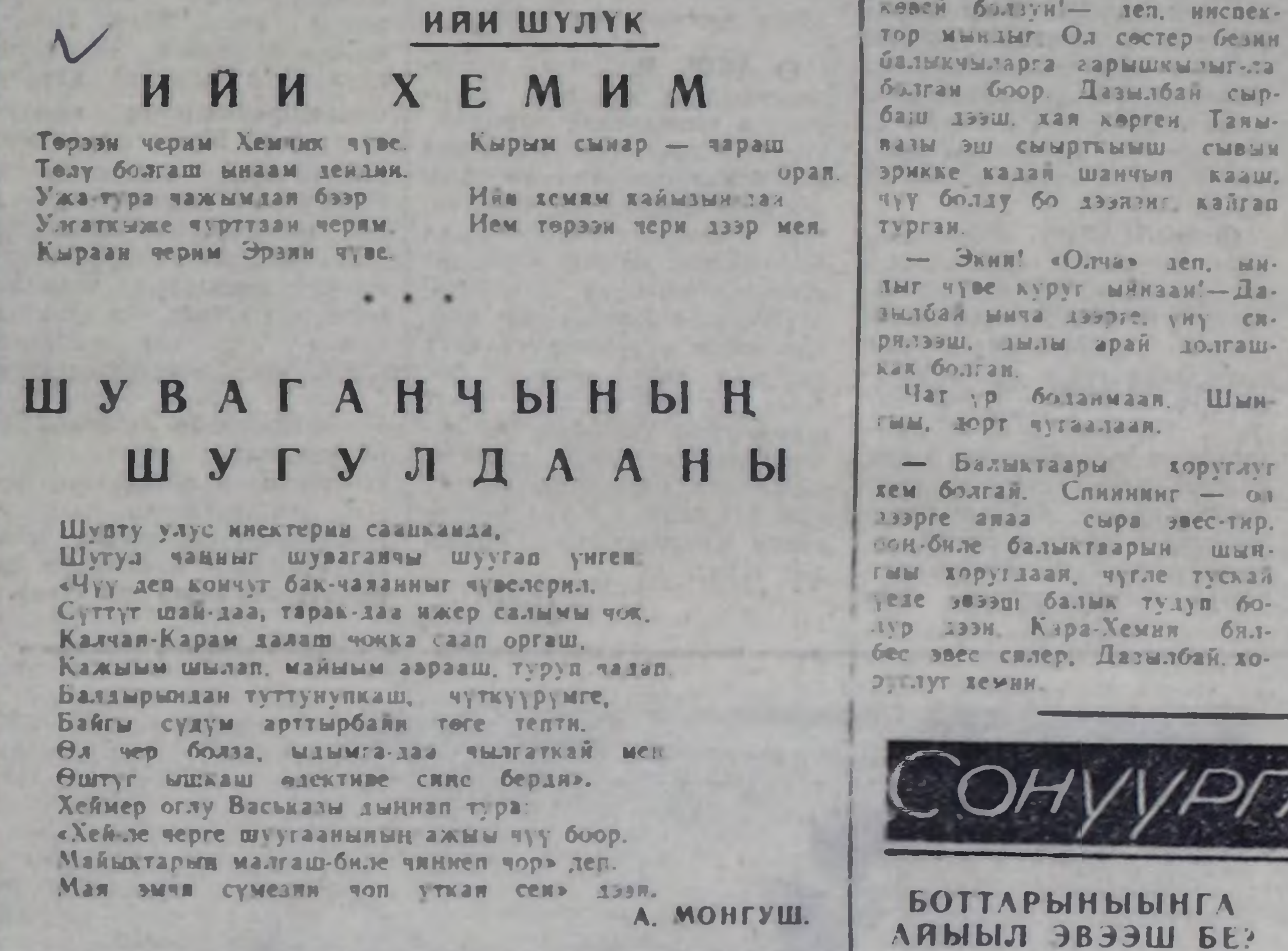

ТӨРЭЭН ТЫВАНЫҢ ДЕЛГЕМНЕРИНДЕ.
О. ОНДАРНЫҢ фотоэтюду.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ ЧУРТТАКЧЫ ЧОНУ

Черниң чурттакчы чонунуң саны бөгүн 5 миллиард кижи чедип болур деп, чурттакчы чон талазы-биле Вашингтонда институт санап көрген. Ону ёзугаар алырга, бистиң өртемчейниң чурттакчы чону дөрт-беш хүн болгаш-ла 1 миллион кижиге өзүп турар. Чыл бүрүзүнде ортумаа-биле 85 миллион кижиге өзүп турары ол боол турар-дыр. Сөөлгү 35 чылдарда Черниң чурттакчыларының саны 2 миллиардка өскен, а дараазында 35 чылда ам-даа 3 миллиардка өзер. Ол кижиниң тозу-ла хөгжүп орар чурттарда төрүттүнүп турар болганда бистиң бөмбүрзээвистиң 5-ки миллиард чурттакчызы чогум-на аңаа төрүттүнер боор деп,— ол институттуң директору Вернер Форнос чугаалап турар.

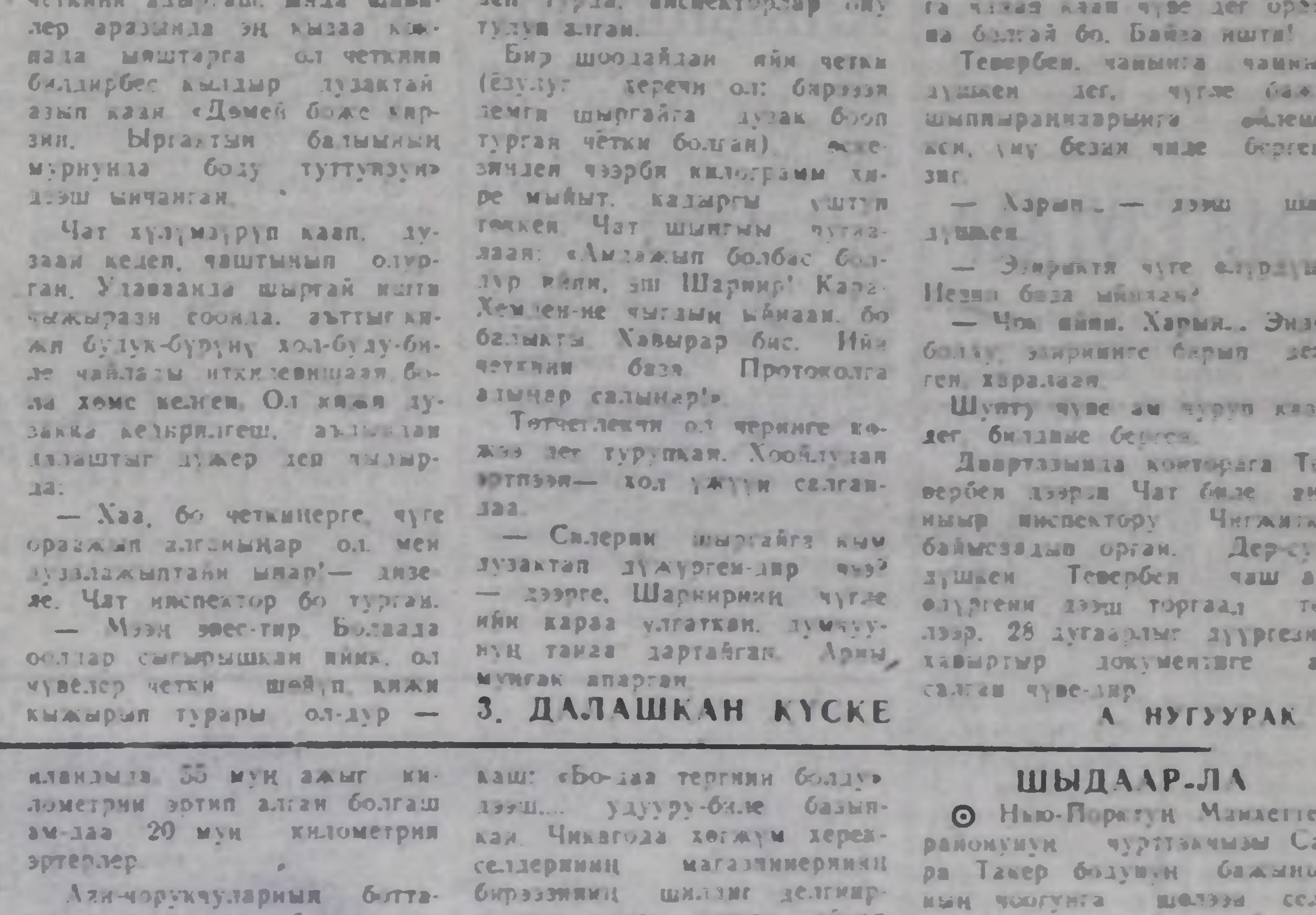

Чоокта чаа Токионуң кудумчуларының бирээзинге аэрочадаг-терге мунган кижи көстүп келген. Анаа чадаг-терге мунгаш ырак чер чорууга хөй күш үнерин барымдаалааш бир ынаы чадаг-терге кылырын ол шиитпирлээн. Моторлуг хүртүнү ооргага чүъктеп алгаш ажылдадыптарга чадаг-терге болу-ла машина орар болза ооң бажынга кирген хире. Автор бодунуң чогаадыынга патент алгаш, турисчи бир ынаы транспорттуң баштайгы тургузукчузу атты алырын кординап турар.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

ТВ

ИЮЛЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Хоойлу дээрге хоойлу болгай». Уран-чечен фильм. Франция. 10.15 — Школа реформазы: Ийи чыл эрткенде. 10.45 — «Чүүден болгаш чүге». Уругларга дамчыдылга. 11.10 — «Үе болгаш бодум дугайымда». Шүлүк антологиязы. Василий Каменский. 11.25 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. «Сүгүн өртээ чежел?». Экономика кичээлдери. 11.55 — «Шапито, Шапито». Фильм-концерт. 12.50 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Бокс. Хостуг хурешь. Суг чолуу. 14.50 — И. Пырьев «Райком секретары». Уран-чечен фильм. 16.00 — Бөгүн делегейде. 16.10 — Мультфильмнер: «Робинзон болгаш самолёт», «Ак-кара кино». 16.40 — Композитор И. Лученоктуң чогаалдарынга концерт. 18.45 — «Билдингир-даа бол, эдертигер». 19.45 — «Камгалаттынган караш чүүл». Чогаалдыкчы ажылдакчыларның ужуражылгазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Чаагай сеткилдиң оюннарының хүн демдеглели. 21.50 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Теннис. 22.50 — «Агар сан-904». Концерт. 23.50—00.05 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Чогум чүү болган боор?». Эртем-чептерселдиг фильм. 8.50 — Ритмиг гимнастика. 9.15 — «Эртенги почта». Хөгжүмнүг дамчыдылга. 9.45 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Хол бөмбүү (херээжен-нер). Чадаг-терге (трек). Сугже шураашкын. 12.30 — ССРЭ-ниң чогаалчыларының VIII съездизи. 13.00 — «Амы-тындан артык салым». Он сес серияныг уран-чечен фильм. «Ужуражылга». 17-ги сериязы. 14.00 — Мирей Матье ырлап тур (Франция). 15.00 — «Аян-чорукчуларның клуву». 16.00 — Чаагай сеткилдиң оюннары. Бокс. Мотобол. ССРЭ биле Европаның чыындызы командалары ойнаар. 18.35 — «Шаанда бистер куштар чораан бис». Мультфильм. 18.55 — Гала-концерт. Югославияның дамчыдылгазы. 20.00 — «Тамчыктыг удуур, чаштар!». «Дедир-лаван биле чараа-чечен». Мультфильм. 20.15 — «Кижи. Онтаргай. Чер». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.10 — «Ынакшылдың формулазы». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ОЂАА

Республикага булуттаар. Чамдык черлерге бичии чаъстаар. Соңгу-барыын чүкте хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Күштели бергенде 7—12 метр чеде бээр. Дүне агаарның температуразы 10—15 градус, хүндүс 22—25 градус чылыг болур.

Кызылга булуттаар. Чаъстаар. Дүне агаарның температуразы 12—14 градус, хүндүс 16—18 градус чылыг.

КИНО

ИЮЛЬ 12-де
«НАЙЫРАЛ»: Уругларга «Сказка о царе Салтане» 9.30, «Капкан для шакалов» 11.20, 13.10, 15.00, 20.30 (узатхан) шактарда, «Подсудимый» 16.50, 18.40 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Пять тысяч за голову «Мевлуда» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 (узатхан) шактарда, «Максим Перепелица» 12.00 шакта.
«ВОСТОК»: «Спартак» (1, 2 серияларзы) 14.00, 17.10, 20.20 шактарда.
«ЛЕТНИЙ»: «Секретный эксперимент» 15.00, 17.00, 19.00 (узатхан) шактарда.

1950 чылдан 1976 чылдың июнь 1-ге чедир чолаачының янзы-бүрү категорияларының шынзылгазын алган чолаачыларны Кызыл хоорайда КАИ-ниң шылгалда-бүрүткел кылдыында чолаачыларның бодунуң хууда карточказын алырын Тыва АССР-ниң ИХЯ-ның КАИ кыйгырып чалап тур.

Ол үе эрткен соонда чолаачыларның хууда карточкаларының кадагалалының картотеказын күш чок болдурар.

КУРАВТОИНСПЕКЦИЯ.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозунга канцелярия эргелекчизи ревизор-бухгалтерлер негеттинип турар.

Бистиң адревивис: Ленин аттыг шол. Советтер бажыңы, 4-кү каът. Культура министерствозу. 2-34-16 дугаарлыг телефон.

ШЫН — Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетвур килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көзээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3336

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. Чагыг № 3337.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 164 (13164) | 1986 чылдың июль 13, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу июль 11-де болган хуралынга чурттуң экономиказының хөгжүлдезиниң 1986 чылдың бирги чартыында түңнелдерин чугаалажып көрген.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлериниң боттандырылыышкынының үезинде улус ажыл-агыйның хөгжүлдезинге бурунгаар хөй базымнар болдуунун турарын хурал демдеглээн. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң планы ажыр күүсеттинген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүзүн бедиклер, орулгалар өстүрер болгаш бот-үнге чиигедир талазы-биле онаалдалар күүселдези ... Мал ажылының продукциязын бүдүрери болгаш садары көскүзү-биле өскен. Транспорттуң бүгү хевирлери-биле чүъштер сөөртүрүүнүң онаалдалар күүселдези шыңгыызы-биле хандыртынып турар. Капитал тудуунуң, бүдүрүлгениң чаартырының болгаш техниктиг эде чепсегленириниң темпилери бедээн. Бо бүгү чүүлдер күш-ажылчы коллективтериниң, хоорайның болгаш кодээниң бүгү ишчилериниң инициативазының болгаш чаагайжыдыышкынның улам өскениниң, чурттуң хөгжүлдезин дүргедедиринге боттуг ажыл-херектер-биле боттарының салымыышкынын киирериниче оларның чүткүлдүүнүң түңнелдери болуп турар.

Оон-биле кады, экономиканың таарымчалыг угланыышкыннарының күштелгениниң чогумчалыы-биле үнелеп көрбүшаан, дүргеледиишкин бүгү-ле участоктарда ам-даа ырааты чедип алдынмаан болганда, кандыг-даа бот-чоокураар болгаш сагыш амыр чорукта болдуруп болбазын Политбюро айыткан. Чамдык министерстволар май-июньде бүдүрүлгениң темпилерин кудулаткан. Күчүлерин чурттанга, культура-амыдырал объектилерин ажыглалга киирер талазы-биле онаалдалар, кереглер болгаш чарылтар ёзугаар продукция бээриниң планнары чедир күүсеттинмээн. Хөй бүдүрүлгелерде ажылдың дециски болуру хандыртынмайн турар, продукцияның шынарын экижидер талазы-биле шиитпирлиг өскерилге-даа чок болуп турар.

Үстүнде четпестерни ажып эртер, 1986 чылдың планнын ыяап-ла күүседирин хандырар талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни боттандырарын чогуур партия, совет болгаш ажыл-агый органнарынга сүмелээн. Бараанлар бүдүрерин улам ыңай көвүдедиринче болгаш чонга ажыл-хуна ... күрүзүлериниче, хүн бүрүнүң чугула херегселиниң бараанларын садарын болгаш ажылчы чоннарны хандырарын организастаарын экижидеринче онза кичээнгейни угаандырган. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чурттуң тараа ажыл-агыйының турушкуун бедидер болгаш тараа мал чеми курлавырларын көвүдедир дугайында чер-черлерден киргилээн саналдарны чүүлдүүн деткээн доктаалын хүлээп алган. Чер ажылдаашкын эртемге үндезилээн системаларын чайгылыш чок шиңгээдип алырының оруу-биле тараа бүдүрүлгезиниң моон соңгаар хөгжүлдезиниче угланган организастыг экономиктиг болгаш өске-даа улуг хемчеглерин он ийиги беш чылда боттандырары көрдүнген. Бо беш чылда 50 миллион ажыт гектар девискээрни ажыглаттынар интенсивтиг технологиялар ёзугаар тараа культураларын өстүрерин эң чугула ужур-дузалыг деп көрүп турар. Коллективтиг кезээниң болгаш бот-орулга-чарыгланы улам сайзыраңгайжыдарының, технологтуг чурумнуну шыңгы сагыырының болгаш ... үндезининге тараа ажыл-агыйында ам тургустунган материал-техниктиг баазаны ажыглаарын боттуу-биле эжиндерн, салдынган акша-хөреңгилериниң эң хөй дээлдер эгидилгезин хандырып шыңзаар кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге болгаш районнарынга кол курлавырларын мөөңнээр ол деп билир апаар.

Аъш-чем болгаш мал чеминиң курлавырларын улам чоптүг ажыглаарынче, далган дээрбедээр, хлеб быжырар болгаш комбикорм бүдүрер үлетпүрүн ажылын экжидеринче угланган чаа базымнар төлевилеттинген.

Кыска хуусаада чуртту аъш-чем-биле хандырар деп СЭКП-ниң XXVII съездизинге салдынган сорулганы чедиишкинниг боттандырарының бүзүрелдиг баазазын оон-биле тургузупшаан, бүдүрүлге кезээ, колхоз, совхоз, девискээр бүрүзүнге тараа ажыл-агыйын сайзыраңгайжыдарының байдалын бүгү талалыг болгаш шугумчулевчи ёзу-биле өөренип көрүп болгаш оон турупсуп оралчок бедидерин, тараа бүдүрүлгезин өстүрериниң программазын ажылдап кылырын чогумчалыг деп көрген.

Политбюро хуралынга РСФСР-ниң чөөн районнарының болгаш Казах ССР-ниң ажыл-агыйларынга бо чылын дүжүт ажаалдазын чогуур үезинде чорударының айтырыын чугаалашкан. Тарылга шөлдерин кызымак ажаап-караттаарын хандырары, тракторларны, комбайннарны, автомобильдерин болгаш өске-даа техниканы, тараа арыглаар болгаш кургадыр дериг-херекселдерин чоокку үеде белеткээри, ажаалда агрегаттарын болгаш транспорт херекселдерин мергежилдиг кадрлар-биле четчелээри кичээнгейниң төвүнге турган.

Ол сорулгаларны күүседирин колхозтарга, совхозтарга болгаш өске-даа бүдүрүлгелерге дааскан, олар дүжүт ажаалдазын кыска хуусаада болгаш бедик деңнелдиг кылдыр чорудар, күрүнеге тараа садарының пландарын күүседир болгаш ажыр күүседир ужурлуг.

Политбюро СЭКП-ниң делегациязының Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының X съездизинге киржилгезиниң, В. Ярузельский болгаш өске-даа польша удуртукчулар-биле беседаларының дугайында эш М. С. Горбачевтуң информациязын дыңнаан. Съездиниң киржикчилери, Варшаваның чурттакчы чону СЭКП-ниң делегациязын чүректиң шыышынгаан уткуп хүлээп алганы ийи партиялар, ийи өөредилгелиг совет, польша улустарның аразында найыралдың ... байдалын тода илереткен турар деп сеткил ханыышкыны-биле демдеглеттинген. СЭКП-ниң ... ам-чоруу СЭКП биле ПКАП-тың сырый демнежилгезин калбартырынга болгаш ... рынга, ССРЭ биле ПУР-нуң улустарының аразынга найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарынга идиг бээр деп бүзүрел илереттинген.

Югославияның Коммунистер эвилелиниң XIII съездизинге киржип чораан СЭКП-ниң делегациязының чорудуунуң ажылының дугайында эш Г. А. Алиевтиң дыңнадыын чугаалажып көрген. Политбюро бистиң партияларывыстың болгаш чурттарывыстың аразында найыралчы харылзааларны улам ыңай хөгжүдеринче, Совет Эвилели биле Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының бүгү талалыг кады ажылдажылгазын улам углаттырарынче чүткүлдүг демдеглээн.

Совет удуртулганың Франция президенти Ф. Миттеран-биле чугаалажыышкыннарының болгаш беседаларының түңнелдерин чүгүүр деп көрген. Европаның болгаш делегейниң амгы шиитпирлиг өскерилгелиг үезинде ... совет-француз политиктиг чугаа делегей байдалын экижидериниң, күрүнелер аразынга бүзүрежилгени быжыглаарының, нииты-европа чорудулгазын ... делегейниң айыыл чок чоруунуң системазын тургузарының фактору болур улам улуг ужур-дузалыг демдеглеттинген. Совет-француз харылзааларының бүгү комплекизинге хамаарыштыр Москвага болган чугаалажыышкыннар садыг-экономика, эртем-техника болгаш культура талазы-биле кады-кадызынга-даа ажыктыг кады ажылдажылганың дээштиг бөлүктер аргазын берип турар.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң база улустар аразынга тайбының болгаш кады ажылдажылганы хандырарынче угланган партияның даштыкы политиктиг стратегиязын боттандырар талазы-биле СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга күүседириниң чамдык өске-даа айтырыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозу чугаалажып көрген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының дөртку сессиязы

БЕШ ЧЫЛДЫҢ УЛУГ СОРУЛГАЛАРЫ

Дүүн Кызылга, СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының дөртку сессиязы болуп эрткен. Сессияны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы депутат **Ю. Л. Аранчын** ажыткан.

Үнген депутаттарның орнунга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгуттанганнарның бүрүн эргелерин чөптүг деп көөрүнүң дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Мандат комиссиязының кежигүнү, депутат А. И. Авсиевичиниң илеткелин сессияга дыңнаан. Бо айтырыг талазы-биле Дээди Совет доктаалды хүлээп алган.

Даразында Тыва АССР-ниң Дээди Соведи Төлевилекчилер чөвүлелиниң саналы-биле сессияның хүн айтырыын болгаш ажылдаарының чурумун бадылаан. Сессия даразында айтырыгларны чугаалашкан:

1. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң составынга өскерилгелер дугайында.
2. 1986—1990 чылдарда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында.
3. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң чамдык доктаамал комиссияларының составынга өскерилгелер киирер дугайында.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының дөртку сессиязының хүн чурумунуң бирги айтырыының талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат **Ч.-Д. Б. Ондарга** сөс берген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнүнге ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары депутат В. А. Конергинни сессия соңгаан.

Депутат Ю. С. Катковту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү хүлээлгезинден хостаан.

Хүн чурумунуң ийиги айтырыының талазы-биле «1986—1990 чылдарда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында» Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **В. Е. Серяковтуң** илеткелин дыңнаан.

«1986—1990 чылдарда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында» Дээди Советтиң План-бюджет болгаш өске-даа доктаамал комиссияларының эдеричи илеткелин План-бюджет комиссиязының даргазы депутат **Д. Л. Тиимей** кылган.

Бо айтырыг талазы-биле Каа-Хем районда Бурен-Аксы № 74 соңгулда округундан депутат, СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары **В. А. Бакулин**, Өвүр-де Солчур № 88 соңгулда округундан депутат, «Коммунизмче оруук» совхозтуң хойжузу **К. Н. Монгуш**, Кызылдың № 11 соңгулда округундан депутат, республиканың кадык камгалал министри **Н. В. Сизых**, Чөөн-Хемчик районда Теве-Хая № 58 соңгулда округундан депутат, Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр комитединиң даргазының бирги оралакчызы — Тыва АССР-ниң министри **И. М. Сувандии**, Кызылдың № 15 соңгулда округундан депутат, Кызылдың № 34 магазининиң улуг садыгжызы **А. А. Дворяк**, Бии-Хем районда Хадын № 94 соңгулда округундан депутат, Бии-Хем район Совединиң күүскомунуң даргазы **М. К. Дамчай**, Кызыл районда Баян-Кол № 77 соңгулда округундан депутат, «Х Улуг хурал» совхозтуң механизатору **В. Д. Серен**, Кызылдың № 29 соңгулда округундан депутат, «Тыва автотранс» каттыжыышкынның начальниги **В. А. Парунин**, Тес-Хемде Берт-Даг № 107 соңгулда округундан депутат, СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары **С. С. Куулар** болгаш Чөөн-Хемчикте Чадаана № 55 соңгулда округундан депутат, Чоонуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң даараныкчызы **З. А. Сарыглар** олар санал берген.

Илеткелчи — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **В. Е. Серяков** түннел сөс чугаалаан.

Оон соонда 1986—1990 чылдарда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында Тыва АССР-ниң Хоойлузун хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының дөртку сессиязы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының составынга чамдык өскерилгелерни киирген. Депутат В. В. Дунаевскийни Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Хоойлу саналдаар комиссиязының кежигүнүнге, депутат Ч. Х. Ооржакты Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле доктаамал комиссиязының кежигүнүнге, депутат Л. И. Солун-оолду Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Аныяктар херээниң талазы-биле доктаамал комиссиязының кежигүнүнге соңгаан.

Бай-Тайга районнуң харылзаа ажылында шыңгыы четпестерниң дугайында ук районнуң бөлүк депутаттарындан негелде сессияга кирген. Аңаа дараазында сессияга харыылап бээрин Тыва АССР-ниң Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелинге дааскан. Оон күүселдезин контрольдаарын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Үлетпүр, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле доктаамал комиссиязынга дааскан.

Сессияның ажылынга РСФСР-ниң автомобиль оруктарының министри **В. А. Брунаев** киришкен.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының дөртку сессиязы болуунуң ажылын оон-биле дооскан.

1986—1990 ЧЫЛДАРДА ТЫВА АССР-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат В. Е. СЕРЯКОВТУҢ илеткели

СЭКП ТК-НЫҢ июнь 16-да болган Пленумунга 1986—1990 чылдарда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында айтырыгны база ону боттандырары-биле холбашкан сорулгаларны чугаалашкан деп, илеткелчи чугаалаан. Ук Пленумга эш М. С. Горбачев съезд соонуң дээги ажылдың түңнелдерин үндүрген болгаш партияның ээлчеглиг сорулгаларын тодаргайлаан, делегейде даштыкы политиктиг байдалды сайгарган. Он ийиги беш чыл планының төлевилелин СЭКП ТК-ның Пленуму чүүлдүг деп көрген.

Чаа беш чыл планы—ол дээрге экономикага болгаш социал амыдыралга чаны өскерилгелерниң, эртем-техниктиг болгаш ажыл-агыйжы эң улуг сорулгаларын боттандырышкынының, интенсификацияже болгаш ажыктыг чорукче шиитпирлиг эргилдениң тодаргай программазы-дыр. Бо беш чылдың баштайгы базымнары кандыг болдур, социал-экономиктиг хөгжүлде темпизи, чоннуң чаагай чоруунуң деңнели оон дыка хамаарыжыр.

Он ийиги беш чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының төлевилелин республиканың Дээди Совединиң сессиязынга чугаалажып көөрү-биле Министрлер Чөвүлели киирип турар деп, В. Е. Серяков уламчылаан. Ук төлевилелди СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге, 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарынга, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалдарынга болгаш партияның XX область конференциязының шиитпирлеринге үндезилеп кылган. Ол ышкаш, төлевилелди белеткээн тура министерстволарның, ведомстволарның, каттыжыышкыннарның, бүдүрүлгелерниң, күш-ажылчы коллективтерниң саналдарын база соңгукчуларның чагыгларын барымдаалаан. План төлевилелин республиканың Дээди Совединиң доктаамал комиссиялары шыявылап көрген.

1986-1990 чылдарда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының онзагай талазы республиканың улус ажыл-агыйының кол-кол адырларын дүрген хөгжүдеринче угланганы деп, илеткелчи чугаалаан. Үлетпүр продукциязының хемчээли эрткен беш чылдаазынга 23,5 хуу өзер, кедээ ажыл-агыйның нииты продукциязының чылда ортумаа-биле чылдазы 19,2 хуу бедик болур. Улус ажыл-агыйынга капитал салыышкын 1,7 катап өзер. План төлевилелинде бо көргүзүглер Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарында көрдүнгениндеп элээн бедик болуп турар.

Он ийиги беш чылдың дургузунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 16 хуу өзер деп, оратор уламчылаан. Ажылдап турар бүдүрүлгелерге бүдүрүлгениң интенсификастаарының, бүдүрүлгелерин болгаш цехтерин техниктиг эде дерииринин, ажылдакчыларның чурттаарынга болгаш ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының, харысалганы болгаш сагылга-чурумну бедидериниң күселиби-ле продукцияның нииты өзүлдезиниң 90 хуудан ажыын алыр.

ИЛЕТКЕЛЧИ капитал салыышкыннарга доктааган. Республиканың үлетпүрүн техниктиг эде дерииринге үндүрген капитал салыышкын улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг дешпилгени дүргедедир, дериглелерни чаартыр, бүдүрүлге чорудулгаларын механизастаар болгаш автоматчылдар, дешпилгелиг технологияларны, амгы үениң саналга техниказын шиңгээдип алыр арганы бээр. Чижээ, «Тыва кобальт» комбинат технологтуг чорудулганы сайзыраңгайжытканының күселн-биле рудадан кобальт бүдүрерин 3 хуу өстүрер. «Каа-Хем» разрез эргижирээн дериг-херекселдерин солуур, бүдүрүлгеге ЭКГ-8И дээн экскаваторларны, 40 тонна автосамосвалдарны шиңгээдип алыр, бедик бүдүрүкчү өрүмнээр станоктарны ажыглап эгелээр, бүдүрүлге ажылдарын ам-даа механизастаар. Кызыл ТЭС-ти эде дерип кылганындан чылыг энергиязын эрткен беш чылдаазындан 30 хуууну хөйнү бээр, электри энергиязының бүдүрүлүжүнүң өзер.

Илеткелчи ышш болбаазырадыр бүдүрүлгелериниң сорулгаларынга доктааган. Аңаа бедик бүдүрүкчүлүг техниканы, ышш хандыр болбаазырадыр технологияны шиңгээдип алыр.

Чаа беш чылда Ак-Довурак хоорайга даарамыл-трикотаж фабриказының тудуун доозар. Чаа Шагаан-Арыг хоорайга урак чүүл кылыгларының фабриказы ажылдап эгелээр. «Тудуг кезектери» комбинаттың, «Шагонарттяжстрой» трестиниң, Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың туүйбу заводтарының, Кызылдың мебель фабриказының эде дериишкинин боттандырары көрдүнген. Республика типографиязы чаа бүдүрүлге баазалыг апаар. Кол үлетпүр бүдүрүлге фондуларының дериг нииты өртээниң 20 хуузу чеде бээр. Үлетпүр-бүдүрүлгениң кол фондуларының өртээ дыка улгадыр-даа болза, бүдүрүлгениң техниктиг дерииишкиниң база чаартыл кылыышкынының бүле холбаштыр фонд эгидилгезиниң кызырлыышкынының эң бичеемчээзи болур, а чамдык адырларга хадын-даа бедиир.

В. Е. Серяков бүдүрүлгениң кол продукциязының эң чугула хевирлериниң кантаар өзеринге доктааган.

Илеткелчиниң оон ыңай демдеглээни болза: республиканың экономиказының хөгжүлдезиниң эң чугула угланыышкынының курлавыр камнаар политиказы шенкейлиг цилчинишкин болур. Материалдыг болгаш одалга-энергетика курлавырларга негелдениң кол кезиин оларны камнааның күселиби-ле чедип алыр. Курлавырларны камнаарының чаа, быжыг нормалары база оларны камнаар талазы-биле даалгалар беш чыл дургузунда ийи муң тоннадан эвээш эвес кара металлы, 6,5 муң тонна цементини, 20 муң кубометр дииг материалдарын, 25 муң тонна хөмүр-дашты, 40 млн кит-шак электри энергиязын камнап алыр арганы бээр.

(Төнчүзү 2-ги арында).

БАЙЫРЛЫГ УТКУВУШААН

Чурттуң балык ажыл-агыйынга бүдүрүлгениң индустриализастаары, интенсификастаары улам онзагай чугула болу берген. Аъш-чем программазын боттандырарынга ак-көк хемнериниң ажыл-ишчилериниң салымышкыны улгадып турар. Профессионал байырлал — Балыкчының хүнүнге турасхааткан байырлыг хуралдың киржикчилери бар күш-шыдалдың ажыглалын экижидериниң курлавырларының болгаш айтырыгларының, күш-ажылды организастаарының дешпилгелиг хевирлерин вентереддириниң, материал-техниктиг баазаны быжыглаарының, далайларның байлаан улам ажыктыг болбаазырадырының дугайын чугаалап турганнар. Ол хурал июль 11-де Москвага болуп эрткен.

Президиумда — СЭКП ТК-ның секретары В. П. Никонов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Агроүлетпүржкомунуң даргазы В. С. Мураховский, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи В. А. Карлов, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, бүдүрүлгениң мурнакчылары, найысылалдың хөй ниитизиниң төлээлекчилери олурганнар.

ССРЭ-ниң балык ажыл-агый министри В. М. Каменцев илеткел кылган.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, партия ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң салган сорулгаларын боттандырарынга бүгү күжүн, билиин, дуржулгазын бараалгадырын хуралдың киржикчилери илерейлээннер.

(СЭТА).

ДҮВҮРЕНЧИГ БАЙДАЛ

Таңды районнуң «ССРЭ-ниң 50 чылы» совхозтуң кыргылга пунктузу. Дүштекииниң үш шак. Ажыл тенген. Кыргыыр хой чок. Хой бригадирлери кадарчыларның аалдарынче чоруткан. График ёзугаар кыргыыр хойлар келбээн.

Совхозтуң 24 кодандан чүгле 8 кодан кыргыттынган. Оон 14 тонна дүк алдынган. 9 тоннаазы күрүнеге дужааттынган. Арткан шоодайлааш склодта шыгжап каан.

Ам ажыл чок. Он ийи хачы, он ийи кыргыкчы, хой кыргыыр пунктузунуң эргелекчизи Олег Оюн, мал эмчизи Кан-оол Иргит, хой дүгү классаар ажылчын Хуралдаа Ховалыг, учётчик Чечек Оюн хой келирин манааш олурупкан.

Совхозтуң кол зоотехниги А. Н. Павловту, совхозтуң директору С. В. Денисовту хой кыргылдазында байдал дүвүретпейн турары ол бе?

Хой кыргыыр пунктунуң даштында бижип каан лозуңнар хүн караанга куурарып калгылаан. Эрги лозуңнарның бижиктерин чаартып, кыргылдан элип бижээн. Ында турар лозуңнардан аңгыда, чүгле ажык агаарда чаа тукчугашты азып кааны илдең. Кыргылда пунктузунуң даштындан көөр болза, ону черле мында хой кыргып турар-дыр деп, билир арга чок. Хойну кантаар кыргыырының дугайында тускай плакаттарны, хуудустарны аспаан.

Чүгле ийи бригаданың малчыннарның даңзызын бижээш азып каан. Учётчик Ч. Оюн кыргылда сооонда кайы кодаанның дүгү каш кг болганын, кандыг кыргыкчы экижилдээнын ведомость ёзугаар түңнеп турар.

Социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылбаан. Аңгы-аңгы звенолар кылдыр кыргыкчыларны үспээн. Кым-биле кымның чаржып турары билдинмес. Профком даргазы Е. И. Зайцева учётчик-биле кыргылда пунктузунуң эргелекчизиниң үндүрүп эжелеп сан-түңү-биле тиилекчини илередип, эртенинде дүштеки чемниң 60 көпеектиң талонун бээринге өйлешкен.

Кыргылда пунктузундан хой чуур черге чедир 20 ажыг километр. Хойну чуурү-биле дөрт хээзи оолдарны быжыглаан. Оларның хары 18 четпээн. Дүрүм ёзугаар олар креолинниг черге ажылдавас ужурлуг.

Совхозтуң дирекциязы таарымчалыг байдалды хой кыргыкчыларынга тургузуп бербээниндей кыргылда оожум темп-биле чоруп турар. Кадарчылар Кара-оол Ооржак, Көңгар-оол Монгуш, Николай Оюн, Болат Монгуш олар хойну боттары чуур ужурга таварышкан. Чамдык хойлар чедир чугдунмас. Ону харылзаары-биле тускай кижини быжыглаваан. Хойлар багай чугдунганының түңнелинде аарыыр чорук тыптыр. Оон кедерезе кодурлаар, быдыр болур.

Эки ажылдаан кижилерни мактаан, багай ажылдыг сойгалаан хана-солуннар, «Чаңныг», «Агиттуудустар» үндүрбейн турар. Кыргыкчыларның ортузунга масса-политиктиг ажылдар чок. Совхозтуң удуртукчуларындан чаңгыс-даа кижи лекция номчуп көрбээн. Агитбригада концерт көргүспээн. Кыргыкчылар хостуг шагында ойнаптар дээрге, теннис, волейбол херекселдери, дээн ышкаш чүве чок.

Ажыы-биле чугаалаарга, ажылды организастааны кончуг багай. Хой кыргылдазының кампаниязын шапылкыы чорударының кандыг-даа барымдаалы чок. Кадарчылар хөөн сурбушаан хевээр, он ийи хачы манавышаан, хой чуур черле дөрт кижи база-ла манап турар.

Бо талазы-биле совхозтуң дирекциязы дарый хемчег алыр ужурлуг.

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының дөртку сессиязы

1986-1990 ЧЫЛДАРДА ТЫВА АССР-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арныда).

Ынаар-даа болза, дыка хей будурулгелерде ажыл-агыйжы эвес чоруктар ам-даа чайлаттынмаан деп, оратор чугаалаан. Шаңгыя хей чарыглал үндүрүп тургаш республикаже кирер сөөртүү ам турарывыс цементтиң, металл кылыгларың, кывар-чаар материалдарың төтчеглеп турар бис. Ынаар ажыл-агыйжы эрес черлерге АУК-түң будурулгелерин болгаш ажыл-агыйларын, «Тыва тудуг», «Тыва тудуг» трестерин адаан.

Экономиканың хөгжүлде темпизин өстүрер деп соруга салдыгаш бо үеде транспорттуң болгаш харылзааның чогумчалыг ажылы дыка чугула ужур-дузалыг. Ниитти ажыглалдың автомобиль транспортунуң өөртүлге хемчээлин 29,2 хуу, агаар транспортунуң — 9,1 хуу, хемнинин — 9,2 хуу өстүрери көрдүнүп турар. Пассажир ағыштырылгалы бүгү хевирлерге өзер. Транспорт будурулгелериниң материал-техниктиг базазын быжыглаары-биле чаа беш чылда түттүнүр объектилерге илеткелги доктаагаи.

«Тыва автотранс» каттыжымышкыны улуг хемчээлдиг контейнерлерни төнчүткел өөртүлгелерге ажыглаар талазы-биле мурнунда эгелээн ажылын ам-даа калбартыр ужурлуг деп, ол уламчылаан. Ол ышкаш савалаи өөртүү ажылдың хемчээлин көөдетпеи-даа болза, капитал салыышкыннарның база тудугмонтаж ажылдарының планнары күүсеттинмээн. Чурттарга шөлүң чедир ажыглалга киирбээн. Мында «Тыва тудуг», «Шагонартэлстрой» трестери, «Сельэлектростройпуң» тудугмонтаж эргелелиг. Садыг министерствозунуң сеителге-тудуг участогуң шүтүмчүзээн.

Четкестерни ажыл өртер дээ тудуг будурулгезин организастаарын үндезинив-биле эжиидер, вижемеериг удурутулганың деңнелии бедиидер, материал болгаш кижи күрлавырларын ажыглалга киирер объектилерже моңгээр, машиналарның болгаш механизмнерниң ажыглалын эжиидер, хол-биле кылыр ар ажылдарны кыыырар херек.

Капитал тудугиуң темпилерин болгаш хемчээлиг өстүрериие тудуг индустриязының болгаш тудуг материалдары үлетпүрүүнүң базазын дыка өөгүдер херек. Амгы үеде тудугларда тудуг материалдары шуут чедимнеи турар. 1985 чылдазывга деңнээрге 1990 чылда түүйбу будурулгезин 2,1 катаи, чыыр демирбетоо болгаш бетоп кезекгерни база конструкциларны 2,7 катаи өстүрер ужурлуг бис. Тудуг машиии сөөртүү 22,4 хуу, дилиг материалдары —27 хуу көөдээр.

Тудуг черлериниң ажылында чамдык четкестер тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиибле материал-техниктиг курлавырларының балансалаашпайн турарында. Тудуг индустриязының, үлетүүр-тудуг материалдарының будурулгелери бар күүлерии чедир ажыглавайн келген. Ынчангаш, эштер Антонов, Красноперов, Шубник олар моон түнел үлүрер ужурлуг.

Бир эвес кадрларны белеткээриниң, оларны быжыглаарының, күш-ажылны турум коллективтериниң айтырыгларынче хамылаваас, ажылдан турарларга таварыылыг байдалдарны тургускаш, күш-ажылдың сагыыга-чурумуи болгаш организастыг чоруктү быжыглаваас болза, капитал тудугда четкестерни чайладыры берге.

Үлетүүр продукциязының төлевилеттиишеи хемчээлии чедии алырыа, капитал тудугиу болгаш тудуг индустриязыи хөгжүдерии чүгле эртем-техниктиг деңнелиишии белиидер, материал болгаш кижи күрлавырларын ажыглалга киирер объектилерже моңгээр, машиналарның болгаш механизмнерниң ажыглалын эжиидер, хол-биле кылыр ар ажылдарны кыыырар херек.

«Тыва автотранс» каттыжымышкыны улуг хемчээлдиг контейнерлерии төнчүткел өөртүлгелерге ажыглаар талазы-биле мурнунда эгелээн ажылын ам-даа калбартыр ужурлуг деп, ол уламчылаан. Ол ышкаш савалаи өөртүү ажылдың хемчээлин көөдетпеи-даа болза, капитал салыышкыннарның база тудугмонтаж ажылдарының планнары күүсеттинмээн. Чурттарга шөлүң чедир ажыглалга киирбээн. Мында «Тыва тудуг», «Шагонартэлстрой» трестери, «Сельэлектростройпуң» тудугмонтаж эргелелиг. Садыг министерствозунуң сеителге-тудуг участогуң шүтүмчүзээн.

Четкестерни ажыл өртер дээ тудуг будурулгезин организастаарын үндезинив-биле эжиидер, вижемеериг удурутулганың деңнелии бедиидер, материал болгаш кижи күрлавырларын ажыглалга киирер объектилерже моңгээр, машиналарның болгаш механизмнерниң ажыглалын эжиидер, хол-биле кылыр ар ажылдарны кыыырар херек.

Капитал тудугиуң темпилерин болгаш хемчээлиг өстүрериие тудуг индустриязының болгаш тудуг материалдары үлетпүрүүнүң базазын дыка өөгүдер херек. Амгы үеде тудугларда тудуг материалдары шуут чедимнеи турар. 1985 чылдазывга деңнээрге 1990 чылда түүйбу будурулгезин 2,1 катаи, чыыр демирбетоо болгаш бетоп кезекгерни база конструкциларны 2,7 катаи өстүрер ужурлуг бис. Тудуг машиии сөөртүү 22,4 хуу, дилиг материалдары —27 хуу көөдээр.

Тудуг черлериниң ажылында чамдык четкестер тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиибле материал-техниктиг курлавырларының балансалаашпайн турарында. Тудуг индустриязының, үлетүүр-тудуг материалдарының будурулгелери бар күүлерии чедир ажылдавайн келген. Ынчангаш, эштер Антонов, Красноперов, Шубник олар моон түнел үлүрер ужурлуг.

Бир эвес кадрларны белеткээриниң, оларны быжыглаарының, күш-ажылны турум коллективтериниң айтырыгларынче хамылаваас, ажылдан турарларга таварыылыг байдалдарны тургускаш, күш-ажылдың сагыыга-чурумуи болгаш организастыг чоруктү быжыглаваас болза, капитал тудугда четкестерни чайладыры берге.

Үлетүүр продукциязының төлевилеттиишеи хемчээлии чедии алырыа, капитал тудугиу болгаш тудуг индустриязыи хөгжүдерии чүгле эртем-техниктиг деңнелиишии бел

(Төнчүзү. Эгези 2-ги арында).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязының даргазы депутат Д. Л. Тинмейниң эдеринчи илеткели

дукциязы чедир албайн турар, олар органиктиг чемишчидилгелерин нормадан 6—7 катап эвээшти теп турар. Ындыг чер албас байдал мал ажылында база бар. Ооң эң чаржынчыг чижектери бо: төрүүр чүс баш малга онааштыр эрткен чылын 57 бызаа, 58 анай, хураган алган бис, янзы-бүрү чылдагааннардан өлүп хоораар чорук хөй, ооң ниити түңү 9 миллион рубль болган. Ынчангаш, съездиниң негелделериниң ёзугаар шыңгы эде тургустунуушкун бирги ээлчегде кодээ ажыл-агыйга болур ужурлуг.

Капитал тудугга байдал саадаргай деп, илеткелчи уламчылаан. Эрткен беш чылда кол фондуларны ажыглаалга киирер план күүсеттинмээн, а бүдүрүлгеге ажыглаар объектилерниң талазы-биле байдал оңгу беш чылдаазындан безин куду болган. Ылангыя Кызыл хоорайның тудугжулары дыка багай ажылдап турар, олар объектилерин хуусаазында ажыглаалга кииреринин планын доктаамал үзүп келген.

Тудуг ажылынга шаптык бооп турар кол чүүлдерниң бирээзи тудуг бүдүрүлгезинде технологияны хажытканындан үнүп турар брак болур. Эде кылыышкыннар эвээжевейн келген. Бракты дыка хөй кезии чайлаттынмайн турар, ооң уламындан дыка улуг карылга болуп турар.

Комиссияларның үндүрген түңнелдеринде чуртталга тудуунда болгаш чуртталга бажыңнарының септелгезинде байдалдарны база онзалап айыткан. Чижээ, Кызыл хоорайга бажың оочурунга ортумаа-биле 17 чыл турар апаар, учётта 5300 ог-бүле бар. 1990 чылдың төнчүзүнде оочур 3000 хире ог-бүле чедир кызырлыр. Чуртталга фондузунуң шынары дыка куду. Республиканың чурттакчылыг черлеринде бажыңнарны суг-биле хандырар ажыл куду деңнелде.

Илеткелчи чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазынга болгаш ногаанчыдылгазынга хамааржыр айтырыгларга доктааган.

Транспорт, харылзаа болгаш орук тудуунуң пландарының толевилелин депутаттар онзагай чугула ажыл-херек деп көрген. Чүге дээрге ол республиканың улус ажыл-агыйының эң чугула адыры болур. Ол ышкаш садыг болгаш чоннуң коммунал-амыдырал хандырылга адырының, улус өөредилгезиниң болгаш культураның, кадык камгалалының болгаш социал хандырылганың, куш-культураның болгаш спорттуң, бойдус камгалалының айтырыгларын сайгарып көрген. Бо айтырыглар амгы үениң негелдезин-биле ажылдаарын негеп турар дээрзин олар демдеглээннер.

Улус ажыл-агыйының бо адырларының кайызының-даа ажылынга хамааржыр алырга, чугаа продукцияның ачы-дуза чедирилгезиниң, ниитизи-биле бүгү ажылдарның шынарын экижидериниң, камналга болгаш хумагалал чурумун күштелдирериниң, куш-ажылдың, бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаарының дугайында болуп турган.

Дыка хөй бүдүрүлгелерде болгаш организацияларда күүседикчи сагылга-чурум кошкак деп комиссиялар кежигүннери демдеглеп турар. Чоннуң херегдел бараанның бүдүреринниң планын бо чылдың бирги чартыында 8 бүдүрүлге үскен. Тудуг-монтаж ажылдарын тудугнуң 37 организациязы күүсетпээн. Ол ышкаш чуртталга бажыңнарының капитал септелгезин кылыры шиитпирлеттинмес чыгыы айтырыгларның бирээзи апарган. Чижээ, Кызыл хоорайның септелге-тудуг эргелели капитал септелгени бо темп-биле чорудар болза, ам кылыр ужурлуг ажылдарын 10—15-даа чыл дургузунда кылып шыдавас, а районнарда септелге албаны барык чок.

План-бюджет комиссиязы бо чылдың июньда хоорайларга болгаш кодээниң чурттакчылыг оске-даа черлеринге чурттаалга бажыңнарын септээрин болгаш чаагайжыдылга чорударын Курлавырлар базазының Курлаланының база Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң планнап турар практиказын сайгарган. Ында бөдүүн чурум безин чок, хамык чүве будулгаазынныг болуп турары илереттинген. Капитал салыышкыннарны курлавырлар-биле тулгаштырар ажылды кым-даа кылбайн турар. 1986 чылда Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң херегээр цементизиниң, шиферниң, сери кылыр материалдарының чүгле 20 ажыг хуузун, шилдиң болгаш туйбуунуң чартык кезиин, харын-даа, кадагның безин 23 хуузун берген. Бо дээрге, септелге ажылын чедир кылбас чүгле «ойбак хуглаар» чорукка чедирип турар.

Аъш-чем программазын, чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазын, ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын болгаш оске-даа чүүлдерни боттандырарынга кайы-даа ведомствога хамааржып турар бүдүрүлгелерни, организацияларны болгаш албан черлерин олче хаара тударга ам чогумчалыг түңнелди бээр деп депутаттар демдеглээннер.

Илеткелчи соңгукчуларның чагыгларының күүседилгезинге база доктааган. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга 279 чагыг кирген, оларның 256-ын күүседири-биле хүлээп алган. Бо чылдың июль 1-де байдал-биле алырга, оларның 91-и күүсеттинген. Он айныг беш чылдың планнарында 23 чагыг кирбейн барган. Чагыглар күүседир талазы-биле Кадык камгалал, Чырыдыышкын министерстволары, Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели, «Тыва автоорук» эргелели, «Тыва тудуг» трест шушпеш болуп турар. Оларда харысаалгалыг кижилерин-даа томуйлаваан, ону күүседир комиссия-даа тургуспаан болуп турар.

Илеткелчи төнчүзүнде доктаамал комиссияларның моон соңгааргы сорулгаларын чугаалаан.

Сессияга саналдар

Сессияга санал берген депутаттар СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, СЭКП Төп Комитединиң июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедиринче угланыышкынны амыдыралга канчаар боттандырып, эде тургустунуушкунну канчаар чорудуп турарын, он айныг беш чылдың пландарын күүседир болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты калбартканының дугайында чугаалап, четпестерни шугумчулеп, оларны ээп алыр талазы-биле саналдарын бергеннер.

СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары, Бүрен-Аксының № 74 соңгулда округундан депутат **В. А. Бакулин:**

Райоңнуң ажыл-ишчилериниң сорулгаларын чугаалааш, үлетпүр продукциязын, ылангыя культура-амыдырал херегледелиниң бараанныарын бүдүрериниң темпизин дыка өскениң, амыдырал болгаш коммунал ачы-дузазының хемчээлиниң улгатканын демдеглээн.

Он айныг беш чылда 30 муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн, 280, 140 олуттуг 2 уруглар садын; 2 чаа школаны тудары, чамдык бүдүрүлгелерни чаартыр болгаш эде дериир талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдарны кылыры көрдүнүп турар. Беш чылдың төнчүзүнге чедир кодээ ажыл-агый продукциязының бүгү хевирлерин бүдүрери 26—28 хуу өзер. Салдынган сорулгаларны чедип алырда, тараа болгаш мал чеми культураларының бедик дүжүдүн, малдың болгаш шөлдериниң продуктулуг чорууун бедидерин чедип алыр, мал болгаш чер ажылының эртемге үндезилеттинген системазын бүрүн шиңгээдири, коллективтиг керээни, бот-орулга-чарылганы улам ноптередири чугула деп санап турар бис.

Күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумунуң үрекчилери-биле күш-ажылчы коллективтер эптеш чок демиселди чорудуп турар. Күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чуруму дээш удуртукчу кадрлардан негелдени күштелдирген. Арага-арыглаашкын-биле демиселди идепкейжиткен. Бо ажылдарны чорудуп келгенивистиң ачызында чамдык эки түңнелдер чедип алдынган. Райоңнуң күш-ажылчы коллективтеринде бирги чартык чылда ажылдаа шагы үзер чорук барык ийи катап кызырылган.

Күш-ажылчы эвес орулгазы-биле демиселди шугуту коллективтерде чорудуп эгелээн. Бо ажылда депутаттар, улусчу контролёрлар, комсомолчулар, партия, совет активи хаара туттунган. Техниканы, ажыл шагын канчаар ажыглап турарының талазы-биле рейдилерни чорудулаан. Чамдык фермаларны чаартыр, хой-биле кылыр ажылдарны кызырар, малчыннарның амыдырал байдалын экижидер талазы-биле ажылдарны кылган.

Ынчалза-даа районда чедир ажыглаттынмайн турар курлавырлар хөй. Чамдык ажыл-агый болгаш партия, совет органнарының удуртукчулары эде тургустунуушкунну чедир билбейн турар. «Енисей», «Кызыл тук» совхозтарының, үлетпүр комбинадының болгаш өске-даа бүдүрүлгелериниң удуртукчуларын мында хамааржыптырып болур.

Райоңнуң суурларының аразынга автобустар чорувайн турарындан чурттакчы чондан хөй хомудалдар кирип турар. «Тыва автотранс» каттыжышкынының удуртулгазының мурнунга бо айтырыгны каш-даа катап тургускан бис. Автобустар тургузар чер чок деп чылдагааннап-даа турду. Бо хүннерде 5 автобус кирер гараж тудуун доозуп тур бис. «Тыва автотранс» каттыжышкынның удуртукчулары район иштинге пассажир транспортунуң ажылын, ажыг биле деп өске чылдагаан чугаалаар апарган.

Өвүрде «Коммунизмче орук» совхозтуң хойжузу, Солчур № 88 соңгулда округундан депутат **К. Н. Монгуш:**

Улаатай бригадазы 100 хойдан 85 хураганны алган. Бот-орулга-чарылгалыг хойжу звенонуң хойжулары «Он айныг беш чылдың планнарын күүседир болгаш ажыр күүседир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга Кыйгырыын бир үн-биле деткээн.

Бот-орулга-чарылганы ноптередиринге райоңнуң агроүлетпүр каттыжыышкыны, совхозтуң тускай эртемниглери боттуг дузаны чедирбейн, ажылдың ажыктыг чорууу дээш демиселди кошкак чорудуп турар. Бистиң звенонуң малчыннары бо чылын 120 тонна сиген белеткээр планныг. Ону белеткээринге техника орнунга ээт кужун ажыглаар деп дугурушкан. Ынчангаш ээт-биле сиген кезер машинаны, тергени ажыглаар бис.

Райоңга уксаажыдылга ажылын четпес организастап келгенинден хойнуң ээткир, дуксур чоруу чавыс бооп турар. Ажыл-агыйның удуртукчулары малчыннар-биле ажыктыг чугааны кылбын, арга-сүмезин үргүлчү бербин турары кузенчиг. Чамдык удуртукчулар малчыннар мунуп алгаш, малчыннарның кодааннарын кезий шапкылаптар чоруу шын эвес.

Малчыннарга чунар-бажыңнар оожум туттунуп турар. Автомагазиннер чорул-даа турар болза, дааранып, сүт тыртар машина, бродиж эдиктер, бичии уруглар хеви чедишпес.

Республиканың кадык камгалал министри, Кызыл хоорайның Октябрь № 11 соңгулда округундан депутат **Н. В. Сизых:**

Кадык камгалал ажылдакчыларының мурнунда салдынган сорулгалар харысаалгалыг. Кадык камгалалының материалдыг базазын быжыглаар талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Эмчи дузазын кодээниң чурттакчы чонунга чоокшуладыры-биле эрткен беш чылда Кара-Хаак, Шамбалыг суурларга эмнелге амбулаторияларын ажыткан. Шак ындыг амбулаторияларны бо чылын Владимировка, Бай-Тал, Ийме суурларга ажыдары көрдүнген.

Чоннуң кадыын камгалаарын организастаар талазы-биле ам-даа четпес ажылдар турар бис. Аарыг кижилерге сагыш-човаңгыр, дыңнангыр эвес чоруктар ам-даа бар бооп турар. Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Таңды районнардан база Кызыл хоорайдан хөй санныг хомудалдар болгаш билдириишкиннер кээп турар. Ажылчы чоннарның хомудалдарын комиссиялар хынап көргеш, хемчеглерни ап келген.

Совхозтар төптеринге бичии уруглардың сүт кухнязын тургузар дээрге, ажыл-агыйларның удуртукчулары оран-сава бербейн турар. Республикада дыка хөй эмчилер чурттаар бажың-балгат-биле хандыртынмаан. Кызыл хоорайның эмнелге-профилактика албан черлери эмчи кадрлар-биле четчелеттинмээн. 1983—1985 чылдарда ажыглаалга кирген турар ужурлуг 60 аал ишти чурттаар чурттаалга бажыңы тудар дээни мынчага чедир шиитпирлеттинмээн.

Кадык камгалал объектилериниң тудуу оожум чоруп турар. Бо чылдың эрткен алды айларында 2.8 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алыр тургаш, доңгуп-ле 365 муң рубльдын шиңгээдип алган.

Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр куркомитединиң даргазының бирги оралакчызы—Тыва АССР-ниң министри, Теве-Хая № 58 соңгулда округундан депутат **И. М. Сувандии:**

Республика эрткен чылдың чартык чылында чедип алган деңнелинден мал ажылының продукциязын садып алырының планын бо чылдың чартык чылында ажыр күүсеткениң чижектерге көргүзүп тургаш, эгезинде ол чугаалаан болгаш чедишкиннерни демдеглээри ам-даа эрте дээрзин айыткан.

— Барыын-Хемчик, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем болгаш Таңды районнарның совхозтары эът бүдүрерин өстүреринин темпизин кудулаткан. Сүт-Хол, Тожу районнарның ажыл-агыйларында мыйыстыг бода малдың, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарның совхозтарында хой-өшкүнүң баш саны кызырылган.

Агроүлетпүр комплекизинин чамдык объектилеринде ажыл-агыйжы эвес, материалдарны болгаш чиг эътти хумагалыг ажыглавас чоруктар барын четпес деп ол чугаалаан. И. М. Сувандии дараазында сорулгаларга доктааган. Бүдүрүлгениң пландарының нормативтиг аргаларын шиңгээдип алыр, бригада керээзин ноптередир, ажыл-агый сорулгаларын шиитпирлээринге бүдүрүлгелерниң база организацияларның эрге-хүлээлгелерин калбартыр белеткел ажылдары кылдынып турар. Ооң-биле кады Агроүлетпүркүркомнуң системазында коллективтерни күш-ажылды организастаарының бригада хевиринче шилчидер сорулга салдынган. Малдың уксаажыдылгазын экижидер, ооң продуктулуун бедидер сорулга-биле селекция-уксаажыдылга ажылының комплекстиг планы чедир ажылдап кылдынып турар дээрзин ол демдеглээн. Агроүлетпүркүркомнуң болбаазыразынга бүдүрүлгелерниң мурнунда чамдык айтырыгларга ол доктааган. Аъш-чем программазын боттандырарынга бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның идепкейлиг болуруун айыткан.

Кызылдың аъш-чем бараан нарының садыының № 34 магазининиң улуг садыгжызы, Чылдым № 15 соңгулда округундан депутат **А. А. Дворяк:**

— Садып алыкчыларга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, хандырылганың культуразын бедидери бистиң ажылывыста чугула сорулга. Ол айтырыгның чогумчалыг шиитпирлеттинери кадрлардан улуг хамааржыр, ынчангаш аъш-чем бараанннарының садыында кадрлар-биле ажылдын дугайын чугаалап көрейн. Кадрларның ажылдаан үнер-кирер чоруу хөй. Ол — колдуунда дараазында чылдагааннар-биле тайылбырлаттынар. Бистиң коллективте ажылдап турарларның хөй кезии херээженнер. Ындыг турбуже, оларның дыштанылгазы-биле холбашкан айтырыг кончуг четпес шиитпирлеттинип турар. Чурттаалга шөлү чедишпес, бот кижилер общежитиеге туруп ап болурла харын, а ол айтырыг өг-бүлелиг кижилерге берге болуп турар. Ооң-биле кады яслы-садка школа назыны четпээн уруглар тургузуп алырының айтырыы бисте чедир шиитпирлеттинмейн турар. Бо чүүлдер таарымчалыг ажылдаарынга шаптыктап турар. Коллектив улуг, ындыг турбуже, садыгның кызыл-булуңу чок.

А. А. Дворяк саналынга ногаа садып эгелээр сезонга белеткелди бүгү талалыг чорударының чугулазын чугаалаан. Ээлгтвес суксуннарны садарын көвүдедирин ниво заводунга хамааржыр ол чугаалаан. Күш-ажылчы эвес орулгага алыр чоруктарга удур демисел садыгга күштелген дээрзин ол дыңнатпышаан, ол талазы-биле кандыг хемчеглер алдынып турарын демдеглээн.

Улус депутаттарының Бии-Хем район Совединиң күүсекомунуң даргазы, Хадын № 94 соңгулда округундан депутат **М. К. Дамчай:**

Он айныг беш чылда райоңнуң экономиктиг хөгжүлдезинге саналының эгезинге ол доктааган. Ону күүседир улуг сорулга райоңнуң чер-чер Советтериниң мурнунда салдынган. Соңгулда округтарынга болгаш күш-ажылчы коллективтерге ажылды күштелдирер сорулга-биле кижилерни мыйбээр келдиртири кызырылган, хуралдарының саны эвээжээн. Советтерниң сессияларын суботада эрттирип турар. Доктаамал комиссияларның ажылы, ылангыя айтырыглар белеткээринге оларның киржилгези идепкейжээн. Советтер ажылдамчыларының өөредилгезинче кичээнгей улгаткан болгаш күүскомнарның даргаларының болгаш секретарьларының аттестациязын чоруткан ол чугаалаан. Шиитпир күүселдезин контрольдаарын күштелдирер хемчеглерже Советтерде кичээнгей күштелген. Ол чүүлдер Советтерниң ажылының стиль-методун эде тургузар талазы-биле улуг ажылдарның чүгле эгези дээрзин ол демдеглээн болгаш райоңнуң кодээ ажыл-агыйында чамдык айтырыгларга доктааган. Ээрбекте болгаш Сесерлиг чамдык малчын кодааннарда электри дамчыдылгазының мыйчага чедир чогу-биле эптежип болбас. Фермаларда ажылды механизастаар талазы-биле кылыр чүүлдер ам-даа хөй.

М. К. Дамчай саналынга саазын шокарлаар ажылдан чайлаарын бирги ээлчегде, үстүнде турар организациялардан эгелээрниниң чугулазын демдеглээн.

Кызыл райоңнуң «Х Улуг хурал» совхозунуң механизатору, Баян-Кол № 77 соңгулда округундан депутат **В. Д. Серен:**

— Партияның съездизиниң материалдары-биле таныышкаш, ону сонуургалдыг чугаалажып, мында кодээ ажыл-агыйга, ооң хөгжүлдезинге хамааржыр чүүлдерни дыка сонуурган, чүүлдүгзүндүвүс деп ол чугаалаан.

Партия болгаш чазак бо талазы-биле онза улуг сорулгаларны салып турар-дыр. Ооң-биле чергелештир бистиң совхозта байдалды кыскаш-биле чугаалаар болдум. Шеригден халажып келгеш, совхозка ам беш чыл улаштыр ажылдап келдим, бо үениң дургузунда эш-өөрүм-биле ажыл-агыйның машина-трактор мастерскаязының чок болганы-биле кыштың соогунда-даа, чайның изиинде-даа машина-техниканы даштыгаа септеп келдивис. МТМ чок болганда, септелге чорудар тускай деритлер бар эвес. Он хире кижи турупкаш, амгы үениң чаа улуг тракторларының барык тонна чыгыы аар моторларын «Че-ве, бирээ, ийи, үш» дижип, боостаа тундур алгыржып, кедүрер, уштур азы салыр бис. Совхозка МТМ тударын эрткен он, он бирги беш чылдарда-ла чугаалажып келген. Мени депутатка деңшилдип тура, ол чагыгны соңгукчулар база катап киирген. Ону чогуур органнарже дамчыткан мен, чоокта чаа ол чагыымны «Депутаттар чагыгларының» дептеринден көөрүмге, он айныг беш чылдың дургузунда өөрениип көөр дээн болду. Тудар эвес, а өөрениип көөр. Ону чеже чылзыр ирги?

Ажыл-агыйда мал кыштагларының чединмезин база ол чугаалаан. Ынчангаш бо талазы-биле хемчеглерни алырын Агроүлетпүркүркомнуң удуртукчуларындан ол диләэн. Ооң-биле чергелештир депутат кижиниң дилеглерин, чагыгларын оларны күүседир ужурлуг органнарның талазындан чылзып, соңгаарладып, харын-даа шуут боттандырбайн баарының фактылары бар.

Автомобиль транспортунуң «Тыва автотранспорт» девискээр каттыжышкынының начальниги, Кызыл хоорайның Саян № 19 соңгулда округундан депутат **В. А. Парунин:**

— Партияның салган сорулгаларын боттандырарынга ажылчын туруш бүрүзүнге ажылдың деңнелин бедидериниң, бар күчүлерин, курлавырларны долу ажыглаарының эргежок чугулазын ол чугаалаан.

Он айныг беш чыл планының толевилелинде 1985 чылда турганынга деңнээрге, чүък сөөртүлгезиниң хемчээлин 29.2 хуу, чүък саарылгазын 41,1 хуу болгаш пассажирлер сөөртүлгезиниң хемчээлин 14 хуу улгаттырары көрдүнген. Ону чедиишкинниг боттандырып болурунуң аргалары бар. Ынаа бир-ле дугаарында ажылчыннарның боттарының херээнге бедик харыысалгазын бедидери, шимчээр составтың чүък сөөртүр аргазын улгаттырары, ооң идегелдиг чорууп улам экижидери эң кол ужур-дузалыг болур.

Амгы үеде каттыжышкында пассажирлер сөөртүлгези эвээш хожудап турар. Эрзин, Тес-Хем районнарже рейстер бо-ла болбайн баар таварылгалар бар, пассажирлер хандырылгазы Каа-Хем, Таңды районнарда аажок куду деңнелде. Анаа болгаш ниитизи-биле чүък сөөртүлгезинге бир кол шаптыктап турар чүве—республикада оруктарның байдалы. Ынчангаш Тыва АССР-ниң Автоорукатар эргелелиниң мурнунга шыңгыы негелделерни депутат тургускан. Ылангыя Хандагайты — Сагды — Мугур-Аксы аразының оруун эде тударын дүргедедири эргежок чугула.

Автотранспортта эде тургустунуушкун оожум чоруп турар. Чамдык удуртукчулар чүү-болуруун манагаштыг олурупкан хевирлиг, а чамдыктары, ажыы-биле чугаалаарга, чүү кылырын безин эки-ле билбес хире. Ону каттыжышкынның бүдүрүлгелеринде, организацияларында байдалдан көрүп болур. Чижээлээрге, Чадаана АТБ-зи сөөлгү үеде барык бүгү көргүзүглер талазы-биле хожудап турар, харын-даа улам кудулап бадып чыдар. Ону чүнүң-биле тайылбырлап болуру?

Ынчангаш чер бүрүзүнге, бүдүрүлге, организация бүрүзүнге эде тургустунуушкунну дүргедедип, ажылдың чаа арга-хевирлерин дилеп тывары, курлавырларны долу ажыглаары эргежок чугула.

СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары, Берт-Даг № 107 соңгулда округундан депутат **С. С. Куулар:**

— Беш чыл планының толевилелинде кодээ ажыл-агыйны хөгжүдеринче улуг кичээнгей салдынганын, ынчангаш бо талазы-биле чогаадыкчы болгаш тывынгыр, кужениишкинниг ажылдаар апарып ол айыткан. Райоңнуң агроүлетпүр каттыжышкынының ажылын үндезини-биле экижидер сорулга салдынган.

Районда малдың баш саны өстүрериниң, фермаларның механизастаашкынының талазы-биле байдал багай, малдың продуктулуг чоруу куду, ооң өлүп-хораар чоруу хөй. Ындыг болганда, малдың учёдун чурумчудар талазы-биле контрольду күштелдирери, кодааннары таарыштыр тургузарының айтырыгларын шиитпирлээрде аажок хымаңчалыг болуру чугула. Малдың уксаазын экижидер сорулга-биле «Кызыгаар» болгаш «О. Шынаа» совхозтарга уксаажыдылга төптерин тургузарын пландап турар бис.

Ооң аңгыда ажылдың толевилерин алдынган продукцияны дээш чорударын шиитпирлээн. Чоокку үеде районга үш семиртилге пунктузун, долузу-биле механизастаттынган 2 сүт-бараан фермазын тудары көрдүнген. Чер ажылын экижидериниң талазы-биле айтырыглар база эвээш эвес. Ол бүгү РАУК-туң материал-техниктиг баазазының үндезини-биле чаартылгазын негеп турар. Ындыг болганда райоңнуң ажыл-ишчилериниң мурнунда ажыл-херектер хөй. Оларны чедиишкиниг күүседиринге СЭКП ТК-ның чурттуң ажыл-ишчилеринге Кыйгырыында айыткан ёзугаар кол роль социалистиг чарышка онаажыр.

Чөөн-Хемчикте чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң дааранышкызы, Чадаана № 55 соңгулда округундан депутат **З. А. Сарыглар:**

— Он айныг беш чылда республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының толевилелин бадылаар деп саналдыг мен. Ону боттандырарда чаа кужениишкиннер, чогаадыкчы херек дээрзин билип турар бис.

Чөөн-Хемчиктиң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң даараныңга негелиниң ишчилери дааранышкыларның күш-ажылынга ийиг бээринниң чаа хевирин бо чылдан эгелеп ажыглап эгелээн. Ол дээрге дааранықчы кижи чагыг күүсеттинген соонда ол дээш шалың алыры-дыр. Ооң түңнели эки болган: эрткен чылын чагыгның шимаарынга хомудал хөй турган болза, бо чылын чаңгыс-даа кирбээн.

Чаңгыс айы шарыл-биле ажылдаар чаа арга кайа-даа дыка ажыктыг: ооң түңнелинде прогул кылыр, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар болгаш өске-даа хажыдыышкыннар чок болур.

Чөөн-Хемчикте амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели аъш-дуза чедирериниң бо чартык чыл планын ниитизи-биле күүсетпээн. Ооң кол чылдагааны — кодээ черде комплекстиг хүлээп алыышкын пунктуларының багай ажылы. Олар багай бажыңнарда ийикпе, кым чамдык суурларда шуут чок. Мону экижидер талазы-биле хемчеглерни Агроүлетпүр куркомитединиң удуртукчуларындан, Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозундан дилээр-дир бис.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының дөрткү сессиязының бөлүк депутаттары чапсар үезинде.
В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

№ 14 «ПАРТИЙНАЯ ЖИЗНЬ» ЖУРНАЛ

СЭКП ТК-ның «Партийная жизнь» журналының он дөрткү номери парлаттынып үнген. 1986 чылдың июнь 30-де Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының X съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чугаазы-биле ол ажыттынган. СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Продукцияның шынарын үндезини-биле экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалы мында парлаан. «СЭКП саннар-биле» деп материалды база киирген. «Республикаларның, крайларның, областарның, округтарның, хоорайларның болгаш районнарның партия организацияларының ревизия комиссияларының дугайында Саавырны» журналда парлап турар.

«Партия ажылының эде тургустунуушкунун шалып кын чорудар» деп эгелиг мурнуку чүүлдү, «Коллективтиг удуртулганың принциптерин чайгылыш чокка амыдыралга боттандырар», «Ажыл-херекчи, негелделиг хойге калбаа-биле билдингир чорук — кадрлар-биле ажылдың эң чугула негелдези», «Идей-политиктиг ажылга эң-не торгай чорукту чедип алыр», «Өг-бүлени быжыглаарын болгаш уруглар кижизидилгезин партия организацияларының кичээнгейиниң төвүнге тургузар», «Адырлар: эртем-техниктиг дедишилгениң быралары», «Бүдүрүлгениң роботтарынче кичээнгейни күштелдирер», «Продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазы» деп эгелиг чүүлдерни номерде парлаан. Чер-черлерде партия организацияларындан медээлерни, номчукчуларның чагааларын, оларның айтырыгларынга харыыларны, кирген медээлер ёзугаар ап чорутканы хемчеглер дугайында дыңнадыгларны журналдан номчуп болур.

«Никарагуада революцияны АКШ-тың империализми боой тудуп шыдавас» деп чүүлдү Никарагуаның Национал хостаналгалыг сандиножу фронтузунуң Национал удуртулгазының Күүсекчи комиссиязының вице-координатору Байярдо Арсе Кастаньо бижээн.

(СЭТА)

«АГИТАТОРНУҢ» ЭЭЛЧЕГЛИГ ҮНДҮРҮЛГЕЗИ

СЭКП ТК-ның «Агитатор» журналының ээлчеглиг он дөрткү дугаары парлаттынып үнген. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарынга СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыы-биле болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның «Он айныг беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының дугайында» доктаалы-биле ол ажыттынган.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Сторожук «Чедиишкиннер кижи бүрүзүнден хамааржыр» деп чүүлүнде бүдүрүлгеге эде тургустунуушкунуң дугайында бодалдарын бижип турар.

Демир-орукчунуң хүнүнге, Тудугжунуң хүнүнге, ол ышкаш Күш-культуржунуң хүнүнге база ССРЭ-ниң Агаар флодунуң хүнүнге турасканткан материалдарны журналда парлаан.

«Идепкейлиг, күштүг, чаңгыс аай бүдүшүгү» деп чүүлде СЭКП-ниң социал политиказының алыс утказының дугайын бижээн. Политиктиг агитацияның активчилеринге дуза кылыр «Беседага ажыглаар. Саннар, фактылар, барымдаалар» деп эгелиг тускай капсырылганы номерде киирген. Ында он айныг беш чыл планының кол угаалыышкыннарын бүгү талалыг көргүскен. Бөлүк материалдарны диаграммалар-биле тайылбырлаан.

«Культура болгаш мораль» деп рубрика адаанда «Школачы чылдардан эгелеп боттэргелел», «Суур чыыжы» деп чүүлдерни чырыткан.

«Боо-чепсек чок, чаа-дайын чок делегей дээш» деп чүүл Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг Консультативтиг Комитединиң чөөн Будапешт хуралының түңнелдеринге турасканттынган.

«Капитализмниң хөөрелиг чикка» деп рубрика адаанда АКШ-тың милитаристиг бөлүктеринге баштааткан делегей терроризминиң чалчаларының дугайында бижээн чүүлдү парлаан.

Өске-даа темаларга материалдарны, ол ышкаш чаа номнар дугайында медээни парлаан.

(СЭТА).

СЕЛЬКУПТАРНЫҢ ҮЖҮК-БИЖИИ

ЛЕНИНГРАД. ССРЭ-ниң эң эвээш санныг улустарының бирээзи селькуптар боттары национал бижиктиг апарган. Невада хоорайга орус алфавитке үндезилээш үжүглелди тургускан болгаш парлап үндүрген. Сибирьде болгаш Кыдыкы Соңгу чүүте ол национал дылдың уругларга өөренип турар школаларга бо чылдан эгелеп чаа эртем — төрээн дыл немежир.

Ительмен, ульча, долган дылдарга үжүглелдерни «Просвещение» ном үндүрер чер удавас чырыкче үндүрер. Ынчангаш ССРЭ-ниң Кыдыкы Соңгу чүгүнде, Сибирьде болгаш Ыраккы Чөөн чүгүнде боттарының үжүк-бижии бар биче улустарының саны он алды чедер. Олар шупту ону Совет эрге-чагырганың чылдарында чедип алганнар.

Ындыг номнарның тиражы муң экземплярдан ашпайн турар. Бүгү чарыгдалдарны күрүне бодунга ап, национал школаларның өөреникчилерин өөредилге номнары, төрээн дылынга номчуур номнар-биле халас хандырары болгаш ону чедирери-биле холбашкан чарыгдалдарны база боду дуглап турар. Чээрби ажыг аттарлыг үжен муң хире номнарны Ленинградтан чылдың-на чурттуң ыраккы булуңнарынче чорудуп турар.

ЧУРУКТА: биче редактор И. А. Румянцев, редактор Т. Я. Прокина болгаш редакция эргелекчизи В. В. Винокурова (солагай талада) Сибирьниң болгаш Кыдыкы Соңгу чүктүң национал школаларынга методиктиг дузаны чаа номнарын ажылдап кылып турары.

Н. АДАМОВИЧИНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ТАЙБЫҢНЫҢ, НАЙЫРАЛДЫҢ, СПОРТТУҢ БАЙЫРЛАЛЫ

ШАҢНАЛДАР — АҢГЫ-АҢГЫ АДРЕСТЕРДЕ

Чаагай тура-соруктуң оюннарының алды күн болган маргылдааларынга 17 чурттарның спортчулары медальдарны чаалап алганнар. Беш диптен 76 чурт киржип турар.

ССРЭ БОЛГАШ АКШ-ТЫҢ ТУКЧУГАШТАРЫ-БИЛЕ

Оруктуң ийи талазынга турган көрүкчүлер узун хемнээрге маңнашкан спортчуларны көөрге. АКШ-тан киржикчи совет болгаш америк тукчугаштарны ийи холунга тудуп алган маңнап орган. Көрүкчүлер ону адыш часкаашкыны-биле уткуп, удаарге, анаа харыы кылдыр хүлүмзүрүп кааш, хенертен көрүкчүлерже орус дылга «Чет-тир-дим-им!» дээн.

ДӨРТТҮҢ ОРНУНГА ЧЕДИ АЛДЫН МЕДАЛЬ

Июль 10-да гимнастиканың аңгы-аңгы хевирлеринге бирги чер дээш спортчулар маргышып турда. Чаагай тура-соруктуң оюннарының организаторлары планда көрдүнгенин ёзугаар дөрт медальдың орнунга чеди медальдың тыпсыр ужурга таварышкан. Омскиден 17 харлыг Татьяна Друччинина, маргылдааның тулган чемпиону, ол кежээ — скакалка, мячик болгаш лента-биле мергежилге кылырынга 3 дээди шаңналды чаалап алган. Оон-биле кады скакалка-биле мергежилге кылгаш, Минск чурттуг Марина Лобач болгаш ГДР-ден Бианка Дитрих (20-20 балл) шаңнал алыр хүндүлел бедигээжинге үнген келгеннер. Астраханьдан делегей чемпиону, дил чемпиону Галина Белоглазова мячик-биле кылыр мергежилгеге Друччинина-биле деңге санны көргүскеш тиилекчи болган. Өске хевирлеринге Лобач булава-биле композиция кылырынга, а Друччинина лента-биле мергежилгеге тиилээннер.

ИЙИС АЛЫШКЫЛАР ШАҢНАТТЫРГАН

«Москвага бир-ле дугаар кээш, хоорай-биле ужурашкалыышка өөрүп, алдарлыг Ленин аттыг стадионга «тургустунган рекордтарны көөр, бо маргылдаага шаңналдыг чер алыр аас-кежиктиг болдувус» деп, Португалиядан келген ийис алышкы Домингос биле Дионизио Кастро мурнун былаажып чугаалап турганнар. 10 км чадаг чарышка Домингос тиилээн, а Дионизио ол-ла хемнээлге хүлер медальды чаалап алган.

Чээрби ийи харлыг спортчулар Соңгу Португалия чурттуг. Олар ам Лиссабонда чурттап, ажылдап турар. Олар 14 харлыындан маңнап эгелээннер. Ортумак хемнээлге маңнааш 2-ле чыл болган. Оларның бо чедиишкинин эңне үнелиг.

«Спортка ынак совет кижилерниң биске эки сеткилдиг хамаарылгазын болгаш кайгамчык кичээнгейлиг болганын кайгаар-дыр бис. Бо маргылдааларга киришкеш, төөгүде бир дугаар болуп турар Чаагай тура-соруктуң оюннарының шаңнал алыр хүндүлел бедигээжинге турар аас-кежиктиг болдувус» деп, олар демдеглээннер.

ХАРЫ УГДА ФИНИШКЕ КЕЛГЕН

Амгы үениң пятиборье мастерлериниң маргылдаазының соолгу хевири—чиик атлетика кроссу турган. Берге, шыладен чыг шенелделерниң 4 километри артында арткан. Финишке чедир каш-ла санныг метрлер арткан. АКШ-тың чемпиону Джон Скотт мексикан Алехандро Ириагара Барранкону чыжыр черкеш, эртип бар чыткан, оон соонда Алехандро четкеш, мурнай берген. Оон база-ла ийилээн кожа маңнажып, кустактанчып алгаш, финишке деңге келгеш, хайым болган.

МОСКВА. Чаагай тура-соруктуң оюннары. «Олимпий» спорткомплекстиң бассейни. Комплекстиг эштинишкин. 200 метр эр улус.

ЧУРУКТА: маргылдааның тиилекчизи Вадим Ярощук (ССРЭ).

СЭТА-ның фотохроникасы.

МОСКВА. Чаагай тура-соруктуң оюннары. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң улуг спорт аренасы. Чиик атлетика. Ленинакандан 21 харлыг Роберт Эммиян узунун 861 сантиметрин халааш, Европа рекордун тургускан. Москва олимпиадазының чемпиону ГДР-ден Лутц Домбровскиниң чедиишкинин ол 7 см эки-житкен. Эмминиянның түңнели—бо чылын делегей стадионнарында эң эки көргүзүг болган.

ЧУРУКТА: Р. Эммиян рекорд тургусканының соонда.

СЭТА-ның фотохроникасы.

Баскетбол. Херээжен улустуң баскетбол маргылдаазы доозулган. АКШ-тан келген аалчылар тиилээн. Ийиги черни маргылдааның ээлери алган. Хүлер медальды Бразилия алган. Даразында черлерни Болгарияның, Югославияның болгаш ЧССР-ниң командалары ээлээн.

Маргылдаа бедик спортчу сөлүн байдалга эрткен. Ужуражылгаларның хөй кезии дыка чидиг демиселге эртип турган.

Чиик атлетика. 100 метр. Канада чурттуг Бен Джонсон делегейге эң эки түңнелди көргүскен. Ол 100 метрни 9.95 секундада эрткеш, Чаагай тура-соруктуң оюннарының алдын медалын чаалап алган. 1983 чылда Колорадо—Спрингске тургускан Кэлвин Смиттиң рекордунга ол бичии-ле четпээн.

Американ Эдвин Мозес 400 метр моондактыг хемнээлге маңнааш, тиилекчи болган. 4×100 метрге эр улустуң эстафетазы кончуг чидиг демиселге эрткен. Аңаа АКШ-тың спортчулары бирги черни алган. Совет спортчулар ийи черни алдывшаан. Европа рекордун тургускан.

Чадаг-терге. Херээжен улус. Кыска хемнээлге чарыштырары 1. Эрика Салумяэ, 2. Галина Царёва, 3. Наталья Крушельницкая (шупту ССРЭ).

Чадаг-терге. Эр улус. 4000 метр 1. ССРЭ—4 минута 12.41 секунда, 2. ЧССР—4. 18.03, 3. Австралия—4. 17.51, 4. Польша — 4.21.27.

БАШТАЙГЫ КОМБАЙН

Республиканың кайы-даа ажыл-агыйларынга чорааш, техника анмаан кижи магадап көрбес арга чок. Кандыг-даа марканың автомобильдери, комбайннары бар. Чамдык черлерде олар үрелгеш, карабизирт апаргылаан чыткылаар. Ону көргеш, кижи хомудаар. Комбайнның Тывага эң баштай кажан келгенинин дугайында республиканың курарханилден номчаан матералдарым сагыжымга кирип келди.

1936 чылдың июль 6-ның хүнүнде Кызыл хоорайның бүгү чурттакчы чону Октябрь шөлүнге (ам Совет Тываның 5 чылы аттыг стадион) митинг кылган чүве-дир. Ук митингиге ССРЭ-ниң чазак төлээлери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиум кежигүнү А. В. Шотманны баштадыр келген. Олар Тывага улусчу эрге-чагырганың тургустунганындан бээр 15 чыл ою-биле холбаштыр ССРЭ-ниң белекке бергени машиналарны эске-даа техниканы экелген. Тыва улустуң барык көрбээни ол ээни индир бааарынга чыскаапкан. Оларның аразынга тараа кезер бир комбайн база турган.

Ол-ла чылдың күзүнүнде болган ТАРН-ның X Улуг хуралынга илеткел кылгаш, С. К. Тока Совет Эвилелиниң ачы-дузазын демдеглээш, «Комбайн деп чаа машина база алган бис» деп турган. Бо дээрге ынчан Тываның төөгүзүнге дыка улуг болуушкун болганы ол.

Ук комбайнны Элегес курэкономга дамчыдып берген чүве-дир. 1936 чылдың сентябрь 26-да үнген «Шын» солунга мындыг чүүл ону бадыткаар. Оон автору режиссер Т. Натпит. Элези «Көрбээн чүвем көрдүм». Ында мындыг одуругтар бар:

« 1936 чылдың 9 айының 10-да Элегес курэкономга чеде бергеш ТАР-ның 15 чыл оон таварыштур ССРЭ-ниң Чер ажыл ямызындан ТАР-га белекке бергени комбайн деп машинаны көрдүм. Ук машинаның даштында кончуг тода үжүктер-биле «Найыралдыг Тыва улуска бодунуң төөгүлүг 15 чылының улуг байырлыг таварыштыр байырлыг белек» деп бижип каан болду. Ук машина 50-60 кижиниң ажылын чаасхаан кылыр. Эргим эштер, ажылчыннар! Мындыг кончуг чараш, сонуургаачыг машиналарны, караанар огу дег камнап эктеңер!»

Машина-техника арбын бо үеде ол аммыраалды билбес кижилер кара чаигыс комбайн-на-дыр, мыда кижи сонуургаар чүү боор дижир чадавас. Ол шын эвес. Совет Россияга безин комбайннар саны ынчан дыка эвээш. Болуңчук ажыл-агыйынга ыракта чедишпес турган. Ындыг турбуже акы-дуңма чурт дээш сагыш салып, чаңгыс-даа бол, ол күчүлүг техниканы артында белекке берип турганын чүнүң-биле үнелээрил?

Н. КУНЧУН.

Чүге дизе акшалар XIX болгаш XX век үелеринин болуп турар. Чер казып турган экскаватор башкарыкчызы ол дестек черге канчап дегбейн барганын кижи кайгаар. Ол тывышты өске аас-кежиктиглерге арттырып каан болган.

М. АЖАЕВ, В. ШИЯН, СЭТА-ның корр.

Ржев, Калинин область.

ШЫГЖАМЫРНЫ ТЫПКАН

Ржев чурттуг слесарь Валерий Соловьев хүүрек-биле чаңгыс базарга, алдын акшалар, эртинелиг каасталгалар шыгжаан шыгжамырга кээп дегген.

Сарайже оруктү десхилээр дээш ол бодунуң дузалакчызы, ПТУ сургуулу Сергей Проконькин-биле бажың чанында дестек довуракты чайладыптар бодаан. Каш хүүрек чиктин арылдырыптарга сарыг дээрбек кылаш дээн, узуп эккээрге, дой савалар, алдын акшалар, сыргалар, каасталгалар тектү берген.

Валерий биле Сергей үүжени милицияга хүлээдип берген. Оларның соон дарый өске кожалар база акшалар, каасталгалар экелген. Соловьев биле Проконькин үүжениң тоглап калганын чыгбаан болган. Ийи каът бажыңның өске ээлери ону тыпкан. Кол тывыкчылары болгаш өскелерге таа тывыгның өртээниң дөрттүң бир кезиин алырлар.

Оларның үнези эртине даштарны санаваска безин, 52 муң рубль болган.

Ржевтиң кырганнары, ол үүже революция соонда хоорайдан дескен бай кижиниң деп санап турар. Ол черге оон аъдының кажаазы турган.

Ол шынап-ла ындыг болган.

МАЛЧЫН АКЫМГА

Муз. Р. КЕНДЕНБИЛЬДИИН. Сөзү. Ө. ЧИҢМИТТИН

Барык алдан чоокшулаан бол,
Малчын акым эрес-ле-дир.
Хоюн дозуп чорда көөрге,
Хоочун малчын—тоолда маадыр!
Дуржулгалыг малчын акым
Дуран ышкаш карал көсү.
Аткаар мээсте кодан хоюн
Адышта дег харап орар.

Ховар диртаен чымыш-ишке
Хоочунуң ажыл-түңү:
«Чүс баш төрүүр хойларындан
Чүстен ажыг чаш төл алыр».
Чагган чаъсты шииледир
Чара челзин чоруп турар.
Дорук-дайы бажын саваан,
Тоолда маадыр сагындырдык.

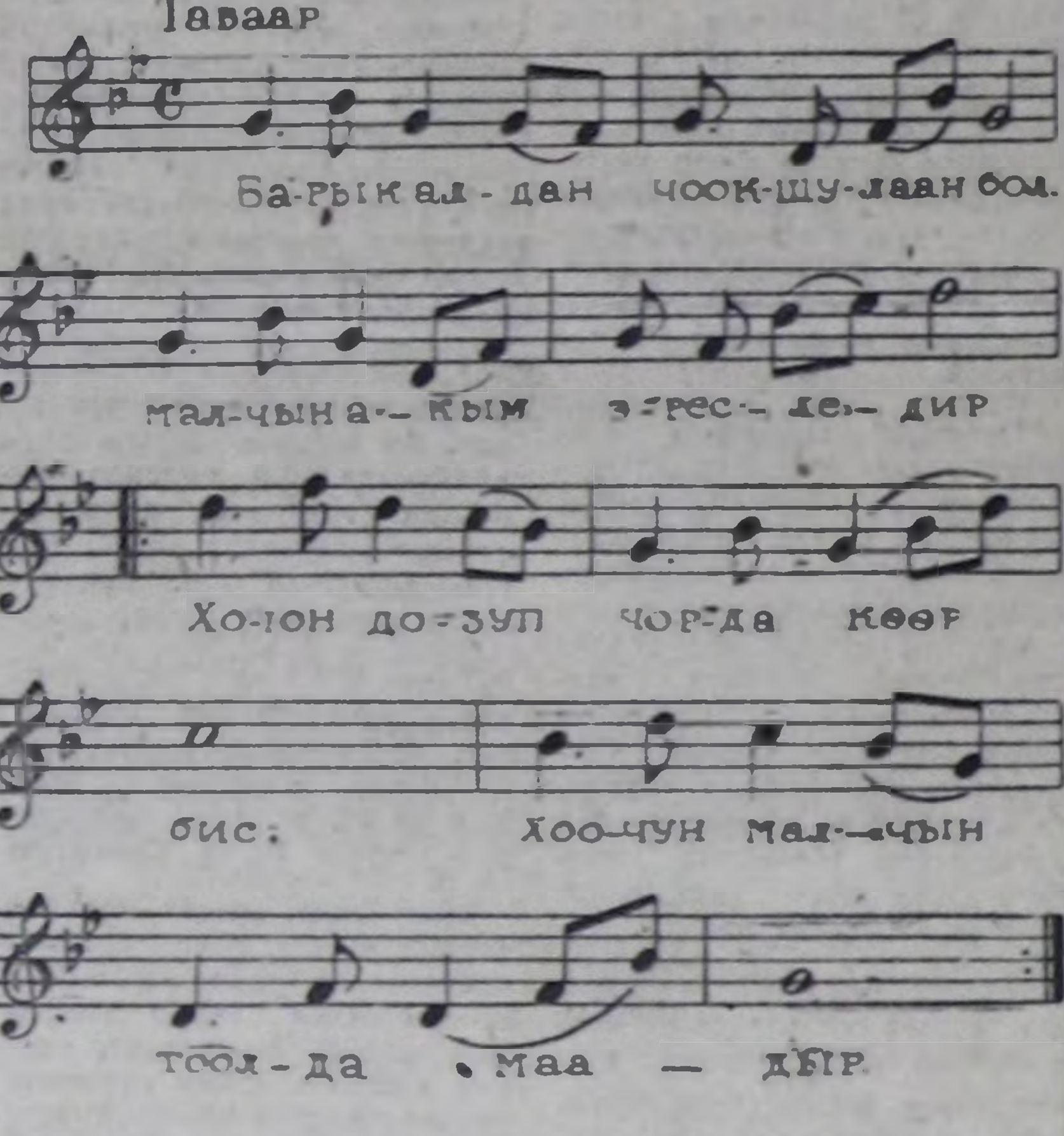

ЭМЧИ-БОРА

●Болган таварылга●

Мунуп чораан бемниң кулунун миек үзүпкен. Чаш малдың хырны чер ажа өрүттүне берген. Дүже халааш, черже тиктүр чеде берген кажыышыйндыңу, өске арга чок, кеш иштинче гедир кирип идип, кулунунуң хырныын тонумнун пес кургу-биле быжыглай шарып алдым.

Барган кемге-даа хорадап, кааа мал боорул бо ам, ишти уштунуп чоруур чүве деп, кээрген-даа чордум. Шуурмактың арга кызыы-биле эртип чыдырымда, херим даштында бичии уруг туткан аныяк кижи тур. Көрүп туруп-туруп, кулунунуң хаинап барганы ол деп айтырды. Чүү болганын тайылбырладым.

— Бээр киирип экел, даарап берейн —деп, ол далашты.

Амыраар деп чүвем хамчок. Херим иштинче киир чорттуп, курум-биле чаш малымны хүлүп бердим. Дузалакчызы бажыннче кире халааш, эмдом, херек дериг-херекселдерни экелген. Бажыңынга белен турган изиг сугга эмнерин ээзилдиргеш, кулунунуң шаңдырмыны иштин база дашкын арыдыр чүп каапкан. Оон соонда чер ажа улуг балыгны дазрап каапкан.

— Че, ам ол-ла, шарывасдаа болзуңза, ажырбас —деп, ол чугаалады.

Ол аныяк кижиниң экииргээи, дуза чедирип турда, эптиг-ээлдээн магадаан мен. Амыраарымны канчаар боор! Сагыжым ажып келген, мал эмчизи кижи сен бе, уруум деп айтырган мен.

— Чок. Кижи эмчизи мен — деп, ол харыылаан.

Кулун бир каш хонгаш дештилей берген. Ол маңнаарга, девидеп турдум, чарык ишти дешти берип болгай. Оон соонда чүү-даа болбаан. ажырбаан. Магалыг-ла холу чымчак эмчи болган, кулун өлбээн. Оолдарым ону «Чарык-Кулун» деп шолалап алган. Чоорту Эмчи-Боралай берген бис. Ол эки аът болган: челердаа, маңнаар-даа. Чарыштыларга, Эмчи-Бора эртип турган.

Эмчи-Бораның чарык хырнын даарап каан эмчиге оон соонда база ужурашпаан мен.

— Оо, кужур уруумну, эмчи уруумну —деп холун түдуп мендилештим.

Ол Ак-Чыраада ажылдап турар. Оон ады ат-фамилиязы: Кок Доржуевна Кама.

С. ЧАМЫЯН.

Балгазын суур.

АЙЫЫЛ-ХАЛАПТЫҢ ЧАЙЛАТТЫНГАНЫ

Чаа кино

Делегейниң улуг-улуг океаннарында географтыг картада демдеглеттинмээн, ээн-куруг ортулуктар ам-даа эвээш эвес. Олар чамдыкта суг адаанче чидип кире-даа бээр, чамдыкта катап тыптып, үнүп-даа келгилээр. Оожум океанда ындыг ээн ортулуктарның бирээзинге Американың төп разведка эргелелиниң ядролуг чепсектиг чажыт баазазындан Совет Эвилелинге, оон шериг корабльдеринге удур кылган өнчүк-чөңгээзиниң канчаар буурап душкениниң дугайын «Чаасхаан эжиндирикшин» деп уран-чечен, өңнүг кинода тодаргай чугаалап турар.

«Мосфильм» киностудиязының чогаадып тургусканы политиктиг, чидиг сюжеттиг бо кинодан империалистиг реакцияның күштерниң ядролуг дайынның халавын өөскүдүп болгу дег айыылын чайладыр дээш тайбың үеде совет дайынчыларының эрес-дидим болгаш маадырлыг демиселин көөр бис.

Оожум океанга совет болгаш америк дайынчы корабльдер боттарындан ыраан эвес суглар шериг өөредилгезин чорудуп турар. А ол-ла үеде АКШ-тың шериг-үлетпүр комплексиниң болгаш төп разведка эргелелиниң хардаачылары ужурашкаш, кончуг чажыт сүлээзин кылганнар. Делегейге чогумчалыг байдал тургустунар болза, ол хардаачылар шериг чагыглары кылып, боо-чепсекти эндере бүдүргеш, оон ап турары канчаар-даа аажок хөй ажык-кончаазын чидирери ол.

Ынчангаш эң айыылдыг өнчүк-чөңгээни кылырын олар ацаа шиитпирлээн. Ол хардаачылар мынчаар дугуруш кан: Оожум океанда шериг өөредилгези боол турган суглаларның чоогунга чораан пассажирлерниң корабльинче ээн чажыт ортулукта америк чажыт баазадан ракетаны адып үндүргеш, ону чаза тепсипкеш, океанче дулуп кииртер, а ол ууегедигин совет шериг корабльдери кылган кылдыр бурудадыр деп эң кара сагыштыг планны турган.

Ону боттандырары-биле Вьетнам дайынынга-ла «тергиидээн» турган америк төп разведка эргелелиниң хоочун, дуржулгалыг өлүрүкчүзү Хэссолтту шилип алган.

Ынчалзажок оларның планы боттанмаан. Адып үндүрген ракетазы утланышкынындан чайлай берген болгаш шыгаар алган корабльге дегбээн. Оон чоогунга эжиндирип чораан америк хамааты Харрисоннун болгаш оон кадайының аянчорукчу эхтазын ракета буза дээпкен. Айыыл-халапка таварышкан ол өг-бүле хеме-биле ээн-куруг ортулукка канчапчоон чедип келгеш, ол дугайында дүвүрээзиниң радио-биле чоок-кавызынга кончуг дүргер тарадыпкан соонда, айыыл-халаптың дугайында медээни совет шериг корабльдери хүлээп алыр.

Океанга аян-чорук кылып, ыяталыг эжиндирип, төрээн чуртунче ээп бар чорааш, айыыл-халапка таварышкан америк өг-бүлеге дуза көргүзери-биле, совет далай шериглерниң майор Шатохин баштаткан улуг эвес бөлүү оларже чорупкар. Оон-биле кады ол билдинмес ракетаны океанче кайыын салып үндүргенин дээрзин тодарадыр даалганы өөредилге чорудуп турган Шериг-Далай флотунуң командылалы оларга берген турган. Ол дайынчы даалганы күүседир дээш бистиң дайынчыларывыстың эрес-дидим хеделиишкиннерин кинода дестедеразалаштыр көргүскен.

Бүгүнүн дуза чедирери-биле Харрисонарга чедип келген совет далайжыларын баштай олар дыка сезиглеачиг кылдыр көрүп, бистин эхтавыска айыыл-халапты болар таварыштырган деп каразып турганнар.

Ол-ла үеде америк разведказының хардаачызы Хэссолт ортулукта чажыт ракета баазазы бары билдинип, ылерей бээр арга бе дээш аажок сагышсырап турар. Ынчангаш аңаа кандыг-даа херек түрбес кылдыр Харрисоннарның өг-бүлезин узуткап чок кылыр дужаалды ол бээр. Каржыдерзии өлүрүкчү планын күүседир дээш оон чоруткан бо-дуу чүнүн-даа мурнунга дор таваан. Дүнеки сегиржип алышкынынга Харрисоннуң кадайын болгаш совет шериг эмчизин олар араатаныг өлүр-биле өлүрген.

Чогум-на ынчан Харрисон хамык чүвениң ужурун билип каан... Оон эхтазын ракета-биле буза боолаан болгаш кадайын өлүрген кижилер америк шериг-далайжылар болган. Ынчангаш ол даартазында майор Шатохиниң бөлүүнге каттыжып алгаш, америк ядролуг чепсек тургузуп каан кожазында ортулукту дилеп, тып чедип келгеннер.

Айыылдыг планның буураңдужери чайлаш чок апарган. Ынчан Хэссолт коргуп, девидеп келгеш, совет шериг корабльдеринче ракеталарны адып үндүрерин, а оон-биле дайынның өнчүк-чөңгээзин кылырын оралдажып турар. Ынчалзажок совет далайжыларның угаангыр, тывынгыр, эрес-маадырлыг чоруу аңаа тивээн тиген. Аңаа соолгу мынуталарда бистин дайынчы далайжыларывыстың майор Шатохин баштаан бөлүү болгаш америк хамааты Харрисон ортулукта чажыт ракета баазазын дилеп тыпкаш, ону узуткап чок кылган. Ол сегиржип алышкынынга совет дайынчылар чижеглээр чүве чок эрес-дидим чоруун көргүскен болгаш амы-тынын-даа харамнанмаанмар, майор Шатохин аңаа маадырлыы-биле өлген. Олар ядролуг халаптың айыылын ынчаар чайлатканнар.

Кинода эрес-дидим майор Шатохиниң, старшина Круглов тун рольдарын артистер Михаил Ножкин, Александр Фатюшин болгаш америк разведканың ажылдакчызы Хэссолттуң ролюн артист Арнис Лицитис болгаш өскелер-даа херек кырында болуушкуннарга дүштүр, утка-шынарлыг, солун кылдыр ойнап күүседкен. Кара далай флодунуң корабльдеринге, Кубага, Чехословакияга тырттырган аалбак экраннар өңнүг, уран-чечен бо кинону көрүкчүлер ханы кичээнгей, улуг сонуургалбиле көрүп турар.

С. САЛЧАК-ООЛ.

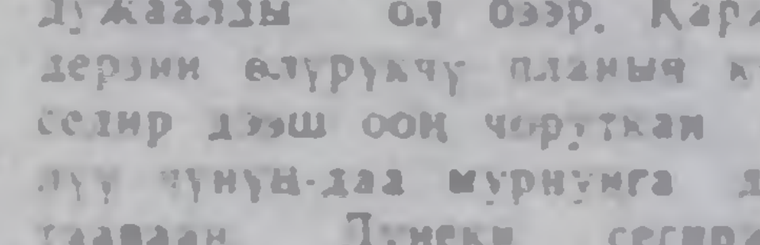

Республикага көжүп турар булуттаар. Чаъстаар. Хаттың дүргени секундада 7—10 метр. Агаарның температуразы дүне 10—15 градус, хүндүс 20—25 градус чылыыр.

Кызылга булуттаар. Чаъстаар. Хаттың дүргени секундада 10—12 метр. Агаарның температуразы дүне 10—15, хүндүс 20—22 градус чылыг болур.

ТВ

ИЮЛЬ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.50 — Мультфильмнер: «Ринганиин аңнаары», «Тим—сургалыг фадрескигеш». 9.20 — «Ындыг ырак чоок хүннер». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 9.40 — «Ынакшылга маңнашкан-биле». Уран-чечен фильм. 11.00 — 11.05 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 Док. фильмнер: «Хоорай оон эгелээн», «Трамвай хоорайлап чоруп орган», «Кайгамчык чараш мажыктыгештер». 15.30 — А. Сарабин. № 3 соната. 15.55—Уругларга фильм: «Дуннмазынга өөй ыры». 17.05 —Авазының школазы. 17.35 —«Чыскаалынар, горнистер!». 18.05—«Рамбестин хуулгаазыннары». «Мультфильм. 18.15 — «Дургедээшкин».● Тюменьниң мурнакчы коллективтериниң дурзулгазы. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кижиниң арны». Араганың хоразының дугайында фильм. 19.15 —«Танцы новеллалары». Фильм-концерт. 20.00 —Францияның телевидениезиниң программазы. 21.00 —«Үе». 21.35 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Хостуг хүреш. Суг поло. Спортчу гимнастика. 22.40 — Баскетболга делегей чемпионады. Эр улус. Испаниядан дамчыдылга. 23.20 —Бөгүн делегейде. 23.35 —00.00 Чаагай тура-соруктуң оюннары.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.20 —Док. фильмнер: «Мээң бирги башкым», «Шоожугаш». 8.40 —«Экранның аялгалары». Ленинградтың күрүнениң концерт оркестри ойнаар. 9.15 — «Эртем болгаш амыдырал». ССРЭ-ниң оруқ-харылзаа министри Н. С. Конаревтиң чугаазы. 9.45 —Оруг чугаа. 10.15 — Новосибирск филармониязының академиктиг симфония оркестри ойнаар. 10.35 — «Чурукчулар дугайында чугаа». П. Пикассо. 11.35 — Уругларга фильм. «Опчок-шоваа капитан». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 12.40 — «Чуваш черде». Концерт. 13.05 —Сургалыг кижилерниң амыдыралы. «Шын дээш телевир». Уран-чечен фильм. 14.25 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!» 15.25 —Медээлер. 15.30 — Уран чүүл мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи Э. Быстрицкая. 16.30— Украин ССР-ниң күрүнениң эстрада-симфония оркестриниң концерти. 17.20 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Суг половуу. Сугже шураашкын. 18.05 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 —«Реформаның оруктарында». Каа-Хем районда куш-ажылчы улауп. 18.50 — Уругларга фильм. 19.00 —Медээлер. 19.10 —«Азияның төвү». Программада: Медээлер. «Мал чеми — хүнүн айтырыы». «Сукпак» совхозта мал чемиин белеткелиниң дугайында. «Камнадга болгаш хумагалыг чорук дээш». «Чайлыларның төрүттүнгени». «Каа-Хемниң хаялары» чечен чогаал байырлалының дугайында репортаж. 19.40 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.45 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.00 —Чаагай тура-соруктуң оюннары. Спортчу гимнастика. Хостуг хүреш. 21.00 — «Үе». 21.35—23.00 — «Миоонуң ог-бүлезин». (Франция, 1963 ч.). Уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ИЮЛЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга «Сказка о царе Салтане» 9.30, «Капкан для шакалов» 13.10, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда, «Подсудимый» 11.20, 15.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Пять тысяч за голову Мевлуда» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 (узаткан) шактарда, «Максим Перепелица» 12.00 шакта.

«ВОСТОК»: «Останусь с вами» 9.40, «Спартак» (1, 2 сериялары) 11.00, 14.00, 17.20, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Сын полка» 16.00, «Одиночное плавание» 17.40, 19.30 (узаткан) шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Москва—Кассиопея» 12.00, «Секретный эксперимент» 13.30, 15.30, 17.30, 19.30 (узаткан) шактарда.

ИЮЛЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Мультсборник № 2 9.30, «Подсудимый» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Капкан для шакалов» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: Киносборник 10.00, «Пять тысяч за голову Мевлуда» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Секретный эксперимент» 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистерниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, хөдөө ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3338.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектерниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00721.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 165 (13165) | 1986 чылдың июль 15, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

КЫЗЫЛ ТУКТУГ ФЕРМАДА

«Кызыл тараачын» совхозтуң Туран сүт-бараан фермазы районнуң совхозтарының сүт-бараан фермаларының аразында социалистиг чарышка бирги чартык чылдың түңнели-биле тиилекчи болгаш СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугу база 300 рубльдиң акша шаңналы-биле шаңнаткан.

Ук ферма эрткен 6 айларда сүт бүдүрериниң планын 146,3 хуу күүсеткен. Бир инекке онааштыр 974 килограмм сүттү саап алыр планныг турган, херек кырында 1119 килограммны саап алган. Ол дээрге эрткен чылдың ол үезиниң демдеглиинден 15 хуу өзүлделиг болган.

Инектерни оъттуг-сигенниг черлерге кадарып турарындан оларның сүткүр чоруу көвүдээн. Ооң-биле кады саар инектерге немелде чемни база берип турар. Саанчыларның ажылдаар чери арыг-силиг.

Саанчыларның хөй кезии боттарының социалистиг хүлээлгелерин, планның онаалдаларын ажыр күүсеткен. Социалистиг чарыштың тиилекчилериниң аразында саанчылар С. С. Комбу, В. В. Клюкина, К. М. Кыргыс, М. В. Умнитаева, Н. И. Сат болгаш оон-даа өскелер бар.

Бистиң корр.

АДЫНГА ТӨЛЕПТИГ

«Барлык» совхозтуң Алдыр-Мажалык сүт-бараан фермазында саанчылар аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда коммунистер Зинаида Хомушку, Достанмаа Боралдай чоруп турарлар. Олар ажылынга шалыпчылар боорундан аңгыда идепкейлиг хөй-ниитичилер, аныяктарның идегелдиг дагдыныкчылары.

Достанмаа Боралдайны чаңгыс чер чурттугларының, кады ажылдап турар эш-өөрүнүң район Совединиң депутадынга үш чылыш улаштыр соңгааны база хөйнү чугаалап турар.

Коммунист деп бедик адынга ёзулуг-ла төлептиг саанчылар коллективке чоокта чаа эрткен хуралга СЭКП ТК-ның Совет Эвилелиниң ажыл-ишчилеринге Кыйгырыынга харыы кылдыр эш-өөрүн улам сорукткут, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче кыйгырганнар.

А. ХЕРТЕК.
Барыын-Хемчик район.

ХҮНДЕ-ЛЕ 40 ТОННАНЫ

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыраккан салбырының сиген кезип белеткээр звенозу бо хүннерде Көк-Чырааның чечек-чимис холуй үнген чаагай оът-сигенниг шынаазында эртен даң бажындан эгелээш бүдүн чырык хүн дургузунда ажылдап, хүнде-ле 40 тонна сигенни сараттап салып турар. Социалистиг чарыштың түңнелин чеди хонгаш-ла үндүрүп, мурнакчы механизаторларны шаңнап, мактап турар.

Комсомолчу аныяктарның бригада кержээн-биле ажылдап турар бо звенозу Көк-Чырааның 1 муң гектар шөлүнүң сигенин кезип белеткээр. Звенонуң кежигүннери аныяк-даа болза арга-дуржулгалыг. Олардан сиген бөлүкчүлери Олег Эникпен, Борис Түлүш, Геннадий Кызыл-оол олар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар. Звенола дуржулгалыг хоочуннар механизатор Александр Бүрбү болгаш учётчик Шожаң-оол Түлүш болуунуң арга-дуржулгазын аныяк механизаторларга айтып берип турарлар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ЧУРУКТА: Улуг-Хемде «Ак-Туруг» совхозтуң кыргылда пунктузунуң ажылчыннары Светлана Монгуш, Лидия Дамбуу бо хүннерниң социалистиг чарыжының идепкейлиг киржикчилери.

Олар кыргаан дүктү ылгап, зайлаарынга шалып үлүүн киирип турарлар. Бо ажылчыннар чылдың-на маңаа ажылдап, боттарының арга-дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип келгеннер. Чанында ажылдап турар школачыларга база дузалажып турарлар.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

СЭКП ТК-ның Кыйгырыынга харыы кылдыр

КУРЛАВЫРНЫ ДОЛУ АЖЫГЛАП...

Бистиң «Совет Тыва» совхозтуң коллективи СЭКП Төп Комитединиң совет улуска Кыйгырыынга харыы кылдыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, продукцияның шынарын экижидериниң болгаш чаа-чаа курлавырларны ажыглап турган, бүдүрүлгениң хемчээлдерин улгаттырарының талазы-биле тодаргай сорулгаларны болуунун мурнунга салып турар. Оларны чединишкиниг боттандырып болурунуң бүгү барымдаалары бисте бар, а ийи-ле чыл бурунгаар хожудап турарларның санынга кирип турган болгай бис. Ам, номчукчулар мактаныр тур деп бодай бербес боор, районда чүгээр дартип турарларының бирээзи бис. Ооң кол чажыды — социалистиг чарышта. Ооң кужун коңнуг эки билир бис.

Чижек кылдыр, бо чылдың эгезинде биске тургустунуп келген байдалды чугаалап болур. Чылдың ийи айы эрткен, ажыл-херек чүгээр-ле чорбун турган шинаш болган. Бир-ле катап шөлээлдан чаа үнүп келген ажыл-агыйның директору С. Седен-оол-биле херектиң байдалын хынамчалыг өөрениш көрүп, квартал планнарын күүседип шыдавазывыстың кырында келгенивисти билип кагдывыс. Дүвүреңниг байдал тургустунуп келген.

Совхозтуң дирекциязы, партком болгаш профком дарый хемчеглерин ап, кол кичээнгейни социалистиг чарыштың дээштиг чоруун бедидеринче, иштики курлавырларны долузу-биле ажыглаарынче угландырган бис. Ынчан саанчылар аразынга чарыштың түңнелдерин хонук бүрүзүнде үндүрүп турганывысты чугаалаарга-ла четчир. Күрүнеге дужаар малды тускайлааш, интенсивтиг чемгерилгеге тургускан. Мал чемин сөөртүр механизаторларның ажылын база чурумчуткан, шыңгыыраткан, оларга туруушуннар чок, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан турган.

Алган бүгү хемчеглеривис халас барбаан, квартал планы чединишкиниг күүсеттинген. Ону чамдык кижилер ол дээрге эрткен үениң каш катап шүгүмчүлеткени, алыс түңнели чедимче чок шүрүмнаар чоруу-дур дээр-даа чадавас. Чок, шылыг эвес, алдынган темпивисти ол хевээр салбаан бис. Бо чылдың бирги чартыында күрүнеге эът дужаарының талазы-биле планныг онаалда 114,3, а сүттүү — 111,1 хуу күүсеттинген. Ол биске мооң мурнунда чедир ажыглаттынмайн турган курлавырларны долу ажыглааны, чарышты эки организастаары кандыг түңнелге чедирип болурун херек кырында көргүскен.

Ынчангаш ону ам-даа хевээр, ооң чаа-чаа арга-хевирлерин дилеп тывар сорулганы салган бис. Амгы үеде ажыл-агыйывыста харыысалгалыг иш — ниитиниң малынга чем белетээлп эгелээн. Ында база социалистиг чарыш, чаа курлавырларны дилеп тывары, нептерелиш бирги чергениң айтырыглары боор турар.

К. ЧАМБАЛДОО.
Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунда профком даргазы.

ЧАА АРГАЛАРНЫ ТЫВАР

Бистиң партийныс социалистиг чарыштың ленинчи принциптерин доктаамал ханы өөренип, ооң утка-шынарын улам байыдып турар. Ооң бир тодаргай херечизи Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалын чоокта чаа хүлээп алганы.

Чарыштың ужур-утказы болза коллективтиң кужун, чогаадыкчы чоруун, ажылдың ажыктыын бедидеринге мөөңнээри, ажылдыы үдуртурунуң чаарты көөру, ийиг бериишкиниң аргаларын билдилиг ажыглаары болур.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының онаалдаларын чединишкиниг күүседир дээш чарыш бистиң бүдүрүлге коллективинде бо хүннерде улам калбарган, даараныкчыларның бот-харыысалгазы бедээн.

Кол демдеглээр чүүлүм болза, эрткен чылдарда чайгы үелерде план күүседири биске коңгуг берге турган. Чүге дээрге чайын хөй кижилер шөлээже үнер. Бо чылын бүдүрүлгениң ажылында чединишкиниң кол чылдагааны — ажылды бот-орулга-чарылгалыг арга-биле башкарарынче шилчиткенивис. Бо чаа арга биске дыка хөйнү берген. Ам бисте мурнунда мышкаш силдатарда анаа чылар продукция чок, алыс түңнел дээш ажылдап турар бис. Бистиң ээр болгаш херээжен улустуң даштыкы хевин даараар бригадавыс чартык чылда 45 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер планывысты күүсеткен бис. Хеп быжыкчызы В. Верзакова, мастер Н. Веткина, телемастерлер А. Чихачёв, А. Кочкин Аржаан, Тарлаг, Хадын, Өөкте боттарының чагыкчыларынга неделя санында барып чедип, кылган ажылдарын дужаап, чаа чагыгларны хүлээп ап турар.

Бо чылын район төвүнге болгаш суурларга дооскукчу өөреникчилер ортузунга чаа хептиң делгелгезин кылган бис. Ооң түңнелинде хөй чагыглар кирген. Даараныкчылар болгаш быжыкчылар-даа бо чагыгларның күүселдези дээш шалыпкын ажылдаашнар. Адалелер биске четтиргенин илередип, демдеглел дептеринге бижип турганнар. Чарыштың тиилекчилери даараныкчылар М. Хаопотова, Н. Мышкина, Г. Чымба, Т. Семенова, У. Кыргыс оларны чүгле мактаар апаар.

Т. ТАСЬКОВА,
даараныкчы.

ЧАА ШКОЛА АЖЫГЛАЛДА

Өөрүшкүлүг бир болуушкун Барыын-Хемчик районнуң Шекпээрге болган. Ол дээрге кедээ тудугжуларының дооскан чаа тудугну — школаның дуңгуруун суурда ортумак школаның коллективинге дужаап бергени.

Өөреникчилериниң, башкыларның, ада-иелерниң эжиин ажыдып кирер дээш четтикпейн манап турган 624 кижи өөренир чаа школаны күрүне комиссиязы хүлээп алган. Кызыл-Мажалыгта кежүп чоруур 741 дугаар механизастаттынган колоннаның бригадалары ону тудуп кылган. Тодаргайлаарга, Татьяна Кертик-оолдуң, Лилия Хомушкунуң, Дадар-оол Семис-оолдуң удурткан тудугжулар чараш бо бажыңны школачыларга тудуп берген.

База ол ышкаш ажыглалга кирген тудугга башкылар, өөреникчилер, суурнуң чурттакчылары боттарының киржилгезин сөөлгү үеде калбартып, хостуг шактарында, ажыл шагындан дашкаар үелерде доктаамал кээп ажылдап турган. 741 дугаар КМК-ның Кызыл-Мажалыгта № 1 ортумак школа-биле чарып алган керээзи ажыктыг талаларын чаа школа тудуунга көргүскен. Дугуржулга ёзугаар бо тудугт чери тудугжу мергежилге чээрби өөреникчини белеткеп өөреткен.

Бүдүрүлге өөредилгезиниң клазын А. О. Хомушку удуртуп турар. Аныяк тудугжуларның баштайгы практиказы Шекпээрде туттунган ийи каът школа тудуунга эрткен. Олар эң баштайгы күш-ажыл төлевирин ап, тудугжулар-биле кады ведомостуга адын салган. Ол болуушкун оларга өөрүнчүг-даа, уттундурбас-даа болган.

Ниитизи-биле алырга, доозулган тудугнуң ажылынга сезен ажыг тудугжу киришкен.

— Көлээ тудугжуларның кол кичээнгейинде школа, урутлар садының тудуглары, чуртталга бажыңнары туруп турар. Ол билдингир, Он ийиги беш чылда бо талазы-биле улуг сорулгаларны тудугжуларның мурнунда салган. Ону күүседирин — бистиң хүлээлгевис — деп, КМК-ның начальниги Д. К. Хомушку чугаазын уламчылады.— Бистиң тудугжуларывыс мооң мурнунда чылдарда база ээээш эвес тудугларны доозуп, оларны ажыглалга кииринп турган. Ынчалза-даа Шекпээрде ортумак школаның тудуу биске бир онзагай. Ону ажыглалга киирип турар үе эле тургустунуушкунуң эгезин-биле холбашкан. Ынчангаш канчаар ажылдап, эде тургустунуп турарывыска бо тудуг шылгалда болгаш көрүлде.

Чаа школада химия, физика болгаш өске-даа кабинеттер-биле чергелештир чазаныр, хеп даараар мастерскаяларны дерип кылган. 150 кижиниң бир ээлчегде чемгерер столовая база бар. Ооң дериг-херекселдери өөреникчилерни чемгеререринге, аъш-чемни шыгжаарынга эптиг кылдыр тургустунган.

Тудугнуң даштыкы дериг-кээрин көөрге, спорт шөлү онзагай ылгалып турар. Маңнаар оруктар, ойнаар черлер долузу-биле дериттинген. Июль айның баштайгы он хонуунда школаның тудуу доозулганы тудугжуларга-даа, башкылар коллективинге-даа эптиг болгаш ажыктыг. Чүге дээрге өөредилге эгелээриниң хүнүнге чедир чаа тудугну күүзүн, бүгү байдалын херек кырында ылак кылдыр көрүп, нарын чамдык дериг-херекселдерин ажылдадып өөренип алырынга шак-ле курлавырда бар болуп турар.

Демби Карасевичиниң чугаалап турары-биле алырга, тудугну комиссияга хүлээдип берипкен-даа болза, ооң ажыглалы КМК-ның хайгааралында. Ынчангаш бир каш кижини ында арттырган. База ол ышкаш чаа школаның ажыглалы эки, ында нарын тургуулгларын, дериг-херекселдерни класстарның удуртукчулары, башкылар, техажылдакчылар ээ ёзу-биле көрүп холга алыры, камныг база хумагалыг болуру бөгүнде негеттинип турар.

А. ОКСУР.

ТУДУГ ЫЯЖЫН БЕЛЕТКЭЭРИН КӨВҮДЕТКЕН

Тыва АССР-ниң чурт улелер министерствозунуң Сарыг-Сеп улетүр комбинадының В. Жидеевке удурткан ыяш белеткелчилериниң бригадазы бо чылдың бирги чартыында бар арга-курлавырларны долузу-биле ажыглаарын кызыдып, багай эвес ажылдаан. Чартык чыл планын бригада 144,6 хуу кылдыр күүсеткен.

Бо көргүзүгнү чедип алыры амыр эвес болган. Каа-Хем районнуң демнежээринде чоок, чедери белен черлерде арга-ыяш курлавырлары эвээжээн. Үлетүр комбинадының мооң мурнундагы чиг эт баазазы бо чазын хагдынгандан бригада бергелээшкиннерге таварышкан. Найыралдыг коллектив ол бергелерни ажыр эртериниң оруктарын тывкан болгаш аңгы-аңгы черлерлеп ыяш белеткелин четчир-биле чорудуп шыдаан. Кезип, белеткээн ыяшты тайгадан үндүр сөөртүрүнге чолаачы Иван Сидоров онза шылгараан.

Бистиң корр.

КЫРГЫЛДА ДООЗУЛГАН

«Ленинчи орук» совхозта хой кыргылдазы доозулган.

Ниитизи-биле 12 тонна ажыг дүктү кыргып алган. Оон 5 тоннаны күрүнеге дужааган (планы 7,5 тонна). Дүктү ылгап, арыглааш дужаарын уламчылап турар.

Кыргыкчылар аразында социалистиг чарышка Роза Кара-Сал, Борис Андреев, Марина Сарыг-оол, Долаана Салчак олар мурнакчы болганнар. Дүктү класстаарынга Римма Чаш-оол, Найган Даржаа, пункт эргелекчизи Ульяна Салчак олар эки ажылдап келген.

А. ХОМУШКУ.

ДААМАЙ ХӨӨНДЕН УШТУНАР

Июль 11-ниң байдалы-биле «Кызыл тараачын» совхоз 305 гектар шөлдүң сигенин кестирген. Гектардан-на ортумак дүжүт 8,7 центнер болуп турар. Совхозтуң ниити планынга хамаарыштыр алырга, бо сан планның чүгле 4,2 хуузу.

— Мал чеминиң белеткелинче совхоз ниитизи-биле коңгуг орайтап кирген. Сигенни эки өстүрүп алыры-биле далашпайн турган — деп, совхозтуң мал чеми белеткээриниң талазы-биле агроному Василий Игнатьевич Иконников тайылбырлап турар. Июль 11-ге чедир сиген кезилдезинде чүгле чаңгыс бригадада 22 кижи ажылдап турган.

Григорий Павлович Цыпиниң бригадазы колдуунда совхоз төвүнүң чоогунда шөлдерде сиген кезилдезин чорудуп турар. Туран фермазының адаанда шөлдерде, ооң артында шаттарда сигенниң үнгени эки. Ында кезип каан сигенниң курган-даа чылдары бар. Июль 9-тан эгелеп олар Мочеги деп черде суггаттыг шөлдү кестирип кирипкен. Ында гектардан-на сигенниң дүжүдү 12—15 центнер чедип турар. Олар КС-2,1 марканың сиген кестирер 5 машина-биле кестирип келген, чоокку хүннерде база бир ындыг машина немежир.

Г. П. Цыпиниң бригадазы 1200 тонна сиген белеткээр планныг. Июльдуң 11-ге чедир медээ-биле алырга, 305 гектар ажыг шөлден 129 тонна сигенни белеткеп, ажаап алган. Ээ планының чүгле 11 хире хуузун чаа чедирип турар.

Совхозтуң Шивилиг, Хүт салбырларында мал чеминиң белеткелинче сөөлгү хонуктарга чедир кирбээн. Ону организастаары-биле партком секретары В. Н. Гончаров ылаар чоруткан сурагдыг.

Республиканың-даа, районнуң-даа ажыл-агыйларында мал чеминиң белеткелинче колдуунда июнь 20-де эгелеп кирипкен болгай. А «Кызыл тараачын» совхоз ол чугула кампанияга белеткелли өй-шаанда дооспаан, даамай хөөнден үнүп чадап турда, үе маңаар эвес, июль айның баштайгы декадазы база эрткен. Чаңгыс бригаданың кылганы сиген совхозтуң ниити планының чүгле 4,2 хуузу болуп турар.

Сигенчи бригадаларны, звенолары четчелээш, оларга хурал-суглааны эрттиргилээр, мал чеминиң белеткели политиктиг чугула кампаниязы дээрзин тайылбырлаар, социалистиг чарыштың негелделерин, ажылдың расценкаларын таныштырар ужурлуг турбуже, совхозтуң парткомунуң (секретары В. Н. Гончаров), профкомунуң талазындан ук ажылче чогуур өйүнде сагыш салбаан. Г. П. Цыпиниң бригадазынга ажылдың расценкаларын чүгле июль 9-та таныштырып турган. Сигенчилер ортузунга социалистиг чарышты июль 10-га чедир чаңгыс-даа катап түңневээн, кижилерни хей-аът киирип, моральдыг, материалдыг сонуургалды көдүрер лозуң, плакат кайда-даа астынмаан, көзүлбес.

Сигенчилер эртен эртеден кежээ орайга чедир ажылдаарынга бригада төвүнге изиг аъш-чемни белеткеп, ийи удаа чемгерери таарымчалыг болгу дег. Ону ынчаар тургуспаан, повар тывылбас деп тайылбырлап турар. Совхозтуң столовазындан хүндүс чаңгыс удаа чем сөөртүп экелгеш, чемгерип турар. Ол чемниң шынары багай, амдан чок болурун сигенчилер чугаалап турдулар.

Чоок шөлдерде ажылдап турары-биле сигенчилер суурга хонуп, эртен 7 шактан чыгылып эгелээш, 8 шак ажып турда шөлге чедип кээп ажылдай бээр. Кежээ 20—21 шакка чедир ажылдап турар. Бригада кежигүннери планныг онаалдазын күүседир дээш техника ажыл агаар турууушкуну болдурбайн, кымыжак ажылдаарынга чүткүлдүг.

Бригадада ажыл шуудавайн турар. Чаъс-бораанныг хүннер база шаптыктап турары билдингир. Мооң мурнунда Шандарлыкты шөлүнде кескен сигенни 5 хондур кургадыр чыттырган, сараттап кааргаш, шыгы улуг болганындан ол нзип-хып эгелээн. Ону июль 10-да катап тарадыр октап турганын көрдүвүс.

— Суггаттыг шөлдүң сигенин эра-аразында чылыпканы даа бир ону машина-биле кестирери белен эвес, сиген машина бланынге тырылгаш чылбас апаар, 20—30 метр хире черни эрткеш-ле аай-дедир чортуп турар, ожум кестирерге эки. Оон башка техниканы-даа үреп, шынар чок кылдыр кестирип болур. Ынчангаш чер алабас, хүнде бир кезикчиниң нормазы 7 гектар болза, бо шөлге ону күүседири болдунмас, бир эвес тарамык, курган сигенниг ховуга болза ол хирени хүнде кестирип болур — деп, дуржулгалыг хоочун агроном И. В. Иконников чугаалап турду. Ында чүгле КС-2,1 марканы чезикчилиг ажылдап турар. 5—6 метр калбак биситиг техниканы ында ажыглаары болдунмас, тавыглар дыка кылынымаш куртавайн база чыдып бээр деп бригадир-даа, агроном-даа чугаалап турдулар. Ол шөлге 1,5 хүн кестирген, 20 ажыг гектар кестирип алган. Аңаа олар 2 неделя хире ажылдааш, доозуптар боор бис деп санап турар.

Ол ышкаш суурда албан организацияларының коллективтерин, чурттакчы чонну мал чеминиң белеткелинче хаара тутпаан.

Бо чугула кампанияны «Кызыл тараачын» совхозта ылгыг оожум эгелээн, даамай хөөнден уштунмайн турары канчап-даа таарышпас. Хүт салбыры сиген кезилдезинче чаа кирип турар, Шивилигде ам-даа кирбээн. Бригадаларны дарый четчелеп организастааш, оларның шалыпкын темп-биле ажылдаарын чедип алыры негеттинип турар. Ол ышкаш малчыннарын, албан, организацияларны сиген белеткелинге киириштирери-биле организастаарын дүргедедири база чугула.

Мал чеминиң белеткелинге таарымчалыг дыка хөй үени совхоз ажыглап шыдаваан. Ынчангаш бүгү күштү ылаар мөөңнээр, темпиин шапкынчыларын үе негеп келген-дир.

Н. ООРЖАК.
«Шынның» тускай корреспондентизи.

УГААН-САРЫЫЛДЫГ БОЛУРУНЧЕ КЫЙГЫРЫГ

Делегейниң эртемденнериниң ядролуг айыылды болдурбазы дээш шимчээшкини бо үнүн чүгле аажок улуг калбак хемчээлди чаалап ап турар эвес, а харын шынар талазы-биле экижип турар. Боо-чепсекти эдлере бүдүрериниң хандыктыг уржуктарының талазы-биле калбак тайылбыр ажылын чорудушлаа олар амыдыралчы ажыл-херектерже киргеннер. Ооң сорулгазы — XX чүс чылдың төнчүзүнге чедир ядролуг чепсекти узуткаарының оруктарынче тодаргай базымнарны кылырының аргаларын фактыларга барымдаалап чорудары болур. Өлүмнүг айыылды болдурбазы дээш баш удур бүгү аргаларны ап чорудар талазы-биле делегей эртемниң төлээлекчилериниң чуткулун Москвага июль 13-те доозулган ядролуг айыылды болдурбазы дээш эртемденнерниң үш хүн үргүлчүлээн делегей шуулганы тодаргай көргүскен. Кижи төрелгетенниң мурнунда туруп турар эң чугула сорулгаларны каттышкан күш-биле шиитпирлээрингe улуг үлүгну киирип болурдур бис дээрзинге олар быжыг бүзүрелин илереткеннер.

Шуулганның киржикчилериниң санал-оналын ёзугаар алырга, эртемденнерниң дайынга удур шимчээшкини тайылбыр ажылындан тодаргай ажыл-херектерже шилчий берген болуп турар.

Ядролуг шенелделерни соксадырынче угланган совет мораторийни 35 чурттуң Москвага чыылган эртемденнери чаңгыс эн-сеткил-биле деткип турарын илереткеннер. Оларның чугаазы-биле алырга, чаагай тура-сорукттуң ол политиктиг ужур-дузалыг болуушкуну эртемденнерниң дайынга удур шимчээшкининиң бүгү активчилеринге шиитпирлиг болур чорукту берген, оларны турушттуг болурунче кыйгырган. Сорулгазы — кандыг-даа ядролуг шенелдени шым тыварының аргаларын баштыкап турар совет болгаш америк шенелде полигоннарында тургускан сейсмиктиг төлевилелди ССРЭ-ниң ЭА-ның болгаш АКШ-тың бойдус камгалалының талазы-биле чөвүлелиниң кады ажылдап турар бөлүү чаңгыс ай дургузунда белеткеп доосканн болгаш ону ажыглап эгелей берген. Шуулганда бот-боттарын билчиршиниң чоруу, бөмбүрзектиң кырында диргелип келген айыылдың мурнунда аңгы-аңгы чурттарның эртемденнериниң үени чидирбес дээн чүткүлү чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле ам чугаалажылышкыннар чорудуп турар политиктиг ажылдакчыларга хей-аът киирикчи чижек боор болур. Эртемденнерниң дайынга удур Москвага болган ээлчеглиг ужуражылгазының кол утказы ындыг болган. Ол дугайын Болгарияның ЭА-ның президентизи А. Балевский, Гарвардтың медицина школазының психологу, профессор М. Бренман-Гибсон (АКШ), Чаа Зеландиядан келген биофизик П. Уилс, совет академик Е. Примаков болгаш өске-даа эртемденнер СЭТА-ның корреспондентилеринге берген интервьюзунга медеглээннер.

Ужуражылгакчының киржикчилери санал-онал солушканының соонда ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында декларация хүлээп алган. Шуулганның тускай бөлүү ону ядролуг күрүнелерниң удуртукчуларынга, КНО-нуң чиңгине секретарынга тыпсыр болгаш ядролуг айыылды болдурбазы дээш туржуп турар национал комитеттерге таралып бээрлер.

Делегейде берге болгаш нарын байдал тургустунган деп ук документиде айыткан. Кижи төрелгетен ядролуг дайынны көөр хениң чок. Оон айыылын ээжеждир төлээде идепкейлиг хемчеглерни алыры чугула. Бо демиселге баштайгы базым болза болдунарла контрольдуң дузазы-биле ядролуг шенээшкиннерни долузу-биле хоруурy, а кедизинде барып, ядролуг бүгү боочепсекти узуткаары болур. Ындыг арга бузуржир чорукка, шыы бодал-сорулгаларының тиилелгезинге, делегей харылзааларының ажык, чарлыг болурунга дузаны чедирер. Бо сорулгаларны чедип алырынга чаа утаазылал эргежок чугула, ооң чугула илерээшкини болза ядролуг шенээшкиннерни долузу-биле хоруурунга кайгамчык улуг арганы болдуруп турар ССРЭ-ниң чаңгыс талалыг мораторийи болур.

Совет тала мораторийни ам-даа узадып болур, а АКШ бодунуң талазындан ССРЭ-ниң тайбың инициативазынга каттыжар, ядролуг дайынның кыжаныын ээжеждир талазы-биле ооң өске-даа базымнарын деткип, анаа каттыжар ужурлуг деп шуулганның киржикчилери демдеглээн.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының болгаш АКШ-тың бойдус курлавырларын камгалаар талазы-биле чөвүлелиниң аразында дугуржулганы кылганынга шуулганның киржикчилери байыр чедирген, аңаа дууштур Семипалатинск чоогунда совет полигонда сейсмиктиг дериг-херекселдерни тургускан. Ядролуг шенээшкиннерни долузу-биле хоруур дээш контрольду кады кылып болуруң аңаа эрттирген шенээшкиннер херечилээн.

Мооң соңгаар ядролуг шенээшкиннерни долузу-биле хоруурун контрольдап болур болганда, алызында бары ядролуг чепсегленишкиннерни болгаш массалыг узуткаашкынның өске-даа чепсек-херекселдерин долузу-биле узуткап болур дээрзинге илеген турарын шуулганның киржикчилери медеглээн.

(СЭТА).

СОРУЛГАЛАРНЫ ЧУГААЛАШКАН

РСФСР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң коллегиязының болгаш чурт үлетүр болгаш коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажылчыннарының профэвилел ТК-ының президиумунуң калбак хуралы ССРЭ-ниң УАЧД-те болган. СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бешки сессиязының база РСФСР-ниң Дээди Совединиң ушку сессиязының шиитпирлеринге дүүштүр Россия Федерациязының амыдырал хандырылга ажылдакчыларының сорулгаларын анаа чугаалашкан.

1986-1990 чылдарда министерствонуң системазының экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планын күүседир, партияның негелделеринге дүүштүр чонну амыдырал хандырылгазын улам ындай сайзыраңгайжылдар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган. Ол кыйгы беш чылда чыдырал ажыл-чугаазын кеземче чүдерилге бараалгатыан кежигирин хуралдың киржикчилери таныштырган.

СЭКП ТК-ның секретары А. П. Бирюкова, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи Н. А. Сташенков, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелдериниң, чамдык министерстволарының болгаш ведомстволарының харыысалгалыг ажылдакчылары хуралдың ажылынга киришкен.

(СЭТА).

ЧУРУКТА: Таңды районда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Сергей Парунжинге удурткан мал чемнери белеткээр бригаданың тракторизи Михаил Оюн Кара-Булуң шынаазында өстүрген хөй чылдыг сигенни кезип, ажаажып турар. Ол кескен сиген кургай бээрге, сараат салыр агрегатты база башкарар. Механизатор хүнде кылыр үлүүн ажыр кылып, чарыштың тиилекчилериниң бирээзинге санадып турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Чогаалчы болгаш үе

ТӨЛЕПТИГ БАРААН БОЛУР

ССРЭ-ниң чогаалчыларының сески съездизи СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлериниң болгаш СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң бөлүк совет чогаалчылар-биле ужуражылгазының сорук кииржир салдарының адаа-биле болуп эрткен. Бодум сөөлгү үеде чогаалчыларның эләэн каш съездилеринге, улуг хуралдарынга, каттышкан пленумнарынга, байырлыг чыыштарынга олуруп шыкылаан мен. Ынчалза-даа бо ышкаш хайнышкынныг, ажыл-херекчи, идепкейлиг четпестерге эптеш чок санал-оналга арын-нүүр барымдаалавас, шүгүмчүлелге чаныш-сыныш чок шуулганны кажан-даа көрбээн мен.

Чогаалчыларның съездизинге илерээн чаартыкчы, эргилделиг бодалдар СЭКП-ниң XXVII съездизинге партия Төп Комитединиң Политиктиг илеткелинге ниитилелдиң кан-кадык байдалы литератураның болгаш уран чүүлдүң деңнелинден улуг-биле хамааржыр деп ленинчи ёзу-биле көрген түңнелден үнүп турган дээрзи бүгүдеге билдингир. Шынап-ла, бистиң социалистиг ниитилелдивис коммунизмниң бедиктеринче чоокшулаан тудум, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге литератураның болгаш уран чүүлдүң ролю улам күштелип, «кижи факторунга» оларның салдары кажангызындан-даа артык улгадып турар.

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары М. С. Горбачев бөлүк совет чогаалчылар-биле ужуражып турган, шыныг чоруктуң ёзулуг өөредиини — чедир кылдынмаан чүүлдерин болгаш четпестерин ак сеткилдиг, принципиалдыг көөрүнүң үлегер-чижээн чугулалап демдеглээн.

Совет литература Төрээн чурттуң болгаш Коммунистиг партияның эрге-ажыктары-биле тудуш холбаалыг. Чондан төрүттүнген болгаш чонну болуп турар ол литература улустуң сеткил хөөнү болгаш күзел-чүткүлдери-биле кады хөгжүп, чаа үениң кижизин — патриотчуну, тургузукчу ажыл-ишчини, бодунуң үезиниң харыысалгазын чүктеп шыдаар интернационалчыны кижизидип турар.

Чурттуң хөгжүлдезиниң амгы шиитпирлиг үе-чадазында уран сөстүң мастерлериниң сорулгалары ССРЭ-ниң чогаалчыларының VIII съездизиниң кичээнгейиниң төвүнге турган. Совет чогаалчыларның ол шуулганы июнь 24-тен 28-ке чедир Москвага Кремльдиң Улуг ордузунга болуп эрткен. Ук съездиниң ажылынга партияның болгаш күрүнениң СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш М. С. Горбачев баштаан удуртукчуларының киришкени делегаттарның болгаш даштыкы аалчыларның хей-аъдын көдүрген, ооң ужур-утказын улам бедик көдүрген.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң отчёт илеткелин баштаар чериниң бирги секретары Г. М. Марков кылган.

Сөөлгү беш чылда совет литератураның эрткен оруун илеткелчи долузу-биле анализтээн. Ол кыска үениң дургузунда амгы үениң номчукчуларының бедик негелделеринге дугжуп турар хөй санныг чогаалдар тургустунган, организастыг ажылдар талазы-биле бурунгаар базымнар кылдынган. Бо бүгү Коммунистиг партияның удуртукчу болгаш башкарыкчы ролюнуң ачызында чедип алдынган.

Бодунуң салым-чолун литература-биле холбаан кижи бүрүзү долу күш-биле ажылдаар ужурлуг. Уран сөстүң ёзулуг ээлериниң мурнунда мындыг ханы харысалга турар.

ССРЭ-ниң чогаалчылар эвилелиниң төп ревизия комиссиязының илеткелин ооң даргазы В. П. Тельпугов кылган.

Съездиге санал-оналдар чиңгир шүгүмчүлелдиң болгаш бот-шүгүмчүлелдиң адаа-биле болуп эрткен. РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы Сергей Михалков ажыл-херектиң өөнге организас-чогаадыкчы эвес, харын чогаадыкчы-организастыг хемчеглерни тургузарын, ол чүл дээрге чогаалчы онза кичээнгей салырын айыткан. Украин шүлүкчү Борис Олейник бүгү совет культуразының хөгжүлдезинге улуг орус улустуң, ооң болбаазын дылының ачы-хавыязын демдеглээн. Чогаалчылар Даниил Гранин, Сергей Залыгин чогаалчыларның ажыл-херектеринде бюрократизмни, канцеляризмни сойгалаарын айтып, кежигүнге хүлээп алырда, кандидат стажты катап тургузарын негээннер.

Съездиге чечен чогаал критиказының айтырыы эң чидиг-биле тургустунуп турган. Санал берген эштер, эң ылангыя кескү чогаалчылар Юрий Бондарев, Максим Танк, Феликс Кузнецов, Николай Грибачёв, Чингис Айтматов, Расул Гамзатов, Олжас Сулейменов сүтлар сөөлгү үеде бистиң критиканың сулараанын, чүгле мактаар хөөредир, кулбургай хевирлиг апарганын ажыт-чажыт чок-биле демдеглээннер. Ылавылаарга, атсураа үнген чогаалчылар бүгү шаңналдарны, макталдарны, хүндүткелдерни алган соонда шүгүмчүлелден дашкаарлап турарын кым-даа билир. Мурнунда съездилерге улуг хуралдарга Александр Чаковский, Сергей Михалков, Чингиз Айтматов, Евгений Евтушенко ышкаш чогаалчыларның шүгүмчүледип турганын улус дыңнаваан. Бо шуулганга Александр Чаковскийниң «Тиилелге» деп политиктиг романы уран-чечени куду, доктаалсавыр, курген медээ хевирлиг деп чемелеткен. Чингиз Айтматовтуң «Хүнүң дурту чүс чыл ажыг» деп сураглыг романы мурнунда чогаалдардан ырак куду деңнелге бижиттингенин илерээн.

ССРЭ-ниң чогаалчыларының VIII съездизинге көдүрттүнген чугула айтырыглар-биле холбаштыр СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлериниң хей-аъттыг, принципиалдыг, чаартыкчы үзел-бодалдарын база катап сагынмас арга чок болур чорду. Чогаалчыларның ажыл-херектеринге ол тургустунуушкун, амыдыралдың чугула айтырыгларынче чаартыкчы ёзу-биле көөр шугум өзек угланыышкын болур ужурлуг.

Чогаалчы кижиниң ажыл ижинге эде тургустунуушкун кандыг хевирлиг болурул деп айтырыг бистерни дүвүредип турар. Чогаалчыларның съездизиниң материалдарын катап-катап номчуп көөрге, херектиң ужуру интенсификацияның оруунда болуп турар. Интенсификация чүгле бүдүрүлгеге ылангыя чүгле көдээ ажыл-агыйга херек эвес. Ол угаан ажылының кижилеринге, чогаалчыларга база херек. Дүргедээшкин дээрге, чогаалдарны буу-хаа далаш бижиири эвес, чогаалдың утка-шынарынче, уран-чечени онза кичээнгейни салыры болур. Чүгле шынарлыг, улусчу, партийжи чогаалдар-биле бо үениң номчукчуларының улам өзүп турар негелделерин хандырып шыдаар бис.

Чонче чоокшулаары, чогаалдарны чоннуң амыдыралы-биле улам сырый холбаары партийжи шуулганның негелделериниң бирээзи болуп турган. Ол угланыышкын моон соңгаар-даа артар апаар.

Бодунуң чогаадыкчы болгаш организакчы ажылын партияның XXVII болгаш чогаалчыларның VIII съездилериниң негелделеринге дүүштүрер сорулга-биле Тываның чогаалчылары эләэн идепкейлиг хемчеглерни ап чоруткан.

Бо чылын тыва чогаалчылар республика солуннарының болгаш «Улуг-Хем» альманахтың арыннарынга тоожуларны, шүлүктерни, очерктерни парлаткылаан. Эрзин, Чөөн-Хемчик, Тожу, Сүт-Хөл, Өвүр, Бай-Тайга болгаш өске-даа районнарның, Кызыл хоорайның бүдүрүлгелериниң, албан организацияның, өөредилге черлериниң ажылчы чоннары, төлээлекчилери-биле хөй санныг ужуражылгаларны чоруткан. СЭКП Төп Комитединиң «Чогаадыкчы аныяктар-биле ажыл дугайында» төөгүлүг доктаалының он чыл болганынга тураскааткан үнүүшкүннүг ырлалды Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чери Барыын-Хемчик районга эрттирген. Шүлүк кежээлери Ак-Довурак хоорайга, Кызыл-Мажалык, Шекпээр суурларга болгулаан. Каттышкан комплекстиг үнүүшкүнү чурукчулар, композиторлар, артистер-биле кады кыйгааржыларга барып эрттирген бис. Ындыг үнүүшкүн-биле Каа-Хем районга чедиш чогаал байырлалы база эрткен. Баштаар чериниң планың ёзугаар тыва болгаш алтай чогаалчыларның ужуражылгазы «Улустарның найыралы — чогаалдарның найыралы» деп кыйгы-биле августуң эгезинде Мөңгүн-Тайгага болур.

Аныяк болгаш эгелеп чоруур чогаалчыларның өзүлдезинче, өөредилгезинче баштаар чер кичээнгейни салып келген. Бо чылын Москвада М. Горький аттыг Литература институдун 2 кижи доозкан. Красноярскиге драматургтар семинарынга бистиң эләэн каш эштеривис барып киришкен. Августа Абаканга аныяк чогаалчыларның семинарынга бистен Е. Антуфьев, М. Ховалыг, А. Үержаа олар барып киржирлер. Бистиң хоочун чогаалчывыс М. Кенин-Лопсаңның номнарын РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелинге чугаалажып көргеш, черле эки деп демдеглээн.

Совет улустуң угаан-бодал кижизидилгезинге, амгы үениң психологтуг чаартылгазынга чогаадыкчы интеллигенцияның, ылангыя чогаалчыларның, ролю улуг. Маңаа чечен чогаал критиказының ролюн кажангызындан артык бедикче көдүрери чугула. Чогаалдарны үнелээрде, партийжи принципиалдыг критиканың үндезиннерин хажытпас ужурлуг, бот-боттарын шүгүмчүлешпес, камгалажыр хөөннерни шиитпирлиг ажып эртери эргежок чугула. Чүгле ынчаа чогаалчылар совет чонунга төлептиг бараан болуп шыдаарлар.

К. КУДАЖЫ,
Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы.

СЕМИНАР ҮЕЗИНДЕ

Семинарның киржикчилери — совхозтар директорлары, парткомнар секретарьлары, агрономнар, зоотехниктер, мал эмчилери, бригадирлер, сигенчилер, механизаторлар, агроүлетпүр комплекизиниң ажылчыннары, лаборатория ажылдакчыларының семинары хүннүң баштайгы чартыында «Улуг-Хая» совхозтуң дуржулгалыг бригадири Михаил Седейпенович Малбык-оолдуң удурткан мал чеми белеткээр комсомолчу-аныяктарының бригадазынга эрткен.

Бригада бо чылын мал чеми белеткээринге шак белеткенген. Эрткен чылдың частырыгларын болдурбас дээш чогуур хемчеглерни алган.

Эрткен чылын кандыг частырыглар турганыл? «Улуг-Хая» совхоз шынаадан кескен сигеннерин ол-ла черинге бо-лууп, сарааттан каапкан. Ооң түңнелинде чайын болган улуг үерниң үезинде сарааттар суг ортузунга барган. Үнелиг мал чеми дудуп, чыдып калган, ажыл-агый улуг когаралда душкен.

«Улуг-Хая» совхоз бо чылын ол частырыгларны болдурбас. Кестинген база болдунген сигеннер чаъс чайык, үер суу албас бедик черлерде тургустунуп эгелээн. Пресстеп, болдуруп турар сигеннерниң шынарлыг болурунче база кичээнгейни совхозтуң специалистери, механизаторлары салып турар. Бирээзи-ле 300 кг чедип турар пресстээн сигеннерни чаңгыс черде топтудуп сарааттап салырынче кирген. Оларны күскү база кышкы үеде фермаларже, хойжуларның кыштагларынче механизастаттынган звенолар дажып сөөртүрүнге белен эптиг болур.

Шынааларда чайгаар үнген сигеннерни таптап, тырып, тургаш, чайылбас база төгүлбес кылдыр сарааттап турар. Сарааттарның кыры калбак эвес, кырлагар бедик. Сараат салдынган соонда, ооң кырынга саваңны чаткаш, тал будуктары-биле оларны дуй бастырган.

Семинарның киржикчилери «Улуг-Хая» совхозтуң мал чеми белеткээр комсомолчу-аныяктар бригадазының бөгүнгү ажылында чамдык четпестерни база илередип, оларны ажыл-биле чугаалаан. Салдынган чамдык сарааттарның тавааа эмин эрттир калбак, оларны ылап тырып салбаан, харын-даа сөөлгү арткан ээзэш-бичче сигеннерин оларның кыдыгларынче чашпыр иткилеп кааптаан. Өл чаъстан ол сигеннер дудуп, чыдыыр болгай.

Семинарның киржикчилери «Ак-Туруг» совхозтуң Улуг-Хөвуда мал чеми белеткеп турар бригадазының арга-дуржулгазын, бөгүнгү ажылын база сонуургап көргеннер. Бригаданың ажылында ажыктыг, өске ажыл-агыйларга ажыглап болур эки чүүлдер база бар болган. Бир-ле дугаарында, ажылдың темпизи болгаш шынары. Салдынган сарааттарны көөрге, көрүштүг, олар өгбегер, элбегер-салбагар эвес.

Бригадада сиген кезип база болуп, сарааттап турар звенолар аразында социалистиг чарышты организастаан. Аңаа кол көргүзүг — ажылдың шынары.

Семинарның түңнелинде СЭКП райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Ооржак үнелиг болгаш ажыктыг хөй чүвени чугаалаан. Ооң чугаазының кол үг-шиии партияның XXVII съездизиниң база СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче, аңаа ажыл-ишчи чедиишкиннер-биле тодаргай харыылаарынче угланган.

Ол ышкаш эде тургузууштуң дең чүл дээрзин тодаргай чижектер-биле семинарның бүгү киржикчилеринге база катап билдингир тайылбырлаан. Кааң анс хүннерин долу ажыглаарын, аңаа чаңгыс минута-даа халас эрттирбезин айыткан. Үүрмек-бичче септелге ажылын кылырда, олчаъстыг, бораанныг хүннерни ажыглаары чугула дээрзин ол база сүмелээн.

Кол-ла чүве мал чеминиң хөй саныында эвес, а ооң шынарлыында болур. Ынчангаш оът-сигенни кидин-не чулук тыртып, чечектелбейн турда, ону дүрген, шынарлыг кезип белеткеп алыр херек. Ындыг мал чеми эң-не үнелиг болгаш хоолулуг болур дээрзин ол база катап сагындырган.

Улусчу контролёрлар, депутаттар, «Комсомолчу прожекторларның» кежигүннери мал чеминиң белеткелиниң үезинде тыптып келир бүгү четпестер-биле шыңгыы демисежир ужурлуг дээрзин, ол ышкаш сигенчилер ортузунга политмассалыг ажылдар чогуур негелдезинге чедир тургустунган турары үениң шыңгыы негелдези дээрзин айыткан.

Семинарның киржикчилери ажыктыг, үнелиг чүүлдерни көрүп, билген. Ам бүгү-ле чүве оларның ак сеткилдиг ажылдаарындан хамааржыр.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

Өвүрнүң Хандагайты суурда пекарнияның ажыл-ишчилери хлебти шынарлыг кылдыр быжырарынче сагыш салып турарлар. Оларның кызымак ажылындан быжырган хлебтери эки бышкан болгаш чаагай амданныг. Бо коллектив хонукта хөй хлебти болгаш булочкаларны быжырар планың чедиишкинниг боттандырып келген.

ЧУРУКТАРДА: Хандагайты пекарнияның мурнакчылары Зоя Салчак, Моңгуш Долбаш; макталдыг аныяк хлеб быжырыкчызы Валентина Кенен-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ХҮЛЭЭЛГЕЗИН КҮҮСЕДИП ТУРАР

Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозта мал чеми-биле үзүктелиишкин чокка хандырып турар совхозтар бар. Оларга «Искра», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Чыраа-Бажы», «Алдан-Маадыр» болгаш өске-даа каттыжыышкын кежигүннери совхозтар хамааржыр. Аныяк бода малдыы семирталгеге тургузу азыраар болганда, ону мал чеми-биле бүрүн хандырар ужурлуг. Ындыг турбуже, мал чеми сөөртүп бээр совхозтар керээлиг хүлээлгезин күүсеткен турар.

Бирги кварталда «Тыва» совхоз бодунуң харылзаалыг ажыл-агыйларынга 94 тонна немелде дензини керээ ёзугаар түс-түзүнда хуваап берген. Совхозтуң ажыл-ишчилери чедиишкиннерин кошкатпас дээш, каттыжыышкын кежигүннери ажыл-агыйларга бирги чартык чылда семиртилге шөлүнде азыралда турар 650 бода малдың, бир баштың ортумак дензизини 320 килограммга чедирер болгаш совхозтарга 215 тонна немелде дензини бээрин хүлээнгеннер.

Б. МОНГУШ.

КИЧЭЭНГЕЙ ЧОК АРТПАС

Бай-Тал суурнуң чурттакчылары нийти хуралынга чыглып келгеш, «Күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук-биле демиселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдары база ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң хүлээп алганы Чарлыы-биле таныжкан. Партия, чазактың чугула документилерин хүлээп алганын суурнуң чурттакчызы чону аңаа деткээн болгаш ол талазы-биле чүнү кылырын ажыг-чажыг чокка чугаалашканнар.

Хуралга санал бергеннер ажылга сагылга-чурумну быжыглап, төтчеглекчилер, күш-ажылчы эвес орулга алыр кижилерни илередип, сойгалаарынга ол доктаал-шиитпирниң идиглиг болганын деткээн. Күш-ажылчы эвес орулга алган чаңгыс-даа таварылга моон соңгаар бай-талчылардан эскет чокка артпас.

К. ХЕРТЕК.
Бай-Тайга район.

Бистиң чуртувуста ССРЭ

⊙ ЛАБЫТЛАНГИ (Ямало-Ненец автономнуг округ). Ямалдың элбек газтыг черлеринче баары-биле тудуп турар демир-орук оруунда Обская деп чаа баштайгы станцияны тудуп эгелээн. Ында чаагай-жыды туткан бажыңнарлыг, клубтуг, амбулаториялыг, магазиннерлиг суур кестүп келген. Тудугжулар оруктуң таваанга сай-дашты чалдай топ эгелээн.

⊙ КУЙБЫШЕВ. Демир-орук транспортунуң инженерлериниң Куйбышевте институдунуң студентилери «Вагоннарны долузу-биле чүдүрер!» деп кыйгырыг-биле ажылдап турар. Мурнундаагызынга бодаарга 1 тонна хөй кыдырааш чүдүрер чаа контейнерни олар чогаадып кылган. Ооң ачызында Пензада кыдырааштар кылыр фабрика 11 контейнерни хостап алыр аргалыг болган. А ындыг бараан сөөртүр вагоннарның дензизи эләэн каш тоннага улгаткан. Келир үениң специалистериниң ол чогаадылгазы чурттуң демир оруктарынга немелде 40 муң тонна чүъкту сөөртүр арганы берген. Студентилер боттарының күш-ажылчы семестриниң үезинде демир-орукчулар-биле кады аар деңзилиг поездилерни белеткеп, тургузарынга киржип, вагоннарның аңаа турар чоруун кызырарының оруктарын илередир дээш ажылдап турар.

⊙ ЧАРЕНСАВАН (Армян ССР). Чонга хереглел барааннарын бүдүрер талазы-биле Чаренсаванда инструментальдыг заводтуң чаа цегиниң баштайгы продукциязы — сад болгаш огород өстүрүкчүлеринге херектиг эдилелдер болган. Аңаа культиваторларны, дырбааштарны, хачыларны, пульверизаторларны бүдүрүп турар. Огородтарга болгаш дача участоктарынга ажыглаары-биле кылган ол эдилелдерге херелгел улуг болганын барымдаалааш, оларны бо чылдан эгелеп, улам хөйнү бүдүрерин шиитпирлээн.

⊙ КАЛИНИН. Хоорайның септелге-механиктиг заводунга кылган трактор, машина кожуглары 60 тонна аар чүъктерни сөөртүр аргалыг. Ол кожугларга аар тракторларны, машиналарны, өске-даа дериг-херекселдерни чүдүрүп болур болгаш Сибирьниң ырак-узак оруктарынга ажыглаар кылдыр таарыштыр кылган.

⊙ НИКОЛАЕВСК (Волгоград областа). Мелиораторларның белеткээни 1120 гектар шөлдүг участокту Калинин аттыг колхозтуң чер ажылдыглары хүлээп алган. Ооң кожазында «Солнечный» деп совхозтуң ажылчыннары огород участоктарлыг чээрби бажыңнарже кожуп кирген, а «Поливной» совхозта садыг төвү, автоматтыг хеп чуур чер, чунар-бажың ажыглалда кирген. Бо улуг ажылдарны «Николаевскволговодстрой» трестиң коллективи боттандырган, кодээ ишчилерин өөрткен. Трестиң салбырларында канал кылыр механизаторларның ажылын ийи ээлчегде организастаан, холушкак кезээни калбаа-биле ажыглап турарындан бажыңнар тударының хуусаазы дыка кызырылган. Бо чылын областың колхозтары болгаш совхозтары ук трестиң коллективинден 5 муң ажыг суггаттыг черлерни, 16 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн хүлээп алыр.

⊙ АЛМА-АТА. Областың колхозтарының болгаш совхозтарының фирма магазиннери эрте быжар картофельди эрткен чылдаазындан бүдүн чартык ай мурнап садыглай берген. Республиканың найысылалында 40 ажыг ындыг магазиннер ажылдап турар, картофельди ногаа-кат-чимис базаларынче сөөртпейн, шөлдерден магазиннерже дорт чедирип кээп турар. «Шөл — магазин» арганы ажыглап турар.

(СЭТА).

ЭДЧ: интеграция боттанывышкында

ДҮРГЕДЭЭШКИН БОЛГАШ ХУМАГАЛЫГ ЧОРУК

Социал-экономиктиг дүргедээшкинче угланыышкынның утка-шынарын тодарадып турар кол чүүлдерге камналга болгаш хумагалыг чорук база хамааржыр. ЭДЧ-ниң иштинге болгаш чурт бүрүзүнге курлавырлар ажыглаарынга төтчеглекчи чоруктарның оруун дуглаар сорулга салдынган. ЭДЧ чурттары национал орулганың бир единицазынга оназаштыр Барыын чүктүң чамдык чурттарындан одаар чүүлдү, энергияны, чиг этти дыка хөйнү чарыгдап турар. Чижээ, Швейцария болза ырыг национал продуктузунуң муң долларынга онаштыр 500 килограмм чижек одаар чүүлдү чарыгдап турар, ол көргүзүг ГФР-де — 821. Англияда — 1000 хире. АКШ-та 1200 килограмм. А ЧССР-де болза ол 2020, ССРЭ-де 2100 килограмм. Экономиканы экстенсивтиг методтар-биле хөгжүдерге ындыг болур-дур.

Ындыг практикадан чайлаары, эргижирээн технологияларны солууру, курлавырлар камнаар политиканы боттандырары Совет Эвилелинге национал орулганың энергия чарыгдаарын 2000 чылда 1.4 катап, ЧССР-ге үжен хире хуу эвээжедир арганы бээр.

Камналга болгаш хумагалал айтырыглары бүгү социалистиг чурттарның шиитпирлээр ужурлуг чүүлү болуп турар. Чүгле экономиктиг өзүлдениң темпизин улгаттырбышаан, бүгү хевирлериниң курлавырларын чарыгдаарын эвээжедип тургаш, хөгжүлдениң интенсивтиг оруунче ылап кирип болур.

Социал-экономиктиг дүргедээшкинниң космос ракетазының салып үндүрүүшкүнү-биле деңнээн турары таварылга эвес: ол база-ла хөй чадалыг. Бирги чаданы ажылдадып кирери (ынчан капитал салыышкыннары хөй негеттинмес) экономикага дораан ажыкты берип болур. Мында чүтва болза бүдүрүлгени эртемге үндезилеп организастаарының, нормаларны болгаш стандарттарны чаартырының, бүгү күрүне хемчээлинге хумагалал хемчеглерниң дугайында болуп турар. Чижээ, бистиң чуртувуска «чайгы» болгаш «кышкы» үелерин киирген ниден чылда-ла 3 миллиард киловатт-шак электри энергиязы камнаттынып турар.

Эрткен беш чылда ССРЭ-ге камнап алдынган 160 миллион тонна чижек одаар чүүлдүң чартыын энергетика курлавырларын чарыгдаарының нормаларын эвээжеткениниң күсели-биле чедип алган бис. Машиналарга болгаш дериглерге 800 стандартты эде көрген. Өскерилгелер оларның дензизинге база оларны ажыглап турар үеде энергия болгаш одаар чүүл чарыгдаарынга хамааржыр. Чүгле чаңгыс ол безин 250 муң тонна металлды, 1.2 миллион тонна чижек одаар чүүлдү, 500 миллион киловатт-шак электри энергиязын камнап алыр арганы бээр-дир.

Бо талазы-биле чурт бүрүзүнүң кужениишкиннери материалдыг курлавырларны камнаар болгаш чөп ажыглаар талазы-биле кады ажылдажылганың 2000 чылга чедир программазында көрдүнген ажыл-херектер-биле немей долдунуп турар. ЭДЧ чурттарының чыып алган мурнакчы дуржулгазын калбаа-биле нептередир талазы-биле хемчеглерни база мында кииргеп.

Чижек кылдыр ГДР-де катап ажыглаар чиг эттиң бедеткелиниң системазын көрээл. Ол дээрге республиканың улус ажыл-агыйынга шуут үнелиг эртине болган деп болур. Каңның 76 хуузун, честиң 68 хуузун металл артыкчыларының күсели-биле эзилдирип турар-дыр. Саазын болгаш картон талазы-биле алыр болза, макулатура оларның чартыктан хөй кезиин берип турар. Үлетпүрнүң болгаш бажың ажылының 30 миллион тонна артыкчыларын ажыл-агыйга ажыглап турар апарган.

Эрткен беш чылда энергетиканың артыкчы курлавырларын ажыглаанындан 23 миллион тонна хире чижек хүрен хөмүр-дашты камнап алган. Энергияны баштай алырын бодаарга, чылыгны камнап алыры 5—6 катап эвээш чарыгдалдыг болурун санаашкыннар көргүскен. ГСЧП-ниң XI съездизиниң чугаазынга М. С. Горбачевтуң мынча дээни таварылга эвес: ГДР-ге кайа-даа көөрге, хумагалыг ээниң сагыш-човаңгыр холдарының изи көскү-дүр. Социалистиг күрүнеге улус ындыг болгай.

Эвээш эвес аргалар бүгү чурттарда бар. ЭДЧ чурттарының шуптузунга энергетиканың курлавырларын катап ажыглаары 40 миллион тонна хире чижек одаар чүүлдү камнап алыр арганы бээр.

Үр хуусаалыг кооперация харылзаалары камналгага дузалыг. Венгрия, Польша болгаш ССРЭ киржип турар «глинозём — алюминий» деп төлевилелдиң чижээнге ону көргүзээл. Бокситтер-биле байлак Венгрия чүгле бодунуң энергетика күчүзүнге даянган болза «чалгыныг металл» бүдүрүлгезин өстүрүп шыдавас ийик. Венгр глинозёмдан алюминийни ПУР-нуң болгаш ССРЭ-ниң бүдүрүлгелеринге ээлдирип турар, оон ол ВУР-га белен продукт болуп чедер. Ол кады ажылдажылга ачызында Венгрия амыдырал херегледгеринге чарыгдап турары хире хемчээлдиг электроэнергияны камнап ап келген.

Өске-бир улуг төлевилел болза камналга-биле холбаалыг, аңаа үндезилээш, бистиң чуртувус «улуг химияның» энергия хөй чарыгдаар продукциязын үндүрүп турар. «Биче химияның» шоолуг энергия чарыгдавас кылыгларының (будуктар, реактивтер, агартыр будумелдер, үнүш камгалаар чүүлдер) оруунга Болгарияга, Венгрияга, ГДР-ге, Румынияга болгаш Чехословакияга аминакты, полистиролду, полиэтиленни берип турар бис.

Адак соонда, камналганың эң-не улуг аргазы болза техниканы чаартыры, курлавырлар камнаар электроннуг технологияларны шиңгээдири. Дүргедээшкинниң ол кол «чадазын» киириштирерин (а ол эвээш эвес үени болгаш улуг чарыгдалдарны негээр) күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн холчок улгаттырарындан аңгыда, бүгү хевирлерниң курлавырларының чарыгдалын хөй катап эвээжедир арганы бээр.

Бөгүн барык-ла бүгү угланыышкыннарга күш-ажылдың делегей хуваалдазы калбарып турар. Ам кол чүүл ЭДЧ кежигүннери чурттарының 2000 чылга чедир эртем техниктиг депшилгезиниң Комплекстиг программазын боттандырарынга киржип турар эртем болгаш инженер коллективтериниң ажылдаарындан хамааржыр.

Камналга болгаш депшилге ниң кожа базар ужурлуг. Үлетпүр продукциязы эң эки шынарлыг болурун чедип алгаш, бис үрей кылыышкынны эдер дээш үндүрүп турар чиг эттиң база энергияның чарыгдалын чүс-чүс катап кызырар бис. Делегей рыногунга маргылдажыр шинээлиг, бар-ла эң эки үлегерлерниң деңнелинге чедип турар кылыглар дээрге-ле хумагалал херээнге бистиң эң улуг салыышкынывыс болур.

Юрий СИНЯКОВ.
(ПМА).

МУЗЕЙНИҢ ЗАЛДАРЫНДА

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң залдарының бирээзинде Тываның херээженнериниң X съездизинге турасхаттаан делегелгени съезд бүүзүзүнде ажыткан. Залдың ортузунда столчугаштарда пластмасс халып аппаанда Тыва Арат Республиканың орденнеринден эгелээш, Ленин, Октябрь Революциязы, Кызыл Тун орденнер, күш-ажылдың, дайынның ооң-даа өске хой шизы медальдары — шупту чөзөрбе алды орден хавыза делгеттинген. Ийи хана доллур ол шаңналдарының эдилекчилериниң оңнуг портреттери, аскан. Ооң Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларының, күш-ажылдың мурнакчыларының, дайын хоочунналарының, кадык камгалал, чымдымышкын уран чүүл ажылдакчыларының, спортчуларның аразында республика эмгелгенниң № 1 бөжүүр салбыр эргелекчизи Г. Федорович, ооң-ча Т. Зверева, дайын хоочуннары М. Ермишкина, Д. Доваадор, П. Ховалыг, башкылар А. Алдын-оол, С. Дамдын-оол, С. Достай, тудугжу М. Сафронова, күш ажлакчызы Н. Долганина, артистер К. Мунзук, Е. Салчак, спортчу Е. Туттатчикова болгаш ооң-даа эскелериниң ат-алдары-биле таныжып, сонуургал болур.

Ооң аңгыда хой уругулуг Маадыр нелер Ү. Кандан, Ч. Баткар, А. С.-Б. Монгуш дээш ышкаш кодээ ажыл-агыйның мурнакчыларының портрет чуруктары база бар.

Хоочуннарның, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң даргазы чораан партияның хоочуну Б. Ш. Долчаңмаа, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүзелиниң даргазының оралакчызы Х. А. Тока-Аччыма, Тыва АССР-ниң профсавилелдер Чөвүзелиниң даргазы чораан, республиканың херээженнер комитединиң даргазы, Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң директору Т. Ч. Норбу, улус өөредилгезиниң шугумунда бежен ажыг чыл ажыллап турар -Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы Л. С. Новикова болгаш ооң-даа өске хоочуннарның фото-чуруктарын мында делгээн.

Кождүс Моол Арат Республикадан Тываның херээженнериниң X съездизинге келген моол делегаттарның эккелгеи белээ —хол-биле үттеп, кижилер дүрүзүн чуруп, дүктеи аргаан хевизин көрүкчүлер сонуургап көрүп турар.

Р. ДОЛЗАТМАА.

ЧОРГААРЛАНЫР БИС

Тываның Араттың революстуг шерии ол үеии шериг кадрлары, дайынчыларын дарганнаарының школазы болуп, эмнэктарның политбилиии, мергежилии безидип, күш-дамырыи дажыктырып, кадыг-быжыга өөредип турган. Тываның ырак районнарының бирээзи Моңгун-Тайганың мырынай шыпшых бажындан, Хүрен-Тайга сумузундан келген аныяк оол Маадыр-оол Иргит база-ла бодунуң дайынчы мергежилии ол школага шинтээдип алган.

Ажы-дунма ССРЭ-же оор ёзу-биле халдаан каржы дайынны басчыр күзелин илереткен билдирииишиии бижиирге, делегей харылзааларыига дүшкүүрлүг чорукту чаиырылдырарынга идиг бээр апаар деп. Чехословакиянын «Руде право» бижээн. Ийи күрүнелериин харылзааларының төөгүдүг болгаи геополитиктиг быжыг үидезиннерии совет-француз чүгаалажыышкыинар бадыткаан деп. Польшаның «Трибуна люду» бижээн. Ийи күрүнелериин аразында чүгаалажыышкыинар өрүлеп олурар утланыышкынбиле ылгыныып турар деп, «Ноейс дойчланд» (ГДР) сана турар.

Моолдуң Улусчу революциязының 65 чыл ою моол парлалганың кичээигейиниң төөүнде, 1921 чылдың улусчу революциязы моол улустуң салым-чолугга эргилделиг ле болуп, Улуг Октябрьның идеяларыига хереленген чырыткылыг орукту, национал төрүттүүүшкүнүүң болгаи социалистиг тургузуушкүнүүң оруунче кирер аргаиы аңаа берген деп, «Үиэн» демдеглээн. Улусчу эргелгарганың чылдарында моол улус демиселдиң болгаи тиилелгелериниң алдарлыг оруктарын эртеен деп, солуи бижип турар. Амгы үеде социалистиг Моолдуң ажылчын аңгызы, кооперастгынган араттарды болгаш улусчу интеллигенциязы чоокку чылдарда чүрттүң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң программаларын болгаш сорулгаларын айтыкан МАРН-иың XIX съездизиниң шиитпирлерии күүседирииче политиктиг болгаш күш-ажылчы улус көдүрүлүүшкүнүүң байдалынга кирген деп, солуи демдеглеп турар.

Вьетнамның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чингйне секретары эш Ле Зуаниың мөөээни-биле холбаштыр кажыдалды делегейниң хөй чурттарының солуннары илерлеглээи.

Чалгының ракеталар салган «Нью-джерси» деп америк линкорнуң Японияже киргеиниге удурланыышкын митингизии июль 20-те Иокосукка эрттирер деп дайынаарга удур организациялар болуп шиитпирлээн дугайын «Акахата» деп япон солуи бижээн.

Боттарының эргези дээш ажылчы чоиаринң демиселиниң калбарышкыныиың дугайында материалдарны француз солуннар бижип турар. Агентилелдиң 300 журналистери, ажылчыиарын, албанхакчыларын ажылдан үидүргеиниге удур Франс пресс агентилелдиң ажылдакчыларының 24 шактыг ажыл сокседыышкыныиың дугайын «Юманите» дыиналып турар. Бодуиуң бүдүрүлгелериидe 35 муи кижи ажылдан турар «Эйр франс» авиакомпаниязының ажылдакчыларының бүтүү-ниитии ажыл сокседыышкыныиың дугайын «Матэн» солуи бижээн.

(СЭТА).

ӨӨРҮШКҮ ЧОК ТҮҢНЕЛДЕР

Каттыышкан Штаттарга эрте-чагыргага Рональд Рейганга баштаткан администрациияның келгеиниидеи бээр бо чылдың январьда беш чыл болган. Иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле ооң ажыл-чорудулгазының түңнелдери кандыг болганыл? Ол дугайын Парлалганың Медээлер Агентилелиниң корреспондентизиигe ССРЭ-ниң ЭА-ның АКШ болгаш Канада институдуң директорунуң оралакчызы, экономиктиг эртемнериың доктору Георгий Сюров мынча деп чугаалаан.

— 1981 чылда америк конгресс бүгү америк ажыл-агыйны эижидериигe идиг бээр ужурлуг экономиктиг чаартыгаиыиың программазы деп аладаи «Америкага чаа иге» дээр Р. Рейганның программазын чүүдүгүзүүп көргеи. Амгы администрациияның «чаа» утланыышкыныиың херек кырында түңнелдери кандыгыл?

— АКШ-тың буржуаз парлалгазының «рейганомика» деп шолалааны калбаа-биле чарлаттынган ол программа херек кырында боттуг эки чүүлге чүүле эжелбээн эвес, харын сыр дедир, америк ажыл-агыйның сырыгылыг байдалын удамда хаиылаткан. Чарлаттынган принциптерииң түңү болур «рейганомика» биле республиканчы администрациияның экономиктиг боттуг политиказының түңнелдериииң аразында илгал комчуг улуг, ону чаа консерватизминиң эң-не кызыыкай талалакчылары безин хүлээп көрбес аргазы чок.

Ол дугайын сөөлгү бежен чылдарда болган эң-не узун 1980—1982 чылдарның экономиктиг кризизи болгаш кризис соонда ажыл-агыйның түрүм эвес хөгжүдезии база үр хуусаилыг экономиктиг айтырыгларның шиитпирлеттинмезиин хереилеп турар. Чижээлээргe, 70 чылдарда АКШ-тың экономиказының аарыг байдалының эң-не чидиг илерээшкини инфлязия болгаш ажыл чок чорук турган болза, 80 чылдарда ажыл чок чоруктуң улгатканы-биле кады (экономиктиг кризистиң үезиидe ажыл күжүүнүң 11 хуу, экономиканың көдүрлүүшкүнүүнүң үезиидe 7 хуу чедир) кол чүүл болза, федералдыг бюджеттиң төөгүзе көстүү, кержээн хөй миллиард карылгалыы, чайгылыш чокка өзүп турар күрүне өрези болгаш соңбилие холбашкан чээли хуузуиүң эң улуг өскени болур. Федералдыг чазактың өрелериiң хемчээли үр үеиин экономиктиг утланыышкыиларыига салдар чедирип эгелей берген. Чижээ, бир эвес эрткен чылын өрези дээш төлеэр хуу улдурут төлекчилериигe хүн-бүрүзе 260 миллион доллар болган болза, беш чыл болгаш ол түн 1 миллиард доллар чедир өзүп болур.

Херектиң алыс утказы-биле алырга, чүүле баштайгы даштыкы демдектери өскерилгеи. А аарыгның боду — экономика механизминиң самдаразшкыны хевээр, ажыл эртиимес болуп артказ. Кол айтырыгга — экономиканың капитал мөөцкээшкииииң болур чоруурулгазын кошкадыи турар чүүлдү — инфлязияны азы күрүме бюджедии самдаратпайн экономикага канчаар идиг бээрии америк буржуазиа шиитпирлеп шыдавайн турарын «рейганомика» деречилеп турар. Америк экономикага эң аар дужак болза чыл саныида-ла өзүп турар шериг чарыгдалдары болур.

— Силерииң бодалыидарбиле алырга, АКШ-та милитаризминиң өзүп турарының чылдагааны чүдел?

— Ол болза, чүүү-даа мурииуда АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериiң шериг-стратегиг дең-дескн чорукту үрээриче болгаш ССРЭ-дең болгаш социалистиг дем каттыжылгазындан шериг талазыбиле артык күүтүү чедип алырыче, делегейге америк империализминиң тергиидекчи байдалын чедип алырыче, НАТО талазы-биле АКШ-тың эвилелчилерин улам күүтүү-биле чагырып алырыиче чүткүлү болуп.

Делегейиiң ийиги даймыныың төөгеи үезиидeи бээр америк чагырыкчы бөлүктер боопсекгги эидере бүдүрииче утланыышкыины чайгылыш чокка чорудуп келгеннер. Ынчалза-даа XX векгиң 80 чылдарыига милитаризм америк империализминиң халдакчы даштыкы политиказының идеологизы болгаш практиказы болуп берген. Ол талазы-биле Рейганның администрациязы бүгү рекордтарны ажа берген. Чижээ, 1981 чылдан 1985 чылга чедир АКШ-ка эге чепсегленнишкиге 1 триллион ажыг долларны чарыгдаан, ол болза дөңнеи алган өртектер-биле алырга, делегейиiң ийиги үндүрүгеиниiң хөй. Амгы шериг бюджеди — 302.5 миллиард доллар —Каттыышкан Штаттарның бүгү төөгүзүидe эң-не улуг болуп турар.

Боо-чепсекги эидере бүдүрээри үлам күштелдиреииге чүүү-даа мурииуда шериг-үлетпүр комплекизи совүүргалдыг, милитаризчи утланыышкын аңаа комчуг хөй ажыкчоиналы берип турар. Чижээлээрге, АКШ-тың 900 эң улуг шериг корпорацияларының 1985 чылдың үшкү кварталыида орулгазы 211 миллиард доллар болгаи.

«Сылдыстар дайынының» программазын боттандырбышаан база космосту милитаризастаарынга орукту ажыткаш, америк администрация боо-чепсекги эидере бүдүрииге бүгү делегейиiң ядролуг халавыының айылгыя үлгаттырган. «Сылдыстар дайыныың» кол бодалы болза, чажыртының алгаш АКШ-тың бүгү ядролуг күштерии башгайы согуушкун шаап халдаар чепсээ болдурарын.

— Силерииң бодалыидар-биле алырга, боо-чепсекги эидере бүдүрерии соксадырыиың херээжите Женева уҗуражмышкыныың ужур-дузазы кандыгыл?

— СЭКП ТК-ның Чиигиие секретары М. С. Горбачевтуң болгаш Америкаиың Каттыышкан Штаттарының президентизи Р. Рейганның Женевага чугаалажмышкыинары ажыктыг болган болгаш америк-совет харылзааларыны хөгжүдериите чүгүлә чада болган. АКШ — чүүле консерваторлар азы эң-не барыын үзелдиглер эвес-ле болгай. Америк иитилелде кадык күүтгер база бар, ону америк администрациязы тоовайн барып шыдавас, а ынчаигаи чугаалажмышкын кылырынга чөптээрежии турар. Ынчалза-даа М. С. Горбачевтуң «боттуг байдалды бис эки биилеп турган бис, ынчаигаи америк политикада мышкаш бичии-даа хоозуи күзел биске турбаан. Ол чүртта экономиканың, харын-даа политиктиг бодаашкынының милитаризвастаашкыны кайы-хире хамыдай бергении көрген бис» деп демдеглээн.

Улустарның салым-чолу дээш харылсаалгыг болгаш боттуг чорукту биилп. Совет Эвилелиниң чүгүлә санаалдарынга каттыжарынга америк талаиың белен эвес болганы хараадаичыл. Ылыыг туруш тайбыңның болгаш чавырышкыныың-даа, боо-чепсекги эидере бүдүрииниң бүгү аар-берге үүрү онаашкан америк улустуң болувүн-даа эргежыктарынга дүүшпейи турар. Амгы үеиин боттуг үүлдериигe үүдланышкак бодуиуң стратегиязын Вашиигтон өскертир ужурлуг.

— Эртиен үеиин дургузунда даштыкы болгаш иштики политика талазы-биле амгы администрациияның стратегиязын ииитизи-биле канчаар тодарадыл болдурул?

— Монополистиг капиталдың эрге-ажыктарын барымдаалап турар америк администрациязының стратегиязының кол утказы болза, экономиктиг бергедээшкиниериiң болгаш чорулдээлериiң кол-даа аар-бергелериn чүүү-даа мурииуда бодуиуң чүртуиуң, а ол ышкаш өске-даа капиталистиг болгаш хөгжүп орар чүрттарның ажылчын ажыгзыига, күш-ажылчы болгаш дарлаткан ажылчы чоиаринң калбак массаларынга онаан турарында болур. 80 чылдарда америк күрүне-монополистиг капитал ол реакгылыг экономиктиг стратегиязы чүрттүң иштиигe-даа, даштыкыга-даа боттандырып чорудуп келген.

80 чылдарның эгезиидe даштыкыдан капиталдың келиир экономикага капитал салымшкыиларның барык чартыы чеиеш» кол бодалы болза, чажыртының алгаш АКШ-тың бүгү ядролуг күштерии башгайы согуушкун шаап халдаар чепсээ болдурарын.

— Силерииң бодалыидар-биле алырга, боо-чепсекги эидере бүдүрерии соксадырыиың херээжите Женева уҗуражмышкыиның ужур-дузазы кандыгыл?

— СЭКП ТК-ның Чиигиие секретары М. С. Горбачевтуң болгаш Америкаиың Каттыышкан Штаттарының президентизи Р. Рейганның Женевага чугаалажмышкыинары ажыктыг болган болгаш америк-совет харылзааларыны хөгжүдериите чүгүлә чада болган. АКШ — чүүле консерваторлар азы эң-не барыын үзелдиглер эвес-ле болгай. Америк иитилелде кадык күүтгер база бар, ону америк администрациязы тоовайн барып шыдавас, а ынчаигаи чугаалажмышкын кылырынга чөптээрежии турар. Ынчалза-даа М. С. Горбачевтуң «боттуг байдалды бис эки биилеп турган бис, ынчаигаи америк политикада мышкаш бичии-даа хоозуи күзел биске турбаан. Ол чүртта экономиканың, харын-даа политиктиг бодаашкынының милитаризвастаашкыны кайы-хире хамыдай бергении көрген бис» деп демдеглээн.

Улустарның салым-чолу дээш харылсаалгыг болгаш боттуг чорукту биилп. Совет Эвилелиниң чүгүлә санаалдарынга каттыжарынга америк талаиың белен эвес болганы хараадаичыл. Ылыыг туруш тайбыңның болгаш чавырышкыныың-даа, боо-чепсекги эидере бүдүрииниң бүгү аар-берге үүрү онаашкан америк улустуң болувүн-даа эргежыктарынга дүүшпейи турар. Амгы үеиин боттуг үүлдериигe үүдланышкак бодуиуң стратегиязын Вашиигтон өскертир ужурлуг.

— Эртиен үеиин дургузунда даштыкы болгаш иштики политика талазы-биле амгы администрациияның стратегиязын ииитизи-биле канчаар тодарадыл болдурул?

— Монополистиг капиталдың эрге-ажыктарын барымдаалап турар америк администрациязының стратегиязының кол утказы болза, экономиктиг бергедээшкиниериiң болгаш чорулдээлериiң кол-даа аар-бергелериn чүүү-даа мурииуда бодуиуң чүртуиуң, а ол ышкаш өске-даа капиталистиг болгаш хөгжүп орар чүрттарның ажылчын ажыгзыига, күш-ажылчы болгаш дарлаткан ажылчы чоиаринң калбак массаларынга онаан турарында болур. 80 чылдарда америк күрүне-монополистиг капиталдың

Школачыларның чайгы дыштанылгазы

ЧАЙГЫ ЧАЯАЛГА

Чайгы эртен чаа-ла хавалап келген. Эртенги кузунгу херел бүгү чүвени шыва алы берген. Торгалыг суур оон-биле кады база-ла оттуп үнген. Мал-маган одарыиче шуужуп, машина-техника дагжап, чурттакчылар ажыл-үүлезинче далажып эгелээн.

Школачы Доржу Чойган эрик кырында ак-көк спортчу хептиг халып чораан. Оон бодалында — сураглыг Волгоград. Аңаа үткуштур база бир кызыл-сарыг спортчу хептиг урут келген. Олар үткужуп келгеш, чанчыл ёзугаар эртенги зарядка кылып эгелээннер.

Торгалыг болгаш Ак-Тал хемнериниң арга-арыглары чиңгир ногаан. Оларның баарында Ак-Тал мөөрел бадып чыткан.

— Эртенги сырынның экизин аар, эжим—деп, Чойган сагышсыраан байдаалдыг улуг тынып айтырган.

— Хектиң эдип турарының мээлалын. Чүнү алгап турары ол дээр сен—деп, эжи маадаан.

— Чайын эки дыштан. Аян деп алганып олур ышкажыл — деп, оозу харыылаан.

— Чок, Чойган, сени үдеп эдип олурары ол-дур, эжим, оруж-суур эки чораш кел. Алдарлыг Волгоградка бистиң Торгалыгдан байыр чедирер сен дидир ышкажыл.

Ол аразында бо-ла эрик кыры-биле оол, кыс ийи школачы аразында чугаалашкан оожум базып кел чорааннар. Торгалыгның доозукчу онгу классчыларының бирээзи Чамзырай Чечена биле Чадамба Мерген соолгу шылгалдазынче бар чорааннары ол. Уруглар эштеринге байыр чедирип, шылгалдага чедиишкиннии күзээннер.

Торгалыгның онгу классчылары ол хүн соолгу экзамениин дужаарлар. А кежээ бо чаа доозуп турар онгу классчылар-биле чээрби чыл бурунгаар бо школаны доосканнарның ужуражылгазы болур.

Чойган биле Аян эртенги зарядказын кыла каапкаш, чемненгеш эле кеттинип алгаш, школазынче маңнажып каапнар. Онгу класстар доозарының шылгалдазын дужааган, оон өске класстарның уруглары чайгы ажылдарда.

Школачыларның чайгы дыштанылгазы дээрге чайгы чаалалгалыг ажыл боллур ийин. Школа иштин аажок доозуг, чугайзыг. Торгалыг ортумак школазының өөреникчилери школаның чайгы септелгезин алакталдыра берген: школа, интернатты, мастерскаяны чугайлап, будуп, дозулап; стол, сандайларны септеп доозуп турар.

— Чугайлап, дозулгары доозулган-дыр, уруглар. Эр-хейлер. Ам дуржулга участогун эмгелээр бис. Көк-Хаакта картофель шөлүнде турлаавысты совхозувус удавас доозуптар. Аңаа барып ажылдаар бис. Ажыл хөй-хөй, оолдар — деп, школаның бүдүрүлге бригадазының удуртукчузу башкы өөреникчилериниң ажылынга сеткил ханып чугаалааш, хүлүмзүрей аарак оларны эргилдир көрүп турган.

Ол — республиканың школаларының база бир хоочун башкызы Тадар-оол Байырович Баазан. Бо дээрге үжен ажыг чыл стажтыг дуржулгалыг башкы. Школаның бүдүрүлге бригадазын хөй чылдар иштинде удуртуп келген. Торгалыг школазының бүдүрүлге бригадазында 35 өөреникчи доктаамал ажылдап турар.

Школаның бүдүрүлге бригадазының удуртукчузу Тадар-оол Байырович өөреникчилерниң чайгы дыштанылгазының дугайында мынчаар чугаалап турар.

— Бо чылын онгу классты 34 өөреникчи доозуп турар. Шылгалда черле эки эртип тур. Онгу класстың шылгалдазын доускаш, уругларның чамдыктары өөренип кирер. Чамдыктары совхозунга ажылдап артып калырлар. Ниитизи-биле малчыннар уруглары 120 кижи бо чайын чайлагларга барып, ада-иезинге дузалажырлар. Бистиң Торгалыг школазында 22 өөреникчи малчын-механизатор деп тускай эртемни чедип алган боллур ийин — дээш, бүдүрүлге бригадазының удуртукчу башкызы Тадар-оол Байырович бүдүп дооскан столдар эде салгылап турган уругларның бирээзин кый деп эккелгеш, чугаазын уламчылады:

— Бистиң бо Доржу Чойган удавас Волгоград хоорайже практикалап аъттаныр өөреникчилерниң бирээзи. Кончуг ажылдаар кижи. Өвүрден шупту 25 өөреникчи, оларның иштинде бистиң Торгалыг школазындан тоску классчылар беш кижи аңаа барып ажылдаар. Олар бир ай иштинде чимис ажааажырлар. Бо аян-чоруктаа болур, практика-даа болур, база-ла бүдүрүлге ажылы-дыр ийин. Өөредилгези болгаш сагылга-чуруму үлегерлиг, эки идепкейлиг өөреникчилерге шаңнал-дыр ийин.

Школаның бүдүрүлге бригадазы Көк-Хаак деп черде 6 га картофель олурткан. Ам оозун эжаап — бок сигенин аштап, довураан чымчадып эгелээн. Совхозка 50 тонна эки шынарлыг сигенни белеткеп бээр хүлээлгелиг.

Школаның 5—7 класстарының өөреникчилери школа чанында дуржулга участогунда ажылдап турар. Дуржулга участогун чаа-ла сайзырадып эгелеп турар. Амдызында шоолуг эвес, бичии черде дуржулга кылдыр чечек, кат, ногаа аймаан тарып өстүрерин шенеп эгелээн. Уруглар мында чечектерни «Тайбың», «Найырал», «Бөмбүрзек» кылдыр тарыгылап каан.

Чойган биле Аян баштаан кезек уруглар бо дуржулга участогунда чечектер суггарып турлар. Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтузунга калган тыва эки турачылар — чаңгыс чер чурттугларынга школа девискээрнинде тураскаалды өөреникчилер ыдыктыг-биле ажаап кадагалап, чечектер тарып турар.

— Эр-хейлер! Чаштанчыдан чалбыыш өскүүр дээм ышкаш, бүдүрүлге бригадазының ады алгып, тарып өстүрүп турар үнүш, ногаа, кат-чимизинер чечектелип сайзырай бээр. Чайгы чаалалгалыг ажыл-ижинерниң үре-түңү силерни өөртү бээр—деп, оларны мактап турдувус.

Чайгы дыштанылгаларда чаалалгалыг ажыл-ижинер-биле, чоруунар-ла чогуп турзунам, уруглар.

Л. ЧАДАМБА,
чогаалчы.

Өвүр район.

«Орлёнок» лагерьге эрткен айда чүс сезен уруглар дыштанган. Ам ийиги сезон эгелээн. Аңгы-аңгы районнардан келген уруглар солун дыштанып турарлар.

ЧУРУКТАРДА: бөлүк уруглар оюн уезинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

КАИ-нин дыннадыы

Бо чылдың июль 1-ден 10-га чедир үеле республикага автотранспорттуң озал-ондаа 8 катап болган. Оон түңнелинде 16 кижи кемдээшкинге таварышкан. Ук айыыл-халаптың дөртүн ээзирик чолаачы кылган. Чогум камдыг хевирлиг болганы кыскасы-биле чугаалаарга мындыг: ускулежиишкин — 3, боду аңдара доргааны — 1, чадаг кижи кырынче халыда берген чорук — 1, чадаг-тергежиин хөме тавараамы — 1. Бо озал-ондак коллуунда кижээнгей чок чоруктан болгулаан.

Оон чижектери. Июль 3-те Агроүлетпүрбүрүкомунуң № 2 автобудурулгезиниң чолаачызы А. Неделин Самагалдай — Кызыл аразында орукка машиназын дүрүмде көрдүнгениинден эрттир дүргеи чоруттуп оргаш, рульга күш четпейн машиназын аңдарган. Оон уржуунда пассажир-даа, чолаачы боду-даа кемдээшкинге таварышкан. Оон даартазында Туран—Аржаан аразында орукка Н. Грянущик дээрзи хуу машиназын ээзирик башкарып чораш база хөлүн эттир дүргедеткениндеп аңдарып алган. Аңаа чораан пассажир-даа, чолаачы-даа кемдээн.

Кызыл хоорайга эрткен он хонуктуң дургузунда машиназын ээзирик башкарып чораан 27 чолаачыны тудкан. Оларның 20-зи хуу транспорт башкарганнар. Албан черниң техниказын ээзирик башкарганнарның аразында Чырыдыышкын министерствозунуң чолаачызы Б. Ооржак. Каа-Хемде Дерзиг-Аксы школазының «Кубань» деп автобузун мунган Б. Самдараа олар база бар. Улуг-Хемде «Ак-Туруг» совхозтан келген О. Хова, Тываның геология-шинчилел экспедициязында ажылдап турар С. Пономарев олар хуу машинезын ээзирик башкарып чорааннар.

Эрткен он хонук дургузунда болган озал-ондак арагалаашкынның болгаш кижээнгей чок чоруктуң уржуундан болуп турар дээрзин бо түңнелдер бадыткаар.

БЕШКИ УЛДУНДА

Уругларның чайгы дыштанылгазын ажыктыг, солун болдурарынче бисте кичээнгей салдынган. Өөредилге чылы дооступ турда-ла, ол бүгүнү организастап, чогумчалыг чугаалашкан бис. Күш-ажылчы стартты 7 «б» класстың өөреникчилери бешки уллунуң эгезинде-ле хүлээп алганнар. Уруглар тускай даңгыракты база бергеннер.

Ыяш ажыл-агыйының удуртуачылары уругларга чагыгсымен берип, эки ажылдаарын күзээннер. Баштайгы байырлыг щугум чыскаалынга уруглар Чааты ортумак школазының чедиги классчыларын чарышка кыйгырганнар. Чайгы ажылдар ам тулук чоруп турар. Уруглар тарып каан чаш өзүмнерин хайгаарап, бок үнүштерни аштап турарлар. Мында кат аймаа, чамдык үнүштер, чимистиг ыяштар база бар. Оон аңгыда уруглар эм үнүштер чыып, аптекага база дужаарлар. Бешки улдуң уругларга черле эки эртеринге бүзүреп болур.

Т. ОНДАР,
Шагаан-Арыгның № 1 школазының класстан дашкаар организатору.
Улуг-Хем район.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ

15. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Байдал». Док. Телефильм. 9.05 — «Чыскаалынар, горнистер!». 9.35 — «Мээң Россиям хоорайлары». Совет ырының концерти. 10.05 — «Грузин телефильм» деп уругларга студияның кыска уран-чечен фильмнери: «Бир катап Шакриани-ге», «Бичии детектив». 11.00 — 11.05 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Лаборатория—океан». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.40 — Сибирьниң күрүнениң орус улустуң ниити ыры концерти. 16.25 — «Орус уран чүүл». 16.55— И. Брамс. Оркестр-биле скрипкага концерт. 17.40 — Мультфильмнер: «Машенька болгаш адыг», «Бир чочак-тараа, ийи чочак-тараа», «Кырган-авазының төрүттүнген хүнү». 18.15— «Эртем болгаш амыдырал». «Транспорт: эртем болгаш ону шиңгээдип алырының айтырыглары», 2-ги дамчыдылга. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кижи болгаш хоойлу». Күш-ажылчы эвес оруглалар деп чүл?. 19.30—«Ногаан энергия». Эртем-тайылбырлыг фильм. 19.40— «Экия, тайбың, экии, өңнүк!». Таллинден эстрада программазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Парус спорту. Хол бөмбүү. Эр улус. Спортчу гимнастика. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 —23.20 — Чаагай тура-соруктуң оюннарының хүн демдеглели.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Стенд». Док. фильм. «Совет спорт». Киножурнал. 8.40 — «Будильник». 9.10 — Бүгү-эвилел конкурузунуң лауреаттары А. Федоров (балалайка) биле В. Сидельников (гитара) ойнап турлар. 9.35— «Бистиң бажыңывыс». Тележурнал. 10.20 — Шыдыраа школазы. 10.50 — Объектив. 11.35— Уругларга фильм. «Оп-чок-шовва капитан». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 12.40 — Дагестан телевидениениң программазы. 13.40 — Француз дыл. 14.25 — «Хөгжүм киноскузу». 14.55 — «Кедээниң шагы». «Сааремааның балыкчылары». 15.55 — Медээлер. 16.00 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Хол бөмбүү. Гандбол. Мотобол. (ССРЭ биле Европаның шилиндек командалары ойнаар) Теннис.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Хоойлу болгаш элээдилер». Кызыл районуң Чербиниң школа-интернадында уругларның чайгы дыштанылгазын организастаанының дугайында рейд.

МОСКВАДАН

18.30 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Хостуг хүреш. 19.00 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Спортчу гимнастика. Гандбол. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!».

КЫЗЫЛДАН

20.20 — Телемедээлер. 20.30 — «Азияның төвү». Программада: Телемедээлер. «Тыва АССР-ниң перспективтиг хөгжүлдези». Тыва АССР-ниң тулуг материалдарының талазы-биле болуңнуң удуртукчузу М. О. Ойдуп дамчыдылгага киржир.

МОСКВАДАН

21.00 — «Үе». 21.35 —23.00 — «Бүзүреңчиг эвес маргыжыг, азы херек кырында болган болуушкун». А. П. Чеховтуң рассказының аяны-биле бүдүрген уран-чечен телефильм.

16. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Аян чорукчулар клуву». 9.45 — Уругларга фильм. «Кээрин аазап тур мен». 11.00—11.05 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Ырак-даа, чоок-даа». Док. фильмнер: «Бистиң сеткиливис чырыы», «Уралдың черинге тураскаал». 15.00 —Аджар АССР-ниң күрүнениң танцы болгаш ыры ансамблиниң концерти. 16.05 — Сураглыг кижилерниң амыдыралы. «Валерий Чкалов». Уран-чечен фильм. 17.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 18.00— С. Танеевтиң ниити ыры чогаалдары. 18.15 — Мультфильмнер: «Чараа-чечен биле черепаха», «Шак ынчаар ажырбас», «Пионерлер бажыңындан келген Ивашка». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Делегей болгаш аныяктар. 19.35 — ТТ-ниң экранынга бир дугаар. «Бот кижилерге ниити чуртталга бажыңын бээр». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Парус спорту. Бокс. Спортчу гимнастика. 23.05 — Чаагай тура-соруктуң оюннарының хүн демдеглели. 23.20—23.45 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Бүзүреңчиг эвес маргыжыг, азы херек кырында болган болуушкун». Уран-чечен фильм. 9.40— «Ажылчын Волганың курлавырлары». Док фильм. 10.00 — «Школа реформазы». «Ийи чыл эрткенде». ССРЭ-ниң чырыдыышкын министри С. Г. Щербаков-биле беседа. 10.30 — «Совет Эвилелин кезип чорааш». Киножурнал. 10.50 — «Дайын оларны шылгаан». Киевтен дамчыдылга. 11.20 — Уругларга фильм. «Лялька-Руслан болгаш оон эдүү Санька». Уран-чечен фильм. 12.30 — Немец дыл. 13.00 — В. Шекспир. «Гамлет». 13.50 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 14.20 — Медээлер. 14.25 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Хол бөмбүү. Бокс. 16.25 —Пушкинге тураскааткан 20-ги бүгү-эвилел шүлүглел байырлалы. 17.25 — Делегейниң музыка культуразының эртинезинден. В. А. Моцарт.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Киножурнал. 18.10 — Делегей байдалының дугайында беседа. 18.20 — Телемедээлер. 18.30 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Мал чемнинге — бедик шынар». «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели». Үстүү Енисейниң суг пароходствозунуң Кызыл район эргелелиниң начальниги О. В. Петров-биле интервью. «Техниктиг депшилгениң оруктары». Республика эмнелгезинден репортаж.

МОСКВАДАН

19.00 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Теннис. Гандбол. 19.45— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.00 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Спортчу гимнастика. 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — «Соколово». Уран-чечен фильм.

17. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Бүзүреңчиг эвес-даа бол, элдептиг». 9.45 — «Бот кижилерге ниити чуртталга бажыңын бээр». Уран-чечен фильм. 11.10—11.15 — Медээлер. 14.30—Медээлер. 14.50— «Кедээ горизонтылар». Док. фильмнер: «Оларның амыдыралының шөлү», «Дуруна алгызы». 15.40 — «Француз альбом». Музыка-шүлүглел композициязы. 16.30 —Шыдыраа школазы. 17.00 — Хөглүг старттар. 18.05— Мультфильм. «Фетфрумос болгаш хүн». 18.15 —Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —«Сестуң артында — ажыл-херек». Камнаалга болгаш хумагалыг чорук—партийжи херек». 19.35 — Ленинград-Бостон аразының телековүрүү. 21.00 —«Үе». 21.35 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Фигуралыг чуңгуулаашкынга көргүзүглер. 23.15 — Бөгүн делегейде. 23.30 — 23.55 — Чаагай тура-соруктуң оюннарының хүн демдеглели.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Башкы болуру». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 8.40 — «Соколово». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 9.45 — Л. В. Бетховен. Фортепианога, ниити ырыга болгаш оркестрге фантазиялар. 10.10 — Испан дыл. 10.40 — Фильм-концерт. 11.15 — Г. Р. Державин. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы чылдарының арыннары. 12.05 — Таджик телевидениениң болгаш радионуң улустуң «Зебо» танцы ансамблиниң концерти. 12.40 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Теннис. 13.40 — «Хууда саналы». Уран-чечен фильм. 15.20 — Медээлер. 15.30 — Мультфильмнер: «Оттуг дооскара», «Карусель арзыланы», «Автомобильге селгүүстээшкин». 16.00 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Хол бөмбүү. Эр улус. Бокс.

КЫЗЫЛДАН

18.05 — Киножурнал. 18.15 — Күш-ажыл болгаш уран чүүлдүң эвилели». Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга тураскааткан чоннуң бот-тывыштыр чогаадыкчы уран чүүлүнүң фестивалының Эрзин болгаш Тес-Хем районнарда чорув турарының дугайында дамчыдылга. 18.45 — Телемедээлер. 18.55 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Интенсификация —үениң негелдези». Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң директору Д. Х. Ооржак дамчыдылгага киржир. 19.25 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30— Чаагай тура-соруктуң оюннары. Теннис. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —Чаагай тура-соруктуң оюннары. Дзюдо. Теннис. 21.00 —«Үе». 21.35—22.45 — «Соколово». Уран-чечен фильм, 2-ги сериязы.

18. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00— «Үе». 8.45— Делегей болгаш аныяктар. 9.20 — «Күш-ажыл кижилериниң дугайында этюдтар». Док. фильм. 9.45 — Уругларга фильм. «Сээң кылыр херээң». 11.05 — 11.10 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «80 чылдарның коммунистери». «Салгал» деп док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 15.25 — Орус чугаа. 16.00—Жюль Верн. «Чажыт ортулук». Уран-чечен фильм. 17.30 —Эрмитаж. Фландрияның уран чуруулгазы. 18.00 — «Масленкинодан келген хүрең инекчигеш». Мультфильм. 18.15 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — «Испанияның дуурээзиниң дээри». Док. фильм. 19.55 — «Алдын Орфей-86» деп эстрада ырызының делегей фестивалы. Болгариядан дамчыдылга. 21.00— «Үе». 21.35 —Чаагай тура-соруктуң оюннары. Парус спорту. Бокс. Спортчу гимнастика. 23.05 —Чаагай тура-соруктуң оюннарының хүн демдеглели. 23.20 —23.45 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Аңаа-ла чараш кыс». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.40 —«Соколово». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 9.45 — «Найырал-концерти». 10.25 — Чурукчулар дугайында чугаалар. Г. Гагарин. 10.45 —Док. фильмнер: «Иссык-Куль-биле чугаа», «Объективте — дириг амытаннар». «Өңнең өнүүт чайка». 11.25 —Улустуң аялгалары. 11.40 —Хүндүлүг полярчы шинчилекчизи, медицина эртемнерниң доктору В. Волович-биле школачыларның ужуражылгазы. 12.25 —«Оол чорааныңын он чедиги чылы». Уран-чечен фильмниң баштайгы көрүлдези. 13.30 — Англи дыл. 14.00—Авазының школазы. 14.30—Чаагай тура-соруктуң оюннары. Гандбол. 15.50— «Лен чечектелип тур». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 16.20 —16.25 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 —Л. Петрова. «Аңчы Мерген». Баатр Басангов аттыг Калмыкияның күрүнениң хөжүм-шии театрының шиизи. 19.00 —Телемедээлер. 19.10 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Социалистиг чарыштың экраны». Көк-Тей болгаш Кара-Булун сүт-бараан фермаларының коллективтериниң социалистиг чарыш талазы-биле удур-дедир хыналдазы. 19.40 —Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15—Чаагай тура-соруктуң оюннары. Спортчу гимнастика. Дзюдо. 21.00— «Үе». 21.35—22.30 «Эрте берген чылдарда». (Никарагуа). Уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү.

19. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Дээди школа: эде тургустунуушкунуң айтырыглары. 9.15 —«Буратинонуң дедгелези». 9.45— ГДР-де ажылчы фестиваль. 10.45 —Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. «Соодукчуну шилип алыры белен бе?». 11.15— «Ырыны —салгалынга». Ереванадан дамчыдылга. 11.40 — «Өлүм чок сес». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 12.35 —«Музыка киоскузу». 13.05 — ССРЭ-ниң улустуң артизи, кинорежиссёр И. Пырьевтиң уран-чечен фильмнери: «Дайын соонда кежээкиниң алды шакта». 14.35 — Бөгүн делегейде. 14.50 — Улусчу чогаалдыганың ийиги бүгү-эвилел фестивалы. 15.20 — Мультфильмнер: «Кырган дубтуң тоолдары», «Корбуда». 15.55— «Үе», болгаш бодум дугайында». Шүлүглел антологиязы. Павел Васильев. 16.15 — «Никарагуа: революцияның турушутуг чоруу». Телеочерк. 16.50 —«Дириг амытаннар делегейинде». 17.50 — Академик В. Г. Афанасьев телекөрүкчүлерниң айтырыгларынга харыылап тур. 18.20 Чаагай тура-соруктуң оюннары. Спортчу гимнастика. Дзюдо. 19.20 — «Кинопанорама». 21.00 — «Үе». 21.35— Чаагай тура-соруктуң оюннары. Спортчу гимнастика. Дзюдо. Аар атлетика. Парус спорту. Хол бөмбүү. 23.10 — Чаагай тура-соруктуң оюннарының хүн демдеглели. 23.25 — 23.40 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Чээн Сибирь». Киножурнал. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.15—Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.45— «Камгалалдыг кокпа оруктар-биле». Док. фильм. 9.55— Бистиң садывыс». 10.25 — «Лениногорск — оттуг хоорай». (Алма-Ата). Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 10.45 — Делегей культуразының чыныы арыннары. Джонатан Свифт. 11.45—К. Сартбаева ырлап тур. Фрунзе хоорайдан дамчыдылга. 12.10 — «Камгалаттынган чараш чүүл». Чогаадыкчы ажылдакчыларның ужуражылгазы. 13.25 —«Гренада деп чер Испанияда бар». Док. фильм. 14.10 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Хол бөмбүү. Эр улус. Гандбол. 16.40 — «Чайлаглар төөгүлери». 1-ги сериязы—«Чылыг чаъс». (ГДР). 17.40 — «Аян чорукчулар клуву». 18.40 — «Тажы болгаш ылы кижи». Фильм-балет. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар». Мультфильм. Кузькага бажың». 1-ги кезээ. 20.15 —Ону кылып шыдаар силер. 21.00 — «Үе». 21.35 —22.55 — «Исток». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы.

20. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Үе». 8.45 —Ритмиг гимнастика. 9.15 — «Хүмнүң болгаш арга-арыгның шынаазы». Док. фильм. 9.25 — «Спортлотонуң» 29-ку тиражы. 9.35 —«Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен». 11.05 —Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 —«Аян чорукчулар клуву». 12.35 — «Кедээниң шагы». 13.35 —«Ералаш» деп уругларга шоодутлуг киножурнал. 13.45 — «Чер кырынга амыдырал». Он үш сериялыг док. фильмниң баштайгы көргүзүү. (Англия). 5-ки сериязы— «Сугларны ээлеп алганы». 14.40 — «Бальзаминовтуң кадайланыышкыны». ССР Эвилелиниң Күрүнениң академиктиг Биче театрының фильм-шиизи. 17.15— Мультфильмнер: «Улуг хаашкы», «Сфинкстиң тывызы». 17.30 —Чаагай тура-соруктуң оюннары. Хол бөмбүү. Эр улус. Туннел оюн. 18.20 — «Делегей панорамазы». 19.05— «Че-ве, кыстар!». Казах ССР-ниң Мангышлак облазында Шевченко хоорайның аныяктыстарының ужуражылгазы. 21.00 —«Үе». 21.35 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Спортчу гимнастика. Аар атлетика. Бокс. Парус спорту. 23.40 — Медээлер. 23.45—00.10— Чаагай тура-соруктуң оюннарының хүн демдеглели.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Сула шимчээшкинче, чыскаал!». 8.20 — Металлург хүнүнге. Док. фильмнер: «ССРЭ-ниң кара металлургиязы», Магнитада «Кадыкшылганың» комплекстиг программазы. 8.50 —«Сценада —Донецкиниң металлургтары». Донецкиниң В. И. Ленин аттыг металлургия заводунуң бот-тывыштыр уран чүүл коллективиниң концерти. 9.35 —Реклама. 9.45 — Орус чугаа. 10.15 —Горькийниң телевидениеде студиязының программазы. 11.30 —«Сценаның көрүнчүү». Театр тайылбыры. 12.50 — «Феликс Дзержинский». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.10 —Делегей болгаш аныяктар. 13.45 —«Бистиң бажыңывыста». Эстрада көргүзүү. 15.15 — Баскетболга делегей чемпионады. Эр улус. 3-кү чер дээш. Испаниядан дамчыдылга. 15.55 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Дзюдо. 16.55 — «Чайлаглар төөгүлери». Чеди сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы. 17.50 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 18.20—Делегейниң музыка культуразының эртинезинден. Н. А. Римский-Корсаков. 19.05 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Академиктиг арга-биле хемелээри. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Кузькага бажың». 2-ги кезээ. 20.15 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Бокс. 21.00 —«Үе». 21.35 — 22.35 —«Истоки». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 15-те

«НАЙЫРАЛ»: Мультсборник № 2 9.30, «Подсудимый» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда (узаткан).

«КАА-ХЕМ»: «Капкан для шакалов» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда (узаткан).

«ВОСТОК»: «Пять тысяч за голову Мевлуда» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда (узаткан).

«ЕНИСЕЯ»: «Иди и смотри» (1.2 серияларн) 17.30, 20.00 шактарда.

Агаар

Бөгүн республикага бүргег, аязыр. Чамдык районнарга дымыраш чаъстаар, дыңмыраар. Чөөн чүктен хаттыы дүргени секундада 3—8 метр. Дүне 8—13 градус, чамдык черлерге 20—25 градус чылыг болур.

Кызылга бүргеп, аязыр, чагбас. Чөөн чүктен хаттыы дүргени секундада 3—8 метр. Дүне 9—11 градус, хүндүс 23—25 градус чылыыр.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуу 2-24-63, редакторнуу оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистерниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3339.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01071.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 166 (13166) | 1986 чылдың июль 16, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

1986—1990 ЧЫЛДАРДА ТЫВА АССР-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың

ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң доктаадыры болза:

1 чүүл. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң беш чылдың чылдарынга онаашкан, Тыва АССР-ниң министерстволарынга, күрүне комитеттеринге, ведомстволарынга онаашкан сайзыратканы, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, партияның XX область конференциязының шиитпирлеринге, 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарынга дүүштүр ажылдап кылганы болгаш киирген 1986—1990 чылдарда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын бадылаар.

2 чүүл. 1986—1990 чылдарда Тыва АССР-ниң девискээринге дараазында немелделерни хандырар:

(1985 чылдаазынга хуу-биле)	1986 ч.	1987 ч.	1988 ч.	1989 ч.	1990 ч.
Үлетпүр продукциязы	104.3	105.5	110.9	116.8	123.5
Күрүне болгаш кооперация садыының үрмектеп садар бараан саарылгазы (эзиртир суксун чокта)	105.6	113.0	120.7	128.6	139.3

1986—1990 чылдарда Тыва АССР-ниң түс чер (ийи) чагыргалыг министерстволарынга, ведомстволарынга үлетпүр продукциязының өзүлдезин 25,0 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 20 хуу, күрүнениң капитал салыышкынын — 59,5 хуу кылдыр бадылаар.

1986—1990 чылдарда кадээ ажыл-агый продукциязының чылда ортумак хемчээлин он бирги беш чылдаазынга деңнээрге, 19,2 хуу бедидер. Беш чыл дургузунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, кадээ ажыл-агыйының хой-инити секторунга 24,1 хуу бедидер.

3 чүүл. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң хүлээп алганы социал хөгжүлдениң болгаш чоннуң чаагай чоруун бедидериниң программазын боттандырары-биле он ийиги беш чылда дараазында чүүлдерни хандырар:

бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезинге үндезилеп ажылчыннарның болгаш албан хаакчыларның айда ортумак шалыңын 12 хуу өстүрер;

чурттакчы чонга төлевирлиг ачы-дузаны 1,5 катап көвүдедир;

нитти шөлү 714,0 муң дөрбелчин метр чурттаглга бажыңнарын ажыглалга киирер. Чуртталга туттуунуң шынарын экиждир, республиканың чурттакчы чонунуң чуртталга байдалын экиждер.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң бадылааны 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарынга, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бешки сессиязынга хүлээп алганы «1986—1990 чылдарда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузунга, РСФСР-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының үшкү сессиязынга РСФСР-ниң Дээди Совединиң хүлээп алганы «1986 — 1990 чылдарда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында» РСФСР-ниң Хоойлузунга дүүштүр Тыва АССР-ниң чурттакчы чонунуң амыдыралының деңнелин бедидер талазы-биле хемчеглерни боттандырарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге дагзыр.

Күш-ажыл төлевириниң системазының ажыктыын бедидер, ажылдакчыларны шаңнаарының түңүн оларның күш-ажылы салдышкыны-биле тудугаштырар, шын эвес дензелге кылыр чоруктарны шиитпирлии-биле чайладыр, ажылга четтестер болгаш чедир кылбайн турар чүүлдер дээш материалдыг болгаш моральдыг харыысалганы күштелдирер.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга, а ол ышкаш ажылчы чонуң ажы-анды кезектериниң кылып турар ажылының шарыын база байдалдарын барымдаалап турган шалың төлевириниң хемчээлин дүүштүрерин экижидер. Инженер күш-ажылының ат-алдарын бедидер. Мастерлерниң, технологтарның болгаш конструкторларның ролюн болгаш ат-алдарын бедидер, оларның күш-ажылының база ажылга чогаадыкчы хамаарылгазының материалдыг болгаш моральдыг илиг бериишкинин күштелдирер.

Улус өөредилгезин, культура, кадык камгалал албан черлериниң материал-техниктиг баазазын чайгылыш чок хөгжүдери болгаш быжыглаары, чурттакчы чонуң социал-культура хандырылгазын экиждери хандырар.

4 чүүл. Районнарның болгаш Кызыл хоорайның девискээринге бүгү улус ажыл-агыйының хөгжүдериниң эң чугула көргүзүглерин киириштирбишаан, 1986—1990 чылдарда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң беш чыл планнарының дугайында улус депутаттарының районнар болгаш Кызыл хоорай Советтериниң шиитпирлерин хүлээп алырын Тыва АССР-ниң улус депутаттарының районнар болгаш Кызыл хоорай Советтеринге дагзыр.

5 чүүл. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге, министерстволарга, күрүне комитеттеринге болгаш ведомстволарга, Тыва АССР-ниң улус депутаттарының районнар болгаш Кызыл хоорай Советтеринге дагзыр болза:

а) СЭКП-ниң XXVII съездизинге бадылаан 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарын база бо Хоойлуну үдуртулга болдургаш, каттыжышкын, бүдүрүлге, организация бүрүзү беш чылдың тус-тус чылдарынга хуваатынган беш чыл планнарын тургузары хандырар;

б) экономиканы хөгжүдер, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер болгаш социал сорулгаларны боттандырар талазы-биле айыттынган онаалдаларны күүседир талазы-биле хемчеглерни боттандырар.

Эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин калбаа-биле нептередиринге, бүдүрүлгениң күчүзүн интенсивтиг ажыглаарынга, камнал чурумун күштелдиринге, ол аар чүүлдү, энергияны, чиг-эт, материалдарны чиг чарыгдаарынга, ажыл-агый саарылгазынга ийиги курлавырларны хаара тударынга, бүдүрүлгениң болгаш эргелел башкарылганы организастаарын сайзыраңгайжыдарынга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге үндезилээш беш чыл планының боттанышкынының үезинде социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедири хандырар;

в) боттарының чагыргазында каттыжышкыннарның, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының беш чыл планнарының онаалдаларын күүседип турарынга шыңгыы контрольду тургузар, беш чылдың баштайгы чылында эгелээш-ле ажылдың кужениишкиниң болуруун, күрүнениң, планының болгаш күш ажылдың сагылга-чурумун улус ажыл-агыйының бүгү звеноларынга быжыглаарын, социалистиг чарыштың бүгү хевирлерин улам калбартырын хандырар.

6 чүүл. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, министерстволар, күрүне комитеттери болгаш ведомстволар, улус депутаттарының районнар Кызыл хоорай Советтериниң күүскомнары ажыл-агыйны эргелеп-башкарарының системазын үндезини-биле эде тургузар, эртем-техниктиг дүргедедиишкинге ажыл-агыйны чорударының механизминиң салдарын күштелдирер, интенсивтиг бүдүрүлгениң звено бүрүзүнге ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидер, күш-ажылчы коллективтерниң инициативазын болгаш социалистиг тывынгыр эргелиг чоруун хөгжүдер талазы-биле СЭКП-ниң XXVII съездизиниң салган сорулгаларын шиитпирлээринче угланган бөдүүн хемчеглерни боттандырып чорудар. Эргелел башкарылганың экономиктиг методтарынче шилчииринге бот-оруга-чарылганы хамыдадырынга, бодун боду акшаландырарының принциптерин улам калбаа-биле ажыглаарынга үндезилээн каттыжышкыннарның болгаш бүдүрүлгелериниң ажыл-агыйжы бот-тывынгыр чоруун калбартырын хандырар.

7 чүүл. 1986—1990 чылдарда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет болгаш өске-даа доктаамал комиссияларының түңнелдеринде айыттынган санал-оналдарны болгаш бодалдарны чугаалажып көөрүн болгаш ол талазы-биле чогуур шиитпирлерин хүлээп алырын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге дагзыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

1986 чылдың июль 12. Кызыл хоорай.

Ядролуг шенелделерни соксадыр дээш эртемденнерниң бүгү-делегей шуулганының төлээлекчилери-биле М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ужуражыышкыны

Июль 14-те СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ук шуулганның даштыкыдан келген киржикчилериниң дилээ ёзугаар ооң инициаторлары — бөлүк эртемденнер-биле ужурашкан.

Ядролуг бүгү куружелерниң хамыктың мурнунда ССРЭ биле АКШ-тың удуртукчуларынга кыйгырыг кылган, шуулганга чаңгыс эп-сеткил-биле хүлээп алдынган декларацияны Рим университединиң профессору, Папаның эртемнер академиязының кежигүнү Дж. Б. Марини-Беттоло шуулганның бүгү киржикчилериниң эмуиээзинден М. С. Горбачевка тутсуп берген. Ядролуг шенелделерге Совет Эвилелиниң чаңгыс талалыг мораторийиниң, ол ышкаш сейсмологияга үндезилээн ядролуг шенелделерни хоруурунуң күүселдезинге контроль системазын тургузар талазы-биле совет болгаш американ эртемденнерниң кады чорупкан ажылының түңнелинде тургустунган онзагай байдалдың ачызында декларацияны хүлээп алыр аргалыг болганын ук документини тутсуп тура, итала эртемден демдеглээн.

Эртемденнерниң декларациязын хүлээп ап тура, М. С. Горбачев делегей шуулганының бүгү киржикчилеринге байыр чедирген. Силерниң ужуражылгаңар кижи төрелгетенниң депшилгезин камгалаары-биле холбашкан амгы үениң эң-не чидиг айтырыынга тураскаадтынган деп, ол демдеглээн. Бо дээрге политиктиг кандыг-даа системага оларның кирип турарындан хамаарылга чокка бүгү чурттарның эрге-ажыынга дүүшкен харыысалгалыг документир деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары чугаалаан. Херектиң байдалын эки билир кижилерниң тургусканы болгаш чүүлдүгзүнүн көргени, чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп алганы ооң ужур-дузазын улам улгаттырып турары-биле холбаштыр ол документ онзагай ужур-дузалыг. Силерниң кыйгырыышкарыңар эң-не кичээнгейлиг кеер бис. Совет чазак шиитпир хүлээп алыр болгаш ол дугайын силерге дыңнадыр.

М. С. Горбачев совет болгаш даштыкы эртемденнер-биле бүгү талалыг беседалашкан. Шуулганның киржикчилериниң эгелээн ажыл-херээ улам хөгжүүр болгаш делегейниң амгы байдалынга сагыш-сыраап турар бүгү кижилерниң деткиимчезин алыр деп, беседаның түңнел тура, ол идегелин илергейлээн.

(СЭТА).

МОСКВАДА КЕЛГЕНИ

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың чалааны-биле Мали улустуң демократтыг эвилелиниң Чиңгине секретары, Мали Республиканың Президентизи Мусса Траоре кадайы-биле албаның аян-чоруун кылып, Москвада июль 14-те чедип келген.

Аэродромга мали удуртукчуну болгаш ооң кадайын СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыко кадайыбиле, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиев албанның өске-даа кижилери уткааннар.

• • •

Ол-ла хүн бо А. А. Громыко биле М. Траорениң аразынга чугаалажыышкыннар болган.

Талалар совет-мали харылзааларның байдалынга сеткил ханыышкынын илергейлээн болгаш янзы-бүрү адырларда ийи таланың харылзаазының хөгжүлдезиниң перспективазының айтырыгларын чугаалашканнар. Делегейниң чугула айтырыгларының талазы-биле бүгү талалыг санал-онал солчулгазы база болган. Дайын айыылын чайладырынче, Чер бөмбүрзээзинге мөөңнелген атомнуг боо-чепсектиң аажок хей курлавырларын чоорту кызырарынче угланган калбак хемчээлдиг совет тайбың эгелекчи саналдарже Мали күрүнениң удуртукчузунуң кичээнгейин угландырган.

Талалар Африка чурттарының аар-берге экономиктиг байдалын, ол диштиң экономиктиг хосталгазының чорудулгазын бергеледип турар чылдагааннарны анализтеп көргеннер. Африкага хамаарышкан айтырыгларны чогумчалыг шиитпирлээри, өске хөгжүп орар чурттарда айтырыглар-биле бир демей, тайбыны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаары-биле бүгү чурттарның экономиктиг дең айыыл чок чоруун магадылап турар делегейниң чаа экономиктиг чурумун тургузары-биле холбаштыр дээрзин бадыткаттынган.

Чугаалажыышкыннар амдаа ургулчулээр.

• • •

СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу, ССРЭ-ниң чазаа М. Траорениң алдары дээш Кремльдиң Улуг ордузунга дүъштеки шайлалга тургускан.

Шайлалгага А. А. Громыко, Г. А. Алиев, П. Н. Демичев, албанның өске-даа кижилери киришкеннер.

• • •

А. А. Громыко биле М. Траоре чугаа солушканнар. Ону кичээнгейлиг дыңнаан болгаш адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Дүъштеки шайлалга чылыг, найыралчы байдалга эрткен.

(СЭТА).

Депутат В. А. Кочергинни Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиум кежигүнүнге соңгуур дугайында

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары депутат Владимир Александрович Кочергинни Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнүнге соңгуур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай. 1986 чылдың июль 12.

Депутат Ю. С. Катковту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиум кежигүнү хүлээлгезинден хостаар дугайында

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

Депутат Юрий Сергеевич Катковту пенсияже үнгени-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиум кежигүнү хүлээлгезинден хостаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай. 1986 чылдың июль 12.

Леонид Чебочаков «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйында он чеди чыл ажылдап турар. Ам ол № 1 хову бригадазында Т-150 тракторну башкарып турар. Социарыштың түңнелдери-биле ол каш удаа тиилекчи боор үнген. Леонид Чебочаков ам өске өөрү-биле кады чайгы чер андарылгазын чорудуп турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы тракторист Л. Чебочаков

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Бригадирге сөс

ЧАРЫШТЫҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИН ӨСКЕРТИР

Бистиң бригадавыс Сарыг-Септиң үлетпүр комбинадының казанныга цегинде ажылдап турар. Ажыы-биле чугаалаарга, бо чартык чылда сагыжывыска кирир ажылдап шыдаваан бис. Ылаңгыя мебель бүдүрериниң планы чүгле 50 хуу күүседиттинген. Өске продукция бүдүрериниң планнарын ажыр күүсеткен-даа бол, четпестер бар болуп, оожурга бербейн турар.

Бистиң ажылдап турарывыс бажың дендии эргижирей, бустур чыгаан, тары база аттыг. Ооң иштинде станоктарны бот-боттарывыстың ажылывыска шаптыктап болгу дег чоок кылдыр тургузуп каан. Олар коргуунда эргижирээн, стандарттарның негелделеринге дүүштүр ажылдаар кылдыр таарыштырып алыры барык болдунмас апарган. А бүдүрүп турарывыс продукцияның шынары — ажылдың кол үнелекчи көргүзүү болгай. Эртаен айда Тыва АССР-ниң курткайгаарал лабораториязының ажылдакчылары хынаалда кылгаш, бистиң бүдүргенивис 314 сандайларны бракталан. Брак чазаныкчыларның ажылга хамаарылгазындан болур дээрн база шын, ынчалза-даа хей кезиинде эргижирээн дериг-херекселдерниң бурунзу-биле болганын демдеглээр апаар. Комбинатта тускай электрикчи слесарь безин чок. Шынары багай продукция бүдүрген дээш материалдыг когаралга таваржып турар бис. А орта бистиң буруувус улуг бе ынчаш?

Чаа чазаныкга цегинин тудуун эгелээр бис деп, Тыва АССР-ниң Чурт үлетпүр министерствозунуң удуртулгазы чылдың аазап, харын-даа 1983 чылдың тудугну эгелээр күүселдезин кылдыр адап турар. Ооң-даа бетинде келир чылын бо ажылдарны чүге эгелеп болбазыл? Чаа дериг-херекселдерни кажан алыр бис? Бо айтырыгларга тодаргай харыы херек.

Цехте хол-биле кылыр аар ажылдарның деннели бедик. Девискээрге ындай-бээр аар чүък дажыглаар вагонетка чок, бо бажыңга биче механизацияның херекселдерин тургузары-даа берге. Чаартыкчылар шимчээшкинн бисте шуут чок, удуртулганың талазындан бо ажылче кичээнгей чок болганда, ажылчыннарның база сонуургалы кааа турар. Хевеглаар станокка ажылдаары берге-ле, ыяш доозуну кижини бүргеп келир, а вентиляция тургуспаан.

Материалдар-биле хандырылга чамдыкта үзүктели бээр. Бистиң кол чиг эдивис болур чымчак ыяш-биле хандырылга кончуг багай. Ам харын элээн курлавырлар бар. Чылда 5 муң сандай бүдүрер планывысты күүседиривиске бүдүреп болур. А ооң соонда канчаарыл? Бис чымчак ыяш курлавырын тургузуп шыдавас-тыр бис. Улуг-Хемниң ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының бискe бээр ужурлуг фондуларын министерствонуң улуг дээн бүдүрүлгези —Кызылдың мебель фабриказы бажындан алгаш баар-дыр. Курлавырларны шупту бүдүрүлгелерге деңтүг, план аайы-биле үлээр ужурлуг эвес бе?

Чоокта чаа ажылдаар черлерниң аттестациязын эрттирген. Ооң түңнелинде кижи бүрүзүн тус-тус станоктарга быжыглаан, харыысалгавыстың улгадып турары ол. Бригада кереезин ёзугаар ажылче шилчииринин дугайында чугаа чорып турар. Бригаданың кежигүннери аңаа коллуунда удурланмайн турар, ам чүгле администрацияның талазындан белеткелди чорудар херек.

СЭКП ТК-ның бүгү улуска Кыйгырыы-биле таныжыпкаш, он ийиги беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын ажыр күүседир сорулганы салган бис. Ажылдың шынарын боттарывыстан хамааржыр бүгү арга-курлавырларны ажыглап экижидери бистиң ажылчыын чүрүвүстүң херээ болур. Комбинаттың цехтериниң, бүдүрүлге бригадаларының аразында социалистиг чарышка идекейлиг киржир бис. Ынчалза-даа бистиң бодап турарывыс-биле алырга, ооң негелделеринге өскерилгелерни үениң байдалынга дүүштүр киирери чугула. Чаа чүүлдерни шиңгээдип алыры, камгалалыг ажылдааны дээш идиг бериишкинин албан турар ужурлуг. Дериг херекселдерни дозузу-биле ажыглаары чугула дээрзин билгеш, ийи өөлдеглиг ажылче шилчиирин шиитпирлээн бис.

И. ШУТОВ.

Сарыг-Септиң үлетпүр комбинадында чазаныкчылар бригадири.

ӨӨКТҮҢ ШӨЛДЕРИНДЕ

«Өөк» совхозта июль 15-ке чедир 607 тонна сиген белеткеттинген. Ниитизи-биле 780 гектардан кестиргеш, ооң 516 гектарындан бөлүп, ажаап алдынган. Совхозтуң нити планының күүселдези 14,5 хуу чедип турар.

Ук совхозта мал чемин белеткелинде 2 бригадада 45-46 кижи ажылдап турар. Олар ышкаш Аржааның албан черлери, организациялары боттарынга хуваатынган даалгаларын күүседири-биле 11-12 дем эгелеп ажылдап киришкен.

Аас-Өт деп черде Данил Доржукайның, Тарлагда Вячеслав Бай-Караның бригадалары мал чеминиң белеткелинде ажылдап турар. Июль 8-9 хүннеринде Д. Доржукайның бригадазы ийи дескаа үскен. Ону комсомолдуң анышхтары кылдыр организастаан, звенону Аржаан школазының башкызы С. В. Сухаев удуртуп турар. Ылаңгыя колдуунда үстүкү класстың өөреникчилери, суурудаар боттары башкызының удуртулгазы-биле техниканы септеп алгаш, ажылдап турары ол.

Совхозтуң сигенчи бригадаларының аразында чарышты чеди хонгаш-ла түңнеп турар. Соңгу хүннерниң түңнели-биле Данил Доржукайның бригадазы тиилекчи болуп, вымпел, дипломну болгаш 300 рубльдиң акша шаңналы-биле шаңнаткан. Июль 15-ке чедир бригада 394 тоннаны белеткээн, ажы планының 21 хуузун кылып алган. Үлүг-норма канчаар күүсеттинип, сиген кестирер машина-техниканы, кижи санынга онаалдыр кылдыныр турарын ап көрээлиңер.

Т-25 тракторга КС-2.1 маркалыг косилказынга хүн нормазы 120 хуу, МТЗ-82-ге КДП-4 косилкага хүн нормазы 112 хуу күүсеттинип турар. Июльдуң 2-де 43 тонна, июльдуң 3-те 47 тонна сиген белеткеттинген. Кижи санынга онаалдыр хүн-не 1,5 тоннадан эвээш эвес сигенни белеткеп турар деп совхозтуң комсомолчулары санал үндүрген.

Ол ышкаш ук бригадалардан аңгыда Ак-Хөл деп черде ийи кестирикчи база ажылдап турар, мында 100 ажыг гектарның сигенин кескен. Хөй чылдыг тараан сигенин дүргектей ажаарын бо хүннерде эгелээн, ону доразын-на фермаже чедирип турар. Ынчангаш совхозта ниитизи-биле хүн-не-ле сиген белеткелин 60-70 тоннадан кудулавас деп, мал чеми белеткелиниң талазы-биле директорнуң оралакчызы К. В. Суханов, партком секретарының оралакчызы И. А. Мельберт шаар чугааладылар.

Сигенни курганырынга «ТАУ» деп ийи херекселди Кошпайга тургускан. Сиген белеринге таарыштыр үш ком бойны эде дериирин (Сааи эртында кортоктарының дуржулгазындан) көрүп турар.

Ажылдаан кижилерни бригадаларга белеткээн ниг аъш-чем-биле чемгерип келген. Июль 10-11-ге чедир сигенчилерни эртенниң-не суурдан чедирип турган. Эртен 7 шакта белун эгелээш, эртенгиниң 8 шак ажып турда сиген шөлүнге ажыл эгелеп турган. Ам бо хүннерде сигенчилер шөлдерде хонуп ажылдаарынга вагончиктер, майгыннар бар. Бригадалар төптерин дерээн. Ында кажык чорупп шимчээ дизелден электри чырыын Д. Доржукайның-даа, В. Бай-Караның-даа бригада төптеринге киирген. «Украина» маркалыг киноустановкалар база кайызаа бригадаларда бар. Аъш-чем-биле сигенчилер хандыртынган. Ынчангаш кижилерниң аңаа хонуп ажылдаарынга таарымчалыг байдал бар.

Совхозтуң парткому, Аржаан кезээ Совединиң күүскому суурда организацияларга, албан черлеринге мал чеми белеткээриниң талазы-биле даалгаларны хуваагылаан. Рабкооптуң, Аржаан школазының, ыяш ажыл-агыйының, эмнелге чериниң, харылзаа белдириниң, клубтуң, участок эмнелгезиниң коллективтери чылдың-на сиген кезилдезинге багай эвес киржип келген. 11-12 хүннерде организациялар кол хадыыры-биле сиген кезилдезин эгелей берген.

Витаминниг сиген далганы кылыр АВМ ийи эзнег-биле ажылдап турар.

«Өөктүң» сиген кезер кол шөлдери болур Кошпайның, Шанактаарының, Ара-Эъжимниң, Кур-Суруун шөлдеринде 60 чылдың оът-сигенниң үнгени чаагай. Ону чүгле үезинде организастыг ажылдап тургаш, ажаап алырындан шупту чүве хамааржыр.

«Өөк» совхозтуң сигенчилеринде теминиң улам дүргедедириниң аргалары бар. Баштайгы үеде чүгле эртенгиниң 8-9 шактан, кежээ база ынаар-ла орайтавайн 19-20 шакка чедир ажылдап турган болза, амгы үеде бригада төптеринге хонуп тургаш, мурнакчы дуржулганы ажыглап, ын шынарлыг мал чемин белеткеп болур-дур. Сигенде хоолуг бүдүмелдер эң-не хөй бар үезин барымдаалап, эртен эрте—4-6 шактан кестирерин чүге ажыглап болбас деп. База орайга чедир чырык үени ажыглап ажылдаар болза ажылдың бүдүрүкчүлүг улам-на бедиири чугаажок.

Темнини дүргедедип, шактыны бичии-даа халас эрттарбези негеттинип турар. Чүгле ынчан өөнүлерниң салдынган сорулгазы — мал чеминиң белеткелин августуң баштайгы он хонуунда доозары күүсеттинип болур.

Н. ООРЖАК.

АЖЫЛДААР ЧЕРЛЕРНИҢ АТТЕСТАЦИЯЗЫ

Чуртгуң экономиказының келир үеде ажаҗудезиниң оруктарын тодаратқан СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин совет улус чүүлдүгүнүң хүлээп алган. «Мурнунда турган материал-техниктиг үндезинге эртем-техниктиг депшилгени, инитилелдиң будурукчу күштерин үндезинин-биле чаартырын мурнунда турган материал-техниктиг үндезинге канчаардаа чаартыр болза эң чугула өскерилгелер чедип алдынмас. Оон үнер арга эртеминиң болган техникалың эң чаа чедиишкиниериниң, эртем-техниктиг депшилгениң авангардчы угланнышкынарын-га бурутаарлаашкынарының, ажыл-агый механизмин, эргелеп башкарылга системазын эде тургузарының базазызынга улус ажыл-агыйының хемы чаартылгазында деп көрүп турар бис»— деп, СЭКП ТК-ниң Чиигизе секретары М. С. Горбачев СЭКП-ниң XXVII съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Политиктиг алделгезинге чугаалаан.

Будурулге бүрүзүнге, ажылдаар чер бүрүзүнге ажылдың денизинден амдаи эгелеп ёскедиери эргежок чугула. Бар будурулге күүлерин хөй ажыглап болурунуң бир код аргазы — ажылдаар черлериң аттестациязы. Ажылдаар черлериң аттестациязын Днепропетровскиниң комбайн тудар заводунуң коллективинден эгелээн. Аңгы үеде ажылдаар черлериң аттестациязы массалыг шептерелди алган. Аттестация — планнашкынның, ажылдаар черлериң үүдүнүң чаңгыс ай иштин күүзе системазының базазы болбушаан, адырлар болган деискээр айны-биле ажылдаар черлериниң болган күш-ажылчы курлавырларының дүүшкен турарын хандырар үүрулут.

Ажылдаар черлерии аттестастаары — будурулгени организастаарының бир аргазы болуп. Ынчалза-даа эртем-техниктиг депшилгениң чедишкиниериң шептередириа солуусе үүрулут. Бөгүн бисте чүү барын од тодарадыр болгаш будурулгени сайзырангайжыдыр үндезинниерии берип турар. Ажылдаар чер бүрүзүнүң нормативтиг негелделерге база мурнакчы дүрүлгага дүгжүп турарының комплекстиг үнелээшкинии тодарадырда, үш угланнышкынны деп: ол бол-за, ажылдаар черниң техника-технологтуг, организас-экономиктиг дедиели, ажылдарынга болгаш ажылга озал-сидак болгурбазының негелделери.

Ол үнелээшкиниериңиң түңелии ёзугаар докгаттынган негелдеге дүгжүп турар черлерии тывар болгаш ол негелделерге дүгжүп турар болза, од черлерии аттестатгынган деп санаар. Дараазында ажылдаар черии кызырар, чаартыр ийиде азы ажыглаарын үламчылаар дугайында шиитпирии ажылдап кылыр.

1986 чылдың календарында июль ай чоруп турар. Чыл төнүзүнде үлетпүр будурулгелерге ажылдаар черлериниң аттестациязы доозулган турар үүрулут. Ынчангаш чыл төнүзүнде дериг-херекселдерии, күш-ажыл курлавырларын канчаар ажыглаанны көстүп көөр. Оон чогуур түңелии үндүрүп, анза үндезинээш четпес чүүлдериии ажыл эртер талазы-биле тодаргаа хемчегларии ажыллап кылыр.

Аттестацияны код арыглаашкынга домейлеп болур. Дыка хөй ажыглаттынмайн турар черлер, дериг-херексел-дер бигүн будурулгеге мөнгеттинген. Ажыы чок бо чүүлдерден алырлып, чамдыктарын чаартып, азы ажыглаарын үламчылаар дугайында шиитпирии ажылдап кылыр.

1986 чылдың календарында июль ай чоруп турар. Чыл төнүзүнде үлетпүр будурулгелерге ажылдаар черлериниң аттестациязы доозулган турар үүрулут. Ынчангаш чыл төнүзүнде дериг-херексел-дерии, күш-ажыл курлавырларын канчаар ажыглаанны көстүп көөр. Оон чогуур түңелии үндүрүп, анза үндезинээш четпес чүүлдериии ажыл эртер талазы-биле тодаргаа хемчегларии ажыллап кылыр.

Аттестацияны код арыглаашкынга домейлеп болур. Дыка хөй ажыглаттынмайн турар черлер, дериг-херексел-дер бигүн будурулгеге мөнгеттинген. Ажыы чок бо чүүлдерден алырлып, чамдыктарын чаартып, азы ажыглаарын үламчылаар дугайында шиитпирии ажылдап кылыр.

Моон алгаш көөрге, аттестацияның талазы-биле ажыд ийи кол сорулганы шиитпирлеп турар-дыр. Оон бирээзи — артык, ажык чок ажыглаан турар ажылдаар черлерии илередип тывары болгаш оларны чок кылыры. Ийиги-зи — ажылдаи болгу дег черлерии амгы үениң деңнелиниге чедир чаартыры. Улуг-даа, бичии-даа будурулгелерге бо сорулгалар бир демей.

Бөгүн алгаш көөрге, чүгле чамдык будурулгелер бо ажылды доозаан боон турар. Кызылдың эът комбинадын, республиканың типографиязын маңаа хамаарыштырып болур. «Тывакобальт» комбинаттарда, Кызылдың туулбу заводунда болгаш сүт комбинадында аттестацияны идепкейлиг чорудун турар. Аттестацияны шуут чорутпайн турар черлер үлетүрде чок. Чамдык хемчегларии ап чорудуп турар-да болза, бо ажылдың үжүр-дүзээии база үргедин чүгулазын чедир үвелеевейн турар.

Кызылдың алгы заводунга аттестацияны эрттиргеи аттыг болган. Ону кабинетке эрттиргеш, 148 ажылдаар черниң 62-зин чаартыр деп карык чаа кааи. «Тудуг кезектээр» комбинатка аттестацияны демир-бетоя кылыглар цехиниге эрттиргеи. Ажылдаар чер бүрүзүнүң демдээи салгаш, оон чаи чүүү-даа кылбаан. Ажылдаар черлерде конвейер чүүл чүл, кандыг саавырлар, херекселдер, вентиляция системазы дерегид, эргижирээи станоктарның орунга кандыг станок хереглл деп чүве билдинмес.

Чоиуун амыдырал хандырылга министерстводу аттестацияны хуусаа бетинде эрттиргеи дугайында медээ берген. 1101 ажылдаар черниң 761 аттестататтынган, 212-зии чаартыр деп айыткан. Дериг-херексел кандыг болурун, чеже хире дериг-херексед хереени орта билир кижи чок болган. Ажылдаар черлериң санитар байдалын кым-даа хынап көрбээн.

Ажылдаар черниң чаңгыс вай телевизелиниң дугайын пассажирлер автобудурулгезиниң ажылдакчылары бир-ле адептиг чүве киллдыр болдап турар. Ол дээрге, ажылдаар черниң таарымча, таарымча чогуур хынап көөрде, код документилериниң бирээзи болгай. Ынчангаш бо будурулге аттестацияны үжүр элертии эрттиргеи. Эдилгеде ажылчиниың кайчаар ажылдап, дериг-херекселдер ажыглап турарының коффициентизиниг, ажылдаар черлериниң паспортарының анализин кылбаан.

Бөгүн республикада 7 муң хире ажылдаар черлериниң 1860 хиреэи аттестатгынган. Ынчалза-даа ажыы бичее ажылдаар черлерии чок кылыр талазы-биле ажылды чүгле «Тывакобальт» комбинатта, дааранылга фабриказында, Кызылдың сүт заводунда, типографияда, «Тывакобальт» комбинатта чорутқан боон турар.

Ажылчыиарының болгаш ниижемер-техниктиг ажылдакчыларның техниктиг болалдарын коргужериие чаартыкчы ажыл күүдүг идиг болур үжүрлүг. Маңаа чижек кылдыр «Тывадаг-дүгү» комбинадың ап көрөзэл. Аттестация үезинде специалистерден болгаш ажылчыиардан чогаадыкчы бригаданы тургускан. Ол бригада адырының эртем-ниилелер институдунуң специалистери-биле кады бөдүүн руда арыглаар пехке бедик сорттуг дан-дүгүн ап болур технологияны чогаадып кылыр деп шиитпирлээн. «Тывакобальт» комбинатта аттестацияиы айтырының чогаадыкчы ёзу-биле көрүп турар.

Ынчалза-даа дыка хөй министерстволар болгаш ведомстволар, ылангыя аъш-чем үлетүрүүнүң, чуртталга-амыдырад болгаш септелге кылып турар будурулгелери, түдүг организациялары, агропүлетпүр будурулгелери аттестация айтырының херекке аянай, дамай олуруп турарга канчап-даа тааржыпас.

«Эң-не чугула айтырыг — күш-ажылдың будурукчулүүн бедидери. Курлавырлар, харын-даа эвээш эвес курлавырлар, мырнай-ла чаңыыста-дыр. Од болза, ажылдап турар күүлерни, машиналарны, дериг-херекселдерии, станоктарны удам-на доозу-биле ажылдадыры. Ол болза, ажылдаар черлериниң аттестациязы, чаартмагазы, күш-ажылды организастаарын болгаш амаа идиг бээрии эжикидери, мурнакчы дүрүлгаиы иептерелдри, сагыыга-чүрүмну болгаш негелделиг чорукту белидери болуур— деп, СЭКП ТК-ниң Совет Эвилелиниң ажылчы чокчуга Кийгырымында айтыкан.

Херектиң үжүру бо курлавырларны практиктиг боттанмырарында боон турар шыкаамыл. Ажылдаар черлериниң аттестациязынче доктаамал кичээнгейии салып, контролдаары чугула.

Г. ТУТЫНИНА,
эртем-техниктиг инитилелиниң область чөвүлелиниң даргазының оралакчызы.

ВИТАМИН КОНВЕЙЕРИ

МОЛДАВ ССР. Бендерының «Варница» агроүлетпүр аттыжымышкынының будурулгелериие бо чаа сезонның иогаалар болган кат-чимис чымылдазы, ону садыо-сайгарары база болбазырадып кызыры желей берген. Республиканың садыг ажылакчылары садыо алмачылар-биле ажылдаарының чаа ажыктыг аргаларын тып турар. Уруглар чеминге хереглээр консервалариың чаңчыл болган делгелгелериие аныяк ада-иелерге сүмелерии берип, продукцияны (чурукта) амзап, шенеп көөрүн организастап турар.

Б. КАПНИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Көдээниң кижилери

АДАШКЫЛАР

Бистиң районуиуң хову-шөлдериие кур болгаш курукчаи черлер эвээжеэн, үр чылдарда тарып ажыглаанындаи кыраан черлерии катап «аныяк-сыдып» чеминшидери чугула болу берген. Анда органиктиг болгаш минералдыг чеминчидилгелерии төп, сайзырадырын ус иеген келген.

Ук ажылды РАУК тургускан отряд тускай дерээи чепсек-херекселдиг тракторлар болгаш машиналарлаа-биле кылип турар. Ажыл нарын, берге, харыысалгалыг-даа. Деискээр талазы-биле база үүрүг Бай-Тайга районунуң хову-шөлдерии база хандырып турар.

Бо чугула болгаш берге ажылга хоюуи механизатор Кертик-оол Саая эвээш эвес үлүг-хүүзүн киирип келген. Ол районнуң көдээ ажыл-агый химижидилге каттыжышкынны тургустугиан үезинден эгелээш, бөгүиге чедир 5 чыл ажыг эрес-шудургу ажылдап турар. Анда хеэриниң мурнунда, «Шекпээр» совхозтуң Аингаты салбырынга 16 чыл дургузунда механизаторлаи ажылдаан, бирге класстың бедик мергежилдиг трактористи. «ДТ-75» маркалыг «кан ыдых»-биле Шекпээриик, Аингатының шөлдериие чарып, ййи районуиуң шөлдериичe өдек, чеминчидилге чаштырып, эрес-тиг ажылдап келген.

«Ход изии бут изи чандыр баспас» деп чоиуиң мерген чүтаазы бар. Оон оглу Юрий адазының мергежилии салгаан. Ам адазы-биле кады чаңгыс отрядта ажылдап турар, ийиги класстың трактористи болгаш чолаачы. Кертик-оол Соскур-соловин 6 уругиуң адазы. Биче оглу Шоома найыскылалда профтехучилищеде өөреиип турар, адазының чымыштыг ижии салгаар.

Кижиниң хаа-даа иэи талазының бир кемду байдалы— эш-өөрү дээш сагыш салыры, дузалажыры болгай. Сааи адашкылар-биле үр эвес кады ажылдазымза-даа, оларның эш-өөрүиге дузааргаан, биче сеткилдиин, ажылынга кызымаан мергежилиниң бедиин магадап чоруур мен.

К. САМБУУ.

ОЗАЛДЫГ КООРГАЛ

Чадаанадан Ийме бвар оруктан чоруткаш, Хая-Бажын ажып кээрге, автобус доктаар Кеш-Терек деп чер бар. Оон ынай чаттыгаан улуг эвес, дескизи алгы херии кааи дег ховужукту улус хая аланииу шиирээр шөлүндижижир. Бо машина дугуюига илиге бээр даш чок ховужукту көдээ ажыл-агыйның тараа культураларының бөк үнүштеринге үдүр хорааннашкыи ажылзары чорудуп турган самолёттарның ховар шөлү кылыр кэш чыл улаштыр ажыглап келди.

Кара Мәрке аттыг совхозтуң Кеш-Теректе суггаттыг участоктарии ажыглалга киирериие дузалаар дээш Тывя АССР-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң бөлүк ажылчиннары күүдүг техниканы эккелгеш, бо часган эгелеп. Хемчиктеи балырган бүгииы чаартыр ажылдарны чорудуп эгелээн. Ол эки херек болбайн ваи, ынчалза-даа дадажып ажылдаар дээш, бойдуска кайы-хамаан чок хоп-дээп, үргедей бергеии ховуданчыг.

Чүиү кылыпкаиы ол ынчаш? Үстүиде чуруп бижээнииис деспи ховуну куду ажылдаан, бирге класстың бедик мергежилдиг трактористи. «ДТ-75» маркалыг «кан ыдых»-биле Шекпээриик, Аингатының шөлдериие чарып, ийи районуиуң шөлдериичe өдек, чеминчидилге чаштырып, эрес-тиг ажылдап келген.

«Ход изии бут изи чандыр баспас» деп чоиуиң мерген чүтаазы бар. Оон оглу Юрий адазының мергежилии салгаан. Ам адазы-биле кады чаңгыс отрядта ажылдап турар, ийиги класстың трактористи болгаш чолаачы. Кертик-оол Соскур-соловин 6 уругиуң адазы. Биче оглу Шоома найыскылалда профтехучилищеде өөреиип турар, адазының чымыштыг ижии салгаар.

Кижиниң хаа-даа иэи талазының бир кемду байдалы— эш-өөрү дээш сагыш салыры, дузалажыры болгай. Сааи адашкылар-биле үр эвес кады ажылдазымза-даа, оларның эш-өөрүиге дузааргаан, биче сеткилдиин, ажылынга кызымаан мергежилиниң бедиин магадап чоруур мен.

К. САМБУУ.

ХӨЙ-НИИТИНИҢ КҮЖҮ-БИЛЕ

«Эт-сеңге, алыр-чиириге ынак эвес, а ас-кежиктиг үнелеп билир чоруукка өөреиирге чугула» деп сураглыг совет эмчи хирург Н. Амосов бодуунуң «Бодал болгаш чүрек» деп номунда бижип турар. Ол шынап-ла, чиге сөглээн. Чежe-даа бай, шыырак, чедимчелиг чурттап олурза. Айтматовтуң философчу романнын, Рубцовтуң кайгамчык шүдүктерии, Гайдинның, Мокырттың, Чайковскийниң аяңгылыг музыказын, Репининиң, Пикассоиуң бүгүдеге сураглыг чуруктарын болгаш дележгелерииге культуразының иске-даа эртимелерии билбес, соңуургавас кижи-биле чугаалажары бедии берге.

Ындыгларның аа сагыжы— кайы-бир чердеи артык кежиктер, бензии тып алыры, кандыг-бир кадарчыдан боон чиир хөй «борастап» алыры, эвээш ажылдаар, хөйиу алыры... Ынчалза-даа шаг шаабиле турбас. «Күш-ажылчы эвес оруга алыр чорук-биле демиселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугаймында» СЭКП ТК-ның докгаламының чогуур үезииде уиеиии демделеп, ында чаныш-сымыш чок сөглеттиишии одуругларны деткип тур мен.

Бистиң аңгы аймылыралыышта бо талазы-биле четпес чүүлдер эвээш эвес. Орук өртээи алгаш, билет бербес автобус чолаачылары, ховар эмнер кээрге, ону чүгле таныш-көрүштериие бээр аптека ажылдакчылары, тывылбас барааннарны чажырып салар садыгчылар, таксиге одурупканнарны, ылангыя көдээ кижилерии, са негелээр таксистер дээш иске-даа алышсакчиссетер-биле бо-ла таварышкын болур.

Ол бүгүиүң үнүп кээп турарының бир код үнделиии — бистериың боттарывыста. Ындыг чүүлдерге таварышкыы билбээчиилер, эскербээн кижи бээп чоруурувустан, чогуур организарга дыйнатизывыстан ындыгларга дидимнекиин, кезиие чок артып кааи турары ол.

Мен бодаварымга, күш-ажылчы эвес оруга алыр чорукка удур демиселге хөй-иитинии калбаа-биле киирипгиреэ чугула.

С. БАИР.

ЭПТЕШ ЧОК БОЛУР

«Күш-ажылчы эвес оруга алыр чоруктар-биле демиселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугаймында» партия болгаш чазактың үндүргеии докгаал-шиитпирлериие «Сут-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының ажыл-ишчилери улуг чүүлдүүлүүшкүи-биле алдээп алган. Хуу өнчүүрек, алыксак-чиксек, хээли алыр чорук-тар-биле демиселди чүүлдер чүгле хоойлу-дүүн организа-рының дерээ эвес, хөй-иитинии база дерээ. Ынчангаш ындыг чүүлдер илередиишии кедер болза, эптеш чок болур үжүрлүг бис. Күш-ажылчы эвес оруга алыр, оиу алырынга сундулуг кижилер бистиң аравыста чок эвес, бар. Ам шак ындыг кижилериии орууи дүй турар уе келген. Ынчангаш ол чоруктарга удур эптеш чок байдалды тургузарын хөй-иитинии талазындан сонгаарлаттынмас сорулгаавыс болуур дээрзин салбырының ишчилери чугаалажып турар бис.

Салбырның малчыннары боттарының хуралынга чыглып келгеш, дергүл-теределериниң, таныш-көрүштериниң мал-маганын иитиниин малыбиле кады тудар оруктарны сойгалап, чидин-биле шүүмчүлеп турганнар. Ол айтырыгны чугаалашкаш малчыннар хуралга ангы коланнарга тудар дугаймында тускай шиитпирии хүлээп алган.

Д. МОНГУШ.
Сут-Хөл район.

Хоорай — көдээге

ШЕФ АЖЫЛЫ ЭГЕЛЭЭН

Барыын-Хемчик районуиуң төвү Кызыл-Мажалык суурнуң алдаи организация черлери мал чеминиң белеткелиниге киржирии организастыг эгелээн. Олар иитиги-биле 583 тонна сигении белеткээр хүлээгелеп.

Бо чылын «Шекпээр» совхозтуң девискээринде сигенииң үнгеии эки. Совхоз төвүлеи ырак эвес Кеш-Кежиг деп черде коллективтер сигеи кезилдеии чорудуп турар. Кызыл-Мажалыктың коммунал-ажыл-агый эргелелиидеи алды кижи составтыг звено сигеи кезилдеии эгелээн. Олар 10 тонна сигеи белеткээр планныг. Карыма Оюржапка удуртқан шефилер звеноиу сигеиие кезип, курганнын хөпөөнеи турар. Кезилдеге трактористер Борис Сарыглар, Алексей Күжүгет, одекчы Михаил Кандан идепкейлиг киржип, үш нормазын күүседип турар.

Ө. МОНГУШ.

ШАЛЫПЧЫ АЙ ЧОРУП ТУР

Малга быжыг чем-суурну белеткээри-биле СЭКП Каа-Хем районому, райүүском шалыпчы айны чарлаан. Районнуң ажыл-ишчилери, албан организация, үлетпүр, тудуг черлерии шалыпчы айга киржип турар.

Бөгүиге чедир 1770 тонна сигеи, 250 тонна сенаж белеткеттинген. Районнуң төп эмнелгези—15, газ чери—10 тонна сигеиии боттарының күжү-биле белеткээш, алган социалистиг хүлээлгезии күүседкен. Ам-даа сигеи белеткелии үргүлчүлевишаан.

К. ХЕРТЕК.

Бии-Хемде Туран хоорайдан ырак эвесте терең сигеииг шыпаа. Ол хем уиуиуң чагай үнген сигеиии «Кызыл тараачын» совхозта 33 чыл механизатордаан Леонид Тимофеевич Кочкин удуртқан звено кестиирии турар.

Хоочун ажылчыиның звенозуиуң ажылшчилериниң бирээзи-ле хүнде-ле чедиганы иестирерии эде көрүп, хүнде 15 га черииң сигеиии чүгле эки шыиарлыг кезеп алган ажылдаи турарлар.

Ажыл-агыйның звенозунда аныяк трактористерден Олег Бовкун, Петр Чолдак-оол эки көргүзүгүг. Олар хүнде ийи үлүг-ну күүселип турарлар. Ол звено август айга чедир 1300 тонна сигеиии кезип белеткээрии хүлээгиеп.

ЧУРУКТА: сигеи кезилдезиидеге механизатор Ембзи Борбай-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

СМЕТА ӨРТЭЭН СООРА ТОДАРАТКАНЫНДАН...

Кандыг-даа ажылдарны кылырда, ылангыя түдүг ажылдары кылырда, чагыыны болгаш күүселиишеи деп дүрүм ёзугаар эрге болгаш художлге эдилзеп албан, будурулге чери азы организациия турар. Тудугну ол көрөл. Маңаа чагыыны болгаш керээлиг ажылдар кылыр ийи албан чери аравында дугурушкан керээ чарып алыр. Ук керээниң оиза негелделериие тудар объектиниң техниктиг документациязы, телевилел-смета документациязы» кошкаш, объектиие дужаар хуусавариии айтып хаан болдур. Тудуп турар тудуг объектизин тудуг материалдары болгаш дериг-херекседдер-биле хандырары, керээ чарган кажы-даа талаиын бот-боттарыига кандыг ачы-дүүшкеи чедирери дээш көрдүиеен чүүлдер-ле ол.

Республиканың совхозтарының суурларының чаагайжыдылгазын база суурлар аравының оруктарын кылып турар «Тывагропүлетпүр тудуг» каттыжымышкынның «Тывагропромстроймонтаж» трестиниң ажыл-агыйлар аравының оруктарын кылыр № 8 көжүл чоруур механизатастатыигаи коллективиниң коллективтиг тамыжыгчылар-биле кандыг хүрөлээиии тудуп, канчаар эжыглап турарын көрөөл. Он ийиги бөш чылдың баштайғы чылыиза орук кылыр № 8 КМК Тайлыиның Болгазыи, Владимировка суурларының чаагайжыдылгазында, оон чудумчуларии асфальтылазарында. Улуг-Хемниң Арыг-Узуунде болгаи Арыскаида иштики оруктарының база көжүүрүг тудуунда, Бии-Хемниң Хадыида ажылагыйның яштики орууида болгаи хову турлагларииие база фермаларже бээр чал оруктарыиы тударында ажылдап турар.

Көрөөле көрдүиеен негелделерии чагыыны ажыл-агыйлар канчаар күүселип турарыл? Бо айтырыга харыы бээр сорулга-биле ажыл-агыйлар аравының оруктарын кылыр № 8 КМК-ның Арыг-Узуунде болгаш Чадаанада бот-оруга-чарылгалыг участоктарииа чордум. «УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскаа салбырынче бээр чаа оруктуң телевилел-смета документациязын «Красноярскгражданпроект» агроүлетпүрүдүг телевилелеэ янстытуттуң Тывада филиалы (В. Кандакова ажылдап кылган.

Тудугга телевизеэшкиниң үидезинии-биле ажыиделии чеиив алыры эң чугула. Бо херекке онзагай роль телевизелекчилериии боттарынга оваажыр. Чогум-на харын оларлаи бүдүрүлгеиии техниатиг тоннели, каиитал салчыыскынарының ажыктыы хөй талазыг хамаарыжыр. Телевизелекчилер үдүрү ажыл-агыйының бүгү алыраларынга эртем-техниктиг депшилгенин дүргеи кезиктирлерии болур үжүрлүг. Оон-биле чергелештир чылын калган техниктиг шиитпирлээшкиниииң телевизелии бо-ла кире бээр. объектилериии смета артээи соора тодарадыр чүүлдер бар деп парлыыны XXVII съездизиниң шиитпирлериниде айтыкан.

Ынчангаш телевизелекчилериий харымсалгазы улуг. Арыскааның чаа орууиуң телевизел-смета документациязын кылган дериии үстүнде айтыкан бис. Арыскаа—Арыг-Узуу база Бии-Хемде Хадыи орууиуң телевизел-смета документациязының тургузарынга моөң мурнунда тургаи Кызыл ажыл-агый министерствазуиуң совхозтарда тудугуиуң турар объектилер тудуунуи кагтыжыкаи директориязы (М. Залевский, А. Михайленко) ам-даа ииженнеи айтыр керек. Бо үш-туун турар оруктарның үш-ниис вай бадырлаттынган телевизел-смета документациязы бо-хүнге чедир чок болоо турар. Оон телевизел-смета документациязын чагыыны-лар— «Хадыи» (директору И. Горбачев), «УТКА 25 чылы» (Ч. Чигжит) совхозтар болгаи телевизелекчи — «Красноярскгражданпроект» институдунуң Тывада филиалы болгаш мурнунда турган совхозтарда тудугуиуң турар объектилер тудуунуи кагтыжыкаи директориязы кадыкылган хирезиизе телевизел-смета документациязы долу тургустуимаан. Үстүиде азы киргеи харымсалгалыг удурукчуларның дааиырган ажыл-керек дээш харымсалга чок чорууи бо хереченлеп тудугга

Дүргедээшкинниң кол фактору

ЗАВОД ЧАНЫНДА ХАНДЫРЫЛГА ЧЕРЛЕРИ

Кандыг-даа хемчээлдиг ажыл-херектиң тодаргай эге үндезини турар. Бүдүрүлгеде чаагай бүгү чаартылгалар, өскерилгелер цехтерниң бирээзинге изиг сүт-биле чемненир черни тургузарындан эгелээн деп, Братскиниң одалга херекселдерин бүдүрер заводунуң кадржаан хөй ажылдакчылары санап турар. Изиг сүт-биле ажылчыннарны чемгерер черни тургузарынга өрээлди администрация тускайлап берген. Чапсар-даа үезинде, ээлчег соолуунде-даа ажылчыннар изиг сүт-биле аңаа чемненип алырынга чаңчыга берген. А ээлчег соолуунде заводтуң барык бүгү цехтеринден ажылчыннар аңаа келир апарган.

Боттарының цехтеринге мындыг черни изиг сүттүг баштайгы черден-даа артык эки кылдыр тургузуп алыр дээш, баштайгызының дуржулгазын шиңгээдип алыры-биле аңаа өске цехтерден кээп турганы ол. Изиг сүт-биле ажылчыннарны чемгерер черлер ам заводтуң өске цехтеринде база бар апарган. Изиг сүттүг мындыг коктейльдер мында ажылчыннарның чүгле чемненириинге эвес, харын-даа дыштаныарынга таарымчалыг кылдыр тургустунган.

Изиг сүт-биле чергелештир, сибирь ёзузу-биле хайындырган чаагай читтиг, амданныг шайны варенье-биле кады, янзы-бүрү соктарны, чайгы үеде өске-даа суксун аймаан (ээзиртпес) ажылчыннар ижип, пирожкилерин, печеньени чип турар.

Чамдык цехтерде ажылчыннар чапсар азы ээлчег доозулган үеде тура чемненир черге, чараш сандайлар-лыг өрээлдерге, өскелери—дээрже уттандыр аттынган фонтан суглар чанынга чемненип, хөөрешкен олурар. Оларның чугаазын кичээнгейлиг дыңнаарга, завод кижилериниң аналда бөдүүн чугаалажыышкыны болуп турар. Өөнүктериниң, бажың-балгадының дугайында, ажыл-ижиниң, моон соңгааргы планнарының дугайында ажылчыннар хөөрешкен, чемненген турар. А чамдыктары эскизти азы чертежун эштеринге көргүскен, тайылбырлаан турар.

— Бүдүрүлгеге дыштанылга айтырыы — чугула айтырыг дээрзинге бүзүрээр мен. Чаагай идеялар, ажылчыннарның эки инициативалары бо фонтан сугнуң чанынга чаңгыс эвес удаа тыптып келген — деп, шуткулга цегиниң начальниги Ю. Макаров чугаалап турар.

— А мындыг инициативалар, чаагай бодалдар саунага база тыптып кээп турар эвес ирги бе? — деп, заводтуң ээлчег начальниги В. Муратов айтырды.

— База тыптып кээп турар, харын — деп, цех начальниги чөпшээрешти...

Завод амыдыралының база бир чаа, онзагай чүүлү: сауналар. Олар заводта ээш эвес, цех бүрүзүнде. Бассейнерлиг, кактынар ширбиилдерлиг, дыштаныга өрээлдерлиг, массаж кылыр кабинеттерлиг.

Ында онза чүү боор? Ажылчын кижиниң массажтап эмнээр болганда, эмнелге черинге оон ээлчег манап ындаар баргаш херээ чүл? Чүге дээрге, бистиң заводтуң цегинде массаж кылыр чер бар-дыр— деп, эмчи ажылдакчызы массажист Л. Потадаева чугаалап турар. Заводта ажылчыннар дугайында сагыш салбышаан, мында кылдынган хөй чаа чүүлдер өскээртен барган кижилерни дыка сонуургадыр, магададыр, ук бүдүрүлгениң амыдыралында ол чүүлдер хүн бүрүнүң аңаа-ла амыдыралы апарган.

Шуткулга цегинче кирер улуг эжик чанында ийи магазин бар. Оларның кайызы-даа бичежек, ынчалзажок шуткукчу ажылчыннар: «Биске четчир» деп бадыткап турар. Бирээзинде — ажылчыннарның чагыглары ёзугаар продукт аймаан, өскезинде — үлетпүр барааннарын садыглап турар.

Ажылчыннарның чагыгларын бүрүн күүседирин оралдажып турар мен. Баазаже телефоннаарымга, чагыглар ёзугаар барааннарны эккеп турар. Чамдыкта бодум чеде бергеш, ажылчыннарның чагыгларын күүседир кижи-дир мен. Кажан ажыл-херекти сагыш-сеткилдиниң харамзынган кижи кылыр болза, хөй чүүлдер чедип алдынар дээрзинге бүзүредим — деп садыгжы Н. Ситникова чугаалап турар. «Чок-тур» деп олурар болза, чүү-даа шынап-ла чок болур...

Дүргедээшкинниң кол фактору болур ажылчын кижи дугайында заводта сагыш салышкынның база бир чижээ: заводтуң дузалал ажыл-агыйы амгы үеде ажылчын бүрүзүнге оңаалтыр чылда 45 килограмм эътти бүдүрүп турар. Амгы беш чылда ол санны 60 килограммга чедирерин планнаан. Ону канчап чедип алырын эки билип алганнар.

Заводту ажылдалга киргенинден бээр чүгле он ийи чыл эрткен. Ооң продукциязы — кижилерге болгаш бүдүрүлгеге чылыдылга бээр дериг-херекселдер. Оларның дузазы-биле чылыдылганы найысылалдың бедик бажыннарынга, Тюменьниң нефтижилериниң ажылчын суурларынга, үлетпүр цехтеринге, чаа тудугларга фермаларга ажыглап турар. Узун эвес ол хуусаада — он ийи чыл дургузунда заводтуң коллективи бергелерни ажып эртеринге, четпестерни шиитпирлиг чайладырынга, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга ылаптыг өөренип алган деп, хөөрем чокка чугаалап болур.

Чижээ, ажылчыннарның ажылдан үнер-кирер чоруун эвээжедир талазы-биле чогуур хемчеглер алдынган: кижилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан болгаш улам чылап турар. Ынчангаш ажылдан кижилерниң үнер чоруу мында үш хуудан ашпайн турар. А шуткулга цегинде — 2,5 хуу. Хөй өг-бүлелер заводтуң цехтеринде кады ажылдап турар. Чыл бүрүде адалар оолдарын, улуг акылары—дуңмаларын эдертип кээп турган. Мындыг байдал турда профессионалдыг чүгле бедик мергежилди эвес, харын-даа бүдүрүлгениң бедик культуразын аныяктарга дамчыдар аргалыг.

— Хамык ужур кижилерниң боттарының бүдүрүлгезинге ынаанда, бердингениинде, ниити чүткүлде деп бодаар мен. Ажылчыннар заводка чүгле ажылдаар дээш эвес, а өске ажыл-херектиң аайы-биле база кээп турар. Дуу ол аныяк оолдарны көрүнер даан, олар яхта деп хеме кылып турлар. Олар хостуг үезинде яхтаны тудуп алгаш, Братск далайга эжиндирип, маргылдааларга киржип, хөй шаңналдарны алганнар. Россия Федерациязында бедик бистиң спортчу яхтсменнеривис сураглыг апарган — деп, В. Муратов чугаалады.

Бар дээр чемненир черлерни, чунар-бажыннарны ажылчыннар база боттары тудуп алган. Ол чүүлдерни өскээртен кым-бир кижилерниң кылып бээрин ажылчыннар манаваан. Ынчангаш бүдүрүлгениң ажылчыннары боттарының заводунуң амыдырал-чурттаалгазының ээзи болу бергеннер.

Б. ГРИЩЕНКО.
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.
Братск, Иркутск область.

Айтырыңар, харыылап берээл

БЫЖЫГ ТУРУШТУУН КӨРГҮСКЕННЕР

Чөөн-Хемчик районнуң Хорум-Даг суурундан Суңдуй Сарыглар бисче мындыг чагааны бижээн: «Бо чылдың март 22-де үнген» «Шын» солунда: «ССРЭ-ниң Кара далайда Крымның мурнуку эриниң чанында күрүне кызыгаарын бо чылдың март 13-те американ шериг корабльдериниң үреп чоруу Пентагоннуң дужаалын ёзугаар ССРЭ-ге удур кылган калбак хемчээлдиг шпиончу үүлгедиишкин болур» деп бижээн. Ол шиишкини американ корабльдерге удур бистиң талавыстан кандыг хемчеглер алганыл? Ону солун арнынга тайылбырлап бээрин дилеедивис. Ол айтырыгга доңчу харыыны лектор К. Будук-оол берген.

1986 чылдың март 13-те ССРЭ-ниң Кара далайга Крымның мурнуу эриниң чанында күрүне кызыгаарын американ шериг корабльдери үрээн. Ол дээрге АКШ-тың дайынзырак политиказының база бир херечизи-дир. Бо дугайында дыңнадыг совет парлалгага үнген.

АКШ-тың корабльдериниң өнчүк-чөңгээлериниң кол сорулгалары болза, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң дугайында разведка медээлерин тывыры. Корабльдерге 170 хире ракеталарны тургускан турган. Американ корабльдер ССРЭ-ниң бо кызыгаарының девискээринге бир кезек үе дургузунда чорун келгеннер. Совет суглар же ханылап кирген «Йорктаун» крейсерниң болгаш «Кэрон» эсминецтиң кырынга бүдүү дыңнаар хөй санныг херекселдерни, чепсектиг күштер болгаш чепсегленишкиннер дугайында медээлерни алырының өске-даа электронунут аппаратуразын тургускан турган. АКШ-тың корабльдериниң өнчүк-чөңгээлиг үүлгедиинге хамаарыштыр совет кызыгааржылар боттарының эң-не быжыг туруштуун көргүзүп. Төрээн чуртунуң кызыгаарын карак огу дег камгалаарының херээнге кайы-даа үеде белен чорууун көргүзүп келгеннер. Бо таварылгада совет шериг күштери ол американ корабльтерге бистиң кызыгаарывыстан үнүп чоруурун негээн медээни ийиге удаа дамчытканының соонда, олар бистиң далай кызыгаарларывыстан ыраап чорутканнар.

Американың Каттышкан Штаттары делегейге тергиилелди болгаш улуг күрүнезирек планнарын уламчылап, ону боттандырар дээш өске-даа аймыылдыг базымнарны удаадараа кылып турар.

1958 чылдан эгелээш АКШ терроризм талазы-биле «чемпион» болуп, терроризмни күрүне политиказының деңнелинге чедир көдүрүп, ону Чоокку Чөөн чүкте, Азияда, Африкада, Төп Америкада бодунга «ажык чок» чурттарга болгаш шимчээшкинче көдүрлүп үнген улустарга удур ажыглап келген. Терроризмниң, диверсияларны, политиктиг өлүрүкчү чорукту, өнчүк-чөңгээзин АКШ амгы үеде «чаа глобализм» политиказының тудуш кезээ кылып алган, а оон сорулгазы ажык агрессивчи чоруктуг, тускай догуннаан күрүнелерниң иштики херектеринче холгаарлаары, оларга удур чарлаваан дайыннарны чажыт болгаш ажык чорудуп, хоралакчы үүлгедиишкиннерни кылыры.

Национал хосталга, социал депшилге дээш демисээге улустарның чедип алган чедиишкиннерни күш-биле узуткаарының оралдажыышкынын АКШ кылып турар.

Империализмниң чагырыкчы бөлүктери, бир-ле дугаарында, АКШ-тың администрациязы аңы-дүмаа социалистиг чурттарның, Совет Эвилелиниң тайбыңын быжыглаарынче, массалыг узуткаашкынның чепсектерин чок кылырынче улустар аразынга бот-боттарынга бүзүрежир чорукту күштелдирерииче угланган бурунгаар депшилгелиг базымнарын база шаптараазынныг чорук кылдыр көрүп, совет улустуң, социализмниң туруузуушкунунуң маргыжар аргажок чедиишкиннерин үзер, аңаа шаптыкты кадар дээш оралдажып турарлар.

АКШ-тың талазындан ядролуг шенелделерни соксадырындан, космосту боо-чепсектен хостуг арттырарындан ойталаашкыны амгы делегей байдалын нарыыдаткан. АКШ-тың администрациязының даштыкы аймыылдыг угланыышкыннары, улуг күрүнелерниң күш дегээр чоруу делегей байдалын улам нарыыдаткан. Совет Эвилели, оон өөнүктери тайбыңны быжыглаар, ядролуг чепсекти чок кылыр дээш демисежип, кижи төрелгетенниң тайбың, боо-чепсек чок келир үезин дээш моон-даа соңгаар шыдамы-биле демисежиринге белеңнер. Ол сорулгаларны боттандырар дээш социалистиг дем каттышкан чурттары боттарының чаңгыс эвин, чогаалыкчы кадыг ажылдажылгазын быжыглап, социализмниң даштыкы политиказының принциптерлиг чорудуп, делегей аренազынга ооң хөделишкиннерин улам күштелдирип турар.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ПАРИЖ. Франция бодунуң национал байырлалы —Бастилияны тиилеп алганының хүнүн байырлыг байдалга демдеглеп эрттирген. Францув найысылалдың, өске-даа бичии болгаш улуг хоорайларның кудумчулары каас-шиник киргеп турган. Национал туктар оларны каастап турган. Тура халышкын үндүрген чоок 197 чыл бурунгаар эрге-шөлээ чок болгаш каржы доңгаар дарлалдың демдээ — Бастилияда хаанның кара-бажыңын штурм-биле ээлеп алгаш ону чер-биле деңнештир үреп каан. Бодунуң лозуңу хосталга, деңэрге, акы-дуңмалышкы чорук апарган революцияның эге чадаазы ынчаар эгелээн. Бодунуң эргелерин болгаш социал чаалап алышкыннарын камгалаарынга, чер кырынга тайбыңны быжыглаарынга улуг хөреңгитеннерге база дарлакчы аңгыга удур демисежип турар Францияның ажылчы чону ол улуг идеалдарга шынчы болуп артып турар. Чаңгыс чыл ёзугаар Парижтиң төвүнде Елисей шөлүнге шериг парады болган. Ону республиканың президентизи Франсуа Миттеран хүлээп алган. Хоорайда массалыг чыскаалда улусчу оюн-тоглаа база болган.

ПРЕМЬЕР-МИНИСТРНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ОТТАВА. Англия мындыг хемчеглерге удурланы бээр-даа болза, Канада Мурнуу Африкага удур шиитпирлиг хемчеглерни боттандырып кирерин белен. Ванкуверден Лондонче бар чораашта орук ара Монреальда Мирабель деп делегей аэропортунда ажылдаар бажыңынга түр доктааган Британияның премьер-министри Маргарет Тэтчер-биле беседазының үезинде Канаданың премьер-министри Брайан Малруни аңаа болган парлалга конференциязынга ол дугайын медеглээн. Мурнуу-Африка республиказга удур шиитпирлиг хемчеглерни алырының ажыктыын эрткен чылдың октябрь айда Нассау хоорайга болган дем каттыжылга чурттарының конференциязының киржикчилери чугаалап турганын сагындырган, Канада ол сүмелерни эдерер болгаш бодунуң шиитпири ёзугаар хемчеглерни алыр апаар деп. Малруни айыткан. Ындыг-даа болза, чаа хемчеглерни кажан хүлээп алырының дугайын ол дыңнатпаан. Мынчага чедир Оттава Преторияның расисчи ёзу-чурумунга удур кандыг-даа ындыг туруштуг хемчег албаан болгай. Алаа-даа олар холдууна чөпшээрежилге байдалдыг болуп келген.

БАЙДАЛ ЧИДИГЛЕНГЕН

ЛОНДОН. Соңгу Ирландияда сөөлгү үш хүн дургузунда уэктел чок үргүлчүлеп келген күштеп-күчүлээшкин үүлгедиглериниң түңнелинде барык 200 кижи балыглаткан, 120 кижини тудуп хоругдаан. Он-он бажыңнар, магазиннерни үрегдеп, өрттеткен. «Ольстерге удуртуп-башкарылганы чок кылыр» бодалдыг политиктиг удуртукчуларның боттарының сестерин ёзугаар алырга, шажын-чүдүлгелиг кижилерниң организастааны элээн каш күткүүшкүннүг маршталарының соонда Британияның ол провинциязында байдал чидигленген. Оларның ол чөңгээлээшкинин Соңгу Ирландия талазы-биле эрткен чылдың төнчүзүнде чарган англи-ирланд дугуржулгага багай салдар чедирип турар.

ШЕРИГ ДУЗАЛАМЧЫГА НЕМЕЛДЕ

НЬЮ-ЙОРК. Төп разведка эргелелин дамчыштыр берип каапы хөй миллион шериг дузаламчыга немелде кылдыр Американың чамдык херегитен кижилери Никарагуага удур дайын чорудулгазынга киржип турар контрреволюсчу дээрбечилерге боттарының акша-хөреңгизин чыып эгелеп турар. АКШ-та «Никарагуаның хостуулдаанның чөөлелин» дээр кедергей барымын үзелдиг организация коммунистерге удур ажыл чорудуп турар 35 муң хире кижиге чагаалар тарадып чорутканы. Ында кижи бүрүзү-ле бир контрреволюсчуну «аъшкарып-хепкерер кылдыр бодунга алырын» сүмелеп турар. Шак мындыг сорулга-биле ол чөвүлел 500 муң хире долларны чыгган. Никарагуаның девискээринде дээрбечи болгаш өлүрүкчү чорукту кылып турар дээрбечилерге дамчыдып бээр деп, «Ньюсуик» журнал дыңнадып турар. Төп Америкада АКШ-тың эжелекчи политиказының хөреңгитен талалакчылары ол дээрбечилерге улуг өртектиг хөй «белек» бээрин бедин харамнанмайн турарлар. «Ньюсуик» журналдың херечилелин турарын ёзугаар алырга, АКШ-тың шериг-агаар күштериниң курлавырда бир полковниги ниити өртээ 50 муң доллар «Сессна», «Хелио-курье» дээр самолёттарны дамчыдып берген.

ЧЕПСЕГЛЭЭР БОДАП АЛГАН

ТОКИО. Японияның шериг командылалы шериг-далай күштерин суг иштинге чоруур шаап халдаар хемелер-биле чепсеглеп алыр дугайында айтырыгны чугаалажып көрүп турар. Амгы үеде Японияда дизель шимчедикчилиг дериглелер-биле чепсеглээн суг адаанга чоруур 14 хемелиг болуп турар. Чоокку келир үеде аңаа ийи хеме немежи бээр. Ындыг-даа болза, дайынзырак кижилер ону амдаа четпес күш кылдыр санап турар. Япон флотту атомнуг хемелер-биле чепсеглеп алырының планнарын Пентагон деткиир кылдыр чугаалажылга чорударын Японияның шериг-агаар күштериниң штабы баш удур шиитпирлээн болгаш чурттуң шериг талазы-биле күчү-күжүн улгаттырарының беш чыл программазын боттандырып турарының үезинде ону чедип алырын көрүп турар.

Мурнуу-Африка Республиказа апартеидке удур чыскаалчыларның чалгыы соксавайн турар. Хүннүң-не чаа-чаа африканнар каргыс шагдааларының дерзиилелинге таваржып турарлар. Чуртта байдал улам чидигленген. Эрге-чагыргалар сөөк-язы ылгаар чорукка удур шимчээшкинниң удуртукчуларын истеп-сүрерин күштелдирген. Хөй-хөй хоорайларда болгаш суурларда үскүлежиишкиннер болгаш чыскаалдар уламчылап турар.
ЧУРУКТА: Соуэто хоорайда африканчыларның чыскаалының үези.
АП—СЭТА-ның телефотозу.

Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези

КОЛ ЧҮҮЛ—ХАРЫЛЗААЛЫГ АЖЫЛ

Бо чагаа Чөөн-Хемчик районда Чыраа-Бажы суурдан редакцияга келген. Оон утказы-биле таныжып көрээлиңер: **«Эки, эргим редакция. Арагалаар чоруктар-биле демисел күштелген бо үеде чамдык удуртукчуларның арага талонунга хоптактанып бар чыдары элдептиг. Ээзиртир суксун садып алыры-биле көрдүнген талоннар даңзы аайы-биле көдээ Советке келирге, арага аарыындан эмнедип турган кижилерниң адын оон шыйып каапкаш, ол талоннарны боттары ажыглап турары шуут билдинмир. Черле ынчап амдажаан улус ол. Арага-дарыны хоруп турда, удуртукчулар ынчап баарга, кижи кайгаар-дыр. Чок болза арага аарыындан эмнеткен улустуң адын даңзыга шуут киирбезе кандыг чүвел?».** Чагааның адаанда суурнуң бөлүк чурттакчылары дээш: З. Куулар, Р. Сарыглар, Л. Я. Куулар-лар деп аттарны салган.

Чыраа-Бажы көдээ Советиниң күүскомунуң даргазы мээң аңаа чораан хүнеримде чок, өөренип чоруптаан болган. Ынчангаш ол айтырыгга хамаарыштыр чугааны күүском даргазының штаттан дашкаар оралакчызы арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң Чыраа-Бажы суурда эге организациязының даргазы Л. А. Куулар-биле кылдывыс.

Чыраа-Бажы суурда арага садарын талоннаан. Талон алыры-биле көдээ Советтиң күүскомунуң киирип турар чагыглар даңзызында барык как чүүлдер бар бе дээрзин баштай райпланга сонуургадывыс. Кварталды ап көрээлиңер. Тодаргайлаарга, бирги кварталда. Кирип турар даңзыда беш хире сан каржы турар. Көдээ Советке чугаавыс чогум-на оон дугайында болган.

— Шупту-ла чүве сан-даңзылыг, контрольдуг болгай. Чеже кижиге талон чагымын күүском көдээ Советтиң девискээринде күш-ажылчы коллективтерниң киирген чагыгларын барымдаалап тургаш, тургузар. Улуг эвес суур болганда, коллективтерде байдал, кижи саны бисче билдингир болгай, ынчангаш талон системазы-биле ажылдап келген үевистен бээр «талон чедишпээн, артык талон алган» дээш чугаа болуп көрбээн чүве. Каржып турар саннарга хамаарыштыр дараазында чүүлдү чугаалап көрейн. Хажыдышкын, прогул кылган, милицияның ээриктер сергедир черге кирген кижиниң коллективтиң ниити хуралынга көргеш, талонну аңаа ында хуусаа иштинде бербес шиитпирни олар боттары үндүрер. Ооң-биле кады ажылчыннарның, специалистерниң үнер-кирери база бар. Мындыг янзылыг чүүлдерден сан доктаамал турбас боор чүве бо. Көдээ Советтиң девискээринде партия организациязының секретары кижи болганымда, ол талазы-биле хажыдышкын чок деп болур мен.

Алкоголизмден эмнеткен кижилерниң адын (чамдык коллективтер чагыг бээрде, киирип кээр ийи-чаңгыс таварылгалар турган) ниити даңзыда киирбейн турар болду. Көдээ Советтиң күүскому ону РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң «Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер, араганы кижилерниң боттары кылыр чоруктун когуп үзер талазы-биле хемчеглер дугайында» Чарлыынга үндезилеп тургускан. «Арагалаашкын-биле демисел талазы-биле комиссиялар» деп эгеде мынча деп бижиттинген: «...улус депутаттарының крайлар, областар, районнар, хоорайда районнар Советтериниң күүсекчи комитеттериниң чанынга тургузар арагалаашкын-биле демиселдиң комиссиялары күрүне органнарының болгаш хөй-ниити организацияларының арагалаашкын-биле демиселче угланган ажыл-чорудулгазын, а ол ышкаш арагалаашкынның илерээшкиннерин баш удур болдурбас болгаш бурууу шаавар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылырын база боттандырар чорудуун ыгалап башкарар. Ол ышкаш арагалаашкын-биле демисел талазы-биле комиссия улус депутаттарының суур болгаш көдээ Советтериниң күүсекчи комитеттериниң чанынга база тургустунуп болур». Ол айтырыгның үстүнде бо чүүлге үндезилээн шиитпирлээн. Ээзиртир суксуннарны садарын талон системазынче киирген үеден бээр бо чурумну совхоз бүдүрүлгезиниң коллективтеринде билир. Коллектив кежигүнү хажыдышкын кылып, ажылдаар черинге, хөй-ниити черинге ээрик көзүлген болза, ол кижиге арага садып алыр талонну бээр, бербезиниң дугайында шиитпирни коллектив үндүрер. Бо удаада, ол кижиниң адын удуртукчу коллективтиң даңзызынга база-ла киирбейн баар. Чижээ, совхозтуң автопарыгының коллективиниң ниити хуралдан чыл төнчүзүнге чедир ээзиртир суксун садып алырынга көрдүнген талонну албас деп шиитпир үндүрген. Талонну олар моон мурнунда ап турган. Ол коллективтиң амыдыралынга болган өлүм-чидим-биле холбашкан таварылга кижи бүрүзүн бодандырып, араганың хоралыын, эки чүвеге чедирбезин база катап бадыткаан.

Моон кандыг түңнел үндүрүп болурул? Шупту-ла чүве чурумнуг, сан-даңзылыг. Ынчангаш ол-бо удуртукчу араага талонун артыкка апкан деп дорт чугаалаары бо удаада берге. Изи-биле чораанымда чагааның авторларынга хамаарыштыр дараазында чүүлдү чугаалаксап турар мен. Редакция-биле сүмележип, харылзаа тудуп турары кончуг эки-дир. Харылзаа моон-даа соңгаар быжыгар дээрзинге идегеп, бүзүрээр апаар. Бо чагааның авторлары чамдык айтырыгларны чедир көрбээн болган. Бирээде, ат, фамилиязын долу биживаан, адрезин айытпаан. Бижикчилер-биле харылзажырының кол ол чүүлдери айыттынмаан. Ийиде, кым деп удуртукчунуң кажан, кымның талонун ап турганы тодаргай эвес, билдинмес. Факт-барымдаа чокта, дааныпар чижек чокта, буруу кымга бээр үстүрер боор? Четпестерге эптеш чок болуру — шын, ындыг-даа болза ону айтырда, тодаргай, дорт, чиге адрестиг кылдыр бижиири күзенчиг. Ону номчукчуларга сагындырып каары артык эвес.

Арага аймаа садып алырынга көрдүнген талон-биле ажылды көдээ Советтиң канчаар организастап турарын сонуургап тура, арага ишпес амыдыралды суурга тургузар дээш мында хөй-ниити организацияларының кылып турар ажылында чамдык эки чүүлдерни эскердивис. Чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылын олче угландырган. Ону мында арага ишпес кадык-чаагай амыдыралдың ужур-утказын өг-бүлелер ханы медерэп билген турарынче, арага ишпес амыдыралды бүрүн бадыткаар херекке оларның илеңкейлиг киржилгезин чедип алырынче угландырган. Маңаа чугула күш — агитквартиралар, оон активи. Бо удаада арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң Чыраа-Бажы суурда эге организациязының (даргазы Л. А. Куулар) база көдээ Советтиң күүскомунуң чанында арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссиязының ажылын кайы-даа бол, көрүп көрээлиңер.

Суурнуң хоочун чурттакчылары Д. Моңгуш, Д. Ооржак, С. Куулар болгаш оон-даа өскелер эге организацияның кежигүнүнге кирер билдириишкинин кымны-даа мурнай киргеннер. Оларның үлегер-чижээн дыка хөй өг-бүлелер, аныяктар эдерген. Эге организацияның кежигүннериниң саны шак мынчаар немежип турар.

Эге организацияның ажылы көдээ Советтиң күүскомунуң чанында арагалаар чорукка удур демисел чорудар комиссия-биле, суурда бот-башкарылгалыг хөй-ниити организацияларын-биле быжыг харылзаалыг. Ол чорук кижизидилге ажылын харылзаалыг, комплекстиг чорударынга идегелиг болуп турар.

Чамдык кижилер-биле, харын-даа өг-бүлелер-биле доктаамал ажыл негеттинип турар. Совхозта партком секретары Д. Х. Демчиктиң удурткан көдээ Советтиң күүскомунуң чанында арагалаар чоруктарга удур демисел чорудар комиссия көрдүнген ниити чурум хажыткан таварылгаларны кичээнгей чок эртирбес. Ээзиртир суксуннарны боттары кылып турган кижилер клубка, комиссияның чыышкынныг хуралынга, чон мурнунга турганнар. Буруулуг кижилерни негелде ёзугаар штрафтаан. Хөй-ниитиниң ол судтары, оон шиитпири өскелерге өөредиглиг болуп турар. Арага садарының чурумун хажыдып турган садыгжылар-биле чугаа суурнуң чурттакчыларының хөй-ниити судунга шынгыы болган. Олар ам мында ажылдавайн турар.

Ээзиртир суксун садарын суурда ам шыңгыы чурумчуткан, шагын кызырган. Суббота, воскресенье хүннеринде сатпас. Аңаа хажыдышкыннар болдурбас дээш мында кандыг хемчеглер ап турарыл? Арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссияның кежигүннери баштаан бөлүк магазинге кээп, хыналдаларны кылып турар.

Арага ишпес кудалар эртип турар. Кудага совхоз бүдүрүлгезиниң хоочуннарынга, мурнакчыларга сөс бээри чаагай чаңчыл апарган. Чижээ, сөөлгү болган кудага Маадыр-ле Ш. С.-Б. Куулар-ның пенин арыг-чымчак сеткилинден чугаалаан сөстери аныяк өг-бүлелерге өөредиглиг болган.

Арага ишпес амыдыралды бадыткап тургузар мындыг аазылыг хемчеглер мында алдынып турар.

В. КУУЛАР,
«Шынның» корр.

Шериг-фашисчи диктатурага удур удурланыышкынның 48 шактыг бүгү-ниити ажыл соксадыышкынының чоруп турарының үезинде массалыг чыскаалдарга болгаш митингилерге чүс-чүс муң чилижилер киришкен болгаш удурланыкчы Национал хамааты ассамблеяның кыйгырыын деткээннер. Чоннуң хөй кижи киржикчилиг күштүг чыскаалдары Сантьягога болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга эрттинээн. Чилиниң бүгү девискээринге транспорт доктаап турупкан, фабрикалар болгаш заводтар ажылдаваан, үлетпүр бүдүрүлгелери, садыг болгаш амыдырал хандырылганың черлери хагдынган. Школалар болгаш өске-даа өөредилге черлери ээн калгылаан.

Чоң көөр хоциу чок каргыс ёзу-чурумну дужур октаарынче база бир шиитпирлиг базымны кылган. Ажыл соксадыышкынының үезинде Сантьягоның төп шөлүнге митинг болган. Ынчалза-даа ону төнчүзүнге чедир эрттирер арга чок болган. Тускай албанның болгаш армияның кезедикчи кезектери боо-чепсек чок чилижилерге удур боо-моңгу, карак чажы төгүлдүрер гранаталарны, суг чаштырар күштүг херекселдерни ажыглааннар.
ЧУРУКТА: Сантьягоның кудумчуларында чыскаалдың киржикчилерин тарады сывырып турары.
АФП—СЭТА-ның телефотозу.

Школа амыдыралы

ШКОЛАЧЫНЫҢ БОТ-БАШКАРТЫНЫЛГАЗЫ

Школа реформазының «Өөредилге-кижизидилге ажылының шынарын бедидери» деп кезээнде — коммунистиг кижизидилгеде дыка хөй чүүлдер өөреникчиниң бот-башкартынылгазындан хамааржыр дээрзин айыткан. Комсомол, пионер организацияларының өөредилгениң шынарын бедидеринге, медерелдиг сагылга-чурумну болгаш ботту ап чоруурунуң культуразын хевирлээринге (тургузарынга), ниитилелге ажыктыг күш-ажылды болгаш утка-шынарлыг хостуг үениң организастаарынга, өөреникчилерниң бот-башкартынылгазын хөгжүдеринге башкылар коллективиниң дузалакчылары болур ужурлуг.

Уругларның бот-башкартынылгазы школачыларның ажыл-чорудулгазының тодаргай бир хевири болур. Бот-башкартынылга өөредилге-кижизидилге чорудулгазының бүгү талаларын хаара тудар ужурлуг.

Бистиң Сут-Хөл ортумак школазында школага өөреникчилерниң бот-башкартынылгазының системазынче киргенивистен бээр чыл чедип турар. Школада бот-башкартынылганың 21 штавы ажылдап турар. Олар тус-тузунда утланнышкынныг болгаш тодаргай сорулгаларлыг. Коллективтиң ажылының кайы-бир кезээн харылап, школачы бот-башкартынылганың ажыл-чорудулгазын пландаарынга, контрольдаарынга, кылып күүседиринге киржилгези өөреникчилерниң боттарының мөзү-шынар, угаан-сеткил талазы-биле дадыгарынга дузалап турар.

Ниити школаның бот-башкартынылга системазының үндезилээни шупту класс бүрүзүнде бот-башкартынылга, бот-хандыртынылга системазы тургустунган.

Комсомол комитединиң 9 штавындан шериг-спортчу штаб, идей-политиктиг ажыл талазы-биле, парлалга, дыштаныр хүн штабтары ажылын багай эвес организастаан. Хостуг хүреш, волейбол, бокс секцияларының кичээлдери доктаамал. Эртенги гимнастиканы кичээл мурнунда эрттирери чаңчыл болган. Спортчу маргылдаалары доктаамал организастап турар. Шериг-спортчу штаб күш-культураны өөреникчилер ортузунга массалыг болдурарынче кичээнгейни салыры чугула.

Идей-политиктиг штаб неделя санында политинформацияларны, штаб кежигүннериниң политөөредилгезин организастап келген. Өөреникчилерниң комсомол, пионер организацияларының органы «Отчугаш» хана солунну парлалга штавы үндүрүп келген. Оон тоску үндүрүлгезин районнуң партия конференциязынга тураскааткан. Темалыг кежээлерге бот-тывынгыр уран чүүл концерттерни, танцыларны дыштаныр хүн штавы организастап турар. Орус дыл болгаш литература кежээзи, аныяк башкылар-биле ужуражылга, революсчу, дайынчы алдар кежээлери, ыры, чыскаал көрүлдези болгаш өске-даа темалыг кежээлерни штаб солун кылдыр эрттиргилээн.

Үк штабтар ажылын уткашыышкынныг болдурар дээш ам-даа хөйнү кылыры негеттинип турар. Комсомол кежигүнүнге киирерлерни белеткээр штаб ВЛКСМ-ниң төөгүзү-биле, партийжи чугула доктаалдар-биле таныжылганы күштелдирери чугула. Камналганың, сагылга-чурумнуң штабтары ажылын идепкейжидер, тодаргай хемчеглерни планнаарын көрүп турар.

Күш-ажыл штавы ниитилелге ажыктыг күш-ажылды организастаарынче, «Уренгой», «Төрээн чуртка — миллионну», «Чуртта ном» дээн ышкаш бүгү-эвилел рейдилеринге пионерлерни, комсомолчуларны киириштиреринче кичээнгейни салып турар.

Школачы бот-башкартынылганы хөгжүдүп, сайзыраңгайжыдарынга класстарның удуртукчу башкылары улуг рольду ойнаар ужурлуг. Бистиинде класс башкылары комсомол комитединиң өөркөминиң ажыл-херээнче шоолуг-ла кичээнгей салбайн турар. Класс журналдарында өөреникчилерниң хөй-ниити даалгазының данзызы бар, ынчалза-даа кымның ону канчаар күүседип турарын башкылар сонуургавас.

Школа реформазының «Хөй-ниитиниң талазындан болгаш өг-бүлеге уруглар кижизидилгези» деп кезээнде чурттап турар чериниң аайы-биле уруглар кижизидилгезиниң талазы-биле ажылды үндезиниң-биле экижидери айыткан. Кижизидилге ажылының массалыг болгаш тус-тузунда хевирлери-биле кичээлден дашкаар үеде бүгү өөреникчилерни хаара тударынче, маңаа школачыларның уран чүүлге сонуургалдар аайы-биле клубтарны, техниктиг болгаш чогаадылга бөлгүмнеринче, спортчу секцияларга организастаарынче кичээнгейни угаалдырган.

Реформаның бо негелдезин күүседир талазы-биле бистиң школада кандыг хемчеглер алдынганыл, чүү кылдынганыл?

Суурда 16 квартал бар. Ында чурттап турар чериниң аайы-биле хөй-ниити чөвүлелдери тургускан болгаш олар ажылдап турар. Хөй-ниити чөвүлелдиң составында бир башкы, көдээ Советтиң депутады, херээженнер чөвүлелиниң, школада ада-ие комитединиң кежигүннери кирип турар. ВЛКСМ райкомунуң чанында педагогика отрядының кежигүннери чамдык ажылдарны кылып эгелээн. Аңгы-аңгы хар-назынныг, комсомолчу-пионержи отрядтарны агит-квартал бүрүзүнде тургускулаан, ындыг отрядтарның даргалары— үстүкү класстарның өөреникчилери, олар база хөй-ниити чөвүлелдиң кежигүннери болур.

Кылдынып турар чамдык ажылдар-биле чергелештир хөй-ниити чөвүлелдериниң ажылында четпестер эвээш эвес. Ажылды хуваагакында, холбаштырылгазында чедимче чок, кымның кандыг хүлээлгени күүседири тода эвес чүүлдер бар. Хөй-ниити чөвүлелдерде ажылды башкарар, удуртур талазы-биле башкы кижи чугула рольду ойнаар. Ынчалза-даа үстүнде айыттынган четпестерниң чылдагааны-биле ажылдың хөй кезин башкыларда онаажып турар. Чамдык хөй-ниити чөвүлелдерде херээженнер чөвүлелиниң, ада-иелер комитединиң кежигүннери кошкак киржип турары-биле чурттакчыларны хуралдарже чыырда чүгле башкылар боттары бажыңнарны кезип, кижи бүрүзүн чалап, чыыр ужурга таваржып турар. Шак ындыг кварталдарда өөреникчилерниң хостуг үезин бөлгүмнерни чурттап турар чериниң аайы-биле организастаарын, ада-иелерниң школага келирин, кежээки үеде дежурнуйлаарын, комсомолчу-пионержи отрядтар-биле ажылды чүгле башкылар күүседип турары билдингир. Ынчангаш хөй-ниити чөвүлелдиң кежигүну бүрүзү тодаргай даалгалыг болур болгаш ону ыяап-ла күүсеткен турарын чедип алыр база олар бот-боттары харысаалгалыг, дежиниип ажылдаары негеттинип турар.

М. ООРЖАК.
Сут-Хөл ортумак школазының директору.

ТВ

ИЮЛЬ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Аян чорукчулар клуву». 9.45 — Уругларга фильм. «Кээрни аазап тур мен». 11.00—11.05— Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Ырак-даа, чоок-даа». Док. фильмнер: «Бистиң сеткиливис чыры», «Уралдың черинге тураскаал». 15.00 — Аджар АССР-ниң күрүнениң танцы болгаш ыры ансамблиниң концерти. 16.05 — Сураглыг кижилерниң амыдыралы. «Валерий Чкалов». Уран-чечен фильм. 17.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 18.00— С. Танеевтиң ниити ыры чогаалдары. 18.15 — Мультфильмнер: «Чараа-чечен биле черепаха». «Шак ынчаар ажырбас». «Пионерлер бажыңындан келген Ивашка». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Делегей болгаш аныяктар. 19.35 — ТТ-ниң экранынга бир дугаар. «Бот кижилерге ниити чуртталга бажыңын бээр». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Парус спорту. Бокс. Спортчу гимнастика. 23.05 — Чаагай тура-соруктуң оюннарының хүн демдеглели. 23.20—23.45 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Бүзүреңчиг эвес маргылдаг азы херек кырында болган болуушкун». Уран-чечен фильм. 9.40— «Ажылчын Волганың курлавырлары». Док фильм. 10.00 — «Школа реформазы». «Ийи чыл эрткенде». ССРЭ-ниң чырыдылгазының министри С. Г. Щербаков-биле беседа. 10.30 — «Совет Эвилелин кезип чорааш». Киножурнал. 10.50 — «Дайын оларны шыңгаан». Киевтен дамчыдылга. 11.20 — Уругларга фильм. «Лялька-Руслан болгаш оон өңнүү Сашка». Уран-чечен фильм. 12.30 — Немец дыл. 13.00 — В. Шекспир. «Гамлет». 13.50 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 14.20 — Медээлер. 14.25 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Хол бөмбүү. Бокс. 16.25 —Пушкинге тураскааткан 20-гы бүгү-эвилел шүлүктер байырлалы. 17.25 — Делегейниң музыка культуразының эртинелеринден. В. А. Моцарт.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Киножурнал. 18.10 — Делегей байдалының дугайында беседа. 18.20 — Теле-медээлер. 18.30 — «Аныяк тову». Программада: Медээлер. «Маля чемниге — бедик шынар». «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели». Үстүү Енисейниң суг пароходствозунуң Кызыл район эргелелиниң начальниги О. В. Петров-биле интервью. «Техниктиг депшилгениң оруктары». Республика эмнелгезинден репортаж.

МОСКВАДАН

19.00 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Теннис. Гандбол. 19.45— «Таммыктыг удунар, чаштар!». 20.00 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Спортчу гимнастика. 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — «Соколово». Уран-чечен фильм.

Агаар

Республикага шокар булуттаар. Бир-ле чаьстаар. Диңмирээр чадавас. Чөөн чүкте хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 11—16 градус. Чамдык черлерге 2—7 градус чылыг болур, хүндүс 20—25 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Мария, Мирабела» 9.30. **«Подсудимый»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Капкан для шакалов» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Иди и смотри» (1, 2 сериялары) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Пять тысяч за голову Мевлуда» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 (узаткан) шактарда.

ОЛАРНЫ МОСКВА НАЙЫРАЛДАШТЫРГАН

Субботада сооксумаар, чаьстыг, бүргег хүн турза-даа москвачылар болгаш найысылалдың аалчылары Лужникиниң доллур олурупкан. Бичи спорт ареназынга херээжен улустуң хол бөмбүүнге шаңналдың ээлери тодараттынган. Совет херээжен спортчулар Перунуң командазын уруп алгаш, бирги черни алган. АКШ-тың командазы Японияның командазын 3:0 санга утказ, хүлер медальдың ээлекчизи болган.

— Бистер алдын медаль алыр деп планнап турган бис, а бөгүн «хүлер» алгаш безин өөрүп тур бис, чүге дизе оюн бүрүзү кончуг берге болуп турган — деп, АКШ-тың тренери Т. Лискевич чугаалаан. Маргылдааны организастааны кончуг эки болгаш сеткил-ханышкын-биле киржири күзенчиг турган. Чаагай тура-соруктуң оюннарының бистиң мурнувуска салдынган сорулгазы —спорт дамчыштыр тайбыңны болгаш найыралды чоңга чедирери боттанган. Бистерни Москва найыралдаштырган... Совет болгаш япон тренерлер В. Пяткин биле К. Кодзима шаңналдыг чер алган командаларга бедик үнелелин берген. Лужникиге болган маргылдаа Чехословакияга болур делегей чемпионадынга белеткелин көргүскени-дир...

Универсалдыг спорт зал «Найыралдың» шөлүнге, кажан херээжен баскетболчуларның маргылдаазы доозулган соонда, хүрежир хевисти чаткан. Хостуг хүрештиң төлээлери боттарының маргылдаазын база дооскан. Совет шилиндек команданың тиилээри чигзиниг чок турган. Оон тренери олимпий оюннарының ийи дакпыр чемпиону И. Ярыгин эң-не күштүг команданы чыгган турган. Боттарының бөлүүнге бистиң командавыс Моол болгаш Японияның командаларын кайызын-даа 10:0 санга тиилээн. Японияның шилиндек командазының тренери С. Касахара аштырышкыннардан үндараваан.

— Меңээ бо маргылдааның киржикчилери-даа, Чаагай тура-соруктуң оюннарының илеязы-даа, «Найырал» спорт залы-даа кончуг сонуурганчыг болду. Эрткен олимпиада соонда команданың составы чаартынган. Шынарак совет мөгелер-биле хүрежип тургаш, аныяктар арга-дуржулга кирип, дадыгар ужурлуг, келир Олимпий оюннарынга бедик деңнелдиң мергежилин көргүзер шынарак составтыг келир бис — деп, ол чугаалаан.

Чаагай тура-соруктуң оюннарының программазының талазы-биле болуп турар маргылдааларга «Дээди класс» чергелиг үнелелди берип турар. Шак ындыг үнелелди ватерполистерниң маргылдаазынга база берген. Түннел оюннарның мурнунда ССРЭ-ниң командазы 6 санныг мурнап турар. Оон соонда АКШ-тың — 5, Венгрияның — 4 болгаш ГФР-ниң — 3 санныг.

— Москвага мен апрельде чораан мен. Ынчан бистер Чаагай тура-соруктуң оюннарының белеткелинге киржип чордувус — деп, АКШ-тың шилиндек командазының капитаны Т. Шерелер чугаалаан. Бистиң планывыс боттанган. Маргылдаа кончуг солун болуп турар. Түннел оюнда дээди класстың спортчулары — өңнүктер ужуражыр. Бистерни Москва найыралдаштырган.

«Бистерни Москва найыралдаштырган» деп сөстерни чүгле Лужникиге эвес, Олимпийжи проспектиде «Олимпий» спорткомплекстиң бассейнинге-даа дыңнап болур. Он метр бедиктен сугже халыыр маргылдаага Европа чемпиону, Минск чурттуг 19 харлыг Анжела Стасюлевич баалап алган. Ол 450,48 баллды алгаш, бодунуң чаңгыс командазы О. Блиновага — (424,23 балл.) оранчок мурнаан. Делегей кубогунуң, Олимпий оюннарының мөңгүн медалының ээлекчизи американ Мишель Митчелдиң (414,63 балл) хуу ужуражылгазынга тиилээни улуг ужур-дузалыг болган. Шаңнал алганының соонда Чаагай тура-соруктуң оюннарының хүлер медалының ээлекчизи бодунуң бодалдарын биске чугааланы.

— Москва оюннарынга киржир чалалганы улуг өөрүшкү-биле хүлээп алдым. Чүге дизе Чаагай тура-соруктуң оюннарының илеязы — тайбың байырлалы улустарны чүгле спортчу маргылдааларже баар эвес, а харын эрткен болгаш келир маргылдааларга эң-не шыырак спортчулар-биле ужуражыр арганы берген. Чаагай тура-соруктуң оюннары делегейде спортчу фестивальдар-биле бир одуругга турар боор — деп, бүзүрээр мен.

Митчелл — Аризонск университединиң доозукчузу, бодунуң удурланыкчыларының бедик спортчу деңнелин демдеглээн:

— Стасюлевич кончуг берге программаны көргүзерге, бодум безин туттунуп шыдавайн, адыш часкап ордум. Он ийи чыл иштинде, спорт-биле өңнүктежип келген үемде, хөй-хөй дидим болгаш солун халыыр спортчуларны көрүп келдим. Анжела база оларның санынга кирер. Оон халыыры чиик, кандыг-даа берге элементилерни совет спортчу күш үндүрбээни-биле демей кылып турары көрүкчүлерге безин билдингир турган. Бистер, оон удурланыкчылары, халыыр санында-ла кандыг күш үнүп турганын билип турдувус.

«Олимпий» бассейнге барык бүгү делегейден шыырак спортчулар келген. Ажаа чүгле делегейниң каш дакпыр чемпиону америк Луганис келбээн.

— Бодунуң адын камгалаары Луганиске кончуг берге боор деп бодап тур мен — деп, трамплинден халыыр оюннарның мөңгүн медалының ээлекчизи американ К. Фергюссон чугаалаан. Маргылдааның тиилекчизи Николай Дрожжин 646,14 баллды алган.

Л. ЛЕБЕДЕВ,
В. ЧЕБАКОВ,
А. ЮСИН.

ЧУРУКТА: Москвадан сүй-белек. Солагай талада оң талаже Патриция Александрини (Италия), Светлана Козлова (ССРЭ), Алисон Рейд (АКШ).
Г. КИКВАДЗЕНИҢ болгаш Ю. НАБАТОВТУҢ фотолары. СЭТА-ның фотохроникасы.

В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң улуг спорт аренаьы. Чиик атлетика. 800 метрге маң. Херээжен улус.
ЧУРУКТА: маргылдааның ол хевиринге тиилекчи болган Любовь Гурина (ССРЭ, № 636).
М. ЧЕРНИЧКИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникасы.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Чурттуң дараазында дээди өөредилге черлеринге үндезин националдыг кижилерге конкурс чок өөренип кирериниң шылгалдаларын 1986 чылдың июль 21-ден эгелеп Кызылда күрүнениң башкы институдунга эрттирер:

1. Москваның күрүне университеди (физика, психология, орус дыл болгаш литература (даштыкы), математика).
2. Москваның технология амыдырал хандырылга институду: (амыдырал хандырылгазының экономиказы болгаш ону организастаары, бухгалтер учёду болгаш ажыл-агый чорудулгазын анализтээри, ыяш болбаазырадылгазының технологиязы, радиотехника, химиктиг технология болгаш шеверлел бүдүрүлгезиниң дериг-херекселди).
3. Ленинградтың А. И. Герцен аттыг күрүнениң башкы институду (ниити техниктиг эртем болгаш күш-ажыл).
4. Уралдың (Свердловск хоорай) арга-ыяш техниктиг институду (арга-ыяш инженериниң херээ, арга-ыяш болгаш ыяш болбаазырадылга үлетпүрүнүң машиналары болгаш механизмнери).
5. Ыраккы Чөөн чүктүң (Владивосток хоорай) амыдырал хандырылга институду (чиик үлетпүр машиналары болгаш аппараттары, радиотехника).
6. Иркутскиниң күрүне университеди (правоведение).
7. Красноярскиниң күрүне университеди (правоведение).
8. Кемеровонуң күрүне университеди (правоведение).
9. Томскиниң күрүне университеди (правоведение).
10. Алтайның политехниктиг институду (аъш-чем бүдүрүлгелериниң машиналары болгаш аппараттары, тудуг, тудуг кылыгларының болгаш конструкцияларының бүдүрүлгези, машина тудуушкунунуң технологиязы, металл кезер станоктар болгаш херекселдер, каңнаашкын бүдүрүлгезиниң дериг-херекселдери болгаш технологиязы, хоорайларның үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш көдээ ажыл-агыйның электри хандырылгазы).
11. Томскиниң автоматчыттынган башкарылга системаларының институду (радиотехника, электрониктиг приборлар).
12. Новосибирскиниң харылзааның электротехниктиг институду (автоматтыг электрохарылзаа, хөй каналдыг харылзаа, радиохарылзаа, радиодамчыдылгазы, экономика болгаш организация).
13. Чөөн Сибирьниң (Улан-Удэ хоорай) технология институду (алгы-кеш кылыгларының технологиязы, бухгалтер учёду, чиик үлетпүрүнүң машиналары болгаш аппараттары).
14. Кемеровонуң аъш-чем үлетпүрүнүң технология институду (хлеб быжырарының болгаш кондитер бүдүрүлгезиниң технологиязы).
15. Куйбышевтиң политехниктиг институду (электриниг системалар).
16. Костроманың технологтуг институду (калбак херекселдиң ээлеидериниң үлетпүрүнүң экономиказы болгаш ону организастаары).
17. Алтайның медицина институду (эмнээшкин херээ, педиатрия, гигиена, санитария болгаш эпидемиология).
18. Красноярскиниң медицина институду (эмнээшкин херээ, педиатрия, стоматология).
19. Новосибирскиниң медицина институду (эмнээшкин херээ, педиатрия).
20. Томскиниң медицина институду (эмнээшкин херээ, педиатрия, фармация).
21. Москваның экономика-статистика институду (автоматчыттынган башкарылга системалары).
22. Москваның С. Орджоникидзе аттыг эргелел башкарылга институду (тудугда башкарылганы организастаары).
23. Ыраккы Чөөн чүктүң далайның инженерниг дээди училищези (судно болгаш электри ажыглаары).
24. Иркутскиниң медицина институду (эмнээшкин херээ, педиатрия, гигиена, санитария болгаш эпидемиология, стоматология, фармация).
25. Кемеровонуң медицина институду (эмнээшкин херээ, педиатрия, гигиена, стоматология).
26. Куйбышевтиң план институду (улус ажыл-агыйының планнаашкыны, күш-ажыл курлавырларының экономиказы).
27. Новосибирскиниң улус ажыл-агый институду (статистика).
28. Новосибирскиниң суг транспортунуң инженерлериниң институду (иштики оруктар сугларынга судно башкарылгазы).
29. Пермь университеди (правоведение).
30. Ростовтуң улус ажыл-агый институду (экономиктиг медээлерни механизастыг арга-биле ажылдап кылырын организастаары).
31. Шахтаның амыдырал хандырылганың технологтуг институду (алгы кылыгларын чогаадып кылыры, алгы кылыгларының технологиязы).
32. Свердловскиниң улус ажыл-агый институду (улус ажыл-агыйының планнаашкыны).
33. Ленинградтың совет садыг институдунуң Красноярск филиалы (үлетпүр барааннарының товароведениези болгаш ону организастаары, аъш-чем барааннарының товароведениези болгаш ону организастаары, бухгалтер учёду, ниитиниң чемненилгезиниң технологиязы болгаш ону организастаары, садыг экономиказы).

Хүлээп алырының дугайында билдириишкинин 1986 чылдың июль 19-ка чедир Кызылда күрүнениң башкы институдунуң ректорунуң адынга (чаңгыс аай майык ёзугаар) кирер.

Ортумак эртемниң дугайында документини (бодун), № 086/У майык ёзугаар эмчи шынзылгазын, 3х4 хемчээлдиг сес фото-чурукту, үш кижиниң ат салганы, таңма-биле шынзыткан характеристиканы билдириишкинге кожар.

Абитуриент институтка келирде паспортун болгаш шериг биледин (азы киир бижээн херечилелди) бодун көргүзер.

Үстүнде айыткан документилерниң чаңгызы-даа чок турар болза, кирерин күзээн кижиниң билдириишкинин комиссия хүлээп албас.

ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозунуң 1986 чылдың март 14-те № 190 дужаалын ёзугаар 4-кү экзамен соонда үш мергежилде чедип ап шылдаар салым-чаяанныын тодарадыр дээш абитуриент-биле беседалажышкынны чорудар. Беседалажышкын үезинде оон алган баллдарын институтка киир санаарда барымдаалап көөр.

Дараазында адресче документилерни киирер: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу 34, аудитория — 116.

ЧАРЛАЛ

Араалыг боону садып алырының, кадагалаарының, ажыглаарының эргезин бадыткап турар документилер кылдыртып алырының чуруму өскерли бергени-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар килдизинге 1986 чылдың октябрь 1-ге чедир черлик аңнарны аңнаарынга доктаамал киржилгезин болгаш кервээлиг хүлээлгелериниң күүселдезин базыткаан турар белеткел организацияларының шынзылгазын, республиканың аңчылар ниитилелиниң болгаш аңчы инспекциязының удуртукчуларының кады киирген дилег-бижиин, районнуң аңчылар ниитилелиниң даргазының болгаш район охотовединиң ат салганы тодаргай характеристиказын эккээрин дыңнадып тур.

Ол документилерни эккеп көргүспээн кижилерниң араалыг боо кадагалаар болгаш ажыглаар эргезин казыыр.

Бистиң адресивис: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 18 дугаарлыг бажың. ИХМ-ниң хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар килдизи, 328 дугаар кабинет.

Ада-иелерниң болгаш школачыларның кичээнгейинге.

1986 чылдың июль 19, 26 августуң 2, 9, 16, 23, 29 хүннеринде эртенгиниң 10 шактан эгелеп, № 5 «Детский мир» садыының чанынга «Уругларга тайбың» деп темалыг школа базаарын организастаарын Кызылдың үлетпүр садыы чарлап тур. Школачы форманы болгаш ижик-хепти хоорайның школаларынга үлеп берген чалалга ёзугаар садар.

Школа базаарынга келирлерни чалап тур бис.

Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозу кызыл-катты, честек-катты июль 20-ден, инек-караан, чодурааны, көк-катты—август 5-тен, кижкулаан —сентябрь 5-тен эгелеп чыырын чөпшээрээнин чурттакчы чоңга дыңнадып тур.

Арга-ыяш иштинче кат болгаш мөөгү чыып кирерин ыяш ажыл-агыйының органнарынга бүрүткедип алган соонда чөпшээрээр. Хуусаа бетинде, азы билет чок кат чыып алган кижилерге харысалга хүлээдир.

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ЧАНЫНДА КҮШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КҮРҮНЕ КОМИТЕДИ ВОЛГОГРАДТЫҢ БОЛГАШ ОМСКИНИҢ КҮШ-КУЛЬТУРА ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ дөрт чыл хуусаалыг педагогика болгаш тренер факультеттеринге өөренири-биле кирерин күзээн үндезин национал кижилерден документ хүлээп алырын чарлап тур.

Өөренирин күзээннер дараазында документилерни киирер: ортумак эртемниң дугайында документиниң бодун-биле: сөөлгү ажылдап (өөренип) турган чериниң үш кижи ат салып, ай, хүнүн айыткан болгаш төгериң таңма-биле шынзыткан характеристика; 086/У майык ёзугаар эмчи шынзылгазы; бөрт чокка тырттырган 3х4 хемчээлдиг 6 фото-чурук; спортчунуң мергежилиниң талазы-биле зачёт дептери; ГТО значогунуң ээлекчизиниң шынзылгазы; паспорт, шериг биледи азы киир бижээн херечилел.

Тренер факультединге кирериң күзээннер 2-ги разрядтан, педагогика факультединге — 3-кү разрядтан куду эвес спортчу белеткелдиг болур ужурлуг.

Кирерин күзээннер орус дыл болгаш литературага бижимел-биле чогаадыг бижиир, биологияга аас-биле болгаш тускай эртемнге шылгаладалар дужаар. Тускай эртемниң талазы-биле кирериниң шылгалдаларының программазында киирген чүүлдер: бодунуң шилип алганы спорт хевиринге шылгалда, ниити күш-дамыр белеткелинге, эштиринге шылгалдаар, шилип алган мергежил талазы-биле шылгалданы баштай эртирер.

Кирерин күзээн кижи документилерин киирип турар үеде оон-биле профуганнышкынныг беседалажышкын кылыр болгаш оон түңнелдери-биле үш балл чедир демдек салып болур. Кирериниң экзаменнери Волгоград болгаш Омск институттарынга 1986 чылдың август 1-ден 20-ге чедир чорудар. Айыттынган институттарже чорудар кижилер-биле беседалажышкынны болгаш кандидаттар шилиишкинин республиканың спорткомитединге 1986 чылдың июль 17-ге чедир хүнүн-не 11-ден 13 шакка чедир чорудар. **Оон адрези: Кызыл хоорай, Кызыл партизан кудумчузу, 4 дугаар бажың.**

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-83, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-18, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.
Солун неделяда 6 катап үнер.
Чагыг № 3339.
Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01074.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 167 (13167) | 1986 чылдың июль 17, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

МАЛИНИҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ЧОРУП ТУРАРЫ

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыко биле Мали улустуң Демократтыг эвилелиниң (МУДЭ) Чиигине секретары, Мали Республиканың Президентизи Мусса Траорениң аразынга чугаалажылгаларының Кремльге июль 15-те үргүлчүлээн.

Талалар совет-мали харылзааларының айтырыгларын ажыл-херекчи болгаш найыралдыг байдалга бүгү талалыг чугаалажып көргеннер. Дең болгаш бот-боттарын хүндүлежириниң принциптеринге үндезилеттинген ийи таланың ол харылзаалары күрүнелер аразының алыс шынныг болгаш дең эргелиг харылзааларын делегей практиказынга бадыткаарының херээнге бараан болур дээрзин сеткил ханышкын-биле демдеглээн.

Делегейниң эске чаңдык чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдар солчуулгазын база уламчылаан. Ылангыя талалар делегей ареназында кандыг-даа каттышпаан күрүнелерниң чединишкиннерин болгаш ол берген авторитедин айыткаиннар. Делегей айтырыгларын чогумчалыг шиитпирлээри ол чурттарның турумчулгаларындан хөй-биле хамааржыр дээр ниити түңнелди үндүрген.

ССРЭ-ге мали делегациязының аян-чоруу доозулган соонда, парлалгага үнер кады кылган совет-мали коммюникени ажылдап кылып турар.

Чугаалажылгаларның үезинде дугуржуп алганы ёзугаар ССРЭ биле Мали Республиканың аразынга найыралдыг болгаш кады ажылдажылганы моон соңгаар-даа хөгжүдер дугайында Декларацияга база СЭКП биле МУДЭ-ниң аразынга кады ажылдажылга дугайында дугуржулгага ат салыры талалар чедип алган.

* * *

М. Траоре В. И. Лениниң Мавзолейинге чораан болгаш аңаа боодал чечек салган. Боодал чечекти Кремль ханазының чанында Билдинмес солдаттың хооруунга база салган.

* * *

Хүнүн ийиги чартыында М. Траоре кадайы-биле Москвадан Волгоградче чоруткан.

(СЭТА).

ЧЕТПЕСТЕР АРТПЫШААН

● Капитал тудугнуң допчулалы ●

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының бирги чартыында республиканың тудугжулары эвээш эвес ажылдарны кылган. Бо үениң дургузунда чижеглеп санаан 200 К-700 тракторнуң техниктиг септелгезин чорудар станциязы, чылда 14 муң кубометр дилиг материалдары бүдүрер ыяш диилирер цехти, суг болгаш чылыг дамчыдар хоолайлар четкилерин, 71 километр дурттуг электри дамчыдылгазының шугумун, ниити шөлү 51,2 муң дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын, 624 өөреникчи өөренир ниити билиг школазын ажыглаарга киирген болгаш көдээ ажыл-агый техникуму улай туткан. Автоматтыг телефон станциязын чүгле дериг-херекселдер эптээр кылдыр дужааган, «Тудуг кезектери» комбинатты алгыткан дугайында актыга күрүне комиссиязы ат салган. Ону алгытканының түңнелинде комбинаттың күчүзү 76 муң кубометр чыып эптээр демир-бетон кылыгларындан кылган конструкцияларны болгаш кылыгларны бүдүрер кылдыр улгаткан.

Көдээ ажыл-агый талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. 8 муң баш хой кирер кажааны туткан. 476 гектар чаа черни суггаттыг болдурган, 31,2 муң гектар одар-белчиирни суггаадырган. Республиканга кол фондуларны ажыглаарга киирери ниитизи-биле 11,7 хууга өскен. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга капитал салыышкыннарының хемчээли 20,6 хууга улгаткан болгаш тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң өзүлдези 24,1 хуу болган.

Тываның электри четкилери, «Шагонартэнергострой», «Тыва сүт тудугу» трестер, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы, Харылзаа эргелели, Агроүлетпүрнүң күрүне комитединиң бүдүрүлгелери болгаш организациялары, Арга-ыяш ажыл-агый министерствозу, «Тыва автотранс» каттыжышкыны болгаш өске-даа черлер боттарының объектилерин тударынга үндүрүп берген акша-хөреңгини эрткен үениң иштинде бүрүн ажыглаан.

Ажылдап турар бүдүрүлгелерни чаартырынга болгаш техниктиг эде чепсеглээриниң капитал салыышкыннар 2.7 катап өскен. Ол ышкаш чуртталга тудуунга чамдык чүүлдер кылдынган. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге бо сорулгаларга капитал салыышкыны 35,7 хуу өскен. Доктааттынган үлүгнү 120,2 хуу кылдыр ажыглаан. Чуртталганың ниити шөлүн ажыглаарга киирери 17,5 хууга улгаткан. Ниити билиг школаларын болгаш коммунал ажыл-агый объектилерин тударынга үндүрүп берген акша-хөреңгини бүрүн ажыглаар талазы-биле хемчеглерни боттандырып келген.

Агроүлетпүр комплекизиниң объектилериниң тудуушкунун шалыпкын темп-биле чорудуп турар. Он ийиги беш чылдың бирги чылының эрткен алды айларында чарыгдаза чогуур акша-хөреңги долузу-биле ажыглаттынган. Бо сорулгага капитал салыышкыны эрткен чылдың бо үезинге бодаарга 13 хууга, тудуг-монтаж ажылдарының 14,7 хуу өскен.

Бирги чартык чылда капитал тудугнуң темпизин дүргедедир болгаш шынарын экижидер хереке «Тыва агроүлетпүр тудугу» каттыжышкынының Кызылда № 1, Тожуда, Чөөн-Хемчикте № 1, Эрзин, Тес-Хем, Таңдыда ажыл-агыйлар аразының көжүп чоруур механизастаттынган колонналары, тудуг-монтаж эргелели, «Тыва сүт тудугу» трестиң № 4 болгаш № 5 КМК-лары, орук кылыр № 3 тудуг эргелели, «Кызылцэс» тудуг эргелели улуг киирип, кежээлиг ажылдар талазы-биле бирги чартык чылдың программазын чүгле күүсеткен эвес, харын эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге өзүлделиг ажылдаан. Кежээлиг ажылдарының хемчээли ниитизи-биле 16 хуу улгаткан.

Барааныг тудуг продукциязының талазы-биле чартык чыл планы база ажыр күүсеттинген. Бо көргүзүг эрткен чылдаазындан 53,3 хууга улгаткан. Тудугжуларның күш-ажылчы болгаш социалистиг чарышты шын организастап, ажылдың шынарын экижидериниче доктаамал кичээнгейни салып келгениниң ачызында бо көргүзүглер чедип алдынган.

Бирги чартык чылда чедип алдынган чединишкиннер-биле чергелештир капитал тудугда хожудаашкыннар ам-даа улуг. Бирги чартык чылда чамдык бүдүрүлге күчүлерин болгаш культура-амыдырал объектилерин ажыглаарга киирер план күүсеттинмейн барган. Бо үениң дургузунда ниити шөлү 3 муң дөрбелчин метр чуртталга бажыңнары дужааттынмаан. Кол фондуларны ажыглаарга киирериниң чартык чыл планы 76,4 хууга күүсеттинген. Капитал салыышкыннарының болгаш тудуг-монтаж ажылдарының доктаадып каан үлүүн чүгле 92,1, 92,3 хуу ажыглап шыдаан.

Тудуг организацияларының 41 хуузу боттарының күжү-биле кежээлиг ажылдар кылыр талазы-биле алды айларның программазын күүсетпээн. «Тыва тудуг», «Шагонартэнергострой» трестер, «Тыва автоорук» тудуг эргелели эң куду көргүзүглүг болган. Чижээ, «Тыва тудуг» трест (И. К. Гнездилов) аныяк техниктер станциязын, 140 олуттуг үргүлер садын, арыглал черлиглезин бирги чартык чылда ажыглаарга киирип шыдаваан болгаш 1800 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн чедир тутпаан. «Шагонартэнергострой» трестиң (Л. Н. Ткаченко) тудугжулары районнуң харылзаа белдириинин, хоорайның ыштыки херектер киддизин бажыңнарын, 280 олуттуг үргүлер садын, 850 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн бирги чартык чылда ажыглаарга киирер планын күүсетпээн.

Чер ажылдары кылыр тудуг эргелели, «Кызыл үлетпүр тудугу» эргелели, «Тыва агроүлетпүр тудугу» каттыжышкынының Чөөн-Хемчикте ажыл-агыйлар аразының № 2, Кызылда № 2, Улуг-Хемде № 1 көжүп чоруур механизастаттынган колонналары, Красноярскгэстудугуң № 3 КМК-зы тудугнуң темпизин кудулаткан. Эрткен чартык чылда тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнези планда көрдүнгенинден 2,1 хуу улгаткан. Чер ажылдары кылыр тудуг эргелели, Красноярскгэстудугуң № 2 КМК-зы, № 833 тудуг эргелели, № 3 КМК хөй артык чарыгдалды болдурган.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын чединмишкиниг күүседир, капитал тудугнуң темпизин дүргедедир болгаш ажылдың шынарын экжидер дээш республиканың тудугжулары ийиги чартык чылда күженишкиниг ажылдаар ужурлуг.

Допчулалды республиканың Статистика эргелелиниң ажылдакчылары кылган.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

НЕМЕЛДЕ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң ээлчеглиг хуралы болган. Аңаа «1986 чылда дүжүт ажаалдазының көдээ ажыл-агый продуктуларының болгаш мал чеминиң белеткелин хандырар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Республиканың дыка хөй ажыл-агыйлары дүжүт ажаалдазынга болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларының белеткелинге чогуур негелде ёзугаар белеткенмээн, ажаалда техниказын куду темпилиг септеп турар деп хуралга айыткан. Бо чылдың июль 1-деги байдал ёзугаар алырга, тараа ажаар комбайннарның 31,5 хуузу, картофель ажаар техниканың 40 хуузу, силос ажаар агрегаттарның чартыы белеткеттинмээн, жаткалар, картофель казар херекселдер болгаш өске-даа ажаалда машиналары оожум септеттинип турар. Ол ышкаш ажыл-агыйларның шаңнары, ногаа шыгжаар черлери, силос болгаш сенаж оңгарлары база белен эвес. К-700 болгаш Т-150 деп тракторлар база чедир септеттинмээн.

Бо чүнү көргүзүп турарыл дээрге, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары, совхозтарның удуртукчулары механизаторлар, малчыннар, көдээ ажыл-агыйның бүгү ишчилериниң ортузунга организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды кошкадып, дүжүт ажаалдазынче, мал чеминиң белеткелинче, он ийиги беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседириниче чедир мооңнедейн турары-дыр.

Бо талазы-биле байдал ниитизи-биле республикада дүвүренчиг деп, хуралдың киржикчилери айыткан. Ынчангаш чер бүрүзүнге дээштиг хемчегни алыры, көдээ ажыл-агыйның бо чугула ажылдарының үезинде бүгү аргаларны болгаш курлавырларны ооң боттанышкынынче угландырары чугула. Ол сорулгаларны күүседири-биле алыр ужурлуг хемчеглерни ажылдап кылган доктаалды хуралга хүлээп алган.

ХАЛАПТЫҢ УРЖУКТАРЫН ЧАЙЛАДЫР

Бо чылдың июнь ортаа июльдуң баштайгы он хонуунга чедир республиканың барык талакы районнарынга суггур чаъс чаап келген. Чүгле од эвес дыңзыг хат база хадып турган. Ооң түңнелинде тайгалардан хөй суг бадып, хемнер эрии ажып, үер болган.

Ол үерниң уржуктары улуг болган. Бо дугайында чугаа Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунга болган. Ол үерде 3 көвүрүг үрелген, автооруктарның бир кезек черин эртер арга чок кылдыр чуп каапкан, 3,5 муң баш мал өлген, көдээ ажыл-агый культуралары тараан чамдык чер саңдан үнген. Ол ышкаш электриниң подстанцияларын үрелгенинден чырык өшкен черлер база бар, харылзаа шугуму чамдык черлерде үзүлген, чуртталга бажыңнарын суг алган. Ол бүгүнүң түңнелинде чурттакчы чонга 100 муң рубльдиң когаралы болган.

Халаптың уржуктарын чайладыры биле кылдынган ажылдың түңнелиншаан хуралдың киржикчилери моон соңгааргы сорулгаларга доктааган. Электри болгаш харылзаа шугумнарын катап тургузар, чуртталга бажыңнарын база өске-даа айыылга таварышкан объектилерни чаартып кылыр талазы-биле тодаргай даалгаларны улус депутаттарының Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр, Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнар Советтериниң күүскомнарынга берген.

СЭКП-ниң Тожу райкомунуң кичээнгейинге

ХООЗУН ЧУГАА ХОРАЛЫГ

Бистиң республиканың көдээ ишчилери бо хүннерде ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар дээш шудургу ажылдап, кым-на хөй болгаш шынарлыг мал чемин белеткээрил дээш социалистиг чарышты калбартып … Шалыпкын ажыл-агыйлар үк ажылче июнь эгезинде-ле кирипкен. Ынчан үениң байдалы база эки турган: чаъс-чаашкын чок, изиг эвес, ымыраасээк ховар.

А бистиң «Тоора-Хем» совхоз мал чеминиң белеткелинче чүгле июльдуң 2—3 хүннеринде арай деп шимчениp кирген аттыг болган. Талым, Эн-Сүг, Мөөн деп кончуг хадылаң черлерже баар бригадалар июльдуң 11-ге чедир суурдан үнүп чадапкан, даарталап туруп берген. Чылдагааннаар чүвези — паром чогу. Мындыг бачым үеде хемни хемелеп-даа, салдап-даа кежип болгай-ла. Совхозтуң эргезинге турган паромну ПМК-же берипкен, а ол ону бо чылын тургуспаан. А ам хамык сигенчилер Кызылдан баржа манааш олурупкан, оозу та келир, та келбес.

Сигенчилерниң белеткели база четпес: кезер, бөлер, сарааттаар машиналар эвээш, артык кезектер тывылбас. Сиген тырыыр дөрт машина шуут септеттинмээн, тыраан сиген шарыыр хендир болгаш сывырындак демир база чок. Аът-биле ажылдаарынга тускайлаан Кежиг-Чазы бригадада баг, чеп, хендир аймаа көзүлбес. Хөй чарыгдалдар үндүрбес, машина-техниканы болгаш кывар-чаар материалдарны камнаар дугайында чугаа чорут турда, аът-биле ажылдаар бригаданы совхозтуң дирекциязы деткивейн, сигенчилерниң негелдезин хандырбайн, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургуспайн хоозун чугаа-биле кыыттаарланып турар. Сигенчилерниң хөй-ажыын кедүрер, оларга дуза көргүзер талазы-биле хемчеглерни дүргедедир херек.

Тарымал сиген болгаш сула ажаар техника база белен эвес. Дөрт «Вихрь»-ниң септелгезин эгелевээн, септелгеге херегээр артык кезектер безин тыптынып албаан. Ногаан масса сөөртүр транспорт шуут чок: совхозта чүък сөөртүр чаңгыс машина, ийи самосвал шимчеп турар, өскелери — үрелик. Ол машиналарга артык кезектер мынчага чедир тывылбаан.

Шимчеп турар үш машинаның карактары чок. Оларның тормозунга кудар чүүл база тывылбас, ооң уламындан тура дүшпес, аскымнаар. Оларны мунган турааш, чоогунга турган улус, мал-маган-даа дийик, кандыг-даа айыылга таварышп болур. Бо бүгү (өске-даа) четпестерни совхоз директору Дүгүр Седеней, кол инженер Дадар-оол Иргек, кол агроном Кол Аңгырбан эң кыска хуусаада эдип, кижилерге ажылдаар арганы бээр херек.

Июнь 14-түң медээзин ёзугаар алырга, республикада мал чеми белеткээриниң талазы-биле социалистиг чарышта эң сөөлгү черни Тожу район ээлеп турар. Бистиң район сиген белеткээр планын 0,3 хуу чедирген. А совхоз бо чылын белеткээр ужурлуг 4200 тонна сигенниң 18-ле тоннаазын дөңгээн. Ол дээрге бир шефчи организацияның дыштаныр хүнде кылыр үлүү ышкажыл, совхозтуң чону ону чангыс хүн дургузунда кызыл холу-биле чулуп ап-даа шыдаар. Маңаа чүгле ажылдың организастаары негеттинер, ол-ла. Ону боттандырбас болза, темпиин дүргедедири хоозун чугаа болуп артып каар.

Д. ДУПЧҮҢ.

«Тоора-Хем» совхозта артык кезектер складының эргелекчизи.

УЖУРАШКАН

Эрзин, Тес-Хем, Өвүр, Мөңгүн-Тайга районнардан келген бөлүк депутаттар-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч. Д. Б. Ондар ужурашкан. Ужуражылганың үезинде СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» база «Күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук-биле демиселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалдарын амыдыралга боттандырар сорулгалар талазы-биле чугаа болган.

Бо доктаалдарны түс-түс районнарда канчаар күүседип турарының дугайында дыңнадыгларны депутаттар кылганнар.

(Бистиң корр.).

АЖЫЛ, ЫРЫ КОЖА ТУРДА

Кандыг-даа мергежилдиг төлээзи СЭКП-ниң XXVII съездизиниң документилеринде илереттинген чурттуң хөгжүлдезиниң хөй талалыг программазындан бодунга тодаргай келир үениң көрүп турар. СЭКП Төп Комитединиң Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга Кыйгырыында ажылдакчы бүрүзүн, ооң кайы адырда ажылдап турары хамаан чокка, беш чылдың күш-ажылчы фронтузунуң идепкейлиг демисельчизи болурунче, ниити херекке хууда төлептиг салыышкынын киирериниче кыйгырган. Бистиң ажылывыс — хөй-хөй көрүкчүлерге уран чүүлдү чедирери болур. Ол бараалгаарда чүгле районнар төптеринге эвес, эң кызыт ырак-узак чурттакчылыг черлерге база чеде бээр бис. Уран чүүл оон төлээзи кижилерниң сагыш-сеткилин көдүрүп, оларның күш-ажылчы турачорун чүглеп, бүдүрүлгечи көргүзүглерин бедидеринге салдар чедирип болур дээрзинге бүзүрээр мен.

Сөөлгү үеде мээң ажылдап турарым «Саян» ансамбльдиң коллективи республикадан дашкаар хөй удаа аалдап чораан. Чырык чылыг сактыышкыннар, күш-ажылдың кижилери-биле уттундурбас ужуражылгалар гастрольдаар үезинде бо-ла таварышкылаар. Чоокта чаа Барыын Сибирьниң ажылчы чонунга аалдап чораан, ээп чанып келдивис. Аңаа дыка хөй концерттерни көргүскен бис. Херектиң ужуру саныңда эвес-ле харын, а кол чүве — ансамбльдиң артистери күш-ажылдың шалыпчылары-биле чаңгыс чыскаалда кады бис деп чүвени медереп билип, уран чүүл оларга дузалаш, тура-соруктуг эки ажылдаарынче чаа күштү немеп турар-дыр дээрзин бодап кээрге, сагыш-сеткилге өөрүшкү улам хайнып кээр.

Гастрольдап чорупп турган, чайгы чер ындарылгазы, сиген кезиишкини ышкаш хайнышкынныг үелерде чер ажылдакчылары-биле ужурашкылаан бис. Тараажыларның ёзулуг маадырлыг күш-ажылының херечилери болуп, хостуг шактарында оларның-биле кижи чоокка хөөрежип-даа тургулаан бис. Хову-шөлдүң хаттаныг сиимп калган, күге доюлган хүрең арнынныг ажылчы тентиг кижилерниң аразынга чедип келгеш «Ажылынга шаптыктай-даа бердивис ирги бе» деп бодай бээр бис. Орта оларның харыызы мындыг болур: «Силерниң келгениңер бисти байырлаадыр, силерниң көргүскен оюн-тоглааңар эки ажылдаарывыска дузалаар. Ыры биле күш-ажыл аразында чарылбас. Ынчангаш силер солун номерлерни хөйнү көргүзүңер, бистер аңаа харыы кылдыр улам күженишкиниң, хол дыңзыт ажылдаар бис».

Ындыг ужуражылгалар сагышка артып каар боор чорду. Кажан сценаже ырлап үнүп кээримге безин биезги-ле таныыр, билир кижилерниң ырга ынакшылындан өөрүшкүзү караттарында кыптыккан турары чайгаар көстүп кээр. Амыдыралдың чаакчылары ындыг кижилерге аян тутпайн, эм кымга бараалгаарыл? Бистиң аныяк ансамблистиң номер бүрүзү оларның алдын холдарынга тураскааттынган турарын-на күзээр-дир мен.

Ооң-биле кады чер-черле бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилери-биле артистерниң аразынга харылзааны быжыглап, ажыктыг сүме, мөөннеттинген дуржулга, чылыг сөс-биле оларга дуза чедирери эки түңнелдерни эккээр деп бодаар мен. Черле ынчаш профессионал уран чүүлдүң олуртааларын долдуруп турар талантылыг аныяктарның эң дээрелерин илередип тывары, оларны бот-тывынгыр коллективтерге өстүрүп деткиири чугула айтырыгларның бирээзи. Мээң бодап чорууурум-биле алырга, профессионал артист кижи оларның-биле харылзаа тударындан ойталавас, амыдыралдың хамыызынга артпас ужурлуг. Ындыг ужуражылгалар репертуарны чаартырынга, күүселделерни экжидеринге дузалаар ынаар.

Амгы хүннерде эде тургустунуушкун, дүргедээшкин айтырыгларын шиитпирлеп, чурттуң амыдыралында чугула эргилде чорупп турар үеде бистиң чогаадыкчы коллектививис партия, чазактың салып турар негелделеринге дүүштүр чаа ёзу-биле ажылдаар, чурттакчыларның дилээшкиннерин, оралдажылгаларын кылып турар бис.

Светлана СЮРЮН,

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи.

ЧАРЫШ: ООҢ САЛДАРЫ

«Беш чылдың баштайгы чылы — күш-ажылчы бүгү коллективтерге күш-ажылчы шылгалда, эде тургузуушкунуң херек кырында канчаар чоруп турарынга, ооң идеяларының кайы хире ханы хүлээп алдынганынга болгаш канчаар күүсеттинип турарынга хыналда».

(Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыындан).

«Х Улуг хурал» совхоз эрткен чылдың кыштаглаашкынының болгаш он ийиги беш чылдың баштайгы чылының алды айларының социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрген.

Совхоз кыштаглаашкынны эки эрттиргеш, районга социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Чартык чылда чамдык көргүзүглер талазы-биле чугаарлээшкин бар апарган. Ооң түңнелинде СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчыларының профэвилел районнуң комитединиң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу болгаш акша-биле шаңнаткан. Ол ышкаш совхозтуң Б. Ойдуп-оол удурткан № 1 хойжу бригадазы районнуң хойжу бригадаларының аразынга социалистиг чарышка тиилекчи болуп диплом база акша-биле шаңнаткан.

Хожудап турган совхоз канчап шаңналга четкенил?

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, он ийиги беш чылдың даалгаларын күүседир дээш совхозтуң ажыл-ишчилери социалистиг чарышты улам калбартып, бүдүрүлгени интенсификастаарының оруунче кирер дээш оралдажышкыннарны кылып эгелээн. Ажылды организастаарын бедидер, кижилерниң чогаадыкчы эгелекчи чорууун деткиир дээш совхозтуң дирекциязы, парткому, профкому кады демниг ажылдап, организакчы болгаш масса-политиктиг ажылдың шынарын … бедиткен. Ооң түңнелинде көдээ ажыл-агый продуктуларындан күрүнеге сүт садар планы 110 хуу, эътти 113 хуу, пландан ажыр 38 тонна сүтү, 22 тонна эътти чартык чылда күрүнеге саткан. Малдың баш санын, чаш төлдү камгалап алыр талазы-биле совхозтуң зоотехниктери, мал эмчилери болгаш малчыннары база дугээр болган. Оларның бир демниг ажылының түңнелинде малчыннар чүс башка онаажтыр 83 хураган, анайны камгалап алган. Ол эрткен чылгы түңнелден эки. Ол ышкаш 303 тонна тарымал меделин кезип алган, 52,3 тонна дүктү кыргып белеткээн болгаш кыргылдазы июль 4-те бүрүн дооскан. Эрткен чылын бир хойдан 2,06 кг дүк алган болза, бо чылын ол 2 килограмм 600 грамм болуп турар.

Бүдүрүлгениң мурнакчылары болгаш чаартыкчылары, профессионал бедик мергежилдиг, тывынгыр, чогаадыкчы аналиm билээшкинниг болгаш идепкейлиг хамааты туруштуг кижилери совхозта көвүдеп келген. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Андрей Содунам, Сенди-Хүүрак Баже-оол, Николай Байкара, Баа-Хөө Бичииижык, Шырып-оол Мандар-оол төрүүр чүс хойга онаажтыр 100—122 хураганны, анайны камгалап алган. Ол ышкаш мурнакчы сакманчылар Маадыл Тас-оол, Евгения Баа-Хөө, Зоя Эңге-Маадыр, Хөлажык Сарыгбай кыштың үеде 100-тен 240 чедир хураганны хүлээп алгаш, оларны өстүргеш, совхозка хүлээткеннер.

Совхозтуң чедиишкиннериниң бир үндезини — бригада, звено шупту бот-орулга-чарыглгаже киргенинде. Ону тургузуп алыры белен эвес болган. Совхозтуң дирекциязы, специалистери бот-орулга-чарыглганың бир хүнүн ай төнчүзүнде эрттирип турарын чаңчыктырган. Ол хүн кижи бүрүзү чектерин алгаш келгеш, планнаттынган онаалдаларын канчаар күүседип турарын тодарадыр. Ол-ла ажылдың күштелдирери-биле малчыннар Хүнүн база эрттирип турар. Аңаа чыылган малчыннар чеже акшаны чарааным, кайы хире камналгалыг болганын билип алыр. Ам хойжулар камналгалыг болур, артык чарыгдалдар кылбас дээш ажылдаарын шиитпирлээн. Олар херек чок чүве ужун машина-балгат дилевес, бышкылгаан машиназын безин чугула ажылдарга ажыглап турар апарган. Ынчангаш хойжулар аът, теве кужун — шанак, терге ажыглаар аргаже калбаа-биле кирген. Бо хүннерде дөрт тевени малчыннар өөреткеш, ажыл-ижинге ажыглап эгелээн.

Чалааныңың үлетпүр комбинадындан өгнү садып алырга, өртээ 5 муң рубль болуп турар. Ол өгнү садып алыр болза 50 муң рубль чарыгдаттынар. Ынчангаш совхоз үш эр, ийи херээжен кижиден тургустунган өг мыжы чазаар кылыр тускай звенону тургускан. Звено бо чылын он өг, 30 шанак кылыр планныг. Ам дөрт өгнү бүрүн дериг-херекселдери-биле белеткээш, совхозка хүлээткен. Үш өгнү бо айда доозар. Курлавырларны боо ажыглап, камналгалыг болурунуң аргазын совхоз ынчаар тыпкан. Мооң мурнунда сигенни белеткээри, сарааттаары шынар талазы-биле куду турган. Бот-орулга-чарыглгаже кирген соонда, ол ажыл үндезини-биле экижээн. Белеткеттинген сигенни кажааларга тургузуп, хат-чаъстан камгалап турар. Бот-орулга-чарыглганың ажык-дузазының дугайында мал ажылының талазы-биле специалистерниң экономиктиг өөредилгезиниң түңнелинде хойжулар Андрей Содунам, Опаа Тас-оол, Николай Байкара оларның өг бүлези бот-орулга-чарыглгаже кирген.

Ажыл-агыйның Оттук-Даш сүт-бараан фермазы мооң мурнунда чылдарда көргүзүг талазы-биле пат турган. Ооң ажылын экижидери-биле совхозтуң дирекциязы, специалистери тодаргай ажылдарны чоруткан. Сүт саалдазының бедивейн турганының бир чылдагааны инек төрүүр болгаш инек турар кажааларының чедишпези болган. Ол кажаалар ам туттунган. Оон ыңай саалдага турган 280 инектиң кыжы үеде кажаага сыңышпазын барымдаалааш, 80 инекти сагбас инектерже кадыптар турган. Бо чылын сүткүр инектерни шилээш, эр саанчылар-биле ферманы быжыглаан. Ажаалда, чемгеридгени экижиткен. Бир инекке онаажтыр саап алыр сүт эрткен чылдан деңнээрге 30 хуу көвүдээн.

Чарыш күш-ажылдың бүдүрүмчүлүүнүң бирээзы, ажылдың түңнелдиг чоруунун, дүргедээшкинниң, эде тургустуушкунунуң дүлгүүрү дээрзин ажылчын бүрүзү билир апарган. Чартык чылдың социалистиг чарыжының түңнели-биле Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Андрей Содунам, ооң кадайы Кара-кыс, мурнакчы хойжу Сенди-Хүүрак Биче-оол Москвада Улус ажыл-агыйының чединишкиннериниң делгелгезинче баар халас путёвка-биле шаңнаткаңнар. Элээн хөй мурнакчылар эвистер, шалдастар акша шаңналдары алган. Совхоз социалистиг чарыштың тиилекчилерин 7245 рубль-биле шаңнаан.

Совхозта бичии чүгээртээшкиннер-биле чергелештир, малдың өлүп-хораар чоруу ам-даа читпээн. Ажылчыннар ортузунда организакчы болгаш политмассалыг ажылдар чогуур деңнелинге четпейн турар. Специалистер ажылын эде тургустунуп чаа ёзу-биле ажылдаваан келген. Машина-техниканың ажыглалы, шынары, кывар-чаар материалдарга камналга баган. Ол ышкаш малчыннар бичии, кыдыы бажыңнарда электри чырыы чок чурттавышаан.

К. САРЫГ-ООЛ.

ЧУРУКТА: «Х Улуг хурал» совхозтуң № 1 хойжу бригадазының мурнакчызы Даргын-оол Кара-оол, суггатчы Халбын Маңгыт-оол оларның чарыштыг совхозу «Кара-Хаак-таң» келген тракторист Владимир Салчак, чолаачы Сергей Салчак-биле арга-дуржулга солчуп турары.

А. СОЛУНАМНЫҢ тырттырган чуруу.

№ 7 1986ч. Июль

Бөгүн чарыштың кол сорулгалары—күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, продукцияның шынарын экижидери, курлавырларны камнаары.

(СЭКП ТК-ның Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга Кыйгырыындан).

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШПЕС

Эң-не чугула айтырыг — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери.

Төлевилеттинген планнарны чүгле күженишкиниң ажыл-биле амыдыралга боттандырып болур. Ажылдаар чер бүрүзүнге ак сеткилдиг, чогаадыкчы идепкейлиг, күрүнениң херээн болдунуң хуу эрге-ажыктарындан өрү көрүп ажылдаары бөгүн негеттиниш турар. Он ийиги беш чылдың планныг онаалдаларын чедимишкиннииг күүседир дээш бүгү улустуң социалистиг чарышты калбартырынче, дидим планнарны болгаш күзел-бодалдарны практиктиг ажыл-херектерниң энергиязынче шилчидеринче бүгү ажылчы чонну СЭКП Төп Комитети кыйгырган.

Социалистиг чарыштың эң кол сорулгазы — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери. Бо айтырыгны шиитпирлээриниң кол оруу — эртем-техниктиг дешпшилгени дүргедедири деп СЭКП ТК-ның Кыйгырыында айыткан болгай. Үе бисти манавайн турар болгаш бүгү-ле ажыглаттынмайн чыдар курлавырларны дилеп тып тургаш, бүдүрүлге бүрүзүнге ажылдың деңнелин мурнундаазындан бедик деңнелче көдүрер ужурлуг бис. Бүдүрүлгени чааргыр талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдарны кылыры планнаттынып турза-даа, оларның боттаныры манавайн, өскээртен дуза дилеп олурбайн, иштики курлавырларны долу ажыглаар турбуже, бистиң республиканың дыка хөй үлетпүр бүдүрүлгелери эде тургустунуушкунче ылаптыг кирбейн турар.

Чижек кылдыр, Тыва АССР-ның Чурт үлетпүр министерствозунуң Сарыг-Септе үлетпүр комбинадын ап көрээли. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, социалистиг чарыштың ажыктыын бедидер талазы-биле мында чүну кылып турарыл, база кандыг четпестер барыл?

Үлетпүр комбинады чартык чылдың бараанныг продукция бүдүрер планын күүсеттесе-даа, продукция сайгарарының планын боттандырып шыдаваан. Социалистиг чарышты организастаарынга кандыг-даа чаа чүүлдер чок дээрзин доозаан эскерген мен. Оода чадаарда СЭКП ТК-ның Кыйгырыын безин коллективке чугаалажып көрбээн болгаш чарыштың негелделеринге өскерилгелер киирериниң, хүлээлгелерин эде көөрүнүң дугайында кым-даа бодаваан. Бо дээрге комбинаттың удуртулгазының болгаш профэвилел комитединиң четпес ажылыдыр. Чарыштың негелделерин көөрге, оларны чылдан чылче барык улуг эдилге чокка, чүгле сан-түңнерин өскерткеш, чара парлап турар деп түңнелге кижи кээр болду. Ында камналга дугайында чүнү-даа киирбээни илдең. Ам камналга чурумун шыңгыы сагыыры ийиги чергениң херээ апарганы ол бе?

План күүсетпээниниң чылдагааннарын тайылбырлап ора, комбинаттың директору И. Вихров ийи чылдагааныы колдады чугаалаар болду: чиг эт баазазы-биле бергедээшкиннер болгаш чазаныыга цехиниң эргижирээни. Бир талазында бо чылдагааннар чоптуг боор чадавас. Шынап-ла, комбинаттың моон мурнунда мыш белеткеп турган черин мыш курлавырының теңгениинден хаап каапкан, ыңангаш кол чиг эт болур мыш-биле хандырылгага удуртелинишкиннер турган. Чазаныыга цехиниң бажыңы болгаш мында тургустунган дериг-херекселдер эргижирээни база шын. 50—60 чылдарның станоктары-биле ажылдап турарлар безин бар.

Ынчалза-даа чаа мыш белеткээр черин тыпкан. Ам мыш-биле хандырылга багай эвес дээрзин директор бодузу-даа чугаалаан. Чазаныыга цехиниң чаа бажыңын келир чылын азы 1987 чылда тудуп эгелээрин көрдүнген, чаа дериг-херекселдерни база ынчан экеп салыр. Чурт үлетпүр министерствозунуң удуртулгазы бо цехтиң тудуун дүргедедириниң хемчеглерин шалыпкын, амгы үениң негелделеринге дүүштүр чорудар ужурлуг.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң оруктарының дугайында И. Вихров болгаш кол инженер П. Калашников-биле чугаалажып олуруувуста, элээн ажыглап болур арга-курлавырлар илереттинген. Оларны шиңгээдип алыры хөй артык чарыгдалдар үндүрерин эвес, а колдуунда ажылды организастаарын экижидерин негээр дээрзин удуртукчулар билип турза-даа, ажыл-херекти шуут сегирип албайн турар. Ол кандыг аргаларыл?

Бригада кээрээзин ээүтаар ажылды ап көрээли. Министерствонуң өске бүдүрүлгелеринде, чижээлээрге, Тураннын үлетпүр комбинадында күш-ажылды организастаарынын бо дешпшилгелиг аргазын шиңгээдип алганы эки түңнелдерни берген. А мында ам дээрезинде чүгле аңаа белеткел ажылдарын чорудуп тур бис деп чугаа кылырынга өйлежип турар.

Бар дериг-херекселдерниң долу ажыглалын чедип алырда, чаңгыс ээлчеглиг ажылдан ийи болгаш оон-даа хөй ээлчеглиг ажылче шилчири чугула деп СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунга илеткелинге М. С. Горбачев демдеглээн. Комбинатта ол арганы ажыглаарының дугайында база-ла чугаа чорун, чазаныыга болгаш мыш дилдирер цехтерни ийи ээлчеглиг ажылче шилчидер бис деп турар. А чүге чугула херектерни соңгаар чылзып турарыл, азы үстүнден айтыышкын манап турары ол бе? Бо чылдан эгелээш, комбинат экономиктиг шенелдениң байдалында турарын директор чугаалаан. А ол удуртукчулардан бот-идепкейни көдүрерин, чаа аргаларны дилеп тывары негеп турар болгай.

Коллективтиң чогаадыкчы идепкейин көдүрери — социалистиг чарыштың бир чугула негелдези. Бүдүрүлгениң механизастаттынганының деңнелин бедидери хол-биле кылыр ажылды ээзежедириниң иштики курлавыры чогум-на мында. Ынчалза-даа комбинатта чогаадыкчылар, чаартыкчылар шимчээшкинин сайзырадыры ажылдарынче кичээнгей салбайн турар. А чаартыкчы саналдар бар-даа болза, оларны кым-даа бүрүткевейн келген. Кол инженер бо ажылды чугулалап көөр хүлээлгелиг.

Комбинатта эде тургустуушкун шуут чок дээр болза база шын эвес. Ажылдаар черлерниң аттестациязын чоруткан, күш-ажылдың сагылга-чурумун экижидер хемчеглерни алганының түңнелинде прогулдар саны бо чартык чылда эрткен чартык чылда турганындан алды катап кызырылган. Чонга чаа хевирниң ачы-дузазын чедирерин көрдүнүп турар.

Ынчалза-даа эде тургустуушкун кончуг оожум эгелеп, озалдап турары илдең-дир. «Даартагы чагдан бөгүнгү өкпе дээре» деп үлегер чугаа бар болгай. Үлетпүр комбинадының удуртукчулары чүүден чүү болу бээр ирги дээзинг, манап олурупкан хевирлиг. А үениң негелдези оон сыр өске: туруушкун чок, инициативалыг ажылдаары. Даартагы чагны бөгүн чоогдаар дизе, хөй куженишкиннерни үндүрүп, чогаадыкчы ээү-биле ажылдаар апаар.

Н. КУУЛАР,
«Шынның» тускай корр.

Чарыш хрониказы

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ХАРЫЫ

СЭКП Төп Комитединиң июнь (1986 ч.) Пленумунуң материалдары, Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга партия Төп Комитединиң Кыйгырыы-биле Бай-Тайга районнуң ажыл-ишчилери калбаа-биле таныжып, изиг чүүлдүг-дүүшкүн-биле хүлээп ап, ону деткивишаан, ында салдынган сорулгаларны амыдыралга боттандырар дээш чыл эгезинде алган социалистиг хүлээлгелерин күш-ажылчы коллективтер эде көрүп, улам күженишкинниг база бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнип турарлар.

СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң харысалгалыг ажылдакчылары тус-тус коллективтерге чедип, план күүселдезиниң байдалын сайгарбышаан, эде тургустунуушкунуң болгаш дүргедээшкиниң талазы-биле сорулгаларже кичээнгейни угландырып турар.

Районнуң ажыл-агыйлары чылдың бирги чартыында күрүнеге мал продуктулары садарының планнарын ажыр күүсеткен. Ажыл-агыйлардан «Кара-Хөл» совхоз социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорун турар. Ооң ажыл-ишчилери СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыынга харыы кылдыр немелде хүлээлгени алгаш, чартык чыл планындан ажыр 11,9 тонна эътти, 2,7 тонна сүттү күрүнеге саткан.

Ол ышкаш «Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак сүт-бараан фермазы коммунистиг күш-ажылдың коллективи адынга төлептиг болбушаан, сүттү бүдүрери болгаш күрүнеге садарын эрткен чылдың ол үезиниң деңнелинден көвүдеткен. Чартык чыл планын ажыр күүсеткен. Саанчылар Ынра Маадыт, Чечек Иргит, Караш Саглы болгаш оон-даа өскелер алган хүлээлгелерин эки күүседип турар. Амгы үеде ферманың коллективи малга быжыг чемсуурну белеткээринче бир демниг кирипкен.

* * *

Район товунде септелге-тудуг участогунуң тудугжулары чартык чылдың планныг онаалдаларын 118 хуу күүсеткен. Ылаңгыя Николай Чамыян болгаш Маадыр-оол Содунамның удурткан бригадалар тудуг-монтаж ажылдарының планын 110—115 хуу күүсеткеннер.

Район товунде амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели, одалга конторазы, кино четкизи дээн ышкаш организациялар чартык чыл планын база күүсеткеннер. Мал чеминиң белеткелинге база идепкейлиг киржип турар.

Б. БАРБА.

БИРГИ ЧЕРДЕ ЧОРУП ТУРАР

«Саян» совхозтуң Суш салбырында Сергей Аскан-оолдуң бригадазы районнуң сигенчи бригадаларының арасында социалистиг чарышка июльдуң баштайгы 10 хонуунда бирги черни ээлээш, шилчиир вымпел болгаш бирги чергениң дипломуу-биле шаңнаткан.

Ук бригада 220 тонна сигенни белеткеп, сарааттаан. Ол дээрге планның 21,8 хуузу болуп турар.

Совхозтуң сигенчилери июль 11-ге чедир 873 гектар шалдуң сигенин кестирген, оон 572 тонназы белен, сарааттап алган.

«Өөк» совхозтуң Чаңзаш сүт-бараан фермазының коллективи районнуң сүт-бараан фермаларының арасында социалистиг чарышка бирги чартык чылдың түңнели-биле багай эвес көргүзүглерлиг болган. 453 тонна сүттү саап алыр планныг тургаш, херек кырында 550 тонна чедирген. Бир инектен сүт саап алыры эрткен чылдың ол үезиниң деңнелинден 24 хуу өзүлделиг болган.

Ферманың мурнакчы саанчылары Маный-оол Иванович Коңгар, Надежда Михайловна Коңгар, Эмилия Августовна Демир чарыштың мурнуку одуруунда чорун турар.

Н. ООРЖАК.

Улустуң байлаан өскелерден артык камнап ап турарлар чарышка тиилекчи болур.

КАМНАЛГА УЧЁДУ ЧОК

«Тыва тудуг материалдары» каттыжышкынының Элегес-Аксында хана материалдары кылыр заводунуң бүдүрүп үндүрүп турар продукциязы чоокка чедир-ле стандарттың негелдезинге дүүшпейн турганы чажыт эвес-ле болгай. Ылаңгыя туйбунуң кылыныын талазы-биле хажыдышкыннар болганчок-ла болу бээр турган. Стандартта көрдүнгенинден ийи катап кылын туйбуну бүдүрүп, бир туйбуну бүдүреринге хөй дой-довуракты чарыгдап турган. Завод бирги чартык чылдың планын күүсетпээн. 1 миллион 758 муң туйбуну херегленикчилерге чедир бербээн.

Чиг эт, одалга-энергетика болгаш өске-даа материалдыг курлавырларны камнаар болгаш чөп ажыглаар талазы-биле ажылда четпестер хөй. Камналга дээш шимчээшкинин заводтуң ажыл-ишчилериниң ортузунга организастаар, ооң күүселдезин хынаар талазы-биле ажылды организаставаан. Камналга талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, ооң күүселдезин чедип алыр дугайында заводтуң удуртукчулары Ж. Курманбаев, В. Зычков, экономика албанының ажылдакчылары Н. Тадаева, Г. Ерошенкова чүнү-даа бодавайн турар деп болур.

Камналга айтырыын өреңгей тургусканының түңнелинде материалдыг курлавырлар камналгазының шын учёдун билип алыры берге. Заводтуң экономистери ону чүгле чижеглеп санап орары канчап-даа таарышпас. Дааңдырган ажыл-херек дээш харысалга кошкак болганда, камналга кайын келир дел?

Бүдүрүлге чарыгдалдарының учёдун чорударының нормативтиг методун нептередир талазы-биле комиссия (даргазы заводтуң кол инженери В. Зычков) саазын кырында тургустунган. Камналга талазы-биле кандыг-даа ажылды чорутпайн турар. Ук комиссияның ажыл планында продукцияның бот-үнезиниң талазы-биле онаалданы цех, бригада бүрүзүнге айның 25-тиң хүнүнде чедирген турар кылдыр бижип-даа каан болза, ол күүсеттинмейн турар. Продукцияның бот-үнезиниң талазы-биле планныг даалганы экономистер баш удур санааш, ажыл-ишчи кижи бүрүзүнге дыңнадып, чедирер ужурлуг турбуже, «ону санап олурар киживис чок» дээш, экономистер бо ажылды кылбайн турар.

Материалдыг курлавырларны камнап алырының планнаашкынын чыл эгезинде-ле чорудар ужурлуг. Бо ажыл база кылдынмайн турар. Камналганың курлавырларын дилеп тывар, продукция бүдүреринге чарыгдаттынган көпеек бүрүзүн, продукцияның бот-үнезин каш көпеек чиигеткенин, бот-үнезин чиигетпээниниң түңнелинде чеже рубльди камнап алганын санап, контрольдаар ужурлуг экономика албанының ажылдакчылары бо ажылды суда салыпкан.

Камналганың курлавырларын дилеп тыварынга бүдүрүлгениң мурнакчылары-даа, коллективтиң бүгү кежигүннери-даа киржир ужурлуг. Ону канчаар организастаарын сонуургап айтырарынга, аңаа тода харыыны экономист Г. Ерошенкова берип шыдаваан.

М. ОЮН.

Чаартыкчы ажылчын бүрүзү соон салгаан эдерикчилерлиг болуру чугула

ДАГДЫНЫКЧЫЗЫ-БИЛЕ

Бии-Хемде Туран сүт-бараан фермазы. Ында бо чылын бир дугаар төрээн хунажын инектерни саар сес саанчы кежээки саалдада ажылдаан турлар. Кажаа иштинде малгаш сустун турар болду. Ажылдаар чери ындыг берге-даа болза, аныяк саанчылар тура дүшпейн ажылдап тур.

— Бо хамык малгашты эжин үндүрер трактор-даа тывылбаан-дыр, бригадиривис Татьяна Поносова арай шуушпен ажылдап турар—деп аныяк саанчыларның дагдыныкчызы Зинаида Түлүшовна Хунапай чугаалаан-дыр. Ол ийиги беш чылдың чедиишкиннииг доозары-биле социалистиг чарышты улам калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның совет улуска Кыйгырыын ол дагдыныкчы саанчыларга тайылбырлап, таныштырган.

Аңаа соруг киирген саанчылар шупту бедиткен хүлээлгелерин алган. Дагдыныкчы Хунапай бир дугаарында чартык чылда саалда планын ажыр күүсеткен. Ол ам чылда ийи муң литр сүттү саап алыр бедиткен хүлээлгени алган. Аныяктардан Зинаида Моңгуш, Галина Моңгуш болгаш өске-даа саанчылар база ол чижектиг бедик хүлээлгелерин алгылаан.

ЧУРУКТА: дагдыныкчы З. Хунапай саанчылар, З. Моңгуш, Г. Куулар-биле.

О. ОНДАР.

Ажыл шагын — ажылга деп дүрүмнү чайгылыш чок сагыырын хандырар херек

ҮЕНИ ХАЛАС ЫТПАС

Бистиң суурга чорааш, элээн болган кижи мындыг бир чүүлдү бо-ла эскерер чадавас. Совхоз дирекциязының чанында азы гаражка даштыындан көөрге, тракторист азы чолаачы болгу дег кижи тавартышкан-на элээн шыырак кижи бүрүзүнге даарта эртен, чок болза ынчаш кайнаар-даа барбазын, чыгыырын чарлап, чамдыктарын харыыдаа дилээн кылаштап тургулаар. Хурал азы кандыг-бир өске чугула чыыш болур дээш ол деп номчуучулар бодаар-даа чадавас. Чок, ындыг эвес. Демги киживистиң бодунга бижиглаттынган техниказының моторун азы кандыг-бир өске зар белдирин уштур, чок болза салыр дээн ол. Ынчангаш бети дээрге-ле он хире кижи боттарывыстың дорт ажылывыс каапкаш, эшивиске дузалажып кирипкен бис. Дыка хөй үе-шаг билдиртпейн эртип, ол херээр бодунуң ажылын-даа, чорук-даа кылдынмайн баар таварылгалар бар. А шуптувус ажылда деп саваттырып турар болгай бис, херек кырында огулут кылынып чүве чок. Ооң кол чылдагааны — совхозта машина-трактор мастерскаязының чогунда. Ажыл-херек ааңы-биле каш-даа ажыл-агыйга чораан мен, чижээлээрге, «Суглак» совхозта бистиң он шаа кижиниң ажылындан чардыгып, дыка үр кылып чадап турар чүүлүвүстү ийи-ле кижи каш минута дүргүзүнда бүдүрүп каар чораан. Магалыг-даа, адааргаанчыг-даа.

Ол дээрге ажылчын турушка ажыл шагын шын ажыглаарынга хамаарыштыр чүгле чаңгыс чижек-дир. А ынтизи-биле көрүп чорууга, ажыл-агыйларда механизаторлар, ылангыя чолаачылар ажылче дыка-ла орай үнер боор-дур. Эртен ажыл-агыйның удуртукчулары, бригадирлер ажыл хуваашкынын дээш хуралдааш олуруптар, оозу чамдыкта шак-даа ажа бээр. Оон ам диспетчерниң путёвкалар бижиирин манаар апаар, уламтыр гараждан үнгеш, кывар чүүл кудуп алыры база бар. Ынчаар-ла тос, он, харын-даа он бир шак чеде бээр. Дыка хөй ажыктыг үе база-ла халас барып турары ол.

Ам хову турлагларын ап көрээли. Бо чораан, ажыл-биле чугаалаайн, кандыг-даа чымыштыг үеде эртен эрте ажылче үнүп турар механизаторларны мында хаан-да көөр мен. База-ла техниканың эртенги ажаалдазын чорудуп, эртенги чем манап, тос шакта ажылче үнзе-ле ол. А хүндүскү чемни ховуже чедирип турар черлер ээрээн болдур ийин. Дүъш үезинде механизаторларны чемгерер дээш машина-биле чыып, турлагга экеп, оон дедир шөлге чедирип турда, база-ла дыка-ла хөй шак чидиртивер. Бодап көөрге, ону дыка таптыг, дүргэн болур кылдыр организастап болуруунуң бүгү аргалары бар. Оон боттанмайн турары ону харыылаар ужурлуг кижилерниң ажылынга харысалга чогунда, ажылды эде тургузар хоон чогунда деп бодаар мен.

Ооң ачызы ажылдың эки түңнелдиг болурунга ооң төлевирин алыс түңнел көргүзүг: продукцияның шынары дээш чорудары кончуг шын деп бодаар мен. Ажылды чүгле кылдынганы дээш үнелел бээриниң багай уржуктары эээш эвес болгай, хөй-ле ажыл кылган боор дээш далажып, буу-хаалаар, эрен-гейлээр чоруктар бар. Бистиң совхозта ийи хову бригадазы бар. Дуржулгалыг механизатор Андрей Коңгар-оолдуң удурткан бригадазы бот-орулга-чарышка ээүгаар ажылдап эгелээн. Ында механизаторларның кылын турар ажылынга харысалгазы бистиниде бедик. Сагылга-чурумну экижин турарын көрүп, ам келир сес айдан эгелеп бистиң бригадавыска база ынчаар ажылдаар деп шиитпирледивис. Ажыл үезин — ажылга деп дүрүмнү ынчан ниитти ажыл-херек-биле ээүлүг хүжүр ужурлуг деп санап турар бис.

В. СЕРЕН.
Кызыл районнуң «Х Улуг хурал» совхозунуң механизатору, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

Чарыш—продукцияның шынарын экижидериниң күчүлүг бырызы

МАЛ ЧЕМИ ШЫНАРЛЫГ БОЛЗУН ДЭЭШ

Бистиң республиканың ажыл-ишчилери Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыын таныжкаш, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип турар. Чарыш — продукцияның шынарын бедидериниң күчүлүг бырызы. Бедик шынар дээш демиселге чарыштың болгаш коллективтиг дилээшкининиң ужур-дузазы кызыгаар чок деп болур. Элээн хөй агроүлетпүр каттыжышкыннары эвилел комитеттери чаржып турарларының ажылының түңнелдерин үндүрерде, хамыктың мурнунда шынар көргүзүглерин барымдаалап турар апарган. Ынчалза-жок бо айтырыг чедир шиитпирлеттинмейн турарын бистиң амыдыралывыстан эскерип болур. Планныг онаалдаларны ажыр күүсеткени, немелде продукция бүдүргени дээш-ле, шынарын көрбейн шаңналдар тыпсыр чоруктар бар. Ындыг таварылгалар ылаңгыя мал чеми белеткелиниң үезинде болур, колдуунда сан көргүзүглерин барымдаалап, шынарын «эскербейн» шаңнал тыпсы бээр болгулаар.

Амгы үеде бистиң республиканың ажыл-агый бүрүзүнде малга чем белеткээр ажылдың кидин түлүк үези. Бо үеде чоп ажыглаан совхоз бүрүзү планда көрдүнген четчир хемчээлдиг, эки шынарлыг мал чемин белеткеп ап болур. Мал чеминиң шынарын бедидери — эң чугула айтырыг. Чүге дээрге, республика чылдың-на мал чеминиң 25—30 хуу куду шынарлыг кылдыр белеткеп ап келгениндеен мал продукциязын чедир албайн, ооң бот-үнези планнаттынганындан ырак бедик болуп турар.

Мурнунда чылларда социалистиг чарышты организастап турар үеде ажыл-агыйлар мал чеминиң белеткелиниң чүгле ниити план күүсеттиниин турарынче кичээнгейни салып, ным-на сан-түң талазы-биле мурнаан болдур, оларны тиилекчилерге киирип келгениниң түңнелинде, чамдык ажыл-агыйларның эрткен чылын белеткээн мал чеминиң 60—70 хуузу хоолу чок болган. Ындыг ажыл-агыйларга Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Улуг-Хем районнарнын чамдык совхозтары хамааржыр.

Эрткен чылдарның дуржулгазындан чамдык совхозтарның удуртукчулары, кол агрономнары боттарынга түңнел үндүрбейн, партия Төп Комитединиң ажылчы чонга Кыйгырыынга дүүштүр ажыл-чорудулгазын эде тургузуп албайн турары — оларның ала-чайгаарлаашкынының хоонери-биле ажылдап турарының херечизи-дир. Эрткен хүннерде Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң бүгү белеткеп алган сигенин хынап көөрге, ооң барык-ла 92 хуузу куду шынарлыг болган. Ындыг янзылыг байдал Таңды районнуң «Россия», Каа-Хем районнуң «Бүрен», «Улуг Октябрь», Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарында тургустунган.

Районнарның агроүлетпүр каттыжышкыннары база профэвилел комитеттери бо тургустунган байдалды дарый эдер талазы-биле боттуг хемчеглерни алыр херек.

Шынарлыг мал чемин четчир кылдыр белеткеп алырда, агрономнар оон технологиязын ажылдап кылгаш, аңаа херегжээтиннер бүгү ажылчын техника-биле хандырган турарын ажыл-агыйларның кол инженерлериндеен негээр турган. Ол ажылдың түңнели РАҮК-ның районнарда септелге-техниктиг бүдүрүлгелериндеен база улуг хамаарылгалыг болуру билдингир. Амгы үеде районнарда агроүлетпүрнүң бүгү бүдүрүлгелери база организациялары чаңгыс аай сорулгалыг — колдээ ажыл-агыйның продукциязын ковудедир болгаш ооң шынарын бедидер. Мал чеминиң белеткелиниң айтырыглары база мында кирип турар. Ынчангаш инженер-техниктиг ажылдакчыларны социалистиг чарыштың түңнелин үндүрүп тура, шаңнапмактарын көрдүнген технологияга техниканы хандыргазы, ооң бүдүрүкчүлүг ажылы база шынары дээш чорудары чугула, а агрономнарны — мал чеминиң шынары дээш шаңназа эки.

Мал чемин белеткеп турар үеде күш-ажыл төлевирин оон шынарынга дүүштүр кылыр херек. Тываның кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйда ылап ынчаар кылган. Ында бригада, звено бүрүзү бо чылдың август 20-ге чедир мал чеминиң 40 хуузун бирги класстыы, 60 хуузун ийиги класстыы кылдыр белеткээш, ажыл-агыйга акт ээүгаар дужаап берген. Ол коллективке 2 муң рубль шаңналды тыпсырын администрация база профэвилел комитеди социалистиг чарыштың негелдезин ээүгаар шиитпирлээн, ону ажылдап турар кижи бүрүзүнге таныштырып, бригада бүрүзүнүң кызыл-булуңнарында аскан. Бо ажыл-агыйда чеди хонук түңнели-биле мурнакчыларны база шаңнап, мактап турар. Мында база шынарже улуг кичээнгейни салган.

«Х Улуг хурал» совхозтуң бригада кээрээзи-биле ажылдап турар хову ажылдыглары 317 тонна бедик шынарлыг меде сигенни белеткеп, сарааттаан. Ол шөлдерни амгы үеде суггарып, ийиги кезиидени уламас өгелээр деп турар. Бо бригада кежигүннери ажылды шын чорудуп, ооң чаа аргаларын шиңгээдип алган түңнелинде мындыг чедиишкиннииг болган дээрзин июль айның ийиги пятилеп хүнүнде бот-орулга-чарышка хүнүнде демдеглээн.

Совхозтарда сигенниң шынарын хынаар экспресс-лабораториялар, шынар хынаар тускай комиссиялар, республиканың химижидилге станциязы боттарының ажылдарын эде тургузуп, сиген белеткелиниң үезинде ооң шынарынче улуг кичээнгейни салыр үе келген.

А. СОТПА.
Тыва профэвилел чөвүлелиниң секретары, агроүлетпүр комплекизиниң профэвилелиниң область комитединиң даргазы.

Кижилерниң хереглелдерин улам долу, эки шынарлыг хандырар, ачы-дузаның чаа хевирлерин хөгжүдер, ажылдың культуразын бедидер

КАДРЛАР ШИИТПИРЛЭЭР

Кызыл районнуң чурттакчы чонунга он беш хевирниң ачы-дузазын чедирип турар бис. Ачы-дуза чедирилгезиниң база бир хевирин—эр улуска кышкы бөрт даараарын бо чылын шиңгээдип алыры көрдүнген.

Он ийиги беш чылдың баштайгызының бирги чартыының база кварталдың планныг онаалдазын бүдүрүлге ниитизи-биле күүсеткен. Ол— бир көргүзүг. Чагыгларның күүселдезиниң шынары, хандырылганың культуразы, ачы-дуза чедирилгезиниң хевирлериниң калбартыры — биске эң чугула көргүзүг болуру чугаажок болгай.

Чарышты бөгүн хандырылганың культуразын, чагыгларның күүселдезиниң шынарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күчүлүг бырызы болур кылдыр шак ынчаар организастаар ужурлуг бис. Негелде ындыг.

Ажылдың түңнелдеринге салдар чедирер чүүлдер-ле хөй. Оларның бирээзи —кижи факторунге кичээнгей. Социалистиг чарышты организастап тургаш, ол айтырыгже улуг кичээнгейни угландырар бис, бирги ээлчегде, кадрлар айтырыынче. Оларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче, оларның мергежил талазы-биле белеткелинче. Аңаа хамаарыштыр дараазында чүүлдү чугаалаайн. Бүдүрүлгеде ыдыш септээр болгаш даараар цехте хандырылганың культуразы-даа, кылып турар ажылының шынары-даа шиитпир-биле багай эвес. Мастер В. Б. Донгуй ажылынга сагыш-сеткилиндеен бердинген кижи, мергежили-даа бедик. Ооң ол эки талалары, цехтиң материалдар-биле багай эвес хандыртынганы— ажылга чугула негелдени күүседиринге идиг берип турары ол.

Кодээниң ишчилеринге ачы-дуза чедирилгезин бүгү талазы-биле экижидери— бистиң хуу бүрү ажылывыста чугула чүүл. Район девискээринде он кезек черде тургустунган чагыгларны комплекстиг хүлээп алыр пунктуларны дамчыштыр совхозтарның ажыл-ишчилери ачы-дузаны ап турар. «Тиилелге» совхозта амыдырал хандырылга бажыңының, Элегес-Аксында, Каа-Хем суурда пункттуларның ажылдакчылары багай эвес ажылдап турар. А «Тере-Хөл» совхозта кодээ ишчилериниң хандырылгазын организастааны негелдеге дүүшпес дээрзин ажыы-биле чиңнер апаар. Ол база мында кадрлар-биле холбашкан. Мастерлер чедишкиннеринден пунктуга тургускан хеп база идик даараар болгаш септээр машиналар долу күш-биле ажыглаттынмайн келген. Ынчангаш Кунгуртуг суурда чоннуң хандырылгазы моон барган комплекстиг үнүүшкүннер-биле кызыгаарлаттынып турар. Ону шиитпирлээр бис.

Хандырылганың шынарын экижидери-биле ажылдакчы бүрүзүнүң хүлээшкен ажылынга бот-харысалгазын улам бедидер бис. Бистиң ажылывыска кижилерге дыңнангыр, сагыш човангыр болуру чугула. Ынчангаш социалистиг чарыштың киржикчилеринден ол база чугула негелде болур.

Коллективтиң мурнунда турар үстүнде ол сорулгаларны чедип алырынга организастыг чорук, быжыг сагылга-чурум, долу күш-биле ажылдаары негеттиниш турар. Социалистиг чарышты бо угланыышкын-биле организастаар бис.

К. МОҢГУШ.
Кызыл районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң начальниги.

Социал чөптүг чоруктуң негелдези

ХООЙЛУ-ДҮРҮМ ХАЖЫТСЫҢЗА — ХАРЫЫЛА!

Күш-ажылчы эвес орулга алыр чоруктар-биле демиселди күштелдирер дугайында партия, чазактың хемчеглерин совет улус чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткаан. Моон мурнунда кажар аргалар ажыглап, күрүнениң күсели-биле байып-маадып турган кижилерге орукту дуглаан. Социал чөптүг чоруктуң принциптерин сагыыры дээш демиселди чорудуп турар хоойлу-дүрүм органнарының, хөй-ниитиниң ажылының дугайында СЭТА-ның корреспондентилери дыннадып турары болза:

Чита областа Онон районнуң Киров аттыг колхозунуң малчыннары, Гелевтерниң өг-бүлези боттарының кылып турар ажылынга шылгараңгай байдалын көргүспээн, мурнакчыларның одуруунче кирбээн улус, ындыг-даа болза оларның өг-бүлезиниң «чаагай чоруу» дүрген өзүп турган.

Олар кымдан чүнү-даа чажырбааннар: баштай «Нива» деп машинаны, ооң соонда «Волганы» болгаш өске-даа үнелиг эдилелдерни садып алган. Ындыг байдал хөй-ниитиниң бир янзы сонуургалын болдура берген. Улусчу контролёрлар оларның орулгазының үндезиннерин хынап көрген. Оларның кадарып турганы колхоз малының аразынга хууда малы эндерик болган. Ол малдар колхозка материалдыг каражаны таварыштырган, мал чемин кара туразында ажыглап турган.

Гелевтерниң өг-бүлезиниң күш-ажылчы эвес орулга тып турар байдалын хынааш, улусчу контролёрлар ындыг ажылды район хемчээлинге чоруткан. Областың улусчу контроль комитединиң инспекторлары Калинин аттыг, «Пограничник», «Рассвет» совхозтарга болгаш өске-даа ажыл-агыйларга хыналданы чоруткан. Хууда малдыг 356 кижилер беш муң ажыг хойну, муң баш хире бода малды, а ол ышкаш эвээш эвес хаваннарны, чылгы малды, өшкүлерни колхоз, совхозтарның малы-биле кады тудуп турганы рейди үезинде илерээн. Мал-маганны норма-чижектен ажыр тудуп, күш-ажылчы эвес орулга ап турган чоруктар контрольдуң кошкааныңдан боор турганын улусчу контролёрлар тодараткан. Кодээ Советтер күускомнарының даргалары ындыг хажыдышкыннарны эскербейн, малдың баш-санын ооң ээлериниң сөзү-биле бүрүткеп турганы, ол ышкаш ажыл-агыйларның удуртукчулары хууда малдарын хөй-ниитиниң малы-биле кады тудуп турганын олар илереткен.

Онон районнуң улус суду Гелевтерни ийи чыл хуусаалыг эдип-чазаар ажылга шииткен болгаш оларның хөреңгизиниң чамдык кезээн хавырган. Күрүне күсели-биле байып турган өске-даа кижилерни шыңгыы шииткен. «Ине оорлаан кижи тевени оорлап апаар» деп чоннуң үлегер чугаазы бар.

Үүрмектеп-даа, бол чүвени бүдүү дажыглап оорлаар кижилерни база шыңгыызы-биле буруудадып, торгаар апаар. Чижээ, Тбилисиде «Исани» дээр ядык даараар каттыжыышкынның ажылдакчызы М. Мачарашвили үш рубль өртектиг удазыннарны апкаш, чанып бар чыда туттурган. Ону 50 рубльге торгаан. Мачарашвили оон чогуур түңнел үндүрбээн хире. Дараазында-гы бир эъчегде ол 147 рубльдиң удазыннарын бүдүү аппар чыткаш база катап туттурган. Суд ону бир чылда эдип-чазаар ажылга шииткен.

— Хажыдышкыннарны катап үлгедир чоруктар бисти дүвүредип турар — деп, Грузияның улусчу контроль комитединиң даргазы Н. Салджая тайылбырлаан. — Ындыг кижилер чиик үлетпүр бүдүрүлгелеринде, чурт бүдүрүлгелеринде, республиканың кургароүлетпүр системазында бар боор турар. Олар үүрмек оорлаашкыннарның чартык кезиин кылган. Сөөлгү ийи чылдарда оларның саны бүдүн чартык катап өскени бисти дүвүредип турар деп ол уламчылаан. «Исани» деп ол-ла каттыжыышкынның администрациязы бодунуң девискээрин долгандыр херимчээр дээш хүлээлгезин, продукцияны идегелдиг камгалаар талазы-биле аазаашкынын күүсетпээн. Бүдүрүлгеде улусчу контролёрлар бо четпестерни эскербээниндеен күрүне хөреңгизин оорлаар чүүлдер анаа турган.

Киевте № 28 автотранспорт бүдүрүлгезинге күрүне күсели-биле байып-маадыырын болаа турган кижилер база илереттинген. Чижээ, чолаачы Н. Андрейшин дээрзи бүдүрүлгеде контрольдуң кошкаан ажыглап алгаш, бүдүн ай дургузунда күрүне машиназын бодунуң хууда ажылын кылырынга ажыглаан. Ол хуу кижилерниң помидорун ырак черлерже дажыглап, оон алган акшазын бодунга ажыглап турган. Кажар чолаачы «командировкадан» ээп келгеш, оруң бижиктерин боду таарыштыр бижээш, бухгалтерияже дужааган. Албан дужаалдыг кижилер ону база эскербээни илерээн.

Бүдүрүлгениң ажылчыннары Н. Андрейшинниң үүлгедиин буруу шаап, айтырыгны партия бюрозунга тургускан. Коммунистер бо айтырыг талазы-биле буруулуг кижилерге шыңгыы негелдени тургускан. Дежурный механиктер В. Бардадымга болгаш И. Токаренкога шыңгыы доңгулда берген, а күш-ажылчы эвес орулга алган Н. Андрейшинге болушкан ажыглал килдизиниң начальниги П. Синицкийни чавыс төлевирлиг ажылче шилчиткен. Партия организациязының киирген ёзугаар АТБ начальниги А. Грибанни ажылындан дүжүрген. Өске-даа ажылдакчыларга шыңгыы хемчегни көргүскен. Улус суду Н. Андрейшинниң херээн көргеш, ийи чартык чылда хосталгазын казып шииткен болгаш күрүнеге чедирген когаралын эгиттирген.

Бүдүрүлгениң администрациязы партбюро-биле кады ол четпестерден чогуур түңнелди үндүрген болгаш сагылга-чуруму, организастыг чорукту быжыглаарының немелде хемчеглерин ажылдап кылган. Чурум үрекчилеринге хамаарыштыр контроль чорудар болгаш хемчег алыр оперативтиг рейд бөлүктерин тургускан.

(СЭТА).

СЭКП-ниң XXVII СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА

БОТТАНДЫРАРЫНЫҢ АРГАЛАРЫ

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң тодаргай аргаларын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң документилеринде айыткан. Съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр бүдүрүлге, ажыл бүрүзү он ийиги беш чылда боттарының кылыр ажылдарын планнаан, ынчаарга он ийиги беш чыл онзагай, ханы чаартылгалыг болуп турар. Херегледге болгаш чылдарга кирер национал орулганы 1990 чылга чедир 19—22 хуу улгаттырарын, эртем болгаш техниканың чедиишкиннерин калбаа-биле шиңгээдип ажыглаарынга үндезилээш, бүдүрүлгени интенсификастаарынга эргилдени кылырын чедип алыр сорулга салдынган.

Он ийиги беш чылда салдынган ол хире кайгамчык улуг болгаш нарын сорулгаларны эрги, чаңчыгып калган аргалар-биле шиитпирлээри болдунмас. Ол сорулгалар ажыл-агыйжы ёзу-биле сонуургалдыг болуруң, чаартыкчы, чогаадыкчы чорукту, ажылдаарының чаа, улам-на ажыктыг хевирлерин соксаал чокка дилеп тывары негеп турар. Бүдүрүлгелерниң күш-ажылчы коллективтери чаа сорулгаларны шиитпирлээринге ниитизи-биле четчир белеткелдиг болган. Күш-ажылчы коллективтериң эргелерин болгаш бот-тускайлаң чоруун калбартырынче, бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга ажылчыннарны калбаа-биле киириштиреринче угланыышкынны чуртта чайгылыш чокка чорудуп турар. «Күш-ажылчы коллективтериң, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларны эргелеп башкарарынга оларның ролюн бедидериниң дугайында» хоойлу 1983 чылда бистиң чуртувуска хүлээп алдынган. Күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыннарын ында тодаргай айыткан, ылаңгыя бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга оларның эргелерин калбарткан. «Хоойлуда айыткан демократтыг принциптерин болгаш норма-чижектерин хүй бүрүде ажылдың практиказы болдурарынга арганы бээр механизмин шиитпирлиг эжиидер херек» деп, партияның XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде демдеглээн.

Хоойлуда айыткан принципиалдыг чаа чүүлдерниң бирээзи —планнарны күш-ажылчы коллективтерге баштай чугаалажып көрген сөөлүнде күрүне органнарынга бадылаттырары-биле киирери болур. Хоойлунуң бо чүүлүн сагып турар черлерде психологтуг байдал экижип, улам бедик көргүзүглерниң чедип алдынарын чурттуң эки ажылдыг бүдүрүлгелериниң дуржулгазы бадыткаан. Хамык ужур чүдел дизе, коллектив бодунуң санал-оналын илергейлээн сөөлүнде, оон саналдарын барымдаалап тургаш, администрацияның хүлээп алган шиитпирлерин ажылчыннар боттарының хуузунда шиитпирлери кылдыр хүлээп ап турарында. Ынчангаш коллективтиң кежигүннери ажылга ханызы-биле сонуургалдыг, тодаргай сорулгалыг болгаш бот-боттарынга дузалажылгалыг болуп турар. Ажылдаарының ындыг практиказы мурнакчы хөй бүдүрүлгелерде бадыткаттынган, оларның ажыл-агыйжы удуртукчулары эргелеп башкарылганың эң чугула шиитпирлерин күш-ажылчы бүгү коллектив-биле сүмележип көрген сөөлүнде ам хүлээп ап турар.

Күш-ажылчы коллективтериң чамдык удуртукчулары ажылының стилин таарыштыр эде тургуспайн, планнарны дужаал хевирлиг кылдыр «үстүнден» бере бээр таварылгалар күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлу чогуур чуруму тургузар талазы-биле ажылчыннарга дузалап турар. Чижээ, Сибирьниң чонунга чурттаар бажыңнарын, школаларны, үргүлар садтарын тудуп турар «Красноярскжилстрой» тресске ындыг байдал тургустуна бээрге, трестиң бригадирлер чөвүлели «1986 чылда трестиң херээлиг ажылдар планының төлевилелин күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлунуң 6-гы чүүлүнге үндезилээш, чугаалажып көөр дугайында» айтырыны бодунуң хуралынга тургускан болгаш аңаа чүгле бригадирлерни эвес, харын-даа трестиң кол ажылдакчыларын, эргелелдер начальниктерин, планнаашкын талазы-биле специалистерни чалаан. Трестиң удуртукчуларын чүгле планнарны четпестерлиг чогааткаңы дээш эвес, харын-даа күш-ажылчы коллективтер-биле сүмележип дугуржурунуң чурумун үрээни дээш хуралга чөпчүү-биле шыңгыы шүгүмчүлээн.

Үстүнден чогааткан планнарда частырыгларны ажылчыннар тодаргай илереткен, кылыр ажылдарның хемчээлиниң болгаш номенклатуразының талазы-биле барымдаа чок чүүлдерни, күш-ажыл болгаш материалдыг курлавырлар-биле хандырылганы чедир айытпааның тодаргай көргүзүп тургаш, илереткен. Планнаашкынга ындыг четпестерниң болгаш частырыгларының түңнелинде тудугнуң нормативтиг хуусаалары ооң мурнунда узуп, артык чарыгдалдары, тудугжуларның анаа турар чоруун болдурув келген. Бо бүгү четпестер чүгле ажылчыннарга эвес, харын-даа удуртукчуларга база билдингир турган. Ынчаарга ажылчыннар бо удаада айтырыгны ведомствонуң эвес, харын-даа хамыктың мурнунда күрүнениң эрге-ажыын ёзугаар көргеннер, удуртулганың саналдааны план төлевилелин ынчангаш хүлээвээннер. Коллектив ол төлевилелге бодунуң саналдарын киирген болгаш планныг даалгаларны материалдыг курлавырлар-биле сырый холбаалыг болдурган.

Бисте бот-башкарылга демократтыг централизмниң шылгаттынган принцивинге үндезилеттинип тургустунуп турар болгай, ынчаарга ол принцип күрүнениң эрге-ажыктарын күш-ажылчы коллективтерниң эрге-ажыктары-биле сырый холбаштырар арганы берип турар. Экономиктиг шенелдеге калбаа-биле киржип турар хөй бүдүрүлгелерниң коллективтери ындыг сырый холбаштырылганың ажыктыг хевирлерин ажылдап кылган болгаш херек кырында хынап, бадыткап турар. Экономиктиг ол шенелдени бистиң чуртувус 1984 чылда эгелээн болгаш ажыл-агыйны башкарарының бүдүн, тодаргай сорулгалыг, таарымчалыг болгаш ажыктыг системазын тургузарынга ол шенелде улуг салыышкынны киирген.

Бо талазы-биле АвтоВАЗ-тың (ооң бүдүргени «Лада» маркалыг чиик автомашиналарын делегейниң хөй чурттары садып ап турар) болгаш Сумының М. В. Фрунзе аттыг машина тудуунуң эртем-бүдүрүлге каттыжыышкынының дуржулгазы солун болуп турар. Ажыл-агыйны башкарарының экономиктиг үш принциптерин ында шиңгээдип ажыглавышаан, дүргедедиишкинче орукту ажыдып ап турар. Ол чүү принциптерил дээрге, чарыгдалдарны боду дуглап, чедир эгидип алыры бүрүн бот-орулга-чарылга болуун акша-хереңгилер-биле саң-хөөжүдүп хандырары-дыр. Чарыгдалдарны боду дуглаан, чедир эгидип ап турар орулгаларындан дорт хамааржыр. Бүрүн бот-орулга-чарылга — ол дээрге, бүдүрүлге ажыл-чорудулгазының айтырыгларын шиитпирлээринге бүдүрүлге черлериниң калбак эргелери болгаш бот-тускайлаң чоруу, а ол ышкаш күрүнениң планныг даалгаларын чогуур үезинде шынарлыг күүседири дээш харысалгалыг болуру-дур. Акша-хереңгилер-биле боду хандырары — ол дээрге, бүдүрүлгениң хөгжүдеринге, ону чаартырынга, техника-биле эде дерииринге, бедик көргүзүглерлиг ажылдакчыларны шаңнаарынга, коллективтиң социал айтырыгларын шиитпирлээринге акша-хереңгилерин боду ажылдап тывары-ның эргежок чугулазы-дыр. Ынчаарга ажыктыг чоруктуң чедип алдынган деңнели ажылды үнелеп көөрүнүң кол көргүзүү болуп турар. Ол деңнелди чедип алдынган орулга-биле хемчээр. Ол орулганың кезиин бүдүрүлге чери-биле баш бурунгаар узун хуусаалыг кылдыр дугуруушканы ёзугаар бюджетче шилчидилге хевирлиг кылдыр күрүнеге дамчыдып бээр. Оон артканы бүдүрүлге чериниң эргезинге кирер болгаш күш-ажылчы коллективтиң шиитпирлээни ёзугаар хуваар.

Бо система бөдүүн болгаш таарымчалыг, арыг орулганы арбыны-биле алырынга, ажыл-агыйны камгалалыг, ажыктыг кылдыр чорударынга коллективтиң сонуургалдыын бедидип, чоннуң чаагай өнчүзүн тоомча чокка, харысалга чокка көөр чоруктарны шиитпирлиг чайладыр арганы берип турар. Кажан бүдүрүлге чери бодунуң хөгжүлдезин хуузунда хереңгилери-биле хандырар болу бээрге, ажылдың бедик түңнелдерлиг болурунга коллективтиң бүгү кежигүннери болгаш кежигүн бүрүзү сонуургалдыг болур. Ажыктыг чоруктуң курлавырларын дилеп тыварынга ажылчыннар, инженерлер-даа, эргелел аппаратының ажылдакчылары-даа идепкейлиг киржип эгелээр. Бүдүрүлге чери улус ажыл-агыйынга эргежок чугула продукцияны ооң түңнелинде берип, чарыгдалдарга камгалганы чедип алырга, ол чорук чүгле күрүнеге эвес, харын-даа күш-ажылчы коллективтиң кежигүн бүрүзүнге ажыктыг болур. Чүге дээрге, ажыл төлевири болгаш өске-даа материалдыг чаагай чүүлдер ажылдың алыс эчис түңнелдеринден дорт хамааржыр болгай.

Чаа системаны канчаар көрүп турарын Сумының машина тудуунуң эртем-бүдүрүлге каттыжыышкынының 22-ги цегинде бригадир Владимир Мазнойдан айтырарга, ол мынча деп чугаалаан: «Утказы билдинге берди. Рубль дугайында чугаалаарын күзевейн тур мен. Бистиң оолдар ам ажыл төлевириниң дугайында эвес, а улам хөйнү бүдүрер, шынарлыг кылыр дугайында бодап, чугаалажып турар. Бисте кижилерниң угаан-бодалы орулгадан мурнай сайзырап турар апарган».

Амгы үеде чуртта болуп турар чаартылганың кол утказы ол деп бодаар мен: массаларның энергиязы дүргедедиишкинниң энергиязы кылдыр шилчип, сайзырап турар.

З. РУМЯНЦЕВА,
экономика эртемнериниң доктору, профессор.
(ПМА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ПДФ-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ПРАГА. Көрей чартык ортулукту ядро чок зонаже шилчидер дугайында КУДР-ның саналынга профэвилелдериниң бүгү делегей федерациязы байыр чедирген деп, ПДФ-ниң ында тараткан медеглелинде айтып турар.

КУДР-ның саналын Каттышкан Штаттар хүлээп алыр болгаш Мурнуу Корейже ядролуг боо-чепсекти киир сөөртүрүн соксадыр, ол чартык ортулукта тургузуп алганы боо-чепсектиң бүгү хевирлерин кызырар болгаш узуткап чок кылыр ужурлуг. АКШ-тың администрациязы-биле болгаш Мурнуу Кореяның эрге-чагыргалары-биле бо айтырыг талазы-биле чугаалажыышкыннарга КУДР-ның кандыг-даа соңгаарладыышкын чокка дораан киржир деп турарынга бележин делегейниң хөй-ниитизи чүүлдүгзүнүп болгаш деткип турар.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ ЧАГЫЫ-БИЛЕ

⊙ ВАРШАВА. Гданьск хоорайда В. И. Ленин аттыг судно кылыр чер чаа ажылчын тускай мергежилдиг болу берген. Ында Совет Эвилелиниң чагыы-биле өөредилге-белеткел чорудар дөрт салгын хемезиниң тудуун эгелей берген. Оларны дээди болгаш өртумак далай училищелериниң курсантыларын өөредиринге, балык флодунуң кадрларын белеткээринге ажыглаар.

Ол салгын хемелериниң бирээзиниң-не узуну 109 метр болур, бир хемеде-ле, үш баганаңың бирээзиниң-не бедии барык бежен метр. Ол парустарның шөлү 3,3 муң дөрбелчин метр болур. Судноларга ыяш руль тургузуп каар. Ынчалза-даа ону амгы үениң судно башкарар системазы, эжиидиришкинниң чаа дериглгези, спутниктер-биле харылзажырының системазы солуп чорууур. Ындыг судно бүрүзүнге 200 хире кижи чоруп болур.

Ол салгын хемелериниң тудуун аныяк корабль тудукчулары — Польшаның аныяктарының социалистиг эвилелиниң активчилери шефке алган. Совет чурттуң чагыын олар чогуур хуусаазында бедик шынарлыг күүседирин хүлээнип алганнар.

СЕСКИ БЕШ ЧЫЛДЫҢ ДУРГУЗУНДА

⊙ ПРАГА. ЭДЧ-ниң хемчээлинге хамаарыштыр ЧССР биле ССРЭ-ниң аразынга кады ажылдажылга электритехниктиг үлетпүрге сески беш чылдың чылдарында өзер болгаш улам калбарар. Өңнүг телевизорлар, видеомагнитофоннар, видеокассеттер, өртке удур болгаш амыдыралдың медээ бээр херекселдерин бүдүрүп үндүрериниң специализациязы болгаш кооперациязы дыка өзер.

Чехословакия Совет Эвилелинге чаа хевирниң электритехниктиг продукциязын — электроннуг литография дериглгезин электроннуг микроскоптарны, интегралдыг микросхемалар аппаратураларын чорудуп бээр.

КОЛЛЕКТИВТИҢ ЧАА СОРУЛГАЗЫ

⊙ БЕРЛИН. Планныг онаалдаларны чедиишкинниг күүседири дээш социалистиг чарышты моон соңгаар хөгжүдериниң оруктары, ГСЧП-ның социал политиказын амыдыралга чайгылыш чок боттандырары — ГДР-ниң үлетпүр бүдүрүлгелеринде профэвилелдиң эге организацияларында эртип турар отчёт-соңгулдалыг хуралдарның кол утказы ындыг болуп турар. Мансфельдиде Вильгельм Пик аттыг даг-металлургия комбинадының ажыл-ишчилериниң коллективи бо чылын чаа сорулгаларны салып алганнар. Профэвилел организациязының хуралынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн барык сес хуу улгаттырарын чедип алырын хүлээнгеи.

(СЭТА).

ВЕНГРИЯ. «Икарус» делегейде автобус бүдүрериниң талазы-биле улуг бүдүрүлгелериниң бирээзинге садып турар. Калбак хереглелге улуг ажыктыг апарган башкарылгазы таарымчалыг, олурарга эптиг амгы үениң чаа машиналарын Будапештиде кол завод болгаш ооң Секешфехерварда салбыры бүдүрүп үндүрүп турар. ЭДЧ-ниң специализация болгаш кооперация талазы-биле ажылынга республиканың киржилгези чаа модельдерни ажылдап кылырынга база экижидеринге салдар чедирип турар. Социализмниң аку-дуңмалышкы чурттарының аразындан кол садып алыкчы — Совет Эвилели болуп турар. Ам ооң оруктарында чүс муң «Икарус» маңнап турар.

ЧУРУКТА: Секешфехерварда заводтуң девискээринде вектр машина тудукчулары чаа автобусту көргүзүп турары.

В. СОЗИНОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

ЧАЗАКТАН НЕГЭЭН

ТОКИО. «Эргим ада-чурттулар! Бистер, Хиросиманы болгаш Нагасакини атомнуг бомбалар-биле бомбалаанының айыыл-халавынга таварышкан кижилер, бистерге эргежок чугула эмчи дузазын көргүзериң чазактан дилээн петицияның (дилег бижиик) адаанга ат салырыңарны кыйгырып тур бис. Хиросиманың болгаш Нагасакиниң халавы катаптавас ужурлуг!». Япон улусту ынчаар кыйгырган хуудустары атомнуг бомбалаашкынның айыыл-халавынга таварышканнар организациязының япон чөвүлели ында вентередип эгелээн.

Чөвүлелдиң медээзи-биле алырга, ам чуртта Американың атомнуг бомба-биле бомбалаашкынының түңнелинде янзы-бүрү аарыгдан качыгдап чоруур кижилер 365 муң ажыг. Ынчалза-даа япон чазак оларга материалдыг болгаш эмчи дузазы көргүзеринден херек кырында чайлаан. Ол халаптың соонда чүгле 40 чыл эрткенде кадык камгалал болгаш социал хандырылга министерстволары «Хиросимада болгаш Накасакиде атомнуг бомбалаашкындан качыгдаан кижилерниң кадыының байдалын хынап эгелээр» деп турарын медеглээн. Бо үениң иштинде атомнуг частыдыышкыннар уржуундан 400 муң ажыг кижи өлген болуп турар.

Ындыг коргунчуг айыыл-халапка моон соңгаар делегейде кым-даа таварышпазын күзеп турар бис дея, атомнуг бомбалаашкынның айыыл-халавынга таварышканнарның япон чөвүлелиниң даргазы Сакаэ Ито чугаалаан. Ядролуг боо-чепсекти хоруур болгаш чок кылырынче угланган Совет Эвилелиниң чайгылыш чок политиказын чогум-на ынчангаш бис изиг-биле деткип турар бис—деп, ол уламчылаан.

(СЭТА).

СААЛДАНЫ МАГАДЫЛААН

СЛАНЦЫ. (Ленинград областа). Областың Выскатка деп суурунда ферманы долгандыр чечектер газонунда фонтандан аттыгып үнген суглар тудугжуларга байыр чедирген ышкаш сагындырып турган. Ынчанмастың аргазы чок: Ленинград областың Сланцевск районда эң улуг ажыл-агый болур «Родина» деп совхозтуң мал фермазын долузу-биле чаартып септээн болгай.

Ферманың капитал эде тудуушкунун өскээртен дуза маңаавайн кылган. Районнуң агроүлетпүр каттыжыышкыны ажыл-агый бүрүзүнүң курлавырларын дилеп тыпкаш, материал-техниктиг баазаны быжыглаан болгаш тудуг-монтаж бригадаларын тургускан. Олар фермаларны эде тудуп, чаартырын эгелеп тургаш, малчыннарның саналдарын үргүлчү барымдаалап турар. Выскатка суурда амыдырал хандырылгазы үлегерлиг ол ферманы ынчаар тудуп тургускан.

Ленинград областа 400 хире мал цехтерин тудугжуларның эргезинче шилчидип берген. Тудугжулар мал кыштаглалдыышкынынга чедир эвээш кааш комплекстиг-механизастаан фермаларны дужаал бээр. Бо чорук кадрларны быжыглаарынга дузалаар, чүге дизе, ам безин областа 500 хире саанчылар чедишпес. Ынчангаш фермаларга механизмнерни, автоматиканы шептерединдиндеан аңгыда, фермалар ажылдакчыларының күш-ажылының болгаш дыштаныылгазының байдалын экижидеринче чугула кичээнгейни угландырып турар.

Областың ажыл-агыйлары чылдың баштайгы чартыында сүт саалдазын көвүдеткен. Күрүнеге 450 муң тонна сүттү дужааган, оларның 15 муң тонна хирези пландан хөй боор турар.

(СЭТА).

Бо кижиниң адын Франк Вилли дээр. Ооң тускай эртеми — инженер-электрик. Ол Швейцарияда чурттап турар. Долгандыр турар бойдусту камгалаарының айтырыы ону дүвүредип чоруур, ынчангаш ол ону арыглаар ажылга үлүүн киирер деп шиитпирлеп алган. Виллиниң бодап турары-биле алырга, бойдусту составында кадмий, меркурий бар ажыглап каапкан батарейкалар хирлендирип турар. Батарейкаларның металлдан кылган даштыкы карты үрелип каарга, кадмий-биле меркурий эттинмес улуг когаралды бойдуска чедирип турарлар.

Вилли дыка үр бодап тургаш, батарейкаларны катап октап каар тускай приборну (чурукта) чогаадып алган. Ол приборнуң дузазы-биле батарейканы муң-даа катап ынчаар кылып ап болур, деп автор санап турар.

Кейстон — СЭТА-ның фотозу.

ДУЗАЛАМЧЫ

КАБУЛ. Эрте-бурунгу Гераттың чериинге, сураглыг афган эртемденнериниң, чогаалчыларының, чурукчуларының төрээн чуртунга боо-чепсектиг реаксылыг күштер сыдар чер тыппас ужурлуг деп, АУДП ТК-ның Чиңгине секретары Наджиб АДР-ның соңгу-барыын можузунуң төлээлекчилери-биле ужурашкан медеглээн. Төрээн чуртту контрреволюстуг дээрбечилерден хостаарынга, национал эптежилгеге болгаш хан төгүүшкүнүн соксадырынга деткимче көргүзериниче Гераттың чонун ол кыйгырган. Амгы үеде ол можунуң баштыңчыларының, шажынчыларының мурнунда сорулгаларының бирээзи —контрреволюстуг пропагандага мегелеткен чаңгыс чер чурттугларын тайбың күш-ажылче эглип келир кылдыр оларның ортузунга ажылды чорудары болур деп, Наджиб демдеглээн.

Чуртта амгы байдал дээш АУДП-ның удуртукчузунуң дүвүрелин деңге үлежип турарын болгаш Афганистанга тайбың болгаш айыыл чок чоруктуң байдалын тургузарынга боттарындан хамааржыр бүгүле чүүлдерни кылырын ужуражылганың киржикчилери демдеглээн. Инвалидтерге болгаш революцияның херээ дээш өлген өг-бүлелерге дуза чедирер дээш Гераттың чурттакчы чонунуң чыгганы бир миллион афгани акша түңнүг чекти АУДП-ның Чиңгине секретарынга олар хүлээдип бергеннер.

СӨӨЛГҮ ОРУКЧЕ ҮДЭЭНИ

ХАНОЙ. Июль 15-те Вьетнам бодунуң шынчы оглу, делегейниң коммунистиг, ажылчын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкининиң кескү ажылдакчызы Ле Зуанны сөөлгү орукче үдээн.

Бадиньниң хуралдар ордузунуң залы чечектерден өрээн веноктар болгаш кажыдал лентизи-биле долгандыр хаажылаан постамент кырынга мөчээн кижиниң мага бодун салган хааржакты тургускан ол залга кажыдал митингизи болуп эрткен. Анаа Коммунистиг партияның болгаш Вьетнам күрүнениң удуртукчулары, революстуг шимчээшкиниң хоочуннары, күш-ажылчы коллективтерниң төлээлекчилери, Вьетнамның Улусчу Армиязының дайынчылары турганнар.

Залда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжковка баштаткан ССРЭ-ниң партия-чазак делегациязы, Лаостуң болгаш Кампучияның делегациязы, дипломаттыг корпустуң кежигүннери база турганнар.

ВКП ТК-ның Чиңгине секретары, ВСР-ның Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Чыонг Тинь чарлыышкынының сөзүн чугаалаан. Президент Хо Ши Минниң тылгарангай өөреникчизи болгаш сурукчузу болбушаан, Ле Зуан бодунуң бүгү амыдыралын төрээн чурттуң национал хосталгазының, катап каттыштырылгазының херээнге, чоннуң хосталгазы, аас кежии болгаш коммунизмниң идеалдары дээш демиселге бараалгадып чораан. Ол чалбыыштыг патриот болгаш интернационалист болбушаан, Совет Эвилели-биле аку-дуңмалышкы найыралды, дайынчы эп сеткил каттыштырылгазын болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы, Вьетнамның Лаос болгаш Кампучия-биле, социалистиг дем-каттыжылгазының чурттары-биле сырый каттыжыышкынын ханыладырынче болгаш хөгжүдеринче доктаамал сагыш салып чораан.

Бистер ВКП Төп Комитединиң долгандыр бүгү партияның, бүгү чоннуң болгаш Армияның сырый каттыжыышкынын, каң дег чаңгыс эвин моон-даа соңгаар быжыглаар, стратегтиг ийи сорулганы — социализмниң чедиишкинниг тургузарын болгаш социалистиг төрээн чурттуң идегелдиг камгалалын амыдыралга чайгылыш чокка боттандырар бис деп, Чыонг Тинь түңнелинде чугаалаан.

Вьетнамга революстуг шимчээшкиниң кескү ажылдакчыларының чевээ чыдар Майзить хөөрүнге Ле Зуанны орнукшудупкан.

М. КАЛМЫКОВ,
И. МАСЛЕННИКОВ.

Ажыктыг, солун дыштанылга дээш

ЧААГАЙ ЧАҢЧЫЛДАРНЫҢ УЛАМЧЫЛАКЧЫЛАРЫ

Орус, тыва тараачылнарның кады-кожа бажың тудуп, демнежип пайыралдашкан чери революсчу, күш-ажылчы чаңчылдар-биле байлак. Мергенхемниң түтле бистиң чуртта эвес, даштыкыда билир. Сураглыг чогаалчының ынак хеминиң эриин таныттымас кылдыр чаартынган.

Октябрь революциязының 70 чылынга тураскаатқан улусчу чогаадылганы 11 Бүгүзвилел фестивалы түтле уран түүл көрүлдези-биле кызыгаарланмайн турар. Ыраажылары илередириндеп ангыда чон ортузунда шеверлерни, эгелеп чоруур чогаалчыларны, композиторларны, чурукчуларны дилеп, оларның салым-чаяанын сайзырадырыга идиг бээри фестивальдың кол утланышкыны болур. Ынчангаш уран түүл көрүлдезинден ангы, сонуургал аайы-биле болгаш чечен чогаал каттыжышкынынарының киржикчилериниң, улусчу мастерлериң аразында конкурстарны организастап турар. Бо талазы-биле каа-хемчилериң эгелээшкини, дилээшкиннери өөредилгиг.

«Каа-Хем районну үлегерлиг район болдурар» деп эгелээшкини амыдыралга боттандырар сорулга-биле эвээш эвес ажылдар кылдынып турар. Орта эртем литература болгаш уран түүл ужуражылгалары чазагай чаңчылдарга аныяк салгалдың шынчызын бадыткаан. Ужуражылгаларның организакчылары тодаргай программаны ажылдап кылган. Чогаалчылар, артистер, композиторлар, чурукчулар, музей ажылдакчылары орта киришкен.

Ужуражылгаларның киржикчилери районнуң мурнакчылары, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочунары, чогаадыкчы эвилелдериниң төлээлери Сарыг-Септе В. И. Ленинниң, Мергенде С. К. Токаның тураскаалдарынга боодал чечектерни салган. Чогаалчы Салчак Калбакөөрековичиниң тураскаалының чанынга тайбынның болгаш пайыралдың сесерлиниң баштайгы шаштарын олурткан.

Ужуражылгаларга белеткел үезинде дыка хөй чаа бодалдар немешкен. Үжен чылдарда культура-чыдыышкын төвү турган кызыл өглер амгы үеде малчыннар ортузунда масса-политиктиг ажыл чорударынга дээштиг салдар чедирип болур аргалыг. Бир ындыг өскүн херээжен ээзи Долукай Чалбаевна Карма — Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, эр ээзи — Тыва АССР-ниң аныяктарының алдарлыг дагдыныкчызы. Олар ээн аныяк малчыннарның дружуларга солчуп, дыштанып чери кылдыр дерип кылган. Эзим эдээ каас-чараш черде Кызыл өгге чугаа-соот, каткы-шоор ол хүннерде үзүктелбейн турган. Күш-ажыл биле уран түүлдүң харылзаазы, кижилерниң пайыралы быжыглыг турган. Чурукчу И. С. Салчак, Д. Б. Карманың портредин чуруп алган. Шүлүкчүлер хүндүлеевээчел ажыл-ишчи чон дугайында шүлүктерин бижээн.

Аңаа агитбригадалар көрүлдезин, уран номчулга конкурузун организастаан. Номчулгага бирги черин Т. Двоеглазова алган. Боттарының шүлүктерин номчаанындан бирги черин Б. Маадыр, йнгнзинн Ф. Потылицин, үшкүзүн Д. Кара-Сал алган. Оларга хүндүлел бижиктерни тывыскан. Алёна Номужап болдуңук бижээн ырларын күүсеткен. Аныяк шүлүкчү А. Сокольниковаңың «Каа-Хеминң чечектери» деп шүлүүнге ол база аялга бижээн. Аныяк шүлүкчүлер, композиторлар «Каа-Хеминң хачазы» деп чечен чогаал каттыжышкынынга киржип турарлар. Хоочун чогаалчылар оларга арга-сүмезин бергеп. Талдыжыларның «Колос» агитбригадазының аргадуржулгазы каа-хемчилерге ажыктыг болганы чугаажок. Черле бо чогаадыкчы ужуражылгалар чонуң чогаадылгазын сайзырадырынга-даа, хостуг үеии организастаарынга-даа дыка салдарлыг болуру чугаажок. Аныяктар-биле түскей ужуражылга база болган. Ол кежээге чогаалчылар шүлүктерин номчаан.

Ужуражылгалар спорт стадионунга база болган. Аңаа үжен ийи мөгелериң хүрээн болган. Мотокросс тилекчилериниң колонназы база эрткен. Тураның, Сарыг-Септиң футбол командаларының маргылдаазы болган.

Байлак программалыг бо ужуражылгалар литератураның, уран чүүлүн, спорттуң байырлалы хевирлиг эрткен. Чогаадыкчы эвилелдер-биле күш-ажылчы коллективтерниң харылзаазын сыныглаарынга бо чергелиг ужуражылгалар ужур-дузалыг болуру чугаажок. «Мээң суурум — мээң салым-чолум» деп эгелээшкин дег, ужуражылгаларны чыл бүрү эрттирерин планнап турар. Чоянуң чаваг чаңчылдарын, аргамергежилин билдинг ажыглап сайзыраткамнынан үреттүмелдиг ажылдап болур.

Борта кол черни чогаадыкчы чорук, чүткүл эвилээр.

А. ХОВАЛЫГ.

ЧУРУКТАРДА: Х. А. Анчимаа-Тока оглунуң оглу-биле тайбың болгаш пайырал сесерлиниде баштайгы мяшты олуртуп турары; Кызыл өгде аныяктар.

В. ТАНОВТУҢ фотолары.

МОСКВА '86 ИГРЫ ДОБРОЙ ВОЛИ

Чаваг тура-соруктуң оюнары үргүлүлеп турар. «Олимпийский» бассейнге сугже халырымның маргылдаазынга кирешкен АКШ-тың спортчулары аңаа чыылган көрүкчүлерниң байыр чедиримшкинниге өөренүш бүгү кожаидазы-биле үүн келгеш: «Москва, сенээ четтирдивис!» деп чыыг сөстер-биле элээн каш катап харылаан. Шак ындыг чыыг ужуражышкыны кымга-даа өөрүнүүг болбас аргажок, а Запорожье чурттуг, 21 харлыг студент Сергей Гурылевка ийи дакпыр өөрүүг болган. Ол сугже халырынга бирги черни ап, алдын медаль-биле шаңнаткан. Дэн Уотсон (АҚШ) болган Гао фэн (КҮР) ийиги, үшкү черлерни эвилээн.

— Бо маргылдаанны кайгамчык эки организастаан, ам Мадридке эртер делегей чемпионадынга күштерни хынаарынга улуг батым болган — деп Уотсон СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн.

Херээженнериниң хол бөмбүүге маргылдаазы доозулган. Совет Эвилелниң шилиидек командазы шүүлге оюнга Перуның командазын уткаш, алдын медальның эвилекчилерн болган. Хол бөмбүүге Японияның шилиидек командазы алдын медальны алырынга корлап турган, ынчалза-даа олар түтле дөртүү черни эвилээр ужурга таварышкан.

— Бистиң уругларывыс ынчап-ла алдын медальны алыр сорулгалыг турган чүве. «Моге кижиниң маймы кадырык» дээнзиг, бистиң команда-

давыстың чамдык кежигүүри боттарының бедик дерилиде чедир белеткеним тикшиндиден дөртүү чүвелдивис — деп, ийи кожаның улуг тренери Ким Кодзима мынчар ужурганнарышкан. Хүлер медаль АКШ-тың кыстары чаалаган.

Чаваг тура-соруктуң оюнарының программазын бүгү делегейниң 17 чурттуның 62 спортчулуг теннис мылдаазында киржип тур. Бо маргылдаа олимпий сөмезы бээтаар (уттурганнар ооң ынайгы маргылдаларга кирешпес) эртпирер. Ук маргылдаа Ригаш чоогунда Юрмала дээ райда эртип турар болганда ынча ажыттынган «Спортлиган делегей» деп маргыл улуг соңуургалды болдуруп турар. Ында Латвияның чүүлүлерының болгаш скульпторларының ажылдарын дээн.

— Чаваг тураңуктуң оюнары америк баш совет спортчуларның аразында пайыралдыг харыларны

Хөөрайның чечектер болгаш кат-чимистер делгелгезиниң соруглазы бо күш-ажылчы коллективтерниң ог-бүлелериниң, тус-тускаматыларының чечектерин, кат-чимистерин өстүрүп турын, ол чүүлдер-биле байырлыны, бүдүүлге база албан-ёлеринниң девискээрлерин ажастап турарын көргүзеп, пропагандалаары болур.

СЭКН-ни XXVII съезди-зинге түреатқан чечектер болган кат-чимистер делгелгезинге бүдүүлгелер, организациялар, албан черлери, өөредилге черлери, чечектер өстүрүкчүлери, садоводтар киржир.

Делгелгенин тиилекчилерни дипломнар болгаш өртектиг белектер-биле, ол ышаш Бүгү-россиниң бойдус камгалал инстилелиниң Хүндүлел бижиктери база тураскаалдыг белектери-биле шаңнаар.

Делгелгеге идеешейлиг киржирин күзелдиг бүгү кижилерни чалап тур.

ЧЕЧЕКТЕР, КАТ-ЧИИСТЕР ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Улус депуттарының Кызыл хоорай Советиниң күүсезен комитези чечектер болгаш кат-чимистерниң хоорай делгелгезин эртирер дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Кызылдың чечектер болгаш кат-чимистер делгелгезин 1986 чылдың август 23-те Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында эртирер.

Делгелгени организастаар болгаш эртирер талазы-биле комиссиязы тургускан.

СОРУК КИИРЕР

Улуг-Хем районда тургустунган культура-спорт комплекизи чонуң культурлуг дыштанылгазын организастаарының чаа арга-хевирлерин дилеп тып турар. «УТКА 25 чылы» совхозта дыштанып хүн эрттирерин чөвүлелге баш бурушгаар чугаалажып, ажылды түскай план ёзүтаар чорудуп турар. Партия, совет органнарның болгаш хөй-нинти организацияларының хемчегларин кайчаар эрттирерни сумележип, бир деминг ажылдап турарны эки.

Часкы хову ажылдарын түнээн байырлалга чарыштың тиилекчилерни шаңнаан. Концертке совхозтуң үш суурларының бот-тывынгыр артистери киришкен. Ийнги хүнде хүреш болган. Орта алдан дөрт улуг улус, үжен ийи элээди оолдар хүрешкен. Аът чарыжы база болган. Волейболга, футболга маргылдаалар организастаан. Уран чүүл көрүлдезиниге-даа, спорттуң оюнарга-даа хөй кижи киришкен.

Бо байырлалга белеткел үезинде дыка хөй ажылдар кылдынган. Спорт шөлүн шефилер кужу-биле дерип дооскан. Ында волейбол, баскетбол шөлдерни белеткээн. Буфет турар черни эзиртпес суксуинар сөдарынга таарыштыр кылган, столдарны шөлде белеткээн. Немелде чарыгдал үндүрбейн боттарының кужу-биле оюу дерип алган. Профэвилел комитедиң чамдык спорт дерилгелерни четчелээн. Ынчангаш ам спорт шөлүү ээнзиревезинче сагыш салыры, оюннарның маргылдаалариның массалыг болуруң чедип алыры негеттинип турар.

Чоянуң хостуг үезин ажыктуг, солун кылдыр организастаарынче совхоз директору Ч. Н. Чигжит боду оюза сагыш салып турар. Арагалаашкынга удур демисел чөрүдарыныда, ажылдың будүүкчүлүүн белиделиниң-даа үндезинин ол деп билип, чонуң чогаадылгазын хөгжүдерин чугулага көрүп турар. Чурттайчыларның кино хандырылгазында комудал чок. Клуб ажылын эжиндериниче кичээнгейин күштелдирген. Көдээ Совет күскому-биле кады клуб септелгезин, дерилгезин холга алган. Детимче улам эки ажылдаарынга идиглиг болуп турар.

Күш-ажылчы коллективтерде уран түүл көрүлдезиниге белеткел чорүп турар. Чаданага эрткен чөен районнарның хереглекчилер кооперациязының ажылдакчыларының аразында аөрүдеге бирги черни ээлээн бо кооперация коллективин-демделеп болур. Ажылчыннар хостуг үезин солун эрттирип турар. Оларның шиитпирин талантылыглар алереп турары чугаажок.

Күш-ажыл биле уран түүл түүшү, бот-боттарын каастап турар. Арыг-Узүүнүң чону оңу эки билир, амыдыралга боттандырып турар. Саанчыларның болгаш кыргыкчыларның ажыл-ижин түнээн байырлалга белеткел чорүп турар. Июль ай төнгүжеге сигеничилерни алгап-көрээген ыры-шуулук чангыланыр. Күш-ажылчы тиилелгелерни сорук-киирикчи күштүг культурлуг болгаш спортчу хемчегглер-биле үзээри чанчылчын бар чыыгыр.

Культура-спорт комплекизинин чөвүлели чамдык ажылдарны кылып чорудуп турзавда, чамдыктар бо бүгү ажылдан хоорук болуп артпышаан.

Янзы-бүрү категориязының кижилеря-биле ажылче херээженнер чөвүлели, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының сагыш салбайн турар. Оон ужурунда арагалаар, боттары арага хайындырып кылыр кижилер бар болуп турар. «Ак-Туруг» совхозта чорудуп турары ышкаш бо ажыл-агыйның удуртукчуларының клуб ажылдакчыларының кичээнгейин тайылбыр ажылынче мөөнээри чугула. Кинолекторийлерни, лекция-беседаларны доктаамал эрттирери, өске-даа арганарны биллиглиг ажыглаары негеттинип турар.

Чоянуң дыштанылгазын организастаарары — кол айырыгларының бирээзи. Бүгү күштүг олче мөөннеп, бир деминг ажылдап турган, эки түнелди чедип ап болур.

М. ТАШТАНДИНОВ,
профобчөвүлелдиң инструктору.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Красноярскиниң политехникчиг институдунуң Кызылда филиалынга даразымда түскай эртемнер талазы-биле студентилер хүзээп алырын чарлап тур:

«Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы» (Хүндүскү, кежээки, бот-өөредилгелиг салбырларга).

«Автомобиль траиспортунуң ажыглалы». (Түтле хүндүс өөренир салбырга).

«Үлетпүр болгаш хамаагы тудуг». (Хүндүскү, кежээки, бот-өөредилгелиг салбырларга).

«Автомобиль транспортунуң ажыглалы» деп катап ажыттынган түскай эртем экономика, автомобиль чүгүн дажытлаарын болгаш организастаарын башкарар талазы-биле организас-эргелел, төлевиилел, эртем-шинчилел будүүлгелериниге ажылдаар түскай эртемнигларни белеткеп турар.

Биллиряшкиннерни июль 1-деп июль 30-ге чедир хүлээп алыр. Хүндүскү салбырга киреринин экзаменнерни август 1-де, а кежээки болгаш бот-өөредилгелиг салбырларга август 3-те эгелээр. Сентябрь айда киреринин шылгалдазы болбас. Хүндүскү, кежээки болгаш бот-өөредилгелиг салбырларның кыска хуусаалыг белеткел курстары июль 25-те ажыттынар.

Киреринин күзээнинер даразында шылгалдаларны дужаар: орус дыл болгаш литература (сочинение), математика (бижимел-биле), физика (аас-биле).

Хүндүскү салбырга өөренирин күзээннер-биле беседаны июль 25-те чорудар. Техникчиг чогаадылгага, школа олимпиадаларынга чедишкинниг болган кижилерге, школаны медальыг доосканнарга болгаш КПТУ-нуң тергиннеринге, Совет Армиядан халашкан залынчыларга база ол ышкаш шилип алган эртемнериниң аайы-биле ийи чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг, азы ийи чыл чедир ажыл стажтыг деп будүүлгелеп өөредип чорукган бижиктиг кижилерге үш балл чедир немеп каап болбур.

Ортумак түскай өөредилге черлерин тергиин демдектерлиг дипломнар-биле, азы алдын медаль-биле шаңнаткаңнарны (КПТУ-ну дооскаңнарның түскай эртеми шилип алган чергежилиг-биле дүүжүп турар үжурлуг) профессионал углаңышкын талазы-биле беседа чорукан соонда, киреринин экзаменнерин дужаатпайн күлээп алыр. Аттестадында 3 демдек чок кижилер ийи экзаменнерни дужаар.

Киреринин дүтайында биллиришкиннерни институттуң ректорунуң аллыга, билиминиң дүтайында документ (бодуу), характеристика, № 086 У майыктыг эмчи шынзылгазы, 3х4 см хемчээлдиг 6 фото-чурук, күш-ажыл дептеринден үштө биждилге-биле кады киирер. Паспортун, шериг биледин боду экзен көргүзер. Экзаменнер үезинде чурттаар черн чок кижилерни төлевирлиг цикти чурттаар черни чок кижилерни төлевирлиг цикти чурттаар черни чок кижилерни төлевирлиг цикти чурттаар черни

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 168 (13168) | 1986 чылдың июль 18, пятница | 1925 чылда үнделип эгидилгеннең | Өртээ 3 копеек

СЭКП-ниң XXVII СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА

Каа-Хемде «Енисей» совхозтуң дуржулгалыг механизатору Дамба Демир-оолдуң механизастаан звенозу шынаада кескен хөй чылдыг сигенни бөлдүрүп, сарааттап турар. Оларның ажылының темпизи шалыпкын. Чоокку хүннерге чедир 300 ажыг тонна сарааттарны тургусканнар. Август айга чедир сигенни бөлдүрүп, сарааттаар даалгазын олар ажыр күүседир сорулгалыг ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: Дамба Демир-оолдуң звенозу сараат салыышкынында.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧАРЫШТЫ КАЛБАРТКАН

Чадаананың үлетпүр комбинадының чугай өртелдир цехиниң ажыл-ишчилери СЭКП Төп Комитединиң совет улуска Кыйгырыын танывышаа көргеш, күш-ажылдың будурукчулуун бедидер, ажылдың шынарын экижидер, дериг-херекселдерин долузу-биле ажыттаар, хамаалга чурумун күштелдирер дээш чарыштыг калбарткан. Он ийги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш социалистиг чарышты чыл эгезинден эгелеп дээштиг организастаан. оон түнелиин ай санында үндүрүп, чедир кылдыынаан чүүлдерин анализтеп, ону эдип алыр хемчегларын ап келгенинин түңнелиннеге бирги чартык чылдың

Кышка белеткел

УЕ ЭВЭЭШ АРТКАН

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төлевилээни тургузуушкүнүүн өндүр улуг соруглаарын, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң чоокта чаагы сессизизиңге бадылаттынган беш чыл планын күүседир дээш совет улус, ооң иштинде бүстиң республиканың ажылчы чону тура-соруктуг ажылдап турар. Улус ажыл-агыйының бүтүү адырларынга туруушкун чок, дең-дески бурунгаврлаашкынның ажылды хандырарының бир негелдеэ болза, чылыг-эвергетиктиг ажыл-агыйның чогумчалыг байдалы болур. А күш-ажылдың бүдүрүкчүдүүн бедидери кижилер кандыг байдалдарда ажылдап турары-биле тудуш холбаалыг. Маңаа эвээш эвес рольду чогуур санитар-гигиеналыг байдалдарны тургузары хамаарыжыр.

СЭКП ТК-ниң июнь (1986 ч.) Пленумунга илеткелдиге СЭКП ТК-ның Чиңгиве секретары М. С. Горбачев эрткен үениң кичээндиригелерин өөренип көрбүшаан, үлетпүр бүдүрүлгелериниң кышкы үеле ажылдаарынга белеткелин чогуур үезинде чорударынче кичээнгейни утландырган.

Хоорайларның болгаш суурларның ымдырал хандырылгазының бүтүү талааларын чогуур байдалга тургузары эргежок чугула деп илеткелзе демдеглээн. Электри болгаш чылыг хандырылгазының ажеглелдиин, эвергетика агрегатгарының септелгезин болгаш чаа күүлерин план ёзугаар ажыглалга киирерин, бүдүрүлгелерге болгаш коммуналга ажыл-агыйга одаар үүл курлавырларын чогуур үезинде тургузар. Кандыг-даа таварылгаларда чурттакчы чонну таварымча чок байдалга таварышгырбас, күш-ажылчы коллективтер чогумчалыг бүдүрүлге байдалынга ажылдазын, а экономика темпилерин ап, туруштуг ажылдазын дээш ажыл-херектиң чогум-на мичаар чорудары негеттиниң турар деп демдеглээн. Ооң-биле холбаштыр СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1986—1987 чылдарның күскү, кышкы сезонунга улус ажыл-агыйын белеткээриниң талазы-биле тодаргай хемчеглерин тодаратқан докталды хүлээп алган.

Үстүнде айтқаныңга дүүштүр Тыва АССР-ниң үлетпүр бүдүрүлгелериниң организациляларының, албан черлериниң 1986—1987 чылдарның кыжынга белеткели онза ужурдузалыг боон турар. Эрткен кыжын Кызыл хоорайның, ниитизи-биле республиканың бүдүрүлгелериниң котельнаяларының хөй кезии дең-дески ажылдап, онзагай бергедээшкиннер тургуспайн келгенин демдеглеп болур. Амгы үеле бүдүрүлгелерде котельнаяларны кышка белеткээри, эргижилээн дериг-херекселдерни солуур, септээр талазы-биле ажылдар чорун турар. Кызылдың сут заводунуң, дээрбе комбинадының, автосептелге заводунуң, нефтебазаның котельнаялары эки байдалда ажылдап турган. Ынчалзажок эрткен кыжын чамдык бүдүрүлгелерге улуг бергедээшкиннер тургаш, амгы байдалды алгаш көөрге, ол бүдүрүлгелериң үдуртукчулары чогуур түңнелдерни үндурбээн. Бодаарга, ол бүдүрүлгелериң удуртукчулары котельнаяларны кол бүдүрүлгеге кандыг-даа бир дузалаа кожуп, ийиги черге ниити айтырыны кылдыр санап турар шыкаш. «Тыва тудуг материалдары» каттыжымыкының (чиңгиве директору Г. Красноперов) бүдүрүлгелери, алгы заводу (директориуң орнунда В. Воропаев) эрткен кышка кончуг харыысалга чок белеткенген. Элегес-Аксының хана материалдарының заводу кышты орта ажылдаар котельная чок эгелээн. № 1 котёлдуларирин чүгле декабрь 30-де (план ёзугаар ноябрь эгезинде доозар турган) дооскан, ол хире-де-ле оозуи шынар чок эптеп кылган. Шелочь-биле арыглаашкын кылбаныдан хюлайларының 30 хуузу ортенген. Сугну химиктиг аргабиле арыгларының дериг-херекселдери ажылдавайн турган. № 2 котёл база орта ажылдавайн келген, № 3 котёл шуут ажылдаар арга чок үрелик. Ынчангаш котельная заводтуң технологтуг бускабогаш чылыг энергизызынга негелдезин долузу-биле хандырбайн кыштаан. Чогум-на ооң харазы-биле бүдүрүлге ажыл-чорудулгазынга бергедээшкиннер немежин, планныг даалгалар күүсеттинмейн келген.

Ол ышкаш ыдыг байдал эрткен кыжын алгы заводунга база тургустуган. 1986 чылдың бирги кварталының планы дериг-херекселдерге изиг бүстүң чедишпейн тургандыңга үүлгеген. Ам-даа бүс чедишпезиндеи бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазы дээредерейн турар. Заводтуң № 1 котёлуи эрткен чылын чүгле декабрьда септеп доозан (сентябрь айда доозар тургаш), ол ам-даа орта ажылдавас. № 2 котёлдуң хоолайларын шуптүзүн солуурну негеттиниң турар. Кыштың соогунда байдал бергедээргe, алгы заводунга хоорайның чылыг-техниктиг организацияларының боттарының ажылыдан чардыгып, дузалажыр ужурга таварышкан.

Бо бүдүрүлгелер эрткен кыштың кичээндиригелериниң ыңгыы түңнелдерни үндурер ужурлуг ышкаш. Ынчалзажок амгы үеде байдалды эдер дээш кандыг-даа тодаргай хөделимишкин көзүлбейн турар. Элегес-Аксының хана материалдарының заводу төлевилээнии ёзугаар одалга сезонунуң эгелээрингe чедир № 2, 3 котёлдарын, чаа хевирииң КЕ-10/14 деп котёлдар-биле солуур ужурлуг. Котёлдар заводта чедип келген, ынчалзажок четче эвес. Оларны үшкү, дөртку кварталдарда салыр бодаап турар. Мында шинтпирлээр айтырыглар хөй, ону чылын-на турар болза, байдал эрткен чылгызындан дээредеевес хевирлиг.

Алгы заводуиуң удуртулгазы кым-бир кижи оларта дузалажып, котёлдарны, бажынбалгадын, дериг-херекселдерин септедип бээр ирги бе деп бодаалга алыскаш орар дег. Котёлдар, дериг-херекселдер бажыңы шуут-ла озалдыг байдалда.

Кызылдың электри станциязында күш-ажылдың озал-ондак чок чоруумуң, бүдүрүлге санитариязының байдалы дүүренчиг. Дузалал дериг-херекселдериниң септеттинип, ынаттынмаанындан ыш, хүл өрөөлдерде долган турар.

Тываның эът үлетпүрүнүң бүдүрүлге каттыжымыкының Кызылда болгаш Кызыл-Мажалыкта бүдүрүлгелериниң чыл бүрүде кышка белеткели четпес. Кызыл-Мажалыктың эът комбинадында херек кырында орта ажылдаар көтёл чок. Септелгениң хемчеглери көрдүнген-даа болза, чогуур материалдарның, септелге кылыр мергежилдиг кижилериң чогуу-биле шуут боттанмайн турар. Кызылдың бүдүрүлгезинде байдал чүдеп-даа дүүренчиг. Ында эргижирээн, паровоз хевириң көтёлү бар. Комбинаттың удуртулгазының болгаш совет органнарның дилээн ёзугаар ол көтёлду ажыглаарын инспекция 1981 чылда арга чадаарда чөпшээрээн. Ол-ла үеде чаа көтёлду тударын заявап. Ол айтырыг шинтпирлеттинмээн. 1976 чылдан бээр озал-ондак болдурбазы-биле хынаддалар кылбаан. Көтёлдуң демир кезектериниң шынары улуг изигге баксыраан, чамдык черлерде мырыңай чамашкылар кылгылаан. Кандыг-бир халапка чедирбээнде бо айтырыгны дарый шинтпирлээри негеттинип турар. Бо байдал республиканың Агроүлетпүркомунга база билдингир.

«Тудуг кезектериз» комбинаттың удуртулгазы кышка белеткелдиң дыка нарын айтырыгларын шинтпирлээр ужурлуг. Амгы үеде ында үш көтёлдуң яйнзи капитал септелгеде. Оларны кажан доозары билдинмес. Көтёлдың бажыны хирлиг, үй-балай байдалда. Котельнаяның ийиги эгелээн ажыглалга киирериии келир чылче соңгаарлаткан.

Одалга сезонунуң эгелээрингe чедир хөй эвес үе арткан. Ажыл-агыйның бачымынга чай чокталып, кышка белеткелди үттүп-ла турар болза, кыш маңаар эвес. Хар чаап, соок чыккыладып кээр, кышмындыг-мындыг чылдагаанкар дыннап, өршээл берип турар эвес. Амдыгаавтан шүтдүүп, бүгү хемчеглерни ап, одаар чүүлдү дүжүрүп, ажылдаар кижилерни четчелээри хүнүүң эргежок чугула соруглазы.

В. ТУПЫШЕВ.
республикада даг-техниктиг инспекциянның инспектору.

ШЕНЕЛДЕ СОРТТАР ӨСТҮРҮЛГЕЗИ

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта Таңдының шенелде сорттар өстүрер дуржулга участогу бар. Ол участокту хөй чылдыг сиген үнер, ногаа болгаш тараа шөлдери кылдыр үскен.

Тараа сорттарын өстүрерилге беш кижи составтыг бир звенону тургускан. Звенону Сара Седен удуртуп турар. Ол звено 20 чыл ажыг үеде тараанның шенелде сорттарын ажаап келген. Бир сорттуң дөрт кезек черге олуртқаш, бир кезек черии беш ангы үзер, ооң чашпанын аштаар, кылып каан оруктарын арыгсилиг тургузар.

Шенелде сорттарны өстүрер талазы-биле чылдың-на яшы-бүрү ажылдарыны кылып турар. Бо чылын чочак-тараанны, рапсты, кызыл-тасты, чиңгетараанны болгаш кукурузаны ында тараан. Кайы шөлге эки үнгении күскү дужуттен билдинер.

Баштай комбайн-биле кескеш, ону ангы дөзиледир, тараанның удуг-бичезин база көөр. Ол-ла комбайн-биле оске шөлдү кестирерде, комбайнны баштай арыглап, аштап алыр. Чаңгыс борбак-даа тараанны оске шөлче чорудуп болбас. Ооң соонда сорт бүрүзүн Красноярск хоорайже чорудар. Эки дужуттуг болгаи сорттарны ацаа тодаратқаш, келир чылын олуртуруубиле сүмелеп турар.

Бо чылын тараважыларның шенелде сорттар өстүрер звенозу сорт бүрүзүн эки дужут бергин дээш болбаазырадыглыг шөлдерде олуртқан. Ооң чашпанын аштаары-биле Межегей школазының өөреникчилерин звенозна быжыглаан.

Хоочун ажылдакчылар Татьяна Тавакай, Лариса Оюн, Вера Оюн хөрзүнүү өй шаанда болбаазырадып, бок үнүштерин аштап, боттарынга онаагаи шөлдерин арыгсилиг түзүп турар.

Өөреникчилер Галя Куулар, Оля Оюн болгаш өскелер-даа чайгы дыштанылгазында улуг дузаны чедирип тураралар.

— Совхозтуң келир чылын тарыыр үрезинии звено бедик шынарлыг чорудуп турар. Интенсивтиг технологиинын аргазы-биле ажылдап тура, бок үнүштер-биле демиселди чедиишкинниг чорудуп, чер ажылынын зона системазында көрдүнген хемчеглерни комплекстиг чорудары чугула. Бланғыя черии чарып турар үеде ооң дески болуруи болгаш бичии-даа чер каап, үреп болбазын чедип алыры болур. Бо чылын тарылга сезонуи бистиң механизаторларывыс чедимчелиг чоруткан. Чер чарары организастыг болган. Моон мурииида орук кылыгларын каап, четче чарбайн турган болза, ам индыг эвес. Ам сорулга оны бөктәдыгырбазы, чашпан үнүштер-биле демиселди дарый чорудары.

Чаъс-чайык болган• соонда аштавас болза, дораан бөктәлыр, оиу арыглаваска, ооң дүжүүт кудулаар дээрзин практика көргүскен. Өөреникчилерии чай боорга-ла биске быжыглаары чанчыл болган деп звено удуртукчузу чугаалады. Ол он беш чыл чаңгыс ол-ла участокта ажылдап турар. Ол үеиии иштинде кандыг сорттуу канчаар ажаарын пат билир апарган. Бо чылын бедик дүжүттүг сорттарны өстүрер дээш звено тура-соруктуг ажылдап турар.

Ө. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: Межегей школазының өөреникчилери дуржулга участогунуң бок үнүштерин аштап турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Беш чыладық кижилери

ЭМ СУКСУННУҢ ЭЭЛЕРИ

ТУРУЖУН ТЫПКАН

Чүтаакыр, чазык, поопгур ак арыңнығыр, эрес-шооваа бичии кыс ВЛКСМ райкомунуң кабинединге кирип келгеш, саанчылап ажылдаар күзелин илереткеш, путёвка дилээн.

Ол он беш харлыг уругнуң адын Ирина Моңгуш дээр. Оон бээр ам беш чыл эрткен. «Дем-Терезин» совхозтуң Алаак СБФ-ниң чамдык саанчылары баштай: «Имекке үстүрзүнде канчаарыл?», «Ажылдап шыдавас сен», «Ам-даа чаш-тыр сен, өөренип ал» — диижип, чигзинип, чагып-даа турганнар. Ира оон мурииида, чайгы чыштанылгазының үезинде фермага барып, чаш бызаалар ажаажырынга дузалажып, ажылгыр кежээн-биле саанчыларга мактанып-даа турган. Ол ынчап тургаш, саанчы ажазының мергежилин шиңгээдип ап база четтигинкеп.

Ира фермага баштай саанчылап чедип келгеш, эгезинде анаа шоолуг сут чок беш инекти хүлээдип берген. Дагдыныкчыны база бызыглаан. Суурда бажыңы-биле ферма аразы ырак. Дан карацгызында тургаш, дүнеге чедир ажылдаар. Сазрындан аңгыда, инектериниң турар черии аштап арыглаар, чемгерер дээш ажыл-ла хөй. Кыштың соогу, чайның изии, чаъстыг, хаттыг үелер база таварышкылаар. Ол оруунга таварышкан бергелерии шыдавын эртип, туруштуг кижимак чорууи эш-өөрүүн мурииига көргүзүп шыдаан.

Назы четпээн кыс ажылының хынын чоорту-тып, хоочун саанчыларның көргүзүүлериие деңнештир ажылдап турар апарган. Бот-өөредилгелиг школаның кежээки салбырыига барып тургаш, ортумак школаны доозуп алган.

1984 чыл оон амыдыралыига үттүндүрбас оналгай чыл болган. Ол деминии партияның кежигүнү болур аза-кежиктиг болгаи. Коммунистиң бедик адынга төлептиг болуру оон ынаңаадан-яа бедик малу-шынарын, ажыл-ишке үүткүлдүүн тодаргай хереглээр.

И. К. Моңгуш дыка үеле 16 инекти сагбышаан, ферманың үеткинги хүлээлгезин ийи чыл ажыр ак сеткилдиг күүселип турар. Ирина Карааевна — иденкейлиг хөй-ниитичи. Ол район Советиниң депутады хүлээлгезин күүсетиишаан, хамаарышкан округунга үргүлчү барып, сошгукчулар-биле ужуражып, чагыларын хүлээп ап, оларны боттандырар дээштиг хемчеглерни ап, ажылдап чоруур.

А. ХЕРТЕК.
Барыын-Хемчик район.

ЧАА ЧЫЫНДЫ

Чоокта чаа Москванын «Сан-хөө болгаш статистика» деп ном үндүрер черинге үнген «ССРЭ-де херээжениер» деп чыныдыда айыттынган саннар бистиң чуртувустуң амыдыралының барык адыр бүрүзүүнге херээженнериниң ролюиуң улам бедип турарын херечилеп турар.

Бисте херээженнериин күрүне болгаш хөй-ниити ажыл-херектериниге идепкейлиг киржилгезин хандырары-биле дыка хөй таарымчалыг байдалдар тургустунган. Күрүне эргө-чагыргазының дээди органы — ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаттарының үштүң бир кезии херээженнер боон турар. Салыгда болгаш ниитиниң чемнеиилге черлеринде ажылдап турарларың 83 хуузу, кадык камгалалында болгаш социал хамдырылгада — 82 хуузу, улус өөредилгезинде 75 хуузу, культура адырларында — 74 хуузу херээженнер боон турарын статистиканың саннары бадыткап турар. А буржуаз делегейниң эң «демократтыг» күрүнези — Америкаиың Каттышкан Штаттарында бо талазы-биле байдал кандыгыл? Парлаттынган совлгу медээлер ёзугаар алырга, ында инженерлериниң чүгле 6 хуузу, юристериниң 16 хуузу, эртем ажылдакчыларының 14 хуузу херээженнер боон турар. А америк херээженнериниң сезен хуузу ажыл төлевири ажжок куду ажылдарда хаара тутунган.

Бистиң чуртувуста дээди болгаи тускай ортумак эртемниг специалистериин 60 хире хуузу херээженнер боон турар. Болуунуң билиг-мергежилии бедидер дээш херээженнерге кандыг-даа институттарның болгаш техникумнарының эжиктеп ыяжы, диилиг материалдары белеткээриниге идепкейлиг киришкен.

Дотхан-оол Сандактың өөнүң ээзии аараш, электен мөчүй берен. 5 уругну чааскаан төлептиг кижилер кылдыр өстүрүп каан үлегерлиг ада. Олар ам өлүг-баштыг. Төрээн чуртунга барган болуп, ажылдап чоруурлар. Александр, Соскур-оол болгаш Зоя ачазын салган, тудугжулар болган. Оң база-ла хоочун чазаныкчыга чоргаарал.

С. САНЧИ.
Улуг-Хем район.

ШЕВЕР ЧАЗАНЫКЧЫ

Ак-Туруг суурнуң Найырал кудумчузунда назы-харыл улгатса-да, аңнаадан бээр кылын келген чазаныр-бызаныр ижии кагбаан шевер хоочун Дотхан-оол Долзанович Сандак чурттап олурар. Оон чазаныр «мистерсказы»— күдээзи Олег Натпиттиң бажыңының чанында бичии өрээл чер-дир ийин. «Ыштыкэ дээр чер одаанда от салып алган, ог ынаазы хөндүрген, харадача, шанак кылырынга хереглээр дутай хадыныарны ээй тыртып, эптей тутқан олурарын чанынга кылаштап келгеш, бо-ла көөр ием.

— Бо төндүрүп олурарым ужик «Найырал» совхозта мурнакчы өшкү кадарчызы, хоочун малчын Оюу Даспактың чагыы-дыр. Ужик кылыры эң шүүттүг, нарын ажыл болдур ийин—деп, ол менээ чугаалаан.

Бо хевида ог чазаар талазы-биле оон мергежилдиг хижи чок болгаш малчыннарның чагыларын үргүлчү күүседип турар кижи. Ам пенсиже үнгеп-даа болза, хол кургуг олурарын безин бодаавас-даа. Хоочун чазаныкчы он бирги беш чылда «Найырал» болгаш «Ак-Туруг» совхозтарның малчыннарынга 7 ог ыяжы бүрүнү-биле чазап берген. Оон кылган ынаңың ыяжының шынары эки, шевергии, чиик. Одар кезип, көөрүп чоруур малчыннарга илаптыг-ла чурттаар өөнүг кылып берип турар, ол дээш мактадыг сестерии-даа дыннап чоруур кижи.

Д. Сандак чүгле ог ыяжы чазаар эвес, а ог, бажың иштинге салыр өске-даа эт-херекселдерии: аптараларын, согаш, баланы, деспилерии, бичии чадаг-шанактарын, шкафтарын ий-ёйлеп кылып бээр. Ол күш-ажылчы улуг оруктуг эрткен. Ынчангы Чаа-Хөл районуиуң Улуг-Алаакта турган сумунуң үйлезилекчилериниң бирээзин, 40 чылдар үезинде ацаа эге школаны тудуштакан кижи. Шанчы бажынга тудуг ажыл-агыйынга чаа чокталып, кышка белеткелди үттүп-ла турар болза, кыш маңаар эвес. Хар чаап, соок чыккыладып кээр, кышмындыг-мындыг чылдагаанкар дыннап, өршээл берип турар эвес. Амдыгаавтан шүтдүүп, бүгү хемчеглерни ап, одаар чүүлдү дүжүрүп, ажылдаар кижилерни четчелээри хүнүүң эргежок чугула соруглазы.

В. ТУПЫШЕВ.
республикада даг-техниктиг инспекциянның инспектору.

ШЕФ

Чаа Чаа-Хөлде ясли-садиктиң эргелекчизи К. М. Демчиктиң удуртулгазы-биле ниитиниң малынга быжыг чем суурну тургускур дээш хөй эвес кижилиг коллектив «Найырал» совхозка шеф дузазын чедирип турар. Баштайгы хүнде ол беш ход кадыры-биле будуң чартык гектар черииң меде сигеиин кескен. Сигеи кезеринге Бады-Хөө Кыргыс, Валентина Дуттар, Варвара Кайзан, Любовь Халыын болган өскелер-даа шалып ажылдап турар.

Коллективтиң кежигүннери каяң хүннерии ажыглап, холбиле шактынар хире черлерии арттырбайн кеспишаан, курган сигеннерии удур хөпээнээн. Олар ниитизи-биле ол беш тонна сигеии кылыр хүлээлгезин күүсеткеш, немей 5 тонна сигеиии кезерии шинтпирлээнир.

(Бистиң корр.).

Барааны хөй, шынары багай

Цехтиң иштн делгем. Ында-мында станоктар чанында дилиг материалдарын овааладай салгылаан каан. Эр, кержээн-даа кижилериии кызымак ижеиии турары каракка илдеп. Кижи бүрүзү даап-шимээнге өөренип калган болгаш кичээнгейн чүгле кылган ажылында. Ажылчыныарының бир чамчыктары мыштарны чаңгыс черге биле салып, өскелерн станоктарга дилдирери-биле туткаш идиг удуртукчуларге, бир кижи оиу алгаш, чмый салып каан тур.

Ол-ла дилии каан мыштыөске станокка база катаи ийи чинге кылыыр дилдиргеш, дараазында станокже шилчидип бээр. Үш-дөрт янзы хевирлериин дилиг станоктарын эрткен соонда сойга рамаларны болгаш эжиктер кылдыр хуудун үнүп турар.

«Тудуг кезектери» комбинаттың чанында ыяш болбаазырадыр цехте 40 ажылчын ботгарынга онаашкан ажылды үүнүүн-ие илаи ажыр күүсеидир дээш кымчамаккай ажылдап турар. Ажылчыныарының ажылдаар черлери арыг-силиг. Ишик-хевии солуп кеттинер кабиналарны кижи бүрүзүнде бижигдан каан. Эртен, кежээ ажылчыныарны транспортбиле Кызылдың пассажирлер АТБ-зи доктаамаа хандырып турар. Ынчангаш ажылдан озалдаар, ажыл шагы үзер кижи ол цехте чок.

Цех начальныгы Николай Гаврилович Ташкин ажыл шагының соонда кымнын канчаар ажылдаанын түүнеп турар. Эрткен алды айда цех планын 110 хуу күүсеткен. Кижи бүрүзү ортумаа-биле айда 230—240 рубльдан ажылдап алган. Цехтиң хоочун ажылчыныары Леонид Иванович Дятенков, Петр Иванович Устиков, Вячеслав Валериевич Ноговицын олар хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип, боттарының дуржулгазын өске эш-өөрүнге дамчыдып берип турар.

— Бистиң цех илаи күүседирде бергедээр улус-тур бис. Бо чылын бистиң бир-ле дугаар 10 муң кубометр мыштиле хандырган. Кышкы үеде ыяш-биле бергедээш. Ырбандан сөөртүп турдувус. Бир машинага 3 кубометрии чүдүрүп эккээргелеп, чедишпес болур турду. Ужуру болза, бистеи Одаар чүүл министерствоиу хандырар турган. Ол шоолдуг сагыш салбааны-биле хандырылга багай боон келген. Бо эккеш каан ыяш октябрь айның ортан үезинге чүгле үзе-тура чедер. Оон соонда база бергелеп эгелээр бис. Одаар чүүл министерствоиуң бисче сагыш салбайн турар ужуру чүл дээрге, бис үлетүүр бүдүрүлгелериинии Красноярск эргелеиинге чагыртып турар бис. Ынчангаш ам ол эргелел хандырын дээр хөөнүүг. Херек кырында бистер «Шагонартжилстрой», «Тыва тудуг» трестерии хандырар хүлээлгелиг болгай бис. Ыяш ажыл-агыйымның иуктуларындан диленип чеде бээрге, багай ыяш бээр. Оларның оозу ирип калган, ортузу хос, дашты чекпеленип калган, ишти көгере бергилээи боор. Ындыг ыяштардан чүчү-даа кылып ап шыдавастыр бис. Хей-ле хөй ыяш алган атка кирер. Бараану хөй болур, а шынары куду—деп, цех начальныгы чугаалаар.

Шынар чок чүктеп кылган соңга, хаалганың шынары база багай. Технолог Нина Егоровна Шапкова бо чылын ыяш катап хынаалаиы чоруткан. Эжиктерии хынаарга, узуи болгаш доора дуртуиуң чамдык черлери нормада көрдүгеиниидеи 2 хире мм алгып турар болган. Эжик кастактары база-ла ынчаар кылдынган. Оон түңнелиидe, эжик чыныыр хатдынмас

Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези

ЭЗИРИК КИЖИ КӨЗҮЛБЕЗИН

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур амгы демисел ам бир чыл ажыг үениң дургузунда чорун турар. Ол хоралыг бо чаңчылды узуткаар талазы-биле дээштиг ажылдың айлары болган. Республиканың чурттакчылыг черлериниң кудумчуларынга, хөй-ниити ескеда черлерге эзирик кижилер барык көзүлбес апарган. Анаа сеткили ханганың комчуктулар редакциняже бижээн чагаалдарынга илергейлеп, бо ажылдың эки түңнелди берип турарын демдеглеп туралдар.

Анаа чижек кылдыр Тожу районда бистиң көдээ бижикчиляс **Дмитрий Айр-Санаанын** «Көскүзү-биле экижээн» деп чүүлүн көрүптээлиптер. «Ий сууда эзирик көстүр кижилер ам чок апарган — деп, автор бижээн. — Оон туржук мурнунда арагага сундулуг турган чамдык кижилер үениң тевиниге алзып, эттингеп, олар ам совхоз будурулгезинде хаара туттунган, даанган ажылынга эң-харысаалгалыг апаргаш».

Чагаалың автору бо чүүлүнге эки орукче кирип, эттинген эштериң аттарын бижип каан. Ону мынаа киирбединис. Чүге дээрге, болуунуң үезинде алдап, арага деп ажыг сутта доңгажыш чораан-даа болза, амыдыралдың арага ишпес хемчүлүнүң маганыг, чазагайын чогуур үезинде биле берген ам эки ишчи апарган хамаатыларның эрги балыын чазарлал, ат-сывын чарлаан хереэ чок боор дей санадывыс.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел ам бир чыл ажыг үениң дургузунда чорун турар. Ол хоралыг бо чаңчылды узуткаар талазы-биле дээштиг ажылдың айлары болган. Республиканың чурттакчылыг черлериниң кудумчуларынга, хөй-ниити ескеда черлерге эзирик кижилер барык көзүлбес апарган. Анаа сеткили ханганың комчуктулар редакциняже бижээн чагаалдарынга илергейлеп, бо ажылдың эки түңнелди берип турарын демдеглеп туралдар.

Анаа чижек кылдыр Тожу районда бистиң көдээ бижикчиляс **Дмитрий Айр-Санаанын** «Көскүзү-биле экижээн» деп чүүлүн көрүптээлиптер. «Ий сууда эзирик көстүр кижилер ам чок апарган — деп, автор бижээн. — Оон туржук мурнунда арагага сундулуг турган чамдык кижилер үениң тевиниге алзып, эттингеп, олар ам совхоз будурулгезинде хаара туттунган, даанган ажылынга эң-харысаалгалыг апаргаш».

Чагаалың автору бо чүүлүнге эки орукче кирип, эттинген эштериң аттарын бижип каан. Ону мынаа киирбединис. Чүге дээрге, болуунуң үезинде алдап, арага деп ажыг сутта доңгажыш чораан-даа болза, амыдыралдың арага ишпес хемчүлүнүң маганыг, чазагайын чогуур үезинде биле берген ам эки ишчи апарган хамаатыларның эрги балыын чазарлал, ат-сывын чарлаан хереэ чок боор дей санадывыс.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур амгы демисел ам бир чыл ажыг үениң дургузунда чорун турар. Ол хоралыг бо чаңчылды узуткаар талазы-биле дээштиг ажылдың айлары болган. Республиканың чурттакчылыг черлериниң кудумчуларынга, хөй-ниити ескеда черлерге эзирик кижилер барык көзүлбес апарган. Анаа сеткили ханганың комчуктулар редакциняже бижээн чагаалдарынга илергейлеп, бо ажылдың эки түңнелди берип турарын демдеглеп туралдар.

Анаа чижек кылдыр Тожу районда бистиң көдээ бижикчиляс **Дмитрий Айр-Санаанын** «Көскүзү-биле экижээн» деп чүүлүн көрүптээлиптер. «Ий сууда эзирик көстүр кижилер ам чок апарган — деп, автор бижээн. — Оон туржук мурнунда арагага сундулуг турган чамдык кижилер үениң тевиниге алзып, эттингеп, олар ам совхоз будурулгезинде хаара туттунган, даанган ажылынга эң-харысаалгалыг апаргаш».

Чагаалың автору бо чүүлүнге эки орукче кирип, эттинген эштериң аттарын бижип каан. Ону мынаа киирбединис. Чүге дээрге, болуунуң үезинде алдап, арага деп ажыг сутта доңгажыш чораан-даа болза, амыдыралдың арага ишпес хемчүлүнүң маганыг, чазагайын чогуур үезинде биле берген ам эки ишчи апарган хамаатыларның эрги балыын чазарлал, ат-сывын чарлаан хереэ чок боор дей санадывыс.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур амгы демисел ам бир чыл ажыг үениң дургузунда чорун турар. Ол хоралыг бо чаңчылды узуткаар талазы-биле дээштиг ажылдың айлары болган. Республиканың чурттакчылыг черлериниң кудумчуларынга, хөй-ниити ескеда черлерге эзирик кижилер барык көзүлбес апарган. Анаа сеткили ханганың комчуктулар редакциняже бижээн чагаалдарынга илергейлеп, бо ажылдың эки түңнелди берип турарын демдеглеп туралдар.

Анаа чижек кылдыр Тожу районда бистиң көдээ бижикчиляс **Дмитрий Айр-Санаанын** «Көскүзү-биле экижээн» деп чүүлүн көрүптээлиптер. «Ий сууда эзирик көстүр кижилер ам чок апарган — деп, автор бижээн. — Оон туржук мурнунда арагага сундулуг турган чамдык кижилер үениң тевиниге алзып, эттингеп, олар ам совхоз будурулгезинде хаара туттунган, даанган ажылынга эң-харысаалгалыг апаргаш».

Чагаалың автору бо чүүлүнге эки орукче кирип, эттинген эштериң аттарын бижип каан. Ону мынаа киирбединис. Чүге дээрге, болуунуң үезинде алдап, арага деп ажыг сутта доңгажыш чораан-даа болза, амыдыралдың арага ишпес хемчүлүнүң маганыг, чазагайын чогуур үезинде биле берген ам эки ишчи апарган хамаатыларның эрги балыын чазарлал, ат-сывын чарлаан хереэ чок боор дей санадывыс.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур амгы демисел ам бир чыл ажыг үениң дургузунда чорун турар. Ол хоралыг бо чаңчылды узуткаар талазы-биле дээштиг ажылдың айлары болган. Республиканың чурттакчылыг черлериниң кудумчуларынга, хөй-ниити ескеда черлерге эзирик кижилер барык көзүлбес апарган. Анаа сеткили ханганың комчуктулар редакциняже бижээн чагаалдарынга илергейлеп, бо ажылдың эки түңнелди берип турарын демдеглеп туралдар.

Ол ышкаш ук районуң дезинсээринде практиктиг хемчеглерни база боттандырып турар. Арага ижип алгаш кудумчуга, хөй-ниити черлеринге көстүр, эзиртир суксуннарны боттары белеткээр кижилерге ышкыы хемчегни онаап турар. Ол бүгү ажылдарның түңнели көскү болуп турарын автор база сеткил ханымышыныбиле бижээн.

Үстүнде авторуң чаңгыс чер чурттуу **Түктүг-Кулак Монгуш** арагалаашкынга удур демиселди нииитизи-биле деткип турар. Ынчалза-даа авторуң киирип турар хөй сонныг саналдарында чөпшээрежип болбас хире чүүлдер бар. Оларнын чамдыкызын сайгарыптаалыңар.

Автор арагыны шуут хорудаар, эки культурлуг ижер кылдыр өөредир деп саналдан турар. Мынаа сураглыг эмчи Ф. Угловтуң мындыг сөстери-биле харылаар апаар: «Араганы культурлуг ижерга дээрге, культурлуг хулганнаарны, культурлуг тенниги дээн-дир». Шынап-ла мындыг. Арага — хоран-дыр, ында кижиниң хаколизмге удур демиселди дыын үрээр, кижини чоорту бодуунче соруналай тыртып ап турар чүүлдер бар. Чамдык «культурлуг ижип» чораан кижилер кедизинде барып арагачылар апаргылаан болгай. Ол дугайын солуп арнынга хөй удаа бижип келген бис.

Бижикчи арагаңы талоннап турар чорукту деткээн. Ынчалза-даа мырык-узакта малчыннарның талонуун арагачылар ап ижип турар деп бадыткаарын оралдашкан. Бо факт, бир эвес бар болза, кичээнгейге алыр ужурлуг чүүл-дүр. Кайда ынчап турарын Т. Монгуштуң бижиээзин хомудаачыг. Мындыг чүгүла айтырыгны бижип тура, ооң фактыларын тодаргай айтыры чугула деп сүмелиг бис.

Т. Монгуштуң «хөйтпак кылырын хорун турар» дээн озуруглары база эвдеп. Хөйтпакты кылыры эвес, оон арага хайындырарын хорун турар болгай. Хөйтпактан кашпыг чемдерни канчаар кылып болдурунун дугайында эртеп чылдан бээр «Шынаа» чаңгыс удаа эвес сүме-чүүлер үнгуаээн.

Кызыл хоорайдан ат салбаан чагаалларның бирээзинде дрожжини магазиннерге нормалап салар болээ кандыгыл деп айтырып келген. Оңгудеткинри берге. Дрожжини аъш-чем кылырынга хереглээр болгай, ооң-биле далган ажылдар. Ким-даа ат-булезинин кемнүүнериниң ганын барымдаалап турган, эвээш-даа хөй-зада дрожжиит салып эп болур. А оны нормадаан хереэ чүл? Эзиртир суксун кылырыбиле хөйну албазын дээш бе? Брага, пиво болгаш өске-даа эзиртир суксун кылырын ССРЭ-ниң Дээди Советининң Президиумувуң Чарлыгы ёзугаар хорааң болганда мындыг хереглелге бичин-даа дрожжи албас ужурлуг. Бир эвес ол Чарлыктың негелдезин хажыдып, бажыңыңга эзиртир суксун белеткээр хамааты турар болза, анаа хоойлу ёзугаар шынгыы хемчег хүлээзинии көргеп, хүлээдип-даа турар.

Редакциняың почтазы-биле кээп турар чагаалларның аразында арагага сундулугларның ам-даа барын бижип турар. Бо хире демисел чорун турда ол дыка хомданчыг факт. Ол дугайында Тес-Хемдеп **Алла Суваң-оол**, Чөөн-Хемчиктеп **Көшкен-оол Монгуш** олар бижээннер. Ылаңгыя К. Монгуш назыңы чаа дөртеп четкен, эртем-сургуулдут Кызыл-оол Монгуштуң дугайында бижээн одурулары дуурегинг. Кызыл-оол Монгуш нииитилеп ажыктыг ажыл-даа кылбас, байгы ажылы — шил чыры, ону саткаш, оон ажашазы-биле эзиртип болур чүүлдер салып ижери. «Ол Суг-Аксы. Чазаана, Чыраа-Бажы. Хорум-Даг аразында төчеп арага-да сураглап чоруур кижи» деп автор бижээн. Бистиң эдвисста мындыг кижиниң бары хомданчыг. Бо ээзи Чөөн-Хемчик райкусткомунуң ишткы херектер килдизиниң ажылдакчылары дуурээр, ол кижи-биле беседалажыр, чажыга киирер дугайында хемчээн алыр ужурлуг. Арага аймаан садарын кызыгаарлаан бо үеде ындыглыг ийи-чаңгыс арткан болгай. Эрткен чылдагы докгаал ёзугаар кылыр ажылды ам ынаар өттүнүпкүр херек. Бистиң амыдыралывыстың негелдези арага ишпес чорук апарган турда, ажыл кылбас, хөй-ниити черинге эзирик көстүр чангыс-даа кижи турбас ужурлуг. Бир эвес кым-бир кижи ол өдөжок чоруун уламчылаар болза, хоойлу ёзугаар шынгыы хемчеглерни хүлээдир херек.

Арагалаашкын болгаш алкоголизм темазынга сөөлгү үеде келген чагаалларның дугайында кысказы-биле чугаалаарга ындыг. Моон кандыг түңнел үндүрүп болурул? Нииитизи-биле ажыл республикада чорун турар, ынчалза-даа сөөлгү үеде өөжургаан хөөн база бар. Хамык чүвеин арагаңы талоннап садарынга үстүрүп каан, а өске кижизидилге, тайылбыр ажылы ам-дыл эчизинге четпейн турар. Оон уламнынан арагаңы боттары кылыр чорук база корун-биле үзүлбейн турар. Оон бадыткалы — улус судатарында материалдар, оларда торгаткан кижилерниң аттары, брага, самогон кылып ижкеннинден болган үүлгедиглер. Ынчангаш, мынаа бичиидаа оожургал турбас ужурлуг. Ынчан эзирик кижи каяа-даа, кажан-даа көзүлбес. амыдыралдың арага ишпес хевирин тургустунар.

Д. ИРГИТ.

ШҮГДҮНЕР АПААР

«Дөң-Терезин» совхозтуң дирекциязы, көдээ Советтиң күүскому, хөй-ниити организациялар арага ишпес амыдыралды бадыткаарынче углаган хемчегларни деминг ап чорудуп турар. Ол ажылдарны ылангыя күш-ажылчы коллективтер дамчыштыр чорудуп турары эки. Күш-ажылдың сагылга-чуруму хажыдар, ыылдагаан чокка ажыл шагы үзер чоруктарны болдурбас сорулга-биле кижизидилге ажылын олар тус-туста күштелдирген. Бүдүрүлге удуртукчулары административтиг комиссияга дыңнадыглаарны берип, арагалаар чоруктарның когун үзер дээш кандыг хемчеглер ап турарын база эзирактер сергедир черге кирген кижилер-биле кижизидилге ажылын канчаар чорудуп турарын анаа чугаалап турарлар. Көдээ Советтиң күүскомунуң чанында арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссия ажылының отчёдун чон мурнунга берип турар. Алдынып турар ол хемчеглер дээштиг болуп турар.

Чоннуң чурттап турар черинде ажыл-ижинде кижизидилге ажылын күштелдиргеп. Араганың хоразының дугайында лекцияларны номчуп, беседаларны тодаргай чижектерге үндезилеп чорудуп турар. Эзиртир суксуннарны боттарны кылыр чоруктар-биле демисел ында эптеш чок. Эзиртир суксуннарны боттарны кызгаш, хөй-ниитиниң корум-чурумун үреэп үш кижиниң районуң улус суду 300-300 рубльге торгаан. Совхоз дирекциязының конторазында стенд бар. «Олар бисти бужартадып тур» деп ат-биле үнүп турар ол стендиге арагаже сундулуг, эзиртир суксуннарны боттарны кылыр, шош-содаа үндүрер кижилерни сойгалап, шүгүмчүлеп турар. Чаңгыс чер чурттуларының мурнунга хаяа-содулунга сойгаладып көстүп кедири дег ындынчыг чүве кайда боор. Бир удаа бижиткен кижи дараазында анаа кирбезин болдар. Ынчангаш шүгдүнер апаар. «Алаш» агитбригадазының концерт программазында арагага сундулуг кижилерни шоодуп сойгалаан көргүүлер база бар.

Арага ишпес амыдыралды бадыткаар дээш алдынып турар ол хемчеглериниң чамдык эки түңнелдери бар. Хөй-ниитиниң корум-чурумун хажыдар чоруктарның саны көскүзү-биле кызырлып турар. А совхоз будурулгезинде күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыккан.

Д. САЛЯ.
Барыын-Хемчик район.

НЕОНАЦИСТЕР ЧЫЫЖЫ

САН-ФРАНЦИСКО. СЭТА-ның корреспондентизи Юрий Устименконун дамчытканы болза: «Еврейлерге, кара кештиглерге, өске өөрү кижилерге» дайын чарлааш, чурттуң сонгу-барыын талазын «ак бастионче» шилчидер күзелин АКШ-тың келергей барыын үзелдиг бөлүктери илередип турарлар. Американың беш штаттары — Вашингтон, Вайоминг, Айдахо, Монтана болгаш Орегон — бүгү Америкаже шаап-халдап кириниге плацдарм болурлар. Хейден-Лейк (Айдахо штат) хоорайга АКШ-тың чамдык районнарындан, Канададан болгаш Барыын Европаның чурттарындан келген янзы-бүрү өөдежок неонацистериниң чыыжы доозулган соонда «Арий нациялар» дээр фашист организациязының фюрери Ричард Батлер ындыг медеглелди кылган.

Кежилдир хылыш чуруп каан кас демдектиг ак пес көстүп турар турлагның хаалгаларынын мурнунда холунда автоматтарлыг кижилер шагшинээнин чогу кончуг турганнар. Анаа «Арийжилериниң делегей конгрези» болуп эрткен. «Чүгле эң кештиглерге» деп каан бижиктиң чанынга Иисус Христостуң хүрээзининң пастору, ку-клукс-клааниарның баштыңнарының бирээзи Томас Робб дээрэн телекамера мурнунга чулчуруп турган: «Бистиң сорулгавыс — бүгү кара, сарыг, кызыл кештиг, бүгү өөнүт кештиглерни долузу-биле узуткаары. Кандыг-даа эптежилге турбас ужурлуг. Туттуруушкунга кымны-даа албас бис. Чүгле арыг расаның төлээлекчилери чурттаар эргелиг».

Неонацистериниң калчаалыг, бужар-бажык үүлгедиглерин хөй-ниити калбаа-биле буруу шапкан.

«Кырган леди» — Нью-Йоркта гаваньче кирер черниң чанында оргуудукта тургускан Хосталга турасказының бурунгы параллага ынчаар алдап турар. Хоолуургак америк хосталганың, демократияның болгаш шинчы чоруктуң илереп кылдыр ону көрүп, Американың сүзүглелиниң демдээ-дир деп америк пропаганда шагдан бээр шыдамыг чарлап, бижип келген. «Катап чаартты, эле кырган соонда «Кырган леди» хосталганың өшпес олуг бедик тудуп тур» деп анаа хамаарыштыр америк параллага бижээн.

Ол «от» кымга чылыгны берип турарыл? Шынында ол, миллион-миллион америк ажыл чоктарга, чүс-чүс муң бажың чок кижилерге, тавак тудуп алгаш чудан-быдаа ижип алыр дээш оочурга турар ядыларга кандыг-даа хамаарыылга чогу балдынгыр. «Кырган леди» оттуг чырыткыны бедик тутпушаан... А эң бай капиталистиг күрүнениң муң-муң чурттакчылары аштап өлбес дээш холун сунуп алган хор эреп, делегиншаан хевээр. АКШ-та хосталга дугайында оларның санал-оналы база бир ыяы болуп турар. Амыдыралдың америк овур-хевирин чулчурар дээш, ол дугайында пропаганда кылып, шуутаар дээш кым-даа ындыы кижилерниң үнүп чүге дыңнаксавайн турарыл?

ЧУРУКТАРДА: «Кырган леди» болгаш оон төрүвээн ооларыы.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АСПИРАНТУРАЛАР САНЫ ӨСКЕН

ПЕКИН. Эртемден кадрларның белеткелин сайзырангайжыдар сорулга-биле КУР-нуң Күрүне совуделиң Кылатка аспирантуралар саның өстүрер дугайында шиитпир хүлээп алган. Ол шиитпир ёзугаар КУР-нуң 33 дээди өөредилге черинин чанынга аспирантураларны тургузар деп турар. Олар келир беш чылда 150 муң белиң мергежилдиг тускай эртемниглерни белеткеп бээр.

Амгы үеде аспирантуралар колдуунда чурттуң беш улуг университединиң базазында ажылдап турар. Оларда чүгле эртем болгаш башкы ажылы кылырынга белеткеним турар кижилериниң 67 хуузу, азы бир муң хире кижи өөренип турар.

(СЭТА).

Хамааты камгалалы

БАЖЫҢГА ЧҮНҮ КЫЛЫРЫЛ?

Партия, чазак хамааты камгалалының (ХК) органнарының мурнунга күрүне болгаш хөй-нити ужур-дузалыг улуг сорулгаларны салып турар; тайбың үеде чурттуң тылын дайзынның дайынчы чепсек-херекселиниң хоразындан үезинде камгалаарынга белеткел ажылын доктаамал чорудар. Бир эвес дайзын халдап келгеш, кижилерни база улус ажылагыйының объектилерин узуткаар дайынчы чепсекти ажыглай берген дижик, чүнү канчаарыл? Кыска хуусаада, бир дугаарында, чурттакчы чонну камгалаар. Канчаар? Кижи бүрүзү эң-не бөдүүнүнден эгелээш белеткеп алган камгалал хептиг турар, кижилерни айыыл чок, камгалал черлеринче чорудар (ындыг черлер баш удур белеткеттинген, дүрүм ёзугаар дериттинген турар ужурлуг).

Күш-ажылчы коллектив, чурттакчы өг-бүле бүрүзү бот хууда камгаланыр хептиг, ХК-ның дүрүмнерин ыяк билген турары эргежок чугула.

Совет эрге-чагырганың баштайгы хүннеринде-ле В. И. Ленин мынчаар айыткан: «Кижи төрелгетенниң бир дугаар бүдүрүкчү күжү — ажылчын, күш-ажылчы кижи. Бир эвес ол чурттап-ла чоруур болза, бис бүгү-ле чүвени камгалап, катап тургузуп ап шыдаар бис, а бир эвес бис ону камгалап ап шыдавас болзувусса, айыылга таварышканывыс ол». Владимир Ильичиниң ол мерген сөстери амгы бо бистиң үевисте онза чугула, чурттакчы чонну дайын айыылындан камгалаарынче дорт угланган.

Өг-бүле, кижи бүрүзүнүң камгалалга белеткелиниң шынары ооң ХК-ның дүрүмнерин кайы хире билиринден хамааржыр. Дайзын халдаазының дугайында медээни чурттакчыларга оларның чурттап база ажылдап турар черинин аайы-биле бээр. Ындыг медээ алгаш хамааты бүрүзү чурумсагылганы, организастыг чорукту шыңгыы сагыыр, девидеп, аймаарап болбас болгаш бот-тускайлаң тода хөделип, бодун, өг-бүлезиниң кежигүннерин камгалал хеп, чугула херексел-биле дарый хандырар, хептенир.

Медээ болган дораан радиоприёмниктерни ыткыр кылдыр ажыдып аар, кижи бүрүзү медээни дыңнаан, ниити байдалды билген турар ужурлуг.

Бажыңга (өг-бүлеге) белеткел кандыг болурул? Бир дугаарында, камгалал хепти кедер. Радиоактивтиг доозун, херел бажың иштинче кирбезин дээш соңгаларны, эжиктерни дуглаар, көжегелерни дуй тыртар ийикпе, азы оларны кидис, брезент хевирлиг кылын материал-биле шывар.

Аъш-чем, суг аймаан курлавырлаарда аастыг саваларны, полиэтилен хаптарны ажыглаар. Чижээлээрге, хлеб, сухари, кондитер кылыгларын элээн каш каът саазынга ораагаш, целлофан хапка суккаш, аастыг сакпыңнарга, хааржактарга шыгжаар. Далган, крупа, хоюг чигир чижектиг, саарлып төктү бээр чемнерни ийи, үш каът хаптарга урар. Ынчаар белеткээн аъш-чемни улуг хемчээлдиг хааржакка шыгжаарда, ооң иштинге кылын картон саазынны азы клеёнканы чадар, аксын дуглаарда база ындыг материалдар-биле көвей аарак шуглап базырар. Эът, үс, колбаса, балык чижектиг чемнерни соодукчуга шыгжаар. Ак саржаг, маргарин, эрий берип болур үстерни аксы дуглаглыг демир саваларга, а ногааны ыяш азы шуугай хааржактарга шыгжаар. Оларга база-ла целлофанны, каът саазыннарны, клеёнканы ажыглаар. Ынчаар белеткээн аъш-чем суккан хааржакты, соодукчуну брезент-биле азы кылын пөс-биле шып каар.

Суг курлавырын, ижер сугну термостарга, графиннерге, демир-хууңнарга, а чунар сугну ваннага безин шыгжап болур. Ол бүгүнүң аксын так дуглаар, а ваннаны клеёнка-биле дуглаар. Суг курлавырын камнаары-биле бир кижиге онааштыр хонукта 3-тен 5 литр хемчээлди доктаадып аар.

Эң чугула эм, медицина херекселин база белеткеп алыр. Аарып турарлар ижип турган ол-ла эмнерин ап алыр.

Өртке удур белеткел ажылын чорудар. Соңга көзенээниң шилдерин ак доозу-биле будуур азы чугай-биле дуй чаар. Номнарны, пөс хептерни болгаш кывыычал чүүлдерни шкафче, хааржактарже, чемоданче сугар. Бензин, керосин болгаш оон-даа өске частыр бүдүмелдерни бажыңдан үндүрер.

Идик болгаш даштыкы хепче кичээнгей салыры чугула. Бажыңда бар идик-хептерден плаштарны, резиннээн, хлорвинилдиг материалдардан даараан эгинге салыр хептерни, ол ышкаш кышкы, кылын хептерни, кылын драптан даараан костюмну, курткаларны, спортчу хептерни, резин сапогтарны, галоштарны, хөм сапожкилерни ажыглаар. Хол кежин камгалаары-биле хол хавының кандыызын-даа кедер. Башка капюшоннарны, кылын аржыылдарны, бөрттерни азы синтетикадан, клеёнкадан баш удур даараан бөрттерни ажыглаар. Хеп бүрүзү ойбак эвес, сөктү берген чер чок болгаш куруг болур ужурлуг. Келип алган турган хевин өй-өйлеп хынаар. Ою-дежик чериниң хемчээн дораан алыр.

Аъш-чемниң, аптечканың, хептиң шыгжаттынган черин өг-бүлениң кежигүн бүрүзү билген турар.

Хамааты камгалалының органнарының медээзи үнген дораан, ажылга-даа, бажыңга-даа турган, эң чугула дээн чүүлдерге кашпагай болуп, массалыг хоранналдырышкыны чепсээнлен камгаланырының хемчеглерин дораан алыр. Оларны үезинде база шынарлыг күүсеткенивистен кижилер чидирии болгаш материалдыг когарал эвээш болур.

А. САГАЛАКОВ,
Тыва АССР-ның ХК штавының начальнигиниң пропаганда талазы-биле дузалакчызы.

ЧУРТТУҢ ШӨЛДЕРИНДЕ

⊙ СТАВРОПОЛЬ. Крайның механизаторлары миллион гектар чериниң тараазын ажаап алган. Кол тараа культуразының — күзүн чашкан кызыл-тастың барык чартык кезиниң дүжүдүн ажаап алган. Каспий чоогунуң Левокумск, Арзгирск, Нефтекумск болгаш өске-даа районнарының колхозтары болгаш совхозтары ажаап алыышкынны барык дооскан. Амгы үеде ажаап алыышкын Кубань чоогунда болгаш даг эдектери черлерде түлүктээн.

⊙ САРАТОВ. Областың тараажылары чаашкынныг хүннер боон турда чаа дүжүттү ажаап ап эгелээн. Кержэлиг коллективтерниң бир демниг ажылынга агаар-бойдустуң байдалы шаптык катпаан. Волганың ол-бо талаларында шөлдерниң дүжүдү деп-дески эвес-даа болза, ажаап алыышкын организастыг чорул турар.

⊙ ОРДЖОНИКИДЗЕ. Соңгу Осетияның ховү болгаш даг эдээнде районнарының ажылагыйлары ниитиниң немелде чемнер курлавырларын тургузары-биле кукурузаның ийиги тарылгазын эгелээн. Бригада керээзи-биле ажылдап турар механизастаан комплекстер 30 муң гектар суггаттыг шөлдерни белеткээн.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

РОБОТТАР БҮДҮРҮЛГЕЗИ

ПЕКИН. Ляонин провинциязының административтиг төвү — Шеньян хоорайдан ырак эвесте үлетпүр роботтарының ийиги, үшкү салгалының бүдүрүлгезин кылып эгелээр чаа бүдүрүлге чериниң тудуун Кыдатта бир дугаар чорудуп берген. Ол бүдүрүлгени 1988 чылда ажыглалга киирипкен соонда Кыдатка робот бүдүрер техниканың баазазы улам өзер. Чоокку үеде ол коллективтиң мурнунда салдынган кол сорулга болза, роботтарның шенелдезин чорудары болгаш оларны ажыглаары болуп турар.

ЧҮЪК СӨӨРТҮЛГЕЗИ ШАПКЫНЧААН

ПНОМПЕНЬ. Эрткен чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге Кампучияга чүък сөөртүлгези 11 хуузга өскен болуп турар. Республиканың транспортунуң бүгү хевирлери-биле 220 муң тонна чүъкту сөөрткен.

Транспорттуң хөгжүлдези чурттуң катап тургустунган экономиказынга база улуг салдарны чедирип турар. Ыраккы кодээ черлерден хоорайже рис сөөртүлгези дүрген темпилиг болуп бар чылдар. А хоорайдан суурларның чурттакчы чонунга үлетпүр барааннарын садарының хемчээли улгаткан. Улусчу эрге-чагырганың бирги чергелиг кичээнгей салып турары көдээде күрүне болгаш кооперация садыгының хөгжээшкини ол бүрүн херечилеп турар. Даштыкыже үндүр сөөртүр чүъктерниң хемчээли өскен. Ыракы каучук, ыяш материалдарының үнелиг сорттары ышкаш Пномпеньниң болгаш Кампонгсаоманың садыг порттарынга апарып чедирип турар үлетпүр барааннарынга чагыгларны хөйү-биле хүлээп ап турар.

БИРГИ ДОМНА СУУГУЗУ

ДЕЛИ. Индияның чөөн эриктеринде Андхра-Прадеш штатта Совет Эвилелиниң дузазы-биле тудуп турар Висакхапатнамның металлургия заводунуң бирги домна суугузунуң тудуу доостурунуң кырында келген. Ол дээди улуг комплекстиң дериглелериниң [illegible] алган. Мурнуу Азияда эң улуг дээн ишкири 3200 кубометр домна ол болуп турар. Бо талазы-биле адырның чаа чедиишкиннерин ооң төлевилелинде киирген. Домна бүдүрүлгезиниң чорудулгазын долузу-биле автоматчыдар. Заводтуң бирги ээлчээн 1988 чылда ажыглалга киирерин планнап турар.

Кара металлургияда совет-индий кады ажылдажылга үжен чылдар дургузунда хөгжүп турар. ССРЭ-ниң киржилгези-биле туткан Бхилаиде болгаш Бокарода заводтарның үлүүнге Индияда шуткуп кудуп турар каның 35 хуузу онаажып турар.

2 МИЛЛИОН ТОННА

БАНГКОК. 1975 чылда тургустунган холушкак тайланд-совет ТАСОС дээр далай агентилелиниң ажыл-чорудулгазының дугайында материалдарны парлап тура, судноларны ол бөгүн 14 чуртче чоруп турар улуг компанияже ол шилчий бергенин «Бангкок пост» солун айыткан. Олар чүъктерни Таиландыдан Сингапурже, Индияже, Европаже, Канадаже болгаш өске-даа чурттарже сөөртүп чедирип турар.

Таиландының порттарынга барып турар совет корабльдерниң саны өскен. Чылдында ол чурттуң суглары ССРЭ-ниң тугун кииискиткен 250 хире судно чоруп турар. Олар йии миллион тонна чыгам чүъкту сөөрткен.

(СЭТА).

ДАШТЫКЫДА КУЛЬТУРА АМЫДЫРАЛЫ

СОФИЯ. «Уран чүүл — улустар аразынга тайбың болгаш найырал дээш» деп кыйгырыгның адаа-биле Варнада делегейниң балет конкурузу ажыттынган. Кара далайның кыдыында ол болгар хоорайда делегейниң 27 чурттарындан 150 ажыг аныяк артистер Америкадан, Африкадан, Азиядан болгаш Европадан келген. Варнада он ийиги удаа эртип турар ол сураглыг конкурстуң жюризин ССРЭ-ниң улустуң артизи, ССР Эвилелиниң Улуг театрының кол балетмейстери профессор Юрий Григорович баштап турар.

БЕРЛИН. Ростокта дооступ турар «Кижилер болгаш далай» деп ыры фестивалының тиилекчилери тодараттынган. Венгр ыраажы кыс Юлия Посташи кол шаңналды чаалап алган. 21 чурттарның артистери киришкен ол конкурска совет ыраажы Игорь Фомин ийиги черни алган. Ук фестиваль ам он удаа эрткени ол. Аңаа 16 ырларны эң баштай күүсеткен. Олар Ростоктуң сценаларынга күүсеткен чогаалдар ышкаш база-ла кижиниң далайга ынакшылын, оон чагырга чок күжүнүң, далайжыларның кадыг-берге ажылының дугайында болуп турар. Ук фестиваль бүгү ыраажыларның болгаш музыка коллективтерниң байырлыг концерти-биле доозулган.

ВАРШАВА. Варшавада «Лазенки» парыгында ажыттынган чечектер делгелгезин оон организакчылары лилияның беш чүс аңгы сорттарындан тургускан «боолал чечектер»-биле ажыткан. Эрте-бурунгунуң чечек өстүрер черинде, ак, сарыг, кызыл-хүрең, өкпең кызыл болгаш оон-даа аңгы өңнерлиг чечектер чыгдынган. Чечектерниң аңгы-аңгы хевирлерин тергиин эки билир кижилер безин маңаа сонуургал чок артпаан. Чечектерни өстүрериниң олгаш ону ажаарының дугайында тускай литератураны база ында садып турар. Ук делгелге чечектерни садары-биле доостур болгаш оон кирген орулганы найысылалдың уруглар кадыкшылгазының фондузунче шилчидер.

МАДРИД. Испанияның Хихон хоорайынга эрткен делегейниң кино фестивалынга режиссёр Михаил Беликовтуң тургусканы «Дыка-ла аныяк чораан бис» деп уран-чечен фильминге делегей жюризиниң тускай шаңналын тывыскан. Аныяктарның амыдыралының болгаш оларның ажыл-ижиниң дугайында көргүскен ол конкурска 13 чурттарның кинычуруктары кирген, оон аразында Испанияның, Совет Эвилелиниң, Каттышкан Штаттарның, Францияның, Венгрияның болгаш Румынияның кинематографистериниң ажылдары бар. Польшаның болгаш Чехословакияның кино режиссёрларының ажылдарын база аңаа шаңнаан.

КАБУЛ. Афган кинематографист Вали Латифиге даштыкы чурттар-биле найыралдың болгаш культура харылзааларының совет ниитилелдер эвилелиниң хүндүлел дипломун Кабулда Совет эртемниң болгаш культураның бажыңынга байырлыг байдалга тывыскан. Сураглыг режиссёр документалдыг болгаш уран-чечен элээн каш фильмнерин тургускан, ол чонга удур ёзу-чурумнуң үезинде-ле кижи көөр хөөн чок чагырыкчыларның аажылаашкынын болгаш оларның саттыныкчы чоруун сойгалап, ажылчы чоннуң аар-берге амыдыралын көргүзүп келген. Апрель революциязының соонда ол Афганистан биле ССРЭ-ниң аразынга культура харылзааларын быжыглаарынга хөй үлүүн киирген, «Кабулда изиг чай» деп кинону совет кинематографистер-биле кады тырттырган.

АДДИС-АБЕБА. Аныяк чурукчулар, скульпторлар, хөгжүмчүлер Эфиопияның уран чүүл мастерлериниң одуруунда кирген. 54 аныяк оолдарга болгаш уругларга Аддис-Абебаның уран чүүл болгаш музыка школаларының доозукчуларының дипломнарын тывыскан.

— Силерниң мурнуңарда харысаалгалыг болгаш хүндүлүг сорулга тургустунуп турар. Ол чүл дээрге, уран чүүлдү ажылчы чоннуң ёзулуг байлаа кылдыр бараалгадыры. Ол улус өөредилгезиниң социалистиг системазының чарылбас кезээ болур ужурлуг — деп, культура министри Гырма Пильма чүве чугаалап тура, доозукчуларга чагаан.

Уран чүүл чогаадылгазының хостуунуң дугайында Эфиопия Улус-демократтыг Республиканың конституциязының ам чугаалажып турар төлевилелиниң бир чүүлүнде айыткан. Чурттуң улустарының аразынга культура солчуушкунун калбартырынга болгаш ниитилел иштинге массалыг организацияларның ролюн бедидеринче Эфиопияның ажылчын партиязы чугула кичээнгейни угландырган.

(СЭТА).

ДҮШКҮҮРЛҮГ ЧОРУКТУ КҮШТЕЛДИРБИШААН

НЬЮ-ЙОРК. Тускай догуннаан ол араб күрүнеге удур айыылдыг чаа шериг чөңгээзин белеткевишаан, америк дайынзырактар Ливияның эриктеринге дүшкүүрлүг байдалды күштелдирип турар.

Администрацияның албан ёзузунуң төлээлекчилериниң медээзин барымдаалап Эн-би-си телекомпанияның дыңнатканы-биле алырга, сөөлгү каш неделяда АКШ-тың шериг-далай күштериниң дайынчы корабльдери Ливияның эриктеринден ырак эвесте шеригниң тактиктиг өөредилгелерин эртирип турар. Палуба ужар чүүлдүнүң шүүргедекчилери Сидра мугуллуруңуң кырында агаар делгемнеринде ооң Ливия-биле кызыгаарындан 40-ле миль черге чөңгээлиг ужудуушкуннарны кылып турар.

Америк командылал ол тактиктиг өөредилгени «анаа өөредилгелер» дижип турар, ынчалза-даа ол «баш удур сагындырыг» болур дээрзин албан кижилери айтып турарлар деп, Эн-би-си демдеглээн. Албан кижилериниң чугаазы-биле алырга, ук өөредилгелерниң сорулгазы шериг-далай күштериниң шпион самолёттарынга [illegible] халдаашкыннарга удур камгалалының радарлыг системаларының байдалының дугайында медээ чыыр арганы бээри болуп турар.

Күш дөгээриниң тактиказын болгаш чепсектиг ыят чок кыжаныышкынны Ливияга хамааржыштыр чорутпушаан, Вашингтон кандыг-даа үеде чөңгээлээшкинден ээлчеглиг халдаашкынче киреринге белен болуп турар.

«ХОСТАЛГА» БОЛГАШ ООҢ АЗЫРАНДЫ ХАРЫ ООЛДАРЫ

Янзы-буру медээлер

БОТТАРЫ КЫЛГАН

Булуң-Терек суурнуң («Ак-Туруг» совхоз) чурттакчылары дыштанырынга, хостуг шагын эрттиреринге төрээн суурун улам-на таарымчалыг болдуруп ап турар. Олар боттары кудумчуларда бөдүүн спорт шөлдерин кылып алгылаан.

Гагарин кудумчузунда база ындыг аттыг, Ховалыг Сайын-Белек кудумчузунда «Хүнчүгеш», Малчын кудумчузунда «Тайбың» деп бөдүүн стадионнарны ажыглаалга киирген. Оларны улуг, биче кижилерге таарымчалыг кылдыр дерээн. Булуң-терекчилер хостуг шактарында аңаа спортчу оюннарны организастап турар.

Спорт шөлдеринин тудуунче чонну организастаарынга, кылырынга кедээ Советтиң депутаттары, хереэженнерниң чөөлделиниң кежигүннери идепкейлиг киришкен.

О. ТҮЛҮШ.
Улуг-Хем район.

«АЖЫЛЧЫН АТКА ТӨЛЕПТИГ БОЛ!»

Ындыг темалыг номчулга конференциязын республикага эрттирери көрдүнген. Ону эрттирериниң сорулгазы аныяктарга ажылчын мергежилдерни шилип алырынга угланыышкынны бээри болгаш келир үениң ажылчыннарын белеткээринге дузалажары болур.

Аңаа уткуштур номга ынактарның эки тура ниитилелиниң Кызыл хоорай организациязының болгаш районнарда баштаар черлерни, кедээ профтехучилищелер, культура килдистери номчулга конференциязын эрттирериниң талазы-биле оргкомитеттерни тургузар. Школаларга, профтехучилищелерге, культура бажыңнарынга, библиотекаларга, бүдүрүлгелерге болгаш совхозтарга ону эрттирер болгаш организастаар хемчеглерни ажылдап кылгаш, боттандырар.

Культура министерствозунуң, Тыва АССР-ниң Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле эргелелиниң, ВЛКСМ обкомунуң, Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин, номга ынактарның эки тура ниитилелиниң республика организациязының организастаазы «Ажылчын атка төлептиг бол!» деп аныяктарның республика конференциязы бо чылдың июльдан 1987 чылдың январьга чедир болуп эртер.

Бистиң корр.

ЭРЕС ООЛДАР

Июнь 30-де изиг кончуг хүн турган. Ол хүн бөлүк ээзди оолдар Ий хемниң аксында терең ээрем иг черге эштип, ойнап турганнар. Оларның арзында «Торе-Хөл» совхозтан Алим дээр бир оол база чораан.

Ооң эштири арай хирелиг болганындан удаваанда шаа төңгени-ле ол боор, элдиг черге таваржы бергеш, үнүп чадап кааш, сугже кирип, дүжүп эгелээн. Ол арзында ооң эштери арай ырады эштип берген болган. Ынчалза-даа бир эжи А. Хомушку ону көрүп кааш, эжинге дузалажыры-биле дораан эштип чедип келген. Сугже шымнып киргеш, Алимни үндүр тыртып алгаш, угбайн барган. База бир эжи Мерген Дандар чедип келгеш, эмгележип тургаш, суг тырттынышкан, медерелин ышкынган Алимни эрик кырынче үндүрүп келгеннер.

Сугга дүшкен оолду олар салгып, чайып, кылымал тындырышкынны шаа-биле кылдырып тургаш, оңгарып алганнар.

Тожу чурттуг оолдар Төре-Хөлден аалчызы эжиниң амытынын ынчаар камгалап алганнар.

Д. АЙР-САНАА.
«Май 1» совхоз.

ОРАЙ ДҮНЕГЕ ЧЕДИР

Чаагай тура-соруктуң оюннары хүнүң-не хүнүнүң ийиги чартыында эгелеп турар. А кежээ ареналары көрүкчүлер доллур олуруптар. Орай дүнеге чедир стадионнарның болгаш спорт залдарының оттары хып турар. Чижээлээрге, гимнастар «Олимпий» стадионундан дүн ортузу аңа бергенде чаңганнар. Спорттуң көрүкчүлери делегейниң эң шыырак спортчуларының техника талазы-биле чараш көргүзүглерин магадап турарлар.

Чаагай тура-соруктуң оюннарының медальдары дээн бир-ле дугаарында «Олимпий» бассейниниң бедигээжинден сугже халыыр маргылдаазы доозулган. Москва Олимпиадазын хаап турган үезинде ойнап турган аялга база катап чаңгылангаан.

«Олуттар курут калган...». Спортчулар чаа өңнүктери-биле база чараш бассейни-биле байырлашканнар.

Чаагай тура-соруктуң оюннарының чемпиону Запорожьеден студент Сергей Гурылёв мынча дээн: «Удавас бистиң чамдыывыс боттарының чуртунуң адын камгалап, Мадридке болур делегей чемпионадынга киржир. 1984—1985 чылдарда ындыг маргылдааларга бодум ийи катап киришкен мен. Аңаа мен үргүлчү чеди дугаар черни ап турдум. А маңаа тиилеп алдым».

Моон мурнунда Сергей шынап-ла улуг маргылдааларга киржип тургаш, черле тиилеп көрбээн, үргүлчү болуунун «чаңчылы апарганы» чеди дугаар черни алыр турган. Ынчалза-даа ам болун хей-аът киирип, эки белеткелдиин көргүскеш, бедигээштен сугже халыырын чедиишкиннинг күүсеткен. Гурылёв эң сөөлгү халыырының бетинде тос дугаар халыгда (дыгдынып алгаш 3,5 катап дээскиниг кылгаш) хүнүн эң бедик үнелелин—86,40 баллды алган.

Бедигээштен сугже халыыр маргылдаага бистиң мастерлеривис үш алдын медальды чаалап алган. Бир алдын медальды АКШ-тың спортчулары алырга, оон командазының кежигүннери «Сеңээ четтирдим, Москва!» деп, улай-улай адыш часкап, алгыржып турганнар.

Боксёрларның дөрттүң бири финал доозулган. Бир хүн дыштаныр эргени алганнар. Специалистерниң бодалы-биле алырга, ол маргылдаа кончуг солун болган. Чижээлээрге, АКШ-тың командазының чартыы чартык финалче кирбейн баар деп чүвени кым-даа бодаваан. Американнар-биле шаңналдыг чер дээш Болгарияның, Венесуэланың, Мадагаскарның спортчулары демисежир апаарлар.

Эң-не солун ужуражылга аар дензиниң боксерларының аразынга болган. Ленинградтан В. Яковлев биле Воронежтен В. Абаджян олар чартык финалга кайызы тиилээрин тодаратканнар. Рино хоорайга (АКШ) чоокта чаа болган делегей маргылдаазынга шаңналдыг чер алган Яковлев артык күштүүн көргүзүп, тактика-биле тиилелгени чедип алгаш, чартык финалга ойнаар болган.

Болуп эртип турган маргылдааларны көрүп тургаш, спорттуң аңгы-аңгы хевирлериниң киржикчилери кайы оюн солун болурул?— деп, бот-боттарынга ындыг айтырыгны салган болза, ватерполистерниң оюну шаңналдыг черже кирип болур ийик. Оюнуң дениели бедик байдалга эрткен.

Бирги шаңналдың салым-чолуу ССРЭ-биле АКШ-тың шилиндек командалары шиитпирлээн. Ийи чансар соонда бистиң ойнакчыларывыс алдыларын чок мячикти удурланыкчыларының хаалгазынче киирген. Совет шилиндек команданың тренери Б. Попов «Ойнаңар, ойнаңар!» деп алгырып турган. Сан 10:5 болуп, бистиң командавыс тиилээн.

Гандболистер база ойнап эгелей берген. Аңаа үш диптен тос чурт киржир. ССРЭ-ниң эр улустуң шилиндек командазы исландыларны 30:17 санга, а херээжен командазы даниялерни 29:18 санга уткан. РСФСР-ниң командазын конкурстан дашкаар киирген. Ол команда Польша-биле 20:20 кылдыр хайымнашкан. АКШ-тан эр улустуң командазы чехословак мастерлерин 23:21 санга уткан, А АКШ-тың херээжен улус командазы 31:21 санга японнарга уттурган. ГФР-ниң херээжен улус командазы венгрлерни 19:15 санга уткан.

Л. ЛЕБЕДЕВ.
В. ЧЕБАКОВ.
А. ЮСИН.

САМАРАНЧЫНЫҢ ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

— Олимпий шимчээшкиннинин кол сорулгазы — тайбыңче болгаш улустар аразының бот-боттарын билчиринче чүткүл болур—деп, Делегейниң олимпий комитединиң (ДОК-туң) президентизи Хуан Антонио Самаранч Москвага болган парлалга конференциязынга чугаалаан: — Ол сорулгага делегейниң улуг спортчу маргылдаалары бараан болуп турар. Ындыг болганда, бистер, Чаагай тура-соруктуң оюннарынга байыр чедирип тур бис. Ам Москвада эртип турар ол оюннар ёзулуг олимпийжи сагыш-сеткилди илередип турар-дыр.

ЧУРУКТА: парлалга конференциязының түңнелинде ДОК-туң тускай шаңналдарын спортка улуг дептшилгени дүрген чедип алганы дээш Самаранч совет спортчуларга—Киев чурттуг гимнаст Оксана Омельянчикке, Ленинградтан келген чадаг-терге Вячеслав Екимовка тывыскан. Оң талазында — ССРЭ-ниң Спорткурокомунуң даргазы М. В. Грамов.

М. ЧУМИННИН фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КҮШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ КОМПЛЕКИЗИ ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ:

«Енисей» Культура бажыңынга

Июль 19-та. Аныяктарның дыштанылга кежээзи. Эгелээри 19.00 шакта.

Июль 20-де. Аныяктарның дыштанылга кежээзи. Эгелээри 19.00 шакта.

Хөгжүм-шии театрынга

Июль 19-та. Тыва АССР-ниң чогаадыкчы эвилелдериниң каттышкан пленуму. Эгелээри 10.00 шакта.

Дыштанылганың болгаш Культураның Гастелло аттыг парыгынга

Июль 19-та. Солун ужуражылгаларның «Шажын болгаш амыдырал» деп клуву.

Дайын чылдарының эң эки сценажыткан ырларынга студентилерниң тудуг отрядтарының ортузунда конкурс. Эгелээри 17.30 шакта.

Аныяктарның дыштанылга кежээзи. Эгелээри 19.00 шакта.

Июль 20-де. «Нептунуң» байырлалы. Программада: Сугга театржыткан көргүзүг. Эгелээри 14.00 шакта.

Оюннар, аттракционнар, хөглээшкин, катчы.

Уруглар ойнаар шөлчүгеш. «Эң бичиилерге дыштанылга хүнү» деп оюннар. Эгелээри 12.00 шакта.

«Вальс, вальс, вальс» дыштанылга кежээзи. Эгелээри 19.00 шакта.

«НАЙЫРАЛДА» МАРГЫЛДААЛАР

ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Делегейниң шилиндек командазы. Чаагай тура-сорук оюннарынга хостуг хүреш талазы-биле эң сөөлгү шиитпирлиг ужуражылганы үш Олимпий оюннарының болгаш делегейниң чеди дакпыр чемпиону Александр Медведь ынчаар адаан. Делегейде эң-не алдарлыг мөге маргылдааны көөрү-биле Москвага келгени ол.

Команда аайы-биле ийи болгаш оон-даа хөй тиилелгелерни чедип алган Болгарияның, АКШ-тың болгаш Турцияның шыырак дээн мөгелери совет мөгелерге удур туржуп турганнар. «Найырал» универсалдыг спорт залдың аренازынга, он аңгы деңзилер чеди деңзиге хевистиң ээлери артык күштүүн көргүскен. Тиилелгелерни (48 кг чедир) Якутиядан Василий Голов, (57 кг чедир) Киевтен Москва Олимпиадазының тиилекчизи, делегейниң дөрт дакпыр чемпиону Сергей Белоглазов, (68 кг чедир) Ташкентиден делегейниң ийи дакпыр чемпиону Арсен Фадзаев, (82 кг чедир) Красноярскиден Владимир Модосян, Ташкентиден Хадарцев алышкылар (90 кг чедир) Махарбек, (100 кг чедир) Арслан олар чедип алганнар. Арткан алдын медальдарны АКШ-тың спортчулары (62 кг чедир) Джон Смит, (74 кг чедир) Дэвид Шульц, (130 кг чедир) Брюс Баймгартнер чаалап алганнар.

Ол чурттарның спортчуларындан аңгыда мөңгүн болгаш хүлер медальдарны Болгарияның, Моолдуң болгаш Турцияның мөгелери чаалап алганнар.

Ниитизи-биле бүгү командалар багай эвес белеткелди көргүскен деп ССРЭ-ниң шилиндек командазының кол тренери Иван Ярыгин СЭТА-ның корреспондентилеринге чугаалаан. Даштыкы чурттардан келген тренерлерниң саналын ёзугаар алыр болза, совет спортчуларның техниктиг белеткели өске чурттарның мөгелеринден бедик болуп турар. Москва маргылдаазының даштыкы киржикчилериниң хөй нуруузу октябрьда Будапештиге болур делегей чемпионадынга совет мөгелерниң удурланыкчылары болуру магат чок.

Г. ХАЧКОВАНЯН.
Ш. ШАЛОЛАШВИЛИ.
СЭТА-ның корр.

«ҮШ МЫЙГАК»

Дириг амытаннар дугайында Сибирь улустарының тоолдар чыындызын Россия Федерациязының урал-чечен литература үндүрер «Современник» деп ном парлаар чериниде белеткеп турар. Оон ады «Үш мыйгак».

Ук номда тыва, тофа, хакас, якут, бурят, ненец, алтай, манси болгаш өске-даа аймак-сөөк улустуң аас чогаалындан эң эки тоолдарны киирген. Номнуң каасталгазын чурукчу Г. Павлишин кылган.

Сибирь улустарының тоолдар чыындызы чурттуң садыгларының дилгирлеринге шала күскээр коступ кээр. Үндүрүлгениң тиражы — он муң экземпляр.

Т. АНДРЕЕВА.
Москва хоорай.

АДА-ИЕ ДУЗАЛААР УЖУРЛУГ

Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг училищезиниң бирги дашкылар бөлүүнүң мастери В. Амырның № 137 «Шын» солунга бижээн «Дузалап көргүссе» деп материалын номчааш, ону деткип, бодумнуң тодаргай саналым киирикседим.

Ол бөлүкте мээң оглум Аяс база өөренип турар болгаш училищеге бо-ла барып чеде бээр мен. Башкылар-биле харылзажып, оларның арга-сүмезин ап, кичээлдерге олуржуп келдим. Аастың талазындан кичээлдер үзе бээр таварылгалар база турду. Ам оон ындыг чоруу чоорту читкен, частырыын эдип ап шылаан.

Мен бодап көөрүмге, сургуулдарның өөредилгеге сонуургалы ада-иелериниң башкылары-биле харылзаазындан кончуг хамааржыр. Бистер оларга боттуг дузаны чедирер, бүгү талазы-биле деткиир ужурлуг бис.

Бистиң урутларывыстың өөренип турар училищезинде аныяктарны амыдыралчы чаа мергежилдерге шилип алзын дээш бажын, күжүн харамнанмайн ажылдап турарларга бүдүрүлге мастерлери В. Чылбак, С. Чалбаа олар хамааржыр. Ынчаа ажылдап турар башкылар өөреникчилерге билиг бээр дээш шаа-биле кызып турда-ла, чамдык ада-иелерниң талазындан деткимче дуза көргүспес, оларның-биле сүмелешпес чоруктар бар. Бир катап ындыг таварылганы көрдүм. Кичээл чоруп турда, бир аныяк эр кижи эжикти ажыдыпкаш, оглунуң барын, чогун айтырып кааш, дедир чоруптарга шуут кайгаан-дыр мен. «Ачаң чедип келген-дир деп чугаалаар силер» деп кичээл эрттирип турган башкыга айтыышкын берип кааш, арлы берген. Ажы-төлү дээш сагыш-сеткили аарывас, шак ындыг тоомча чок болурга, уруглар кижизидилгезинде четпес чүүлдериниң үнүп турар чылдагааны-даа ында.

Ажыл-агый аайы-биле Кызылга келгеш, ажы-төлүнүң канчаар өөренип, чурттап турарын сонуургаар, ону хайгааралга алыры ада-иелер бистерден негеттинип турар. Ынчангаш училищеге ада-иениң деткимче, дуза чедирери дорт хүлээлгевис деп санап чоруур мен.

К. ЧИҢМИТ.
Тес-Хем район.

АРЖААНДА ӨСКЕРИЛГЕЛЕР

Бай-Тайгада радон суглуг Шивилиг аржааны чүгле Тывада эвес, а харын Саян ындындан бээр сураглыг. Ол аржаан бойдустуң эң-не чурумалдыг черлериниң бирээзи—Мугур-Шивилиг деп хемчигештиң бажында, Оргулааш тайгазының белинде туруп турар. Шак ол девискээрге эртенги хүннүң баштайгы херелдери чайнай бээр. Аңаа колдуунда нерв болгаш ижин-шөйүндү аарыглыг улус эмненир. Сөөлгү чылдарда ук аржаанның аалчылары чылдын-на элбеп, дыштаныкчылар кадыын экижидип алыр апарган. Аржааның бойдузу дыка чараш: оон девискээринде холушкак ыяштыг арга-арыг, чүзүн-бүрүн чечек холумактыг оът-сигеи үнгүлээн.

Аржаанга дыштанып келгеннерге таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле Бай-Тайга райкүүскому чамдык организастыг хемчеглерни чорудкан. Дыштаныкчыларга орум-дежек хөлезилээр пунктуну тургускан. Оон аңгыда аъш-чем белеткээр сакпын, аяк-сава база спортчу херекселдер оларның эргезинде. Хуу машиналар турар черни аңгылаан. Майгыннарны болгаш машиналарны хайгаараар таныылдыг тургускан. Хөлезилел пунктузунда ниитизи-биле ийи чүс хире майгын бар. Оттулар чүүлдү районнуң ыяш ажыл-агый чери ында белеткээн. Ону дыштаныкчыларга садып турар. Аржааның арыг-шеверин Бай-Тал кедээ Совединиң күүскому хайгаарап турар. Оон девискээринде арыгланыр бажыңнарны немей туткулаан. Эт-херекселдер ачыладыр пунктуну Тээлиде септелге-тудуг участогунуң (начальниги Василий Байдоос) ажылчыннары кыска хуусаада ажыглалга киирген. Өске-даа чүүлдерин белеткээринге КМК-ның Виктор Сегбеге удурткан коллективи идепкейлиг киришкен. Дыштаныкчыларга таарымчалыг байдалды тургузарынга Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу, оон «Туванарикмахерскне» бүдүрүлге каттыжыышкыны биче эвес дузалашкан.

Аржаанда арга-ыяш даамылым, милиционерни база эмчини тускайлаан. Хүннүң эргежок чүгула херекселдиң бараанныарын садар киоск ажылдап турар. Тээли суурдан баш таарыкчызы, чуруук тырттырар мастер, шак мастери график ёзугаар барып турар. Районнуң бот-тывынгыр урал чүүл бөлүү концерттиг ой-ойлеп чедип бээр. Аржааның корум-чурумун хайгаараар чөвүлел ажылдап турар.

Аржааның эм хоолуунуң тодарадыры-биле сөөлгү үш чылда тускай экспедиция ажылдап келген. Оон олар курлавырын тодараткааш, эрткен күзүн боттарының ажылының түңнелин чогуур черлерге илеткээн. Оон ол черге чоорту улуг курорт тударын шиитпирлээн. Ынчаар кээрде аңаа бүдүн чыл дургузунда чон кадыын эмнедип алыр аргалыг апаар.

Эргим өңнүктер! Аңаа дыштанып, эмнедип келгеннер, чайгаар бүткен бойдусту карак огу дег камгалаалыңар. Аржаан чоогунуң эм оъ-сигенин, үнүжүн тиктеглеп болбас. Ол дээрге бүгү ниитинин байлаа-дыр.

С. ХЕРТЕК.

ТВ

ИЮЛЬ 18-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— «Үе». 8.45— Делегей болгаш аныяктар. 9.20 — «Күш-ажыл кижилериниң дугайында этюдтар». Док. фильм. 9.45 — Уругларга фильм. «Сээң кылыр хереэң». 11.05 — 11.10 — Медээлер. 14.30 — Медээлер 14.50 — «80 чылдарның коммунистери». «Салгал» деп док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 15.25 — Орус чугаа. 16.00—Жюль Верн. «Элдептиг ортулук». Урал-чечен фильм. 17.30 —Эрмитаж. Фландрияның урал чурулгазы. 18.00 — «Масленкинодан келген хүрең инекчигеш». Мультфильм. 18.15 — «Калы ажылдажылга». Тележурнал. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — «Испанияның дүвүрээзиниң дээри». Док. фильм. 19.55 — «Алдын Орфей-86» деп эстрада ырызының делегей фестивалы. Болгариядан дамчыдылга. 21.00—«Үе». 21.35 —Чаагай тура-соруктуң оюннары. Парус спорту. Бокс. Спортчу гимнастика. 23.05 —Чаагай тура-соруктуң оюннарының хүн демдеглели. 23.20 —23.45 —Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Аңаа-ла чараш кыс». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.40 —«Соколово». Урал-чечен фильм. 2-ги сериязы. 9.45 — «Найырал концерти». 10.25 — Чурукчулар дугайында чугаалар. Г. Гагарин. 10.45 —Док. фильмнер: «Иссык-Куль-биле чугаа», «Объективте — дириг амытаннар». «Өкпең өңнүг чайка». 11.25 —Улустуң аялгалары. 11.40 —Хүндүлүг болур шиичилекчизи, медицина эртемнериниң доктору В. Володин-биле школачыларның ужуражылгазы. 12.25 —«Оол чораанының он чедиги чылы». Урал-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. 13.30 — Англи дыл. 14.00—Авазының школазы. 14.30—Чаагай тура-соруктуң оюннары. Гандбол. 15.50— «Лен чечектели тур». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 16.20 —16.25 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 —Л. Петрова. «Аңчы Мерген». Баатр Басангов аттыг Калмыкияның күрүнениң хөгжүм-шии театрының шиизи. 19.00 —Телемедээлер. 19.10 — «Азия тову». Программада: Медээлер. «Социалистиг чарыштың экраны». Көк-Тей болгаш Кара-Булуң сүт-бараан фермаларының коллективтериниң социалистиг чарыш талазы-биле удур-дедир хыналдазы. 19.40 —Чарлалдар. реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамыктыг удунар, чаштар!». 20.15—Чаагай тура-соруктуң оюннары. Спортчу гимнастика. Дзюдо. 21.00—«Үе». 21.35—22.30 «Эрте берген чылдарда». (Никарагуа). Урал-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Агаар

Республикага шокар булуттаар. Биче чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 11—16 градус чылыг, хүндүс 20—25 градус чылыыр.

КИНО

ИЮЛЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киносборник 9.30. **«Большие маневры»** (16 хардан өру кижилерге) 11.20, 13.30, 15.40, 17.50, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Подсудимый» 14.00, 16.00, 18.00 20.00 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Конвой» 15.00, 18.40, 20.30. **«День и век»** 16.50 шактарда.

«ЛЕТНИЯ»: «Иди и смотри» 14.30, 17.00, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Капкан для шакалов» 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Чурттуң дараазында дээди өөредилге черлеринге үндезин националдыг кижилерге конкурс чок өөренип кирерин шыыгалдаалары 1986 чылдың июль 21-ден эгелеп Кызылда күрүнениң башкы институдунга эрттирер:

1. **Москваның күрүне университеди** (физика, психология, орус дыл болгаш литература (даштыкы), математика).
2. **Москваның технологиг амыдырал хандырылга институду:** (амыдырал хандырылгазының экономиказы болгаш ону организастаары бухгалтер учёту болгаш ажыл-агый чорудулгазын анализтээри, ыяш болбаазырадылгазының технологиязы, радиотехника, химиктиг технология болгаш шеверлел бүдүрүлгезиниң дериг-херексели).
3. **Ленинградтың А. И. Герцен аттыг күрүнениң башкы институду** (ниити техниктиг эртем болгаш күш-ажыл).
4. **Уралдың (Свердловск хоорай) арга-ыяш техниктиг институду** (арга-ыяш инженериниң херээ, арга-ыяш болгаш ыяш болбаазырадылгага үлетпүрүнүң машиналары болгаш механизмнери).
5. **Ыраккы Чөөн чүктүң (Владивосток хоорай) амыдырал хандырылга институду** (чиик үлетпүр машиналары болгаш аппараттары, радиотехника).
6. **Иркутскиниң күрүне университеди** (правоведение).
7. **Красноярскиниң күрүне университеди** (правоведение).
8. **Кемеровонуң күрүне университеди** (правоведение).
9. **Томскиниң күрүне университеди** (правоведение).
10. **Алтайның политехниктиг институду** (аъш-чем бүдүрүлгелериниң машиналары болгаш аппараттары, тудуг, тудуг кылыгларының болгаш конструкцияларының бүдүрүлгези, машина тудуушкунунуң технологиязы, металл кезер станоктар болгаш херекселдер, каңнаашкын бүдүрүлгезиниң дериг-херекселдери болгаш технологиязы, хоорайларның үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш кедээ ажыл-агыйның электри хандырылгазы).
11. **Томскиниң автоматчыттынган башкарылга системаларының институду** (радиотехника, электронуг приборлар).
12. **Новосибирскиниң харылзааның электротехниктиг институду** (автоматтыг электрохарылзаа, хөй каналдыг харылзаа, радиохарылзаа, радиодамчыдылгазы, экономика болгаш организация).
13. **Чөөн Сибирьниң (Улан-Удэ хоорай) технология институду** (алгы-кеш кылыгларының технологиязы, бухгалтер учёду, чиик үлетпүрүнүң машиналары болгаш аппараттары).
14. **Кемеровонуң аъш-чем үлетпүрүнүң технология институду** (хлеб бижырарының болгаш кондитер бүдүрүлгезиниң технологиязы).
15. **Куйбышевтиң политехниктиг институду** (электриглиг системалар).
16. **Костроманың технологтуг институду** (калбак херегселдиң эдилелдериниң үлетпүрүнүң экономиказы болгаш ону организастаары).
17. **Алтайның медицина институду** (эмнээшкин херээ, педиатрия, гигиена, санитария болгаш эпидемиология).
18. **Красноярскиниң медицина институду** (эмнээшкин херээ, педиатрия, стоматология).
19. **Новосибирскиниң медицина институду** (эмнээшкин херээ, педиатрия).
20. **Томскиниң медицина институду** (эмнээшкин херээ, педиатрия, фармация).
21. **Москваның экономика-статистика институду** (автоматчыттынган башкарылга системалары).
22. **Москваның С. Орджоникидзе аттыг эргелеп башкарылга институду** (тудугда башкарылганы организастаары).
23. **Ыраккы Чөөн чүктүң далайның инженерлиг дээди училищези** (судно болгаш электри тургузугларын ажыглаары).
24. **Иркутскиниң медицина институду** (эмнээшкин херээ, педиатрия, гигиена, санитария болгаш эпидемиология, стоматология, фармация).
25. **Кемеровонуң медицина институду** (эмнээшкин херээ, педиатрия, гигиена, стоматология).
26. **Куйбышевтиң план институду** (улус ажыл-агыйының планнаашкыны, күш-ажыл курлавырларының экономиказы).
27. **Новосибирскиниң улус ажыл-агый институду** (статистика).
28. **Новосибирскиниң суг транспортунуң инженерлериниң институду** (иштики оруктар сугларынга судно башкарылгазы).
29. **Пермь университеди** (правоведение).
30. **Ростовтуң улус ажыл-агый институду** (экономиктиг медээлерни механизастыг арга-биле ажылдап, кылырын организастаары).
31. **Шахтының амыдырал хандырылганың технологтуг институду** (алгы кылыгларын чогаадып кылыры, алгы кылыгларының технологиязы).
32. **Свердловскиниң улус ажыл-агый институду** (улус ажыл-агыйының планнаашкыны).
33. **Ленинградтың совет садыг институдунуң Красноярск филиалы** (үлетпүр бараанныарының товароведениези болгаш ону организастаары, аъш-чем бараанныарының товароведениези болгаш ону организастаары, бухгалтер учёту, ниитиниң чемненилгезиниң технологиязы болгаш ону организастаары, садыг экономиказы).

Хүлээп алырының дугайында билдириишкинин 1986 чылдың июль 19-ка чедир Кызылда күрүнениң башкы институдунуң ректорунуң адынга (чаңгыс аай майык ёзугаар) киирер.

Ортумак эртемниң дугайында документини (бодун), № 086/У майык ёзугаар эмчи шинчилгезин, 3×4 хемчээлдиг сес фото-чурукту, үш кижиниң ат салганы, таңма-биле шынзыткан характеристиканы билдириишкинге кожар.

Абитуриент институтка келирде паспортун болгаш шериг билетин (азы киир бижээн херечилелди) бодун көргүзер.

Үстүнде айыткан документилерниң чаңгызы-даа чок турар болза, кирерин күзээн кижиниң билдириишкинин комиссия хүлээп албас.

ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозунуң 1986 чылдың март 14-те № 190 дужаалын ёзугаар 4-кү экзамен соонда ук мергежилдерже чедип ап шылаар салым-чаяанныг тодарадыр дээш абитуриент-биле беседалажылганы чорудар. Беседалажылганың үезинде оон алган баллдарын институтка кирер саналга барымдаалап көөр.

Дараазында адресче документилерни киирер: Кызыл хоорай Ленин кудумчузу 34, аудитория — 116.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41.27, информация килдизиниң 2-20.60, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27.41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3340.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01080

Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 169 (13169) | 1986 чылдың июль 19, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

СИГЕН КЕЗИЛДЕЗИНИҢ ТЕМПИЗИН УЛАМ БЕДИДЕР

СЭКП обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

ЧАРЫШТЫҢ БАЙДАЛЫ, ООН ҮНДҮРЕР ТҮҢНЕЛДЕР

Малга чем белеткээр талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының түңнелин СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому үндүрген.

Республиканың чамдык районнары болгаш совхозтары, звенолары болгаш бригадалары малга чем белеткелиниң үезинде күш-ажылды организастаарының бедик деңнелдиин көргүзүп, техниканы ажыктыг ажыглап, мурнакчы технологияны шиңгээдип ап турар деп, СЭКП обкомунуң бюрозу, Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому демдеглээн. Малга чем белеткелиниң талазы-биле эки көргүзүглерин Таңды районнуң ишчилери чедип алган. Олар мал чеминиң бүгү хевирлерин (чемгерилге единицазы-биле) мөөңнээрнииң планын 5,8 хуу, оон иштинде сигенни 11,8 хуу күүсеткен. Республиканың ортумак деңнелинге болдаарга хөөн бедик темпилерни Улуг-Хем болгаш Тес-Хем районнарның ажыл-агыйлары чедип ап турар.

Ындыг-даа болза, малга чем белеткелиниң темпизи республикада кулу деңнелде деп, хүлээп алган доктаалда айыткан. Бо чылдың июль 14-ке чедир республика 12,3 муң тонна сигенни, ол дээрге планның 6,3 хуузу, 2,4 муң тонна сенажты — 2,5 хуу, 1,1 муң тонна витаминниг сигеи далганын — планның 11,8 хуузун белеткеп алган. Сиген белеткелинде хүн бүрү немелде 900—1000 тоннадан ашпайн турар, а витаминниг сиген далганын хонуктун 3—4 тоннаны бүдүрүп турар.

Күш-ажылды организастаарының чаажыс деңнелдиинден, малга чем белеткээр техниканы ажыглаарында болгаш техниктиг хандырылгазында четпестерден Тожу, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга болгаш Мөңгүн-Тайга районнарда мал чеминиң белеткели оожум чорүп турар. Бо районнар малга чем белеткелин 0,2—2,6 хуу күүсеткилээн, а Чөөн-Хемчик, Тожу районнар эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге мал чемин эвээшти белеткеп алган.

Сиген кезилдезин тавааржылдыр деп дергеймгеен чангыдаан СЭКП райкомнары, улус депутаттарының районнар Советтериниң күүскомнары уштуун чадап турар деп, ук доктаалда шүгүмчүлээн. Ыңчаар уламдыктыраарга мал чеминиң хоолузу чиир, суттаттыг черлерде хөй чылдыг сигенни катап кезер арга оксуксурар дээрнин чамдык удуртукчулар уттуп турар.

Белеткеттиниң турар мал чеминиң шынарын бедидер бо херекке ажылдакчыларның материалдыг сонуургалын улам улгаттырар дээш дээштиг хемчеглерни республиканың Агропромкомитеди, районнарның агропромнарын каттыжышкыннары албайн турар деп доктаалда айыткан. Ниитизи-биле республикада белеткеттингеи сигенниң 32 хуузунуң шынарын хынаан, а Бай-Тайга, Өвүр, Сүт-Хөл, Эрзин районнарның совхозтарында бо ажыл шуут чорувайн турар.

Хынаттынган сигенниң үштүң бир кезиинде хөй класс чок сигенге хамааржыткан. Сигенни кезерн-биле ону белеткээриниң аразында үзамдыгышкынды дээн ишкаш малга чем бүдүрериниң технологиязын хажыдар өске-даа чүүлдер бар.

Шудургу болгаш ажыл-херекчи чорукту байдалын тургузарын, чурттакчы чонну мал чеминиң белеткелинче мобилизастаарын партия комитеттери, райсоветтер күүскомнары ам-даа бурун чедип албайн турар. Чамдык совхозтарда мал чеминиң белеткелиниериңге эргежок чугула байдалдары тургуспаан, а чамдык коллективтерде социалистиг чарыш ёзу барымдаалаан. Ол айтырыгларны чогумчалыг шиитпирлээринге партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, депутаттар бөлүктериниң, улустуң контроль постуларының өске-даа хөй-нинти организацияларының ажылы дээш чок болуп турар.

Малга чем белеткелиниң талазы-биле районнар аразында социалистиг чарышка **Таңды районну** тиилекчи деп санаан болгаш аңаа СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан, 200 рубль түңнүг акша-биле шаңнаарын шиитпирлээн деп доктаалда айыткан.

Малга чем белеткелиниң темпизин дүргедедир, бо ажылче совхозтар болгаш районнар, хоорайлар коллективтерин, материал-техниктиг курлавырларны эң хөйнү мобилизастаар сорулга-биле **бо чылдың июль 15-тен сентябрь 15-ке чедир малга чем белеткелиниң шалыпчы нии айын** чарлаан.

Бар четпестерни бурун чайладырын СЭКП Кызыл хооркомунга, райкомнарга, хоорайкүүскомнарга, профобвчөвүлелге, ВЛКСМ обкомунга, Агропромкомитетке, РАҮК-терге, совхозтарның удуртукчуларынга даасккан. Ол сорулга-биле дараазында даалгаларны берген: бригада, звено болгаш өске-даа коллектив бүрүзүнге тодаргай даалганы бээр болгаш оон күүселдезин дээш шыгыы контрольду тургузар; малга чем белеткээр бүгү техниканы ажылдаар дээш немелде хемчеглерни алыр. Оларга техниктиг хандырылга звеноларын организастаар, оларны эргежок чугула херекселдер болгаш артык кезектер-биле четчелээр, витаминниг сиген далганы бүдүрер агрегаттарже кичээнгейни угландырар, оларның дүн-хүн чок ажылдаарын чедип алыр, бир агрегат хүнде 15 тонна далган бүдүрерин чедип алыр, бирги ээлчегде хөй чылдыг сигенниң ажаарын доозар, ону ийиги удаа кезер дээш эргежок чугула ажылдарны кылыр; малга чем белеткелиниң бээ ону шыгжаарының дешпилгелиг технологиязын — пресстээшкинни, салыныпадыышкынны ажыглаар, сенаж болгаш силос салып турда консервантыны болгаш өске-даа чүүлдерин ажыглаар; мал чеми хынаар лабораторияларның тодаргай ажылдаарын организастаар.

Бедик шынарлыг мал чеми белеткээри дээш моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкиниң негелделерин малга чем белеткекчилериниң шуптузунга чедирер.

Шалыпчы нии ай дургузунда СЭКП Кызыл хооркомунуң болгаш райкомнарның хоорайкүүскомнарының, ВЛКСМ обкомунуң, профэвилел обкомунуң бүгү хөй-нинти организацияларының организакчы болгаш масса-политиктиг ажылын малга чем белеткээр талазы-биле планныг даалгаларны күүседиринче болгаш ажыр күүседиринче угландырар херек деп доктаалда айыткан.

АЯН-ЧОРУК УЛАМЧЫЛАВЫШААН

АШХАБАД. Мали улустуң Демократтыг эвилелиниң Чиңгине секретары, Мали Республиканың Президентизи М. Траоре Туркменияның амыдыралы-биле нии хүн таныжкан.

Республиканың удуртукчулары-биле беседа кылган. Туркменистанның Компартиязының ТК-ның бирги секретары С. А. Ниязов экономика болгаш культура талазы-биле туркмен улустуң чедип алган чедиишкиннериниң дугайын Президентиге чугаалаан.

ТССР-ниң Курагропромнуң Чер ажылының институдунуң эртем-шенелде базазынга, Каракум каналының гидротехниктиг тудугларының бирээзинге болгаш Туркмен ССР-ниң Эртемнер академиязынга аалчы барып чораан.

В. И. Лениннуң тураскаалынга, Ада-чурттуң Улуг дайынының чеңгелдериниң мөңге туркменистаннарга - дайынчыларының тураскаалынга Президент бөолап чечектер салган.

* * *

Ол-ла хүн М. Траоре кадаады-биле Ашхабадтан Москваже ужудуп чорупканнар.

Мали удуртукчу кадайы-биле Москвага кежээ чедип келген. **(СЭТА).**

СЭКП ТК-ның Кыйгырыынга харыы кылдыр

КҮЖҮВҮС — ДЕМНИГДЕ

Мөңгүн-Тайга районнуң «ССРЭ-ниң 60 чылы» совхозтуң дугаары нии хойжу бригадазының малчыннары СЭКП ТК-ның Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга Кыйгырыы-биле танышкаш, ону чүүлдүгзурүп деткивишаан, аңаа харыы кылдыр чугле ңууда көргүзүглерни дээш эвес, бригаданың план күүселдезинге, ниитиниң ажыл-херээнге ак сеткилдиг киржип, бир демниг ажылдарын ниити хуралга чугаалашкан бис.

Бригаданың ниити хуралынга социалистиг хүлээлгелерни кижи бүрүзү эде көрүп, чартык чылда канчаар ажылдаанывысты база түңнеп чугаалаштывыс. Бистиң бригадавыста ниитизи-биле он бир кодан бар. Олар шуптузу бир демниг ажылдап, бодунга алган социалистиг хүлээлгезин күүседир болгаш ажыр күүседир дээш эде көрген. Ылангыя хоочун малчын С. О. Хуналкара пенсияже үнзе-даа, бодунуң арга-дуржулгазынга аныяктарны өөредип мал ажылының чажыттарын чугаалап берип чоруур. Аныяк малчыннар Салават Метпээ, Александр Кылын-оол хоочуннарның дуржулгазы-биле мал бажының санын 95—96 хуу камгалап алган. Ам олар кышка белеткел ажылдарын чорудуп турар.

Мээң чайлаам ам Кызыл-Оюк деп черде. Чайын болган чаъс-чер үезинде Мөңгүн-Тайга район Советиниң күүсекчи комитединиң даргазы К. С. Делек баштаныр он ажыг кижи бир чүък сөөртүр машиналыг тускай дежурныйлаашкынны мээң кодамымга чорутткан. Чаъс-чайык болу берген үелерде хойларны бүрүзүзлерге (өөгээр черлерге) дозуп, кажаалап, чаңгыс черге бүле хай ден тургаш, дүн доңдуруп турадувус. Келген кижи бүрүзү ак сеткилдиг, тура-соруктуг дуза чедиргениниң ачызында чаңгыс-даа баш оскунмадывыс.

Мал бажы камгалаар алырын социалистиг хүлээлгемниң пунктузунда киирген мен. Мээң улуг дузамы чедиргени дээш район төвүнден келген эштерге өөрүп, четтиргенимни илергейлээн мен.

Чоокта чаа совхозувус директору Д. Д. Досжар биниң бригаданы малчыннарынга партия Төп Комитединиң Пленумунуң, ССРЭ-ниң база РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессияларының материалдары-биле таныштырган. Ону бистер, малчыннар чангыс үн-биле деткип, чүүлдүгзүнүп, хүлээп алдывыс.

Бодум хуумда дуй планын күүсеттим. Ам артыы чылын, күжүр белеткээр хүлээлгем арткан. Ону күүседип алыр дээш бир аргаларым ажыглаар аваар.

Социалистиг чарышты салып, чаржып турар кижээм Михаил Сарм база арт кадарып турар. Ол база-ла мээң ногумда Кара-Оюк деп черде чайлаглыг. Бир ай болгаш-ла канчаар ажылдап турарывысты түңнеп, чүну кылып алырын дугуржуп турар бис. Маңнаар демниг ажылдарга ажылга-даа ажыктыг. Бригаданың алган хүлээлгезин күүседиринге дыка-ла деткимчелиг болур чүве.

Чартык чылдың түңнели-биле багай эвес көргүзүглерлиг болдувус. Хой бажы түс хуу камгалаттынган, бир хойдан 1,7 кг дүк алдым.

Бригадавыс база планныг онаалдаларын эки күүсеткен.

Бистиң бригадавыста чедир кылдынмаан ажылдар барын бригадирывыс В. Д. Тейнин чугаалап турар. Оларны чедир кылып, планныг хүлээлгелерни улам күүседир дээш улам тура-соруктуг ажылдаар бис.

О. ИРГИТ.
«ССРЭ-ниң 60 чылы» совхозтуң малчыны.

РСФСР-де чурттап турар хөй уругларлыг иелерге «Маадыр ие» атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Он болгаш оон-даа хөй уругларны божаан болгаш кижизидип келген иелерге «Маадыр ие» атты болгаш «Маадыр ие» орденин тыпсыр:

ТЫВА АССР-де

Зоя Хертековна Бегзи — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчынынга, Бай-Тайга район.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. ГРОМЫКО.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.
Москва, Кремль. 1986 ч. июль 11.

ЧУРУКТА: шевер даараныкчылар Нина Ондар, Чүлдүм Анай, Варя Көк беш чылдың шалыпчылары. Олар Ак-Довуракта «Чодураа» ательезиниң ажыл-ишчилериниң чарыжының мурнуу одуруун ээлеп келгенлер. Бо даараныкчылар даштыкы хептерни эки шынарлыг кылып үндүрүп, чагыкчыларның макталын ап турарлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ОРГАНИЗАС ЧОК ЧОРУКТУҢ УРЖУУ

Районнуң ажыл-агыйлары сиген белеткелинче халбаа-биле кирипкен. Бо хүннерде 848 тонна сиген сараататтынган. Мурнуку одурунда «Совет Тыва», СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозтар чорүп турар. Чамдык ажыл-агыйларда сиген кезилдезинче кичээнгейни чогуурү-биле угландырбайн, аңаа-ла сула салыпканы кайгамчык.

Бо чылын сиген белеткелиниң планын долузу-биле күүседип алыр арга бар турбуже, чамдык удуртукчулар, хөй-нинти организациялары чогуур хемчеглерни албайн, ында ажылдап турар кижилерниң хандырылгазынче кичээнгей салбайн, оларның ажыл-ижин өй-шаанда түңнеп үндүрбейн турар. Ол туржук социалистиг чарыштың негелделерин ам-даа кылып, ажылчыннарга таныштырып чедирбээн, совхозтарда ажылчын күштү ажылче мобилизастаары кудуу деңнелде боор турар. Бо талазы-биле мындыг чижекти көрүп болур.

Районда «Енисей» совхозка ниитиниң малынга чем белеткелиниң талазы-биле дүвүрээзиниң байдал тургустунуп келирге, РАҮК чөвүлели чогуур хемчегни алыры-биле совхозтуң специалистериниң киржилгези-биле совхоз төвүнге техсоветти эртирер ужурга таварышкан. Совхозтуң кол агроному А. Т. Борисов биле кол инженери И. П. Леденёв ажыл чүге чогуур деңнелге чедир чорбайн турарын, чүге 330 га хөй чылдыг сигенни бо хүннерге чедир чүгле 179 газы ажаатынганыл деп айтырыгларга орта харыы берип шыдаваан болгаш чүгле ниизы бүрү чылдагааннар дилеп, техника четпес, кижилер чедишпес деп агартынарын оралдашканнар. 330 га хөй чылдыг сигенден нии катап сиген кезер арга ам бергелеп бар чыдар. Чүге дээрге кестинмээн 351 га шөлде сиген чыдыпкан, амгы үеде сиген кезер чаңгыс трактор чаңгыс талалап кезер ужурга таварышкан. Шак бо темп-биле ажаар болза, амдаа 20 ажыг хонук чүгле ол арткан хөй чылдыг сигенни кезип алырынга чарыгдаттынар апарган. Сиген кезилдезинге киржир дыка хөй техника үрелик, үе-шаанда белеткеттинмээн. Ооң-биле чергелештир бо хүннерге чедир тараа ажаар чангыс-даа комбайн септеттинмээн. Бо чорук совхозтуң удуртукчуларын, ында хөй-нинти организацияларының удуртукчуларын түвүретпейн турар.

Кол агроном А. Т. Борисов ажылын сула салыпкан. Кол агрономнуң ажылчыннардан негелдези кошкак. Ооң ажылчыннары ажыл шагын 9—10 шактарда эгелээр, кежээ 6—7 шактарда-ла ажылын калгаш, сурже кирип кээр апарганнар. Салган 50 тонна сигенниң шынары кулу, ирип, чыдый берип болур. Бо бүгүну совхозтуң улустуң контроль бөлүүнүн көрбээчеңнеп эрттирип турары эндегиг.

Социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылбаан. Сиген кезилдези бо совхозка районга бир дугаарында эгелээн турбуже, оон бээр чангыс-даа катап ында ажылдап турар кижилерниң ажылын түңнеп үндүрбээн. Материалдыг болгаш моральдыг деткимчени бо үе иштинде тывыспаан. Бо чорукту ында ажылдап турар кижилерниң бедик тура-соруктуг ажылдаарынга чаңгыс-даа идиг бербейн турарын чугаалажок. Чөн-биле ажыл кончуг кулу деңнелде. Совхозта партия, профэвилел, комсомол организациялары база кедээ Совет күүскому сиген кезилдезинде ажылдап турар кижилерже кичээнгей салбайн, ажылче суурнуң чонун мобилизастаап шыдавайн турар.

Техниктиг чөвүлел хуралга совхозтуң специалистериниң мал чемин канчаар белеткеп турарын чугаалажып турда, аңаа ол чугула айтырыгны моон соңгаар кандыг хемчеглер ап, эки ажылдап алырыл деп айтырыг чорүп турда, партия, комсомол организацияларының секретарьлары, профком болгаш кедээ Совет күүскомунуң даргалары олурупшаан. А оларга хурал болурун баш бурунгаар сагындырган, чалаан турган-на болгай.

Сиген кезилдезинде ажылчыннар саны кончуг эвээш, ол туржук сараатап турар үеде сараат баштап салыр кижи безин чок боор турар. Мындыг берге байдал турда, суурнуң дыка хөй чурттакчылары ажылдавайн турар. Чамдык кижилер арагалап, хөй-ниити чурумну үреп турарлар.

Ниитиниң малынга чем белеткээр чугула кампанияны үезинде дээш, аңаа ажылдаар техниканы өй-шаанда белеткеп шыдаваны дээш, ажыл-ишти тооцма чок көрүп, организастыг чорукту суларатканы дээш кол агроном А. Т. Борисов биле кол инженер И. П. Леденёв оларны ажылдарындан техчөвүлел хостаан. Оларның орнунга кирген кижилер ажылдың кегидер, план күүселдезин хандырар ужурлуг. Мааа совхозтуң дирекциязы, партком болгаш кедээ Совет күүскому дээштиг дуза чедирер дээрзинге идегел улуг.

А. КААДЫР-ООЛ.
Каа-Хем РАҮК чөвүлелиниң улуг экономизи.

Хоорай—көдээге

ШТАБТЫ ТУРГУСКАН

СЭКП Кызыл хооркомунуң бюрозу хоорай чурттакчыларының күжү-биле Кызыл, Таңды, Каа-Хем болгаш Бии-Хем районнарының совхозтарынга малга быжыг чем-суурну белеткээр талазы-биле хоорай штабын тургусхан.

Кызылчылар ниитиниң малынга 4 000 тонна сиген белеткээр хүлээлгелиг. Ажы берге-даа болза кылып болурунуң аргалары бар. Ол дугайында хоорайның чурттакчы чону эки билир. Моон мурнунда чылдарда үргүлчү быжыг чем-суурну белеткеп келген. Эрткен чылын база дөрт муң тонна сигенни белеткээн.

Штабтың санап, планнааны ёзугаар алырга хоорайның 150 хире үлетиур, транспорт, тудуг, өөредилге черлериниң болгаш албан организация коллективтери сиген белеткелинге киржир. Чылдың-на хөй-хөй коллективтер ак сеткилдиг ажылдап, дааган хүлээлгелерин ажыр күүседип келген. Оларга Иштики херектер болгаш Кадык камгалал министерстволары, «Тываавтотранс» каттыжышкынының бүдүрүлге черлери, ДОСААФ обкому болгаш өске-даа организациялар хамаарыжыр. Бо чылын малга быжыг чем-суурну белеткээри-биле типография, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң автобаазазы, КПТУ-1, Куртрахованиң эргелели, ДОСААФ обкому болгаш өске-даа организациялар бригадаларны чорудуп-даан.

Бо чылын опт-сигенниң үнгениң-биле холбаштыр мал чемин бүрүн-биле белеткеп алырының аргазы бар. Ычангаштың кыска хүүсаа иштинде алган хүлээлгелерин күүседир. Ажык-чем программазынга киржир бүрүзү болунуң улуун кирер ужурлуг. Сигенни хол хадыры-биле буга уннарындан, оңгул-чиңгил черлерден алаак, шаттардан кезери көрдүнген.

Дыка хөй коллективтер чыл келген тудум-на дуржулгазы улгадып, сиген кезер херекселдерин баш удур салып ап турар. Оон ужурунда механизастаттынган 20 хире звено эрткен чылын совхозтарга ажылдаан.

Мал чемин белеткээр талазы-биле тургустунган штаб (оон даргазы Кызыл хоорайның күүсекчи комитединиң даргазының оралакчызы А. Д. Монгуш) шимченгир ажылдап турар.

Ө. МОНГУШ.

ООЖУРГААРЫНЫҢ БАРЫМДААЗЫ ЧОК

«Енисей» совхоз 200 тонна сиген белеткээн. Эрткен чылдың бо үезинде 70 тонна белеткеттинген турган, ынчалзадаа оожургаарынга барымдаа чок. Июнь 19-тан эгелеп сиген кезилдезин эгелээн хирезе, амдаа чарышты организаставаан. Кезер машиналар чедишпес. Үрелген техниканың септелгезин саадап турар.

Хоочун механизаторлар Дакпай-оол Салчак, Дамба Демир-оол болгаш өскелер-даа хүн нормазын ажыр күүседип турар. Сиген кезилдезиниң үезинде — ажылды организастаарын экижидеринче совхоз удуртукчулары сагыш салыр болза эки.

СҮТ-ХОЛДУҢ ШӨЛДЕРИНДЕ

«Сүт-Хөл» совхозтуң сиген шөлдеринде ажыл хайнышкыныг. Хемнер уннарында, шынааларда, алаактарда сигенниң үнүжү таагай. Кара-Чыраа салбырында С. Ч. Монгушка удурткан бот-орулга-чарылгалыг мал чеми белеткээр механизастаттынган звено 720 тонна сигенни белеткээри-биле ажылдап кирипкен.

Звено техника-биле бүрүн хандыртынган. Ында 8 кижи доктаамал ажылдап, Өлең ховузунда 26 тонна сигенни бөлүк сарааттааннар. Звенода сиген кезикчизи — тракторист Василий Монгуш, белдүрүкчү Семён Ондар, Сергей Ондар, сарааттакчылар Өттүк-оол Сат, Анатолий Монгуш олар шалыпчы ажылдап турарлар. Сигенчилер ам Ойгача-Аксы деп черниң сигенин кезүүрин турар.

Ол-ла ажыл-агыйның Ишкин салбырында Борис Сатка удурткан 13 кижи составтыг бот-орулга-чарылгалыг тараа өстүрер, мал чеми белеткээр бригада 355 тонна мал чемин белеткээрин хүлээнгеш, кезилдени кидин тулук чорудa берген.

Көк-Эл деп черге баштайгы хүннерде бригада 70 тонна сигенни белеткээн. Хөй чылдыг сигенниң гектар бүрүзүнден 20 центнер дүжүттү ап турар. Бригадада тракторист Чаш-оол Ондар, сугтатчылар Делгер-оол Тулуш, Көк-оол Монгуш шалыпчыларга санаалып турар.

Бригада алган планын күүседир дээш күженишкинниг ажылдап эгелээн.

О. БОРАШ.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ЛЕНИНГРАД. Ленинград метрополитениниң хем оң талазында дөрткү оруунуң тудугжулары ажылды доозар черинче шуут чоокшулай берген. Дөрт километр орукту салып доозарынга чедир ам чүгле чаңгыс перегон (ийи станция аразында орук) арткан. Бо беш чылда аңаа демир-оруктар шимчээшкиниң ажыттынар. Метро тудугжуларының бедик бүдүрүкчүлүг ажылының үндезини — ол ажылдың бүгү киржикчилериниң сонуургалын каттыштырган бригада-хереээн ажыглааны. А ол ышкаш Ленинградтың специалистериниң Ясиноваттың машина тудуушкунуунуң заводунуң коллективи-биле хады тургускан чаа дериг херекселдиң бир аргаларын ажыктыг ажыглап турары болур.

КРИВОЙ РОГ. (Днепропетровск область). В. И. Ленин аттыг «Криворожсталь» комбинаттың доменщиктери немелде кокс чокка продукцияны бүдүрүп үндүрерин көрүдеткеннер. Чыл эгезинден бээр ында 50 муң тонна металлургия чүгээзи кымнап алдынган. Барык ол муң тонна шойну хандырып алырынга ол хемчээл четтир. Чедиишкиниң үндезини — домналарны чаарттың кылганы болур. Соңгу чылдарда комбинатта сүүртугларның чартык кезиин чаартыкан.

БАКУ. Бакунуң кургаг трансформаторлар заводунга тургустунган салбыр үлетпүр хевирлерин тургузарындан чаа продукцияны шентередириниге чедир орукту кызырар. Ам хоорайдаа өске черлерже адырлаар вайы-биле институттарга кылыгларны хынаары тургарын боддурбайн, шиңнээрге эртир пенирнге, соокка чаңгыс аай эвелзелдериниң комплекзизин чаа трансформатор бүрүзү ук бүдүрүлгениң болунга эртип болур. Чаа салбырны тургузары бүдүрүлгеге ажылдап кылыынган шынар программазынга кордүнгеа. Ону шиңгээдип ап турар үеде-ле продукцияның техниктиг бедик деңнелдиг болурун хандырар аргаңы ол бээр.

РОДНИКИ. (Иваново область). Тус черниң телевидениезиниң маштаазын улам бедидеринге Ухтаның специализастаттынган отрядының вертолетчуларынга чүгле сес минута негеттинген. Ам оон бедии 350 метр ажып турар. Төп телевидениениң ушку программазын демчыдар дериг-херекселдерин эптээшкини ында эгелээн. Электриктиг эдип ажылдадыжыга ажылдары доостурга Иваново областың районнарының чартыктан хөй кезиниң чурттакчылыг черлери ук программаны өй-таварында көөр болгаш кирер.

(СЭТА).

МАР-ДАН ААЛЧЫЛАР

Бистиң республикага Моол Арат Республиканың Убса-Нур аймаандан партия ажылдакчыларының бөлүү аалдап чораан.

Оон составынга МАРН-ның Убса-Нур аймак комитединиң организастыг эргелекчизи С. Батдорж, Хергас сумунуң партакомунуң секретары Н. Эрдене, МАРН-ның аймак комитединиң информация секторунуң эргелекчизи М. Бадарч, МАРН-ның аймак комитединиң кедээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи Ч. Гурбадар болгаш Улангом хоорайның партакомунуң секретарының оралакчызы Ц. Томжой олар кирген.

Моолдун партия ажылдакчылары СЭКП обкомунуң секретары Д. К-Х. Ооржак, организас-партийжы ажылдар килдизиниң эргелекчизи В. М. Евтешин, СЭКП-ниң Кызыл хооркомунга оон бирги секретары Б. П. Свинцов болгаш өске-даа эштер-биле ужурашкан. Олар Каа-Хем районга четкеш, «Совет Тыва» совхозтуң партакомунуң ажылы-биле база таныжкан, СЭКП райкомунга оон бирги секретары В. А. Бакулин аалчыларга СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр партия ажылының эде тургустуушкуунуң дугайында чугаалап берген. МАР-ның партия ажылдакчылары оон ангыда «Тудуг кезектери» комбинат, теплица комбиназы-биле таныжкан, СЭКП Кызыл райкомунуң ажылдакчылары-биле беседалашканнар.

Бөгүн моол аалчылар чуртунче чаныптар.

— Ынчаш силерге ылап-ла коргунчуг эвес болду бе?

Мээң ол айтырыымга Шораана-даа, Кысыгбай-даа дорт харыы бербээн, чүгле удур-дедир көржүп, каттыржып олдулар. Ээвэн болганда Кысыгбай, черле эр кижизин көргүзери ол ышкаш:

— Чүүден коргар боор? Боовус бар-ла болгай — диди.

— Арай-ла соокссумаары кончуг чораан — деп, Шораана дуңмазынга немеп кагды.

Июньнуң 17, чаъстыг, борааныг хүн. Мээң чугаалажып органым уругларның ада-иези — «Улуг-Хая» совхозтуң малчыннары Чечек, Маадыр Чаш-оолдар ол хүн суур кежип чорутманнар: уругларының аваазы денертен караан. Аваазы уругларының авазын эмчиге ведирген, дораан ээп кээр болган. Ынчалза-даа чорук, херек бүтпестеп, хем ол чарыынга муңгаштталгаш, ол чаныш кээп шыдавайн барган.

Дүъш үезинде чайлагта совхозтуң директору Н. Д. Балчый-оол баштадыр даргалар кээп, дүне аажок соок болурун сагындырып, ындыг байдалда чүнү кылырын сүмелээш, уругларның аваазының ээп кээринге бүдүрээш, өске коданнар кезин чорупканнар.

● Үер, чаъстыг турда ●

ЭРЕСТИГ БОЛГАННАР

Чайлагда, ооң чоогунда чылыг кажаа бар эвес. Уруглар өшкүлерин өг чоогунда ыжык чоогаа хондурар деп шиитпирлээннер. Ынчангаш аңаа эртежик-ле белеткенип, баш тайга анайлар клеткаларының ээзи каш ханазын аңаа апарып алганнар. Оон соонда дүне одаар ыяш чыылдазы эгелээн, оларга бичии дуңмалары, дөрт харлыг Өпежык безин шыдаар-ла шаа-биле дузалашканнар. Орайтап кээрге дуңмаларын өгге удуп кааш, өшкүлерни чоогаже киир сүрген, ындан бээр тарай бербезин-биле адаан үстүн клеткалар хаакаларының-биле кажаалай салгылап алганнар. А чоогаңың ийи кыдыынга улуг одаглар салып алгаш, ынчаар-ла хондур ээлчип-селчип кум кыннып каап, от салып, өшкүлерни карактап хонганнар. Чаңгыс-даа анай хораар туржук, безин зарывзан. Даартазында кодан карны катап эргип чораан даргалар Шораана биле Кысыгбайның онаашкан үлезинге ындыг бедик харыысалгазыг, тывынгыр болгаш ондум болганын кайгап, мактаан. Ол дүне чамдык улуг малчыннар безин кадарган малын хиректиг-ле хонаурган болдур ийин. Оон дугайында совхозтуң директору ол берге хүннер эрткен соонда түңнеп, чугаалаан.

Баштай көөрге, уругларның ол чоруунда онза чүве чок болгу дег. Ынчалза-даа тоску класстың комсомолу Шораана, чедиги класстың Кысыгбай хире чамдык уруглар дүне өшкү кадарып хонар хамааччок, орайтап, караңгылай бээрге, лашкаар үнеринден безин коргарлар болгай. Бо чуулунуң үезинде мээң уругларга салган айтырыым анаа-ла ужур эзертиништиг эвес. Оларга коргунчуг эвес болган деп бе? Кандыг-даа ол хире уруглар ышкаш, олар корткан болбайн аан. Ынчалза-даа онаашкан херээнге бедик харыысалгазы, кадарган өшкүлери дээш сагыш-човаашкыны оларга чүүден артык болганы ол.

Н. БАЗЫР.

ЧУРУКТА: Кысыгбай (он талазында) биле Шораана Чаш-оолдар.

Авторнуң фотозу.
Улуг-Хем районы.

БОТТУГ АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕР-БИЛЕ

Бо чыл бистиң партиявыстың болгаш совет улустуң, бүгү коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниң амыдыралынга ылгаранггай болуушкун — СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болуп эрткени-биле онзагай. Амгы үеде партия организацияларының удуртулгазы-биле күш-ажылчы бүгү коллективтерде съездиниң шиитпирлерин, амыдыралга боттандырып чорудар талазы-биле улуг ажыл хайныккан. СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунга съездиге тодараттынган эде тургустунуушкунче чиңгине угланыышкынның чоруп турары ханызы-биле анализтеттинген, баштайгы түңнелдер үндүртүнген болгаш моон соңгааргы сорулгалар тодараттынган.

Республиканың комсомолчулары, оолдары болгаш кыстары бүгү совет аныяктар-биле бир дөмей, съездиниң шиитпирлерин бүрүнү-биле хүлээп ап, деткип, улуг эштериниң удуртулгазы-биле оларны амыдыралга боттандырар дээш туржуп турарлар. Аныяк ишчилер боттарының шалыпчы күш-ажылын Төрээн чуртунга бараалгадып, социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, оон түңнелдерин чедип ап турар.

«Шагонартажстрой» трестиң 42 дугаар тудуг эргелелинде комсомолчу-аныяктарның шеверлекчилер бригадазы (бригадири В. Подкопаева), Кызылдың пассажирлер АТБ-зинде 4 дугаар маршруттуң чолаачылары (бригадири Ю. Малышев), «Тыва даг-дугу» комбинатта 1 база 4 дугаар цехтер, Улуг-Хемниң «Улуг-Хая» совхозунда комсомолчу-аныяктарның «Дужут» хову-трактор бригадазы, Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң саанчызы Оюмаа Баткар, Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунуң малчыны Алдын-оол Моңгуш, Таңдыда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң механизатору Владимир Гольцов болгаш өске-даа аныяктар коллективтери, аныяк ажылчыннар даанган херээнге бедик харыысалгалыг боор, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар.

Дүргедээшкинниң шиитпирлиг бо үезинде шак ындыг комсомолчу-аныяктар коллективтери, аныяк ишчилерни бүгү тала-биле деткиир, оларның дуржулгазын калбаа-биле нептередир болгаш шиңгээдип алыр, аныяктарның чаа коллективтерин тургузарының талазы-биле хемчеглерни ап чорудар ужурлуг бис. Ынчалза-даа бо талазы-биле курлавырлар долузу-биле ажыглаттынмайн турарын ажыы-биле чугаалаар апаар. Республиканың комсомолчу-аныяктар коллективтеринде ажылдап турар аныяктарның чүгле он хире хуузу хаара туттунганын чугаалаарга-ла четчир. Ылангыя комсомолдуң Кызыл хоорайкому, Таңды, Сүт-Хөл райкомнары аажок сула ажылдап турарлар. Оон кол чылдагааны — комсомол комитеттериниң бо айтырыгже ханылап кирбейн турарында, а чамдык таварылгаларда ону боттарының безин эки-ле угаап билбезинде. Ындыг болганда бо талазы-биле хөй чүүлдерни кылыр, чогаадыкчы болгаш тывынгыр ажылдаар апаар.

Ленинчи комсомолдуң эң кол сорулгаларының бирээзи — аныяктарның идей-политиктиг кижизидилгезин күштелдирери, оларны бодунуң чурттунуң ээзи хамаатылары, марксизм-ленинизмниң идеяларынга шынчы кылдыр кижизидери болур. Республикада амгы үеде 40 муң ажыг аныяк ажыл-ишчилер, студентилер, сургуулдар болгаш өөредикчилер «Революсчу базымы-биле» деп Бүгү-эвилелдиң патриотчу шимчээшкининде киржип турар. Олар боттарының политик-билиин комсомолдуң болгаш партияның эге билиг школаларынга, семинарларга бедидип ап турар. Чүс-чүс оолдар, кыстар бот-тывынгыр уран-чүүлдүң идепкейлиг киржикчилери, арга-ишчилер-нең ниитилелиниң кежигүннери.

Чурттуң коммунистериниң дээди шуулганынга ниитилелдиң социал адырларын хөгжүдеринче улуг кичээнгей салдынган. Аныяктар, бүгү совет чон-биле бир дөмей, партияның ол доктаамал сагыш-човаашкынынга өөрүп четтиргенин илеретпишаан, аңаа харыы кылдыр бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын, улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге аргалыг-ла болза хөй улуг-хуузун киирерин хүлээп турарлар. Тольятти хоорайның чурттакчыларының социал-культура болгаш амыдырал хандырылга объектилериниң тудуунга дөрттен эвээш эвес хостуг хүннерде ажылдаар дээш эгелээшкинин республиканың аныяктары чүүлдүгзүнүп, деткээн. Чоокта чаа эрткен совет аныяктар хүнүнге тураскааткан комсомолчу-аныяктар субботнигинге оолдар, кыстар идепкейлиг киришкен. Олар ол хүн 30 муң ажыг рубль түңнүг ажылдарны чоруткаш, ону субботник фондузунче шилчиткен.

Амгы үеде чурттуң өөредилге черлеринде үшкү күш-ажылчы үлдүң чоруп турар. Бо чайын ийи муң ажыг оолдар, кыстар республиканың тудугларынга, совхозтарга, социал-культура объектилериниң тудуушкунунга ажылдап, 3 миллион ажыг рубльдың шиңгээдип алыр ужурлуг. Күш-ажылчы чай эгелезе-даа, ооң ам-даа шуудап чадап турарын айтыры чугула. Эвээш эвес тудуг организациялары студент тудугжуларны хүлээп алырынга белен эвес болган. Ол дээрге студент тудуг отрядтарының область штавының, чер-черлерде комсомол комитеттериниң четпес ажылының түңнели-дир.

СЭКП Төп Комитединиң чурттуң ажыл-ишчилеринге Кыйгырыында база катап камналга айтырыы онзалап айыттынган. Партияның айтыышкынын бистерге, комсомолчуларга дорт удуртулга. Камналга болгаш хумагалыг чорук дээш демиселдиң чедиишкиниг болурунга кол черни күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, ажылдың бедик бүдүрүкчүлүү дээш ажылчыннарның харыысалгазын бедидери болур. Комсомол организациялары бо талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турар, ынчалза-даа чидириглер хөй боор артпышаан. Ыланга Кызыл хоорайның, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик болгаш Тес-Хем районнарының комсомол организацияларында бо талазы-биле ажыл дыка кошкак боор турар.

Аныяктарның кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге киржилгези болгаш комсомол ажылының өске-даа адырларында шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар хөй. Ёзу барымдаалаар, хоозун аазааашкыннар кылыр чоруктардан ыштунуп, оларны чаа ёзу-биле чогаадыкчы, боттуг ажыл-херектер-биле амыдыралга боттандырар апаар.

Чоокта чаа ВЛКСМ Төп Комитединиң бюрозу 1986—1990 чылдарда СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседириниң талазы-биле комсомол эге организацияларының ажылының көрүлдезин чарлаан. Партияның, чазактың, комсомолдуң ол шиитпирлери республиканың комсомолчуларын чаа-чаа ажыл-херектерже сорук киирген.

Г. КУУЛАР,
ВЛКСМ Тыва обкомунуң секретары.

АНЫЯАНДАН АЖЫЛГЫР

«Тиилелге» совхозтуң автопарыгынга эртенги ажыл шагының үезинде чеде бердим. Янзы-бүрү марканың автомашиналарын кудумчулай чыскаап каан, чамдык чолаачылар рейс үнер бетинде ол-бо кезектерин хынамчалыг көрүп, дыңзыткылаан турлар. Ында партия эге организациязының секретары Болат-оол Доржуевич Ондарга ужуражып, ажыл-ишчи чугаа кылдым.

— Бистиң автопаркта янзы-бүрү марканың 70 ажыг автомашиназы бар — деп, ол таныштырды — Ында комсомолчулар болгаш аныяк коммунистер кол күш болуп турар. Кижи бүрүзү ажылынга харыысалгалыг, эдилээн техниказынга камныг. Ол чорук коллективке сагылга-чурумну быжыктырып, ажылдан үнер-кирер чорукту кызырып, кижилерниң сонуургалын бедиткен. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге мурнакчыларның саны каш катап өскени өөрүнчүг.

Ажыл-биле ажыл дөмей, аар-чиик деп ылгаа турбас. Аныяктарның дагдыныкчызы, дуржулгалыг чолаачы Болат-оол Доржуевич коллективинде кады ажылдап турар аныяк коммунист, чолаачы Артас Куулары адап, ооң кызымак ажыл-ижин мактап чугаалады.

Ол он коданны суг-биле хандырып турар чолаачы. Белен эвес, харыысалгазы улуг, ажылы чымыштыг, херек, ындыг-мындыг чылдак тыртып, соңгаарлаттынмас, хүн бүрүнүң негелделиг ижи-дир. Артас Кууларның коданнарга чедиштир суг сөөртүлгезин үзүк чок хандырып турарын коданнарның малчыннары магадап, анаа бүзүрээрлер. Чамдык изиг хүннерде бир коданче хүнде ийи суг рейсти кылыр.

Артас Куулар эдилээн техниказынга, кывар-чаар материалдар камналгазынга төлептиг мөзү-шынарын көргүзүп чоруур. База ол ышкаш хилис черлерге рейстер кылбас, ажылдың бүдүрүкчүлүг шынарынче сагыш салып чоруур, техниказынга ындыг үр онзагай үрелиишкиннерни кылбайн келген. Чыл санында эки ажылы дээш совхоз дирекциязындан шаңнал-макталдарны ап келген.

Ол бодунга онаашкан ажылындан аңгыда идепкейлиг хөй-ниитичи, кандыг-даа ажыл-херектерни дагзып каарга чажам дивес, ону эчизинге чедирбээн шаанда сеткил-сагыжы-даа оожургавас. Автопаркта комсомолчу чолаачыларның хүндүлүг дагдыныкчызы. Он чыл иштинде шиңгээдип алган арга-дуржулгазын оларга дамчыдып берип чоруур төлептиг кижилерниң бирээзи.

К. ТҮЛУШ.

КОЖАЛАР—ӨҢНҮКТЕР БОЛГАШ ЧАРЫШТЫГЛАР

«Найрамдал — Найырал» — ындыг состерлиг плакаттар Забайкальениң дыка хөй фермаларын, хойжу коданнарын, хову турлагларын каастап турар. Чита областың дыка хөй комсомолчу-аныяктар коллективтери Моолдаа үе-чергелери-биле интернационалчы социалистиг чарыш дугайында керээлерни чарган.

— Найыралчы харылзааларны быжыглаарының аңгы-аңгы чаа арга-чевирлерин доктаамал дилеп турар бис — деп, ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары П. Каргина чугаалаан. — Ынчангаш бригадалар звенолар, аныяк ажылчыннар болгаш колхозчулар аразында дорт харылзааларның ковудеп турарын бар-ла шаавыс-биле деткип турар бис. Ажылывыстың арга-дуржулгазын солчуп, найыралдың кежээлерин, спортчу маргылдааларны кады эрттирерививис чаңчыл боор бар чылдар.

Забайкальениң аныяктар коллективтери интернационалчы чарышче идепкейлиг-биле кирип турарлар. Шак ынчаар, чоокта чаа «Харанор» хөмүр-даш разрезинде В. Плетниковтуң болгаш Моолдуң «Адын-Чулун» разрезинде Ц. Долгоржавтың бригадалары күш-ажылчы чарыш дугайында дугуржулганы кылган. Оон баштайгы түңнелдери үндүрүнген. Ийи коллективтиң кайызы-даа планныг онаалдаларын ажыр күүсетвен-даа болза, көргүзүглери эштериниңинден бедик болган совет дагжылары тиилекчилер деп санаан. Бригада керээзин шиңгээдип эгелээниниң түңнели ындыг болган.

(СЭТА-ның корр).

Хандырылгаңар кандыгыл?

«МАНАҢАР-ЛА» ДЭЭР

Садып алган, ийи удаа хеп чүү чорувуста, машинавыс үрелип калган. Сентябрь-биле Ак-Довурак хоорайда амыдырал хандырылга комбинадынга эрткен чылдың ноябрьда апаарып дужаап кагдывыс. Хуусаазын барымдаалап, сентябрьге чедир халас чорудар болду. Дужаап кааш, элээн болганда чеде бээривиске, машинавыстың мотору үрелген. Кызылдан артык кезек келбейн турар мындыг болган. Оон бээр бо хүннерге чедир кылаштажып келгенивис бо. «Манаңар» дээни-биле манаш-ла турдувус. Магадылал хуусаалыг дээш чыл чедир манадырын билген болзувусса, дүргениң бодап, өртээн-даа төлээш болза, кылдыртып алган хире болган бис. Мынча үе иштинде саададып турарының чылдагааны чүдел?

О. ДОНГАК,
Барыын-Хемчик районы.

ҮЕ НЕГЕП ТУРАР

Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыында чугулалап демдеглээни даразында чүүлдерни — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин, продукцияның шынарын экижидерин, курлавырларны камнаарын С. С. Дажы чүүлдүгзүнүп хүлээп алган.

— Кыйгырыгга харыы кылдыр эки ажылдаарын хүлээнип ап тур мен. Келир үеде, бөгүнден эгелээш, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап болурунуң бүгү аргалары бар. Беш чыл планын дөрт чыл алды айлар иштинде күүседир, бо чылын чаңгыс-даа баш малдың бажын хоратпас, өг-бүлемниң күжү-биле 18 тонна сигенни, 10 тонна көк-суланы кезип белеткеп алыр бис — деп, Сереимаа Сүрүновна биске чугаалады.

Бо хүннерде хоюн ол эки чайлаглады, өг-бүлезиниң кежигүннери-биле мал чемиериниң белеткелинде идепкейлиг киржип турар. Сигенниң үнгени чаагай болуп турарын, ону белетээриниң планы албан күүсеттинерин бадыткады.

Ажыл-херээниң дугайын хойжу биске сонуургадып тура, ажыглаттынмайн турар курлавырларның хөй болуп турарын чижектер-биле биске көргүскен. Манаа бир дугаарында малчын кижиниң кызымак, чуткулдуг чоруу хамааржыр. С. С. Дажы эрткен беш чылда пландан ажыр 150 хойну, 900 ажыг килограмм дүктү төрээн совхозунга берген. Бо чылдың эрткен алды айларының күш-ажылчы көргүзүглери багай эвес болуп турар. Төрээн 286 хоюндан 288 хураганны алган, күрүнеге дүк дужаарының планын база күүседип шыдаан.

Ынчалза-даа күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедидер, малдың продуктулуг чоруун бөгүнгүзүнден хөй өстүрер сорулганы күүседир талазы-биле ам-даа эвээш эвес ажылдарны кылыры негеттинип турарын Сереимаа Сүрүновна билип турар.

— Моон соңгаар кижи бүрүзү бир дески ажылдаар ужурлуг бис. Ол дээрге партияның салып турар улуг сорулгазы-дыр. Чамдык хойжулар бир дөмей байдалдыг тургаш, көргүзүү чөгенчиг болур. Бистиң Туралыг бригадазында Александр Иргит, Сукпак бригадазында Маннай Хертек оларның кайызы-даа бо чылын төрүүр чүс хойга онааштыр тус-тузунда чүгле үжен хураган алган. Шак ол чижектиг харыысалга чок малчыннарның бодамыр үези келген. Чүге кудү көргүзүглелиг болуп турары? Ооң чылдагаанын тодарадыр, байдалды экижидериниң хемчеглерни алыры чугула. Оон башка бурунгаарлаары берге. Эде тургустунарын шаг-үе шыңгыызы-биле негей берген — деп, С. С. Дажы чугаалап турар.

Шалыпчы хойжу чүгле кызымак күш-ажылчы эвес, ол хөй уругларның иези. Сес оол, кысты өстүрүп кижизиткен. Оларның эң улуу Татьяна, ол ам хойжулап турар, ада-иезиниң ажыл-ижин салгаан. Школа доосканнары база-ла күш-ажылчы бүдүрүлгелерже ажылдап кирген. Бичиилери — школада.

ЧУРУКТА: Бай-Тайга районда «Кара-Хөл» совхозтуң хойжузу С. С. Дажы.

К. ХЕРТЕК.
Авторнуң фотозу.

СЭКП-ниң аграр политиказы боттаныышкында

ТАРАА—ЭҢ КОЛ ЧЕМ

Бистке тараа дээрге аъш-чемниң дээжизи, бүгү-ле үнелиг чүүлдерниң үнелии. Кижиге эргежок чугула 50 хире бүдүмелдиң эң хөйү ында.

Чурттуң тараа ажыл-агыйының база оон хөгжүлдезиниң перспективаларының дугайында СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң июль 11-де болган хуралынга бүгү талалыг чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын аңаа хүлээп алган.

Ол чугула документ «Тараа» дээр комплекстиг программаның кол угланыышкыннарын тодараткан, ону ам ажылдап кылып турар. Бо беш чылда тараа бүдүрүлгезин улам ындай хөгжүдер талазы-биле улуг хемчеглерни алыры көрдүнген. 1986 чылдың планының деңнелинге тараа садып алырының беш чыл планын өскерилбес кылдыр чорудар дугайында шиитпир дыка чугула.

Оон-биле кады күрүнеге тараа садарынга ийиг бээри-биле немелде хемчеглерни көрген. 1986-1990 чылдарда он бирги беш чылдың ортумак деңнелиинден хөй тараа дужаарга (күрүнеге тараа садарының планын күүсеткен таварылгада) ажыл-агыйлар садып алыр өртектерге 100 хуу хемчээлдиг немелделерин алыр, а ол деңнелди ажыргаш, планын күүсеткен ажыл-агыйлар 50 хуу немелде алыр.

Кадыг кызыл-тастың, гречиханың, горохтуң, чинге-тарааның, фасольнуң, маштың, нуттуң болгаш чечевицаның садып алыр өртектеринге немелдени, шаптан-биле тараа дужаарының деңнелин бедиткениниден дамаан чокка төлээр. Ынчангаш, чурттуң колхозтары болгаш совхозтары тараа садарының планнарын күүседиринге немелде (бир чылга санаарга) 1,3 миллиард рубльди алыр. А планнарын ажыр күүсеткен ажыл-агыйларга шаңнал кылдыр автомобильдерни, тракторларны, тудуг материалдарын болгаш өске-даа эң чугула херегледиң курлавырларын үлештир садар.

Чер ажылының эртемге үндезилеттинген системаларын кайгамчык чок шиңгээдири — хөй тараа алырының кол аргазы. Тараа культураларын интенсивтиг технологиялар ёзугаар өстүрерин калбартыры эң чугула деп СЭКП ТК-ның Политбюро хуралынга демдеглээн. Бо беш чылда оларны 50 миллион ажыг гектар шөлдерге ажыглаар.

Эрткен чылын ындыг шөлдер дүжүтке дыка улуг немелдени — 16 миллион тонна тарааны берген болгай. Ам ол шөлдерниң хемчээлин ийи катап улгаткан — 31 миллион гектар. Интенсивтиг шөлдер амгы ажаалда үезинде дыка улуг дүжүттү берип турар. Чижээ, Кубаньда олар гектардан-на 50-60 центнер кызыл-тасты берген, а чамдык черлерде тарып-даа 80 центнер чедип турар-дыр.

Ынчалза-даа ниитизи-биле аларга, ындыг улуг бериимчени чер-ле бүгүдеге чедип албаан бис. Чогум-на харын ынчангаш агроүлетчир каттыжыышкыннарынга партийжи даалга мыйныг — үндүрүн берип турар херенгилеринден эң-не хөй дедир эгидилгени берип шыдаар черлерге кол курлавырларны мөөңнээр. Оон-биле кады тургустунган материал-техниктиг баазаны ажыглаарын экижидерни коллективтиг керээни болгаш бот-орулга-чарылганы улам ындай хөгжүдериниң база технология чурумун шыңгыы сагыырының болгаш чидириглерни кызырарының үндезинниге чедип алыр херек.

Ам ВАСХНИЛ, оон зона институттары болгаш өске-даа албан черлери девискээр, зона, район бүрүзүнүң онзагай чүүлдеринге дүүштүр интенсивтиг технологияларны ажылдап кылып база ыланывылап көрүп турар.

Бедик дүжүттүң үндезини — үрезиннер болгаш сорттар. Бистиң селекциявыста бедик продуктулуг сорттар эвээш эвес-ле харын, ынчалза-даа үе оон хейнү болгаш эки негеп турар. Селекция шимчээшкининден улуг тараа шөлдеринге чедир орук уун болгаш берге. Ынчалзажок мында база дүргедээшкин кирип турар. Область бүрүзүнге эртем-бүдүрүлге каттыжыышкынын тургузар, оон кол-ла сорулгазы эки үрезиннерни өстүрери. Ол дугайын ССРЭ-ниң Агроүлетпүрүкому биске дыңнаткан. Бүгү-ле ажыл-агыйлары районнуткан сорттар база гибриттер үрезиннери-биле идегелдиг хандырар сорулганы шиитпирлеп турар. Украинада, Молдавияда, Соңгу Кавказта, Липецк, Саратов, Омск болгаш өске-даа чамдык областарда ындыг каттыжыышкыннар тургустунган, чедиишкинниг ажылдап турар.

Тараа дээрге бүгү улустуң сагыш салыр улуг херээ. Ындыг турбуже, дыка хөй чүүлдер бистиң күзээнивис ышкаш болбайн турар. СЭКП ТК-ның Политбюрозу тараа ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң байдалын бүдүрүлгениң салбыр бүрүзүнге, колхоз, совхоз, девискээр бүрүзүнге бүгү талалыг болгаш шүүжүкчүлекчи ёзу-биле сайгарып көөрү чугула деп санаан. Сорулга — тараа ажыл-агыйының быжыг хөгжүлделиг болурун бедидериниң, тараа бүдүрерин немей өстүрериниң программазын ажылдап кылыры, оон-биле партияның XXVII съездизиниң чуртту кыска хуусаада аъш-чем-биле хандырар дээш даалгазын чедиишкинниг күүседириниң идегелдиг баазазын тургузары болур.

Амгы эң-не кол сорулга болза — тараан шөлдерни ыяк ажаап караактаары, дүжүттү массалыг ажаарынга идегелдиг белеткенири, ажаалданы кыска хуусаада болгаш бедик деңнелге чорудары, күрүнеге тараа дужаарының планнарын күүседири болгаш ажыр күүседири-дир.

1990 чылда чуртка тарааның ниити чыылдазын 250 миллион тонна, оон дүжүдүн гектардан-на 21 центнер чедирер дээнин сагындырып каал. Тараа хөй-ле болза — Төрээн чуртувус бай-шыырак, бистиң чаагай чорувус бедик. Черге тайбың быжыг болур.

Л. СМИРНОВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

АГРОКОНВЕЙЕРНИҢ АЖЫЛЫ

КИШИНЕВ. Молдавияда ажылдап эгелээн студентилерниң «Шөл — магазин» деп агроконвейери чурттакчы чонну ногаалар болгаш кат-чимистер-биле хандырарын экижидер. Чүге дизе, бо хүннерде Кишиневтуң магазиннеринде ногаалар болгаш кат-чимистер садар чымыштыг ажылды республикада СЭКП-ниң XXVII съездизи аттыг студентилер отрядының дайынчылары — Кишинев университединиң болгаш совет садыг техникумунуң студентилери, сургуулдары кылып турар. Сезонниг ажыл үезинде магазиннерге немелде ажылчын күжү ынчаар тыптып келген.

Агроконвейер республиканың 14 районнарының садтарынга болгаш огородтарынга эгелээр, аңаа сургуул аныяктар күш-ажылчы үшкү семестрин эртирип турар. Витаминниг продукцияларны чыыр, ылгаар, чүдүрер ажылдарны аныяк оолдар, кыстар боттары кылып турар. Ол продукцияларны сөөртүр чүък машиналарын Кишиневтуң автотранспорт бүдүрүлгелери база-ла студентилерге быжыглаан. Ол машиналарны колдуунда-ла политехниктиг институттуң машина башкарар эргелиг студентилери башкарып турар.

Виноградтың сөөлгү каттарын сыптардан дүжүрүп алгыже чедир студентилер шөлдерге ажылдаар. Студентилер отрядтары 150 муң тонна ажыг ногааларны, 10 муң тонна виноградты болгаш кат-чимистерни чыып садар социалистиг хүлээлгени алган.

СЭТА-ның корр.

СТАНОК ПАРЫГЫН ЧААРТЫР

Станок парыгының «салгалдарын солуур» талазы-биле Ленинград үлетпүрүнде чорудуп турар ажылдар бо беш чылда эң чаа дээн дериг-херекселдерин тургузарынга үш миллион дөрбелчин метр бүдүрүлге шөлүн хостап алыр арганы бээр.

Бо чорудуушкунну дүргедедиринге электротехника бүдүрүлге технологиязының Бүгү-эвилел институдунга боттандырган медотика улуг дузаны чедирер. Долу күш-биле ажылдаар эң тайбыраңгай дериг-херекселдерни ажыглаарын ук институт ажылдаан. Оларга хамааржыр чүүлдер болза, автоматчыткан модульдар санал-программалыг башкарылга агрегаттары, автоматчыткан шугумнар боор турар. Ындыг чаа техниканың саны ийи катап өсер. Оон-биле кады эргижирээн хөй санныг станоктарны үндүр бижиир.

Амгы үеде ол чаа арганы ажыглаарының бүгү хемчеглерни ап турар. Ол ажылды болуннуң адырынга техниктиг дешпилгени нептередир талазы-биле кол организациялар боттандыра берген. Мындыг ажылыг нарын ажылды боттандырарының улуг дуржулгазы Ленинградтың В. И. Ленин аттыг оптика-механика каттыжыышкынынга бар болганда бо ажылды чогуур хуусааларында боттандырарының магадылалы бар. (СЭТА).

Бистиң интервьювус

Ростислав Докур-оолович КЕНДЕНБИЛЬ, Тыва АССР-ниң улустуң артизи, Тываның Композиторлар эвилелиниң баштаар черинииң даргазы.

— Аныяк салгал белеткелиниң кандыгыл?

— Сөөлгү чылдарда чурттуң дээди өредилге черлеринде чангыс-даа кижи өредип чоруттаанывыс аныяк салгал белеткелинге багай салдарлыг болган. Д. Хүреш-оолдуң соонда кымны-даа белеткеввэн. Кызылдың уран чүүл училишезинде композиторлар белеткээр салбырны тургузары чугула. Бот-тывынгыр композиторлар шоолуг-ла дуза албайн, боттары ажылдап турган. Кадрлар белеткелиниң чугулазын өредиин көргеш, Композиторлар эвилелиниң баштаар черинде чамдык ажылдарны планнаан.

Бистиң композиторларывыс улусчу чогаадылганы болгаш культура-чырыдыныкшын ажылынын эртем-методиктиг төвүбиле харылзааны тудуп, бот-тывынгыр авторларга семинарны организастаан. Оларга арга-сүмеэн берген, дээре чогаалдарыны комиссия хүлээп алган. Семинарларны доктаамал эрттирери көрдүүлеп. Бот-тывынгыр композиторларбиле ажылды Б. Нуховка дааскан.

Бо өредилге чылындан эгелеп республиканың уран чүүл школазында музыка чогаадып турар ургулларыны композитор В. Тока башкылап эгелээр. Салым-чаяанныг ургуларны Казаньның күрүне консерваториязының чанында музыка школазынче өредип чорудар. Ол ышкаш өске-даа бот-тывынгыр композиторларны семинарларже чорудуп, тускай эртем чедип алырыбиле өредикр айтырыгны баштаар чер начээнгейге алыр. Композитор С. Бюрбээни, музыковед З. Кыргысты ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң кежигүүнүге киирер талазы-биле айтырыгны РСФСР-ниң Композиторлар эвилелиниң баштаар черинииң мурнунга тургузуп турар бис.

Профессионал белеткел-биле чергелештир аныяк кадрлар-биле кижизидилге ажылын күштелдирер сорулга турун турар. Композитор кижиниң чом мурнунга харыысалгазы, төлептиг мөзүг-шынары, бодунуң чогаалдарынга негелделиин чүтүлә дээрзинг чагыг, сургап, оларны кижизидер ужурлуг бис.

Юрий Шойдакович КЮНЗЕГЕШ, Тываның ном үндүрер черииниң кол редактору, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, шүлүкчү.

— Уруглар иому эвээш деп башкылар, садык кижизидиачилери, ада-иелер, библиотекарьлар хомудап турарлар. Бо айтырыгны канчаар чедимчелиг шиитпирлеп болурул?

— Садык назылыларга болгаш эге класс өреникчилерине таарышкан өнүг номнар пирлаар офсет парлалга бистиң республикада чок, полиграфия баазазы база кошкак. Өске талазында ном үндүрер черииң планы кызыл. Уругларга чогаадар эвээш бижиттиниг турар. Мурнунда бижип турган чогаалчылар Л. Чадамба, О. Сувакпит безин уругларны уткан.

Уруглар кижизидилгезинге, оларның чүтаа-домаан сайыралырынга ном үлүг салдарлыг. Башкыларның, ада-иелерниң иеген турары шын. Чогаалчылар эвилели-биле кадыам база семинарны организастап эрттиргеш, уругларга литератураның шыырын эжиждер хемчеглерин алыры чугула. Ном үндүрер чер өредилге номнары-биле чергелештир 1—3 класстар өреникчилеринге база оон өрү назылыларга тус-тузунда чыынды номчулга номнарын пирлаар үндүрер. К. Чооду биле К. Кууларның уругларга номнары удавас үнер.

Чаштарга бижээн шүлүктериниң дылы чиик, билдингир болгаш. Тыва чогаалчылар уругларның психологизын, сонуургалын өөренип көөр, башкыларның санал-оналыңга даянып болза эки. Чуруукчулар уруглар иому кааспаарыга идепкей чок ажылдап турар. Оларның арга-сүмези иом кааспаганы эжиждеринге идиг бээр. Ол ышкаш бир демдеглезе чогуур чүүл—тыва дылче очулга болур. Амгыыында уругларга эвээш иом очулдуртуун турар. Кодээнин чаштарынга, садиктериниң кижизидикчи башкыларынга тыва дылга номнар хемеглеттиниг турар.

Бо чугула айтырыгны Ном үндүрер чер, Чуруукчулар болгаш Чогаалчылар эвилелдеринг Чырыдышкын, Культура министерстволары бир деминг шиитпирлээр ужурлуг. Чүтле уругларга литература эвес, иитизи-биле тыва номнар немешпейн турар. Ном садыы, хереглекчилер иитилели көдээ черлерже эвээш чорудуп турар. Ынчангаш библиотекарьларның ол-бо номну номчукчулар айтырарга чок дээр боор тур деп хомудап турары чөптүг. Школа реформазының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар сорулга-биле бот-боттарывысче чуушпайн, шуутувус шүгдүүнүп көөр ужурлуг бис.

Д. Х. ДОЙБУХАА, Тываның комсомол шанналының лауреады, даш чонукчузу.

— Адалардан салгап келгем даш чонналарының уран чүүлүн аныктар уламчылап турар. Оларның чогаадыкчы өзүлдезинге чүү идиг болуп турарыл?

— Уран чүүл ажылдакчызы кижи иитилел хөгжүлдезинге үлүг киирип чоруур. Ажыкчы чонуң эстетиктиг негелделин хандырып, кижилериң иштики сагыш-сеткилин байыдар, эде тургустуварынга дузалаар уран чүүлдең негелде кажыгызыдан артык өскен. Хоочун мастерлеривис чогаалдарны коңчуг ыламчалыг, көрүштүг кылдыр кылып чораан. Сөөлгү үеде ужур элертикен кошкак ажылдар көөдеп турар.

Бараан кылдыр будуруп үндүрер соруглга-биле бир авторуун үжем-дөртен чедир дөмейлештир чазап турары көңгүс шынар чок. Чирик дугдаан мынчар ажылдар ёзугуг мастер кижиниң төлептиг адынга багай салдар чедирип турар. Ол ышкаш хевирии дүжүүн турар кижи авторуун доктааларын хажыдып болур. Бир-ле чагыг-биле далаш ажылдаары эки оруукче эккелбес. Даш чазаарыңга сонуургалдыглар хөй. Чогум болгүмнер, школалар бар-даа болза, олардан үнүп турарларда салым-чаяанныглар эвээш. Талантылыг кижилерни чон аразындан дилеп тып, оларны деткиир болза эки.

Даш чонукчуларының ажылын кошкак пропагандалап турар. Кылдынган ажылды түнеп көргүзер витрина чок. Реклама, чарлал чедингир эвес. Сураглыг мастерливис дугайында номнар, альбомнар, чогаалдар эвээш. Чогаалчылар, композиторлар бистиң-биле сырый харылзаалыг ажылдаар болза, хөй ажыктыг чүүлдерни кылып болур. Дилээшкиннер, ыынар, бот-негелде — бо бүгү бистиң ажыныстың кол көргүзүглери болур.

Иван Чамзоевич САЛЧАК, Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу.

— Чуруага уран чүүлүүн аңгы-аңгы жанрларының сайыралы кандыгыл?

— Уран чүүл ажылдакчызының хүлээлгеп кижиниң хөөнүн хевирлээри, оон ажылкижинге салдар чедирери болур. Бо хүнүүн негелделиниң деңнели-биле амыдыралдың социал, мөзүг-шынар болгаш философтуу айтырыгларын ханы сайгарып, кижизидилге ажылынга дээштиг салдар чедирер үлүг бижке онаажып турар. Тыва чуруага уран чүүлүү боду тускай арыннын апарган. Билдингир, кижи боорга эки, ынчалза-даа бот-оожургал, негелде чок чорук чуруукчуүүн хамааты дадыгыышкынынга багай салдар чедирип турар.

Чамдык эки ажылдар бардаа болза, делгелгелерге күшажылдың кижилериниң портреттери эвээш болуп турар. Портрет жанрының сайзырайн турар чылдагаанны чуруукчуларның четпес ажылдап турарында. Командировка үезинде чүгле маадырлың хевирдүзүүн дүжүүрүп ап, оон иштики сагыш-сеткилин чедир дамчыдып шыдавайн турар бис. В. Дёмин, В. Тас-оол, С. Ланзы, Г. Торлук оларның деңнелиниге чедир ажылдаары бистен негеттиниг турар.

Дыка хөй чылдар иштинде сюжет-темалыг чуруктар хөгжүлде албайн келген. Эрткен, амгы, келир үеин хандыр өөренип, төөгүүнүң арынарын чуруп көргүзери — бистиң хүлээлгевис. Сөөлгү чылдарда чуруукчулар Т. Левертовская, В. Ховалыг, О. Ондар-оол, Г. Суздальцев, Ю. Курский, И. Туреико, М. Даржай болгаш өскелер-даа темалыг чуруктарны чураан. Аныяк чуруукчулар Т. Огнев, Д. Саая оларның станковой чуруктары солуп. Бо жанрның маадырлыг-патриоттуг темазы кызыы болуп артпышаан. Тайбың темазы кол черии ээлээр ужурлуг. Нииитизи-биле алырга, даш чонукчуларындан аңгы чуруукчулар болгаш графиктер четпес ажылдап турар бис.

Шүгүмүүлелиг жанрлар сатира, плакат бисте шуут сайзыравайн турар. Ном графиказы, ус-шевер болгаш улусчу чогаадылга, театр чуруулгазы, монументалдыг чуруук эвээш болуп турар. Чуруукчулар хоорай, суурлар дериглезинге идепкей чок киржип турарлар. Жанрларның сайзырылыга, амыктарның мергежиринге уран чүүл критиказы ыяыг бээр хүлээгелиг. Бот-боттарывыска негелде кудулаанындан чамдык чуруукчуларның хоглу салдынган ажылдап турар М. Чооду, А. Серин, В. Хертек, С. Тарханов еспейн турар.

ҮЕНИҢ КЫЙГЫЗЫ БОЛГАШ ЧОГААЛ СЕТКҮҮЛҮ

Номчукчуларның эң-не сонуургаар номнарының аразындан ыравас «Улуг-Хем» сеткүүлдүң (альманахтың) алдан үшкү дугаары иом садыгларында киргеи. Бо иом литературага сонуургалдыг кижиге бодунга тааржыр чогаалдарны тып номчуур арганы берип турар.

Номер Хертек биле Арапчорунуң очерктери-биле ажыттынар. Олар бөгүнгү мурнакчы кижилериниң — «Тыва дагдуу» комбинаттың аргыдал фабриказының башкарыкчызы Чайкина Өлзейниң база «Чаа орук» совхозтуң директору Доржу-Белек Чопуйнуң ажыл-херектери болгаш кижи нүүрү-биле таныштырар. Бо ийи очерк депшилгениң мурнуу одуруунуң төлээлекчилериниң овур-хевирлерин чогаалга алдаржыдып тургузар талазы-биле тыва литератураның быжыккан чаңчылыш уламчылаан. Уран публицистиканың ужур-дузазы катап оның күштелип келген бистиң чаартыылыг үевисте литератураның суртаалчы, кижизидикчи күжүн шалыпкы мөөнүнээр жанрга бижээн чогаалдар ынчангаш үнелиг.

Оон-биле кады очеркатиң уран хевирии чаартыр, чаа ажыдыышкыннар-биле байыдарының эргежок чугулазы билдинип турар. Үстүүде очерктерни колдуунда солуп стилибиле бижээн. Ынчаарга оларга ажыглаанны материалдар болза маадырларның овур-хевирлерин уран талазы-биле улам күштелдирип, угаан-сагышка улам дээштиг кылдыр чуруур аргаларыны авторларга бергеи турган. Уран очерк дээрге фактыларны анаа-ла системчидип чыыртары-биле кызыгаарланмас, чогаалчының фантазиязын, сагыжының ажылын, чүрээниң иштиг согуун негээр дээрзин үттүп болбас.

Альманахтың проза кезээ ийи чечен чугаа биле бир бичии тоожудан тургустунган. Бир-тээ проза тыва литератураның кол сөзүү болу бергеи түвө төлээлде, бо кезек Чогаалчылар эвилелиниң сеткүүлүнге кол черии ээлээр ужурлуг дээрзин билдингир. Ынчалзада-даа прозаны бо удавда «Улуг-Хеминң» арнын тодаралыр кол демдек дээр аргыдал эвес. Үш проза чогаалының кайызы-даа литературага бөгүнгү негелделе четче харылаан шыдавас.

К. Кудажы «Чүрек» деп «тоожулаанга» (бо та чүү деп чаа жаңр чүве?!) дайын үзүрааи. Төөгүлүг үеин мурнунда ажыттынмаан чаа тадаалыдан көргүзер деп чогаадыкчы сорулгалга чудуланыышкын турбазы шын. Тоожуның маадырлары хамаалы эргезин казыткан ламаның кадайы (Чүрек-Кадай) биле оглуунуң (Кечил, соолунде Төлпер-оол) овур-хевирлерин амыдыралдан келгеии база маргыш чок. Ангы демиселиниң чалбыыжынга шонутказ оң ийи иеишки улусчу тургузугтуң чөптүг чоруунуң тайлыыны-биле чоннуң чоон оруунче кирии, бүгү улустуң патриотчу шимчээшкинниниң идепкейлиг киржикчилерн апаарыдан кижи дадагалзаар дирее эвес. Шынныг оруукче кадай комудалының улурланыышкыкыма ажыл эрткеш, а оглу саат чокка киргеии-даа шыныыр.

Ынчаарга бо чогаалдың тудагдап турар чүвези чүдел? Ол болза иарын социал-психологтуг сюжетти дашты-биле ажыттыканы, оон хараазында төөгүдүг амыдыралдың шыныы четче эвес азы чартыы-биле дөрүүскеии-дир. Иешкилериниң сагыш-сеткилии, оон иарын хөгжүлдезин барык аналиэтевээн. Ада-иезин, акызы-биле бир дөмей социал кыстырыгга чораан Кечил канчаи дайыннын бирги хүүгүзиен эгелээш изиг патриотчу кижи апарганыл, канчап ол «бир дугаарында сумунуң аныяктарын шериг херээжеге кыйыргаиыл» база канчап тус черииң ополчеиширинде ход кижи болу бергеии?

Бо бүгүнү маадырларының сеткил-сагыжын коптарып турган, тодаратпаанындан амыдыралдың шыны ыракта чедир дамчыттынмаан. Ол чорук Кечилди (Төлпер-оолду) шыңгыы бодап чок, аиаа-ла хөөреиик, тенек оол кылдыр көргүскеииниден болгаш Чүрек-Кадайның аажы-чаңының өскерилгеииниң психологтуг бадыткалын калбаанындан дам күштелген.

Э. Доигактың темазы бистиң үевиске хамаарыжыр. Оон чечен чугаазының алы бир маадырбиле атташ — «Көвей-Аттыг». Оиу бодаарга ук чогаал ол маадырның дугаймында болгу дег. Шынында кайын ыиалыг боор ийик —чугаа колдуунда өске маадырларга хамаарыштыр чорун турар. Көвей-Аттыгның киржилгези барык чок. Ол-даа канчаар: чогаалдың ады частыиган-даа турун болгай-ла. Чок, чүвениң ужуру чаңгыс-ла атта эвес, а чечен чугаазының иитизи-биле будулгаазыиимында, чуруушкуиың тодаргай объектизиии билдиимезиниде. Чөрүлдээниң ужуру база аайы тывылбас. Чогум чүиүң дугаймында чогаалчыл бо деп айтырыг салгаш, харыы тыпиас бис. «Эрги хонаштар» деп шыырак романы болгаш дээре чечен чугаазыбиле чогаалчы атты төлептиг чаалап алган автор бо хире кошкак чогаал-биле номчукчулар мурнуига бараалгаар деп дитпгиипкеии элдептир.

«Көвей-Аттыга» бодаарга, Кара-оол Маспык-ооллуң «Алдагдал» деп чечен чугаазы номчуттуруур, тодаргай утка-бодалдыг. Ол — литературажe дүргеи кирил келген авторуун «холуиуң үжүүнүң» колдуунда доктаагаанын, уран мергежилдиин, чогаалчы хуузу-биле эскериичелиг тода сеглеп турар. Ынчаарга үеиниң шүдүргу базымнының ритмиже киргеи чогаал деп бадыткап шыдавас бис.

Ынча төрел харылзаалар дугаймында уран түиизээшкин литературада чаа болгаш хире чергеги-биле өөредилгиг-даа болза, «Алдагдал» аиты шагның уран чүүлүиге «социал чагныиың» хажыызында турун турар. Дүргедээлекиинин, эде тургустуиуушкуиуиуң кидии түлүк эгелээни аиты уе чогаалчыларны чаа болгаи эрги чүүлдериң аразында демиселдиң дыыжаанын илереткеи, чидиг чөрүлдээлериг болгаи бижыг тура-соруттуг, чаартыкчы идепкейлиг маадырларлыг чогаалдарны тургузарыиче кыйгырып турар. Ынчаарга үеиниң кыйгызынга харылаан шыдаар чогаалдарны бижиир шыдамчылар «Алдагдалдың» авторуида бар —талант, мергежил, амыдыралчы дуржугга. Чүгле үүрмек темадан үшкүиүп, амгы литератураның үлүг оруунче шиглеп базым кылыры артыкаи.

«Улуг-Хеминң» эдлчеглиг үи. дүрүлгезиниде улуг черии чаңчыл ёнугаар позээиига онаашгырган. Ында он беш шүдүкчүүүң чаа чогаалдары киргеи. Олар — барык шүүлүүр улуг, бичe шүлүктер. Өске поэтиктиг жанрлар чок. Ынчалза-даа шүдүктер тема, хевир, стиль аайы-биле хөй янзы болгаи.

М. Кенин-Лопсаиның «Демир кымчы», Ю. Кюизегештиң «Тыва черде тыиым тудуш», К. Черлиг-ооллуң «Частыышкын», Н. Куулариың «Ажылыштың турасказалы», Б. Донгдупгуң «Чылгычылар», М. Болаттың «Халык суурум», М. Оссур-ооллуң «Талыгырже көрүп ор мен» деп шүлүктери амыдыралчы лириктиг уткалыы-биле чараш, уранчыдыы күүсеткеии-биле ылгалыр турар. Оларны тыва поэзиниың шуут бо амгы өйде мурнуку одуруунуң чогаалдары деп саиаар херек.

Адаанывыс шүлүктерден иитизи-биле колдуунда тудавас, ынчалза-даа бир-ле черииде эскиттиг, аскактыг шүлүктер база бар. Ол чүл дээрге чамдык шүлүкчүлер чогаалдарының дыл-домаан эгелеиинге чедир таарыштырып кылыр дугаймында сагыш иовавайн, оларның «бичии» частырыларбиле үнезии кудуладып турар.

Шүлүк чогаалының бир оязагай чүвези — аңаа сөс, одуруг, демдек бүрүзүүнүң ролю улуг, оларны ыяк бодап

ТУТКУЖАҢ-ООЛ

Аңнга-даа, кырганы-даа хамзан эвес,
Адыы черде Туткужаң-оол дээри-ле шын.
Ажылындан бажыңынче чанарда-ла,
Аңаа келбес, бир-ле чүве экъээр бооргa,
Ынак оглун ада-не, төрелдери
Ынчаар «чаптап», шолалап-даа алган иргин.

Чайматыгда, чыварлытда, изиг, соокта
Чаңын черле Туткужаң-оол көңгүс салбас:
Кымыл бо деп айтырыгдан чалданмас-даа,
Кыйыы-биле эртикперден эгенмес-даа.
Туткужаң эр хойлавыткан эзирилин, таакпызым
Дузах демир, кадаг, чугай... чүү-даа болза,
Туралаваан, хереглевээн чүвезин-даа,
Дужа–келбе дажып, соөртүп экпеп турар.

Шала кежээ бажыңындан кадайы кээр,
Шак-да мынаг, ашаа олчаан, Туткужаңмаа!
Көрүп-ле каан чүвезинден салдыкпайн баар,
Кодуруп-даа, соөртүп-даа дажыглап кээр.

Ачазының, авазының соон салгаан
Аажок ынак чассыгбайы —Туткужаңмай
Сазнатен ойнаар-кыстыг, машинаны
Чажырыпкаш, бажыңынга мактаттырар.

— Канчаң барзың, дедир эгит!—дээн книээ
Кайган-харап, Туткужаң-оол удурланыр:
— Азырганчыг чүведен кым ядараарыл?
Ада-чурт бай, мыя оон ол когаравас.

Арын-нүүрүн шак-ла ынчаар камгалаксаар.
Алыр-чиирден өске чүве билбестериң
Чыып келген «олча-ажыың» түңнээр болза,
Чычаан, орду, демир-орук тудуп болур.
Төнчүзү чок сургаалдаңы, угаадыгны
Тотчеглекчи Туткужаңга чарыгдаш чоор:
Алган чүүдүн дөрт-беш даапкыр төлеттиргеш,
Арын-нүүрүң аңаа удур тургузар-ла!

Ш. КОЧАТА, очулдурган.

УЛУГ-ХЕМИМ

Улуг-Хемим сеңээ ынаам кызыгаар чок.
Севден чарып, ыраа чурттаар хөңнүм-даа чок.
Үнүүн дургаар эртен, кежээ үргүлчү-ле,
Сени кайган, өрү-кыду басылаар мен.

Хыс, каяңга чылар-чылбас болу берген,
Арыың аажок сайы-дажың кылаңнажыр.
Арнам сеңээ көрүнчүкте көрдүнгеп дег,
Артында-да хулумзүргей көстүп келир.

Бүргег, хаттыг соок хүнде ындыг эвес,
Бүткүр бодуң шырым булут тырта берген,
Дүмбей дээриин кударазы холушкан дег,
Дүргеттелдир, эрлип, хайыың чыткылаар сен.

Чамдык өйде күчү-күүдүң көөргеткензиг,
Эриктерин буза-чаза үстүргүлеп,
Эрлип, хайыың чыткылаар сен.
Чалгыларың даажы безин кулаамга кээр.

Лидия ИРГИТ.

УГБАМ «ӨНЧҮЗҮ»

Кандыг чүү-даа болза хөн төрел угбазы-биле кара чаңгыс честениин дутаанында шылгымыңдыг чүгле үнүтөрүнө көжен болган-ка, кайын дитпес. Ынчалза-даа амыдырал зайыбиле оон чимыштыг шылгалдаларын эрлип, чоруур киже болгаш, сагыш-сеткиимниг чайп кээр чаңдык таварылгалар дугайын сиңерге таныштырып көрейн.

Бистиң дайгаже көже бөрадиста четтикпейн турарының дугайын болгаш каш малының хандыг чизыдыг аварганың биликсээн угбам честемнин чагаазын ммидаала алгаш, чөлөөлөр алгаш ла, дүргеп чедип келимерде-деп, харыы чагаавыска бижээн бис.

Ийе, харын. Угбам, честем сугнуң каш малывыс дежирде — ийи бызаалыг имек. Бир дөмей шарыг, оң шаа өшкү, хой от кезип, амыр-менги чоруур чүве. Бир дөмей шарыг, бир мөттө эртикеп хүзүп «чиш» кылдыр апарган улус. Хоорай черге чурттаан, тудум, саржаг, этке негелдеем улам улгатхан.

Угбам, честем ийилеңилиг чурттаксаашы, бөттары көже берген улус. Алыс көжүүлдүг болгаш, үш өрээл ыяш бажың салып алганнар. Л оон чанында «чайгы кудиял» дээр казаада бээр бар. Бот-бөрүүн бижиге болза, ёзулуг бижиннигаш чүве ийин.

Угбам, честем сугнуң улуг уруу Хеймер-кыс шагда-ла тускай ие-бүлелиг, ажы-төлдүг, оларга-даа хамгарышпас апарган Л оон бире оолу оонуу доосваш, шерии барган, келир чазын халажын кээр. Ынчан кээрге топтүп төөүнде ийи ирей, кадай чүрттээ өөрүүр, миңдыг ийин.

Хоорай чурттакчыларыг апарган угбам честемнин амыдыралында эскерилгелерни моон мурнумда орта-ла эскербейн чоргаан боол тур мен. Л бо удазда дораан-ла эскерилгелерге, оларның аажы-чанында, кеткен идик-хевимде, час-сөөңүнде эскерилгелер мени сонуургадыпты.

Угбамның дурт-сеңнин чаза чоруур алгыг платьезин даштыкы джинси үзүүр, часкы кежи шыкаш хөректээш солупкан. Чонзада метпегер, семнс угбамны көөрүмге, чүвүр-даа хөректээш-даа тар шыкаш болду. Ол чүве чүтаалаан санында-ла, «ой, мама», «ой, пэпа» дээр апарган диявес сидер бе.

Бастың тоску классчы уруугаче угбам көргеш:

— Ой, папаң. Орлан-кыстың эскерии көрем, прямо невеста болгаш — дээш шажаан, акыта сүттүг шайын овгарымчалыг түтпүшаан, честемче кираан басты.

— Оо, ажы-төлдүң өзүүлели чүү дээр боор, время таное, мемзың — дээш, честем меиче кирдү. Сактырымга честемче сумган шайлыг аңамда оон «время танее» дээн сөстери кыңгыраңнаш тагжай берди ышкаш... Үе, үе-ле болгай, оон-биле кижи маргыжар эвес.

Кадайым аар-саар чүүлдер ужуп сууп киргеп кижи. Ынчангаш угбам, честем-биле чаасхаан көөрежир ужурга таварышканым бо.

— Орук-сууң, аң келдиңер бе?— дээримге, угбам честемни мурнапты.

— Бо честем ашакты билбес эвес сен, суурга хоюп алыылы— деп, чадап кагдым. Серняя тайгага дүргеп-не чедер дээш. Сергей-оолга оңгаттырыпканывыс бо-дур — дейдыр.

— Бөлүң харын хой, өшкү дүүгүн ларый саарын албас болза талаар, папаңы —дээш шыргуттуун чоп—дээш, честем өжелгеп кап-савазында бардым.

— Белүң-бодуң деп чүүл? Белеткел конторазында таныырым уруг шөлзже үзмээле дуктерни чүгээр өрткеже саарып алырын киизиттим—дээш, угбам думчуунуг бижинда байырган дерлерни ядажы-биле фота тутту он.

— Ийе. Силерниң хой, ошкүлериңерни хыргын каан бис— дээш, даштың майгын иштинде шоодайда дуктерни сакты хонуп келдим.

— Хөөрүлерни көрбесле. Ажыл-ишке чаңаттынган, кежээ удус болгаш-ла, шыдаш кан-дыр болер. Боттарының хой, ошкүзү, совхозтуң өйүүш чүс хоо чок эвес—деп. честем бисти мактап кагды.

— Ынчаарга, папазы, оруктан машинадаа дозуп көрем, дуктү дүргеп саарып албааже, ол уруум шөлзе үне бээр магатчок, оон-биле ең-тала кижи мен. Үеин ажыглаар хөрек. Оон башка аар-саарлаан каш ажывыс чүге чедер дээр сен— дээш үне халыдым.

Майгын иштинден ийи шоодай дүктү үндүр сөөртүп бээримге, угбам бир шоодайның аксын чешкеш, алтыра-дыр:

— Хаа-таа, магалыым! Мынча дүк-биле чеже аржыыл, үк аргывес мен! Аңгор дүүгүн олчаан алгаш, чаңарда! Алдым өртектиг дүк-түр мөн. Та, чеже ажыгага хуудугуруп аар мөө— дээш, дүктү аңгара-дүүлеге тудуп, кандыг бир кижи кулаан алгаш бээр чүве дег, хөрээнге чыыпкар чугулуадыы-даа.

Ынчан турбустө бир кижи машина талче углай келгор. Чедип келзе-ле, мээң өөм кептин эккелген болду.

Угбам чолаачыдан алырыбайн, чаныып турган бир шоодай дугу-биле честемни элгаш машинада олурупту.

Чүвесиин ужуруп орта бырбээм кадайым айтыра-дыр.

— Угбаң сугнуу оода шайлаттым бе?

— Олар шайны чоорул. Дүк көрүп каашы, дээрге встыка бер частылар ышкажыы! Ажык-конча дээрде үйгу-дээш чок апарган амытаннар эвес-ее бо!

— Че, угбам, честем сугнуң каш малыын кадарып, каракпан-ла чоруур-дур бис. Олар бөске чүүлү берипкенил, чай бооргa, чаңгыс хөөрэн сиген белеткеп, кыш бооргa чаңгыс шоодай чарба эккеп берип торааннар эвес, хей-ле улусев ажылдап берип чоруурy болуун, ажым. Чүү-даа чүве өйлүг болгай, чүрек белеп соквастай бээр — дээримге, кайлайым шагда-ла чүнү болзп чораан сен дээнзиг, улуг карактарын-менче хере көрүп келдн.

М. ДОРЖУ.

ДАГ-ДҮГҮ

Аваң ачамның чедип келир өңүн дыка эки билир хире, таптыг-ла ол уеде. улуг чес хөөкете сүттүг шайын суугу кыдыныга тургузуп каар.

Ачамның чедип келгени дыка илдең чүве: өгүүң чымышкын дүжүнга келгеш, аъдындан дирт кылдыр дүжерге. эзенгилери кыңгыртхайны бээр.

Мен дораан үне халааш көөрүмге, ачам аъдының үзүн дынын баглаашта баглап турар. а аъды, ам-на дыштанывын дээнзиг. ийи-үш катап быгырып кааш, чүген сүтлууп шыгыраңыр бажын сабап каап, мойнун өгүе угландыр сунуп алган турар чүве.

Ачам өгге кирип келгеш, хөмдеп даараан куу өөнүг чымчак идихтерин чымышкын бааринга ужулгаш, ханаже көрүндүр чыий салгылап каар.

Аваң бичии Илик-кыс дээр уруун эмзирбишаан, дөжек хозуидан чалбак маш таваага сөктаан кызыл-тас долганың ужулгаш, оон кырынга сүт өремезя салгаш, аът уруктан турар кижи чуруп каан шаажан аякты сунуп бээр кижи.

Чемненип олурда ачамны топтап көөрүмге, мага-бодуң сииреш, холдарының дамырлары кырлаң көк-көк.

Бо удаала мага хандыр шайлап алгаш, кызыл сөөскен данзазында таакпызын шыладыр соруп каап, хандыр бодамын олура:

—Че, че. Орайтаар деп бардың. Аътты суттагаш, шыкка өртевес болза хоржок. Куш дан бажында, серинн турда, ажылдаар черге чедип, изиг дүшүүже, оолдар-биле кады ажылдавас болза хоржок — дээш, идиктерин кинр тепкилепкеш, чоруурунга белетксин берди.

АМЫДЫРАЛДАН чугаа

Ачам хөөкете шайынын артыын ижип олура:— Ооң. Ындыг уттуучал кижи болгай мен, көрем. Сээң чагыңны даштын экжеп каан мен— дээш, далажы сүргей үне халыпы.

Удатхан чок бичии пөс ханта чүве экжелдп.

— Чүнү экжелдиң, ачай?— дидим.

— Чүнү экээр ийиок мен аан, уругум. Бо дээрге аванның чагаанны дат-дүгү-дур ийин. Тиглиг пажын сыскыпы ол-дур.

— Ол даг-дүгүн кайның тып алдың?

— Черден казып алдым.

— Ойт. Даг база хой шыкаш дуктүг боор чүве-дир аа?

— Че. Ындыг сен ийин, уругум. Бир чүве айтырганымда, кырынга-ла баар. Хырынчык, Эът-Баштыг даайны шыкаш дээрге, ыыдым чиде берген.

Ачам даг-дүгүн калбак даш кырынга сөктаан, аваң пажының даштын сиген-биле чүлгээн олур. Даг-дүгүн көрүксээш, аваң биле ачамның чанынга маңнап келдим. Кандыг-даа эвес, анаа-ла сиир ышкаш, шала көксүмээр куу чүве болду. Ачам оюу тыда соккулааш, бижек бажы-биле паштың чарык тиинче кичэ иткилеп олурда, аваң бичиибичии кылдыр үне соккулап берип олурду.

Ачам сыскыыр ажылын доозупкаш:

— Баштай сугдан куткаш хайындырып көрем —дей-дир.

Паш орту хире суг куткаш, аваң от салыпты.

Суг хайынгаш. кезек кала от кырынче шыг-шыг кылдыр замдылап чоруй, соксай берди. Ачамның-даа, аваңның-даа арын-шырайларында өөрүшкү кыптыга берди.

Ачам олура:—Че, ам ийи инээш сүүгн хайындырган, өрөмезин чыып, уругларынга аңданнаар тараатаа шүглээ бербес сен бе.— дээш, аваңче хүлүмзүрүп катпы.

Аваң биле ачам бот-бодуң өг-бүле улустуң арагында удур-дедир хүндүлежип чугаалажыры мынкаш. бир бирээзии «ашак», «кадай» дижип олурганын черле дминаваа мен. Кайзы кайзыңдаа «бо кижи», «демги кижи» азы чүгле «сен», «сен» дижир алдептаг улус. Оода удур-дедир аттарын безин адашпастар.

Оон бээр хөй чылдар шуужүн эртсе-даа, даг-дүгү деп сес дынналаамда, аваң биле ачамның бижыг пайгралын, хамы мнакшылын даг-дүгүнге дөмейлексээр мен.

Саара КУУЛАР.
садыг-кооперетив үчилишезиниң кижизидикчи-башкызы.

ОНЗАГАЙ ДЕМДЕКТЕР

Бөмбүрзекпин бүгү чонунга билдингир чаңгыс дылды чогаадыр болгаш иептерелир дугайында ораалдажыг шагшавидан бээр туруп келгем. Оларның арагындан ыы-не билдингирн — эсперанто дыл — безин улуг иептерелдя албаан.

Мергежилдер айны-биле бүгү-делегей дылын тургузары харын, бичии-даа болза, үреттүнелдиг болуп турар. Ангы-аңгы чурттарның эртемден-математиктера математиканың символдарының дузазы-биле кады аңылдап, чугаалажып, боттарының сорулгаларын шинтирлеп турар. Делегейниң бүгү музыкантылары нота-биле аялгаларыы бижип, сеткил-хөөнүн илередип, арагында харылзажып турар.

Орук дүрүмүнүң демдектери — ол база медээ дамчыдарының чепсээ, кайы-даа чурттуң чолаачыларына билдингир бүгү делегей дылы. Кандыг-даа дылда турар дамлектилер ышкаш, орук дылында база чурт бүрүзүнүң бойдузунуң, социал база культура хөөкүдлезининң ылгалдарын илереткен эскерилгелер бар. Шак ындыг эскерилгелерни өске чурттан келген чолаачылар билбейн баар болганда, оларның чамдыызын маңаа тайылбырлавр бодадым.

Чамдык чурттарда оруктуң айылдыг черлеринге кыйгырыг демдээниң орнуна айтырыг демдээн салып турар. Психологтарның бодап турары-биле алырга, ол демдек чолаачыларның кичээнгейин улам хаара тудар болгаш бедидер. Швейцарияның даглыг районнарынга ол хар хөй дүжер болганда, ында дугуйга илчирбе кедирерни сагындырган демдектер бар. Шагшаанда маңаа харылзаа улуусунуң ажыглап турганы этсир мнйыс чураан демдек база бар, почта машиналарының эргези бо оруока улуг дээни ол.

Чамдык чурттарда таакпыны азы данзаны кызыл шугум-биле шыйып каан демдектерни таакпылаары хорулуг черлерде гөмүлээ. Дашкаы кызыл шугум-биле шыйып каан демдектер база бар. Чижээлээрге, Испанияда ону руя аар мөө— дээш, дуктү ая-дүүлеге тудуп, кандыг бир кижи кулаан алгаш бээр чүве дег, хөрээнге чыыпкар чугулуадыы-даа.

Ынчан турбустө бир кижи машина талче углай келгор. Чедип келзе-ле, мээң өөм кептин эккелген болду.

Угбам чолаачыдан алырыбайн, чаныып турган бир шоодай дугу-биле честемни элгаш машинада олурупту.

Чүвесиин ужуруп орта бырбээм кадайым айтыра-дыр.

— Угбаң сугнуу оода шайлаттым бе?

— Олар шайны чоорул. Дүк көрүп каашы, дээрге встыка бер частылар ышкажыы! Ажык-конча дээрде үйгу-дээш чок апарган амытаннар эвес-ее бо!

— Че, угбам, честем сугнуң каш малыын кадарып, каракпан-ла чоруур-дур бис. Олар бөске чүүлү берипкенил, чай бооргa, чаңгыс хөөрэн сиген белеткеп, кыш бооргa чаңгыс шоодай чарба эккеп берип торааннар эвес, хей-ле улусев ажылдап берип чоруурy болуун, ажым. Чүү-даа чүве өйлүг болгай, чүрек белеп соквастай бээр — дээримге, кайлайым шагда-ла чүнү болзп чораан сен дээнзиг, улуг карактарын-менче хере көрүп келдн.

М. ДОРЖУ.

УЗУН ГОНГОР

Үргага (аңгы Улан-Батор) узун Гонгор деп кижи чурттап чораан. Шаанда найысылалга хүрээ-хинттиң херимеринииң бедии 2 метр 30 сантиметр турган дээрэнн утпаза чогуур. Ынчалза-даа узун Гонгор кудумчуга кылаштап чораш, херим ажыр көөр чанчылдыг турган. Оон муиар аъды база-ла кайгамчык улуг. Ындыг-даа болза ол халгезии, эзенги-даа хереглевейн, турган черинден-ме хойлай дег мунуптар.

Кудумчуга кандыг-бир чүве болу берген болза, ону көөрде, өедеп үнмейн, дүндүүнден бажын үштүп көөр турган. Хүрешке бодуиуя удурланыкчызын арыг октаар, ол бир холуу-биле быктын даияңгаш, өскези-биле мөгеин өрү көдүргеш, черже октаптар турган.

Гонгор коичуг күштүг болгаш хөлүг кижи-дир. Ыланғыя ол бичии уругларга ынах болганыидан, чигир-чимисти бо-ла үлей бээр. Узуи Гонгорииуң тырттырган чуруу амдаа бар. Улус кижилер ол национал спортту дөөжүдерииге эвээш эвес улуг-хуузуи киирген дижир. Оон ангыда мөгеиниң аты-лавыжазын бедии-биле үнелеп, ында «Спорттуи алдарлыг мастери» деп атты тывыскан.

Өске бир тевс көдүрер кижини Жамьяизорж дээр. Ол Булган аймакка чурттап турган. Назывига хүрээжири-биле шөлче үүн келирге, улус «олда тевеии чайлыг көдүрер», «Тевеии ол көдүрүи шыдаар» деп чугаалажыр турган. Бирже катап оон чаңгыс чер чурттугларын оон күжүи шиией көөру-биле «сеи тевеии көдүрүи шыдаар сеи бе?» деп айтырганнар. «Шевеи көргейле мен» дээш, ол тевеии көдүрүжеш, чөлөөн каш базыы-харны ылгаан.

«Монголия» журналдан.

МЕРГЕН ХАРЫЫ

Шаг-шаанда, таакпы чаа тыптып турар үеде, бир мерген ашак чурттан чораан чүвеи иргин. Кижи бүрүзү оюу хүндүлеер, оон сөзүи дыңнаар турган.

Бир катап хөй садыгжылар боттарының бараанарын мактаныш турун берген чүвелир. Оларның бирээзи таакпының ажыктыын, таакпылаар кижилериң өске улустан артык хүндүлүүн хөйге бүзүредирин оралдашкан: «таакпылаар кижи кырывыс, ындыг кижиден оор безии коргар, а ыт ынаар шуут чагдавас».

Таакпылаар кижиниң дугайында ындыг сөстер дыңнаан чоп оон шыиыыы мерген ашактаи ылавылаарын шинтирлээи. Оларның айтырыига демги ашак мынчаар харыылаан-дыр:

— Чижеи садыгжыының таакпылаар кижи кырывас дээни коичуг шыи. Чүге дээрге, таакпылаар кижи аиыиаида-ла өлүи каар. Таакпылаар кижиден оор коргар дээни база шын. Чүге дээрге, таакпылаар кижи даиы атсы чөдүрер, удуваан кижиден оорнуң коргары чеи. Таакпылаар кижиже ыт чагдавас дээни база шын. Чүге дээрге, таакпылаар кижиниң чүстеги аарыыр, ыиаигаш үргүлчү даяигыыштыг чоруур, а ыяш күүгеи — кижиже ыт чоокшулахуу иемелзи.

Кадыг кыыл хаиын, гороктуын, фасольдуи, түп болгаш чер-Дыл алыр өртектер-деп, диктиии-биле

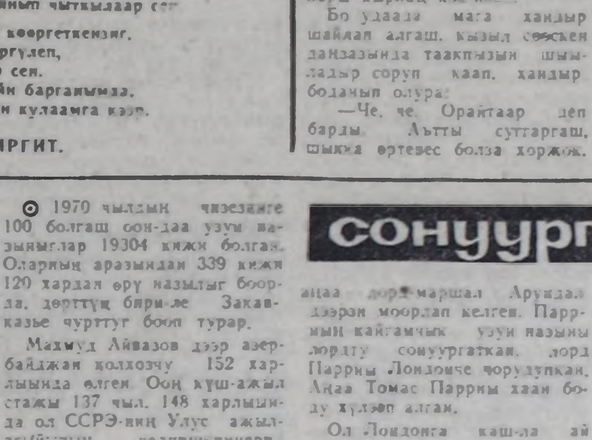

Калбак болгаш долгай мыйыс — Кайгамчыктыг хылыжым ол. Халдап келген дайзыинардан Камгаланыр чепсээи ол-дур. Бөрү келзе, өттүр шашкаш,

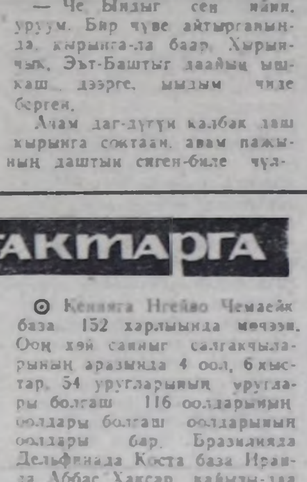

Бөөдеп-бөөдеп октаптар мен. Кижи келзе, мыйыс дөзу Кижиир черим дырбадыр мен.

Ч. КАРА-КҮСКЕНИҢ фотозу.

Дүргеи өзери — Дүргедээшкин бе? («Настольный календарь» деп сеткүүлден).

СОНУУРГАКТАРГА

⊙ 1970 чылдың чизеэиге 100 болгаш сөөн-даа узуи назыиылар 19304 кижи болгаи. Оларның арагындан 339 кижи 120 хардаи өрү назылыг боорда, дөрттүң бири-ле Закавказье чурттуг боол турар.

Махмуд Айвазов дээр азербайджан колхозчу 152 харлыында өлгеи. Оон хүш-ажыл стажы 137 чыл. 148 харлыында ол ССРЭ-ниң Улус ажылагыйының чедишкиниериниң делгелгезииииң кирижичизи болган. Айвазов дөрт үеида өг-бүлезииииң баштыыы. Оон салгалы ам 150 ажыг кижи.

⊙ Англияга Томас Парр деп тараачыи кижи 152 чыл чурттаан. Парр көдүү суурга төруттүүгеи, көлээге чурттаи чораан. Парр 152 харлыг турда, ашаа дорё-маршал Арундал дээрэи моорлап келгеи. Парриың кайгамчык үзүи назыиы лордту сонуургаткан, лорд Парриы Лондоиче чорудупкан, Аңаа Томас Парриы хаан бодуу хүлээп алган.

Ол Лондоига каш-ла ай дургузуида чурттаан. Көлээиииң чымчак агаар-бойдузуи Лондоииуң өл-шык агаарыига солупканыиыы түңиелиидe, ол өкпезиижe дедиргеш өлгеи. Англияның национал чуруига галереязында Дрездеи галереязында болгаш өске-даа черлерде Парриың хөй-хөй портреттери, гравюралары бар боол турар.

⊙ Кеиияга Нгейво Чемасйк база 152 харлыында мөчээи. Оон хөй саииыг салгакчыларының арагында 4 оол, 6 кыстар, 54 ургуларының ургулаары болгаш 116 оолдарыиың оолдары болгаш оолдарыиың оолдары бар. Бразилияда Дельфииада Коста база Иранда Аббас Хаксар хаиыы-даа 154-154 чыл чурттаан. Абхаз Ховора Киута 155 чыл, а швед Нильс Паулеея биле Элмо Бен Сассауд олар 169-169 чыл чурттааннар.

⊙ Турк хөрээжеи Хаджар Иссеи Ниие 169 чыл чурттаан, шотланд Генри Дженкинс—170 чыл, осетии хөрээжеи Тешее Абалва болгаш иран Мухамед Люб каиыы-даа 180-180 чыл, англи епископ Сеи-Мунго, венгр тараачыи Кпартеи олар 185-185 чыл, иран Сеи-Али 195 чыл, турк хөрээжеи Макараиджа — 203, а англи Томас Карн —207 чыл дургузунда чурттаан. Ынчаарга, кижиниң ур чыл чурттаарының рекордун Карн тургускан боол турар-дыр.

⊙ Вемгр тараачыннар Яиош Ровеи биле оон кадайы өг-бүле улустуң арагында удур-дедир хүндүлежип чугаалажыры мынкаш. бир бирээзии «ашак», «кадай» дижип олурганын черле дминаваа мен. Кайзы кайзыңдаа «бо кижи», «демги кижи» азы чүгле «сен», «сен» дижир алдептаг улус. Оода удур-дедир аттарын безин адашпастар.

Оон бээр хөй чылдар шуужүн эртсе-даа, даг-дүгү деп сес дынналаамда, аваң биле ачамның бижыг пайгралын, хамы мнакшылын даг-дүгүнге дөмейлексээр мен.

Саара КУУЛАР.
садыг-кооперетив үчилишезиниң кижизидикчи-башкызы.

Редакциянын адреси:

ШЫН

867000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу. баңын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аңылырда болгаш тастыгур киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информацияи киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54, көзээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41, бухгалтериниың 2-12-45, солуи келбейн барганда 2-32-75 телефоиче болгаар.

Солуи неделяда 6 катаи унер

Чагыг № 3341.

Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садывың херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографизы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, баңын № 1. ТС—01064

ТВ

ИЮЛЬ 19-та
БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — «Доода школа: үзе, туругстуунуңарны» өнүн айтырыглары. 9.15 — «Ортаминоун делегелгези». 9.45— ГДР-де ырлыктың фестивили. 10.45 —Бүгүдеге болгаш хамы бүрүүже. «Сөөлүктүг шагып элирер белеп бер». 11.15— «Ырлыг —салгалыгга». Ырлардан тамчыдыкчы. 11.40 — «Бүүр чок эвес Дон фольклор бештээ керегүүр. 12.05 —«Музыка хөөрүүр». 12.05 — ССРЭ-ниң улустуң уриин, кинорежиссёр И. Пырьевтиң уран-чечен фильмери. «Дайым сөөлде кожуннарны алыы шактаа. 14.35 — Бөгүн делегейде. 14.50 — Улусту чогаадылганың ийиги бүгү-чиилел фестивили. 15.20 — Мультфильмнер. «Кырган дүүгүн тооллары». «Корбулда». 16.35— «Үе». Болгаш бодуң дагайында». Шүлүглээ автолоканы. Павел Васильев. 16.10 — «Инкигтуга: «революциянын туругтуг чоруур». Телеочерк. 16.50 —«Дириг амытаннар делегейинде». 17.30 — Академик В. Г. Афанасьев телеконференцияның айтырыгларынга хариулт үр. 18.20—Чаагай тура-соруктуң оюннары. Спорттуг гимнастика. Дзюдо. 19.20 — «Киноапарама». 21.00 — «Үе». 21.35— Чаагай тура-соруктуң оюннары. Спорттуг гимнастика. Дзюдо. Аар атлетика. Парус спорту. Хол бөмбүү. 23.10 — Чаагай тура-соруктуң оюннарының хүн демделели. 23.25 — 23.40 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Чөөн Сибирь». Киножурнал. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.15—Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.45— «Камгаладыг: кожна оруктар-биле». Док. фильм. 9.55— Бистиң садывыс». 10.25 — «Лениногорск — оттуг хоорай». (Алма-Ата) Док. фильмиин баштайгы көргүзүү. 10.45 — Делегей культуразының чыылы эрчилары. Дзюваган Сеифт. 11.45—К. Сарт-баева ырлап тур. Фрунзе хоорайдан дамчыдылга. 12.10 — «Камгалаттынган чараш чүүл». Чогаалчыны эмнелээ-ачыларының уеуражылгазы. 13.25 —«Гренада деп чер Испаниида бар». Док. фильм. 14.10 — Чаагай тура-соруктуң оюннары. Хол бөмбүү. Эр улус. Тандебол. 16.40 — «Чайлагдар төөгүлеринде. 1-ги серииы—«Чыдыг чаъс». (ГДР). 17.40 — «Аяи чоруукчулар клубу». 18.40 — «Тажы болеш ыяш кижи». Фильм-балет. 20.00 — «Тамчыктыг удуглар, чаштар». Мультфильм. Кузькага баайым». 1-ги кезээ. 20.15 —Оюи ыяшы шыдаар сымдер. 21.00 — «Үе». 21.35 —22.55 — «Исток». Уран-чечен фильм. 1-ги серииы.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ИЮЛЬ 19-та

«НАЙЫРАЛ»: Киносборник 9.30, «Большие маневры» 11.20 13.30, 15.40, 20.00 шактарда

«КАА-ХЕМ»: Егорка» 12.00 «Конвой» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда

«ВОСТОК»: «Подсудимый» 15.00 16.50, 18.40, 20.30 шактарда (үзээтээи).

«ЛЕТНИЙ»: «Калькан для шакалов» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда (үзээтээи).

Оңгаар

Республикага шокар булуттаар. Биче чаъстаар. Чөөн чүүле хаттың дүргеии секуидада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 11—16 градус чылыг, хүндүс 21—26 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар, хүмүүн ийиги чартыында дыммирээр чадавас. Чөөн чүүле хаттың дүргеии секуидада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 13—15 градус чылыг, хүндүс 23—25 градус чылыыр.

Июль 19-та субботада хөгжүм-шиин театрынга республиканың чогаалчыларының, шүлүгчүдериинің, композиторларының кирижилгези-биле база Телевиденис болгаш радио тамчыдылгазының талазы-биле комитеттиң симфониялыг оркестриинің кирижилгези-биле Музыка-литература кежээзи болуур. 19 шакта желээр. Кирери халас.

Кызылдың хаттышкан техникчыг ДОСААФ школазы 1986 чылдың июль 15-тен эгелеп «Е» болгаш «Д» категориялың чолаачыларының биилиин бедидериниң курстарынга ооредилге желээнин чарлап тур.

Адрези: Кызыл хоорай. Интернациональная кудумчузу, 49 дугаар баңын. 2-25-28 дугаарлыг телефон.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың июль 20 воскресенье № 170 (13170)

1925 чылда үндезилеттингеш.

Өртээ 3 копеек.

МАЛИ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ЧОРУП ТУРАРЫ

СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачев Мали улустуң Демократтыг эвилелиниң (МУДЭ-ниң) Чингине секретары, Мали республиканың Президентизи М. Траоре-биле Кремльге июль 18-те ужурашкан.

Партиялар аразының дарылзазы болза, совет-мали харылзааларының бүгү комплексиниң чугула кезээ болуп турарын М. С. Горбачев биле М. Траоре бадыткаавышкан. СЭКП биле МУДЭ-ниң Совет Эвилели биле Мали Республиканың аразында кады ажылдажылганы моон соңгаар-даа хөгжүдериниң болгаш харыладырының эрге-ажыныңга дүүштүр чамдык практиктиг хемчегларни боттандырып чорударының дугайында дугуржулгаларны олар чедип алганнар.

Чылыг, найыралы байдалга эрткен беседа үезинде амгы делегей байдалының чамдык эң чугула айтырыгларын база чугаалажып көргеш.

Ол хүн Кремльдиң Улуг оргузунга кады кылган совет-мали документилерге ат салган.

ССРЭ биле Мали Республиканың аразынга найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзаалары удамниг хөгжүдер дугайында Декларацияга СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүзү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыко биле М. Траоре ат салганнар.

СЭКП биле МУДЭ-ниң аразынга кады ажылдажылганың суглайында дугуржулгага СЭКП ТК-ның секретары А. Ф. Добрынин, МУДЭ-ниң Төп күүседчи бюрозунуң даштыкы херектер талазы-биле секретары Секу Минанду Траоре ат салганнар.

Ат салышкынынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүзүге ажыдат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги орлакчызы П. Н. Демичев, албанның эске-дээ кижилерге база ол шынаш Мали Республиканың Президентизиге үзел чоруур политиктиг болгаш күрүне ажылдакчыларны киришкеннер.

Мали Республиканың Президентизи «В. И. Ленинниң Кремльде кабинези болгаш квартиразы» музейге чорааш.

(СЭТА).

МОСКВАДАН УЖУП ЧОРУПКАНЫ

Мали улустуң Демократтыг эвилелиниң Чингине секретары, Мали Республиканың Президентизи Мусса Траоре кадайы-биле июль 19-та ССРЭ-дең чорупкан. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың чалаанын ёлугаар ол бистиң чуртувусха албанның найыралы ажыл-чорууун кылып келген турган.

Аэропромга мали удуртукчулар болгаш оон кадайны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүзү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги орлакчызы Г. А. Алиев, албанның эске-дээ кижилерни үдээнгир.

(СЭТА).

РСФСР-ниң болгаш Белорус ССР-ниң одаглаг үлетпүрүнүң, Литва ССР-ниң болгаш Латви ССР-ниң торф үлетпүрүнүң каттыжыышкынынарының, будүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчынарын, инженер-техниктиг ажылдакчыларын база албан-хаакчыларын ССРЭ-нин орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Он бирги беш чылдың даалгаларын болгаш социалистиг күзээлелерни күүседиринге чедип алган чедиишкиннери дээш шаңнаары болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Улустарның найыралы орден-биле

Николай Петрович **Ширинкинни**— Ырбакка үлетпүр ыяш ажыл-агыйының ачылчызын.

«Хүндүлелдиң Демири» орден-биле

Шивчей Аравчаевич **Хомушкуну** — Ырбакка үлетпүр ыяш ажыл-агыйының ачылчызын.

«Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле

Елизавета Григорьевна **Кошкинаны** — Улут-Хем ыяш ажыл-агый черииниң станок башкарыкчызы.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары
Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1986 чылдың июль 11.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Химияның болгаш нефтиниң машина тудуушкун министерствозунуң бүгү каттыжышкыннарын болгаш будүрүлгелерин, а ол шынаш үлетпүр министерстволарының чамдык каттыжышкыннарын база будүрүлгелерин 1987 чылдың эгезинден соңгаар бүрүн бот-оруула-чарылгаже шилчидер дугайында самалдарны СЭКП ТК-ның Политбюрозу июль 17-де болган хуралынга чугаалажып көргеш болгаш колдуунда үүлдүг деп санаан. Аңаа хөлбаштыр Сумының эртем-будүрүлге каттыжышкынының болгаш автоВАЗ-тың будүрүлгезин болгаш социал хөгжүдени боттары ажыдырар талазы-биле дуржулгазын идевейлиг ажыглаары, будүрүлгелерге доктаадын турар планныг даалгаларның көргүзүглериниң саны боттуг кызырары, будүрүлге ажыл-чорудулгазының түмелериниң каттыштырган көргүзүү болур оруулганың ужур-дузазын бедидери көрдүнүп турар. Будүрүлгелериң болгаш бюджеттиң аразынга оруулганы хуваарының база экономиктиг идиг беришкинниниң фондуларын тургузарының экономиктиг ыңаы нормативтерин ажыглаарын айыткан. Эргелеп башкарылганы улам ыңай сайзырангайжыдары, Химияның болгаш нефтиниң машина тудуушкун министерствозунга улут эртем-будүрүлге болгаш будүрүлге каттыжышкыннарын тургузары көрдүнүп турар.

Күрүне садыынга болгаш хереглел кооперациязынга планнаашкынны, экономиктиг идиг беришкинниң болгаш эргелеп башкарылганы улам ыңай сайзырангайжыдар дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы үлээп алдынган. Ол доктаалдың алыс соруглазы — чоонуң садыг хандырылгазын үндезинин-биле экижидер, оон шынарын болгаш культуразының бедидерн, совет кижилериниң доктаамал өзүлделиг хереглелдерин улам долу хандырар дээш садыг будүрүлгелериниң болгаш ажылдакчы бүрүзүниң экономиктиг сонуургалдының база харысалгалының бедидери болур. Бо адырга планнаашкынны, экономиктиг идиг беришкинниң болгаш эргелеп башкарылганы сайзырангайжыдарынга хамаарыжыр чүүлдер болза, төнчүткен байдал-биле доктаадып турар планныг көргүзүглериниң санын кызырары, бот-оруула-чарылганы хөгжүдеринге, акша-хөрөнгилер-биле боттарын хандыртынарынче садыг организацияларын шилчидеринге үндезилээн, оларның бот-тускайлаң чоруун калбартыры болур. Күшажылдың төлевири, будүрүлгенин хөгжүдеринің аргалары болгаш ажылдакчыларның социал байдаларын экижидери күшажылчы коллективтериниң ажыл-чорудулгазының алыс түмелериниңден дорт хамаарыжыр кылдыр тургустунуп турар.

Сайгарын болбаазырадыр төнтериң, эвиг будүрүлге модульдарын болгаш системаларын чогаадыр база будүрер талазы-биле каттыжыкан совет-болгар эртем-будүрүлге каттыжышкынының ажылынның практиказының дугайында ол каттыжышкынның чиргине директору В. П. Кабандзенің дыңнадының Политбюро дыңнап чугаалажкан. Аңы-дуңма чурттарның будүрүлгелериниң дорт харылзааларынче хамы будүрүлге кооперасташкынынче, эртем-техниктиг сырый кады ажылдажылганже дидим шилчирип, социалистиг тывынгыр чоруу дериг-херекселдериниң эң чаа хевирлерин чогаадырының болгаш шинчээдип алырының хуусаалярын кызырарынга улуг арганарны ажыдып турарын онзалап демдеглээн. Совет Эвилелиниң болгаш Болгарияның, ЭДЧ-ниң кежигүннери эске-дээ чурттарның эрге-ажыктарынга, социалистиг экономиктиг интеграцияны дүргедедиринге дүүшкен кады ажылдажылганың ол хевирин улам ыңай калбартыр талазы-биле эргежок чугула хемчегларни алырын ССРЭ-ниң хамаарышкан министерстволарынга болгаш ведомстволарынга сүмелээн.

Чоонду болгаш коммунал-амыдырал будүрүлгелерин одаар чүүлдер-биле хандырарын экижидер талазы-биле он ийиги беш чылга боттандырар кылдыр чазактың ажылдан кылган хемчегларын Политбюро чүүлдүг деп көргеш. Одаар чүүлдериниң ыңаырын бедидери, хөмүр-даш болгаш торф брикеттерин будүрер талазы-биле фабрикаларының тудуун болгаш чаартылгазын калбартыры, оларга эргежок чугула дериг-херекселдерни чорудуп бээрин көвүдедири көрдүнүлген. Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсвомнарының одаар чүүлдер-биле хандырар хоорайлар болгаш районнар складтарын дамчыштыр чоонуу одаар чүүлдер-биле хандырарынче бүгү чер болгаинга шилчиринин келир чылдан эгелеп боттандырарын айыткан.

Социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедири дээш улус депутаттарының Советтериниң ролюн база харылсалгазын улам ыңай бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы үлээп алдынганы-биле хөлбаштыр совет организа-рга бүгү талалыг дузаны көргүспүшаан, оларга партийан удуртулганы күштелдирериниче углангаан улам ыңайгы базымнарны кылырын партия комитеттеринге Политбюро сүмелээн. Бүгү деңнелдериниң партия комитеттери ол удуртулганы боттандырбышаан, Советтериниң бот-тускайлаң чоруун болгаш идепкейни бедидеринче утланышкынны чайгылыш чокка чорудар, оларның хүлээлгелерин дакпырлаар фактыларны болдурбас, совет, профэвилел, комсомол болгаш ажыл-агый организацияларының дем-биле ажылдаарын экижидер ужурлуг. Советтерде партия болуктериниң ролюн бедидеринің эргежок чугулазынче киҥээгейни углаңдырган, ынчаарга олар СЭКП-ниң Уставынга дүүштүр партияның салдарын күштелдиринің, улус депутаттарының Советтериниң ажыл-чорудулгазының демократтыг хевирлерин хөгжүдеринің дээштиг механизми болур ужурлуг.

Совет партия-чазак делегациязы Ле Зуанның мөгээнин-биле хөлбаштыр Вьетнам Социалистиг Республиказа барып чорааның, Вьетнамның партия-күрүне удуртулгазы-биле, а ол шынаш Лаос Улус-демократтыг Республиканың болгаш Кампучия Улус Республиказының дээди удуртукчулары-биле делегациниң беседаларының дугайында эш Н. И. Рыжковтуң дыңнадының Политбюро хуралга дыңнаан. Аңы-дуңма партиялар-биле кады ажылдажылганы бүгү талалыг хөгжүдеринче болгаш хамыладырынче, Совет Эвилелиниң, Вьетнамның, Лаостуң болгаш Кампучияның улустарының аразында найыралды улам ыңай бы-ыглаарынче СЭКП-ниң стратегтиг угланышкынының эскерилип чогуй Политбюро бадыткаан.

ССРЭ-ниң болгаш КУДР-ның аразынга найыралы, кады ажылдажылга болгаш боттоттарынга дузалажылга дугайында Керээниң 25 чылын байырлаанынга киришкен совет партия-чазак делегациязының КУДР-га барып чорааның, Ким Ир Сен-биле болгаш эске-дээ корей улуртукчулар-биле беседаларның дугайында эш Ю. Ф. Соловьевтиң информациязын чугаалажып көргеш, найыралдыг харылзааларны болгаш кады ажылдажылганы улам ыңай бы-ыглаарынче ийи партиялардың болгаш чурттарның чүткүдүүр ол беседаларының үезинде бадыткаттынган.

Великобританиянга албанның аян-чоруун кылыр чораан түмелериниң дугайында эш Э. А. Шеварднадзениң дыңнадының чугаалажып көргеш. Великобританиянның премьер-министри-биле болгаш даштыкы херектер министриниң чугаалажылганы, политиктиг партиялариың удуртукчулары-биле беседалары, а ол шынаш совет-англи дугуржулгаларга ат салганы, ийи чурттарның аразынга политиктиг чугааладышкынарны уламчылаарынга, ийи талаларга хамаарышкан болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чаварарынга, тайбыңны быяырлаарынга инниги сонуургал оларда бар айтырыглар талазы-биле оларның бот-боттарынга ажыктыг харылзааларын болгаш кады ажылдажылганын хөгжүдеринге чугула базым болуп турар.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу иштики болгаш даштыкы политиканың эске-дээ чамдык айтырыгларын чугаалажып көргеш ол талазы-биле шиитпирлерин хүүлээп алган.

МЕХАНИЗМНЕРНИ ДОЛУ АЖЫГЛААР

Тудугжуларның ажыл-ижи-биле таныжарга, киҥээгейни хаара туда бээр көргүзүглер бар. Ол көргүзүглерден чугле ийи сан-чыраагайны маңаа киргин көрээл. Чылда бир кижиге онаштыр будүрүп турар продукциянның түңү 12 мун 189 рубль. Ынчангаш продукция будүрериңге 17 көнеекти чарыгдаап, оон 1 рубль ажыкты ап турар. «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының Барын-Хемчикте № 741 КМК-зы (начальниги Д. К. Хомушку) шак мындыг көргүзүүнү чедип алган.

Олар канчап чедип келгенил? Даандырган ажыл-херек дээш ээ-харылсалгалыг кижилер бо коллективте ажылдап турар. Оларның бирээзи РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу Ш. С. Күжүгет. Оон удуртканы тудугжу бригада оон ийиги беш чылдың бирги чылының баштайгы чартының планын 107 хуу күүсеткен. Эрткен алды айларда 347 мун рубльдиң тудуг-монтаж ажылларын кылган. «Барлык», «Дөш-Терезин» совхозтарга ийи аал ишти чурттаар беш бажыңны эки шынарлыг тудкаш, хүлээдип берген.

Планныг онаалдалар, социалистиг күзээлгелер күүсеттинип турар-даа болза, чедиишкиннериниң «хөлегезинде» четпестерни, шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны маңаа айтыр апаар. «Барлык» совхозтуң төвүнде тудуп турар ийи каът уруглар садыынын бажыңын ап көрээл. Төлевиглел ёзугаар маңаа 140 уруглар турар. Бо бажыңның ханаларын тудуп үндүрүп каан. Электри шугумун, бүгү өрээлдерге батареяларны эптеп тургускаш, одаага системазын кылыры, эске-дээ дериг-херекселдерни киирери — ам кылыр ужурлуг арткан ажылдар ол. Бо ажыллар ынчевейн түрүп берген.

Оларның сөөдап турар чылдагааны — «Тыва агроүлетпүр-тудуг» каттыжышкыны ажыглаага киирер ужурлуг бо тудугну тудуг материалдарыбле хандырарынче киҥээгейни кошкатканы. Тудугнуң темпизин дүргедедир, ажыглаага чогуур хуусаазынга киирер дээш бригаданың удуртукчузу Ш. Күжүгет кандыг хемчеглерни албаан дээр. Ол бачым үеде боду бизин Кызылга чодап, каттыжышкынның удуртукчузу Г. Шубникке хандырылга дугайында айтырыгны тургузуп келген. Ол кандыг-даа түңмел чок болган.

Доостурунуң кырынга келгеш, тудуг материалдары-биле четче хандырбаанындан ара тоожаан тудуг ниити бригаданың ажыл-ижинге карылганы чедире берген. «Пионер» дээр кран, бетон хоолар дериг-херексел ажыглал чок аңаа туруп берген. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн белдериниң бызазы болур күүлер, машиналар, дериг-херекселдер ажылаттынмайн аңаа туруп турар. Тудуг материалдары-биле четче хандырып турган болза, бо күүлер долу, ажыглаттынар турган ийик.

Уруглар садыының тудуун четче хандырбайн баргаңындан тудугжулар ол тудугнуң чоогунда ийи аал чурттаар ийи бажыңның тудуунга ажылдаар ужурга таварышкан. Тудугжуларның чаа барганы тудуг шөлүнде таарымчалыг байдалдар база тургустунмаан.

Кажуп чоруур механизастаттынган колоннаның кайы-даа бригадаларында биче механизацияже киҥээгей кошкак. Тудугга хереглээри-биле сөөртүп экелген материалдарны дүжүрериңге хөй уе-шак чарыгдаттынып турар. Күүлүг ийи «КамАЗ» Саяның берт оруктарын эртип чораашт, тудугга хереглээр материалдар экелгеш, сөөртүп келген чүүгүн дүжүртүр дээш июль 10-да дөрт шак маңаа келген. Чүге дээрге, ону дүжүрер кижилер, механизмнер чок болган. Хилис барган дөрт шактың иштинде бо машиналар ажылдаан болза, хөй ажылды бүдүрүп болур турган.

Тудугга ажыглап турар машиналарны, дериг-херекселдерни долгуу-биле ажыглаарының айтырыглары чүгле Ш. Күжүгеттиң бригадазын эвес, харын КМК-ның бүгү тудуг-жуларын дүүредип турар. Бижиктиг-Хая сууда тудуг кылып турар О. Кертик-оолдуң бригадазының коллективи мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Ынчалза-даа бо бригадага хол-биле кылып турар ажылдар хөй. Хана малгаштаар ажылды хол-биле кылып турар. Мастерок, күүрек, балды, хирээ челиштес. Хана үттээр херексел шуут чок. Эртем-техниктиг депшилгениң үезинде бетон, шлактан кылган ханаларны дом бажыңдидип алгаш, хол-биле үттеп турарга болур бе?

Шүүрмектиң, Тураның мыяш белеткээр пунктуларында хөөп турар диҥир материалдарының шынары багай. Бо хире ырак черлерден хөй шуудел үнүлүүп турган, сөөртүп экелген шынары багай диҥир материаддары дээш ким хамыллаарыл? «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынның база КМК-ның удуртукчулары маңаа буруулуг.

Тудугга хереглээр чамдык материалдарны КМК-ның кайы-даа бригадалары тайгага белеткээш, сөөртүп ап турар. Пилорама чок болганы-биле, ону хол-биле дилдирип турар. Тудугжулар «Хемчик» совхозтуң пилорамазын-даа ажыглап турган. Диҥиг материалдарын ол черинге дилдирерин организастаар дугайында айтырыгны бригадирлер Ш. Күжүгет, О. Кертик-оол саналдап-даа турган.

КМК-ның материал-техниктиг баазазы кошкак. Моону бижыттаарынга күүлүг техника, дериг-херекселлер-биле хандырылганы экижидер херек. «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының удуртукчулары бо айтырыгны шиитпирлээр үе келген.

Ажыл үезини — ажыдга деп дүрүмнүг сагывайн турарындан прогуулдаар, ажыл чок аңаа олурар чоруктар ам-даа бар боон турар. Од чорук планныг онаалдаларны болгаш кереэлиг ажылларны күүседиринге шаптык боон турар. Бо чылдың эрткен алды айларында КМК-га прогуулдуң саны 234 болган. Ажыл шагында администрацияның чөпшээрелиңбле шилгээ алыр чоруктар хөй. КМК-ның күш-ажыл болган шалың киндизинің ажылдакчызы А. П. Дмитриенко июль 9-та ажыл шагының үезинде хуу хереэнээ кылып чоруткаш, од хүн ажылга келбээн. Чүгле эртенинде ажылга көстүп келген. Сес шакта ажылынга келгеш, ажылдаар туружун эвилептер ужурлуг тудугжуларның чамдыктары ажылынган озалдап, харынлаа тос шакта кылаштажып хээп турган. Июль 11-де база ыңдыг болган. Бирлыкка. Бижиктиг-Хаяга барып тудуг кылыр тудугжулар ажылынга озалдап келген.

КМК-ның тудугжулар коллективи он ийиги беш чылдың аланын күүседир болган ажыр күүседир дээш социалистиг чарыштыг калбартып, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаары-биле бар курлавырларны болгаш механизмнерни долгуу күүседиринге ажыглаар ужурлуг.

А. ОКСУР.

ЧУРУКТА: механизаторлар Сергей Ширнин-оол, Анатолий Толкачев, Владимир Сундуй-оол олар бир деминг ажылдап, Каа-Хемде «Енисей» совхозтуң шөлдеринде мал чемнериниң белеткелинге күш-ажылчы үлүг киирип турарлар.

Даглар чанында шынаалар оларның эртежик кээп ажылдаар черн болу берген, ажылгайга үжеп ажыг чылдарда механизаторлаан хоочун ажылчын Анатолий Толкачев аныктарны күш-ажылга өөредириңе кичээнгей салып келген. Оон дуржулгазын со-ремниишаан, Ширнин-оол биле Сундуй-оол болдурген ситенин сараттарынче киргеннер. Оларның дагдыныкчызы Толкачев трактору-биле сиген болдурериниң үлүүн хүнде ийи катап ажыр күүседир. Бо ажылчыннарның киржилгезин-биле механизастаан звено 300 ажыг тонна ситенин сараттаан.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЭКИ АЖЫЛДЫГ ЗВЕНО

«ССРЭ-ниң 50 чылы» совхозтуң Успенка суурда мал чемни белеткээр комплекстиг бригадазының бир звеноузу кидин тулук ажылдаан турар. МТ-82 трактор кезии каан сигеннин кыры-биле чортуп чорааш, борбактай шарааш, те оштап бадырып чор. Өске ийи трактор ол борбак сигеннерни ийи-ийи кылдыр, серээлериңе шашкылаашт саразат салыкчыларынга чедирип бээр.

Ол чоок-кавыда бүгү-ле техниканы ажылдаан. Чүгле чаңгыс кожуулуг трактор тур.

— Үрелип калдынар бе? — деп айтырдым.

— Чок, бо канаар агрегат сөөртүр трактор-дыр. Бир эвес ажылдап турган трактор үреп, бээр, шынаңгы МТ-82 (пресстээр трактор) доктаар болза сараат ажылымнас. Оон дораан канаар апаар —деп. Егор Оюн чугаалады.

Изиг хүнүүн халыыныңда трактористер чаңгыс эрге чыглып кээп, соок сут пактап, дерии чодуп, чапсарлай бердилер.

Алды кижи аразында ажылды хуваалга ёзугаар бүдүүтүг кылып турган. Ажыл шагы эртенинин 8 шакта эгелээр. Кежээ базарда 6 шакта доостур. Чаңгыс хүн дургузунда кижи бүрүүзү канчаар ажылдаанын? Техниканың ажыглалы кандыгыл? Ол айтырыгны караам-биле көрүп, саазын кырынга санап көрдүм.

Ол хүн 6 кижи дөрт трактор-биле мыңдыг ажылды кылган: Ийи сараатты тургускан. Сарзаттың бирээзи 25-тонна, өскези 25 тонна болду. Бир шарыглыг сигеннин деңзизин 250 килограмм. Баштайгы сараатта 96, ийигизинде 100 шарыглыг сигеннир сараат-таан.

Пресстээр тракториуң хүнде нормазы 22 тонна. Трактористе коммунист Алексей Кыдын-оолович Балыыр хүн нормазын 2-3 катан ажыр күүседип турар. Тракторист ол хүн 48 тонна сигенни шарып, белеткээн.

Ол звено сиген кезиидезинге ажыддавалак 6 хонган. Ол үениң иштинде 400 ажыг тонна-ны сараатталаан. Звено 3000 тонна ситен белеткээр хуулээлгелиг. Оюу август 1-де доозар хүнге кызып ажылдап турар.

Звено кежигүннери М. Ч. Оюн, Д. К. Монгуш, мал чемни белеткээр ажылда чөөрбүлүг ажыр турар, хоочунналр боттарының арга-дуржулгазынга сараат салыкчылары Аян Оюнну, Женя Оюнароову өөредип турар.

Демниг ажылдың түңне-

МАЛИ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ЧОРУП ТУРАРЫ

СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачев Мали улустуң Демократтыг эвилелиниң (МУДЭ-ниң) Чингине секретары, Мали республиканың Президентизи М. Траоре-биле Кремльге июль 18-те ужурашкан.

Партиялар аразының дарылзазы болза, совет-мали харылзааларының бүгү комплексиниң чугула кезээ болуп турарын М. С. Горбачев биле М. Траоре бадыткаавышкан. СЭКП биле МУДЭ-ниң Совет Эвилели биле Мали Республиканың аразынга кады ажылдажылганы моон соңгаар-даа хөгжүдериниң болгаш харыладырының эрге-ажыныңга дүүштүр чамдык практиктиг хемчегларни боттандырып чорударының дугайында дугуржулгаларны олар чедип алганнар.

Чылыг, найыралы байдалга эрткен беседа үезинде амгы делегей байдалының чамдык эң чугула айтырыгларын база чугаалажып көргеш.

Ол хүн Кремльдиң Улуг оргузунга кады кылган совет-мали документилерге ат салган.

ССРЭ биле Мали Республиканың аразынга найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзаалары удамниг хөгжүдер дугайында Декларацияга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүзү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыко биле М. Траоре ат салганнар.

СЭКП биле МУДЭ-ниң аразынга кады ажылдажылганың суглайында дугуржулгага СЭКП ТК-ның секретары А. Ф. Добрынин, МУДЭ-ниң Төп күүсевчи бюрозунуң даштыкы херектер талазы-биле секретары Секу Минанду Траоре ат салганнар.

Ат салышкынынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүзүге ажыдат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги орлакчызы П. Н. Демичев, албанның эске-дээ кижилерге база ол шынаш Мали Республиканың Президентизиге үзел чоруур политиктиг болгаш күрүне ажылдакчыларны киришкеннер.

Мали Республиканың Президентизи «В. И. Ленинниң Кремльде кабинези болгаш квартиразы» музейге чорааш.

(СЭТА).

СЭКП ТК-ның төлевилелин чугаалажып тур бис

БОДУН ШҮГДҮНҮП, ЭДЕ ТУРГУСТУНАР

Дээди болгаш ортумак тускай өөредилге дугайында СЭКП Тыва Комитединиң төлевилелинде тускай эртемнигилерни белеткээриниң ыңаырын бедидер дугайында шыңгыы негелдени салган. Амгы үеде тускай эртемниг кижи марксизм-ленинчи харын белеткелдиг, экономика талазы-биле угаазылалдыг, эргелеп башкарар болгаш организаччы ажылдың чаңчылдарынга өөренген, бедик культуралыг кижи болур дээш эске-дээ чугула негелдемелерни киирген. Ол бүгү негелдемелерни үзүүлүп өөредирип тускай эртемниг кижиге бедик харылсалганы онаан турары коңгуг чүүлдүг деп болгаш мен Чүге дээрге, ортумак-даа, дээди-даа өөредилге черлерин дооскан, шаңгыяа кедээ ажыл-агый талазы-биле тускай эртемниг аныктарны көрүп чоруурга, кижилер-биле ажылдап билбес боор.

Партияның болгаш чазак-тың үндүрүп турар документилерни малчыннарга чедирип тайылбырлаар ажылга четтей, чамдыктары «Политиканга хоржок кижи мен ийик» суг дээлээр. Оозун болгаарга марксизм-ленинчи билиглер-биле хамы чепсегленнээн (азы эрткен өөренип эрткен) байдалды билдингир. Чамдык тускай эртемниглериниң болуунуң ажыдынга тывынгыр чогаадыкчы арга-шинээни чок, аңаа-ла удуртукчуларның чугаазын эргелеп, «айбычы» болуп ажылдаар байдал үениң негелдезинге канчаа-даа таарымшпас.

Оон ыңай хөй-ниитэ ажылдарынга киржирин артык «чүүк» деп көөр чоруктар база бар. Ынчангаш тускай эртемниг кижи бүрүзү төлевилелди вомчуп тура, орта чүгле санал киирип деткинир эвес, харын бодун шүгдүнүп көрүп, эде тургустунар болза эки деп бодаар мен.

Б. БАРБА.

КАТТЫШКАН ПЛЕНУМ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң чурттуң социал-экономиктиг хөгжүдезиниң талазы-биле өндүр улуг сорулгаларын боттандырып чорударынга четчем чоогаал, уран чүүл ажылдакчыларының киирер удуг-хуузу кайгамчык улуг. Партийжи съездиниң чогаалыкчы эвилелдериниң муриунга салган улуг сорулгаларның дугайын Тываның чогаалчылары, композиторлары, чуруукчулары боттарының каттышкан пленумунга чугаалашкан.

Каттышкан пленумга үстүнде айтырыга хамаарышкан өлеткелзеринге — Тываның Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черииниң даргазы К. К. Кудажы Композиторлар эвилелиниң баштаар черииниң даргазы Р. Д. Кенденбиль, Чуруукчулар эвилелиниң харымсалгалыг секретары И. Ч. Салчак олар кыланнаар. Эртемнең бөлүк чылыг чылдырнаа ажылдарының дугайында аңаа-биле таныжып алган. Ол шынаш моон соңгаарғы чугула сорулгаларны амгы үениң негелдезин — эде тургустунмууштуң болгаш дүргедээшкиннин байдалынга кавчаар боттандырын чорудар дугайында бодалдарын критик А. К. Калзан, искусствовед А. Хертек, музыковедтер В. Л. Сапельцев, З. К. Кыргыс, республиканың культура министри А. С. Сафен болгаш эске-дээ чогаалчылар, композиторлар үгаа-шевер мастерлер солуушканнар.

СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация киҥээгейниң эргеленнии А. К. Канзай чогаадыкчы эвилелдерниң пленумунга делегеренгей күзе чугаалаан. Чугаалаашкан айтырыг-талазы-биле доктаалды хүлээп алган болгаш четпестерни чайладыр, тас ёзу биле ажылдаар дугайында кемчеглерни ол-оскуу төлө ажылдан ажыктыг доктаттынган.

БӨГҮН — МЕТАЛЛУРГТУҢ ХҮНҮ

КОЛ КҮШ—КИЖИЛЕР

«Тыва кобальт» комбинаттың күш-ажылчы коллективи он ийиги беш чылдың баштайгы чылынның бирги чартыында баазанның продукция будурелиниң планын 102,7 хуу, а продукция сайгарарының 109,9 хуу кылдыр күүсетиген. Никель, чөптүп-суу тымырының болган чоннуң хереглээл баазаннарын будурелиниң планнары мөзөн ажыр боттанғылаваан. План ёзугаар көрдүнген чарыгааны 39 муң рубль түңге төлөвүдиниң чедип алган. Ынчангаш комбинаттың коллективин боттарының профессионал байырлалын төлептиг үткүп, чыл планын чедиишкиннинг күүседириниң магадылалын салган деп чугаалаарының үнезинге бар.

Комбинаттың гидрометаллургия пеги рудник-биле чергелештир кол будурүлге участоогу болур. Даглап каскаш, сөөртүп эккелген руданы хереглекчилерже чөрүдэр кобальтылыг концентрат кылдыр арнаан турар чер бо-ла болгай. Бис аңаа эълчегилер солчуруунуң бичии бетинде чеде бердивис. Эълчегиг алды шактыг тендүрүп турар Николай Матвиенко мастерлээн № 3 болгаш олардан ажылды хүлээп ап турган № 4 эълчег каймыы-даа цехтиң мурнакчы эълчегилери болду. Цехтиң беш технологтуг эълчегилериниң аразында хамбарган социалистиг чарышка чартык чылдың түңнелдери-биле Н. Матвиенковуң эълчэз бирги черни алган. А. Николай Колесниковка үзүрткен № 4 эълчег эштериндеп бичии-ле чыдып калган. Цех эң чүгүле ажыл көрүүг болур рудадан ажылдан кылырымшкын планның 104 хуу күүсетиген.

Борта бо мурнакчы эълчегерниң кинргеп үлүү улуг. Социалистиг чарыш дугайында чугаалаан тура, оон негелдеэри ажы-ажыг болгаш оларны бүрүн күүседирип албан дээрзин немээри чүгүлээ. Чижээлээрге, В. Ермоленкога удуртқан эълчег будурүлге көргүзүлгелериниң талазы-биле бирги черже үнүе-даа, прогулдар кылган үезин чарыкка эки чер эдлеп шыпаваан. Айтырып көөрүвиске, чүгле ийи борбак прогул кылган болду, а чарыш тилекчилериниде чаңгыс-даа прогул чок. Чарыштың негелдеринде чиг эт, материалдар, оттулар түүл камнагазы, хөй-ниити амыдыралыга киржилгези, бижыт сагылга-чурумнуг болуру... шупту кирип, чаңгыс талалай көөр оруктан чайлаан. Чаартыкчылар шимчээшкинниге идепкейлиг киржип, хөй чаа түүлдерни шиңгээдип алган эълчег чарыш түңнелин үндүрерзе шелеге бөлүүлерни алыр.

№ 4 эълчег ажылдаар черлериниге турунтарга, оларны эргий кылаштажып, кижилер-биле таныжып, чедиишкиннериниң чажыттарын билип алырын ораалашкан бис. Эълчегиниң чогум мастери Е. Куулар шөлээлей берген, оон орнунда тур кадаа мастерлеп турар Н. Колесников бистиң руда арыглаар технологтуг шугумнуң эгезинден төнчүзүнге чедир эдертип, ажыл-иштин канчаар чорун турарын тайылбырлады. Цех технологтуг дериг-херекселдериниң нарыны-биле онзагай. Ногаан өңнүг, чаа шүүп каан ол болгага дөмей көстүр концентрат болу бергинге кобальтылыг руданың эртер оруу узун болгаш солуп: баштай кадыг байдалга турган боду дээрбелерге дагланналдыр дээрбеттиритпитер. Оон сүт-биле долушкаш, пульпа деп аттыг чүүл апаар. Оон аммиактыг сүт-биле долужар болгаш кислород-биле байыыр. Автоклавтарга кээп, изин шайже кагган чигир дег, долуулу-биле эсти бергинниң соомда турилуттурар колонкаларже сорудуптар. Аңаа арыг кобальтылыг эзендиргиг болгаш артымчы будумелдер кылдыр ангыланыр. Дистилляция колонказынга кобальтылыг эзендиргиг аммиактан адырлыр болгаш изиг бус дуазы-биле катаа кадыг хевирже шилиир...

Бо бүгүнү сөс-биле бадүүшчудур тайылбырлаарга безин үр-дүр. Ажылды колдуунда автоматчыктаан болгаш механизастаан-даа болза, кижилер эң чугула рольду ойнап турарын билдивис. Дериг-херекселдер үрелп берип, азы турупгүв болур. Оларны үргүлчү хынаар, эдиктирер херек. Аппаратчиктерни (эълчегде кол ажылчын мергежил ол) өөрге, башкарылга төптөри деп болур ангылаан каан өрээлдерде янзы-бүрү приборларның көргүзүглерин кичээнгейлиг хайтавраан. Боттарының ажылдаар черлерни ол-бо кезээн турар.

Технологияны ынчгыы сагыры, ажылдың чурумун бичии-даа хажытпазы, дериг-херекселдериниң ажыглалын эжиндерн болгаш доктаамал чартыры чедишкиннерни хандырар дээрзин кижилер-биле чугаалашкаш, билген бис.

Эртьен чылын 4 автоклав ажылдан турган болза, бо чылын 4,5 кылдыр оларның ажылдаар шактарын көвүдеткен. Ол-ла кылаштажын тура, кадыг-даа болза, кижилер эң чугула рольду ойнап турарын билдивис. Дериг-херекселдер үрелп берип, азы турупгүв болур. Оларны үргүлчү хынаар, эдиктирер херек. Аппаратчиктерни (эълчегде кол ажылчын мергежил ол) өөрге, башкарылга төптөри деп болур ангылаан каан өрээлдерде янзы-бүрү приборларның көргүзүглерин кичээнгейлиг хайтавраан. боттарының ажылдаар черлерни ол-бо кезээн турар.

Технологияны ынчгыы сагыры, ажылдың чурумун бичии-даа хажытпазы, дериг-херекселдериниң ажыглалын эжиндери

Ажыктыг, солун дыштанылга дээш

ХОСТУГ ҮЕНИ ЧӨП АЖЫГЛААР

Кажызидилге ажылының ажыктыг хевирлериниң бирээзи болур хостуг үени шын, чөп организастарынга культура ажылдакчыларының семинарларын организастаан. Бай-Тайгага эртикен семинарның киржикчилери арга-дуржулгазын солушкан. Райкүүскомуның культура килдизиниң эргелекчизи К. С. Дембирел, төнүттүкен библиотека системазының директору Т. С. Хертек, Шүйүүн кодээ Культура бажыңының директору А. С. Мандараа болган өскелер-даа ажылды эки-жизер талазы-биле боттарының санал-омалын берген. Сонуургал айы-биле клубтарны болган каттыжыышкынныңарны канчаар тургузуп болурун дээрзин орта чугаалажыкан.

Чаагай чанчылдарны катап тургузар дээш, хой ажылдарны кылып чорудаар болза эки. Улустарның сонуургалын ханзырыттар шак мындыг утказыныңарлыг хемчегелерни ажылдап килыры негеттиниң турар. Чүнү-даа сонуургавас, ядепкей чок чамдык ниитилерни киржээнгейге алыры чугула. Чаа арга-левирлерни төнүттүкен библиотека системазы хереженнер чевүдеви. «Бай-Тал» совхозтуң хой-ниити организациялары ажылдап эгелээн. Херээженнер клубу солун кежээлерин эрттиргилээн. Огород, дагаа өстүрүп ажаарыныңе углаган солун арга-

ларны тыпкан.

Райондаа нииттизи-биле дерттем ажыг клуб, каттыжыышкыны бар. Олардан Бай-Тайга «Хөглүгбей» деп уругларлыг клуву, Кара-Хаак «Баликчылар» клуву, Тээлиг «Чалыг назын», «Номга мижиктер», «Аныяк даймчын», шыдыраачылар клубтары ажылдап эгелээн. Аът спортунга мижиктерниң клуву Кызыл-Дагда организастаан. Сонуургал айы-биле болгулмерниң киржикчилерииң саны нөвүдев турар. Оларның хостуг үезин ажыктыг эрттирип турар. Ылангыя «Хөглүгбейниң» киржикчилерииң цымгыларын чаңгыс чер-чурттуглары сонуургап көргеш.

Клубтар, каттыжыышкынар тургузарда бергедээшкинер база таварыжын турар. Оон кол чылдагааны — культурлуг дыштанылганың бо хевирлериниң онзагай түүлдерин, ужур-дузазын болгаш оларның тургузуун чамдык культура ажылдакчыларының чедир билбейн турарында. Чамдыкта боттарының арга-шинээзин чогумчалыг өөренип көрбейн, ажылдың дээштиин чедип алыр дээш чүүл чок болганындан эренгей хемчеглер-биле кымгаарланып артып-даа турарлар. Клубтарның аттары чүле саазын кырында, чогум ажыл чорбайн турар чорүүтар бары черле таварымга чок. А чамдык ажылы идепкейлиг черлерде безин ам-даа утланымышкын тодаратпынмаан, планнаттынмаан хемчегер эрткен турар. Ийи-чаңгыс ниитээ-биле ара соксоп кагбас кылдыр культура ажылының киженидикти утказын бедидер сорулга-биле партийжи удуртулганы, хой-ниитиниң талазындан контрольду күштелирери чугула.

Политика - киженидилгелиг, интернационалчы, шериг-патриотчу киженидилгени күштелирер ажыл-биле сырый холбаалыг бо хемчегер ханы анализти, онза киче ээнгейни негеп турар. Бойлус кантала-

дыңга хамаарыштыр хой ажылдарны кылып болур. Районнаа хой талантилиглер үнген болгай. Уран чүүл корүлдезин ийаги чергенинг айтырыны кылдыр көөр, чамдык совхозтарның удуртукчуларын хой чылдагаан сүрер чоруктан ушгунар болза эки. Чижээ, «Тээлиг» совхозтуң директорлуг ажылдакчызы Александр Топыйны бижектээн.

Хостуг үени чөп ажыглаарын дээрге-ле, күш-ажылдың коллектив бүрүзү-биле ажыл болур. Ажыл соонда киши ажыныг кеттингеш, клубка барып, дыштанып, бөлгүмге киржип турар болза, оон сеткил-хөөнүг эки, сергек, хөлүг болур. Өске таварылгада арагалаар, кем-керек үүлгедир чорүктер таваржып-даа турар. Ынчангаш үенин негелдези-биле эде тургустуларны удуртукчуларлап, хой-ниитиниң организациялырындан негеттиниң турар.

Д. МОНГУШ,
улуска чогаалмыгланың болган культура чырымышкыны ажылының методистиг төвүүнүң ажылдакчызы.

Моол-совет найырал айы чоруп тур

ХОВУ ЧЕРНИҢ ОГЛУ

Эрдэнисант сумузунда «Сарул амьдрал» деп моол кодээ ажыл-агый каттыжыышкынының аныяк малчынны Ц. Батбилгер өртээн беш чылда 3950 хойдан 4300 хураганы чидирип чокка өстүрген болгаш планныг даалгаларны бүтүү коргүзүүлер талазы-биле ажыр күүсеткен.

Моол Арат Республиканың найысылалиндан чурттуң бөрүни талазы кындымче чорутка асфальтылыг орукта ийи чүс километрни эрткенивисти безин эскербээн бис. Оон соолуңде орук айтыкчызын ёзугаар чолаачывыс сайлыг орукта. Моолдуң сонгучүгүнче углаккан. Удаваанда көөрүвүскеге, чанында кудуктуг элээн каш өскер тур. «Сарул амьдрал» кодээ ажыл-агый каттыжыышкынының хойжу «Сайдан» бригадазының чаш хурагаанарын хүлээп алыр штаб аңаа турган. Ол бригада 69 эвенодан тургустуган болгаш чүгле бо чылын безин тос муңгаа эвээш эвес хурагаанны алыр планныг болган.

Бистиң үлээр кылдыр үеэтчин Д. Шатарны штаб биске кожуп берген. Ол оол школага өөренген соолуңде Ц. Батбилгер-биле кады шеритте ал-Сан эрттирип чораан.

Өнүүтер шеритте тургаш үеленде-ле моон соңгаарны аныдыралының, планнарының дугайында чаңгыс эвес удаа сүмележип келген. Ынчаарда аныяктар төрээн черлеринче ховар ээп, колдуунда зоорайларга артар турган. А Ц. Батбилгер ынчан авазыңга дузалажыры, оон соолуңде хойжу болуруң шиитпирлеп алган.

— Хову черде аныдыралан чаартынган. Каттыжыышкын төвүүнүң дугайында чугаалаваска безин, звеноның малчыннары көөрүн аныдыралдыг болза-даа, оларда сайгыгаан бар апарган. Ынчангаш малчыннарның аныдыралы эки-жизээ—деп, үдекчивис чугаалады. Көөрде ап чорүүр бичежек дизель-генераторлар чүгле өскерин эвес, харын-даа мал кажааларын, коданнарын безин чырыдып турар. Салыг төлээлери график ёзугаар малчыннарга хоктаамал барып, оларга перектиг бараанарны, продуктуларны чедирип, аныдыралдың хандырылгазының көөрүн бүдүрүлгелерин хойжуларның чагыгларын күүседип, көөрер кано ажылдакчылары фильмнерин көргүзүп, почтачылар чаа солуннарны, журналдарны, чагаалларны, телеграммаларны чедирип берип турар. Хүн эвергизиин ажыглаар талазы-биле установканы чогаадып тургускан эртемделиверииң ыяшмакчай ажылдаанының ачызында малчыннар удавас доктаамал изиг сутлуг болуур. Көдээ ажыл-агый каттыжыышкынының малчыннарының ажыл төлевиин курлажыл-агыйларымнаан аныяк эвес.

Велик деп кырмага үнүп келгеш, малчыннарның чазаглары, чайлагларын көрүп каан бис. Машина моторуның даажыы дыннаан бичии моол оолдар улуг өгдеп үне халып келгеш, бистиң-биле чугаалажам бердилер. Оларның адалеери хойларын кадарын чорушаанын, а ыяшгай-авазы быжаа доза бергенин оларның чугаазынган билдирвес.

— Олар ыядыг дораан эки келбес боор. Ынчангаш Күш-ажыл Маадыры П. Базаррагчаның аалына барзыңсоо кандыгыл? Оон аалы моортан ырак эвес чүве — деп, Д. Шатар санаалдады.

Алдарлыг малчын аалынга бар болду.

— Орнумга кирер деэш, оглуумну өөредип, белеткеп тур мен. Ажырбас шыпаш. Күш-ажыл шалыпчыныың адын база чедип алды. Ынчаарга удавас шеритке баар кижи. Кажан халажын чаның келирге, колан хойларбысны аңаа хүлээдип бээр мен—деп, Базаррагчаа чугаазын эгеледи. Орнунга кирер кижи дугайында айтырыг оду дына дүүредип турганы алдеп.

— Хойжу кижи бүгү назынында өөренир ужуруг дээрзин чугаалаар бодай-дыр мен. Мээң аимдыралым кырган-нарның чагыгга үндезилеттинген деп чугаалаан болур. Амгы үеде негедле, харымсалга шаандакмызы мижаа эвес, ыракта парын, бедик болгай. Малчыннарның ажылынның муриакчы арга-методтарының дугайында солуннарга, номнарга хой бижип, радио дамчыштыр чугаалап турар. Ынчангаш амгы үенің аныяктарының өөренирииге чиик болур. Чүгле күзел херек. Батбилгер хойжу ажылын дына эки билир, а кол үүгэ —ажылынга кончуг иник. Ада-иезиниң дүржулгазын, хой ажылынга ыяшгай оон шиитпээдин аалган ядыңдыр. Ынчангаш Батбилгердеп үлегер алырын оглумга чагыг тур мен. Батбилгерниң авазы дириг чораан болза, оглунга чоргаарлаттыр ийик — деп, мурнаачы малчын уламчылап чугаалады.

— Силер оон дагдыныкчызы силяер бе?

— Чок, оон дагдыныкчыбыс — МАР-ның Күш-ажыл Маадыры Т. Сурэнху. Ол оңу хой удаа өөредип, бодунуң дүржулгазын дамчыдып бергеп. Ажыл-биле чугаалаарга, Батбилгердеп хой үүлдерин мен бодум ам безин өөренип алыр ужуруг мен. Одарда чоргаан хойларны ол чигээн-биле ончалаң шыдаар аргалыг. Амдыызында чаңгыс-даа хойжу ынчаар санап шыпаавас. Үчёт комиссизы оон санаалын чежеда-даа катап каржын көрбээн.

П. Батбилгериң звенозуна орай ээп келген бис, ынчалзажок мурнаачы хойжу ам-даа чаннаан болду. Удаваанда хойларның шимээнін дынналы берди. Үнүп келдивис, тей кырында аътты хижиниң баярын эгеледи. Орнунга кирер кижи дугайында айтырыг оду дына дүүредип турганы алдеп.

Ынчангаш Батбилгер звеноның аныяктарының өөренирииге чиик болур. Чүгле күзел херек. Батбилгер хойжу ажылын дына эки билир, а кол үүгэ —ажылынга кончуг иник. Ада-иезиниң дүржулгазын, хой ажылынга ыяшгай оон шиитпээдин аалган ядыңдыр. Ынчангаш Батбилгердеп үлегер алырын оглумга чагыг тур мен. Батбилгерниң авазы дириг чораан болза, оглунга чоргаарлаттыр ийик — деп, мурнаачы малчын уламчылап чугаалады.

— Силер оон дагдыныкчызы силяер бе?

— Чок, оон дагдыныкчыбыс — МАР-ның Күш-ажыл Маадыры Т. Сурэнху. Ол оңу хой удаа өөредип, бодунуң дүржулгазын дамчыдып бергеп. Ажыл-биле чугаалаарга, Батбилгердеп хой үүлдерин мен бодум ам безин өөренип алыр ужуруг мен. Оларда чоргаан хойларны ол чигээн-биле ончалаң шыдаар аргалыг. Амдыызында чаңгыс-даа хойжу ынчаар санап шыпаавас. Үчёт комиссизы оон санаалын чежеда-даа катап каржын көрбээн.

П. Батбилгериң звенозуна орай ээп келген бис, ынчалзажок мурнаачы хойжу ам-даа чаннаан болду. Удаваанда хойларның шимээнін дынналы берди. Үнүп келдивис, тей кырында аътты хижиниң баярын эгеледи. Орнунга кирер кижи дугайында айтырыг оду дына дүүредип турганы алдеп.

— Хойжу кижи бүгү назынында өөренир ужуруг дээрзин чугаалаар бодай-дыр мен. Мээң аимдыралым кырган-нарның чагыгга үндезилеттинген деп чугаалаан болур. Амгы үеде негедле, харымсалга шаандакмызы мижаа эвес, ыракта парын, бедик болгай. Малчыннарның ажылынның муриакчы арга-методтарының дугайында солуннарга, номнарга хой бижип, радио дамчыштыр чугаалап турар. Ынчангаш амгы үенің

«КОЛОС» КОЖАЛАРЫНДА

Бай-Хаактың Культура бажыңының чанында «Колос» агитхультбригада дыштанып хүнерде чарыштыг кожалары каа-хемчилерге аалдап барып, арга-дуржулга солчуп чораан. Бот-тывынгыр артистер район төвүнге, «Бурунгаар» совхозтуң кыргылда пунктузунга, «Совет Тыва» совхозтуң Чүрек-Даргүнде профилактоорийниге концерт көргүскен.

Агитхультбригаданың программазында янзы-бүрү номерлер кирип турар. Ажылда четпестерни шүгүмчүлээн, арагачыларны шоотказ мыы-шүүк арбын болган. СЭКП Тандыы райкомунуң пропаганда болгаш агитация киллизиниң эргелекчизи В. В. Мартай-оолдуң ырлаанын көрүкчүлер сонуургаан. Арагачыларлар шоотказ народнайны Эзир-оод Монгуш, С. Молдурганың «Водка болгаш боржомиа» деп басинязын Сергей Дамчаан эки күүсеткен. Хөгжүмнүг трио «Коробейники» деп орус улустуң ырын мергежилдиг ойнаан. Ийи кожа районуңу культура ажылдакчылары чогаадыкты харылзаанны улам быжыглаар сорулгалыг.

ЧУРУКТАРДА: «Ак-Кек хемниң кижилери» деп киноодан Мергеннің ырын В. Мартай-оолдуң ырлап турары: агитбригаданың артистери Э. Монгуш биле В. Ондар концерт үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

— Теве саар үе келген-дир, сонуургап көөр силер бе?— деп. Сона Чармева сүмеледи.

Шынап-ла, ынаар үүле көрүп көрген эвес мен, амырай-ла бердим.

Туркмен ССР-де Сахарачиниң чангыс моогенниг теве өстүрер уксажыдылга совхозунга чоруумун ол. Сона Чарыева-биле колдага кээривиске, оон өөрү Наргуль Ильясова, Язсолтан Текебердыева, Солтан Тойлиева олар теве-лерни шагда-ла саап эгелей бергеи болду. Ол чер ажыы улуг, адыр-мыыр амытаннарны ыраандан-ла көөрүмге, чоруум боттары оожум-даа болза, сезиннчи аажок болду. Ынчангаш оларга дыка көзүлбейн, чанымда кижиниң эктин ажыр хараа тур мен.

Шаг-шаанда бо амытанныр-ны дайынга, иргүлайынга, дайзынны коргузар сорулга-биле ажылдап турган. Шимээн-даш болгаш ыш-бушка калчаазы хайынган бо амытанныр-дан дайзынның аът-малы хоюп-дезиптер, оон уламыдан теве-ниг үүле тиилеп турган.

Чаңгыс моогенниг тевениң арбан дээр. Ол коңчуг шыдамык: витаминнер-биле байлак.

ЧААГАЙ СУКСУН

80 градус изиг элезинге тоовас чыдар, үр үеле аштавас, суксавас.

Теве дээрге амданныг эът, хоюг дүк болгаш эм сүт-түр. Хову кораблиниң децизин 800 килограмм чедип турар. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында бистиң дайынчыларывысты оон дүгүдеп аргаан чеже деп чылытпаан дээр! Ам безин эң эки пестерни оон кылыр болгай. Оон ынай оорга-га хам дүшкенде, радикулит-тээлде оон-биле чйлыглаары ажыктыг.

Теве хүнде 10—15 литр сүт бээр, оон үскүрү беш хүү чедип турар. Быштактың, сарлаганың үнелиг сорттары болгаш чаа деп аларга суксун оон үнер. Бо чем аймаа аярыг кижилерге ажыктыг янзы-бүрү витаминнер-биле байлак.

Тоолчургу чугаалар

ЧАЛГЫННЫГ КИЖИ

Ужар-Хеме Хубсутул даглариның кырынга чоруп орган. Идер дем шнаар-ла хүнге моңгүнелип чылар. Мээң кожам ашак, адаазыста шимшимээн чок чалымче айыткаш, чугаалады:

— Дүнгарның чалымы олдур. Оон чалгынныг кижи ушкай дээр чүве.

Мен сонуургааш, оон айтыртының эгеледим. Ол мени-ээ дараазында төөгүүзү чугаалаан чүве.

— Бо мынчаар хонаштарга Гэлэндүү деп кижи чүрттап чорган. Ол үе-дүвте-даа эвес, а чоокта чаа болган: үжен чыл бурунгаар конгуг-ла кижи өлген ийин. Чүнү кылып, чүнү хүзевейн чорааш дээр сен, оны. Ажыл чок анаа орар дээр ужур-даа түрбас. Бир-ле катап ол өөнге эзир чалгыны экелгеш, беш дүн-хүн ортузунда оны чангыстап сайгарып, сокуурган келген. Оон соонда ол он хонук иштинде дааранган. Оон ол куштарның канчаар ужарын хайгаарап эгелээн.

Алгы, ыяс, хырба, эзирининг чалгының болгаш өске-даа чүү-хөө чүвени чүктеп алгаш, бодунуң казып алган күүнүге ол ижээп турупкан. Ол анаа бүдүн чартык чыл чүрттаан болгаш бирле чүвени бүдүү ыглып турган.

Бир-ле катап Гэлэндүү бодунуң эжин кый деп алгаш, мынча дээн: Эртен мен Дүнгер чалымнаннан ужар мен, азал бүрүзүнге чугаала, кээп көргейлер аан!».

Эртенинде, бише дүш четпээнде, Идэр—Хеминиң чоон эриинге кижи бажы көзүрт, аът бажы козурт». Холдаларында улуг чалгын шарын алган Гэлэндүү куйлан үүлүп кээрге, улус күрайлап, коргуп-ыргып, кускунажып-даа турду. Чалымның бедик үс метр ажыг! Оон кырындан хойларны көөрге, чадып каан ак хидис сагындырар.

Гэлэндүү шынаавы, хемниң оон көргеи. Оларның кайызынга барып хонар чоор деп бодал-биле чалымдан шуран балыкка. Ол соок агаарга иштип чораан шыкаш болган. Аныяк эр чалгыннарын кушкулаштыр чайып чорааш, хойлар кырынга хонуткан. Гэлэндүү Моолга бир-ле дугаар агаарже ушкан кижи болган.

Гэлэндүү чылганнарга мынча дээн. «Ужур болур-дур. Чүгле черже бадарыла берге-дир. Кижиниң бажы шыкаш аар чүве чок хиредир. Ол дугайны шүүт-ла болавайн баргап-дыр мен». Чамдык кижилер мынчаар башташкан турганнар: «Ам моон база ужуп көрбес сен бе?» А Гэлэндүү оларга мынчаар харыылаан: «Дөмей-ле шенеп көөр мен. Мананар, кижилер он-он километр ырак черже ужа бээр, мындыг үе улавас келир».

Оон күзелиниң боттанганы бо-дур. Бис канчаш демир корабльге олурупкан ужуп чор бис — деп, ашак бодунуң чугаазын доозу.

Эллеп ал! Кылымал чалгын кылып алгаш, ужудуушкун кылган Гэлэндүү тоолчургу Идэрга конгуг дыка болган шыкажыл.

КОЙГУН-ЭРТЕР

Моолдар маннаарының дүрелиин койгун-биле деңнээр. Ынчангаш «үе койгун дег эртилер», «Койгун дег хат» сүт дижин чугаалажыр.

Койгунну ажыр маннаар Гэндэн Гобя ховузунга 1850-деп 1932 чылга чедир чүрттаан. Чогум койгун дөрт халыас, ыяал-ла ыяш-даш, харагаи аразы-биле маннаар. Койгун эртер. Гэндэн ол койгунуңуң язын-биле халаашы, харагаи аразынче халаан болза оңу үш долганнаш безин койгунну дөмей-ле мүрнап каантар кижи боон-тур.

Гэндэнниң аалының чоогунга чок дээш маннаар Ярлинпил деп кижи база чүрттап чораан. Ол дөрт маннаарлыга ынак болгаш, чээрекке чайлыг чедер кижи турган.

(«Монголия» сетүүлдеп).

ХӨЛҮ ЭРТПЭЭНДЕ ШИИТПИРЛЭЭР

Кижи болгаш бойдустуң аразында харылзаалар. Бо чүгүлә айтырыг иниттилелдиң мурнунда амгы үеде эң чидии-биле тургустунуп турар. Бистер бойдустуң төлдери, ол чокка амыдырап шыдавас бис, ынчалза-даа бойдус-биле аравыста денгежүүрнүң үрелип, бистиң ажыл-чорудулгавыстың бойдуска эвээш эвес хораны чедирип турарын дүвүрелбиле эскербес аргажок. Кижилерниң угаан-сарыылы өзүп, улгаткан, келир үеже кезе көрүп, өттүр билип шыдаар болганда, бөгүнгү ажыл-чорудулгавысты бойдуска хумагалыг, аңаа хора чедирбес кылдыр тургузарывыс чүгүлә. Ону улус шаандан түрә билип, төрээн бойдузуп камнап чораан дээрзин демдеглээр херек. Ада-өгбелеривистиң арттырып каан чагыг-сүмелеринде бойдуска ынакшыл, ону камгалап, кадагалаары онзагай черни эзлеп турар.

Мээң чаш шаамдан артып калган бир мындыг сактыышкынны үтпас-тыр мен. Билип көөримге-ле, Улуг Кара-Суг-нуң Арыскан деп черге, бистиң аалывыстың чоогунга чадырланып алгаш чыдар, ход хиреэзин-биле маңза дилдирге хиреэлээр ийи алышкы турган. Улуун Өгбөгер-Доржу, а бичезин Хирлендей дижир чүве. Бир-ле организация-биле керээ чарып алгаш, маңза дилдирер улус. Алышкыларның бойдуска хумагалалыын, меңээ сөглеп турган чагыг-сөстерин черже үтпайн чоруурум ол. Олар турган мыш белем ужурбас, курлаг мыштарны болгаш черже кээп ушкулаан черөилерни дилдире хиреэлээр, чаш шеттерге шүүт дегбес, оюп эртер улус. Тоорухтаанда пөштее үнгеш, чаңгыстап дужүрүп алыр, пештүн адакы карты соңолгаш, мыш кадып-кургай бээр дээш. Докпак-биле унуп улдавас, каттаанда кат сыын сыкпас, сыза баспас. Тайгага хыштап, чайлап чытса-даа ап-мең өлүрбес, бойдуска хөлүн эрттир хумагалыг алыш-кылар. Оларның төлептиг ажыы бистиң шүптүвуска үлегер болуп шыдаар боор деп бодаар мен.

Арга-арыгга, дириг амытаннарга өрттериң чедирип турар хораның санаары берге. Өөрү районуң девискээринге улуг, биче өрттер бо-ла болу бээри харааданыг. Аңаа колдуунда төгөглекчилер, тайгага ажылдаан кижилер, өөреникчилер, мал чемининг белеткелчилери бүрүүлүг боон турар. Көскү чижек хыадыр Ак-Чыраага барык ийи чыл хире үргүлүчээн улуг өрттү сактып болур. Ол өрт делгем девискээрге сиген шөлдерин, чыжыргана дөстерин, дириг амытаннарның, куштарның турар черлерин чок кылган. Район төвү Хандагайтының дужунда турар арыг база үргүлүг өрттенир. «Коммунизмге орук» совхозтуң төвү Солчур суурда-ка 6 АКМК, сентелге-тудуг участогу мышты кайы-хамаан чок кезер, албайн баргаи мыштарын, будуктарны арыглавас, өрттетпес, ос-хорум кылдыр болуп каапкаш баар. Ындыг чижектерни Бора-Шайның Моолдуг-Хем бажындан, Хөндергей улундан көрүп болур. Март 18-те үнген дугаары 69 «Шын» солунда «Чеп ажылаар» деп эгелиг Хөндергейниң Алдан-Маадыр суурга чедип келгеш, 1950 чылдар үезинде тутказ, ам бүстүп кээп дужер чеже бергеи малгаш бажыннарны кээп көргеи болзуңарзә? Бо бажыңнарда кымнар чүрттап олурар деп? Алзы чаш ажы-төлдүг ас-бүлелер чүрттаар орай-сава чок болганындан мында эргастанып чүрттап олурар болбазыкче. Бо эрги «шивээлер» чүрттап олурар кижилерни маңаа аңаа көрейн. Ажылжиниге кежээ, мурнакчы дириктеп почтачы Чылбаадай Ойлуповна Монгуш, совхоз ажылчыны Шылырааа Ооржак, садыжы И. Ооржак дээш, өскелерни-даа киирип болур.

Бажың деп ат эдилээн бо «шивээлерге» чүрттаары дыка берге дивес сен бе? Кыжын, соок азылганы хыраалай берген турар. Чайын Кара-булут келген соонда демир хууктан кулуп турган-биле Культура программазы улут сонуургалды болдурган.

Р. ЛАРДНЕР: ийи болуушкуну демдеглээйн, ол болза, чеди хевирге Джекки Джойнерниң делегей рекорду болгаш Сергей Бубканың делегей рекорду болур.

— Дараазындагы оюнчар 1990 чылда АКШ-ка өртер. Сиэттиге оюнчар ваңдыг болуруу?

Н. И. РУСАК: программаны янзы-бүрү талаларже өскертип, ыяырмы азы улгаттырып болур. Чижээ, мотобол орнунга АКШ-та нептерээн онзагай оюнну киирип болгай. Оюнчарны эрттирер хуусаа — июль ай эң-не таарымчалыг культура программазыны калбартыры чугула.

Р. ЛАРДНЕР: 1990 чылдарда болур оюнчарның программазын калбартыр, аңаа киржир чурттарның спортчуларының санын өстүрер бодалдыг бис. Чаагай тура-соруктуң оюнчарны Москвага ыыжып, 16 хонук эвес, оон-даа хей хонуктарда эрттирер бодалдыг бис.

— Ийи чурттарның аразында спорт кады ажылдажылгазының перспективалары кандыг болуруу?

Н. И. РУСАК: кады ажылажылга планы бистеп бар. Боксёрлар, моогелер маргылдаалары доктаамал бооя турар. Спортчу делегациларны, эртемденнерни, тренерлерни, специалистерни солчуп, план сонуургаар ажылдаар.

Р. ЛАРДНЕР: ол айтырыгны бистиң телекомпаниязывыстың туружу-биле тайылбырлап боор мен. Ийи талалыг маргылдааларны зорудар дугайын дутурушкан бис. Кол-кол маргылдаалларны америк телевизинеге көргүзер. Келир үени оптимизм-биле көрүп турар мен.

ЧУРУКТА: гимнастикага бирги черни ССРЭ-ниң шилиндек командазы эзлээн. Ийиги черде ГДР-ниң, үшкүзүнде — КУР-ның командалары.

В. ЗУФАРОВ биле А. ЯКОВЛЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КӨЙГУН-ЭРТЕР

Моолдар маннаарының дүрелиин койгун-биле деңнээр. Ынчангаш «үе койгун дег эртилер», «Койгун дег хат» сүт дижин чугаалажыр.

Койгунну ажыр маннаар Гэндэн Гобя ховузунга 1850-деп 1932 чылга чедир чүрттаан. Чогум койгун дөрт халыас, ыяал-ла ыяш-даш, харагаи аразы-биле маннаар. Койгун эртер. Гэндэн ол койгунуңуң язын-биле халаашы, харагаи аразынче халаан болза оңу үш долганнаш безин койгунну дөмей-ле мүрнап каантар кижи боон-тур.

Гэндэнниң аалының чоогунга чок дээш маннаар Ярлинпил деп кижи база чүрттап чораан. Ол дөрт маннаарлыга ынак болгаш, чээрекке чайлыг чедер кижи турган.

(«Монголия» сетүүлдеп).

ЧАЛГЫННЫГ КИЖИ

Ужар-Хеме Хубсутул даглариның кырынга чоруп орган. Идер дем шнаар-ла үүнге моңгүнелип чылар. Мээң кожам ашак, адаазыста шимшимээн чок чалымче айыткаш, чугаалады:

— Дүнгарның чалымы олдур. Оон чалгынныг кижи ушкай дээр чүве.

Мен сонуургааш, оон айтыртының эгеледим. Ол меңээ дараазында төөгүүзү чугаалаан чүве.

— Бо мынчаар хонаштарга Гэлэндүү деп кижи чүрттап чорган. Ол үе-дүвте-даа эвес, а чоокта чаа болган: үжен чыл бурунгаар конгуг-ла кижи өлген ийин. Чүнү кылып, чүнү хүзевейн чорааш дээр сен, оны. Ажыл чок анаа орар дээр ужур-даа түрбас. Бир-ле катап ол өөнге эзир чалгыны экелгеш, беш дүн-хүн ортузунда оны чангыстап сайгарып, сокуурган келген. Оон соонда ол он хонук иштинде дааранган. Оон ол куштарның канчаар ужарын хайгаарап эгелээн.

Алгы, ыяс, хырба, эзирининг чалгының болгаш өске-даа чүү-хөө чүвени чүктеп алгаш, бодунуң казып алган күүнүге ол ижээп турупкан. Ол анаа бүдүн чартык чыл чүрттаан болгаш бирле чүвени бүдүү ыглып турган.

Бир-ле катап Гэлэндүү бодунуң эжин кый деп алгаш, мынча дээн: Эртен мен Дүнгер чалымнаннан ужар мен, азал бүрүзүнге чугаала, кээп көргейлер аан!».

Эртенинде, бише дүш четпээнде, Идэр—Хеминиң чоон эриинге кижи бажы көзүрт, аът бажы козурт». Холдаларында улуг чалгын шарын алган Гэлэндүү куйлан үүлүп кээрге, улус күрайлап, коргуп-ыргып, кускунажып-даа турду. Чалымның бедик үс метр ажыг! Оон кырындан хойларны көөрге, чадып каан ак хидис сагындырар.

Гэлэндүү шынаавы, хемниң оон көргеи. Оларның кайызынга барып хонар чоор деп бодал-биле чалымдан шуран балыкка. Ол соок агаарга иштип чораан шыкаш болган. Аныяк эр чалгыннарын кушкулаштыр чайып чорааш, хойлар кырынга хонуткан. Гэлэндүү Моолга бир-ле дугаар агаарже ушкан кижи болган.

Гэлэндүү чылганнарга мынча дээн. «Ужур болур-дур. Чүгле черже бадарыла берге-дир. Кижиниң бажы шыкаш аар чүве чок хиредир. Ол дугайны шүүт-ла болавайн баргап-дыр мен». Чамдык кижилер мынчаар башташкан турганнар: «Ам моон база ужуп көрбес сен бе?» А Гэлэндүү оларга мынчаар харыылаан: «Дөмей-ле шенеп көөр мен. Мананар, кижилер он-он километр ырак черже ужа бээр, мындыг үе улавас келир».

Оон күзелиниң боттанганы бо-дур. Бис канчаш демир корабльге олурупкан ужуп чор бис — деп, ашак бодунуң чугаазын доозу.

Эллеп ал! Кылымал чалгын кылып алгаш, ужудуушкун кылган Гэлэндүү тоолчургу Идэрга конгуг дыка болган шыкажыл.

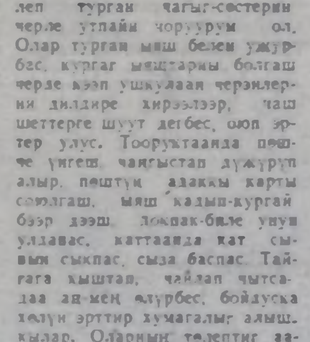

САМАН БАЖЫҢНАР, САГЫШ ЧОВАВАС ДАРГАЛАР

Хүлүк-Хүрек аттыг, мергеи сөстүг Мергендей силерге дараазында ийи чагааны бижип олур мен. Сүт-Хөл районуң Алдан-Маадыр суурга чедип келгеш, 1950 чылдар үезинде тутказ, ам бүстүп кээп дужер чеже бергеи малгаш бажыннарны кээп көргеи болзуңарзә? Бо бажыңнарда кымнар чүрттап олурар деп? Алзы чаш ажы-төлдүг ас-бүлелер чүрттаар орай-сава чок болганындан мында эргастанып чүрттап олурар болбазыкче. Бо эрги «шивээлер» чүрттап олурар кижилерни маңаа аңаа көрейн. Ажылжиниге кежээ, мурнакчы дириктеп почтачы Чылбаадай Ойлуповна Монгуш, совхоз ажылчыны Шылырааа Ооржак, садыжы И. Ооржак дээш, өскелерни-даа киирип болур.

Бажың деп ат эдилээн бо «шивээлерге» чүрттаары дыка берге дивес сен бе? Кыжын, соок азылганы хыраалай берген турар. Чайын Кара-булут келген соонда демир хууктан кулуп турган-биле дөмей дамзылаар. ал-шыгы дам баар. Шак мындыг берге байдаалда чүрттап турар кижилер «Алдан-Маадыр» совхозтуң удуртукчуларынга дилеп биллиришкинин чеже-даа киирген. Чөкеп төгеп. Оң түңнел чок боон артышаан.

ШИИТПИР ЧОК ЭМЧИЛЕР

Бистиң Сүт-Хөл районуң төвүнге-даа, чүрттакчылыг өске-даа суурларынга келгеш, чиик, курзук диштит кижилерни аңгы көргеш, кайгай бээр боор сен. Мергелдей Сүг-Аксы суурнуң кудумчуларынга кылаштап чораан, район эмнелгезиниң дүрген дуза чедирер машиназын мунуп турар таныжым В. Ондарга ужуражы бердим. Эжим поюлут чүве-даа чугаалавас, аксын дүй түзар болду. Кайгай бергеш, чугаа-соодуң соо тиже берди дээримге:

— Шала часкаар Кызылдан диш эмчилери келген деп дыңнаан, бичиң дарын чорааш дишпеннерни көөрүмге, улугуу диштеримни тура соккулап каапкаш, орнунга диш кызын бээр болгаш олчаан чеже берди. Дижим курзук болгаш таныш-көруш улугуну көргеннге ыяыр апарган болбазык мен бе—диидир.

Эжимниң чугаазы шын. Шынап-ла диш дараан кижилер дижип эмнелгин алыр дээш Кызыл, Ак-Довурак хоорайларже чорум, хей үе-шак чидирип турар. Республиканың Казык камгалал министерствозу бо дугайында чүү деп бодап турар арга? Демир-уунун чидиг болгай Мергелдей! Дээштиг хемчеглердең алыр кылдыр летийт-дүрген шиитпирлер көөрүнү илеген маңаа олур бис.

Б. ОНДАР.

ТВ

ИЮЛЬ 20-де
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.50 — «Ливадия дээрге Ливадия мышкажыл». Док. фильм. 9.10 — Концерт вальс. 9.50 — «Алыг-чорук халыг». Ураң-чечен фильм. 11.10 — 11.15 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50— Док. фильмнер: «Сөөн сонган чырык», «Чер кырынга амыдыраа», «Орук чаңчылда». 15.40 — Сээн лениниң библиотекази. В. И. Ленин. «Большевиктер эрге-чагыргаңы колга алыр үезүрүүге». «Марксизм болгаш тура-хаалыышкыны». «Өскө кижиниң сүмелери». 16.10— Чалмыларның чугаадылгазы. 16.35 — «Улуг долгандырыгның дугаайы». Док. фильм. 17.35 — «Дүргеледиишкин». Хөмүрлиг үлегерүүнүң будуттуулегериниң чаа техникалыг шинээдин апаратурларының дугайында. 18.05 — Баскетболга делегей чемпионады. Эр удус. Түңнел оюн. Испаниядан замчыдылга. Чапсарда (18.45) — Бөгүн делегейде. 19.40 — «Хем эриинин ыяызында чүү барыл?». Эртем-тайылбырлыг фильм. 20.00 — «Камера делегейже көрүп тур». «Чүрүкчу болгаш үе». 21.00 — «Үе». 21.35— Чаагай тура-соруктуң оюнчарының байырлыг хаашкыны. 23.05 — Чаагай тура-соруктуң оюнчарының түңнел хүн демдеглели. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Уруум-биле, оглум-биле мени кел де». Док. фильм. 8.40 — «Истоки». Ураң-чечен фильм. 9.55— Эртем болгаш амыдыраа. 10.25 — Шүлүтгелер. Е. Винокуров. 10.45 — «Тоолчургу чугаанның кижилери». Док. фильм: «Хайгыылыг Николай Кузнецов». 10.55 — Орус чугаа. 11.25 — «Койгун магнитофон тып алган». Мультфильм. 11.40 — «Бистиң үеним маадырым». «Бэла». Ураң-чечен фильм. 13.30 — Брестиниң телевидение студиязының программазы. 14.20 — «Б. Шоюнуң чогаадыкты ажылы» 1-ги дамчыдылга. 15.05 — Чаагай тура-соруктуң оюнчары. Аар атлетика. Дзюдо. 16.20 — 16.25 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.15— «Совет Эвилелгиге бараан бодуун тур мен».

КЫЗЫЛДАН

19.15 — Телемедээлер. 19.25 —«Азия төвүр». Программала: медээлер. «Дүргеледиишкинниң угланымышкыны-биле». «Улустуң контроль». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуурлар, чаштарлы». «Бистиң шиитпирливис». 20.15 — «Хажыктыдаа атака». Эртем-тайылбырлыг фильм. 20.25—Сибирьниң черн. 1-ги дамчыдылга.—«Чаңгыс болгалдыг кижилер». 21.00 — «Үе» 21.35—23.00 —«Варшава чүрттүт аныяк кижиниң демдеглелдери». Ураң-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Оңгаар

Республикага шокар будуттаар. Хүндүс биче чаастаар. Дүнниргээр. Чөөн чүүже хаттың дүргеми секүндада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 13—18 градус, чамдык черлерге 5—10 градус болур. Хүндүс агаарның температуразы 27—32 градус чылыыр. Чамдык черлерге 20—25 градус болур.

Кызылга шокар будуттаар. Дүнниргээр чадавас. Дүнниргээшкин үезинде хаттың дүргеми секүндада 15—20 метр чеде бээр. Дүне агаарның температуразы 16—18 градус, хүндүс 30—32 градус чылыыр.

КИНО

ИЮЛЬ 20-де
«НАЙЫРАЛ»: Киносборник 9.30. «Большие маневры» 11.20 13.30. 15.40. 17.50. 20.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Егорка» 12.00 «Конвой» 14.00. 16.00. 18.00. 20.00 шактарда.
«ВОСТОК»: «Мария. Мирабела» 10.00. «Подсудимый» 12.00. 14.00. 16.00. 18.00. 20.00 шактарда (узаткан).
«ЛЕТНИЙ»: Мультсборник 12.00. «Капкан для шакалов» 13.10. 15.10. 17.10. 19.00 шактарда (узаткан).
«ЕНИСЕЙ»: «Оставось с вами» 16.00 «Пять тысяч за голову Мевлуда» 17.40. 19.30 шактарда (узаткан).

ИЮЛЬ 21-де
«НАЙЫРАЛ»: «Чужие здесь не ходят» 9.30. 11.20. 13.10; 15.00. 16.40. 18.40. 20.30 шактарда (узаткан).
«КАА-ХЕМ»: «Морозко» 12.00. «Большие маневры» 14.00. 16.00. 18.00. 20.00 шактарда.
«ВОСТОК»: Киносборник 10.00. «Капкан для шакалов» 15.00. 16.50. 18.40. 20.30 шактарда (узаткан).

Шын Редакциянын адрези:

867000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу. бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63. редакторнуң орлакчыларының 2-35-24. 2-23-54. карымсалгалыг секретарының 2-23-35. секретариаттың 2-23-35. партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75. пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13. чагаа киллизиниң 2-41-27. информация киллизиниң 2-20-60. культура киллизиниң 2-23-54. «Өзү» ажыл-агыл киллизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41. бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн баргалар 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3341.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01067.

Типография
выпуск 4 августа
БИБЛИОТЕКА
А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың июль 22 вторник № 171 (13171)

1925 чылда үнезилеттинген.

Өртээ 3 көвеек.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Чернобыль АЭС-ке 1986 чылдың апрель 26-да болган аварияның чылдагааннарын илередип тыпкан түңнелдерини, оон уржуктарын чайлыр болгаш атомнуг энергетиканы аймык чок коруктуг хамдырар талазы-биле хемчегларинин дугайында чазак комиссиязының клетселии СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң түркай хуралыга дыңнап чугаалашкан.

Ол электри станцизының ажылдакчыларының реакторлуг установкаларны ажыглаарының дүрүмнерин карамчыбиле той удаа хажыткының түңнелинде авария болганын илерээн. Дөртку энергоблокту ылап ёзугаар септележе киирип тура, дүнкеи үеде турбогенераторларның ажылының режимин шенээри-биле холбашкан шеңелделерни чорудуп турган. Бо үеде АЭС-тиң удуртукчулары болгаш специалистери бо шеңелдеге белеткевээн болгаш хамаарышкан организацияларбиле дугуржур хүлээлелиг турган, дугуруштаан болган. Ажылдарны чорудуп турар үеде чогуур контрольду тургустаан болгаш аймык чок коруктуг чогумчалдыг хемчегларин албаан.

ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрификация министерствозу база Атомэнергокурхайгааралы Чернобыль станцизында ажыл-херектиң байдалын контрольдаваан, аймык чок коруктуг негелделерни хамдырар, сагылга-чурумну болгаш бо станцизиның ажыглаарының дүрүмнерин хамаарар уржуктарга белүрбес талазы-биле дээштиг хемчегларни албаан.

Харыысалга чок болгаш тоомга чок, сагылга-чурум чок бо коруктар аар уржуктарга чедирген. Аварияның түңнелинде 28 кижи өлген, дыка хөй кижилерниң кадыынга хора чедирген.

Мөңгүн кижилериң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалын СЭКП ТК-ниң Политбюрозу илерегйлеп турар. Оларның ө-бүленделеринге күрүне бүгү талалыг дузаны көргүзүп турар. Профилактиктиг улуг ажылды организастаан. Элээн каш чүс-чүс муң кижилерниң медицина шинчилгезин кылган. Амгы үеле 203 кижиде төрел аарыының диагнозун тургускан, оларның 30 кижи чыда эмнелип турар.

Реактор үрелгенниңден станцияны долганыр девискээрде бир муң хире дөрбелчин километр шөл радиоактивтиг бөктелмышкынга таварышкан. Көдээ ажыл-агый шөлдери ында самнан үнгеп, бүдүрүлегдери ажылга киирер талазыбиле эргежок чугула ажылдар чоруп турар.

Үрелген реакторуның байдалын идегелдин-биле контрольдап турар болгаш ында озалдыг чүве чок. Аварияга таварышкан энергоблокту шимчетпес талазы-биле нарын ажыктер ажылдары боттанган.

Электростанция шолун радиоактивтиг бөктелмышкындан арылгаар, оны долгандыр девискээрни, бажыңнарны, тудугларны, дериг-херекселдерни дезактивизастаар талазыбиле ажылдар улуг хемчеглиг чоруп турар. Ында черниң кырында картын сивирер болган хөмөр, девискээрни химиктиг тускай состав-биле болбаазырадыр талазы-биле улуг хемчеглиг ажылдар кылынган. Оон түңнелинде радиацияның деңнели мурнунда мардаан ажыл турган черлерге ам дыка эвээжээн, амгы үеде чүгле Чернобылда болган оон чоок-кавы черлеринде көрдүгеннинден ол ажыл турар.

Суг нуралыырларын камгалаары-биле Припять хемниң кыдыын 20 километр черге эрии бедидер чалгаакыдан аңгыда, суг бассейниниң идегелдиг камгалалын хандырып турар түгүлгер системазын тургузуп турар.

Чернобыль АЭС-ке аварияның уржуктарын чайлаары талазы-биле соцгаарлаттынмас хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң, доктаалдарын совет улус сегилсагыышының ханызындан күүседп алгачын Политбюро демделгээн. Салдыңган сорулгаларны шиитпирлээринге күш-ажылчы коллективтер, совет кижи бүрүзү бодунуң удур-кууза киирериниге чүткүп турган. Муң-муң эки туралар катап тургузуулукчуларны аварияга таварышкан энергоблокту, ону бүдүрелиин-биле шыгжары-биле кады консервастаарының талазы-биле бүгү ажылдарны доктааттынган хүүсаалдарда дозазарынче оннаа киирбээри салдыган. Чернобыль АЭС-ке аварияның уржуктарын удуртказарынга чүгула машиналар, дезактивизиялыг херекселдерни, материалларны кылыр талазы-биле оналаалдарының күүседлээринге кошкан эрвес контрольду тургузары көргүнген. Көжүргөн чурттакчы чоны чурттаарга база социал-амыдырал хандырылга-биле таварыштыр тургузары эң чугула сорулга. Чүгле көдээ чурттакчыларга безин 700 муң дөрбелчин метр шөлдүг чурттарга бажыңнарын тудар.

Ядролуг энергетиканы сайзырадыры, атомнуг электростанцияларны ажыглаарын экижидер дээш удуртулганың деңнелиин болгаш харыысалганы бедидер сорулга-биле Атомнуг энергетиканың шинги эвилел министерствозун тургускан.

Атомнуг электростанцияларның партия организацияларын удуртурунуң деңнелиин бедидерни, ажылчыннарны, инженер-техниктиг болгаш удуртур кадрларны харыысалганы чорукка киживидерни, күш-ажылчы коллективтерге корум-чурумну болгаш сагыылга-чурумну чүткүдүүр-биле бижыглаазының, ол бүдүрүлегерниң айыл чок ажылдарын хандырар айтырыгларже бирги чергениң кичээнгейин салыры эвилелдешкен республикаларның Компартия ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга даваскан. Ук сорулгаларны шиитпирлээринге партийжи салдарны күштелирери-биле атомнуг электростанцияларның парторганизацияларынга СЭКП ТК-ның парторгтарының албан-хүлээлгезин доктаадыры чугула деп саналь.

Чернобыль АЭС-ке болган аварияга холбаштыр совет улус-биле эң-сеткил каттышгылаган идергейлээн сонгалыстыг күүжелерге Совет Эвилели хөнүзы-биле көрүп, четтиргеп. Моральыг деткимчени болгаш практиктиг дузаны көргүскеня дээш өске-даа хөй-хөй чурттарга, оларның хамаатыларынга Совет Эвилели өөрүн четтирерин.

Ядролуг аймык чок коруктуг хандырары дээш янзы-бүрү чурттарның делегейге калбак төлө ажылдакчыларының болгаш кады күжениишкинилериниң эргежок чугула боон турарын уралга демделгээн. Делегейге атомнуг тургузуулуларның ажылынга аварияларны шуут болдурбазы аргаларны чедип алырын өске чурттарга ССРЭ таныпкан турар. Мында хамаарыштыр чугула чүве болза, МАГАТЭ-ниң чөнгээнге конференциязының сентябрь айда эрттелерге-биле көргөн түскай сессизиязы болур. Оон ажылыг боттуг киржиримге бистиң чурттувус белеп болгаш чугула сорулга болза, чаа салгалдың реакторун янзы-бүрү чурттарның эртемденнериниң кодыг чогаадып, тургузары бөлүр деп саналь турар. Энергичиниң кымыгаар чок үлегенин болур башкарылалыг термоядролуг синтезти шинтээдин алырынга кады ажылдажылганы дүргедиринче кичээнгей салыр херек.

Ядролуг энергетика объектилериниң аймык чок болурунуң өске талазы болза, дайын чорудулгаларының азы террорчу актыларның түңнелиндеболур үрениишкинерни баш удур болдурбазы. Ядролуг терроризмниң кандыг-даа илерээшкинерни болдурбас талазы-биле хемчегларинин идегелдиг системазын ажыглап кылыры чугула.

Атомнуг дайынга материалдыг белеткелди сакыптайн, ону чорударының чепсек-херекселдерни долузу-биле узуткавайн тургаш, бистиң бомбүрээвиске ядролуг айыыл чок коруктуг чедип ап шыдаавас. Барын чүүге шерагүзетпүр комплекизиниң кадыңгошкун удурланыышкыны турза-да, амгы үүс чылдың тенчүзүнге чедир ядролуг чепсектен делегейни хостаар дээш саналдап киирген программазын амыдыралга боттандырарыга Совет Эвилели шиитпирлиг. 1986 чылдың январь 15-те ону идип удурген үеден бээр-ле боо-чепсектен кызыгаарлавр болгаш чепсегленишкинерни дужурер талазы-биле бүгү чугаалажыышкыннарга боттуг дугуржулгаларны чедип алырын болдуруп турар тодаргай саналарны бистиң чүртувус киирип келген.

Делегейниң аймык чок чоруун хандырарынга эрелеп чүгүл болза, ядролуг чепсегленишкинерни эдерер бүдүрерни чүгленээрни, ядролуг чепсекти кызырар талазы-биле боттуг хемчегларже шилчирип болгаш оларның шенээшкинерни соксадыры болур. Ядролуг террористиг

ДЕМНИГДЕ КҮШТҮГ

СЭКП Каа-Хем райкомунуң секретары Н. О. Товуу-биле бистиң корреспондентивис А. Ховалыгның интервьюзу.

— «Каа-Хемни бедик культуралыг район болдурар» деп шимчээшкин амыдыралдың хөй талаларын хаара тудуп турар болгай. Бо талазы-биле кандыг арга-дужулга чыгдынганыл?

— Бо шимчээшкин, шынаш-ла, хөй талалыг. Ол болза чер ажылының, мал ажылының культуразын бедидер, машина-трактор парктарының ажыглалын экижидер. Эң үнегерлиг — суур, бүдүрүлге комбинат, класс, ажылдаар чер дээш шимчээшкин болур. Күш-ажылчы коллективтер, школалар, бүдүрүлгелер аразында социалистиг чарыштыг түнмеп турар. Районнуң школаларының аразында типлекчи болган Сарыг-Септе № 2 школазы республиканың дээре школаларының санында кирген. Бүдүрүлге коллективтеринден «үлегерлиг» деп атты офук-сентелге тудуг участвогу чаалап алган. «Мээң суурум — мээң салым-чолум» деп байырлалга типлекчилерни илередип, мурнакчылар-биле, суурнуң хүндүлүг кижилери-биле, хөй ургулардың шелер-биле ужуражилгаларны, олврга тураскаадткан кежээ-дерни эрттирип турары чаңчылчаан. «Мад ажылының бедик культуразы дээш» деп шимчээшкин ферма, бригада бүрүзүнде калбарган. Малчын коданиларга барып, кижилер-биле тодаргай ажыд чорударынга ол эттиг. Малчынар хүнүнге партия райкомунуң, райүскомунуң харыы-салгалыг ажылдакчылары, өске-дээ активнилер киржип, малчыннар ортузунда декция-бесседаны чорудуп турар. Орта чаршыгы түнмеп, ажылды анализтеп, сорулгаларны тодаралып турар. Мергежил шилип алырына белеткел болур кылдыр өөреникчилерни бо хүннерге киргиртирип турар бис. Чүгле күш-ажылчы коргүзүлгелерни экижилериниң хемчеглер утпаннаан. Чонның садыг, эмчи болган культура хандырылгазын экижилерни чедип алыр сорулганы салган ажылдан турар бис. Шимчээшкинни амыдырылга бот-тандырарынга культура ажылдакчыларының, башкыларның киргип турар үлүг дүүшпес. Көскү агитацияның, уран чүүдүүг кужүмге дайнып, чедиишкиннерни пропагандалап, четпестерни, шүгүмчүлеп турар. Үшкү даборатория—парлалга төвү. Ону СЭКП райкомунуң киидис эргелекчизи В. П. Харченко удуртуп турар. Биске кинофотолабораторин херек болуп турээр. Эки эргелээшкинни өөрүбейн, чаагай чаңчыл болдурарын чугулага көрүп турар бис.

— **Кижи-биле тодаргай ажыл ажаа ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургускандан эгелээр. Хандырылга, чаагайжыдылга, поганчыдылга, хостуг үеин шын организастаары дээш мишкаш айтырыглар кижиниң хөөнүн хевирлээр. Чөвүлел төптүн бо ажылга салдары кайы хирел?**

— Шынап-за, каас-шиник кудумчу, чечектер долган сеспелиг, арыг-силиг бажың кижилериниң сеткилин көдүрер. Чаагайжыдылга талазы-биле чарыштыг түнмеп турар бис. Шинчилээ-дээ бистиң суурларывыс оон-даа артык могаан, керүштүг болуп болур. Ногаа, чечек тарып өстүрериниң С. М. Достайга удуртқан районнуң херээженнер чөвүлели үлүүн киириштирип, тускай белгүмнерни организастаан. Малчынарның культуразын, бедик хемчеглер алдынып турар.

Ажылдан дашкаар үеде чон достуг үезин ажыктыг, солун эрттирээн дээш, сонуургал зайы-биле каттыжышкыннарны, белгүмнерни немей тургускан. Районда спорт федерациялары бар. Шыдыраа федерациязын СЭКП райкомунуң бирги секретары В. А. Бакулин, ийиги секретарь Ю. К. Губаров мотоавтоспорт клубун удуртуп турар. Мотоциклистер командазы республиканга бирги черии алган. Оларның аразында спорт мастериже үш кандидат, дыка хөй бирги, ийиги разрядчылар бар. Аът спортунуң федерациязын РАУК даргазы П. А. Морозов баштап турар. «Мерген — шевер-кыс» деп херээженнер клубунда оон школа бар. Аргыр, хеп бижар, хаактан аргыр, огород, сад болгаш аъш-чем кылыр белгүмнер доктаамал ажылдап турар. Школа бүрүзүн шевер херээженнер боттары удуртуп турар. Хаактан аргыры П. Г. Тулина, хеп ганизастаарын удуртукчулар бижарын В. Г. Арчумаева, ритмиктиг гимнастиканы эмчи сестразы М. Мекге, аргыры Н. Г. Касьянова өөредип турар. Аныяк ие, аныяк өг-бүле школазы база бар. Аныяк өг-бүле байырлалы солуп эрткен. Орта хоочун болгаш аныяк өг-бүлелерни чалап, конкурстарны эрттирген. Чечектер тарывааган бажың, организация чок деп болур. Чыл санында болур чечектер делгелгезинге хөй кижи киржип турар. Сарыг-Септе чүгле бир, ийи хире бажың чанында огород чок.

Чоонуң чогаадылгазын сайырадырыпчы чөвүлел төп салып салып турар. «Каа-Хемниң хаваларын» деп өөрүн чогаал каттыжышкыны ажыттынган. Районнуң Культура бажыңында болгумнерде хөй кижи киржип турар «Романтиктер» ыры-хөгжүм, «Сибиречка» хөгжүм ансамбльдери, ургларның шин-кукла болгүмү, фольклор ансамбли көрүкчүлерниң соңуургалын чаалап апкан. Гитаристерниң каттыжышкынын Л. М. Каскаракова удуртуп турар. Чоокта чаа ужуражылга клуву ажыттынган.

— Чер-черлерде ажыд деңдески эвес. Оон чылдагааны удуртукчу ажылынче салгыш салбазында. Бүгү звеноларның кадрлары-биле ажылды канчаар тургусканыл?

— Культура — спорт комплекизининң даргазы, райкүүскомунуң оралакчы даргазы А. Н. Казаков, «Енисей», «Красное знамя», «Бүрен» совхозтарның удуртукчулары ужур эзерер чоруктан уштуунмаан. Районнуң амыдырал хандырылга комбинадының директору Т. А. Чикарских, үлетүр комбинадының директору Ю. Т. Вихров, чурттала коммунал ажыл-агый эргелелиниң даргазы М. Михальченко, культура - массалыг ажылдарга киришпейн турар. Клуб барбас, чонның дыштанылгазын чугула айтырыг кылдыр санавас удуртукчулар кол-ла чүве чүгле план деп көрүп турары хомудаанчыг. Мөңээ кижизидилге ажылы хамаарышпас дээр бодаллыг эштерден шынгыы неледе тургузар болза эки. Деминде күштүг дижир. Ынчангаш план мээңин, кижизидилге сээнин деп ылгаш-пайы, чаңгыс аай ажылдаары чугула. Күш-ажылды эки ор-

Горький областың чамдык будүрүлгелери болгаш организацилары чүк соөртүлгезиниң депшилгелиг аргазынче шилчээн.

Павловскинин чүк автотранспортунуң каттыжышкыны комплекстиг транспортажыглал хандырылгазын таарыштыр тургускан. Кожа турар үш районнуң үлетүр будүрүлгелериниң, тудугларынче, колхоз болгаш совхозтарынче чорудар чүктер демир-орук станцизынга келир. Аңаа оларны автомобилистер хүлээп алгаш, хереглээн черлеринге чедирер. Ону механизастаттынган чүдүрүлге-дужүрүлге баазазынга керээ ёзугаар кылыр. Ынчангаш штатта чүдүрүкчүлерлиг, экспедиторларлыг болгаш таңмыылдарлыг үүрмек складтар болгаш шелчүгештер тудары чугула эвес апарган.

Бо хүннерде области беш чүдүрүлге-дужүрүлгениң баазатерминалдары ажылдап турар. Ында чүк сайгарылгазының бот-үнези ийи катап чиигээн, вагонпарның анаа туруушкуну дөрт катап кызырылган. Чылда ооң экономика талазы-биле ажыктыы 3,5 миллион рубль болуп турар.

ЧУРУКТА: мелиораторларга хоолайларны Киров областан экелгеним, чүк автотранспортунуң чурт иштинин будүрүлге каттыжышкынының автомобильдери-биле оларны Богородскинин база-терминалының хереглекчилерже чорудуп турары.

Фотозу В. ВОЙТЕНКОНУУ. СЭТА-ның фото-медээзи.

КОМПЛЕКСТИГ ТРАНСПОРТ ХАНДЫРЫЛГАЗЫ

«ШЫҢГА» хөрээ

АЙТЫРЫГ ШИИТПИРЛЕТТИНГЕН

Бо чылдың май 29-та «Шын» солунга бижикчи Э. Тежиттиң «Хемчээн алза» деп материалы үнген. Аңаа хамаарыштыр Кызыл районнуң улус өөредилге киидизиниң эргелекчизи С. Х. Ондар мындыг харыны чоруткан.

Ол айтырыгны совхозтуң дирекциязы база чөдээ Советтин күүсекчи комитеди, биле дугурушкаш, шиитпирлээнни болза: Кур-Чер ортумак школазында спорт залдың барын барымдаалаш, база совхоз төвүнге удавас спорт комплекстин тудуун эгелээри-биле холбаштыр, эрги школаның спорт залын өөренекчилер столовазы кылдыр эдериирин дугурушкан.

«ТЫВЫЗЫКСЫГ АДРЕСТЕР»

Ындыг эгелиг чагаа бо чылдың июнь 8-те № 134 «Шынның» «Мергелдейге» үнген. Ында Кызыл хоорайда ужуру биидинмес кылдыр, грамматиктиг частырыгларлыг бижээн чамдык адрестерин, чарлалдарның барын, көскү агитацияның культуразын чедир өөренмейн турар чорукту шүгүмчүлээн. Ук материалга хамаарыштыр улус депутаттарының Кызыл хоорай Советтиниң күүскомунуң даргазы Д. Л. Тинмейниң ат салганы харыы редакцияга келген. Ында мынча дээн:

«Тывызыксыг адрестер» деп эге-биле бижиттинген шүгүмчүлелдиг материалды күүском тынап көрген. Чамдык күүгине-албан черлериниң адрестерин частырыглыг кылдыр шын эвес бижээнин бадыткаттынган. Шүгүмчүлелде кирип турар албан черлериниң удуртукчуларынга ол адрестерни бир ай хуусаа иштинде эдерин даазкан. Адрестерни олар чүрүлга мастерскаязынга кылдыртыры-биле чагыгны киирип каан. Ол болу бээрге, айтырыг шиитпирлеттинер».

БАДЫТКАТТЫНГАН

Бо чылдың июнь 12-де № 137 «Шынга» парлаттынган «Дүзадан көргүссе» деп материалга Кызылдың № 4 профтехучилишеңиниг чамдык районнардан келген сургуулдар чылдагаан чокка киидээн үзүп, аңаа хөлегеттеп базып турда, ада-иелери, төрелдери, чөдээ Советтер күүскомнары тоомчага албайы турээ чорукгарны автор бижээн. Ол талазы-биле дүүн негеттиинге турар. Шүгүмчүлелге ады киргеи чөдээ Советтериниң аразында Бай-Даг чөдээ Совет база бар.

Шүгүмчүлелге хамаарыштыр Эрзин райкүүскомуң даргазы Н. Чыңдыгырның ат салганы харыы редакцияга келген. Ында бижээни:

«Дүзадан көргүссе» деп материалда фактыларны хынаан болгаш ол бадыткаттынган. Бай-Даг чөдээ Советтиң күүскомуңуң даргазы чылдагаан чокка киидээни үзүп турар ургларның боттары база ада-иелери-биле каш удаа беседаны кылган. Ада-иелер ургларын чедирерин хүлээнген болгаш училишеге чедиргеп».

«АКША ҮЛЕЖИП ЧИП АМДАЖААН»

Ындыг эгелиг шүгүмчүлелдиг чагаа редакцияга келген. Бо талазы-биле редакциязы чорукгаи бижиннге харыы Бай-Тайга райкүүскомуңдан келген. Райкүүскомуңуң даргазының оралакчызы В. Доржукун редакцияга чоруткан харыызында бижээни:

«Чагаада бижээн фактылар бадыткаттынган. Кызыл-Даг ортумак школазынга ажылагый эргелекчизи турган Моңгуш Саичаа болгаш школа директору турган Калдар-оол Комбуевич Хертек олар школа балансызынга турган үш бажыңны шиитпир-биле 700 рублыг сатканы. Ол акшаны үстүнде ады үнген кижилер школаның ажыл-агый чаргалынга ажыглаан бис деп турар.

Үстүнде ады киргеи кижилерниң алыксак-чиксек чорууи сайгарып, чогуур харыысалгакы оиаагаи. Школа директору К. К. Хертекти ажылындан дүжүргеи, С. Д. Моңгушту июнь айда Тээлиге судтааш, ийи чылда хосталгазын казып шииткеи».

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

⊙ **КОРСАКОВ.** (Сахалин область). «Ники Карвенко» аттыг траулер бир дугаар рейсче үнүпкеи. Ону Николаев областың корабль тудукчулары кылгаммар. Далайларның продукциаларын болбаазырадып кылыр талазы-биле чаа технологтуг белдирлерни, күштүг соодукчуларны тургускан. Траулерде экипажтың ажылдап, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургусканы база чугула болуп турар.

⊙ **ТАЛЛИН.** Чаа бедик шимнарлыг шала ымыктарым — декольени болгаш седиини будүрүп үнүрер ажылче Таллиннің «Силикат» каттыжышкыннының коллективи киргеи. Ада-чурт материалынга дүүшүр ажылдан кыдаан ол шимнар конгуг бижыг болгаш амгы үениң негелдезин канчаарын турар. Коммунистерни эгелекчи сөөлбейге оларның массалыг будүрүлгезиже чаа дериилелерни тургускан, белек будүрүлгүг технологтуг шүгүмну эткен.

⊙ **НОВГОРОД.** Бо хоорайда эжиттынган делгелгени Ырактың Чөөн чүктүң ыраажызы Петр Комаровтуң чогаалчыны ажылынга тураскаадган. Ол черде Боево суурга төрүттүнген шудукчуунуң амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының дугайын хөй сонныг номалр, фото-чуруктар, документилер чугаалап бээр. Ооң чогаадыкчы амыдыралы Хабаровскиге эрткен. Маңаа ол дайын эгелээр мурнунда. «Тихоокеанская правда» солунга ажылдап турган. Аңаа баштай келген кижилериниң күш-ажылчы амыдырыг чоруктарын, Амур чоогунуң бойдузунуң келс-чараажын алган-ыр-лаан биргеи шудулгел чыныгыын од орта нарлаткан. Чогаалчы-коммунист дайын чылдарында дайынчы хууһустар үндүреринге киржип, бодунуң чидиг сөзүн дайзынны тиилээр демиселге киргеи. Ол делгелгени П. Комаровтуң төрүттүнгеининден бээр 75 чылынга барааладаткан.

⊙ **КЕМЕРОВО.** Область төвүнде эжиттынган делгелгеден аныяк кемеровоилларының тептүкмес чогаалыкчы урам талантызының көрүп болуур. Делгеп, салгаи чүүлдериниң аразында каасталга ураи чүүлүнүң белүмнеринге белеткээн дойдан, шилеп, ыыштан кылган кыыгларыны көрүп болуур. Кемерово областында өзүп орар салгалдың эстетиктиг кижизидилгезинче улуг киреэнгейни салып турар. Дүржүлгелиг башкыларның удуртулгазы-биле мун-мун өөреникчилер хоорайда болгаи көдээде Пионерлер бажыңнарында ботаникалыг чогаалдыкчы ажылдарда киржип турааралар.

(СЭТА).

Олег Чамзан-оолович Салчак «Тыва кобальт» комбинаттың рудниктиңде он үш чыл ажылдап, хүлээнген ажыл-ижин ак сетиндиг күүседип турар. Эрткен беш чылда күш-ажылчы бедик көргүзүлгелерни дээш, од ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыын өзүгаар «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле шаңнаткан. Чазактың бедик шаңнады-биле күш-ажылчын үнелеткен ажылчын удам соруг киришкинниг ажылдап, он ийиги беш чылдың планныг даалгаларын база хуусаадан эрте, шынарлыг күүседир соругаарны салган.

ЧУРУКТА: рудникте электровоз башкарыкчызы Олег Салчак (солагай талазында) кады ажылдап турар эштери Орлан Сандыл-оол, Георгий Неверов оларга ажылдан хостуг үезинде ужуражып келгеин.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

УЕ МАНАВАС

«Хадыңа» совхозтуң сигенчилери мал чеммериниң белеткелин Оорзак деп черге чорудуп турар. Ында сигенниң үнгени эки. Чээрби кижи составтыг бригаданың кежигүннери ийи звеноза үстүп алган ажылдан турар. Совхоз директорунуң мал чеми белеткээр талазы-биле оралакчызы И. Формовтуң саиан турары-биле алырга, ажыл багай эвес организастаттынган. Ынчалаадаа чамдык организастыг айтырыгларны ам-даа өөренип көөр болза эки. Чижээлээрге, кежээ чаиап, эртен дедир келир чорукту соксадыры чугула. Ажылды бо хевирлиг организастаанындан эрткен чылын хөй үеник чидиргеи болгай. Ооң кадында сигенниң шынары база кудулаар.

Бии-Хем район.

Редакцияга чагаалар

ЧАГЫГЛАРНЫ ХҮЛЭЭП АЛЫР

Сүт-Хөл районнуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелиниң чагыгларыны комплекстиг хүлээп алышкын пунктузунуң эргелекчизи А. К. Моңгуш ол ажылында ам он чыл чедир ажылдап турар. Ажылынга мергежий бергеннериниң бирээзи. Ол Чоонуң амыдырал хандырылга министерствозунуң чанында тускай курс доозуп алганы-биле ооң амыдыралы бо ажыл-биле холбашкан.

Чурттакчылар чагыгларны маңаа районнуң кайы-даа суурундан экелээр. Хүлээп алганы идик-хепти, амыдыралдың нарын дериг-херекселдерии шынарлыг кылдыр септеткеш, даараткаш, ээзиниге хүлээдип бээрии ол ыяк билир, шынангаш негелдеии бодунга-даа, оиу кылып турар кижилерге-даа шинчаар тургузуп турар. Районнуң суурларынга комплекстиг үнүүшкүнмерге хүлээп алыкчы бо-ла киржи бээр. Чагыкчылар-биле бымыг харылзаалыг, ажылы дээш харыысалгалыг кижи болгаш ылаиныг оиаалдазын А. Моңгуш доктаамал ажыр боттандырып келген. Будүрүлгениң комплекстиг хүлээп алыр пунктуларының аразында социалистиг чарышка ол идепкейлиг киржип турар.

Б. ОНДАР.

А Р А КАГДЫНГАН КУДУКТАР

Кызыл-Хая —каът-каът хавактарда туттунуп, өзүп олурар суур. База бир каът хавак черде кезек бажыннар туттунган, ында он беш өөреге бар. Хавак боду хемден дыка бедик. Борта чорааи кижилер ону көрген, билир. Суурнуң турар черии бижип турарын таварылга эвес, айтырыгны аңаа даянып, оон чурттакчыларының сут-биле хандырылгазынга хамаарыштыр тургузарым ол. Сут хандырылгазы бисте шынап-ла берге. «Мегеи. Бүрен» совхозтуң дирекциязы сут соөртүр машинаны үндүрүп берген турза-даа, оон соөртүлгезинде үзүктели бээр таварылгалар чамдыкта туруп келир. Хавак бедик болгурга, олче үнерге эптиг болуур дээш, цемент-биле чадаланчак оруктуу бо чылын чонның күжү-биле кылган.

Суурда чүгле ийи кудук ажылдап турар. Бистиң чурттап турарывыс Молодёжная кудумчузунга ийи чыл бурунгаар кудук казып эгелээн турду. Баштайгы чылында даш таварышкан дээш, од ара кагдынган. Ийиги чылында — суу үнүп келди дижип турганнар чүве. Удаваанда ону кылып, аңаа ажылдап турган улус чүдүртүнүп эгелээн. Айтырарывыска, «Бистин ажылывыс доозулган, ам өске организация ажылчыннары келгеш, бажыны тудар, суун ижип эгелээр силер» дигтеш, аътталыпканнар. Оон бээр таптыгла чыл четти. Өрүмнээш, суп казаны хоолайның аксын дүй кээп каап турун-ла турар. Эдептиг-ле чүве. Та кайы организациязын кижилер кээр турганы келбейн баргаи? Ол хире кылып келгеш, ара каап, тарга, хомданчыг-ыыр. Кара-Белдирде ара кагдынган кудук база бар. Мен бодаарымга, эгелеп каап, эчизиниге чедирбейн ара каап турар чүве болза, күрүмеге дыка улуг караажа болур-дур.

Кызыл-Хая суурда тудуп эгелээн ол кудукту ажыглалга киирер ужурлуг турган черинге удуртукчулары ол лугайын шуут уттупканы ол ирги бе?

Н. КУУЛАР.
Моңгун-Тайга район.

Хандырылгаңар кандыгыл?

ХАРЫЫСАЛГА БЕДЭЭН

Районнуң чурттакчыларының, малчынын малчыннарга амыдырал хандырылгазының ачы-дузатын чедирер хүлээлге долуг күүседиинин турар б

Чөөн-Хемчик районнуң амыдырал хандырылга будүрүлгеэргелелиниң ажылдакчылары Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыгынга дүүштүр боттарынга ол айтырыгны салган.

Совхозтар төптеринде чагыгларны комплекстиг хүлээп алыр пунктуларының ажылдакчылары кедээнин ишчилериниң хандырылгазын экижилер дээш, чагыгларны оларның боттарынын кирип кээрин суурга маңаа олурбайн, коданнарга чедип барып, хүлээп алырын — ажылының чугула көргүзүү кылдыр санап турар. Ынак-улак черлерде малчын коданнарга ачы-дузаа чедирер комплекстиг үнүүшкүннерни графин бүүтаар организастаан. Оң үнүүшкүннерниң ажыктыг болурунче сөөлгү үеде улуг киреэнгей углаигаи. Районнуң чурттакчы чонунуң ажыглал хандырылгазын ажыглаан чедирер хүлээлге долуг күүседиинин турар б

— Ажылдың темпизинге, даараш, сеитээн чүүдериивистиң шынарын белдиринге бо арга кончуг салдарлыг болуп турар. - Бистиң ажылывыстың түнелә чагыг кажан оон ээзиниң колуига чедип, бүрүн сайгартыгаи соонда, чүгле маңаи тодаратгынар. Плаи күүселдези, кижилериниң экшаалыдыгының хемчээли база оон хамаарыжыр. Ынчангаш ажылдың аалыс түнелә, шынары дээш сонуургал, харыысалга бедээн.

Ажылга негелде чүгле даараныла негинде эвес, өске эзхтерде база ынчаар тургустунган. Бүдүрүлгениң ажылдакчыларының социалистиг чарыштыг хандырылгазының культуразын, чагыглар күүселдезиниң шынарын белдиринең күүдүрүлгезиниң шынарын белдиринең күүдүрүлгезиниң шынарын белдиринең күүдүрүлг

БЕШ ЧЫЛДЫҢ БАЗЫМНАРЫ

(Төнчүзу. Эгези 1-ги

Үлетүүре куш-ажылчыл бүдүүжүдүүр 5,2 хуура өскен. Оон ачызында будүүлгенин 93 хуу өзүлдези алдынган. Үлетүүре нинтизи-биле база министерстволарның хөй кезиинге куш-ажылчыл бүгүүрүкчүлүүүн өзүлдези ортумак шалың төлевирни бедидеринден муңаан. Үлетүүр продукциязының бот-үнезинин база орулга алыр талазы-биле планның ооданалдар күүсеттингей. Чарыгдаалдар бир хуу кызырыгган.

Металл кестирер станоктарны дараналга пресс-машиналарын, үлетүүр роботтарын, автоматизациялын болгаш саналга техниказының приборларын, херекселдерин, нефть аппаратуразын, көдээ ажылагый машиналарын, экскаваторларны будүүреринин, кан эзилдиреринин, кара металлдарының белеи прокадын, демир рудазын, үүшкү камгалалының химиктиг үүлдерин, синтетиктиг чуктарны болгаш пластиктиг массаларны, тудуг ыяжын, саазының, чыын эптээрр демир-бетонну будүүреринин, газ болгаш хөмүрдаш тывыжының планы күүсеттингей.

Чонның хереглелининг хөй бараанарын будүүрүп үндүрер талазы-биле дагылаар ажыр күүсеттингее. Пландан ажыр 26 миллион дербелии метр пес-таавыны, 10 миллион кезек иштики болгаш дашткы хеп трикотажны, 3,6 миллион эжеш иштерни, 17 муң радиоприемниктерни, 28 муң соодукчуларны болгаш шуут доңгуур соодукчуларны, 92 миллион рубльдүн ыяш эт-херекселдерин болгаш ескелдә хөй продукцияны пландан ажыр будүүрген.

Үлетүүр продукциязын сайгарарының планы чорудуун бергенин кады алырга, инитизинде 98,9 хуу күүсеттингеп, керээлериниң болгаш нарял-керээлериниң номенклатуразының талазы-биле 3,8 миллиард рубльге продукцияны чедир чорудуп бербээн, үлетүүрүүн дөрт будүүрүлге бүрүзүүле керээ сагылга-чуруумун үрээнн.

Агроүлетүүр комплексининиң ажылыгга таарымчалыг базымнар кыллынган. Эргелеп башкарар организациялын ажылчорудулгазы, будүүрүлелериниң болгаш организацияларның ажылыгга эки-хереглиниң ажылгарының экономиктиг харылаалар сайгыарлыгайн туураар.

ССРЭ-ниң Күргүүлетүүрүүнүң көдээ ажыл-агый будүүрүлелери часкы хову ажылдарын организастыр эрттирген, часкы тарыганың планы күүсеткен. 1986 чылдың дүжүүн бээр көдээ ажыл-агый культураларын 209,8 миллион гектар шелге тараан. Тараа-бобы культураларын, хөвеңнин, сояны болгаш мал чемнерин культураларны тараан шелдер калбаргап. Суутаттыг болгаш малгаш-тулаазын хевиргеп черлерге тарыга көвүдээн.

Тараа культураларының дүжүүнүү ажаалдазы хөй районнарда калбарган. Мал чемнериниң белеткелининг темпилери белдээн, мал чемнерин эрткен чылдазывынаң хөйнү алыры көрдүнген. Ындыг турбуже, Азербайджаан, Молдаа, Таджик болгаш Армян ССР-лериниң ажыл-агыйлары мал чемнерин эрткен чылдазывынаң зөвүүтпи белеткээн.

Эрткен чылдың баштайгы чартыынга денгээрге, бо чылдың бирги чартыында көдээ ажыл-агый будүүрүлегелеринге эштии болгаш чүүргааны 7 хуу, суттү—6 хуу хөй кылдыр будүүргеп. Ол немей өзүлдее малдың продуктуулуун белдиреринің күсели-биле колдуунда чедип алдынган.

Малдың болгаш куштуу, суттуу, чүүргааны садарымың чартык чыл планнын чүрттә ниитизинбээ болгаш Үзбек база Эстон ССР-лериин ажыл-агыйларынаң аңгыла эвилелдешкеп бүгү республикалар күүсеткен.

Агроүлетүүр комплексининиң өзүниве сөөртүлелеринің планы далаң транспортунда ажыр күүсеттингеп, сөөртүлелеринің хемчээлэри 7 хуу өскен. Далаң өртээлеринге чүдүүрер-дужүүрер ажылдарының планы 9 хуу ажыр күүсеттингеп.

Пассажирлерни дажыглаар болгаш пассажирлерни аргыштырар талазы-биле даалгаларны хем транспорту боттанды-рган. Чамдык чүүктерни сөөртүүтүүн планның күүсеттингеп.

Пассажирлерни дажыглаарының хемчээли автомобиль транспортунда 4 хуу улгатканн. Оон-биле чергелештир, автомобильдерниң будүүрүкчүлүү болгаш чиик таксомоторлоруның төлевирлиг чорудуу кызырыгган.

Нефть дамчылар даалганиың күүселдеини нефть болгаш нефть продуктуларын дамчыдар транспорт хандырбаан. Барааның газты дамчылын бээрнинг планның Газүлетүүр министерствозунуң газ дамчыдар чергеле күүсеткен.

Пассажирлерни дажыглаарының, сөөртүлелеринің ниити хемчээлининг болгаш улус ажыл-агый адырларын ужар чүүл-биле хандырар ажылдарының планын агаар транспорту ажыр күүсеткеп.

Пассажирлерни хандырар талазы-биле четпестерни транспортта оожум чайлаашкы, поезднлер, самолеттар, автобустар шимчээшкинниин расписаниелерни үреп турар.

Озуулалар планын харылаазының будүүрүлелери ажыр күүсеткеп. Эрткен чылдың баштайгы чартынына денгээрге, орулалар 6 хуу көвүдээн.

Код фондуларны күрүнеңнің шарлаан азы өске арга-биле көөгээлеткеп, азы аны чон нарага-биле тараткан, а ол ышкаш мурнунда иүүлдээшкинниң дээш шиитпирниң чорааш кижиниң ону катап үүлгеткен болза, үүш чыл чедир хуусаала хостаалаың казып, азы ийи чыл чедир хуусаала эдип чаалар ажылга, азы өрээн үш чүс рубль чедир, дир түүге торгап, шиидип болуур» дээн.

Оң дүрүм чүүлүүүн үшкү кезиинде «Күрүне кезээнге өскеп-даа аар хем-херек үүлгеткеннинге бүрүүдаткаңы-биле хойбаалыг иүүлдээшкин кылганда бөш чыл чедир хуусаала хостаалганың казып шиидип болуур» дээн айтыкан.

Бо дүрүм чүүлү-биле көрсеп херектер көңгүс хөвар тавареышкылаар. Бир талазында улус шак шимчээшкинниг хөп-мере, иүүл тараалыкчылары-биле, кан-чаар демисежиин билбезиниң чылдагаазының-биле ындыг херектер барлык чок боөн турар. Ол херекти эгелеп чорударыкенгүс бөөдүүн: улус сүзүүнне билдирииишкин бижин кааргаолла, суд сайгарыыштар. Бир эвес башкы удур сүмележин зар дээш район судтарының чыынга юридиктиг консультация черлериниге азы улус судыалларының боттарынга барган чогуур тайылбырнам болур. Шын керек дээш турижи чорудур кижиниң үүлээп ап, чогуур деткимчеин көргүзер апаар.

С. МОНГУШ,
юрист.

ЧОГУУР ҮЕЗИНДЕ ҮНГЕН-ДИР

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Куш-ажылчы эвес оруглга алыр чорук-биле демиселди күштелдирер талазы-биле хемчелер дугайында» доктаалдары, индыг үүлгелиглер дээш оолар хемчеглерни айтыкан ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чартыы эскэн үезинде үзеп, онза ужур-дыгылыг докумеңнилер деп үүлээп алыр кижидир мен.

Бодум хуумда партия, совет организиларга ажылгап чораан, хоонун кижи мен. Бо-ла ажылдап чораан, куш-ажылчы эвес оруглга тывар чорук-тарга удур демисежин-даа чорбум. Ындыг-даа болза, амгы бо ышкаш ындыг дээштиг хемчеет чогуудан күүрүненин өнчү-хөреңгизин оорлаар, кажыралт, мегелел алыр, үзелиг-леринр чорүктар хамнык болуп бар чыгыыны чижыт эвес.

Ол «хамчык» өөскүзе-өөскүзе үүлгелер-биле садиктерге, интернаттарга бээн оорланыр, чаштарга күүрүнеңнің тускайлап берген ажылчемнин дажыглаар чорукка чедирип турганы таан чаржыныг. Бо таварылгада чижек чүгаалаасс мен, анчалза-даа ындыг өөлежок чорук кааладаа турганы чажыт эвес. Чамдык боттарны-ла ада-иелер бодүүр кижилер, чаштарның ишсин-чизин дээш хлевник, чөгүрүк, үзүм сумкалаптар тургулаан болгай. А ону улусчу контролёрлар, милиция ажылдакчылары херекке албаны турганы чажыт эвес.

Күрүненің автомашиназын, дериг-херекселдерин хуу чорүүнга ажыглаар кижилерге удур көрдүгеен хемчеглерни база детквнес арга чок. Ылангыя бистиң Бай-Тайга районга (өске-даа чөрлерге) машинабалгат «Бажы билир» кижилер ону боттарының хуу хеерээнге дээш ажыглап келгеен. Оон девиң-биле чолаачылар база дыка ажылгаар турду. Сөөлгү үеде күрүне машиназы-биле хуу чорүүн кылыры мырыңай чаңчыл апаргап болгай: ону хойлап-даа мунар, ооң-биле чергелештир чүрттә ниитизин-даа хөлгеленир, төрелдер кезиирде-даа аптар...

Од индыг төтчегленчи чорук техника дузазы-биле оорлаар чорукка чедирип келгеп. Күүүүүр машинилар муңаан оорлар бо сөөлгү чылдарда үш дүн ортузунда аалдар кезии чеже кижиниң ниизи, хоюг болган өске-даа мал-маганны билзээваны?

А тудуг кылып турган черден маңза, шифер, цемент оорлаан ап чыткан-даа, ону сатканнаа кижиниң керек үүлгедикинин кылдыр көрбей, хөрүнгө-даа ышпдаазс чүвени чокчедеп мактап чорудувус. Оон ангыла албан чөрлериниң, будүүрүлелериниң чанында дүжүүрүкаан хөмүр-лашты база өскелдаа одаар үүлгелерин бажыңнарынче дажыглаар чорук шуут чаңчылчаан болгай.

Ам индыг алыскак-чиксек чорукту үдезиниң-биле үзүүткаар ченик келгеин бо. Партиянын болгаш чаазактың доктаал-шинтирлерин аңмыдыралга боттандырар дээш кижи бүрүзүү шудургу ажылдаар хүлээглелит. Күрүненин бичиң-даа, улуг-даа хемчээлдиг хөреңгизиниге деткеп фактының кылдыы-биле ак сеткилдир кижи аңаа эргиге үжүүрдүт.

Х. КОЧАА.

«А» дан «Я» чедир:

юридиктиг словарь

ДЫШТАНЫЛГА ПОСОБИЕЗИ

Бо пособиени алыр эрге кандыг байдалдарда тургустуун келирил, оон хемчээли кандыг болур ужурлугуг? Ажылдакчы кижиниң оон бодунган хамаарышпас болгаш бүрүүү аңаа онаашпас байдалларда куш-ажыла керээзин оон-биле үскелде, ажылдан үнген соонгаы баштайгы үеде ажылдакчыга материалдыг детквнче көрүгеен — дыштанылга пособиезинин сорулгазы ол, куш-ажыл дугайында хоойлу-биле ол тодаттынган. Куш-ажыла хоойлузунда көрдүгеени ёзугаар доктаамал ажылдап турар ажылчыннарга болгаш албан-хаакчылаага (доктаамал ажылга тодаргай эвес хуусаала база тодаргай хуусаалыг хүүзээн далдынган кижилерге) дыштанылга пособиезин ийи неделяда шалыңының ортумак хемчээли-биле дараазында байдалдарда төлээр:

1) ажылдакчыны шериг албаныче келдиртин иликпе, азы шериг албанынга оон ажылдай бергени-биле куш-ажыл керээзин үскелде, будүүрүлее албан черн, организацин-биле казы өске черже шилчиттиреринден ажылчын азы албан-хаакчы кижи ойталаанда;

2) администрацияның саналы-биле дараазында үүлгелерден куш-ажыл керээзин чарар: будүүрүлеги албан черии, организацияның дужургени, штаттыг ажылдакчыларының санын кыымыраны, эртем-мергежилиниң чавышылган эзлеп турары албан-дужаалга азы кылып турар ажылынга ажылчымыл, албан-хаакчының дүүшлеп ийикпе, азы кадыынын байдалы ажылзы үламылаар эргаңы бербейн турары; ол ажылды моон мурнунда күүселип турган кижинии ажылга катап тургузары;

3) куш-ажыл дугайында хоойлуну, коллективтиг болгаш куш-ажыл керээлерин администрация хажыктан таварылгада, тодаргай хуусаала чардыгаан куш-ажыл керээзин ажылдакчының неделязы-биле хуусаалан эрте чарар.

Мындыг-ла таварылгаларда (шериг албанынче келдирти бергеениден азы ол албанга киргеениден аңгыма), сезонныг ажылдакчыларга дыштанылга пособиезин неделяда шалыңының, тур ажылдан турарларга — үш хоюктя шалыңының ортумак хемчээли-биле төлээр. Оон аңгыла, будүүрүлее байдалы-биле сезонныг ажылдарга ийи неделя, тур ажылдарга — неделя ажыл хуусаалдаа ажылды тур соксаткаңы-биле куш-ажыл керээзин администрацияның саналы-биле үскенде, сезонныг болгаш тур ажылдан турар ажылдакчылар неделяда болгаш үш хоюктуң шалыңының ортумак хемчээлининг дыштанылга пособиезин алыр.

Шериг албаныче келдиртекени-биле база аңаа ажылдаар дээш сезонныг болгаш тур ажылдап турар ажылдакчылар дыштанылга пособиезин доктаамал ажылдап турар ажылынмнар, албан-хаакчылар-биле бир домей, ийи неделяда шалыңының ортумак хемчээли-биле алыр.

Дакпырлап турганы ажылдан (албан-дужаалдан) үнүүтурда, дыштанылга пособиезин төлеевес.

Профэвилел организарында сонгулдалыг албан-дужаал эзлеп турар ажылдакчыларга оон бүрүү эргезинниг хуусаазын доозургаңы-биле сонгулдалыг ажылдан хостаарда, үк кижиниг дыштанылга пособиезин төлеп болуур. Ол дугайында шинтирнии чаа сонгучкан профэвилел органы үүлгээп алыр.

Ажылдакчыга оон ажылдан үнеринин дугайында сагыныдыр турганы бараанда чокка, дыштанылга пособиезин бээр. Ол пособиелеп күүселикчи хүүдусту (оон иштинде алиментилер) болгаш өске-даа чүүлдер барымдаалап, якша тыртпас, үндүүт хавырбас.

Бир эвес дыштанылга пособиезин алган кижи, прогул кылган үезин төлээр кылдыр ажылга катап арткан болза, пособиени ол төлевирден саналыр.

Айтырыңар, харыылап берээли

ШҮГҮМЧҮЛЕЛ БОЛГАШ ХОП ДУГАЙЫНДА

«Чамдык удуртукчуларны шүгүмчүлептерге кижини көрбестей бээр, кедерезе ажылындан үндүртпээр таварылгалар бар. Ол дээш кандыг хемчег үлээдип болуурга?

Д. ИРГИТ,
Бии-Хем район.

Редакциягә келген бо айтырыгларга харыылаң бээрнин Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүнү С. Х. МОНГУШТАН дилээн бис. Оон харыызы мындыг:

Хамааты кижи бүрүзү күрүне органнарынче болгаш хөй-ниити организацияларынче ажыл-агыйны жижиндирииниң талазы-биле арга-сүмелерин, шүгүмчүледелерни кииреп эрге-ling, а эрге-дужаалдыг ажылдакчылар доктаатчак хуусаазында хамаатыларның чагаалдырын, билдириишкиннерин сайгарын көргеш, харыызын бээр болгаш чогуур хемчеглерни алыр хүлээлгелиг аппарын ССРЭ Конституциязында айтыкан.

Бир эвес билдириишкин, хомудал бижээнии дээш истеп-сүрүп, ажыл-агыйынган үндүрер болза, эрге-дужаалдыг кижини кеземче төрээгге онаарынга чедир хемчег алмы-ры көрүгеен.

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумуу 1985 чылдың октябрь 30-де үндүрген Чарлыы-биле РСФСР-ниң кеземче дүрүмүнге 139 1 үүлүдү нелемей киирген. Ында айыткаңы болза: «Тургустунган чурум ёзугаар киирген билдириишкинер, хомудалдар, азы ында айыткан шүгүмчүлеллер дээш, а ол ышкаш өске-даа арга-биле шүгүмчүлел кылганы дээш хамаатыларны истеп-сүрүп, оларның эргелерин болгаш хоойлуза камгалаан соңуургалдарын сагыштыны-биле кызын турганы дээш эрге дужаалдыг кижилерни үш үе рубльге чедир торгаар азы ажылынган үндүрүп болуур» дээш.

Оң-ла үүлегилер хамаатыларның хоойлуза камгалаан эрге-ажыктарга өлээп улуг хогаяа чедирген болза, — ийи чыл чедир хуусаала хостаалгазын казып, азы бир чылдан ийи чыл чедир элиг-чазаар ажылдарга шиидип болуур азы ажылынган үндүрүп көрдүнген.

Чижек, Кызылдың күш фабриказының директорунуң дужаазы-биле Попова дээрзин ажылдан үндүрген турган. Оон ажылдап турганы секретарь ажылының штатын кызыргаңы-биле ону үндүрген деп дужаалда айыткан. Суд үезинде ынаан көөрге херек кырында кандыг-даа кызырылда оон ажылында чок болган. Попова бодунун хомудалларында ону фабрикаанын удурткучылары оон шүгүмчүлелдерни дээш истеп-сүрүп, кызын үндүрген деп ында турганы. Бадыткаттынган. Суд органнары Попованы ажылга катап тургузар дугайында шиитпир үндүрген, ол катап ажылдап турда, фабрика директорнуң өске бир «чылдагаан» тып алган, ону катап база ажылдан үндүрген. Мону хоойлу-дурум камгалаар органнар халас эттирбээн, шынгыы хемчег алган.

Мындыг чижектер республикавыш ажыл-агыйларында чаңгыс эвес бооп турары дувүрээзинин болдуруп турар. Устунде айыткан хоойлу чүүдүн, шынгыы ажыл-агыйларның удуртур ажылдакчыларны, ыяш биилп ап, чонның чагаа, хомудалдарын ылап сайгарып, хоойлу «бүгаар чогуур хемчеглерни алыры үениң беледелези апаргаан.

А бир эвес шын чүүл бижиивейн хөп-мере тарадыр карын-даа иүүлдээшкин кылыр, сиу чажыргаш, ады чок чагаалар биижнр кижилерни, чымчаа-биле сөглээрге «томаар-тыр» талазы-биле хемчеглерни алыры хоойлуда база сөөртүлеген.

Чон араазында шын эвес чүгаа тарадыр, улус бактаар, кочулаар, иүүлдээр чоруктар бар, оларга кандыг хемчег көргүссе яжсе, хоойлу ёзугаар оларны шиидип болууру көрдүнген бе деп, «Шынның редакциязынга келген чамдык чагаалдарга айыткан турар.

РСФСР-ний Кеземче дурумунуң бо чүүдүүүн бирги кезээнделе: «Иүүлдээшкин азы өске кижиниң адынга биилиң, гкр-ле мегелчүүлер тарагаан» дээш бир чыл чедир хостаалзын казып, азы ол-ле хуусаала эдип-чаалар ажылдарга, азы ийи чүс ажына чедир торгаар кеземенге ялазы онаарын көрдүнген.

Ол дурум чүүлүүүн ийнги чылын 16 хевирнин бежиинге планын күүсеттөөн, илик, даанылга кылыгларын, радиотелеаппаратуралар септээр дээш ышкаш чүгула хевирлер планы боттанмаан. Бо чылдың бирги кварталында комплекстиг хүүзээл алышкининиң 9 пунктуузунан Бүрен-Хем, Бүрен-Бай-Хаак болгаш Ильинка пунктулары планын үскеп. Нинтин-биле эргелелле күүсеттининп турар чагыгларның саны чүрттәкчы чонның өзүп орар негелезинге ыяжта дүүшлеп турар, оон улаңмадан чамдык чагыны күүселип ылаш-кааш, хуусаазы эрткенинделе ээзинге катап эгилер үжүрга таваржып турар.

Шак ындыг байлал районнуң культура киллизинде база бар. Ында дакпырлап ажылдаарының чүрүмүн хажыткаңындан 1,7 муң рубльдан 1985 болгаш 1986 чылдың эрткен айларында ажыр төлээн. Бичангаш, чамдык кижилер күш-ажылчы эвес орулганы болуурга шингээдип алган.

Бо херекти сайгарып көөрүбелер районнуң улусчу контроль комитединче кииргеп.

Чижек кылдыр көргеннинг бо четпестер кыска үе дургузунда эвес, хей-хей чылдарда мөөнчеттинин келген. Ону бүрүнү-биле чайлаашр дээш бүгү талалыг эде тургустунуп ажылдаары чугула. А сан-хөө органнарының ажылдакчыларының күрүненің өнчү-хөреңгизин ажыглап, кадагалап турарын контролдаар, хынаар ажылын моон, соңгаар-даа күштелдирер.

Б. ИРГИТ,
РСФСР-ниң Сан-хөө министерствозунуң контроль-ревизия эргелелинин Тыва АССР-де улуг контролёр-ревизору.

Солун кижилер-биле ужуражылга

АДАЗЫНЫҢ КЫЗЫ

Оюн Мегенович Данчай-оол-биле ужуражып хөреежи бээримге, ол Ульяновск хоорайдан чагаа алган болду.

— «Телдуг кижиниң сагыжы амыраас» диживи-ле шын. Делегейни дээскиннеп, бар-бааи-четпээн черн-даа чок, баравлгаваам чону-даа чок урутларымдан чагаа чиге бээрге, сагыжымга бир-ле чүве четпес ышкаш сагындырар. Бо чагаавы алгаш, өөрүвес аргам чогул — дээш, хаптыг чагаавы менче суныу. Совуургааш, номчуй бердим. Ында мынчаар бижээн: «Экии, эргим, ынак ада-нем! Кайы хире ажылдап, чурттап тур силер. Тывада онза солун чүү болуп тур?

Бис бо Ульяновск хоорайда эки ажылдап, чурттап тур бис. Бистиң цирк бөлүүнүң көргүзүүн улус сонуургаар-дыр. Цирк бөлүүнде партия организациязының секретары болгаш кылыр ажылымна хөй. Көргүзүүвүстү июль 27-де доозаш, Чуваш АССР-ниң пайысталы Чебоксары хоорайже аъттанылыптар бис. Анаа бир ай дургузунда ойнаар бис. Октябрь айда шөлээлзэр мен. Ынчан ужуражы бээр боор бис.

Силерниң уруунар **Клара, күдээнер Валентин».**

Оон ынай чагаада чүнү бижээнил? Бүгү-эвилелдиң Ленин орденниг «Күрликсэвилелиинң» каттыжышкынының «Манежтиң оттары» деп Москва цирктиниң бөлүүнде роликке ойнаар Лилия биле Николай Ольшанскийлер, агвар гимнастары Светлана Бухарева биле Людмила Родыгина, аъттарга жоиглёрлаар Амиран Церцвадзе, Грузиниң алдарлыг артизи Юрий Чомахидзе удуртқан аът мумукчулары, адыг-мажаалайлар-биле оюн көргүзер Людмила, Владимир Дерябкиннер дээш өскелер-даа бар. Ол ышкаш көргүзүг төнгүжегге, Грузиниң алдарлыг артизи Бесик Каламашвили удуртқан клоуннар бөлүү база ойнап турар. А Клара, Валентин Данчай-оолдар «Саяи даглариның тоолу» деп цирк көргүзүүн чонга бараалгадып чоруур...

Чагаавы номчаш, эрткен чылын Тывага аалдап келгеш, «Саяи даглариның тоолу» деп цирк көргүзүүн республикамның Хүндүлелдиң Демдээ орденнит хөгжүм-шиин театрынга кызылчыларга бараалгадып турганы сагышка кирип келди. Алдын-сарыг көжеге-даа ажыттынган, алыш даажы залга диңмирей берген чүве. Янзы-бүрү өнерлиг оттар сценага чайнай бээри билек, херип каан сывырынлак демир кыры-биле ай-хүн хереллиг кылдыр кеттиилип алган данғына кыс самнап кел чоруур. Ол уеде коргунчут мангыс көстүп келгеш, чараш уругну эвремге кинр тырттарын орвлдажыр. Ынчалза-даа данғына мангыс-шулбуска алдыртпайн, бедик демир кырыга самнап туруп бээр. Мангыс безин магадап, таалай бээр.

Тыва улустуң бурунгу тоолдарынган дөстелип тургустунган «Саяи даглариның тоолу» деп цирк көргүзүүн Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Клара Оюновна Данчай-оол биле оон ашаа Валентин Анатольевич ынчаар бараалгатканым утпас мен.

Ынчан цирк көргүзүүн улуг соңуургал-биле таныжып ора. Тыванын улустуң „погаалчызы Степан Агбанович Сарыг-оолдуң «Клара Данчай-оолга» деп шүлүүнден дараазында одургуларны кижи сактып келир чораан:

«Тоорүк өнүүг хүрен
шырай
Топтуг, чазык хүлүмзүргей.
Тоолда маадыр данғына-ла—
Долу залдың чүрээн тулар!
Аттарда өрү херип шөлген
Аргамчыдан чинге демир.
Клара бо омак, чараш,
Кырлап, маннап танцылай
бээр.
Эзим толу кара киш-ле.
Эзреи сугда мыйыт, бел-ле.
Эзин-салгын эргелеткеи
Эзлгир чараш, чаш хөлек
оянр».

Чер-чуртун алдарлыткан кыстың эрткен сөөлү канчап сагынмас боор. Цирк артизи болур күзел Кларага Кызылдың ийи дугаар школазынга өөредип турда, дөрттүнген. Ынчан ол спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге хаанакшын, хөлек, коишең маргылдаалаарынга киржип, концерттерге акробатиктиг көргүзүглерни ойнап турганындан шилгедек дурт-сынныг, мөчек-мөчеч шыйгавырлыг апарган. Оны классты доозаш, Москвада Күрүкенниң цирк болгаш эстрада уран күүл училишезинге өөредип турган. Амгы уеде ол шерит хүлээлгезин эрттирип турар. А уруу Нээлда школада.

Оюн Мегенович чагаа түрүн алган почта үүнче залаш бар чыр. Бидиингир, уруунче хары чагаавын чоруларга ол «Телдуг кижиниң сагыжы амыраас».

ЧУРУКТА: «Саяи даглариның тоолу» деп цирк көргүзүүнден Клара биле Валентин Данчай-оолларның ойнап турары.

С. КУУЛАР.

БАЗА КАТАП УЖУРАШКЫЖЕ

Амгы спорттуң «хыналыстарын» чыгаа Москвага, Таллиннге база Юрмалага он чедиихүн дургузумда уламчылаан Чаагай күзел-соруктуң ойнаары доозулган. «Спортка найыралдың — чер кырынга тайбыңче» деп кыйгырыптыңыг адаа-биле эрткен ол маргылдаалар улустарның тайбыңче чүткүлүг база катап быжыглыбиле бадыткаан. олимпиозминиң идеелары-биле төрүттүнгени амгы спорт шимчээшкинин кижилериң бот-боттарын билчириглге болгаш олаириың найыралыш быжыглаарынга улуг идиглиг болган.

Од дугайында маргылдаанның киржикчилери, сураглыг трекерлер, судьялар, дүүдүлүг залчылар Чаагай күзел-соруктуң ойнарының соонда чаңын чоруп тура, чугаалажылар.

Ойнарга бөш диптериин 80 чурттарындан 3 муң ажыг спортчулар кирипкен. Командаларның болгаш спортчуларның 80 ажыг хүүгү делегейниң тергиин дээш санында «Күрип турар 22 чурттарның: Австралиядан, Болгариядан, Великобританиядан, ГДР-ден, Канададан, Кенияның, КҮР-нүң, Колумбияның, Кот Дивуарның, Моолдуң, Нигерияның, Норвегияның, Польшаның, Португалияның, Румынияның, ССРЭ-ниң, АКШ-тың, Финляндияның, Франциянын, ГФР-нің, Эфиопияның база Японияның спортчулары үк маргылдаалариның тилелеттиглери болгаш шайналдыг черлериң эзлээн.

Спорттуң 18 хевирлеринге 346 ангы-авгы шаңналдар дээш маргылдаалар эрткен. Анаа делегейниң 6, диптериниң 8 база национал 91 рекордтар тургустунган.

Маргылдааларга 800 муң көрүкчүлер келген. Олерниң 160 муңу чиик атлетика маргылдааларының старттарын көрген. А ойнардан теледамчыдылгаларны 1,5 миллиард кижи көрген.

Чаагай күзел-соруктуң ойнарының баштайгызы болуунга эстафетаның дөрт чыл болгаш америк хоорай Сиэтлге эртер ойнарга даамчыдып турар.

— База катап ужурашкыже! — деп чарлып чоруп тура, спортчулар чугаалап тургаларар. **(СЭТА).**

Монгуш Танзынович БАЙСКЛАН

1932 чылдан бээр партия кежигүнү. Ада-чурттуң Улут дайынының киржикчизи, республика (РСФСР) чергелиг персоналдыг пенсионер Монгуш Танзынович Байсклан 74 харлап чораан, 1986 чылдың июль 20-де мөңгээн.

М. Т. Байсклан 1915 чылда Чөөн-Хемчик районуң Шеми-Аксыга төрүттүнген. 1932 чылда Элиг-Хемниг аймаа үүрегинга ажылдап эгелээн. Оон соонда Москвада Чөөн чүүлүн ажылны чоокмарының Коммунистиг университединиң (ЧАКУ) чанында чыл хуусалыг курска ол өөренип турган, оны доозаш соонда ТАРН-ның Чөөн-Хемчик төжүүн комитединиң пропагандизинге ажылдап турган. 1934—1938 чылдарда Баштей Кызылдың партшколазынга, оон соонда Чөөн чүүлүн ажылчы чоокмарының Коммунистиг университединге өөренип турган. Оны доозаш соонда М. Т. Байсклавны ТАР-ның профвавилелдер ТК-зының культура килдизинин эргелекчизинге бадылаан. 1940 ден 1941 чылга чедир ТАР-ның Дээди судунуң кежигүнү турган.

1941—1943 чылдарда М. Т. Байсклан ТАР-ның Аратгың революстуг шеринниң политудуругчузунга ажылдап чоруан. 1943 чылда гыва эки туранчылар-биле кады фронтуже чоруткан болгаш Украинаның хоорайларын база суурларын хостаарынга ялеңкейдиг киришкен. Аъттыг шерииг эскадроминуң командириниң политиктиг ажыд талазыбиле орлавакчызы болбушаан, М. Т. Байсклан туруушкунчар шөлдеринге эрес-дидим чоруктун хууда үлегерин көргүзүп, дайынчы маадырлыг чоруктарже дайынчыларны хей-аът кылырын тургаан. Фронтудан үзэ келгеш, М. Т. Байсклан ТАРН ТК-ның килдиз эргелекчизинге, СЭКП обкомунуң сектор эргелекчизинге ажылдап турган.

1945—1956 чылдарда М. Т. Байсклан Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарының шерег комиссарынга ажылдаан. Совет Армиянын хүрээлеңнелер курлавырже үнгенинин соонда М. Т. Байсклан Тываның апы-аңгы районнарынга партия, совет, профвавилелдер, ажыл-агый организацияларынга ажылдап чораан.

М. Т. Байсклан ажылдың бүгү үеэштежиринге бодувуң бүгү күжүн, билинн болгаш дурумчуганын берип, хүнүнгеп ажыл-херекке ак сеткилдиг болгаш хөрүмээлиг черүктү көргускен. Ол дыка-нангыр, сагыш човаачал болгаш бүге сеткилдиг кижи чораан.

М. Т. Байсклан хөй-аймактың амыдыралынга идепкейлиг киржип чораан. СЭКП Улуг-Хем районнуң хежигүнүге, улус депутаттарының Шагаан-Арыг хоорай Советинин депутадынга сонгуттуруп турган.

Дайынчы ачы-хавыяазы дээш Кызыл Туң орден, Ада-чурттуң дайыны орденнинң I, II чергелери, ТАР-ның Республика орденн, хөй медальдар-биле шаңналткан. «СЭКПниң хүрээленнинге 50 чыл» дээш көрек демдээн аңаа тывыскан. Кызыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы болуп чораан.

Кайгамчык эки кижи, коммунист Монгуш Танзынович Байсклавның дугайында чырыткылыг турасказал бистиң чүректеривиске хезээ — мөңгеде артар.

БӨЛҮК ЭШТЕРИ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ

22. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — ТТ-ниң болгаш Төп радионуң Күрүмеңниң академиктиг оруе ырының хору ырлап тур. 9.15 — Док. фильмнер: «Ээнинг будүктер». «Пермьниң ыш скульптуразы». «Органга тема». 9.55—Мультфильм. «Кайгамчык сад». 10.15 — «Билип бээр кылып ал». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.45—Ф. Шопен. Оркестр-биле фортепианога концерт. (№ 1 ми минор). 11.25—11.30 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Көдээ горизонтулар». Док. фильмнер: «Улуг кижилерге киндээл», «Чаңгыс суур чурттуглар». 15.25 — «Карпаттар кырында мр ужугуп тур». Львовтан дамчыдылга. 16.05 — «Дээрде болгаш черде. Валерий Чкаловтуң амыдыралынган оң чыл». Док. фильм. 17.10 — Бүстин корреспондентилеринис чугаалап тур. 17.40 —«Ак диспейжигеш». Мультфильм. 18.05—«Дугуй кырында «Тум». Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.15 — Эртем болгаш амыдырал. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Польшаның катап төрүттүнгенинин хүнүнге. ПУР-нуң телевидениезинин программазы. 20.00 — Зелена Гура (ПУР) хоорайга совет ырының байырлалы. 21.00 — «Үе». 21.35 — ТТ-ниң экранынга бир дугаар. «Амыдыралдаа, карак чажы-даа, ыпаклыл-даа...». Уран-чечен фильм. 23.15—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Капитан Джиджавадзе». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 8.50— «Исток». Уран-чечен фильм. 2-ги серия-зы. 9.20 — «Будильник». 9.50 — Улустуң аялгалары. 10.05 — Шыдыраа школазы. 10.35— «Айболит эмчи». 1, 2-ги серилары. 10.55 — «Бистиң ченин мавзыры». «Максим Максимыч». «Тамань». 12.15—Франциуз дыл. Өөренирининг бирги чылы. 12.45 — Т. Хренников. Оркестр-биле фортепьянога № 1 концерт. 13.10 — Волгоградтың телевидение студиязының программазы. 14.10 — «Б Шоуйың чогаадыкчы ажылы». 2-ги дамчыдылга. 15.00—15.05 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильм. 18.45 — «Студент амыдырал». Кызылдың студент тулуг отрядтарының күш-ажылчы чайы эгелеп тур. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: медээлер. «Социалистиг чарыштың дээштии дээш». «Хамааты камгалалының билиглерни — кижи бүрүзүнге». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хуулгаазының садыг». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.20 — Сибирьниң чери. «Профессионалдар». 2-ги дамчыдылга. 20.50 — «Кайгамчык иденгештер». Док. фильм. 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 —«Зодиак». Фильм-концерт.

23. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Аянчоруккулар клубу». 9.40 —М. Пятницкий аттыг Күрүсиниң академиктиг улусчу оруе хорунуң концерти. 10.30 —«Бистиң-биле, бис дег, бистен артык кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 11.30—11.35 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Чанчылдарның салгакчылары». Док. фильмнер: «БАМ тудуг үргүлчүлеп турар». «Эр кижиниң мергежилю». 15.35 — «Улусчу чогаадылга». 16.05 — «Оларны дайын шылгаан». Киевтен дамчыдылга. 16.40 — «Электроника болгаш бистер». 17.10 — «Чайганыр черлер». Уран-чечен фильм. 18.15 — Ирмэ Сохадзе ырлап тур. Фильм-концерт. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. «Палле — чырык черде кара чааскаан». 19.20 — «Бистиң садывыс». 19.50 — «Хээли. Фактылар болгаш бодалдар». Док. фильм. 20.35 — Делегей конкурсуунун лауреады Ю. Слесарев (фортепьяно) ойнап тур. 21.00 —«Үе». 21.35 — Моолдуң улусчу революциязының 65 чылынга турускаткан МАР-ның ССРЭ-ге хүнирининг байырлыг ажыл-ышкынызы. 22.55 — «Федор Каржавинниң амыдыралы болгаш үүле-херээ». Эртем-тайылбырлыг фильм. 23.15—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Урал черниң турускавлыг». Док. фильм. 8.40 — «Аъдын хаалга». Уругларга мультфильмнер. 9.40 — «Ынчан цирк көргүзүүн улус сонуургаар-дыр. Цирк бөлүүнде партия организациязының секретары болгаш кылыр ажылымна хөй. Көргүзүүвүстү июль 27-де доозаш, Чуваш АССР-ниң пайысталы Чебоксары хоорайже аъттанылыптар бис. Анаа бир ай дургузунда ойнаар бис. Октябрь айда шөлээлзэр мен. Ынчан ужураашы бээр боор бис.

Силерниң уруунар **Клара, күдээнер Валентин».**

Оон ынай чагаада чүнү бижээнил? Бүгү-эвилелдиң Ленин орденниг «Күрликсэвилелиинң» каттыжышкынының «Манежтиң оттары» деп Москва цирктиниң бөлүүнде роликке ойнаар Лилия биле Николай Ольшанскийлер, агвар гимнастары Светлана Бухарева биле Людмила Родыгина, аъттарга жоиглёрлаар Амиран Церцвадзе, Грузиниң алдарлыг артизи Юрий Чомахидзе удуртқан аът мумукчулары, адыг-мажаалайлар-биле оюн көргүзер Людмила, Владимир Дерябкиннер дээш өскелер-даа бар. Ол ышкаш көргүзүг төнгүжегге, Грузиниң алдарлыг артизи Бесик Каламашвили удуртқан клоуннар бөлүү база ойнап турар. А Клара, Валентин Данчай-оолдар «Саяи даглариның тоолу» деп цирк көргүзүүн чонга бараалгадып чоруур...

Чагаавы номчаш, эрткен чылын Тывага аалдап келгеш, «Саяи даглариның тоолу» деп цирк көргүзүүн республикамның Хүндүлелдиң Демдээ орденнит хөгжүм-шиин театрынга кызылчыларга бараалгадып турганы сагышка кирип келди. Алдын-сарыг көжеге-даа ажыттынган, алыш даажы залга диңмирей берген чүве. Янзы-бүрү өнерлиг оттар сценага чайнай бээри билек, херип каан сывырынлак демир кыры-биле ай-хүн хереллиг кылдыр кеттиилип алган данғына кыс самнап кел чоруур. Ол уеде коргунчут мангыс көстүп келгеш, чараш уругну эвремге кинр тырттарын орвлдажыр. Ынчалза-даа данғына мангыс-шулбуска алдыртпайн, бедик демир кырыга самнап туруп бээр. Мангыс безин магадап, таалай бээр.

Тыва улустуң бурунгу тоолдарынган дөстелип тургустунган «Саяи даглариның тоолу» деп цирк көргүзүүн Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Клара Оюновна Данчай-оол биле оон ашаа Валентин Анатольевич ынчаар бараалгатканым утпас мен.

Ынчан цирк көргүзүүн улус соңуургал-биле таныжып ора. Тыванын улустуң „погаалчызы Степан Агбанович Сарыг-оолдуң «Клара Данчай-оолга» деп шүлүүнден дараазында одургуларны кижи сактып келир чораан:

«Тоорүк өнүүг хүрен
шырай
Топтуг, чазык хүлүмзүргей.
Тоолда маадыр данғына-ла—
Долу залдың чүрээн тулар!
Аттарда өрү херип шөлген
Аргамчыдан чинге демир.
Клара бо омак, чараш,
Кырлап, маннап танцылай
бээр.
Эзим толу кара киш-ле.
Эзреи сугда мыйыт, бел-ле.
Эзин-салгын эргелеткеи
Эзлгир чараш, чаш хөлек
оянр».

Чер-чуртун алдарлыткан кыстың эрткен сөөлү канчап сагынмас боор. Цирк артизи болур күзел Кларага Кызылдың ийи дугаар школазынга өөредип турда, дөрттүнген. Ынчан ол спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге хаанакшын, хөлек, коишең маргылдаалаарынга киржип, концерттерге акробатиктиг көргүзүглерни ойнап турганындан шилгедек дурт-сынныг, мөчек-мөчеч шыйгавырлыг апарган. Оны классты доозаш, Москвада Күрүкенниң цирк болгаш эстрада уран күүл училишезинге өөредип турган. Амгы уеде ол шерит хүлээлгезин эрттирип турар. А уруу Нээлда школада.

Оюн Мегенович чагаа түрүн алган почта үүнче залаш бар чыр. Бидиингир, уруунче хары чагаавын чоруларга ол «Телдуг кижиниң сагыжы амыраас».

ЧУРУКТА: «Саяи даглариның тоолу» деп цирк көргүзүүнден Клара биле Валентин Данчай-оолларның ойнап турары.

С. КУУЛАР.

24. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45— «Дириг амытаннар делегейинде». 9.45 — Уран-чечен фильм. «Ургагкут чок хүн». 10.50—10.55 — Медээлер. 14.00 — Медээлер. 14.45 — Док. фильмнер: «Хоорай чүүден эгелээрил». «Бедик черде магистраль». 15.25 — М. Глинкиниң романстары. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Н. Герасимова күүседир. Фильм-концерт. 15.50 — «Ынаң болгаш алыс шыы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 16.05 — — Моолдуң улусчу революциязының 65 чылынга турускаткан МАР-ның ССРЭ-ге хүнирининг байырлыг ажыл-ышкынызы. 22.55 — «Федор Каржавинниң амыдыралы болгаш үүле-херээ». Эртем-тайылбырлыг фильм. 23.15—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Урал черниң турускавлыг». Док. фильм. 8.40 — «Аъдын хаалга». Уругларга мультфильмнер. 9.40 — «Ынчан цирк көргүзүүн улус сонуургаар-дыр. Цирк бөлүүнде партия организациязының секретары болгаш кылыр ажылымна хөй. Көргүзүүвүстү июль 27-де доозаш, Чуваш АССР-ниң пайысталы Чебоксары хоорайже аъттанылыптар бис. Анаа бир ай дургузунда ойнаар бис. Октябрь айда шөлээлзэр мен. Ынчан ужураашы бээр боор бис.

Силерниң уруунар **Клара, күдээнер Валентин».**

Оон ынай чагаада чүнү бижээнил? Бүгү-эвилелдиң Ленин орденниг «Күрликсэвилелиинң» каттыжышкынының «Манежтиң оттары» деп Москва цирктиниң бөлүүнде роликке ойнаар Лилия биле Николай Ольшанскийлер, агвар гимнастары Светлана Бухарева биле Людмила Родыгина, аъттарга жоиглёрлаар Амиран Церцвадзе, Грузиниң алдарлыг артизи Юрий Чомахидзе удуртқан аът мумукчулары, адыг-мажаалайлар-биле оюн көргүзер Людмила, Владимир Дерябкиннер дээш өскелер-даа бар. Ол ышкаш көргүзүг төнгүжегге, Грузиниң алдарлыг артизи Бесик Каламашвили удуртқан клоуннар бөлүү база ойнап турар. А Клара, Валентин Данчай-оолдар «Саяи даглариның тоолу» деп цирк көргүзүүн чонга бараалгадып чоруур...

Чагаавы номчаш, эрткен чылын Тывага аалдап келгеш, «Саяи даглариның тоолу» деп цирк көргүзүүн республикамның Хүндүлелдиң Демдээ орденнит хөгжүм-шиин театрынга кызылчыларга бараалгадып турганы сагышка кирип келди. Алдын-сарыг көжеге-даа ажыттынган, алыш даажы залга диңмирей берген чүве. Янзы-бүрү өнерлиг оттар сценага чайнай бээри билек, херип каан сывырынлак демир кыры-биле ай-хүн хереллиг кылдыр кеттиилип алган данғына кыс самнап кел чоруур. Ол уеде коргунчут мангыс көстүп келгеш, чараш уругну эвремге кинр тырттарын орвлдажыр. Ынчалза-даа данғына мангыс-шулбуска алдыртпайн, бедик демир кырыга самнап туруп бээр. Мангыс безин магадап, таалай бээр.

Тыва улустуң бурунгу тоолдарынган дөстелип тургустунган «Саяи даглариның тоолу» деп цирк көргүзүүн Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Клара Оюновна Данчай-оол биле оон ашаа Валентин Анатольевич ынчаар бараалгатканым утпас мен.

Ынчан цирк көргүзүүн улус соңуургал-биле таныжып ора. Тыванын улустуң „погаалчызы Степан Агбанович Сарыг-оолдуң «Клара Данчай-оолга» деп шүлүүнден дараазында одургуларны кижи сактып келир чораан:

«Тоорүк өнүүг хүрен
шырай
Топтуг, чазык хүлүмзүргей.
Тоолда маадыр данғына-ла—
Долу залдың чүрээн тулар!
Аттарда өрү херип шөлген
Аргамчыдан чинге демир.
Клара бо омак, чараш,
Кырлап, маннап танцылай
бээр.
Эзим толу кара киш-ле.
Эзреи сугда мыйыт, бел-ле.
Эзин-салгын эргелеткеи
Эзлгир чараш, чаш хөлек
оянр».

Чер-чуртун алдарлыткан кыстың эрткен сөөлү канчап сагынмас боор. Цирк артизи болур күзел Кларага Кызылдың ийи дугаар школазынга өөредип турда, дөрттүнген. Ынчан ол спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге хаанакшын, хөлек, коишең маргылдаалаарынга киржип, концерттерге акробатиктиг көргүзүглерни ойнап турганындан шилгедек дурт-сынныг, мөчек-мөчеч шыйгавырлыг апарган. Оны классты доозаш, Москвада Күрүкенниң цирк болгаш эстрада уран күүл училишезинге өөредип турган. Амгы уеде ол шерит хүлээлгезин эрттирип турар. А уруу Нээлда школада.

Оюн Мегенович чагаа түрүн алган почта үүнче залаш бар чыр. Бидиингир, уруунче хары чагаавын чоруларга ол «Телдуг кижиниң сагыжы амыраас».

ЧУРУКТА: «Саяи даглариның тоолу» деп цирк көргүзүүнден Клара биле Валентин Данчай-оолларның ойнап турары.

С. КУУЛАР.

25. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Мультфильм. «Оорладыкпан хүн». 8.55 — «Слушать в отсеках». Уран-чечен фильм. 1-ги серилары. 10.05 — «Буляк». Улусчу инструменталчилериң ансамбли ойнап тур. Казанында дамчыдылга. 10.25 — «Дильэшкин». Баштайгы Ада-чурт самолеттарының дугайында. 10.45—10.50 — Медээлер. 14.30—Медээлер. 14.50 — «Практиказа хыматтыгаа». Док. фильмнер: «Делгем демир-орук оруе», «Кижи болгаш садыг». 15.30 — Орус чугаа. 16.05 — Жюль Верн. «Он беш харлыг капитан». Уран-чечен фильм. 17.25 — «Салым-чолдувуска чоргаарлаар». 17.55 — «Үе». 21.30 — Уран чогаал альманазы. 22.45—23.10 — Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Эштер офицерлер». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 8.50 — Ол алдың хар болгаш оон өрү». 9.35 —Бистиң садывыс. 10.05 — «Читкенчер дириглер арасында». Уран-чечен фильм. 11.25 — Англия дыл. Өөренирининг бирги чылы. 12.05 — «Солгуучук флодунуң бичии далайлары». Уран-чечен фильм. 13.50— «Экран өңдүктерни чыыл тур». 14.10—14.15 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. 18.10 —«Тывазының хөгжүмшиин театрының 50 чылы». Театрының артистериниң юбилейлик концерти. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 —«Азия төвү». Программада: медээлер. «СЭКПниң XXVII съездизининг шиитпирлери — амыдыралга». Садыг ажылдакчыларының хуралдыгы. «Тыва эки туранчылар». Төгүге ала немелде». Нөөги кинорепортаж. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хуулгаазының садыг». Мультфильм. 2-ку кезээ. 20.20 — Техника. «Федерация кубогу». Хөрээженнер командаларының аразынга делегей чемпионады. ЧССР-дең дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.30 — Ужуралдарлыг фильм экранында. «Читкенчер дириглер аразында». 22.50 — «Новое» ыяктар хору ырлап тур. Таллиндең дамчыдылга. 23.00 — 00.50 — Бүт бөмбүүнге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев) —«Днепр». Киевтен репортаж.

26. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Игорь Гусельников (фортепьяно) ойнап тур. 9.00 —«Слушать в отсеках». Уран-чечен фильм. 2-ги серилары. 10.05 —«Кадыкшыл». 10.50 —«Школа рефлексии: ийе яда эртенгеге». 11.20 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. 11.50 — «Кайгамчык чүүлер оруе». Ереванның архитектуразы. 12.20 — Гитарист Л. Брауэр ойнап тур. Куба. 12.40 — Мультфильм. «Часпаржыгаш». 12.50 — «Улустуң чогаадылгазы». Телетакпактар. 13.35 — «Бистиң-даа болгаш эдиктиг» 14.25 — Бөгүн делегейде. 14.50 — ССРЭ-ниң улустуң артизи, кинорежиссёр Н. Пырьевиң уран-чечен фильмнери. «Шинчиниң шинээлиг». 16.40 — «Идея негеттинип турар». 2-ги дамчыдылга. 17.45 —Үе болгаш бодум дугайында. Шүлүүлел антологиязы. Михаил Лукоянов. 18.05 — Кино афишазы. 19.05 —Москва—Кабул. Телемөгүүт. 21.00 — «Үе». 21.35 — Суббота кежээзинде. «Экран мастерлери». Н. Хейфиц. 22.35 — Зелена Гура (ПУР) хоорайга найырал концерти. 23.35 — 23.50 —Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Хуралуң болгаш артыкчыл шынаалы». Док. фильм. 8.30 —Ритмика гимнастика. 9.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.45 — «Компьютер-биле оюн». Док. телефильм. 10.20 —Украин телевидениезиниң программазы. 11.20 — Мультфильмнер: «Арзылан болгаш койгун». «Маңгыс». 11.50 —«Аянчоруккулер клубу». 12.45 —«Чаа монологту эгелеп тур мен». Фильм-концерт. 13.35 — Чеди серилыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. Ээлү сериязы — «Сонсумаар мэй». 14.25 — «Арга-аргага киржилдер». Өөренчиктерге бойдуг камгалалының дугайында. 15.10 — Кубаның национал симфонистиг оркестриниң концерти. 16.10 — «Ыяу студио» 17.30— «Сойылар кудазы». Музыкалыг телефильм. 18.40 — Ю. Бондарев. «Номчукчу-биле чугаа». «Оюнь» деп романның сөөлгүлээзи. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Болек биле Лелектиң ужуралдары». Мультфильм. (ПУР) 20.15 — Техника. «Федерация кубогу». Хөрээженнер командаларының аразынга делегей чемпионаты. ЧССР-дең дамчыдылга. 21.00 —«Үе». 21.35— 23.30—«Үш керииниг хатыс». Фильм-шинниң баштайгы көргүзүү.

27. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 «Үе». 8.45 — Ритмика гимнастика. 9.15 —Эртем болгаш амыдырал. Киножурнал. 9.25 —«Спортлотогуң» 30-ги тиражы. 9.35 — «Будильник». 10.05 —«Совет Эвилелиге бараан болуп тур мен». 11.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 — «Аянчоруккулер клубу». 12.35 —Музыкалыг киоск». 13.05 —«Көдээниң шуглэ». 14.05 —Хөй серилыг док. фильм. «Чер кырынга аңмыдырал». (Англия) 6-гы сериязы —«Күргаг черже шургуушкуу». 15.00 — Номчуглалар. 15.40 —Совет черге ужуражыры. 15.55 — Ужуштер делегейде. 16.40 —Бөгүн— ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодуунун хуну. ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң Кол командлачызы, ССРЭ-ниң Камгалал министриниң орлаачызы, Совет Эвилелиниң Маазыры, флот адмиралы В. Н. Чернавиниинң чугаазы. 16.55 — «Алдыы Орфей-86». Эстрада ырларының делегей фестивалиниң дугайында Болгариядан дамчыдылга. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 —Мультфильм. «Терезе» 19.05 —«Капеттиң дулгуун кадайы». Автор — Л. Фейхтвангер. ГДР-ниң телевидениезин бүдүргеи. 21.00 —«Үе». 21.30 — «Мравинскийниң музыказы». Фильм-концерт. 22.55 —23.10— Медээлер.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Суглэ шимчээшкинче, чыскаал! 8.20 —«Хосе Ариастың тиилелгези». Уран-чечен фильм. 9.55 —Авазының школазы. 10.20 — С. Прокофьев. Симфония № 5 си бемоль мажор. 11.05 — «Бистиң экипажывыс». Док. фильм. 11.55 — Орус чугаа. 12.05 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 12.35 —Мультфильмнер. «Бажыңнең үнүшчигештиң ужураллары». «Кузькага бажың». 13.15 — Чеди серилыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. «Чайгаларга төөгүзерни» 4-ку сериязы — «Дыштанныр түнүнде бараалгап келир». 14.10 —Объектив. 14.55 — Делегейниң музыка культуразының эртинезинден. В. Калинников. Бирги симфония. 15.35 — «Дириг амытаннар делегейинде». 16.35 — Шуптузум бодувуска ап алыыл». Уран-чечен фильм. 17.50 — «Композицияга». Док. фильм. 18.05—Техника. «Федерация кубогу» Хөрээженнер командаларының аразынга делегей чемпионаты. ЧССР-ден дамчыдылга. 19.05 — «Өнүктериниң чыглыр бажыңы». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Кужээзин тур мен, кылбас-даа мен». Мультфильм. 20.15 —«Цыганиң ырызын ырлай каапгайы». В. Светловтуң хүүселлеринде музыкалыг композиция. 20.50 —«Фергананың ак-кек дээрбээ». 21.00—«Үе». 21.30 — «Лермонтов». Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 22.00 — 23.45 — ССРЭ-ниң улустарының 9-ку чайгы спартакиазызы. Бут бөмбүүнге. Түннел оюн. Кисател репортаж.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Ойлаар

Бөгүн республикага бүргеп, аңаыр. Чамдык черлерге биче хаастар, диңмирээр. Хаттың дүргеии 9—14 метр. Дүне 13—18 градус, чамдык черлерге 5—10 градус чылыг болуур. Хүндүс 24—29 градус, чамдык черлерге 17—22 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, аңаыр. дүне дыңмираш хаастар, диңмирээр чалавас. Хаттың дүргеии 9—14 метр. Дүне 14—16 градус, хүндүс 26—28 градус чылыыр.

КИНО

«НАЙЫРАЛ»: «Чужие здесь не ходят» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.30, 18.40, 20.30 (уратказ) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Большие маневры» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Капкан для шакалов» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (уратказ) шактарда.

**«

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың июль 23 среда № 172 (13172)

1925 чылда үзеҥзилеттингеш.

Өртээ 3 көдээ.

СЭКП обкомунуң бюрозунда

СЭКП обкомунуң бюрозунуң эътиглиг хуралында Чөөн-Хемчик районунуң совхозтарынга мал чемеринииң белеткелин организастаар талазы-биле СЭКП райкомунуң ажылынуң дугайында айтырыгны чугаалашкан. Партия организацияларының улус депутаттарының Советтериниң, көдээ ажыл-агый удуртукуларының болгаш специалистериниң хөй-ниити организацияларының, районуң бүгү ажылчы чонунуң күжениишкинии мал чемерии белеткээрии чедиишкинииг чорударынче мобилизастаар талазы-биле чогуур белеткел болгаш организакчы ажылды партия райкому, оон бюрозу, совхозтар парткомнары боттандырып чорутпаанын демдеглээн.

Районуң агроүлетпүр каттыжыышкынында, совхозтарда мал чемеринииң белеткелиниң бедик темпизин болгаш шынарын хандырары, материал-техниктиг болгаш кижи курлавырларын дээштиг кылдыр ажыглаары дээш бедик харысалгалыг болуруунуң байдалы тургустунмаан. Июнь 20. деги байдал ёзугаар алырга, районда тараан болгаш чайгаар үнген сигеннериинг дүжүү улуг турбуже, сигенни 1.786 тоннаны азы планның 13 хуузун, витаминниг сиген далганының — 27 хуузун белеткээн. «Хөндергей», «Искра», «Тыва» совхозтарда мал чемеринииң белеткели дыка жуду темпилиг чорүп турар. Бир эвес чогумчалыг ажыглаар болза, сиген белеткелин 28–30 ажыл хүнеринииң иштинде доозар арганы берип турар техниканы районуң совхозтарында багай ажыглап турарындан мындыг байдал хамыктың мурнунда тургустунган. Машиналарны багай ажыглап, техниктиг ажаалдазыны четпес чорудуп турарының үрүүндүн ниити районга бир сиген иезер машинага омаастыр хүнде ортумак кылыр ажылдың нормазы 10 гектар турда, херек кырында үүле 2.2 гектар, бир пресс-подборщиктиң —норма ёзугаар 10 тонна турбуже, үүле 2,1 тонна боон турар.

Күш-ажылды организастаавында улуг четпестер бар боон турар. Дыка хөй бригадалар болгаш звеноолар үүле 6—7 шак иштинде ажылдап турар. Кижи курлавырларын болгаш техниканы бичии-бичии багай контрольдаттынар звеноолар кылдыр быдаратпаан. Совхозтарда ажылды машиналар-биле эвес, а хол-биле кылырынче колдадып, мал чемеринии белеткээриниң технологиязын үреп турар. Мал чеми белеткээр механизастаттынган комплекстиг бригадалар чаңгыс-даа ажыл-агыйда чок. Чер-ле болганында сигенни кезери биле ону сараатгарынның аразын дыка узадып турар чорук оон шынарының дыка кудулаарынга чедирип турар. Районуң ажыл-агыйларында мал чемеринииң белеткелии депшилгелиг технологияларбиле шуут чорутпаан турар, белеткеттинген сигенниң болгаш витаминниг сиген далганының шынарынга контрольду тургуспаан, ажыл төлевирии үүле сан көргүзүглерин барымдаалап берип турар. Социалистиг чарыштың түңнелдерин дыка озалаадып үндуруп турар болгаш оларны мал чемеринииң белеткекчилериниң коллективтеринге чедир чугаалажып көрбейн турар.

СЭКП райкому, совхозтарның парткомнары коммунистерии мал чемеринииң белеткелинге дорт кириштирер талазы-биле ажылды четпес чорудуп турар. Чижээ, «Больше-виК» совхозтуң мал чемиери белеткээр бригадазында үүле чаңгыс коммунист бар, а «Хөндергей» совхозта чаңгыс-даа чок. Совхозтарның партия комитеттери мал чемиери белеткээрииниң технологияларын сагыыр талазы-биле специалистериниң ажылын четпес контрольдап турар. Бар боон турар улуг четпестерии чогуур үезинде илереткейн, оларны үзүктээрииңиң талазы-биле хемчегларии албайн турар. Ол ышкаш администрацияның ажыл-чорудулгазынга болгаш аппаратның ажылынга контроль кылыр аргаии боттандырар талазы-биле партия эге организацияларының комиссиялары, ол ышкаш улус депутаттарының кодээ Советтериниң күүскомнарын, улустуң контрольдуң бөлүктерии болгаш постулары четпес даарга тудуп турар.

Районуң болгаш совхозтарның агрономия, инженер болгаш экономиктиг албанарының күжениишкиннерии районуң агроүлетпүр каттыжыышкыны мал чемиери белеткээриниң темпизин шапкынчыдарынче, оларның шынарын бедидиринче, депшилгелиг технологияларны шинчээпинче, материал-техниктиг хандырылгаже болгаш техниканы хайгаарал хандырарынче кошкак углап-башкарып турар.

Парткомнарның, районуң агроүлетпүр каттыжыышкынының болгаш совхозтарының специалистериниң, оларның удуртукуларының ажылында мындыг четпестерии болгаш чедир кылбаан түүдерии партия райкомунуң талазындан принципиалдыг болгаш шинчилиг сайгарын, хемчээн албайн турар.

СЭКП обкомунуң бюрозу партия райкомунуң бирги секретары Ч. Х. Ооржакка, райкүүском даргазы Д. С. Куулярга партия, совет болгаш ажылчылай организарын мал чемиери белеткээринче мобилизастаар талазы-биле четпес ажылды дээш айтыкан. Ниитиниң мал ажылын чемнер-биле хандырары дээш олар хүүда хырыжалгалыг дээрзин оларга сөгүлдүргеи.

Айыттынган четпестерии эң кыска хүүзээда чайладырыгны, коллективтерге организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды үдезиии-биле экижидер, бар турар материал-техниктиг болгаш кижи курлавырларын шуптузуп хаара турар база улам улуг ажыктыг кылдыр ажыглавар талазы-биле практиктиг хемчеглерии боттандырарын партияның Чөөн-Хемчик райкомундан, оон бюрозундан, райкүүскомдан, совхозтар парткомнарындан СЭКП обкомунуң бюрозу негээн. Мал чеми белеткээр агрегат бүрүүмүн эң хөй ажылдың хылырын чедип алыр, белеткел темпизин дыка күштелдирер, эки шынарлыг болуүн болгаш ниитиг мал чемиерии белеткээриниң планымның мнаала күүсеттинген турарын хандырар. СЭКП райкому, райкүүском, РАУК совуулели, парткомнар, партия, профсоюзтар болгаш комсомол организациялары мал чемиери белеткеп турарларынң ортузунга дээштиг социалистиг чарышты организастаарынче онза кичээнгейии салыр, оон түңнелдерии үндүреринииң үезинде байдалды бүгү коллективтерге ажык билдиидир кылдыр, ажыл-ереекти бүү-биле чугаалажып көрүп чедии алыр үүрелүт.

Республиканың Агроүлетпүркүрүмү мал чемиерииниң белеткелиниң материал-техниктиг хандырылгазын болгаш техниканы ажыглап турарын ыяк сайгарып көөрү, айыттынган четпестерии үзүктээрии практиктиг дузаны көргүзер үүрелүт.

СЭКП обкомунуң бюрозунуң хуралынга өске-даа чамдык айтырыгларны чугаалажып көрген болгаш оларның талазы-биле төгүүр шиитпирлерии хүлээп алган.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ СОВЕТ СПОРТЧУЛАР — ЧААГАЙ ТУРА-СОРУК ОЮННАРЫНЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

Июль 21-де, Кремльде, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң совет спортчулар — Чаагай тура-сорук оюнларының тиилекчилерии болгаш шаңналдыг черлерии алганнары-биле ужуражыышкыны болган.

Чаагай тура-соруктуң оюнары бөстиң чуртувустуң ниитилел-политиктиг амыдыралынга, делегейниң спорт шинчээшкиннинге улуг болуушкуи болган деп, М. С. Горбачев бодуунуң байыр чедиришкиннинге демдеглээн. Ол оюнар делегейниң спортчу календарынга онзагай черии эзээр, үүге дүүе оюнарының тыптып-эртеринге үениң негелдезин, тайбынга, чөпшээрежилгеге чурттарынче чүткүү турар улустарының чазагай тура-соруу илергелеттингеи.

ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың спорт организацияларының хөреңгелеп болуктериниң болгаш хөй-ниитизиниң Чаагай тура-соруктуң оюнарын эртирер дугайында инициативазы сорулгазын күүсеткен болгаш делегейниң хөй чурттарының идепкейлиг деткимчезин алган. Бо оюнар шилиндех атлеттерге Олимпий оюннарынга чедир оруктуң чартыынга боттарының күштерин шенежип көөр арганы берген.

Оюннар улустар аразынга идегелдии болгаш бот-бодуи биилеир чорукту быжыглаарынга базым, тайбың демократтыг үндезинге аныяктарның кады ажыл-агыйлагзының болгаш интернационалчы эниин херечизи болгаи.

М. С. Горбачев оюнларга чедиишкиннинг кириишкени дээш совет спортчуларга чүректиң хамыдыдан байыр чедиргеи, спортка чаа чедиишкиннерлиг, кан-кадык болгаш чазагай чурттаалгалыг болуурун күзээн, дашгыны чурттарының спортчуларынга хамаарыштыр ажыл бөөнүң чылыг байдалын илергейлеп көргүскеии дээш өөрүн четтиргении илергейлээн.

ССРЭ-ниң шилиидек команда-зының составынга бүгү эвилелдешкеи республикаларның, Москва болгаш Ленинград хоорайларының төлевилекчилери кириишкении ужуражыышкынга демдеглээн. Күш-культура болгаш спорт, чөвүүн кадыкшың дугайында сагыш салыышкыл Коммунистиг партияның болгаш Совет чазакчының доктаамал кичээнгейиниң төөүнде турарын калбак хемчээлдиг ыяк төлевилелге хереченен турар. Оон-биле кады Чаагай тура-соруктуң оюннарын күш-культура болгаш кадыкшыла база спорт-массалыг ажылдарынга идепкейлиг-дерге, ылангыя күш-ажылчы коллективтерге, чөвүүн чурттан база дыштанып турар черлериниң ажы-биле ажыглаарының эргежок чугулазын демдеглээн.

Ужуражыышкынга ССРЭ-ниң спорт талазы-биле курлее комитединиң даргазы М. В. Грамов, ССРЭ-ниң спорттуң алдарлыг мастери С. Н. Бубка, ССРЭ-ниң делегей черегелиг спорт мастери О. Ю. Кривошеева, ССРЭ-ниң алдарлыг тренери Л. Я. Арказев олар чүве чугаалажып, маргылдаалар-ның түңнелдериниң дугайын дыңнаткан, дашгыны чурттарда чажыттары-биле спортчу демиселдиң, ужуражыышкынарының дугайын чугаалааннар. Совет спортчулар моон соңгаар-даа делегейниң спорт шинчээшкиннинiң идепкейлиг киржикчилери болур. Чаагай тура-сорук оюнларының «Спортчу найыралдан — делегейге тайбың дээш!» деп кыйгырыын тодаргай ажыл-херектер-биле ынмыларга боттандырар дээрзин СЭКП ТК-га бүзүреткеннер.

Ужуражыышкын эң-не чыыг болгаш чүректиң хамыдыдан байдалга эрткен.

Ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның секретары А. Н. Яковлев, ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары В. И. Мировенко киришкен.

(СЭТА).

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүүлел болгаш ВЛКСМ обкому 1986 чылдың II кварталында республиканың районнарының, хоорайларының болгаш үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа, садыг база чонунуң коммунал-амыдырал хандырылга коллективтериниң социалистиг чарышының түңнелдерин үндүргеи.

Партияның XXVII съездиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле социалистиг чарышты калбартканының түңнелинде 1986 чылдың бирги чартыында күүсе планының онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүсеглер талазы-биле чамдык эки түңнелдер чедип алдынганын хүлээп алган доктаалда демдеглээн.

Үлетпүр эрткен алды айлавда продукция бүдүрериниң планын 106,1, ону сайгарарын — 105,2, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 104,2 хуу күүсеткеи. Плайдан ажыр 52 муң тонна хөмүр-заштыг казып тыпкан, 2,5 млн. квт-шак электри энергияэын ажылдап үндүргеи, 4,2 муң тонна сорттуг даг-дүтүн, 6,3 муң куб.метр дилиг материалларын, 1,5 муң тонна чалак сүт продукциязын бүдүргеи. Эртеи чылдың ол-ла үези-биле деп-иээрге, тудуг-монтаж ажылдарын 24,1 хуузга, оон ишкинде чурттарга тудуун 37,2 хуузга хөйүү кылган.

Ниити ажыглалдың автомобиль транспорту чүк сөөртүлгезиниң планын 105,5 хуу, пассажир сайгарылгазынын — 103,6 хуу күүсеткеи. Чоогга амыдырал ачы-дузазы чедиреринии, үүрмектеп салар бараан саарылгазының, харыл-заанын ачы-дузазының планныг онаалдаларын күүсеттинмээн.

Бирги чартык чылда Улуг-Хем районуну «Тыва кобальт» комбинаттыг, «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынның, «Тыва автотранс» каттыжыышкынының Минусинскиге автобүдүрүлгезиниң, Тыва республикатүк, «УТКА 25 чылы» ажылчын кооперациязының, Чөөн-Хемчик районда Барыын-Хемчикте бүдүрүлге эргелелиниң үлетпүр, тудуг, автомобиль транспортунуң харылзаа, садыг, коммунал-амыдырал хандырылгазының коллективтери, болгаш өскелер-даа боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиннииг күүсеткеи.

Оон-биле чергелештир дыка хөй министерстволарда, ведомстволарда болгаш бүдүрүлгелерде эде тургустунуушкуи чорчуг оожум чорун турар. Ажылдың бүгү участоктарынга дүргедээшкии чедип алдынмаан. Республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга дей-дески ажылдары чедип алдынмаан. Бир курлавырларны дыка хөй бүдүрүлгелер болгаш организацияларда чедир ажылдавайн турар. Депшилгелиг технологияны болгаш кылгыларның чаа хевирлерии шинчээпип алыр талазы-биле онаалдаларны чамдык адыраар күүсеткеиин баргаи.

Бирги чартык чылда үлетпүрүң 7 бүдүрүлгелери продукция бүдүрериниң хемчээлиниң талазы-биле планны күүсеткеин. 11-и — сайгарылганыын, 12-си — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң күүсеткээн. 16 бүдүрүлге эрткен чылдың ол үезиниге деңнээргe, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн кудулаткан. Чурт үлетпүр министерстволуу, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынын, «Тудуг кезектери» комбинат керээ ёзугаар хандырылга планын долу күүсеткеин турар. Бүдүрүлге күүлери, чурттарга бажыңнары болгаш социал-культура амыдырал объектилерии ажыглалга киирериниң бирги чартык чылда планы күүсеттинмээн.

СЭКП хооркому, райкомнары, «Тыва дан-дүгү тудуг» эргелелиниң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнары, хооррайүүскомнар, министерстволар, каттыжыышкыннар бүдүрүлгелер удуртукчулары, партия, профсоюзтар болгаш комсомол организацияларының планнар күүселдеяинче күш-ажылчы коллективтерии мобилизастаар херекке социалистиг чарыштың аргаларын эм-даа чедир ажыглавайн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукциянын шынарын экижидер, күш-ажыл болгаш материалдыг курлавырларның канмалгазын хандырар, сагыыл-чуруумну болгаш корум-күрүмну быжыглаар талазы-биле хемчеглерии четпес ап келген.

СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң дыштаалы-биле 1986 чылдың бирги чартык чылынга социалистиг чарыштың тиилекчилерии кылдыр дараазында болгаш коллективтерии савзаа болгаш оларга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шиитпирлер Кызыл туктарын, ажыл шаңналдарын тыпсыр деп шиитпирлээн.

ХООРАЙЛАРДАН БОЛГАШ РАЙОННАРДАН

Үлетпүр продукциязын бүдүрер планын 108,1 хуу, сайгарылганыын — 107,1, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн — 107,3, амыдырал ачы-дузазы чедиреринии — 102,2 хуу күүсеткеи.—**Улуг-Хем районга;**

ҮЛЕТПҮР БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

Үлетпүр продукциязын бүдүрер планын 102,7 хуу, сайгарылганыын — 109,9, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн — 101,6 хуу күүсеткеи — **«Тыва кобальт» комбинаттың коллективиниг;**

ТУДУГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН

тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң планын 102,9 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн — 105,7 хуу күүсеткеи— **«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынының коллективиниг;**

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

чүк сөөртүлгезиниң планын 103,4 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн — 103,8 хуу күүсеткеи — **«Тыва автотранс» каттыжыышкынының Минусинскиге автобүдүрүлгезиниң коллективиниг;**

САДЫГ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

үүрмектеп салар бараан саарылгазының планын — 101,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн — 103 хуу күүсеткеи — **«УТКА 25 чылы» ажылчын кооперациязының коллективиниг;**

ЧӨӨН-ХЕМЧИК КОММУНАЛ БОЛГАШ АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГА БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

амыдырал ачы-дузаа чедиреринииң планын 105,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн — 108,5 хуу күүсеткеи— **чөөн-хемчик коммунал хандырылгазының Барыын-Хемчик районда бүдүрүлге эргелелиниң коллективиниг;**

Оларар чүүл үлетпүрүүнүң министерствозуунуң Ырбанды үлетпүр ажыл-агыйының, «Тыва сүт тудуг» трестиң, Ак-Довурак АТБ-ниниң, Кызыл районда холчыкак бараанналар садыныың, «Тыва газ» эргелелиниң коллективтериниң эки ажылдаанын доктаалда демдеглээн.

СЭКП Кызыл хооркому, райкомнары, хооррайүүскомнары, профэвилелдериниң адырлар аайы-биле обкомнары, ВЛКСМ райкомнары, министерстволар, ведомстволар, каттыжыышкыннар 1986 чылдың Күрүне планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ниитизин-биле, а ол ышкаш бүдүрүлге болгаш организацияның бүрүзү хажык чокка күүсеткеи турарын хандырар талазы-биле хемчеглерии ажылдап кылыр болгаш боттандырар худээлгелиг. Чылдың баштайгы алды айларының түңнелдерии шүгүмүлелии ёзу-биле аналитеп көөрүн, оон чыл. дагаанналарын илередирии, бар четпестерии чайладырының арга-ларын тывырын партия, совет, ажыл-агый организацияларга, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүүлел болгаш ВЛКСМ обкому даараан. Олар чылдың ийнги чартыынга экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң темпилерии улам ышкаш, бедидер — талазы-биле ажыктыг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдарын организастаар хүлээлгелерин үзүктээрии, чүткүү болгаш социалистиг чарышты улам калбартырын доктаалда чугулаган ажыктыг.

БЕДИК МЕРГЕЖИЛДИҢ АЖЫЛЧЫНЫ

ЧУРУКТА: Кыдатгет Ламажыкович Кан-оол бедик мергежилдиг дажчы. «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниде ол мактадыг. Ажылга келген аныяктарны тудугау мергежилге өөредип турар. Үлетпүр тудутларын кылырын бедик шынар-биле кылырынче ол бодуунуң кичээнгейии доктаамал угдап келгеи.

Кан-оол эртежик келгеш, бедик бажыңның ханаларын шалыпкын салгаш туруптар. Чанында аныяк дажчылар оон удуртулгазын, арга-сумезин-биле туүйбуларын салыр. Шалыпкыи болгаш шынарлыг кылып тургаш, социалистиг чарышка тиилекчи болуруиче аныяктарның кичээнгейии база угдап турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

АЖААЛДАНЫҢ КОЛ НЕГЕЛДЕЗИ — ШЫНАР

Ростов областтың чер ажылдыларыи күүнеге кийги милион тонна тараанны садарын желеэн. Дондан күүнеге дужаган тараанның 900 муң тонна аддыы — кадыг болгаш күштүг сорттар боон турар. Ыңдыг түңнелди интенсивтиг технологияны иеитередип, социалистиг чарышты калбартып турганы чедип алган.

Ажаал алмашкынга конвеерже үүлгеп тее ажылдап турар. Чижээ, шын — элеватор аразынчыҥ оруктарында эрткеи чылгызындан эвээш машиналар ажылдап турар. Муң-муң эвээш чүк сөөртүр машиналарның орнунга хөй тонна чүк сөөртүр автопоездилерии ажылдап турар. Оларны сөөртүлгениң район төптери башкарып турар.

Машина бүрүүн элеваторга 10—12 минута доктаар. Ажаа туруунукиинар, курут маниадыр чоруктар читкеи. Элеваторлар ажыл-агыйларын камдыг шынарлыг, кайы хире таранын келирин баш үдүр билир.

Двойинск районуну элеваторуу тараларны тускай график ёзугаар үлүзин ап турар. Эки шынарлыг тараларга складтарны үзеп, шыны үлүг тарга келгенде оларны дораан хургадыр агрегаттар ажыллап турар.

(СЭТА).

САЯННАРДА КУРОРТ

Тыванын Бай-Тал суурлалын ырак эвеспе, бистиң чуртувуста сураглыг Белокуриха курорттан халышпас, чаа хадыкшылга төөү ажыттынган. Ол черниң арказаны — бут, эңскеи болгаш ескелээ мөңгүлер аарыларын эмзээримге, нерв системаның быжыглаарынга дузалаар шынарлыг болуп турар. Ол дугайын Томскиниң курортология талазы-биле эртем-шинчилел институдунуң эртемденнери багыдаамнар. Гидрогеологтарның болгаш чер үттекчилериниң дузазы-биле олар ол черлериин родонмут суларының шынарының дугайында толаргай информацияны алган болгаш оларның кудалыларын толаадып үндүрген.

Калыңдыкка маршруттары тавар-ның эртип турар ине бөрүүлүү ажылдың комплекси суг хүзү-биле эмнээр. Ол курортка Сибирьның хөй-хөй хоорай, суурларындан киижилер чүгүүр-биле келеп турар.

Г. КОКУХИН, СЭТА-ның корр.

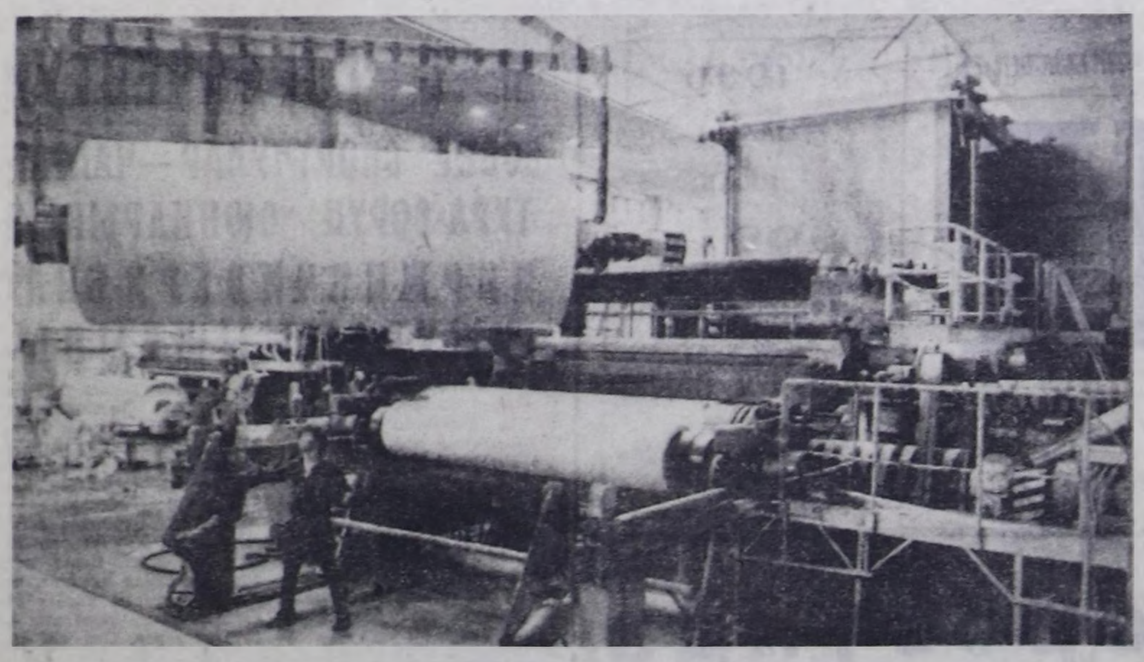

Каманың целлюлоза-сазын комбинадында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда киргеи саазын кылыр № 2 цехтиң коммунистери эки ажыл бистиң боттарывыстан хамаарыр деп туруш-биле ажылдап турарлар. Тудуш бригада керээзи-биле ажылдап турарларының бедик алыс түңнелдерин чедип алырынга соңуургалыг күштелдирериниче утланган дээштиг системаны олардың инициативазы-биле ажылдап кылган.

ЧУРУКТА: саазын кылыр № 7 машинага бедик шынарлыг офсеттиг саазыминиң эвчелиг дүргээм бүдүрүп үндүрүп турары.

Е. ЗАШУЛЯЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Советтер амыдыралы

КИРЖИЛГЕЗИН ИДЕПКЕЙЖИДЕР

Бай-Тайга районуң чер-чер Советтери ажыл-чорудулгазының партиниң XXVII съездизиниң шиитпирлериниге дүүштүр тургузуп турар. Сессиларга болган күүсем хуралдарынга чугаалажыр айтырыглар белеткелинге доктаамал комиссиялар болган Советтиң кей талалыг ажылчорудулгазынга ажылының арга-дүржулгазының денелери-биле, адырлар айы-биле соруулгаларың хемчээли-биле киржип турар. Тээли, Эзер-Хавак кодээ Советтерининиң улус чередилгези, культура, кадык камгалал талазы-биле доктаамал комиссияларның, район Соведининиң план-бюджет. Бай-Тал кодээ Соведининиң чагаагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссияларының ажылында өскелерге үлегерлиг болуп болту дег дүржулга бар.

Амгы чыыштың депутаттарынга соңгуулулардан киргеи чагыгларының күүселдезинче кичээнгей негелдеге дүүшпес. Ынчангаш чамдык чагыглардың күүселдези саадап турар. Районнуң чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының соңгуулуларының чагыглары күүседиринге киржилгези ам-даа чавыс. Чугула бо ажылга олардың бот-идепкейи кошкак болуп турар.

Дээштиг база бир чүүл „—депутаттарның негелдекиа коруп кирзилиер. Ону депутаттар-даа, доктаамал комиссиялар-даа ажыглап турар. Тээли — Кызыл-Даг аразында орукту чаартыр ээде кылыр айтырыг тургустунуп турза-даа, ол шиитпир чок артып турган. Кызыл-Даг № 41 сонгуулда округундан депутат Н. Күжүгет Тээли — Кызыл-Даг орук пассажирлер аргыштырып, автобус шимчээшкиниге тавырымалыг кылдыр септеп кылыр талазы-биле негелдеп совхоз директорунга тургускан. Тээлинин Хараган-Бажының № 14 сонгуулда округундан депутат С. Салчак районуң хереглекчилер инитилелининиң эргезинде чуртталга бажыңнарынга капитал септелгеин чорударын бүдүрүп, магазинилерге тудуг материалдарын сагдарын организастаарын райпо баштаар черинин даргазы К. Чамбай-оолдан негээн. Ол чүүлдер депутаттарының киэзингейинде.

Партиниң XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илетселинде ынча дээн: «Соңгуулулардан мандатты ап тура, эрге-чагырганың чер-чер органнары болуунуң девискээрлеринге аимыдыралдың бүгүле талазы дээш харылысалганы бодунга ап туруп, депутаттарның округтарындан киргеи санаалар, дүүшкүүлдер, сагыш-сеткилдер, чугаалажыр айтырыглар, ынчангаш ажылдың чүүлдерин чедип алырынга соңуургалыг күштелдирериниче утланган дээштиг системаны олардың инициативазы-биле ажылдап кылган.

Депутаттар ону бүгүнү ажылынга удуртулга болдуруп турар болгаш ажыл-чорудулгазының ында дүүштүр тургузуп, шугаалуп турарлар. Депутат күзелзегин ак сеткилиг күүседип турар, соңгуулулар-биле харылзаалыг депутаттар районнуң Советтеринде бар. Оларга район Соведининиң депутаттары С. Хертек, В. Салчак, У. Куулар, Х. Күжүгет, кодээ Советтер депутаттары А. Куулар, Л. Кочаа, Р. Ортаат болгаш оон-даа өскелер хамаарыр. Оон-биле кады эрте-хүлээлгезин чедир күүседип шыдавайн турар депутаттар базе бар. Сессиларга депутаттарның идепкейин ам-даа чавыс. Бот-идепкейнин чавызындан, чамдык депутаттарның ажылдап турары участогунда четпестер-биле эътежиш турары камчап-даа тавышпас. Районнуң чер ажылынга четпестер бар, карылгалыг, беримчеги куду. Ногаа тарын өстүрери чедир боттанмайн турар. Мал ажылынга база ышкыры четпестер бар. Четпестерни баш удур чайлавыр хереке депутаттарның киржилгези, арга-сүмези ам-даа четпес болуп турар-дыр. Кодээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиялар ол айтырыгны шиитпирлеринге идепкейлиг киржер ужурлуг.

Чүргүткүү чонуун аазалал ажыл-агыйын хогжүлеринде четпестер бар. Мал-маган тутпайн картофель, ногаа тарын өстүрбейн турар ог-булелер районда аазыш эвес. Бо айтырыгны шиитпирлеринге чер-чер Советтериниң киржилгези канды-бир? Чамдык депутаттарның округтарында, агитхварталдарда бо ажыл багай эвес. Ынчалзажок чамдык суурларда ону шиитпирлеп турбуу сулээ.

Чонуун амыдырал хандырылгазын ажыдыры — Советтерниң муриунда чугула айтырыг. Бо талазы-биле чамдык чүүлер кылдыңын турза-дээ, кичээнгейге алыры чугула айтырыглар бар. Чижээ, районнуң

Араға ишпес чорук — амыцыралдың негеадези

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АП ТУРАР

«Арагалавшкынны болгаш алкоголизмин узуткаар талазы-биле демисел күштелдирер дугайында» докталлы аммыралга боттанзырар хемчеглерин Өвүр районунун девискээриниң 23 микрорайонунга база 73 күш-ажылчы коллективтерге чонуң чыштарын кылып, арагалавшкынга удур профилактика ажылын чорудуп, чамдык чурум үрээшкиниерин сайгарып көрген. Арагалавшкынга удур демисел чорударыга улусчу дружинниктер база эвээш эвес ажылды кылган. Олар чүгле эзирик кестүп келген хижилер тударынга өй-дешпейн, ишти чуртталга байдалы чогумчалыг эвес азы шаала карадынчыг өг-бүлелерге кирип, эзиртир суксун кылырынга сүңдулуг хижилер-биле тускайлап ажылды чорудуп турар.

Арагалавшкынга удур партия, чазактың докталл-савыыр чүнден ишни-биле деткип, арагалавшкынны социал кар-жы үүлгедиг деп көрген.

Ыядыг турбуже бистин аравыста чамдык коммунист безин эштериң арагалаш чарлыр хөнүү чок арагалап турар хижилерни чажырар, камгалаар хөнүүг болуп турары амгы үениң негеллезинге шуут дүүшпес. Чижээ, коммунистер М. Анай-оол, С. Монгуш, С. Ондар, Л. Бады-Хоо олар арагалап тургаш, партия талазы-биле шынгыы хемчет алзып, ажылындан хостаткаинар. Хурал-суглаага индир кырындан арагалаашкынга удур бедик сестер чугаалап, херек кырында боттары арагалаарын уламчылап турар удуртукчу ажылдавчыларның чижээн база чугаалап болур. Районнуң септелге-тудуг участогунуң начальниги Н. Хайлык-оол болунуң тудугжуларындан болук арагачыларны чажырып, оларга болчуп турган таварыга бар.

Солчур суурда садыгжы И. Монгуш арага садарынын чурумун үреп турганы дээш 50 рубльге торгаткан. База ныдыг чурумну үрээни дээш Чаа-Суурдан садыгжы О. Монгуш. Торгалыгдан Т. Ойдуп ажылындан үндуртккенер. Районнуң хереглекчилер ниитилелиниң чолаачызы М. Сат сөөртүп чораан арагазын бодунуу дег ажылап, 9 хааржак араганы ажаа-ла оруккa таварышкан чүскa салытканы илерээн, ынчангаш оон херээн истелге органнарывыче шилчиткен.

Чаш уруглуг, 18 харлыг зыныкке А. Монгуш, кайдаа ажылдавайн турар С. Ондар, С. Донгак, райпода товаровед Е. Тумат боттарының төлеп чок чорууп көргүзүп, замириктер сергедир черге «заалдап» келир чанчыл тыпканнар. Ол хамаан чок культура ажылдакчыларының аразындан безин арагага сундулуглар бар болуп турар. Ч. Сава, А. Монгуш, В. Лаа оларны анаа хамаарыштырып болур.

Чонуң дыштанылгазын солуп ажыктыг эрттирериниң хемчеглери алдынып турар. Культура-массалыг ажылдарны район төвүвүде болгаш районнуң суурларында-даа организастап турары соолгу үеде черле шору эжиижээн. А чамдык чурттагга байдалы чогумчалыг эвес азы арагадан адырлыр хөнүү чок үстүүде алданывыс мшкаш кижилер ескелериниң күш үндүрүп тургаш организастап чоруткан оюн-тоглаа, маргылдаа, конкурс, ужуражылгалар дээш мшкаш хемчеглериниг чалаарга-даа, албадаарга-даа келбес болгулаар.

Арагалаашкынга удур демисед докталмал болур болгаш моон-даа соңгаар улам күш-телир ужурлут. Совет кижилериң чурттагазының ниити дүрүмүнге таварышпас амыралдың совет хевирин хажыдып турар чорук көгү үүлгүже, арага ишпес чорук амыралдың негеллезин болгуже чедир од ажылды кажап, кайа-даа сөөсаш кылбас ужурлуг бис.

К. САГДЫ.

арага ишпес чорук дээш демиседдиң эки тура ниитилелиниң Тыва республика чөвүлелиниң инструктору.

ДИДИМ ШИИТПИРЛЭЭР

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак кижилериң кеңиишылы, оларның чаагай чоруу дээш чугула докталлышиитпирин хүлээп ап, амыралралда боттандырып турар. Арагалавшкынга болгаш алкоголизмге удур докталлы күүседир талазы-биле Барымын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозтуң төвүвүде арагалавшкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар комиссия эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан. Ону башкы Валентина Седиповна Шурук удуртуп, эрткен чылын эки ажылдаан. Докталл күштүг бооп эгелээн хүнден бээр чыл төнүүзүнге чедир, чүс сес кижиге хемчег онаап, ниитизи-биле оларны 1510 рубльге штрафтаан. А 1986 чылдың баштайгы дөрт айларында дөртен беш кижиниң хемчег ап, оларны 950 рубльге торгаан. Бо аразында совхоз девискээринге алды куда болган. Клубка тускай программалыг кылдыр организастаан кудалар, мурнуку чылдарымнынга көөрге, ёзулуг үлегерлиг болган. Ол хамаан чок кижи хөржүктен чердерге безин, мурнуку үзүг дег аас-дыл үндүрүп, үжүп-туруп турар чүве чок болгаш.

Хуляган чоруктар үүлгедир, ёзарик чоруур кижилер-даа көзүлбестээн, магалыг амыр тайбың болган. «Нам, чазак магалыг-ла докталл-савыыр үндүрүп каан-дыр» — диижип хыырнаар сеткил хаяып хөөрежип орар.

Ынчалза-даа бо докталлдың күүселдези соолгу үеде арай сулаап турар апарган. Магазинчерде арага чок-даа болза, эзирик кижилер, ылангыя чайгы үеде көскүлеп апарган. Брага кылып, хойтпак хайындырып турарлары ол. Ыядыгларны ийи-чаңгыс кижи тудуп аар арга чок. Олар дооза тудуш харылзаалыг болганда, кайы бирээзинден айтырган ажыы чок, чажырыжыр.

Чоокта чүве, Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» чоогунда кудумчуга ийи кижи ужуп калган чытканын көрген мен. Арагаиы тускайлаан магазинчерге садар деп докталдың каяа турда-ла, июнь эгезинде бир хүн Кызыл-Мажалыкта иогаа салымнга арага салып турган. Райпо баштаар чери ону та канчаар көрүп турар чүве, райкүүском та чүнү көрүп орган. Мынчыг таварылгаларны арагалаарынга дузалажып, ону деткий турар чорук деп билир апаар.

Арагалаар чорук-биле демиселди күштелдирбишаан, брага, хойтпак хайындырар чоруктарга удур шынгыы демисежип, райкүүском, көзээ Советтер удаа-дараа рейдилерни кылып, буруулугларны тып ылерединр херек.

Күш-ажыл кылбайн, амыхууда ажык-кончаа тывар кижилер-биле демисел дугайында чазактың докталдың сеткил хаяып, өөрүп хүлээп алган мен. Черле чөптүг, үезинде үнген Чарлык. Аңаа даяып алгаш, көзөрлээр чорукбиле эптеш чок демиселди чорудары суд, прокуратура, милиция органнарындан негеттиайып турар.

Мөлчүүп көзөрлээри эң хораглыг. Бирээзе, хууда ажык-кончаа тывар соруглалыгы Ийиде, үптекчи, мегечи дээн мшкаш эң багай мөзүбүдүшке кижилерни чаңчыктырар. Үште, кижилер аразында өш-өжээн өөскүдер дээш оон-даа өске багай чүүлдерни тывылгырып турар.

Кезек ажылчын, аныяк солдар хөөрежип орда дыынаан мен: даг-дүгү арыглаар фабрикада көзөрлээр ийи-чаңгыс кижилер боттарынче ажылчыннар элдедип алгаш, хоидур ойнап турар. Хөй акша ойнап алган кижи фабрыкадан үнмес. Үнер болза, ону эттээр.

Көзөр ойнакчылары брага хайындырары-биле эмей, түттүрбейн турар. Оларны тударынга, чогуур хемчег онаарынга, бо багай чанчылдардан когу-биле адырлырынга база-ла хөйнүң көскү карва, күжү, дидим шиитпирлер херек. Чүгле ажылды шын, үзангыр организастаары чугула.

М. БОЙДУ,
пенсионер.
Барымн-Хемчик район.

АРАГАНЫҢ БАЗА БИР ХОРАЗЫ

Бүгү чуртта ишкаш бистин республикада арагалавшкынбиле демисел идепкейжээн. Араганың кижиниң кадыкшылынга, ажыл-чанынга, ажылнишке хоралыг уржуктарының дугайын солуп, сеткүүллерге сойгалап, буруу шавышкынбиле көрүп турарывыс деотүг. Арага ишпес кижиниң ажылжи долуу үнелиг, өг-бүлезинде байдалы-даа эки, ыш-оору хөй, аас-кежиктиг.

Арагалаар чоруктуң база бир хоразы — шээр аарыгларны оон халдадып болуру. Арагалавшкынның уржуудан чамдык кижилер бодунуң мораль талазы-биле салдынчак чорууп көргүзүп, амыдыралды чиик көрүп, оон үламыдаан эмчиге баар ужурга таваржыр, чамдыкта өг-бүлезин сандаразып азы уруг-дарыглыг болуп аас-кежиин осхунуп болур.

Арагачылар боттарының арын-нуурун дораан-на оскунар, өлээр кижиниң кылып шыдаваазы үүлгедиглерге чедип болур. Шээр аарыглар колдуунда салдынчак кижилерниң ёзирик, таварылга болган ужуражылгаларының үезинде халдаар. Чижээ, ёскө бир хоорайдан келген бижикти бүгүүр ол аарыгның дар хевириндеи зараан аныяк херээжен кижини чоокта чаа дилеп тывар ужурга таварышкан бис. Оон бажының, кирбиининг дүктери барык таварып дужуп калган, адыштарында, тавангайларында, бел кежинде, аксында чгаан-кызыл шинчилер бар болгулаан. Ол — шээр аарыының ийиги үе-чазазы, 6—8 айлар иштинде оон аарын келгенин хереченлеп турган. Эмчи оон-биле беседалажырга, бистиң хоорайывыска бодунуң таварылга болуп келгенин, барык алды ай хире үеле кажа-даа ажылдавайн, арага садар магазинчер чанында ор кижилер-биле ужуражып, таварылга болган кижилер аңаа шилдиг арагазындан кудуп берип турганын ол чугаалаан. Эзиктиң хайы-биле чүнү көрбээн дээр. Ынчаар үе-эртүүрип турган кижилериниң аттарын безин билбес болган. Сөөлүүредир бис оон ужуражып турган черлериниң чамдык салдынчак кижилерни тодаралып тыпкан бис. Ларыгның код чылдагааны арага болган дээрнин олар мелереп билбес болгулаары харавадаачыг.

Гонорея халдалып алган кижи 5—7 хонукта аарый бергенин билбес. Оон соонда аарыгның баштайгы демдектерин билиниип: сидиктээрге ажаок аарыыр, ирин үнер. Бо таварылгада эмчиге дораан барбас болза, аарыг кадаанып, үредел чок болуп, ажын аңаа аарып чоруур апаар. Шээр аарыгның баштайгы демдектери 28 хонгаида билиниип, аарыры билиртпес оралганмар, я ийи ай эртхенде ягаан шинчилки кестүп келир, база бир, ийи ай болгавда бажының дүктери дужуп, кештив сыгыларында сөөл хевирлиг чүүлдер үлгалып өзер.

Аарыгны арага дыка нарыындаыр, пиво ижер чорук безин ону эккиртир эмнээринге шапты-тап, аарыг кижиниң кадыкшылын эгизер арганы бербес. Аныяк уругларның талазынзаа яяныг оолдарның арагалаар чорууп чиги-биле көрүп, а чамдыкта боттары база ижеп бээр чоруктар биске дыка дуурениг. Бир аныяк оол мынча деп бижээн: «Ларисе-биле дискотекага таныжып алган мен. Кежээки кады эртгирип үзеглээн бис. Ларисаның компаниязы: он сес харлан өрү эвес назылыг уруглар болгаш оолдар. Олар бодза иже бээрлер. Лариса болгаш оон эштери уруглар шупту таваклыпап, ижип турганнар. Мен база чоорту оларга каттыжа бергеним ол. ПТУ-да өөредилгеп хошкаан. Ону эки билип албайн чытканы-ла, ада-нем чогаараштейн турза өгленип алдывыс. Түнелинде нелээн аарыг бис, арагалавшкынның уржуудан өлүг уруг төрүттүнгеп. Бистер бот-боттарывыс чугаалашпастаан бис, коргунчуг халапты кайы кайымысдаа болчуу-биле көрүп эрттивис. Моон соңгаар канчаар чурттаза экиди?» Сергей С.

Аныяк ада-нениң чаа амыралы ынчаар таварымча чок эгелээн-дир.

Шээр аарыгдан аараан эмнээшкинии долуу-биле өттпес болза, кадык ажы-төл төрүүру болдунмас. Ынчангаш кадык уруг төрүттүнүп дээш аваазы сактыг үезинде профилактиктиг эмнээшкинии эртер болгаш чаңгыс дамдыда арага ишпес херек.

Амгы болгаш келир үениң салгакчыларының кадыкшылы бистиң боттарывыстан хамааржыр. Арагалавшкынның когун үзери — шээр аарыг-биле демиседдиң чедиишкинниг болуунун магалылалы болур. Бистиң республикада арага эймаан салырының талонныг системазын тургускаиган бээр шээр аарыгдан аармыр чорук ийи катап аваажээн. Арага ишпес аммыдырал-чурттагланың кайы хире чугулазын ол база бадыткап турар-дыр.

Л. ОХОТНИКОВА,
республиканың кеш аарыглар диспансериниң кол эмчизи.

ССРЭ—КУР: найырал ниитилелдериниң шугуму-биле

Чоокта чаа Москвага Дашпыкы чурттар-биле найыралдың болгаш культура харылзаалариның совет ниитилелдер эвилелиниң (НСНЭ) база Совет-кыдат найырал ниитилелиниң (СКНН) болгаш Дашпыкы-биле найыралдың кыдат улус ниитилели (ДНКУН) биле Кыдат-совет найырал ниитилелиниң (КСНН) аразында 1986—1987 чылдарда кады ажылдажылганып планынга ат салышыкыны болган. Ийи чурттуң хөй-ниитизиниң харылзааларын улам ынай калбартырын план көрүп турар.

Совет-кыдат найырал ниитилелиниң Төп баштаар черинин даргазы академик С. Л. Тихвинский биле Кыдат-совет найырал ниитилелиниң даргазының оралакчызы Ян Шоу чаңгы документите ат салганнар.

Ыядыг девирлиг дугуржуулганы уезителишкин соонда 1985 чылда Пекинге чарган. А найырал ниитилелдериниң шугуму-биле харылзажылгалар оон мурнукта-ла көвүдеп эгелээн. 1980 чылдан бээр СКНН бистиң чурттувуска кыдат хөй-ниитизиниң төлөөлекчилери чорүп турар үеде программаларны организастаарынга дузалажып эгелээн.

Совет-кыдат харылзаалардың өлээн чогумчалыг ниити ескерилгелериниң байдалында Совет-кыдат найырал ниитилелиниң чорудуп турар ажылы 1983 чылда хөй-ниитн организациялырының шугуму-биле делегациялар болгаш турисчи бөлүктерни дорт солчурун эгелээринге дуза болган. Ыядыг делегациялар составынга ДНКУН-нуң мурнундагы даргазы Ван Бинмань, ДНКУН-нуң даргазының оралакчылары Ляи Ган болгаш Ван Фулинь, Хубэй провинциязының чазаанның даргазының оралакчызы, ДНКУН-нуң баштаар черинин кежигүүнү Ляи Шуфэнь, кедээ ажыл-агый шинчилээр талазы-биле Бүгү-кыдат төптүн президентиниң Ду Шуньтэн, КСНН-ның Таньцзинь хоорайда салбырының даргазы Ли Ланьцин, ол мшкаш анаяктар аразында ажыл шинчилээр талазы-биле Пекинде ниитилелдиң хүндүлүг даргазы Цзянь Цзянь кирип, биске келгилээн. Совет хөй-ниитиниң делегациязының кыдатка чораан, оларның аразында НСНЭ-ниң президиумунуң даргазы З. Крутлова баштаан делегацияга база кирип турар, ону КУР-нуң Күрөөвүделиниң премьериниң оралакчызы Ли Пэн хүлээп алган.

1984 чылда совет-кыдат болгаш кыдат-совет ниитилелдериниң кызыгаар чанында салбырларының харылзаалары хатеп тургустунган. Кыдатка Приморск болгаш Хабаровск крайларының, Благовещенск хоорайының делегацияларының барган, олар КУР-нуң тургустуганындан бээр 35 чыл ынчаа туреспаатаан хемчеглерге кирлшкен. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюн байырлаарынга кыдат алчылар базе келген.

1985 чылда найырал ниитилелдериниң кызыгаар чоогунда салбырларының харылзаалыгларын улам кылбарткан.

Ийи чурттуң национал байырлалдары-биле холбаштыр СКНН-ниң Казах, Узбек, Киргыс салбырларының база КУР-нуң Синьцзян-Уйгур КСНН-ның салбырының аразынга делегациялар солуушкан.

Делегацияларның бот-боттарынче ажы-чоруктары биилчиишкиниң база бүзүрежилтенин байдалынга болуп эртгирлиг. Алчымдар күзээн ак турар тала оларның күрелдерни болдунар-ла шаа-биле хандырарын, оларның ажы-чоруу үре-түңнелдер болгаш солуп болуун дээш бүгү үүлдерни кылып турар.

Совет Эвилели биле Кыдат аразынга найырал ниитилелдериниң болгаш өскө-даа хөй-ниити организациялырының шугуму-биле харылзаалар чөөнү үеде удам-на кылбарап.

Леонид ВАСИЛЬЕВ.
(ПМА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

НИКАРАГУА РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ЧЕДИГИ ЧЫЛЫ

МАНАГУА. СЭТА-ның корреспондентизи Сергей Горбуновтуң дамчыткыны болза: Төп Америкада ол чурттуң төөгүзүнге чаа эгени ажыткан Сандинисчи улусчу революциязының 7 чыл оюн Никарагуаның чону демдеглеп арттирген. Сандинисчи национал хосталга фронтузунуң удуртулгазы-биле тура халымшкын үндүрген патриоттар Сомосаның ханныг диктатуразын 1979 чылдың июль 19-та дужүр октапканнар. Ол диктатура АКШ-тың шериг детКимчезинге даянып алгаш, чурттуң америк монополиялырының үптеп алымшкынынга берипкен турган.

Революстуг чазак чурттуң аш болгаш түрекки чоруктан адырып шыдаар, кижинни кижи дарлаар чоруктан хостап, чаа ниитилелди тургузуп алырынга үндезинин салып алыр аргалыг социал-экономиктиг өскерлиишкиннерниң утгланымшкынын холга алган. Чер айтырыы экономиктиг политиканың үндезинни болуу берген. Революция соонда 100 мун хире таравчынар хууда черлиг апарганнар.

Никарагуа чазак делегей ареназында кымга-даа катышпазының болгаш боттарының национал хосталгазы дээш демисежип турар улустар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының политиказын чорудуп турар. Никарагуаның Совет Эвилели, социалистиг өске-даа чурттар-биле найыралының болгаш кады ажылдажылгазының харылзаалары быжыга бергеи. Социал шынкыг чоруктуң ниитилелин тургузарынче угланган Никарагуаның кымга-даа хамаарышпас угланымшкыны, оон чүткүдү АКШ-тың удуртукчу болуктериниң килецин болгаш көөр хөнүү чок чоруун болдуруп турар.

Никарагуа революциязының 7 чыл оюн «Тайбың дээш демисел үргүлчүлел тур!» деп лозуңнуң адаа-биле демдеглеп эрттирген.

ЧУРТТАРДАН МЕДЭЭЛЕР

ДЕЛГЕЛГЕ АЖЫТТЫНГАН

ПРАГА. Шагда фашист хоруглал лагери турган черинин орнунда Терезиниин национал тураскаалыг кылып хаан. Аңында «СЭКП-ниң тайбынга мнак деннинчи политиказы» деп делгеле ажыттынган. Оон экспонаттары — документилер, фото-чуруктар, улустар аразында тайбың харылзаа, 30 чылдарның ийиги чартынында фашист халдаашкыга удур коллективтиг айыыл чок чорук, гитлержи эжеледен Европаның чоннарын хостаары дээш туржуп турган бирги социалистиг күүненин дугайында чугаалап турар. Чаа делегей дайынының айылын болдурбазынче угланган амгы үеде Совет Эвилелиниң тайбың саналарынга тускай кезикти делгеледе киирген.

КЫЙГЫРЫГЛАРЛЫГ УТКУП АЛГАН

НЬЮ-ЙОРК. Нью-Гэмпшир штатта улус эвес Плимут хоорай ССРЭ-зем, Чехословакиядан, Канададан болгаш АКШ-тан келген чалаг-тергелиг чоруп турар тайбың талалакчыларының таварып эртконг алыгы америк хоорай болган. Чалаг-тергечилер июнь 22-де Киевтен үнгеннер. Оларны уткуп, ол хоорайның бөш мун чурттакчызы күдүмчуларга үнүп келген. «Тайбының талалакчылары, киргип моорланар!» деп бижиктерлиг плакаттарны аскылаан. Дөрт күрүненнин национал тускары-биле халы асыылаан оң плакаттарда «орт-ыяу хөнүүнүң» бижээн. Айфа шырактан-на кестүп турар.

Хоорайның кол шөлүүге митинг болган. «Боо-чепсекти эдерге будуреринг сөөсадыр!», «Космосту тайбың соруглаларга ажыглаар!», «XXI веке ядролуг боо-чепсек чок кирер!» деп бижиктерлиг чалаг-тергечилерниң кол-кол кыйгырыглары орус, чех, француз, англи дылдар кырында чугаалаан, оларның тайбың дугайында динамитаазын детКин турарын хоорайның эрге-чагыргазының болгаш хөй-ниитизиниң төлөөлекчилери бабаргыг бүзүнүге элертеп-лээжээр.

ДУЗАЛАМЧЫНЫ АЛЫР БОЛГАН

ВАШИНГТОН. Пакистанның премьер-министри Джунежжонуң АКШ-че аян-чоруунуң кол кезээ доозулган. Ол Вашингтонган үнгеш, чуртту кезип чорупкан. Президент Рейган, күрүне секретары Шульц, камгалал министри УэйнБергер-биле оон чугаалажышкыннары АКШ биле Пакистанның аразында шериг-политиктиг харылзаалар, Афганистанга удур чарлаттыынган даймга Пакистанның ролюнүң дугайында болган. Пакистанның девискээринде буузуй берген зүшман дээрбечилерге чаа боо-чепсекти болгаш чус-чус миллион долларны берип турарының түңнелинде Исламабад Вашингтонуңуң дөрт айтышкыны-биле пакистан-афган кызыгаарда байдалды чидиглеливиргенин биле тура-ла, камгалал министри Уэйнбергер бо айтырыгның «шиитпирин тыварыр» дээш келген ол ёзуурумнуң төлөөзин ажоок мактаан. Афганистанга удур чарлаттыынмаан дайынынга Исламабадтың ыяыг ролюнга солчулга кылдыр Джунежжо шериг болгаш экономиктиг немелде дузазы көргүзерин чедип алган. 1987 чылдың октябрьден эгелеп, ялаы чыл дургузунда, 4 миллиард долларны аңаа бээрин ажазаан. База ол мшкаш чаа америк технологияны Пакистанга чорудуп бээр дугайында дугуржулгага ат салган.

ШЫҢГЫЫЗЫ-БИЛЕ ШҮГҮМҮЛЭЭН

БОНН. ГСДП-ның даргазының оралакчызы, Соңгу Рейн-Вестфалия черинин премьер-министри, келир чылдың ГФР-ниң парламентизинге болуур деп турар соңгулаларга Германияның социал-демократтыг партиязының мурнундаа кандыдаттың эргедужаалынга кандидат Иохаинес Рау АКШ-ка ядролуг чепсектиң эвлечглиг шеведелзии чорутканын шиңгымзыбиле шүгүмчүлээн. Бүгү-ле ядролуг частыышкыннарны сөөсадыры дээш Совет Эвилели чаңгыс талаллыг байдалга мораторийин киирген болгаш ону чайгылыш чок сагыш турарынга удурлаништыр база ол мшкаш ядролуг чепсектн шенээрин хорууруун контрольдаар талазы-биле ССРЭ-нин саналдары турбуже АКШ-тың эвлечглиг ядролуг шеведелдии кылганы ону ажоок дүүреткенин радиога бергеи интервьюзунга ол медегдээн.

ШЕРИГ БЕЛЕТКЕЛДЕРИН СОЙГАЛААНЫ

МАНАГУА. Никарагуаже дөрт боо-чепсектиг халдаашкынга АКШ-тың белеткелиниң күштелип турарын Сандинисткыг массалыг организациязының төлөвлекчилери, эмчилер, инженерлер киржип турарлар. Шак ыяыг инициативаның тывылган черн — автомобиль бүдүрер «Мадара» комбинатта бир бригада ол талазы-биле улуг ажылды кылып чоруткан. Ажылчынарның ажылдаарынга, дыштанарынга бүгү-ле таварымчалыг, эки байдалдар цех бүрүзүнде тургустунган. (СЭТА).

ТЕРРОРИСТЕРНИ БЕЛЕТКЕП ТУРАР

ДЕЛИ. Индияның Джамму, Кашмир, Пенджаб, Раджастхан штаттарының эрге-чагыргалары Пакистан-биле кызыгаарны камгалаарын күштелдирер сорулга-биле шалыпкын хемчеглерни ап турар. Сөөлүү үеде Пакистанның тускай албан черлерн сихх экстремистериниң күжү-биле дерипн өлүрүкчү чоруктү доктаамал күштелдирип турар апаарга ыяыг хемчеглерни ап эгелээн. Амгы үеде чурттуң ангы-аңгы районнарында 2 муң чыгам сихх террористер пакистан инструкторларының удуртулгазы-биле шериг белеткелин эртип турары Индияның аймгы чок чорук органнарынга билдинг берген.

САЛЬВАДОР: ёзу-чурумнуң хоойлу-дурумун барымдаалавас чорук дээш бичии-ле сезингенде кезедир хемчеглер, тудуп хоруглаашкыннар, суд болгаш истелге чокка ур үеде кара-бажыңнаашкыны, хоруглаткыннарны дерзинзи-биле өрнидээр, чагыртаанларны өлүрер чорук Сальвадорда хүн бүрүнүң херек кырында үүлгедиглери апарган. Хосе Наполеон Дуартенинң Америкаже тырттылар чаза кандыг-даа хамаатты бодүүн эргелерни хүндүлээриилеп ойталап, ында тергиндээн ужур-дүрүм чок чорукка таарзынмаан кандыг-даа илерээшкинни узуткаарын оралдажып турар. Чуртгун депшилгелиг организациялырының медээлерин ёзутаар алырга, «олүм эскадроннары» хевиринн фашист хөөнүүг кылдыр даараан шериг хептерлиг шаажылакчыларының болгаш өлүрүкчүлерниң холуудан 50 муң хире сальвадоржулар өлген.

Кандыг-даа буруу чок муң-муң кижилерни кара-бажыңнарже кирип октаап пёкпе, кажыс чок чыткен» деп чарлаан.

Ынчадза-даа ол төп америк күрүнеде Дуартенин ёзу-чурумунга удур хөделиишкиннерниң күчүдүг чалгын кандыг-даа кезедир хемчеглер докталдың шыдаавастар. Америкаже тырттылар ёзу-чурумга удурлаништыр чуртка эрткен ажыл сөөсадыышкынынга 17 муң ажыг сальвадор ажылчы чоннар киришкен. Профессионалдерни, студентилер болгаш хөй-ниити организациялырын ханныг ёзу-чурумнуң истеп сүргеи кампаниязын олар килеиинн-биле буруу шапканнар. Манифестациининиң киржикчилерн демократтыг чаартылгаларны доп-дораан чорударын негээннер.

ЧУРУКТА: Сальвадорнуң чонун кым-даа кезедип шыдавас.

ФРАНЦИЯДА БАЙДАЛ

Францияның политиктиг амыдыралынга анаа эвес болушкун болган. Республиканың президентизи Ф. Миттеран болуп көрбээн шиитпирни чүлээп алган — демационализация дугайында (күрүненин кылдыр мурнунда национализастаан будурүлгелерни капиталистерниң хүү өнчүзү кылдыр оларга дедир эгидип бээрин демационализация дээр — ред.) хоойлу төлевилелиниге ат салырындан ойталаан. Барын үзелдиг партиялар чазаанын ажылдап кылганы ордонанс (хоойлу төлевилелин Францияда ынчаар адап турар) шинчилеп күштүг болуп шыдавас.

Барымн үзелдиг партияларның чаза 1986 чылдың мартта эрге-чагырганга киирген, ынчаарга хоойлу төлевилелиниге ат салырындан Ф. Миттеранның ойталааны— Социалистиг партияны төлөөлээн президентиниң барымн үзелдиг чазакбиле эң баштайгы шынгыы үүлгежиишкини-дир. Чурттун президентизи кажа национал хамаарышпас чорукту магалылалы болгавда, Францияның бүрүн эрезии хандырарынга эргежок чүүлдер национал байлак даштыкының контролюнүн адаанга киирер кылдыр саттыптан турарын болдурбас ужурлут мен деп, ТФ-1 программага берген интервьюзунга күрүне баштыны медеглээн.

«Матра», «Рон-Пуленк», «Сен-Гобен», Томсон», «Элф Акистон» мшкаш, мнзыг улуг алды үлетпүр компаниялырын, а оон-биле чергелештир банкыларны болгаш страхованне кампаниялырын 1991 чылга дедир үениң дургузунда капиталистерниң хүү өнчүзү кылдыр оларга дамчыдып бээрин барымн үзелдиг чазакның ажылдап кылырын ордонансга аймтакан турган. Ол компаниялар француз индустриязының үндезинин болуп турар. Оларның өртээ 200-ден 400 миллиард франк акша чедип турар. Хоойлу төлевилелиге ат салырындан президент ойталаан соолунде ук төлевилелди Францияның парламентизинге чугаалажып көөр кылдыр дамчыдып берген, ынчаарга барымн үзелдиг партиялардан депутаттар парламентизде хөй нуруузу болуп турарын демдеглээр херек. Барымн үзелдиг депутаттар президентиниң туружун барымдаалавайн, хоойлу төлевилелин күштүг кылдыр бадыпап магат чок.

Хөй-ниитиниң санал-оналыы айтырын көргенин ёзутаар алырга, национал байлакты капиталистерниң хүү өнчүзү кылдыр салдарында француздарның хөй нуруузу үзүрээп турар. Чуртгун экономиктиг эрге-ажыктарынга демационализация дүүшпес болгаш ол чүгле каш-да сан-дарын болгаш фирмаларын демационализастаар чорук ажылы чонларны массалыбиле ажылдан үндүреринге болгаш будурүлгенн кызыраарынга чедирер апаар деп, француз коммунистериниң удуртукчузу демдеглээн. Демационализация дээрге, чурттуң келир үезинге кедергей аар үржуктарлыг болур болгаш Францияның национал эрге-ажыктарынга удур болуп турар.

Демационализациянын планнарын боттандырарын барымн үзелдиг партияларның чаза чедип алыр-даа болза, хоойлужудулга эрге-чагыргазының үзээн төлөөлекчизинин — президентиниң болгаш чазакның аразында амгы чидиг чорудаар демационализациянын планнары шингээн удурлашымшкынга таварышканын, а Францияда политиктиг байдал улам-на нарын болу берген херечилеп турар.

В. МАЛЫШЕВ.
(СЭТА).

ЧА, СОГУНЧ

Чээним оол мени көрген санында-ла,
Даай меңээ согун, чадан чазап бер дээр.
Тайга черинг аның-меңин часпас адар
Сен дег мындыг адыгжы-даа болгай-ла мен.
Согуну чоп ыравас-даа кандаай чүвел?
Чоогунда кушка безин дегбезил деп,
Эвй тыртнаш, ширп-биле киржеп каан
Эзтпек чазын меңээ экеп көргүстү-даа.
Куштар дээрге бойдус төлү, аңаа дегбе,
Кудун чайып дувуретпе, чээним оолак,
Харын-даа-ла бажыңының кырын орта
Хааржак кылган аңда чемден каап бер дидим.
Дилээлерин күүседнйн деп чээним вазаан,
Дярнг куштар амызындан чарып болбас.
Соонда сеңээ маргылдаага кара адар
Согун, чадан садып бээрин бузуреттим. М. АРТАА.

ЧАГЫТАЙ

Аяс дээр дег кылаң,
Агып чиде бербес,
Балык-байлаң турлаа
Байлак, чараш Чагытай.
Чагытай, Чагытай.
Чараш хөл—Чагытай.
Хөлбек-суунга эштип,
Хөлбен шыкка чаржып,
Хүнээрекке ладытып.
Хүнээдир-ле ойнаар бис.
Чагытай, Чагытай,
Чараш хөл—Чагытай.

Б. САТ.

МАКТАЛ АЛБАС

Эртенинң-не садык бааргын
Эки билир хиреде-ле,
Хедерленип мнзээйн баар
Хөре тевер Херел элдеп.

Садыкче чоруптарда,
Садыызында шаңнал негээр
Херел ышкаш дезир боорга,
Кежээ-дир деп мактал албас.

Шоома ДАРЖАЙ.

БИЧИИ УРУГЛАР ЧУГААЗЫ

Үш харлыг Света авазындан айтырган:
— Удуурда өрээлзи хаап аар бис бе?
— Ийе.
— Солуиуп, а дүш меңээ канчап чедип келирил?

• • •

Дөрт харлыг Кирилл угбазында бажыңны ажыр шурептер мен деп чугаалаан. Шурап көрем деп дилээрге, бичии шурагылааш: — Ам бажың кылзын дээн...

• • •

Үш харлыг Сережа:
— Кажан хөрангы читпээнде удуваг мен.

• • •

Индейлерлиг кино көрүп ораш, бичии Саша авазындан дилээн:
— Меңээ аътган соонда садып бээр сен аа. Мен аңаа олурупкаш аңдарлып каар мен.

• • •

Женя кыммыскаяк өөнче айыткаш, авазынга чугаалаан:
Эң улуу директору боор.

• • •

Беш харлыг Витя:
— Инжубатор дээрге токтуг чуурга бе? Ч. ОНДАР.

КЫРГАН-АВАМ

• Чечен чугаа •

Миниип келиримге-ле, кырган-авамның бажы дөңгүр кижи он. Өле дүктер, часкы көк дег, бажыңга узадыр өзүп келирге, «кизиг чүве-дир» дээш, авамга оозун шокарартыр кыргыдып аар. Ол — авамның нези. «Аътты Ишкин ажып, дүңмаларынга часкаан четкеш келирин бодаарга, ам-даа адаа-бышкаа чиик, назыны узун-на кырган аа. Бо кижи ол хире чазыдай берзе, кайыын ууттунвр» деп, аалга келген улус кырган-авамны магадап чугаалажыр.

Мен чаңгыс болурумга мындыг ийикпе, кырган-авам меңээ-ле хөлчок. Кожавыс аалдарның уругларының-биле бактажыпкан болзумза, шымдай-ла кырган-авамга хоптаар мен:

— Кырган-авай, аңаа турумда ол оол меня дырбактапты.

— Уруг-дарыын шог-бак кылдыр өөредир боларын — дээш кызыл-аас кырган-авам шала пальолдыр чугааланган, ол өгге албан чарбып чедер. Күш чедип, шала дыңмаанын уругларны кырган-авамга тын тынмайн сөглеп чедер мен.

Ожук дег, үш өрген бажында салып каан калбак даш кыжын, чайын-даа өөвүс эжиндеп ыравас.

— Бурган сагыызынга дегбес чоор, ыразыр ойнаар — дээш, чамдыкта кожа аалдарның уругларының-биле келкримге, кырган-авам бистн ынаар чагдатпас.

Хээлиг баштыг тос каракчыг чашкыышты, сыгыртаада аржаанны, хуунчукка сүттү кырган-авам эргин кырында ханага албан азып алган олурар.

Маны-Чүректиң бажы —Таскыл тайгазының артындан кызаңнаашкынныг кара булут дыргелип, көк дээрни хөме дүгдап кел чорда, кырган-авам ол хереккелдерин алгаш, өгдеп үнүптер.

— Довураа-биле тоттурган, малгажы-биле байыткан бай таңдым, үстүү ораным. Кудай-дээрииң кадның чымчат, артсын ашканнарның артынчак-дергизин чингет, дайыраам. Долу-чаъстан тарап-быдаа ершээ — деп, кырган-авам келген чаъсты-даа херексевес, хүрен шива тонуиуң сөңгу эдээн калбак бөргүүм кырынче кедире шугланыпкан, дээскиндир сүдүн чажыл, чалбарып-ла турар.

Кызаңнаашкын кара булутту хээлдир чара шапканзыг шыйлаш-кызаш дээш, чыжырт кынныр. Кижи безин сырбаш дээр, а кырган-авам өгже далашпас, көк-шылбя апарган, чалынган чүве дег чугааланыр.

— Өршээ-өршээ, кадыг-дошкуиун, хайыракан. Өл ыяштан чайла, өргүн чоидан өршээ. Ой, уруглар, чес-холанар ыраныңар, кылаңнааш демир көрүсөнер, үстүү ораи хыйланып тур.

Аваам ооң аайы-биле демир калгактарын, хола хөнээн чажыра каггаш, чүү-хөө-биле шугдай октап каар. Кырган-авам аржаанын төндүр чашкаш, сүтке дүшкен күске дег, чылбыгыр ол апарган кирип келир.

— Ачай, кырган-авам ол кымга чүве чугаалап, сүт чажып турары ол?

— Кырган кижи черле ындыг чоор, оглум. Ону чоор сен.

Алдыы аалдарда бир-ле өгүн оду чайынналдыр хып кежээлээн. Ында бир дүвүрээзин болган хире. Инек саапкан соолунде, авам, ачам база ынаар чоруткан. Ынаар ыракта, чер дүвүлде дег, дынмыреэшкин көскенген. Кедээр чоогада дүнгүр эде берген. Сырын келирге, сериге ал-бо шапкылайгаш, ол дүнгүрүин дагжап турганын хой кадарын чораш, эштерим оолдар-биле көрген мен. Ону тоовайн, быштак чип алгаш, удуп чыдыпкан мен.

— Ой, өршээзии, бо Койгун-Хам чоп кодаи-чурт эргий берди — дээш, кырган-авам ынаар бир-ле билдинмес сөстер химмеңгеп.

Эртеи оттуп келиримге, авам, ачам чедип келген болган. Кырган-авам чугаалаан олур.

— Өршээзинде, үругларым бо дүне Койгун-Хам аал хоанын эргип хопмадыве. Дүнмазын алыр дээш аажылап турганы ол-дүр але. Койгун-Хамның олун кыпсырга, дүнмам сүтке бардым дээн дивежикпе. Ол ёразы-биле дүнмазын алганы ол ыйнаан. Черле васкаар чайдан бээр дүмеининге Койгун-Хамның серизинзе дүнгүрү эде бээр апарбажык бе.

— Ачай — деп, кезек кырган-авамның чугаазын дыңнап чыткаш кайгадым.

— Оог, оглум.

— Мен оң дүнгүриүн эде бээрин көрген мен.

— Ой, өршээ уруг-дарыг холу-буду када бербейн-не — дээш кырган-авам отка-көже дүшкү дег чаңчаны-ла берген. — Бүжар бүктүг кулугулдарның бугу уруг-дарыг апзарыйн-на.

Кырган-авам аржаанын алгаш, мени чуп-чуп чугаалады.

— Ам ынаар барбайн көр оглум. Аза дең чүве алгаш баар.

— Ачай — дээш, ачамчын кулаанга сымырандым. — Аза алгаш бээр бе?!

— Чок, оглум. Аза чок чоор — деп, ачам кулаанга ыңгнзыг сымырынды.

Ол чайын кырган-авам Алдыы-Ишкин ашкан. Авам, ачам артымчак-савалыг бала ынаар чораан. Оон авам аппок ыглап келген.

— Чоп ыглап келдиң, авай?

— Хөрээм хөңүзээш, оглум.

— Ачай, кырган-авам чоп келбедн?

— Кырган-аван ырак черлеп «кызыл-дустап» экээр дээш чоруткан-дыр.

— Күжүр кырган-авам канчап дустап экээр ирги але, ачай?

Ачам кырган-авамның сан салыр калбак даңмы ап каапкаш, өргенперин турун каапкан.

— Ачай, кырган-авам чоп сан салыр кижил?

— Бурун шагның кижизи черле ындыг чоор, оглум.

— А сен чоп сан салбас сен, ачай?

— Амгы шагның кижизинге оон хереэ чок чоор.

— А сен амгы шагның кижизи сен бе?

— Амгы шагның кижизи-дир мен, оглум.

— Амгы шагның хөктүүзе але А мен?

— А сен дээрге чаагай келир үеннн кижизи-дир сен, оглум.

О. КАН ООЛ.

БӨМБҮК

Эге класстың оолдары долгандыр тургулап алган, кызыл көк алалыг бөмбүк-биле көдүржүп ойнап турганнар. Чывай-оол эштерининң аразынга турупкан. Бөмбүктү оол каш-даа оскунган соонда, ыыт чок чоруткаш, бичии калаг тып алгаш кылаштап келген. Оюнга чарыккан оолдардан ону ким-даа экербээн.

Чывай-оол эрги туружунга турун алган. Бичии болганда ала бөмбүк Чывай-оолче дүмдүштелп аарак ужуп орган. Ол кадагны өрү кылдыр дозупкан. Чараш бөмбүк бөлбереш дээш казагта хонупкан. Ала мячик Чывай-оолдуң оң чудуруунда чыпшына берген. Ыыттаар кижи чок. Кадалы берген бөмбүктү черже октаткаш. Чывай-оол маңнап ынай болган.

Шырак кашпагай Шораан ооң сыр соонда четкеш, чигкезинден тудуп алган.

— Ам дораан чангаш, оон садыгже халып баргаш кээйн. Коньки саттырып аар деп турган мен. Ол акша-биле мячик салып экээнзи—деп. Чывай-оол эгиштеп, долганып келген оолдарже чалыпганзыг көрген.

Шораан ческингеп дег. Чывай-оолду салыпкан. Кандай маңнап бир чыткан узун буттарлыг оолдуң соонда оң эжеш карактар чамдыктары килеп, өскелери бузурел-биле көрүп турган. Опчок оол багай чүве кылганын болу-ла билип каан боор.

А. ШАГЖЫ.

КЫМНАР СИЛЕР, ООЛДАР?

Тываным. Кызыл хоорайның тураскаалдыг черлери. Бо кайгамчык будуңнуң улуг-даа, бичии-даа кижилери сетки-лимге чоок. Аңаа ажылдан база чурттап чораан чылдарымны сактып чоруур мен. Бир катап 1970 чылда Кызыл партизаннарга тураскаалдың чанынга бичии оолдар маңнажып чораан. Оларны мен чаптаан, чурунка тырттырып алдым.

Оон бээр таптыг-ла 16 чыл эртнен. Олар ам улуг кижилер болган. Кымнар силер, оолдар! Ылаңгыя ойнаар автоматчыгаштыг оол мээң-биле холчок чугаалажып турган ийин.

И. ЦЕЛИЩЕВТИН фотозу. Красноярск хоорай.

В. ХМЕЛЬНИЦКИЙ.

ХАР БОЛГАШ СКРИПКА

Чагган хар саат-даа чокка бажыңнар кырынче дүжүп, ыыштарны хөме алы берген.

Хар ажык форточкаларга база хонупкан, ол чүгле бора-хөмпештер ышкаш сыйтылаңзр этпээн дээрден башка, ажык сонга характарынга ыяртынып-ла турган.

Форточкага олургай хар буттарын чайгылап олурган, ында чөленир оорга чок боор га аладан түттүнмушаан, черже бадып-ла турган.

Бир-ле катап хар ажык форточкага олурда, ооң кулаанга скрипка үнү дыңналы берген.

«Кайгамчык-ла-тыр!» — деп, хар бодаңган— Мен база ындыг болган болзумза!» Хар шак ыңчаар ырлап эгелээн...

Ооң бээр-ле хар ырлап ээренип чаглашкан, чүгле ыяштыр дагжап көрөнип алган.

ЧАРЛАЛ

Владимир областың Камешково хоорайда (Москвадан электричка-биле аңаа чедир 3 шак чоруур) пос-таавы будурулгезинин ПТУ-зу 1986—1987 өөредилге чылында өөренирин күзээн уругларны чалап тур.

Сес чыл болгаш ортумак школаларны дооскан 15 харлыг болгаш ооң өрү назылыг уругларны училшеге хүлээп алыр. Өөренирининң хуусазы (шилип алган мергежилинге болгаш билиңге хамаарышгыр) 1—2 чыл. Сургуулдар стипендия алыр: сес чыл школазын доосканнар — 60, а ортумак билиглиг кижилер —80 рубль. Сургуулдарыны иинти чурттаала бажыңы-биле хамдырар, хүнде үш катап халас чемгерер.

Практика үезинде будурул үилүрген продукциязы дээш немелле төлевирин бээр. Өөредилгеннің төнчүзүнде ажыл төлевири 200—250 рубль болур. Ооң ыңай сургуулдарга кежээки школаның 9—10—11 класстарынга, кежээки техникумга өөренип ап болур аргазы база чөпшээрел турар. Училщеии 4—5 деңгектерлиг дооскан сургуулдар дээш өөредилге черлериие кирерде, сингелделиг болур.

Өөренир черииге чедир орук өртээ халас. Болунга дараазында документилерни ап чоруур: билииниң дугайында документ, төрүттүнгеннинин дугайында хереглел, азы паспорт, ог-бүлезиинин дугайында чурттап турар черинден шынзылга. 3х4 см хемчээлдиг 4 фото-чуруг.

Хүлээп алыр комиссия Кызылда ажылдап турар: «Моңгүлек» даалчылар бажыңы, 511, 512 дугаар өрээлдер.

ДЕЛЕГЕЙ ЧЕМПИОНУНУҢ ДИПЛОМУ

Хол шыыраага делегей чемпиону Гарри Каспаров делегей чемпиону чораан Анатолий Карпов-биле улук негежиринин маргылдаазыны эгелээринин будуузунде Азербайджанның даштыкы дылдар институдум челиишкининг дооскан. Ол дээди өөредилге чылын тергиин демдектер-биле доосканы дипломну болгаш англи дыл башкызы деп тускай мергежилди чедип алган.

(СЭТА).

ЧУРУКТА: Каа-Хем районда Кундустуг суурнуң агиткультбригадазының киржикчилери Наталья Шойду биле Руслана Саая. «Мерген» агиткультбригаданың бо киржикчилери Сарыг-Сепке болган көрүлдеге киришкеш, мактатканнар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Оларны кынчыктырбас

ЧАЛБЫЫШ БЕЗИН ӨЧҮҮН БЭЭР

Курск областа Обоянск районнуң бир колхозунуң механизатору В. Кириллов дээрги бир шиил водка дээш 100 мун рубльзи херекке албайн барган. Ол карангы дүне кодээ магазининиң шоочазын үреп киргеш, арага аймаан оорлап алгаш болдунуң изин чажырары-биле магазинини өртеткен. Улус суду В. Кирилловтуң «байлак» угаанын бүгү талабиле тодаратпаш, ону 10 чылда хоспталгазын казып шиитпкеп.

— Херек иштээр апарганда, оор-озук кылыр кижилерии ён-не араатанзыг аргаларынга таваржы бээр бис — деп, ССРЭ-ниң ИХМ-ниң өрт камгалалыының кол эргелелиинин өрт-хайгаарал киидизиниң начальиги Е. Кирюхаицев чугаалаан. — Кеминг херек үүлгедиичилери, ылаигыя оорлар боттарынын изин өрт-чалбыыш-биле чажырарын оралдажырлар, ынчалза-даа олар чазып турарлар.

Е. Кирюхаицев суд шииткелеринин болук хоолгаларын сейфтен уштуп келген.

...Красноярск крайда Кедровый дээр суурда ыыт белеткээр участоктуң магазинии ында ажылчын А. Астахов өртедипкен. Оон мурнунда хүн Астахов ииниг материалдары оорлап алган чүве-дир. Оозун чажырары-биле магазинии өртеткен. Астаховту беш чылга хоспталгазын казып шиитпкен болгаш оон чедирген когарадыл 15 мун рубльзи төлеттирер.

...Саратов областа Луговое суурда аъш-чем силавыиың ажылчынзы А. Сарнева бодунуң үүлгедиинн база-ла өрт-биле чажырарын орааласкан. Ол сес муи акшаның барааннарын оорлап алган турган. А. Сарнева аңаа иемештир 70 муң акшаның барааннары турган складты өрттеткен. Оон «шаңналы» дээш ынчу-хөреңгизин хавыртпышаан, сес чылла хоспталгазын казыдып, шиитгиргеп.

— Күрүеииң өртке удур хайгаарал органнары өрт бүрүзүиүң үнген чылдагаанын ыяк шинчилеп турар — деп, Е. Кирюханцев чугаалаан. — Ол талазы-биле бодунуң ажылын эки билир специалистер ыяда ажылдап турар.

Өрттериин үнген чылдагаанын тодарадырының, методизказын олар доктаамал сайзырангайжылып, бо талазы-биле өртем-шинчилел институдун, тускай лабораториины тургускан. Хул-ыйбадан безин хой үүлдерии билип алыр арга тургустунган. Оорлап алган үүлдерден он-он, харын-даа чус-чус катап хой үнелиг бараан, эт-хереселдеп узутказан өрттериин чылдагаанын тодарадып турар.

Бистер милицин ажылдакчылары-биле холбаалыг ажылдап турар бис. Хой оорларны илеретксш, чогуур хемчеглерии оларга көргүскен.

Электрониканы ажылап эгелээнин, физиканың болгаш химиинын чеднишкиннерин ажыглап турар чорук өрттериин ёзулуг чылдагаанын илереир арганы берген. Амгы үеде судтар шиитпирлерии ханызы-биле өөренип көөрге, чоиун байлаан оорлааш, ону өрт-биле чажырар дээш оралдажымышкынар колдуунзала болзуммас апар чыдар — деп, ол түнээн.

А. ИГНАТЬЕВ, СЭТА-ным корр.

Москва.

СЭТА-ның спорт медээлери

Баскетбол. Баскетболга эр улус аразынга Испанияда эртип турар делегей маргылдаазынга ССРЭ-ниң командазы АКШ-тынга уттургаш (85:87), ийнги черии эелээн. Югославияның спортчулары хүлер медальдарны чаалап алганнар. Үшкү чер дээш сөңгө олар Бразилияның командазын 117:91 санга утхан.

Бо ужуражылгага югославтар команданың хоочуну 35 харлыг спортчу Далипагин дээрбекче маячнин 30 удаа кииргеш, шылгараан.

1963 чылдан бээр Югославияның шилиидеп командазы ийи удаа делегей чемпиону болбушаан, ийи катап ийнги черии эелээш, хүлер медальдарны үш удаа чаалап алган.

Хостуг хүреш. ССРЭ-ниң Улустарының VIII чайгы спартакиадазының мөңгүн шаиналынын эзилекчизи Кишиңев чурттуг 62 килограмм денизиниг маге Борис Савве Минскиде дооступ турар IX спартакиадазының алдын медалын чаалап алган. Түннел ужуражылгага ол украин маге Иван Тарадайны октап алган.

Сасун Егшутян (Ереван, 52 кг), Саид Муртазалиев (Грозный, 74 кг), Абек Бисултанов (Грозный, 90 кг), Давид Гобеджишвили (Тбилиси, 130 кг) олар база тус-турунда денизиниг тиилекчи болганнар.

Белоруссияның, РСФСР-ийн болгаш Украинаның спортчулары команда талазыбиле шаиналдыг черлерни эелээнинер.

Моторлуг хеме спорту. Иваново областың Кинешма хоорайынга ССРЭ-ниң Улустарының IX чайгы спартакиадазының түнел маргылдаазынга база-ла дөрт чыл бурунгаар ышкаш бирги черии РСФСР-ниң командазы тиилээн.

Ийнги черде Украинаның, үшкүзүнде — Литваның командалары.

Хүүза бирги черлер дээш маргылдааларга Ногинскиден Анатолий Чермашенцев, Николаевтен Геннадий Волков, Сергей Ковалев олар тиилекчи болганнар. Ленинградчылар Вадим Плиев биле делегей чемпиону Алексей Ишутин олар база алдын медальдарны чаалап алганнар.

Футбол. Футболга чурттум бирги черии дээш эртип турар чемпионатта Москванын «Торпедо» командазы 21 санныг болуп мурнап турар. «Зенит» болгаш «Шахтер» командалары ажыызында 20—20 санныг.

Чиик атлетика. Аныяк оолдар аразынга делегей чемпионадының дөртку хүнүнде Могилевтан Виталий Алисеевич биле Новополоцкиден Валерий Губкин олар Афинада эртип турар маргылдаага шылгарааннар. Алисеевич молотту 72 метр чедир окташ, алдын медальды алган, а Губкининң көргүзүү — 70 метр ашкан.

Ядро октаарынга север спортчулар ийи дакпыр байырлаан: Рига чурттуг Алексей Лукашенко 18,90 метр көргүзүлүг болуп алдын медальды чаалап алган, а Свердловскиден Вячеслав Лыхо мөңгүн шаңналга четкен.

5 база 10 километр дистанциялариың чарыжынга Колиның спортчузу Питер Чумба тиилээн. 200 метр дистанциянын чарыжынга Нигериянын төлээлери Фалилат Огункойя биле Мэри Оньяли олар тиилээн. Бистиң спортчувус Барнаулдан Оксана Ковалева бешки черии эелээр аргалыг болган.

Арткан маргылдаалар мындыг түнелдиг болган: 200 метриин дистанциязынга Стэнли Керр (АКШ), узунуи халыгырынга Патрнция Билле (ГДР), копье октаарынга Киомара Риверо (Куба), чедп мергежилгеге Дамитрова (Болгария), «мөңгүнө» — Херсоидан Марина Щербановада, 110 метрге мөндактарлыг дистанцияга Колии Джексон (Великобритания) олар тиилээн.

(СЭТА).

КЫЗЫЛДАН

18.05 — Уругларга фильм. 18.35 — Делегей байдалынын дугаймида беседа. 18.45 — «Школа аммыралы». Пионержи чөй чоруп тур. 19.15 —Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: медээлер. «Пассажирлер АТБ-зинде бригада керээзии». Автобузурулгеиин начальиги В. В. Бойкобилге интервью. «Тыва эки турачылар». Төөгүге чаа немелде. 1-ги кинорепортаж. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хуулгаазын садыг». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.20 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 20.50 — «Экии. Аршалуйс». Док. фильм. 21.00— «Ye». 21.35 — Экранда кинокомедия. «Угаан-кут чок түңү». 22.40—23.15 — Спидвейге делегей чемпионалы. Түннел ужуражылга. Австриядан дамгылгга.

Оңаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чаъставас. Сонгузарыыи чүктеи хаттың дүргеии секундада 5—10 метр. Дүне 12—17 градус, хүндүс 25—30 градус чылыг болур.

Кызылга шокар булуттаар, «ог-Сас Хүннүң ийнги чартыкында диңмирээр чаъставас. Барыын чүктеи хаттың дүргеии 5—10 метр. Дүне 14—16 градус, хүндүс 27—29 градус чылыг.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ИЮЛЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чужие здесь не ходят» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Большие маневры» 14.00 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Капкан эле шакалов» Таджик фильм. 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЛЕТНИЯ»: «Подсудимый» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

ТВ

ИЮЛЬ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.45 — «Хөгүрүкчүлер клубу». 9.40 —М. Ютнинскнй аттыг Күрүеииң академиктиг уругчу оруе хоругуи конкерти. 10.30 —«Бистин-биле. бис дег, бистеи артык кыл». ГДР-деи дамчыгылга. 11.30—11.35 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Чанчылдарииин салгакчыдары». Док. фильмнер: «БАМ: түлүг уругчулеп турар», «Эр кижиниң мергежили». 15.35 — «Улусчу чогаалдымга». 16.05 — «Оларны дайын шылгаан». Киевтеи дамчыгылга. 16.40 — «Электроника болгаш бистер». 17.10 — «Чайгаиар черлер». Ураи-чечеи фильм. 18.15 — Ирна Сохадзе ырлап тур. Фильм-концерт. 18.45 —Вөгүи делегейде. 19.00 — Мультфильм. «Паалге — чырык черде кара чаасказап». 19.20 — «Бистиң садывыс». 19.50 — «Хээли. Фактылар болгаш бодалдар». Док. фильм. 20.35 — Делегей конкурузуиуи лауреады Ю. Слесарев (фортепьяно) ойнап тур. 21.00 —«Ye». 21.35 — Мооллуң улусчу революциязының 65 чылынга тураскаатказан МАР-ның ССРЭ-ге хүнериинин байырлыг ажылдыкшыны. 22.55 — «Федор Каржавинии амыдыралы болгаи үүле-хереэз». Эртем-тайылбырлыг фильм. 23.15—23.40 — Вөгүи делегейде.

ИЙНГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Урал черии тураскаалы». Док. фильм. 8.40 — «Алдын хаалга». Уругларга музыкалыг дамчыгылга. ЧССР. 9.30 — «Матвей дээрзи чурттап чораан». Док. фильмиин баштайгы көргүзүү. 10.10 — «Аиаа бодүүи алыс шыы». Ада-шелерге тележурнал. 10.40 — Немец хыл. Өөренирииииң бирги чылы. 11.10 — «Бистиң үеиин маадырыы». «Мерп кадыи». Ураи-чеисп фильм. 12.45 — «Айболит эмчи». Мультфильм. 3, 4, 5-ки серпялары. 13.15 — Ульяновскиинин телевидения студиязының программазы. 14.00—14.05 — Медээлер. 17.55 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.05 — Уругларга фильм. 18.35 — Делегей байдалының дугаймида беседа. 18.45 — «Школа аммыралы». Пионержи чөй чоруп тур. 19.15 —Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: медээлер. «Пассажирлер АТБ-зинде бригада керээзии». Автобузурулгеиин начальиги В. В. Бойкобилге интервью. «Тыва эки турачылар». Төөгүге чаа немелде. 1-ги кинорепортаж. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хуулгаазын садыг». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.20 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 20.50 — «Экии. Аршалуйс». Док. фильм. 21.00— «Ye». 21.35 — Экранда кинокомедия. «Угаан-кут чок түңү». 22.40—23.15 — Спидвейге делегей чемпионалы. Түннел ужуражылга. Австриядан дамгылгга.

ШЫН Редакциянын адреси:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 8. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карамсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет бүргүзүг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54, кежээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериинин 2-12-45, солуи «елбей» барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуи пезелзда 6 катап учер

Чагыг № 3242.

Тыва АССР-ниң Ием чаазынын чер, полиграфия болгаш ном садывының керектериниң талазы-биле бүрүве комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00166

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың июль 24 четверг № 173 (13173)

1925 чылда үнедезилеттинген.

Өртээ 3 көрүк.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

СЭКП Барыын-Хемчик райкому, райаттускам, агропромышленный комплекстиң ажылдакчыларының профсоюзтар райкому болгаш ВЛКСМ райкому бо чылдың бирги чартыының социалистиг чарышының түңнелдерин чугаалаадың көргеш, Районнуң совхозтарының ажыл-ишчилери багай эвес ажылдаанын демдеглээн.

Район бирги чартык чылда күрүнеге зът садарының планын 108 хуу, сүттү —125 хуу, дүктү — 140 хуу күүсеткеш. Куш-ажылчы маргылдаага «Барлык» совхоз эки көргүзүүгү чедип алган, берген дааңгаларын ажыр боттандырган.

Сүт-бараан фермаларының аразында чарышка «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазы шылгараан. Чартык чылда сүт бүдүрериниң планын 120 хуу күүсеткеш, бир саар ишекке оныаштыр 998 литр сүттү саан алган. Ол болза планның оныалдаан 58 литр ажып турар. Хойжу бригадалар аразынга күш-ажылчы маргылдаага «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырында Хертек Доржута удурткан хойжу бригада төрүүр чүс баш хойга оныаштыр хөй хураганы камгалап алган, бирги черни эзээн. Бо ийи коллективтиң социалистиг чарышка күш-ажылчы чедишкинивелерин үнелеп көргеш, СЭКП райкомунуң, райаттускомунуң, агропромышленный комплекстиң ажылдакчыларының профсоюзтар райкомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчийн Кызыл туктары-биле шаңнаан.

Малчынардан «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак сүт-бараан фермазының саанчылары Хомушку Хирлиг, Зоя Саая бир ишкеге-не 1219 кг сүттү саан алган, «Барлык» совхозтуң хойжулары Содунам Данзычы, Хертек Эрес-оол төрүүр чүс баш хойга оныаштыр 122 хураганны мендя доруктургаш, чарышка эки көргүзүглериниң чедип алган.

Кылдыңган ажылдар-биле чергелештир мал ажылынга четчелериниң ажаа айтыкан. Бирги чартык чылда районнуң чамгыс-даа совхозу мал бажы өстүрериниң, төрүүр чүс баш малга оныаштыр чаш төл камгалап алырының планын күүсеткеш. «Дон-Терезин» совхозтуң ишкү бригадазы төрүүр чүс баш ишкүге оныаштыр чүгле 50 ашаңы мендя алган. «Шекпээр» совхозта бода малдың өлүрүү эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге ийи катап өскен.

Мал ажылынга четчелериниң чайлаткаш, он ийиги беш чылдың бирги чылының планныг оныалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедишкинниг күүсеткеш дээш социалистиг чарыштың калбарыштың парткомнарга, аграпромышленный комплекстиң чөвүлелиге, совхозтар директорнарга, профкомнарга, ВЛКСМ комитеттериге даваскаан.

СОВЕТТЕР БОЛГАШ МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИ

Республиканың хову-шөлдеринде малга чем белеткели чорүп турар. Бо чүгүлә ажылче школдамнар-даа, пенсионерлер-даа хаара түттүнган. Оон туржук бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларның төлээлекчилери база шефтеп турар ажыл-агыйларынга мал чемин белетвежин берип турар.

Бо чүгүлә кампанияны чогуур үезинде, бедик шынарлыг эрттиреринге Советтериң ролю улуг. Малга чем белеткелинче массаны мобилизастаар, оларның ажылдаарынга, ыштанырынга таарымчалыг байдалларны тургузар, сигенчилерниң аъш-чем, чурттаар чер-биле хандырылгазынче сагыш салыр ужурлуг чер — Советтер, оон күүскомнары, депутаттар, өскө-даа активтер.

Чайгы кампанияда ишчилерже сагыш салып турарының эки дуржулгазы Таңды районда бар. Ук районнуң чер-чер Советтери малга чем белеткелиниң ораачок мурнунда бо үеде кылып чорудар ажылдарның планын тургускан, механизаторларны, сигенчилерни болгаш өскө-даа мергежилдиң кадрларын четчелээрин кичээнгейге алган. Ол талазы-биле районнуң Советтери удуртукчуларының отчёттарын дыңнаан болгаш четпестерни чайладыр талазы-биле хемчетлерин, алган.

Малга чем белеткелинче депутаттарны ынчыштырер талазы-биле ажыл ынча эки тургустунган. Районнуң бүгү ажыл-агыйларында депутаттар болуктерин болгаш постуларны мал чемининг белеткекчилериниң тургускан. Чүгле «Сосновское» дуржулга-будүрүлге ажыл-агыйында бедик шынарлыг үттүп алыр таварылгалар тургулаан. Ону бо чылын катаптавас херек. Бо айтырыг дээш харысалга депутаттарга, оларның белүктеринге болгаш постуларынга онаажып турар.

Ажылды мынчаар организастаарга оон түңнели чогумчалыг дээрзин дуржулга көргүскен. Оон бадыткалы бо — малга чем белеткелиниң талазы-биле республикада калбарган социалистиг чарышка Таңды район тиилекчи болуп үнген болгаш СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчинир Кызыл тугу-биле шаңнаткам.

Чер ажылының эки түңнелдиниң чедип алырынга, малга быжыг чем-суурну тургузарынга бо чыл — мурнуку үелерге бодаарга, таарымчалыг болуп турар. Часкы үеде болган удаадараа чаашаынныр черни эдээн суттарганындан сигенниң үнгени багай эвес. Четчир мал чемни белеткеп алырының аргалары тургустунган. Ынчалза-даа чамдык районнарның, ылаштыр Тожуунуң, Чөөн-Хемчиктиң, Бай-Тайганың, Монгун-Тайганың ажыл-агыйлары ам-даа даамай хөөнүүг болуп, мал чемни курлавырлаар хүлээлгезин негелде ёзугаар күүсеткейн турар. Харын-даа үстүнде адаттынган районнарның чамдызы эрткен чылдың бо үедеги байдалындан темпизин кудулатканы канчап-даа таарыжпас.

Ам соруулга кандыгыл? Советтерден чүү негеттинип турарыл? Маңаа хамаарыштыр М. С. Горбачевтуң СЭКП ТК-ныг июнь (1986 ч.) Пленумунга кылган илеткелинде айтыышкынмарын сагындыраал. Ол мынча дээн: «Үнүш продукциязы, хамыктың мурнунда тараа болгаш мал чемни культураларыбиле үзүктелиишкин чок хандырар соруулга бистиң мурнувуста чидиг тургустунган. Бо кол айтырыг, ону челиишкинниг шинтпираазэриниң мал ажылының турум хөгжүлдези, ...совхозтарның оруулгалары, болбаазырадылга будүрүлгелериниң экономиказы хөйү-биле хамаарыжыр».

Бирги эвлегде малга чем белеткээр кадрларже Советтер кичээнгей салыр ужурлуг. Бригадаларга, звеноларга четчир санныг кижилер ажылдаан турарын чедип алыр херек.

Ажыл-ишчи кижилерге оларның соруулгазын чедир тайылбырлаары база бир өзек айтырыг болур. Ол дугайында СЭКП ТК-ныг бүгү совет улуска Кыйгырыында база онзалап айтыкан. Эвлечеге, хонукта, неделяда коллектив вайы хире хемчээлдиг ажыл кылыр ужурлугул, ол дээш төлевир вайы хире болурул дээн чижектиг айтырыгларны көөрү чугула. Бо талазы-биле чугаа болуп турда, айтырыг чайгаар бот-оруулгачарылгаже, өскө-даа депшилгелиг арганарже шилчий бээр. Ацаа улаштыр харысалга дугайында айтырыг тургустуунуң келир.

Малга чем белеткекчилериниң хандырылгазы — эң чугула айтырыг. Мурнуку чылдарда чамдык ажыл-агыйлар малга чем белеткелинче кижилерни чорудупкаш, оларның культура хандырылгазы турмуш, аъш-чем, чурттаар чер-биле хандырылгазын үттүп алыр таварылгалар тургулаан. Ону бо чылын катаптавас херек. Бо айтырыг дээш харысалга депутаттарга, оларның белүктеринге болгаш постуларынга онаажып турар.

Машина-техника болгаш өскө-даа чепсек-керекселдер, оларның туруушкун чоп ажылдаары — бир чугула айтырыг. Бо негелде күш-ажылды организастаары-биле сырый холбаалыг. Янзы-бүрү үрелиишкиннерден улуг-биче коллективтерниң аңаа турар чоруу мурнуку чылдарда кайы-даа ажыл-агыйга болгулап келген. Ындыг четпестер үнелиг ус-шактың чидирилин болдуруп турар. Оон уламыдан планныг онаалданы үзеринге чедирер болгай.

Бригадага, звенога масса-политиктиг ажыл дээш харысалга ылаңгыя коммунист депутаттарга онаажыр. Малга чем белеткекчилери чуртта, республикада, даштывыда болуушкуннар-биле үн бүрү танмаар ужурлуг. Ол агитаторларның, политинформаторларның үн бүрү шүзүргү ажылын негээр. Ол ышкаш почта хандырылгазының айтырыы база чугула. Мурнуку үелерде чамдык ажыл-агыйларның сигенчилеринге солун, сеткүүлдү неделя-неделязы-биле чедирбейн турган фактылар бар.

Ол ышкаш турлагларда дозуп-олаатгар, хана солуннар, дуудустар, «чанныктар» үндүрүлгезинге депутаттар, совет активтери идепкейжик киржир ужурлуг.

Малга чем белеткелин чогуур үезинде бедик шынарлыг чорударынга мурнакчыларны үлегер, мурнакчы дуржулга көл черин эвээр. Бо соруулга социалистиг чарыш биле, оон дээштин-биле холбашкан Чарышка мурнуку одуругну эвээнмерин хейге биллингир кылдыр чарлап дыннадыры, моральдыг болгаш материалдыг ылаң берииштиинни көргүзери көл чүүл болуп артар. Күш-ажылчы бирги одуругга депутат кижи турар ужурлуг. Бедик көргүзүтнү чоннуң төлээзин чедип алган турарын үе негеп турар. Чаңгыс чер чурттугларының бүзүрээш, эрге-чагырга органынче соңгаан кижизи өскелерден куду көргүзүглүг ажылдаар эрге чок дээрзин утпас херек. Ол болгунуң шүлүрү ажылы-биле өскелерге үлегер көргүзер, оларны эвилелээр, бурунгаар элертир хүлээлгелиг.

Сигенни, сылозту, витаминниг сиген долганы чогуур үезинде четчир кылдыр белеткээри-биле чергелештир оон шынарынче сагыш салыры — ам чүгүлә айтырыг. Боже кичээнгей кошкаш дивес ужурлуг. Амгы үеде белеттиттинген дыка хөй сигенниң тынары негелдеге дүүшпейн турары — түннел үндүрерин негеп турар.

Бо үе — малга чем белеткелиниң килин түлүк үези. Ынчалза-даа темп ам-даа кулу. Ынчангаш чаңгыс хүнүү-даа, шактың-даа халас эрттирбес херек.

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, про-фобчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

1985—1986 чылдарда болгаш 1986 чылдың бирги чартыында малдың баш санын өстүрери база оон менди тургузарын хандырары дээш районнарның база совхозтарның социалистиг чарыжының түңнелин СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профобчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому үндүрген.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның июль (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга бөлүктөндүрбүшаан, республиканың агропромышленный комплексиниң ажылдакчылары 1985—1986 чылдарның кышкы үезинде мал продуктуларын будүрериин болгаш садарын көвүдедир. 1986 чылдың бирги чартыында планныг омаалдаар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүсеттелиин чедип алыр талазы-биле чамдык чедишкиннерни чедип алган. Бо чылдың эрткен айларында күрүнеге зът садарының планын 109.7 хуу, сүттү — 119.2 хуу, дүктү—104.4 хуу күүсеткеш. Никитизи-биле республика 1985—1986 чылдарның тос айларында, мурнуку кышкыларлыышкынга деңнээрге, будүрерин болгаш күрүнеге зът садарын тус-тус 4.3 болгаш 10.3 хуу, сүттү — 17.1 болгаш 15.7 хуу, чүгүргана—32.9 хуу болгаш 33.2 хуу ажыр күүсеткеп, малдың бүтү чүүлүнүң чидирин кызырылган, оон баш санны болгаш продуктулуу өскен. 1986 чылдың июль 1-деги байдал-биле алырга, республика төрүүр чүс баш малдан 74 хураганны, 51 базааны алган, ол дээрге эрткен чылдың ол дениелийден 23 болгаш 16 хуу хөй.

Мал продуктуларын будүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир, малдың баш санын өстүрер болгаш ону бүрү кампалаар талазы-биле эки көргүзүглерни Кызыл Эрзин районнарынын, Чүргүй-оол Хомушку, Карл Маркс аттарлыг, «Шамбалыг», «Чаа орук» совхозтарның, «Сосновское» дуржулга-будүрүлге ажылагчыларының ишчилерин чедип алган дээн хүлээп алдынган доктаалда демдеглээн.

Бижиктиг-Хая болза, 1985—1986 чылдарның кышкы үезинде база 1986 чылдың бирги чартыында чамдык районнарның, совхозтарның ажылы кошкак болган. Өөвүр, Тес-Хем, Улуг-Хем болгаш Кара-Хем районнарның совхозтары күрүнеге эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге эвээшти, сатказ, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнар мартыы сүт чүүлүнүң баш санын кудулаткай, чидиргилер, оларда үе болган. Монгун-Тайга, Сут-Хөл районнар бызалыг. Барыын-Хемчик база Таңды — Кара-Хем фермазының саанчылары Хомушку Хирлиг, Зоя Саая бир ишкеге-не 1219 кг сүттү саан алган, «Барлык» совхозтуң хойжулары Содунам Данзычы, Хертек Эрес-оол төрүүр чүс баш хойга оныаштыр 122 хураганны мендя доруктургаш, чарышка эки көргүзүглерниң чедип алган.

Кылдыңган ажылдар-биле чергелештир мал ажылынга четчелериниң ажаа айтыкан. Бирги чартык чылда районнуң чамгыс-даа совхозу мал бажы өстүрериниң, төрүүр чүс баш малга оныаштыр чаш төл камгалап алырының планын күүсеткеш. «Дон-Терезин» совхозтуң ишкү бригадазы төрүүр чүс баш ишкүге оныаштыр чүгле 50 ашаңы мендя алган. «Шекпээр» совхозта бода малдың өлүрүү эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге ийи катап өскен.

Мал ажылынга четчелериниң чайлаткаш, он ийиги беш чылдың бирги чылының планныг оныалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедишкинниг күүсеткеш дээш социалистиг чарыштың калбарыштың парткомнарга, агропромышленный комплекстиң чөвүлелиге, совхозтар директорнарга, профкомнарга, ВЛКСМ комитеттериге даваскаан.

ЧУРУКТА: Дамбаа Демир-оол — Каа-Хем районда дуржулгалыг механизатор. Ол «Енисей» совхозта механизастаан звеноюн ажылын удуртуп турар. Мал чемнериниң белеткелиниче оон звеноюу бир дугаарымда киргеп. Звенода механизатор ажылчын бүрүүн беш чылдыг чедишкинниг доозарында шалып үлүүн киннер дээш бедиткеп социалистиг хүлээлгелерни алган, бо хүннерде соруктуг ажылдап турар. Демир-оолдуң звенозуюн тургусаан сараатгары ынаалаарны дургаар хүн бүрү немежип турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

УЛАМ ШАПКЫНЧЫДАР

Улуг-Хем районнуң чамдык совхозтары, бригадалары болгаш звеноларының үезинде ашыжажылды организастаарының бедик деңнелиин көргүзүп, технологияны ажыктыг дамгылап, мурнакчы технологияны шингээдип эп турар.

Июль 23-ке чедир алырга, сиген белеткелиниң планы 21.9 хуу күүсеттингеп. Витаминниг сигени долганын белеткээрин, сенаж салырын шапкынчыдып. Мал чемнери белеткээриниң социалистиг чарыжынга «Улуг-Хая», «Найыраа» совхозтар эң идепкейлиг киржип, көдээ ажыл-агый техникаларының бо чүгүлә кампанияның үезинде турушкуну чокка доктаамал ажылдаарынче ашыты мөңгүнээп. Чижээ, улуг-тонналыг бо чылын шинтиинң малынга 4900 тонна сигенин белеткээр, хедеп кырында 1277 тонна сигенни белеткеп алган. Планның 26,1 хуузу күүсеттингеп. Малга чем белеткелиниң шалыпчы ийи айларының дургузунда малга хем чемни белеткеп алыр дээш хайыкказа күш-ажыл совхозтуң ажылчыларининиң эң чугула херээ болуп турар.

Витаминниг сиген долганын белеткээри, малдың бо чемни эки шынарлыг кылдыр курлап алыры дайы-даа ажыл-агыйга ажыктыг болуп турарын практика көргүскеп. Районнуң ажыл-агыйларындан «УТКА 25 чылы» совхоз бо чылын 620 тонна витаминниг сиген долганын будүрер планныг. Ында витаминниг сиген долганы будүрер агрегаттар урустелиишкин чок ажылдаан турар. Оларны эргежок чүгүлә дерекселдер болгаш артык кезектер-биле четчелээн. Техниктиг хандырылганы багай эвес тургускаанындан, витаминниг сиген долганы белеткеп турар кижилерниң күш-ажылын чогумчалыг кылдыр организастаанындан темп кудулаавайн турар. Оон түңнелинде 92 тоина витаминниг сиген долганын «УТКА 25 чылы» совхоз июль 23-ке чедир будүрүп алган.

«Күш-ажылдың хостуу» совхоз 270 тонна витаминниг сиген долганы будүрер планныг, бо талазы-биле план 27,4 хуу күүсеттингеп, 74 тонна витаминниг сиген долганы будүрүткеп.

Сенаж салыр талазы-биле ажыл-агыйлардан «Ак-Туруг» совхоз бирги черде чорүп турар. Ак-туругжулар 1406 тонна сенаж салыр планныг. Олар бөгүнге чедир 635 тонналыг салган. Сенаж салырының планы 42,9 хуу чедир күүсеттингеп.

Малга чем белеткелиниң темпизин дүргедедир, бо ажылче совхозтарның ажылчыларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин болгаш Чаа Шагаан-Арыгның, районда чурттакчы суурларның чурттакчыларын, материал-техниктиг курлавырларны хөйү-биле мобилизастаар соруулгабиле эвээш эвес ажыл-херектер бар болуп турар. Бо чылдың июль 15-тен сентябрь 15-ке чедир малга чем белеткелиниң шалыпчы ийи айларын бедик будүрүмчүлүг, шынарлыг ажылдаарын негеп турар.

А. МОНГУШ.

ТӨНЧҮЗҮНГЕ ЧЕДИРБЭЭН

Рейд

Бии-Хем районда картофель шыгжаар черлериниң септелгезин ара соксап каан

Бии-Хем районда картофельден өскө ногаа аймаа шыгжам четпес, кыш дүшпээнделе төңүп каар болганда, хүн бүрү чугаалажып-даа, хереглеп-даа турарывыс ийиги «хлеб» — картофельдиң кадагалалыш, ону шыгжаар черлерининг амгы байдалын маңаа сайгарарын ораалдажып көрээли. Чаа тургустунган «Эзербек» совхозтан ангыры. «Кызыл тараачын» 750, «Саян» биле «Өөк» 100-100, «Хадын» 70 тонна ногаа аймаа кирер складтарлыг, подвалдарлыг болуп турар. Районнуң агропромышленный комплексиниң июль 18-те мелээн-биле алыр, га, «Хадын» совхоз дээрден башка, арткан ажыл-агыйлар ногаанның күүнү дүүдүн кампалап калгаалаарының хемчеглерин амыдыраштап эгелеп, ап шыгжамыр турар черлерниң септелгезинге киргеп. Оон-биле кадыг ниитиниң чемнелгелерлеринде, эвээш-садтарда, школдарда чер складтарының, подвалдарының байдалын кайгааралга алгаш, районнуң спецназтерем амыдалыны хамаан. Ол хамаанда кылырының мурнуу чарыында оларның чамдыктарынга арыглаашкынны бяза чоруткан.

Бо бүгүден алгаш көөрге, күзүн ажаап алдынган ногаа, картофельди хүлээп алыр черлер белеп, дүвүрээнин үндүргү дег чүве чок ышкаш сагындырар. Ынчалза-даа кирер-биле көрүп, хол-биле түдүп сүлбай бээрге, кире бээрге, оларның чаңгыыда-даа төңүрүүге чедир долуузу-биле септеттинмээн. Чаа түдүглар немешпээн, а ол дамга шыгжамырлар эмир чыгыы эрги чевээр. Оон мурнуда кылдаадаа-ла багай ажыглаттынып турган хирезинде-ле, оларже сагыш човаашкыны салдынмаан. Чогум үеларининг талазындан хол арай четпейн, оларны ийиги чергенин айтырыы кылдыр санап, аштап, арыглаар, септелгезин чорудар ажылдарны кайда-даа сонгаарладып, хүнүүн даарталап туруп бергеп.

«Кызыл тараачын» совхозта 750 тонна картофель шыгжаар бир улуг чаа склад, 300 хире тонналыг урар база бир чер иштинии подвал-склады бар. Баштайгызының бир аай үлегермаймык-биле туткан. Ону хөй өрээлдерге чаргаш, ногаа аймаан кадагелап, кыжын үрелбезин дээш түскай төлевилел-биле кыйган. Өрээл бүрүүнүң шала кырында он шаа черни үттелээш, четкилерни галып каан. Оларнын аразында бичии оңгарлар каскан. Оон түрмеп бок, дөзүүр-дөмүрү ыглаш кирип турар. Бүтүн районда ногаа шыгжаммырының үлегерлиг дээрге склады ол болгу дег. Ындыг бе дээрге аңаа кампалап кадагалаары картошканың кырымга чыткаанын кыжын тырааллап домгалыышкынын үрелгеш, үндүр бижиттинген.

Ноябрь складтың оң мурнунда хыналда чорүп турган хүнүзары сентелгезин ара ыяшташ, чорүп турар ажылчыннарның дөрт хүлээлгезин, төрээн совхозунуң аңаа кадагалаттынар байлаа дээш оларның харысалгазыны бединдери-дир.

Ол подвалга туткан ийи печка чылыг-биле хандырып турар. Оларның бирээзининг таваа бээни салдынмаан. Оон турган ышкаш печка салыр туубулар-даа көзүлбес. Ында вентиляцияны ажыглавайн турар. Ону чаартып, эде дерип тузарының талазы-биле айтырыгны көрүнүп көрбээн, саналжыннар кылдынмаан. Ол хиреминде районнуң өске арткан совхозтарының дегерезинин курлавырлап алыр дээнкире ногаа дужүдүн чүгле бо подвал-складка шыгжап кадагалаары көрүнген.

Туранда столовая чедир тонна картошка шыгжаар черлиг. Иштинге кирип көөрге, технологияның эвээнде үрелиг ергежилээн печка дүрген септелге негээнинг аңаа киргеннериниң сагыш-чыралын хайыкказа тырар. Эмгелеп-секселеп, арыгсилиг байдалды тургузуп алыр болза чүгээр. Кышкы картошка артыы белии бир ергежилин шалазын ам-даа дүптеп чыдарын болзаарга, шыгжамырының ажыттазы өскелерден дээре эвес-тире. Подвалдан үнер эжик аксында эрги түүйбулар-даа көзүлбес. Ында вентиляцияны ажыглаваайн турар. Ону чаартып, эде дерип тузарының талазы-биле айтырыгны көрүнүп көрбээн, саналжыннар кылдынмаан. Ол хиреминде районнуң өске арткан совхозтарының дегерезинин курлавырлап алыр дээнкире ногаа дужүдүн чүгле бо подвал-складка шыгжап кадагалаары көрүнген.

Школа казыны четпээн үруглар албан черлериниң эртезинде дөрт кезек черде картошка шыгжаар подвалдар бар. Бир-дугаар үруглар садиганың ногаа шыгжап турар черинче үлегер ергелеенниң хүлээлгезин күүсеткеп турар ужуры А. А. Рубанова, ажылчыны Д. Г. Максимук суглар базыптынып. Кызыл чиңге чадавы куду баткан Д. Г. Максимук подвалдың эжинь ажылдар орта, түрмек четпестерниң бирээзи бо-дур мен дээнге үрелиг печкаңыл демир ажы шала кырыңге кыңгырт кылдыр кээп тудуп. Минда септелгени эгелеп кагза-даа, ниилеге недирбээн. Аштап арыглаашаа, агаарладыры, печканы септээри арткан. Ону хемжин Дина Гавриловна Максимук картошка донурбаа-биле болду таварыштыр одаа турар. Маңаа чылдың-ны 7 тонна ногаа аймаан шыгжаар.

№ 2 ортумак школа чаа подвалды ийи-үш чыл мурнунда черни каскаш, канаалдый бетоп-биле куткаш, туткан. Эрги подвалга кадагалаатынын четпээнден үрелии бажыраан турган картошка ам-даа шыгжамырга келгеш-даа, үнүр бижиттинген актыладып турар хевээр. Подвал соок, кырым дугдаан довурааа чуга, бетон ханаларыны чылыглаваан, оон иштии бичии өрээлдерге үзүп, ажыглавааан.

Район эмнелгези подвалын чазын чугайдаан олчаан. Ынчан аштап каан өрээлдериниң шалазының кырынган картошканың өзүмнери үнүп келгилээн. Подвалдың дээвиирээнин септеттинмээниинден ону агаарладып, курлавын турзала, кырындан дамгылап кээр.

Үстүнде чижектерден алгаш көөрге, албан организация, ажыл-агыйларның чамдык удуртукчулары картошка шыгжаар подвалдарын, складтарның чаагы септелгезин чугулалап көрбейн турарынган күзүн хей күш үндүрүп турган, ылаш алган ажылдың бериимээн эвээжеп, ажыл-агыйлаш эвес чоруктуң уруулдан эвээш эвес тонна картофельди үреп, ону үндүр бижип, карыгалыг ажылдап турар. Ногаа, картошка шыгжаар черлериниң септелгезин үзүлээс желээр, күзүкү ажалда бетинде доозары чугула. Үүрмек септелгелер эрткан дээш дүвүрээнин чок шилээн хемжүүр ус чылаш турар чорукпан дарый ушкуларны чугула.

Ф. ИРГИТ.

Бии-Хем районда үнүш кагдадынын талазы-биле улуг агроном.

Д. САЛЧАК, «Шынның» корр.

Социалистиг чарыштың дээштии дээш

АЖЫЛ ҮЕЗИН—АЖЫЛГА

Республиканың ажыл-ишчилери СЭКП Төп Комитединиң Чиигүве секретары М. С. Горбачевтуң СЭКП Төп Комитединиң июнь (1986 ч.) Пленумунга «1986—1990 чылдарда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүве планының болгаш оны боттандырар талазы-биле партия организацияларының сорулгаларының дугайында» илеткелиг база оң ийиги бешчылдың планнарын күүседир болгаш ажыр күүседир дээш бүтү улустуң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП Төп Комитединиң Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга Кыйгырыын чүүлдүгзүүрүн деткип, бо хүнде бо чүгүлә документилерни танышып, өөренип, оларны амыдыралга боттандырар дээш шинтирлиг ажылдан турарлар.

Бөгүн чарыштың код сорулгалары — күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидери, продукцияның шынарын экижидери, курлавырларны камнаары.

Бо чүгүлә сорулгаларны күүседиринде арганың тып болгаш хевирлерин сайзырангайжытпышаан, чер-черекте партия организацияларының удуртулгазы-биле республиканың профэвилел организацияларының социалистиг чарышты массалыг кылдыр организастаар, оң үре-түмелерни бедидер талазы-биле ажылдарны чорудуп турар.

СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шинтирлеринге, партия Төп Комитединиң Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга Кыйгырыынга дүүштүр социалистиг чарышты чер-черекте калбартканының түнелинде, республиканың ажылчылары 60 чылдың бирги чартында күрүве планнарын болгаш социалистиг үлүлөлгелерин күүседиринге чамдык чедишкиннерни чедип алган. Үлетпүр будүрүлгелери чартык чылда продукция будүрер планын 106,1 хуу, ону сайгарарын 105,2 хуу, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн 104,2 хуу күүсеткен. Бо чылдың бирги чартында планнаан ажыр 52 тонна хөмүр-дашты каскан, 2,5 млн. квт. ыак электри энергиязын, 4239 тонна сорттуг даг-дүгүн, 6,3 муң куб. метр ышт материалдарын, 1531 тонна сүттен кылган продукцияны алган. Күүседиге чартык чылда сүт садарын планнаан 119,2 хуу, эттиин— 109,7 хуу, дүктү — 126,4 хуу, чуургаңы —100,5 хуу күүсеткен.

Бо чедишкиннерни чедип алырынга чер-черекте партия организацияларының удуртулгазы-биле профэвилелдерниң организастаан турары социалистиг чарыш дээштиг салдарны чедиргең. Амгы үеде ниитизи-биле 94 муң кижи, азы ажылдан турарларның 94 хуузу, социалистиг чарышта киржип турар. «Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү» дээш шимчээшкин улам калбарган. Ында 47 муң кижи киржип турар, 23 муң кижи «Коммунистиг күш-ажылдың шалычызы» деп бедик атты чедип алган.

Социалистиг чарыштарны, алган үлүлөлгелерни күүседиринче үгландыр чер-черекте профэвилел комитеттери дуржулгазын улам байдымдап, сулуп болгаш ажыктыг арга-дуржулганы шимчээдип ап, организакчы ажылды чорудуп турар. Ол дугайын «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгүн» комбинаттарның, Кызылдың сүт комбинадының, типографияның, Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агыйының, «Тываавтотранстың» КМК-зының, УТКА 25 чылы аттыг совхозта ажылчы коопперациязының, Тываның электри четкилериниң болгаш «Чыраа-Бажы», «Совет Тыва», «Х Улуг хурал» совхозтарның профэвилел комитеттериниң социалистиг чарышты организастаанындан көрүп болур. Бо коллективтерде профэвилел организацияларны социалистиг чарыштың чорун турарының дугайын ажыл-ишчилерге чогуур үезинде калбаа-биле дыннадыр талазы-биле ажылдарны идепкейжиткен, чарыштың түнелерин чыл, квартал, ай санында үндүрүп, база сезонныг ажылдар үезинде он хонуктан үндүрүп чаңчыл болган. Олар социалистиг чарышты организастап турар үеде, чарыштың киржикчилерин илередип, шанналактарды ыыш чорударынче киҥээрлеп салган. Социалистиг чарыштың түнелерин бо коллективтерниң цехтеринде, будүрүлгелериниң девискээрлеринде стендилерге, көргүзүг самбыралларга көөге биллингир кылдыр бижээш, ажыл турары өөредилгир. Будүрүлгелериниң мурнакчыларының чурукталарын Хүндүлел самбыраларынга доктаамал киирип келген.

Ылаңгыя «Тыва даг-дүгүн» комбинаттың каттышкан профэвилел организациязы (даргазы М. С. Агбаан) социалистиг чарышты хөйге калбаа-биле биилдингир, дээштиг, көскү болдурарынче ошаа кичээнгейин салган. Ында стендилерни, көргүзүг самбыраларын, плакаттарны, лозуңнарны мурнакчыларга тускаатканы күш-ажылчы тускарны аскан. Социалистиг үлүлөлгелерни болгаш социалистиг чарыштың дээштиг кылдыр долу ажыглавайн турар будүрүлгелер, организациялар, профэвилел комитеттери республикада эвээш эвес. Социалистиг чарышты кошкак организастаанының түнелинде, республикада 60 ажыг үлетпүр будүрүлгелериниң 12-зи бо чылдың бирги чартында продукция сайгарарының, 8-и будүрериниң, 11-и күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидериниң планын күүсетпээн. Оларга Бай-Хаактың, Тураның хлеб, Кызылдың пиво, алгы-кеш заводтары, Балгазының, Барыын-Хемчиктиң ыыш ажыл-агыйдары болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Бөгүн үстүде адаан организациялариның сорулгазы күш-ажылдың будүрүкчүлүүн кызымаа-биле бедидерә, база чаа ёзу-биле ажылдаарының эң чугүлә үгланымышкының тывары болур. Чарыш — продукцияның шынарын бедидериниң күүдүг бирээзи. Бедик шынар дээш демиселге чарыштың болгаш коллективтиг дилээшкиниин, шынап-ла, кызыгаары чок деп хөөретпейн чүгээлээ болур. Республикада продукцияның шынарынче үгланган ажылдарны «Тыва септелге-тудут» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкция заводу, «Тыва суг-тудут» трестиң демир-бетон кылыгларының заводу, «Тыва даг-дүгү» комбинады эки чорукчан.

Ынчалза-даа чарыштың ааг-таларын ыракта-ла долузу-биле ажыглавайн турар. Хөй санныг кылыгларының деңгели амгы үениң негелделеринге дүүшпейн турар. Ол чорук амыдыралдың бүтү талаларынга шыңгыы бергелерин түргүзүп турар. Бо чылдың ийиги кварталында Кызыл-Мажалыктың түүлбү заводунда 6 муң хынаан түүлбүнүң 28 хуузу чарык, 12 хуузу кылыгары үрелик болган. Ындыг байдал Кызылдың түүлбү заводунда база бар. «Тудуг кезектери» комбинаттың ыяш цехининг кылып турар сонгаларының, эжиктериниң, шала манзаларының шынары хуузу. Кызылдың, Чадаананың септелге-техниктиг организациялариның септен үндүрүп турар автомашиналарының, трактолларының, көдээ ажыл-агый машиналарының шынары кончуг багай. Кызылдың күш фабриказының хынаан 6 муң ажыг чуургазының 2 хуузу бүзүк болган.

Ажылынналарының болгаш специалистериниң, эргелеп башкарылгазының бүтү звеноларының ажылдакчыларының каттышкан күжениишкиин-биле бедик шынарны хандырары, техниктиг хөжүдаңгай, бора-бүдүн, ани-шивчи чок, үрей кылыр чорукталарны үнүп келириниң кандыг-даа хевирлеринге мооңгактыг тургузары — профэвилел организацияларының көл сорулгазы. Быжыг ыяш болгаш күш-ажылчы сагыша-чуруу, организастыг чорук, шыңгыы негелде чокка камнавга чедип адырнамас.

Эрткен чылын капитал-тудугга 23 муң, үлетпүрге 19 муң кижи ажыл-шагын чылдаавай чок үскен. Ол дээрге, хүнде 90 тудугжу, үлетпүрүң 79 ажылчының ажылче үнмейн турганы ол. Оңгаа үеде ажылдан үнген кижи чаа ажылга кирерде, 15—20 хонук иштинде ажыл кылбайн, продукция будүрбейн тур, ааы 2—3 айлар иштинде оон күш-ажылының будүрүкчүлүүн 15—20 хуу куду демнелге келир. Ыйчангаш ажылдан үнген, ажылче чаа кирип турар ажылчыннар ол организацияларынга улуг когаралды чедирип турар ышкажыл.

Профэвилел организацияларының чарыштың калбартып форулуп тура, оон эң чугүлә чүүлүнүң «ажыл үезин — ажылга» деп дүрүмүн шыңгыы сагыырын хандырар апаар. Цехке, заводка, тудугга болгаш совхозка ажыл-херекке хамаарылганы экижидерин, бачымнаар болгаш будүхаа ажылдаар чорукту, карак чаар болгаш немей бижигр чорукталарны шинтирлим-биле чок кылыры, күш-ажылдың боттуг организастаашкының коллективтиг-биле хандырары—амгы үениң шыңгыы негелдези. Он ийиги беш чыл күжүн немеп, улам хере базып орар. Улуг ажылдың эгези салдыңган. Мурнуусталуг хемчээлдиг, солун, харысалгалыг ажыл-херектер мачап турар. Бо шылгалданы тудуп үнери— бүтү беш чылдың чедишкиниин таваан салыры ол. Чедип алган чедишкиннерге даянып алгаш, илерээн четпестерни өөренип көрбүшаан, күш-ажылчы коллектив, ажылчын бүрүзүнүң харысалгазын бедидип, бар бүтүмле аргаларны болгаш курлавырларны ажыглап, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн, продукцияның шынарын бедитпишаан, четпестерни катаптавазының хемчеглерин алыры болур. Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга СЭКП ТК-ның Кыйгырыын амыдыралга боттандырбышаан, черчеректе партия организацияларының удуртулгазы-биле социалистиг чарышты улам дээштиг, үре-түмелдиг кылдыр организастаары — профэвилелдер организацияларының чүгүлә херээ болур.

Ө. КАРА-САЛ,
Профэвилелдериниң Тыва область чөвүделиниң инструктору.

«ЗАРЕЧЬЕ» СОВХОЗТА МИЦЕЛИЙ

Од кара чайгыс аавод Москва областың Одинцовск районунуң «Заречье» совхозта ажылдап турар. Чеминиг чүүлү кок-тараа үезинни болуп турар мицелий-меогүнү стерилизастаттынган арга-биле өстүрүп турар. Заводта бүтү кол технологтуг чорудулгаларны автоматчыткан. Совхозтуң оң будүрүлгезининиң күүдүзү — чылда 300 тонна мицелийни өстүрери болур. 10 муң тонна шампиньоннарны будүрериниге ол хемчээл четчир. Чурттуң хөй республикаларының совхозтарынга үлетпүр будүрүлгелериниң дузалаал ажыл-агыйларынче совхоз бодумуң продукциязын чорудуп, меогү өстүрериниге инак кижилерге база сүмелеп турар.

ЧУРУКТА: белем мицелийниң хереглекчилерже чүдүрүп чорудуп турары.

В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Чагаалар изи-биле

УДУРТУКЧУ ААЗААН

Бистиң республикада чонуң ыыл-бээр ажыглаашкының эң кол хевири—автотранспорт-биле аргыжылга. А чорук чоруур кижиниң орнын-савазы, түр када турар «бажыңы» — автовокзалдар болган автостанциялар. Оларда чонуң аргыжылгазынга таварымча чок күүдер барын шүгүмүүлээн чагаалар бистиң солуниүң редакциязынга келген. Чагааларның авторлары— Улуг-Хем районунуң чүрттакчызы К. Комбу, Өвүр чүрттуг Х. Монгуш болгаш Кызыл райондан Г. Койгунмай Кызылдың автовокзалының ажылынга боттарының эскергенин четпестерин адап, оларны эдерт-тәлээ-биле чөптүг негелделерни салган.

Автовокзалдарның болгаш пассажир автостанцияларының республика каттыжышкының начальныгы Н. Аникеева-биле уруглажыр. Кызыл автовокзалының болгаш ескедаа автостанцияларның ажылын эжижидер, пассажирлерниң негелделеринге дүүштүр эде тургузар талазы-биле чүү кылып турарын, кандыг ескерилгелер болурун сонуургаан мен.

Чагааларда айыткан четпестер колдуунда шын болуп турарын Н. Аникеева билингеп. Автобустарны Кызылдың пассажир АТБ-зи чогуур үезинде шугумче үндурбейн турарындан, автобустар маршруттарже озалдап үнер, пассажирлер манадыр таварылгалар эвээш эвес. Пассажир АТБ-зиниң удуртулгазы болуп талазындан бүтү хемчеглерни ап, моон соңгаар мындыг чоруктарны болдурбас уруглуг.

А маңаа турар пассажирге берге-ле. Чайның изиг хүннеринде суксанчыг. Аштанчыг, шылаачыг. Автовокзалдың чанында ийи аъш-чем киосклериге хейлиг суг, сокпар чижектиг янзы-бүрү эзиртпес суксуннар садары күзенчиг. Ынчалза-даа ол киосклер хагшыкшының тургулавар, а ажык турда, суксуннар садары эвээш. Оода квас сатпайн турары канчап-даа четпес. Автовокзалдар болгаш пассажир автостанцияларының каттыжышкының удуртулгазы, Кызылдың автовокзалының начальныгы янгтинни чемнеилгезининг организацияларының мурнуга негелделерни тургузуп, буфеттиң ажылын эжижилерни, эзиртпес суксуннар садарын чедип алыр ужурлуг.

Автовокзалда буфеттиң багай ажылдап турарының дугайында пассажирлер база бижээн. Ол чөптүг. Буфеттиң ажыдар шагында ажыппас (8 шактан орайтадыр), чем продуктулары-биле озаадап хандырар таварылгалар бар. Аъш-чемниң ассортиментизин база калбартыры күзенчиг. Буфеттиң хамаарыжыры № 4 столованың эргелекчиин-биле чугаалажырымга, четпестерни эдерип аазаан. Автовокзалдың начальныгы база буфеттиң ажылын үргүлүү контрольдаар ужурлуг.

Пассажирлерге таварымчалыг байдалдарны тургузарыбле элээн ажылдарны кылырын планнаар турарын Н. Аникеева чугаалаан. Ямзы-бүрү маршруттарже хостуг билетгерниң барының дугайында (үш хонук бүрүнгавр) медээ бээр механизастыг таблону тургузары көрдүнгеп. Автовокзалдың бажыңының даштынга, пассажирлер олуртур перонга, ам дораан рейс үнер автобустарже билет садар кассаны ажыткан.

Билет садар кассаларның ажылынга хамаарышкан санналдарны бижикчилер берген. Кассаларның ажылдаар шагын көжээнииң 9 шакка чедир узатса чүл деп бижикчи Г. Койгунмай айтырып турар. Ону кылып болур-ла, харындаа мурнуунда ындыг турган, ынчалза-даа кежээ 8 шак соонда кижилер эвээш билет садып ап келири-биле соксаткан деп харыны анаа берген. Бо чөптүг болгу дег, ынчалза-даа ам-даа өөренип көөр ужурлуг айтырыг-дыр. Бөгүн рейс үнер автобустарже билет садар кассадан билет соңгуларының бергезин бижип турар. Бо таварылгада автовокзал ажылдакчыларында улуг буруу чок. «Билеттер чок» деп сагындырып турбуже, чамдык пассажирлер демей-ле касса аксынга өткилежип, бот-боттарынга шаптыктап турар. Маңаа корум-чурумну тудары пассажирлерден улуу-биле хамаарыжыр дээрзин сагындырып каалы.

Өске-даа четпестер база бар. Солун-сеткүүл садар киоскиге эртежик чаа солуннар киирбес, оода-ла сес шакта республика солуннарын садарын чүге организастаан болбазы? Автовокзал ажылдакчылары чамдыкта чок-биле каржы чугаалажыр, билеттерни садыпкаң деп турда-ла, чоруур дээш автобуска хос олуттар турар боор таварылгалар чок эвес, бар.

Бо бүтүү четпестерни эдерип каттыжышкының удуртукчузу аазаан. Ам сөстүң тодаргай ажыл-херек-биле карышпазын мааза апаар.

Н. КУУЛАР,
«Шынның» тускай корр.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНДЕН КЫСКА МЕДЭЭЛЕР

КИРОВ. «Киров ыыш үлетпүр» каттыжышкының Паломицк ыыш үлетпүр ажылагыйының ыыш белеткелчилери ажылдаар черинге вертолёт-биле келгеннер. Олар сонгу чүктүң тайгазының шыргай азымында ыыш белеткеп эгелээн. Ында эвээчеп ажылчыннары чүрттаар суурну баш удур чүткөк. Кажан кышкы үеде, дона берген тулааларны таварты өртээлер дамчыштыр ыыаар чедип болур үеде, аңаа бажыңнарны, столованы, электри станциязын, складтарны дээрээн. Эртеңги берге аргаэннилерин шинээдип алыр, тайганың байлаан чөп ажыглаар аргазы каттыжышкының коллективинге эвилеп аргазы берип турар. Бо чылын Киров областың арга-эннилериниде элээн каш ол мындыг эвилеп суурлары ажылдап турар.

НОЕМБЕРЯН. (Армян ССР). Арменияның Ноемберян районунуң тараажылары эрткен чылга деңнээрге, садтарының гектар бүрүзүнүң беримчезин бүдүн чартык катап улгаттырган. Ында коя культура — персиктер. Ону Москваже, Уралче, Сибирьже — янзы-бүрү черлерже чорудуп берип турар. Даглыг черлериниң персиктер өстүрер садтары бо чылын 20 муң ажыг тонна чаагай амданныг продукцияны бээрлер. А шынаарларда, участоктарда сливалар, яблоктар, грушалар шагда-ла бышкан.

БАКУ. Республикада уругларның эмнелге-профилактиктиг албан черлерин тударының болгаш чаартырының программазында көрдүнгеп он ийиги беш чылдың бирги чаа тудуу — чаа саналторий болуп турар. Каспий далайның эриинде Бузовна деп дачаларлыг суурда ол ажыттынган. Хөй профилдиг бо кадыкшылга черинде аңаа келген уругларның эмнениринге болгаш дыштанырына бүгү таварымчалыг байдалдар тургустуунган. Школачыларның кичээлдерин уламчылаарынга таварымчалыг тускай өрээлдерни саналторийде дерээн.

ВОЛГОДОНСК. (Ростов область). Заводтуң девискээрии чаагайжыдар талазы-биле чүү планнаттынып турарыл, ажылчыннар буфеттериниң ассортиментизин эжижидер дээш администрация кандыг хемчеглер ап турарыл, комплекстиг бригадаларда ажыл төлевириниң чурумү кандыгыл — бо болгаш «ске-даа хөй айтырыгларга шалыпкын харыны «Атоммаш» заводтуң ажылчыннары будүрүлгениң партком чанында организастаан «Калбаа-биле чарлап дыңнадыр албанның» ажылдакчыларындан алганнар. Харыларны заводтуң радиовуп дамчыштыр дыңнадып, хөй тиражтыг солунга парлап, ажылчыннар хуралынга чугаалажып көрүп турар.

(СЭТА).

САГЫШ АМЫР ӨЗҮП ТУРАР

Тээли суурда «Аян» уругнар садынгинде үүс чээрби чаштаа сагыш амыр өзүп турар. Кушажылга ынак, төлептиг кижилер кылдыр оларны эмчи В. Чимит-оол, хөгжүм башкызы З. Чамыяа, кижизидикчи багыкылар Ч. Байыр-оол, Е. Хомушку, Е. Маадыр-оол, В. Салчак олар өөредип, кижизидип турар. Тыва, узбек таңчыларны күүседип турарын көөрге, кижи магадап чаңнаар.

Бо чылын школаже дөрткөй уругларны үдээр. Оларның аразында моон уруун Чойганмаа база бар. Ийи уруум бир хардан өгленип, бо садикке өскен. Ынчангаш чаштарга өөлдек, өскерин солуп турар башкыларга өөрүп четтирдим. Күүне уругларга дузалап сагыш салып, не кижичил ажылдаарынга таварымчалыг байдалды тургузуп турарын өөрүнүүр. Е. ИРГИТ.

ЧУРУКТА: Өвүр районда «Коммунизмче орук» совхозта улуг мал эмчизи, төлептиг коммунистериниң бирээзи —«Хүндүлелдиң Демээ» орденниг Монгуш Серен-Доржуевна Чинчи. Ол бодунуң өнаашкан ажылынга кызыммаккай чоруу дээш база хөй-ниитиниң даалгаларынга идепкейлиг киржилгезибле орден-биле шаңналган.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Хандырылгаңар кандыгыл?

ОЛ-ЛА СТОЛОВАЯЛАР ДУГАЙЫНДА

Чөөн-Хемчик районунуң столовояларында хандырылганың культуразының чавызыйын дугайында шомучкуларның бижээн чагаалары солуна-га моон мурнуунда база варлаттынып турган. Оон түңнел үнүүрер ирги бе деп бодаарга, байдал эргелеп кевээр, ескерилге чок артпышаан. Чеминиң шынарын көрүп көрзеливер. Муң аймаан кайындырып каар — ангдап-даа чок, хаак-ла суг чүве болур. Садып ылырга, төвек дүүнү чажырга кудуп каан болур. Че харын, көрдүнгеп хемчээлээ-даа ындыг болур чүве ийиваан, а чеминиң шынарын чүге экижидип болбазыл. Ийи дугаар чеминиң шынарын бажы-чегелеге дүүшпес, а ертээ аар. Чеминг, шынарын ап болза, харын чүү дээр боор. Даглаңнан кылган кылыгларны үске үр тайындырып каан-камнаан, кадыг болур. Бо дугайын чеменикчилер бижиндә, чугаалаа-даа нат болган чүве-дир, а түңнел чок. Ол айтырыгны зак поварларга четпейн турар бе? Кайы-даа столованың

ДОКУМЕНТИЛЕРНИ ҮЕЗИНДЕ ЧЕТЧЕЛЭЭР

Бистиң Сүт-Хөл районда хамаатыҥ байдалыҥ актылар бижидилге (ХБАБ) бюрозуҥуҥ ажылдакчылары партияның болгаш чазактың салган сорулгаларын чедиишкиниг күүседир, социалистиг өг-бүлени быжыглаар талазы-биле чамдык ажылдарны кылып келгеш. Ооң түңнели—чарлыг чоруктуң сөөлгү үеде кызырылганы. Ол ышкаш районуҥ совхозтар төптеринде база өске-даа чурттакчылыг суурларында хамаатыларның акт бижидилгезиниң чамдык ажылдарын көдээ Советтериниҥ күүскомнарында бөтүндүрүп турар.

ХБАБ дээрге база чугула ужур-дузалыг албан черии. Ооң ажылы хөй янзы талалыг. Ынчалза-даа моон ажылынга бүгү хөй-иниттиҥ киржир ужурлуг. Чүге дээрге, чамдык документилерниҥ шын тургузуушкуну хамаатыларның боттарындан дыка хайыраажыр. Чижээ, чаш уруг төрүттүгенде, ооң хереченилеп дугайында хереченил, кылдыртыр, кижи мөчээнде документ алыр хамаатылар хамаарышкан көдээ Советтиҥ күүскомунига-даа, ХБАБ бюрозунга-даа кээп болур.

Совет хамаатыны кижи чогуур дүрүм ёзугаар көрдүүген документилиг болур ужурлуг. Бо херекке ХБАБ органнарының ролю улуг. Кандыг-даа документ кылырынга дузаны көргүзер, арга-сүмени кадар хүлээлгелиг бис. Ынчалза-даа ХБАБ-ка-даа келбес, документ-даа чок чоруур хамаатылар база тургулаар-дыр. Шлаңгыя бистиң районнуҥ Алдан-Маадыр, Ак-Даш, Бора-Тайга көдээ Советтеринге хамаарыжыр черлерде документ чок, ат сыны аңгы-аңгы хамаатылар дыка хөй. Олар ындыг харыысалга чок чоруу-биле боттарынга база когарал чедирип турар, чижээ, пенсиялаар иазы четсе-даа, документ чогундан ыынчага пенсияже үнүп, «чадап» орар болгаш өске-даа.

Документиниҥ чогуур үезинде, шын долдурарынга чамдык албан-дужаалдыг кижилериҥ киржилгези база улуг. Маңаа эмнелге ажылдакчыларының хүлээлгезиниҥ дугайында чугаалап көрейн. Чүге дээрге, олар ХБАБ-даа, көдээ Совет күүскомунуҥ ажылдакчыларынга-даа документ тургузар баштайгы медээ бээр черлер ол. Чижээ, уруг төрүттүгеи болза, кижи-даа мөчээн болза, шынзылганы баштай эмчи чери бээр болгай. А бистиң район эмнелгезин бо дүрүмүҥ сагывайн турар фактылар бар. Районуҥ код эмчизи чаш уруглаа төрүттүгенде, кижи-даа мөчээнде шынзылгазын саададыр таварылгалар болганчок тургулаан. Чижээ, 1984 чылдың декабрьда бир хамаатыны хоронионгаш, эмнелгеге чыда мөчээн. Ооң өлгениниҥ дугайында хереченилеп район эмнелгезин бижип бербээн, ооң уламындан демги хамаатыны мөчээн кижилериҥ даңзызынга, сан-түңүне чогуур үезинде киргбейи барган. А өске суурларда байдал ооң-даа дора. Чижээ, Хөр-Тайганың участок эмнелгезиниҥ эргелекчизи М. Оңдар мөчээн хамаатылар шынзылгазын 1985 чылда чаңгысты-даа тургуспаан, а ол чылын өлгеннериҥ шынзылгазын чүгле 1986 чылдың январьда берген. Ол чоруу мөчээн хамаатыларның документилерни өй-шаанда тургузарынга шаптых болгаи.

Бо четпестерни чайладыр дизе, ХБАБ органнарының ажылдакчылары, көдээ Совет күүскомнары харылзаалыг ажылдаар болза чогумчалыг. Олар бо талазы-биле доктаатыныган дүрүмнерни сагыыр, үе-шаанда документилер дужаавас ажылдакчылардан негелдени күштелдирер хүлээлгелиглер.

Х. ОНДАР.

Сүт-Хөл райкүүскомунуҥ ХБАБ киадызының эргелекчизи.

НАЦИОНАЛ- КУЛЬТУРАЛАРНЫҢ БАЙЫЖАРЫНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

1986—1987 чылдарда ССРЭ биле КУР-нуҥ аразында культура талазы-биле кады ажылдажылганың дугайында планга Москвага ат салган. Ында ийи чурттуҥ аразында эртем, өредилге, культура, уран чүүл, ном үндүрер черлер аразында, кинематография, радиоалмычыдылга болгаш телевидение, кадык камгалал болгаш спорт талазы-биле солчулгаларны улам ыыай хөгжүдерин бөш удур көрдүнген. Ол документке ат салып турар үеде ол талазы-биле сөөлгү чылдарда чедип алдынган улуг депшилгени демдеглеп, план ийи чурттуҥ аразында культура талазы-биле харылзааларны калбартырынга чаа идегин бээр деп, ССРЭ-ниҥ даштыкы херектер министриниҥ оралакчызы М. С. Капица болгаш кыдат делегацияның баштыны, КУР-нуҥ ССРЭ-де элчизи Ли Цевэи ийи таланың бүзүрелдиг чоруун илереткеннер.

Журналистерге чүве чугаалаваш, М. С. Капица болгаш Ли Цевэи культура, эртем болгаш уран чүүл талазы-биле совет-кыдат кады ажылдажылганың байдалының дугайын болгаш ооң ооң ынайгы хөгжүдезиниҥ дугайын чугаалааннар.

— Сөөлгү үш чыл дургузунда чөөрби ажыг чыл иштинде үзүктелиишкиниг соонда, Совет Эвилели биле Кыдат Улус Республиканың аразында культура талазы-биле харылзаалар чоорту катап тургуступ келген — деп, М. С. Капица чугаалаан. Бистиң ийи чурттарывыстың аразында чазактан дашкаар харылзаалар катап тургустуган, майгыралдар институдериниҥ талазы-биле делегациялар болгаш туристиг болүхтер солчулгазы тургуступ келген. 1983 чылдан эгелээш, ССРЭ болгаш КУР-нуҥ студентилер, башкылар болгаш эртем ажылдакчылары-биле ийи таланың солчулгазын боттандырып келген. Чогаадыкчы эвилелдер талазы-биле харылзаалар катап тургускан. Совет композиторларның, чогаалчыларның, киноматографистерниҥ делегациялары Кыдатка чораан; бистиң чуртувуска чогаадыкчы кыдат интеллигенциянын төлээлекчилери кээп чораан.

Уран чурулга болгаш квастелга-дузалаа уран чүүлүнүҥ Совет Эвилелинде болгаш КУР-да сонуургактары ийи чурттуҥ улустарының шаанда, ы болгаш амгы үениҥ уран чурулга талазы-биле чогаадылгазының чедиишкиннери-биле таныжар аргалыг болган. Совет уран чүүл коллективтериниҥ Кыдатче, Кыдаттың бистиҥ чуртувуска элээн каш ооң көргүзүглери болгулаан. Спорт талазы-биле солчулга кылып, КУР-га совет гимнастар, ча адыкчылары, гроссмейстерлер, футбол командалары чорааннар. ССРЭ-ге болгулаан маргылдааларга хол бөмбүүҥүҥ кыдат херээжен ойнакчылары, штангистер, гимнастар болгаш теннис ойнакчылары киржип турган. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, бөгүн бис совет-кыдат культурлуг кады ажылдажылганың улам-на калбартырынче утланымшкынны демдеглеп болур бис. ССРЭ биле КУР-нуҥ аразында 1986—1987 чылдарда культура талазы-биле план ол угланымшкынны улам ыыай хөгжүдерингге эки таварымчалыг байдалды тургузуп турар.

Мурнунда совет болгаш кыдат улустар угаан-бодал амыдыралының талазы-биле делгем болгаш хөй талалыг харылзааларны тудуп чанчыкканнар, мичаңгаш ол харылзааларының үзүктелген үеэнинде ону сакты бергеннер деп чугаалап болур. Бистиң ат салган планывысты боттандырып чорудары шаандакы болгаш амгы үениҥ уран чүүлүнүҥ эң дээрге хевирлерин бот-боттарывыҥ аразында солчулгазынга, ийи чурттуҥ национал культураларының бот-боттарывыҥ байлакшыырынга күүлүг идигин бээр дээрзинге бүзүрээр мен...

Совет-кыдат культура талазы-биле солчулганы хөгжүдерин, ооң хевирлерин сайзыраңгайжыдарын, ону улам-на янзы-бүрү хевирлерлиг болдурарын деп эргелиг болгаш боттарывыҥ ажыктыг үндезинге ССРЭ болгаш Кыдаттың харылзааларын эжиндерининиҥ хөгжүлгазынга чарлыбас кезек кылдыр көрүп турар бис. Угаан-бодал болгаш моральэтика талазы-биле үнелиг чүүлдер-биле улам-на хөнү таныжырга бистиҥ ийи чуртувустуҥ улустарының улам ыыай чоокшулажырынга аргаиы бээрингге чигзиниг чок. Оларны ийити эчис сорулга — тайбыңнын, социализмниҥ болгаш социал дешилгеениҥ эчис сорулгалары холбаштырып турар.

Совет-кыдат харылзаалар-ның тодаргай экижип турарын сеткил ханыышкыны-биле демдеглеп турар бис. Делегейниҥ чамдык айтырыглармыга ханаарылгавыс каржып турар. Ынчалза-даа хөй таварылгаларда кады ажылдап болурунуҥ аргалары, деп эргелиг, принципиалдыг үндезинге кады ажылдажылганы хөгжүдерииҥ аргалары бар. ССРЭ биле Кыдаттың кады ажылдажылганы чорударынга күүлүлерин кончуг улуг. Ол курлаврыларыны ажыыларээ совет бөлгаш бүгү делегейге доктаамал быжыг чорукту тургузарынга ажыктыг болуру чугаа чок.

КУР-нуҥ ССРЭ-де элчизи мынча деп чугаалаан:

— Чүүл-даа мурнуында 1986—1987 чылдарда КУР биле ССРЭ-ниҥ аразында культура талазы-биле кады ажылдажылганың планын 1956 чылдың июль 5-те чазактар аразының кыдат-совет культура талазы-биле кады ажылдажылга дугайында дугуржулга ёзугаар ажылдап кылганын демдеглээр ужурлуг. Ол болза, бо үеге чедир күштүг боон турар бүгүнү хаара түткен үр хуусаалыг дугуржулга. Ол ооң улуг күштүүнүҥ дугайын чугаалап турар. Таварылганы ажыглап алгаш, Кыдат биле Совет Эвилелиниҥ аразында ол чугула дугуржулгага ат салганындан бээр 30 чыл болганы-биле совет улуска баймр чедирип тур мен.

Кыдат болгаш совет улустар үр чылдыг төөгүлүг болгаш угаан-бодалдың байлак салгалдарлыг. Ооң-биле кады бис кожа чурттап турар болгай бис. Кыдат болгаш орус культураның хөгжүлдезиниҥ төөгүзүнде бот-боттарывыга салдар чедиржиҥ турганының эвээш эвес чижектерин тып ап болур. Орус болгаш совет культура кыдат улуска кезээде улуг сонуургалдыг боон келгеи. Эртиеи үеде хөй санныг ынык кыдаттар революсчу совет литератураның күштүг салдары-биле революстуг демисеилиҥ оруунче шилиип кирген. Мен бодум бөзин школага Михаил Шолоховтуҥ «Оожум Дон», «Аңдарган күр чер» деп чогаалдарын номчуп турган мен. Ооң-биле кады, эрткен чылын Кыдатка, Совет Эвилелиниге мынаш, шылгарангай чогаалчының 80 харлаанын демдеглеп арттырген.

Бо хүн бистиҥ чуртувуста орус болгаи совет литератураны калбаа-биле номчуп турар болгаш эки билир, эртем, өредилге, кадык камгалал, спорт талазы-биле ССРЭ-ниҥ чедиишкиннерин таныжып, совет фильмнерни улуг сонуургал-биле көрүп турар. Совет чогаалчыларының чогаалдарын элээн хөй тыраажтыг кылдыр Кыдатта очулдуруп, паралап турар. Ооң-биле кады Совет Эвилелиниде кыдат чогаалчыларының чогаалдарын орус дылче очулдуруп турары болгаш кыдат культураны болгаш уран чүүлдү совет улустуҥ билирин болгаш культураа үлеп турарын бис билир бис.

ССРЭ-ге туруп тургаш, мен аңаа бүзүрээр арганыг болгаш мен, кыдат-даа, совет-даа улустар бистиҥ ийи чурттарывыстың аразында культура талазы-биле харылзаалар-биле кызыгаарланнайн турар, ол талазы-биле харылзаалар совет-кыдат харылзааларының бүгү комплексиниҥ тургустуган бир кезээ болур. Харыысалда олар авангардчы рольдуг деп чугаалап болур. Бистиҥ ат салган планывыстың чедиишкиниг күүсеттиҥерингге мен ханызы-биле бүзүрээр мен, чүге дээрге ону наймаалчы, кады ажылдажылганың болгаш деп эргениҥ үндезинииге ажылдап кылган болгаш ол ышкаш бистиҥ улузувустуҥ күзелдериҥе болгаш эргеажыктарынга дүгжүп турар.

Александр СОКОЛОВ,
ПМА-ның корреспондентизи.

Делегей медээлери

АҢЫЯКТАРНЫҢ БҮГҮ ПОЛЬША СЛЁДУ

ВАРШАВА. СЭТА-ның корреспондентизи Андрей Першиниҥ дамчыткыны болза: Социалистиг польша аныяктар эвилелиниҥ 10 чыл оюнга ал. даржыткан аныяктарның Бүгү-польша слёдуу Позиаиьда ажыттынган. Ийи муң ажыг аныяк ажылчыннарны, көдээниҥ ажыл-ишчилерни, Польша шеригниҥ дайынчыларын, школачыларны болгаш студентилерни төлээлекчилеп турар чурттуҥ эң массалыг аныяктар организациязының муң-муң төлээлекчилери ында киржип турар. Оларның иштинде социалистиг чарыштың тиилекчилери, бүдүрүлгениҥ мурнакчылары болгаш чаартыкчылары, аныяк эртемденнер, артистер, музыкантылар бар. Социалистиг чурттарның аныяктар организациялары, ооң иштинде Ленинчи комсомол, боттарының делегацияларын, ол шуулган. че чоруткан.

ПКАП-тың X съездизиниҥ шиитпирлеринге дүүштүр чурттуҥ социал-экономиктиг хөгжүдезиниҥ бүгү талалыг дүргедириниҥ херээнге Польшаның аныяк салгакчыларының мурнунда турар сорулгаларын слётка тодарадып чугаалажыр.

Позиаиьда эртип турар слёт чүгле эрткен он чылдарда эмнелдиҥ ажыл-чорудулгазын түңнээр эвес, харын чүүҥү-даа мурнунда келир үеде сорулгаларны болгаш перспективаларны айтыр деп, СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга СПАЭ-ниҥ Кол эргелелиниҥ секретары Кшиштоф Яиык чугаалаан. СПАЭ болза партияның идегелдиг дузалакчызы болгаш курлавыры дээрзин ол бүзүрелдии-биле көргүзер хүлээлгелиг, бодунуҥ күжү болгаш идепкейи ПКАП-биле чарылбас тудуш политиктиг болгаш идейлиг харылзаалымында дээрзин көрүп турар. Эвилелдиҥ кежигүннери аныяк коммунистер күш-ажылчы коллективтерге партияның шугумунуҥ неитередикчилери болуп, ПКАП-тың дээдги шуулганының шиитпирлерин херек кырында боттандырарлар деп, К. Яиык демдеглээн.

ЭРТЕМДЕННЕР КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

БУДАПЕШТ. Ядролуг халапты чайладыр дээш эртемденнериҥ шимчаршкини улам калбарып турар. Эртем ажылдакчылары боттарының күжелиниишкиниерин каттыштырган, ядролуг айыыл-халапка удур, тайбың дээш демисеилге улуг салыышкынны киирип болурлар. Бо талазы-биле бодалдарыны Будапештиге доозулган делегейниҥ эртемденнериниҥ конференциязынга чаа күшбиле демдеглээн. Европаның он чурттарының, а ол ышкаш АКШ-тың болгаш Канаданың төлээлекчилери ядролуг боо-чепсекти эдилере будурер чоруктуҥ чылдагааннарын болгаш уржуктарын чугаалажып көргеи.

Боо-чепсекти соксаал чокка эдилере будурер чорукту эртемниҥ ажылдакчылары улуг дүвүрел-биле буруу шаап турарының болгаш ядролуг месилдежиишкиниҥ айыылын чай. ладырынга бүрүн шиитпирлиниҥ херечизи Будапешт конференциязы болган.

СОҢГУЛДА МУРНУНУҢ КАМПАНИЯЗЫНДА ДОЛЛАР ЧЫЫЛДАЗЫ

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи Олег Поляковскийниҥ дамчыткыны болза: Флорида штаттың найысылалы Талла-хассиде Бойд Льюистиҥ кабинединиҥ ханазында улуг плакат азып каан турар. Ында: август 1-ге чедир 3.525.000 доллар, сентябрь 1-ге чедир 4.963 доллар, октябрь 1-ге чедир 5.5 миллион доллар деп бижиглелеп каан.

Бойд Льюис — Флориданың губернатору Роберт Грэхамии АКШ-тың конгрезиниҥ сенадына соҥгуур дээш кампаниязының сан-хеө талазы-биле директору. Плакатта көргүскен ол саннар —ук кампанияны ажыалаидырар акша-хөреңгини чыырының планы-дыр. План графикти мурнап күүсеттиниҥ турар. Роберт Грэхамиҥ фондузунда ам бөзин 3,5 миллион доллар чыгдынган. Ол дээрге сенат олуду дээш ооң удурлажыкчызы, ук олуттуг амгы үеде ээлеп турар Полы Хоминзтиҥ фондузунда киргеи долларга деңнежип турар.

Өскө-даа хөделиишкиниерге ышкаш, ам ноябрьда болур соҥгуулдаларның түңнелдерии акша, чүгле акша шиитпирлеп болур.

Тайылбыр булуҥу

чу үүлгедиглерни, халдаашкыннарны «Еврейлерни камгалаар лига» организастап, удуртуп турар деп, АКШ-тың истелге органнары медеглээр ужурга таварышкан.

Рубин баштай аныяктарның бокс секцияларын организастаан, а сөөлгү үеде еврей ооларны болгаш кыстарны шеригге хөрээнге, дайынчы боо-чепсекти шиигээлип алырынга өредилге тускай лагерьлерни АКШ-тың янзы-бүрү хоорайларының чанында тургускан болгаш арабтарга удур расисчи пропагандаиы калбаа-биле чорудуп, өлүрткү үүлгедиглерни И. Рубин болгаш ооң «Лигазы» сөөлгү үеде улам калбарткан. АКШ-тың полициязының болгаш истелгениҥ федералдыг бюрозунуҥ (ИФБ) медеглелии өзугаар алырга бүгү чуртка өлүрткү чоруктарыны, халдаашкыннарны кылган чажыт өлүрткү организация бар болуп турар. Өлүрткү чүүлдер-биле улам-на хөнү таныжырга бистиҥ ийи чуртувустуҥ улустарының улам ыыай чоокшулажырынга аргаиы бээрингге чигзиниг чок. Оларны ийити эчис сорулга — тайбыңнын, социализмниҥ болгаш социал дешилгеениҥ эчис сорулгалары холбаштырып турар.

Совет-кыдат харылзаалар-ның тодаргай экижип турарын сеткил ханыышкыны-биле демдеглеп турар бис. Делегейниҥ чамдык айтырыглармыга ханаарылгавыс каржып турар. Ынчалза-даа хөй таварылгаларда кады ажылдап болурунуҥ аргалары, деп эргелиг, принципиалдыг үндезинге кады ажылдажылганы хөгжүдерииҥ аргалары бар. ССРЭ биле Кыдаттың кады ажылдажылганы чорударынга күүлүлерин кончуг улуг. Ол курлаврыларыны ажыыларээ совет бөлгаш бүгү делегейге доктаамал быжыг чорукту тургузарынга ажыктыг болуру чугаа чок.

КУР-нуҥ ССРЭ-де элчизи мынча деп чугаалаан:

— Чүүл-даа мурнуында 1986—1987 чылдарда КУР биле ССРЭ-ниҥ аразында культура талазы-биле кады ажылдажылганың планын 1956 чылдың июль 5-те чазактар аразының кыдат-совет культура талазы-биле кады ажылдажылга дугайында дугуржулга ёзугаар ажылдап кылганын демдеглээр ужурлуг. Ол болза, бо үеге чедир күштүг боон турар бүгүнү хаара түткен үр хуусаалыг дугуржулга. Ол ооң улуг күштүүнүҥ дугайын чугаалап турар. Таварылганы ажыглап алгаш, Кыдат биле Совет Эвилелиниҥ аразында ол чугула дугуржулгага ат салганындан бээр 30 чыл болганы-биле совет улуска баймр чедирип тур мен.

Кыдат болгаш совет улустар үр чылдыг төөгүлүг болгаш угаан-бодалдың байлак салгалдарлыг. Ооң-биле кады бис кожа чурттап турар болгай бис. Кыдат болгаш орус культураның хөгжүлдезиниҥ төөгүзүнде бот-боттарывыга салдар чедиржиҥ турганының эвээш эвес чижектерин тып ап болур. Орус болгаш совет культура кыдат улуска кезээде улуг сонуургалдыг боон келгеи. Эртиеи үеде хөй санныг ынык кыдаттар революсчу совет литератураның күштүг салдары-биле революстуг демисеилиҥ оруунче шилиип кирген. Мен бодум бөзин школага Михаил Шолоховтуҥ «Оожум Дон», «Аңдарган күр чер» деп чогаалдарын номчуп турган мен. Ооң-биле кады, эрткен чылын Кыдатка, Совет Эвилелиниге мынаш, шылгарангай чогаалчының 80 харлаанын демдеглеп арттырген.

Бо хүн бистиҥ чуртувуста орус болгаи совет литератураны калбаа-биле номчуп турар болгаш эки билир, эртем, өредилге, кадык камгалал, спорт талазы-биле ССРЭ-ниҥ чедиишкиниерин таныжып, совет фильмнерни улуг сонуургал-биле көрүп турар. Совет чогаалчыларының чогаалдарын элээн хөй тыраажтыг кылдыр Кыдатта очулдуруп, паралап турар. Ооң-биле кады Совет Эвилелиниде кыдат чогаалчыларының чогаалдарын орус дылче очулдуруп турары болгаш кыдат культураны болгаш уран чүүлдү совет улустуҥ билирин болгаш культураа үлеп турарын бис билир бис.

ССРЭ-ге туруп тургаш, мен аңаа бүзүрээр арганыг болгаш мен, кыдат-даа, совет-даа улустар бистиҥ ийи чурттарывыстың аразында культура талазы-биле харылзаалар-биле кызыгаарланнайн турар, ол талазы-биле харылзаалар совет-кыдат харылзааларының бүгү комплексиниҥ тургустуган бир кезээ болур. Харыысалда олар авангардчы рольдуг деп чугаалап болур. Бистиҥ ат салган планывыстың чедиишкиниг күүсеттиҥерингге мен ханызы-биле бүзүрээр мен, чүге дээрге ону наймаалчы, кады ажылдажылганың болгаш деп эргениҥ үндезинииге ажылдап кылган болгаш ол ышкаш бистиҥ улузувустуҥ күзелдериҥе болгаш эргеажыктарынга дүгжүп турар.

Александр СОКОЛОВ,
ПМА-ның корреспондентизи.

Кадык-чаагай, амыдырал дээш

ТААКПЫНЫҢ ДОКТАРЛЫГ УРЖУУ

Таакпының хоразының дугайын солуннарда, журналларда бижип турза-даа, аңаа удур ажыл көдээ черлерде чоруттунмайн турар.

Долегей чергелиг спорт мастери А. Доржу биле эмчи Н. Базырның таакпылаар чорукка удур санал-оналын, сүмеаин июнь 17-де үнген «Шынзан» номчаваш, түүлдүгүндүм. Оондаа өске авторларның бижип турары черле чаптыг.

Таакпы чүгле кадыкшылга хоралыг эвес, күш-ажылдың будурукчүлүүнге мооидактыг деп билир мен. Амыдырал-дан каш чижек: 1936 чыл чүве. Шай, таакпы чегей үе. Ынчан Чыргакыга хавак тарыыр кыдат чурттан турган. Ийи дуңмаларым оолдарны Шушмедеи (кыдатты тывалар ынчаар адаар турган) хавак дилеп эккелиңер дээш айбылаптым. Дуңмаларым хоидур чок. Эртеминде сүрүп чеде бээримге, «бажыңнадып» алган олурлар. Таакпы, хавак дилээрге, «бичии улус-тур силер» дээш кыдат бербеске, карацгылаже дээр бир черге чаштыныпп чыткаш, оорлап чулуп ап, чыдырларда, ашак тудуп алгаш, са кымчылаш, ат кажаазынга дупчуп каан. Бир талазында кыдат шыы кылган. Бичии оолдар боттары дилээнгери ол деп билген. Дөмей-ле улузу сүрүп кээр болгай. Таакпының кылбас-ла хоразы чок, ол дээш дуңмаларым «оорлар» болган.

Эрткен чылын чүве. Мээң сигенчи авеномга таакпылаар эштерим бар чүве. Сараат салыр хүнүвүсте Таан-оол Ооржак. Дарган-оол Ооржак ажылга келбээн. Чылдагаавы — таакпы садып аар дээш магазинче чүгүржү бергеш, оочур маиап турда, машина каапкаш келген. Сараат чедир салдынмаан. Комиссия бөле төп каан сигенин хүлээп албаан. Он хомуктуң планы үзүлген. Оон үжүн чүс акша-биле шаңнадыр, улаи-улай тиилекчи боол турган боттарывыс куруг калган бис.

1972 чылга чедир таакпылаар чордум. Ол чылын өкпемге дегдиргеш, ат бол часкан мен. Эмчилер таакпыны бо дораан каарын чагып, чамдык сүмелер-даа бергеи. Ол олчаан ону шенеп безии көрбээн мен. Чөдүл-какым читкеи, эш-өөрүм араазында кадык, шыырак ажылдап, чурттап чор мен.

Таакпының хоразының дугайында, школачылар, аныяктар ортузунга лекция, беседаны хөй-иниття организациялары демнежип чорудар болза эки. Таакпы хоралыг деп билзе-даа, ону херекке албайн, ажыт-чажыт чокка аныяктар, школачылар тыртып турар. Арагаиы канчап дем-биле шеглеп алган-дыр бис. Түңнел кайдалаа эки-дир. Ынчанган партия, совет удуртукчулар бо айтырыгыиы херекке ап, чогуур шиитпирни үндүрер боор деп күзелдиг мен.

Д. ООРЖАК.

Барыын-Хемчик район.

БОДУНДАН ХАМААРЖЫР

Сүт-Хөл суурнуң Культура бажыңынга бир кежээ кино көрүп ор мен. От чырыткылаңайны берди: артыкшылуттуга кезек аныяк оолдар таакпылап эгеледи. Удаваанда экран бүдүртүнеп, мышсын кедереп келди.

— Залга, арта кино болуп турар үеде, таакпылаарга болур чоор бе? Кожаларыңарга-даа эпчок эвес чүве бе, кино-ну көстүрү безии баксыраптур. Соксанар, оолдар!— дидим.

— Таакпылаарын, таакпылавазын сен айтып бээр эвес сен, ашак. Ындыг-ла хоралыг чүве болза, күруне чүге яваш-бүрү папиросту, сигареталарны будуруп, садып турар деп бодаар сен. Ышка караа ажыыр улус ынай ырадыолуруп алзын — дээн доңгун харыы дыннаады.

Өзүне көрүкчүлер, чүү-даа болбаан чүве дег, ыытташтас болду.

Бистиң арбыста ийи, чаңгыс төлеп чок кижилер, ылаңгыя аныяктар, таакпыда хора чок, ону тураалаан-на кижи тыртып болуур деп бодап чоруур. Ол шын эвес. Олар чазып турлар.

Каш чыл бурунгаар Шыыр-оол, Назын-оол, Хоптак-Хуна болгаш кезек кижи Көшпеске сигеи кезип ажылдап тургаш, кээшпе ораап тыртарынга маргылдаа үндүрдүвүс. Эң-не хөй катап ораап тырткан кижи даарта дүүшке чедир ажылдавас, дыштанып болган мындыг бис. Беш удаа ораап, улаштыр-улаштыр тыртыпкаш, тиилекчи болдум. Ынчалза-даа адар даңны аттсы ала караам шимээн мен: кустуруп, чүрек бырынайнып, баш дескинип, баш аарып тура хонган. Шынап-ла, дүүшке чедир туруп чалап, аъш-чем ижер, чимир хамаан чок чүүнүп ап безии чадашкан мен. Ынчан-на таакпының хоразын билген болгаш ол хевээр-ле ону көөр безии хөөнүм калган. Аныяк организмим ыыттап, бодумну бодум хоранып чораанын таан-даа чөгенчиг. Таакпы чокта талаар чораан болгай мен. Олуруп-мастап, дүне безии кожаларымны таакпы дээш дүвүредип бээр чордум.

Таакпының кайы хире хоралының көргеи болгаш ооң шуут адырылган мен. Кижи бодуна бижиг тура-соруктуг түттүнүп билир болза, ону каар күзел черле боттанып. Ам таакпата, дайынга дег, удур мен.

О. БОРАШ.

Сүт-Хөл район.

МЕИР КАХАНЕ ДЕП КЫМЫЛ?

Меир Кахане — Американың Каттышкан Штаттарының еврей чурттакчызы турган. Ол аиаа-ла америк чурттакчы, хамааты эвес, а эң-не реакслыг, дайынзырак, сөөк-язы ылгай көөр болгаш бак сурагжаан сионнамниҥ кедергей барыын үзеллиг талалакчызы, депшилгелиг бүгү чүүлдерге өжээтен ол идеологиянын — сионизм идеологизының неитередикчизи, боттандырыкчызы кижи.

«Еврейлерни камгалаар лига» («ЕКЛ») дээр кедергей реакслыг болгаш өлүрткү организацияны Меир Кахане 1968 чылда Бруклиниҥ (Нью-Йорк) кварталдарының бирээзинге организастап тургускан. Сионнсчи ол организацияның кежигүннерн депшилгелиг кижилерни кам-кайыра чокка өлүрүп, балыглап, коргудуп келген болгаш террорисчи үүлгедиглерни сөөлгү үеде улама куштелдиргеи. Чижээ, Нью-Йоркгуң импресариозуиуң үдаштыкы чурттардан АКШ-ка келген артистерни хүлээп алгаш, оларның концертлерин чоига көргүзерин организастаар хүлээлгелиг организация, ынчаарда совет артистерниҥ концерттерин көргүзеринге ол организацияга идепкейлиг киржип турган) секретары уругну «Еврейлерни камгалаар лиганың» кежигүннери араатанзыг ёзу-биле өлүргеи.

М. Кахане «Лиганы» баштай организастап тургаш-да, мыча деп медеглээн: «Палестин өлүрткүлерни араб чурттарның детнип турары мышкаш. Израильдиҥ деткимчези-биле еврейлерниҥ бот-камгаланыр делегей болүүн тургузар ужурлуг бис». «Еврейлерни камгалаар лигазын» АКШ-ка М. Кахане тургускаш. Израильге чедип келгеи. «Ках» деп политиктиг партияны ол тургускан. Ук партияның идеологизязы «Лиганың» идеологизязы-биле, тодаргайлаарга, сионизмниҥ өлүрткүү, эжелекчи, улуг күрүнезирек идеологизязы болуп турар. Кахаиеииҥ ол партиязын АКШ-та «Еврейлерни камгалаар лига» деткеп, хөй миллион акша-хөреңгилерии, боочепсекти берип турар.

Меир Кахане харын-даа Израильдиҥ парламентизиниҥ (кнесеттиҥ) депутады кылдыр сонгуткан. Израильдиҥ сөөкязы ылгай көөр сионнсчи хоойлуларын аимдырарга боттандырарының демиселчизи кылдыр ол болуп чарлаан. Оон медеглээнии ёзугаар алырга, Кахаиеииҥ «Ках» партиязының чиис сорулгазы — бүгү арабтарны Израильден үндүр сывырары. Бо сорулга ажылзында чедип алдынаанда, «шынгыы» апартеидтиг (сөөкязы ылгай көөр дерзии чоруктуң) ёзу-чурумун тургузары эргежок чугула деп, Кахане санап турар. Чижээ, араб кижи-биле өг-бүле туткан еврей херээжен кижиин ийи чылда кара-бажыңга олуртур кылдыр шимдер хооллуну, далай кылдынга еврейлер болгаш арабтар чаңгыс черге кады дыштанмас дугайында хоойлуну күзээп алырын, чуртка арабтарның хостуг чоруурун кызыгаарлаар паспорт чурумун доктаадырын Израильдиҥ эргежагыргаларындаи ол мегеп турар.

Кахане Израильче көжуп чорүй барган соолуида, АКШта «Еврейлерни камгалаар лиганың» өлүрткүү, дерзии ажыл-чорудулгазы сезеи чылдарның эгезинде оожумнаан турган. Ынчалзажок өрткеи чылдың эгезинде «Лиганы» Кахаиеииҥ салгакчызы сионнсчи Ирв Рубин удуртуп эгелээн болгаш өлүрткүү ол организация кем-бүрүүлүг, расисчи, ылаңгыя арабтарга удур хөделиишкиннерни катап күштелдирген.

Бүгү арабтарга, ылаңгыя ливийлерге болгаш палестиннерге, удур өжээтен пропагаиданы, өлүрткүү үүлгедиглерни И. Рубин болгаш ооң «Лигазы» сөөлгү үеде улам калбарткан. АКШ-тың полициязының болгаш истелгениҥ федералдыг бюрозунуҥ (ИФБ) медеглелии өзугаар алырга бүгү чуртка өлүрткүү чоруктарыны, халдаашкыннарны кылган чажыт өлүрткү организация бар болуп турар. Өлүрткү үүлгедиглерни, халдаашкыннарны «Еврейлерни камгалаар лига» организастап, удуртуп турар деп, АКШ-тың истелге органнары медеглээр ужурга таварышкан.

Рубин баштай аныяктарның бокс секцияларын организастаан, а сөөлгү үеде еврей ооларны болгаш кыстарны шеригге хөрээнге, дайынчы боо-чепсекти шиигээлип алырынга өредилге тускай лагерьлерни АКШ-тың янзы-бүрү хоорайларының чанында тургускан болгаш арабтарга удур расисчи пропагаиданы калбаа-биле чорудуп, өлүрткү үүлгедиглерни И. Рубин болгаш ооң «Лигазы» сөөлгү үеде улам калбарткан. АКШ-тың полициязының болгаш истелгениҥ федералдыг бюрозунуҥ (ИФБ) медеглелии өзугаар алырга бүгү чуртка өлүрткүү чоруктарыны, халдаашкыннарны кылган чажыт өлүрткү организация бар болуп турар. Өлүрткү үүлгедиглерни, халдаашкыннарны «Еврейлерни камгалаар лига» организастап, удуртуп турар деп, АКШ-тың истелге органнары медеглээр ужурга таварышкан.

Рубин баштай аныяктарның бокс секцияларын организастаан, а сөөлгү үеде еврей ооларны болгаш кыстарны шеригге хөрээнге, дайынчы боо-чепсекти шиигээлип алырынга өредилге тускай лагерьлерни АКШ-тың янзы-бүрү хоорайларының чанында тургускан болгаш арабтарга удур расисчи пропагаиданы калбаа-биле чорудуп, өлүрткү үүлгедиглерни И. Рубин болгаш ооң «Лигазы» сөөлгү үеде улам калбарткан. АКШ-тың полициязының болгаш истелгениҥ федералдыг бюрозунуҥ (ИФБ) медеглелии өзугаар алырга бүгү чуртка өлүрткүү чоруктарыны, халдаашкыннарны кылган чажыт өлүрткү организация бар болуп турар. Өлүрткү

БИСТИҢ ӨҢНҮКТЕРИВИСТИҢ ДУРЖУЛГАЗЫНДАН

РУМЫНИЯ. Бо чурукту Дэбулени коммунада элезиниҥ хорзуиерии мелиорастаар талазы-биле эртем-будурулге станциязының лабораториязынга тыртгырган. Чоиның «Олтинсиниҥ суг чок куруг ховузу» диижри ол черии ховуу девискээрии шиңгээдир талазы-биле шенеделерии сөөлгү беш чыл иштиие ол коллектив чедиишкиниг чорудуп келген. Мурнунда элезиниг куруг ховуу чыткан он-он муң гектар черлерде амгы үеде салдар болгаш виноград өстүрер черлер, ногаа болгаш тараа культуралары өстүрер шөлдер ап көрүп турар. Совет чогаалчыларының чогаалдарын элээн хөй тыраажтыг кылдыр Кыдатта очулдуруп, паралап турар. Ооң-биле кады Совет Эвилелиниде кыдат чогаалчыларының чогаалдарын орус дылче очулдуруп турары болгаш кыдат культураны болгаш уран чүүлдү совет улустуҥ билирин болгаш культураа үлеп турарын бис билир бис.

ССРЭ-ге туруп тургаш, мен аңаа бүзүрээр арганыг болгаш мен, кыдат-даа, совет-даа улустар бистиҥ ийи чурттарывыстың аразында культура талазы-биле харылзаалар-биле кызыгаарланнайн турар, ол талазы-биле харылзаалар совет-кыдат харылзааларының бүгү комплексиниҥ тургустуган бир кезээ болур. Харыысалда олар авангардчы рольду

ШЫНАА, ХЕМНЕП

Адаларның оруу-биле

Машиналыг, мотоциклдиг, чадаг-тергелиг база дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның оруктары-биле экскурсиялап, туристеп чоруурун бистин чуртувуста чаңчыл апарган. Чоокта чаа республиканың күрөөшүнээзы биле профсавилелдериниң тыва область чөвүлели дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның тураскаадлыг оруктары-биле аъттыг аян-чорукту аът спортунуң аныяк спортчулары-биле организастап эрттиргеп. Ол бистин республикада бир дугаар организастаттынган солуун биндыг экскурсия болуур.

Беш хонуктуң аъш-чемнин, майгыннарын чиик тергеге чүдүргеш, аян-чорук кылыры-биле аъттанган өөреникчилерни күрөөшүнүң девискээриндеп ол организациянның удуртукчузу А. С. Нурзет, профсавилелдериниң тыва область чөвүлелиниң секретары М. М. Фырсова чагыг-сөзүн берип, мурнунда салдынган сорулгаларны күүседирин чугаалап, үдээнмер.

Бистин бөгүнгү болгаш даартагы аас-кежиктиг чуртталгавыс дээш амы-тынын харам чокка берген ада-өгбелеривистиң дайынчы оруктарыбиле аян-чорук кылып, шаанда Атамановка дээр, а амгы үеде кызыл партизаннарның сураглыг командири Кочетовтуң адын-биле аттаан Кочетов суурже үдээн аъттанныптывыс.

Чер аразы ырак. Аъттыг шеригнер-биле бир дөмей, чурум-чыскаалдыг халдып, ор бис. Бистин командиривис кылдыр профсавилелдериниң область чөвүделиниң культурамассалыг болгаш күш-культура ажылының талазы-биле инструктору Б. М. Кенешти томуйлаан. Аъттарның спортчу байдалын шинчилеп көөрү-биле тренер Т. П. Белоногова, дүк талазы-биле Орсибургтун, зона талазы-биле Абаканда лабораториязының моотехниги, аът спортунга ССРЭ-ниң спорт мастерининге кандидат С. И. Шевченко база чораан. Аъттарның нийити байдалын көөрү-биле челзип-даа, даалыктадып-даа чордувус. Оон түнелиниден илереэнии болза, чамдык аскырлар кезек халымыр болган. 10—15—20 хире километр эртип чорда-ла, шаг-шинээ төнүп, доктаап турунтар. Ынчангаш дыштандырар ужурга таваражыр.

Баарда, кээрде чеже-даа бичии-бичии бедигээштерни, чавыяаштарны, чоогаларны, зөңнерни эртивис. Болавыже, бо черлеп бистин ада-өгбелеривис челер, маниаар аъттарлыг оък-боозуну, селемезин астып алган, бистиң бөгүнгү база даартагы аас-кежиктиг чуртталгавыс дээш дайынмыны мырыты чедип, ажып, тинлеп-даа чораан ыдыктыг оруктары боон чадавас. Чүге дизе, сураглыг суур Кочетов биле ынчангы Хем-Белдири (амгы Кызыл) хоорайга чурттап, ажылдап чораан тыва, орус болгаш өске-даа нациларның шылгарлаган партия ажылдакчылары, партизаннар аразында харылзаалыг, калы демиесежип чораан болгай.

Шала кежээликтей Межегей—Кызыл аразында Бичее-Шоол деп черге четкеш, команда ёзугаар аъттарывысты өртеп, дужап-киженээш, майгыннарны тикирлээш, дыштанып эгелеткивис.

Спортчу маргылдаалары боттарывыстың аравыска чоруткан бис. Оон соонда боттывынгыр композитор Б. М. Кенеш-биле ужуражылганы организастааны солуун болган.

Ол Тывага революциянын төөгүлүг черлерин, кызыл партизаннар Кочетов-биле Щетинкин дугайында биске чугаалап берген. Оон соонда партия, Төрээн чурт, күш-ажыл, ынакшыл дугайында ырларны ырлажып, боттарывыстың бичии концертивисти бараалгаткан бис.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң хоочун малчыны Седип-оол Сурунчапович Куулар 32 чыл дургузунда мал малдап келгенин, шаанда тывааларның чуртталгазын биске таныштырганы база солуун болган.

Кочетов суурунуң чоогунга чедип келгеш, оожум чоруп олурувуста, «Взвод, ырлаңыңыр» деп дужаал үнген. «По долинам и по взгорьям» деп ырны Кочетов суурунуң кол кудумчуру-биле ырлашпышаан, төөгүнүң музейинге доктаадывыс. Кудумчуга ырлооргулг, аътгарлыг эртип туруувуста, суурунуң чону бистиң магадап, сонуургап, бажыннарының сонгаларындан бакылап, дашкаар үнүп келип, бистя байырлыг шинчи-биле утказын өөрүшкүү.

Төөгү музейиниң директору Алексаидр Шыгбаевич Учунак, ол музейниң эртем ажылдакчызы Валентина Евзаковна Оюн оларның партиянын бирги съездизиниң, партизаннар шимчээшкинниниң дугаймында лекциялары, делегеле-биле танышпырылгалары конуг солуун болган бистиң улам дейаът киирген.

Дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның оруктары-биле аъттыг туристиң походтарны моон соңгаар-даа чорудуп, массалыг болдурарынге күрөөшүнүң болгаш профобласвилелдиң дилединмс.

О. ДАВАА.

Дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның оруктары-биле аъттыг бирги походтуң киржикчизи.

ЧУРУКТАРДА: походтуң киржикчилери: тренерлер Т. Белоногова биле С. Шевченко.

ТЕОРИЯНЫ ӨӨРЕНИР

Шыырааа оюнуның тывылган үези бистиң эраның IV—V чүс чылдарга чоокшулаар турар, а оон тывылган чурту — Индия. Индия болган Кылаттан, Иран база Аравия дамыштыр Европага шыырааа IX—X чүс чылдарда келген.

Россияга шыырааа шуут-ла Чөөн чүктен келген. Чөөн чүк улузу—«Шахмат» дижир турган. «Шах»— дээрге, ноян (хаан) дээнин ол, а «мат» (иран дылда) дээрге, кордап чок аштырган дээн үткалыг. Оон эгелээш, шыырааа оюнуның кол сорулгазы болза, ноянны шалап тургаш, удуп алыры болган.

Хей-хей чүс чылдар дургузунда шыыраага бодалдарның көштериниң талазы-биле дыкала хей өскерлиишкинер турган.

Орус улустуң улуг шыырачызы А. Д. Петров (1794-1867 1824 чылда «Шыырааа оюнуу» деп номунга теоретиктиг болгаш практиктиг оюнчарга дүрүмнерни бижээн. Ол ном орус шыырачызы М. И. Чигориниге (1850-1908) бир ышаар үе-биле хей келге ойнап чоруткан. Оон ангыда аналаа хамаарыштыр номнар, соңгаларны база доктаамал чорудуп турар. Оон соңгаларга киржип турар шыырачыларның теория-биле чедиселиниишкинин дыка кошкак. Ак, кара тала-биле көштү эгелээрин шээжилеп алыр, оон ажыг көш кылып чорүй, чыстырмаларны кылгаш, дүжүп бээр ужурга таваражыр.

Чамдык эр-даа, херээжендээ шыырачылар салыг үезинде көштерин биживвес. Чүге биживезин дээр болза, олар бижип билбес болуур. Номну ажып, сайгарып, бодап өөренмес болза, канчап кижи теорияны биилир боор.

Эгелеп чоруур шыырачыларга шыырааа теориязын өөредир дугаймында номну тыва дылга үндүрүнүн республиканың шыырааа федерациязының шинчилээр үези келгем.

Удавас Тывага шыырааның массалыг ойнаш эгелээнинкип 50 чыл оюн демиселеп эрттиргер. Анаа хамаарыштыр шыырааа талазы-биле кайы чүү болуп турарын номчуучуларга дыннадыры күзенчир.

Б. ЧЮДЮК,
бирги разрядчы.

ЧАРЛАЛ

Күргенниң ыры болгаш танцының «Саян» ансамблинге артистер белеткээри-биле хореография студиязынга чыылдажомурсту Кызылның үран чүүл училищезин чарлап тур.

Училищеге 10 класс дооскаммарны хүлээп алыр. Киирер күзээнмер № 086/У майык ёзугаар эмчи шынылгадын, 3х4 хемчээлиг дөрт фото-чурукту алгаш келир.

Специализация талазы-биле көрүлдени (хевир-сыны) август 22-23-те эрттирер. Шылгалдар август 25-тен 30-га чедир —ССРЭ төөгүзү (аас-биле), орус дыл болгаш литература (чогаадыг) бижиир.

Кооператив техникумнарынга киреринин шылгалдалары 1986 чылдың август 4-те эгелээрин документилерни дүжаагаа бүгү абитурнентилерге Тыва республикасынын Госпотребсоюз дыннаалын тур. Даразының адресте келир: **Кызыл хоорай, Щетинкина-Кравченко 38, Красноярскиниң кооперативтиг техникумунуң ботөөредилге салбыры.**

Редактор В. С. ШАРАВИН.

1986—1987 ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНДА ДАРААЗЫНДА САЛБЫРЛАРГА СУРГУУЛДАР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН КЫЗЫЛДЫҢ ҮРАН ЧҮҮЛ УЧИЛИЩЕЗИ ЧАРЛАП ТУР.

1. Дирижёр-нинти ырнын.
2. Улустуң хөгжүм херекселдериниң (баян, аккордеон, домбра, дошпулуур, гитара).
3. Үрер хөгжүм инструменилери (кларнет, труба, тромбон, саксофон, гобой, флейта).
4. Хылдыг хөгжүм инструментилерин.
5. Клуб салбыры (улустуң хөгжүм херекселдери, баян, аккордеон).
6. Библиотека дерээ.
7. Библиотека дерээ (ботөөредилге-биле).

30 хар чедир назылыг болдар болгаш кыстарны училищеге хүлээп алыр. Музыка салбырынга карерни күзээнерни: дынмаарынын, үгааирга сактып алырынын, ритминин, үнүнүң талазы-биле хынаар. Клуб, библиотека болгаш хөгжүм салбырларынга сес класс дооскаммарны болгаш ортумак эртемнигерни хүлээп алыр. Бот-өөредилге салбарынга ортумак эртемнигерни хүлээп алыр. Училищеге сес чыл школазының базазынга киреревер шилип алган түскай эртеминиң талазы-биле, орус дылга (диктант), орус дыл болгаш литературага (аас-биле) шылгалдалар дужаар. Ортумак школаның базазынга киреринн күзээнмер шилип алган түскай эртеминиң талазы-биле, орус дыл болгаш литературага (чогаадыг), ССРЭ төөгүзү (аас-биле) шылгалдалар дужаар.

Ортумак түскай өөредилге черинге хүлээп алышкынының чурумунга дүүштүр август 25-тен эгелеп киреринің шылгалдаларын эрттирер. Кичээлдер сентябрь 1-де эгелээр. Ниити чурумга үндезилеп стипендиязы төлөөр. Киреринің шылгалдаларын чедишкининг дужаалган үндезини национал кижилер өг-бүлезининг материалыг байдалының дугаймында школдыларын киирээнде, курсениин долу хандырылгазынга хүлээп алыр.

Училищеде чаагайжыды тутунган ниити чуртталга черн бар.

Училищениң директорунуң адынга бидирикшиктиг дараазында документилерни кожар: аттестат, сес класс дооскаммың дугаймда черечилел (бодуу-биле), № 086/У майык ёзугаар чурттап турар черинден бергеи эмчи шынылгазы, күш-ажыл дептерлерин үштө бижидилге, 3х4 хемчээлиг дөрт фото-чурук, ег-бүлезининг байдалының дугаймында шынылга.

Киреринн күзээнмер училищеге келирде, төрүттүгининиң дугаймында черечилгиниң азы паспортун, шериг билединиң азы кижи бижилге черечилелин болу көргүзер.

Хүлээп алышкын комиссия. зының адрези: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу 2, кабинет № 40, телефоннары: 2-25-79, 2-29-26.

Владимир областың Камешково хоорайда (Москвадан электричка-биле анаа чедир 3 шак чоруур) яс-таавы будуруглезининг ПТУ-зу 1986—1987 өөредилге чылында өөренирин күзээн уругларны чалап тур.

Сес чыл болгаш ортумак школаларны досскан 15 харлыг болгаш оон ору назылыг уругларны училищеге хүлээп алыр. Өөренирининг хуусаазы (шилип алган мергежилиниге болгаш билиниге хамаарыштыр) 1—2 чыл. Сургуулдар стипендия алыр: сес чыл школазын дооскаммар — 60, а ортумак билиглиг кижилер —80 рубль. Сургуулдарны ниити чурттаага бажыны-биле хамдырар, хүнде үш катар халас чемгерер.

Практика үезинде будуруп үмүүрген продукциязы дээш немелде төлевирин бээр. Өөредилгениң төнчүүзүнде ажыл төлевирин 200—250 рубль болдур. Оон ынай сургуулдарга кежээки школаның 9—10—11 класстарынга, кежээки техникумга өөренип ап болур аргаы база төнчээреп турар. Училищеин 4—5 деңгеларлыг

ШЫДЫРААЧЫЛАР МАРГЫЛДААЗЫ

Тывага баштайгы шыырааа маргылдаазын организастаамыныан бээр 50 чыл болуур оюнга тураскаатканн Барыын-Хемчик районунуң күш-ажылчы коллективтериниң аразынга «Шыырааа фестивалы—86» деп маргылдаанны организастап эрттиргеп.

Кызыл-Мажалыктың № 2 школазының базазынга организастаан бо маргылдаага шупту 8 командадан 24 эр. 4 херээжен шыырааачылар киришкеп. Херээжен ойнакчыларның аразынга 1963 чылда бирги Тываның херээжен шыырачыларының спартакиадазының киржикизи, чанчап орта II-III черни алган, ам пенсионер-даа болза, районуң ыяш ажылагый черинин командазының киржикизи Тамара Ивановна Тараллоның киришкени солуун болган. «Шыырааа фестивалы 86»-га тураскаатканн ыяш ажылагый черинин «Лесовод» хана солуунга ынчангы ойнап турган шыырак шыырачыларының чуруун аскан. Ол чуруукта Т. И. Тарапло, Тока-Аннчмаа сутлар кады тыртырганын көөрге, дыка солуп. Бо удаада Т. И. Тарапло удуралыкчыларын шупту-ла удуп, херээжен шыырачылардан бирги черни ап, командазынга хөй санны эккеп берген.

Команда бүрүзү дээскиндир ойнаар чүрүм-биле шупту ужураштыр. Чидиг демиселлиг түнелиниде, командалардан бирги черни районуң ыяш ажылагый черинин командазы алган, иштиг-ушкүү черлерин «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының, районуң улус өөредилге кылдынның командалары алгылаан.

Түс-түс ойнакчылардан О. Ч. Монгуш, Х. Л. Монгуш, О. К. Куулар, О. Күүгет, Шекпээр школазының 60 чылгы доозукчузу Элла Куулар олар экн ойнаннар.

Шыырааа фестивалынга чамдык күшажылчы коллективтерден, «Хемчик», «Дөң-Терезин» совхозтардан командалар келбээн. Ол ышкаш бо маргылдаага чүгле дерт херээжен шыырачының киришкени, районда херээжениер ортузунда бо ойнынуң сайгарывайн турарын чоречилел турар. Маргылдаанны баш удур эки организастаан болза, оон киржикчилерге хөй болуур турган. Бо бүгүнү районда шыырааа федерациязы ирон сонгаар өөренип көөрү чугула.

Тиилеңги командаларга, эки ойнаан шыырааачыларга хүндүлел бижиктерни, өртектиг бележтерни тывыскан.

Х. МОНГУШ.

ВИРУСТУГ ГЕПАТИТКЕ (ӨТ ААРЫЫ) УДУР ХЕМЧЕГЛЕР

Участоктуң уругларынга Саяны К-ны аввазы экелген. Уруумун шаг-шинээ чоа, эъди изнир, чемге көнүү чок, кусчузу кезир, силиниин өңү кара-сарыг, баарын аарып тур дээр-дир дээрзин аввазы эмчиге тайылбырлаан. Эмчи уругну шинчээш, оон карэктарының кежи сарыгзымаар болганын эскерип каан. Халдавырлыг микробтарлыг саргарар аарыгдан аввааи деп диагноз тургускаш, уругну халдавырлыг аарылар эмнелгезинге чыттырып каан.

...Халдавырлыг өт аарыының тарадыкчызы—оон аввааи кижи болур. Саргарар өт аарыының өскүдүкчүзү кижиниң организминге ун аарыгның саргарар-даа, саргарбас-даа хевири-биле заравила чоруур. Сарганың эгелээринян мурнуку чарыындагы үе эң-не эйыылыг. Ынчан аарыг кижиниң кадыг болгаш суук албаны-биле микробтар хөйү-биле үнер.

Бо аарыгны саргарбайн, чиик эртип чоруур кижилер база халдавыр тарадып болур. Ындыг аарыг кижилерниң саны саргарар хевир-биле аараан кижилерден хөй болгулаар. Ындыг аарыг кижилериниң ниити байдалы шоолуг эскертпес, олар коллективке тура, бодуунуң чанында кижилерге, ылангыя бичии уругларга, аарыгнын микробтарын халдадып болур.

Микробтарлыг өт аарыы агаар дамыштыр база халдап болур. Ылангыя күску, кышкы үеде санитарлыгдаа, организастыгдаа, ниити байдалы эки коллективтерге берзин уругларже бо аарыгның микробтары халдап болур.

Ынчангаш микробтарлыг өт аарыы хөй янзы оруктар-биле кижиге халдаар. Канзыг-даа чаагай кижилер аарып болур. Элээди уруглар эң аарыыпал. Аарып эрткен кижилер катап аарып болур. Аарыг кижиниң баштай аарып эрткен аарыының микробтарынан өске бир янзы хевиринил микробтары анаа ядып болур.

Аарыгны баш удур болдурбазы чугула. Чурттакчылыг чер-черинің ариг-шеверин бүгү талазыг сагыыр, бөлүү доктаамал аштап, мырай сөөртүр, сүзектер-биле демиселеп, өске-даа хемчеглерни алыр хүрек.

Школаларга, ылангыя хаарга киржип турар шыырааачыларның теория-биле чедиселиниишкинин дыка кошкак. Ак, кара тала-биле көштү эгелээрин шээжилеп алыр, оон ажыг көш кылып чорүй, чыстырмаларны кылгаш, дүжүп бээр ужурга таваражыр.

Чамдык эр-даа, херээжендээ шыырааачылар салыг үезинде көштерин биживеес. Чүге биживезин дээр болза, олар бижип билбес болуур. Номну ажып, сайгарып, бодап өөренмес болза, канчап кижи теорияны биилир боор.

Эгелеп чоруур шыырааачыларга шыырааа теориязын өөредир дугаймында номну тыва дылга үндүрүнүн республиканың шыырааа федерациязының шинчилээр үези келгем.

Удавас Тывага шыырааның массалыг ойнаш эгелээнинкип 50 чыл оюн демиселеп эрттиргер. Анаа хамаарыштыр шыырааа талазы-биле кайы чүү болуп турарын номчуучуларга дыннадыры күзенчир.

Б. ЧЮДЮК,
бирги разрядчы.

Аразылыг бөөнү садып алырының, калгалаарының, ажыглаарының эрезии бадыткап турар документилер кылыртын алырының чүрүмү ескерли бергени-биле холбаштыр, Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң хей-нинтининң корум-чурумуун камгалаар киллизинге 1986 чылдың октябрь 1-ге чедир черлик аннарны аннаарынга доктаамал киржилгезин болгаш керээлиг хүлээглелериниң күүселдезин бадыткап турар белеткел организациялармың шынылгазын, республикаанын ажыктар ниитилелиниң болгаш анчы инспекциязының удуртукчуларының кады киргеи дилег бижиин, районуун янылар ниитилелиниң даргазының болгаш район охотовединиң ат салганы тодаргай характеристиказын экээрин дыннадып тур.

Ол документилерни экеп көргүзээн кижилерниң аразынга бөө калгалаар болгаш ажыглаар эргезин казыыр.

Бистиң адресивис: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 15 дугаарлыг бажын. ИХМ-ниң хей-нинтининң корум-чурумун камгалаар киллизи, 326 дугаар кабинет.

Ада-иелернин болгаш школачыларның кичээнгейинге

1986 чылдың июль 26, августун 2, 9, 16, 23, 29 хүннеринде эртенгинин 10 шактан эгелеп, № 5 «Детский мир» садыының чанынга «Уругларга тайбың» деп темалыг школа базаарын организастаарын Кызылдың үлетпүр садыы чарлап тур. Школачы форманы болгаш индик-хептн хоорайның школаларынга үлеп берген чалалга ёзугаар садар.

Школа базаарынга келиринерни чалап тур бис.

Ойлаар

Бөгүн республикага дыммыраай чаъстаар, дыммирээшкинниге хат 15—20 метр чедир күштелир. Дүне 9—14 градус, хүнүс 25—27 градус чылыр.

КИНО

ИЮЛЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чуане здесь не ходят» 9.30, 11.30, 13.10, 15.00, 16.40, 18.40, 20.30 (удаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тайная прогулка» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Большие маневры» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЛЕТНИЯ»: «Полсудимый» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 (удаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Спартак» (АКШ 2 сериялыг) 17.00, 20.30 шактарда.

ТВ

ИЮЛЬ 24-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.45 — «Дириг амытанныр делегейинде». 9.45 — Ураи-чечен фильм. «Утаавкут чок хүн». 10.50—10.55 — Медээлер. 14.00 — Медээлер. 14.45 — Док. фильмнер: «Хоорай чүүлдер эгелээрвэ». «Бедик черде магистраль». 15.25 — М. Глинкиниң романстары. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Н. Герасимова күүселир. Фильм-концерт. 15.50 — «Ыыдыг бодүүн алыс шын». Эртемтайылбырлыг фильм. 16.05 — — Шылырааа школазы. 16.35 — И. С. Бах. Бранденбург концерти. ЧССР-ниң телевидениези. 17.00 — «Ол алды дар чедир болгаш оон өрү». 17.45 — И. В. Ильинский. «Амыдыралдың киноэлдери». Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Чинггиир барымдаазы чокка». Эртем-тайылбырлыг фильм. 19.20 — «Сес соонда — ажыл-херек». Дамчыдыга. 19.50 — «Слушать в отсеках». Ураи-чечен фильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Ут». 21.30 — Ураи чогаал альманагы. 22.45—23.10 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Сталиомга ыам келирил». Док. фильм. 8.30 — «Шивээден тывылган шкатулка». Ураи-чечен фильм. 9.45— —«Дириг сөстериниң аннаажылгазы...». М. Ю. Лермонтовтуң лириказы. 10.25 — Новосибирскиниң телевидение студиязының программазы. 11.20 — Мультфильм. «Айболит чүмү». 6, 7-ги сериялары. 11.40 —Испан дыл. 12.10 — «Манаванын аалчы» Ураи-чечен фильм. 13.40—13.45 —Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.15 —Ритмиг гимнастика.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Сонуургактарга». Хеммер, хөлдерни камнаар, ариг-шевер ажыглаарының дугаймында. 19.15 — Телемедээлер. 19.25—«Алаш төөгү». Программада: медээлер. Июль 27-де — Садыг ажылдакчыларының хүнү. Тыва АССР-ниң садыг министри К. Х. Шаныраа дамчыдыгага киржир. «Чонга страховониниң ажыл-дузазы». Кызыл хоорайның күүрүне страхованиезининг улуг инспекторуу М. Ч. Хертектиң беседазы. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамашктыг улуснар, чиштар!». «Хуурганның салыы». Мультфильм. 2-гы кезээ. 20.20 — Теннис. «Федерацня кубогу». Херээженнер командаларының аразынга делегей чемпионады. ЧССР-деп дамчыдыгага. 21.00 — «Ут». 21.30 — Ужуралдарлыг фильм экраным. «Читкешер дириглер аразында». 22.50 — «Ноочуу» аныяктар дору ырлаан тур. Таллидеп дамчыдыгага. 23.00 — 00.30 — Бут бөмбүүрге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев) —«Днепр». Киевтен репортаж.

Шын редакциянын адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аныдырга болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, провагапда болгаш совет гургузуу киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацня киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяда 6 катаа үнер

Чатыг № 3342.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керекгериниң талазы-биле күүрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1. ТС—00169.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың июль 25 пятница № 174 (13174)

1926 чылда үндезилеттингеи.

Өртээ 3 хевээр.

«Шын» солунуң КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН бөгүн «Саяк» совхозтуң Чимит Доржуга удуртқан механизастаттынган сигенчи бригадазынга тураскаадып көдүргеи. Июль айның ййнги он хонуунда ук бригада 201 тоннаны сигенин белеткээш, Бии-Хем районунуң мал чеми белеткээр бригадаларының аразында сотиалистиг чарышка тиилекти болган. Ч. Доржуның мурнакчы бригадазынга шылчиир вымпелди, дипломну тывысхан.

Бригада кижи бүрүзүнге онааштыр үлүг-нормазын ажыр күүседип, олар эртен эрте дең орай кежээге чедир турушкуун чок ажылдан турарлар.

Мал чемин белеткээриниң мурнакчыларынга деңнежиңер!

ШИИТПИРЛЭЭР АЙТЫРЫГЛАР

Совет Эвилелиниң ажылы чонунга партия ТК-ның Кыйгырыы-биле бистин Кызылдың аъш-чем баазаннарының садының № 34 магазинииң ажылдакчылары киткээнгейлиг танышкан. Ында хандырылга адырының ажылдакчыларынга хамаарышкан одуругларны номчуурга, садыгында, магазинииң-да шиитпирлээр ужурлуг айтырыглары кестүн, ол соруглалар кижини дүүредип келир-дир.

Аъш-чем баазаннары садының бүгү ишчилери мени Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадыга соңгаан болганда бо удаада садыгның кожа айтырыгларынга доктаар бодап турар мен. Мени дүүредип-даа, мээң сеткилимни хандырып-даа чоруур чүүлдериң дугайында чугаалап көрейн.

СЭКП-ниң XXVII съездизинда, партия ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленуму-даа, Төп Комитеттиң Кыйгырыы-даа бистиң каш дакпыр күжениишкинниг ажылдаарын, кижи бүрүзү эдс тургустукларын иегеп турар. Шынчаңгаш, хамааты кижи бүрүзү болуунуң ажылдаар черинге ак сеткилдиг болур, хуу инициативазын көдүрер ужурлуг. Үениң шыңгыы негелдези ол. Оны бистиң садыгывыл-даа, магазинииң-да ажылдакчылары эки медереп билип, шыдаар шаа-биле эдс тургустукуп турар. Шынчаңгаш, хандырылганың культуразын бедидер сорулганы багай эвес күүседип турар бис. Сагыш-сеткилге көрүнүп чүүлдер ол. Ынчалза-даа ажылдың аскежайтырыглары дуурениг. Бистиң аъш-чем баазаннарының садымында кадр айтырыы мурнакы үеден бээр чидиг тургустукуп келген. Чыл саныңда-ла базартык артында ишчилериң барык 30 хире хуузу ажылдан үнүп турар. Чүгле бо чылдың бирги чартыынында безин 156 кижи ажылдан үнүп. Ылаңгыя аныяктар черле артпас боор-дур. Оон чылдагаанны чүдел?

Кол чылдагаан — дыштамыр хүнүнүң эвээжи. Аъш-чем баазаннарының магазинии эртенгиниң 8 шактан 20 шакка чедир ажылдаар болгай. Ылаңгыя ажылдакчылары чедишпес бо үеде эртен келген садыгжы кежээге чедер апаар. А дыштанып хүн чок неделилер безин болгулаар. Аңаа чаңчыгып чаагай кижилер ажылды кагган чоруптар.

Оон аңгыда чүрттаар черинң чогу. Чаңгыс бот кижилерге харыы общежитиеге орун берип шыдаптар, а ат-бүлүктиг кижилер кирер чер чок артар. Бо чылын садыт 4 бажыңны садып алган, мында дөрт ат-бүле чүрттап турар. Бо дээрге, ажамы-биле чугаалаарга, «Ивайга дамды» ышкажыл. Ынчангаш, оны барымдаалаашы. 102 орунлуг общежитиени бо чылын түдүп эгелээрин көрдүргеи. Чогум оон кажан доостуру билдинмес, оны ажыглалга кииргижеге чедир та чеже кижи ажылдан үнер. А бисте тудуг темпизин дыка оожум дээрзин кым-даа билир. Ол ышкаш уруглар садынга орунар база чедишпес-тир.

Кадрларны ажылга арттырарының база бир быразы — садыг ажылдакчыларының хостуг үезинче сагыш салышкын болур. Ындыг турбуже бисте кызыл-булуң безин чок болгай. Барык муң кижи ажылдакчылыг коллектив кандыг-бир байырлал эрттирер дээнде аңгы-аңгы организациялардан хостуг өрээл дилээр, хөлезилээр апаар бис. Бо айтырыгны Садыг министерствозунуң мурнунга эң удаа көдүргеи бис, харын мынчага чок.

Садыгжыларның ажылга артпас чоругунуң бир чылдагааны — садыгжы кижиниң аар, механизастаттынмаан күш-ажылы. Улут-даа, бичиидаа хемчээлдиг баазанны хереженнер холдары-биле дажыглаар ужурга таваржып турар. Чаа магазин-даа ажыттынарга, эргизин-даа сентелкылырга механизастаан күшажыл ында чок болур. Оң ышкаш садыг шеддери биглиг, складтар тар. А садыгда баазан саарлыгзы улгадып турар. Бо чылдың бирги чартында сатыан баазанывыс эртжен чылдың бо үезинден 17 дүүхей болганы оон бадыткалды.

Амгы үе — аъш-чем баазаннарының садының ажылдакчыларынга шиитпирлиг үе. Ол чүл дээрге, ногаа болгаш чимис садыр үениң келгеи бо. Бо кампаниядаа эң шиитпирлиг белеткеним, оны каңчаар эрттирериң бүгү тала-биле сайгарар ужурлуг бис. Бүгү күштү көдээ ажыл-агый продукциязының чидирими болдурбазынче, өстүрген дүжүттү хереглеечиге бүрүн чедирериче утландырар хүлээлелиг бис.

Моону чогумчалыг чорударының бүгү аргалары бисте бар. Аъш-чем баазаннарының садыгжы хостуг үезинче сагыш салышкын болур. Ындыг турбуже бисте кызыл-булуң безин чок болгай. Барык муң кижи ажылдакчылыг коллектив кандыг-бир байырлал эрттирер дээнде аңгы-аңгы организациялардан хостуг өрээл дилээр, хөлезилээр апаар бис. Бо айтырыгны Садыг министерствозунуң мурнунга эң удаа көдүргеи бис, харын мынчага чок.

Садыгжыларның ажылга артпас чоругунуң бир чылдагааны — садыгжы кижиниң аар, механизастаттынмаан күш-ажылы. Улут-даа, бичиидаа хемчээлдиг баазанны хереженнер холдары-биле дажыглаар ужурга таваржып турар. Чаа магазин-даа ажыттынарга, эргизин-даа сентелкылырга механизастаан күшажыл ында чок болур. Оң ышкаш садыг шеддери биглиг, складтар тар. А садыгда баазан саарлыгзы улгадып турар. Бо чылдың бирги чартында сатыан баазанывыс эртжен чылдың бо үезинден 17 дүүхей болганы оон бадыткалды.

Амгы үе — аъш-чем баазаннарының садының ажылдакчыларынга шиитпирлиг үе. Ол чүл дээрге, ногаа болгаш чимис садыр үениң келгеи бо. Бо кампаниядаа эң шиитпирлиг белеткеним, оны каңчаар эрттирериң бүгү тала-биле сайгарар ужурлуг бис. Бүгү күштү көдээ ажыл-агый продукциязының чидирими болдурбазынче, өстүрген дүжүттү хереглеечиге бүрүн чедирериче утландырар хүлээлелиг бис.

Моону чогумчалыг чорударының бүгү аргалары бисте бар. Аъш-чем баазаннарының садыгжы хостуг үезинче сагыш салышкын болур. Ындыг турбуже бисте кызыл-булуң безин чок болгай. Барык муң кижи бир мүң тонна капустаны, 200 тонна картофельди, 250 тонна огурецти, помидорну садар ужурлуг бис.

Бо ажылда четпестеривис ам-даа бар. Чүрттакчыларның негелде-хереглеелиң хандыр өөренмейн, рынок негелдезин барымдаалавайн турарывыстан чамдыкта ногаанны, чимистиг үреп алыр бис. Оон түңнелиниде өртээн чингедир ужурга таваржыр. А күрүнеге ол кайы хире улуг когарал-дыр.

Ийе, когарал чүгле күрүнеге таваржып турар. А садыг ажылдакчыларывыга эвес. Оон ужуру чүдел дээрге, продукциянны бир килограммга 60 копеекке садып ап турар болзувусса, ону чүрттакчыларга көрдүкгенивиз ёзугаар 2 рубль 30 копеекке садып турар бис. Оон түңнелиниде чежеин-даа үреп, өртээн чингедип алырывыска орулга домей үнүп кээр ышкажыл. А орулга барда үреленген ногаа дээш кым-даа бистен могаалге турсуспас.

Чаа беш чылда Кыйгырыда чаруштың негелдезин ёзугаар эң шыңгыы боданыр айтырыг бо. Моону Садыг министерствозу, оон баазаны база бистиң коллектививис хандыр сайгарар ужурлуг.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни удуртаар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалдарын ёзугаар чүрттакчы чонга зиянгүзе суксунуг хөлүү салаар ужурлуг бис. Ылаңгыя бо язык чайгы үеде газтыг суулуг, чулуктарлыг, аржаан аймаан базым сонай садар керек. Ындыг турбуже парюка-даа, кино, концерт көөр черлерге-даа суксун чок болуру хөвөр эвес. А шай дугайында чугаалааш-даа каңчаар.

Өскө-даа аъш-чем аймаа чүрттакчыларга чедиишпейн биргилаар-дыр. Чижээ, сметана, творог аймаа магазинге дүшкее чедир турза, экизи-ле ол. Оң соонда келген кижилер курут үнер. Оон чылдагаанын дилеп, чоокта чаа сүт заводунга чорудум-даа. А оон коллективи чогум ылаанын күүседип, муриакчы болуп турар, а оон чедиишпес чылдагаанын айтырээрга орта хевээр кижи чок болур. «Черже олаа-дыр» дээн хевирлиг ужуру билдиннес харыы дыңнавыр.

СЭКП ТК-ның Кыйгырыында «Кижилериниң хереглеелиге улам долу болгаш бедик шиңгырлыг ачы-дуза чедирилгезиниң амгы үеде хевирлерин хөгжүлери, боттарының күшажылының культуразын бедидери чугула» дээрзин айтыкан болгаш магазиннер совет кижилериң сагыш-сеткилин коддурериниге, оларның бедик түңнелдиг ажылдаарынга кол рольдуг болур дээрзин онаалаан. Оны бистер, баартык артында кижилер, үтпас болгаш негелдеин улам долу хандырар дээш ажылдаар ужурлуг бис. А аңаа кол быра — бүгү айтырыгларны чогумчалыг шиитпирлээри, ажылдың кайы-даа талазынга көшкээш дивес черни тургузары болур.

А. ДВОРЯК,
Кызылдың аъш-чем баазаннар садының № 34 магазинииң улуг салыгжызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

Садыгжыга с ө с

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИН ЧУГААЛАШКАН

1986 чылдың бирги чартында РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлезиниң Күрүне планының болгаш РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң түңнелдерин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга июль 23-те чугаалажып көргеи.

Эртжен үе дургузунда экн түңнелдер чедип алдыгганын аңаа демдеглээн. Ындыг-даа болза, республиканың улус ажыл-агыйында эзе тургустуушкун ооңум чорун турарын айткан. СЭКП-ниң XXVII съездизинин, СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин практиканга боттандырар талазыбыле эң идегелиг болгаш шиитпирлиг ажылды кылбартырын ол иеген турар.

Хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүзү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников чүве чугаалаан.

(СЭТА).

ЭРТЕМ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛДЕ

Эртемделиниң «Эртем, техника болгаш тайбың» деп делегей шуулганы болуунуң ажылын июль 23-те Москвага дооскан. Амгы үениң эртемниң болгаш техниказының, бүгү эртем ажылдакчыларының мурнунда турар чугула айтырыгларны бүгү диптерден келген он-он чүрттарның төлээлекчилери чугаалажып көргеннер. Амгы үениң дүвүрээзиниң байдалынга дүүштүр эртемделиниң дөрт хүлээлгези, эртем ажылдакчыларының бүгү делегей федерациязының хүлээлгези — ядролуг дайынны өскүдүп үндүреринң болдурбазын кижи бүрүзүнүң угаан-медереливе чедир сургаарынга. Чер кырынга тайбыңны камгалаарынга ядепкейлиг киржиринге дузалаарыңыр дээр ниити түңнелди олар кылганнар.

Эртем программалары болгаш ооң түңнелдери, делегейниң билим алырының херээге болгаш кижилериң амыдырал байдалын ажыглакчылыг коллектив кандыг-бир байырлал эрттирер дээнде аңгы-аңгы организациялардан хостуг өрээл дилээр, хөлезилээр апаар бис. Бо айтырыгны Садыг министерствозунуң мурнунга эң удаа көдүргеи бис, харын мынчага чок.

Садыгжыларның ажылга артпас чоругунуң бир чылдагааны — садыгжы кижиниң аар, механизастаттынмаан күш-ажылы. Улут-даа, бичиидаа хемчээлдиг баазанны хереженнер холдары-биле дажыглаар ужурга таваржып турар. Чаа магазин-даа ажыттынарга, эргизин-даа сентелкылырга механизастаан күшажыл ында чок болур. Оң ышкаш садыг шеддери биглиг, складтар тар. А садыгда баазан саарлыгзы улгадып турар. Бо чылдың бирги чартында сатыан баазанывыс эртжен чылдың бо үезинден 17 дүүхей болганы оон бадыткалды.

Амгы үе — аъш-чем баазаннарының садының ажылдакчыларынга шиитпирлиг үе. Ол чүл дээрге, ногаа болгаш чимис садыр үениң келгеи бо. Бо кампаниядаа эң шиитпирлиг белеткеним, оны каңчаар эрттирериң бүгү тала-биле сайгарар ужурлуг бис. Бүгү күштү көдээ ажыл-агый продукциязының чидирими болдурбазынче, өстүрген дүжүттү хереглеечиге бүрүн чедирериче утландырар хүлээлелиг бис.

Моону чогумчалыг чорударының бүгү аргалары бисте бар. Аъш-чем баазаннарының садыгжы хостуг үезинче сагыш салышкын болур. Ындыг турбуже бисте кызыл-булуң безин чок болгай. Барык муң кижи ажылд

КАДРЛАР АЙТЫРЫЫН ЧУГУЛАЛАП КӨӨР

Бистиң республикада чиик үлетпүрүү Кызылдың ангы заводу-биле катай төлээлеп турар улуг бүдүрүлге болур Кызылдың даваңылга фабриказының сөңлүг ийи чылларда ажылын сайгарып көөр болза түңнел мындыг: атказдаашкын. Он бирги беш чылда муриакчы бүдүрүлгелериниң одуруунга доктаамал дирип келген фабрика бо чылдың бирги чартыкында план күүселдезинге улуг бергелерге онаашкан. Эрткен чылдынга бодаарга, бүдүрүлге көргүзүлгелериниң өүлүлеэн чедип алдынмаан. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, дүргедээлкининиң утпаныышкыны-биле ажылды эле тургузарынга түүлдешпес байдал фабрикада турун, ону кампан эдип алырыл деп дүрүлгениг айтырыгны салырын негеп турар.

Сөңлүг үеде Кызылдың даваңылга фабриказынга, оон Хову-Аксыда филиалынга каш удаа чезип барып, удурткучулар, түскай эртемнигнер болгаш ажылчыннар-биле чугаалажып, ажылда хожудавшкыннарың илередир, четшестерни эдип алыр талазы-биле чүү кылын турарын сонуургаан мен. Продукциянның шынарын хынаар организацияларының саналын көрөнүн көөрү, садыг организациялары-биле фабриканың аразында харылзаалариың байдалын билип алыры база чугула дээрэн билиңнигир.

Хожудавшкынны хөй-ле бөстүг болгаш бөстүг эвес-даа чылдагаавнар-биле агартырын оралдажыр болган. Ассортиментинни өскерткени, даваңыкчы кадрларың чедишпээн, «Ростекстильторг» базадан эң турар чамдык шеэрениң шынарының багайы —үндезининг боон болгу дег чылдагаавнар ол. Ынчалза-даа оларны чайлаар дээш ам чорудул турар хемчеглериниң дээштин чер албас болган.

Ийи чыл хире үеде фабрикага үш удурткучу солуушкан. Ол база-ла дең-дески ажылчорудулгазы чедип алырыга эки салдарны чедирбээнин билдингир. Ажылды организастаазыны кошкак. Чыл планын шын эвес тургусканыдан ону катап, чанггелделиг кылдыр эде көргеп. Хөй-хөй күш-ажылчы коллективтер СЭКП ТК-ның бүгү улуска Кыйгырыынга харыы кылдыр бедиткен социализстиг дүлээлгелерин ап турар бо үеде чангеткен планны алыры коллективти эки ажылдаарынче мобилизастаар турыжук, харын-даа суда салдырып болур чүүл-дүр.

Фабрика мооң мурнунда миллион рубль ажыг түңге орумга чадар акмыр кылыгларны даарап турган. Ам эссортименттиде ол барык артпаан. Оон орунга платье даарап киринкен. А платье даараары берге; варын болгаш модельдер үргүлүг солчур. Бөгүүн операцияларга үр чылдар мштинде чаңчыгып калган даараныкчылар чаа негелделерге чаңчыгып чаадап турарлар. Планнаг онаалдаар-даа, садыг организацияларының-биле чаргаа керээлиг хүлээлгелерде күүсеттинмейн келген. Шак мынаар даваңылга фабриказы Респотребсоюзтуң садыг баазазынга чартык чылда 101 муң рубльлиг продукциязын чедир бербээн. «Росторгодежда» баазаның фабрикага хомудалы база-ла керээлиг хүлээлгелерни күүсетпээнин дээш.

— Ассортиментини үениң негелдезинге дүүшүүр өскертери —оон чайлап болбас херектир. Мында чугула негелде — ажылчыннарның мергежилиниң бедик, чаа байдалга хүргеп чаңчыгып ажылдап шыдаары. Ынчангаш фабриканың удуртулгазы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң хөй керээ ажылдаар шыдаар. Ынчалза-даа кызымаккай ажылаштың түңнели бедик болуп, чүске ошаштыр 110 анайны өстүрүп доруктургаан.

Наталья Даваадаевна бирги класстың малчыны. Ол чаа анайлар өстүрер талазы-биле бедик мергежилдиг. Оны чаңгыс чер чурттуглары Ишкин воэво Советиниң депутадыгга дешпиткен. Ол партияның Сүт-Хөл райкомунуң кежигүнү.

— Автор ошкуну өстүрери эң-не ажыктыг. Оон ажаалдазыныга хөй чарыгдаа үнмес. Автор ошкуңуң бирги соргтуң дүгү 30—35 рубль чедип турар. Ынчалза ошкулер тыва ошкулеи эътпир, деңзизи хөй болуур. Ынчангаш ажыл-агыйга хамык орулганы киирер. Совхозтуң удуртукчулары ошкү малды өстүрериңче улуг кичээнгей салыр ёйү келген. Малчыннарга чурттаага бажыңнарын, малга эан шынарлыг кажаа-хорааны тудары негеттинип келген — деп, Наталья Даваадаевна чугаалаан.

Наталья, Норжуң-оол Сат-тар бо чылын өг-бүлезининг күжү-биле 20 тонна сигенин белеткеп алыр, кыштагга мал кажаазының септелгезин бөттарының күжү-биле белеткээр орулганы мурнунда салган.

К. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: «Сүт-Хөл» совхозтуң Кыпыл-Тайга салбырының ишкер ошкү кадарчылары Наталья биле Норжуң-оол Сат-тар чайлап орар.

Олар төрээн совхозунга 25 чыл иштинде ошкү мал малдан чыл санында бедик көргүзүлгелериг ажылдап келген. Бо чылын оларның ангорларының назыны улагды берген, күзүн күүседе дужаар. Ынчалза-даа кызымаккай ажылаштың түңнели бедик болуп, чүске ошаштыр 110 анайны өстүрүп доруктургаан.

Наталья Даваадаевна бирги класстың малчыны. Ол чаа анайлар өстүрер талазы-биле бедик мергежилдиг. Оны чаңгыс чер чурттуглары Ишкин воэво Советиниң депутадыгга дешпиткен. Ол партияның Сүт-Хөл райкомунуң кежигүнү.

— Автор ошкуну өстүрери эң-не ажыктыг. Оон ажаалдазыныга хөй чарыгдаа үнмес. Автор ошкуңуң бирги соргтуң дүгү 30—35 рубль чедип турар. Ынчалза ошкулер тыва ошкулеи эътпир, деңзизи хөй болуур. Ынчангаш ажыл-агыйга хамык орулганы киирер. Совхозтуң удуртукчулары ошкү малды өстүрериңче улуг кичээнгей салыр ёйү келген. Малчыннарга чурттаага бажыңнарын, малга эан шынарлыг кажаа-хорааны тудары негеттинип келген — деп, Наталья Даваадаевна чугаалаан.

Наталья, Норжуң-оол Сат-тар бо чылын өг-бүлезининг күжү-биле 20 тонна сигенин белеткеп алыр, кыштагга мал кажаазының септелгезин бөттарының күжү-биле белеткээр орулганы мурнунда салган.

К. ХЕРТЕК.

Көскү чижек кылдыр фабриканың Хову-Аксыда филиалын ап көрээлп. Филиал чартык чыл планын чүгле 67 хуу, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 62 хуу кылдыр күүсеткеп. Инда технолог чок, чаңгыс мастер бар. Мооң мурнунда сес чыл дургузунда хөректээштер даарап турган даараныкчылар эм беш ай ажыр платье даарап турар. Даараныкчыларның мергежилги чавыс болгаш бүдүрүкчүлүг ажылдаптар шинээзин чок. А кол чүве — бүдүрүлге өредилгези чоруттурумайн турар. Кызылдан технологтар чүгле чаа хен модельдерин даарап үелеп турар үеде келгеш, дораан дедир чорүй баар. Филиалда ажылчыннарның мергежилиин бедидерининг болгаш амыдырал байдалын экижизерининг айтырыгларынче фабриканың удуртулгазы сагыш салбайн келген. Каракка көзүлбес, кулакка дыңналбас мырак болурга ыңыг бе? Инда ниити чурттаага бажыңының септелгезин кылыр деп ажаалдыкчыларны каш чыл улаштыр берип келзе-даа, түңү-даа кылбаан. Оода-ла даараарынга белеп кылдыр бижын каан материалдарны безин Кызылдан ойалдаптып чорудар таварылгалар бар. Оон уржуундан бо чылдың июнь 13-тен 16-га чедир филиал ажыд чок турган. Бүгү кичээнгейни чүгле Кызылда кол цехче эвес, а кыдыг филиалдарже база углаары фабриканың дең-дескн ажылдаарынга улуг ужур-дузалыг эвес бе?

Фабрикада тургускан дериг-херекселдер амгы бүдүрүлге программазын бүрүн шинээзип алырынга четчир күүлүг. Оларны удам ажыктыг кылдыр ажыглап болурунуң аргаларын чедир ажыглавайн турары четпес. Код механиктиң албаны дериг-херекселдериниң бүдүрүкчүлүүн бедидер чаа чүүлдерин шинээзип алырын кошкак организастап келген. Кинигээ чаңгыс эвлечегге безин ажылдаптар даараныкчылар чедишпес. А элээн каш чылдар бурунгаар фабрика ийи эвлчег-биле ажылдап турган болгай. Ам чүү болганыл, чүге кижилер боже келбейн турарыл? Ону сайгарары, шинтпирлээри нарын айтырыг болганда, харын-даа социолог эртемденнериниң дүлээлп ялзел, шинчилел ажылдарын чорутса чүл? Азы фабриканың эвлчегзиг директору ам дээрезинде бо айтырыгже ханылап кирбээн бе? Чогум фабриканың болунда ажылчыннарга таарымчалыг элээн байдалдар тургустунган: столовая, эмцелге пунктузу, парикмахерская, диш эмнээр өрээл, делгем кызыл-бүзүн бар.

Ажылчыннарның фабрикага ызырыннас чорунуңң бир чылдагааны чурттаар чер иогунда. 81 аал чурттаар бажыңны тудар дутаймда шинтпир бар-даа болза, ол айтырыг боттанмайн турун берген. Ол бажыңның тудуун кажан эгелээри белии тодаргай биллинмес. Кадрларның мергежилии бедидерииче чамзык кичээнгей салдырып турза-даа, ол айтырыг ам-даа эчнзнче книр шинтпиролеттинмээн. Кызылдың № 4 ХПТУ-зунга мооң мурнунда даараныкчыларны белеткеп турган болза,, ам сокпаан. Бо айтырыгны катап көдүрүп чүге болбазыл? Кижилер-биле ажылдавас болза, белеп, мергежилдиг ажылчын кадрлар кайнын келирил? А күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн-даа бедидериниге, продукциянның шынарын-даа эжиндеринге ажылчыны кадрларын хамаарыштыр бедик көргүзүг, эки чедишкин-дир. Олар садыг-биле кады совхозтуң бир кодан ешкүзүн база ийи чыл улаштыр кадарып турардар.

— Садыкты кадарын, оларның ажыл-чанын билип өөренн бээрге, кижи чоорту чаңчыгып каар, кадарары белеп шыкаш сагындырар. Төрүй бээрге харын берге. Кашкан садыктар дилеп, оларкын бизаазын доңурбас, бөрүлерге чиртпес дээш хемнер бөштарын бир кылдыр дилеп, черге хонуп-дүжүп, бөштайгы чылдарда чүнү көрбээн дээр мени. Ам, сөңлүг чылдарда төрүүр үезинде оларны кажаалап, алыр апарган мен — деп, Кан-оол Доржуевич чугаалаар.

1972 чылда Кан-оол Доржуевич биле Алефтина Аймыжыевна өг-бүле тутказ, амыдыралчы орүүн дилеп, ур-даа муңчулбаанар. Олар «Шекпээр» совхозтуң бир кодан садыгын хүлээп алганнар. Совхозтуң мал ажыл-агыйының специалистери аныяк өг-бүлеге мал хүлээдип берип турган дадагалзаваанар. Ада-иезиниң бүгү назынында кылып келген ажылнжин уламчылаар деп. Кан-оол биле Алефтина Ооржактар шинтпирлеп алганнар. Оон бээр олар кадарчылаш, ам «Шекпээр» совхозтуң дуржулгалыг садыкчыларының санынга киргенкер. Ам оларда 200 ажыг садык бар, оон чартык хезин төрүүр. Бо хүннерге чедир 60 ажыг садык төрээн, бызаалары онча-меиден. Чайын Муңгаш-Актың бажы Сай-Хонаапче садының чайлагласын, чазын, күзүн Үзүк-Аксыга оларны семиртир кадарып, таалынга хүнезинин суп алгаш, паш-савазын артыгаш, Кан-оол Доржуевич кан хонуг чорун өөренген. Алефтина база-ла ажыл-амыдыралынга кыйымак, бергелерге торулбас, быжыг тура-соруктуг кижи болган. Кан-оол садык кадарын тайга-тандыже хонук-хонуу-биле чорүй барганда, ол аалда ажылын шыгбас, эзи чергүүссес ажыс-дээ ЯЯ ъсоде аалга коргар-сестир чүвезн безин чок, черде хонуп, күзеи чоруур эжи дээш кезээде сагыш човап орар.

«Кежээнин мурнунда—хүнүү» деп тыва улустуң үлегер чугаазы бар. Аныяндан тура хөй-ниитиниң малын ак сеткилдиг, малдап, хөй уругларны өстүрүп, кижизидип, үлегерлиг өг-бүлеин тудуп орар Алефтина Аймыжыевнаны чаңгыс чер чурттуглары район Советиниң депутадыга дешпиткен, партия кежигүнүне хүлээп алган.

Районда садык бажы өөүп турар. Чүгле чаңгыс «Дең-Терезин» совхозта безин 2200 ажыг садык бар «Кожаннар көвүдээн, садык кадарар болза, Ак делгем чер тиилбастаан» дижип, чамдык кадарчылар чугаалажып орар. Ол шын эвес. Мурнакчы кадарчылар дег, садыкты тайга-тандыже кадарар болза, Ак делгем чер. Ам-даа хостуг чыдар одарлар ында хөй.

ЧАМДЫК БОДАЛДАР

Мооң мурнунда чылдарда садыкчыларның бот-харыысалгатын бедидер, садыктың отчёт-үчёдун экижидер, оларны эр, кызы, назы-хар аяңы-биле «Шекпээр» «Дең-Терезин» совхозтарының директорлары, мал ажылының түскай эртемнигнери кошкак чорудуп турган. Оон уламыдан садыктар холуй турган. Чамдык кадарчылар садыктарын ойралдып, чидирип, бөрүге чиртип, самчыгдап турганы билдингген. «Шекпээр» совхозтуң Баян-Колда садык кадарчылары И. Монгуш, М. Монгуш олардан 200 хире баш садык чок болганы илередээ.

Ам бо бүгүдеи чогуур түңнелдерни үстүнде совхозтарның удуртукчулары үндүргеп. Садыкчыларның хуралдарын эрттирип, бо малды өстүрер, кадарчыларның харыысалгазын бедидер, үениң негелдези-биле ажылдаар дугайында шыңгыы чугаалы кылган. Харын-даа садыкка чок ажылдап турган улустуу үндүргеш, өре-самчыгдалдарны төлеттирген. Бо ажылче аныяктарны хөй-биле эвилелдеп, түскай аныяктар эвенозум, садыкчылар чөвүлелии тургускан. Садыктарны назы-хар, өг, кызы-биле ангылап үзер ажыл дооступ турар. Муңгаш-Актың түскай садытын эрткеи чылын ажыктан, ам орта чүнар-бажыңны тударын «Дең-Терезин» совхоз планнап турар. Кижи эмнелгезининг бажыңының тудуун дүрген тудуп, эмчини олче доктаамал ажылдаары-биле дарый үндүрери чугула.

Актың садыкчылары бөттарының мурнунда шинтпирлээр ужурлуг айтырыглар ам-даа бар, кылыр ажыл-херек хөй дээрэни чугаалап турдулар. Каш чылдар мурнунда садыкты саап, оон эвээш эвес саржагны ап, курунеге дужаан турган. Ам кайы-даа совхоз садыкты сагбастаан. Эң сүткүр шынарлыг садыктарны үскеш, садык фермазын совхозтарга тургузары чугула деп, садыкчылар санап турар. Ындыг фермаиы тургузары, садыкчыларның бодалы-биле алырга, улуг шүүдел, чарыгдаа үмдурбес. Чадагай, быжыг кажаалар, сүт тыртар, саржат кылыр шапкын көгжүлдези чаа хе-Саар кодаига садыктарны хөйиу үзүп, кадарчыларны, саанчыларны четчелеп алгаш, улгаттырган садык фермазын тургузар болза, оон совхоз хөй орулганы алыр, совхозтуң сүт бүдүрерин көвүдеир, күрүнеге сүт садар планын күүседиринге детхимче болур.

Оон аңгыда садык саналр, чадагай ыи кажаалар чок. Садыкчыларның кыжын, чайын доктаамал турар черлериге будка бажыңнарны эвээшти кылып ап турар. Бо бүгүнү база өөренип көргеш, садыкчылар демнежин кылып алыры күзенчир. Эрткен чылын улуг чаъс-чайык болган болгаш дыка хөй орултар, көвүрүглер үреллеп, ону септен кылырын садыкчылар үилеп турарлар. Чамдык кодаиларда садыктарның ужсаазын экижидип, садык бугаларын өскээр орнап, солуур дутаймда айтырыгларны көөрү чугула боон турар. Садыкчылар почта чедирилгезя, лекция, беседаларны организастап турары чепчес деп хомудап турары чөптүг.

Бо бүгүже совхозтарның удуртукчулары ам-даа кичээнгей салып, ук айтырыгларны дарый өөренип көөрү, садыкчыларын санааларын детхимче болур-лар».

Барын чүк чурттарынга деңнээрге бөгүн Совет Эвилели болгаш социалистиг күрүнелер өске улустарының культуразының чедишкиннерин боттарында дамка иептерелип турарын демдеглевейн барып бол. бо-

Г. ПЕТРОСЯН,
ПМА-ның тайылбырлакчызы.

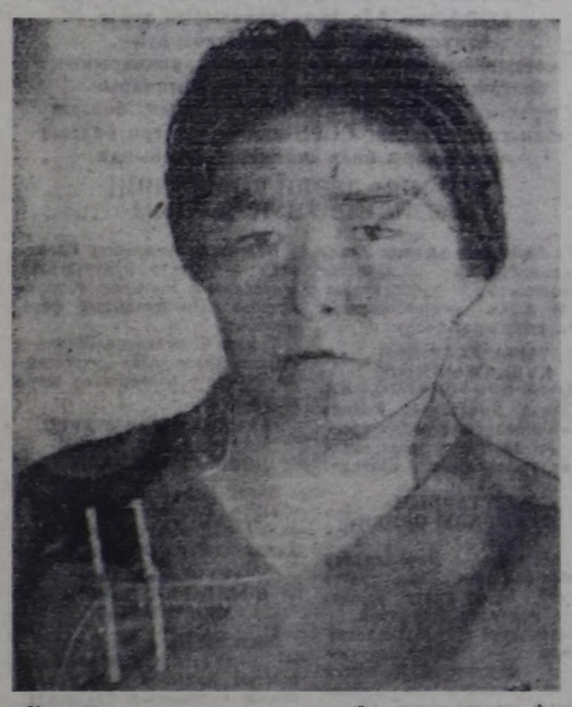

Үстүү-Ишкининиң чыс бажы Эл-Үзүүнде «Сүт-Хөл» совхозтуң Кыпыл-Тайга салбырының ишкер ошкү кадарчылары Наталья биле Норжуң-оол Сат-тар чайлап орар.

Даапган ажылын ак сеткилдиг күүседири, планнаг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр боттанмырары кижи бүрүзүнүң мыкыгыг хүлээлгези. Чоон-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коммунистери болгаш комсомолчулары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң соонда эде тургуступ, чаа ёзу-биле ажылдаарының үлегерин көргүзүп турарлар.

Маргарита Монгуш болгаш социалистиг чарыштың муриику одуруун үргүлүү эдлеп келген еске-даа саанчылар хөй.

Партияның XX область конференциязының делегадты, район Советиниң депутадты Монгуш Дочуңмаа —хөөчүн болган мурнакчы саанчыларның бирээзи. Маңда ажылдап келген он ажыг чылдарның дургузунда ол социалистиг чарышка каш-даа катап тивлекчи болган. Дочуңмаа Кертикооловна бо хүннерде болунга быжыглаан инектериниң бирээзинден-ле сес литр сүттү саап, база-ла мурнуку одуругда чорун турар.

ЧУРУКТА: саанчы Д. Монгуш.

К. ЧООДУНУҢ фотозу.

БОКТАЛЫП ЧЫДАРГА БОЛУР БЕ?

Сесерлик садтарлыг ногаан шиник Кызыл хоорайбысс, ыланғыя чайын коичуг эргим. Оглумнуң оглун эдертип алгаш, агаарлаар дээш Улуг-Хем эриинче кылаштажып кирдивис. Хемни дургаар баскаш, эрик кыдының богун эскердим. Бок төгеринге тускайлаи көрдүгеи черлер чок эвес, чүге шнаар төгер чоор деп хомудаи чордум. Доңмас сугга келдивис. Шаанда оон кыдынига аалдар чайлагаап, күзеглеп турар чер чораан. Ол аалдар доңмас сугдан сугдап ижер турган, оон кара арыг сүт үнүп чыдар чүве. Бо сутиу оон бээр-ле көрүп келдим, биезки доңмас сүт кайда боор, таныттынмас кылдыр хуулган. Сутиуң кыдыны дургаар хоорайның чурттакчыларының хуузунда гаражтары турупкан. Үреллеп, октаттынган артык кезектер, машина дугуйлары-биле сүт кыдыы бокталын чыдар, хөөкүй сутиуң тынар, шимчээр аргазы чок болу берген. Бойдусту камнавас, үшелеп көрбес кижилериң төгенчиин деп бодап чордум. Доңмас сүт ол хирезинде мүнке ам-даа бадын чыдар. Бодум хуумда бойдуска инак болгаш оон арыг-силиг болуруи күзээр мен. Бок-биле хөме бастыра берген-даа болза, шылырадыр хап бадып чыдар сутиу кичээнгейлиг хайгаарап көрүнер даан: эриин ак-ак чечектер каастаан, ногаан оттуген шыпкан, чаражын, көрүштүүн, шимсиг арыг агаарлыг. Оиу черле каичап бокталдырарыл?

Чамдык кижилериң чугаазы-биле алырга, Доңмас-сутиу курғады сорлурар-даа дээр. Чергеи үнүп чыдар дестүг, дамырлыг болганда, белеи каяа соглурул ол. Шык агаар кижилерге херек эвес бе?

Р. АРАКЧАА.

Кызыл хоорай.

ЧААРТЫНГАН ЧЕРНИҢ ЭЭЛЕРИ

ШААНДАГЫ КАДЫР-ОДУРУГДА

Хемчик хемниң уруи көвүрүүи кешкеш, ам-на асфальтылыг орук-биле эстелии ор бис. Акта малчыннарга баарывыс ол. Бо орук-биле бир дугаар чорун чоруур. Ак деи черии көрбээи-даа улус бар болду. Ынчангаш кижи өскеи черии черле өскелерго тапыштырып, хөөрээр болгай. Орук дургаар чурумалдарны, хайыккан ажыл-иштя эшөөрге таныштырар ужур мөмээ таварышкан.

Аксы-дүнма хакас чоиче согуналып чорукан ол орук-биле чорун олурарга, ииезы-бүрү чүктер чүдүрген, каш чүүдүн маркалыг машиналар тиий-бээр каржып-ла турар. Ол чүктериин сонгаар ашкаиының хөй кезии тыва дагжыларның бүдүрүн турары даг-дугу.

Эдегейниң ногаан шыгында инек, хой кодан-кодаи оттаан, аалдар шыктың ол-бо талазында чинчилер дег дээе хонгулаткан, малый семиртин, чайлагдап олурар. Ыраккы чайлагларже малын семиртип алыр дээш көшкеи малчыиларның сурген кодан малыдаа таваржыр.

Абаза—Ак-Довурак аразының асфальтылыг орууи алгыдыи, эде кылыр дээи бо беш чылдың планы ам чедиишииииг боттанын эгелээни каракка көскү. Мында орукчуларның түскай механизастаан отрядын-а тургускан. Сай-довурак сөөртккеи, орук-туң ол-бо талазында оиу десииелей итклеп, ажылдаан күчүлүг техникаларның даажы Алаш биле Ахтың аразында улуг артта дыңналмырдаа. Шаанда боладып аът, шары-биле арат чон аргыжыи турган «Кадыр-Одуруг» деп аттыг орук тургаиын сактыр-дыр мен. Арттын Ак талазы-биле бадарда ыпаа-ла аътты чедип алыр. Ам дээрге үш улуг машина чайлыг каржып эрге бээр кылдыр чаза тепсип, алгыдып каан, магалыг. Найыралдың бо узун орууи кылырынга кайнын акы-дүнма чон келбээи дээр, ам-даа каш нацня кижилер моиу кылып турары ол.

КЕЖЭЭНИҢ МУРНУНДА ХҮНДҮ

Ахтың үстүү талазында «Шекпээр», «Барлык», «Дең-Терезин», алдыы талазында «Алдан-Маадыр» совхозтуң садык, чылгы, хой, өшкү кадарчылары чурттап, малын кадарып чоруурлар. Эң ылаигы мында садык сөөлү чылдарда хөлчок өскеи. Бо малды өстүрериигге таарышкан-даа чер.

Кол-ла керээнис садыкчыларның ажыл-ижии, амыдырал-чурттагдазы-биле таныжары, оларның кадарын турар малының онча-меидизин санап көөрү, садыкчылар үеиин негелдези-биле ажылында кандыг-кандыг чаартылгаларны чорудуп, моон соңгаар үүш планнап турарын сонуургап көөрү. Ынчангаш ажыл-керээнисти бүдүрүп, Удуг-Ахтың, Муңгаш-Актың, Баян-Колдуң адыр-адыр суудал хемнериинде садыкчыларга бардывыс.

Мурнакчы садык кадарчыларының ажыл-ижии, садык малды моон-даа иидай өстүрер, оон алыр продукциияны көөдүлүр талазы-биле оларның санаал-бодалдарын борта бижиир деп бодадым.

Кадыр даглар, бедик тайгаларга оларлаар, аал кодаиынга ында-даа кирер садык малды кыш, чай чок кадарары берге болгаш харыысалгалыг ажыл. Садык кадарарда үүү боор, өдек, кажаа-хораа, сигеи-ширбиил дээр эвес деп, бодаарлар бар. Чогум садыкчыларының ажыл-ижии, амыдыралы-биле таныжарга, сагыш дег ыңгыг амыр чүве чок. Малчын дүн, хүн-даа дынвес, чер черииде оттаан малының чанынга чер олаг тонуп-дүжүп чорун бээр.

Арга-дүржулгазы улуг, бодуиуң харыысалгазын ыяк биллир, үеиин чаа негелдези-биле ажылды чорударын бодап чорутур садыкчылар Акта хөй. Оларга Күш-ажылдың Кызыл Тук орденииың аділекчизи, Тыва АССР-иың алдарлыг малчыны Кара-Сал Таан, ССРЭ-иың Дээди Советиниң депутады Маргарита Монгуш болгаи социалистиг чарыштың муриику одуруун үргүлүү эдлеп келген еске-даа саанчылар хөй.

Партияның XX область конференциязының делегадты, район Советиниң депутадты Монгуш Дочуңмаа —хөөчүн болган мурнакчы саанчыларның бирээзи. Маңда ажылдап келген он ажыг чылдарның дургузунда ол социалистиг чарышка каш-даа катап тивлекчи болган. Дочуңмаа Кертикооловна бо хүннерде болунга быжыглаан инектериниң бирээзинден-ле сес литр сүттү саап, база-ла мурнуку одуругда чорун турар.

ЧУРУКТА: саанчы Д. Монгуш.

К. ЧООДУНУҢ фотозу.

Культура болгаш амыдырал

ӨЗҮЛДЕНИҢ ДЕМДЕКТЕРИ

Даштыкы чурттар-биле ССРЭ-ниң культура харылзаазының үлам калбарып турарын, оон бүгү талалыг болгаш шашкын көргүзүлгези чаа хевирлериг болуп бар чылар, эртикеи айлардан мынаар кандыг-бир түңнелди үндүрер аргазы бедик турар. Социалистиг шыдуңна чурттар-биле удур-дедир харылзаа дугайны чугаалаваска безин, чаа көргүзүлгелер болгаш капиталистиг чурттар-биле культура солуулгазы бедик деңнелде чорун турар.

Совет артистериниг, көгжүм болгаш шин театрларының, ураи-чүүл коллективтериниң даштыкыга болуп кавакан болгаш бо чылын көргүзер ужурлуг оон-концертгериниң планнары машинага партлап кааа 100 хире ариинни эзлеп турар. Кектеп каан совет солуунарны болгаш журиалдарны ажып көрүп оргаш, ГДР-дан, Венгриядан болгаш ГФР-деи, Италиядан болгаш Испаниядан, Японидан болгаш Индиядан, Японидан болгаш Аргентинадан бистинге кээп концерт, шин көргүзүп турган ат-сураглыг артистериниг оюн-тоглаазының дугайында сагыш-сеткилиниң хынызындан бижээн хөй санныг үнелелдеринге таварыжып, ону сонуургал-биле ноичуп болур.

ССРЭ амгы үеде 140 чурт-биле культура харылзаазын тудуп турар. Чылдың-на 20 муң хире совет көгжүмчүлер, артистер, чуруукчулар чогаалчылар—бүгү эвилелдешкен республикаларының төлээлекчилерга хөй чарыгдаа үнмес. Автор ошкуңуң бирги соргтуң дүгү 30—35 рубль чедип турар. Ынчалза ошкулер тыва ошкулеи эътпир, деңзизи хөй болуур. Ынчангаш ажыл-агыйга хамык орулганы киирер. Совхозтуң удуртукчулары ошкү малды өстүрериңче улуг кичээнгей салыр ёйү келген. Малчыннарга чурттаага бажыңнарын, малга эан шынарлыг кажаа-хорааны тудары негеттинип келген — деп, Наталья Даваадаевна чугаалаан.

Наталья, Норжуң-оол Сат-тар бо чылын өг-бүлезининг күжү-биле 20 тонна сигенин белеткеп алыр, кыштагга мал кажаазының септелгезин бөттарының күжү-биле белеткээр орулганы мурнунда салган.

К. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: «Сүт-Хөл» совхозтуң Кыпыл-Тайга салбырының ишкер ошкү кадарчылары Наталья биле Норжуң-оол Сат-тар чайлап орар.

Көскү чижек кылдыр фабриканың Хову-Аксыда филиалын ап көрээлп. Филиал чартык чыл планын чүгле 67 хуу, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 62 хуу кылдыр күүсеткеп. Инда технолог чок, чаңгыс мастер бар. Мооң мурнунда сес чыл дургузунда хөректээштер даарап турган даараныкчылар эм беш ай ажыр платье даарап турар. Даараныкчыларның мергежилги чавыс болгаш бүдүрүкчүлүг ажылдаптар шинээзин чок. А кол чүве — бүдүрүлге өредилгези чоруттурумайн турар. Кызылдан технологтар чүгле чаа хен модельдерин даарап үелеп турар үеде келгеш, дораан дедир чорүй баар. Филиалда ажылчыннарның мергежилиин бедидерининг болгаш амыдырал байдалын экижизерининг айтырыгларынче фабриканың удуртулгазы сагыш салбайн келген. Каракка көзүлбес, кулакка дыңналбас мырак болурга ыңыг бе? Инда ниити чурттаага бажыңының септелгезин кылыр деп ажаалдыкчыларны каш чыл улаштыр берип келзе-даа, түңү-даа кылбаан. Оода-ла даараарынга белеп кылдыр бижын каан материалдарны безин Кызылдан ойалдаптып чорудар таварылгалар бар. Оон уржуундан бо чылдың июнь 13-тен 16-га чедир филиал ажыд чок турган. Бүгү кичээнгейни чүгле Кызылда кол цехче эвес, а кыдыг филиалдарже база углаары фабриканың дең-дескн ажылдаарынга улуг ужур-дузалыг эвес бе?

Фабрикада тургускан дериг-херекселдер амгы бүдүрүлге программазын бүрүн шинээзип алырынга четчир күүлүг. Оларны удам ажыктыг кылдыр ажыглап болурунуң аргаларын чедир ажыглавайн турары четпес. Код механиктиң албаны дериг-херекселдериниң бүдүрүкчүлүүн бедидер чаа чүүлдерин шинээзип алырын кошкак организастап келген. Кинигээ чаңгыс эвлечегге безин ажылдаптар даараныкчылар чедишпес. А элээн каш чылдар бурунгаар фабрика ийи эвлчег-биле ажылдап турган болгай. Ам чүү болганыл, чүге кижилер боже келбейн турарыл? Ону сайгарары, шинтпирлээри нарын айтырыг болганда, харын-даа социолог эртемденнериниң дүлээлп ялзел, шинчилел ажылдарын чорутса чүл? Азы фабриканың эвлчегзиг директору ам дээрезинде бо айтырыгже ханылап кирбээн бе? Чогум фабриканың болунда ажылчыннарга таарымчалыг элээн байдалдар тургустунган: столовая, эмцелге пунктузу, парикмахерская, диш эмнээр өрээл, делгем кызыл-бүзүн бар.

Ажылчыннарның фабрикага ызырыннас чорунуңң бир чылдагааны чурттаар чер иогунда. 81 аал чурттаар бажыңны тудар дутаймда шинтпир бар-даа болза, ол айтырыг боттанмайн турун берген. Ол бажыңның тудуун кажан эгелээри белии тодаргай биллинмес. Кадрларның мергежилии бедидерииче чамзык кичээнгей салдырып турза-даа, ол айтырыг ам-даа эчнзнче книр шинтпиролеттинмээн. Кызылдың № 4 ХПТУ-зунга мооң мурнунда даараныкчыларны белеткеп турган болза,, ам сокпаан. Бо айтырыгны катап көдүрүп чүге болбазыл? Кижилер-биле ажылдавас болза, белеп, мергежилдиг ажылчын кадрлар кайнын келирил? А күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн-даа бедидериниге, продукциянның шынарын-даа эжиндеринге ажылчыны кадрларын хамаарыштыр бедик көргүзүг, эки чедишкин-дир. Олар садыг-биле кады совхозтуң бир кодан ешкүзүн база ийи чыл улаштыр кадарып турардар.

— Садыкты кадарын, оларның ажыл-чанын билип өөренн бээрге, кижи чоорту чаңчыгып каар, кадарары белеп шыкаш сагындырар. Төрүй бээрге харын берге. Кашкан садыктар дилеп, оларкын бизаазын доңурбас, бөрүлерге чиртпес дээш хемнер бөштарын бир кылдыр дилеп, черге хонуп-дүжүп, бөштайгы чылдарда чүнү көрбээн дээр мени. Ам, сөңлүг чылдарда төрүүр үезинде оларны кажаалап, алыр апарган мен — деп, Кан-оол Доржуевич чугаалаар.

1972 чылда Кан-оол Доржуевич биле Алефтина Аймыжыевна өг-бүле тутказ, амыдыралчы орүүн дилеп, ур-даа муңчулбаанар. Олар «Шекпээр» совхозтуң бир кодан садыгын хүлээп алганнар. Совхозтуң мал ажыл-агыйының специалистери аныяк өг-бүлеге мал хүлээдип берип турган дадагалзаваанар. Ада-иезиниң бүгү назынында кылып келген ажылнжин уламчылаар деп. Кан-оол биле Алефтина Ооржактар шинтпирлеп алганнар. Оон бээр олар кадарчылаш, ам «Шекпээр» совхозтуң дуржулгалыг садыкчыларының санынга киргенкер. Ам оларда 200 ажыг садык бар, оон чартык хезин төрүүр. Бо хүннерге чедир 60 ажыг садык төрээн, бызаалары онча-меиден. Чайын Муңгаш-Актың бажы Сай-Хонаапче садының чайлагласын, чазын, күзүн Үзүк-Аксыга оларны семиртир кадарып, таалынга хүнезинин суп алгаш, паш-савазын артыгаш, Кан-оол Доржуевич кан хонуг чорун өөренген. Алефтина база-ла ажыл-амыдыралынга кыйымак, бергелерге торулбас, быжыг тура-соруктуг кижи болган. Кан-оол садык кадарын тайга-тандыже хонук-хонуу-биле чорүй барганда, ол аалда ажылын шыгбас, эзи чергүүссес ажыс-дээ ЯЯ ъсоде аалга коргар-сестир чүвезн безин чок, черде хонуп, күзеи чоруур эжи дээш кезээде сагыш човап орар.

«Кежээнин мурнунда—хүнүү» деп тыва улустуң үлегер чугаазы бар. Аныяндан тура хөй-ниитиниң малын ак сеткилдиг, малдап, хөй уругларны өстүрүп, кижизидип, үлегерлиг өг-бүлеин тудуп орар Алефтина Аймыжыевнаны чаңгыс чер чурттуглары район Советиниң депутадыга дешпиткен, партия кежигүнүне хүлээп алган.

Районда садык бажы өөүп турар. Чүгле чаңгыс «Дең-Терезин» совхозта безин 2200 ажыг садык бар «Кожаннар көвүдээн, садык кадарар болза, Ак делгем чер тиилбастаан» дижип, чамдык кадарчылар чугаалажып орар. Ол шын эвес. Мурнакчы кадарчылар дег, садыкты тайга-тандыже кадарар болза, Ак делгем чер. Ам-даа хостуг чыдар одарлар ында хөй.

ЧАМДЫК БОДАЛДАР

Мооң мурнунда чылдарда садыкчыларның бот-харыысалгатын бедидер, садыктың отчёт-үчёдун экижидер, оларны эр, кызы, назы-хар аяңы-биле «Шекпээр» «Дең-Терезин» совхозтарының директорлары, мал ажылының түскай эртемнигнери кошкак чорудуп турган. Оон уламыдан садыктар холуй турган. Чамдык кадарчылар садыктарын ойралдып, чидирип, бөрүге чиртип, самчыгдап турганы билдингген. «Шекпээр» совхозтуң Баян-Колда садык кадарчылары И. Монгуш, М. Монгуш олардан 200 хире баш садык чок болганы илередээ.

Ам бо бүгүдеи чогуур түңнелдерни үстүнде совхозтарның удуртукчулары үндүргеп. Садыкчыларның хуралдарын эрттирип, бо малды өстүрер, кадарчыларның харыысалгазын бедидер, үеиин негелдези-биле ажылдаар дугайында шыңгыы чугаалы кылган. Харын-даа садыкка чок ажылдап турган улустуу үндүргеш, өре-самчыгдалдарны төлеттирген. Бо ажылче аныяктарны хөй-биле эвилелдеп, түскай аныяктар эвенозум, садыкчылар чөвүлелии тургускан. Садыктарны назы-хар, өг, кызы-биле ангылап үзер ажыл дооступ турар

ЧОН МУРНУНГА БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА

Республиканың чогаадыкчы эвилелдериниң чокката чаа болуп эртжен пленумунга партиянын XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дугайында сорулгаларны тодарадып, ажылкеректерде байдалны анализтеп чугаалашкан. Чогаадыкчы эвилелдериң удуртукчулары — Чогаалчылар эвилелинин баштаар черинин даргазы К. К. Кудажы, Композиторлар эвилелиниң баштаар черинин даргазы Р. Д. Кенденбиль база Чуруукчулар эвилелинин харысалгалыг секретары И. Ч. Салчак илеткелдерни кылган. Критик А. К. Калзан, музыковедтер В. Л. Сапельцев, З. К. Кыргыс, искусствовед А. Хертек тус-туста сайгарылга кылгаш, бистин тыва литературада, чурулга, театр уран чүүлүвүде, музыкада чедимче чок кошкаж талаларны демдеглеп, кандыг айтырыларже кичээнгей салырын айтыкалдар.

Партийжи съезд чогаадыкчы ажылдакчыларның мурнунга тодаргай сорулгаларны салган: амыдырал-биле харылзаалы быжыглаар, ону чигеторда, ханы көргүзер. Амыдырал шапкын хөгжүп орар, оон бадымнары херии, чедимишкинер-биле кады шаптараазынар, чедимче чок чүүлдер база таваражып турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң соонда республиканың чогаадыкчы эвилелдери бо тапарынын ажылын элээн ядепкейжиткен. Бо талазы-биле иланғыян Чогаалчылар эвилелиниң ажылы көскү. Чогаадыкчы ажылдакчылар көлээнин культура амыдыралынга боттуг салышкынын киирип турар. Оон бир тодаргай чижээ Каа-Хем районга чокката чаа эртжен чечен чогаал байырлалынга чогаалчылардан ангыда, чуруукчулар композиторлар, музыкантыларның база киришкени болур.

Чогаадыкчы эвилелдерниң мурнунда кандыг айтырыглар эң чидиг болгаш чугула болуп турарын? Бо айтырыгга харыны пленумга илеткелдерден болгаш санал бергенинерниң бодаалдарындан көрүп көрээлиңер. Чогаадыкчы ажылдакчы эң-не идепкейлиг амыдыралчы туруштан бөгүнгү чаартылгаларга киржир, кайы-даа эвилелде турарын хамаарылга чокка социал-экономиктиг сорулгаларны идепкейлиг шиитпирлежир хүлээлгелиг. Бистиң ажыл-ишчи кижилеривис чогаалчылардан ханы утка-шынарлыг амыдыралды оон бүгү талаларын-биле шын көргүскен шырак чогаалдарыны манап турар, олар күш-ажылдың аялгазын хөгжүм-музыкадан дыңнакаарлар, чуруукчуның бийиргүш-ажылчы эрес-маадырлыг кижилерни хөйүү көргүзерни манап турарлар.

Көдээниң чаартылгаларында чогаадыкчы ажылдакчылар эң көскү үлүг-хуулуг болур ужурлуг. Чүге дээрге олар кижилериниң уткаан-бодалдарының культура амыдыралынга немей база эвин боттуг салышкынын киирип турар. Ооң бир тодаргай чижээ Каа-Хем районга чокката чаа эртжен чечен чогаал байырлалынга чогаалчылардан ангыда, чуруукчулар композиторлар, музыкантыларның база киришмээни болур.

Чогаадыкчы эвилелдерниң мурнунда кандыг айтырыглар эң чидиг болгаш чугула болуп турарын? Бо айтырыгга харыны пленумга илеткелдерден болгаш санал бергенинерниң бодаалдарындан көрүп көрээлиңер. Чогаадыкчы ажылдакчы эң-не идепкейлиг амыдыралчы туруштан бөгүнгү чаартылгаларга киржир, кайы-даа эвилелде турарын хамаарылга чокка социал-экономиктиг сорулгаларны идепкейлиг шиитпирлежир хүлээлгелиг. Бистиң ажыл-ишчи кижилеривис чогаалчылардан ханы утка-шынарлыг амыдыралды оон бүгү талаларын-биле шын көргүскен шырак чогаалдарыны манап турар, олар күш-ажылдың аялгазын хөгжүм-музыкадан дыңнакаарлар, чуруукчуның бийиргүш күш-ажылчы эрес-маадырлыг кижилерни хөйүү көргүзерни манап турарлар.

Көдээниң чаартылгаларында чогаадыкчы ажылдакчылар эң көскү үлүг-хуулуг болур ужурлуг. Чүге дээрге олар кижилериниң уткаан-бодалдарының культура амыдыралынга немей база боттуг салышкынын киирип турар. Ооң бир тодаргай чижээ Каа-Хем районга чокката чаа эртжен чечен чогаал байырлалынга чогаалчылардан ангыда, чуруукчулар композиторлар, музыкантыларның база киришмээни болур.

Бо туруштан алырга бистиң чогаадыкчы ажылдакчыларывыска чүү четпейи турарын? Билиг бар, дуржулга бар, чүгле чогаадыкчы инициатива, тура-сорук, бодунга негелделиг болуру четпейи турар. Үениң негелдези-биле эдертургустунар дизе, чүүнүн-даа мурнунда, кижи бүрүзү бодунуң ажылын бот-шүүгүмчүлеҥи ёзу-биле көргеш, а ескелерге база шак ындыг бедик негелделиг болуру чугула. Чогаадылгага бора-бүдүш, эрегтей, ора-сомалаар чорук таарышпас. Оны болдурбас дизе, критиканы күштелдирер, ону бөгүнгү амыдыралдың шинчедикчизи болдурар. Ынчангаш критика талазы-биле кадрларны алаң ёзугаар верспективалыг белеткээрни эң чугула деп көргеш, критика керээн башкарар тептүү-даа тургузарының чугулазын хуралга айтып турганы тавар-ылга эвес. Ёзулут-ла партийжи ёзу-биле көргеш, фактыларга даянган, ханы утка-ыг, шынныг критика биске херек болуп турар. Оны чедип алыр болзувусса, чогаалчылар, чуруукчулар, композиторлар үениң аянынга дүүшкек, амыдыралче чоок болур. Бистеҥ чогаалдар эвээш эвес, оларның аразында эвилериндаа бар, ынчаммыже ортумак чергелиглери колдап турар, ол амгы негелдеге дүүшпес. Кандыг-даа чогаал—чечен чогаал иому, чурулга, музыка уран чүүлүнүң чогаалы үениң судалын тудар ужурлуг.

Чогаадыкчы салгал дугайын чугаалаар болза, чогаалчылар болгаш чуруукчулар эвилелдери эртжен беш чылда немежин өскен, а композиторларда бичии-даа өзүлде чок, чоокку каш чылдарда безин бо айтырыгның перспективазы мынчага дүжер билдинмейн артып турары пленумга демдеглеттинген. Ону эң чоокку үеде бүгү деңнелдерге долгаап, шиитпирлээри негеттинер. Кижилер-биле тус-туста ажыл, бот-боттарывыска негелделиг чорук, чогаадылгага бедик харысалга кайы-даа эвилелге хамаарыштыр чугула айтырыглар болуп артып турар. Ортумак чергениң чогаалдарының дугайын чүгле бөгүн чугаалажып эгелээн дээр болза шын эвес, ол айтырыг моон мурнунда-даа хире чергези-биле тургустумуп келген. оон кандыг түнгел үндүрелиниң мынчаш? Түүнел эвээш. Шынары кошкак чогаалдар үндүрери уламчылавышаан. Шынар — үениң негелдези, ону удуртулга болдурар үе келген.

Чогаадыкчы эвилелдерниң бот-боттарының аразында харылзаазы кандыгыл? Бо айтырыгны пленумга база сайгарган. Чогаалчылар театрга эки шин биживейн турар (ол айтырыг «кыраан») а хөгжүм-шин театрынга музыкалыг чогаал тургузары соолгу он чылда болдунмаан. Хоорай, суурларның, паратарының аян-шинчизинге чуруукчуларның киржилгезининиң дугайын чүгле бо беш чылда чугаалажып турар деп бодаар силер бе? Чок. Ол база «кыраан» айтырыг-дыр. «Аян» эстрада ансамблиниң чаа программазын тургузарда, анаа чогаалдар шилиирде бистиң чогаалчыларывыс. композиторларывыс чүге хажыызында артканмарыл? Композиторларның, чогаалчыларның аразында чогаадыкчы кады ажылдажылга соолгу үеде барык көзүлбестеп турар.

Уруглага болгаш аныяктарга чогаалдар ховар, ёзулут төлептиг бүдүштүг маадырларның, коммунистерниң ажилгези оон-даа көскү болур ужурлуг.

Чогаадыкчы эвилелдериниң пленумунга чүве чугаалаан. СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация киллизиниң эргелекчизи А. К. Каинай дараазында чүүлдерге коктаган. Амыдыралның бүгү талаларын чогаалларга хандыр көргүзер, четкестерни сойгалаары чогаадыкчы ажылдакчыларның күлээлгези.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур аа чорудуп турар хемчеглериҥ ачызында бистиң республикада чер-черде байдал эртжен чылдаашындан көлүдүр-ле экижип орар. Кижилер ажылчиже идепкейжип, культурлуг ыыштавыш, хостуг үеэни культурлуг эртпирин турар. Оларның номчуттуунуп, концерт, шин барып турары уламнын көвүдээн. Ындыг болганда кижилериҥ уткаан-бодал культуразын хевирлээр ужурлуг чогаадыкчы ажылдакчыларның чон мурнунга харысалгазы кажангызындан артык бедик болуру чугаажок.

Чогаадыкчы эвилелдериниң баштаар черлерин тус-тус кижилер-биле ажылды күштелдирери, чогаадылгага хамаарылганы бедик харысалга-биле көөру чугула. Бот-боттарын тыптажыыр чорукту болдурбас. Амыдыралче хаҥылаар, үүрмек чүүлдерден чайлаар, критиканы сайгырадыр, критиканы хамаарылганы кижилер дугайын ол түүнеп чугаалаан.

Б. ДИРЧИН.

ДЭЭРБЕЧИЛЕРНИ ЧЫЛЧА ШАПКАН

КАБУЛ. Афганистан Демократтыг Республиканың чергелектиг күштери Герат можузунга болган Гардез хоорайже чоок турар районнарга дайынчы операциялар үезинде революцияга удур демисежин турар ангы-анагы болуктерден тургустунган дээрбечилериҥ үш отрядын чылча шапкан деп, Бахтар агентилели дыңнаткан. Ол операциялар үезинде даштыкы чурттарга будуруп үндүрген аар болган өскээдаа боо-чепсектиг хураан алган. Хамаарышпас Афганистанга удур АКШ-ка күүктүкен империализминиң болгаш реакциянның күштери чарлаттынмаан дайынын хемчээлин калбартырып уламчылаар турарын ол чижектер буруу шаап, анаа бармидаа болуп турар.

ЛОНДОН. Мурнуу-Африка Республиканың расписчи эртечагыргазынга хамаарыштыр АКШ-тың президентизи Рейганның туружун Великобританиянның социал-демократтыг партизимизиң баштыңы Дэвид Оуэн шыгыы шүүлтүзүлеттаварыштырган. Преторияның ёзу-чурумунга хамаарыштыр америк администрация дээштиг экономиктиг удур демчеглер киирериндеи ойталаанын чүдек-бужар чүве киллдир Лондонга кылган медеглелинге ол айткан.

(СЭТА).

МАШИНА СЕПТЕДИР БОЛЗУҢЗА...

Хуу машиналыг эш, мындыг чүве көргеи силер бе? Силерниң «Жигулиңерниң», «Москвичиңерниң», «Запорожецинерниң» азы өске-даа машиналарның тормозун таарыштырар иликпе, азы электри удазынарын эде-кере кылыр апарган дижик, ынчан ону септээр чер дилээр болгай силер. Техниктиг хандырылга станциязынче ону чедиреринде, анаа эдилет манап, чамдык таварылгада аас былаажып, слесарьга чашпаалап турарының орнуга бодуңарның ажылдаар черинерге чедип келгеш, септекчиге хүлээдип бээр дижик силер. Оон хүндүс сагыш амыр ажылдап хүнээш, кежээ «кадык» машиналарны муныр алгаш чана бээр силер. Бо таварылгада хуу машина септээр черде ажылдавайн турарыңарны база сагындырып каалыңар.

Моону чүү деп бодаар силер? Тоол бе? Чоокка чедир бистиң чүртка ол шынап-ла «кижи кайгаар мете» турган чадавас, а амгы үеде Главмосавтотранстың № 24 автокомбинадында ындыг байдал тургустунган-дыр.

Чүрттүң пайысылалынга тудуг материалдары сөөртүр хүлээлгелиг улуг будуруүге чери ол. Оон парыында күүлүг МАЗ-тар, ЗИЛ-дер, КрАЗ-тар бар. Ындыг-даа болза, бичии хемчээлдиг машиналарже сагыш салыр сорулга ында салдынган. Оон түнелиниде комбинаттың херииниң аксынга эртенниң-не ында ажылдап турарларның хуу машиналары чысказалы бээр. Автосептелге цехиниң эжин ажыттынар.

— Мындыг болгаш элээн каш чыл мурнунда төрүттүүген чүве — деп, автокомбинаттың начальнигни Ю. Волков чугаалады. — Ынчалза-даа бодал дээрге бодал-ла болгай, а ажыл-керек — өске. Айбың тыппайн турувуста эртжен чайын ачы-дуза чедирилгезинге хамаарышпас будуруулгелерге ачы-дуза чедирилгезин сайгырангайжыдар талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталы үнген. Бо частан эгелеп автомобиль септээр чер биске ажыттынган.

Комбинат девискээринде улуг эвес цехти дерээни «ёзулут» теххандырылга станцияларындан ылгалбас. Септекчилер мында үш кижи — слесарь-электрик болгаш демир херикчизи. Херек апарганда кандыкчы база чедип келир. Шуптула бедик мергежилдиг кижилер. Чаа маларны пегии тударын база комбинат планнап турар. Амгы үеде будуруулгеде 250 автомобиль бар, оларның саны хүнүң өзүп турар, ынчангаш септекчилер ажыл чок орбас.

Машинаны септелгеге киирерде берге чүве чок. Чүгле билдиринишкин бижип каар, анаа чүнү кылырын айтыр. Нарил-чагыгны ында ажылдакчылар тургузуптар, өртээн күруне расценказыны ёзугаар төлээр. Чагыг тургустунган соонда ажыл шагының мурнунда машинаң экижээр сен, кежээ чанарда ап алыр. Септелге кылганы дээш төлевирни комбинаттың бухгалтериязы тыптып апаар.

А бир эвес машинаны бодуң септекчээр болзуңза, база ажырбас. Дыштанып хүнде азы ажыл шагының сөөлүнде чедип кел. Ынчан чүгле цехти, ында дериг-херекселдерни ажыглааны дээш төлээр сен.

Мындыг ажыл комбинатка ажыкты берип турар бе?

— Бербес боор бе! — деп, Ю. Волков чугаалады. — Ажылагый орулгазынга немей база акша кирип турар-дыр. А өске ажыны оон-даа артык: мында ажылдап турар кижилер машина кылдыртыры-биле шөлээдаа айтырбас, теххандырылга черинге эвлчег-даа манавас.

Комбинаттың бо цегинде бүгү чүве чогумчалыг дээрим-даа берге. Кол шаптык — артык кезектериҥ тывылбазы. Амгы дүрүм, фонд ёзугаар алыр болза, цехке артык кезек бээр деп чүве кайда-даа көрдүнмээн.

Ындыг-даа болза, бо айтырыгны шиитпирлээриниң оруктарын автокомбинат дилеп турар. Ону чугулалап көргенинден дилеп турар. «Күзээнин чедер, сураанын тывар» деп үлегер домак бар, ынчангаш ук будуруулгениң коллективи бо айтырыгны чогумчалыг кылдыр шиитпирлептер дээрзинге идегел улут. Чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар кижилерге бергелер, шиитпирлеттинимес айтырыглар черле турбас.

М. СТАРЧЕВСКИЙ.
«ИЗВЕСТИЯ» солуудан.
Москва.

КАИ-ниң дыңнадыы

ЧҮДЕН БОЛГАНЫЛ?

Бо чылдың июль 10-дан 20-ге чедир үеде Кызылга болгаш республикага шиитизи-биле автотранспорттуң озал-оңдаа 6 катап болган. Оон түнелиниде 3 кижи өлген, 4 кижи балыглангаи. Оларның бирээзин эзирик чолаачы кылган.

Ол озал-оңдак чүден болганыл? Колдуунда орук болгаш техника башкарарының дурумнерни хажытканындан. Июль 17-де Ак-Довурак хоорайдан Шивилиг аржаанынче «Днепр» деп мотоциклиг чоруп орган Б. Мөңге-Назын эрттир дүргедеткенинден башкарып шыдавайн баргаш мотоциклин аңдарган. Оон түнелиниде пассажир ол черинге өлген. Чөөл-Хемчик районуң белеткел конторазының 87-04 ТВЕ дугаарлыг ГАЗ-53 деп машиназын башкарган С. Сарыглар чадаг кижи кырынче халыпа бергеи. Когараан кижи эм аар байдалдыг эмчиле, а Сарыглар харысалга хүлээлээш-биле ол черинден дезипкеи. Ынчалза-даа ону КАИ ажылдакчылары илереткеннер.

Машинаны эзирик башкарарга кандыг-бир айыылга ыяап чедирер деп хөй удаа кичээндирип келгеи бис. Ындыг турбуже ол хажыдыышкыннар ам база катаптап турар. Эрткен оң хонукта Кызыл хоорайга эзирик чораан 29 кижини.

КАИ ажылдакчылары туткан. Оларның он бирии июль 20-де, воскресеньеде туткан. Оларның аразында № 5 КМК-ның ажылдакчызы В. Оңзар «оңзагай» черии эзлеп турар. Ол июль 17-де машинаны эзирик башкарып чораан, ол-ла «чаңы»-биле үш хонгаида база туттурган. Ол ышкаш хуу машина башкарыкчызы, тудуг-монтаж эргелелиниң ажылчыны С. Егоров база эзирик чораан. Республиканың Кадык камгалал министерствозуның автобазазының чолаачызы А. Кочегоров албан черинің УАЗ-469 деп машиназын эзирик башкарып чорда, КАИ ажылдакчылары туткан.

НИКАРАГУАНЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи А. Сидоруктуң дамчытканы болза: Никарагуаның чазаанга болгаш чонунга удур Каттышкан Штаттарның боо-чепсектиг холгаарлаашкынынары делегей эргезиниң нормаларын каржы ёзу-биле хажыткаиы болур деп санаан. Гаагага эртжен делегей судунуң доктаалын чугаалажып көөрүү-биле Айыл чок чорук Чөвүлелии чылдырарыи Никарагуа негээн. Бо дугайын Каттышкан Нациялар Организациязының чанында Никарагуаның докгаамал төлээлелгечери СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнаткан. Айыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралынга Никарагуаның президентизи Даниэль Ортега киржир.

Хамаарышпас хөгжүлдениң оруумче кирген никарагуа удусту сый шавар, анаа бодунуң империалистиг тергиделии катап албадаарын орадашкан Вашингтонның агрессчи политиказын Каттышкан Нациялар Организациязы, оон иштинде Айыл чок чорук Чөвүлели чаңгыс удаа эвес буруу шаап келген. Ол авторитеттиг органның июльдуң эгезинде болган чөвүлел хуралынга хөй чурттарның делегаттары Каттышкан Штаттарның контрасты деткип база Никарагуага хамаарыштыр кем-херектиг өске-даа үүлгедимишкинмер кылып турар чорууи буруу шапканнар.

Аймыл чок чорук Чөвүлелиниң чаа чөвүлел хуралы Никарагуага удур дүрүм чок хөделиишкинмерин сонсадыр, экономиктиг кызагаалдар болгаш үүлгедиглер үезинде чедирген когаралды анаа эгилер талазы-биле делегей судунуң чөптүг негелделерии күүседиринден каржызы-биле ойталап турар. Вашингтонуң албан ёзулунуң реаксылыг политиказын киледиээшкин-биле буруу шаап көрүүшкүнүүң база бир илерээшкини болган турар ужурлуг.

ДЕКАН ХАЛАЖЫП ҮНГЕН

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи М. Князьковтуң дамчытканы болза: Бостон университединиң журналистика факультединиң деканы Бернард Редмонт халажып үнген. Мурнундагы алдар-хавыязы болгаш көскү журналист болуп чораан ады турза-жок ону бодуңун албан-дужаалындан анаа кызып үндүрүлкен болуп турар.

Чүл дизе, мурнунда Си-би-эс телекомпаниязының көскү корреспондентизи турган Редмонт Вашингтонуң караанга көзүлдүр «кара туразынла чаңнаан» —Афганистанга удур Вашингтонуң чорудуун турары чарлаттынмаан дайынче оон удурткан факультединң хавра тудар дээнинге удурланып, анаа чөптээрешпейи турарын дидимиенип, өөглепкеин ол.

Америк разведка чери революстуг АДР-ге удур бодуунуң үргедекчи хөделиишкиннерин-ге идеологтуг хоралакчы үүлгедиглерни ажыглаарынче онаагай кичээнгей салган. Оларның хемчээлги калбартыр Ээвээ АКШ-тың конгрези эртжен чылын-ла Пакистанның девискээринде туруп турар Афганистанга удур террорчулар лагерьлеринге «Хамаарышпас ажылдыг медээлер албанның» тургузарынга 500 мун доллар-ны үлүүрүп берген. Азы өскээр чугаалаарга, АДР-же Төп разведка эргелелиниң чорудуп турары хөлээлиеликчи идегеттерниң чанынга Афганистанга удур чарлаттынмаан дайынны пропаганда талазы-биле хандырар тускай информация черин тургузарын планнаан.

Ынчалзажок анаа кадрлар херек. Ону белеткээрин Бостон университединиң журналистика факультединге дагзырын шиитпирлээн. Оон-биле холбашкан чарыгдалларга ажыглаары-биле АКШ-тың информация агентилели университетче 225 мун доллар-ны шилчиткен. Ынчалза-даа чогум-на шак ол үеде Вашингтонуң маназаанны «корабльде үйлээн» кыптыстып үнген. Декан Редмонт болгаш оон-биле кады факультеттиң сөн профессорлары душманнарын белеткээрлер чорукка удурланыышкынын кылган чагаанны Бостон университединиң проректорунче чоруткан. Бо таварылгада факультет «пропагандазы болгаш шпион ажыл-чорудулгаже» кимр тыттыра берип болур дээрзин олар ол чагаала айытканнар.

Дүвүрээзин эгелеп, федералдыг яазы-бүрү ведомстволардан хөй санныг телефон медээзи университеттиң ректорадынче кээп эгелээн. Оон түнелиниде «профессорлар үйлээнин» бастырган. Деканның албан-дужаалынга оон дузазы «моон соңгаар хереглеттинмейн турарын» Редмонтуга сагындырганнар, оон түнелиниде ол «эки туразы-биле» халажып үнген. А «Афганистанга хамаарыштыр телевилелдин» боттандырарын АДР-ге удур тускай албанның үрегдекчи ажыл-чорудулгазын быжыы-биле деткип турар башкыларга дааскан. Оларның нийзи идеологтуг диверсиниң чаа төөгүн тургузары-биле Пакистанче шагда-ла чорушкаиар.

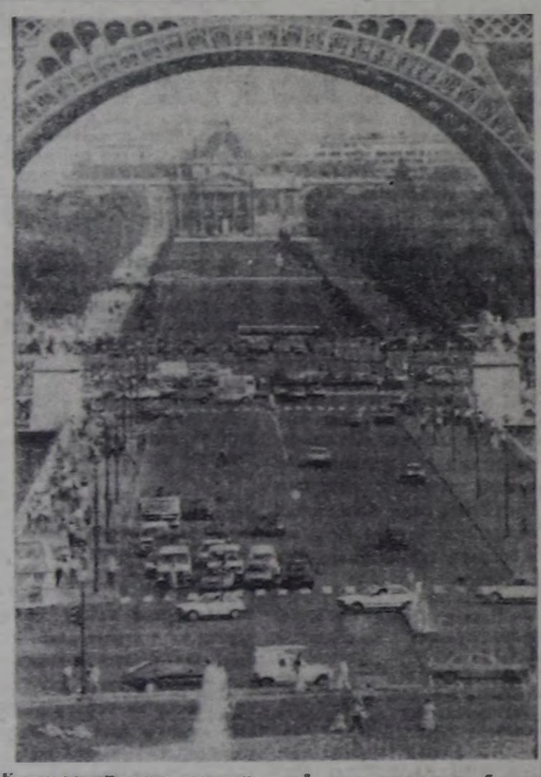

Культураның, уран чүүлүүн, тураскаалдары-биле, төөгүүнүн омза солуун чүүлдери-биле байлак хоорай — Парижтиң буурул даштары кажан-даа кырыывас, француздарның болгаш хөй санныг туристериҥ каратгар кезээде өөртүп турар. Француз пайысылалдыг архитектурлуг овур-хевирин хөй янзы стильдерин бодунга сиңирбишаан база оларның уран, чараш чангыс эвин көргүспүшаан хөй-хөй чүс чылдарда тургустунуп келген.

ЧУРУКТА: Эйфель суургазының адаанда.

Ю. ЛИЗУНОВ биле В. ХРИСТОФОРОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

НИКАРАГУАДА БАЙДАЛГА ХАМААРЫШТЫР

Никарагуа—Төп Американың күрүвези, шөлү—148 мун дөрбелчин километр, чону—3,5 млн. хире кижи. Шаанда бо чурттуң девискээринге индейлер чурттап чораан. Испаниларга эжелеткеш, барык 300 хире чыл иштинде колониалдыг кулданмышкынга чурттап келгенинниң түнелиниде, чурттакчы чонунуң составы өскерилген. Ам инда үнделгин чурттакчылар—индейлер 5 хире хуу, хаймактар—69, өгбелери Европа чурттуглар—17, негрлер—9 хуу.

1979 чылдың июль 19-та Национал хосталганың сандиножу фронтузунуң дайынчылары чурттуң пайысылалы Манагуа хоорайга кирип келген болгаш боттарының түгүн 1972 чылдың чер шимчээшкинниге чартык кезии бузулган дуган суургазының кырынга киискидир асканнар. Никарагуаның төөгүзүнге чаа үе-чага, чаа базымнар эгелээн. Сандиножу революция чуртка тиилээн. Революция муриидаи эрге-чагырга 40 ажыг чыл иштинде Сомосаның өг-бүлезин баштаан садыг-үлетпүр бүржуазиниң болгаш улуг чер эелериниң холунга туруп келген.

Никарагуа — аграр чурт. Ыяш, хөй алдын, мөңгүн, никель, мөңгүн суу бар. Революция мурнунда чурттуң арга-ыяш ажылдап кылыр үлетпүрүнүң 90, даг-руда үлетпүрүнүң 80 хуузу АКШ-тың монополияларынга хамааржып, даштыкы болгаш иштижки садыгны база олар контрольдап келген. Сомосаның өг-бүлезин даштыкы капиталбиле эң сыры харылзаалыг турган. Чуртта черниң 10 хуузу, он-он фабрика, заводтар, авиакампания, садыг флоду Сомосадарның хуу өнчүзү болуп турган.

Чуртка партизан дайынын билдилиг чоруткаиының база Никарагуа улус-биле эп-сеткил каттыштырлагаының бүгү делегейге кампаниязының салдарының улгатканының түнелиниде, 1933 чылдың январьда АКШ-тың шериин ух чурттуң девискээринден үндүрген. Ынчалза-даа АКШ болдуиуң планнарындан обтаавааи. Америк интервентилер боттарының орнуига чалчаларын арттырып каан. Оон бирээзи — национал гвардияның командылакчызы генерал-эскерилкчи Анастасио Сомоса 1934 чылда Аугусто Сандинону өлүрерин организастаан, а 1936 чылда күүне эргилдеэи кылгаш Сомоса президент апарган.

Никарагуага чепсектиг тура халышкын кыптыгып үнген 1961 чылда Национал хосталганың Сандино аттыг фронтузу тургустунган. АКШка өөреткеи национал гвардияның кезектери чуртка ханың террорну тургускан. 1978 чылда никарагуа чоиыуң хөделиишкиниери улам шапкынчаан. Ынчалза-даа америк шериг чөвүлекчилериниң дузазы-биле Сомосаның ёзу-чурумуу тура халышкынны баскан. А 1979 чылдың июль 19-та империализмге удур улусчу революция Никарагуага тиилээн. Тиилелге аар үнебиле чедип алдынган. Мунмуң патриоттар ол хүнге чедир чурттаваан.

Никарагуада революстуг болуушкуннар нарын байдалдарда калбарып турар. 1984 чылдың ноябрь 4-те Национал ассамблеяның баштайгы ёзулуг хостуг, демократтыг, бүгү-иниги сонгулдалары болуп эрткен. Национал хосталганың Сандиножу фронтузуның көскү ажылдакчызы Даниэль Ортега Сааведра Никарагуаның баштайгы президентизи болган. Чурттуң сонгулда хоойлузунга дүүштүр Даниэль Ортега алды чылдарда ол албан-дужаалды ээлээр. Никарагуа улус АКШ-тың чарлаттынмаан дайынынга удур шудургу туржуп. хамаарышпас, хостуг төөгээи чурт дээш сомосачы дээрбечилерге удур тулчуушкуиларга амы-тыныидан чарыгдап мунмуң патриоттарның чедип алыр дээш күзеп чораанны чыртыкылыг келир үе дээш демисежин турар.

Национал катаң тургузуушкуиуң чазаа чурттагга бажыңнарын, школаларын, эмнелгелерин тудуп, оруктарны кылып, тарачыннарже хуиаадыпкан черлерин оларга дедир ягидип берип турар. Шахталарны болгаш банкыларны национализастаан, улусчу культураны, хөгжүдүп турар. Ынчалзажок никарагуа улус дарлакчы дээрбечилериҥ өөскүдүп үндүргеи дайынынга база катаң таварышкан. АКШ-тың Төп разведка эргелелиниге бараан болган америк хөлеэилеиикчилер — телевилиг өлүрүкчүлер, террористер хол-даан чаш ажылтөлдерни, херээженнерни, кырганнарны өлүрүп, кемдедип, кижилерни оорлап ап, тараачыннарның тараз-быдаазын үзүткан чок кылып турар. Никарагуа улустуң чайгылыш чок быжыг турушкуун база тиилелгеже быжыг тура-соруун депшилгелиг кижи төрелгетеи деткип турар.

Никарагуа улустуң төөгүзүнде бир-ле дугаар ёзулуг демократтыг кол хоойлу —чаа конституция төлевилелии бүгү улустуң чугаалажып көрүүшкүнү доозулган. Конституциның төлевилелии бир ай үе иштинде чугаалажып көөрүүге чүс-чүс муи ажылчыннар, тараачыннар, студентилер, санднножу улусчу армиияның дайынчылары, интеллигенциияның төлээлекчилери, көренгитеинер болгаш шажын бөлүктериниң төлээлекчилери идепкейлин-биле киришкеннер. Конституция Никарагуаның кана-даа каттыштазының болгаш тайбың кожалбээ догуиналашкыиының политиказының талазында турарын, империализмге, колониализмге, апарендике, расизмге болгаш сионизмге, дарлалмалчуглердың бүгү хевирлеринге удур демисежин турар ужурлуг-дур. Конституциниң

АВАЙЫМГА

Чоруп-чоруп келиримге,
Човап хөлдээр мээң авам.
Чоюу-хейиу хүндүлээнде,
Чогун-барып бүлбес авам.
Барып-барып келиримге,
Баары эрис мээң авам.
Байгы чоюу хүндүлээнде,
Барып-чогун бүлбес авам.
Чоюу дээнде, хейиу дээнде,
Човаг-шылаан көнгүс
уттур.
Авам күжүр хайыралыг,
Ажыл-ишке үлегерлиг.

Б. САТ.

ЧОЛААЧЫ КЫС

Ишкин хемниң «дайгыналзы»
Ираавыс чолаачымзыс
Айның, чылның онаалдазын
Ажыр кылыр макталдыг
кыс.
Солуннарлыг алды дүшпее
Шолбаннарның бирээзи
кыс.
Мунуп чоруур машиназы
Буруп көрбээн идегелдиг.
Коммунизотуң янжиеңеринде
Комсомолчу Ооржактың
Ира дээш чүрээ хөлээзер
Ийлезер чыгыы
сагышсыраар.

О. АРАКЧАА.

ШҮЛҮКЧҮНҮҢ СҮМЕЗИ-БИЛЕ

«Өгбегер чагай драчена (сүт болгаш далганга азы түрединг дүрбээн картошка-биле холаашаа быжырган чуурга) чыттаалын келирэ» деп, Россияның шүлүкчүзү Сергей Есенининиң мичээр «амданнаан» одуругларын билир сиңер бе? Тарээн чери Константиновкага сураглыг чогаалчының таварыжын турганы ол чемни амгы үениң хоорай чурттакчыларындан амзаа көргеи кижи бар деп бе? Амгы үениң «Амданнаг болгаш чагай чемнер номунда» ыңдыг рецепт чок болуп турар.

Ынчалза-даа бо хүннерде үүгле «Өгбегер чагай драчена» эвес, харын өске-даа хоовар чемнерге аас дээр улуг арга бар апаргаш, «Рязань-1» станциянның ресторанының поварлары шазындагы орус кухняның бежен ажыг блюодларын болгаш суксуннарын амгы үеде болдуунуң залчыларынга сеңеп турар.

— Бистиң чаңгыс чер чурттувус шүлүкчү залчыларны канчаар үүреттир үжурлугул дээрзин биске «сүмелээнә» олда болгай — деп, шеф-повар, инженер-технолог Екатерина Кзменева чугаалай-дыр.— Залчылары рязань ёзу-биле хүндүлээриниң чажыттарын ол «Анна Снегинага» ийи-даа удаа онзагай катаптаан: «Стол кырында самовар болгаш пирог!». Есенининиң шүлүктеринден бистер меңиену база тып алган бис. Ында блиннер, чымчак төгерик бүдкалар-даа, оладьилер-даа, өске-даа чемнер дугайын бижээн болган.

Үе-дүүтүн аъш-чем белеткээр ному, көдээ суурларда бөдүүн кулинарлар-биле үжуражылгалар биидилиг мастерлер Н. Маслова, В. Крюкова, Н. Калинина, З. Балабанова оларга болгаш нииттиниң чемненилгезиниң цехтеринде олар-ның кады ажылдап турар эш-терiнге эрте-бурунгу көлээниң чажыттарын билип алырынга дузалаан.

Е. Кameneва хөй-хөй катап кылып тургускан рецептелерии чугаалаан. Шаандагы технологияга үнделилээш, ол бодуу амгы үеде сураггаан эвээш эвес чемнерин кылырының аргазын чогааткан.

Бо бүгү чогаадыкчы ажылдың түңнелиинде, ресторанның залдары үргүлүг-ле хөй кижилиг турар. А ында арага аймаан ажылавастаан болдуу-йбин. Ресторанның аяа-шинчизи — рязань кружевазар-биле каастаан аржыылдар, шокарлап даараан стол шыыларлыг, мастерлериниң керамиктиг кылыглары анаа келген кижилериниң кичээнгейин хаара тула бээр. Ол ышкаш самоварлар, хөй янзы пирогтар, хуужуурдар, быжыглан борбак долганнар оларны база магадаттас аргажок. Төрээн черинiң хүндүзевчел чагаай чаңчылы-биле Сергей Есенининиң холбай көрүп чораан үүлүлери ол болуп тураар.

А. ТРОФИМОВ,
СЭТА-ның корр.

Рязань.

БАЙЛАК, КААС БАЖЫҢНЫҢ ЭЭЗИ

● *Чурумал* ●

Хөрээжен кижиниң холу бажыңны чырык, чылыг болдурар. Аъш-чем кылыр, даараныр, уруглар кижизидер ажылга оон алы бирги черге турар. Өг-бүленiң дынын туткан ие-хөрээжен кижиниң буянныын, шеверин, сеткилиниң чымчаан билир бис. Чүс-чүс шеверлериниң бирээзи-биле таныжып көрээлиер.

Белик чагаай дурт-сынныг, оожум удурт каракталыг, улады берген үгбай чечектериниң-биле ажаанзыраан тур. Бажыңның керииниң аксын ажыткаш кире бээрге, айырган-каас чечек шыпкан ортулук сагышка кирер. Чечек кижиниң сагыш-сеткилин өөртүр. Оъ— чурттаганың каастаачызы. Кызыл, өөпеш, ак, көк, сарыг дээш каш янзы чечек каракты чыыпырыкталдыр. Назы-хары алээн улады берген үгбай бо чечектер араазында чалыыткай бергизиг хүдүмзүрүн турду.

Соңгалардан сес өң түүнүн чечек бакылаа тур. Өрээлдерде чечектер, черде тараанын шупту үзөрби ажыг хевирлиг. Кактустарның тускай ансамблии тараан. Бажың даштында, огородта канзыг-даа янзы кактустар бар. Ажаалдага негелделиг бо чечек үрезинделүнген. Аргын каан корзинкаларла чечектерни чыскаалкан. Чечектериң ниити саны сеген ажыл турар. Мынча хөй чечекти хүнүүн ажаап суггарары белен эвес. Бир хүн өскээр чарлыгарга-ла, бирээзин кадып, чамдыы берген турар.

Нина Григорьевна Тулина үүгле чечектер өстүрөөринге сүндүлүг эвес. Ногаа аймаанзаан ацгы он ажыг чимистер үнген салты ажаап өстүруп турар. Чараштыр дерээн саларттар, варенье, хаяды белеткээринге ол ынак. Хлеб быжырыкчызы болуп ажылдап чораан болгаш чаагай булкаңы бо-ла столга салыптар. Язы-бүрү каттар дээжизи холаан шай кижиниң сөрек болдурар. Алдын хөлдүг шеверлериниң сонуургалы үүгле бо эвес.

Ол хаактан сава өргыыры-ңнак. Чоокта чаа Кызылга өртүкен хөрээженнериниң ураи-шеверлерiн көрүглер дедегелгенинге келгенiер аргыы каан безерек саңдайларның, көрзиналарның, доңгаларның, хааржакчыгаштарның автору-бите танышкан. Нарын хөөлерлиг, каш янзы хевирлиг кылыларны шеверлер хөллар кылгандан аңгыда, ында чүрүкүүнүң бодаллары сиңиккен. Бирээзин өскезинге демейлешпес чогаалдарының узун саның алаары берге. Чүге дээ мастер кара таңжыңган аргыы эгелээн. Авазы Ксения Афанасьевнаның хынныга Ирина-биле кады олуруптар турганнар. Кайыыы авазының язы уругларының дээрзин көргеи кижи ыначаа-на ылгаптар аргалыг турган. Бодуңүң бодалын илередирин автор бичизиндеп этелеп илип апкан.

Бажыңның бир өрээлиле белеп савалар. Олар белтелеген чаа зэп чанып келгенер. Шала кыыдыгаан ажылдар эдээп. Бир удут хааржакта мастериң чие эдп — эрiп каан төгерiктер, кадырып каан ялак, савай. Аар чүүк сумказын аксынган, бичежек, шаарап сумкаларны дүүлиген эгелеп кылыр. Кыжын чаш будуктарны сып белеткээр. Саваңны чымчалыр изин сугга шыгылар. Ыяш-даа, савак-даа мастерниң холунга эттеп каан алгы дет чымчак, ээлгир апаар. Өөренiген салаалары удазынбиле аргаанындан безин чиик ышкаш дүргеи, карандиадыр ажылдаар.

— Чогум берге чүве чок, үүгле чаңгыс көрүүн дарга четчир. Аргын эгелеп тура, кайдыг хевир-дүрзүлүг эт үнерни кижи бүлбес боор. Ажыл үезинде сөзуу бодаллар бишка кирип келир. Хээлер, чүрүктер каракка ынчан илдең көстүп кээр. Бир кылгакымны катаптавас дээш, ажыл бүрүзүүге чаа бодал, кинерени кызылар мен. Аргыга чарылбазым ижим болгай. Хостуг үемде үүгларым үүгларыбиле кады олурупкаш аргытыынар бис. Телевизор көрүпдээ оргаш, ону утпас мен — деп, Нина Григорьевна чугаалады.

Шиил, демир савааларның мурнунда хөй ажылаттының тургаи ыяштан аргааи хумуунар, аяктар, тавактар ам-даа бажың ыштын каастап турар. Чиик, эттиг, аянныг сава өөрбүле үезинiң күзенчиг ээп болуп артпышаан.

Чоюуң каастап аргыыр чогаадылгазыи сайзыралыгырына Каа-Хем районда «Мерген-шеверкы» деп клубуунуң үжур-дузалыын демделеп болуур. Ында он школаның бирээзин — ааастан аргыалаан семьялар Нина Григорьевна Тулина удуртуп турар. Кичээлге келгенiерге мастер арга-дурзулгазын дамчыдып турар. Бажыңнарда хаактан[illegible] кылган шаарааи савалар көстүп келгилээн. Сарыг-сепчилериниң аалчыларга сунар белеэ база ол.

Байлак, каас бажыңның эвээнден арга-сүме айтыыр дээн кижилер узуктелбес. Нина Григорьевнаның чечектерии өске бажыңнарже тарап өөүп турар.

Чечектер салгын аяны-биле серек хайганым турду. «Келинер» деп күдүмзүрүп турганыг. Хүндүлээчел бажың эзин дүдүмзүрүп туруп калды. Чаа, солуун ажылдары-биле Нина Григорьевна бистя ам-даа өөртүүр чугаажок.

ЧУРУКТА: Нина Григорьевна Тулина оглунуң оглу Сергейжиң хаактан аргыдып өөредии турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Тамара Ондар биле Анзат Куулары көрүкчүлер эки билир. Олардың тааланчыларының хөй катап ыяшкаан бис, кайызы-даа музыканы дыңнап билир, эки үнүүг ыраажылар. Театрның чаа сезонунга вокал номерлерин база белеткеп тураалар. Е. Птичкиниң «Куруяк-чай» деп хөгжүмүүр комедиязында артистерни киирештирер.

Алдарлыг артистер хайызы-даа сеткил-сагышка чоок, утуглурбас өөүр-хевирлерни сценага тургузуп келгеи.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Т. Ондар биле А. Куулар Р. Кендисильдиң «Аяк-шайым» деп ырызы-биле аян тудуп турлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ХЕРЭЭЖЕН БОКСЁР

Чаагай тура-сорук оюннарының бокс турнирiниң арбитри Д. Арканьев журналистен интервьюну алган.

Боксёрлар командазында херээжен кижи? Ыныг болбас дээр сиңер бе? АҚШ-тың легаииязының составында бодуңүү чүртүүнүң бокска ыналтар федерациязының парлалгааттавааи Лесли Кинг. Лесля АҚШ-тың олимпий төөү Колорадо —Спрингсте ажылдап турар. Ол боксёрларның «Мауспис» журналының редактору.

— Херээжен кижи болгаш бокс...

Шимеңегир, докгаамал хулумзуурлуг чоруур америк херээжен төөдүр үүгаалазарындаа маиавадыл.

— Оо, каидыг-даа чылдагаан дылыи херээ-ток. Шупту үүне ажаа болуу бергеи. 1979 чылда ажыл дилеп турган мен. Бокс федерациязы ажылдаарынче чалаа турар деп солуурга чарлал домчаш келгеи мен.

— Боксёка ыиак турган сиңер бе?

— Чок. Бокс дугайында чуну-даа билбес турган мен. Ындыртукчуларының хады киирген дилег бижиин, районуун ачылар ниитилелиниң дарга-зының болгаш район охотоведи-ниин ат салганы тодаргай характеристиказын эккээрин дыңнадым тур.

Од документилерии экжеп көрүүзээн кижилериниң аразында бөө кадагалаар болгаш ажылаар эргеени казыыр.

Бистиң адресивис: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 18 дугаарлыг бажың. ИХМ-ниң хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар киидиин, 328 дугаар кабинет.

Ада-иелернiн болгаш школачыларның кичээнгейинге

1986 чылдың июль 26, августук 2, 9, 16, 23, 29 хүннеринде эртенгиниң 10 шактан эгелеп, № 5 «Детский мир» садыының чанында «Уругларга тайбың» деп темалыг школа базаарын организаставарын Кызылдың үлетпүр садыы чарлап тур. Школачы форманы болгаш идик-хепти хоорайның школаларынга үлеп-берген чалалга ёзугаар садар.

Школа базаарынга келиринерни чалап тур бис.

Кооператив техникумнарынга киреринiн шылгалдааны 1986 чылдың август 4-те эгелээрiн документилерiи дүжаган бүгү абитуриентилерге Тыва республиканың дыңнадын тур. Даразыында адреске келир: **Кызыл хоорай, Щетинкина-Кравченко 28, Красноярскиний кооператив техникумунуң ботөөредилге салбыры.**

Владимир областың Камешково хоорайда (Москвазан электричка-биле ана-даа недир 2 шак чоруур) шеставны бүзүрүдилгиниң ПТУ-зу 1986—1987 өөредилге чылында өөренiлер күзээн уругларны чалап тур.

Сес чыл болгаш ортумак школаларны доскан 15 харлыг болгаш оон өрү назылыг уругларны училищеге күзээн алыр. Өөредилгиниң хуусазы (шилип алган мергежилиигe бүдүүр билиниге хамаарышкыр) 1—2 чыл. Сургуулдар стипендия алыр: сес чыл школазын досканнар — 60, а ортумак билиглиг кижилер —80 рубль. Сургуулдарны ниити чурттагга бажыңы-биле хамаарар, хүнде үш катап халас чемнерер.

Практика үезинде бүдүүрүн үнүрген продукциязы дээш немелде таланнарын баар. Өөредилгениң төөчүзүнде ажыл таланнарын 200—250 рубль болуур. Оон ыяал сургуулдарга кежээки школаның 9—10—11 класстарынга, кежээки техникумга өөренип ап болуур аргалыг база чөпшээрел турар. Училищеии 4—5 демдектерлиг доскан сургуулдар дээш өөредилге черлериие кирерзе, чиигелеелиг болуур.

Өөреиир черниге чеэлер орук өөрээ халас. Бодуңга дарааазында документилерии ап чорууур: биливиин дугайында зокумент, төрүттүгенiнiн дугайында чурттан турар черниеи шынзылга, 3х4 см хемчээлиг 4 фото-чуруук.

Хүзээи алыр комиссия Кызылга ажылдап турар: «Мөңгүлек» залчылар бажыңы, 511, 512 дугаар өрээлдер.

КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ КОМПЛЕКИЗИ ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

Культураның болгаш дмштаныларның Гастелло аттыг парыгынга

Июль 26-да. «Күдүмчу болгаш элээлеер дугайында». Назы четкестер-биле ажыл чорудар инспекциянның ажылдакчыларының-биле ужуражылга. 14.00 шакта.

Таңшы шөлүүге садыг ажылдакчыларына концерт, 13.00 шакта.

«Делгем төрээн чуртуң» деп аныктар кежээзи. Молдав ССР-ниң болгаш Башкир АССР-ниң аныктарының аныяк кызылчылар-биле ужуражылгазы. 19.00 шакта.

Июль 27-де. «Тоолдар ораанче, аян-чорук». Паркның уруглар хоорайкызагы. 12.00 шакта.

Садыг ажылдакчыларының хүүгүре турасказаткан профессионал байырлал.

«Таныжым алыылыңарам!» деп аныктарның дыштанызга кежээзи. Москванның болгаш Куйбышевтиң тудузку студентилери-биле Кызылдың аныктарының ужуражылга кежээзи. 19.00 шакта.

«Енисей» Культура бажыңынга

Июль 26-да. Уругларның «Спорт, спорт база спорт» деп байырлалы. 12.00 шакта.

«Тайбыныи болгаш уздуралымышкынын ыяларын». Дискотека. 19.00 шакта.

Июль 27-де. «Яизы бүрү алдаларын». Аныктар кежээзи. 19.00 шакта. Ук кежээге 1986 чылдың сезоннар аайы-биле ыяк-хептер модельдерии көргүзер, оюннар, викториналар болгаш конкурстар.

Спортчу маргылаалар «Хүреш» стадионунга

Июль 26-да. Садыг ажылдакчыларының спартакиалазы. 10.00 шакта.

Футбол: «Динамо» — «Ассет». 14.00 шакта.

Футбол: «Тыва завод —«Нива». 17.00 шакта.

Совет Тыванның 5 чылы аттыг стадионга

Июль 26-да. Футбол: «Луч» «Колос». 14.00 шакта.

Футбол: «Динамо»—Хемчик». 17.00 шакта.

Июль 27-де. Футбол: «Луч» —«Енисей». 16.00 шакта.

Аэропорттуң стадионунга

Июль 27-де. Футбол: «Тыва завод»—«Шахтёр». 18.00 шакта.

Дыштанып хүн штавы.

Күрүешиң ыры болгаш таныпын «Сали» ансамблиниң артистер белеткээри-биле хореография студиязының чылдага-конкурсту Кызылдың уран чүүл училищези чарлап тур.

Училищеге 10 класс доскаиларны хүзээи алыр. Киреринiң күзээинер № 086/У майык ёзугаар эмии шынзылгазын, аттестатты, характеристиканы, 3х4 сеңээлгиг дүрт фото-чуруктуу алгаш кедир.

Специализация талазы-биле көрдээни (ауре-сыны) август 22-23-те эртиер. Шылгалдар август 25-тен 30-га недир —ССРЭ төөүзүү (азас-биле), орус дыл болгаш литература (чогаалзыг) бижиир.

1986—1987 ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНДА ДАРААЗЫНДА САЛБЫРЛАРГА СУРГУУЛДАР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН КЫЗЫЛДЫҢ УРАН ЧҮҮЛ УЧИЛИЩЕЗИ ЧАРЛАП ТУР.

1. Дирижёр-ниити ырыы.
2. Удустуң хөгжүм херскселлериниң (баян, аккордеон, домра, дошпулуур, гитара).
3. Үрер хөгжүм инструментиери (кларнет, труба, тромбон, саксофон, гобой, флейта).
4. Хылдыг хөгжүм инструментилери.
5. Клуб салбыры (удустуң хөгжүм херскселдери, баян, аккордеон).
6. Библиотека хөрээ.
7. Библиотека хөрээ (ботөөредилге-биле).

30 хире чедир назылыг оолдар болгаш кыстарны училищеге хүлээп алыр. Музыка салбырыгга киреринi ыгээнчерии: дынныгарының, үзааига сактыл алырының, ритмиин, үнүүгүн талазы-биле хынаар. Клуб, библиотека болгаш хөгжүм салбырларыига сес класс доскаиларны болгаш ортумак эртемниг-терии хүлээп алыр. Бот-өөредилге салбырыига ортумак эртемниглерии хүлээп алыр. Училищеге сес чыл школазының базазазыига киирелер шилип алган тускай эртеминии талазы-биле, орус дыл болгаш литературага (ногаадыг), ССРЭ төөгүзү (азас-биле) шылгалдалар дужаар. Ортумак школаның базазазыига киирелиг күзээиiер шилип алган тускай эртеминии талазы-биле, орус дыл болгаш литературага (чогаадыг), ССРЭ төөгүзү (азас-биле) шылгалдалар дужаар.

Ортумак тускай өөредилге черинге хүлээп алыышкынның чүрүмүнга дүүштүр август 25-тен эгелеп киреринiи шылгалдаларын эртгирер. Кичээлдер сентябрь 1-де эгелээр. Ниити чүрүмга үнделиген стипендияны төлээр. Киреринiи шылгалдаларын чедишкиннiг дужаган үнделеи национал кижилер өө-бүленiнiң материалдыг байдалынын дугайында шынзылгазын кииргеиге, күрүеiнiң долу хандырылгазында хүлээп алыр.

Училищеге чаагайжыыы тутуунан ниити чурттагга чери бар.

Училищениң директорунуң, азында биллириишкиниге харааланда документилерии кожар: аттестат, сес класс доскаиының дугайында херечилел (бодуу-биле), № 086/У майык ёзугаар чурттан турар черииiең бергеи эмчи шынзылгазы, күшкажыл лепгеникеи ушта биледиилге. 3х4 хемчээлиг дөрт фото-чурук, өө-бүленiiиң байдалының дугайында шынзылга.

Киреринi күзээиiер училищеге келирде, төрүттүгенiiиң дугайында херечилеiiи азы паспортун, шериг биледиiи азы кижи биилгее херечилеiiи бодуу көргүзер.

Хүзээи алышкыны комиссия, ыңын адреси: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу 2, кабинет № 40, телефоиилары: 2-25-79, 2-29-26.

«ШЫНГА» хаттыг

САЙГАРЫП ЧУГААЛАШКАН

Бо чылдың июль 13-те «Шынга» парлаттынган «Дузадаи көргүссе» деп материалга харыыны улус депутаттарының Барыын-Хемчик райкуузомунуун секретары З. Ооржак чоруткан.

Солуига парлаан материалды тускай хуралга сайгарып чугаалашкан, анда көлээ Советтер күүскомнарының дарганы киришкенер. Кызылдың № 4 ХПТ-зуиче колдуунда сескн классты доскаинар өөреиип киргип турар. Өөредилгезiи ара каар чоруктар, үчилиiiеии дирекциязындан чөпшээрел чок чаларының фактыларын бо чылдың майда тургаиы ыш. Кызыл-Мажалык сууран чедп, Эрги-Барыктан ийи сургуулду училиiеге дедир чоруткан, Олариың ада-иелерiи келирип чугаалашкан. Назы четпээиiер хереткеринiң талазы-биле комиссия училиiелер-биле харылзааны тудуп турар.

СОҢУУРГАКТАРГА

Лыбл Кралиың чараш дурт-сынныг, кайгамчык чазыктаагай худумзуруглуг. Ол университет доскан дипломлуг психолог. Хостуг шактарда классиктиг музыка дыиаварына, Шекспирии чомчуруруна ыиак. Оон мергежилиг— америк киносыиларыстарыиың камгалакчызы.

Каратзге болгаш боо адларына хүиүп-не дөрт шак өөреиiп турар. Бо адгаларды ол аргажоктан ажылаар. Баштай-ла худумзуруг-биле, чараш арыи-шырайы-биле, эвилеiи-биле ол улустуң сорузылаар.

Шын Редакциянның адреси:

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоиилары: редакторчуң 2-24-63, редакторчуң ораалкчыларының 2-35-24, 1-23-54, харчысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-55, партийии амыдырал болгаш үлетпүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет сургуулуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информацияа киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54, көлээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солуи келбейи барганза 2-32-75 телефоиче долгаар.

Солуи неделяда 6 катаи үнер

Чагыг № 3342.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00173

ТВ

ИЮЛЬ 25-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.45 — Мультфильм. «Ооралдыкчы хүн». 8.55 — «Слушать в отсеках». Ураи-чечеи фильм. 1-ги сериязы. 10.05 — «Бүлүк». уругуу инструментилериии ансамбли ойнап тур. Казаньдан дамчыдылга. 10.25 — «Дилэүшкин». Башкайы Ала-чурт самолёттарының дугайында. 10.45—10.50 — Мелзэлер. 14.30—Мелзэлер. 14.50 — «Практикага хынаттыгган». Док. фильмиер: «Делгем демир-орук оруу». «Кижи болгаш салыт». 15.30 — Оруг чугаа. 16.05 — Жюль Верн. «Он беш харлыг капитан». Ураи-чечеи фильм. 17.25 — «Салым-чолувуска чоргаарлаяыг чор бис». «Декабристер Сибирьде». 18.10 — «Две сольдеи Риганын камериаг хору. 18.45 —Бөгүи делегейде. 19.00 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 19.30 — Мультфильм. «Букет». 19.55 —«Слушать в отсеках». Ураи-чечеи фильм. 2-ги сериязы. 21.00 — «Ут». 21.50 — «Экии, тайбым!. Экии, өөнүк!». Талаиии ветрала программазы. 22.50 — «Кеиже — сактар чери». Док. фильм. 23.15—23.35 — Бөгүи делегейде.

ИЯИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртеигн гимнастика. 8.20 — «Эштер офицерлер». Док. фильмниң быштайы көрүнгүу. 8.50 — Он алды хар болгаш оон өрү». 9.35 —Бистиң садывыс. 10.05 — «Читкенер дириглер аразында». Ураи-чечеи фильм. 11.25 — Аиган хыл. Өөреиирииии бирээзи чыыл. 12.05 — «Соңгу чук фолдуунуи бичии далайжызы». Ураи-чечеи фильм. 13.30— «Эвээи өөнүктерии чыыл тур». 14.10—14.15 —Мелзэлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. 18.10 —«Тывакыиы хөгжүмшиии театрының 50 чылы». Театрның артистериии юбилейиг концерти. 19.15 — Телемелзэлер. 19.25 —«Азия төөгү». Программада: мелзэлер. «СЭКП—ниң XXVII съезднииiң шиитпирлерии — амыдыралгаа». Садыг ажылдакчыларының хүиүнге. «Тыва эки турачылап. Төөгүге чаа немелдер». Ийигги кинорепортаж. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — Тамчыктыг удуиар, чаштар!», «Дапка и Янка». Мультфильм. (ПУР). 20.20 — Теииис. «Федерация кубогу». Херээжеиiер командаларының араазында делегей чемпионады. ЧССР-дең дамчыдылга. 21.00 — «Ут». 21.30 — Даштыкы фильмиiң экраиы. «Хосе Арнастын тиилелгези». (Куба, 1984 чыл). 23.00—00.50 —Бүт бөмбүүгүие ССРЭ чемпионазы. «Динамо» (Москва) — «Торпедо» (Москва).

Окаар

Бөгүи республикага бүргээр, чамдык черлерге чаъс чаар, муруузу-барыын чуктеи даттын дүргеии севвудала 5—10 метр. Дүне 9—14 градус, чамдык черлерге 0—5 градус, хүндүзе 20—22 градус, чамдык черлерге 11—16 градус чылыг болуур.

Кызылга бүргеи, аяиыр, чаъстаар, Муруузу-барыын чүктеи даттын дүргеии 5—10 метр. Дүне 12—14 градус, хүндүзе 23—25 градус чылыг.

Автоорукгарга биче чаъстаар, көстүүр 2—4 километр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ИЮЛЬ 25-ТЕ

«НАВЫРАЛ»: Уругларга **«В тридевятом царстве»** 9.30, **«Чужие здесь не ходят»** 11.20, 13.10, 15.00, Киноаиорама 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «След росомахи» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Большие маневры» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Последняя охота» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» клб: «Подсудимый» 18.00, 20.00 шактарда.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың июль 26 суббота № 175 (13175)

1926 чылда үндезилеттингеи.

Өртээ 3 көсеек.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ БИБЛИОТЕКА СССР им. А. С. Пушкина

Эш М. С. Горбачевтуң Владивостокче ужупканы

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачёв июль 25-те Москвадан Владивостокче зорупкан.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы

Июль 25-те Кремльге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүүн, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыконуң даргалаш-кымы-биле ССРЭ-ниң Дээди Соведилиң Президиумунуң хемелдиг хуралы болуп эрткен.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр депутат бөлүктериниң, постуларының болгаш хей-ниитизиниң бот-башкарылгазыг органнарының ажылынга Грузин ССР-ниң улус депутаттарының Советтериниң үзүрттелгезының практиказының дугайында айтырыгны Президиум чугаалажып көргеи. Чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаал кылээп алган, ону парлаллага чырмалар.

Ол шыпкан 1986-1990 чылдарда ССРЭ-ниң хоойлуг-удуртулга актыларны белеткээр план болгаш ССРЭ-ниң чазааның доктаалдар төлевилелиниң дугайында айтырыгны, күрүне амыдыралының чамдык ескеледа айтырыгларын база чугаалашкан.

Хүн айтырыгларын чугаалажып көргениге эштер П. Н. Демичев, Б. Н. Ельцин, Н. Н. Слюньков, Ю. Ф. Соловьёв олар киришкен.

(СЭТА).

Күрүне садының каттыжышкыннарының, будурулгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннарын, инженер-техниктиг ажылдакчыларын болгаш албан-хаакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаннаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫГЫ

Оң бирги беш чылдың даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиргеге чедип алган чеднишкиннерни дээш шаңнатканнар болза:

ТЫВА АССР-ден

Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле

Матрёна Селемовна **Нам-Сүүн** — Хову-Аксының садының № 2 столовазының повары.

«Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле

Александр Васильевич **Воловик** — Кызылдың автотранспорт будурулгезиниң автомобиль чолаачызы.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1986 чылдың июль 16.

Тамара Семёновна **Шокур**— Кызылдың үлетпүр садының бүдүүлелери.

«Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле

Мария Ивановна **Арамова**— Кызыл районнуң садының № 1 магазинының киилекс эргелекчизи.

Нина Максимовна **Подлесных** —Кызылдың садыг базазының склад эргелекчизи.

Хүн айтырыгларын чугаалажып көргенге эштер П. Н. Демичев, Б. Н. Ельцин, Н. Н. Слюньков, Ю. Ф. Соловьёв олар киришкен.

(СЭТА).

Ак-Довуракталган медээлер

ЧЕДИ АЙНЫҢ КҮҮСЕТКЕН

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинаттың ажылчыларының социалистиг чарышты алдартыр дугайында СЭКП ТК-ның Кыйгырыгнары харыы кылдыр шалычы ажылдаанының түңнезинде он ийиги беш чылдың бирги чылының чедиг айларының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседип турар.

Продукция сайгарарының даалгазын июль 14-те күүседип, айның тоңчүзүнге чедир ам-даа бир миллион ажыг рубльниң продукциязын чүдүрүп чоруур. Чыл эгезинден бээр 67200 тонна даг-дугуй болбаазыраткан, бо ай тоңгүже чедир планнан ажыр 4 муң тоннадан эвээш эвес даг-дугуй бээр.

Комбинаттың бүдүүлелериниң дыка хей бригадалары, эвээлгелери бедик будурткүдүг ажылдан, чарышты дээштиг организастап тургаш, бо ыяш көргүүлгени чедип алган. Бодуун рудаадан даг-дугуй арыглаар цехтеи Н. А. Арсланованың удуртқан № 1 эвээлгелиг даг-дугуй болбаазырадырының чедиг айлар планын июль 6-да күүседип. Бедик сорттуг даг-дугуй арыглаар цехте Л. Ю. Шаламованың удуртқан эвээш бергеи онаалдаңы доктаамал ажыр күүседип турар.

Арыглаал фабриказының чеднишкиннииг ажылдаарынга рудниктиң, түрмекте-сорттаар комплекстиң коллективтери улуг салдарны чедирип келген. Руда тывыкчылаңныг ажылдаарының ажыл-ишин организастап, чүгүлеп турар. Ооң-биле кады ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының А. А. Громыконуң даргалаш-кымы-биле ССРЭ-ниң Дээди Соведилиң Президиумунуң хемелдиг хуралы болуп эрткен.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр депутат бөлүктериниң, постуларының болгаш хей-ниитизиниң бот-башкарылгазыг органнарының ажылынга Грузин ССР-ниң улус депутаттарының Советтериниң үзүрттелгезының практиказының дугайында айтырыгны Президиум чугаалажып көргеи. Чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаал кылээп алган, ону парлаллага чырмалар.

Ол шыпкан 1986-1990 чылдарда ССРЭ-ниң хоойлуг-удуртулга актыларны белеткээр план болгаш ССРЭ-ниң чазааның доктаалдар төлевилелиниң дугайында айтырыгны, күрүне амыдыралының чамдык ескеледа айтырыгларын база чугаалашкан.

Хүн айтырыгларын чугаалажып көргенге эштер П. Н. Демичев, Б. Н. Ельцин, Н. Н. Слюньков, Ю. Ф. Соловьёв олар киришкен.

(СЭТА).

ДЕМНИГ АЖЫЛДЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Кандыг-даа күш-ажылчы коллектив ында бактаан турар кижилериң демниг ажылгажы, найыралы-биле күштүг. Бистиң «Тыва кобальт» комбинатта чогумна ындыг коллектив тургустунган деп бодаар мен. Комбинаттың күш-ажылчы чеднишкиннериниң үнелезини ажылчыннарының бир демниг, чогаалдыкты чүткүлүг ажылын шын үглап-баштаанында, организастаныкта. Бо чылдың ийиги кварталының түңнели-биле республиканың үлетпүр бүдүүлелериниң арагында социалистиг чарышка тиилекчи болган бис. Бо чеднишкинни чедип алырынга, кижи бүрүүң үлүүн киирген дээр болза частырыг чок бээр. Чажырып каамаан, аравыста орта ажылдавас, ажыл шагы үзер, эдилээн машина-техниказынга, дериг-херекселдерге хумагалыг эвес кижилер база бар. Оларның-биле кижизидилге ажылын чорудуп турар болганда, мындыларның саны чыл келген тудум эвээжеп олурарын эскерер-дир мен.

1969 чылдан бээр ажылдап келгеним гидрометаллургия пегинииң ында, болумнуң № 3 эвээлгэзинииң дугайында чугаалаксаан мен. Цехтиң коллективи он ийиги беш чылдың бирги партыында чеднишкиннииг ажылдап, рудадан кобальт ажылдап кылырын планда көрдүгеннинден 2.94 хүү белгткеп. Совет Эвалелиниң бүгү ажыл-ишчилеривге СЭКП ТК-ның Кыйгырыныга харыыыс ындыг болган. А чоокта чаа-ла бар дериг-херекселдерге планда көрдүгеннинден эки түңнелдер чедип алыры болдуммас деп санаттынып турган болгай.

Чогаадыкчы дилээшкиннериниң оруу чеднишкиннерже аппаар дээрзинге кижилер бүүрээп. Чүгле ол дилээшкиннерни чүткүлүг, тодаргай угланнымышкынныг чорудары чүгүлү. Дериг-херекселдериниң таартылгазын доктаамал чорудуп келген. Цехтиң таартыкчылары, код механизтиг албаны эвээш эвес таартыкчы савалларны кииргеп. Чаңгыс чижек. Аңаа кандан ыяш аммиактыг нульпа (үүрмектээш эвилдиргеп кобальт рудазы) дамчыр хоолайларны болгаш эвее-даа дериг-херекселдериниң чамдык кезектерни дазарбас кан-биле солуур ыяш. Оон түңнелиниде температураның барын таарбя градус кедүргеш, химиктиг чорудулганы дүргедир, чиг этти долуу-биле ажылдаар арга тывыгган. Эргижирээн дериг-херекселдерни солуур ажыл мээн борта ажылдаанын он алды чыл дургузунда үзүктелбейн келген. Эртем-техниктиг дешилгениң чеднишкиннерин бүүрүлгеге ажылдаары — күш-ажылдың бүдүүлелиниң кол оруу деп чүвени боттарывыстың дүржулгавыстаи билдиннис. Ам бо хүннерде цехте чаа турбуктурулга колонкаларын тургузуп турар. Оны ажыглаага кииргери рудадан кобальт-никель концентрадын алырын хөнүүдилир, технологтуг чорудулганы дүргедилир деп бүзүрээр бис.

Бистиң цехтиң ажыл түңнелдери бот-боттарын солуп ажылдаар, беш технологтуг эвилелгелериниң хөделинишкиннериниң таварымчалыг кылдыр, ээйлаштыр тургустунганындан хамааражыр. Эвилелгер аразында социалистиг чарыш цехтиң ийиги эки түңнелдер чедип алырынга салдарлыг. Чарыштың негелдеринде продукциянның шынары, хамаалалыг болгаш хумагалыг чорук, күш-ажылдың сагылгатүрүмүн шыңгыы сагыры, хей-ниитизи амыдыралында илетхейлиг киржиги база кол чөрлерни эвилеп турар. Мээң ажылдап турарым № 3 эвилеп бирги чартык чылдың түңнелдери-биле социалистиг чарышка тиилекчи болган. Бистиң интернационалчы эвилчээвисте комбинаттың ажыттыганындан бээр ажылдаан дургулгалыг ажылчыннар хей. Оларга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезиниң эдилекчизи Е. Романенкону, аппаратчик М. Доспанны болган эскелерин даа хамаарыштырып болур. Мастеривис Н. Матвиенко бодумуң күш-ажылчы оруун ажылчындан эгелээн, кижилерни эки билир, болуу-даа биске күш-ажылчы керектерибиле үлегерлиг кижи.

Кижиниң күш-ажылынга партия болгаш чазак үнелелди бээрге, хей-аът кирер, улам эки ажылдакчаазы келир. Чоокта чаа бистиң комбинаттың болуук ажылдакчыларын он бирги беш чылга чедип алган бедик күш-ажылчы көргүзүглери дээш орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаавын соруук киришкин-биле үткүп күлээгеи бис. Бистиң цехтеи үш кижи шаңнаткан. Улуг механик Эрес-оол Далаа «Хүндүлелдиң демдээ» орденниң, а дүзүрбе машинизи Александр Уланов биле мен Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү көргезиниң эдилекчилери болдувус. Ол бистерниң харыылгавысты бедидип, эки-көрүүске үлегер болурунче кыйгырдым.

Күш-ажылчы чеднишкиннер турза-даа, ам-даа кылыр ужурлуг чүүлдер цехтиң коллективиниң мурнунда хей. Күш-ажылдың будурукчулуун бедиреринииң айтырыын ногумчалыг кылыр шиитпирлеп шыдаваан бис. Камнаалга талазы-биле чамдык онаалдадар күүсеттинмейн турар. Кадрлар айтырыынче киржээйгейн углап, хоогуннарны солуур эчиик ажылчыннарны истүүп киижидерн чүгүлеп. Олжургап, чаңгыс черге таптавайн, улам эки ажылдаарын дүргедээшкиниин углаңныышыны бистеи негеп турар.

И. КҮДЕР-ООЛ.

«Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия пегинии улуг аппаратчизи, Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергезиниң эдилекчизи.

ӨЗҮМНЕР АЖААЛДАЗЫ

●Допчулаа●

Суггур чаъстаашкыннарның соонда республиканың шөлдеринде культурлуг-даа, бокдаа үүштер ажоок үүп турар. Ынчангаш тараан үүштериниң ажаалдазын чорударын күштелдирери чугула. Июль 22-ги байдал-биле алырга, республиканың совхозтарында тараа культураларының 103 муң гектарында бок үүштерге удур гербицидтерни чаштырган. Оон иштинде 76 муң гектар шөлдерге гербицидтер чаштырарынга авиацияны ажыглаан. План ёзугаар 64 муң гектарга авиацияны дузазын ажыглаар турган, ынчангаш од талазы-биле план 118 хүү күүсеттингеи. 55 муң гектар шөлге гербицидтер-биле катай минералдыг чемишчидилгелерни база төккеп. Оон аңгыда 16 муң гектар шөлге картофель болгаш кукуруза ялиртээшкинин база чоруткан. Тараа культураларының агрохимиктит болбаазыраалыгазын Чөөн-Хемчик, Каа-Хем районнарының ажыл-агыйлары организастыг чоруткан. Химикаттарны болгаш минералдыг чемишчидилгелерни машина-биле чаштырарын Кызыл, Барыын-Хемчик болгаш Таңды районнарының совхозтары чеднишкинниг чоруткан. Ындыг-даа болза чамдык совхозтарның девискээрлеринде оон соонда болган чаъстаар чаштырган гербицидтериниң дээштиин кудулаткан.

Амгы үеде республикада черлик конопля болгаш эвее-даа бок үүштер-биле демиселди чорудуп турар. Кызыл район черлик конопляга удур демиселди 874 гектарда, Таңды—862, Барыын-Хемчик—680, Бии-Хем—480, Улуг-Хем — 437, Тес-Хем 121 гектар черлерде чоруткан. А Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Тожу районнар черлик конопляга болгаш бок үүштерге удур демиселди чогуур денглеге чедир чорутпаан. Черлик конопля чечектелбээнде чер бүрүзүмге оны гербицидтер-биле хорааннаар, косилкалар-биле азы хол кадымыр-биле кезер болгаш эвее-даа арга-аргаларны ажыглап турган, а орук кыдымында үнгеннерни бульдозерлер-биле болгаш автогрейдерлер-биле узуткаар херек. Од ажылды чорударынга механизастаттынган тускай звенону тургузар херек. Бир эвес черлик конопля-биле демиселдя ей-шаанда чорутпас болза, оларның чангыс дос үнүжү-ле 5 муң үрегинии бээр. Ынчангаш чечектелбээнде оны дүрген үзүткаар, республика девискээрлеринде оон ыңай неитертепзиниин хемчээн алыры чүгүлә.

Амгы үеде картофель болгаш ногаа шөлдеринде бок үүштерге удур демиселди чогуур денглеге чедир чорутпаан. Черлик конопля чечектелбээнде чер бүрүзүмге оны гербицидтер-биле хорааннаар, косилкалар-биле азы хол кадымыр-биле кезер болгаш эвее-даа арга-аргаларны ажыглап турган, а орук кыдымында үнгеннерни бульдозерлер-биле болгаш автогрейдерлер-биле үзүткаар херек. Од ажылды чорударынга механизастаттынган тускай звенону тургузар херек. Бир эвес черлик конопля-биле демиселдя ей-шаанда чорутпас болза, оларның чангыс дос үнүжү-ле 5 муң үрегинии бээр. Ынчангаш чечектелбээнде оны дүрген үзүткаар, республика девискээрлеринде оон ыңай неитертепзиниин хемчээн алыры чүгүлә.

Амгы үеде картофель болгаш ногаа шөлдеринде бок үүштерге удур демиселди чогуур денглеге чедир чорутпаан. Черлик конопля чечектелбээнде чер бүрүзүмге оны гербицидтер-биле хорааннаар, косилкалар-биле азы хол кадымыр-биле кезер болгаш эвее-даа арга-аргаларны ажыглап турган, а орук кыдымында үнгеннерни бульдозерлер-биле болгаш автогрейдерлер-биле үзүткаар херек. Од ажылды чорударынга механизастаттынган тускай звенону тургузар херек. Бир эвес черлик конопля-биле демиселдя ей-шаанда чорутпас болза, оларның чангыс дос үнүжү-ле 5 муң үрегинии бээр. Ынчангаш чечектелбээнде оны дүрген үзүткаар, республика девискээрлеринде оон ыңай неитертепзиниин хемчээн алыры чүгүлә.

Кызыл районда «Тилелге» совхозка хей чылдарда механизаторлаан Федор Комбаддык бо хүнерде мал чемнериниң белетеелинде киржип турар. Ийиги класстың тракторизи аныяктар звенозунда чарыштың мурнакчызы. Шөлдерде тургускудаан бедик сараттар ооң киржилгези-биле тургустугулаан. Ажыл-агыйда чайгы бүгү-ле ажылдарга ол бедик көргүзүг-биле ажылдап турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КЫМНЫ-ДАА ДҮВҮРЕТПЕЙН ТУРАР

С. К. Тока аттыг совхозтуң теп кыргылда пунктузунга партком секретары Т. И. Андросенко, кол зоотехник Л. М. Шаповалова, кыргылда пунктузунуң эргелекчизи Н. Ч. Аргай-оол олар-биле ужуражы бердивис. Оларның чугаазы-биле алырга, кыргылдада 80 кире кижи хаара туттугган. Каңы малчыныың хөөн кажан кыргыыры тускай график ёзугаар хойжуларга баш удур сагындыргаи. Ажылагыйның дирекциязы, профэвилел комитеди-биле кады социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылгаш, чеди хонуктуң тиилекчилериниге ажыра шаңналыы болгаш столовайдан халас чемненир талоннуу бээрнии чүрүмчүткаи.

Совхоз ниитизи-биле 19400 хойну кыргыыр болгаш чуур. Амгы үеде 10 муң ажыг хойну кыргаан, чүткеп. Кыргылда пунктузунда кесте агитациябиле дериле база чүткеп «Чалбыыш» деп агитчузуусту хүнүүн-ле үндүрүп, аңаа мурнакчы кыргыкчыларны, дук тырыкчыларын, ылгакчыларын база хей чүүлдазының тиилекчилерин мактап, ажылда четпестерин илередип бижээш, кекү чөрлерге азып турар.

Мурнуку чылларда болаарга, ажыл-агыйбо чылын кыргылдага организастыг белеткенген. Дуктуң шынарын, класзын тодарадыр тускай лаборторинны тургускан. Дуктуң шынарын хынаар кижиин Черногорскиниң дук фабриказынга бир ай өөредип алган.

Амгы үеде Черногорскиниң дук фабриказынче 19 тонна дуктуң чүүдүрүп чоруткан. Малчыннар бир баштан ортумаабиле 3 килограмм дуктуң кыргып ап турар. Совхозтуң хоочун хойжулары Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады А. К. Шивит-оол, Т. Д. Доргүй-оол, А. С. Сотпа бир баштан 3—4 килограмм дуктуң кыргып ап, тиилекчилерге саналчыннар.

Кыргылдага 30 ижи электрилиг, 12 кижи хол хатызыбиле доктаамал ажылдап, дуғу хөөревээн хойларыны аралаштыр кыргыыры чаңгыл болган. Ылаңгыя Элегес ортумак школазының оңгу класзының эрчимкилери 10 ажыг ооллар, кыстар хой кыргылдазынга идепхейлиг киржип турар.

«Коммунизмниң хереели» совхозта кыргылда пунктузунга 20 муң хойну кыргыыр. Амгы үеде 15 муң ажыг хой кыргыттынган. 10 муң хой чүгүүнган, 29 тонна дуктуң кыруусе дужаагаи. Бир баштан ортумаа-биле 2 килограмм хамыг дук алынган. Ынчалза-даа хой кыргылдазы ооскүн темп-биле чорун турар. Бо чорук хол зоотехник В. Б. Оюнну дүвүретпейн турары илередип. Ажыл организазе чок ооскүм чорун турар.

Кыргылданың болгаш чүүлданың орайтаан хол чылдагаазы ажылдың организазе чок чорууның болгаш хой кыргыыр кижилериниң чедишпезиилеи болгаи. Оң мынаш электрилиг хачылар үреэп бээрге, ону дүрген сентээр кижиин тургуспаанындан база хамааражып турар. Бир эвес немелге күштү шын организастап, чүгүлә хемчеглерни совхозтуң директизазы дарый албас болза кыргылданы, чүүлданы айыткан хуусаада доозары берге айтырыг болуп артывышаан.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң кыргылда пунктузу моөң мурнумда Күжүрлүг-Будунга турган. А чүүлда чери база аңаа турганы малчынларга таарымчалыг болган. Ынчалза-даа совхозтуң дирекциязы ол кыргылда, чүүлда пунктуларын амгы үениин негелдезиниге дүүшпес дээш Алаакта беш чыл бурунгаар инек кажазы турган черге эрттирер деп шиитпирлээн. Кажазны хой кыргыыр чер чылдыр эде кылбаан. Электри чырым чедишпес, карацгы. Хойну чыттыр кыргыыр тускай столдарны тавдырыштыр кылып тургуспаан. Моөң түңнелиниде кыргыыр хойну малгаш, бокдовуракталган, инек өдээ холушкан черде кыргып, дуктуң шынарын худуладып турар. Кыргылданың түлүк үезинде совхозтуң кол зоотехниги, мал эмчилери, бригадирлер безии ол пунктуга көзүлбээн.

Совхоз 14 муң хойну кыргыыр. Амгы үеде оон түгее чартының күүсеттип алган. Кыргылда пунктузунда дуктуң довурак-биле холужуп чыдары, ону хайгаараалга албайн турары, ында көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлериниң шүүт чогу кымны-даа дүвүретпейн турары ажылдың организастогуп базылтаан турар. Кыргылда пунктузуң каш чыл бурунгаар ажыглалдан үнгеп инек кажазының килганынга совхозтуң малчыннары дыка таарымнаваан, Олар чайлаглаа турары Чаңгыс-Чодураа, Шоол, Үзүк-Булуң, Кара-Суг, Алтый деп черлерден барып 40 ажыг километр ажыг черже эртип, совхозтуң тараа шөлдерики таварлыр сүрүп, Алаакка кыргылып турар. Оң шын эвес. А чүүлда пунктузун Дус-Хөлдеи 15 километр черде Чаңгыс-Чодураала организастаанны база таарымча чок. Ынчап көөрде совхоз төөгүнге кыргыткан хойну 40 ажыг километр ажыг черже база катап дедир сүрер ужурга таварыштырып, малчыннарга берге, байдалзы тургузуп турар. ССРЭ-ниң 50 чылы совхозтуң директору С. В. Денисов ажылдаандан бээр бир чыл ажып турар, ынчалза-даа бо үениң дургузунда совхозтуң Дус-Хөлде, Чаңгыс-Чодураала, Шоолда, Алгый-Хөл чоогунда малчыннарга чайгы-кышкы-даа үеде чаңгыс-даа хатан барып көрбээн.

Үстүнде бар чижектерден көөрге, совхозтуң удуртулгазы хой кыргылдазынче кошкак кичээлей салып турары илдең-дыр.

И. КЕЛИК-СЕҢГИ.

Даарта — Садыг ажылдакчыларының хүнү

КҮРҮНЕ САДЫЫ: бөгүн, даарта

РЕСПУБЛИКАНЫҢ күрүне садыының ажылдакчылары боттарының профессиональ байырлалы— Садыг ажылдакчыларының хүнүн күш-ажылчы белектердиг уткуп турарлар. Олар СЭКП-нин XXVII съездиниин, партия ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, эге турғустуунуушкуунуң негелдеерни бүгү участоктарга калбартыр дээш ажылдап турар.

Он йиги беш чылдың бирги чылының баштайгы чартыы эрткен. Бо үениң дүргузунда канчаар ажылдаан бис? Бо айтырыга харыы күрүне садыының ажылдакчыларын байырлал бүдүүлүүде дүвүредип турар. Од чөп.

Бо чылдың эрткен алды айларында күрүметтен садар бараан саарылгазының планын шиитиин-биле 103,1 хуу күүсеткен бис. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, кижи бүрүзүнге саттынган бараан 41 рубльге өскен. Кызылга шиитиинің чемненилге трезвиденирги чемненилге бүдүүлгелерни планны шүүтү күүсеткен, боттуң продукциязының сайгарар планы олар 103,8 хуу боттаандырган.

Бо чылдың йиги кварталының түңнелиин байырлал бүдүүзүнде үндүрген бис. Бирги черни Кызыл районуң холушкак барааннар садыы алган. Бо коллектив үүрметтен садар бараан саарылгазының планын эрткен кварталда кайы-дээ бүдүүлгелеп ажыр күүсеткен, садыглаашкын культуразын бедиткен. Ынчангаш бирги черни төлептинбиле эглээн.

Никитзи-биле алырга, күрүне садыының бүгү бүдүүлгелери бирги чартык чылдың планнарын күүседипкен, үүлге шиитиинің чемненилге трезвиниң ажылы ынчалга сеткивейн турар. Он йиги беш чылды хожудаашкын-биле эглээн кара-чагыс бүдүүлгевис ол. Ук трест планның онаалдазын бо чартык чылда үүлге 97,3 хуу күүсеткен, ол дээрге 104 муң рубльдиң продукциязын чурттакчыларга чедир сатпаанын ол. Оон чеди бүдүүлгезиниң үжү планны шуут үскен. Ол үүнү көргүзүп турарын дээрге, бүдүүлгеге күш-ажылды организастаарын экижиттейн, организастыг чоруктуу, инициативтиг болгуун ында күштелдирбейн турары ол.

СЭКП ТК-ның «Арагалаашкынын» болган алкоголизмни узутказар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалында шиитиинің чемненилге черлериниң ажылын үндезинин-биле экижилерни, арага оруунга эмиттинес суксуунуң хөйүү садарын хүлээдиргеп. Од үелеп бээр бир чыл ажыг үе эртпеп. Мынага чедир столоваяларда, ресторанарда чызы-бүрү чулук аймаан белеткевейн, шай хайындырбайн, өске-даа суксун аймаан бүдүрбейн турар. Ресторанчарның, кафелериниң чурттакчыларга көргүзер ужурлуг ачы-дузазы — аъшчем кылгыларынга чагыларын хүлээп алыры болган күүседири, аг-бүлелериниң байырлалдарын эрттирери, аныктар кежээлерни организастаары дээш ышкаш ажылдарны чорутпайн келген.

Ол йиги беш чылда күрүне садыгларының бүдүүлгелериниң мурнунда улуг соруглалар саалынган. Бирги ээлчегде ажылдап турар магазинерниң ажылын сайзырангайжыдар ужурлуг бис. Садыг алыкчыларга эптиг арга—бараанны боду шилип алыр кылдыр тургустуунган магазинерниң четкизин калбартыр керек. Моңу, цлазгын аъш-чем барааннарынга, нептередиря чугула. Ол ышкаш бараанны чурттакчыларның, баш удур чагыларын ёзугаар күүседиирин чедип алыр ужурлуг бис.

Садыг алыкчыларга таварымчалыг байлдарны тургузары — бистиң чугула херээвис. Ынчангаш, келген кижилериң сеңнилдерге туруп чидирбейн, үезин чидирбези-биле үлетпүр болгаш аъш-чем барааннарының, магазинерниң дика ойуң санажилганның чангыс ааа белдирииче шилчиткен бис. Шупту магазинерниң ынаар шилчидериниң аргалары бисте бар, ынчалза-даа ол деңнилгелиг чаа үүлдер чедик бүдүүлгелер сестир, ынчангаш, ол оожум шиитпиртинин турар.

Сөөлгү чылдарда чүртте бараанны комплекстеп садар хевир нептерен турар. Чижээ, «Чаштарта барааннар», «Хеөрээженнерге барааннар», «Эрүлүс барааннары», «Бажың эт-херекселдери» болгаш өскеда бөлүктер хөсүүн турар. Бо ажылдарны хөгжүлгенинің аргаларын ам-даа диилеп тып турар бис. Ылаңгыя «Аныктар барааннары» деп комплекс эргежок чугула апарган. Бо черек аныктарны бүгү талазы-биле кижизиргеге база салдарлыг. Од ышкаш «Сад болгаш огород барааннары», «Аныык техник», «Спорт болгаш туризм барааннары» деп хевирлерни тургузарын үе негей келген.

Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга СЭКП ТК-ның Кыйгырынга социалистиг чарыштыг бүгү талазыг калбартырының чугулазын демгээн. Оон-биле күрүне садыының ажылдакчылары бүрүн танышкан болгаш боттарынга шиитиры түңнелдерни үндүрүп турар. Кыйгырының кол «Ажыл шагыя — ажылга» деп девизин садыгжылар удуртулга болдурган. Чарыштың эге тургустуунуушкуну бисте ол Кыйгырыг ёзугаар эгелей берген. Ынчалза-даа чүгле башгайы базыннарны эгелээн.

СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министерлер Чөвүлели чонга чаа «Күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук-биле демиселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалдарны хүлээп алган. Од чугула документтиин күрүне садыының бүгү ажылдакчыларынга танышпырган. Ук хуралдарга күрүненің ажыдтөгерини шиигээдир, садыг алыкчылар мөлүүр болгаш өске-даа ак сеткилдиг эвес чорук-биле «артыш» орулга хуузунда киирип алыр фактыларны шыңгыы шүүмүлдээн.

Д. САТ,
Тыва АССР-ниң садыг министриниң орадаччызы.

БААРТЫКТЫҢ ЫНДЫЫ БОЛГАШ БЕТИИ ТАЛАЗЫНДА

Бистиң экономиктиг болгаш социал хөгжүдевистиң планнарында улуг кичээнгейни садыгны сайзырангайжыдарынче, ооң чаа, дешпилелиг аргаларын хөгжүдеринче углавырган. Бо соруглаганы ук адырның ишчилери чүткүдүүр шиитпирдеп турар.

Садыгжылар боттарының профессиональ байырлалын совет кижилерниң хандырылга культуразын, хандырыкчы бүдүүлгелер-биле харылзаанны быжыглавышаан, бедидер соруглалыг үткүп турар. Ол харылзаалдан рынокту эки шынарлыг барааннар-биле доддурары, садыг алыкчыларның негелдезини улам четче хандырары хамаарыжыр.

Оларның мурнунда ажыл улуг. Ынчалза-даа көскү өскерилгелер амыгаштан болуп турар. Оларның дугайында СЭТА-ның корреспондентилери байырлал бүдүүзүнде мынчаар дамчыдып турар.

Москваже кирер транспорт оруктарының картазынга хүнүүн-не чаа шүгүмнар көстүп келир. Ол дээрге чайгы үеде найысылалче сад болгаш огород продукциязын кирер сеөртүп турар оруктар-дыр. Садыг ажылдакчыларынга ам кидин-түлүк үе келген: сезониуг бараанны дүргеп, чидирип чок, ооңур тургуспайн садар керек.

Чоокта чаа Москваның микрорайоннарының бирээзининң төвүү— Бибиревога каастап, хээлең каан, асфальтылыг шөл көстүп келген. Садыг ажылдакчыларының түнүнүн бүдүүзүнде «ынаа ногаа болгаш чимис садыы эгелээн. Шак ындыг бүдүүлгеге ооң чоогунда черге база ажыттынган. Нииитизи-биле ол черге сес ярмарка болган. Найысылалдың Киров районунуң ногаа-чимис каттыжыышкыны чайгы үүлеге ындыг белеткелиг киргем.

— Хандырыкчылар-биле дорт харылзааны тургузуп алган бис — деп, бүдүүлгениң директору А. Юсупов СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.— Оларның бирээзи — Москва чоогунда Тимирязев аттыг совхоз болуур. Бо ажыл-агый сезон эгезинден тура инек-караан, чесгек-катты баазага аппарбайн, дортлаз магазиниге киирип турар. Ындыг демневжилгенің ажыы дыка улуг: чер ажылдыгларның өстүргени 100 тонна кадаа бүрүү-биле садыг алыкчыга чедирген. Шак ындыг харылзааны Москва чоогунуң өске-даа ажыл-агыйлары-биле тудуп турар.

Бо дүржүлгени өске черлерге иептеретпейн турары хомудаанчыг. Чамдыкта найысылалга кезик чамдыызы үреленген продукция сөөрткен составтар келир. Оларны дарый дүжүрүп, хемчээзин алыр турүүк, даамай хевиниг олдургулаар база таварылгалар бар. Ватоннардан магазинге чедирип чадап турда тонна-тонна картофель үреленген таварылга база бар. Найысылалдың ажылдакчылары бо четпестерни чайладырының оруктарын чүткүдүүр дилеп турар.

Эргижээн, улуг албас аварган бараанниың 300 ажыг хевирин садыг ажылдакчыларының негелдезинге ёзугаар будүүлгелеп дүжүргеш, Куйбышев областың үлетпүр бо чылын 600 ажыг чаа кылыгларны будүүрүп эгелээн. Оон ажыы улуг болган: садыгныл-даа, будүүлгениидаа, садыг алыкчының-даа негелделери хандыртынган.

Чоокта чаа Куйбышевке чомнуң хереглеп бараанларын будүрер талазы-биле эртемтехниктиг конференция болган. Анаа садыг болгаш үлетпүр ажылдакчыларының бир деминг ажылын экижидер дугайында айтырыг чугаалашкам. Садыг организацияларының хандырыкчыларынга негелделиг болуур болза, ажыл-херек чогумчалыг болуур дээрзин анаа демдегээн.

Сөөлгү үеде дыка хөй кылыгларның шынары экижээн, чаа хевириин барааннары шиигээдин алдынып турар. Садыг ажылдакчыларының киржилгезин-биле «Экран» завод хожудаашкынын ушту-нүп эгелээн. Оон коллективин садыг алыкчыларның негелдезини барымдаалап көргеш, кылын турар продукциязынга чамдык чаартылгаларны киирген.

Братскиның одаага дериг-херекселдери заводунуң шуткулга цегинге ийи магазин харыүтпа аъштынган. Оларның залдары улуг эвес, ынчалза-даа металлурггарга ол дыка таварымчалыг магазинер болуп турар.

Оларның залдарының бирээзинде аъш-чем болгаш чартык фабрикаттарны садып турар, ээлчегге ажылдап эгелээр деп турар кижилерниң чагыын ёзугаар аңаа продукт аймаан белетиен каан болур, чагаан кажы ону чүгле чанарда ап алыр.

Өске залда — үлетпүр барааннары, ында садыг адыр чүүлдер эвээш эвес.

— Садыг алыкчының чагыныче улуг кичээнгей салыр херек — деп, садыгжы Наталья Ситникова чугаалады.— Чамдыкта бир кижиге туфельдер таажы бээр, дугаарында ол, даарап каан хевиринда чараш, а өңүнге ол таарышпас. Бодунга таажыр өңден тып бээрин садыг алыкчы дилеп эгелээр, ам канчаар— баазалаарже болгап, айтыртыныл, сурагланып эгелээр сен. Садыг ажылдакчызы кижи садыг алыкчыны тоовас болза, ооң үк мергежилге таарышпазы ол деп санаар керек.

Ю. Макаров, шуткулга цегининг начальныгы:

— Садыг ажылдакчыларындан негелдевис улуг, ынчалза-даа оларга дузалажыры база чугула. Магазинерни ажылчыннар хостуг үезинде дерип алдылар. Олар ону боттарынга таарымчалыг болуур кылдыр кылып ап турар болгай. Ол база коллективни чоруктуун үлегери болуур...

СОРУГЛАГАЗЫ, ДЕМИ ЧАҢГЫС

САДЫГ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ хүнүнүң бүдүүзүнде Кызыл районуң холушкак барааннар садыынга чеде бердиивис. Садыгның № 2 садыг салбырының магазинериниң аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одурүүнда бо чылдың эртнен бирги чартык чылының түңнели-биле № 3 магазин чоруп турар болду. Альбина Ивановна Вегинзяның удуртканы комсомолчу-аныяктарның бригадазының ажылжи-биле каксы-даа бол, таныжып көрээлинер.

Садыг салбырының комторазынга «Кол-ла чүве —садыын алыкчыларны херегледдиг чугула бараанны-биле хандырары болгай. Од негелдении коллектив багай эвес күүседип турар. Баргаш боттарынар будүүрен көре бээр силер. Бараанның ассортиментизинге хамаарыштыр чугаалаар болза, хөредиг чожка, чүс хуу чыдар бис—деэш, чагыглар деп болур» дээн чугаа шыналга балыткаттыкты. Магазинин кайы-даа салбырында — парфюмерияда, галантереяда, радиотелеаппаратура, суй белектер садар салбырда эргежок чугула бараанар арбын. садыын алыкчыларның оон садыглашпайн ход куруг үмезин үр эвес үе иштинде безин эскерип болур. Бригадир А. И. Вагина кады ажылдап турар эш-өөрүүнүң ажыл-ижи-биле бисти таныштырарын база-ла ол айтырыгдан эгеледи.

— Барааннарны садыын алыкчыларың киирген чагыгларын барымдаалап четчегленирин көрүп турар бис. Ынчангаш садыын алыкчыларның хереглелин көрүп турар бис. Ол талазы-биле дуржулгалыг апар бижин турары кылыраашты көргүстү.

Садыглаашкының база бир чугула аргазы — үүгүшкүнүүг садыгларны доктаамал организастап турар. Кызылдың күш фабриказынга болгаш өске-даа будүүлгелерге олар садыглап боолга чеде бээрлер.

Бригаданың кежигүннери шупту аныяк садыгжылар. Коммунистиг күш-ажылдың коллективинин садыгжылары болгаш ол атты төлептиг ажыл-ижи-биле бадыткап турарлар. Комсомолчу-аныяктарның садыгжылар бригадазының кежигүнүмери бо: садыгжылар — Татьяна Черноусова, Ольга Мотшшева, Вера Абросимова, кассир Чодураа Лама, товаровед Марина Карханина. Садыын алыкчыларга төлептиг бараан болур чугула күдээлгезин олар ак сеткилдиг күүседип турарлар. Арга-сүмелиг, быжыг пайырадыг, деминг болурга, кандыг-даа үүлекерек будүмгүр. Бригадир А. Вагина биле кассир Ч. Лама — аныяк садыгжылардың дагдыныкчылары. Чижээ, Чодураа Лама кассирин мергежилгеге үш кижини өөреткен. Ажылдың арга-хевирин оларга өөредип, айтып бээрииден аңгыда, ол аныяк эш-өөрүн харысалгалыг, садыын алыкчыларга дыңнангыр болурунга кижизидип турар. Коммунист кижи болгаш Ч. Лама бодунда-даа, эш-өөрүнден негелдеиг.

Улуг эвес бо коллективтиң ажылында чаа эки үүлдер бар. Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырынга дүүштүр садыгның соруглаларын чугаалашкан хураага аныяк садыгжылар арга-дуржулгазын эш-өөрү-биле солчуп тура, социалистиг чарыштың үенин негелдезинге дүүштүр улам дээштир, хандырылганың культуразын бедиреринің ёзугаар боолгаш моон соңгаар кандыг соруглалар салып турарын чугаалаваннар.

Садыг ажылдакчыларының хүнүнде аныяк садыгжыларның ажылын чугаалап тура, июньның планныг онаалдазының 110 хуу күүсеттингенин аңаа немеп каары артык эвес бергенин В. КУУЛАР.

ЧУРУКТАРДА: кассир Ч. Лама; магазинниң садыг залында.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Социал чөптүг чоруктуң негелдези-биле

ПРИНЦИП ЁЗУГААР

Күш-ажылчы коллективтер, хоойлу-дүрүм камгалалының органнары, хөй-нимти организацияларга чонуң байлаан оорлап-үптээрлер-биле чалданыш чок демиселди чорудуп турарының дугайында СЭТА-ның корреспондентилериниң дыннадып турары болза:

«КАМГАЛАКЧЫ»

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Кольск филиалының Мурманскиде далай биологиязының институдунуң эртем-транспорт сумозуунуң механиги чораан А. Волков камгалалдыг ортулуктарга бвар аргазын бир янзы ажыглап турган. Эриктерини чараш бойдус чурумалын кормаиын алгаш чамар эвес, ынчангаш «бойдуска ынак» Волков дээрзи гага болгаш чайка дээр куштарның чуургаларын чыып алгаш, глазунья быжырып чип турган, туттурган.

Кызыл дептерде кижи бижээн ховар куштарның уязын үрегден турган ол херекти Кандалакшаның улус судунга кирерге, ону кемнит херек кылдыр тодаратхан. Браконьер будун чартык чылда хосталгазын кызылып шиттирген болгаш ук херээн куштелдирген чурумнут эдин-чазаар куш-ажыл-биле эрттирер апаар. Камгалалдыг куштарга хора чедирген дээш, 500 рубль торгаалды аңаа база онаган.

Судтун истелгезинден ап көөрге, ол-ла институттуң эске-даа ажылдакчылары ховар куштар уларын база хоозуралып турганы илерээн. Суд аңаа хамаарыштыр тускай доктаалды үндүрген болгаш кадрларын кижизидер талазы-биле ажылларыны чорударын институттуң удуртукчуларынга сүмелээн.

«ШАК МАСТЕРИ»

«Күш-ажылчы эвес орулгелар алыр чоруктар-биле демиселди күштелдирер дугайында» Чарлыктың күштүг боон эгелээн хүнүн Ленинградта «Союз» дээр будүүлге каттыжышкынының төвүзү С. Сериков «туттукаш», йиги «профессиязыга» ажылдарын уламчылап турган. Чингеткен чөптүг бараан садыының чанында даштыкы шахтарны чижеп өртек-биле салып турган, ол туттурган. Харамдыккан «садыгжының» портфелинге 20 ажыг шак чораан. 30 рубльдиң шахтарын ушчок улут өртекке сайгарып турган. Сериков ооң мурнунда даштыкы бараанкар садын турган, милицияга беш катап туттурган болган. Оны торган, сургаага-даа түмеп үндүрбейн олдур.

«ААЛЧЫЛАР» РЫНОГУНГА

Астрахань хоорайның чурттакчылары Г. Алахвердиев болгаш П. Горлов олар сазаң дээр балыктарның бек шоодай үүргемезин Горький хоорайның «Ааучылар» дээр рыногунга бир килограммныга 10 рубльге садып турган.

Алахвердиевти 10, Горловту 7 чылга хосталгазын каазы шиитпеп.

(СЭТА).

«Ладаны» Кубаның оруктарынга бо-ан корун болур. Республиканың ашты-ашты провинциларында «ВАЗ» дээр он-он техниктиг хандырылга станциялары ажылаан турар. Кубаның чолаачылары совет автомобильдерге бедик үнелелээ берип турарлар.

ЧУРУКТА: Гавананың кудумчузунда «Лада».

О. СЕРЕДАНЫҢ фотозу.

КЫЗАГДААШКЫН ДЭЭРБЭЭН ҮЗЕ ШАПКАШ...

Июль 26—Кубаның национал байырлалы. Национал тура халыышкынның хүнү (1953 чыл).

Үжен үш чыл бурунгаар Кубага чагырыкчы турган Батистаның дарлакчы ёзу-чурумунга удур дидим болган эрес-маадырлыг сонгуну таварыштыргап. Фидель Кастро баштаан бөлүк аныык солдаг Сантьяго-де Кубада Монкада казарманызын штаваалаанар. Оларның эрес-маадырлыг чоруу куба улустуң хосталгажже иезит чүткүлүүнүң кезээ менгеде үлегери болуп арткан.

...Ам ол тоолкуруу чугаа мынаам дыннадыр. Батистаның диктаторжу ёзу-чурумунга удур штурмиган кирген патриот бүрүзүнге-ле оваастыр ынчаш доктаамал шеригниң он солдады болгаш офицери онаажыы турган. Ынчангаш 1953 чылның июль 26-да Монкадалы ээлеп алтары болдуумаан-даа бол, олерниң дыка хөйү тулчуушкун шөлүүге эрес-дидимге-биле өлген йижне азы чажыт шагдаалар черинин кара-бажыныларынга хилиичектиирзе-дээ чөөрби харлыг ол аныяк кубажыларның эрес-маадырлыг, дидим чоруу бүгү чонну демиселче кодуруп шыдаан. Каш чыл эрткен соонда Сьерра-Маэстраның дагларындан бадып келгээн эрес-дидим Фидельдиң тура халышкан колоннадарының кежигүннерин Гавананың өөруп-байырлаан чурттакчылары утказанар. Од дээрге Кубаның мурнакчы кижилериниң хөй чылдарда кадыг-берге демисели-биле чедишкинниг доозулган таклелгезин байырлалының хүнүнде, хосталганы сагыш-сеткилдиң хамыыдаан медерел билгенииниң болгаш хөөр хөөнү чок диктаторжу ёзу-чурумнуун кичиэзинден хосталган кижилериң өөрүшкүзүнүң хүнүнде боон турган. Од болуушкун Кубаның соңгу талаы кожазы — АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң киленээшинин доюлдурупкан. «Гаванаже Кастронуң киргенининң соонда каш-ла недели болганда чаа куба чазакты узуткарымның эң дээштиг хемчеглерин чугаалажырынче америк администрация киргеп» —деп, АКШ-тың президентизи Эйзенхауэр сөөлүнде ажыыбиле чугаалаан. Чүнүн-даа, мурнунда Кубаның экономказын баксырадыр херек деп Вашингтонга шиитпирлээн Ак бажыңның сонгаларындан көөрге, од шуут боттангы дег күүл болган. Чүге дизе ортуумаа америк монополияларының он-он чылдарда чагырганының уламындан Куба ынчан АКШ-тан күүл хамаарылгалыг турган болгай.

АКШ Кубага удур экономиктиг кызагдаашкынны ол чүүл болдурган. Кубаже америк нефтиниң, материалдарның база артык кежектерни чорударын сокпалын, керээ ёзугаар оон чигир садын алырындан ойталап, үлетпүр будүүлгелерге саботаж организастап, чигир тростинигин эрттедип, чүнү-даа үүлгедиринден америк империализм эпчокшуумаан. Америк эрге-чагырганың ол дээрбечи хөделиишиннерине харын кылдыр Фидель Кастроның чазаа АКШ-тың монополияларынга хамаарыжыр турган будүүлгелерни национализтаар дугайында доктаал хүлээп алган. Америк империализми-бе кадыг-дошкун демисел Монкадону штурмиларын-биле эгелээн. Экономиктиг кызагдаашкынындан үштүнүп үнери амыдыралчы чугула соругга турган.

Кубаның америк империализм-биле сегиржин алышкынга тиилел үнеринге Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның ак сеткилдиг деткимчези дузалаан. Чуртта улуг эвес заводтарының баазазынга амгы үениң улуг будүүлгелери чоорту туттунган. Оларның бирээзи Гавананың алакы талазында турар Хосе Марти аттыг азы ону Антильяна-де-Асеро деп база адаан турары металлургия комбинады болуп турар.

Кубаның аар үлетпүрүүнүң амгы ол флагманыын 1960 чылда АКШ-тың фирмаларынга хамаарыжып турган улуг эвес үш будүүлгениң баазазынга тургускан. Ынчан од чиг-эттиң болгаш специалистериниң чедишпезинден болдуунуң күүзүнүң үүлге үштүн бир хезинин будүүрүп турган. Антильяна-де-Асеро комбинатты чаартып кылырынга болгаш калбартырынга Совет Эвилели дузалап турар. Ол ажылды Харьковтуң «Гидростальэ» институттуң талевилели-биле чорудуп турар. Амгы үеде будүүлгени чаартырының үшкү үе-чадазынче киргеп. Ону доозарга комбинатка кан эзилдиринишкиниң чылда 600 муң тонна, а прокат будүүрүн үндүүлгези — 675 муң тонна чедер. Улусчу эрге-чагырганың чылларында комбинаттың будүүргеп муң-муң тонна металл кылыглары Ак бажыңның ажыок кордап турганы экономиктиг кызагдаашкынны чайладырынга дузалаан.

...Кан эзилдиркчизи Хулио Кальво — Совет Эвилелиниң заводтарынга будүүлге практиказын эртнем үк комбинаттың чүс-чүс ажылчыныының болгаш инженерлериниң бирээзи. Авербайджаниың Сумгаит хоорайда В. И. Ленин аттыг хоорза кылыр заводунда Яшар Аббасовтуң бригадазында чаржып турар. Совет улустуң фашизмни тиилээн улуг Тиилелгезиниң 40 чыл болган ооңга болгаш Кубаның Компартиязының III съездизинге аддаржыдып Хосе Марти комбинатка эрттирген найыралдың кан эзилдиришкинининң хүнүнде соңчарыш дутайында керээге кан эзилдиркчилери ат салганнар. Эзилдиришкинни доозкаш ол ийи кан эзилдиркчизери чылдыы-биле куспактажкан. Хулио болгаш Яшар бот-боттарын эки билишкеннер, чүге дизе, куба ажылчын Череповецтиң металлургия комбинадынга практика эрттирип турган үеинде орус дылды багай эвес өөренип алган. «Океан ажылдыр чаржыр бис» деп куба болгаш совет ажылчыннар шиитпирлээннер.

Кубаның бүгү улус ажылагыйында ышкаш, Хосе Марти аттыг комбинаттың күш-ажылчы чедишкиннери, металлургияның чедишкининиг хөгжүлдези Хосталганың ортулуун экономиктиг кызагдаашкынының аргамчызы-биле боой тузарын семээн, америк империализмниң ораалдажышкынының ажык чок болганын делегейге көргүскен. «Кубага удур империалистиг хөделиишкиннер бодунуң сорулгазын кажаа-даа чедип ап шыдаваан болгаш чедип ап шыдавас-даа» — деп, Фидель Кастро недегээн.

Сергей СЕРЕДА,
СЭТА-ның корр.

Гавана.

№ 7 (144) июль, 1986 ч.

Даарта—ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң хүнү

АДА-ЧУРТТУҢ ДАЛАЙ КАМГАЛАЛЫ

Адмирал Григорий БОНДАРЕНКО
ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң Кол командылакчызының оралакчызы.

Чылдың-на июлдуң сээлгү воскресеньезинде Совет чурт болгаш ооң Чепсектиг Күштери Шериг-Далай Флодунуң Хүнүн демдеглеп эртгирип турар. Социалистиг Ада-чурттуң дайынзырак күштерден далай болгаш океан талазындан камгалаары кажан-даа киитй чурт камгалалының чугула кезээ болуп келген. Дележей байдалы дүвүреңнг, элээн хөй чурттар атомнуг чепсекбиле бажын ажыр чепсеглеп-ген, империалистиг күштер эндере чепсеглеңнишкинин уламчылап турар бо хүнүмерде ол айтырыг улам чидигленип турар.

Вашингтон стратегтериң чугаалап турарын ёзугаар алырга, боттарының агрессии ялганы боттандырары-биле делегейниң бүгү булуңнарында АКШ-тың чугула «амыдыралчы сонуургалдарын камгалаар» ужурлуг шериг-далай күштеринге олар кончуг идеген турарлар. АКШ-тың камгалал министри К. Уайнбергер: «Президент Рейган-даа, мен-даа Каттышкан Штаттарның шериг далай күштери келир чүс чылга чедир далайга тергиндээр деп чүвеге бүзүрээр бис» — деп медегээн. Ынчангаш чүгле ол сорулга-биле АКШ-тың төөгүзүнде эң улуг корабль тудуушкунуунуң программазын боттандырар дээш олар шыр-байын турарлар.

Атлантиканда, Чер ортузуның далайында, Ооңгум болган Индий океанында АКШтың шериг-далай күштериниң бөлүктери—2-ги, 6-гы, 7-ги, 5-ки оперативтиг, дүрген «башкартынгыр флоттары» мөөннеттинген. Олар бодунуң составында ССРЭ-ниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның девискээринче кирер аппарадырларга ажок идепкейлиг ажыглап турар. Ол чорук оларның Гренадага, Ливияга удур агрессии чаа үүлгедиглеринде көстүп турар.

Тайбың дерээниге кыжанып турар АКШ-тың болгаш НАТО-ның шериг белеткелеринге, оларның ракета-ядролуг шериг күштерин мөөннеп турарынга удур болдунуштуң Шериг-Далай Флодунуштуң күштелдирип, харыы хемчег алыр ужурга таваржып турар бис. Бисте бодунуң техниктиг хандырылгазының талазы-биле амгы үениң бүгү нетелделерииге дүгжүп турар кылдыр хандыртынган океанның ракета-ядролуг флоду тургустунган. Ол флоттуң оңзагай ыяалдыг шынарлары улуг делгеммерге хөделип, бодунуң күжүн дүргеп сайгарып, удурланыкчының далайда-даа, кургаг черде-даа чугула точкаларынга өлүмнүг согуштукүнүн берип шыдаары.

Ынчалза-даа бистиң Шериг-Далай Флодувус, ССРЭ-ниң бүгү Чепсектиг Күштери мынаш, чүгле камгаларын соруларны салып турар. Чаңгыс-даа совет шериг корабль кажан-даа өске чурттарның корабльдеринче азы эриктеринче халдап, өске чурттарның иштики херектеринче холгаарлап, күш дөгеп көрбээн. Совет күрүне болгаш ооң союзнулчилери СЭКП-ниң Программазында тодаргай чугаалап каанын мынаш, шериг талазы-биле артык күштүг болурунче чүткүвейл турар, ынчалза-даа делегей ареназында тургустунган шериг-стратегтиг дең байдалны үрээнин болдурбас. Ооң иштинде делегей океаннарынга база-ла ындыг.

ССРЭ-ниң бо хүнгү Шериг-Далай Флоду эртем-техниканың амгы дешилгезин тодаралын турар бүгү бар техниктиг челиишкинерин бодунда мөөннеп турар. Шериг-Далай Флоду боо-чепсекти болгаш техниканы башкарарынга херек радио-электрониканың болгаш автоматиканың эң эки чепсек-хереклелдеринбиле дериттинген, харылзаанның бүзүрелдиг чепсектерин холунда тудуп турар.

Бистиң далайчы корабльдеривистиң болгаш далайның үжар чүүлүнүң кол чепсээ — ол дээрге ямзы-бүрү хереглелдиң ракеталары. Совет далай флоду стратегтиг хереглелдиң ракеталары-биле кадыстратегтиг сорулгаяы күүсеңдир чугула кезээниң бирээни апарган. Ракета-ядролуг «Трайдент» системаны мөөнеэнинге харыы кылдыр бистиң чуртувуста индыг хевирлиг «Тайфун» система тургустунган.

Амгы үеде ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң кол шүүртедекчи күжүн ыракыыл дээштиг баллистиктиг ракеталар-биле чепсеглевген сут эдаанның атомнуг хемелерин тургузуп турар. Флоттуң дайынчы күчүзүн улгаттырарының чаа арказы амгы үениң далай ужар чүүлү ажыктаи. Океан делгеммерииге нарын сорулгаларны ракеталыг крейсерлер, күштүг миноносецтер, хөй чалгынныг корабльдер бүзүрелдиг күүседнп турарлар.

Ынчалза-даа дайынчы техника болгаш боо-чепсек чежемейнин-даа күштүг, бедик шынарлыг болза, ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң күчүзүнүң кол фактору Делегей океанының бүгү делгеммериидe боттарының ыдыктыг хүлээлгезин ылдарлыы-биле күүседнп турар кижилер болуп турар дээрэи биддингир. Совет далай флоду стратегтиг хереглелдиң ракеталары-биле кадыстратегтиг сорулгаяы күүседнр

УТТУНДУРБАС ЧАС

УЛДУРУКТАР ЧОВУЛАҢЫ

БАСНЯ

Өлүгүү-даа, дириши-даа хады дойлап,
Өлүм, хан-чин, эът-чаг үндүр эдеришкен,
Кырган, чалыы ийи аскыр Кожарак ам
Хыйыр-кылчан: «Сеи бе, мен бе?»—дижи берген.
Өскен тудум аныяның мойну чоонаан,
Өскелерниң мекизиин-даа тоовас—сынзаак,
Өөр аң туржук, өөрүү безин балдырлап каап,
Өле баштыг өшүүүче-даа дижин шалаан.
«Бөрзек шаандан» нөретКеним-өштүм болду,
Бөгүн Сыыны, даарта—мени сыырза хөңүү!»—
Улдуруктуң улуу ынчаар боданмышаан,
Ужуруп аар эптиг өйну манап чораан...
Тарбаганнар «Кызыл судур» ишти киргеп,
Тэңдызында камгалалдыын биле тура,
Далаш, шолук биче Кожай чазыйлап ал,
Дачы келгэп, чергайлыве холуң сунжан!
Баштың Бөрү адаанчызын дайнап аар дээш,
Бечит болуп, кожа кожаа кире бергеп,
Айыылга өөрүн алырар дээш Шөө-Бөрү
Анчы Эзир дузаан орта туттунуп-тур.
Араатталнар кыржып, чошкуп, чижин турда,
Ак-мен аймаа хөк-шоот-биле уткуп, үдээп.
Дайзынларга дүүн чаа-ла сүүзүн чораан
Тарбаганнар чүден артык өөрүп, самнаан.

* * *

Балык баштан куду чылып базары дег,
Артык сеткил ара дүжүп, эвээн алыр...
Албан-дужаал, күштү соора ажылравас—
Баснямниң байгы дузу мында чүве.

С. МОЛДУРГА.

МЭЭҢ ХАРЫМ

Харлар, харлар, чаңгыс ийилеп бадыпар-ла
Кара черни дескилендир шугланар-ла.
Эвлүүз кээрге эштип алыр энчек шуглаан
Эргим черни куспактап ап чыткынын көр.
Чалыыларның бир-ле дугаар арыын чазып,
Чассымышкан ошкажырын сагындырып,
Эң-не ыылап аккыр харны мээң черим
Эжингештиң кышты өттүр чыдыыттар.
Даглыг черге төрүттүнген оол болгаш
Таан дончуг харлыг черге ынак ийик мен.
Тайга, дагда копкаларым, чүгүдарым
Даазы меңээ таалал болуп дүшке кирер.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

(Пародия)

Өйлүт назын шаа кээрге, хүнү ажар—
Өңүүктерим «соолгу көшче» үдеп каарлар.
Ынчалза-даа «кызыл-дустаар» үем мрак,
Ындыг ырым хөөн кирип эгелээлек...».

(Александр Даржай).

ЧАДАГАНЫҢ ХӨӨНҮН КИИРЕМ

«Моңге Чер» — деп шулук номун
Бөгүн бир кыс ажып номчаан.
Оожум чораан ооң чүрээ
Оо-халак! Дыызыг сонкан:
«Чаа-Хөлдүң шынаазынга
Чаңгыс катап баскан болза.
Кайдыг кончуг чечен төлүл,
Карак баскаш, хей-аът киирзе».
Чаа-Хөлдүң эрес оглу—
Чадаганың хөөнүн киирем.
Сээң үнүң дыңнаар кыстың
Сеткил-чүрээн хомудатпа.

Ө. ЧИҢМИТ.

ТЫВЫЗЫКТАР

Чеди айда чыыр
Чемнеп ковей дазыл
(баажыыны бойдуста).
Кетпен хевш
Хээлиг торгу
(баажыыны бойдуста).

Өскүс-оол чер дыңнаалаазы
(баажыыны эдилелде).

Капа-Кат КУУЛАР.
Марина ОНДАР.
Сүт-Хөл район.

БОДАНГАН ИРГИ БЕ?

● *Амыдыралдан чугаа* ●

Рейс соонда Виктор Анызыг ховузун куду карандадып-ла каан. Машинаның алыс болу арай эргижирей бергеп-даа болза, шимчедикчизин каа соодаа болгаш, сагыш-биле төмей каргыраалаа чораан. Чидир базын орар хей-дир мен бе дээжинг, кожазында олурган улуузунче коргулээн.

Бажыңынче ол далашпас. Ийи хавааның каапы чемгерип каар. Оозу үргүлүг эмгеленнип, аъш-чемин кылып алган орар. Суглаары берге, ынчалза-даа хереглеп турар кижи кадайы суглаар. Бажын ишти черде арыг, тас чыыр. Ам баргаш, машинаазын бо оолдардан гаражче чорудуптар деп ол бодап алган. Бажы аарый берзе, оон «дүрген дуза чедирилтер» бүзүрелдиг кижилерив бар, оларны ол база хомудатпас. Ындыг бодаларлан ол хүлүмзүрүп каап чораан.

Оруктулар ыыт чок органнар. Та чүү болоп чорууп кым билир боор, шынап-ла, акызының хостуунга адаргап-даа орар магаттаан. Ам чеченин орлар ирги бе? Чүгле сести доозаш, ара соксаш, ажылдавайн-даа аңаа-ла ынчап чорүп берген оолдар акызының аайындан эртер эвес.

Эртем аал көжүрер дээш чорупкан. Чайлагга баргаш, чемненип орда, «дошкун-караң» бо-ла келген. Дашказы ийи холдан алгаш, ерү-куду чажып-чалбаргаш, дедир сүнгаш: ишпес деп аксым берген. Чаңгыс пактан авыт, үргүлүү-ле ону дилеп-сурап чоруур мажажык сеи—дээш, ону чер алыспаан. Кадайынга ажыг сугган алырылганың дайгыраглаан Виктор дашказы ийи удаа дедир сунган. Ол эразында кады школа доозкан эжи Шериг-оол бо кежүп келген. Ооң-биле каңчаар пактап чорбаан дээр ону, «Аяк кирип турарын» деп эрбеннир сес дыңнааш. Виктор чым-сырт дээш соонда, чыыла кылган. «Кылаң-кара» чүтаваан:

— Базыр оглумну сактыр дең чүвемни. Бегай чүвеңис каңчаар өөренип тур ирги? Чайын удаштыр өөренирде кедер кылдыр костюм садып, хөйлеп даарап каалым. Бөгүн бажым дээжинип дүмеген, каңчап барган кижи боор мен, райом эмчизинге даарта шинчидип көөр чоор бе?

— Кандыг аай чоор, авазы. Тергеленип алгаш чоктай бергей бис аан — деп, өөнүн ишпээ чугаалаан четтикпейн чыдырда, уругларының нези-моорай берген. Ооң-на дүүреп үнгеннер.

Эмнелгеге четкеш-ле, үр болбайн барган. Сөолгу шыллгалдалар арткан соолга незин тур дыңнатпас деп байгы турган төрелдер дугурушканнар. Ам Базыр нези чок болганының соонда, каш дона бергенле, чаңып келгени ол. Бирээзи бирээзинден ийи-бир хар биче дүмаларлы-биле каш хондур мага хандыр чугаалажып, оларны ойнадып-хөгледирип орааттаан. Бирээзи өскезинде мылалбас аар-берге хүнер ынчаар эртип турган. Үш харлыг дүмаазы авазын шуут-ла айтырып, дилеп туруп бээрге сагыштан ыравас, берге. Ооң улуглары байдалды билип турар болгаш үүле карактары кылаңнажыр болгаш.

Авазы ажылдан келгеш-ле, оларны дээш ажаанзыраап, сагыш амырывас кижи болган. Ындыг чаагай сеткилдиг эр кижилер база хөөр турган боор. Өг-бүленің аза-иезин ол уеде чаа-ла дөртен чедип турган. Ынчалдыр бирээзи кызыл-дустап, чоруй баргаш. Бирээзи өскүс уругларлы-биле чаасказаа ертаан.

Базыр ол чылын кайнаарда өөренмей, колхозка ажылдап кыштаар болдаан. Ынчалза-даа авазы үүда чок:

— Өг-бүленің чаңгыс улуг оглу сен-дир сен. Дүмаларың-га даянгыыт болур деп бодаар болзунза, баштай өөренип ал. Дүмаларың мээң бажым карапдайын олурда, кажавда түренес, оглум.

Базыр авазы-биле маргышпаан. Кызылче өөренип чорупкан. Удаваанда башкы институдуна өөренип эгелээн.

Оюмаа база Красноярскиняң эмчи институдунче шылгалдаларын дүжаан алган. Оон Базырга сагыш човаары, чагып-сургаары улуг кижилер-биле дөмей болган:

— Эки өөренип турар сең, Базыр. Мен Красноярскилеп сеңче доктаамал бижип турар мен. Ачаңның чагыы шын-дыр. Баштай өөренип ал. Дүмаларың-биле доктаамал харылзажып турар сен.

— Чагыыңны шаап-ла күүседир мен, Оюмаа. Эр-хей сең. Авам дугайында мээң сагыжымга эң-не аар хомудалларны сең чингедир-дир сен. Сээн сеткил-түрээн мөңээ түүлеп эрнем-дир...

Оюмаа Красноярскиже баар дүн ийилээ кады селүүстеп хүнзээнер. Чарлып чоруурда, чылыг чагыг сөстерин солушканнар.

Кажан уруг Саян ажып чорупканда, Базырга чер-делегей зэң хос-ла калган түве дег сагындырган. Ийе, ол ийи аныяк кижиниң эң-не баштайгы арыг ынакшылы болган. Базыр ону кажан-даа үттүп шыдавас. Оюмааның Красноярскиже чорупканы августуң од чылыг кежээзин Базырның сагыжынга үттүндурбас артып калган. Ийи кижиниң аразынга чайгы шагның кызаңнаашкынынг чаъс-чайыытыг дүнү дег ол кыска кежээ ынчаар эрте бергеп. Базырга ол чалмы, чаш үезин-биле чарлышкынының, хайыралыг ава-биле чарлышкынының, баштайгы ынакшылдың чылы боол артып калган.

* * *

Чылдар шуужуп эртип турган. Базыр чеднишкинниг өөренип турган. Красноярскиде Оюмаа-биле харылзаа ол чылдарда үзүлбээн. Базыр институтту чеднишкинниг доосказ, төрээн суурунга ажылдаар документтинн алган,, а Оюмааның ам-даа өөренир ийи чылы арткан.

Базырның дүмаларлы өскен, бичизин безин школада өөренип бергеп. Авазы колхозунда ажылдавышаан. Ооң ыракчоок төрелдери каш чыл эрткен соонда, ону кандыг-бир херээжен кижи-биле ажыл кожаргын сүмелеп-даа турганнар. Ол ону херекке албаан. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, уругларынга чаңгыс утта адаа-даа, ава-даа үүдээгеп чүктеп эрттирип шыдаан. Оглу ажылдап чедип келгенде, аңгыраа оларга улам солуп апарган. Беш кыс дүмаларлы школаны соңнуг-мурнуг доозуп ап, улаштыр өөренип эгелээннер.

Оюмааның чуртталгазы Базырның ооң ынайгы салым-чолумга читпес эскиттэ артты-рып каан. Эмчи сургуулуун дооспушаан, ооң чаръш-чавгайы улам чечектелген. Кады доозкан бир эжи оон шуут чырыбастаан. Оюмаага баштайгы дээреде ол ооң эң-даа эвес, багай-даа эвес кижи кылдыр сагындырган. Ур үениң кыштыктырыышкыны чок ораттаткан түнелиилде, ол эр кыстың чуртталгазының аъдының эскиниң дынын өскертип шыдашкан. Доосдушаан кээрде Оюмаа чалым кыо эвес, чедишкем дерээжен апарган. Кызылга ажылдап келген. Удаваанда божуп алган. Ол ынчалдыр болуруун күүседир, ынчалза-даа ынчаар болу бергени ол. Каш-чыл эрткеиде, аныдыралдың терең агыыы оюу шуут кайнаар-даа чардыктырбас кылдыр бүрген алган. А Базыр дугайында сактыышкын чайгы даң хаваазы дег чалбыраштал-лың артып калган.

Базыр бот, өг-бүле тутпаан. Оюмаа дугайында ол ачазынга-даа, дүмаларынга-даа чаңгыс-даа катап чугаалаан көрбээн. Оюмааның өглүт апаргының дыңнаваш. Базыр кезек аңгадай берген. Сактырга ол уруг аңаа кажан-даа ынчаар өскерилбес ышкаш кылдыр бодаңнырын чаңчыккан турган. Ынчалза-даа чуртталгага кандыг-даа маннвааны чүүлдер таваржыр. Каш-даа чыл эртип турда. Базыр чаасказаа чурттавышаан. Чамдыкта өг-бүлезинден чарылган дерээжениер безин кээп турсулаан. Өглүг-баштыг апарган дүмаларлы-даа, ачазы-даа кадай алырын сүмелеп чадап каамнар. Ол чаасказаа девээр артып калган. Эң биче дүмаазы безин өглеген, ажы-төлдүг апарган. Чээнилери эдилеген. Олар ооң чарыдбас өглүктери, чоок кижилери, төлегиништери апаргылаан.

Базыр ажык соңгадан Хемчикче шиглей өөрүп алган, бодаңын турбушаан. Ооң сагыжынга чашкы үези, авазы, чаа-ла өзүп олурар чаш дүмаларлы, үжеп ажыг чылдар бүрүнгаар үдеп каан Оюмаазы киргеп. Аңаа ооң өске чурттал-гаңың херээ чок. Ол бажың-ның кастыктарының мөңгүнелеп берген дүктерин эде суббагылаан. Талыгыр дээр хаваа-зында кара булуттар ойбуунда-ган кызаңнаашкынның кызыл дыылаңнажы көзүлеп соонда, ыракты диннирээшкинниң кошкак даажы дыңналган. Ол бодуп сактырга, ам-даа аныяк ооп ышкаш кылдыр сагындыр-ган. Үнген хүн болза уруг-дуъш эртип турары ол ирги бе? Элээп болганда эжик ажыттынган соонда, чедеп ийи харлыг ачазы бо кирип келгеп:

— Базыр, минай-баар барбас балзунда, Хеймер-кыс сугнуң картошказын чудүржүп берем, ооп. Чээнилери-биле баргаш олурлуп каапгай — дээрге, сырбаш дээш ачазынче көргеш хүлүмзүрээн:

— Чок, ачай, сеп олур. Мен баргаш тарын каапгар мен.

Ийе. Базыр ачазынга ам-даа ооп хевээр. Ынакшылы ам-даа чүректи оялалыр хын чо-руур.

Кожелей МОНГУШ.

ТАНЫЖЫН ТАНЫВААН

Юмореска

Думчук кижини девир киирер дээр. А мен бодазымга дурт-сымга, арыы-бешка немелге — баш дүгү. Ийи чара өрээш ооргазын куду салыпкан чоруур чаштыг кыстарны кым-даа магадаар. Кым-даа чараш болуксаар болгай. Бо үеним причёскалары база аянныг-ла. Бодунга таваржырыы шилип алыры-ла ирай берге боор. Борта парикмахерлер-ле дузалаар. Чамдыкта ол дедир-даа боор чораан.

Баш таарар черде кижи-ле хөй. Хөй кезиинде-ле аныяк кыстар. Бажын соок, изиг арга-биле дыыртыр дээн кеп баштыг улгады бергеп утбайлар-даа бар.

Ээлчээн кээрге, эжикти ажыттыкаш киргим-не. Ирай деп шимнеп турар шыкаш аар денгиллиг, хамаан чок көрүүтүг мастер холу-биле сандайже шагжок имнеди. Ур хуусаага дыыртыртыр күзелимни илерттим. Ол мыт чок бажын чөйлы. Ам кажнаар аңаа таарып алыр болдум.

Көрүүктен көөрүмге, дужумда бир кижиниң бажын таарып тур. Тоотап көрүп орарымга, баш томпайып-ла олур. Элдептиг чоор дээш элээн көрүп орарымга, мастер шуугап-шуугап, бирде баш таарар залда тургузуп каап телевизорда солуп киноже көре каап, бирде эштери-биле чаа чүүлдер дугайын солушкан баш дүгүнче-даа көрбейн кезип турар болду. А демги кижи чүү-даа эскербейн, аркында хүлүмзүрүү көстүп каап, чиге каап, боазга дүзүне берген ор.

Өске сандайже көре кааптым. Ында аныяк уруг бажын будуткан. Мастер демгизи-биле дөмей. Парикмахерлерниң чугаазы мыжырашкан куштар дег сагындырды. Та кайнын ол хире хей медээ чыгынның кеп турар чүве. Чаа бараан салар дээн-дир, ол кижи ореленген. бо хире кадайын хвалкан, дүү кижи хей алдынның дээш те каап-ла турлар. Келген клиентилерде база оларның чугаазын улам байыдып турарлар бар.

Ынчап көрдүнүп орумга, мастер мени чалай берген. База-ла өскээр көрүп алгаш дүктер ужун каш «шик-шик» кылгаш, 2 рубльге ажылын үнеледи. Маргыжар эвес. Бодуун кезиг биле модельдиг причёскада ылгал чок хире. «Четтирим» дээш үнүп келдим. Манап олургаанарның магазаан көрүүзү эскербедим. Дүрген-не үнеринге белеткемип, шала ыядыксап, сумкам ал чыырымда, дужумга орган херээжен үнүп келди. Ол ыглаар чыгны. Бажы барып-ковгур. эр улустан ылгалбас. Чиробээжи чоллактааш, ийи кызын дыртып берген. Кызыг дүктер чамдык черлерден сарбайты туруп келген. Үжеп хар ашкан улуг кижи хамаан эпчоксунмайн улус мурнуна мынчаар көстүр. Мастер дөгүүлүү-биле эжиктен бакылап келгеш, дүште чок таймылбырлады:

— Бир неделя болгаш чедип келиннер, ынчан таптыг кезип бээр мен. Силериниң кулаанар келиилкеп эвес, дүк өзүп кээр чүве-дир.

Демгизи харыы бербейн, бажын солун-биле чажыра шыв алгаш, ачар үнүптү. Ам бээр келбес деп шиитпирлеп алганна боор. Ол дүштэ аныяк кызывыс ак баштыг апарган үнүп келди. Хүреп арыга ол чиктиг көзүлдү. Ооң бажын будаан мастер шуугап турган өске ол холукпан чүве-дир. Кэра баш үзүрланышкак өнче шилчээн.

— Баштың каш-даа катап черт-беш чүзүн кылдыр будуп болгай. Коргунчуг чүве чок. Дараазында эле будуздуп алыр силер — деп, өске парикмахер ону база алдактырды.

Бажынны холум-биле суйбап оргаш, узун-узун дүктерни тып ордум. Савлайда олурар хевээр мен. Ам кирер улустарныңнан мөзи прическам ылгалбас. Эжиче бир кижи оочур чок кире халыды. Ол удатпаанда таныттынмас чүве унуевелди. Парикмахериве ону холундан четкеш, даштыгаа чедир үдеп кагды. Таныыры-ла кижи турган боор.

Химия кылыр херексел чок дээш ону талюинап турарын база билип алдым.

Даштыгаа демги ак баштыг уруг бир оол-биле тур. Оол ону херексевес, ооду ооң ходуп шеле соп, алгырган тур:

— Мен-дир, мен. Камнал танывас ыпардын?

— Мээң таныжым ам үнүп кээр. Орта силер бе, канчап баргыыр, чүге менээ шоргуп тур силер? — дээш оол дедип ыңай болду. Уруг ол-ла черинде ак бажын туттунгаш, мелиир чыгны чылып калды.

Ам та чүү болур чүве. Дегийт-ле ырап чорупкам.

А. БАГЫР.

● *Чечен чугаа* ●

Баштай өөренип ал. Дүнмаларың-биле доктаамал харылзажып турар сен.

— Чагыыңны шаап-ла күүседир мен, Оюмаа. Эр-хей сең. Авам дугайында мээң сагыжымга эң-не аар хомудалларны сең чингедир-дир сен. Сээн сеткил-түрээн мөңээ түүлеп эрнем-дир...

Оюмаа Красноярскиже баар дүн ийилээ кады селүүстеп хүнзээнер. Чарлып чоруурда, чылыг чагыг сөстерин солушканнар.

Кажан уруг Саян ажып чорупканда, Базырга чер-делегей зэң хос-ла калган түве дег сагындырган. Ийе, ол ийи аныяк кижиниң эң-не баштайгы арыг ынакшылы болган. Базыр ону кажан-даа үттүп шыдавас. Оюмааның Красноярскиже чорупканы августуң од чылыг кежээзин Базырның сагыжынга үттүндурбас артып калган. Ийи кижиниң аразынга чайгы шагның кызаңнаашкынының чаъс-чайыытыг дүнү дег ол кыска кежээ ынчаар эрте бергеп. Базырга ол чалмы, чаш үезин-биле чарлышкынының, хайыралыг ава-биле чарлышкынының, баштайгы ынакшылдың чылы боол артып калган.

* * *

Чылдар шуужуп эртип турган. Базыр чеднишкинниг өөренип турган. Красноярскиде Оюмаа-биле харылзаа ол чылдарда үзүлбээн. Базыр институтту чеднишкинниг доосказ, төрээн суурунга ажылдаар документтинн алган,, а Оюмааның ам-даа өөренир ийи чылы арткан.

Базырның дүмаларлы өскен, бичизин безин школада өөренип бергеп. Авазы колхозунда ажылдавышаан. Ооң ыракчоок төрелдери каш чыл эрткен соонда, ону кандыг-бир херээжен кижи-биле ажыл кожаргын сүмелеп-даа турганнар. Ол ону херекке албаан. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, уругларынга чаңгыс утта адаа-даа, ава-даа үүдээгеп чүктеп эрттирип шыдаан. Оглу ажылдап чедип келгенде, аңгыраа оларга улам солуп апарган. Беш кыс дүмаларлы школаны соңнуг-мурнуг доозуп ап, улаштыр өөренип эгелээннер.

Оюмааның чуртталгазы Базырның ооң ынайгы салым-чолумга читпес эскиттэ артты-рып каан. Эмчи сургуулуун дооспушаан, ооң чаръш-чавгайы улам чечектелген. Кады доозкан бир эжи оон шуут чырыбастаан. Оюмаага баштайгы дээреде ол ооң эң-даа эвес, багай-даа эвес кижи кылдыр сагындырган. Ур үениң кыштыктырыышкыны чок ораттаткан түнелиилде, ол эр кыстың чуртталгазының аъдының эскиниң дынын өскертип шыдашкан. Доосдушаан кээрде Оюмаа чалым кыо эвес, чедишкем дерээжен апарган Кызылга ажылдап келген. Удаваанда божуп алган. Ол ынчалдыр болуруун күүседир, ынчалза-даа ынчаар болу бергени ол. Каш-чыл эрткеиде, аныдыралдың терең агыыы оюу шуут кайнаар-даа чардыктырбас кылдыр бүрген алган. А Базыр дугайында сактыышкын чайгы даң хаваазы дег чалбыраштал-лың артып калган.

Базыр бот, өг-бүле тутпаан. Оюмаа дугайында ол ачазынга-даа, дүнмаларынга-даа чаңгыс-даа катап чугаалаан көрбээн. Оюмааның өглүт апаргының дыңнаваш. Базыр кезек аңгадай берген. Сактырга ол уруг аңаа кажан-даа ынчаар өскерилбес ышкаш кылдыр бодаңнырын чаңчыккан турган. Ынчалза-даа чуртталгага кандыг-даа маннвааны чүүлдер таваржыр. Каш-даа чыл эртип турда. Базыр чаасказаа чурттавышаан. Чамдыкта өг-бүлезинден чарылган дерээжениер безин кээп турсулаан. Өглүг-баштыг апарган дүнмаларлы-даа, ачазы-даа кадай алырын сүмелеп чадап каамнар. Ол чаасказаа девээр артып калган. Эң биче дүмаазы безин өглеген, ажы-төлдүг апарган. Чээнилери эдилеген. Олар ооң чарыдбас өглүктери, чоок кижилери, төлегиништери апаргылаан.

Базыр ажык соңгадан Хемчикче шиглей өөрүп алган, бодаңын турбушаан. Ооң сагыжынга чашкы үези, авазы, чаа-ла өзүп олурар чаш дүнмаларлы, үжеп ажыг чылдар бүрүнгаар үдеп каан Оюмаазы киргеп. Аңаа ооң өске чурттал-гаңың херээ чок. Ол бажың-ның кастыктарының мөңгүнелеп берген дүктерин эде суббагылаан. Талыгыр дээр хаваа-зында кара булуттар ойбуунда-ган кызаңнаашкынның кызыл дыылаңнажы көзүлеп соонда, ыракты диннирээшкинниң кошкак даажы дыңналган. Ол бодуп сактырга, ам-даа аныяк ооп ышкаш кылдыр сагындыр-ган. Үнген хүн болза уруг-дуъш эртип турары ол ирги бе? Элээп болганда эжик ажыттынган соонда, чедеп ийи харлыг ачазы бо кирип келгеп:

— Базыр, минай-баар барбас балзунда, Хеймер-кыс сугнуң картошказын чудүржүп берем, ооп. Чээнилери-биле баргаш олурлуп каапгай — дээрге, сырбаш дээш ачазынче көргеш хүлүмзүрээн:

— Чок, ачай, сеп олур. Мен баргаш тарын каапгар мен.

Ийе. Базыр ачазынга ам-даа ооп хевээр. Ынакшылы ам-даа чүректи оялалыр хын чо-руур.

Кожелей МОНГУШ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.45 — Игорь Гусельников (фортепьяно) ойнаа тур. 9.00 — «Слушать в отсеках». Уран-чечен фильм. 2-ги серияры. 10.05 — «Каникулы». 10.50 — «Школа реформазы: ийи чыл эрткенде». 11.20 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүүзүне. 11.50 — «Кайгамчык чүүлче оруу». Превакның архитектуразы. 12.20 — Гитарист Л. Брауэр ойнаа тур. Куба. 12.40 — Мультфильм. «Часпаржыгаш». 12.50 — «Улустуң чогаалынгыры». Телетайымбыр. 12.55 — «Болгаш-даа болза, элдептиг» 14.05 — Бүгүн делегейде. 14.50 — ССРЭ-ниң улустуң артизи, кинорежиссёр И. Пырьевтиң уран-чечен фильмнери. «Шынчыының шылгааны». 16.40 — «Идея негетиянын турар». 2-ги дамчыдыкта. 17.45 — Ут болгаш Бодуң дугайында. Шуулгелеп автоэскизы. Михаил Луконин. 18.05 — Кино афишазы. 19.05 — Москва—Кабул. Телекөвүрүү. 21.00 — «Ут». 21.35 — Суббота кежээзинде. «Экран мастерлери» И. Хейфиц. 22.35 — Зелена Гура (ПУР) хоорайга наймырап концерту. 23.35 — 23.50 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Хүнүң болгаш аргазарыг шынаазы». Док. фильм. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдыкта. 9.45 — «Компьютер-биле ооң». Док. телефильм. 10.20 — Украин телевидениезинин программазы 11.20 — Мультфильмнер: «Арызыган болгаш койгун», «Мангыс». 11.50 — «Авиа-корукчулар клуву». 12.45 — «Чаа моноложу эгелеп тур мен». Фильм-концерт. 13.35 — Чеди серияныг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. «Чайлаглар төвүлгелер». 3-ку сериязы — «Сожжумаар май». 14.25 — «Арга-арыгга хичээлдер». Өөренирилерге бойдус камгалалының дугайында. 15.10 — Кубаның национал симфоник-тиг оркестриниң концерти. 16.10 — «9-ку студия» 17.30 — «Сойлаар кудазы». Музыкалыг телефильм. 18.40 — Ю. Бондарев. «Номчуучу-биле чугаа». «Ооң» деп романының сайгарылгазы. 20.00 — «Там-чыктыг удуур, чаштар!». «Болек биле Лелектиң ужуралдары». Мультфильм (ПУР). 20.15 — Теннис. «Федерация кубогу». Хөрээжениер команда-ларының аразынга делегей чемпионаты. ЧССР-деп дамчыдыкта. 21.00 — «Ут». 21.35 — 23.30 «Үш келиишиг кат-не». Фильм-шииниң баштайгы көргүзүү.

Ойлаар

Республикага будуттаар. Биче чаъстаар. Мурнуу-барыын чүүле таттың дүргени секүндада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 9—14 градус чылыг болур. Чамдык черлерге 0—5 градус, хүндүс 16—20 градус чылыг.

Кызылга шөөлар будуттаар. Дүне биче чаъстаар. Хүндүс чагбас. Мурнуу-барыын чүүле таттың дүргени секүндада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 10—12 градус чылыг болур. хүндүс 21—23 градус чылыг.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ИЮЛЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга «В тридевятом царстве» 9.30, «Чужие здесь не ходят» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (үзаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Первоклассница» 12.00, «Иди и смотри» (1, 2 сериялары) 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Свидание на Млечном пути» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (үзаткан) шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Большие маневры» 14.00, 16.10, 18.20 шактарда.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймыралы болгаш үлетпур киллистерииниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солуп келбейн барганда 2-32-75 телефоняче долгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3342.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң талазы-биле күүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00173

Тувинская республиканская библиотека им. А. О. Монгуша

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың июль 27 воскресенье № 176 (13176)

1925 чылда үдезиллеттингеш.

Өртээ 3 көрээш.

Эш М. С. Горбачевтуң Владивостокта чеде бергени

М. С. Горбачев июль 25-те Владивостокта чеде берген.

Аэропортка оны СЭКП-ниң Приморск крайкомунуң бирги секретары Д. Н. Гагаров, крайкомунуң даргазы Л. И. Карабанов, партия крайкомунуң бюро кежигүлери утпаан.

(СЭТА).

ШАНЧААЛДЫ ТЫВЫСКАН

ИВАНОВО. Чурттар аразында «Иваново—София» эртем-будурулге каттыжышкынының хүн будурумези — ССРЭ-ниң 50 чыл аттыг станоктар будурер каттыжышкыны сөөртү чылдарда машина тудуш-кунунуң талазы-биле быжыг ат-алдарны чаалап алган. Ол коллективтиң ажыл-чорудулгазы СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хүралынга чүүлдүг деп көргеш.

Каттыжышкынның коллективиниг Ленин орденин тыскырынга тураскаадткан байырлыг хүрээл июль 25-те аңаа болуп эрткен. Будурулгениң бедик көргүзүлгелерин чедип алганы металл ажыглап болбаазырадыр дериг-черекселерни маңнап-биле будуруп үндүрер аргалыг турганы болгаш аңаа идиг бээрининг ажыктыг хевирлерингe, кижи факторун идепкейжидерикке үндезилээш, будурулгени бүгү талалыг интенсификастаарын, республиканың экономиказын шапкын хөгжүдер сорулга-биле ажылды организастаарын экижидерин, хамыктың мурнунда партийжи ажылды үндезинин-биле эде тургузарын, ооң стилин, аргаларын болгаш хевирлерин сайзырангайжыдарын, социал политиканы идепкейлиг боттандырарын, чоннуң амыдыралының чаагай чорууп доктаамал бедидерин чугулалап көргеш.

СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң салган сорулгаларын, он ийиги беш чылдың планнарын күүседир дээш, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир херекке салыышкынын киирер, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш партияның область организациязы бодунуң бүгү күжүн үндүрер дээрзин СЭКП ТК-га пленум бүзүреткеш.

СЭКП обкомунуң пленуму бодунуң ажылын оон-биле доозкан.

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

СЭКП обкомунуң III пленумунуң дугайында

Дүүн Кызылга, партия обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга, СЭКП Тыва обкомунуң III пленуму болуп эрткен.

«СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң түңнелдерин болгаш ооң шиитпирлерин күүседир талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны пленумга чугаалашкан. Пленумга бо айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП обкомунуң ийиги секретары **Г. Н. Долгополов** кылган.

Илеткел талазы-биле санал бергеннер: СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары **Б. П. Свинцов**, СЭКП Чөөш-Хемчик райкомунуң бирги секретары **Ч. Х. Ооржак**, В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдугу» комбинаттың директору **Ю. Т. Комаров**, Сут-Хөлде Карл Маркс аттыг совхозтуң саанчызы **Л. А. Монгуш**, СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары **Ю. А. Чихачёв**, Эрзинде «Чаа орук» совхозтуң директору, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады **Д.-Б. Б. Чопуй**, «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цегининг апаратчиги **К. Н. Монгуш**, профоблчөвүлелдиң секретары **Ч. С. Монгуш**, Кызыл районда «Суклак» совхозтуң хойжузу **А.-К. К. Чимит**, СЭКП Тандыр райкомунуң бирги секретары **В. Д. Куркутов**, Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң кол инженери **К. Д. Бады**, Каа-Хемде «Енисей» совхозтуң зоотехник-селекционери **Л. Д. Варламова**.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган. Ында СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң илеткелинде ажылдап кылдыынган айтышкынныарны, түңнелдерин болгаш сорулгаларны долузу-биле чүүлдүг деп санаан, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң салган сорулгаларын амыдыралга талазы-биле партияның область организациязының эң-элчеглиг сорулгаларын тодаргай айыткан. Ылаңгыя дүргедединишкинниң бүгү факторларын эң долу ажыглаарын, эртем-техниктиг депшилгеге, экономиканың структуралыг эде тургузуушкунунга, эргелеп башкарылганың, күш-ажылды организастаарының болгаш аңаа идиг бээрининг ажыктыг хевирлерингe, кижи факторун идепкейжидерикке үндезилээш, будурулгени бүгү талалыг интенсификастаарын, республиканың экономиказын шапкын хөгжүдер сорулга-биле ажылды организастаарын экижидерин, хамыктың мурнунда партийжи ажылды үндезинин-биле эде тургузарын, ооң стилин, аргаларын болгаш хевирлерин сайзырангайжыдарын, социал политиканы идепкейлиг боттандырарын, чоннуң амыдыралының чаагай чорууп доктаамал бедидерин чугулалап көргеш.

СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң салган сорулгаларын, он ийиги беш чылдың планнарын күүседир дээш, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир херекке салыышкынын киирер, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш партияның область организациязы бодунуң бүгү күжүн үндүрер дээрзин СЭКП ТК-га пленум бүзүреткеш.

СЭКП обкомунуң пленуму бодунуң ажылын оон-биле доозкан.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ ТЕМПИЛЕРИН БЕДИДЕР

СЭКП Тыва обкомунуң ийиги секретары Г. Н. ДОЛГОПОЛОВТУҢ илеткели

«1986-1990 чылдарда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш ону боттандырары-биле холбашкан сорулгаларының дугайында» база «Вершина Кереэзиниң инженичилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң Бүдалешпитче чөвүлел хуралының түңнелдериниң дугайында» айтырыгларын чугаалаашкын көргеш СЭКП Төп Комитединиң Пленуму бо чылдың июнь 16-да болганы билир болгай силер деп, илеткелни чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачев бо айтырыглар талазы-биле Пленумга илеткел кылгай.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң тодаргайланы чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң дүргедириниң баазазынга республиканың экономиказын хөгжүлдезиниң темпилерин болгаш ажыктыг бедидерин шиитизи-биле хандырар. Партияның XX область конференциязынга бадылаан кол утпаачышкынмарда көрдүнген даалгалардың үстүкү хемчээлиниң депшилиге план көргүзүлгелериниң хөй иргелүүн доктаамал деп. Г. Н. Долгополов оңзалап демдеглээн.

Үлетпүре будурүүшкүя хемчээлдериниң чылда ортумаабиле өөрүлдези эрткен беш чылдаашынган 1,5 катап бедик болуур, чоннуң хереглел баазаннарын беш чылда будурери 11,1 хуу, ооң иштинде аъш-чем бараанарын — 36,7 хуу өөрү.

Кижээ ажыл-агыйга продукциа будурериниң чылда ортумаабиле өөрүлдези эрткен беш чылдаашынган 1,5 катап бедик болуур, чоннуң хереглел бараан

СЭКП Тыва обкомунуң III пленуму

РЕСПУБЛИКАНЫҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ ТЕМПИЛЕРИН БЕДИДЕР

(Уланчызы. Эгези 1-ги арыда).

вай-даа турар. 1986 чылдың бирги чартыында үлетпүрге болгаш тудутка бракта болгаш эде кылышшыдан чидирит 270 мун хире рубль болган. Хлеб-булочка кылыглары-ның, пивошуң, кидис идиктиң, демир-бетон кылыгларының, тудуг туйбузунуң, культура-амыдырал болгаш ажыл-агый баравиналарының шынары багай боон хевээр артынмаан.

Дыка хөй иштики айтырыг-ларны Чүрт үлетпүр министерствозунуң (эш Постников), хлеб бижырарының эргелелиниң (эш Рудольф), «Тудуг кө-зектери» комбинаттың (эш Ан-тонов) удуртулгазы болгаш партия организациялары багай шиитпирлеп турар. Олар-биле кады будүүрүлелерде тургус-тугаан байдал дээш харыы-салганы Күрплан (эш Мон-гуш). Күрагроүлетпүр (эш Абрамов), СЭКП обкомунуң кылдыстери (эштер Заркевич, Ондур, Оспанец, Семенов), СЭКП Кызыл хоорайы-ның хооркому (эш Свинцов) база үлежир ажыр.

Ажыл-агыйжы эвес чорук чүүле эптеп чок эвес, харыы-даа шыдажыр арга чок апар-ган шиитпир үеле келген деп СЭКП ТК-ниң Пленуму айыт-кан. Күрлавырлар камаарын-ның күсели-биле бо беш чыл-да улус ажыл-агыйының чиг эгее, одаар чүүлге, материал-дарга, энергияга хереглелери-ниң немей өскүдениниң 60—65 хуузун хандырар ужурлуг бис.

Сөөлгү үеде будүүрүлелерге материалдыг күрлавырларны чөп ажыглаар, камналга чуру-мун күштелдирер, будүүрүлге артынчыларын ажыглаар талаы-биле чамдык ажылды чо-руткан деп, илеткелчи чугаа-лаан. «Каа-Хем» разрезинде эвээш хомүрлүг каттыжыш-кынчы (эш Шубник) коллек-тивтериниң болгаш ескелерге-даа хамааржыр. Күрагроүлет-пүрдө. Тыва автооруктуң, Чүрт-талга-коммунал ажыл-агый ми-нистерстволарында кывар-чаар материалдар камнаар талаы-биле шиитпирлер организастыг хемчеглер-биле быжыглаттынмаан. Автобазаларның чамдык удуртукчулары, кывар чүүлдү артар чарыгдаанын чажырар дээш, меге немей бижилелер, карак чаар чорук-тар кылып турар, ол дээш ха-рыысалганы кымга-даа оңнаваан турар.

Тудугда эң-ве ажыл-агыйжы эвес чоруктуң чижектери эвээш эвес. Чижээ, «Сибтех-монтаж» трестиң КМК-зының 2,3 млн. рубль өртектиг будүүрүлге базазының Кызыл хоорайга 1978 чылда тудуп эгелээн. Ооң 709 мун рублиң шиитпээдин алган болгаш 1983 чыладан эгелээш, ол ту-дугга ажылдарны сокпаткан, ооң түңнелиниң конструкциялар болгаш тудуг кезектери үрелики, чүүрлүп эгелээн, ин-чаагаш оны катап тургузуп ыылырынга хөй хемчеглиг акша-хөреңгиниң чарыгдазы иргетпиинин турар.

База-да Кызыл хоорайда сметада көрген өртээ 2,4 млн. рубль механизация эргелелиниң базазының 1981 чылда ту-дуп эгелээш, 207,2 мун рубльдүң ажылдарын кылган. Ол тудугда ажылдарны 1982 чылдан эгелээни, кылбайн ту-рар. Төлчелүүшкинниң ол ту-рускаалдары партия хоорой-мунуң болгаш хоорукүүскомун-ның мырыңай чанында ту-руп турар. Оларны тударын планда көрген болгаш чогуур „организар комиссиязе турган. Ынчалза-даа чонун акша-хереңгизиң эвээ-да ягаарже чаңчылгаан кижилерниң „иштинден кымга-даа амыдыгаа чедир харыысалга онаваан боон турар.

Партия болгаш совет органнар экономика айтырыгларын эң-ве принципиалдыы-биле көөр ужурлуг.

Экономиканы эде тургузарының байдалдарында корум-чуруумну болгаш сагыыга-чуруму быжыглаарының айты-рыы онза ужур-дүзүлүг боон турар. Республикада шиитпи-зи-биле ажыл шагының чи-дирин, оон-биле кады про-гуллардан чидирин, кудулап турар. Ынчалза-даа бо чыл-ның «Тыва сөвтелге тудуг» трестиң тудуг кезектери бол-ган конструкциялар завод-думда, Шагаан-Арыгның мин ажыл-агыйында прогуллар са-ны көвүдээн. «Чер ажылдары кылыр» тудуг эргелелиинде бирги кварталда ажыл шагы-ның 4,5 хуузун чидиргеш, Элегесс-Аксының керамиктыг хана материалдарының завод-дукта хүнүң-не 15 кижи-лерек кырында ажылдавайн турган.

Кызыл хоорайның элээн хөй будүүрүлелериниге ажыл ша-гын ажылап турарынга шим-чилеп кылыры, оон чептүг эвес чыдагаанмар-биле чидирин «Тудуг кезектери» комбинатта 8,8 хуу, «Каа-Хем» раз-резите—15,6 хуу болган. Ад-министрацияның чөпшээрээнии ёзугаар ажылга келбес чо-руктуң саны эвээжевейн ту-рар, ынчаарга ол дээрге, ка-жарлаан прогуллар боорган ажыында, чүү-даа эвес болтай. Күш-ажылды четпес организ-астаанының үржүүдүн ажыл шагының чидирин хөй боон турар. «Тыва тудуг» трестиң тудугларынга 1986 чылдың июнь 24-те ажыл ша-гын ажыглаан турарын кы-наарга, ында ажыл шагын канчнар-даа ажаак хөй чидирин турарын көргүскен. 4 шак иштинде ажылдың үезинде 8 тудуг черлериниге 233 кижи-шагының чидирин кылдынган. Типографияның объектизинге 70 кижи чартык хүнүүн дуг-гузунда хол-биле 3 кубометр черни каскан, 4 кубометр бе-тонну болгаш бир кубометр түүйбүну салган. Коммунист удуртукчулар эштер Гнездилов, Медведев оларның харыысалга чогу, партия хоорукомунуң принципиалдыг эвээш ол эвес түве бе?

Аарыг ужурумдан ажыл шагының чидирин ам-даа хөй боон артпышаан. Ресс-публиканың Кадык камгалал министерствозунда (эш Си-зых), министерстволарның болган ведомстволарның удуртукчуларында, профоб-көөлелде бо талазы-биле бодаар ужурлуг чүүлдер-ле хөй. Кадык камгалал ажылдакчыларының од айтырыг-ны көрүп, санаавайн турар болгаш чамдык сан-чүрагайны билбейн турар деп түвенип чамдык аналитер көргүскен. Аарыг кижилерниң болдет-ельнерин дыштавыр хүннерде хагбайн, ону колдуунда-ла по-недельникте кылып турар. Ынчангаш бүгү республикага ындыг понедельниктер чогум кайы хире чидирилгеш боон турарын? деп айтырыг тур-густунуп кээр-дир. Күш-ажылчы-лар коллектиттерде ажыд ша-гын дыка багай санаап турарының дугайын мындыг сан база чугаалап турар. Респ-убликаның эмнелгелериниге бо чылдың баштайгы чартында 180 ажыг бюллетеньнерни пе-ревейн арттырган боон турар.

Коллективтерни баштап, удуртурун бүүдүрекчи болгаш олцурга чогуур корум-чуруму тургусавйн турар кижилерден партия хоорукомунуң, райком-нарының эң шиңгыны негелде-ни салыр үези келген.

Республиканың үлетпүрүнде кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруунуң хемчээли ам-даа улуг болза-даа, элээн ку-дулаан. 1986 чылдың 6 айла-рының иштинде кадрларның ажылдан үнер-кирер чогуу дыка өскен. Ындыг бай-далдың чылдагааны чогум чүдел? Ону социал инфраст-руктурадан, кижилериң ажылдаарының болгаш дыш-танырының чогуур байдалдары тургусканындан, дыка хөй таварылгаларда эң бо-дүүн негелделерге дүүшпейн турар амыдырал-чуртталга байдалдарыны эжиждеринден дилээр херек. Тываның электр-ти четкилериниң удуртулга-зынга (эш Суржов) од база хамааржыр турар. Кызыл ПЭС-тиңде столовая, магазин дыка багай байдалда, амыды-ралдың каждыг-даа ачы-дузаа-зын чедирбейн турар. Кижи-лерни ажылга чүгле машина-зы-биле аппарын турар. «Тыва кобальт» комбинаттың электр-ти станциязында (эштер Колегников, Климошенко) амыдырал хандырылга өрээл-дериниң байдалы база-ла оон дээредевес. СЭКП хоор-кому, райкомнары, партия комитеттери ажыл-агый ор-ганнарындан, партия эге орга-низациларындан кандыг-даа будүүрүлелерге болгаш орга-низацияларга корум-чуруму тургусайн болгаш кижилер-ниң ажыл-амыдыралының бай-далдарын эжиждерин негээр ужурлуг деп, илеткелчи дем-деглээш, ажыл-агый механизм-нин эде тургузары-биле, бү-дүүрүлелериниң тускайлаң чо-руун калбартыры-биле холбашкан айтырыгларга докта-ваган.

1987 чылдан эгелээш, будүү-рүүлелериниң хөй кезиин ажыл-агыйны чорударының чаа байдалдарынче шилчидер ужурлуг. Ынчангаш частыг-рыларны катаптаваазы, тус адырларга планнарны чогуур үезинде доктаадыры, эконо-миктиг идиг берииишкинниң фондуларын тургузарының болгаш ажыглаарының, орул-галарны нормативтиг хуваа-рының корум-чуруумунуң ду-гайында дүрүмнерни бадылаары, продукция чорударының керээлерни чарары, тайылбыр болгаш ескерээ-даа белеткел ажылдарын чорудары чугула боон турар.

Аяа холбаштыр сац-хөө болгаш банк организациялар-ының ажылын үндезинин-биле эде тургузары негеттинин тур-рар. Олар экономиктиг идиг берииишкинниң айтырыгла-рынче, ажыл эргилдезинче болгаш бот-оруга-чарылга-же кичээнгейни күштелдирер ужурлуг. Экономиканың ажыктыг чоруун бедидери дээш демселге сац-хөө ор-ганнарының ролю үениг не-гелдезинге дүүшпейн турарын дорту-биле чугаалаар херек. Сац министерствозу, Күрбанк (эштер Бүдегечиев, Бадулин) ажыл-агыйжы эвес болгаш тетчеглекчи чоруктар-биле де-мисеглеп турлар. 1985 чылда республикага нормадан ажыг күрлавырлар 7,5 хуу өскен болгаш 70 млн. рубль ажыг боон турган. Күрагроүлетпүр системазынга будүү-рүкчүүр эвес чарыгдалдар болгаш чидиргиер 11,0 млн. рубль ажыл турган.

Эде тургустунуушкунуң эргежок чугула апарганы бис-терии эргелеп башкарылганың структуразын тургузарының талазы-биле чаңчыл апарган практиканы чаа ёзу-биле көөрүнче албадап турар. Чо-нуң амыдырал хандырылга-зының министерствозунда ор-ганизастыг эде тургус-тунуушкун элээн каш чыл үргүлүүлеп келген. Оон бөөр ажыл-херектер ажыжи-вейн-даа турар. Парикмахер-скилерде ажыл баксыраан, амыдыралга ажыглаар на-рын техниканың сеңгелдез-генинге чёмелээшкиниериниң саны эвээжевейн турар. Чо-нуң амыдырал хандырылгазы-ның районнар эргелелдеринде ажылдың түңнелдерни дээш харыысалгалыг чорук кошкан. Амыдырал хандырылга министерствозу (эш Буянды) эргелеп башкарылганы эде ор-ганизастаарын эгелээн хире-зинде, тус-тус албан чөрлериниң эргелерни болгаш хүзээл-гелерни аңгылап, тодаргаан.

Улус ажыл-агыйын үндезини-биле техниктиг немей чеп-сегээрииниң болгаш чаартыл-газының дугайында чугаалаан тура, капитал тудугну эжиждеринің күрлавырларын тыва-рының болгаш калбаа-биле ажыглаарының эргежок чугу-лазын айтыр дерек. Оон чаа беш чылда хемчээли дыка улуг. Он бирги беш чылдаа-ындан элээн хөй капитал салыышкыннарын шиңгээдип алыры негеттинин тур-рар. Бо чылын капитал са-лыышкыннарын чогуур тудуг-ларга мөңгүннериниң талазы-биле орайдажышкыннарны кылаган, хары уга тудуп тур-рар объектилериниң санын элээн кызырган. Ол ажылды моон-даа соңгаар үргүлүүлээр апаар.

Бирги чартык чылда тудуг-монтаж ажылдарын эртиен чылдың чогуур үезиниге дең-неэрге, 24 хуу хөйүг кылган. Чүрттанга тудуунга капитал салыышкыннарын шиңгээдип талазы-биле чартык чыл пла-ны ажыр күүсеттингеп. Ынчалза-даа улус ажыл-агыйның бо адырында улуг четтестерни дыка оожум үзүскен турар. Бо чылдың алды ай-ларының иштинде 6,3 млн. рубль капитал салыышкынна-рын чедир шиңгээттиген, объектилериниң хөй кезиин ажыглалга дужаавааи. Чүрттанга бажыңнарын ажыглалга киирериниң чыл планы түгле 37,5 хуу күүсеттингеп.

Кызыл хоорайда тудуг ажылында эң дүшкүүрдүг байдал тургустунган. Партия хоорому (Б. П. Савинцов), хоорукүүском (Д. Л. Тиммей) хоорайда капитал тудуг хе-рээнии байдалынга эжиждиш-киниң чедип албаан. Хоор-комнуң ажылдакчылары ажыл-агый айтырыгларын кадрлар-биле, тудугжулар коллективтери-биле, оларның партия организациялары-биле бир деминг шиитпирлээрин эм-даа чедип албаан. Яжы-бүрү штабтар, чөвүлел хуралдар эрттирери, прот-сколдар тургузары ам-даа хөй, а ажыл-херек чаңгыс черде турбушаан. Боттарының ажылын кончуг шүүлген эде тургузуп, будүүрүлгени кошкак организастап, планнаттынган даалгалардың күүсеттинери, күш-ажылдың будүүрүкчүдүүнүң планда айтыкан өзүлдезин, киллигаан тудуг-монтаж ажылдарының шыпаа-рын бедидерии хандыбайн турар «Тыва тудуг» трестиң удуртукчулары (И. К. Гнездилов, П. М. Медведев), трестиң партия комитединиң (Т. А. Воронова) оон чогуур түңнел үндүрер ужурлуг.

Бистиң трестериивис, каттыжышкынналрывыс болгаш эргелелдеривис ажылды эжиждеринің арга-күрлавырлары бар-даа болза, оны эң ажыглавайн турар. Тудугнуң чамдык айтырыгларының талазы-биле даан бодаан ийикпе азы дүжа-келбиже шиитпирлер хүлээп алыр чоруктан кадрларның харыысалга чок чоруу тыптын турар.

Чамдык удуртукчуларның сөзүү-биле ажыл-херээ бо-ла каржы бергилээр. Чижээлээр-ге, «Шагонартжэстрой» трестиң (эргелекчизи Л. Н. Ткаченко), «Сельэлектрострой» тудуг-монтаж эргелелиниң (начальнизи А. А. Первухин) болгаш эскелер-даа хожуу-даашкынган үштүнүү, чартык чылдың планын күүседириг, планнаттынган объектилерни ажыглалга киирериң хандыра-рын аазаавнар. Херек кырын-да оон чүү-даа үнмээн. Бо удуртукчуларның ажылының стилин эде тургузуп турарының дугайында чүү деп чугаалаарыл?

Ажылчыннар, машиналар болгаш механизмнер чедишпес дээр чылдактар, СЭКП ТК-ның Пленумунга демделгелеттингени шыкаш, барымдаа бо-луун шыдавас. Бар болуп турар аргалар-биле черле элээн эки ажылдан болуруун анализ көргүзүп турар. Бистиң ту-дугжуларывыстың эргезинде чүү бар болдур, ону чогумчалыг ажыглаан билири, чогаадыкчы чорук, ажылды ээ ёзу-биле көөр идекчилиг чорук негеттинер. Белоруссияның болгаш Подмосковьеның ту-дугжуларының чёмелээшкинне-рининң дугайын СЭКП ТК-ның Пленумунга чугаалаан турган, олар бар турар материалдыг базазай-ла бот-оруга-чарылганың чаа принциптерин база бот-башкартынарының эле-ментилерини шиңгээткеш, улам бедик көргүзүглерни чедип алганнар. Оларның дужүлгазын өөренгеш, республикага көөрүнче албадап турар. Чонуң амыдырал хандырылгазының министерствозунда ор-ганизастыг эде тургус-тунуушкун элээн каш чыл үргүлүүлеп келген. Оон бөөр ажыл-херектер ажыжи-вейн-даа турар. Парикмахер-скилерде ажыл баксыраан, амыдыралга ажыглаар на-рын техниканың сеңгелдез-генинге чёмелээшкиниериниң саны эвээжевейн турар. Чо-нуң амыдырал хандырылгазы-ның районнар эргелелдеринде ажылдың түңнелдерни дээш харыысалгалыг чорук кошкан. Амыдырал хандырылга министерствозу (эш Буянды) эргелеп башкарылганы эде ор-ганизастаарын эгелээн хире-зинде, тус-тус албан чөрлериниң эргелерни болгаш хүзээл-гелерни аңгылап, тодаргаан.

Капитал тудугнуң улам өзүп турар темпилери болгаш хем-чээлдери тудуг индустризи-ның, болгаш тудуг материал-дарының үлетпүрүнүң мында-ла мурнады хөгжүүрүм негеп турар. Ону чедип алырда база-ны сайзырадырынга көрген ажыл-хөреңгилерни хуусаа-зындан эрте шиңгээдирип чу-гула, бо чылдың бирги чарт-тында ону чедип алыры бол-дунмаан. Цемент заводун туг-дар, Кызылдың түүйбу заводун эде кылыр ажылдар ам-даа эгелевээн, тудугжуларның боттарынга херек Кызыл-Ма-жалыктың заводун болгаш эске-даа объектилерни чаартыкылыр ажылдар тергиин ба-гай көрүп турар. Эштер В. П. Болбат, И. К. Гнездилов, Л. Н. Ткаченко олар капитал тудугда иеректи эдерии бодап тур-рар бе деп айтырыг тургустунуп келир-дир. Бир эвес элер деп турар болза, ону кандыг баазага база кандыг мате-риалдар-биле чорударлары? Капитал тудугнуң үндезинин-биле эде тургузары чугула болуп турары мырыңай ылап-тыр ээрээш ЭКП М. С. Горбачев СЭКП ТК-ның июнь Пле-нумунга чугаалаан. Бо адырга мурнакчы дүржүлганы шиң-гээдирн дээш харыылаан турар бүгү кижилерден айтырар уе келген-дир. Тудугнуу планнаары, организастаа чорударын, ооң материалдыг баазазын модернизастаарын ескертир уе келген. Партияның айтышкыннарындан түңнелдерни кылгаш, ажырак байдалды эдер ужурлуг бис.

Республиканың агроүлетпүр комплезинин ажылдакчыларының мурнуунда оон ийиги беш чылда харыысалгалыг со-рулгалар турун турар. «...үнүш ажыл-агыйының, чүүн-даа мурнунда, тараа болгаш мал чемн культураларның продук-циязын будүрериниң турум бо-дурун хандырар. Од кол ай-тырыг, ону чедишкиниг шиитпирлээриниден мал ажы-лының чогумчалыг хөгжүлдези хөй-биле хамааржыр..» — деп, М. С. Горбачев июнь (1986 ч.) Пленумунга айыт-кан.

Агроүлетпүр комплезинин болбаазырадылга адырларының ажылын эжиждеринің айыттынган программазы ке-дергей оожум боттанып турарын бөгүн чугаалаар апаар деп, илеткелчи оон ынай улампылаан.

Бо беш чылда аъш-чем продуктуларының будүүрүлге-зин элээн көөдедир-биле Министрлер Чөвүлели, Агро-үлетпүрүкүском эң кыска хуусаада агроүлетпүр комплекси-ниң болбаазырадылга адыр-ларының будүүрүлге чердерииге чогуур корум-чуруму тур-гузар, оларның ажылын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң негелдеринге дүүштүр эде тургу-зар ужурлуглар. Картофель болгаш вогаалар шыгжай-ка-дагаларр болгаш болбаазырадыр баазаның хөгжүлдезинче онза киноэзигейни утландырары чугула.

Күрагроүлетпүрүүм бүгү будүүрүлге кезектерин бот-орулга-чарылга, коллективти керээже шилчидери-биле база хөй чүүлдерни кылыр апаар. Көдээ ажыл-агый продуктула-рын будүүрими болгаш садын алырын планнаарының норма-тивтиг арга-хевирииче, оон ангыда материал-техниктиг чөпсек-херекселдериниң ху-ваалдазын черинң экономик-тиг үнелелии, кол фондулар, күш-ажылчы болгаш ескерээ-даа күрлавырлар-биле хандыртын-ганын барымдаалап чорударынче шилчишкинни боттан-дырар. Ындыг болганда ха-мыктың мурнунда чаа мур-накчы нормаларны болгаш нормативтерни ажылдап кы-лырын, оларны планнаашкы-ның практиказынга 1987 чыл-дан эгелеп ажылдап эгелээрии хандырар ужурлуг бис.

Хову-шөлдериниң болгаш фермаларның, көдээ ажыл-агый продукциязын болбаазыр-радын турар будүүрүлге чер-леринің ажыл-ишчилери бо чылын чаа орган— Агроүлет-пүркүркомнуң удуртулгазы-биле ажылдап турарлар. Чер-ниң чанғыс болгаш ёзулуг-ла ээзин кылдыр оон тургустунуп турарының дыка-ла узамды-гып турарын амгы байдал көргүзүп турар. Оон удуртул-газында болгаш оон состав-ында кирип турар бөлүктерниң аразынга ажыл-агыйжы харылзаалараны тургузарында шыңгыы айтырыглар тургус-тунуп турар.

Күрагроүлетпүрүүн удурт-улгазын (М. Е. Абрамов, И. М. Сувандии) боттарының ажыл-чорудулгазын бот-шүүлгүүлекчи ёзу-биле аналиэтен көрүп, Күрагроүлет-пүрүү эң чоокку үеде бү-дүүрүгенин кол организак-чызы болгаш технологу, Аъш-чем программазының боттан-ышкынны дээш долу харыы-салгалыг орган болдурар дээш чогуур түңнелдерни үндүрер ужурлуглар. Министрлер Чөвүлели, обкомнуң көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүрүүнүң кылдызи (Г. А. Заркевич) Күрагроүлет-пүрүүн ажыл-чорудулгазыны-га тургустунуп кээр ай-тырыгларны хамаары-биле өөренип көрүп, аңаа чогуур ду-заны чедирер ужурлуг деп, илеткелчи чугаалаан.

СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч). Пленуму партияның социал политиказын ээлээ идекпей-жидеринче партияның угла-ныышкынын база катан бо-дыткаан. Кол кичээнгелиг чурттакчы чонну аъш-чем про-дуктулары, үлетпүр бараанна-ры-биле хандырылгазын эжи-жидер талазы-биле тодаргай хемчеглерже угландырары-ны чугула. Оларны организастаа-ныының деммези, садыгларда барааннарның ассортименти-зинин, столоваяларда аъш-чемнин, амыдырал хандырыл-га, коммунал болгаш эске-даа ачы-дуза чедирилгезинин калбаа база ишзы-бүрүзү-биле чурттакчы чон бистин ажы-лывысты үнелеер. Ынчангаш Садыг министерствозунуң (эш Шавыраа) болгаш Тыва рес-потребсоюзтуң (эш Монгуш) ажылын шиитпирлии-биле эде тургузары чугула. Беш чыл дургузунда олар үүрмектеп садар бараан сөөрылгазын 97 млн. рублыге көөдедир ужур-луглар. Ону чедип алырынга садыл алыкчыларның хереглелдерии өөренип көөрүнүң деңнелии бедидери, үлетпүр болгаш совхозтар-биле садыг харылзааларын быжыглаары, бараан күрлавырларының шимчээшкинии билдиглиг чорудары, материал-техниктиг базазаны быжыглаары чугула. Ам дээрезинде садыг ону кошкак боттандырып турар. Дыка хөй садыг ажылдакчылары боттарының бот-иделеп чок, шүшпеп чоруун ишзы-бүрүү чептүг чылдагааннар-биле тайылбырлаарын, чаа соруглаларны эрги арга-хевирлер-биле шиитпирлээрин оралдажып турарлар. Чамдык мөңгүнеп садар садыг базаларының удуртукчуларыны боттарының хүлээлгелериниге ажжок хар-ырысалга чок боон турарлар. Оларның бүрүүзү-биле бараан ассортиментизин тургузары ала-чайгаарлаашкынче кирип, оон хараазында дыка хөй ба-рааннар ховар бараанналрның саныже киргеп.

Көдээ ажыл-агый продукту-ларын садыл алырын дугур-жуушкун ортектери-биле ор-ганизастаарында шыңгыы чет-пестер бар. Өвүр, Чөөн-Хем-чик, Тес-Хем, Сүт-Хөл, Ба-рыын-Хемчик районнарның партия болгаш совет органна-ры чурттакчы чонну аъш-чем продуктулары-биле хандыра-рының талазы-биле чогуур хемчеглерни албаан, столова-ларны безин комиссиялыг са-дыгга саттынган ээт-биле хандырары бо-ла үстү бергилээр.

Чамдык совхозтарның бол-гаш көдээ Советтериниң удурт-укчулары биеэзи хевээр-ле чурттакчы чонну ажыл-агый-ларга мал дужаарын күүсе-ниг планын күүседиринге кии-ришпирлерин хүлээдирип ту-рарлар. Чижээлээрге, Шамба-лыг көдээ Советиниң күүс-комунуң даргазы А. Л. Мон-гуш, совхозтуң партком се-кретары А. Ш. Тюлюш мал ээлеринге справкаларны бээр-ии олар малын боттарының совхозуига дужаар болза, чүгле ынчан бээр деп шиит-пирни үндүргеннер. Таңды, Бай-Тайга, Каа-Хем болгаш ескe-даа чамдык районнарда ындыг байдал тургустунган. СЭКП райкомнары болгаш райкүүскомнар СЭКП обко-мунуң айтышкынынга дүүш-түр бо талазы-биле чогуур корум-чуруму тургузар ужур-луг.

Чонуң амыдырал хандырылга болгаш Коммунал хандырылга министерстволарының, чер-черлерде оларга ха-мааржыр албан черлериниң ажылында четпестер хөй. Чүрттакчы чонның бажың иш-тининң нарын техниказының, радиоэлектрониут база теле-визионнуг аппаратураның, квартираларның сентелгезиниң ындыг-ның багайының, чүнар-бажыңнарның болгаш хөп чуур черлериниң ажылында четпестериниң дугайында хо-мудалдар ам-даа эвээш эвес. Министрлер С. К. Буянды, В. М. Еремеев ажылын оожум эде тургузуп турар.

Чүрттакчы чонга ачы-дуза чедирилгезин ескe-даа минис-терстволар база ведомствол-вар база чорудун турарлар. Оларның чамдыктары ону ха-лас чорудун. ескелери ону өртектиг ачы-дуза чедирилге-зи деп санаавйн турар. Ми-нистерстволарның болгаш ве-домстволарның чүрттакчы чонга өртектиг ачы-дуза че-дирилгезинин практиказын республиканың Күрпланы дү-рүмчүлер ужурлуг. Ынчалза-даа чонның хереглел бараан-нарының будүүрүлгезин бол-гаш республиканың ачы-дуза чедирилгезинин адырларын хөгжүдериниң комплекси-лиг программазын Күрплан (Д. С. Монгуш болгаш А. Д. Бегзи) ам-даа чедир ажылдап кыл-баая.

СЭКП обкомунуң кылдызи (К. С. Ондур), Министр-лер Чөвүлели, партия райком-нары, хооррайкүүскомнар са-дыг баазазының болгаш ниит-тинин чемненилгезинин, ком-мунал болгаш амыдырал хан-дырылганың материалдыг баазазын колбартырынын, ол черлерни ажылчы чонна-рының чүрттан турар черлери-ниң айны-биле хөгжүдерииниң айтырыгларын оныа чугулалап көөр ужурлуг. Адырларның удуртукчулары кадрлар-биле быжыглаар ээзи доктаамал сагыш салыр, чүрттакчы чонның хандырыл-газының деңнелии бедидер дээш ажыл-агый удуртукчу-ларыңдан негелдеми күштел-дирер.

Республиканың социал-эко-номиктиг хөгжүлдезин дүр-гедедириниң талазы-биле ай-тырыгларны чедишкиниг шиитпирлээрин партия коми-теттериниң, партия эге орга-низацияларындан партийжи удуртулганың стиль болгаш арга-хевирлерии үндезинии-биле эде тургузарының тала-зы-биле күжениишкинниг, то-даргай сорулгалыг ажылды негеп турар.

СЭКП хооркомунуң, рай-комнарының ажыл-чорудул-газында ажыл—агыйжы, то-даргай сорулгалыг чоруктар көөдээн, партия, совет бол-гаш ажыл-агый органнарының хүлээлгелерии ажыглаарынче утланышкын чоруп, чагырып дужаар чорук чайлаттынып, дыка хөй практиктиг айтырыг-лар дүртеи шиитпирлеттинип, партия эге организацияларың-ның дайынчы арга-шинээзин бе-дип турар. Партия Кызыл хооркомунуң, Улут-Хем, Бин-Хем, Өвүр райкомнарының се-кретарлары, бюро кежигүннере-ри, харыысалгалыг ажылдакчы-лары күш-ажылчы коллектив-терге ээлээш эвес үеии эрттирии, ажыл-ишчилер, бөдүүн коммунистер-биле доктаамал ужуражып, ажыл-херектерииң байдалын сайгарып, са-налдар болгаш шүүлгүүлел-дерии боттандырарының тала-зы-биле боттуг хемчеглерни чорудун турарлар. Дыка хөй СЭКП райкомнарында хурал-дарның хүлээп алыр шиит-пирлериниң саны көзүлдүр-ле кызырылган. Удуртукчулар-дан болгаш коммунистерден негелде бедээн, оларның от-чёттарын пленумнарга, бюро хуралларына, партия хурал-дарынга дыннаары чаңчыл боон бар чыдар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, партийжи комитеттериниң ажылының эде тургустунуушкунунда эки талаже чылышкын бар. Ын-чалза-даа шүптү-ла эде тур-густунган, чаа ёзу-биле ажылдап эгелээн дээр арга чок. Чылдың бирги чартында чамдык күш-ажылчы коллек-тивтериниң эки ажылдавааны эде тургустунуушкун, ажыл-чорудулганың чаа арга-хевир-лерии дилеп тывары оожум чоруун туварын көргүзүп ту-рар. Партия Таңды, Тес-Хем, Эрзин райкомнарында кызымак организацияның ажыл-дың орнуна удуртукчуларны кыгыртып, хөй-ле хурал-сүтлаалар эрттирери хевээр арт-пышаан. Эрткен алды айлар-ның дургузунда Таңды район-та 25-тен хөй район хем-чээлиг хемчеглер чоруттун-ган.

Ажылдың стилиниң болгаш арга-хевирлериниң эде тургус-тунуушкунуң боттандырарын-га онза роль партия хоорко-мунуң, райкомнарының се-кретарларынга онаажыр. Олар бүгү-ле ажыл-херектер-ниң эргелекчилери, шыырак по-литиктиг билиглиг, салдынган сорулгалыг ханызы-биле билиң, организакчы салым-чаяанның илередип, тургус-тунган байдал дээш бедик харыысалгалыг боон, чедип алдынган чүүлдерге үнелелии шүүлгүүлекчи база бот-шүү-лгүүлекчи ёзу-биле берип, социал-экономиктиг болгаш кижизидилге айтырыгларны шиитпирлээрииге ёзулуг-ла партийжи хамаарылгалыг бо-лур ужурлуглар. Чүгле ынчан партия эге организацияларын-га база күш-ажылчы коллек-тивтерге үре-түңнелдиг болгаш чогаадыкчы ажылга идеп болур. Ынчалза-даа бис-тиң партия райкомнарының секретарлары чаа, мурнакчы чүүлдерни дилеп тывар-ынче улуг-ла чүткүлдүг болбайн, ажылынга болган чок-ла хая көрүнүп, үстүнден айтышкын-нар кээрии маңаа чүрттавы-шааннар. Ажылдың ындыг стилини — партия Сүт-Хөл болгаш Тес-Хем райкомнарга болгаш ескелерге-даа хамаарышты-рып болур.

Партия Мөңгүн-Тайга рай-кому, оон бирги секретары О. Н-С. Шагдыр-оол ажы-лынга ажжок оожум эде тур-густунуп турар. Ол райком обкомунуң пленумнарынга коммунист-удуртукчуларны шүүлгүүлекчи база чорууувс мурнуку хевээр чо-гуур деңнелге четпес. Бистиң хөй кадрларывыстың уламбодал. ажылдың стилиниң та-лазы-биле эде тургустунуушкуну узамдыга берген. Мурнунда олардан онзагай негелде салдынмайн турган чамдык удуртукчу ажылдакчылар чаа байдалдарга ажылдаарынга психология талазы-биле белен эвезин көргүзүп, айтырыг-ларны эрги методтар-биле шиитпирлээрии ораладжып, бүгү-ле үүнии чедип алтар бис деп бодаап, албан-дужаа-лын соора ажылгаар чоруктарны болдуруп, партийжи са-гыыга-чуруумну хажыдып тур-рарлар. Бо чылын шак ыыдыт чылдагаан-биле партия Мөң-гүн-Тайга райкомунуң ийиги секретары Ш.-К. С. Кочага болгаш райкүүскомнуң дарга-зының оралакчызы К. И. Сал-чак, Бай-Тайга райкомунуң кылдыс эргелекчизи К. К. Сарыг-Донгак, СЭКП Эрзин рай-комунуң пропаганда бол-гаш агитация кылдызының эр-гелекчизи Д. Т. Дамба-Хуурак, Өвүр райкүүскомунуң дарга-зының оралакчызы С. А. Балдан олар ажылынган хостакан болгаш партия талазы-биле шиитпирлээрии хемчеглерге алыскаанар.

(Уланчызы 3-кү арыда).

СЭКП Тыва обкомунуң III пленуму

РЕСПУБЛИКАНЫҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ ТЕМПИЛЕРИН БЕДИДЕР

(Уламчызы. Эгези 1-ги, 2-ги арнында).

Бо айтырыг талазы-биле СЭКП обкомунуң туружу олла хевээр артар. Тодаргай, боттуг амыдыралдың эки болган багай талаларын кижилер удуртукчу кижиниң арын-нүүрүн, алызында барып партия организациязының ажыл-чорудулгазын ооң ажылын болган көрө бээр дээрзин шуптувус билир ужурлуг бис, эштер.

Удуртукчу кадрлар-биле ажылды шынгымы-биле эдер дээш курлавырлар-биле ажылды эң ханызы-биле бодап, план ёзугаар чорудары чугула. Ынчалза-даа курлавырлар-биле ажылда бисте четпестер ам-даа хөй дээрзин анализ көргускек. Таңды, Улуг-Хем, Каа-Хем, Бай-Тайга болган эске-даа районнарда вакантылыг албан-дужаалдарны райкомнарда бар курлавырларны барымдаалавайн эвлеп турар чорукту ооң эске чүүгүбиле тайылбырлаар боор.

Удуртукчу кадрларны өөредириниң, белеткээриниң болган катап белеткээриниң, оларның стажировказын чорударының, партия ажылының мурнакчы дуржулгазын өөренип көөрүүң болган инитилештиреринең планын партия обкому бадылаан. Соңгулалыг актив-биле ажылды эжиждер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган. Ол ажылды эжиждер ужурлуг бис.

Партия эге организацияларының бот-идепкейлиг, дайынчы арга-шинээзин бедидерин, коммунистерниң, бүтүү ажылчы чоннарының инициативазын болган идепкейин хөгжүдерин СЭКП ТК-ның июнь Пленуму айыткан. Чаңгыс-даа партия организациязын хажыызынга арттырбайн ажылды эчизинге чедиреринг — бистиң кол соруулгавыс ол.

Ынчалза-даа обкомнуң чамдык кылдистерн, партия райкомнары организакчы ролюн көргүспейн, хөй кезиниде-ле өөредип сургаарынга өйлешкен. олар эде тургустуунушкун дугайынга хөйнү чугаалап, а кудуку звеноларда ажыл-херекти кичээнгейден лашкаар тургузуп турар. Олар чер-черлерге ховар баргылап, командировкаларны колдуунда кыска хуусаалыг, үреткилдиг чавыс болуп, чамдыкта партия хуралдарынга олуруур, күш-ажылчы коллективтерде, районда ажыл-херектиң байдалын, ында эң чугула айтырыгларны ханызы-биле өөренип көөр, коммунистерниң санал-оналын дыңнаар үе тыппайн турарын партия Чөөн-Хемчик, Эрзин, Барыын-Хемчик райкомнарының болган партия обкомунун-даа ажылдакчыларының партькомнарже, эге организацияларже командировкаларының анализи хереченлеп турар. Коммунистер-биле тус-туста ажылды шынар талазы-биле чаа деңнелче көдүрери, республиканың социал-экономиктиг хөгжүдезин дүргедиринең айтырыгларын шиитпирлээринге оларның харыысалгазын болган идепкейин бедидери чугула. Материалдыг бүдүрүлгенин адырларында ажылдап турар коммунистерниң 20 хире хуузу социалистиг хүлээлгелерин чыл бүрүде күүсетпейн турар. Бодунуң хамаарышкыны партия организациязының амыдыралындан хоорлуп, күш-ажылдың салгала-чурумун хажыдып турар партия кежигүннери ам-даа эвээш эвес.

Партия Кызыл хооркому, райкомнары, парткомнар бүгү ажылдың төвүн эге организацияларже, партбөлүктерже мөөнээр, чер-черде ажыл-херектиң байдалын ханызы-биле анализтээр, партия организациязы бүрүүзүге шүгүмүүлелдиң болган бот-шүгүмүүлелдиң, бот-боттарынга бедик негелделиг болган принципиалдыг чоруктуң, четпестерге болган хажыдышкынынарга эптеш чок чоруктуң байдалын тургузары чугула. Кижилер-биле тус-туста чорудар ажылга ёзу барымдаалаар чоруктан шиитпирлин-биле чайлаар, беседалажышкынны эрттиреринин, коммунистерниң отчёттарын дыңнаарының практиказын чаа утка-шынарлыг болдурар херек.

Хөй бүдүрүлгелериң, адырларың ажылында шынгыы четпестер эде тургустуунушкуның, министерстволарның, министерстволарның ведомстволарның оларга удуртулгазының стиль болгаш методтарының денгелиниге салдарлыг болуп турар. Чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның араазында харылзааларда саазын-биле ажылдаар, бижик дажыглажыр стиль колдан, айтырыгларны шиитпирлээрде ведомствоүн эрге-ажыын хараар чоруктуң болдурун турары ховар эвес. Оларның чамдыызының ажылында бюрократсыг чорук ам-даа. Чамдык ажылдакчылар чер-чер-организакчы ажылды ажык чок айтышкынынар-б и л е чамдыкта солуп турарлар. Чамдык ажылдакчылар чер-черге барып айтырыгны сайгарып көөр болгаш шалыпкын шиитпирлээр турүүк, бодунуң чагыргазында организацияларже бижиктер чорудуп турарлар. Чижээлээрге, Садыг министерствозу (К. Х. Шавыраа) бирги чартык чылда яазы-бүрү черлерже 1,5 муң яазы-бүрү документилер чоруткан. Кадык камгалал, Чырдымышкын, Чоннуң амыдырал хандырылга министерстволарындан чорудун турар документилер саны кызырылбайн келген. Сазын-биле ажылдаар чорук техниктиг эвес, а политиктиг айтырыг дээрзиниң дугайында СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелделерин маңаа айытса чогуур.

Министерстволарның болгаш ведомстволарның ажылының стиль болгаш методугага эде тургустуунушкуның бот-тандырары ында партия организацияларының ажылындан улуу-биле хамаарыжыр. Ынчалзажок оларның дыка хөйү эргелел аппарадының ажылының стиль болгаш методтарын экижиринге ам-даа кошкак салдар чедирип, бар четпестерни чайладырыга шиитпир чогум көргүзүп турар. Сөөлгү ийи чылда СЭКП Кызыл хооркому министерстволарның болгаш ведомстволарның партия эге организацияларының отчёттарын бюрога чаңгыс-даа катап дыңнаваан. Культура министерствозунда (Л. М. Борисова), Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунда (И. Г. Калинин), Садыг министерствозунда (Д. Н. Сат), эске-даа партия эге организацияларынга идепкей чок ажылдап турар.

Республика болгаш төп организацияже кирип турар чер-чер Советтериниң социал айтырыгларының четпес шиитпирлеп турарының дугайында ажылчы чоннарның чагаалары болгаш билдиринишкиннери оларның хөй нуруузу кончуг оожум эде тургустуунуп турарын хереченлеп турар. Улус депутаттарының Барыын-Хемчик (С. А. Ильиков), Каа-Хем (Ч. А. Удумбара), Чөөн-Хемчик (Д. С. Куулар) район Советтериниң күүскомнары ажылдың эрги арга-хевирлеринден болгаш методтарындан чайлаарын далашпайн турар. Комсомол организацияларының хөй кезии күш-ажылчы коллективтериң шиитпирлеп турары чугула айтырыгларның хажыызында турар.

Партия организацияларының, профобүүлелдин болгаш ВЛКСМ обкомунуң ажылында чедир кылдынмаан түүлдер болгаш четпестер дээш харыысалганың хөй кезиин СЭКП обкомунуң организастыг-партижин ажыл кылдын (В. М. Евтешин) бодунга алыр ужурлуг. Аңаа партия хооркомунуң, райкомнарының, парткомнарның, партия эге организацияларының, профөвилел, комсомол органнарының ажылының стилин болгаш методтарын эде тургузарын боттандырарынга улам шиитпирлиг болгаш принципиалдыг чоруктуң көргүзери, кадрлар-биле ажылдың дегелленип калган хевирлерин болгаш методтарын шиитпирлиг-биле чаартыры, оларның ажыл-чорудулгазын үнелээрде практиктиг ажыл-херектерни болгаш түңнелдерни барымдаалавары эргежок чугула.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдың айтырыгларынче кичээнгейин база катап углаан. Ол он ийиги беш чылдың сорулгалары-биле дүүшкен болур ужурлуг.

Дыка хөй партия эге организацияларында, күш-ажылчы коллективтерде чорудун турар идеологтуг, кижизидилге ажылы массаларның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин көдүреринче, четпестерни чайладырынче болгаш чедир кылдынмаан түүлдерни чедир кылырынче четпес угланганындан чогуур түңнелди бербейн турарын ажыы-биле миинир херек. Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Тес-Хем, Кызыл районнарда чаа угланышкыннарже түгле чаа эргилип хел чыдар. Ында кижи факторун идепкейжидериниң дугайында хөй чүүгаа кылып турзаа, көрек кырында кылдынган түүлдер эвээш. Көскү агитация колдуунда адрес чок, күш-ажылчы коллективтериң ажыл-херектерн-биле харылзаа чок.

Ажылчы чоннуң кадык, идепкейлиг дыштанныгазын организастаары-биле холбашкан айтырыглар ам-даа оожум шиитпирлеттинин турар. Культура министерствозу (А. С. Серен), Күш-культура болгаш спорт комитеди (Н. А. Авдеев) партияның XX область конференциязының ажылчы чоннуң хостуг үезин культурлуг эрттиреринң организастаарын, ылангыя көдээге экижидер дугайында шиитпирлерин багай күүседип турар.

Обкомнуң пропаганда болгаш агитация килизи (А. К. Канзай), СЭКП райкомнары идеологияның ажылының стилин болгаш методтарын улам идепкейлиг эде тургузуп, ядеп-кижизидилгелиг ажыл ажылчы чоннуң чогаадыкчы идепкейин көдүреринге ядыг берип, оларны эки болгаш үре-түнелдит ажылдаарынче сорук киирзин дээш идеология ажылын организастаарын чаа ёзу-биле көөрүп дүргеп болгаш дидим нептеретсе чогуур.

Бистиң партийжи хүлээлгевис — арагалаашкынның болгаш алкоголизмниң когуу үзер талазы-биле совет кижилериниң негелдезин күүседирип болур деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга онзалап демделген тургаш. Бо талазы-биле республикага эвээш эвес ажыл кылдынган, коллективтерге, чурттакчылыг черлерге ажычак байдалын экижидеринге, сагыыга-чурумну болгаш корум-чурумну быжыглаарынга ол эки салдарын чедирген.

Ынчалзажок чамдык черлерде ол ажыл кошкаан. «О-Шынаа» «Сут-Хөл», «Алдан-Маадыр», «Кара-Хөл», «Найырал», С. К. Тока аттыг совхозтарда, Тоора-Хем, Бай-Хаак суурларда, Чадаана, Туран, Шагаан-Арыг хоорайларда болгаш чурттакчылыг эске-даа чамдык черлерде чамдык хамаатыларга база брага хайындырып, белеткээрни уламчылавышаанын фактылар чугаалап турар. Ындыг фактылар Кызыл хоорайда база бар. Ындыг янзылыг үүлдешиниишкиннери дээш бо чылын 580 ажыг кижини сайгарып торгаан.

Партия кежигүннериниң, удуртукчуларының аразында арагалаашкынның фактыларыбиле, эзиртир суксуннар садарының докпаттынган чурумун үрээр чоруктар-биле партияның чамдык организациялары эптежип турар. Бии-Хем райпозу виноводка кылыгларны садарының чурумун каржызы-биле үреп турган. Ындыг фактыларны ойтур шаварының орнунга райпо даргазы А. А. Ахмадуллин, милиция начальниги О. Д. Доңгак олар водканы кызыгаар чок хемчээлге ап турган. Ындыг янзылыг кара-туразында ажылдашкыннар эске-даа районнарда бар.

Ол-ла бүгү түүлдер чамдык районнарда, чурттакчылыг черлерде сагыш-амыр көөрүнүп, бот-ооржургалдың байдалы тургустунганын чугаалап турар-дыр. Арагалаашкынга удур демисел талазы-биле комиссиялар кошкак ажылдап турар, арага ишпес чорук дээш демиселдин эки тура ниитилелиниң эге организацияларының ролю амдыызында көскү эвес.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселдин чайгылыш чок күштелдирер, ол ажылга бичии-даа сулараашкыннарны болдурбас ужурлуг бис. Оон-биле чергелештир бистер болза, «Күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук-биле демиселдин күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын күүседир дээш идепкейлиг ажылды чорудар ужурлуг бис. Партияның Кызыл хооркому, райкомнары, хоорайрайүүскомнар ол ажылды ам-даа кошкак чорудуп, оорлаашкыннарның, немей бижиишкиниверинң, ажылагыйжы эвес болгаш төтчеглээр чоруктарның когуу үзер дээш демисеглге ажыл-агый, эрге-хоойлу камгалаан органнарның, хөй-ниитин организацияларының, улусчу контролдун күженишкиниерни кошкак углап-баштап турар.

Механизмнерин, машиналарны, транспорт аймаан болгаш чурттала шөлүн чамдык кижилерни күш-ажылчы эвес орулгалар тып алырынга ажыглай бээрниге удур ёзулут демисел ам-даа чок. Ачыдуза чедиргени дээш немелде телеэвилеттерниң алыскаашкыны, хээлээрниин, чижеи садыг кылырының фактыларынга ынамыштыг моондак тургусгунмаан.

Иштики херектер министерствозу, респпрокуратура, Юстинин министерствозу, Дээди суд күш-ажылчы эвес орулгалар алыр чорук-биле демиселдя күштелдирер талазы-биле киликтиринин, төп аппаратарының албан чердериниң, эрге-хоойлу камгалалының хооран болгаш район организарының ажылын үндезинин-биле экижидерин ам-даа чедип албаан. Социалистиг өнчүнү оорлап, самчыдаанны-биле холбаалыг херектерин хөй нуруузун дүрген болгаш шынарлыг истеп, хымавайн турар. Күрүсеның болгаш шиитпин өнчүзүн оорлаан чоруктарны илереткени бо чылын түгле 62 хуу болгаш хамаатыларның хуу өнчүзүн оорлаан чоруктарны илереткени—58,6 хуу болгаш азы шиитпин-биле 279 кеземче херектерни илереттинмейн артаан.

Күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук-биле демиселдя күштелдирер талазы-биле төлевилеттинген хемчеглерни боттандырар, дүрүм чокка байып алырының бүгү аргаларын болдурбас, ол хоралыг үүлгедиишкинге удур демиселге хөй-ниитин көдүрер дээш республиканың партия, совет, эрге-хоойлу камгалаар органнарны сонгаарладып болбас хемчеглерни алыры эргежок чүүлгээ. Материал талазы-биле өртек-үнелиг чүүлдериң үүдүүрга, чиг этти болгаш материалдарны чарыгдаарынга корум-чурумну тургузуп, контроль чок, ажылагыйжы эвес болгаш төтчеглекти чоруктуң кандыг-даа илереэшкиниерин чайладыр херек.

Өске талазында, бо ажылды чорутпушаак, хөлүн эртириишкиниерни, хүлээп алдынган шиитпирлеринге алыс утказын хажыдар чоруктарны, чаа хоойлужудулгаларны күүсединге алдаашкынмарны черле болдуруп болбас. Күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук-биле демиселди

СЭКП Тыва обкомунуң III пленуму

РЕСПУБЛИКАНЫҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ ТЕМПИЛЕРИН БЕДИДЕР

(Төнчүзү. Эгези 1, 2, 3-ку арыннарда).

руп турар. Од ажылче бүгү кижилерни каара тутказ бис. Олар чаагай үнген сигенни келир кышка утказтур четчир кылыр кезип алыр дээш чарыштыг ажылдап турар.

Моон бригадамда дөрт кижи бар бис —деп, ол уламчылаан. Партияның болгаш чазактың салган соруглаарын ханы бижип, бүзүткен социалистиг түлэлгелерни алгывыс. Бир баш малга оналаштыр конуута 85 грамм немелде деген алыр дээш түлэлгевисти эде көрөл, ону 95 чедирер деп дүгүүш кан бис. Сеглээн сөзүүскке эе болурунга бүзүрелдиг бис.

СЭКП Таңды район комитединиң биюги секретары В. Д. Курбутов саналының эгезинде ра-

йонуун коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерни бир эе' сетиклиг чүүлдүзүнүп, деткээн болгаш ону амыралга боттандырар дээш ажылдап турарын чугаалаан. Оон түнелиинде район бо чылдың биюги чартыныза багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Оонбиле чергелештир СЭКП-нин XXVII съездээнин негелделеринге дүүштүр партия райкому, партия эге организациялары ажылын амдаа эде тургулуп шыпаанаын ол айыткан. Ылангыя кадрлар-биле ажыл кошкак болганындан улус ажыл-агыйының алырларынга планныг онаалдаар чедир күүсеттинмейн, кижи факторун илередикчилер темнелер кошкак боттанып турар.

Көдээ ажыл-агыйының дүрлиг станциязының парткому, дирекциязы соңгу үеде ажылыштилерниң ортузунга ажылы идепейжиттикпиилеп планныг онаалдалар, ажыл-агый чедишкинниг шиитпирлеттинип турарын айыткан.

Бердингей планныг онаалдаларны күүседип болдурунун бүгү өргалары районда бар. ыяғы-даа болза күш-ажылдың шын организастап, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн бижыглаар ажилды четпес чорудун турарындан од күүсеттинмейн турар, шиңгиргаш оны эжиждерни ол чугулалап айыткан.

Амгы үеде районуун ишчилери мал чемнерининг белеткелин дүргеп, шынарлыг белеткеп алырынче кичээнгейни салганын од айыткаш, районуун коммунистери, ажылчы чоннары СЭКП обкомунуң III пленумунуң шиитпирлерни күүседир дээш бүгү күүнүн, биилиг дурумчуларын үнүпрерни бүзүреткен.

Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуур» совхозтуң ишчилере бо чылдың биюги чартыныза күүнеге үзүг, сүт, үн садарының планныг онаалдаарын ажыр боттандырган. Малдың продуктуузу өскен, чер ажылывын культуразын бедидер хемчеглерни ап турарын од ажыл-агыйда коя инженер К. Д. Бады саналының эгезинде айыткан.

Чамдык кыдыңган ажылдар бар-даа болза четпестер совхоз бүдүрүлгезинде эвээш эвээш үзүлгелеп турар. Оон чылдагааны болза партия комитеди, совхозтуң дирекциязы, специалистер ажылын амгы үеним негелделеннге дүүштүр эде тургустунган, айтырыглаарны эрги ёзу-биле шиитпиргеп, негелделер ёзугаар стажировка балет стажынга кирбес. Бистиң чуртувуста танцычылар сценага 20 чыл ажылдаанының соонда пенсинже үеге болганда, кандыг-даа шенелде хуусаалар оларны эләзи ур чылдар иштинде танцылаарын албадаар алаар. Балет шкаш ынды берге ажылга, ол чылдар артистериң кадышпга артык чүүк болуру чугаажок. 40 хар ашкак соонда танцылаарны ындыг-ла амыр эвес. Ынчаар чүүле кончуг шыламыс, хөлчок талантылыг артистер ажылдап шыдаары билдингир.

— Улуг театрның труппазынга аныяк артистерниң эге базымнарынче ындп көрээлиерем. Конкурс чедишкининг эртикеи. Аныяк танцычылар...

— Театрның кордебалединии артистери болуп ажылдап эгелээр. Ол дээрге мергежилдиг аныяктарга хамаарыштыр кандыг-даа күүн карүүшкүн чок. Кордебалетке чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын эгелээри практикага киргүскен эргежок чүгүлә базым болур. Ол дээрге мергежил бедидериниң школазы-дыр. Чамдыкта училищеге тургаанар безин танцылап тургаанар безин эләзи үе эрткенде эки талаларын киргүзе бээрлер. Ёзулуг талант черле читпес.

Ынчалза-даа амгы үеним «сылдыстарының» дыка хөй маңаа балет артистериниң янзы-бүрү конкурстарының лауреаттары болгаш тиилекчилери болгулаваш. Улуг театрга ажылдап эгелээнилер. Чүгле ийи-үш чыл эрткенде оларның чамдыызы бир дугаар солистер кылдыр ескенилер. Оларга Михальченко, Ананиашвили, Фадеечева, Мухамедов, Васюченко оларны адаарга-ла четчир.

— Кажан артистерниң амыдыралынга элээн кудараачыг үе — пенсинже үнери чедип кээрге, оларны канчаарыл? Назы-кар талазы-биле элээнаныяк ол кижилер артказ күүжүн кайнаар чарыгдаарыл?

— Оларның дыка хөй ажыл-амыдыралын балетне улампыдан артып каарлар. Чамдыктары педагогтар болгаш репетиторлар апаар. Гимнастикаже фигурлуг чүгүлаашкынче-даа чоруй баар-ла. Бот-тывыгыр болгаш профессионал танцы коллективтериниң удуртукчулары-даа болу бээр. Чамгыс сес-биле чугаалаарга сетилиниге тааржыр ажылын кижи бүрүзү тып алыр.

— Театрның уран-чечен тургузукчу кезээн ында удуртуп турарыл? Силерниң адаанынар-биле, бо «дузалакчы» улуг күштүг дугайында чугаалай каапткарам?

— Бо улуг болгаш чугула цехти театрның кол чүрүкчүзү Н. Н. Золотарев баштап турар. Талантылыг чүрүкчү Валерий Леванталь база чедишкининг ажылдап турар.

— Силер Симон Вирсаладзени адаадыңар...

— Вирсаладзе — кончуг эки мастер-ле болгай харын, од ам үүле театрның кол балетмейстери Юрий Григоровичбиле каты ажылдап турар. Вирсаладзениң ажылы кордебуумда апплликация-биле сураглыр турар. Нинтиин-биле бистин күш-ажылывыс дээш ёзулуг шаңнал — элээн каш он чылдарның дургузунда театрга чаңгыс-даа хостуг сандай түрбаанны.

— Чаңгыс-даа хостуг олут чок, а ол хирезинде «артык билет» салып азыксаарларның саны чус-чус. Чамдыкта кижи моңу-даа дыннаар болгай: Улуг театр Москвага кажан гастрольдап чедип келир ирги?

— Улуг театрже кайчап кирерял деп айтырыг-биле холбаштыр бистиң чамдыкта шүгүмүүлел турары шын. Шынаала, күзелдиг кижилериниң саны билет-биле бистиң хандырып турарывыстан хөй деп турар. Чүге ындыг болуп турарыл? «Маңаа хамыктыг мурнунда чүртке болгаш дашпыкже үнүп турар гастрольдар «бүрүүлүг». Оон соонда «бүдүүн» шиилер салыр деп алаш турарывыс кергүзүлер. Залды долуур-биле завод, фабрика, институт коллективтерниге «садыптар». Билеттериң хөй кезиин дашпыкы ааскылар келир «Интуристке» база доктаамал берип турар. Студентилерге болгаш школамыларга тускай шиилерни организастап турар бис. Улуг театрның сес муң олуттары болгаш Кремльде Съездилер орлузу бистиң хей миллион чүрттакылыг хоорайывыстың хары угда чайын хандырып шыдаар. Улуг шеф ажылын чоруун турар бис. «Коммунар» завод болгаш Москва чоосунуң «Май Бирж» совхозубиле эки пайнаралыг харылзааларны тургускан бис. Театрның артистери Москваның хей санның театр-концерт шиилеринге көрткүүлерге үргүлүү баравлап турар. Ужуражылганың ындыг өргалары бедин-биле үнелеп турар бис. Улуг театрның артистерни кайза-даа маңаа, хей удаа кээрин дилеп турар.

— Улуг театрның көргүүүлери ийи шолге доктаамал болуп турар-дыр. Кремльдиң Съездилер орлузунуң сценазы силерге филиал бе азы тускай организи бе?

— Бистер бир сценадан өске сценаже шиилерни албанбиле кежүрерни кызытпайн турар бис. Чүге дээрге адаа улуг шүүлел үнер. Сезон бүрүзүнде ол ийи сценаның репертуарын бүдүүдүн тодарадып турар бис. Чүгле Кремльдиң Съездилер орлузунуң сценазынга тургускан элээн каш шиилер бар. Улуг театрга үүн турган, оон соонда Кремльдиң Съездилер орлузунга көргүскүзээн ажылдар бар. Аңаа «Куулуг шөл», «Удуп чыдар чараш кыс», «Садко» болгаш өскелер-даа хамаарыр. «Жизель», «Дон Кихот» мижин шиилер ийи сценаның кайызынга-даа үнүп турар. Ынчалза-даа Кремльдиң Съездилер орлузу болуп тускай репертуарлыг турар болза деп күзеп турарывысты каттаптан каайн.

Беседаны Валерий ГОЛУБЦОВ кылган.

(ПМА).

УЛУГ ТЕАТР: КӨЖЕГЕ АРТЫНГА ИНТЕРВЬЮ

ПМА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЗИНИҢ АЙТЫРЫГЛАРЫНГА ССРЭ-НИҢ КҮРҮНЕКТИГ АКАДЕМИКТИГ УЛУГ ТЕАТРЫНЫҢ ЧИНГИНЕ ДИРЕКТОРУНУҢ БИРГИ ОРАЛАКЧЫЗЫ П. И. ХОМУТОВ ХАРЫЫЛААН.

— Делегейде театрларның эң улугларының бирээзи болур бо театрның ажылының дугайында чугаалап көрүнерем, Петр Иванович?

— Бо чылын бодунуң 210 чылын деңгелеп турар ССРЭниң Улуг театры. Ол дээрге. 40 опера болгаш 30 балет, кол болгаш Кремльдиң Съездилер ортузунда — ийи сценага чыл дургузунда үнүп турар 529 шиң, хөмүүлээ — 8155 көрүкчүлер-дир.

Кайчаар-даа аажок улуг үш муң кижилиг Улуг театрның коллективии чингине директор С. А. Лушин удуртуп турар. Оон чоок дузалакчыларыза: чогаадыкчы болгаш репертуар талазы-биле беш оралакчы ажылдап турар. Кремльде Съездилер орлузунуң директору —оңа беш дугаар оралакчызы.

— Театрда 3000 кижи ажылдап турар дидинер. Бо хире коллектив кандыг-кандыг болуктерге чарлып турар ирги?

— Элээн каш труппалар бистиң театрның кол чогаадыкчы езээ болуп турар. Ол дээрге 98 ыраажылыг опера турппазы, 190 кижилиг ниитизир болуур, балет артистериниң каттышкан труппазымда 300 хире кижи кирип турар. А 80 кижи мимика ансамблиниң артистери. Аңаа театрның оркестр коллективи кадыптарынарга каш апаар-дыр, санап көрүнер даан. Сцена ажылчыларыл, гримёрлер, костюмёрлер, электромехаништер, чырыдыкчылар, бутафорлар болгаш оон-даа өске 300 кижи ажылдап турар ураң-чечен тургузукчу кезектиг болуур улуг дузалакчы күш болур. Оон-даа ынай янзы-бүрү кезектер бар.

— Улуг театрның балет болуу канчаар үзүрлеттинип келгенил, чаа артистерни хүлээп алыры канчаар боттанып турарыл?

— Кол балетмейстер Юрий Григорович административ-тиг болгаш ураң чүүл талазыбиле удуртукчу болуп турар. Балет труппазы 282 кижиден тургустуунган: оларның 67-зи солистер, 180 кижи кордебалеттиң артистери, артканнары — репетиторлар, педагогтар, ковцертмейстерлер. Балет труппазын колдунда кордебалет таварыштыр четчелеп турар бис. Олче чылдың-на Москваның хореография училищезининг доозукчулары 10—12 кижини хүлээп ап турар. Балет коллективинче болгаш еске-даа чогаадыкчы бөлүктерже хүлээп алышкын конкурс ёзугаар эртип турар. Балеттиң конкурс-тарификация комиссиязының төлээлери хореография училищелерининг доозарының экзаменнеринге олуруп турар. Чингине директорлуң томуйлап каары комиссия кежигүннериниң соруглазы — аныяк артистерниң конкурска шилгедиин чажыт бадылаашкын-биле чорудары. База ол шкаш оларның театрга ажылдап тургап үезинде чогаадыкчы өзүлдезинн барымдаалап, тарификациязын чорудуп турар.

— Улуг театрда чүгле Москваның балет школазының төлээлекчилери эвес-ле ыйнаан?

— Ол шын. Кажан балет труппазынга ажылдаар хостуг чер тыптып кээрге, чүрттүн кайы-даа хоорайындан балет артистери конкурска киржирин чарлап турар бис. Янзы-бүрү хореография училищелеринин төлээлери шылгалданы чедишкининг дужаагай чижектерин хөй-биле аңаа болуур. Чижээ Людмила Семеняка биле Юрий Васюченко Ленинградтан, Нина Семизорова Киевтен болгаш өске-даа.

— Силерниинде стажировка системазы азы шенелде хуусаа деп чүве бар бе?

— Чок. Балет труппазында кандыг-даа шенелде хуусаалар чок. Чаа чышка харыысалгалыг болуру болгаш ажылга киргин ыяғы-биле ол тайылбырлаттынар.

Бистинде тургустунган негелделер ёзугаар стажировка балет стажынга кирбес. Бистиң чуртувуста танцычылар сценага 20 чыл ажылдаанының соонда пенсинже үеге болганда, кандыг-даа шенелде хуусаалар оларны эләзи ур чылдар иштинде танцылаарын албадаар алаар. Балет шкаш ынды берге ажылга, ол чылдар артистериң кадышпга артык чүүк болуру чугаажок. 40 хар ашкак соонда танцылаарны ындыг-ла амыр эвес. Ынчаар чүүле кончуг шыламыс, хөлчок талантылыг артистер ажылдап шыдаары билдингир.

— Улуг театрның труппазынга аныяк артистерниң эге базымнарынче ындп көрээлиерем. Конкурс чедишкининг эртикеи. Аныяк танцычылар...

— Театрның кордебалединии артистери болуп ажылдап эгелээр. Ол дээрге мергежилдиг аныяктарга хамаарыштыр кандыг-даа күүн карүүшкүн чок. Кордебалетке чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын эгелээри практикага киргүскен эргежок чүгүлә базым болур. Ол дээрге мергежил бедидериниң школазы-дыр. Чамдыкта училищеге тургаанар безин танцылап тургаанар безин эләзи үе эрткенде эки талаларын киргүзе бээрлер. Ёзулуг талант черле читпес.

Ынчалза-даа амгы үеним «сылдыстарының» дыка хөй маңаа балет артистериниң янзы-бүрү конкурстарының лауреаттары болгаш тиилекчилери болгулаваш. Улуг театрга ажылдап эгелээнилер. Чүгле ийи-үш чыл эрткенде оларның чамдыызы бир дугаар солистер кылдыр ескенилер. Оларга Михальченко, Ананиашвили, Фадеечева, Мухамедов, Васюченко оларны адаарга-ла четчир.

— Кажан артистерниң амыдыралынга элээн кудараачыг үе — пенсинже үнери чедип кээрге, оларны канчаарыл? Назы-кар талазы-биле элээнаныяк ол кижилер артказ күүжүн кайнаар чарыгдаарыл?

— Оларның дыка хөй ажыл-амыдыралын балетне улампыдан артып каарлар. Чамдыктары педагогтар болгаш репетиторлар апаар. Гимнастикаже фигурлуг чүгүлаашкынче-даа чоруй баар-ла. Бот-тывыгыр болгаш профессионал танцы коллективтериниң удуртукчулары-даа болу бээр. Чамгыс сес-биле чугаалаарга сетилиниге тааржыр ажылын кижи бүрүзү тып алыр.

— Театрның уран-чечен тургузукчу кезээн ында удуртуп турарыл? Силерниң адаанынар-биле, бо «дузалакчы» улуг күштүг дугайында чугаалай каапткарам?

— Бо улуг болгаш чугула цехти театрның кол чүрүкчүзү Н. Н. Золотарев баштап турар. Талантылыг чүрүкчү Валерий Леванталь база чедишкининг ажылдап турар.

— Силер Симон Вирсаладзени адаадыңар...

— Вирсаладзе — кончуг эки мастер-ле болгай харын, од ам үүле театрның кол балетмейстери Юрий Григоровичбиле каты ажылдап турар. Вирсаладзениң ажылы кордебуумда апплликация-биле сураглыр турар. Нинтиин-биле бистин күш-ажылывыс дээш ёзулуг шаңнал — элээн каш он чылдарның дургузунда театрга чаңгыс-даа хостуг сандай түрбаанны.

— Чаңгыс-даа хостуг олут чок, а ол хирезинде «артык билет» салып азыксаарларның саны чус-чус. Чамдыкта кижи моңу-даа дыннаар болгай: Улуг театр Москвага кажан гастрольдап чедип келир ирги?

— Улуг театрже кайчап кирерял деп айтырыг-биле холбаштыр бистиң чамдыкта шүгүмүүлел турары шын. Шынаала, күзелдиг кижилериниң саны билет-биле бистиң хандырып турарывыстан хөй деп турар. Чүге ындыг болуп турарыл? «Маңаа хамыктыг мурнунда чүртке болгаш дашпыкже үнүп турар гастрольдар «бүрүүлүг». Оон соонда «бүдүүн» шиилер салыр деп алаш турарывыс кергүзүлер. Залды долуур-биле завод, фабрика, институт коллективтериге «садыптар». Билеттериң хөй кезиин дашпыкы ааскылар келир «Интуристке» база доктаамал берип турар. Студентилерге болгаш школамыларга тускай шиилерни организастап турар бис. Улуг театрның сес муң олуттары болгаш Кремльде Съездилер орлузу бистиң хей миллион чүрттакылыг хоорайывыстың хары угда чайын хандырып шыдаар. Улуг шеф ажылын чоруун турар бис. «Коммунар» завод болгаш Москва чоосунуң «Май Бирж» совхозубиле эки пайнаралыг харылзааларны тургускан бис. Театрның артистери Москваның хей санның театр-концерт шиилеринге көрткүүлерге үргүлүү баравлап турар. Ужуражылганың ындыг өргалары бедин-биле үнелеп турар бис. Улуг театрның артистерни кайза-даа маңаа, хей удаа кээрин дилеп турар.

— Улуг театрның көргүүүлери ийи шолге доктаамал болуп турар-дыр. Кремльдиң Съездилер орлузунуң сценазы силерге филиал бе азы тускай организи бе?

— Бистер бир сценадан өске сценаже шиилерни албанбиле кежүрерни кызытпайн турар бис. Чүге дээрге адаа улуг шүүлел үнер. Сезон бүрүзүнде ол ийи сценаның репертуарын бүдүүдүн тодарадып турар бис. Чүгле Кремльдиң Съездилер орлузунуң сценазынга тургускан элээн каш шиилер бар. Улуг театрга үүн турган, оон соонда Кремльдиң Съездилер орлузунга көргүскүзээн ажылдар бар. Аңаа «Куулуг шөл», «Удуп чыдар чараш кыс», «Садко» болгаш өскелер-даа хамаарыр. «Жизель», «Дон Кихот» мижин шиилер ийи сценаның кайызынга-даа үнүп турар. Ынчалза-даа Кремльдиң Съездилер орлузу болуп тускай репертуарлыг турар болза деп күзеп турарывысты каттаптан каайн.

Беседаны Валерий ГОЛУБЦОВ кылган.

(ПМА).

МЕРГЕН

Авлагазы Р. КЕНДЕНБИЛДИН.

Сөзү К. КУДАЖЫНЫҢ.

Бо-ла болгай, Мерген хемним,
Боостаанның өткиргн сен.
Кыжын, чайын, күзүн, чазын
Кыңгыртхайның чыдар-дыр сен.

Бо-ла болгай, Мерген хемним,
Моонзакка торулбас бис.
Чонувустуң аас-кежиин
Чоргаар, шөлээн ырап чор бис.

Бо-ла болгай, Мерген хемним,
Болум база сен дег-дир мен.
Улуг-Хемниң уруу-дуу сен.
Улуг чонуң төлү-дүр мен.
Бо-ла болгай, Мерген хемним,
Боогладыр күүү чок сен.
Харлыг Тожу дамзызы сен.
Кда-Хемниң адыры сен.

Сергек.

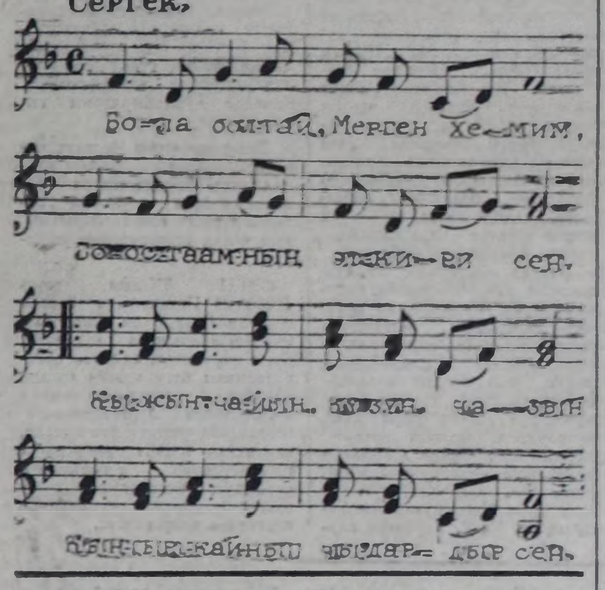

Кадык камгалалының бүгү-делегей организациязының медээзин ёзугаар алырга, алкоголизм чүрев-дамыр системазының аарыгларынаан аарыыр бүгү таварылгаларның дөрттүн бир, өске-даа янзы-бүрү аарыглардан аарааш алыр чөрүктүг үштүн бир кезии болуп турар.

АМЫДЫРАЛЧЕ ЭГЛИП КЕЛИРИ

Амыдыралдың арага ишвес хевири дээш демисел, алкоголизмнин когун үзеря — бо хүннерде делегейниң мурнунда турар шынгыы сорулгаларның бирээзи.

Федосияда психотерапевт. Украинаның Кадык камгалал министерствозунуң республикада психотерапияның төвүнүң удуртукчузу, республиканың алдарлыг эмчизи Александр Романович Довженко —хоочураан алкоголизмни эмнээринин шүүт чаа методунуң автору. Харыкова неврология болгаш психатрияның эртем шинчилел институдунуң түнелзери-биле алырга. А. Р. Довженкога эмнеткен аарыг кижилерниң 82-деи 93 хуу хирези ижерни сокпаш, эки будуштуг кижилээ болуп, амыдыралче эглип кээп турар. Эмнээшкининиң од методунуң эң онзагай талазы —психотерапевтиг чаңгыс-ла сеанс дургузунда аарыг кижи каракка невуудүр мырынай өскерлиг хона бээр.

— Чүгле шын сеткили-биле эмнедип, сегин алыксаан кижилевге дузалап болур мен. Кол чүүл од. Оон ангыда база бир негелде: эмнелиин-биле келген кижи сеанс мурнунда 15—20 хонуута араға аймаа ишкенин сагып туттунар ужурдут. Алкоголизм — тура-соруук чок човуктуг аарыы. Кижиге ону эгидип берип турар мен. Бир эвес бо ийи негелделни сагыыр болза, эмнедириибиле келген кижиниң аарыынын үе-чадазы хамаарылга чокка оон сегий бээрингe бүзүрээр мен.

А. Р. Довженконуң «Хоочураан алкоголизмни эмнээринин аргазы» деп методунга автор херечилелии тывысхан, ол херечилел оон методиказының онзагайын бадыткаан. Маңаа шиитпирлиг рольду эмчинин болумун кайгамчык мөзү-шынары, психотерапевтиң талантызы ойнап турары чугаажок.

Кижи фактору —психотерапевтиң методунуң кол чүүлү. Эмнээшкининиң бо методу эң эвээштиг түнелзерлиг болурумнан ангыда, дыка кампалгалыг: эмнелгеге 2—4 ай чыдып эмнээшкин курузун эртеринин орнунга, ук методту ажыглаары хей чарыгдал негевес. Федосияда психотерапевт болунга келген аарыг кижилерни амбулаторияга кашлаа хонук иштинде сегизи эмнеп турар. Аңаа кандыг-даа эмчаңга ажыглавас. Аларлыг эмчи он-он муң кижиниң амыдыралче, күш-ажылче, тургуулуктуг ажыл-ишче эглип келириниге дузалаан.

Федосияга стажировкалап дөрт ай хуусаалыг курс эрткен эмчилериниң баштайгы бөлүүн Довженконуң методун ёзугаар бот-тускайлаң практикаже ажылдап киргеп.

ЧУРУКТАРДА: А. Р. Довженконуң гипноз методу-биле улут-даа кижилериниң, уругларының-даа келдирээрни ненинишкинниг эмнеп турар. Бо чурукта А. Р. Довженко болунуң эмнээни бичии уругларбиле. Олар докторунуң чүгаалаы-биле аларга, «илдик чокка, тода болгаш билдингир» чугаалап турар аппарганнар;

Хоочураан алкоголизмни эмнээринин арказынга А. Р. Довженконуң алганы автор херечилелия.

Ю. МОСЕНЖНИКТИН фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ТВ

ИЮЛЬ 28-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45—«Баяндаа үеникеевиин үдуртадары». Мультфильм. 9.05 —Бүгүбомбүүрүн дугайында таныштыр. 9.35 — Уругларга фильм. «Бодза болгаш кара». 10.40 — ТТ-ның болгаш Тоо радионуун оруг улусчу инструментилериниң Академиктиг оркестриниң концерти. 11.05 — Фигованиеге делегей чемпионаты. 11.35 — 11.40 — Мелодиялер. 14.00 — Мелодиялер. 14.50 —Кижи болгаш бойдус. Док. фильмнер. «Аърга-арыглар, шамаалар, тулаатар». «Дагкалы». 15.20 — Уругстуң ыдыктары. 15.45 — Авазымның школазы. 16.20 — Уругларга фильм. 17.30 — «Бирги чагаалоочу ужуругжуу». Док. фильм. 18.00— «Чыскалыгнар, горнистер». 18.30 — «Электр суксуу болгаш куш-ажыл». «Таварылга бе оң?», «Чүгле чангыс дашка». Док. тилмер. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дүргедиишкин». «Боттуг үениң масштавында». Чер ажыраар чаа тракторлар дугайында. 19.35— «Бачымдың сеглеп баары». Фильм-шка. Авторлары — И. Гаучава, П. Хотяновский. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Ойна, гармонь». Горький хоорайдан дамчыдылга. 22.50 — Бүгүбомбүүрүн дугайында таныштыр. 23.20—23.45 — Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Шуптузуп болдурска алыр бис». Ураң-чечен фильм. 9.35 — Эртем болгаш амыдырал. 10.05 — Чалыы назын ырлап, танцылаза тур. 10.25 — Орус чүгаа. 10.55 — «Билип ал база кылыш бил». Эртемтайылбырлыг дамчыдылга. 11.25 — «Сионнам бүрүүдатырын тур». Док. фильм. 11.55 — «Найда». Мультфильм. 12.10 — «Челээштиң беш өнүр». Ураң-чечен фильм (Моол). 13.20 — 13.25 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.25 — «Челээш». Чөөн-Хемчиктиң аймактары мал чемнии белеткелинде. 18.55 — «Дээш ередилге черн—өскерилгелер үезин». Красноярскиниң политехникатыг институдунуң Кызыл-да филиалының директорлуу, техниктиг эртемининиң кандидады, доцент Д. Б. Бузуур-оолдуң чугаазы. 19.05— Киножурнал. 19.15 — Телемелодиялер. 19.25 — «Азия теввү». Программада: медээлер. «Тываның чаа тудугларында» Репортаж. Агроүлетпүрүнүң айтырыглары. «Бо чылдың күш-ажылынга үлүлүкү» 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамыктыг улуунар, чаштар!». «Бичии хоолай аштакчызының ыңгайында». Мультфильм. (ЧССР). 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Бистиң амыдыралыстың эң өрүү». Үш сериалыг ураң-чечен фильм. 1-ги сериязы.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ИЮЛЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга «В тридевятом царстве» 9.30, «Чужие здесь не ходят» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (кинопанорама) 20.30 (үзаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Первоклассница» 12.00, «Иди и смотри» (1, 2 сериялары) 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: Уругларга «Девочка из города» 10.00, «Свидание на Млечном пути» 11.30, 13.30, 16.30, 17.30, 19.30 (үзаткан) шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: Уругларга «Киносборник» 12.00, «Большие маневры» 13.10, 15.20, 17.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» а/б: Уругларга «Киносборник № 150» 14.00, «Фотография в свадебном альбоме» (1, 2 сериялары) 15.10, 17.40 шактарда.

ИЮЛЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Стратегия ускорения» 9.30, «Короли шутки» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда (үзаткан).

«КАА-ХЕМ»: «И еще одна ночь Шахерезады» 12.00, «Свидание на Млечном пути» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда (үзаткан).

«ВОСТОК»: Уругларга «Мульсборник» 10.00, «Тайная прогулка» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: а/б: «Большие маневры» 18.00, 20.00 шактарда.

Ойлаар

Республикага чаъс чагбас. Дүне 11—16 градус, хүндүс 22—26 градус чылыг болур.

Кызылга будуттар, чаъс чагбас. Дүне агаарның температуразы 12—14, хүндүс — 25—27 градус чылыг болур.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-34-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлүстүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; колхоз ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер

Чагыг № 3842.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының черлериниң талазы-биле күүве комитединиң типографиязы. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00179.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың июль 29 вторник № 177 (13177)

1925 чылда үдезилеттингеп.

Өртээ 3 көпеек.

ССРЭ-де чедип келгени

Совет чазактың чалаанын ёзугаар Турцияның премьер-министри Тургут Озал кадайы-биле албан ёзузунуң аян-чоруун кылып, июль 28-те Москвада чедип келген.

Турцияның чазаанын баштының болгаш оон кадайын СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков кадайы-биле, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, албанның өске-даа кижилери аэродромга кээп, уткуп алган.

(СЭТА).

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ШАҢНАЛЫ ХООРАЙЫНЫҢ ТУГУНДА

ВЛАДИВОСТОК, июль 28 (СЭТА). Экн байдалче шыңгыы эргилдеш кылыры, аңаа шаптыктап турар бүгү чүүлдерни ажып эртери — совет Приморьениң ажыл-ишчилериниң кыйгырыы мынды. Олар бүгү чурт-биле бир демей, эде тургустуунушкунуну эгелээн, оон түнелдеринден партияның XXVII съездизинниң социал-экономиктиг угланышкынын амыдыралга тодаргай боттандырары, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) болгаш июнь (1986 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин боттандырары хамаарыжыр.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга хоорайның ажылчы чонунуң чедиишкиннерин дээш, Ыраккы Чөөн чуктуң экономиказын хөгжүдеринге киирген улуг үлүг дээш Владивосток хоорай -Ленин орден-биле шаңнаткан.

Ол хүн крайның шин театрынга боттарының ажылы, инициативазы, күүсекчи бедик сагыыра-чуруму өскелерге үлегер-чижек апарган кижилер чыглып келген. Президиумга хоорайның алдарлыг кижилери — эң дээре бүдүүлгечилер, чаартыкчылар, социалистиг чарыштың тиилекчилери, СЭКП-ниң Приморье крайкомунуң, хооркомунуң бюро кежигүннери, эртемденнер, шеригг начальниктери база культура ажылдакчылары турган. База-ла мында Корейниң улустуң армиязының ШДФ-ниң командылакчызы Ким Ир Шэд. Оон командылаан корабльдериниң отряды Владивостокта найырапчы аян-чорук кылып келген. Хоорайның партия, совет, хөй-инити организацияларының, күш-ажылчы коллективтер төлээлекчилериниң байырлыг хуралын СЭКП-ниң Владивосток хооркомунуң бирги секретары Б. Ф. Беспалов ажыктаан. СЭКП ТК-ның Чигиие секретары М. С. Горбачевка сес берген. Ол ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыын номчаан болгаш чыглааннар дииниттиг адыш часкап турза Төрээн чурттуң шаңналыг хоорайның түтунга кадап берген.

Оон соонда М. С. Горбачев үзүк чугаалаан. Ону улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүлеттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан:

— Шак мындыг бедик үнеледи алган владивостокчуларның күш-ажылында балыкчыларның кирген үлүг улуг болганынга чоргаарланып тур мен— деп, «Рыбак Владивостока» баазанын ажылчыны, СЭКП-ниң XXVII съездизинниң делегады Н. Гаршина чугаалаан. Балыкчы коллективтерниң бүдүүлгезиниң өзүлдези дээш чарыжының дугаанында ол чугаалаан берген. Эштап чоруур заводтарның ажылган турары кол курлавырларының бирээзи болза, деригленнерир чаарты кылыры болур. Бо дээрге, чиг-этти хумагаалдыг ажылдаар ажыктаан бээр, продукциянын эки шынарын үзүктел чок хандырып тургаш ажылдап кылган.

Төлевилеттингеп чүүлдерниң күүседиши дээш ам боттарывыстан айтырар үе келген. Эң-не улуг негелде-биле, кандыг-даа чиителде чок айтырар аваар. Бо чылдың баштайгы чартыында улус ажыл-агыйының ажыынның түңнелдерин үндүрген. Экономикада эгелээн өскерилгелер чер бүгүдеде дөмей эвес-даа болза, улам күштелип орарын олар көргүзүп турар. Ажыл-агый чорудулгаларын элээн шапкынчылар, бүдүүлгеге өзүлдезиниң тенелиишкини, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер арганыг болдувус. Машина тудуушкунунда, одалга-энергетика болгаш агроүлетпүр комплекстеринде, кара металлургияда, химия база нефтехимияда болгаш өске-даа адырларда байдалды экижидер талазы-биле хемчегериниң дээжи көстүп эгелээн.

Социал сорулгалар база мурнукузундан эки шиитпирлеттиниң турган. Чурттаглра бажыңнарын ажыглалга хөй-ну дужаагаи, социал-культура хереглелиниң объектилерин дужаары көүдээн. Чер-чер органнары тывынгыр болгаш шимченгир ажылдап турар черлерде чонну аъш-чем продуктулары, үлетпүр барааннары-биле хандырары, амыдырал хандырылгазы экижээн. Ындыг өскерилгелерге үүле байыр чедирер апаар.

Ынчалза-даа, эштер, дорту-биле чугаалазыс: өөртүп база идегел берип турар өскерилгелер хамыктын мурнунда күш-ажылчы, күүне база план сагылга-чуруму быжыглаар талазы-биле хемчегер ачызында чедип алдынган. Планнар тургузарынга болгаш күүседиргге, ажыл-херектерге хорум-чуруму тургузарынга мурнукузундан негелделиг болганывыс, ажылдаарывыс экижээнп, арагалаашкынны кынчыктырбастап эгелээнивис эки түңнелдерни бере бергени ол.

Ынчалза-даа чартык чылда инитизи-биле шымбай көргүзүлер түрээ-даа, чамдык аймларда өзүлде темпизи май-июньде чавызаан, чамдык министерстволар планның күүсетпээн. Бүдүрүлгенин дей-дески эвезн, бар чүүлдеривисти ам-даа долу ажыктыг кылдыр ажыглавайн турарывыс дыка шаптыктавышаан, продукциянның шынарында эки таламже көскү өскерилгелер болбаан. Ол дээрге бистиң силерниң-биле инити четпезивис дээрзин билир силер.

Бо-ла бүгү чүүлдер черле тодаргай түңнел үнүрер аргаң берип турар дүргээшкиниг өзүлдекиң үгланышкынга бажы-бажыглап болгу дег шынар талазы-биле өскерлиишкиннер ам-даа болбаан. Экономиктиг, социал, организастыг болгаш идеологтуг, өске-даа янзының эң чугула хемчегери чүгле чаа боттанып эгелээн болгаш дөп-дораан ажыын берип шыдавазы-даа билдингир деп бодаар мен, оны силер билип болгаш чедип-ле чоруурга боор силер. Ындыг болганда, үүе ажыл-агыйының өзүлдезиниң темпилери бедип-даа турза, дем чугаалааның шыкаш, ол амдыгыында туруштуг эвес болуп турар.

Ындыг болганда, хөлүн эртире бээр чорукту болдуруп болбас. Экономикага көргүзүлер дораан бедий бээр, бистиң амыл-чорудулгавыстың эде тургустуунушкуну чер болганда калбарган болгаш чер болганда долу хайнышкынныг бурунгаарлап турар кылдыр бодаар болза, кевен болгаш хоралыг болур. Байдал ыракта-ла ындыг эвес болдур ийин. Чурттуң дыка хөй дивескээрлериве болгаш адырларда эде тургустуунушкун дугайын амдыгында аңаа-ла чугаалап турар, ынчангаш чаңгыс чергеден шимчевейн турар.

Эде тургустуунушкунуун бергелериниң мурнунга, шүүлгеп чурттап, эрги ёзу-биле ажылдап чаңчыккан ындыг кижилернин удурланышкынныын болгаш сагыш амыр чоруунун мурнунга дүжүп бээр чоруктуг база болдуруп болбас. XXVII съездиге чөптүү-биле мынчалдыө оналаап демдеглеп турган белеп эвес херекти эгелеп, боттуг, ынчалзажок берге сорулгаларны боттарывыска салып алган бис, оларны чедип алыры амыдыралдан сокпаал чок өөренип алырынын, амыдыралдың дуржулгазын, кичээнгиргелерив, чаа үелерив доктаамал угаап болдарывыңың байладарында болдунар аргалыг.

Чогум утказы-биле алырга, ол ажылды чаа-ла калбартып турар бис: бир черниде чедимишкинниг, а чамдык черлерниве шоолуг эвес. Ол сорулгатын кайы хире нарыны, бистиң кылыр ажыл-херектеривистиң хемчээлиниң кайы хире өндүр улуу ынайлаанывыс түрүм, улам тода болуп кел чыдар. Ынчалза-даа, аткаарлап болбас болгаш ынчанмас-даа ужурлуг бис, дүргеделинишкинниң стратегиязындан өске шиляп алыр чүвевис чок. Ол дугайын каш удаа чугаалап келгем мен, ону харын силерге, Владивостокка база дагын бадыткап чугаалаарын күзеп-дир мен.

Кижилерив далаштырып азы киитүлүшкен, оларны инитилел хемчээлиниң хөөйлуларынга чөрүштүр хөделир кылдыр чыгаар, азы ол хөөйлуларны, дерек кырында бар байдалларны оюп эрте бээрни, «кажарлаш каапгарын» ораллажыр дугайында чорбайн турар болдур ийин. Партия, Төө Комитет эде тургустуунушкунне углапышкынны чорутпушаан, бир чүүлү барымдаалап турар: ол хөөйлуларны, хандыр болгаш улам дүргеп биидип алырының, бистиң ажыл-чорудулавыска ол хөөйлуларны биилдинг ажыглаарының эртежок тутпазын, ол оруктарда болза чок тургустунган бүгү-ле моон-дактарны болгаш озаннарны ап октаарының мырыңай чүгула хереглеп болу бергенин барымдаалап турар.

Беш чылдың бирги чылының баштайгы чартыының көскү, объективтиг түңнелдерн дүргеделинишкинче, угланышкыныы совет улустуң деткип турарының, эң-не кол чүүл.— ажыл-херээ-биле деткип турарының, дииляйн черечелеп турар-дыр. Чаа албан-хүлээлгелерим күүседип, өске-даа чер болганынга чорүп турганымда ышкаш, маңаа, Владивостокка базз чаңгыс бо-ла айтырыгны дагын-дагын салып чоруур мен: партиянын ажылдан кылганы болгаш чоига саналдааны политиканга хамаарыштыр бүгү чүве билдингир бе, кымда кандыг чигзиинишкинер барыл? чонуң эрге-ажыктарынга, бүгү совет кижилерниң, өг-бүле бүрүзүнүң эргеажыктарынга, чурттуң келир үезинин эрге-ажыктарынга таарыштыр партияның чорудуп турар политиказынга изиг деткиишкинин болгаш чүүлдүзүүшкүнүң маңаа, Ыраккы Чөөн чук черинге база сеткил ханышкын-биле дыңнадым. Ол деткиишкинин, демиселче, бергелерни ажып эртериве бистиң чонувустуң ол хөөн киришкинин эң хөй берилдебиле, эң улуг ажыкбиле ону СЭКП-ниң XXVII съездизиниң салган сорулгаларын шиитпирлээринче үгландырары мутула. **Ыраккы Чөөн чуктуң** хөгжүдеринің чамдык айтырыгларын ол турушта чугаалаарын. Бо черни канчап дүргеп-не чаартып алырын, оон байлактарын совет улуска дүргеп-не бараан болдурарын, бо кавыда чурттап турар кижилериң хереглелдерин эки болгаш улам долдуур хандырарын сумележиксээн кижи мен, эштер.

Ыраккы Чөөн чуктуң чаңгыл ёзугаар чурттуң Оожум океанда шимээн кылдыр аваар. Ол чугаажок, ынын. Ынчалзажок ындыг болдалы бигүн четпир кылдыр саналбайн болбас. Приморьениң, Ыраккы Чөөн чуктуң улус ажыл-агыйының бедик сайзырадыгыг комплекизи болдурар херек.

Ону чедип алырынга боттуг чүүлдер — мурнундагы чылдарда тургустунган бүгү-ле чүүлдер бар. Индустриянын бүгү адырларын төлээлеэн амгы үениң бүдүрүлгелерн тутунган, дагытывыш объектилерни, электростанциялерны, чаа демир-оруктарны, паром кежилерни болгаш порттарны ажыглалга киргеп. Чүс-түүн мүң гектар черлерни мелиорастаан. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының институттар четкилер Ыраккы Чөөн чук эртем төвүн тургускан. Ажылчыларның болгаш специалистернин мергежилиг, амгы үениң калолары өзүп үнгеп.

Оон түңнелинде сээрби чыл дургузунда үлетпүр бүдүрүүшкүнүүн хемчээли барык үш катап өскен, келээ ажыл-агый продукциязы бүдүн чартык ажыг хатап көөрээн. Чуртта бүгү бедик тывыжынын 40 хувузун бөгүн Ыраккы Чөөн чук берип турар. Сөөлгү дөрт беш чылдар планнарының чылдарында 62 миллион тарбел-

(Эгезн. Үзанчызы 2-ги арыпда).

Владивостокка Ленин орденни тывысканынга тураскааткан байырлыг хуралга

эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Эргим, эштер!

Ыраккы Чөөн чүкке базар деп шагдан бээр бодаан мен. Хамык ужур кижиниң барбаан, четпээн черинге барыксаамында-даа эвес, көрбээн чүвезин сонуургаанымда-даа эвес. Силерниң канчаар-даа ажок улуг, кайгамчык чараш черинер-биле таныш эвес болза, Төрээн чурт дугайында, оон төөгүзүнүүн, бөгүнгү хүнүнүң база келир үезинин дугайында ниити билиг долу эвес болур.

Ыраккы Чөөн чук бистиң медереливиске Советтер чуртунуң эргин четпес — Балтикадан болгаш Кара далайдан Оожум океанга чедир делгеминер-биле бо черни шингээдип база камгалап келген кижилериниң күш-ажылга ыяа болгаш шыдамык туруттуу-биле, бөгүнгү ажыл-херектериниң чаазы болгаш улуг хемчээлиниң-биле холбаштыр бодаттыынар. Владимир Ильич Ленин Владивосток хоорайны «бистин-дир» деп онза чылыг чугаалаан.

Улус-чонуун сеткил-сагыжында бистиң чаңгыс чер чурттугларывыстын — Оожум океанче орук иезээн баштайгы кижилериң маадырлыг чоруу мөңгеже артар. Спасскиин штурмаан дүнелерни болгаш Волочаев хүннерни, баштайгы беш чылдарда бо черни шапкын шингээдип ап турганың, биске мыңытыг кызыгаарларга кызыгааржыларың даймының ижин чон утпас. Москва болгаш Сталинград чоогунга, делегейниң ийиги даймының Чөөн чүкке сөөлгү тулуушкуннарынга чаалажып турган Ыраккы Чөөн чук дивизияларының база Оожум океан далайжыларының эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруу чонуун сеткил-сагыжынга кезээде чурттаар.

Төөгү ат чок болбас Ыраккы Чөөн чук дээрге —Дежнёвтүк, Хабаровтүк, Невельскийниң эрес-дидим овур-девирлерин-дир. Ол дээрге—Лазовуң болгаш Постышевтиң, Сухановтуң болгаш Сибиргев алышкыларның, Бонивурүүң болгаш Часовитинниң, Блюхериң болгаш Уборевичиниң алдарлыг аттары-дыр. Бодуңуң үлегер-чижээ-биле өскелерин эдертип турзаларының аразынга партияның хөөнүүнү, хамаатты даймының киржикчизи Иван Андреевич Чупрынинин, балык тудар судноларының капитаны, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Юрий Петрович Волковту, судно корпустары кылыр бригадазын удуртукчузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Анатолий Андреевич Беловту, шеверлекчилер бригадазын, СЭКП ТК-ниң кежигүнүнге кандидат Галина Владимировна Меркуловаиы, ССРЭ-ниң улустуң башкызы Николай Николаевич Дубининни аларакаа ийиги мен.

Арсеньев биле Фадеевтиң тоожаанын Ыраккы Чөөн чук совет кижиниң чүрээнге кезээде чоок чер турган болгаш ынчаар артар-даа. Приморьеге кээп арганы болганывыга, силерниң амыдыралнар болгаш ажылынар-биле, бо черде бөгүн кылдыыр база даарта кылдыыр чүүлдер-биле танышар арганы болганывыга өөрүп тур мен. XXVII съездиниң тодаргайын планнарында, бүгү Сибирьге, ыяакаа, Ыраккы Чөөн чүкке онзагай кичээнгей салдынган болгай.

Бо хүннерде бүдүүлгелерге, судколага, институттарга, харын мырынай кудумчуларга болгаш шөлдерге планнаттынган-даа, баш бурунгаар көрдүнмээн-даа дыка хөй ажылчереени болгаш солуун ужуражылгалар болду. Од ужураажылгалар хереглиг, ижин кара чок, ажык, найырапчы ужураажылгалар болган дең чугаалаксаң тур мен. Бүгү-ле чүве дугайында чугаа болуп турда, мындыг болур-даа ужурлуг. Артында-даа бөгүнгү хереглер, эде тургустуунушкун-биле холбашкан ажыл-херектер дугайында чугаа болуп турар.

Бистиң бөгүнгү ужураажылгавыс тергиин байырлаачыг таварылга — Владивосток хоорайга Ленин орденин тыпсыры-биле холбаштыр болуп турар-дыр... Бо дээдн шаңналбиле Владивосток ажыл-агыйлыг болгаш культура тургузуушкунунга хоорайның ажылчы чонунуң чедиишкиннерн дээш, Ыраккы Чөөн чуктуң экономиказын хөгжүдеринге улуг салымышкыны дээш шаңнаткан.

Ам ийи дакпыр орденниг Владивостоктуң бүгү чурттакчыларынга чүректиң ханыышкан-даа байыр чедирни тур мен! Силерниң тугуңарда Ленин орден — төлептиг чедип алганынар шаннал, анда кайгамчык чараш хоорайның кайгамчык кижилериннң— далайжыларның, судно тудукчуларының болгаш балыкчыларның, машина тудукчуларының болгаш энергетиктерниң, тудугжуларның болгаш транспортчуларның, эртемденнерниң, эмнелериниң болгаш башкыларның, хоолуунарның болгаш аныяктарның кызымак болгаш күженишкинниг ажылы сиинниккен. Ол алдар кызыгааржыларга, Ыраккы Чөөн чуктуң шериг округунуң база Кызыл тукпут Оожум океан флодунуң дайынчыларынга база дүрүм ёзугаар хамаарыжыр. Чурттуң Оожум океан эриктерин шингээдип алыр, камгалаар болгаш чаартыр дээш эвээш эвес үүлеми будүргеп хөй-хөй салгалдарның алдарлыг херектерин шаңнап демдеглеп турар.

Амгы Владивосток — бо үениң индустриалдыг, культуралыг болгаш эртемниг төп, улуг порт, Совет Приморьениң ков чери, чурттуң эң онзагай хоорайларының бирээзи. Төрээн чурттуң шаңналы силерге чаа сорук киришкинниң үнелезин болзун.

Партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң болгаш Совет чазактың байыр чедиришкинин, күш-ажылга чедиишкиннерни, хоорайның күш-ажылчы коллективтерини, ог-буле бүрүзүнүң амыдыралынга чаа-чаа кайгамчык чаагай чаартылгаларны күзеэнин хүлээп ап көрүнер.

Эштер!

ТК-ның апрель Пленуму эрткеннден бээр бир чыл бичиле ажыг уе эртип, партияның XXVII съездизин ажылын доосканнан бээр барык беш ай чедип тур. Бо бүгү уе совет иитиледеле шиитпирлээр үезе келген айтырыгларны шиитпирдээринге, чаа туруштарны идепкейлиг дилеп тывары-биле

(Эгезн. Үзанчызы 3-ку арыпда).

Хову-Аксыда «Тыва кобальт» комбинаттың ажылышчилери он ийиги беш чылдың баштайгы чылының бирги чартыми аки көргүзүглербиле доосказп, республиканың үлетпүр будүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка тиилекчи болган.

Комбинатта пеэтер арапмында шүп-ажылчы маргылдаа база бедик денвелде чоруп турар. М. Лазаревтиң удуртканы гидрометаллургия цехиниң коллективи продукция будүрериниң болгаш ону сайгарарының планныг онзалдавым ажыр күүсеткеш, республиканың одурүүн баштаан. Ында дүржүлгадыг металлург Евгений Кууларның удуртканы звеноже аппаратчыктер Василий Базырбан, Михаил Балган болгаш оон-даа өскелер ак сеткилдиг, шалыпкын ажылдап, чоокта чаа арткеи металлуургтар байырлалының хүнүнде комбинаттың дирекциязындан, партия, профсоюзтан база комсомол комитеттериниң мурнундан шаңнатканнар.

ЧУРУКТА: мурнакчы аппаратчыктер (солагай талазын) В. Базырбан биле М. Балган олар шүп-ажылчы ээлчегде.

ЧААРТЫЛГАЖЕ ЭГЕ БАЗЫМ

М. С. Горбачевтуң Приморье крайда чоруп турары

ВЛАДИВОСТОК. Июль 26-да СЭКП ТК-ның Чигиие секретары М. С. Горбачев В. И. Ленинге тураскаалга чечектер салган. Революциянның баштылыының хүлердең шуткуп кылган скульптуразын 30 чылдарда Выборг талазының ажылчыларынга Ыраккы Чөөн чук чурттугларга белекке берген.

Аңаа, ол шелге, СЭКП ТК-ның Чигиие секретарының совет Приморьениң чурттакчылары-биле баштайгы ужуражылышкыннары болган.

— Ужуражып келгениңер дээш, четтирдим — деп, М. С. Горбачев чугаалаан.— Ыраккы Чөөн чүкке бир-ле дугаар кээп турарым бо. Бодум бүгү-ле чүүлдерни көргеш, оон соонда чамдык чүүлдерни чугаалаарын күзеп турар мен. Чүгле силерге эвес аай.

Бистер бо черге чаңчыгып чурттаар ужурлуг бис. Маңаа шагда-ла келген кижилер, турумнуп чурттай бергеннер. Ынчангаш маңаа үнделгнин-биле чаңчыгып тургустунар херек, ындыг болганда, кижилерге таарымчалыг байдалларны тургузар аваар. Владивосток— эки хоорай-дыр. Политика-даа, культура-даа талазы-биле улуг теп боон турар. Ынчангаш бистер маңаа ажыл-херектерни быжыглычалыг калбартып корударынга белеткеинп турар болгай бис. Ыраккы Чөөн чүкче ынчаннгей салбайн аъш оон дугайын уттупкан дең чугаалап болбас. Хоорайлар болгаш порттар-даа өскеп, бай-ык үлетпүр, машина тудуушкуну болгаш чиг эт базазы хөгжүп турар, эртем улам-на үндезинии-биле ачылаан. Ынчалза-даа бо бүгү дээрге, калбак чаартылганы кылырының базазы, шөлүг, эге базымнары кылдыр тургустунган чүүлдер-дир деп чугаалаксаң тур мен. Чөгле шиитпирлээринче үгландырары мутула. **Ыраккы Чөөн чуктуң** хөгжүдеринің чамдык айтырыгларын ол турушта чугаалаарын. Бо черни канчап дүргеп-не чаартып алырын, оон байлактарын совет улуска дүргеп-не бараан болдурарын, бо кавыда чурттап турар кижилериң хереглелдерин эки болгаш улам долдуур хандырарын сумележиксээн кижи мен, эштер.

Ыраккы Чөөн чуктуң чаңгыл ёзугаар чурттуң Оожум океанда шимээн кылдыр аваар. Ол чугаажок, ынын. Ынчалзажок ындыг болдалы бигүн четпир кылдыр саналбайн болбас. Приморьениң, Ыраккы Чөөн чуктуң улус ажыл-агыйының бедик сайзырадыгыг комплекизи болдурар херек.

Ону чедип алырынга боттуг чүүлдер — мурнундагы чылдарда тургустунган бүгү-ле чүүлдер бар. Индустриянын бүгү адырларын төлээлеэн амгы үениң будүрүлгелерн тутунган, дагытывыш объектилерни, электростанциялерны, чаа демир-оруктарны, паром кежилерни болгаш порттарны ажыглалга киргеп. Чүс-түүн мүң гектар черлерни мелиорастаан. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының институттар четкилер Ыраккы Чөөн чук эртем төвүн тургускан. Ажылчыларның болгаш специалистернин мергежилиг, амгы үениң калолары өзүп үнгеп.

Оон түңнелинде сээрби чыл дургузунда үлетпүр будүрүүшкүнүүн хемчээли барык үш катап өскен, келээ ажыл-агый продукциязы бүдүн чартык ажыг хатап көөрээн. Чуртта бүгү бедик тывыжынын 40 хувузун бөгүн Ыраккы Чөөн чук берип турар. Сөөлгү дөрт беш чылдар планнарының чылдарында 62 миллион тарбел-

(Эгезн. Үзанчызы 2-ги арыпда).

Эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

(Удаачыгы. Эгези 1-ги арныда).

чин метр чуртталга бажыңнарым тутказы, ол дээрге Владивосток мынаан мынаар барып чедип хоорайны тутказынга демей-дир. Куш-ажылны курлавырларның немей өвүлдезі амдаа чедишпес-дээ бол, чурттакчы чонуң саны эрткен 20 чыл дургузунда 1,4 катаа көвүдеви. Ниитизә-биле, чурттуң экономиказы Оожум океанче калбаа-биле үнген.

Ынчалзажок дургедешкин политиказынга, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң туружукка дүүштүр айтырыгны дөрт болгаш чидин-биле мынчалдыр тургузар ужурлуг бис: Ыраккы Чөөн чүктүң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезіп, эртем-арбан черлериниң ажылының деңнелі болгаш шинчилеп көрүп, хөлөөлеп турар ажыл-агыйның дөзүлелеринде, ажыл-ижилеп турар ажылдакчыларның сөзүглелдерин, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Ыраккы Чөөн чүктүң балык үлетпүрүн сайзырадыр талазы-биле шынгыы комплекстиг хемчеглер иеттиттинип турар. Далай продуктуларындан шиңгээдиптел бүдүмелерин бүдүрериве она киччээнгейлин салыр херек. Бо утланыышкын өске чурттарда хөгжээн болгаш бодуңуң бедик ажыктыын бадытказын.

Ийиде. Ол болза — девискээрниң байлак бойдус курлавырларын комплекстиг ажыглаар дугайында айтырыг. Ыраккы Чөөн чүктүң аргаларлыр-биле хөлбашкан адырларының бедик хөгжүдезіпиг комплекизин маңаа тургузар утланышкынны берип турар. Дыка хөй чылдагааныварның ужуп чурттуң балык , ажылгыйы Ыраккы Чөөн чүже улам көжер. Маңаа балык тудар күүлүг флотту тургузарынга улуг акша-хөреңгини салтаа. Ынчалза-даа эрик кыдының албаның таварымчалыг кылдыр тургузар ажыл коючут хомудаи турар. Аар ажылдарны механизастарлы куду деңнелде туруп турар. Бо бүгүнүң түңелиинде улуг әртектиг судноларның хөй кезии ажыл чок аңаа түрүп, ажык чок ажыглаттынып, сентелге баазазының, ыштажамырларының, порттарының, ажылдан кылыр бүдүрүлгелериниң күжүрен хөрүстүүре, ведшпрестөп турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Ыраккы Чөөн чүктүң балык үлетпүрүн сайзырадыр талазы-биле шынгыы комплекстиг хемчеглер иеттиттинип турар. Далай продуктуларындан шиңгээдиптел бүдүмелерин бүдүрериве она киччээнгейлин салыр херек. Бо утланышкын өске чурттарда хөгжээн болгаш бодуңуң бедик ажыктыын бадытказын.

Ийиде. Ол болза — девискээрниң байлак бойдус курлавырларын комплекстиг ажыглаар дугайында айтырыг. Ыраккы Чөөн чүктүң экономиказының хөгжүдезіпиң перспективаларын база ынчаңгейлиг көөр хүлээлелиг бис. Девискээрниң оңза ужурлуг дүүштүр барымдаалаш, ону хөгжүдезіпиң бүдүрүлгелерин ажыглаар дүргеп ыыжыр аппарар.

Ыраккы Чөөн чүктүң экономиказы чурттуң бүгү ажылагыйынга болдаарга, элээн оожум хөгжүп турар апарган ужурунда ону саат чок боттандырары чугула. Оон түңелиинде ниити эвилел бүдүрүшкүүшүнге девискээрниң улуг-хуузу чүге аспейи турар эвес, харын ынзырлыг турар. Социал айтырыгларны шинтпирлээрінге, ылангыя чурттагга бажыңнарын тударынга хөгжүдешкин күштелген.

Ыраккы Чөөн чүктүң хөгжүдезіпиң ынчаңгей салбайн келген кылдыр чугаалаар болбас. Энергетиканы, онуг болгаш кара металлургинны, хомүр-дашы үлетпүрүн көөрер, балык болгаш ыяш ажыл-агыйын, ыяшты болбаазырлары ажылдарын, транспортту болгаш ажыл-агыйның өскеда аймактарын улам шилй хөгжүдер, ристи болгаш соонны бүдүрерин көвүдедир, суурларны чаагайжыдар болгаш культура талазы-биле ажыл-херектерин экижидер талазы-биле хемчеглерин СЭКП ТК болгаш СССР-ниң Министрлер Чөвүзелги сөөлгү чылдарда ап чоруткан.° Ынчаныыже төлевилеттинген чүүлдериниң дыка хөй багай күүседгинин турары харадаавышт-дыр.

ССРЭ-ниң Күрааланының болгаш Күрхаидырылгазының, Онуг металлургия, Хомүр-дашы үлетпүрүнүң, Энергетика болгаш электрижидилге министерстволарының, өске-даа чамдык ведомстволарның чиидиг харылсаалгалыг ажылдакчыларының Ыраккы Чөөн чүктүң экономиказының роли болгаш үжүр-дүзазын билбес чоруу, а алыс түңелиинде — политиктиг талазы-биле хандыр көрбес чоруу оортан илерлеттинген. Бо талазы-биле республика болгаш тус чер органнары база үзүүн эвес бурулуг.

Байдалды үдезиин-биле эдер, өвүдешкин темпилерин оожумадырындан оларны дүргедиринге, экстенсивтиг факторларны колдаларындан эртемтехниктиг депшилгенің базазынга бүгү хемчег-биле интенсификаставарыңче шилчир апаар. Чурттуң экономиктиг күүзүнге Ыраккы Чөөн чүктүң салышкынын дыка нөвүдеин турган, айтырыгларны шинтпирлээрінің хуусаазын кызырары чугула. А ол болза, Ыраккы Чөөн чүктүлерниң амыдыралының деңнелин мурнаду өстүрери, күшаамдың байдалдарын, чурттагга бажыңнары-биле хандырарын, аът-чем болгаш үлетпүр бараанары-биле хандырарын, бүгү талалыг, боттуубиле эжиидерин бүгү социал үүлдерин иеттиттинип турар.

Күрүнеиң чаңгыс ай политиказынга дүүштүр Ыраккы Чөөн чүктүң үр үелиг хөгжүдезіпиң концепциязын ажыглап дугайында айтырыг ам туруп турар. Тодаргай мында концепция комплекстиг программага боттатып киргеп турар ужурлуг хире, ооң сорулгазы: бодуңуң улуг нурлавыр болгаш эртембудуруге базазалыг экономиканың оптималдыг структуразын, саймыранган социал үүлдерлиг болгаш күш-ажылдың ниити-эвилел база делегей хуваалдашының системазынга алызыдаа тудуштур киирттиптеп турар улус ажыл-агыйынын улуг ажыктыг комплексизин Ыраккы Чөөн чүкке тургузары болур. Беш чыл иазын белеткеп турар үеде, иазыа хамаарыштыр эвилел ажылдар кылдынгаа. Ол иган улуг, мынаган бөве эвес күжениишкиннерниң иеттээр.

Ынчалза-даа бүгү девискээрниң хөгжүдезіпиң дүргедидир талазы-биле ажылдың ол чүгле эгези-дир. Кадбак тайпизинде кирилдезіп-биле специалистериниң бирдеп бирээ чокка чеөле ажылдан кылыр чүүлүн баш удур чугаалавайн, бо ажылдың чаңгыс кол-кол утланышкынларын чугаалап көөрбе.

Биризе, Ыраккы Чөөн чүктүң географтыг туружу-ла океан курлавырларын ажыглаары-биле холбашкан адырларының бедик хөгжүдезіпиг комплекизин маңаа тургузар утланышкынны берип турар. Дыка хөй чылдагааныварның ужуп чурттуң балык , ажылгыйы Ыраккы Чөөн чүже улам көжер. Маңаа балык тудар күүлүг флотту тургузарынга улуг акша-хөреңгини салтаа. Ынчалза-даа эрик кыдының албаның таварымчалыг кылдыр тургузар ажыл коючут хомудаи турар. Аар ажылдарны механизастарлы куду деңнелде туруп турар. Бо бүгүнүң түңелиинде улуг әртектиг судноларның хөй кезии ажыл чок аңаа түрүп, ажык чок ажыглаттынып, сентелге баазазының, ыштажамырларының, порттарының, ажылдан кылыр бүдүрүлгелериниң күжүрен хөрүстүүре, ведшпрестөп турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Ыраккы Чөөн чүктүң балык үлетпүрүн сайзырадыр талазы-биле шынгыы комплекстиг хемчеглер иеттиттинип турар. Далай продуктуларындан шиңгээдиптел бүдүмелерин бүдүрериве она киччээнгейлин салыр херек. Бо утланышкын өске чурттарда хөгжээн болгаш бодуңуң бедик ажыктыын бадытказын.

Үште. Девискээрниң хөгжүдезіпиң саададыл турар Ыраккы Чөөн чүктүң оңалгаэнергетика комплекизинин үргүлүү хомудаашкынын кыска хуусаада ажыл эртер апаар. Оларда-даа чүүл-биле база энергия-даа-биле төптеп демей-ле дузалаптар дээр хөөннүг, келир үеже чите көрбейн чурттан болбас. Мында одаар чүүлдүң болгаш углеводороднуг чиг эттиг нурлавырларны канчаар-даа ажок улуг. Ынчалза-даа соңгу Сахалинниң газын ажыглаар дугайында чугаа болгандан бээр оң-оң чылдар эрткен, а практиктиг ажылдар чап-чаа-ла үгелеп турар. Сахалинниң нефть-газ чыдар черлерин ажыглаар айтырыгларны шинтпирлээрі үзамдыгын турар. А бо үеде барыын Сибирдеп Ыраккы Чөөн чүкке нефть сөөрткен чүс-чүс эвилелиннар шүүжүп-ла турар. Ыраккы Чөөн чүкке иеттиттинип миллион-миллион тонна нефтиин чурттуң өске районнарындан сөөртүр ужурга бөгүн таварымы турар бис.

Забайкалиеңге болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга одаага-энергетика базазының хөгжүдер талазыбиле чогуур үеэниде тодаратыгаан хемчеглер долгаттынган хуусаалырындан дыка улуг хожудашкынынг күүсеттинип турар. Ыраккы Чөөн чүк бодунуң улуг нурлавыр болгаш эртем-будуруге базазалыг экономиканың оптималдыг структуразын, саймыранган социал үүлдерлиг болгаш күш-ажылдың ниити-эвилел база делегей хуваалдашының системазынга алызыдаа тудуштур киирттиптеп турар улус ажыл-агыйынын улуг ажыктыг комплексизин Ыраккы Чөөн чүкке тургузары болур. Беш чыл иазын белеткеп турар үеде, иазыа хамаарыштыр эвилел ажылдар кылдынгаа. Ол иган улуг, мынаган бөве эвес күженишкиннерниң иеттээр.

Ынчалза-даа бүгү девискээрниң хөгжүдезіпиң дүргедидир талазы-биле ажылдың ол чүгле эгези-дир. Кадбак тайпизинде кирилдезіп-биле специалистериниң бирдеп бирээ чокка чеөле ажылдан кылыр чүүлүн баш удур чугаалавайн, бо ажылдың чаңгыс кол-кол утланышкынларын чугаалап көөрбе.

Биризе, Ыраккы Чөөн чүктүң хөгжүдезіпиң ынчаңгей салбайн келген кылдыр чугаалаар болбас. Энергетиканы, онуг болгаш кара металлургинны, хомүр-дашы үлетпүрүн көөрер, балык болгаш ыяш ажыл-агыйын, ыяшты болбаазырлары ажылдарын, транспортту болгаш ажыл-агыйның өскеда аймактарын улам шилй хөгжүдер, ристи болгаш соонны бүдүрерин көвүдедир, суурларны чаагайжыдар болгаш культура талазы-биле ажыл-херектерин экижидер талазы-биле хемчеглерин СЭКП ТК болгаш СССР-ниң Министрлер Чөвүзелги сөөлгү чылдарда ап чоруткан.° Ынчаныыже төлевилеттинген чүүлдериниң дыка хөй багай күүседгинин турары харадаавышт-дыр.

ССРЭ-ниң Күрааланының болгаш Күрхаидырылгазының, Онуг металлургия, Хомүр-дашы үлетпүрүн, Энергетика болгаш электрижидилге министерстволарының, өске-даа чамдык ведомстволарның чиидиг харылсаалгалыг ажылдакчыларының Ыраккы Чөөн чүктүң экономиказының роли болгаш үжүр-дүзазын билбес чоруу, а алыс түңелиинде — политиктиг талазы-биле хандыр көрбес чоруу оортан илерлеттинген. Бо талазы-биле республика болгаш тус чер органнары база үзүүн эвес бурулуг.

Байдалды үдезиин-биле эдер, өвүдешкин темпилерин оожумадырындан оларны дүргедиринге, экстенсивтиг факторларны колдаларындан эртемтехниктиг депшилгенің базазынга бүгү хемчег-биле интенсификаставарыңче шилчир апаар. Чурттуң экономиктиг күүзүнге Ыраккы Чөөн чүктүң салышкынын дыка нөвүдеин турган, айтырыгларны шинтпирлээрінің хуусаазын кызырары чугула. А ол болза, Ыраккы Чөөн чүктүлерниң амыдыралының деңнелин мурнаду өстүрери, күшаамдың байдалдарын, чурттагга бажыңнары-биле хандырарын, аът-чем болгаш үлетпүр бараанары-биле хандырарын, бүгү талалыг, боттуубиле эжиидерин бүгү социал үүлдерин иеттиттинип турар.

Күрүнеиң чаңгыс ай политиказынга дүүштүр Ыраккы Чөөн чүктүң үр үелиг хөгжүдезіпиң концепциязын ажыглап дугайында айтырыг ам туруп турар. Тодаргай мында концепция комплекстиг программага боттатып киргеп турар ужурлуг хире, ооң сорулгазы: бодуңуң улуг нурлавыр болгаш эртем-будуруге базазалыг экономиканың оптималдыг структуразын, саймыранган социал үүлдерлиг болгаш күш-ажылдың ниити-эвилел база делегей хуваалдашының системазынга алызыдаа тудуштур киирттиптеп турар улус ажыл-агыйынын улуг ажыктыг комплексизин Ыраккы Чөөн чүкке тургузары болур. Беш чыл иазын белеткеп турар үеде, иазыа хамаарыштыр эвилел ажылдар кылдынгаа. Ол иган улуг, мынаган бөве эвес күженишкиннерниң иеттээр.

Ынчалза-даа бүгү девискээрниң хөгжүдезіпиң дүргедидир талазы-биле ажылдың ол чүгле эгези-дир. Кадбак тайпизинде кирилдезіп-биле специалистериниң бирдеп бирээ чокка чеөле ажылдан кылыр чүүлүн баш удур чугаалавайн, бо ажылдың чаңгыс кол-кол утланышкынларын чугаалап көөрбе.

Биризе, Ыраккы Чөөн чүктүң географтыг туружу-ла океан курлавырларын ажыглаары-биле холбашкан адырларының бедик хөгжүдезіпиг комплекизин маңаа тургузар утланышкынны берип турар. Дыка хөй чылдагааныварның ужуп чурттуң балык , ажылгыйы Ыраккы Чөөн чүже улам көжер. Маңаа балык тудар күүлүг флотту тургузарынга улуг акша-хөреңгини салтаа. Ынчалза-даа эрик кыдының албаның таварымчалыг кылдыр тургузар ажыл коючут хомудаи турар. Аар ажылдарны механизастарлы куду деңнелде туруп турар. Бо бүгүнүң түңелиинде улуг әртектиг судноларның хөй кезии ажыл чок аңаа түрүп, ажык чок ажыглаттынып, сентелге баазазының, ыштажамырларының, порттарының, ажылдан кылыр бүдүрүлгелериниң күжүрен хөрүстүүре, ведшпрестөп турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Ыраккы Чөөн чүктүң балык үлетпүрүн сайзырадыр талазы-биле шынгыы комплекстиг хемчеглер иеттиттинип турар. Далай продуктуларындан шиңгээдиптел бүдүмелерин бүдүрериве она киччээнгейлин салыр херек. Бо утланышкын өске чурттарда хөгжээн болгаш бодуңуң бедик ажыктыын бадытказын.

Ийиде. Ол болза — девискээрниң байлак бойдус курлавырларын комплекстиг ажыглаар дугайында айтырыг. Ыраккы Чөөн чүктүң экономиказының хөгжүдезіпиң перспективаларын база ынчаңгейлиг көөр хүлээлелиг бис. Девискээрниң оңза ужурлуг дүүштүр барымдаалаш, ону хөгжүдезіпиң бүдүрүлгелерин ажыглаар дүргеп ыыжыр аппарар.

Ыраккы Чөөн чүктүң экономиказы чурттуң бүгү ажылагыйынга болдаарга, элээн оожум хөгжүп турар апарган ужурунда ону саат чок боттандырары чугула. Оон түңелиинде ниити эвилел бүдүрүшкүүшүнге девискээрниң улуг-хуузу чүге аспейи турар эвес, харын ынзырлыг турар. Социал айтырыгларны шинтпирлээрінге, ылангыя чурттагга бажыңнарын тударынга хөгжүдешкин күштелген.

Ыраккы Чөөн чүктүң хөгжүдезіпиң ынчаңгей салбайн келген кылдыр чугаалаар болбас. Энергетиканы, онуг болгаш кара металлургинны, хомүр-дашы үлетпүрүн көөрер, балык болгаш ыяш ажыл-агыйын, ыяшты болбаазырлары ажылдарын, транспортту болгаш ажыл-агыйның өскеда аймактарын улам шилй хөгжүдер, ристи болгаш соонны бүдүрерин көвүдедир, суурларны чаагайжыдар болгаш культура талазы-биле ажыл-херектерин экижидер талазы-биле хемчеглерин СЭКП ТК болгаш СССР-ниң Министрлер Чөвүзелги сөөлгү чылдарда ап чоруткан.° Ынчаныыже төлевилеттинген чүүлдериниң дыка хөй багай күүседгинин турары харадаавышт-дыр.

ССРЭ-ниң Күрааланының болгаш Күрхаидырылгазының, Онуг металлургия, Хомүр-дашы үлетпүрүн, Энергетика болгаш электрижидилге министерстволарының, өске-даа чамдык ведомстволарның чиидиг харылсаалгалыг ажылдакчыларының Ыраккы Чөөн чүктүң экономиказының роли болгаш үжүр-дүзазын билбес чоруу, а алыс түңелиинде — политиктиг талазы-биле хандыр көрбес чоруу оортан илерлеттинген. Бо талазы-биле республика болгаш тус чер органнары база үзүүн эвес бурулуг.

Байдалды үдезиин-биле эдер, өвүдешкин темпилерин оожумадырындан оларны дүргедиринге, экстенсивтиг факторларны колдаларындан эртемтехниктиг депшилгенің базазынга бүгү хемчег-биле интенсификаставарыңче шилчир апаар. Чурттуң экономиктиг күүзүнге Ыраккы Чөөн чүктүң салышкынын дыка нөвүдеин турган, айтырыгларны шинтпирлээрінің хуусаазын кызырары чугула. А ол болза, Ыраккы Чөөн чүктүлерниң амыдыралының деңнелин мурнаду өстүрери, күшаамдың байдалдарын, чурттагга бажыңнары-биле хандырарын, аът-чем болгаш үлетпүр бараанары-биле хандырарын, бүгү талалыг, боттуубиле эжиидерин бүгү социал үүлдерин иеттиттинип турар.

Күрүнеиң чаңгыс ай политиказынга дүүштүр Ыраккы Чөөн чүктүң үр үелиг хөгжүдезіпиң концепциязын ажыглап дугайында айтырыг ам туруп турар. Тодаргай мында концепция комплекстиг программага боттатып киргеп турар ужурлуг хире, ооң сорулгазы: бодуңуң улуг нурлавыр болгаш эртем-будуруге базазалыг экономиканың оптималдыг структуразын, саймыранган социал үүлдерлиг болгаш күш-ажылдың ниити-эвилел база делегей хуваалдашының системазынга алызыдаа тудуштур киирттиптеп турар улус ажыл-агыйынын улуг ажыктыг комплексизин Ыраккы Чөөн чүкке тургузары болур. Беш чыл иазын белеткеп турар үеде, иазыа хамаарыштыр эвилел ажылдар кылдынгаа. Ол иган улуг, мынаган бөве эвес күженишкиннерниң иеттээр.

Ынчалза-даа бүгү девискээрниң хөгжүдезіпиң дүргедидир талазы-биле ажылдың ол чүгле эгези-дир. Кадбак тайпизинде кирилдезіп-биле специалистериниң бирдеп бирээ чокка чеөле ажылдан кылыр чүүлүн баш удур чугаалавайн, бо ажылдың чаңгыс кол-кол утланышкынларын чугаалап көөрбе.

Биризе, Ыраккы Чөөн чүктүң географтыг туружу-ла океан курлавырларын ажыглаары-биле холбашкан адырларының бедик хөгжүдезіпиг комплекизин маңаа тургузар утланышкынны берип турар. Дыка хөй чылдагааныварның ужуп чурттуң балык , ажылгыйы Ыраккы Чөөн чүже улам көжер. Маңаа балык тудар күүлүг флотту тургузарынга улуг акша-хөреңгини салтаа. Ынчалза-даа эрик кыдының албаның таварымчалыг кылдыр тургузар ажыл коючут хомудаи турар. Аар ажылдарны механизастарлы куду деңнелде туруп турар. Бо бүгүнүң түңелиинде улуг әртектиг судноларның хөй кезии ажыл чок аңаа түрүп, ажык чок ажыглаттынып, сентелге баазазының, ыштажамырларының, порттарының, ажылдан кылыр бүдүрүлгелериниң күжүрен хөрүстүүре, ведшпрестөп турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Ыраккы Чөөн чүктүң балык үлетпүрүн сайзырадыр талазы-биле шынгыы комплекстиг хемчеглер иеттиттинип турар. Далай продуктуларындан шиңгээдиптел бүдүмелерин бүдүрериве она киччээнгейлин салыр херек. Бо утланышкын өске чурттарда хөгжээн болгаш бодуңуң бедик ажыктыын бадытказын.

Ол дээрге, ведшзин бодавас туруш-тур деп бодаар шеп. А моон үнүп болур чаңгыс арга: бодуңуң бедик хөгжүдезіпиг ведшзи ажыл-агый базазының, ыяш-чем үлетпүрүн тургузуп алыры. Бо сорулгаларга интенсивтиг технологиялга үдезиилээш агроүлетпүр комплекизинин бүгү адырларын, ылангыя чеминчидилге үлетпүрүн адаакелиг хөгжүдеп, ведшзи ажыл-агый айтырыгларын шинтпирлээрде кожа чурттарбиле каттыжып алгаш ажылдарны эргежок чугула.

Маңаа докгаамал чурттаары-биле кээ турар кижилерни быжыглаарынга шаптык калын турар чурттагга болгаш социал-культура тудуу ыыжыр берге байдалга туруп турар. Шак ынадыг байдал дээш харылсаалганы түс черинге органнары-биле чергелештир эвиледдиң-даа, республиканыңдаа чогуур ажыл-агый министерстволары болгаш ведомстволары чүүлтээр ужурлуг. Маңаа, Ыраккы Чөөн чүкке кылыр деп турар планнарыбыстың үлезиниериниң үлдезиин ол боон турар деп чугаалаксаан ийик мен. Байкал-Амур магистралын кыска хуусаада тутказы демир-орук тудукчуларының күүлүг салбырлары ам силерде четкилеп келген. Эрттирилге ергазы бичии эрги демир-орук шугумнарын эдс дерип кылырынга оларны ажыглап болур. азы автомобиль оруктарын болгаш порттарны, өске-даа эргежок чугула объектилерин дерип кылырынга оларны киништирип-даа болгай-ла.

Далай транспортун ажыктыг кылдыр ажыглаар, оон инфраструктуразын быжыглап, коючут чидиг айтырыг боон турар. Амгы үениң тудуг индустризиниң хөгжүдерин маңаа дүргедедири эргежок чугула,

Эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

(Тоҥчузу. Эгези 1-ги, 2-ги арнында).

таттынмаан. Ынчанмыже ону милитаризастаарының күүзүлери шала-ла улуг, а оон ургулгалары омаа аймылдыг. Аная бүзүрел көөр дизе, картаже көрүнгерге-ле четчир. Мында ядролуг эң улуг чурттар туруп турар. Күүзүлүг чадаг шериг арнылары, шериг-далай болгаш шеригаагаар флоттары тургустунган. Океанның барыын болгаш төөн кыдыгларында чедир хөй-хөй чурттарның эртем-техниктиг болгаш үлетпүр күүзүзү кандыг-даа боо-чепсекти эндере бүдүрелиниң аргазын берип турар. Чөрүлдээлир байдалдарның бар болуп турарын байдалды нарыядалып турар. Америк империализм шала-ла Азия динке 1945 чылдың соонда Кореяга болгаш Индокитайга эң улуг ийи дайынны чорудуп турганың утпас ужурлуг бис. Азия-оожум океан девискээринге дөрт он чыл дургузунда бирде бир, бирде өскө черге дайын өртү кыппайн турган каш-ла чылды санаар боор бис.

Европада — эки-даа бол, багай-даа бол — чугаалажымышкыннарның болгаш дуржулгаларның Хельсинки чорудулгазы бар болгай. Ол кандыг-ла бир 'бижыг турум чорукту болдурун, чепсектиг чөрүлдээлериниң болу бээрин чайладып турар. Бистиң чугаалажып турарывыс девискээрде шак ындыг үүүл чок азы барык чок. Сөөлгү үеде өскерлиишкини бар-даа болза, эки талаже эвес болуп турар. АКШ 70 чылдарның ийиги чартыында эгелээш Оожум океанга чепсектиг күштерин улгатпаттарының калбак хемчээлдиг хемчеглерин кылган. АКШ-тың ыйыдымышкыны-биле Вашингтон — Токио — Сеул деп шериг «үш-будунчугун» тургустунган. Бо девискээрде ядролуг чепсектиг болуп турар үш күүзүлиниң ийизи — КУР биле СССР оны баштай ажыглаас дугайында үлээлеген турда, Каттышкан Штаттар эң чиңгиргөөларның биреэзи Көрей чартык ортулукта ядролуг чепсектиг чедириктиглерин болгаш ядролуг частыр октарны тургускан, оон ангыда Япониянның девискээринде ядролуг чепсектиг чедириктиглерин база тургускан.

Делегейниң бо кезиинде милитаризацияга, дайын аймылының улгатканы айыылдыг байдалды тургузуп турар. Оожум океан шериг-политиктиг конфронтациянын аремазы апаар чыдар. Мында чурттап турар улустарны ындыг байдал оңза дүвүредип турар. Ол бистиң база бүгү талазы-биле, оонбиле кады — бистиң чуртувустуң азия кезиниҥ аймыл чок чоруунуң талазы-биле база дүвүредип турар.

Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының азия-оожум океан угланышкыны XXVII съездиниң болгаш апрель Пленумтуның ажылдап кылганы СЭКП-ниң делегей ажылчорудулгазының иниги платформазының чарылбас келээ. Ынчалза-даа платформа дээрге кандыг-даа байдалдарга таарыштырып ап болур схема эвес, харын дуржулгага даянган принциптер болгаш метод-тыр.

Бо делгем девискээрге делегейниң айыыл чок чоруун болгаш тайбың кады хөделиишкиниериниң тургустуларының чорудулгазын үстүнде үүүлдерге үндезилээш канчаар бирлии ап болурул, ынчаш?

Совет Эвилели чүүн-даа муриунда XXVII съездиниң принципиалдыг шугумун ёзугаар ында турар бүгү чурттарның шупгузу-биле болуннуң ийи талалыг харылзааларын хөгжүдериниве чүткүлдүг. Моол Арат Республика-биле, Корей Улус-Демократтыг Республика-биле, Вьетнам Социалистиг Республика-биле, Лаостуң Улус-Демократтыг Республиказы-биле, Кампучия Улус Республика-биле наймралды бүгү талалыг бижыглаар болгаш дөмей талалыг харылзааларны идепкейжидер бис. Дең эртенин болгаш кады ажылазжылганың принциптеринге тургустунган бистиң өнүктеривисбиле харылзааларывысты кол үүүлге доктаакаан ийик мен. Ол харылзаалар элээн чылдагааннар айыы-биле оңза чугула, чүге дээрге бистер кожалар болуп турар бис, бис делегейде эң узун курган чер кызытаарлыг база мынангаш бистер боттарывыс, урулларывыс болгаш урулларывыстың урулары амдан бүгү назыда кожа чурттаары тодаргай-дыр.

Ынчалзажок херектиң ужуру чүгле ында эвес болбайн аан. Төөгү совет болгаш кыдат улуска оңза харылсалгалыг үлээлгенин омаап турар. Делегей хөгжүлдезинде хөй-хөй үүүлдер ийи улуг социалистиг күүзүнелерден хамааржыр.

Сөөлгү чылдарда бистиң харылзааларывыска көскү экижилге болгулаан. Чаагай кожа-хелбээ догуиналдыкының байдалын тургузар талазыбиле немелде хемчеглер дугайында айтырыгларны Кыдат-биле кандыг-даа үеде, кандыг-даа деңнелге эң бодамчалыбиле чугаалажып көөрүнге Совет Эвилелиниң белеими багытыкаксап тур мен. Ырак эвес келир үеде бисти аңгылап турар (а каттыштырып болзувусса, ынчан үре-түннелиг болур.

Арага садыының чанында кайы хире улуг оочур бардыр, көрүнерем дээн айтырыг шимээргелди болдурган.

М. С. Горбачев: А ол чүл, инжери албан чүве бе, ынчаш?

Тиинер: Корум-чурумну тургузар керек!

М. С. Горбачев: Тургузар керек харын! Ам база-ла корум-чурумну чогум кым тургузарыл? Чбүгү ниитилел тургузар апаар. Корум-чурумну тудар мен, сагылга-чурумнуг болур мен дээш, бодундан эгелээр керек.

Ам чоң бижик-биличиг болгай. Ынчангаш бистиң бо беседавис бо айтырыглары силериҥ кайы хире шыңгы болгаш белеткелиг хүлээп ап турарыларны көргүзүп турардыр.

Бир эвес бистер эде тургустуңгушкун адаанган-даа, үстүнден-даа боттанып эгелезин дээш, бо бүгүнү шупгузун каттыштырыптар болзувусса, ынчан үре-түннелиг болур.

Арага садыының чанында кайы хире улуг оочур бардыр, көрүнерем дээн айтырыг шимээргелди болдурган.

М. С. Горбачев: А ол чүл, инжери албан чүве бе, ынчаш?

Чурттаа шинтпирлээр ужуругут айтырыглар хөйү-биле чымыганын М. С. Горбачев демдеглээн. Бистер шупгувус бодаанын көөр ужуругут бис. Бистиң бо чугаавыстың соонда силер ээп чана бергеш; бодум чогум чүүү база канчаар кылып турар мен деп бодап көөрүн дилеп тур мен.

Тиинер: Корум-чурумну тургузар керек!

М. С. Горбачев: Тургузар керек харын! Ам база-ла корум-чурумну чогум кым тургузарыл? Чбүгү ниитилел тургузар апаар. Корум-чурумну тудар мен, сагылга-чурумнуг болур мен дээш, бодундан эгелээр керек.

Ам чоң бижик-биличиг болгай. Ынчангаш бистиң бо беседавис бо айтырыглары силериҥ кайы хире шыңгы болгаш белеткелиг хүлээп ап турарыларны көргүзүп турардыр.

Бир эвес бистер эде тургустуңгушкун адаанган-даа, үстүнден-даа боттанып эгелезин дээш, бо бүгүнү шупгузун каттыштырыптар болзувусса, ынчан үре-түннелиг болур.

Арага садыының чанында кайы хире улуг оочур бардыр, көрүнерем дээн айтырыг шимээргелди болдурган.

М. С. Горбачев: А ол чүл, инжери албан чүве бе, ынчаш?

Бир-ле үн: Чоң, херектиң ужуру болза, ону бир ниизу кылыр турган-дыр.

М. С. Горбачев: Ам-даа чурумнудар деп бе?

Бир-ле үн: Ийе, кижилер эвичеглерге туруп бээр шыкаамы?

М. С. Горбачев: Аная турбанар, хилимчехтиниҥ турган херээ чүү боор?

Бир-ле үн: Кажан ажылдаар ужурлут тургаш, оонтурга чүге үш шак иштинде туруп турарыл?

Бир-ле үн: Шын кылган-дыр! Арага — ол дээрге коргунчуг чүве шыкаамыл.

М. С. Горбачев: Херээжен чоң меңээ мынчаар бижип түрлар: адазы ам-на кээп урулгарын көрүп, а бистер ашактарывысты топтап көрүп турар апардывыс. Оон адырлып чадап турар кижилерге бистер канчап дөмейлежип шыдаар бис?

Силерге ам чүү деп чугаалаарымны билир силер бе? Бистер ол хереҥтен ойталап болбас ужурлуг бис. Силерге мындыг сан-чурагайлардан чугаалап көрейн: бисте бертиниҥ кемдээр чоруктан өлүм-чидимге таваржырының саны чыл иштинде бир-ле дугаарында хары угла 20 хуу кызырылган. Өг-бүлелериниҥ чарлыры эвээжээн. Чүге дээрге өг-бүлелер быжыглып, чурумчуп, чогумчалыг чурттап эгелээн. Бистер водка садарындан алыр орулгаларның кызырылганындан дыка хөй акшаны чидирип турар болгай бис. Бистер оны шылажып эртеп, ону канчаар кылза экизин бодап көөр ужурлуг бис деп бодап турар мен. Бо чылдың алды айларының иштинде чуртка эзиртир суксумнарны садары ам-даа 15 хуу кызырылган. Бистер арага садарының кызырылганындан 5 миллиард рубльдя чедир албаан бис. Бистер ону садары эрткен чылдың деңнели-биле хевээр артар деп бодап турган бис. Ындыг эвес, оон-даа эвээш апарган болган-дыр. Ол эки-дир: оон чүү боор турарын ээн боттары-ла билип турары көстүп турар-дыр.

Бир-ле үн: Мен Якутияда, Нерюнгриде чурттап турар кижи мен, аңаа келир силер бе?

М. С. Горбачев: Мен Ырактың Чөөн чүктү эргий чоруур дээниимин чугаалап болур мен. Ам мээң планымда Приморье болгаш Хабаровск крайлар кирип турар. Оон соонда Якутия, Магадан, Чукотка боол турар. Мен силериҥ-биле дорт, шынныг болгаш топтуг бесселага сеткилим ханып тур, эштер. Кажан чүвениң шынын чугаалай бээрге, чамдыкта аңаа бужурганы бээр чүүдер тургулаар болгай. А силер боттарынарың шынныларны топтуу-биле камгаланар. Бистер шүүмүүлел-биле демисежирин орадлажыр бүгү кижилерин шупгузун эдер апаар бис. Бисте мындыг болуру ховар эвес: четпестериин дугайында бодап, аңаа сагыш човап чугаалаан болза, ол кижиден алырлыг алырын орадлажыыр. Бистер шүүмүүлелдиҥ шын эвес көөр кижилерни моон-даа соңгаар бүгү чурт шинтпирлезин дээш, тургузар бис. Бир ниизу кылдыр, ак сеткил биле, эш хүүзүүнүн ёзугуу-биле чурттаар керек. Бистиң узуктуң ёзугуң мен.

М. С. Горбачев: Мен Ырактың Чөөн чүктү эргий чоруур дээниимин чугаалап болур мен. Ам мээң планымда Приморье болгаш Хабаровск крайлар кирип турар. Оон соонда Якутия, Магадан, Чукотка боол турар. Мен силериҥ-биле дорт, шынныг болгаш топтуг бесселага сеткилим ханып тур, эштер. Кажан чүвениң шынын чугаалай бээрге, чамдыкта аңаа бужурганы бээр чүүдер тургулаар болгай. А силер боттарынарың шынныларны топтуу-биле камгаланар. Бистер шүүмүүлел-биле демисежирин орадлажыр бүгү кижилерин шупгузун эдер апаар бис. Бисте мындыг болуру ховар эвес: четпестериин дугайында бодап, аңаа сагыш човап чугаалаан болза, ол кижиден алырлыг алырын орадлажыыр. Бистер шүүмүүлелдиҥ шын эвес көөр кижилерни моон-даа соңгаар бүгү чурт шинтпирлезин дээш, тургузар бис. Ындыг эвес, оон-даа эвээш апарган болган-дыр. Ол эки-дир: оон чүү боор турарын ээн боттары-ла билип турары көстүп турар-дыр.

Бир-ле үн: Мен Якутияда, Нерюнгриде чурттап турар кижи мен, аңаа келир силер бе?

М. С. Горбачев: Мен Ырактың Чөөн чүктү эргий чоруур дээниимин чугаалап болур мен. Ам мээң планымда Приморье болгаш Хабаровск крайлар кирип турар. Оон соонда Якутия, Магадан, Чукотка боол турар. Мен силериҥ-биле дорт, шынныг болгаш топтуг бесселага сеткилим ханып тур, эштер. Кажан чүвениң шынын чугаалай бээрге, чамдыкта аңаа бужурганы бээр чүүдер тургулаар болгай. А силер боттарынарың шынныларны топтуу-биле камгаланар. Бистер шүүмүүлел-биле демисежирин орадлажыр бүгү кижилерин шупгузун эдер апаар бис. Бисте мындыг болуру ховар эвес: четпестериин дугайында бодап, аңаа сагыш човап чугаалаан болза, ол кижиден алырлыг алырын орадлажыыр. Бистер шүүмүүлелдиҥ шын эвес көөр кижилерни моон-даа соңгаар бүгү чурт шинтпирлезин дээш, тургузар бис. Ындыг эвес, оон-даа эвээш апарган болган-дыр. Ол эки-дир: оон чүү боор турарын ээн боттары-ла билип турары көстүп турар-дыр.

Бир-ле үн: Мен Якутияда, Нерюнгриде чурттап турар кижи мен, аңаа келир силер бе?

М. С. Горбачев: Мен Ырактың Чөөн чүктү эргий чоруур дээниимин чугаалап болур мен. Ам мээң планымда Приморье болгаш Хабаровск крайлар кирип турар. Оон соонда Якутия, Магадан, Чукотка боол турар. Мен силериҥ-биле дорт, шынныг болгаш топтуг бесселага сеткилим ханып тур, эштер. Кажан чүвениң шынын чугаалай бээрге, чамдыкта аңаа бужурганы бээр чүүдер тургулаар болгай. А силер боттарынарың шынныларны топтуу-биле камгаланар. Бистер шүүмүүлел-биле демисежирин орадлажыр бүгү кижилерин шупгузун эдер апаар бис. Бисте мындыг болуру ховар эвес: четпестериин дугайында бодап, аңаа сагыш човап чугаалаан болза, ол кижиден алырлыг алырын орадлажыыр. Бистер шүүмүүлелдиҥ шын эвес көөр кижилерни моон-даа соңгаар бүгү чурт шинтпирлезин дээш, тургузар бис. Ындыг эвес, оон-даа эвээш апарган болган-дыр. Ол эки-дир: оон чүү боор турарын ээн боттары-ла билип турары көстүп турар-дыр.

Бир-ле үн: Мен Якутияда, Нерюнгриде чурттап турар кижи мен, аңаа келир силер бе?

М. С. Горбачев: Мен Ырактың Чөөн чүктү эргий чоруур дээниимин чугаалап болур мен. Ам мээң планымда Приморье болгаш Хабаровск крайлар кирип турар. Оон соонда Якутия, Магадан, Чукотка боол турар. Мен силериҥ-биле дорт, шынныг болгаш топтуг бесселага сеткилим ханып тур, эштер. Кажан чүвениң шынын чугаалай бээрге, чамдыкта аңаа бужурганы бээр чүүдер тургулаар болгай. А силер боттарынарың шынныларны топтуу-биле камгаланар. Бистер шүүмүүлел-биле демисежирин орадлажыр бүгү кижилерин шупгузун эдер апаар бис. Бисте мындыг болуру ховар эвес: четпестериин дугайында бодап, аңаа сагыш човап чугаалаан болза, ол кижиден алырлыг алырын орадлажыыр. Бистер шүүмүүлелдиҥ шын эвес көөр кижилерни моон-даа соңгаар бүгү чурт шинтпирлезин дээш, тургузар бис. Ындыг эвес, оон-даа эвээш апарган болган-дыр. Ол эки-дир: оон чүү боор турарын ээн боттары-ла билип турары көстүп турар-дыр.

ЧААРТЫЛГАЖЕ ЭГЕ БАЗЫМ

М. С. Горбачевтуң Приморье крайда чоруп турары

Бир-ле үн: Мен Якутияда, Нерюнгриде чурттап турар кижи мен, аңаа келир силер бе?

М. С. Горбачев: Мен Ырактың Чөөн чүктү эргий чоруур дээниимин чугаалап болур мен. Ам мээң планымда Приморье болгаш Хабаровск крайлар кирип турар. Оон соонда Якутия, Магадан, Чукотка боол турар. Мен силериҥ-биле дорт, шынныг болгаш топтуг бесселага сеткилим ханып тур, эштер. Кажан чүвениң шынын чугаалай бээрге, чамдыкта аңаа бужурганы бээр чүүдер тургулаар болгай. А силер боттарынарың шынныларны топтуу-биле камгаланар. Бистер шүүмүүлел-биле демисежирин орадлажыр бүгү кижилерин шупгузун эдер апаар бис. Бисте мындыг болуру ховар эвес: четпестериин дугайында бодап, аңаа сагыш човап чугаалаан болза, ол кижиден алырлыг алырын орадлажыыр. Бистер шүүмүүлелдиҥ шын эвес көөр кижилерни моон-даа соңгаар бүгү чурт шинтпирлезин дээш, тургузар бис. Ындыг эвес, оон-даа эвээш апарган болган-дыр. Ол эки-дир: оон чүү боор турарын ээн боттары-ла билип турары көстүп турар-дыр.

Бир-ле үн: Мен Якутияда, Нерюнгриде чурттап турар кижи мен, аңаа келир силер бе?

М. С. Горбачев: Мен Ырактың Чөөн чүктү эргий чоруур дээниимин чугаалап болур мен. Ам мээң планымда Приморье болгаш Хабаровск крайлар кирип турар. Оон соонда Якутия, Магадан, Чукотка боол турар. Мен силериҥ-биле дорт, шынныг болгаш топтуг бесселага сеткилим ханып тур, эштер. Кажан чүвениң шынын чугаалай бээрге, чамдыкта аңаа бужурганы бээр чүүдер тургулаар болгай. А силер боттарынарың шынныларны топтуу-биле камгаланар. Бистер шүүмүүлел-биле демисежирин орадлажыр бүгү кижилерин шупгузун эдер апаар бис. Бисте мындыг болуру ховар эвес: четпестериин дугайында бодап, аңаа сагыш човап чугаалаан болза, ол кижиден алырлыг алырын орадлажыыр. Бистер шүүмүүлелдиҥ шын эвес көөр кижилерни моон-даа соңгаар бүгү чурт шинтпирлезин дээш, тургузар бис. Ындыг эвес, оон-даа эвээш апарган болган-дыр. Ол эки-дир: оон чүү боор турарын ээн боттары-ла билип турары көстүп турар-дыр.

Бир-ле үн: Мен Якутияда, Нерюнгриде чурттап турар кижи мен, аңаа келир силер бе?

М. С. Горбачев: Мен Ырактың Чөөн чүктү эргий чоруур дээниимин чугаалап болур мен. Ам мээң планымда Приморье болгаш Хабаровск крайлар кирип турар. Оон соонда Якутия, Магадан, Чукотка боол турар. Мен силериҥ-биле дорт, шынныг болгаш топтуг бесселага сеткилим ханып тур, эштер. Кажан чүвениң шынын чугаалай бээрге, чамдыкта аңаа бужурганы бээр чүүдер тургулаар болгай. А силер боттарынарың шынныларны топтуу-биле камгаланар. Бистер шүүмүүлел-биле демисежирин орадлажыр бүгү кижилерин шупгузун эдер апаар бис. Бисте мындыг болуру ховар эвес: четпестериин дугайында бодап, аңаа сагыш човап чугаалаан болза, ол кижиден алырлыг алырын орадлажыыр. Бистер шүүмүүлелдиҥ шын эвес көөр кижилерни моон-даа соңгаар бүгү чурт шинтпирлезин дээш, тургузар бис. Ындыг эвес, оон-даа эвээш апарган болган-дыр. Ол эки-дир: оон чүү боор турарын ээн боттары-ла билип турары көстүп турар-дыр.

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

ЧЕТПЕСТЕРНИ ДАРЫЙ ЧАЙЛАДЫР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң президиумунуң эдилеглиг хуралынга Кызыл районуң совхозтарында мал чеминиң белеткелиниң чоруп турарының дутаймында айтырыгны чугаалашкан.

Районуң совхозтарында тараан болгаш чайгаар үнген сигенниң дүжүүд малга четчир санныг чемни белеткеп ап болурунуң аргазын тургузуп турар. Эрткен чылдың бо үезинбиле деңнээрге, сенаж болгаш сиген курлавыларын тургусканы элээн хей болуп турар. Ындыг-даа болза районуң ажыл-агыйларында мал чеминиң белеткелиниң чоруп турары негелдеге четпес. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң президиумунуң хуралынга ол айтырыгга хамаарыштыр шыгыны чугаа болган.

Районуң чамдык ажыл-агыйларында чугула бо ажылче оозалап кирген, ындыг турбуже, мал чеминиң белеткелиниң темпизи оожум. Сигенниң нөмежири районга планнап каанын-биле хоюуда ортумаа-биле 320-340 тонна болуп турбуже, ол херек кырында 60-80 тонна болуп турары канчап-даа таарышпас. Оонбиле кады «Шамбалыг», «Сукпак», «Кара-Хаак» совхозтарда мал чеминиң белеткели организас чок чоруп турар, а «Тере-Хөл» совхозтуң удуртукчулары, специалистери таамай көөнден уштуйуп, сиген кезилдезин шуудатпас болза, уе маанаазы билдингир, алызында барып, оон кандыг түнелге чедирип болурун уттуп болбас. Бо-ла ажыл-агыйларда ажаалдага көрүнген машина-техниканың янзы-бүрү чылдагааннардан ажыл чок турар чоруу хей болуп турар. «Көктей», «Тере-Хөл», «Кара-Хаак» совхозтар сенаж салырынче кирбээн, бо ажылдың темпизи «Тиилелге» совхозта оожум. Витаминниг сиген далганы белеткээр дөрт агрегат долу шүүп-биле ажыдаваан турар болгаш мал чеминиң белеткелиниң деңнели куду.

Механизастаттынган звеноларның хей кезии бригада керээзи-биле ажылдап турар, ынчалзажок мал чеминиң белеткелинде ажылдап турар чамдык кижилер күш-ажыл төлевириниң системазы-биле мынчага чедир танышпаан болуп турар. Чүгүлә бо айтырыгны хөрекке албайн барганы канчап-даа таарышпас дээрзин хуралга айыткан. Мал чеминиң белеткечилериниң аразында социалистиг чарыштың негелделери ажылдап кылдыныза-сентелгезин чогуур үезинде чорутпаанындан мал чеминиң белеткекчилери суурдан кээп ажылдаар ужурга таваржып турар.

Үстүнде четпестерни чүүүнбиле тайылбырлап болуруул? Улус депутаттарының Кызыл район Совединиң күүскомузы, районуң агроүлетпүр каттыжышкынының чөвүлели, кежээ Советтериниң күүскомнары мал чеми белеткээр ажылдарны ажыл-агый бүрүзүнге организастыг эгелээрин чедип алырынга йдепкейн, негелдеш чавыс болган. Оон-биле кады районуң агроүлетпүр каттыжышкынының, совхозтар удуртукчуларыдан болгаш специалистеринден негелдениң сула болганындан, чүгүлә кампанияга белеткел кошкак болган. Оон салдарын ажылдың бөгүнгү темпизиндең көрүп болур-дур. Мал чеминиң белеткечилеринге специалистериң талазындан дуза кошкак.

Мал чеминиң белеткелин четпес организастап турары дээш райкүүском хуралынга чангыс-даа ажыл-агыйны дыңнаваан болуп турар.

Кызыл районуң ажыл-агыйларында мал чеминиң белеткелиниң чоруп турарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң президиумуу негелдеге дүүшпес, кошкак деп санаан болгаш мал чеминиң белеткелинде четпеотерин чайладырының хемчеглерин айтып турар довтаалды хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң президиумунуң хуралынга ескелээ айтырыгларны чугаалашкан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Сервьов арттырген. Хуралга министерстволар удуртукчулары, доорайүүскомнарының даргалары, оларның оралакчылары, тудуг организацияларының удуртукчулары киришкен. Анаа 1986 чылдың бирги чартыында Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш республиканың Күрүне бюджединиң күүселдезиниң түнелдерин, СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1986 чылдың февраль 28-те хүлээп алганы «1986 чылга бүдүрүлге бүүзелерни болгаш чуртталга база коммунал болгаш культура-амыдырал хандырылга ужур-дузалыг объектилерни ажыглалга киирериниң хандырар талазы-биле хемчеглер дутаймында» докталганың күүселдезиниң чоруп турарын бо чылдың бирги чартыының түнелдеринбиле чугаалажып көрген.

КҮҮСЕЛДЕНИ ЧЕДИП АЛЫР

Республиканың күш-ажылчы коллективтери 1986 чылдың бирги чартык чылының күрүне планының болгаш социалистиг дүлээлгелерин күүселдиргиге чамдык эки түнелдерни чедип алганын Министрлер Чөвүлели демделээн. Чамдык сан-түң бо: барааның продукция бүдүрериниң, ону сайгарарының планы, күш-ажылдың бүдүрүүлгүү күүсеттингеи. Үзеглүп бүдүрүлгелеря барааның продукция бүдүрээнинің болгаш ону сайгарарының бирги чартык чылга планның оналаадазын боттандырган.

Республиканың совхозтары эът, сүт, дүк, чүүрга садарының чартык чыл планын күүсеткен. Автомобиль аргаар болгаш хем транспорту-биле чүк сөөртүр база пассажир аргыштырары-биле көрүүнеп планнар күүсеттингеи. Ынчалзажок министерстволарның, ведомстволарның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның, хоорайүүскомнарның күрүне планнарын күүседир талазы-биле ажылы партияның XXVII съездизиниң негелделериниге ам-даа дүүшпес, чедир ажыглаттынмайн турар курлавырлар бар. Үзеглүүрде бүдүрүлгени интенсификастаар талазы-биле эге тургустуунушкун оожум чоруп турар. Чамдык бүдүрүлгелериниң эп-дески ажылды чедип албаанын, план күүселдезин хандырбайн турарын хөнүүр четпес деп дуралга айыткан. «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкын, дээрзиндиг фабриказы, Балгы заводу продукция бүдүрээнинің болгаш ону сайгарарының планын боттандырбаан. «Тудуг керектери» комбинат, Кызылдың алгы аземдү, Кызыл-Мажалыктың эът комбинады болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлгелер чөвүүн керелеп бараанарын бүдүрээнин планнымаан күүселдезин үскен.

Көзээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрээнин болгаш сөөртүүнүң талазы-биле планын күүседиргеш сөөртүүр бар. Чөөш-Хемчик, Улуг-Хем, Каа-Хем, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйлары эът, Өөрү-Моңгун-Тайга, Улуг-Хем районнарның совхозтары түк садарын эрткен чылга деңнээрге күзулаткан.

Капитал тудугга байлал четпес болуп артпышаан. Капитал салыышкынмынын күрүне планы 92,1 хуу күүсеттингеи. Оон-биле кады саамы болгаш пинтинин чемненилге черлериниң ажылынга шыгыны четпестер бар. Чамдык министерстволар болгаш ведомстволар, бүдүрүлгелер болгаш организацияларга бюджет мурнуунга хүлээлгелер күүсеприн чедип албаан. Тыва АССР-ниң Күрүне бюджели орулгалар талазы-биле 97,8 нарыйлаттар талазы-биле —92,1 хуу күүсеттингеи.

ТЕМП АМ-ДАА ООЖУМ

Бүдүрүлге күүселерни, чуртталга бажыңнарын, коммуналболгаш культура-амыдырал хандырылга ужур-дузалыг объектилерни ажыглалга киирер дээш тудуг организацияларының бо чылдың бирги чартык чылының чамдык ажылдарны кылганын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели демделээн. Ынчалзажок ажыглалга киирер ужурлуг объектилерде керелээр ажылдарның планы 87,3 хуу күүсеттингеи. 46 тудуг организацияларындан бирги чартык чылдың программазының чүүле 13 будурүлгези боттанмаган болуп турар. «Тыва тудуг», «Шагонартжилстрой» трестер, «Шагонартжилстрой» каттыжышкынын объектилер ажыглалга киирериниң планын күүсеттиин.

Чөөш-чер Советтериниң ажыглалга киирер ужурлуг объектилериниң түүлүнүң турарының темпизи оожум «Тыва тудуг», «Шагонартжилстрой» трестер, ажыл-агый арказы-биле чүүдүлгелга бажыңнарын түзүн чүүрааш организациялар болгаш будурүлгелер чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирериниң программазын күүседиин. Министерстволар, ведомстволар болгаш будурүлгелер ажыл-агый арказы-биле түүлүнүң түрээ ажыглалга киирер ужурлуг объектилерде байгалне чогуур кичээлей үелиишкүүн келген. Киирер ужурлуг турган объектилерниң ажыглалга киирериниң үстүнелиин дараазында чылдагааннар-биле тайылбырлаар. Тудуглуг ажыл-агый арказы-биле чоруун турар керээлег тудуг организацияларының, министерстволарның, ведомстволарның болгаш будурүлгелериниң удуртукчулары үстүнде адаттынган докталдыг күүсеттир талазы-биле карыысалга чок болган. Оон-биле кады тудуг объектилеринде күштүмнүг организастаар, ажылчыны хүштүг тааришкыр тургускаар айтырыгны шиитпирлер түрээ негелдеге дүүшпес, күш-ажылдың организастаашкыны чавыс, бинтелге керээлээ чепчедиг-редио турары оожум. Чагыны болза турар бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның таварышкан ядынней ам-даа чавыс. Түүлүнүң шыгыны дээш контроль кылбак, объектилерни ажыл-херекселер-биле четчелеп, тудуг шеллерни белеткеерээ четпес шиитпирлер түрээ.

Тудуг материалдары-биле хандырылганың үүктелиишкинниг болуру — түүлүнүң темпизин оожумнаары турар. Оонбиле кады хоорайүүскомнарның талазында ажыглалга киирер тудугларда ажылды организастап турары кошкак, тудуг организацияларының удуртукчуларыны ажыл-чорудылгалга шиитпирлиг үелеп бербейн турары четпес.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга бо айтырыг талазы-биле чугаа тудуг организацияларының удуртукчулары-биле шыгыны болган.

ХАНДЫРЫЛГА КУЛЬТУРАЗЫН БЕДИДЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга Харылзаалыг будурүлге-техниктиг эргелелиниң адырлары будурүлгелерниң болгаш чурттачы чонуун хандырылгазының культуразын бедидер талазы-биле хемчеглерни канчаар боттанмаган турарының дугаймында айтырыгны база чугаалашкан.

Харылзаалыг будурүлге-техниктиг эргелели республиканың улус ажыл-агыйын, чурттачы чонуун харылзаа хандырылгазын экижидер дээш тодаглай ажылдарны кылып чоруткынын Министрлер Чөвүлель демделээн. Ынчалзажок харылзаа хандырылгазының таа хевирлерин шинчээттинин алдымны түрээ-даа, чонуун хандырылгазының культуразы ам-даа чавыс. Поэта чедирилгезинин контроль хуусаазын хажыда бээр чоруктар бар.

Бригадаларга болгаш малчын коданнырга солуун-сеткүүл озалдаан чедип турар. Хөөрээда-даа, көдээ-даа черлерде телефон харылзаазы багай, шугумга хандыышкынныр, үреликшиннер болу бээрээнин фигуралары бар. Радио дамчыдалгазының четпезин илереткен хомудалдар, ылангыя көдээнин чурттакчыларындан хөй-биле кирип турар.

1985 чылда болгаш бо чылдың бирги чартык чылында эргелелге 121 хомудал киргеп болуп турар, оон 38 хуузу — почта салбырларының четпес ажылын, хандырылганың культуразының деңнелиишкиниң чавыынын айтып турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели хуралынга чугаалашкан айтырыгларыга хамаарыштыр делегеренгей докталдарны хүлээп алган.

КОЛЛЕКТИВТЕР-БИЛЕ ХАРЫЛЗААНЫ БЫЖЫГЛААР

Кандыг-даа кежээни, ужурлаашкынга «Хаяа» ыры-көгжүм ансамбли үзеп турар. Күш-ажылчы коллективтерже үнүп, мурнакчыларга тускаткан кежээлерин эрттирижип келген. 1070 дугаар КМК-ларже, септелге-тудуг участогуна кежээлер болган. Мурнакчы тудугчулар М. Чооду, Г. Карашпай олар-биле ужуражышкынны организастаан. Өске-даа коллективтерде солун ажылдар чоруп турар.

Культура ажылдакчыларының Ю. Темек, Е. Доңдувай, Е. Доңуй оларның ажылга харысалгалыын демделеп болур. Чаа эгелээшкин өшпезин дээш ам-даа чүткүлүг ажылдаары бистерниң хүлээлгевис болур. Ажылдың кол угланышкынын күш-ажылчы коллективтерже көрүндүрери, чонуу уран чүүл көрүлдезинге, бөлүүмнерже хаара тударыболур.

Н. ДОҢДУВАЙ,
Самагалдайза улусчу театрының режиссёру.

Тес-Хем районуң культура албан черлери чонуун дыштадылгазын үткалыг, солуун эрттиреринге кичээнгейин үтпаан-дырган. Районуң культура бажыңынга «Тайбың болгаш күш-ажыл» деп кежээни организастап эрттирген. Театржыткан көргүзүүлерни база белеткеп турар бис. Ону клиноаппаратына, магнитофонга бижилгелерни ажыглап тургаш эрттирип, көргүүлериниң сонуургалын чедип алырының оруктарын дилеп турар бис.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

И Ю Л Ь

29. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.45 — Мультфильмнер: «Кырган дубтун тоолу», «Корбуда», 9.15 — «Гатчинаның хатан тургустуганы». Док. фильм. 9.45 — И. Гаруачава, П. Хотяновскийге «Бачымын сөглеп бээри». Фильм-шин. 11.10 — Фехтованиеге делегей чемпионаты. Болгариядан дамчыдылга. 11.40 — 11.45 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Сезен чылдарның коммунистери». Док. фильмер. 15.40— «Чүүдең база чүге». Ургуларга дамчыдылга. 16.15 — «Тиилекчилер». 17.35 — «Тюмень». Док. фильм. 17.50 —Экологиягы хүн демделгели. Аныяк ёскелерлиин ажылынын дугаймында. 18.25 —Тюменьнин орус улусчу инструменгилериниң секстети ойнап тур. 18.45—Бүгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер: «Арыгның көкпа оруунда», «Сөөлгү көйгүү». 19.20 —Эртем болгаш амыдырал. «Транспорт: айтырыглар болгаш шиитпирлиг алышкынчаар». Ушку дамчыдылга. 19.50 —«Ыр-86». Ташкеатизден дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.30 — Шыыраага делегей чемпионаты. Үдүк иегээриниң оюну. Г. Каспаров—А. Карпов. 21.45 — «Сдена корпчүү». Театр таймылбыры. 23.00 — 00.55 — Бут-бөмбүүнге СССР-ниң чемпионаты. «Динамо» (Минск) — «Динамо» (Киев). Часпарда — Бүгүн делегейде.

ИЯГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Ашаан эгиним бээр бе?». Док. фильм. 8.40—«Бистин амыдыралывыстың эки оруу». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 10.10 —Француз дыл. Өөредиринин бирги чылы. 10.30 — Ургуларга фильм. «Бүгү-де чүве дээштен эгелээр». 11.40 — Приморьенин телевидение студиязының программазы. 12.35 —«Свеаборг». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 13.40 —13.45 —Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 —Республиканың профтелүчилиштериниң бот-тывынгыр уран чүүлүмүн концерти. 19.05 —Киножурнал. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программа: медээлер. «Советтер болгаш амыдырал». Баян-Кол кожуунга Советниң күүскомунуң даргазы Т. А. Сандакова дамчыдылгага киржир. «Культураның тураскаалдарын камнаар». Төөгүүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарының Бүгү-россия шинчилелиниң республиканга салбырының харыысалгалыг секретары Б. Б. Чюдюктүн беседазы. 19.55—Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удумар, чаштар!». «Сөөк Ирей болгаш чай». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.15 —«Он алды хар чедир болгаш оон өрү». 21.00 —«Үе». 21.30—22.50 —«Бистиң амыдыралывыстың эки оруу». Уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы.

30. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.45— Мультфильмнер: «Үш ыяш карыкчызы», «Спортландия». 9.15 — «Тывызыксыг болгаш кайгамчык делегей». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.45 — Бүгүнүнилел конкурузунуң лауреаттары А. Федоров (балалайка) биле В. Сидельников (гитара) ойнап турар. 10.10 —«Аян-төрүкчилер клуббу». 11.10—11.15 — Медээлер. 14.30 —Медээлер. 14.50 —Док. фильмнер: «Владивосток», «Барабинск эгелээшкининиң ногаа-девирги». «Ырааккы Чөөн чүк». 15.40 — Концерт залында —школачылар. 16.25 — Бистиң корреспондентилериввис чугаалап тур. 16.55 —Моолдуң уран чүүл коллективтериниң концерти. 17.20 —Чүрүмнүлар дугаймында чечен чугаалар. Г. С. Верейский, Ленинградтан дамчыдылга. 17.55 — Шимчээшкинниң яйымал чок чоруу дээш. 18.00 — «Он алдын хар чедир болгаш оон өрү». 18.45 —Бүгүн делегейде. 19.00 — «Алыс утказының дугаймында чугаа». Социалистиг чарыштың күрүүлгезиниң болгаш кол айтырыгларының дугаймында. 19.50 — Алды сериязлыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. «Спрут». 1-ги сериязы. Италия. 21.00 — «Үе». 21.30 —«Алеко». Фильм-опера. 22.35 — «Перьмьнин ыяш скульптуразы». Док. фильм. 22.45 —Бүгүн делегейде. 23.00 —00.55 — Бут-бөмбүүнге СССР-ниң чемпионаты. «Спартак»—«Динамо» (Москва).

ИЯГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20—Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 8.40—Бистиң амыдыралывыстың эки оруу». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 10.00 —Немец дыл. Өөредириниң йяги чылы. 10.30—Ургуларга фильм. «Сен чүү шиидип алыр сен?». 11.45 —Авазының школазы. 12.15 —«Свеаборг». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 13.30 — «Бөлүүн-даа бол, нарын алыс шын». Адамелерге тележурнал. 14.00 — 14.05 —Медээлер. 18.00 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Ургуларга фильм. 18.35 —«КАИ экраны». «Оруктүн үш дүрүмү». Телеочерк. 19.06 — Делегей байлалынын дугаймында беседа. 19.15 —Телемедээлер. 19.25 —«Азия төвү». Программа: медээлер. «Дүргедениишкинниң углаимышкыны-биле». «Тыва суг тудуу» трестиң продукциязының шыларының дугаймында. «Мал чеми белеткелиниң шылыгны ийи айы чоруун тур». 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удумар, чаштар!». «Сөөк Ирей болгаш чай». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15 —«Кады амылдажылга». Тележурнал. 20.45 — «Калык болдуун күзевизис». 21.00 — «Үе». 21.30 —23.55 — «Бистиң амыдыралывыстың эки оруу». Уран-чечен фильм. 3-кү сериязы.

31. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Ырын, романс, вальс».—9.25 —Мультфильмнер. 9.55 — «Аяга-ланнын чараш». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.15 — «Билдингир-даа бол, элдептиг». 11.15 — Фехтованиеге делегей чемпионаты. Болгариядан дамчыдылга. 11.55 —12.00 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 —«Көдээ горизонтулар». Док. фильмнер: «Черге сегүүшкүнү», «Ажыл-херек-биле шыналыг». 15.35 —Волганың Күрүнеинин орус улусчу хорунун концерти. 16.25 — «Көдээ башкы». Уран-чечен фильм. 18.05 — ССРЭ-ниң Күрүнеинин академиктиг симфониктиг оркестриниң виолончелистер ансамбли ойнап тур. 18.30 — «Кижи чурттап чораан». Аргалыгларының хөгжүмүнүң дугаймында док. фильм. 19.05 — Бүгүн делегейде. 19.00 — «Чараш аян». Док. фильм. 19.10—Айтырыглар-дилээшинниг — шиитпирлер. 20.00 —Алды сериялыг уран-чечен фильм. «Спрут». Италия 2-ги сериязы. 21.00 —«Үе». 21.35 — Шыыраага делегей чемпионаты. Үдүк иегээриниң оюну. 21.50—«Телекөрүүчүге телефильмнер допчуладыр». 22.20—«Дин Рид—амыдыралга болгаш мырай». 23.20 — 23.45— Бөгүн делегейде.

ИЯГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Буряттың эртинелери». Док. фильм. 8.40 —«Бистиң амыдырылывыстың эки оруу». Уран-чечен фильм. 3-кү сериязы. 10.00 — «Будильник». 10.30 — Испан дыл. 11.00 — «Школа реформазы. Италия. 11.30 —Латвий ССР-ниң уран чүүл коллективтериниң концерти. 12.00 —Шыырааа школазы. 12.30 —«Бежентеге бежен». Уран-чечен фильм. 13.55 — 14.00 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 Мультфильмнер: «Эрги чаяа», «Койгун ооларынга бажын». 18.40 —«Ажык чагаа». 19.10 —Телемедээлер. 19.20 — «Азия төвү». Программа: медээлер. «СЭКП ТК-ниң июнь (1986 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга» Өөрү районнан дамчыдылга. 19.50 — Чарлаалдар. Реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — Тамчыктыг удумар, чаштар!». «Коргудун каапкан бөрүлер». Мультфильм. 20.20— РСФСР-ниң Күрүнеинин үреглиг-ом оркестриниң концерти. 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — «Эрги чагаалар». Уран-чечен фильм.

1. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.45 — «Ынчалтер чыглыр (ажын)». Док. фильм. 9.35 —Мультфильмнер. «Янтарь шооча». «Кастер-куудар». 10.15 —Москванын академиктиг хореографиа училищезиниң сурууларының концерти. 11.00 —«Зайгезүр баар орук». Док. фильм. 11.25 — «Делегатскаяда музей». «Чүгле чангыс өң». Шаажан савы келгелгези. 11.50— 11.55—Медээлер. 14.30—Медээлер. 14.50 — «Сонгу чүкче чалгынныр». Док. фильм. 15.40 —«Сеи база Россияга төрүттүнген сен». ССРЭ-ниң улустуң артизи Л. Зыкина ырлаар. 16.10 — «Сыйзы бергеи дагаа» Уран-чечен фильм. 17.25 — Орус чугаа. 17.55 —Эрмитаж. Германияның уран чүүлү. 18.30 — «Бистиң Артек лаймралаштырганнар». 18.45 —Бүгүн делегейде. 19.00 — Альтернатива». Эртеменнериниң дөгүлелиниң шулугаминиң киржикпилериниң «Телерик столу». 19.45 —«Арфаанын түүлү тур». Фильм-концерт. 19.55 — Уран-чечен фильм. «Спрут». Италия. 3-кү сериязы. 21.00 —«Үе». 21.35—Эстрада театрынга шулукчу А. Дементьевтиң кежээзи. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00—23.45 — Фехтованиеге делегей чемпионаты. Болгариядан дамчыдылга. 15.20 — «Россияның мастерскаяларын» деп бөлүктен док. фильм. 16.00 — «Дириг ёмүттиннар делегейинде». 17.00 — Измайловода Москванын аас иогаал байырлалы. 18.00 — Мультфильмнер: «Перфил болгаш Фома», «Чараш кыс Уксус болгаш чараш оол Уксус». «Адыр, шиңме!» 15-кы үндүрүлге. «Брэк». 18.45 — Шимчээшкинниң яйымал чок чоруу дээш. 18.50 — Г. Гейдель — «Сит кырынга аялга» Вогриядан дамчыдылга. 19.20 — ТТ-нин экранынга бир дугаар. «Орай болчаглар». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — Шыыраага делегей чемпионаты. Үдүк иегээриниң оюну. 21.45 — Суббота кежүүнүнде. «Юмалага бөгү хүн». Фильм-концерт. 00.00 — 00.10 — Медээлер.

ИЯГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Чөөн Сибирь». Киножурнал. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.45 — Бистиң садывыс. 10.15 — «Үдүт сургуулуннер». Уран-чечен фильм. 11.25 — Делегей культуразының эзимнери. Опера хуусаазының төөгүзү. Опера. 14.50 — Чеди сериялыг уран-чечен фильм. «Чайлаглар төөгүлери». 5-кы сериязы — «Бүзүрел» болгаш 6-гы сериязы — «Эң-не ааш хүннер». 16.40 — «Мареицкая дугаймында чүүү билир силер?». Фильм-концерт. 18.10 — Ленинград — Бостон. Телекөпүрүг. 19.35 — «Улусчу таланттылар». Харьковтан дамчыдылга. 20.00 — «Тамчыктыг удумар, чаштар!». «Эзэн — Рекс», Мультфильм. 20.15 — И. Осипов аттыг Академиктиг оруе улусчу оркестриниң концерти. 21.00 — «Үе». 21.30 — Уран-чечен фильм. «Эмме-гичөөк ашкалар». А. П. Островскийниң шинзии ёзугаар тургускан. 23.00—00.45 — Бут-бөмбүүнге СССР-ниң чемпионазы. «Динамо» (Киев) — «Кайрат». Киевтен репортаж.

3. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Ритмиг гимнастика. 9.15 — «Пионерия». Киножурнал. 9.25 — «Спортлотомун» 31-ги тираждың. 9.35 — «Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелиниг бараан болуп тур мен». 11.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 — «Аян-төрүкчилер клуббу». 12.35 — «Музыкалыг киоск». 13.05 — «Көдээнин шагы». 14.05 — Ырак болгаш чоок ыры. 14.50 — Оң үш сериялыг док. фильм. «Чер кырынга дамыдырал». 7-ги сериязы —«Кургаг черниң чагыбыкчылары». Англия. 15.45 — «Взлет». Фильм-концерт. 16.15 — «Бистиң бажыныывыс». Тележурнал. 17.05 — «Эрги чаяаның мынчага хевээр өскүлүктери». А. Бакин». Док. фильм. 18.00 — Делегей панорамазы. 18.45 — Мультфильмнер: «Күрүлгелериниң сонуургаар кижилер». «Арга-арыг концерти». 19.05 — Шил дүтейнаа док. фильм. 19.15 — «Кызыл калина-кат». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — «Ынакшылзы баш удур билгеним». Уран-чечен фильм.

ИЯГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Суда шимчээшкинче, чыскаал!». 8.20 — «Эмме-гичөөк акшалар». Уран-чечен фильм. 9.45 — Азербайджан телевидениеиниң программазы. 10.45—Орус дыл. 11.15—Ургуларга фильм. 12.25—Эртем болгаш амыдырал. «Транспорт: эртемнүң айтырыглары болгаш оны шиитпээдин алыры». 3-кү дамчыдылга. 12.55 — Мультфильм. «Евпатий Коловрат дугаймында тоолу». 13.15 — Латвий телевидениеиниң болгаш радиоюн эстрада оркестриниң концерти. 13.40 — Чеди сериялыг уран-чечен фильм. «Чайлаглар төөгүлери». 7-ги сериязы — «Чедиишкинниг делегезю». 14.35 — Бистиң корреспондентилеривисс чугаалап тур. 15.05 — Кино афишазы. 16.05 — «Истеглеин мергежилдер чорудуп тур» «Кара макдер». Телешин. 17.40 — Делегейниң музыка культуразының эрдинезиндең. П. И. Чайковский. «Ромео и Джульетта». «Франческа да Римини». 18.30 — «Садтар шулуглелиг». Док. фильм. 19.00 — «Үттүнгүрбээс хүннер». П. И. Чайковскийский аттыг VIII делегей конкурузунуң дугаймында. 20.00— «Тамчыктыг удумар, чаштар!». «Нёнь ыт дугаймында». Мультфильм. 20.15 — «Адыр, бодал хөрээлеңнер». Док. фильм. 20.45 — Улустуң ажылгалары. 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — «Ынакшылзы баш удур билгеним». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ИЮЛЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Короли шутки» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда (ужатканы).

«КАА-ХЕМ»: «Свидание на Млечном пути» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда (ужатканы).

«ВОСТОК»: «Двойной капкан» 11-кү сериязы) 15.00, 17.30, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Большие маневры» 16.00, 20.00 шактарда.

Ойаар

Бөгүн республикага шоокар будуттаар. Соңгу бирмикчүктен хаттың дүргеин секундага 5—10 метр. Дүне 12—17 градус, чамдык черлерге хүрүүр 27—30 градус чылыг болуур.

Кызылга чагбас, соңгу бирмикчүктен хаттың дүргеин секундага 5—10 метр.

Алдаг-иелерниң болгаш школачыларның кичээнгейинге

1986 чылдың июль 26, августун 2, 9, 16, 23, 29 хүннеринде эртенгиниң 10 шактан эгелеп, № 5 «Детский мир» садының чанында «Ургуларга тайбың» деп темалыг школа базаарын организастаарын Кызылдың үлетпүр садының чарлап тур. Школачы форманы болгаш идик-хепти хоорайның школаларынга үлеп берген чалалга ёзугаар садар.

Школа базаарынга келириниерни чалап тур бис.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киндистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киндистериниң 2-37-13, чагаа киндизиниң 2-41-27, информация киндизиниң 2-20-60, культура киндизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киндизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солуун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуун неделяда 6 катап умер

Чагыг № 3042

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1. ТС—00179.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 178 (13178) | 1986 чылдың июль 30, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

ПАРТИЯ ЧОН-БИЛЕ СҮМЕЛЕЖИП ТУРАР

М. С. Горбачевтуң Владивостокта чоруп турары

ВЛАДИВОСТОК. Июль 27. СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары М. С. Горбачев Совет Приморьеге ийи дугаар хүнүн эрттирген. Оон Ыраккы Чөөн чүкке чоруп турарының программазының кол кезээ — кижилер-биле — ажылчыннар болгаш далайжылар, бүдүрүлгелер удуртукчулары, специалистери болгаш аныяктар-биле ужуражыры.

Июль 27-де хүнүң бирги чартыынга М. С. Горбачев ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң хүнүнге тураскаатказын сут спортунуң байырлалынга барган.

Ол байырлалдыг хүнде совет кижилер социалистиг Төрээн чүрттүк тайбың күш-ажылын, делегей кырынга тайбынын камгалап, флотка бараан боон, албан эрттирип турар кижилерни алдаржыдавлар.

Мугулдуруң суунда эштиң турар техника — ажылчыннарның, инженерлерниң болгаш эртемденнериң ажылының болгаш билиниң үре-түнелдери-дир. Ол тайбың продукция эвес, ынчалза-даа ол тайбың хереэнге бараан боон турар болгаш аныяк-чалыы кижилерниң холдарында туруп турар. Олар даарта далай ядык-кептерин ужуглаш, заводтарга, колхозтарга, институттарга чедип кээрлер. Шериг-Далай Флоду оларны күш-ажылга ынак кылдыр кижизидип, техниканы башкарырынга өөредип, чүгле дайынчы эвес, харын-даа база ажылшчы кылдыр белеткээн.

Амгы үеде үшкү чергенин старшиназы Сергей Бәнбурин, мичман Александр Легошин, бирги чергенин старшиназы Виктор Почуев, улуг матрос Анатолий Рудченко, Владивосток хоорайның комсомолунуң кижизиткенин матрос Олег Гуларов болгаш еске-даа дыка хөй аныяктар ажылдап турар механизмнериң чанында эвлүүн эрттирип турарлар.

Шериг далайжыларның бедик мергежилгиже болгаш спортчу чеднишкиннерге жидирлерден чаңгыс эвес удаа байыр чедирип, адыш часкап турган.

Кореяның улусчу армиязының Шериг-Далай Флодунуң адмиралы Ким Ир Чхолга командылаткан корабльдериниң отрядының экипажтары Оожум океанның шериг далайжыларының байырлалының аалчылары болганнар. Олар Владивостокта найыралдыг аян-чорук кылып чорүп турар.

Топ олуттарда СЭКП Приморье крайкомунуң бирги секретары Д. Н. Гагаров, ССРЭ-ниң ШДФ-ниң кол командылакчызы флот адмиралы В. Н. Черавин, Кызыл Туктуг Оожум океан флодунуң командылакчызы В. В. Сидоров олар.

Байырлал соонда СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары «Оожум океан флодунуң дайынчы алдары» дээр тураскаал комплекске баргаш. Моңгөөткө чечектер салган. Ол «С-56» дээр сут адаанның алдаржаан хемезинин делгээ чүүлдери-биле танышкан. 1943 чылдың мартта ол хеме далайларны болгаш океаннарны таварты үргүлчүлелдиг үе иштинде эштип эртекенинин соонда, сонгу флоттуң дайынчы хөделинишкиннерге идепкейлиг киришкен. Ол фашистиг 10 транспортты болгаш дайынчы корабльдерин узуткаан болгаш 4-үн үрегдээн.

Тураскаал комплекстиң хүндүлүг көрүкчүлер дептеринге М. С. Горбачев мынчаар бижээн: «Эргим оожум океанчылар!

«Оожум океан флодунуң дайынчы алдары» деп мемориалды улуг сонуургал-биле көрдүм. Мында бистиң Төрээн чүртүвүстүң хостуг болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселге дайынчы оожум океанчыларның эрес-мааңгырлыг чоруктарын мөңгежидип тураскаатказын-дыр. Мемориал флоттуң алдарлыг чаңчылдарын пропагандалаар, аныяктарны шериг-патриотчу ёзугга кижизидер, оларны шериг далайжының берге болгаш хүндүлүг мергежилгиже белеткээр талазы-биле эки бааза боон турар.

Дайынчы арга-мергежилгин сайзырадыр талазы-биле Совет Эвилелиниң күүсе эрге-ажыктарын ооң Ыраккы Чөөн чүкте эриктериге камгалаарының дайынчы хүлээлгезин күүссединге ооожум океанчыларга чедиишкиннерин күүседим.

Кадыг-берге шылгалдаларның чылдарында бистиң Төрээн чүртүвүстүң камгалап каан кижилерини эрес-мааңгырлыг чоруктарынга төлептиг болуунар!»

Мемориалдан ырак эвеске М. С. Горбачев Ыраккы Чөөн чүктүң чүрттакчылары-биле беседа кылган.

М. С. Горбачев: Мен бөгүн хөй-ле чугаалап тур мен, а силер меңээ чүү чугаалаарын күзеп тур силер, эштер? Съездиниң соонда чогум үүн амдыызында бүтпейн турадыр, ол дугайын үүн деп болдап тур силер?

Ажылчын кижи: Начальниктерни-даа, удуртукчуларны-даа кылганын барымдаалап төлээрине дүргеп-не каирер керек. Олар соолгу түннел дээш харылаар болзунаар...

М. С. Горбачев: Социализм үезинде ажыл-херекти мынчаар тургузар ужурлуг: хоолйу бүгүдеге чаңгыс, сагылга-чурум бүгү кижилерге чаңгыс, корум-чурум бүгү кижилерге чаңгыс болганда, шупту кижилер ажылдаар ужурлуг.

Берге деп бе? Бүгү кижилерге берге болур ужурлуг. Байдал экижирге кандыгыл? Бүгү кижилерге чиик болур ужурлуг. Ынчаарга бөдүүн кижилерниң болгаш начальниктерниң-даа арагыныга база ындыг болгулаары ышкаш, кандыг-ла-бир бөлүк ажы чаңгыс-даа кижи чамдыкта ажаан ондаланыр дээш, ак сеткилдиг эвес арга-биле бодунуң эолеп турар черин ажыглай бээрге, оон ескези бодунуң албан-дужаалын ажыглап, хоойлу-дүрүмге удур ажык-кончаны ап эгелээри окта таарышпас чорук-тур.

Бистиң улузувустуң күжү канчаар-даа аажок улуг, бистер—делегейде эң-не бедик эртем-билигиг улус бис, дыка шыдамыккай, кажан херек апарганда, боттарының ходдарындан тутунчукпаш, кандыг-даа байдалга таваржы бергеш, оны ажып эргер аргельг улус болгай бис. Бистер Төрээн чүртту кажан-даа чоок кылдыр көрүп бодаар улус бис. Өг-бүлеге, коллективке-даа бергелер тургулаар, чамдыкта кончуг берге апаар. Ынчангаш бир эвес кол үүлдү чугаалаар дээр болза, ол бистиң улустуң пайыралды утаап билириниң, чүртту, харыысалганы утаап билириниң дыка күштүг болур. Салгаалдардан салгалче ол дамчып турар.

Ам бистер боттарывыстың оруувусту тодарадып алган бис. Ол орук-биле чорааш, чүүү кылырын база тодарарып алдывыс. Анаа бүгү кижилер киржир ужурлуг. Чамдык кижилер: удуртулга со-

(Уланчызы 2-ги арыда).

АЖЫЛ-ХЕРЕКТИ ШУУТ ЫЯК СЕГИРИП АЛЫР

М. С. Горбачевтуң Приморье крайда чоруп турары

ПАХОДКА. июль 28. СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Приморье крайда аян-чоруу уламчылап турар. Күш-ажылчы коллективтерге, шуут кудумчуларга ооң тодаргай беседалары чонуң калбак кезектери-биле Коммунистиг партияның удуртукчузунуң кылып чорууру ажыл-херекчи кодурлүүшкүнүг сүме болуп турар.

СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары бөгүн дүүн соонда Находкага чораан. Чөөн талакы портче чорук айыбиле Новицкое суурнуң чүрттакчылары-биле ооң беседазы болган.

М. С. Горбачев совхозтуң ажылдакчылары канчаар чүрттап турарын, ажылагыйда ажыл-херектериниң канчаар чоруп турарын сонуургаан. Боттарының продукциязы-биле олар чүгле Находканы эвес, харын ескеледе-даа районнарны база хандырып турарын суурнуң чүрттакчылары чугаалаан.

М. С. Горбачев: Силерниң чеднишкиннерийер сеткилге өөрүшүүр-дүр. А боттарындары чүрттап адырлып хоорудаш ыыдыр бодавайн турар силер бе?

Үнүнер: Чок, мынчалдыр бодавайн турар бис, радио болгаш телевиденнең бар-ла болгай.

М. С. Горбачев: Бүгү чүртбиле харылзаа — ол ковчуг чугула. Ынчангаш харын ол харылзаа үзүм бижыг болурун силерге чугаалап каайн. Чөөн чүктү улам-па улуу-биле хөгжүдер бодалдыг бис.

Үнүнер: Четтирдивис. Силер бистериң-биле ажыл-херекчи ёзу-биле чугаалажып турар-дыр силер.

М. С. Горбачев: Мындыг бесседалар чугула, чүге дээрге, чаа, ажыктыг хөй чүүлдерни олардан билип алыр болгай сен. Эң кол чүве— бот-боттарывысты билчип ап, дугуржуп алганывыс ышкаш кыдыыр кылыр, ак сеткилдиг кылып херек. А силерниң кайын келгениңерни билип ап болур ирги бе?

Совхоз ажылчыны хереэжен: Украинадан келген бис. 32 чыл мында ажылдап болган чүрттап тур бис. Сеткилдиевиске тларышты, мынчангаш дедир ээп чоруурун күзевейн-дир бис.

М. С. Горбачев: Ол экидир. А арагалаатказының удур демиселге дугайында Чарлык кандыг-дыр, силерге четкен бе?

Үнүнер: Четкен. Эки. Чарлык. Ону мынчалдыр шагдала кылыр турган.

М. С. Горбачев: Эр улустуң бодал-оналы база ыыдыг бе? Шупту эвес боон чадавас иийнен? Чамдык кижилер бистиң кончуп турар чадавас, мынчалза-даа ажырбас, бирии чыл бергедеп чоруй, харын мынчалдыр кылыр ужурлуг турган-дыр дээрии ооң соонда биле бээр кылдыр бодаар мен. Өг-бүле-даа бижыг, кедилиг болуур. Техника-даа эки хоздарга турар апаар. Кол чүве — кадыкшыдга база эки болгай. Шупту-да чүве эки болуур.

Суурнуң ажыл-ишчилеринбиле байырлажып чарлып тура, М. С. Горбачев беседа дээш оларга чылыы-биле өөрүп четтиргенин илергейлээн. Силер бүгүдеге кадыкшыдга болгаш мында туружукларны быжыы-биле тударыңарны күзээр-дир мен деп, ол чугаалаан. А бистер бээр Ыраккы Чөөн чүкче улам-на чоокшуулаар бис.

Ооң соонда М. С. Горбачев Чөөн талакы портка чораан. Ол дээрге техниканың эң чаа чеднишкиннериниге үнделиидээш тургускан, мурнакчы технологии ёзугаар тутқан далай транспортунуң улуг белдирилдир. Мында чүүктериниң кол ыыдыызын контейнерлериге сайгара ажыдаан турар. Чүдүрер-дүжүрер ажылдарны автоматчыткыны порттуң байдалын үндезинибиле өскерткен. Хол-биле кылыр ажылдар эвээжээп, бүдүрүлгениң ажыктыы болгаш культуразы бедээн, чүүктериниң кадагаларлыы идегелдиг кылдыр хандыртынган. Порттуң чаңгыс чүгле хөмүрдаш чүдүрген судноларның доктаар черинин бөлүк механизациязының бедик деңгээлиниң бөлүк чүдүрүүшкүнериниң хуусаазын дыка кызырар, докерлериниң күш-ажыл байдалдарын экижидер арганы берген.

13 чыл мурнунда маңаа баштайгы сут өртээлин ажыглалга киирген. Ю үениң дургузунда 25 миллион тонна ажыг чүүктерни сайгарган. Бо чылын портучаар планда көрдүнгенниден 500 муң тонна хөй—7,8 миллион тонна чүүктү сайгарарын планнаан турар.

Порттуң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң далай пароходствозунуң удуртукчуларыбиле беседазының үезинде СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары чүүктер сөөртүлгелериниң хуусаалариың дүргедириниң айтырыгларын, демир-орукчулар болгаш автомобилистер-биле олариың харылзаа-холбаазын сонуургаан.

Порттан орукка Находканың чүрттакчылары-биле ужуражы бергеш, бо чердө багай эвес чүрттаа, сууржуй берген-дир силер, харын чүгле кааң хүннер эвээш-тир деп, оларга чугаалаан. А чүүктер сайгарарының талазы-биле силериниң портуңар делгелдеде ең улуг порттарның бирээзи-дир. Тергиин дээн ворт-тур!

Хоорайжылар: Чүгле порт эвес болдур иинин. А бистиң хоорайывыс багай-дыр бе? Бисте судно сентээр ииң маңаа, далайлаш идепкейлиг балыктаашкының баазазы бар, харын чүге-ле кижилер чедиишпес болбайн ваа.

М. С. Горбачев: Бир эвес ак сеткил-биле шынын чугаалаар дээр болза, мен бодаарымга мында ең улуг четпес чүве болза, чүртталга бажыңнарын турарын, кижиниң хандырарының талазын сонгаткаш, бүдүрүүшкүнүү дүргеп-не бурушгавралдыкпаны-дыр.

Находканың чүрттакчыларыбиле байырлажып чарлып тура, М. С. Горбачев мынча деп чугаалаан: Находканы карак ужу-биле-даа бол бакылап көргенимге өөрүүр-дүр мен. Чоп база бүзүредиг, бистиң чонувус болуп турарын көрдүм. Характери база бистиң-дир. Ынчангаш каяда-даа, чер-де болганга чеде бээрге, бистиң чугаалап турарывыс шынаш — интернационал-дыр. Ол бистиң чүртүвүс. Кижилер харын найыралдыг чүрттап, бот-боттарын деткижип турары экидир. Бистиң чонувус аргамергежилдиг улус. Таланттылыглар бисте четчир. Ажылчын ажыдыа-даа, колхозчу төрээлчиннерде-даа. Бистиң чонувус боттарының чүртүнге бердиптен болгаш улуг ажылхеректерин шиитпирлеп шыдаар арга-мергежилдиг-даа.

Үнүнер: Ийет, ыраккы чөөнчүккүлер мынчалдыр кылырына белеп!

— Ада-чүрттүң Улуг дайынының чылдарында Находканың амы-тынымдаш чыргылган чүрттакчыларынга алдар кылдыр тургускан тураскаалдың баарынга М. С. Горбачев чечектер салган.

А. ВЕЛИКОВ,
В. ГРИШЕНКО,
И. ЖЕЛЕЗНОВ.
СЭТА-ның түскай корреспондентилери.

ХАМЫК УЖУР—АЖЫЛДЫҢ ШЫНАРЫНДА

Рейд

Малга чем белеткелиниң темпизин дүргедедир, бүгү күштү, арга-курлавырларны олче мөөнмээр, сигенниң шынарын экижидер соругла-биле республикага шалыпчы ийи айны чарлаан. Шынап-ла, кыштаглаашкының эки эрттирери, малдың эъткир, сүткүр, дүкүр чоруун чедип алыры мал чеминиң белеткелинден дорт хамаарыжыр. Мал чеминиң бедик шынарын чедип алыры бүгү мал чеми белеткелчилериниге дүрүм болган турар. Оларның ак сеткилдиг, төлептиг күш-ажылын үнелеп көөр, бар турар техниканы чөптүг ажыглап, мал чеминери белеткелиниң депшилгелиг технологиязын ылдаа-биле ажыглаар чорук—хүн бүрүнүң чугула соругазы. Малга белеткээсигенниң база ажылдың шынарын тодарадыры-биле Улуг-Хем районнуң чамдык ажылагыйларынга каттышкан рейдиниң чоруткан.

Сиген кезилдезиниче он хонук озалдап кирген-даа болза, «Найыралы» совхоз нииитизи-биле 1445 тонна сигенни белеткээш, планын 37 хуу күүседткен. Сиген белеткелиниң талазы-биле бо ажыл-агый өскелерин мурнап турар. Ынчалзада мал чеминиң белеткелиниң байдалды дувурээзининг байдалда турар. Терезин бригадазы бот-оруглга-чарылгаже кирген болгаш эртенгиниң 7 шактан эгелээп кежээкинин 11 шакка чедир ажылдап турар дээрзин бригадир Хавва Маадыр-оол чугаалаан. Ынчалза-даа белеткээн сигенниң барык 75 хуузу класс чок. Бригада 600 гектар тарымал меделеп 540 тонналы кезип алган. Ону КПКУ-75 дээр агрегат-биле пресстеп, хээп турар. Тарымал медени орайтаар кезии эгелээнинден хоолузун чидирип, куруг сып апарган. Ынчангаш оон шынары кончуг кузу.

Кааң аяс хүн турда-ла, сигенчилер ажыл чок оруп, 5 трактормуң үрели берген дээш септеп турарын эскердивис. Шөлдерде сараатгар кодур тевелерге дөмейлежип, хевирдүзүү чок болуп турары элдеп. Ында дүржулгалыг сараат салыкчыларын тургуспаан, ук ажылды өөреникчилер кылып турар. Ол ышкаш пресстээн сигенни түскэй машина-биле кургадыр салгынналып турарында четпестер база бар. Эмин эрттир салгынаткапкандаи сиген кургап калган. Нииитизи-биле совхозта 118 тонна сиген класс чок. Пресстээн сигенни Анатолий Норжуңуун чаңгыс трактору сөөртүп турар болганда, ажыл саазап тургай турар. Ийи-үш трактормуң олче быжыглап болуурунуң аргазы бар. Мал чеминиң белеткелин кыска хуусаала шынарлыг доозарыже утпаган ажылдың эрегтей байдалы совхозтуң директизязын, специалистерин хувүрүтпейн турар.

«Ак-Туруг» совхозта мал чеминиң белеткели база ыыдыг байдалда. Ажылагый июль 25-ке чедир нииитизи-биле 1123 тонна сигенни белеткеп, бо талазы-биле палның үүлге 34 хуу күүседткен. Кылган сигенниң шынарын алырга, хөй кезии класс чок болуп, артпышаан. Республиканың химижидилге станциязыже шынарын тодарадыры-биле чорудар сигенни үш шоодайга суккаш, районнуң ветлабораториязынга апарып каан. Олары ында бир ай ажыр чыдар. Совхоз бо хүнге чедир витаминниг далган кылыр агрегат чок. Ол хиреде аңаа ажылдаар бир лаборантшы өөредип алган. Ол ышкаш совхоз бөгүнге чедир чаңгыс тонна сиген пресстевээн, үүле дээрге пресс агрегаттары ажылдавас, селип-селтеп албаан.

Совхозтуң Альберт Ак-Лама удуртқан механизастаттынган бот-оруглга-чарылгалыг бригадазы тарымал медени 1019 тонналы белеткеп алган. Оон шынары класс чок. Ол медениң кийги дүжүдү ам кезеринге белеп кылдыр үнүп келген. Бичиңнде озалдаар болза, хоолулуг чорууп чидирипттер. Ол хиреде совхозтуң механизаторлары ону ажаарын уттупкан, олар үүле чайгаар үнген сиген кезери-биле өйлешкен. Медени чогуур үезинде хоолулуг шынарын чидирбээнде, ажаан элырыже совхозтуң директизязы сагыш салбаан. Бир эвес чамдык механизаторларны од ажылже эвилелээр болза, чаагай дүжүттү ап болурунуң бүгү аргазы бар. Шак-ла ыыдыг байдал «УТКА 25 чылы» совхозта база бар. Мында байдалдар совхозтарының, районнуң удуртулгу даргаларын дүвүртепейн турар.

«УТКА 25 чылы» совхозтуң төп шынында АВМ ажылын удуртуп турар гидротехник Александр Намнаның чугаазы-биле АВМ-ни септээн. Ажылды дүргеп болгаш шынарлыг кылыр дээш эге тургустунуушкунну кылган. Витаминниг сиген далганыңга херегледээр медениң шөлүн эдилээп естеткен. Оон түнелиишке бир сөөктээн 90—100 центнер ногаан масланы алган. Витаминниг сиген далганы кылыырының технологиязын оператор Алексей Чамбал, ажылчыннар Михаил Кокбу, Григорий Санчай-оол, Оксана Опай-оол болгаш өскелер-даа бүрүн шиитгээткен. Ынчалза-даа байдал кандыгыл?

Совхоз нииитизиң малынга 620 тонна витаминниг сиген далганың белеткээр. Хүнде 10 тоннаны кылыр болза, 60 хонук дургузунда туруушкун чок ажылдаар ужурлуг. Ынчангаш амгы темпинии ийи катап дүргедеткеш, планныг онаалдаларын күүседирин негеттинип турар. Ынчалза-даа олар хүнде 4—5 тоннаны белеткеп ап келген. Бис баарывыска АВМ үрели бергеп ажылдавас болду. Бир эвес планын ажыр күүседир дээр болза, олар ийи аза үш эвлүгни тургузуп алырының бүгү барымдаазы бар. Дүне ажылдаарынга электри-ярымбиле хандыртыкган. Ону үүлге шын шиитпирлээрин арткан. Бо дугайын кым-даа бодаваан. Олар бөгүнге чедир үүлге 100 тоннаны белеткээн. Арткынын ам кажан-чежен доозары билдинмес.

Кылдынган витаминниг далганның шынарын хүн бүрү тодарадып турар лаборант Ольга Ореховна эң чугула сезонныг ажылдың бачым үезинде шөлээледип чорудукпан. Совхозтуң директору та чүнү бодаан. Белеткээн далганы шөодайлаш, чыскай салган. Оон чамдык шөодайларында шынары эки, багайы-даа бар болган. Сигенниң шынарын тодарадыры-биле кончуг озал байдал-биле чорудуп турарындан кандыг сигенни ажаап ап турарын тодарадыры берге. Ажыл-агый бөгүнге чедир витаминниг далганның планның 15 хуу, сигенниин 29 хуу күүседип алган.

Ол совхозтуң Иштии-Хем, Арыг-Узуу, Арыскан салбырларында сараатгар кургаг черлерде шевергин, көскү бедик. Мал чеминиң белеткелиниң шынары куду болуп артпышаан. сигенниң шынарын тодарадыры-биле Кызылче озалдадып чорудуп турар. Бирги класстың сигенни белеткээн механизаторга, план күүселдезин 60 хуу аза берген тавариялга, 7 рубль 96 көпеекти төлөөр ужурлуг. Ол ышкаш сиген кезилдези доозугранда 20 хуужу немей төлөөр. Бо төлөвир саазын кырында артпышаан. Сигенчилерниң белеткээн сигенниин шынары билдинмес болганда, ону кайчаар тодарил? Механизатор бүрүү кылган ажылының шынары дээш ужуг соонуургадыг турбуже, ону төлевейн турары ажылдың темпизин кудуладып турар дээрзин механизастаттынган звеноның кежигүүн Х. Шулукай хомудап чугаалаар болду.

«Улуг-Хем» совхоз эртээн чылын белеткээш, сараатгап алган сигенни сугга алыскаш, улуг когаралга таварышкан. Ону катаптавазы-биле бо чылын сараатгарны, суг четпес кургаг черлерге тургузар деп шиитпирлээн. Ынчалза-даа сараатгаан 400 тонна сигенни сут база катап аппарган. Оон түнелиинде совхоз 7—8 мун рубль когаралга четкен.

Ол совхоз нииитизи-биле 1578 тонна сигенни белеткээн болгаш планның үүлге 32,2 хуу күүседткен. Бо чүрагайлар совхозтуң мал чеми белеткээр талазы-биле ажылдың организациязын кудулаткаңын, машина-техниканы чөп ажыглавайн келгенин, курлавырларны долу ажыглаваанын, эде тургустунуп, дүргедел-биле ажылдавайн турарын бадыткап турар.

Улуг-Хем районнуң совхозтары июль 25-ке чедир 6729 тонна сигенни белеткеп ап, планың үүлге 29,9 хуу күүседткен. Моон район планын күүседип ап шыдаар бе деп айтырыг тургустунуп келир. Районда белеткеттингеп сигенниң шынары кончуг куду болуп турар.

Бо чылын район малга чем белеткелиниң эң чугула өйүн— сиген кезип эгелээрин орайтадып турар. Ынчангаш мал чемнерии чеже-даа хөйну ажаап алза, ында хоолулуг бүдүмелдер эвээш.

Сигенниң шынарын тодарадыр лабораториялар «Улуг-Хем», «Күш-ажылдың хостуу», «УТКА 25 чылы» совхозтарда бар. Совхоз бүрүү кылган сигенниин шынарын, кларын билип алыры-биле республиканың химижидилге станциязынче дүүген чорудар хүлээлгелиг. Чамдык совхозтарда АВМ чок. Оларны садып алыры-биле республиканың агроүлетпүр комитединче киирген чагылар түнел чок артпышаан. Ол ышкаш совхозтарга база район төвүнге сигенниң шынарын хынаар лабораторияны тургузар айтырыг база үттүндүрген.

Чүгүле кампания үезинде шак минута бүрүү долуубиле ажылаттырып, «дыштаннынакмнар» турбас ужурлуг.

Рейд бригадазының дээлгүннери: С. БЕЛЯЕВА — республиканың химижидилге станциязының киллис эргелекчизи; З. АМЫР-ДОҢГАК — Тыва радионуң корр.; Ч. ТӨРЕВЕ — «Улуг-Хем» солунуң корр.; К. САРЫГ-ООЛ — «Шынның» корр.

ССРЭ-ниң хереглекчилер кооперациязының каттыжыышкынарының, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннарын, инженер-техниктиг ажылдакчыларын болгаш албан-хаакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаннаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Он бирги бет чылдың даалгаларын болгаш социалистиг хүдүлгелерин күүседирингe чедип алган чедиишкиннери дээш шаңнаары болза:

ТЫВА АССР-ДЕН
Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле

Дуу-Дарый Салчаковна **Чанзан** — Мөңгүн-Тайга районнуң хереглекчилер нииитилелиниде магазин эргелекчизи.

Улустарның Пайыралы ордени-биле

Степан Федосеевич **Овчинчиников** — Кызыл районда хереглекчилер нииитилелиниң автомагазин эргелекчизи.

«Хүндүлелдиң Демдээ»

орден-биле

Александр Семенович **Лопатин** — Тыва потребсоюзтуң автотранспорт конторазында автомобиль чолаачызы.

Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергези-биле

Зоя Тюлюшовна **Кыртымай** — Улуг-Хем районнуң ажылчын кооперациязының хлеб пекарниязында бижырыкчы-мастер.

Любовь Кыргысовна **Хөнделен** — Эрзин районнуң хереглекчилер нииитилелиниң магазинында садыгжызы.

«Күш-ажылчы эрес-мааңгырлыг чорук дээш» медаль-биле

Лидия Григорьевна **Кузенекова** — Тыва потребсоюзтуң универсалдыг белеткелсайгарылга базазының савалакчызы.

Чүгүкпен Алексеевна **Тажимав** — Тожу районнуң хереглекчилер нииитилелиниң столоваязында повар.

«Күш-ажылчы шылгарал дээш» медаль-биле

Галина Николаевна **Киреева** — Тыва потребсоюзтуң Кызылдың садыг базазының улуг товароведи.

Коткар-оол Допуйович **Моңгуш** — Чөөн-Хемчик районнуң хереглекчилер нииитилелиниң сепгелгө болүүнүң ажылчыны.

Мария Николаевна **Пашкевич** — Таңды районнуң хереглекчилер нииитилелиниң столоваязында технолог.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **А. ГРОМЫКО.**
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.**
Москва, Кремль. 1986 чылдың июль 16.

«Шын» солун **КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТҮГҮН** Улуг-Хем районда сиген белеткелинде мурнап турар Ийи-Тал салбырының Чыртак Дадар-оолга удуртқан сигенчилер бригадазыгга тураскаадын көдүргеп.

Ийи-талчылар көрдүгпеп план бүгаар чартык айда 320 тонна (хүннүң-не 28 тонна) сиген белеткээр соругалыг турган, херек кырында 423 тонна сигенни белеткеп сараатгаан, еске салбырларны мурнап, социалистиг чарышка тиилекчи болганы ол, азы планын олар 132,2 хуу күүседткеннер. Ийи-талчыларның үргүлүү мурнуку одургe кирип, тиилекчи болуп турарының чажыды — оларның бот-боттарын билчип, демпинг, эң-паймаллыг болгаш бот-харыысалгалыг ажылдап турарында.

Мал чеми белеткээриниң мурнакчыларынга дедиежинер!

ХЫНАЛДАНЫ КҮШТЕЛДИРГЕН

«Искра» совхоз 2032 тонна сиген, 280 тонна сиген, 260 тонна витаминниг сиген дагганы белеткээр планныг. Сиген белеткелиниде механизастаттынган ийи бригада, сес звено ажылдап турар. Бригада, звено бүрүү СЭКП ТК-ның Кыргырының харыы кылдыр шалыпкын ажылдаарын шиитпирлээн. Сиген-чилерниң ажылынга хыналданы күштелдирер-биле улусчу контрольдуң 7. депутаттарның 4 постуларын тургускан.

Анай-оол Иргит удуртқан механизастаттынган бригада Чозарза ажылдап турар. Бригала 532 тонна сиген белеткээр. МРТ-80 маркалыг тос. Т-25 маркалыг үш трактор, ийи прессподборщик болгаш еске-даа техника-биле бригада ханыртынган.

А. ДОҢГАК.
Чөөн-Хемчик район.

УЕ МАНАВАС

Бай-Тайга районнуң «Тоолю» совхоз сиген кезилдезинче июль 1-ден эгелеп кирген. Бо хүнперге чедир 1030 тонна сенажды болгаш 253 тонна сиген белеткээн. Ында хүн нормазын 100—110 хуу кылдыр күүседип турарлар бар. Чижээлюрге, аныяк механизаторлар Иргит Ногай 151 тонна, Валерий Айыр-Саная 133 тонна, Дмитрий Алыг 120 тонна ногаан массаны кестирип, мурнуку одургла чоруп турар. Хоочун механизатор Дилгижек Клим-оол Т-150 маркалыг трактор-биле хүнде 132 тонна чедир ногаан массаны сөөртүп турар. А сенаж бастырарынга коммунист Сарыг-оол Иргит, Седеш-оол Өлчей болгаш сигенчилерден Родамир Намзырай, комсомолчу Оюмаа Моңгуш олардың звеноларды эки ажылдап турар.

Чамдык чеднишкиннер бардаа болза, сиген кезилдезиниң шиитпирлеп темпизи оожум болуп артпышаан. Хову-шөлде кижи саны хөй-даа болза, бүдүрген продукция эвээш боон турар дээрии үстүнде сан-туралгайлар бадыткап турар. Районнуң сан кылдыш болгаш күр камгалал инспекцизязы бо чылын сиген кезилдезинче мынчага чедир кирбээн. Оон-биле чергелештирер аяызче 10—11 шактарда үнер, а кежээ 5—6 шак үезинде чаныг кээр тавармалдар амыдаа бар боон турар. Бо бүгүнү үилезин-биле өскерткеп, сиген кезилдезинче школачылардан эгелээш, пенсионерлерге чедир массалыбиле киирип-тырбее болза, үе маңаавас, а сиген күш четтирбейн баар.

С. САЛЧАК.

ЧУГАА ЛАЖЫЫШКЫННАР ЭГЕЛЭЭН

Июль 28-те Кремльге Н. И. Рыжков биле Т. Озалдың чугаалажыышкыннары эгелээн. Делегейниң кол айтырыгларының талазы-биле тодаргай санал-оналга солчулгазы болган. Совет-түрк кожа-хелбээ харылзааларның бүгү комплексиниң улам ыңай калбарыышкынның болган быжыглаарынга база перспективазының туспузунда чугаалажып көргеннер.

Ол-ла хүн ССРЭ-ниң Күрүгениң план комитединиң председатели Туркменың Премьер-Министрииниң чанында Күрүгенниң план организациязының аразында кады ажылдажылга дугайында дугуржулгага база ССРЭ-ниң чазаанның болгаш Туркмен Республиканың чазаанның аразында туризм талазы-биле кады ажылдажылга дугайында дугуржулгага ат салган.

ССРЭ-ниң чазаанның өөрүзээнинден Т. Озалдың болгаш оон кадаймының алдары дээш дүзүттеки шайлалга болган.

Н. И. Рыжков биле Т. Озал чугаа солдушкайнар. Ону ынчангайдыг дыынаан болгаш адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Шайлалга шайыралчы байдалга эрткен.

(СЭТА).

ПАРТИЯ ЧОН-БИЛЕ СҮМЕЛЕЖИП ТУРАР

М. С. Горбачевтуң Владивостокта чоруп турары

(Улавчызы. Эгези 1-ги арыңда).

лушкан болганда, аңаа кандыг-ла-бир чаагай сеткилдиг азы эмин эртпир чаагай, чымчак сеткилдиг киижи киргеп боор, чадавас, ол хайырлаашкынын киргүзер деп бодап турар чадавас. Бистер кажан ниитилел делгем базым-биле бурунгаарлап эгелээнде, чүгле мынчан «хайырлаар» аппар бис.

Ол кайда-даа болза, ажылдаар чер бүрүзүнден оны эгелээр керек. Корум-чурумдан, сагыага-чурумдан, ак сеткилдиг болдурундан эгелээр керек. Бо бүгүнү мынаар эгелээр дээр болза, чоп чуртка боттарын долу эргелиг эдер кылдыр медерел билгеп турары чүтүла. Социализм үезинде ол дээрге боттуг, бодуун чүүл болур.

Хей-хей киижилер: бистиң эргелеривис дыка хей болганда, оларның-биле чогум чүүл кылырын бодаан аайын тыппас-тып бис деп чугаалагыннар болгай. Болувуска харымсалганы алырывысты уттупкан боор-дур бис. Команда күүседирип чиик, белеп-ле болгай. Анаа сээн сорулгалы бо-дур, оны күүсет деп чугаалаак дижиик. А ол чогум чүүл кылырын билбес болур.

Шаанда аңаа: черим аңдар, тараа тарыг, аңаан ал, мынаар-мынаар кыл дээр турган. Ам болза, эң эки түнелди чедип алыр дизе, канчаар кылза чогуурун бодаар херек. Бистер амгы үеде ажылкеректи бүдүрүлгелерин, колхозтарны, совхозтарның, тудугларны тускайлаң орударынче углап турар бис. Мынаарта тускайлаң болуру дээрге, эргелер болгаш улуг харысалга-дыр. Херим бизимнарны кылып, темпилерин дүргедирип чедип алыр ужурлуг бис.

Айтыыр: Силерге бистиң киижилеривис канчаар таарыжып турар-дыр?

М. С. Горбачев: Аяның эки кестүр болгаш сеткилхөнүг база сергек-тир. Олар түвениң шынын чугаалаар-дыр, ол сеткилимге таарыжыр-дыр. Багай чүве—багай, эки чүве — эки-ле болгай...

Владивостоктуң кыдыгаарынга. Лазурная мугулдурлуң районунга М. С. Горбачев хей болгук туристериниң чазынга доктаагаан. Приморье чурттуглар болгаш оларның залчыары оон Владивостокбиле танышканының баштайгы түнелдеринде, ажылга моон соңгааргы планнарының дугайын сөөлүргаан айтырганвар. СЭКП ТК-ның Чиигинге секретары айтырыгларга харыылаан, мынча дээн:

— Ыраккы Чөөн чүкче бирле дутаарында келгенивис бо. Бо черлер чараш-ла-дыр. Бир эвес бо бөйдүсту архитекторларның болгаш тудугжуларның шевер холдарынга берип каар чүве болза, маңаа кайгамчыктыг чараш тудугларны — чуртталгының-даа, культураның-даа болгаш санаторийлериниң-даа бажыңнарын тудуп тургузуп болур-дур.

Даарта мен Владивостокка Ленин орденин тиспес ужурлуг мен. (Адыш часкаашкынын). Бистер бо черни, чүгле Приморье крайны болгаш Владивостокту эвес, харын база бүгү Ыраккы Чөөн чүктү канчаар хөгжүдер бис дээрзинге дугайында чамдык бодалдарывысны чугаалаар аппар мен. Оон үеэн-даа келгем. Шаанда бистер аңгыатты угланмышкыннар-биле: Приморьеге, Хабаровскиге, Сахалинге, Камчаткага, Якутскиге хамаарыштыр ажылдаа турган болгай бис. Ам ол бүгүнү чаңгыс аай болдургаш, ыяк бодаан өөр херек. Чүге дээрге мында ажылды бызырымчалыг кадбартыр үеэн келгеп-дир. Бир-тээ, бызыг үнделгенниг чорудар болганда, мында кандыг-кандыг аргалар барып савап өөр херек. Бо талазы-биле эртем ажылдайн болгаш дыка хей солуун түнелдерни берип турар.

Өске талазында чогум чүүдэн эгелөрүй база өөр херек. Хаммыкыңы мурнунда киижиниң бо черге бызыглаар тейледе, оны таарыштыр тургугарының айтырыы туруп турар. Шинчан ам өске бүгү адырларны калбартып чорудар арга тургустунар. Ыраккы Чөөн чүк чүгле чиг эт бээр эвес, харын база ону бола черге белеп продукция кыдыр болбаазырадыш, болуру чугула боон турар-дыр.

Үн: Шагда-ла ыңдыг политика биске херек турган.

М. С. Горбачев: Ам чер болганывыга, үргүлүү сонуургап чоруурум бир айтырыгны силерге салып көрейн. Бистиң иштиких, даштыкы политикавыстың талазы-биле кандыг бир чиғаниг силерде чок ирги бе?

Үнмер: Чок. Турбас-даа ужурлуг. Бистер аңаа улуубиле бүүрген турар бис.

М. С. Горбачев: Бир эвес ол чонга деткиттинге болза, кандыг-даа политиканың кандыг-даа түнелдерин чедип ап шыдаавын дорт чугаалаайн. Бистиң айыткан-на бүгү үүлдеривистиң шуптузуңүнүң чонның эрге-ажыктарым барымдаалаавын онаалап демдеглексеп каап тур мен... Ол сорулгаларның кандыг-даа одуругларын алгаш көөр болзунарза, олар чонның эрге-ажыктарынга дүүшкен боон турар. Чижээ, бистерниң малгысталчак амыдыралгыларывыс, оорларны, хөлөн алыкчыларын, эрге-дужаан сүрүкчүлерин, үрей кылынчыларны канчаар көрүп турарывыс шак-ла ыңдыг боон турар. Олар-биле эптеш чок бис.

Үнмер: Оларны шыңгыы, быжыг тудар керек.

М. С. Горбачев: Чамдык киижилерге ол таарышпайн турар. Шинчалаа-даа ол киижилеле керек чүве-дир, ол варыглардан адырлы алыр керек.

База бир чүве. Улуг сорулгаларны калбартып бергенивисти билир ужурлуг силер. Эде тургустунуушкын чүгле начальниктерге хамаарыжыр чүве эвес болдур ийин. Бир эвес ажылчын киижи станокка, тудугга, шөлге, фермага эде тургустунуп албас болза, ажыл-херектер болбас. Бир эвес политика боду-ла политика болуп артар болза, ол аңаа-ла лозунгар болу бээр.

Планнарны күүсеткен, бүдүрүлгеге реконструкцияны чорудуп, фондуларны чаартыр керек. Берге сорулгалар турар, шинчаган оларның мурнунга торудбаалыңар.

Социализм — чонның тургузуу, улусчу тургузуг. Ынаныг болганда чон боттарын чурттуң ээзи кылдыр билир улуг ужурлуг. Эң кол чүве ол-дур. Горбачев дужүүрлерин ап алгаш, бүгү-ле чүвени ажыдыптар кылдыр, мени харын чүгле шинчалыр балбейн көрүүр. Ийет, белеп чүве чокла болгай. Дужүүрлер силерниң-биле бисте болгай. Шын политика керек, чонның идепкейлиг чоруу база керек. Медерелдиг ажыл, улуг болгаш берге ажыл керек дээрзин шуут чугаалаайн.

Үссурийск мугулдурже, дөвүүчүктеп баткан чурумалдыг десвектерде Ыраккы Чөөн чүк «Артеги»—«Океан» дээр Бүтүүвилел пионер лагериниң эдээн черлери чаттылып чоруткан. Оонкуң океанның сугларын ол чалымнарлыг, ногаан үнүштерге бүргеттирген эриктерде шуут барып шаштыккан. Шинчангаш океанның чалгыларын хей каът корыустун балконнарында дагжап келген шыкаш кылдыр салгыдырар: ак-көк пилоткаларлыг пионерлер М. С. Горбачевка үткүштүр маңнажып иелгеннер.

М. С. Горбачев: Силериниң арааларда Ыраккы Чөөн чүктен келбээн киижи кымнарыл, уруглар?

Уруглар холдарын ол-ла дорнын бир дем-биле көдүргеш:

— Люба Шаврова, мен — Читадан келдим.

— Андрей Гусаков, мен — Краснодардан келдим.

— Армен Арутюнич, мен — Ереваннан келдим.

— Слава Горшенков, мен— Белоруссиядан келдим — деп харыылааннар.

М. С. Горбачев: Мында силерге тааржыр-дыр бе? Арменнигга тургэнывыга бодаарга, оон эки-дир бе, Армен? Ам силериннинде 35 градус чедир изиг-ле болгай.

— Маңаа чурттаары бистерге эки-дир, шуптузуг кончуг найырааллыг чурттан тур бис—деп, уруглар харыылаан.

Оон соонда М. С. Горбачев Ыраккы Чөөн чүктүң пионержи республиказының коруузун эргип көрген. Оон лагерьге келгенинге алдар кылдыр аныяк артистерниң тургускан концертинге ол олурушкан. Ядролуг дайынның кыжанывындан делегейин камгалаар деп, боттарывыңы адаалаарының болгаш аваларының эң чүгүла херээн уламчылаарывыга белеп чурттуң аныяк салгакчыларының чаңгыс эвиинде ол чырыткыланчак көргүүү «Бо делегейин камгалаң, хумагалаарын бистерге чагаам» деп кыйгырыгның адаа-биле эртикен.

Уруглар-биле байырлажып, чарлып тура, М. С. Горбачев Ыраккы Чөөн чүк «Артегииге» чорааннар дептеринге дараазыларгы бижиглеңди арттырган:

«Эргим уруглар! Бистиң чуртувустуң пионержиниң төлээлекчилери — силерниң-биле ужуражыышкын мээң сагыш-сеткилимге кезээ шагда артар! Бижыг болгаш дидим кылдыр өзүпер! Бистиң черивиске ыяк болуңар, боттарывыңның улузуларга ыяк болукар! Черниң бүгү уруглары-биле найырлажыңар! Тайбыныы камгалаңар! Силерниң шуптуңарның оруулар чырык болзун!».

Хүнүүн ийиги чартыында М. С. Горбачев хоорайның «Океан» дээр фирмалыг садыг төвүнге чораан. Ол магазин садыын алыкчыларның аразында ажок адаражып сураг-жаан: ямзы-бүрү продуктулар четкир, а эдээт маңнашкыны чок.

М. С. Горбачев: Силерниң садыңнардан киижилерниң сагыш-сеткилин кандыг чоруп турарыл?

— Эки — деп, үш уруглуг кеиде Г. И. Минеева бүзүреллиг харыылаан. — Алыксаан бүгү үүлдерни садып алдым. Шилин адымнын эки-дир, хавдырып турары-даа дүргем-дир.

— Киижилериниң садыгжылардан дилегларын кандыг болуп турарыл?—деп, аныяк садыгжы Валентина Левчуктан М. С. Горбачев айтырган.

В. Левчук: Лосось продукциязы хей турарын дилеп турар-дыр. Ассортимент бисте нинтизи-биле байлак болгаш доктаамал.

М. С. Горбачев: Чартык фабрикаттарны кылып өөренип алган, эр-хейлер-дир силер. А консервалар кайы хире чоруп турарыл? Негелде улуг бе?

Магазин директору **К. В. Горохова:** Йөет. Багай эвес чоруп турар. Бисте ам чаа продукция — ногаалдарлыг томат соусунда кукумария дээр продукция бар. Ол чаа продукция бүгүдеминиң сеткилинге таарыккан.

М. С. Горбачев: Москвадаадаа, чурттуң өске-даа хоорайларында «Океаннар» Ыраккы Чөөн чүктүүнге демейлеңнек болурунга чүү чүве шаптыктап турарыл? Шидыг «чаңгыс аай хевирге» киижилер чүүле байыр чедирер ийик.

Магазинниң ажылдакчылары ол айтырыгга тодаргай харыылаан: ямзы, улуг эвес савалыг продуктулар эвээшпир. Кулинариниң чамдык хевирлери чедишпес, чүге дээрге оларны хол-биле кылыр-дыр. Хамык ужур продуктуларда эвес, харын техникада-дыр. Бирги эдээгде. А аъш-чем үлетпүрүн оожум чаарты дерип турар-дыр.

«Ыраккы Чөөн чүк» эштип чоруур базарга М. С. Горбачев чорган. Ол судно барык чээрби беш чыл барган болуп келген. Чөөкта чаа ону чаартып, ажылалының хуусаавын ам-даа 10—12 чыл узаткан. Эжиндирип чоруур комбинаттың бүгү цехтеринге бүдүрүлүүр өскен, бедик шимарлыг аъш-чем продукциязын кылып үндүрери көдүзээн.

Коллектив-биле ужуражыышкыларга базазының ажылынын дугайында бодулуң бодалын **М. С. Горбачев** мынчаар чугаалаан:

— Кажа-даа чеде дээрге, чаартыышкын херек боор-дур, эштер. Силерде база киижилер деңнешпирилге кылып, механизация эки аңарганын чугаалаан турар-дыр. Эртикен үеде сорулгаларны чаа-чаа бүдүрүлгелерин тударының күселиибиле нинтизидип турулаан болгай. А ол белеп эвес херек. База дагын ханаларны салыр, база дагын коммуникацинны кылыр, база дагын коллективтер тургузар болгай. А чаа фондуларны багай ижытлаш, тудугну база үр кылып турган. Силерде ышкаш киижиг чоруктан үштүнүн үеринин аргазы чаарты-дериниде болуп турар-дыр.

Саналы көөрге, силерде аңаа чарыгдалдар чаңгыс чыл дургузунда-ла барык бүрүн маган тургустунган-дыр. Чаартылга деп чүве ол-дур. Болаш-да, бодаш, бүгү-ле үелерде бодап көрээш. Бодунга болгаш өскелерге оожургал бербес херек. Улуг ажыл-херек кылдыңган-дыр. Силерниңде мээң көргенним үүлдер мээң сетиилимге төөгүрүнтпе. Өске арткан үүлдерни боттарынар-ла тодарадып көрүүнер. Силер күш-ажылчы коллектив болганывыңарда, совет хоойлуларга дүүштүр хөзелип көрүнер, киижи бүрүүнде эргелер болгаш хүүлэлгелер бар болгай, оон ынай эштежиңге, бот-боттарывыга деткимче, дуза херек. Ылаңгыя далайжы, балыкчы ажылхерекке ол чугула керек.

А. ВЕЛИКОВ,
Б. ГРИШЕНКО,
Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
СЭТА-ның түскай корреспонденгилери.

БЕДИК НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ДҮҮШТҮР

СЭКП Кызыл хооркомуның III пленумуң болуп эрткен. «СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумуның шиитпирлерин болгаш партия обкомуның III пленумуның доктаалын күүседир талазы-биле хоорайның партия организациязының сорулгаларының дугайында» СЭКП Кызыл хооркомуның бирги секретары Б. П. Свинцовтуң илеткелин аңаа дыңнап, чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумуның шиитпирлерин, СЭКП-ниң XXVII съездиниң ажылдап кылганы партияның экономиктиг стратегиязын, оон даштыкы утланыышкынын боттандырарынче угланган СЭКП ТК-ның политиктиг шүтүмүн болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазын, бүгү совет улус-биле бир домей, найысыялдың коммунистери, ажылчы чоннары чаңгыс эң-сеткилдиг деткил турарын илеткелин болгаш пленумга санаа бергенивер чугаалаан. Совет Эвилелиниин ажылчы чоннарынга СЭКП ТК-ның Кийгырыын хоорайның ажыл-ияңнықтери бедик күш-ажылчы болгаш политиктиг байдалга чүтээлакшан, немелде бедитиен үлүзэлегерин алгаш, он ийиги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарыштыг калбарткан.

Бирги чартык чылда хоорайның бүдүрүлгелери продукция сайгарарының, чүк сөөртүрүүн, пассажирлер аргыштырарының, бараан саарылгазының, чоннуң амыдырал болгаш коммунал хандырылгазының талазы-биле планның күүсеткен.

Ынчалза-даа хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери бирги чартык чылда багай ажылдаанын пленумга демдеглээн. Эрткен чылдың бирги чартыы-биле денизээре үш бүдүрүлге продукция бүдүрер денмелии, беш коллектив күш-ажылдыг бүдүрүкчүлүүн кудулаткан. 25 үлетпүр бүдүрүлгенниң оңу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезинден ажыл талевириниң өзүлдезини улгаттырып, четпес ажылдаан.

Бирги чартык чылда алгы, пиво, Элегес-Аксының хана материалдары бүдүрер заводтары планныг онаалдаларын күүсеткээн. Июнида дараанылга фабриказы продукция сайгарарының онаалдазын боттандырып шыдаавышкынын чартык чыл даалгазын үскен.

Үстүнде адаан бүдүрүлгелериниң удуртукчулары, партия организациялары социалистиг бүдүрүлгениң кол хоойлуларын үрээнин, экономикаже ханылап кирбээнин, ниитики курлавырларны четче ажыглаарының хөй-ниити организацияларының, агитквартадларының, өг-бүле звеноларының, түс-түс малчыннарның, район төвү Чадаана хоорайның чамдык организацияларының иденкейлиг киржилгезин чугаалаан, оларның улуг дузалыг демдегледи. Шынаала, мында айтып болгу дег үүлдер эвээш эвес. Чижээлеерге, республиканың күрстрахованже эргелелиниң район салбырының, райкүсөкомнуң сай-хөө киллдиниң коллективтери, суурнуң «Хередэ» агитквартиразының чурттакчылары онаалдаларын шагда-ла ажыр күүсеткен. Кара-оол Саттың өг-бүле звенозу малчын Николай Сат онаалдаларын барык бүдүн чартык, ийи катап ажыр боттандырган. Эки-ле чижектер, а ниити совхозта бир ажыл түнүн помчукчулар-биле кады көрө кааптаалы.

Ол чугаа соонда Х. С. Дамба-Даржаа-биле сиген шөлдеринде ажылдап турарларже үнүпкен бис. Совхозтуң деңнеэриилге сигенниң үнгени бо чылын шуут магалыг. Хөөрем кижи болза, бир дөрбелчин метр чердеп бир хонзынын белетиеп ап болур дээр-даа магатчок. Шында-мында чаа сараатгар, хөлөзиңер, кестинген сигенниң дилиндектери сагыш-сеткилдя чайгаар-ла өөртүп келир. Ажылагынга дузалажып келген район төвүнүң Культура бажыңының районнуң суттарызга системалар эргелелиниң коллективтерин-даа көрдүвүс, ужураштывыс. Ол-ла чоруп орувуста биске улуур кожуур сөөртикен «МТЗ» деп трактор чоруп олур, ожугда он шаа кижи база бар. Келзе-ле Экер-оол Ондарга удуртқан комсомолчу-аныяктарның сигенчилер звенозу болду. Олар суур кирип, чүнүп аар дээш бар чыдарлары ол. Кидии ажыл-шагының үези, эртенгинниң он шак чаа-да ажыл турду. Даргам оларны-даа доктаатпады, чүнүп алыссааннар оруун уламчылап чорупту. Бичии болганда сигеп кезер машиналыг база бир трактор үткүштүр иелдп. Тракторист Донеп-оол Күжүгеттиң үредген машиназын кылдыртыр дээш суурже, МТМ бар чыдары ол. Бригада турлаанда Баҗы-Суур Күжүгеттиң трактөрүнүң сигеп кезер машиналы үредген турду. Оны кылдырары-биле тракторист база-ла суурже тутсуп киргеп. Кысказы-биле, ол хүн сигеп шелүүге бир сараат салыкчыты, бир дырбаат грабли сөөртикеп трактор көрдүвүс. Үстүнде айытыныган чугаага директор шөлде чеди трактор ажылдап турарын айытқан чүве болгай. Оон аңгыда үш трактөрнүң үредик турары база ыяа билдингеп чүве. Ынчангаш ол хүн он тракторнуң чүгле айызының ажылдап турганын көргенивис ол. Бир эвес он трактор шупту ажылдаан болза, кайы хире улуг үүле будуруң кааш болур турганын чугаалаарыда артык болгу дег. Ажылдың мындыг темпизи-биле чугула кампанияны кайы хире хүүсевээ доозуп болуруд? Чугаалаары берге. Чугаанның эгезинде Хүлер-оол Салчакович мал чемнинің белеткелиниң талазы-биле планныг онаалдаын күүседип шыдаар дээнин сактып каалы. Мындыг магалыг боду-ла холчөкирип турар, элбек сигеп турда, онаалданы чүге күүседип болбас деп? Ынчан-мынчап тургаш, тос, он айларга чедир күүседип ап болбайн аан. Ынчалза-даа ол хире техника-биле, сигенниң хүжүдү бо хире магалыг турда оны улуг-ла дизе он беш-чээрби хире хонук дургузунда боттандырып болуруи болгун саналшкынныар-биле тодарадып болур.

Сигенчилериниң хавдырылгазы база артажок. Ол чоруп тургаш бригада турлаанга кирген бис. Шала кырында чалын каап хирлиг эрги матрастарны, шагга чүгүлүммаан, кырында сөөктер шилгээн яяк-саваны чугаалаарга-да четтир. Совхозтуң удуртулгазының талазынаан мынаар хамаарылга турда, ажылчынарның холу-даа чүге салдыш бербес деп?

Мал чемнинің белеткелиниң талазы-биле Чөөн-Хемчик районда бир чүгээр дирткен совхозта байдал мындыг. Районнуң хөөү-шөлдеринде бо чылын ажок чаагай тараа озуп үүгү орар. Мындыг даамай, шөлдэн хөөп, олутпай чорук иүскү дужүт ажаалдазы ыяқаш чугула кампанияга база эки чүвеге чедирбес. Чөөн-Хемчиктиң тараажылары, совхозтарның, РАУК-түң удуртукчулары оны биилии турар ирги бе?

Н. БАЗЫР,
«Шынның» корр.

ЧУРУКТАРДА: Кызыл районда «Шаңбалыг» совхозтуң шөлдеринде мал чемнеринин белеткели кидин түлүк. Чоланчы Анатолий Дамбуу кеспеп мал чемнин дажыгзаар талазы-биле шалыпчы ажылдаан турар. Оон механизастаан звенону чарыгның бирги одурууңда. Оларның ышкылап турары машина-техниканы үреливишкин чок. Ажылы организастыг. Бо хүннерге чедир ол звено чүс ажыг тонна эки шынарлыг сигенин көөп, суурже чоруткан. Ында Ондар Турансолдун башкарын турары «КСК-100» маркалыг комбайн бедик бүдүрүкчүлүг. Аныяк ажылчын ол техника-биле мал чемни кестирбишаан, хөөндектээн, хоолай дамчыштыр машинажже дораан үндүрүп турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Эки шынарлыг мал чемнинг белеткели алыр дээш колбарган социалистиг чарышкы Таңды районнуң ажыл-ишчилери идепкейлиг киржип турар. Июль үзерби үшке чедир алырга, 6134 гектар чаагыг чыгыг, 4398 гектар хей чылдыг сигенин шиеп, 4741 гектар черниң шөлдеринден 2454 тонна сигенни ярестээн, 1184 тонна витаминниг сигеп дагзынын бүдүрген. 420 тонна сенажту база 1160 тонна сенажту салган.

«Сосновское» дуржулга бүдүрүлге ажыл-агыйы болган СССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз социалистиг чарышкын мурнуку олурууңда чоруп турар. Кайы-даа ажыл-агыйы мал чемнеринин шынарын чугула чүүл кылдыр саналы, белеткээн бүгү мал чемнерин шынарының азыы-биле классташ турар.

Бистиң корр.

КОЛ ЧҮҮЛ-ШЫНАРЫ

дужүттү ажыдо алган.

Салгынвадымышкын-биле 146 тонна сигенни белеткээн, он болза эң шынарлыг, малга хоолдуг чем болуп турар. Нинти ажаан алдынган сигенниң хемчээли—5219 тонна.

«Сосновское» дуржулга бүдүрүлге ажыл-агыйы болган

1986 ЧЫЛДЫҢ БИРГИ ЧАРТЫЫНДА ТЫВА АССР-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ КҮҮСЕЛДЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИНИҢ ДЫҢНАДЫЫ

Тыва АССР-ниң ажылы чону СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ниң июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, он ийиги беш чылдың бирги чылының планын күүседир дээш социалистиг чарыш-ты калбарткаш, 1986 чылдың бирги чартыында чамдык чедиишкинерни чедип алган.

Эрткен чартык чылда республиканың хөгжүлдезиниң кол-кол түңнелдерин көргүзерге мындыг:

	1986 чылдың бирги чартыын 1985 чылдың бирги чартыынга хуу-биле дениидерге
Үлетпүр продукциязы	106,2
Нийти ажыглалдың транспортунуң бүтү хевирлериниң чүк-соөртүлгези	109,5
Күрүнеэн капитал салышкынныңарының күүсели-биле кол фондуларыы ажыглалга киирери	111,7
Күрүнеэни капитал салышкынныңары	120,6
Ажылчыныңарның болгаш албан-хаакчыларның саны	101,3
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү: үлетпүрге	103,0
тудугга	105,4
Ажылчыныңарның болгаш албан-хаакчыларның айда алыр ортумак ажыл төлевири	102,9
Күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарыглазы	113,0
Чонга амыдырал ачы-дузазы чедириниң сайгарылга хемчээли	111,8
Акшаландырлышкынының бүтү дестрииниң күүсели-биле чүртталга бажыңнарының нийти аянгылга киирери	101,9

1986 чылдың бирги чартыында үлетпүр продукциязын сайгарар, мал ажылының кол-кол продуктуларын садып алыр күрүне планы күүсеттингеи. Материалдыг курлавырларны ажыктыг кылдыр ажыглаан.

ҮЛЕТПҮР

Бирги чартык чылда продукция сайгарар планы 105,2 хуугa күүсеттингеи. Кылыгларның кол-кол хевирлерин бүдүрүп үндүрер планның хөй кезии күүсеттингеи. Үлетпүр продукциязының нийти хемчээли 1985 чылдың бирги чартыы-биле дениидерге, 6,2 хуу улгатказ.

Үлетпүрүүн чамдык азыралдарыңга бүдүрүүшкүнүүн темпилериин өзүлдези мындыг болган:

	1986 чылдың январь-июнь айларын 1985 чылдың январь-июнь айларынга хуу-биле дениидерге
Электроэнергетика	100,6
Одаар чүүл үлетпүрү	104
Металл болбаазырадылгазы	104
Арга-ыяш болгаш ыяш болбаазырадыш кылыр үлетпүр	109
Тудуг материалдарының үлетпүрү	110
Чиник үлетпүр	93
Аъш-чем үлетпүрү	103

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3 хуу өскен. Бүдүрүглериниң хөй нуруузунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң немей өзүлдези ортумак шалын телевириниң өзүлдезиниң темпизин мурнап турар.

Чамдык бүдүрүглериниң, министерстволарның болгаш ведомстволарның бүдүрүлге ажыл-чорудулгазының көргүзүглерин көргүзерге мындыг:

	Продукция сайгарарының планын алган хуузу	1986 чылдың январь — июнь айларын 1985 чылдың январь — июнь айларынга хуу-биле дениидерге	
		бүдүрүүшкүн земчээли	күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү
«Тыва даг-дүгү» комбинат	108	103	98
«Каа-Хем» хомур-даш разрези	110	104	96
Тываның электрили четкилери	102	100,6	98
«Тыва кобальт» комбинат	110	103	102
Тудуг-кезектерни» комбинат	113	122	102
«Шагонартажстрой» трестиң УБК	126	138	108
Тыва тудуг материалдарын» каттыжышкыны	97	130	115
Дааранылга фабриказы	97	87	105
Алгы заводу	69	104	99,3
Тудуг кезектерни болгаш конструкциялар заводу	105	102	101
Одаар чүүл үлетпүр министерствозу	115	110	109
Чүрт үлетпүр министерствозу	108	119	117
Автосепгелге заводу	108	109	109
Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле күрүне комитеди	101	102	102
АССР-ниң Агроүлетпүркүркому — шуптү	103	104	107
Тыва агросүүлетпүрү	111	119	113
Тыва агроэъткүлетпүрү	101	99	104
«Тыва агроүлетпүр тудугү» каттыжышкыны	107	110	115
Сепгелге-техниктиг будүүлгелер	99,0	102	102
Кыналдың сайгарылга базазы	103	109	108
Хлеб бижырар үлетпүр эргелели	102	104	105
«Тыва суг тудугү» трестиң ДБК заводу	111	113	110
Арга-ыяш ажыл-агый министерствозу	103	105	102
Нийти түүлеп	103	106	107
АУК будүүлгелери	103	106	107

Түс чер (дакпыр) чагырганы будүүлгелер продукция сайгарар талазы-биле бирги чартык чылдың планын 106,1 хуу күүсеттиген. Эрткен чылдың бирги чартыы-биле дениидерге, будүүлгениң хемчээли болгаш күш-ажылдың будүүркүүлүү өскен.

Чоонуң хереглеп барааннарын будүүрер план 103,7 хуу күүсеттингеи.

Республикага продукциянын түгүлә хевирлерин будүүрери нийтизи-биле мындыг болган:

	1986 чылдың бирги чартыында будүүрүлгени	1986 чылдың январь-июнь айларында 1985 чылдың январь-июнь айларынга хуу-биле дениидерге
Хөмүр-даш, муң тонна	522	103
Чылыг энергизы, муң гигакалорий	412	99,5
Ыяш соөртүү, муң дыгый кубометр	182,7	109
оон иштинде тудуг ыяжы	161,5	110
Дилиг материаллары, муң кубометр	61,8	108
Мебель, муң рубль	984,3	125
Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый барааннары, муң рубль	1695,9	123
Тудуг чүгайы, тонна	1766	112
Түүйбу, млн. кезек	14,3	127
Эптээр демир-бетон конструкциялар болгаш кылыглар, муң кубометр	34,3	120
Сорттуг даг-дүгү, муң тонна	61,7	106
Хөм идик, муң эжеш	49,4	103
Килиң идик, муң эжеш	32	90
Дааранылга кылыглары, муң рубль	898	102

Хөмүр-даш тывырының, чылыг энергизы, тудуг чүгайы, сорттуг даг-дүгү, хөм идик, мебель, дилиг материаллары будүрер, тудуг ыяжы соөртүр план ажыр күүсеттингеи.

Оон-биле чергелештир түүйбу, эптээр демир-бетон конструкциялар болгаш кылыглар, килиң идик, культура-амыдырал болгаш ажыл-агый барааннары будүрер план күүсеттинмээн.

Үлетпүрге бараанның продукциязын бот-үнезии чингедир талазы-биле план нийтизи-биле күүсеттингеи. Үлетпүр продукциязын чедирип бээр талазы-биле кереэлиг хүлээлгелер 98,4 хуу күүсеттингеи.

Продукция сайгарарының, күш-ажылдың будүүркүүлүүнүң, бараанның продукциязының бот-үнезиниң планын чамдык будүүрүглер күүсеттээн.

АГРОҮЛЕТПҮР КОМПЛЕКИЗИ

1986 чылда республикага тарылга шөлүү нийтизи-биле 292,5 гектар, оон иштинде тараа культураларының 161 муң гектар болган. Чазын чажар тараа культураларын ажыл-агыйлар 99,5, тараа культураларын 100,2 хуу күүсеткен. 1985 чылга дениидерге, суттаттыг шөлдер 2 хуу, оон иштинде мал чеми культураларыы 3 хуу өскен болуп турар.

Тарылга шөлдерни ажыр болгаш мал чеми белеткээр ажылдарны чорудуп турар. Республиканың совхозтарыы 25,7 муң гектар шөлде көдээ ажыл-агый культураларының суг-гарылгазын чоруткан, 99,7 муң гектар шөлге чайгы чер аналыгазын кылган, ол 1985 чылдыңга дениидерге, 16 хуу өскен.

Ажыл-агыйларда тракторлар сепгелгези 84 хуу күүсеттингеи. Тараа ажаар комбайнар сепгелгези эрткен чылга дениидерге, оожум темпилиг чоруп турар, бо чылдың июль 1-ге чедир алырга, оларның түгле 69 хуузу ажылдаар байдалза туруп турар. Тараа ажаар комбайнарның сепгелгезин совхозтар 54 хуу күүсеткен.

Мал ажыыл улам ыяш көжүүн турар. Совхозтарда бода малдың баш саны Дуржулга станциязы-биле катап алырга (муң баш):

	июль 1-зе	
	1985 ч.	1986 ч.
Мыйыстыг бода мал	107,7	111,6
оон иштинде инек	36,1	36,1
Хайбанар	18,9	21,6
Хойлар болгаш өшкүлер	1155,9	1205,0
Чылгы	28,1	29,7

1986 чылдың бирги чартыында эрткен чылдың ол-ла үезинбиле дениидерге, совхозтарда база Дуржулга станциязында сут бүдүрери 20 хуу, эътири-3 хуу өскен. Инек бүрүүдеген сут саап алыры ортумаа-биле 20 хуу, мыйыстыг бода малдың хонукта немелде декизии 12 хуу, хавананыңары 6 хуу өскен. Бо чылын хойдан дуң алыры эвээш болган.

Күрүнеэни ажыл-агыйлардан мал продуктуларның бүтү хевирлерин садып ап турар байдалы мындыг:

	Бирги чартык чылда	
	1985 ч.	1986 ч.
Малдың база күштүг дириг дениизи, муң тонна	8,00	8,2
Сүт, муң тонна	14,4	16,7
Дагаа чүүргазы, млн. кезек	15	20,1
Дуң, тонна	614	511

Чартык чылда күрүнеге дуң садарының планы 196 хуу, сүттүү 119, малды база күштүү садарының планы 110, чүүргазының 100,5 хуу күүсеттингеи.

Агроүлетпүр комплекизиниң аъш-чем азырларының ажылдакчылары аъш-чем продуктуларын кылырының планнаттынган хемчээлин колдуунда боттандырган:

	Бирги чартык чылда будүргени	
	1985 ч.	1986 ч.
Эът (үлетпүр аргазы-биле ажылаан хылганы) муң тонна	3,0	2,9
Колбаса кылыглары, тонна	762	735
Чемге балык продукциязы, муң руб.	136	185
Мал үзү, тонна	192	242
Чалаа сүт продукциязы, сүтче шилчидерге, муң тонна	10,5	12,1
Консервилер кылыглары, тонна	569	608
Эзэрлеп сыысуннар, муң декалитр	98	124

Агроүлетпүр комплекизиниң системазында капитал салышкынныңар 13 хуу, оон иштинде көдээ ажыл-агыйны хөгжүдүнче 11 хуу өскен.

1986 чылдың бирги чартыында республиканың көдээ ажыл-агыйынга 280 трактороччу бергеи, Совхозтар чартык чылга 282 чүк соөртүр автомобилдерни, 98 тараа ажаар комбайнарны, 131 трактор кожууларын болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый техниказын алган. Алды айларда 23,4 муң тонна минералдыг чеминчивалгелер алдынган.

Арга-ыяш ажыл-агыйынга күрүне үжүр-үткалыг арга-арыларга шиитпи катап өстүрер ажылды 1,7 муң гектар, ыяш тургузарын 610 муң гектар дениизеэрге чорутткан.

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА

Чүк соөртүлгези болгаш транспортуун чамдык хевирлериниң чүк сайгарылгазы дараазында көргүзүглер-биле тодаттынар:

	1986 чылдың I чартыында хереқ кырыңда	1986 чылдың I чартыын 1985 чылдың I чартыынга хуу-биле дениидерге
Чүк соөртүлгези, муң тонна нийти ажыглалдың автомобиль транспорту	4504	112
нийти ажыглалдың хем транспорту	51	110
Чүк сайгарылгазы, миллион тонна нийти ажыглалдың автомобиль транспорту	248	110
нийти ажыглалдың хем транспорту	11	120

Нийти ажыглалдың автомобиль транспорту бирги чартык чылдың планның шупту кол көргүзүглер аайы-биле күүсеткен. Үрелих эвес чүк соөртүр автомобильдериниң анаа турары эвээжээн.

Хем транспорту чүк соөртүрүүнүң болгаш пассажирлер арга-шыдырарының планын күүсеткен, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн белеткеп.

Агаар транспорту пассажирлер аргыштырарының болгаш чүк соөртүрүнүң, улус ажыл-агыйының адырларын хандырар ажылдарының планын, ажыр күүсеткеп. Авиация-химикатит ажылдарын 54 муң гектар девискээрге чорутткан.

Харылзаа будүүлгелери продукциянын хемчээлинин планын күүсеткен болгаш оон 8,7 хуу өзүлдезин чедип алган.

КАПИТАЛ ТУДУГ

Бо чылдың бирги чартыында кол фондуларны ажыглалга киирери 12 хуу өскен. Чылда 14 муң кубометр дилиг материалдары будүрер ыяш цеги, 71 километрге электри дамчыдар шугумнар ажыглалчо киирттинген, көдээ ажыл-агый техникумунуң корпузун алгызы тударын доозаи, 8 муң баш хой, 32 муң баш куш кирер кажааларны туткан. 476 гектар суггаттыг чер ажыглалга кииреп. 31,2 муң гектар одар-белчиирин суггаттыг болдурган. 34,4 муң гектар черни суг-гарар тургузуглармы чарткан. Чылда чижегген санаан 200 сепгелге кылыр К-700 тракторларның техниктиг ажаалда станциязын ажыглалга киирген.

Республиканың улус ажыл-агыйынга капитал салышкынныр 21 хуу өскен. Ажылдан турар будүүлгелериниң чаартылгазынче болгаш техниктиг эде дериишкинче 1985 чылдың бирги чартыында турганыдан 2,7 катап хей акша-хөрөнгини үндүргеи.

Үлетпүр комплекизиниң системазында капитал салышкынныр 13 хуу, оон иштинде көдээ ажыл-агыйны хөгжүдүнче 11 хуу өскен.

1986 чылдың бирги чартыында республиканың көдээ ажыл-агыйынга 280 трактороччу бергеи, Совхозтар чартык чылда 282 чүк соөртүр автомобилдерни, 98 тараа ажаар комбайнарны, 131 трактор кожууларын болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый техниказын алган. Алды айларда 23,4 муң тонна минералдыг чеминчивалгелер алдынган.

Арга-ыяш ажыл-агыйынга күрүне үжүр-үткалыг арга-арыларга шиитпи катап өстүрер ажылды 1,7 муң гектар, ыяш тургузарын 610 муң гектар дениизеэрге чорутткан.

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА

Чүк соөртүлгези болгаш транспортуун чамдык хевирлериниң чүк сайгарылгазы дараазында көргүзүглер-биле тодаттынар:

	1986 чылдың I чартыында хереқ кырыңда	1986 чылдың I чартыын 1985 чылдың I чартыынга хуу-биле дениидерге
Чүк соөртүлгези, муң тонна нийти ажыглалдың автомобиль транспорту	4504	112
нийти ажыглалдың хем транспорту	51	110
Чүк сайгарылгазы, миллион тонна нийти ажыглалдың автомобиль транспорту	248	110
нийти ажыглалдың хем транспорту	11	120

Нийти ажыглалдың автомобиль транспорту бирги чартык чылдың планның шупту кол көргүзүглер аайы-биле күүсеткен. Үрелих эвес чүк соөртүр автомобильдериниң анаа турары эвээжээн.

Хем транспорту чүк соөртүрүүнүң болгаш пассажирлер арга-шыдырарының планын күүсеткен, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн белеткеп.

Агаар транспорту пассажирлер аргыштырарының болгаш чүк соөртүрүнүң, улус ажыл-агыйының адырларын хандырар ажылдарының планын, ажыр күүсеткеп. Авиация-химикатит ажылдарын 54 муң гектар девискээрге чорутткан.

Харылзаа будүүлгелери продукциянын хемчээлинин планын күүсеткен болгаш оон 8,7 хуу өзүлдезин чедип алган.

КАПИТАЛ ТУДУГ

Бо чылдың бирги чартыында кол фондуларны ажыглалга киирери 12 хуу өскен. Чылда 14 муң кубометр дилиг материалдары будүрер ыяш цеги, 71 километрге электри дамчыдар шугумнар ажыглалчо киирттинген, көдээ ажыл-агый техникумунуң корпузун алгызы тударын доозаи, 8 муң баш хой, 32 муң баш куш кирер кажааларны туткан. 476 гектар суггаттыг чер ажыглалга кииреп. 31,2 муң гектар одар-белчиирин суггаттыг болдурган. 34,4 муң гектар черни суг-гарар тургузуглармы чарткан. Чылда чижегген санаан 200 сепгелге кылыр К-700 тракторларның техниктиг ажаалда станциязын ажыглалга киирген.

Республиканың улус ажыл-агыйынга капитал салышкынныр 21 хуу өскен. Ажылдан турар будүүлгелериниң чаартылгазынче болгаш техниктиг эде дериишкинче 1985 чылдың бирги чартыында турганыдан 2,7 катап хей акша-хөрөнгини үндүргеи.

Үлетпүр комплекизиниң системазында капитал салышкынныр 13 хуу, оон иштинде көдээ ажыл-агыйны хөгжүдүнче 11 хуу өскен.

1986 чылдың бирги чартыында республиканың көдээ ажыл-агыйынга 280 трактороччу бергеи, Совхозтар чартык чылда 282 чүк соөртүр автомобилдерни, 98 тараа ажаар комбайнарны, 131 трактор кожууларын болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый техниказын алган. Алды айларда 23,4 муң тонна минералдыг чеминчивалгелер алдынган.

Арга-ыяш ажыл-агыйынга күрүне үжүр-үткалыг арга-арыларга шиитпи катап өстүрер ажылды 1,7 муң гектар, ыяш тургузарын 610 муң гектар дениизеэрге чорутткан.

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА

Чүк соөртүлгези болгаш транспортуун чамдык хевирлериниң чүк сайгарылгазы дараазында көргүзүглер-биле тодаттынар:

	1986 чылдың I чартыында хереқ кырыңда	1986 чылдың I чартыын 1985 чылдың I чартыынга хуу-биле дениидерге
Чүк соөртүлгези, муң тонна нийти ажыглалдың автомобиль транспорту	4504	112
нийти ажыглалдың хем транспорту	51	110
Чүк сайгарылгазы, миллион тонна нийти ажыглалдың автомобиль транспорту	248	110
нийти ажыглалдың хем транспорту	11	120

Нийти ажыглалдың автомобиль транспорту бирги чартык чылдың планның шупту кол көргүзүглер аайы-биле күүсеткен. Үрелих эвес чүк соөртүр автомобильдериниң анаа турары эвээжээн.

Хем транспорту чүк соөртүрүүнүң болгаш пассажирлер арга-шыдырарының планын күүсеткен, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн белеткеп.

Агаар транспорту пассажирлер аргыштырарының болгаш чүк соөртүрүнүң, улус ажыл-агыйының адырларын хандырар ажылдарының планын, ажыр күүсеткеп. Авиация-химикатит ажылдарын 54 муң гектар девискээрге чорутткан.

Харылзаа будүүлгелери продукциянын хемчээлинин планын күүсеткен болгаш оон 8,7 хуу өзүлдезин чедип алган.

КАПИТАЛ ТУДУГ

Бо чылдың бирги чартыында кол фондуларны ажыглалга киирери 12 хуу өскен. Чылда 14 муң кубометр дилиг материалдары будүрер ыяш цеги, 71 километрге электри дамчыдар шугумнар ажыглалчо киирттинген, көдээ ажыл-агый техникумунуң корпузун алгызы тударын доозаи, 8 муң баш хой, 32 муң баш куш кирер кажааларны туткан. 476 гектар суггаттыг чер ажыглалга кииреп. 31,2 муң гектар одар-белчиирин суггаттыг болдурган. 34,4 муң гектар черни суг-гарар тургузуглармы чарткан. Чылда чижегген санаан 200 сепгелге кылыр К-700 тракторларның техниктиг ажаалда станциязын ажыглалга киирген.

Республиканың улус ажыл-агыйынга капитал салышкынныр 21 хуу өскен. Ажылдан турар будүүлгелериниң чаартылгазынче болгаш техниктиг эде дериишкинче 1985 чылдың бирги чартыында турганыдан 2,7 катап хей акша-хөрөнгини үндүргеи.

Кереэлиг ажылдарның нийти хемчээлиниң чартык чыл планының күүселдезиниң хуузу	1986 чылдың I чартыын 1985 чылдың I чартыынга хуу-биле дениидерге	
	кереэлиг ажылдарының дениидерге	күш-ажылдың будүрүкчүлүү-биле
«Тыва түдугү» трест	63,7	108,0	99,3
«Шагонартажстрой» трест	85,0	133,5	100,5
«Тыва суг тудугү» трест	102,8	109,3	107,3
«Тыва сепгелге-тудугү» трест	98,2	125,7	104,4
«Тыва агропромснецмонтаж» трест	102,9	123,7	138,1
«Тыва агроүлетпүр тудугү» каттыжышкыны	104,4	110,4	104,8

Оон-биле чергелештир капитал тудугда шыгыы четпестер бар. Объектилерни тударының хуусазы нормативтерден уза түрар. Кол фондуларны ажыглалче киирериниң планы күүсеттинмээн, тудуг организациялларының 40 ажыг хуузу кереэлиг ажылдарының программазын боттандырбаан, оларның чартыындан хөй тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезии аартаткан.

ЧООНУҢ МАТЕРИАЛДЫГ ЧААГАЙ БАЙДАЛЫҢЫҢ БОЛГАШ КУЛЬТУРА ДЕМНЕЛИНИҢ ӨЗҮЛДЕЗИ

1986 чылдың бирги чартыында социал хөгжүдэе болгаш чоонуң материалдыг база культуна деңелии бедидер таазы-биле хемчеглерни боттандырарның уламчылаан. Амыдыл-чыныңарның болгаш албан-хаакчыларның айда орутмак шалыны 179 рубль четкен, а 1985 чылдың бирги чартыында ол 174 рубль турган.

1986 чылдың бирги чартыында республиканың үзүүр ажыл-агый ажылдакчыларының саны 1985 чылдың ол үезинге дениидерге, 1,3 хуу өскен.

Республиканың ажыл-шинчилери чартык чыл дургузунда ажаалга пассалырында садыышкының 3,8 миллион рубль ажыргаан.

1986 чылдың бирги чартыында күрүне болгаш кооперация садыының үүрмектеп садар бараан саарыглазы нийтизиң чеменгилге чергери-биле катап 137,8 миллион рубль болган.

Күрүне болгаш кооперация садыының чонга түгүлә барааннары сатказ хемчээли мындыг:

	1986 чылдың бирги чартыында 1986 чылдың бирги чартыынга хуу-биле дениидерге
Аъш-чем бараанны	
Хлеб продуктулары	108
Эът болгаш эът продуктулары	107
Балык болгаш балык продуктулары	110
Мал үзү	116
Чалаа сүт продукциязы	99
Чүүргалар	109
Чигир	110
Картофель	115
Ногаа	84
Чимис	147
Үлетпүр бараанны	
Хеп, ыштинги кедпер болгаш шоолер	110
Трикотаж кылыглары	108
Хөм идиктер	108
Мебель	106
Соодукчуулар	112
Хеп чуур машиналар	93
Электропылесостар	92
Шактар	127
Мотоциклдер болгаш моторолдер	117
Телеизирлер	145
Чиник автомобильдер	88

Чонга ачы-дузаа чедиринии хемчээлиниң планы күүсеттингеи болгаш эрткен чылдың бирги чартыынга дениидерге, олар 11,8 хуу өскен, оон иштинде көдээ черлерге 8,1 хуу болган.

Акшаландырлышкынының бүтү дестрииниң күүсели-биле 51,2 муң дербелчин мерт шоолдуг чүртталга бажыңнарын, 624 олуттуг школаны ажыглалга киирген.

Оон-биле ядыы чартык чылда чүртталга бажыңнарын болгаш культура-амыдырал объектилерин ажыглалга киирериниң планы күүсеттинмээн.

Суг үнүп чыдар черлерни камгалаар, атмосфера агаарын арыглаар, черни суг болгаш хат эрозиязындан камгалаар талазы-биле ажылдарны боттандырган.

Бойдусту камгалаарыга болгаш бойдус -курлавырларын хумагалыг ажыглаарларга чартык чылда нийтизи-биле, 308 муң рубльди үндүргеи.

1986 чылда 3,5 муң оолдар болгаш кыстар бышкан бирлитинде аттестаттарын алган, оларның арааныдан 1,7 муң кижи ажылдадыышаан школаны дооскан, 5,9 муң кижи сес класты дооскан.

Кыналдың педагогика институду болгаш Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы бо чылын 409 аныяк специалистерни белеткээн, оон иштинден 150 кижи будүрүглерге ажылдавышаан өөредилген. Ортумак түскай өөредилге черлерин 993 кижи дооскан, оларның 332-зи будүрүлгеге ажылдавышаан, доозун алган.

Тыва АССР-ниң Статистика эргелели

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыы

Үлус ажыл-агыйынга хей колонназының авто-чүдүрүкчүлеринде ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенинии демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң «Күш-ажылдың хоочуну» медаль биле шаңнаарын болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Галина Васильевна **Астафьева** —Тыва заводтуң командо начальнигги.

Эмма Валентиновна **Безъязыкова**—№ 15 ортумак школаның башкызы.

Михаил Иванович **Бологов** —«Тываавтотранс» каттыжышкынының көжүп чоруур механизастаттынган колонназының чазанакчы-бетонщиги.

Таисья Федоровна **Васильева** — телеграф-телефон станциязының телеграфизи.

Мария Макаровна **Ветошенкова** —Харылзаанын будүрүлге-техниктиг эргелелиниң автобаазазының улуг диспетчери.

Надежда Михайловна **Гаджиева** —Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң дузалал ажыл-агыйынын ажылчыны.

Ивай Александрович **Галактионов** — «Тываавтотранс» каттыжышкынының көжүп чоруур механизастаттынган колонназының авто-чүдүрүкчүзү.

Николай Никитич **Гаушков** — «Красноярсктудугтранс» трестиң автобаазазында автомобиль чолаачызы.

Валентина Григорьевна **Голубкова** —№ 15 ортумак школаның башкызы.

Валентина Владимировна **Горанина** — Тываның чумага удур станциязында лаборант.

Петр Алексеевич **Ермолаев** —Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң сепгелге-монтаж комбинадының слесары.

Валентина Андреевна **Золотухина**—Кызылдың материал-техниктиг хандырылга базазының склад эргелекчизи.

Наталья Ивановна **Игнатьева** — республиканың дүлей уругларның школа-интернадының башкызы.

Доочу Маңнай-оолович **Кара-Сал**—Красноярскиде профзвиделдеринии курорттар эргелелиниң девискээр чөвүлелиниң Тыва АССР-де кадыкшылга черлериниң талазы-биле даргазының орлакчызы.

Лидия Константиновна **Карманова** — «Сибтехмонтаж» трестиң көжүп чоруур механизастаттынган колонназының киллис начальнигги.

Владимир Николаевич **Коваленко** — «Тывакоммунэнергонуң» чылыг-энерго районнуң сууну кылыкчызы.

Юрий Авдеевич **Колодкин**—«Красноярсктудугтранс» трестиң автобаазазында автомобиль чолаачызы.

Зинаида Дмитреевна **Кораблина** — «Тывакоммунэнергонуң» сепгелге-механизация цегинде оператор.

Федор Алексеевич **Кривошапов** — №1 тускайлаттынган ерт кезээнде автомобиль чолаачызы.

Сергей Иванович **Легезов**—Тываның чумага удур станциязында автобиль чолаачызы.

Александр Семенович **Лихтин** — «Красноярскагроүлетпүртудугтың проектизиинин» Тыва филиалының секторунда улуг инженери.

Леонид Степанович **Макаров** —Красноярскиниң хамаатыы ужар чүүл эргелелиниң Тывада авиаторидыныы катгыжышкынының штаб начальнигги.

Александра Васильевна **Максимова** —Тываның хереқлечилер нийтилелиниң автотрансторт конторазының кадрлар талазы-биле инспектору.

Тамара Иннокентьевна **Медведева** — «Тываавтотранс» каттыжышкынының көжүп чоруур колонназында штукатур-малярь.

Василий Афанасьевич **Мерзляков** — Тыва облпрофевүзелдиниң хереқ эргелекчизи.

Лидия Михайловна **Миронова** —Кызылдың педагогика институдунуң улуг башкызы.

Галина Ивановна **Михайлова** —Тываның хереқлекчилер нийтилелиниң тудуг-монтаж эргелелиниң склад эргелекчизи.

Данил Иванович **Мурыгин**— № 1 тускайлаттынган ерт кезээнии чолаачы-бригадири.

Зинаида Гавриловна **Трубицина**— республиканың дүлей уругларның школа-интернадында кижизидиичи башкы.

Раиса Ивановна **Усольцева**— «Кызыл тудугу» эргелелиниң бетон-хоюдуг машиназының машинизи.

Галина Петровна **Чижик**— Красноярскиниң хамаатыы ужар чүүл эргелелиниң Тывада каттыжкан авиаторидыныы улуг экономизи.

Анастас Самсонович **Шарынов** — «Тываавтотранс» каттыжышкынының көжүп чоруур механизастаттынган колонназының прорабы.

Тычаа Соянова **Шимек** — Кызылдың дааранылга фабриказының дааранынкчызы.

Зинаида Сергеевна **Щербакова** — «Красноярскагроүлетпүртудугтуң» проектизиниң Тывада филиалының киллис начальнигги.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Долзат Салчаковна **Аврооод**—«Тыва даг-дүгү» комбинаттың чүртталга-коммунал эргелелиниң техниктиг ажыглачызы.

Мария Павловна **Бочарова** — «Тыва даг-дүгү» комбинадының ажылчын хандырылга киллизинин ажылчызы.

Мария Ильинична **Семёнова** — «Красноярсктудугтранс» трестиң автобаазазының ажылчызы.

Мария Родионовна **Сенинкова** — Хоорайның Шпионердер бажыңында библиотека эргелекчизи.

Надежда Митрофановна **Сургутская** —Тыва АССР-ниң Ишгинн хереқтер министерствозунуң материал балгунуң улуг бухгалтери.

Екатерина Туктут-ооловна **Ганова** — Кызылдың күрүнеэниң педагогика институдунуң улуг башкызы.

Хомушку Бодуповна **Таржа**—Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга күрүне чаазыттарын камгалаар талазы-биле эргелелиниң начальнигги.

Эмилия Гавриловна **Трубицина**— республиканың дүлей уругларның школа-интернадында кижизидиичи башкы.

Раиса Ивановна **Усольцева**— «Кызыл тудугу» эргелелиниң Тывада каттыжкан авиаторидыныы улуг экономизи.

Анастас Самсонович **Шарынов** — «Тываавтотранс» каттыжышкынының көжүп чоруур механизастаттынган колонназының прорабы.

Тычаа Соянова **Шимек** — Кызылдың дааранылга фабриказының дааранынкчызы.

Зинаида Сергеевна **Щербакова** — «Красноярскагроүлетпүртудугтуң» проектизиниң Тывада филиалының киллис начальнигги.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Долзат Салчаковна **Аврооод**—«Тыва даг-дүгү» комбинаттың чүртталга-коммунал эргелелиниң техниктиг ажыглачызы.

Мария Павловна **Бочарова** — «Тыва даг-дүгү» комбинадының ажылчын хандырылга киллизинин ажылчызы.

Дажы-оол Кок-оолович **Доңгак** — «Тыва даг-дүгү» комбинадының сепгелге-тудуг эргелелиниң чазанакчызы.

Виктор Романович **Еремин** — «Тыва даг-дүгү тудугу» эргелелиниң участок слесары.

Нина Титовна **Зюбина** — «Тыва даг-дүгү тудугу» эргелелиниң № 2 общежитизиниң комендантызы.

(Уланчыдыг).

РОСТОВ ОБЛАСТЬ. Доңнуң чер ажылдакчылары үреэни ажыл-агыйының ажыктыны болгаш быжыг туруштуун улгаттырар соруглагларны шиитпирлеп турардар.

Кагальницкий районуун «Память Кирова» колхозунуң бедик культуралыг чер ажылының дуржулгазы кичээнгейни хаара тудуп турар. Тараанын 40 центнер дужудун чылдың-на ап турар. Эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганын сүмелери-биле дүштүр гектар бүрүзүнүң берингчелиг чоруун долузу-биле ажыглап турар. В. И. Ленин аттыг көдээ ажыл-агый эртемериниң Бүгү-эвилел академизиниң академизи П. Г. Калиненконуң хайнакташтырып тургускан кызылтазының чаа сорту ол колхозтуң шөлдериле шыгладаны эки «дужаан», бир гектардан-на 60—70 центнер дужуттү берип турар.

ЧУРУКТАРДА: бо чылдың дужудунуң хлеви; эрте чажар раап. кызыл-тастың чалдары: колхозта ону 1300 гектарда та- Е. НЕТЕРИНИЙ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Суур, ооң социал-культура амыдыралы

«Социал политиканың айтырыглары, кижи дугайында сагыш салыышкын бистин партиявыстың кичээнгейининг төвүнге кезээде туруп келген».

(Партияның XXVII съездизинге ТК-ның Политиктиг илеткелинден).

Белдир-Арыг суур—Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң төвү. Сөөлгү чылдарда чоннуң амыдырал байдалын экижидер талазы-биле элээн ажылдар кылдынган.

Чоннуң хуузунда ажыл-агыйын сайзырадыр, амыдырал-чурттаалга деннелин бедидер дээш чамдык ап чоруттунуп турар хемчеглер-биле чергелештир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларның дугайын моон адаанда бөлүк материалдарда чугаалап турар.

НЕМЕЖИП ТУРАР

«Чодураа» совхозтуң төвү Белдир-Арыг суур эртиен беш чылда база чаа тудуглар-биле немежип оскен. Хенанг бичемден ээзи келген суурум. Маңаа школага өөренип турдум. Өг-бүлеми-даа маңаа тудуп чурттаан мен. Техникум дооскан соонда, төрээн совхозумга зоотехникте ажылдап чордум. Ам сөөлгү үеде тудуг-биле үрелжип киришкен мындыг. Бистин тудугжуларывыс багай эвес ажылдап турар улус. Ылангыя эрткен беш чылда бистин суурувуста чурттаалга бажыңнарын хейнү туткан. Дыка хей специалистер, ажылчыннар чаа бажыңнарны алганнар.

Эрткен беш чылдың сөөлгү чылдарында безин ийи аал иштиг чурттаар 20 ажыг бажың ажылдала киргеп. Ол бажыңнарның чанында шиек кажаазы, сарайлары-биле каң делгем огород шөлү бар, шынап-ла, чурттаарынга таарымчалыг. Чаа, чараш тудуглар немежирге суурувустуң хевир-шинчизи безин аян киредер-дир. Чаагайжыдыгга ажылдары мун-не чоруп турар. Бөдүүн стадион база туттунган. Уруглар албан черлери оскен. Чаа ясли-сады ажыктап, аңаа немештир тудугну база кылган.

Он ийиги беш чылдың бирги чылында суурувуска чеди чуртталга бажыңы тудар. Капитал септелгеде беш бажың бар. Ол бажыңнарның үжү кылдынган. Чаа бажыңнарның дөртү ажылдага киргеп.

Чаа беш чылда социал-культура тудугларын кылыры база планнаттынып турар. Улуг Культура бажыңын тудар, чаа ясли-сад база немежир. Контора, клуб, школа, чунар-бажың, ясли-садка төпчүткеп олалга системазын тудар. Бо болгаш оске-даа тудугларны бистин тудугжуларывыс кылырар, ынчан чоннуң социал-культура амыдырал байдалы улам ажыжыңгыр чугаа чок.

Белдир-Арыг суурунуң чаагайжыдыгазы чогуур иегелдеге четпес. Чамдык бажыңнар ыяш олуртпас, чечек тарывас, огород аймаа безин куруг болур. Чамдык чурттакчылар бажың-балгадын септевес, шалысадиктерин үреливк, херимнерн ойбак-дежик азы чок-ла болза ойта дүже берген чыткыыаар. Оваа бөктарын безин ырадырындан чалгаараарлар база бар болдур ийин. Ону суурнуң хей-ниити организацияларының, ылангыя көдээ Совет кичээнгейге алза чогуур. Депутаттарның округтарга ролюн бедитсе, оларның чоң ортузунга хей-ниити ажылын идепкейжидер болза ковчуг эки.

Херимнер кылырынга маңаа чедишпейн турары шын, амдысызында ол айтырыгга дорт харыы берип шылдавайн турар бис. Чүге дээрге, совхозтуң агар санында акша-хөреңги чедишпейн турарындан бо айтырыгны шиитпирзээри сонгаарлап турар.

Б. ДӨВУТ,
совхозта тудуг бригадири.

ДЕМ-БИЛЕ ШИИТПИРЛЕЗЕ

Шагдан бээр-ле ада-нем угу-биле чурттаа келген суурум. Колхозумнуң, совхозумнуң кандыг-даа ажылынга хирем-биле үдүүм кадып чораан мен. Ам пилорамада таныышылдап турар мен. Назылар база дөгүн орар. Шагда болза, бо суурнуң чурттакчыларының инек, хоо хей-ле чүве ийин. Дагаалар чеже туружук, кастарны безин азырап өстүрүп турдувус. Аңгы байдал сыр оске болдур ийин. Кижилеринң амыдырал-чурттаалгазы улам ажыжээн шаг-дыр бо. Кымны багай чурттап олур дээр бооп. Ынчаныыже саап ижер инек чокта, тарын алганы картофели чокта бажың ажылын чорударынга демей-ле чедимче чок. Сүттүг шай ишпеске, бажың аарды дижир болгай бис. Бирии чуртталга сүттүң ажыктыын билбес кижи кайдаа.

Бо суурда хавакнарны дыка хей ег-бүлелер тудуп турар. Инектер эчээш, шээр мал айтыышкыннары, бүтүү херээжелиерниң доктаамал идепкейлиг чоруун чедип алыры негеттинер. Бисте эптиг-ле мындыг эвес болдур ийин. Шуптувус идепкейлиг, тура-соруктуг турган болуувусса, суурувускага ниити байдал оон-даа эки турбас бе. Черле бүтүү-ле чүүлдер талазы-биле эде-хере тыртынмас болза хоржок, даамчыргай хөөнүг, чүве тоовас чоруктар чамдыкта бо-ла таваржы бергилээр.

Суурувусту корум-чурумнуг, эки чаагайжыттынган, ногаа, чимистерни элбеди-тараан болдурар дизе, шуптувус бир демниг болуп, ажылдаарывыс чугула деп болаар мен.

А. БАРЖАП,
№ 7 агитквартираның даргазы.

ЧУРУКТА: Ырак суур Мугур-Аксында Культура бажыңының ажылдакчызы Ульяна Даржаевна Хертек. Ол республикамың херээжеңнериниң X съездизининг ажылынга киржип чораан.

Ульяна Хертек ол Культура бажыңының методизинде ажылдап турар. Уран чүүлге ол талантывыл. Спорт овонаарынга база улуг совуургадыр. Теминче ойнаарынга бедик иергежилди чедип ап, ол оонга республикага чемпионнар келген. Мугур-Аксында уран чүүл ажылынга идепкейлиг киришпишаан, аныктарны спортчу маргылдааларга массалыг киришкиреринче ол кичээнгейни салып турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Кадыкшылдың камгалалында

ЭМЧИЛЕР БИЛЕ ИНЖЕНЕРЛЕРНИҢ АЖЫЛЫ

Липецкийин ажыглалга киирер шимчедикчилер заводунда ажылдап турар эмчилер болгаш инженерлер бригадазы адырда ол ун улуг будуруглеги чаартырының төлевилелиин тургускан. Бажыңны чаңгыс аай комплекс кылдыр каттыштырарын ол саналдаан. Ам оон цехтерн, административтиг корпузу, столовая болгаш ишкі-кеп солуп иеттинер хандырылга өөри шуптуу чаңгыс черде тудуш турун турарлар. Оон бир эки талазы—сонкка алдын аарымыр чоруттуруынга кызыгаанны, заводтуң иштики сөөртүүлеге ажылдарын чаартканы болур.

Эмчилер биле инженерлерниң чогаадыкчы бир демниг ажылы «Кадыкшыл» программазының чедишкининиг болуруи база хандырган. Кушаашкыдың байдалдарын эки-жидип турар сонгаарлаттыынмас хемчеглерним комплекизин эмчилер саналдаан. Өттүр хап турган салгынны чайлаткан автоматтыг хаалганың бир яны тургузуу, цехтерге микроклиматты эки-жиктеп салгынадышкынның чаа тургузуу ол ажылдың түнелиниде кылдынган.

Н. ЗАГНОЙКО,
СЭТА-ның корр.
Липецк.

«АНАЙ-ХААКТА» КАНДЫГЫЛ?

Бистиң агитквартвлда 40 ег-бүле кирип турар. Бүтүү чурттакчылар партияның XXVII съездизининг шиитпирлерин амыдыралга боттанлыырарынга удуг-хуузун киирер дээш кижи бүрүзү онаашкан ажылынга, хей-ниити херектеринге идепкейлиг киржип турорлар. Агитквартира ийи микрорайонда чардынган. Ол микрорайонларда уругларга микроболгүмнер ажылдап турган. Чижээ «Уран хөлдер» деп болгүмну М. Б. Кушаа удурткан. Шыырааз, шашкы болгүмнерн база ажылдап турган. Аргаан, даараан ажылдар делгелгезинге бистиң агитквартираның улугбиче чурттакчылары эки киришкеш, бирги черни алган. Ол шыкаш «Тайбың» деп темага тураскаатка агитквартираларының бот-тывынгыр уран чүүл көрүлгезинге идепкейлиг киришпивис. Олда кежээ Культура бажыңынга темалыг кежээни эрттирип, солуп лекцияны башкы Т. М. Балдан кылган.

Агитквартираның чурттакчылары бичиилерге ойнаар шөлүүгештн кылып берип, ону чаагайжыткан. Уруглар камгалалының хүнүнде стадионга агитквартиралар аразынга маргылдаалар болган. Кылган чемнерни делгеп, сатхан. Аңаа бистиң чурттакчыларывыс бирги черни эдээннер. Херээженнериниң белеткээни пирожное, торт, быштак аймаа амыанныг, эки деп үнелеткен. Ол чемнерни сайгарганынган киргеп 30 рубльни Тайбың фондузуиче шилчиткен бис.

Совхозтуң сезоннуг ажылдарынга, шефтээшкиннерге бистер идепкейлиг киржип турар бис. Ылангыя хой кыргылдазын дүрген чорударынга үлүүвустуң киирген бис. Амгы үеде мал чемнинн белеткелинге киржип тур бис.

Бистиң ажылывыста четпес талалар база бар. Ылангыя уруг-дарыгның хостуг үе-шегын хайгаараарын тус-тус ада-иелер черле идепкейжидери чугула, бо ажылче агитквартираның активин мобилизастаар болза эки. Ону ам черле бир явзы көөр. Чурттакчыларның хей-ниити идепкейин чедип алырыиче сагыш салыр. Хей-ниитичи идепкей дээрге-ле, киижиин амыдыралчы туружун, хөйүүн херээн хуузунуудан артык кылдыр көөру болбайн аан. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, херээженнер чөвүлелиниң ажылының идепкейлиг болурунга шупту агитквартираларының, бүтүү херээжелиерниң доктаамал идепкейлиг чоруун чедип алыры негеттинер. Бистеэптиг-ле мындыг эвес болдур ийин. Шуптувус идепкейлиг, тура-соруктуг турган болуувусса, суурувускага ниити байдал оон-даа эки турбас бе. Черле бүтүү-ле чүүлдер талазы-биле эде-хере тыртынмас болза хоржок, даамчыргай хөөнүг, чүве тоовас чоруктар чамдыкта бо-ла таваржы бергилээр.

Суурувусту корум-чурумнуг, эки чаагайжыттынган, ногаа, чимистерни элбеди-тараан болдурар дизе, шуптувус бир демниг болуп, ажылдаарывыс чугула деп болаар мен.

А. БАРЖАП,
№ 7 агитквартираның даргазы.

ДЫШТАНЫКЧЫЛАРГА ТААРЫМЧАЛЫГ

Бай-Тайгада Шивилингге аржаанаан келгеннерге таарымчалыг байлады тургускан. Майгынмарны аржаанның хүнүнерек талазында авында тиккен. Оларның иштин кадырын курганган калбак маңналарбиле шалгаан. Хонуктуң кайын-даа шак-үезинде келген дыштанықчыларны эвилеңээдек хүлээп ап турар.

Мында ажылдап турар Красс Салчан, Мөңге Хертек оларның ажылы хей. Чүге дээрге, дыштанықчыларның сазы бир муң ийи чүс ажыл турар. Ынчалза-даа олар четтикпейн тур бис деп кажаңдаа чугаалавастар. Шуптактар, лежектер, сыртыктар, аржаанчыга херек оске-даа бүтүү чүүлдү чедиштир хувааи турар.

Культура, спорт дериг-херекселдери база оларның хөлүнда. Оларны дыштанып келгеннер үргүлүү ажыттанар. Ылангыя оске республикалардан, крайлардан, областардан келгеннер өөрүп четтиргенин ачы-дуза чедирикчилеринге чугаалап турарын кижи бо-ла дыңнаар.

Бодум арга-арыг ажылдашчыны кижи болгаш, бойдустуң байлаан хумагалыг, камныг ажыглаарын хайгаараа турар мен. Кажаан дыштанықчыларны шын, ажыктыг организастаарга, корум-чурум үрээжиннери болбайн турар. Ынчалза-даа аржаанда доктаалын каан корум-чурумну үрээр, болуун улуг көрдүмер кижилерниң бар болуун турары хомудавычыг. Малгынмар турар девискээрни адаанда, үстүнде демдектерни айтып каан турда-ла, Федор Петрович Клевов (Ак-Дөвурак чурттуг) погран заставаның чурумун үрээп, оске шеле болуунун турары-биле майгын тип алган. Багай үлегер баларлыг. Оон соонда база үш-дөрт аал иштиг улуг туралгыг кижилер кеже бергеп.

Камгалалдыг черге кеже бергеш, Ак-Довуранга улусчу контроль болгуунга даргазы кижи мен деп, болдуун ат-алдарын чарлап, аргелерни чугаалап, хүлээлгелерни үттүп турган. Ийи-чаңгыс бо ышкаш чижектер ажылдап турар кижилерге, дыштанын келгеннерге база шаптыктарны чедирип турары биладингир.

Төрээн черимизже кымныг, хумагалыг болуп, оон кежиин чептүг кылдыр ажылдаары — кижи бүрүзүнүң хүлээлгээн.

С. БОРБАК-ООЛ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ут», 8.45— Мультфильмнер: «Үш миш чарыкчыны», «Спортландия». 9.15 — «Тывызыксыг болгаш кайгамчык делегей». Эртем-тайыл. быргыг фильм. 9.45 — Бүгүзвилел конкурузунуң лауреаттары А. Федоров (балалайка) биле В. Сидельников (гитара) ойнаар турар. 10.10 —«Аян-коруннулар клуву». 11.10—11.15 — Медээлер. 14.30 —Медээлер. 14.50 —Док. фильмнер: «Владивосток», «Барабинск эгелээшкининиң ага-чевирер», «Ыраккы Чөөн чүк». 15.40 — Концерт залында —школачылар. 16.25 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 16.55 —Моолдуң уран чүүл коллективтеринин концерти. 17.20 —Чурукчулар дугайында чечен чугаалар. Г. С. Верейский, Ленинградтан дамчыштырта. 17.55 — Шимчээшкининиң айымал чок чоруу дээш. 18.00— «Он алды хар чедир болгаш оон өрү». 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — «Алыс утказының дугайында чугаа». Социалистиг чарыштың дүржүлгазының болгаш кол айтырыгларның дугайында. 19.50 — Алды сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. «Спрут». 1-ги сериязы. Италия. 21.00 — «Үе». 21.30 —«Алеко». Фильм-опера. 22.35 — «Пермьиың мыш скульптуразы». Док. фильм. 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00 —00.55 — Бут-бомбүүге ССРЭ чемпионады. «Спартак»—«Динамо» (Москва).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20—Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 8.40—«Бистиң амыдыралывыстың эки оруу». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 10.00 —Немец дыл. Өөредириниң ийиги чылы. 10.30—Уругларга фильм. «Сен чүү шилип алыр сең?». 11.45 —Авазының школазы. 12.15 —«Свеаборг». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 13.30 — «Бөдүүн-даа бол, нарын алыс шын». Аңалиелерге тележурнал. 14.00 — 14.05 —Медээлер. 18.00 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 —«КАН экраны». «Оруктун үш дүрүмү». Телеочерк. 19.05 — Делегей байдалының дугайында беседа 19.15 —Телемедээлер. 19.25 —«Азия төвү». Программада: медээлер. «Дүргедединшкининиң угланчымшыны-биле». «Тыва суг тудуу» трестиң продукциязының шынарының дугайында. «Мал чеми белеткелининиң ыяшкыны» ийи арга чоруун түр». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг үзүнар, чаалар!». «Соок Ирей болгаш чаа». Мультфильм. 2-ги кезээ 20.15 —«Кады ажылдажылга». Тележурнал. 20.45 — «Кадык болуруи күзелинээ». 21.00 — «Үе». 21.30 —23.55 — «Бистиң амыдыралывыстың эки оруу». Уран-чечен фильм. 3-ку сериязы.

ЧАРЛАЛ

КПТУ-ниң САДЫГ-КУЛИНАРИЯ САЛБЫРЫ СҮРГУУЛДАР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР

Салбырга 8—10 класс дооскан аныктарны хүлээп алыр. 8 класс дооскаларны кулинарии болгаш аъш-чем бөрээнарының контролер-кассирлер салбырларына хүлээп алыр. Өөренириниң хуусаазы үш чыл. Аъш-чем болгаш аъшчем эвес бараннарның контролер-кассирлер салбырынга 10 класс дооскан кижилерни хүлээп алыр. Өөренириниң хуусаазы бир чыл. Өөреднлге үезинде 32 рубльди ай санында төлеп бээр.

Салбырны тергиин демдектерлиг диплом-биле дооскаңнар ниити билигнин оруумак школаларын аллын медаль-биле дооскан өөренекчилер-биле бир демей чиигеллеии алырлар.

КПТУ-ниң садыг-кулинария салбыры доозукчуларны Кызыл хоорайның болгаш Хову-Аксы суурнуң будуруглеринге хуваалга ёзугаар чорудар.

Өөренин киреред, дараазында документилерни экижер: билигнин дугайында документ, сөөлгү ажылдап, өөренип турган черинден характеристика, № 286 майыктыг эмчи шынызылгазы, 3×4 хемчээлдиг 6 фото-чурук.

Салбырга киреред, шылгалдалар дужаавас.

Бистиң адрезивис: Кызыл хоорай, Шевченко кудумчузу, 225 дугаар бажың.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ИЮЛЬ 30-да

«ШАЙЫРАЛ»: «Короли шутки» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Спортлото-82» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

КАА-ХЕМ»: «Калина красная» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Тайная прогулка» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

Өөредиглиг номнар

Географтарга, студентилерге болгаш башкыларга бир томнуг «Географиянын энциклопедия словары» дузаалаар. Черниң, сугнуң, агаарның, бойдус камгалалының дугайында дерт мун ажыг чүүлдер ында киргеп.

«Хамааты дайынын болгаш ССРЭ-де шериг интервенциязы» деп энциклопедияның бирги үндүрүлгези эвээш болганындан номчукчуларның хереглелии ёзугаар ону катап пырааан. Совет күрүнениң төлүгүнүң 1918-1920 чылдарда чугула үе-чадазын. Кызыл Армиянын болгаш Флоттуң шериг операцияларын, партизан шимчээшкинин, сураглыг шериг начальниктериниң болгаш хамааты дайынынын маадырларының дугайын ында бижээн.

«Юридиктиг словарьны» белеткеп турар. Чоннуң юридиктиг билиин бедидерииге ол дузаалаар. Совет хамаатыларның эргелериниң болгаш хосталгазының камгалалының дугайында мында чугаалап турар.

«Бажың ажылының кыска энциклопедиязы» садыгларда киргеп приборлар-биле, аппараттар-биле, савалар-биле таныштырар, шеверлээриие, чем белеткээриие, аргымдааравырыга өөредир.

Калык камгалалын, ур чурттаарының «ажыттарын» 250 куя тиражтыг «Медицина энциклопедиязында» бижип турар.

Келир чылын «Совет энциклопедия словарының» дөрттүг үндүрүлгезин парлаар. Оон эртемнин болгаш культуранын, ниитизи-биле бистин чурттуң болгаш делегейниң дугайында хей чүүлдерни номчуп болур. «Африка», «Медицина энциклопедиязы» парлаттынар.

Редакциянын адрези: 667000. Кызыл Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаачыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; иезээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниың 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3342.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00962

Туннелиг районнуң библиотекази

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

ЭМАК ПОЧЕТА

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 ЧЫЛДЫҢ ИЮЛЬ **31** четверг № 179 (13179)

1925 чылда үнделлеттингеш.

Өртээ 3 кепеек.

АЯН-ЧОРУК УЛАМЧЫЛААН

СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүзү, ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыко Түрүмэл Республиканың Премьер-министри Т. Озал-биле июль 29-та ужурашкан. Совет-түрүмэл кадыг аажылдажылганың азыктыг болган конструктивтиг шын түрүлүм демдеглээн. Москвага болган чугаалажыкшыларның болган ужуражыкшыннар ацаа чаа идиглин бээр дээрзинге бүзүрелдэ беседа үезинде илерейилээн.

Ол-ла хүн ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжковтуң Т. Озал-биле беседазы болган. Ында ийи талалыг кадыг аажылдажылганың практиктиг чамдык айтырыларын чугаалажып көөрүп үргүлмүдээн.

Кежээ Т. Озал болган оон кадайы Москвага көрүүнүң оперетта театрынга барып, Татарияның М. Джалиль аттыг опера болгаш балет театрының артистериниң концертин көргеш.

Аалчылар-биле кадыг Н. И. Рыжков кадайы-биле, албанның эске-даа хижилери ацаа чоранар.

Т. Озал В. И. Ленинниң Мавзолейинге чораан болган чечек салган. Кремльдиң хаванында Белдирмес солдаттың хөөрүүзү чечек база салган. (СЭТА).

АЖЫЛЧЫН АҢГЫ-БИЛЕ УЖУРАЖЫШКЫН

М. С. Горбачевтуң Хабаровск крайда чоруп турары

АМУРДА КОМСОМОЛЬСК, июль 29. СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары М. С. Горбачев совет баштайгы беш чылдарда туткан хоорайда ол хүн чеде бергеш. Ажылынаар, инженерлер, күш-ажылдың хоочунаары, крайның чурттакчылары М. С. Горбачевтуң чылыг-биле үткүп алган. Оон чорадыы чер бурузиге СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айтыкыны планнарны дүргеп болгаш ажыктыг боттаидырар талазы-биле ажык болгаш ажыл-агыжы беседалар болгулаан.

Баштайгы ужуражышкын Ю. А. Гагарин аттыг ужар чүүл заводунуң ажылчыннары-биле болган. СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары чыылганнарның мурнуңга мынча деп чугаалаан:

— Бистер школага силерниин-биле кады комсомолдуң алдарлыг төөгүзүүнү дугайында чеже чогаалдыларны бижиивэн дээр бис. Ол чогаалдыларга силерниң Амурда Комсомольск хоорайывыстың амыдыралы үргүлүү кирип турган. Силерниң канчаар чурттап турарыңарны билип алыр, силерни чаа улуг ажылдарже кыйгырар дээш келген келгенивис бо.

— Дайын-на болбас болза бис аңаа белен бис, Михаил Сергеевич — деп, үе дыылаган. Ынчалза-даа ажыкилер четпестерже хомудаг, оларның ажылдарынга бергелерже кичээнгей углангдырбайн турарывыс-дугайын чугаалаар бээр болгай. Беседага ажылчыннар, ылангныя херээжеен ажылдыннар уламдарлаа хөп-ажыктыг, ажыл-ишти чедип алырда бүгү ниитилелди кедүрер апаар.

Ачы-дузага хамаарыштыр алырга, эң-не кошкак чер ол. Бистер бо чылын тудуг материалдары салдарынга будуун чартык миллиард рубльди үзүп берген бис. Оларны планга киирер дугайында саналды белеткеп турар бис. Чоокку ийи чылда цемент, маиза, кадаг, будук болгаш өске-даа чүүлдерни сазарын шиитпирлеп шыдаар деп бодап турар бис.

Чурттан турар бажыңнарывыс дугайында эвээш сагыш салып турарывысты чугаалаар үзүргүүр мен. Кооператив бажыңнарының чадаларды, эжиктерни, хапаларды эки байдалда турар. А садыл албаныывыс болгаш квартира төлезин дээш чиик төлеп турарывыс күүскомнар бажыңнарынга кире бээрге, хапаларын шоккарлап каан, эжиктерин де бок чыылган, санитарлыг байдалы четпес боор тур. Ынчангаш бажыңнарывыс эки тургузар дээш ажылдаар херек. Оң дээрге, боттарывыска кылырывыс ол-ла болгай. Бажыңнар организацияларын, чурттакчыларның боттарын эвилелдээр херек, чүртан турар бажыңывыс сагыш салбас, ажыдыкчы хөөнгерин узуткаар херек.

А заводта силерниң байдалыңар кандыгыл?

Үнүнер: Чүгээр-де хире бооп турар.

М. С. Горбачев: А хоорайда?

Үнүнер: А хоорайда байдал шоодуг эвес. Оруктар, кудумчулар багай.

М. С. Горбачев: Ажыл-агыйга, боттарының хүдээлгелеринге хамаарылганы эде көрүп эгелээнивис шын бооп турарына силерни дыынап тура уламчыдырбаан.

Үнүнер: Шын-дыр, чоп дузалажыптар.

М. С. Горбачев: Улуг-даа, үүрмек-даа айтырыглар эңдерлип келген. Ону ширбин кааптар дизе, улуг бульдозер херек. Төнке-даа, чер-черлерге-даа оны ундаа биглеп турар ужурлуг. Шын политиканы саналдаарывыска чон оны биглеп болганда, шупту — коллектив бүрүзү, кижи бүрүзү албан-хүдөөлгени күүсединдаа тура, ажылдаар чериңгедаа идепкейлиг ажылдаар ужурлуг. Үзүр эдертекен дептуттатар эвес, а ёзулуг депуттатар болгай турар ужурлуг. Албан-дужаалды апкаш, боттүзүнүда ноянчыгаш апарбадым деп удурткукчу бүрүзү бодавас ужурлуг. Чонга бараан болзуп дээш ону соңгуп турар болгай. Оң чонның айбыгыны-дыр, ынчангаш ону барымдаалаан оон негээр херек. Чонның идегели улуг эрге-үзүлгезиниң онаан турар.

Ынчалзажок удуртур албан-дужаалга барган кижилерге деткимче болгаш биличиишкин херек. Будуүргээгедаа, ранионо-даа, хоорайгада ажилдерни эвилелдеп бижир, кижилер-биле ишти тарылзааны тудуп билир, кижилерни дыннап билир, амыдыышында күүсеттинмес чүвени кижилерге тайыльбырлап билир кижи —ёзулуг удуртукчу ол-дур. Ынчан ажыл-ишти будуүргүр болгур.

Эрткен үе-биле ажылдап, оон үштүнүң чадап чоруур база болдунуң-на ажыл-херээн будуүрүп алырын бодаап, албан-дужаалын соора ажылдар, хоорай, завод дугайында ёзулуг-ла бодаавын чоруур кижи удуртукчу эвес-тир.

Шынны чугаалаарындан эгеимеңер. Кижини куду көөр, домудалдыр калчаа-дүржөк кижилерге дүжүп бербес херек. Оларның үеэш эрткен болдур ийин. Кижи бүрүзү, силерда, мен-даа эде тургустунар ужурлуг. Эде тургустунмаан кижинин моон соңгаар ажылдавайн көр деп ажыы-биле чугаалаар апаар. Чонга даянмас болза, хорижок. Ким бир кижиниң албан-дужаалче дешпиидер дей бергеш, кижилерни чыын алгаш сүмележир болза эки. Моон кандыг-бир чажыт кылган херээ чок. Чонбиле хөй катап сүмележир болза, күш-ажылчы коллективтерин, районнарның, хоорайларның бажыңга идегеп бээлеп дег кижилерни олурткан болзу. Ону соңгуп алган кижилер ол кижини эки билиргээ-даа, деткиир-даа апаар.

Үн: Чер-чер организацияларында мындыг чүүлдер база бар: шүгүмчүлеп, шынны истээш турупталырга, сени кыынып, дүргеп-ёө ырадырын бодай бээр. Ындыг чоруктар ам-даа бар.

М. С. Горбачев: Ол канчап-даа таарышпас. Ол чоруктуң бууруу шаан турар бис деп бүтүдениң мурнуңга чугаалап тур мен. Ол дугайын солуннарга долузу-биле бижээн турар ужурлуг. Маңаа хоорай солуунуңуң редактору-биле чугаалаштым. Тен солуннар, тус черниң солуннары чүүү бижиин турарын кердүүвүс. Тус черниң солуннуңда шыпшыц болгаш магалыг чүве-дедир. Ужуру чүү? Хоорком, өбком, крайком секретары шыдаар. Ынчангаш ындыг чүүлдерни силерниң дыннап тура уламчыдырбаан.

Үнүнер: Шын-дыр, чоп дузалажыптар.

М. С. Горбачев: Улуг-даа, үүрмек-даа айтырыглар эңдерлип келгеп. Ону ширбин кааптар дизе, улуг бульдозер херек. Төнке-даа, чер-черлерге-даа ону утаап биглеп турар ужурлуг. Шын политиканы саналдаарывыска чон ону биглеп болганда, шупту — коллектив бүрүзү, кижи бүрүзү албан-хүдөөлгени күүсединдаа тура, ажылдаар чериңгедаа идепкейлиг ажылдаар ужурлуг. Үзүр эдертекен депутаттар эвес, а ёзулуг депутаттар болган турар ужурлуг. Албан-дужаалды апкаш, боттүзүнүда ноянчыгаш апарбадым деп удурткукчу бүрүзү бодавас ужурлуг. Чонга бараан болзуп дээш ону соңгуп турар болгай. Оң чонның айбыгыны-дыр, ынчангаш ону барымдаалаан оон негээр херек. Чонның идегели улуг эрге-үзүлгезиниң онаан турар.

Ынчалзажок удуртур албан-дужаалга барган кижилерге деткимче болгаш биличиишкин херек. Будуүргээгедаа, ранионо-даа, хоорайгада ажилдерни эвилелдеп бижир, кижилер-биле ишти тарылзааны тудуп билир, кижилерни дыннап билир, амыдыышында күүсеттинмес чүвени кижилерге тайыльбырлап билир кижи —ёзулуг удуртукчу ол-дур. Ынчан ажыл-ишти будуүргүр болгур.

Эрткен үе-биле ажылдап, оон үштүнүң чадап чоруур база болдунуң-на ажыл-херээн будуүрүп алырын бодаап, албан-дужаалын соора ажылдар, хоорай, завод дугайында ёзулуг-ла бодаавын чоруур кижи удуртукчу эвес-тир.

Шынны чугаалаарындан эгеимеңер. Кижини куду көөр, домудалдыр калчаа-дүржөк кижилерге дүжүп бербес херек. Оларның үеэш эрткен болдур ийин. Кижи бүрүзү, силерда, мен-даа эде тургустунар ужурлуг. Эде тургустунмаан кижинин моон соңгаар ажылдавайн көр деп ажыы-биле чугаалаар апаар. Чонга даянмас болза, хорижок. Ким бир кижиниң албан-дужаалче дешпиидер дей бергеш, кижилерни чыын алгаш сүмележир болза эки. Моон кандыг-бир чажыт кылган херээ чок. Чонбиле хөй катап сүмележир болза, күш-ажылчы коллективтерин, районнарның, хоорайларның бажыңга идегеп бээлеп дег кижилерни олурткан болзу. Ону соңгуп алган кижилер ол кижини эки билиргээ-даа, деткиир-даа апаар.

Үн: Чер-чер организацияларында мындыг чүүлдер база бар: шүгүмчүлеп, шынны истээш турупталырга, сени кыынып, дүргеп-ёө ырадырын бодай бээр. Ындыг чоруктар ам-даа бар.

М. С. Горбачев: Ол канчап-даа таарышпас. Ол чоруктуң бууруу шаан турар бис деп бүтүдениң мурнуңга чугаалап тур мен. Ол дугайын солуннарга долузу-биле бижээн турар ужурлуг. Маңаа хоорай солуунуңуң редактору-биле чугаалаштым. Тен солуннар, тус черниң солуннары чүүү бижиин турарын кердүүвүс. Тус черниң солуннуңда шыпшыц болгаш магалыг чүве-дедир. Ужуру чүү? Хоорком, өбком, крайком секретары шыдаар. Ынчангаш ындыг чүүлдерни силерниң дыннап тура уламчыдырбаан.

Үнүнер: Шын-дыр, чоп дузалажыптар.

М. С. Горбачев: Улуг-даа, үүрмек-даа айтырыглар эңдерлип келген

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУН АРНЫ

№ 7 (148) июль 1986 ч.

ДЭЭШТИГ БОЛДУРАРЫНГА ДУЗАЛААН

1985-86 өөредилге чылында районда улусчу контролёрларның, комитеттиң штаттан дашкаар активчилериниң өөредилгезин организастап чорудар талазы-биле район-ун улусчу контроль комитеди чамдык организас-массалыг ажылдарны чоруткан. Шиитпир-биле районга комитеттиң штаттан дашкаар активчилери, кол белүктериниң даргалары өөренир бир-бир доктаамал семинарлардан айгыда совхозтарның улусчу контролёрларының өөренир 5 бүдүрүлге, түлүгда хайгыылчыларга 4 школага 154 кижи доктаамал өөренип турган. Оон аңгыда партия, комсомол, экономиктиг өөредилгелерге 226 хайгыылчы хаара түттүнган.

Контролёрлар улусчу контроль органнарының ажыл-чорудулгазының, партия, чазактың сөөлгү үндүрлеш доктаалдарын колдады өөренген. Оон аңгыда улусчу контролёрларның организас-массалыг ажылдарны чорудар хевирлери болуп чүүлдерни танып-тырган. Орта ажылды планнаары, хынаалдаларны, рейдилерни организастаары, үдезиг алган шиитпирлериниң күүседелин контрольдаары, ажыл-херекти эмгелеп, документ тургузарының чүрүмнарын өөренип көрген.

Улусчу контролёрларның семинарларының, школаларывыл дыңнавчыларының партия, совет, ажыл-агый удуртукчулары, чүскай эртемнигжер, районнуң улусчу контроль комитединиң ажылдакчыдары чүве чугаалап турган. Ол шынаат белүктер даргалары партия болган ажыл-агый активиниң, партия организацияларының секретарларының чөвүлел хураалдарынга, өөредилгелерге база киржип турганнар. Бо чүүлдер районда ажыл-херектиң байдалын, улус ажыл-агыйының планнарының күүседелинин чорун туларын, партия болган совет органнарның шиитпирлеп турары сорулгаларны оларның эки билип алырынга идиглиг болуп турар. Улусчу контролёрларның СЭКП райкомунга эртирген семинары хөй кижи киржикчилиг, солун утка-лыгмарлыг болуп эртген. Орта партияның XXVII съездиниң шиитпирлерин болган улусчу контролёрларга хамаарыштыр партияның салып турар сорулгаларының дугайында СЭКП райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурпат, СЭКП райкомунуң ооргани-застыг кылдыгының эргелекчизи Д. О. Саая, улусчу контролёрларның чорудун турар хынаалдаларының, рейдилерииң пынарының дөптинчиг база «Комсомолчу проектор»-биле харылзаалыг ажылдарның дугайында районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы О. Б. Монгуш, ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары В. С. Бөкүш одар чүве чугаалаанар.

Хайгыылчыларның өөредилгезинде чамдык эки чүүлдер бар-даа болза ам-даа четпестер бар. Өөредилгелерже хайгыылчылар четче хаара түттүнмаан. «Барыын-Хемчик» «Дөн-Терезинь» совхозтарда район төвүнүң чамдык организацияларында улусчу контролёрларның өөредилгезүстүн турган. Контролёрларның эргө-хүзөлгелериниң талазы-биле өөредилгелер четпес болгулаан. Чаа өөредилге чылында бо четпестерни катаптаас дээш районнуң улусчу контроль комитеди тодаргай хемчегларны алган.

1986-1987 өөредилге чылында районнуң улусчу контролёрлары, комитеттиң штаттан дашкаар активчилерге, белүктер даргалары эртикен чылгы программаны уламчылап өөренир. Бо чылын школаларга, семинарларга 262 а партия, комсомол, экономиктиг өөредилгелерге 108 улусчу контролёр өөренир. Семинарларга, школаларга ажылдаар пропагандист кадрларны четчелээн.

Х. МОНГУШ.
Барыын-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң инспектору.

ПАРТИЙЖИ НЕГЕЛДЕ ЁЗУГААР

СЭКП-ниң XXVII съездиниң салган сорулгаларынга дүүштүр ажыл-агыйда четпестерни илередир, оларны болдурбас дээш демнеглэл күштелдирөр, продукциянның шынарын дээш ажылды бистиң «Алдан-Маадыр» совхозтуң улусчу контролёрлары идепкейлиг чорудун турар. Совхозта 9 пост, 4 белүк бар, оларда 133 хайгыылчы хаара түттүнган. Чоокта чаа шупту белүктерге, постуларга отчёт-сонгуудаларны чоруткан. Отчёт-сонгуудалыг кампания үезинде улусчу контроль активинге эң идепкейлиг, шынчы, бедүүн ажылчыннарны болган ажылда четпестерни привлиналдыг илередим шыдаар коммунистерни хөлү-биле киирген бис. Улусчу контроль ажылынга билиин, күжүүн харам чокка киирип чоруур эштер бистең эвээш эвес.

Белүүн ажылчын коммунист Ооржак Чучуң ам он ажыг чыл иштинде партком-ның штаттан дашкаар оралакчызы болбушаан, совхозта улусчу контроль белүүн удуртун келген. Ооржак Чучуң контроль ажылын партком-га бадылаан план бүүгаар оон арга-хевирлерин чаа нелелделеге дүүштүр сайзырангайжыдып, четпестерни бөш бүрүнгаар илередир, хөйте кежик, массалыг болдурарынче угландырып турар. 1985 чылдың күзүнүнде Тес хемниң шөлдеринге турускаш, саваң сараалтарын мал үрегдеп чиң турарын илереткеш, салбыр эргелекчизи Доңгакка, воотехник Монгушка хемчег оннарынга чедир айтырыгны партком, дирекцияга турускавш, четпестерни чайладырын чедип алган. Хайгыылчыларның мындыг янзы чайлаткаш четпестерин хөйү-биле чугаалап болур.

Улусчу контроль ажылынга улуг-хүүзүн доктаамал киирип турар идепкейлиг коммунистер, ажылчыннар бистең эвээш эвес. Оларга коммунистер Серен Ооржак, Өктек-оол Монгуш, Хүрен Ооржак, Шолбан-оол Ооржак, Долиза Ондар, Григорий Комбу, Шортак Ооржак, Маска Ооржак, Соскур-оол Монгуш, Кадзаң Доржу, ажылчыннар Секен-оол Ондар, Оттук Монгуш, чүскай эртемнитлер Орлан-оол Монгуш, Сендаш Монгуш, Шогжал Чаймаа дээш оон-даа эскелерни хамаарыштырын болур.

Адаттыган эштер хойжу бригадаларда, сут-бараан фермаларында, хову турлагларында болган эске-даа участоктарда чоруттуруп турар ажыл-иштиң байдалын хайгаарап, кандыг-бир четпестер илереттингенде ойлаанда чайладыр хемчегларни албышаан, дыңнадыгларны кылып турарлар. Хой кыргызадазының үезинде Маичүректиң Алаак-Бажы, Чазы, Ак-Даштың Чиңге-Даш, Бора-Тайганың Ак-Ооруунда кыргызда пунктуларынга улусчу контроль постулары ажылдаан. Постуларны коммунистер Серен Ооржак, Клара Монгуш, Чамыы Ондар, Владимир Монгуш удуртуп турган. Кыргыдаңы шынарлыг чорударынче, кыргаан дүктү ой-шаанда чидириг чокка дужаарынче кичөөнгейлиг салганнар. Амгы үеде хайгыылчылар-кичөөнгейниң мал чемнерин дүргеп, шынарлыг белетеэринче, ажылдың организациязын экижидеринче угландырган.

Совхозта улусчу контроль ажылын чаа негелдете дүүштүр эде тургуларынче, партия комитеди, партия организациялары доктаамал кичөөнгейни салып турар.

Совхозтуң бүгү коммунистериниң хуралынга улусчу контроль ажылын ийи удаа чугаалашкан. Бора-Тайга саазырда болган Төште партия организацияларының иивти хуралдарынга, бюроларынга постулар, белүктер даргаларының отчёттарын дыңнап турар.

Караа кежу, кулаа дыңнангыр улусчу контролёрлар СЭКП ТК-ниң июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, анаа СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чугаазында айтышкыннарны күүседир дээш бүгү аргаларны, курлавырларны ажыглап, идепкейлиг ажылдап турарлар.

Д. ОНДАР,
«Алдан-Маадыр» совхозта партком секретары.

ЧУРУКТА: Кызылда он үш дүгаарлыг магазинде улусчу контролёрлар Галина Сыркашева, Роза Куулар садыгның кылдистеринге хынаалдаларны чорудуп турарлар. Садыгга кирген аъш-чемнерниң шынарын, үредлгенин болгаш үредбезинин база тодарадып турарлар. Кылдистерде болгаш складтарда баранның үредлиишкин чокка шыгжап, кадагалап, оны үр чыттырбын садыгларынче кичөөнгейлиг угландырган.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КОМИТЕТТЕРДЕ

Кызыл-Мажалык

Барыын-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң хуралдыга районда сүт будүрүлгезинде, оны сайгарып болбаазырадыр турарында чамдык четпестер талазы-биле РАУК-түң болгаш Кызыл-Мажалыктың сүт заводунуң удуртукчуларын дыңнаан. Ол четпестер будүрүп турар сүттүң шынары бедиивейн турары, оон сайгарылгазының графигинiң сагыттынмайн баргылаары, сүт продуктуларының ассортиментизи заводтан четче үнмейн турары, будүрүкчүлер биле болбаазырадыкчының арасында чорудаалар боон илереп турар.

Чартык чыл иштинде совхозтарның будүргеи сүдүнүң 10 ажыг хууву, ол дээрге чүс чыгаа тоона, сорт чок боон дужаттынган. «Хемчик» совхозтуң дужаган сүдүнүң барык 20 хууву, а «Дөн-Терезинь» совхозтуң сүдүнүң хөй кезии сорт чок боон турар. Кайы-даа совхоз заводче чорудуп турар сүдүн будунга деңзилеп, үскүрүп хемчээн албайн, сүт цистерналарын дзомбалавайн, сүттүг заводка чедирер үезинге хожудадып турарындан маргылдаалар боа боон турар.

Завод планның даадгаларын, сан-түмүг көргүзүглерин аң көөрге, күүседелин турар, а продукциянның шынары күдү. Соодугга пехи дону күүгүзү-биле ажыдап чадап турар, чамдык технологтуг шугумнар ажыглаттынмайн, чаазы-биле эде кылымышкынарга таваржып турар. Ол четпестерниң харааышдан чүгле 6 хевирнин продукциязы үнүп турар.

Сүттүң шынарын бедидерибиле дээштиг хемчегжер албайн турарны, оон үчёдүн экижиттээнин дээш РАУК-түң улуг зоотехниги Ю. Е. Барлуковка доңгулданы, «Дөн-Терезинь» совхозтарның директорлары Д. Н.-С. Савага, Э. С. Идам-Сүрүнге шынгыы доңгулдаларны чарлаан. Чоокку үениң иштинде фермаларның санитардыг байдалын экижидер, сүт лабораторияларының болган заводтуң дериг-херекседелериниң ажылын экижидер дугайында оларның болган сүт заводунуң директору Х. М. Ногеровтуң вазаатказынарын хүлээп алган.

Сарыг-Сеп

Каа-Хем районнуң совхозтарында капитал тудут планнары күүсеттинмейн турар. Совхозтар Боттары-даа, кежээг тудут организациялары-даа чартык чылдың тудут планын күүседин шыдаваан. Кылдынып турар тудуг ажылдарының шынары багай, эвээш эвес ажылдарны катап аза эде кылырынга артык үе, акша-херегни ажыр чарыгдаттынып турар.

«Тывавагроүлетшуртудуг» каттыжышкынының ажыл-агыйлар аразында КМК-зының Көк-Хаак суурга школа улай тудуп эгелээнь, кудуп каан 60 кубометр фундаментиин буступ калган, 3348 рубль өртектиг ажыл катап кылдынган. Шала адаан шынарыга болгаш өске-даа ажылдарга болдугиган бракты эдериниге база муң хире рубль артык чарыгдаттынган.

«Тыва септелге тудуг» трестиң Сарыг-Сеңге септелге-тудуг участогу район төвүнге валчылар бажыңын тудуп эгелээш, база-ла фундамент ажылдарынга частырыглар кылып, эде кылымышкынарга 7 муң ажыг рубльди артыкка чарыгдаал. «Совет Тыва» совхозта хаван фермазының иштики дериглеген төлевиледелден соора кылдынганының түүнелинде өдек аштаар транспортёрларны, чем үлээр хоорааларны, хаваннар чемгерер, суггарар деспилерни болган клетказарны эде кылыр үжүрга таварышкан. Анаа муң рубль артыкка чарыгдаттынган.

Тудуг ажылдарын шынар чок чорудар, артык чарыгдаалар кылыр, тудуг материалдарынга камнаага чок, кадагалалын хандырбас чоруктар «Бүрен» «Бүрүнгаар», «Ленинчи орук» совхозтарга база турган.

Тудуг-монтаж ажылдарынга брак болдурун, артык чарыгдаалар болдурганы дээш КМК-ның начальниги турган Я. К. Кара-оолга, септелге-тудуг участогунуң начальниги турган Г. А. Сахаровка шынгыы доңгулдаларны район комитеди чарлаан, оларның бир-бир айларда алыр шалыңнарын казырым шиитпирлээн. Шыгыы доңгулдаларны адаттынган совхозтарның прорабтары К. Л. Сат, П. Ш. Кыргыс, И. И. Мантуров, В. А. Листов оларга база комитет чарлаан.

Кызыл хоорай

Хоорай комитединге келген медээ ёзугаар чоруткан хынаалдаан «Тыва сүг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунуң директору Л. И. Перфильевтиң талазында сай-хөө чүрүмүнүң хажыдымышкынарны бадыткаттынган. Заводта чиик машина чоланчызы Е. И. Ильин дээрзи кол шалыңының кырынга вулканизаторщик кижиниң шалыңының чартыын Перфильевтиң дужаалын ёзугаар, барымдаа чок черге ап турган. Ол күш-ажылчы эвес немелде шалыңны Ильин февраль айдан бээр ап келген.

Оон аңгыда ук чиик машинаның ажылы кандыг-даа контроль чок боон турган: ажыл шагының үезинде оны ховар көрүп болур, дыштанып хүнерде ынаа-ла бир чер баар, а будүрүлгеге ажыктыг кандыг чоруктар кылып турары билдинмес. Апрель айдан бээр ол машина гаражка хоймаан. Ильинниң хуу бажыңының херимнериниң иштинде турлагжыл берген.

Бедүүн тавармачылыг улусту тала тыртып, аныскактическ үүскә күш-ажылчы эвес орулга алырының тавармачылыг байдалын тургузуп турганы дээш демир-бетон кылыглар заводунуң директору Л. И. Перфильевке шынгыы доңгулдаңы хоорайның улусчу контроль комитеди чарлаан, оның бир-бир айларда алыр шалыңнарын казырым шиитпирлээн. Шыгыы эвес төлевирге чарыгдаттынган акша түүнүн оон шалыңындан тыртпыраарын шиитпирээн.

ТӨНЧҮ ТҮҢНЕЛДЕРИ ЧЕТПЕС

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелиниң улусчу контролдың будүрүлге комитеди партияның болгаш чазактың хайгыылчыларның мурнунда салган харыысалгалыг сорулгаларны амыдыралга боттандырар дээш ажылдарны кылып чоруткан.

Улусчу контролдуң белүктеринде болгаш постуларында 250 ажыг хайгыылчылар сонгуткан, оларның билиин, мергежилин бедиткенинден хынаалдаар, рейдилер оныпарлыг, дүүштүг болуур, оны бирыылаалаан, комитеттиң чамында доктаамал ажылдар семинарны организастаан, анаа улусчу контролёрларны үдүлүү өөредип, аргадуржулга солчуулгазын организастап келген. Белүктериге ажылдың планнарымнын, хынаалдаларны организастаарынын, оон түүнелдерни үнүдүрүп, чугаалажыныын, илереттингеп четпестерни чайладырының талазы-биле практиктиг дузаны чедирген. Бо бүгү хайгыылчыларның чедиишкининг ажылдаарынга дузалаан. Комитет штаттан дашкаар беш кылдыстың турускаш, оон үдүртукчуларында, кежигүүнериңде түскай эртемниг, билии шыырак, негелделиг, хынаалдаларны, рейдилерни ынанарлыг чорудуп шыдаар эштерни быжыглаан.

Отчёттуг үениң дүргүзүнде кылдыстер 63 хынаалданы чоруткан, оон түүнелдерни комитеттиң хуралдарынга үдезиглээн алган, ону күүсединиң чемчегларын алган. Социалистиг өчүү-хөреңгиниң камгалаарының материалдыг курлавырларыны шын чарыгдаарының, күш-ажылдың организациялыг экижидериниң, сагыпга-чүрүмүлүү ажылдың ыңай-талазы-биле чоруткан хынаалдаар белүктерниң, организациялыг шиитпирлеп турарының, үдезиглээн алган шиитпирлериниң күүседелин контрольдаарының, ажыл-херекти эмгелеп, документ тургузарының чүрүмнарын өөренип көргөн.

Улусчу контролёрларның семинарларының, школаларывыл дыңнавчыларының партия, совет, ажыл-агый удуртукчулары, чүскай эртемнигжер, районнуң улусчу контроль комитединиң ажылдакчыдары чүве чугаалап турган. Ол шынаат белүктер даргалары партия болган ажыл-агый активиниң, партия организацияларының секретарларының чөвүлел хураалдарынга, өөредилгелерге база киржип турганнар. Бо чүүлдер районда ажыл-херектиң байдалын, улус ажыл-агыйының планнарының күүседелинiң чорун туларын, партия болган совет органнарның шиитпирлеп турары сорулгаларны оларның эки билип алырынга идиглиг болуп турар. Улусчу контролёрларның СЭКП райкомунга эртирген семинары хөй кижи киржикчилиг, солун утка-лыгмарлыг болуп эртген. Орта партияның XXVII съездиниң шиитпирлерин болган улусчу контролёрларга хамаарыштыр партияның салып турар сорулгаларының дугайында СЭКП райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурпат, СЭКП райкомунуң ооргани-застыг кылдыгының эргелекчизи Д. О. Саая, улусчу контролёрларның чорудун турар хынаалдаларының, рейдилерииң пынарының дөптинчиг база «Комсомолчу проектор»-биле харылзаалыг ажылдарның дугайында районнуң улусчу контроль комитединiң даргазы О. Б. Монгуш, ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары В. С. Бөкүш одар чүве чугаалаанар.

Хайгыылчыларның өөредилгезинде чамдык эки чүүлдер бар-даа болза ам-даа четпестер бар. Өөредилгелерже хайгыылчылар четче хаара түттүнмаан. «Барыын-Хемчик» «Дөн-Терезинь» совхозтарда район төвүнүң чамдык организацияларында улусчу контролёрларның өөредилгезүстүн турган. Контролёрларның эргө-хүзөлгелериниң талазы-биле өөредилгелер четпес болгулаан. Чаа өөредилге чылында бо четпестерни катаптаас дээш районнуң улусчу контроль комитеди тодаргай хемчегларни алган.

1986-1987 өөредилге чылында районнуң улусчу контролёрлары, комитеттиң штаттан дашкаар активчилерге, белүктер даргалары эртикен чылгы программаны уламчылап өөренир. Бо чылын школаларга, семинарларга 262 а партия, комсомол, экономиктиг өөредилгелерге 108 улусчу контролёр өөренир. Семинарларга, школаларга ажылдаар пропагандист кадрларны четчелээн.

Х. МОНГУШ.
Барыын-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединiң инспектору.

Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединде

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ЧӨП АЖЫГЛААР

Мал ажылын хөгжүдеринге эң чугула курлавырларга семиртириге биле кадатты шиг организмастаары бүрүн хамаарыжыр. Оларның биргезинге чайгы кадатка кандыг-даа артык акша-херегни, күш үнмес дээрзи билдингир. Мал ажылында бо ийи чугула курлавырларны хым-на билдирип ажыглап турар болдур, ол доктаамал белек түүнелдерни чедип алырын практика бадыткаан.

Бо талазы-биле чамдык мынаг бедүүн чижектердин көрүзинер. Кызыл районнуң ажыл-агыйларының 1985 чылда дужаган мыйыстыг бода малының бирөзинин — не ортумак деңзиин 322 кг, а Бии-Хемниң оон 66 кг аар болган. Ынчаарга ам 1000 тонна эштэ күрүмеге садарынга Кызыл районнуң ажыл-агыйлары бии-хемчилерге бодаарга, 50 инекти хойну садыа турар-дыр. Арган шиек чиик, мындыг болганда, оон өртээ хуу болур дээрзи билдингир. База бир мындыг фактыны көрзөлү: бир тонна семис хөй үлдиниң өртээ 232 рубль, а ярганыының 145 рубль, оларның малгалгы 87 рубль-дир. Бо дээрге, семис шынарак бачы чиик деңзиинг арган малды күрүмеге дужаарга, оон малгалымның дугайында бедүүн чижек-тир.

Малды эки семиртикеш, күрүмеге садарының аргазы бар бе? Бар. А ол ярганы кайчаар ажыглап турар бис? Көптүг четпес. Бо талазы-биле республиканың улусчу контроль комитединиң чөөрге чаа өртээ хуралынга илереп. Анаа Улуг-Хем, Каа-Хем, Кызыл, Бии-Хем районнарның ажыл-агыйларында малды кайчаар семиртиге база кадарын турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо хуралды эртиреринiң мурнунда контрольдуң төлээлериниге хойнун дүүгү үезинде ийи-ле семиртириг-ни ажыглаарын, ол хамаан чок сонгар малды ангы кодаанар кылыыр үүгө ангылавас, оларны деңзилеес болгай. Чылыг болганда кадарымнарга ол ажыл солуун эвес, оларга чүгле малдың баш саны дээш ажыктыг частырыг барыл? Малды эртен дан бажында үндүргеш, оон дыштандырганы, орай дүмеге чедир кадарар болза, семиндe малдың дүүгү үрелир бөөр бе?

Күзүн бээш арган, чалдүр мал дужаар турган, кыжын ам чүү дужаар бис? Төп районнарның ажыл-агыйлары барының база мурнуу районнарга бодаарга, мал чемин хайыр белетеер ап турар. Ынчаар болганда, Улуг-Хем, Танды, Каа-Хем, Кызыл, Бии-Хем районнарның совхозтарында ынакы садар малды ажаап азырап болдурунуң аргалары бар. Бо чылдың бирги партымында үк районнарның дужааган хөөнүн биргээшинi-не көн ээдэ 8,5 кг болган, ол дээрге күрүмеге дужаган хөөнүң 94,а хуулушуун чалдүр болганы ол-дур.

Хүр малды семиртеп азырарга, дүргеи семиримнең деңзии билдингир. Бистиң ажыл-агыйларывыстың специалистери варыг база аргалорган малдарны ангылап үскеш, оны ажаап хайгаарар кеп чүвени тоомзага албас. Оон ужуруунда ынакы мал шүүт-ла чүдап албазын дээш, үүт комбинадынга карак ажыт дырызга киллизин эртикен беш чылда четпес ажылдаан. Ажылчыннарның баранналарга негелделерин хандырып шыдаваан. «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң коллективин планныг онаалдаларын сөөлгү чылдарда күүсеттирип. Оларның ажылынга хынаалдаларны чорудуп турган-даа болза, үүлээп алган шиитпирлерiнiң күүседелин чедип алыр ажылды организаставаан, планныг онаалдаларын күүседеэни канчаар боттандырып турарын удуртукчуларлан шынгыы айтырбаан, негелделеп кошкак чоруткан. Моон сөөгаар СЭКП-ниң XXVII съездиниң улусчу контролёрларның мурнунда салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар, ылаңгыя хынаалдаларның дөптинин бедидер, төөчү эки түүнелдерни коллектив бүрүзү чедип алын дээш ажылдаары хоорайның хайгыылчыларының хүлээлтези болуп турар.

Т. ХЕРТЕК.

Малды семиртириг кадарарын орт харылзаар үжүрдүг киржи—Тыва АССР-ниң Күрүмеин агроүлетшур комитединиң даргазының оралакчызы Эң К. Ш. Яланов бо ажылче аныаш болуур-хоптуур-биле синнигээ сурбаан хевээрин Республиканың улусчу контроль комитединиң хуралдыга айтыкаш, бир четпестерни дарый чайладырын оон шыгыны не-гелеп.

Х. СЕМИС-ООЛ.

ЧҮГЕ САТПАЙН ТУРАРЫЛ?

Аржаан суглармы моон мурнунда магазиннерге сада бларын көөр кижи мен. Төпке хамаан чок. Сут-Аксының магазининге, аптекага сада бөөр турган болгай. Ол суглармы кижи ам кайыын-даа сураг-лаваш, тыппас-тыр.

Элиртир суксуннарны садарын чоорту эвакиедип турар бо үеде янаы-бүрү суксуннарны будүрериң, ону садарын ковуделир хемчегларнын чергече алдынып турарын солуун-сеткүүдеп ковчүп, телевидамчыдылгалардан бо-ла көрүп болур. Моон мурнунда арага садып турган чергерни дүүдүргеш, эзиртпес суксуннар садар кылдыр эде тургуза-рыны шиитпирээн.

Тыва— аржаан суглар-биле байлак. Хынаа, шинчилеп каан аржаан суглармы савалаавш, магазиннерге садып тургаш-на болгай. Ону садарын ам чүге соксаткаңыл? Бар аргаларны ажыглап, магазиннерге садып турар болза, ниижилер ону күүседиивбизе алыр.

Б. ОНДАР.
Сут-Хөл район.

РОССИЯНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМЫ

1986 чылдың бирги чартыында экономиканың болгаш чоннуң чаагай чоруунуң оон ыңайгы немелде өзүлдези чедип алдынган деп РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планының 1986 чылдың бирги чартымында күүселдезиниң дугайында РСФСР-ниң Төп статистика эргелиниң дыңнадымында айтыңган.

Россия Федерациязының ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлериниң күүселдезинче идепкейлиг-биле кирген. Иниттелеп бүдүрүлгенниң оон ыңайгы немелде өзүлдези хандыртынган.

Чылдың бирги чартыында үлетпүр продукциязының сайгарылгазы болгаш мал ажыл-агыйының продуктуларын салып алырының күрүне планиары күүсеттинген. Күрүмениң капитал салымшыныарының күселя-биле иниттелеп фондуларыны ажыглалга киирери 1,8 миллиард рубльге өскен.

РСФСР-ниң улус ажыл-агыйында ажылчыныарының болгаш албан-хаакчыларның саны бирги чартык чылда ортумаа-биле 67,4 миллион кижи четкен. Ажылдың түңнел көргүзүглерин экижидериниче үтүлгеп ажылды организастаарының болгаш ажыл төлевириниң дешпилгелиг аргахевирелерин шиңгээдип алыры оон-даа ыңай калбарган.

Улус ажыл-агыйынга чиг эт, материалдар, одаар үүл, чылыг энергиязының ажыглалының талазы-биле, 1985 чылга деңнээрге, бедик көргүзүглер чедип аллыган. Оон-биле чергелештир чамдык каттыжымышкыныар болгаш бүдүрүлге черлери материалдыг курлавырларның планнарын хүлээп алгаш, ажыл-ишчилерниң ажыл-агыйын ажыглалының талазы-биле социалистиг харылзаалар күүседилгезин чедирбейн турганы ажыткан.

Республиканың улус ажыл-агыйының аңгыларынга чаа техниканы болгаш мурнакчы технологияны шиңгээшпин алырынга үндезилеп, бүдүрүлгениң техниктиг эде дериш-киниинің талазы-биле ажылдар чоруп турган.

Үлетпүрде комплексиглиг механизастаашкын болгаш автоматизастаашкынче 1,2 муң участоктар, цехтер болгаш бүдүрүлгелер шилчитинген. 2,6 муң механизастаттынган шуушторуглуг болгаш автоматизастаттынган шугумнар дериттинген, курлавырлар камнап аарынга ажыктыг технологтуг чорудлганы ажыглаары калбарган. Ол бүгү күш-ажылды механизастаарынга, чамдык аңгыларга техника-экономиктиг көргүзүглерни экижилеринге улуг ылгалыг болган.

Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде интенсивтиг технологияларны ажыглаары калбарган, бо чылын 15,1 миллион гектар черде тараа культуралары ыңдыг аргалар-биле болбаазыраттынып турар. Чер ажылының болгаш мал ажылының эң чаа системаларын база арга-хевирелерин ажыллап кылыр болгаш шиңгээшпин алыр талазы-биле ажылдар үргүлүүлээн.

Демир-орук транспортунга поездилер шимчошкинин дүргедедир, станцияларның болбаазырадылга аргаларын бедидери-биле чаа техниктиг аргаларны база технологияларны чогаадып кылыр болгаш шиңгээдир ажылдар чоруттунуп турган. Иниттиниң ажыглалының автомобиль болгаш суг транспортунга чүктү контейнерлерге база пакеттерге сөөртүрү 6 хуу өскен.

Тудугга бүдүрүлгенин моонлаа ынай индустриализастаары үргүлүүлүп, чаа технология болгаш ажылды организастаарының ажыктыг аргалары шиңгээттинип турган. Технологтуг дериглегерин улуг блоктар-биле чорударының, конструкциялырга болгаш тудугларга бүдүн-бүдүн демир-бетон кылыгларын ажыглаарының хемчөлдерин улгатпаан.

Оон-биле чергелештир улус ажыл-агыйын мурнакчы техника-биле эдепкеринип, бүдүрүлге чорудулгаларын механизастаары болгаш автоматизастаары оожум темпилер-биле чоруттунуп турары демдеглеттинген. Эртемниң болгаш техниканың хөгжүлдезиниң планның чамдык министерстволар болгаш ведомстволар долу хемчөл-биле күүсетпейн турарлар.

Чамдык бүдүрүлге черлери бүдүрүлге күүлериин, белик бүдүрүкчүлүг дериг-херекселдерин чедир ажыглавайн турарлар, оларның ажылын эдлечештирериниң коэффициентизи оожум белип турар.

Үлетпүр продукциязының бир муң хире чаа хевирлериниң бүдүрүлгези шиңгээттинип-ген болгаш бүдүрүп үндүрери эгелээн. Металл кезер станоктарны, бүдүрүлге роботтарын, автоматизастаашкын болгаш саналга техниказының дериг-херекселдерин, мал ажылына база мал чеми белеткээримге ажыглаар машиналарны болгаш дериглерни, өскедаа продукцияның бүдүрелиниң талазы-биле план күүсеттинген.

Чоннуң ажык-оруглаазы бедик. РСФСР-ниң улус ажыл-агыйында ажылчыныарының болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирге ортумаа-биле 1985 чылдың бирги чартымында 201 рубль турганыңдан 208 рубль чедир өскен. Колхозчуларның ажыл төлевири 4 хуу өскен.

РСФСР-ниң чурттаакчы чонунуң саны 1986 чылдың июль 1-де 144,6 миллион кижи болган.

(СЭТА).

Мал чеми белеткээриниң шалыпчы айы чоруп тур

ҮҮЛЕЗИ БҮТСҮН

Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң мал чеминиң белеткекчилери беш муң тонна хире сигем, ийи муң ажыг тонна силос, чедиң үс тонна хире сенаж белеткээр хүлээлгелиг. Тээлижилер бар турган техниканы долу ажыглаарын база ажылды организастыг чорударын чедип алыр, мал чеминиң белеткелин технологтуг ёзугаар чорудар дээш күжениишкининг ажыдан турар.

Эрткен чылын совхозтуң ажыл-ишчилери малга быжыг чем-суурну планнаан ажыр күүсеткеш, мал бажын камгалаар болгаш оон продуктулуун өстүрер талазы-биле багай эвес түңнелдерниг болган. Оон түңнелиниде бо чылын Зөр-Хавак сүт-бараан фермазы чартык чыл планның ажыр күүсеткен. Ук ферма сүт садар планын 110,9 хуу күүсеткен.

Наймырал салбырының № 1 бригадазының сигенчилерин ийи звенода үстүп алган боттарының участоктарында ажылдап турар. Бригаданың турар черн совхоз төвүнден ырак эвес-даа болза, сезонуг ажылда хаара туттунган кижилер чер чырымыры билек эгелээш, ишир дүшкүже чедир ажылдап турарлар.

Үш сигем кезер МТЗ-80 маркалыг трактор шуушпур чыскаалынган кестирип чор. Көрүп турарымга, чамдыкта бистерниң өрү көдүрүп, куду бадырып каап чоруп орлар. Ол аразында бир трактор тура дүштү. Тракторист дүже халаашаң, кестирип чораан талазынче маңнаашаң, доңгайын алгаш алаш үр көргүлиш, дедир олурупкаш, бригада үүнче чорупту.

Баштайгы трактор чоокшулап келгеш туруп алды. Ол аразында ийи кижи кылаштажып келгенин эскербейн барып-тыр мен.

Мендилежип, чугаа солушканывыс соонда, таныжып алдывыс.

— Эжиң наймаар баары ол? —деп, бригадир айтырды. — Кезер бис үрелген боор, ону солуур дээш чорупканы олдур — деп, тракторист харылады.

Келген трактористивисти Дмитрий Адыг дээр. Ол хоочун трактористерниң бирээзи. Он ажыг чыл иштинде мал чеми белеткеп келген. Боду кыжын сүт-бараан фермазынга ажылдаар, а чайын доктаамал сигеп кезер бригадага ажылдаар.

— Хүнде норманар чежел? — деп айтырдым.

— Чедиң гектар.

— Үлүүлерин күүсеткиш шыдаар-дыр силер бе?

— Үрелбес-ле болза шыдаар бис.

— Эртен каш шакта ажылче үнүп тур силер?

— Алды шактан эгелөөш, кежээ карангылаажа чедир.

Тракторист МТЗ-80-ни муңгаш кестирип чорупту. Бистер чугаавыс уламчылап турун кагдывыс.

— Долгандыр чеже гектар чер боор бо?— деп кол агрономдан айтырдым.

— Хөй чылдыг сигенним 1278 га черде тараан бис. Силос — 368 гектар черде — деп, Николай Өлчеевич Кара-Донгак харылады.

— Чулуктуг сигенин түрген кезериниң талазы-биле чүнү чугаалап болур силер?

— Башгайгы кезиишкинин дүрген чорудар талазы-биле хемчегларын ап келдивис. Дүү турган шөлдү кестиргеш, сигенин экжеп сараатган кааныывыс бо. Ам ону суггарып тур бис. Ол турар кезек кижи суггатчылар-дыр. Кижи бүрүү алган хүлээлгелиг. Анай Хертек 18 га черни суггаргаш, бир гадан 18 центнерин алыр турган, бо хүнде бир дүтаар кезилдеген 16 центнерин алганы бо-дур. Ийиги кезилдеде ол домей-ле хүлээлгезин ажыр күүседиптер. Кезилдеде үш МТЗ-80 трактор, силос кылыр 5 комбайн, он ийи автомашина, ийи кожуглуг трактор быжыглатпынган. Бир эвес үрелиишкин турбас түве болза, хүн нормазын ийи-үш-даа катап ажыр күүседиптиниң аргазы бар. Кол-ла түве — сигеп кезер бис чедиишнее. Оон ыңай пресстээр ПС-16 трактор турун алыр болза, ону каннаары берге боон турар. Бир трактор генератор кожун алгаш, үрелген тракторларны септеп чоруптар. Бир эвес каннаар аппарат ЦАГ турган болза, ол тракторну кезилдеге база ажыглап болур түве. Бо бригада чартык механизастаттынган бригада түве — деп, Николай Өлчеевич чугаалады.

— Хөй чылдыг сигенниң тараан черлерин мөөр болза-дыштыг, сайлыг деп түвени эскерип каар силер. Оон бедик дүжүттү өстүрүп алыры түгле суггатчылардан хамаарыжыр. Суггатчыларның чеди звенозу керээ ёзугаар ажылдап турар. Ынчангаш Д. А. Чымбанның звенозу 101 гектар черни суггаргаш бир гектардан 23 центнерни алырын хүлээптеп. Ол звено бирги кезилдеден 16 центнерни алган. Ийиги кезилдеге белеткеннип, суггарылга ажылын уламчылап турар. Суггатчылар звенозу бирги кезилде соонда-ла ушаштыр суггарып турар. Сигеп кезекчилерни Сергей Иогай, Дмитрий Адыг, Борис Хертек чаңгыс эдлечеде эртен алды шактан кежээ имир дүшкүжеге чедир ажылдап турарлар. Ажылдың үзүктели бээр чылдагаанын кол агроном силерге чугаалаан болгай, артык кезектер чедиишпес деп түвени. «Вихрь» —1,8 дең трактороның поддон барабаны үрелген, турары ол-дур. Ону дилеп тывырда база алаш каш хүн эртер.

Бригаданың хандырылгазы эки тургустунганының ачымында трактористер болгаш силос салыкчылары ында хонуп ажылдап турар. Удуурчыдар өрээлдери арыг-силиг. Кыналы-булунда өңнүг телевизор, биллиард, шыдыраа болгаш солун-сетүүл дээш чок-ла түве чок. Кино, концерт доктаамал изээ турар. Тургузу ажылдаан соонда мага-боттуң турушканы сергедир чүвэр-бажың-даа бар.

Аъш-чемниң хандырылгазы эки. «Тыва даг-дүгү» комбинаттан чем талазы-биле хандырылгазы үлүтедиргейбейн турар. Столовайда меңнеңу хүнүүн-не иниңбүрү ченнер аттары-биле долдуруп турар. «Социалистиг чаңыктың тиилекчилээ» чемнеңнер столду бир азыгда хостаанш, тургузуп каан. Хүнде кылдыгаан ажылды доктаамал түвеен үндүрүп турар. Ынчангаш өг хүн тиилекчи болган кижи эртеникде тускай столга чемнеңнер.

Ниитизи-биле бригада соолгу 3—4 хонукта аас хүннерни ажыглап 200 тонна сенажты, 100 ажыг тонна силосту, 150 тонна сигенни белеткеп. Соолгу хүннерде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиген. Оон бир тодаргай чижээ: сенажтың оңгарын 100 тонна хире бээр кыдыр каскаш, машиналарга эккелген сенажты оңгарарже ургаш, ийи ТД-75 трактор-биле тырый бастырып турар. Оон соонда технология ёзугаар эрти сигеп сараадын, кырыңнан чаа сигенни салгаш, оон кырыңдан талдар-биле бастырып каан. Мынчаар кыдыры түс черниң байдалынга тааржымчалыг.

Наймырал салбырының хүгаары бир сигенчилер бригадазы мурнунда салдынган соругланы күүседир дээрн улам күжениишкинниг ажылдаан турарлар. Мен оон чоруун турумда агаар бакшыраң ягелээп, мичээлде-даа сигенчилерниң хөөнү өңнээн ажылдан артылар. Үүлези бүтсүн! —деп йөрээп каан мен.

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ,
«Шынның» тускай корр.

МУРНУНДА БОЛЗА-ДАА

Агитвагон. Ындыг вагонну Тоха аттыг совхозтуң Чал-Кежиг чоогунда мал чеми белеткээр бригадазының турлаанда тургускан. Лозуң, плакаттар болгаш өске-даа көргүзүг материалдары-биле шимээн ол вагон аңаа келген кижиниг сонуургалын дораан-на хаара туда бээр. Моон ажылчын бүрүзү социалистиг чарыштың каш дугаар черинде чоруп турарын, ол хүн кылган ажылының хемчээлин болгаш оон материалдыг деткимчезин, социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин болгаш өске-даа чүүлдерни билип алыр. Оларны кыланы көрүштүг болгаш каас. Ындыг вагоннарны бригада бүрүзүнге тургузары ажыктыг.

Таңды район малга бөдүүн чем белеткээриниң талазы-биле социалистиг чарыштың мурнуку одуруун эдлеп турар. Бо ажылга кескү агитациниң болгаш пропаганда ажылының идиг берип турарын демдеглээри чугула. СЭКП райкому мал чеминиң белеткелиниң үезинде бүгү күштү шынаа-шыктарже, хөвү-шөлдерже утпаан-дырган. Хураадарның санын кыырган болгаш оларны чүгле чаъс-чаашкыныңг хүннерде эрттиргери чүрүмүктүкен. Партия, совет, комсомол организа-рының ажылдакчыларының ажылдаар чери совхозтар, бригадалар болгаш звенолар апарган. Организастаар ажылда чамдык бергелер турза-даа, СЭКП райкому удуртулганы мынчаар тургузарын оралдажып, бо талазы-биле хемчегларын ап турар.

Таңды район чайгаар үнген болгаш тараан сигеп белеткээриниң планның июль 23-не чедир 23,6 хуу боттандырган. Ылангыя «Коммунизмниң херели» биле ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар бо талазы-биле планның үжен хуу ажыра бергеп. Дуржулга станциязында Владимир Агломедзянов удуртқан мал чеми белеткээр механизастаан бригада сигеп белеткээр онаалдазының дерттүн бир кезиин белеткеп алган. Бригада кежигүнерн оон-ай 1160 тонна сенажты салган, 206 тонна витаминниг сигеп далганын белеткээн.

Ажылды эргелеп башкарарын моон-даа экижидип, ылангыя бо бачым ишке белеткелин шынгыматкан болза, көргүзүглер амгыдыңдан ораачок дээрс турар турган. Бо хүнмерде күүлүг 57 «Кировецтиң» үгле 37-зи азы дөмгүп-ле 65 хуузу шимчеп турар. А 20 «Кировец» үреликболганындан аңаа турар. Сигеп кезер 51 машинаның 8-и ажылдавас. А сигенин кеспишаан хээндектээр машиналарның үгле ден кезии шимчеп турар. Ылангыя «Революциянын чалбыжы» совхозтуң алды мыдыт машинаның чангыгы. Тоха аттыг совхозта алды машинаның ийиги кадык. Районда прессподборщиктериниң база барык дең кезии үреликтоха аттыг совхозта 14 прессподборщиктиң 7-зи ажылдавас. Чамдык ажыл-агыйларда прессподпоршиктер септеттингеп-даа болза, сигеп пресстээр арганы ажыглавайн турар. Чижээлээрге, Тоха аттыг совхозта болгаш Дуржулга станциязында чангыс-даа тонна сигеп пресстеттинмээн. Бо бүгүнү мал чеминиң белеткелинде улуг четпестериниң бары-биле, ылангыя ажылды организастаарында болгаш мурнакчы дуржулганы, эртем-техниканың чедишкиниверин шиңгээдириде хожудашкынныңар-биле тайылбырлап болгур.

Районнуң девискээриниде тараан-даа, чайгаар үнген-даа сигенниң дүжүүдү бо чылын бедик. «Революциянын чалбыжы» совхозтуң Үттүт-Тургутда Михаил Петров удуртқан механизастаан бригада бир гектар черден-не 78—80 центнер сигенни кезии ап турар. Ындыг болганда районда үгле ажылдап турар сигеп кезер машиналар безин хүнде каттыштыр 1118 тонна сигенни норма ёзугаар кезип болгур. Бо тавармлгада планда көрдүнген 16 100 тонна сигенни кезерин чартык айда доозуттар ужурлуг. А херек кырыңдаддар орулгадан ыракта ковудей бергеп болгаш барык 300 миллиард доллар ажа бергеп. Ындыг-даа болза, бо хүннерде сан министерствозунуң парлаан медээлерни ёзугаар алырга, бо сан-хее чылының эртнен айларында безин ол көргүзүг 166,8 миллиардтың деңнелиниге чеде бергеп. Ол дээрге, эртнен чылдың ол-ла үезинде көргүзүгдеп үш хуу хей болуп турар.

(СЭТА).

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүүү. Эгези № 178, «Шынга»).

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенниинг демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медальбиле шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНУНДАН

Галина Николаевна Колосова — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга киллизиниң улуг экономизи.

Александра Михаловна Кузнецова — Ак-Довурак хоорайда күрстрах инспекциязының камгалал агентизи.

Кара Дамба-Доржуевна Куулар — Ак-Довурак хоорайда күрстрах инспекциязының камгалал агентизи.

Александр Алексеевич Логинов — «Тыва автооруктуң» № 3 орук-тудуг эргелелиниде автомобиль чоланачызы.

Чечек Сарыг-Донгаковна Монге-Назын — «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң № 2 участогунуң дашчызы.

Хүрем Ешлан-Амаевна Монгуш — Хөнделеп суурда фельдшер-акушер пунктузуниң санитарказы.

Владимир Григорьевич Николаенко—«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң № 2 участогунуң прораны.

Лопсан-Шыырап Дембирелович Ооржак — Районнуң ишткы херектер киллизиниң чанында ведомстводан дашкаар киллизиниң таныылы.

Дөрбелчин Амчамовна Орус —«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң № 2 участогунуң дашчызы.

Иду Филипповна Панова — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ярыглал фабриказының машинизи.

Освальда Робертович Пред» —«Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цехиниң слесарь-инструментальщигн.

Авирал Ирритовна Салчак— «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чурттагга-коммунал эргелелиниде ажылчын.

Нина Федоровна Судьина— «Тыва даг-дүгү» комбинаттың культура Ордузунуң ахтыру.

Андрей Кончукович Чичанов—«Тыва даг-дүгү» комбинаттың «За асбест» солуунуң редакторуу.

Виктор Захарович Харченко —«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНУНДАН

Валентина Григорьевна Гук —«Чадаанагроүлетпүртранс» будүрүлге каттыжымышкынының юристконсультузы.

Өшку-Саар Дотпан-ооловна Кара-Сал — Районнуң төп эмнелгезиниң туберкулезка удур салбырында улуг эмчи сестразы.

Саяна Кыргысовна Кара-Сал — поликлиникада эмчиниң улуг сестразы.

Мечеклеп Дамдымович Куулар— «Чадаанагроүлетпүртранс» будүрүлге каттыжымышкынының слесарь.

КЫЗЫЛ РАЙОНУНДАН

Клавдия Ефимовна Ильина —Черби суурда ясли-садта хөп чуукчуу.

Михаил Яковлевич Курбаткин— Березовтуң будүрүлгезиниң «Шимчилел каттыжымышкынының № 819 партиязының автомобиль чоланачызы.

Саний Лопсанович Магбын —«Тере-Хөл» совхозта хойжу бригаданың бригадири.

Анчимаа Николаевна Молдурушку—«Х Улуг хурал» совхозта инек кадарчызы.

Долгармаа Дмитриевна Ондар—«Шамбалыг» совхозта кадрлар талазы-биле инспектор.

Надежда Афанасьевна Пирогова — Чербиниң школа-интернадында повар.

Саая Салчаковна Сат — «Кара-Хаак» совхозта ногаа өстүрүкчүзү.

Виктор Анатольевич Тараненко — Березовканың будүрүлге-шимчилел каттыжымышкынының № 819 партиязының кол геологу.

Елизавета Ивановна Токашоол — «Шамбалыг» совхозта осемепатолог.

Пинов Одучуевич Хертек — «Тиилелге» совхозта партком секретары.

Хава Даваевна Чавычык — «Шамбалыг» совхозтуң ясли-садында няня.

МӨНГҮН-ТАЙГА РАЙОНУНДАН

Дамба Кара-оолович Саая— ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта почтальон.

Салчак Артай-ооловч Эрес-ол — райгаа участогунуң слесарь.

ӨВҮР РАЙОНУНДАН

Александр Санамович Бадыргы — Торгалыг совхозтуң кол агропому.

Серенмаа Ширеевна Куулар — Саглы ортумак школазының башкызы.

Лидия Михайловна Кыргыс — Сагаы ортумак школазының башкызы.

Кызыл-оол Давакайович Монгуш — Чадаананың ыяш ажыл-агый черинин Өвүрде лесничествозунуң деснигн.

Мария Тюлюшовна Монгуш — Хандагайты ортумак школазының башкызы.

Тоорук Макал-ооловна Сат — Хандагайты ортумак школазының башкызы.

Тюлюш Хенче-Караевич Чымбалак— «Торгалыг» совхозта экономист.

БИИ-ХЕМ РАЙОНУНДАН

Роман Егорович Будаганов— Райпода автомобиль чоланачызы.

Валентина Хартитоовна Веткина — Райпонуң белеткел конторазының ажылчыны.

Маады Маадыевич Доңдар-оол — «Өөк» совхозтуң хойжузу.

Александр Иванович Доспан —«Өөк» совхозта хойжу.

Лидия Никифоровна Кузменкова — районнуң төп эмнелгезиниде санитарка.

Лагба Салчакович Монге— «Дөрбек» совхозта хойжу.

Доржу Миячирович Монгуш—«Өөк» совхозтуң хойжузу.

Зинаида Ивановна Середина—Дөрбек суурда фельдшер-акушер пунктузуниң санитарказы.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНУНДАН

Василий Дандарович Бюрбю —«Алдан-Маадыр» совхозтуң агроному.

Отук Даржаевич Монгуш — «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу.

Очеш Чибиситейовна Монгуш — Кара-Чыраа ортумак школазының башкызы.

Бады Биликович Тюлюш— «Октябрь 30 чылы» совхозта трактурист.

Чыргал Ойдупович Ховалыг — «Алдан-Маадыр» совхозта суггатчы.

Уйнук Ооржаковна Чүлдүм —Сүт-Хөл суурда ясли-сад эргелекчизи.

ТАҢДЫ РАЙОНУНДАН

Валерий Данилович Кириллов — Балгазын суурда СПТУ-2-да башкы.

Любовь Иосифовна Сухова — Балгазын суурда СПТУ-2-да ажылчын.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНУНДАН

Алдын-кыс Васильевна Кидиспей—«О-Шынаа» совхозтуң кол бухгалтери.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНУНДАН

Владимир Петрович Андросов — Шагаан-Арыг ыяш ажыл-агый черинде трактурист.

Базыр Сатович Арап — Булун-Терек ортумак школазының башкызы.

Кара-кыс Лопсановна Кыргыс — Булун-Терек ортумак школазының директору.

Николай Иванович Саморюков — Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агый черинде цех начальныгы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1986 чылдың июль 25.

ОНААЛДА КҮҮСЕТТИНГЕН

Чөөн-Хемчик районда будүрүлгелериниң, албан организа-ция черлериниң коллективтери мал чеми белеткелиниде идепкейлиг киржип турар. Райкүскомуң сан киллизи-нин болгаш күрстрахование инспекциязының коллективтери 15 тонна сигенни СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозка белеткеп бээр онаалдалыг. Олар Хайыракан суурдуң адаанда баткан бугга, сумун үннары, талдар аразының үнген сигенни кескеш 17 тонна эки шынарлыг меде сигенни сараатташ, хүлээткен.

О. МУНЗУК.

АФГАНИСТАН: АҢЫЯКТАР ЭКИ ТУРА-БИЛЕ

КАБУЛ. Афганистанның аңыяктарының демократтыг организациязының кежигүнери—муң ажыг ооллар сеңгү хүннерде АДР-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээленинге эки тура-биле кирген. Олар шупту республиканың кызыгаар шериглериниң дайынчылары апарган. Ону Афганистанның Аңыяктарының демократтыг организациязы шефтеп турар. Төрээн чуртунуң кызыгаарларын душмав дээрбечилерден камгалаары-биле чергелештир, кызыгааржы-эки турачылар аңыяктар организациязының мурнуунга салдынган өске-даа чугула соруглаларны күүседип турар. Ылангыя чуртун кыдыг-кыынгаар можуларында чон ортузунга бижик билбес чорукту узуткаарынга олар идепкейлиг киржип, тараачыныарының дүжүт ажаан алмышкынынга, оруктарны болгаш суггарылга системаларын тударынга дузалап, агитас-пропаганда ажылын чорудуп турар.

Чепсектиг Күштерин быжыглаар дугайында Афганистанның Удуусчу-демократтыг партиязының шиитпирлерин күүсеттишпээн, чуртка тайбыцны болгаш аймыл чок чорукту хандыраар дээш бүгү улустуң демиселлиге киржип турар бис деп. Бахтар агентилелиге интервьюзунга аныяк кызыгааржы Мохаммед Насим чугаалаан.

АМЕРИК СТРАТЕГИЯ

НЬЮ-ЙОРК. «Чамдык таварылгада чалчаларның арминазы ажыглаан тургаш делегейге революцияга удур күштерни деткиир» деп «Накла рипорт он зе Америкас» журнал Рейганның администрациязының агрессечи стратегиязының кол утказын мынчаар тодараткан. Ол чаа агрессчи стратегияны Рейган 1985 чылда киирген деп, ол журнал сагындырып турар. АКШ-тың делегейге тергиндезин тургузар дээш Америк кедертей барыын үзелдиг болуктер хөделип турар. Олар чер бомбурзээнин булуң бүрүзүн «америк сонуургалдыг» зоназа кылдыр көрүп турар. Амгы администрация Ак бажыңга келириниң муруну чарыында революсчу байдал тыптып кээп турган чурттарга «тура-халыкчыларга удур» деткиишкинни чорудуп турган. Ам АКШ, Вашингтонга «эң-найыралчы эвес» чазактарны революцияга удур күштерниң дузазы-биле дүжүр октаарын бодунуң сорулгазы кылдыр ажыы-биле чөрлап турар.

Неоглобализмниң доктриназын ажыддан кылыр полигон Төп Америка, бирги эдлечеде, Никарагуа болу бергениинде аддепсиннер чүве чок деп, ол чүүлде чугаалап турар. Күштү, чепсектиг агрессинны ажыглап турган, АКШ бо төрбиген чүс чылдың дургузунда ол хевискээрге бодунуң политиктиг болгаш экономиктиг тертиделин хевзор арттырар сорулганы садып келген. Никарагуаның херектеринге бодунуң холгаарлаашкынын, чамдык таварылгада, дөрбечилерге боо-чөпсеи-биле дузалап келгенин чажырар, ону агартынар сорулга-биле кандыг-даа политиктиг программазы чок террорисчи ол дөрбечилерни «хостатга дээш демиселчилер» деп Америк администрация хейде-ле карак чаап, мынчаар адаарын оралдажып турар. Ынчалзада актыг шынны чажырар арга чок: «АКШ Никарагуага удур дайынны чорудуп турар» деп, ол журнал айыткан.

УДУРЛАНЫЫШКЫН

ТОКИО. Миякенің чурттакчылары бодунуң черниге америк шериг ужар-чүүлүнге полигон тудар деп турарынга шиитпирдин-биле удурланган. Миякенің муниципальдыг хуралы ыңдыг төлевилелдин деткээн ийи депутатты дедир кыйгыртқан.

Ол удуг эвес ортулук Токиодан ырак эвесте турар. 1982 чылдан бээр кичээнгейниң төвүнде апаргаң. Кажан Каттышкан Штаттар ужар-чүүлдүк өредилге ужудуушкуннарын чорударынга чаа полигон кылыр черден тыш бээрин Японияның чазаандан негээрге, олар дораан-на ол ортулукту айтып берген. Кажан Токио албан ёзузунуң шиитпирин Миякенің чурттакчыларынга чарлаптары-билек олар ол ортулуктуң чонунуң удурланыышкынынга таварышканнар.

(СЭТА).

Никарагуаның соңгу-чөпси талазында 75 миль черде бичежек суурже «контрастаро» халдаашкыны соксаттайн турар. Ангы үезе халдаашкынны дөрбечилер тайбың суурларже чаа халдаашкыныларны кылыр деп турар.

Рейтер —СЭТА-ның телефотозу.

АКШ-ТЫҢ ЭКОНОМИКТИГ БЕРГЕДЭЭШКИНИ

ВАШИНГТОН. АКШ-тың экономиктиг байдалының баскырап турарының дугайында тускай эртемниглериниң догаштыр бодап турганы дүвүрээнин ам көөп албан ёзузунуң бадыткалын алган. Садыг министерствозунуң дыңнатканы-биле алырга, 1986 чылдың бирги чартымында Каттышкан Штаттарның ииити национал продуктузунуң өөрүлдезиниң темпизи чүгле 2,4 хуу болган. Ол көргүзүг эрткен ийиги кварталда деңгүп-ле бир хуу хире турган. Бо сан-чурагайлар администрацияның планнаан алганындан дыка эвээн болуп турар болгаш экономистиниң санап турары-биле алырга, чурттуң экономиказында куду бадышкын эгелей бергешиниң дугайын хөречилеп турар. Кажан АКШ эдлечелиг буураашкынны 1982 чылдың төнүүзүнде эрттирген-ден бээр бо дээрге эң-не куду көргүзүг болуп турар деп, министерствонуң дыңнадымында айтып турар.

Хей-хей түскай эртемниглериниң санап турарын ёзугаар алырга, америк экономиканың бергедээшкиннери Рейганның администрациязының экономиктиг угланышкынының милитаристчи хөөн-биле дорт харылзаалыында боон турар. Эрткен чылын чарыттадаар орулгадан ыракта ковудей бергеп болгаш барык 300 миллиард доллар ажа бергеп. Ындыг-даа болза, бо хүннерде сан министерствозунуң парлаан медээлерни ёзугаар алырга, бо сан-хее чылының эртнен айларында безин ол көргүзүг 166,8 миллиардтың деңнелиниге чеде бергеп. Ол дээрге, эртнен чылдың ол-ла үезинде көргүзүгдеп үш хуу хей болуп турар.

(СЭТА).

АЖЫКТЫГ КЫЛДЫР ЭРТТИРЕР

Чай болгаш уруглар

Школачыларның чайгы дыштанылгазын чогумчалыг организастаары чугула айтырыгларның бирээзи. Бо талазы-биле Тес-Хем районда чамдык ажылдарны бо чайын боттандырып чоруткан. Берт-Даг болгаш Чыргаланды ортумак школаларының үстүкү классчылары шинтиге ажыктыг, бүдүрүкчүлүг күш-ажылда киржип, төрээн совхозтарының ажыл-ишчилеринге улуг-хуузун хире чергезин-биле киржип турарлар. Оон дутайын тускай чугаалаар бодап турар.

Районда совхозтар аразының «Сайлык» пионер лагерлеринге, бо чайын ниитизи-биле 210 кижи дыштанып ужурлуг. Ам пионер лагеринге үшкү эвелгиниң уругларны дыштырып турар. Ногаан эзим ортузукта пионер лагери уругларның дыштанылгазын ажыктыг, солун кылдыр организастап уругларга таарымчалыг болуп келген. Бо чайын базала мыйла бүгү байлал уругларга тогумчалыг. Ийиги эвелчег чоокта чаа доозулган. Шинчаң маңаа Берт-Даг школазының башкылар коллективиниң төлээлери уруглар-биле ажылдан эрттирген. Ам сөөлгү эвелгеге Чыргаланды школаазындан болук башкылар ажылдап турар.

Районум школаларындан дыка хөй уруглар республиканың пионер лагерьлеринге барып дыштанганнар. Чүрттүп улуг хоорайларны, төрээн бүлүңүнүң солун черлеринге экскурсиялаарга хөй кижи киришкен. Бо чайын школаларның лагерьлеринге уругларны дыштандырарын база хинээнгейге алгачы эки. Чыргаланды, Самагалай, Кызыл-Чыраа, өске-даа школаларда кызыг лагерьлерге ийи удаа

эвелгеге үжен-үжен уругларны дыштандырган. Анаа белеткелдеп үшкү класска чедир уругларны путёвка ёзугаар дыштандырган. Уруглар эртемден кежээге чедир лагерьге турар, анаа чемненир, өске-даа хемчеглерге киржир. Школаның, интернаттарның бир чамдык өрээлдерин оларга тускай уруглар хой, ошкүвү семиртип турарлар.

Районуң ажыл-агыйларында аныяк малчыннар бар-даа болза, оларның саны ындыла хөй эвес. Школачылар ортузунга малчыннаар талазы-биле профуглануышкын ажылынга уругларны белеткөөнче чайгы үеде хой каларын

Самагалдай ортумак школазының бешки классын культура килдизи шефке алган. шин бөлүмүн чорудуп турган, од ажыл ам түгле чаа өөредилге чылында уламчылаар. Уругларны чүрттап турар черинин ажыл-биле микрорайонларга ажылдар моон мурнунда үелерде элээн чорун турган болза, ам ол ажыл кошкаан. Корум-чурум хамыда бөөр ийи-чыгыс таварылгаларны база чок деп болбас. Черле ниитизи-биле суурларда турар школачыларның хостуг үе-шилгин кавчаар эрттирип турааның хайгаралды түс-түс черлерде тургускаан. Культура албан черлериниле уругларга хамаарышкан белгүмнер бо хүннерле ажылдавайн турар. Оон түрүүк Чыргаланды көдээ Культура бажыңында турум кино сөөлгү үеде уругларга тускай сеансылар кызбастаан. Школачылар кежээки киноларже улуг улус-биле дөмей өртек-биле салып кирип турар. Ол бир талазында, уругларның хүн чуруумунга таарышпас, ийиде, уруг-дарыы хөй өг-бүлеге болза, ниити өг-бүле бюджединге база салдарлыын ада-иелер чугаалажып турар. Оны черле өөренип көөрү чугула.

Чаа өөредилге чылдага келир ам-даа бир ай чаяк үе бар. Школачыларның дыштанылгазын, оларның ниитизе ажыктыг күш-ажылын кадагалаа организастаар доозар дээш мөөн сонгаар-даа идепкейлиг болуру негеттинер.

Б. ДИРЧИН.

спорт СТАРТТА—САДЫГ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫ

Садыг ажылдакчыларының профессионал байырлалынга тураскаатқан спартакиадазы Культураның болгаш дыштанылганың И. Гастелло аттыг парыгында «Хүреш» стадионга эртеки дыштанып хүннерде болган. Анаа Кызылдың үлетпүр барааннар болгаш аъш-чем садыының, базаның, дузалал ажылагийының, сентелге-монтаж комбинадының, Кызыл районнуң, холушкак барааннар садыының, Садыг министерствозунуң коллективтери массалыы-биле киришкен.

100 метр дистанцияга хөрээжен улустуң тарыжындан маргылдаалаарны эгелээн. Макка Кызылдың үлетпүр барааннар садыының садыгчызы Айланмаа Сат 15 секунда көргүзүглүг болуп, бирги черни эзилеп. Ол чамдык ор улустуң көргүзүүнден эки үе болуп турар. Эр улустар араазында районуң холушкак барааннар садыының түдүрүкчүзү Анатолий Чүлдүм эки көргүзүглүг болуп, бирги черни эзилеп.

Хөрээжен спортчулар аразында маргылдаанның дараазында хевирге — өрү көрүндүр чыдып алган, ийи холбиле мойнундан туттунган, кедүлүүр. Макаа үлетпүр барааннар садыының ажылдакчызы Елизарова ол мергежилгеин 150 удаа күүсеткен, тиилекчилериниң бирээзи болган. Холушкак барааннар садыының тәлээзи Кумысова 137 удаа кедүлүүлгеп, а Елизарованың эки Кочетова маңаа мергежилгеин 130 катаа кылган.

Ор улус аразына граната октаарының маргылдаазы база солуп эрткен. 700 грамм деңнелиг гранатаны чамдык ор улус 20 метр чедир октап чадап турда, өскелери ону 40 метрден ораанок ажыр **шыпадап турган.** Маңаа районнуң холушкак барааннар садыының чүдүрүкчүзү Сергей Салчак эки көргүзүглүг болган. Граватаны ол 48 метр

октаан. Үдетпүр барааннар садыының тәлээлекчилери С. Ховалыг биле А. Доңгак оларның көргүзүү 47-47 метр болуп, дараазында шаңналдарга төлептиг болганнар.

Хөрээжен улус аразына аъш-чем садыының садыгчызы О. Идам 500 грамм деңнелиг гранатаны 30 метр чедир октаан тиилекчи болган.

500 метр дистанцияның чарыжынга Дина Салчак эки көргүзүглүг болуп бирги черни эзилеп. Садыг министерствозундан М. Шадрина биле С. Оолак олар тиилекчиге каш-ла секунда мурнаткаш, дараазында, шаңналдарга төлептиг болганнар.

1000 метриин дистанцияынга эр улус аразында маргылдаага районуң холушкак барааннар садыының төлээлери мурнаан.

Турнирге тыртыының хөрээжен спортчуларының аразында болган волейбол маргылдаазынга үлетпүр барааннар садыының командазы демнеп ойнаан, бирги черни чаалап алган. А эр улус аразынга районуң холушкак барааннар садыының коллективи тиилеп.

400 метриин холушкак эстафетазынга Садыг министерствозунуң күш-культуружулары мурнаан.

Маргылдаа соонда команда аайы-биле түшпелерни үндүрген. Макаа Кызыл районнуң холушкак барааннар садыының коллективи бирги черни эзилеш, Садыг министерствозунуң, күртүне садыының болгаш хөрегелекчилер кооперациязының ажылдакчыларының профвилел обкомунуң шилчинер кубогуун база өртектиг белектерни чаалап алган. Ийиги черде үлетпүр барааннар садыының коллективи.

И. ИРГИТ.

ЧҮРТТҮП: садыг ажылдакчыларының спартакиадазындан.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ҮГҮ ТӨРЕЛДИГЛЕР

• Кижи болгаш бойдус •

Күш аймаанда үгү төрелдиглерге үйгужу межергеннең эгелээш өрөге дег калбак чалгынныг кызыл үгү база хамаарыжыр. Бо ийи күштүң бот-боттарында дөмей хевирлер бар. Кайызының-даа буттарының дыргактары аажок чидиг, карааңгыда көскүзү кончуг дээрбек сарыг карактарлыг болгаш кайызында араатан күштар.

Үгү аймга межергеннең эгелээр. Межерген хүндүс безин күштар кедеп, ужуп чоруур. Ол күскө болгаш күшкаш тудуп чыр кара-баарзык хире кара-шокар күш. Межерген өшкү чаа дег донуучаа болгаш алгыжы.

Анчылар олаан болгандыр эдип, ыт-куш өттүүнүң тура хонар айбаанга дээр куш бар. Ол диниин черле соора көрбес, биичи-ле эптиг үе таварышса дораан теп алгаш баар. Биичангаш айбаангыны анчылар көөр хөнүү чок.

Кок-Шокар деп-даа адаар безерек үгү база бар. Оон чүлдериң көөрге, өттүргеш дыраа-кадаш баш дүгү дег. Оон кол чемнижи —күске, күжүген, диниң хөөрүк. Эптиг таварылгада койгунче-даа халдай берген турар.

Межергеннең караа хүндүс күн караанга чылчырыктаар, шинчангаш көөрү хиреллиг. Биичангаш ол хүндүс шырыш шыш иштинге хүнээр. Кижи оон чанынга чедип келирге, оон кызыл-сарыг карактары дээрбектели берген, бажы борбаңайның олургулаар. Чамыяа шимчеп турар чүвени көрүп каар хире. Олче кайгап эгелээр. Чогум ол шимчеп турар чүвеин ылгай албас хевирлиг. Биичап олура мүн-не ыяап ырадыр ужуп чоруй баар. Дүне оон караа кедергей көскү аңаар. Айдың дүне хем эриинде турар дыттың орту үезинде олургаш безин сааргыга балып чыткан аът кузуруунуң чаңгыс хылын көрүп кааптар.

Бир анчы кежээ орайтай Сергенде оланнче чанып ора дынаарга, хемде суг чайынайның турар болган. Аңчы топтап көрүп турарга, улуг куш бир-ле чүве теп турар мыйдыг. Даартазында анчы куштуң чүүү теп турганың сонуурган эгелээн. Аът кудуруунуң чаңгыс хылының ужу сыык сааргыга даштарда ылдыртына берген, дыйлаңнайның чыткан. Үгү ону теп турганы ол болган.

Үгүлериниң чалгымары чоок мыскаш чымчак. Биичангаш олар ужун чорда кандыг-даа кижилер ужурлуг. Бо ажыл кайда-даа эки кылдыр организастаттынмаан. Бо хүннерде культура албан черлеринде уругларга түскай хемчеглер эрттирбейн турар. Бо айтырыг талазы-биле оңзагай көскү ажылды районуң Культура бажыңындан-даа, Чыргаландан көдээ Культура бажыңындан-даа киши эскербес.

Самагалдай ортумак школазының бешки классын культура килдизи шефке алган. шин бөлүмүн чорудуп турган, од ажыл ам түгле чаа өөредилге чылында уламчылаар. Уругларны чүрттап турар черинин ажыл-биле микрорайонларга ажылдар моон мурнунда үелерде элээн чорун турган болза, ам ол ажыл кошкаан. Корум-чурум хамыда бөөр ийи-чыгыс таварылгаларны база чок деп болбас. Черле ниитизи-биле суурларда турар школачыларның хостуг үе-шилгин кавчаар эрттирип турааның хайгаралды түс-түс черлерде тургускаан. Культура албан черлериниле уругларга хамаарышкан белгүмнер бо хүннерле ажылдавайн турар. Оон түрүүк Чыргаланды көдээ Культура бажыңында турум кино сөөлгү үеде уругларга тускай сеансылар кызбастаан. Школачылар кежээки киноларже улуг улус-биле дөмей өртек-биле салып кирип турар. Ол бир талазында, уругларның хүн чуруумунга таарышпас, ийиде, уруг-дарыы хөй өг-бүлеге болза, ниити өг-бүле бюджединге база салдарлыын ада-иелер чугаалажып турар. Оны черле өөренип көөрү чугула.

Чаа өөредилге чылдага келир ам-даа бир ай чаяк үе бар. Школачыларның дыштанылгазын, оларның ниитизе ажыктыг күш-ажылын кадагалаа организастаар доозар дээш мөөн сонгаар-даа идепкейлиг болуру негеттинер.

Б. ДИРЧИН.

БОТВИННИК—КАСПАРОВТУҢ ШЫДЫРАА ШКОЛАЗЫ

Ботвинниктиң алдаржаан шыдыраа школазынга чедип чыл дургузунда чапсар болган сөөлүнде кичээлдер база катаа эгелээн. Школаны катаа тургузарынга оон доозукчузу, делегейниң он үшкү чемпиону Гарри Каспаров 75 харлыг хоочун шыдыраачы-биле кады эң-не идепкейлиг киришкен.

Аныяк шыдыраачыларга школа организастаар дугайында болдал Ботвинниктиң сагыжынга хөй чылдар бурунгаар — 1928 чылда тыптып келгенин боду чугаалаан. Биичаарда ол Ленинградтың Пионердер ордузунга лекция вомчуп турган үезинде шыдыраа спортунга хандыкшылдыг школачы Марк Таймановту экскерип каан. Талантылыг аныяк шыдыраачыны чааскаавидырзын өөредирин ол болаан. биичалажок ук кичээлдерге талантылыг өске-даа аныяктарның, ылангыя оларның шыдыраа башкыларының олурлуурун база күзээн. Чижээ, оныярак шыдыраачы Артур Юсуповтуң башкызы Марк Дворецкий биичаарда Ботвинниктиң дузалакчызы болу бергеш.

Аныяк шыдыраачыларга школа организастаар дугайында болдуун идепкейн делегей чемпионну турган Ботвинник алдан чылдарның ортаа үезинде, кажан шыдыраа маргылдааларына киришпес апаргаш, боттандырар эргелиг болган. Шыдыраа талазы-биле боттарының сонуургадырын болгаш аргаларын кергускен 15—20 оолдарны Ботвинник школачыларның дыштанылгазының үезинде чылда ийи удаа чыып, оларның-биле ажылдап, келир үениң шыдыраачыларын өөредип, белеткеп келген (шыдыраачы школачыларны чыып, биичаар өөредириниң чарыгдалдарын ВЦСПС төлеп турган). Шыдыраа биичаалаарын ол Москвага болгаш Кара далай ортазында пионерлериниң «Орлёнок» лагеринге эрттирип, аныяк шыдыраачылар ааладарынче тарап чаныптарда, оларга онаалгаларны бергеш. дараазында хынаар турган. Ботвинниктиң шыдыраа школазының бүгү доозукчулары шупту сураглыг шыдыраачылар болбаан-даа болза, оларның аразында Карпов делегейниң хөй удаа чемпиону, Юсупов, Балашов олар сураглыг гроссмейстерлер болгаш.

Ботвинниктиң дыка идеген турганы чамдык өөреникчилер шырак шыдыраачылар болуп шыдаайн барган. Бир катаа ол 13 харлыг Каспаров-биле ужуражы бергеш. Шыдыраага оон сундулуун. талантылының дораан-на экскерип каан. Биичангаш ону өскелерден хөй өөредип. биичаарда биичин шыдыраачыже оны биичээлгейин үгландырган. Каспаров шыдыраа саазыкшынының үезинде башлай кедергей далажыр турган. «Болгаан. Гарик, бодаар херек» деп. ол хөй удаа шыдамыккайы-биле Каспаровту өөредип келген. Делегейниң он үшкү чемпионну Гарри Каспаровтуң амгы башкызы Александр Никитин үезинде Ботвинниктиң өөреникчизи, а оон соонда дузалакчызы болу бергеш.

Кажан Каспаров делегей чемпионну болу бергеш, Лавр Ботвинник— Каспаров школазының баштайгы сессия киичээли бо чылдың апрелзее болган. Делегей чемпионну Г. Каспаров ол сессиялың дугайында ПМА-ның корреспондентизи-биле бээдэзывыга чугаалаан.

— Келир үеде делегей чемпионну болгу дег кижи школаның дыннакчыларының аразында бар ирги бе?

— Баштайгы чүгле чаңгыс сессия киичээлиинде сөөлүнде бо айтырыгга дорт харыннаар бээрі менээ берге-дир. Дараазында ийиги сессиялың киичээли Карпов-биле шыдыраа маргылдаазынга ойнаан сөөлүнде, бо чылдың ноябрьда болур. Ол сессиялың сөөлүнде бо айтырыгга элдиин-биле харылап шыдаар боор мен. Шыдыраа школазының өөреникчилериниң бететкел деңнели Ботвинниктиң-даа, мээн-даа сеткилимни хандырып турар. Аныяк шыдыраачыларның аразында дараазында ийи өөреникчиниң чедишкиниирин, таланттылыын демдеглээр болаан мен. Олар кымнарыл? ССРЭ-ниң чемпиону, спорт мастери мөөң чаңгыс чер чүрттүүм 15 харлыг Айнур Софиева, ол Азербайджанның Кази хоорайында чүрттап турар. Бирээзи — спорт мастеринге кандидат 12 харлыг Константин Сакеев. Ол ооп Ленинград чүрттүг.

— Каймыктан чеже кижи баштайгы сессияга келгенил?

— Тос ооп, дөрт уруг келген. Ол алды хардан өрү эвес шаңгылыларны келдирген бис. Сөөлгү ийи чылдар дургузунда чөр-черге болган маргылдааларның болгаш чүрттүн бирги черни дээш хөөдээлер маргылдаазының түңнелдерин өзугаар өөреникчилерни шилип алган. Баштайгы сессияга талантылыг ооллар, уруглар келген деп бодаар мен. Аңаа олар Бакудан. Вильнюстан. Москвадан. Тбилисиден. Омскиден. Харьковтан. Тираспольдан. Воронежден. Ленинградтан келгеш.

— Ботвинниктиң школазының өөреникчизи турган үеиерде кичээлдерниин методиказында амгы кичээлдерниң методиказында кандыг-бир өскерилгелер. чаа үүлдер бар бе?

— Кандыг-даа өскерилгелер чок. Амгы кичээлдерни шаандакызы шыкаш. ол-ла хевээр чорудуп турар. Ында илгал чүл дээрге. кичээлдерни эң ийи башкының эрттирип турары-дыр. Ооллар, уруглар боттарының аразында оңаваш, салыг бүрүзүн башкыларының-биле сайгарып, эң эки, нарын аргаларга өөрешип, шыдыраа бодалгаларын шиитпирдеп, теориияны болгаш практиканы шингээдип ап турар. Оңнакчы бүрүзүнүң, салымшкын үезинде частырыгларын тодаргай сайгаргаш, аңаа дүүштүр бажың оңаалгаларын оларга Ботвинниктиң-биле бистер берип турар бис.

— Аныяк шыдыраачылар чартык чыл дургузунда боттарын өөренир бе?

— Олар боттарының чөрчөдө башкыларының-биле кады ажылдап, өөренир, а мен оларның кичээлдерни контрольдап, практиктиг дузаны чедирип турар мен. Өөреникчи бүрүзү бодунуң кичээлдериниң түңнелдерине хамаарышкан отчёттарын ийи ай болгаш-ла бижимел-биле менге чорудуп турар.

— Баштайгы сессияның кичээлдери каш хүн үргүлчүлээнил?

— Кичээлдер он хүн дургузунда болган. Эртенин-не күш-культура гимнастиказын албан кылып турдувус. оон сөөлүнде хүн бүрүде үш-дөрт шак кичээлдээр. кежээ база ийи шак дургузунда кичээл. Спорттуң өске хевирлерин кылбайн Ботвинниктиң школазы ажылдап шылаас дээрин онзалап демдеглээр болдаан мен. Ынчангаш ооллар-уруглар хүн бүрүде футболга, волейболга ойнап турган. Аныяк шыдыраачыларның амгы он сөөлгазы—күш-шыдал талазы-биле шырак ооллар, уруглар чүве.

В. МЕЛЬНИК-КАРАМОВ. (ПМА)

КЫЛЫР ИЖИВИС ХӨЙ

Транспорт, карылзааның бергезинден районга биштайгы эмнелге ажылдакчылары ыракты сумуларның чонунга медицина дузазын көргүзерде чүгле аът-биле чедер турган. Дөртен ажыг чыл бурунгааргы байдал-биле ам бо хүннерде кадык камгалалының районда тегжилдээни деңнээр арга чок.

Амгы үеде бисте эмчи кадрлар четчир, медицинаның дерииг-керекселдери, эмнер болгаш автотранспорт-биле олар шиидиртилгеп. Республика маңгыстаалынче улуг аар аарыг хижилер чедиргеринге санитар самолёдуу бараан болуп турар. Арт-сын ажыр, кадыр-каштап черлерже эмнелге пунктулары бар. Ыраккы Тоолайлыг шыкаш черлериниң сарлык, аңгор өшкү кадарчыларынга бо чүүлдер дыка таарымчалыг.

Районуң медицина ажылдакчыларының мурнунда чугула айтырыгларының бирээзи — диспансеризацияны болгаш шечаштын камгалалын чогуур деңнелге тургузары болур. Кол-ла чүве диспансерлиг учётка алган хижилериң санында эвес, а аарыг деп тодаратқан хижилерин ий-шаанда эмнеп аарыгның когуу үлери болуп турар. Черле ынчаш үениң негелдеринге дүүштүр үе-шилгин туруктуунукшуунга хорудар дээш кылза чогуур айтырыглар бисте хөй. Чижээ, диспансеризация ажылын олам эккиндеп дыка республиканың төп эмнелгелериндеге кадрлар, кулак, боостаа, диш, нерви, чүрек аарыгларының талазы-биле мергежилгир эмчи специалистерниң биске кээп, шинчилгелерүүдары негеттинип турар.

Ол ышкаш бистиң районуң девискээриниле чонуң шаандан тура ажыглап келгени дергүнгерден үнген кара суглар бар. Ол аржаанмарның химиктиг составын тодарадырын аржаан-суглар шинчилээр чогуур албан черлеринден дыка-эриин чок күзеп турар.

Оон ангыда район төвүнде поликлиника, аарыг улус чыттырып эмнээр эмнелге, бөжуулга бажыңы, аптека, уругнар эмнелгези, лабораториялар суурнуң ужу-кыдыында, ортуында тарамчык туруп турары чонта-даа, эмчилерге-даа таарымча чок. Ынчангаш районга эмнелге объектилерин чаңгыс черге төпчүдүп, эмнелге комплексизин тударын чөп дилеп турарлар. Республиканың Казык камгалал министерствозу бо талазы-биле айтырыгны кичээнгейге тургузары күзеннинг.

Чүрттүп социал-экономиктиг сөскүдээни дүргедилер талазы-биле партиянын болгаш чазактын айтышкыннарынга дүүштүр чаа ёзу-биле эде тургустунуп, идепкей-биле ажылдистерниң чүлээлгевис болуп, аарыг эмнелге ажылдакчылары турар.

З. ДОҢГАК.

Менгүн-Тайганың район эмнелгезиниң уруглар эмчизи.

КИНО

ИЮЛЬ 31-де

«НАПЫРАЛ»: «Выйти замуж за капитана». 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда (узаткан).

«ВОСТОК»: уруглар «Мультсборник» 10.00, «Опасно для жизни» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Путешествие пана Кляксы» (1-ги серилээ) 9.10, 11.10, «Отраки от Веселой» 13.00, 15.00, «Чужие здесь не ходят» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда (узаткан).

«ЛЕТНИЙ»: «Свидание на Млечном пути» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда (узаткан).

ТВ

ИЮЛЬ 31-де
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Ыры, романс, вальс».—9.25 —Мульт.-фильмнер. 9.55 — «Аңаа-ла аянныг чараш». Эртем-тайыл-бырлыг фильм. 10.15 — «Билзингир-даа бол, эдептиг». 11.15 — Фехтованиеге делегей чемпионады. Болгариядан дамчыдылга. 11.55 —12.00 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 —«Көдээ горизонтулары. Док. фильмнер: «Черге сөгүүшкүн». «Ажыл-херек-биле шыңзыт». 15.35 —Волганың Күрүнеши оруу улустуң хорумун концерти. 16.25 — «Көдээ башкы». Урам-чечен фильм. 18.05 — ССРЭ-ниң Күрүнеши академиктиг симфониктиг оркестриниң виолончелистер ансамбли ойнаан тур. 18.20 — «Кижи чүрттеп чораан». Аразындашыының хоралының дугайында док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Чараш ава». Док. фильм. 19.10— Айтырыглар-дилеңнээшпинер — шиитпирлер. 20.00 —Алды сериалыг урам-чечен фильм. «Спрут». Италия 2-ги серия. 21.00 —«Үе». 21.35 — Шыыраага делегей чемпионады. Үдүг чегээриниң оюну. 21.50— «Телекөрүүгүге телефильмнер дончулады». 22.20—«Дин Рид— амыдыралы болгаш ырлар». 23.20 — 23.45— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Буряадының эртинелери». Док. фильм. 8.40 —«Бистиң амыдырывыстың эң оруу». Урам-чечен фильм. 3-ку серияазы. 10.00 — «Будильник». 10.30 — Испан дыл. 11.00 — «Школа реформазы: ийи чыл эрткенде». 11.30 —Латви ССР-ниң урам чүүл коллективтериниң концерти. 12.00 —Шыырын школаны. 12.30 —«Бежение бежен». Урам-чечен фильм. 13.55 — 14.00 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 Мультфильмнер: «Эрги чалаа». «Көдүү оолдарыңга бажың». 18.40 —«Ажык чагаа». 19.10 —Телемедээлер. 19.20 — «Аңаа төөр». Программада: медээлер. «СЭКП ТК-ниң июнь (1986 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга». Өөвүр районнан дамчыдылга. 19.50 — Чарлалдар. Реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — Тамчыктыг удунар. чаштар!». «Корсудун хаапкан берүүзер». Мультфильм. 20.20— РСФСР-ниң Күрүнеши үрер-хөөжүм оркестриниң концерти. 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — «Эрги чагаалар». Урам-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Ойлаар

Республикага шокар будуттаар. Чаъс чагбас. Салгынныг. Дүне агаарның температуразы 12—17 градус чылыг болур, чамдык черлерге 4—9 градус. Хүндүс динмирээр чадавас. Сонгу-барының үүкче хаттың дургени секундада 7—12 метр. Хүндүс агаарның температуразы 25—30 градус чылыг.

Кызылга шокар будуттаар. Чаъс чагбас. Сонгу-барының үүкче хаттың дургени секундада 7—12 метр, күштели бергенде 15—20 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 15—17 градус, хүндүс 26—28 градус чылыг.

Ада-иелерниң болгаш школачыларның кичээнгейинге

1986 чылдың августуң 2, 9, 16, 23, 29 хүннеринде эртенгинин 10 шактан эгелеп, № 5 «Детский мир» садыының чайынга «Уругларга тайбың» деп темалыг школа базаарын организастаарын Кызылдың үлетпүр садыы чарлап тур. Школачы форманы болгаш индик-кепти хоорайның школаларынга үлеп берген чалалга ёзугаар садар.

Школа базаарынга келиринерни чалап тур бис.

Редакциянын адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; нөөлэ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар

Солун неделяда 6 катаа үнер

Чогыт № 3343.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгның херектериниң талазы-биле бүрүве комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00965